COMMENTARIVS

IN

ESDRAM, NEHEMIAM, TOBIAM, IVDITH, ESTHER,

ET

MACHABÆOS,

AVCTORE

R. P. CORNELIO CORNELII

A LAPIDE

E SOCIETATE IESV,

Sacræ Scripturæ olim Louanij, postea Romæ Professore.

Cum triplici Indice.

ANTVERPIÆ,

Apud IACOBVM MEVRSIVM.

ANNO M. DC. LXXIX.

Ministerio de Cultura 2024

Ministerio de Cultura 2024

COMMENTARIVS
IN
ESDRAM, NEHEMIAM, TOBIAM, IVDITH, ESTHER, ET MACHABÆOS,
AVCTORE
R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE
E SOCIETATE IESV,
Sacræ Scripturæ olim Louanij, postea Romæ Professore.

Cum triplici Indice.

ANTVERPIÆ,
Apud IACOBVM MEVRSIVM.
ANNO M. DC. LXXIX.

Ministerio de Cultura 2024

Ministerio de Cultura 2024

TYPOGRAPHVS LECTORI.

Ostremus hic R. P. CORNELII A LAPIDE *fœtus fuit, post ipsius mortem Auctoris, è Parentis mei* IOANNIS MEVRSII *typographio, anno* MDCXLV, *emissus in lucem. Ita nimirùm arcano quodam Diuinæ Prouidentiæ nutu euenisse videtur*; vt cuius studio prima *eruditissimi pijssimiq; illius Interpretis* in S. Pauli epistolas lucubratio prodierat, eius quoque typis postrema hæc & posthuma lucem aspiceret, *vt ipsemet scripsit in nuncupatoriâ tomi huius epistolâ ad Præpositum Prouincialem ceteroſq; Societatis* IESV *in prouinciâ Flandro-belgica Patres. Nam* solebat *libenter ac verè* commemorare, *(vt ibidem expressit, & ego de eo audire me frequenter commemini)* amplissimæ laudis, quæ à CORNELII operibus *in Societatem* IESV redundauit, atque vberrimi fructus, qui ad reliquos est mortales deriuatus, aliquam à se partem fluxisse. Retulerat *quippe ipsi* olim Antonius Ferreyra v.cl. qui in hanc vrbem, negotiorum suorum caussa, Louanio aduenerat, esse illic è Societate IESV sacrarum litterarum publicum Interpretem, virum profundæ eruditionis, modestiæ singularis, piæ & efficacis in dicendo facundiæ, qui commentarios præclaros in S. Pauli Epistolas elaborasset, & pararet in reliquas Scripturæ partes; at quo vti statuisset, nequaquàm tanto operi parem videri typographum, propterea quòd licet satis idoneis typis instructus, nec nullâ præditus industriâ, facultatibus tamen, & diuendendorum eiusmodi operum opportunitate careret. Interesse verò haud parùm, quâ celeritate ac fortunâ primæ Scriptorum lucubrationes distrahantur, ad ipsosmet animandos Auctores, Lectores verò inuitandos. Hæc cùm ex Ferreyra *Parens meus* didicisset, iteratò Louanium excurrit, primumque illud fœcundissimi Auctoris opus excudendum suscepit suo, Martinique Nutij, sororij sui, hæredum nomine ac sumptu: nam cùm hi per ætatem moderari typographion parentis iam vitâ functi atque officinam non possent, erat ipse, tutorum voluntate, in societatem operæ negotiationisque adscitus. Cum ijsdem Commentarios *eiusdem Cornelij à Lapide* in Pentateuchum Moysis biennio pòst excudit. Vbi verò Martinus Nutius fratrum natu maximus adoleuit, vt rem ipse regere librariam suo iudicio posset, rescidit *Parens meus* (quod vtrisque opportunum erat) coalitam plures per annos societatem, & cetera illi CORNELII, quæ deinceps prodirent, opera reliquit, cùm alia nequaquàm ipsi, quæ cuderet, deessent. At postquàm illum mors præmatura & rei litterariæ intempestiua rapuit,

puit, cùm liberi eius partim nollent rem typographicam prosequi, sanctiora agitantes consilia, partim per ætatem necdum possent, *ad ipsum Parentem meum* CORNELII opera *redière: quorum postremum hoc fuit, quod ipse tunc primùm, ego nunc denuò recudo.*

Optauerant sanè plerique eruditi (*quemadmodum ibidem Parens meus refert*) vt eâdem commentandi ratione omnes diuinæ Scripturæ libros CORNELIVS illustraret: sperabatque ipse id se breui perfecturum. *Cum enim didicisset in nostra officina Acta Sanctorum, dudum expetita, cudi,* vehementer cupere se scripsit, vt breui ea publici iuris fierent, quò decerpere ex ijs noua virtutum exempla & documenta posset, quibus quæ sibi elucubranda superessent opera locupletaret. Sed vires cùm tam diuturno studiorum labore, tamque acri pietatis & pœnitentiarum exercitatione fractæ, ipsaque defecit vita, aut potiùs illum Deus ad coràm contuenda, quæ ita studiosè mortalibus explanârat, cælestia mysteria & oracula, euocauit.

Sperauerat autem tunc idem Pater meus, è religiosissimis doctissimisque huius prouinciæ Flandro-belgicæ Patribus, quorum multi erant magisterio CORNELII A LAPIDE *sacrarum litterarum scientiam assecuti, futurum tandem aliquem, qui, quæ ille imperfecta reliquerat in librum Iobi, ac Dauidis Psalmos Commentaria perpoliret & absolueret. Quæ me quoque spes alebat tunc, cùm idem Parens meus, negotiatione librariâ dimissâ, ac in me typographij sui cura reiecta, auctoritate Regis publicoque iudicio Senator est huius Vrbis constitutus. Sed quod spe non dubia ambo expectauimus, adhuc factum non est. Nempe vt antiqui nescio cuius artificis tabulæ aut signo, quod ille moriens affectum reliquerat, neminem extitisse narrant, qui extremam adhibere manum auderet, ita eruditissimos hosce Patres arbitror, noluisse hactenùs quæ ab illo inchoata tantùm essent, pertexenda suscipere opera, siue metuentes ne non æquarent piam illam ac suauem commentandi rationem; seu sola sancti viri reuerentiâ adductos: ne se illi quoquo modo vicarios, quasique collegas subrogasse viderentur. Ergo his saltem, quæ Auctor perfecit, fruere Lector, & vale.*

FA-

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS PER FLANDRO-BELGIVM.

EGo infra-ſcriptus Societatis IESV per Flandro-belgium Præpoſitus Prouincialis, poteſtate ad hoc mihi factâ ab Admodùm R. P. noſtro Mutio Vitelleſco Societatis eiuſdem Præpoſito Generali, do facultatem Iacobo Meurſio Typographo Antuerpienſi typis mandandi Commentarium *R. P. Cornelij à Lapide* eiuſdem Societatis Sacerdotis, in Eſdram, Nehemiam, Tobiam, Iudith, Eſther, & Machabæos. In quorum fidem has manu meâ ſubſcriptas, & ſigillo officij mei munitas dedi Louanij 10. Ianuarij 1645.

ANDREAS IVDOCI.

APPROBATIO CENSORIS ORDINARII.

TOmus ſecundus Hiſtorialium ſacræ Scripturæ Commentarijs illuſtratorum à R. P. Cornelio à Lapide *è Societate* IESV, *eiuſdem ſacræ Scripturæ Profeſſore, in quibus fideles omnis ætatis, conditionis, & ſtatus, quomodo in proſperis & aduerſis ſe gerere, & ad Deum confugere debeant, præclaris exemplis inſtruuntur: dignus eſt, vt, ſicut reliqua eiuſdem Auctoris opera, ad bonum Reipublicæ Chriſtianæ, ac Concionatorum & ſacræ Scripturæ ſtudioſorum commodum euulgetur. Ita cenſeo.*

P. COENS S. T. Licent.
Can. & Lib. Cenſ. Ant.

Ministerio de Cultura 2024

COPIA PRIVILEGII SOCIETATIS IESV
PRO SACRO ROMANO IMPERIO.

CVm ex mandato Sacræ Cæsareæ Maiestatis omnibus & singulis Typographis, Bibliopolis, atque alijs quibuscumque librariam negotiationem exercentibus seriò strictéq; inhibeatur, ne quis libros vllos à Societatis nostræ Patribus hactenus editos, aut edendos in posterum, intra Sacri Rom. Imperij regnorumq; & dominiorum Sacræ Cæsareæ Maiestatis hereditariorum fines, simili aliove charactere aut formâ, siue in toto, siue in parte excudere, vel recudere; vel aliò recudendos mittere; aut alibi etiam impressos inuehere, vendere aut distrahere clàm, seu palàm citra supradictorum Patrum consensum ac testimonium audeat vel præsumat, ego Andreas Iudoci *Societatis* IESV, *per Prouinciam Flandro-belgicam Præpositus Prouincialis, concedo* Iacobo Meursio *Typographo Antuerpiensi facultatem excudendi* R.P. Cornelij Cornelij à Lapide *Societatis nostræ Theologi Commentarium in Esdram, Nehemiam, Tobiam, Iudith, Esther, & Machabæos, ab eiusdem Societatis Theologis examinatum & approbatum. In cuius rei fidem litteras manu mea subscriptas, & sigillo officij mei munitas dedi Louanij* 10. *Ianuarij* 1645.

ANDREAS IVDOCI.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

CAROLVS *Dei gratiâ Hispaniarum, Indiarumq; &c. Rex Catholicus, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Serenissimus Belgarum Princeps, diplomate suo sanxit, ne quis Commentaria in Esdram, Nehemiam, Tobiam, Iudith, Esther, & Machabæos, Auctore* R.P. Cornelio Cornelij à Lapide, *Societatis* IESV, *in Collegio Romano Sacrarum litterarum Professore, præter* IACOBI MEVRSII *Typographi Antuerpiensis voluntatem, vllo modo in Belgio intra decem annos proximos imprimat, aut alibi terrarum impressa in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaliáve habeat. Qui secùs faxit, confiscatione librorum, & pro singulis exemplaribus peregrinis huc illatis triginta florenorum pensione mulctabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ anno* M. DC. LXXI. *die* VI. *Octobris.*

Signat

LOYENS.

Ministerio de Cultura 2024

PROOEMIVM
IN SECVNDVM
HISTORIALIVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ TOMVM.

Poſt libros Ioſue, Iudicum, Ruth, Regum, & Paralipomenon priore opere expoſitos, Pergo ad alterum Hiſtorialium Sacræ Scripturæ Codicum Tomum, qui complectitur libros Eſdræ, Nehemiæ, Tobiæ, Iudith, Eſther & Machabæorum.

SDRAS ſacerdos, Propheta, ſcriba & doctor, totiuſq; Scripturæ ſacræ vel deperditæ in vaſtitate Babylonica ex memoria dictator & reſtaurator, vt multi ſentiunt; vel vt veriùs alij, vitiatæ corrector, & elegantiori charactere Hebræo, quo nunc vtimur, deſcriptor, cum Nehemiâ ſacerdote, Helciæ filio, & Artaxerxis Perſarum regis pincerna, reducem è captiuitate populum numerans & templi & murorum reſtaurationem conſignans & perficiens: Omniſque illa turba populi redeuntis in patriam *(ait S. Hieron.)* & deſcriptio ſacerdotum, Leuitarum Iſraëlis, Proſelytorum aliud in cortice proferunt, aliud in medullâ retinent. *ſcilicet Allegoricè ſignificant inſtitutionem Eccleſiæ nouæ, veteri Synagoga abolita. Tropol. myſticæ Eccleſiæ, & templi in animâ per peccatum violati & diſiecti, per gratiam, pœnitentiam, omniſq; virtutis officia, reparationem. Anagog. conſtructionem nouæ illius & cæleſtis Ieruſalem, quam viuis coloribus depingit S. Ioannes Apoc. 15.*

Tobias vitæ coniugalis ſpeculum, maritum, coniugem, filium, ſui quemque muneris admonet & erudit. Ad hæc quomodo in exilio & aduerſis retinenda ſit pietas & charitas, quæ Angelorum natura, quæ ſpecies, quæ partes, quæ vita & ſollicita cuſtodia, edocet.

Iudith viduarum typus, viduis caſtitatis poculum propinat, quæ ſapientiſſima fortitudine pudicitiæ gratiam, & ab hoſtibus victoriam velut abſtinentiæ præmium tulit: quæ vt ait Ambr. de viduis, nec cibo maculata, nec adulterio, non minùs ſeruatæ continentiæ ex hoſtibus reuexit trophæum, quàm patriæ liberatæ: & ex ſobrietate caſta: manu quidem ſolum Holophernem vicit, ſed conſilio omnium aliorum ebriorum eius ſtrauit exercitum. Tanti dux femina facti.

Eſther vxoris caſtæ, modeſtæ, religioſæ & ſapientis erga infidelem maritum & regem; piæ verò & induſtriæ in ſuos ciues omnes numeros explet, & in Eccleſiæ typo (verbis vtor S. Hier.) populum liberat de periculo, &

interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuij, & diem celebrem mittit in posteros.

Machabæi fortitudine bellica, æquè ac pietate & zelo excellunt atque pauci numero ardenti prece Deum inuocantes, ingentes hostium profligant exercitus, & diuinæ victoriæ trophæa figunt æternitati.

Hæc singulorum argumenta in principio obiter quasi in Synopsi collecta, ô lector, accipe, quæ fusiùs suis quibusq; locis explicabo.

Porrò ex hisce libris protocanonici sunt Esdras & Nehemias, vtpote qui semper tam ab Hebræis quàm à Christianis habiti sint Canonici: Tobias verò Iudith, Esther & Machabæorum libri duo sunt Deutero-canonici, siue secundi ordinis & gradus, vtpote de quorum auctoritate olim à nonnullis fuit dubitatum, posteà tamen ab Ecclesia in Canonem librorum S. Script. sunt relati.

PROLO-

Ministerio de Cultura 2024

PROLOGVS
ET
ARGVMENTVM
IN ESDRAM
ET
NEHEMIAM.

ESdras & Nehemias, ait S. Hieron. Epist. ad Paulinum, quæ Bibliis præfigitur, *adiutor videlicet & consolator à Domino in vnum volumen coarctatur; instaurant templum, muros extruunt ciuitatis: omnisq; illa turb a populi redeuntis in patriam, & descriptio sacerdotũ, Leuitarum Israëlis, Proselytorum, ac per singulas familias murorum ac turriũ opera diuisa aliud in cortice præferunt; aliud retinent in medullâ.*

VBI nota: duplex fuit captiuitas Hebræorum. Prior Israëlis siue decem tribuum, quæ à Salmanasar abductæ sunt in Assyriam, fuitque perpetua, de quâ 4. Reg. 17. & Tobiæ 1. v. 1. Altera, quæ priore fuit posterior annis 134. quâ reliquæ duæ tribus Iuda & Beniamin, à Nabuchodonosor ductæ sunt in Babylonem. 4. Reg. vlt. de huius secundæ ex Babylone post 70. captiuitatis annos in Ierusalem reductione hîc agitur, vt ita pertexatur continuo quasi filo historia gentis Iudaicæ æquè ac Synagogæ, siue Ecclesiæ Dei.

Primus & secundus Esdræ sunt Scriptura Canonica, nec de eorum fide dubitauit quisquam. Extant enim Hebraicè suntque in canone Hebræorum: tertius verò & quartus sunt apocryphi, vt suo loco dicam.

Auctor libri primi est Esdras, secundi Nehemias, vt patet ex vtriusque titulo æquè ac narrationis decursu. Dicitur tamen Liber Nehemiæ, Esdræ secundus, partim quòd contineat ea quæ simul ab Esdrâ & Nehemiâ gesta sunt; partim quòd olim apud Hebræos & Græcos Nehemias & Esdras vnus tantùm erant liber, ita Sixtus Senensis & Bellarm. de Script. Eccles. in Nehemiâ, & S. Hieron. Epist. citata, Lyran. Dion. & alij; licet S. Athanas. in Synopsi, & Isidor. l. 6. Etymol. c. 2. tam secundum, quàm primum librum censeant scriptum ab Esdrâ.

Quæres primò, quis fuit Esdras? Resp. fuisse filium Saraiæ summi Pontificis, qui in excidio Ierusalem cum alijs primoribus occisus est à Nabuchodonosor, anno vndecimo Sedeciæ, 4. Reg. 25. 18. & 21. Id ita esse patet ex c. 7. v. 1. vbi Esdras suam Genealogiam recensens ait: *Esdras filius Saraiæ, filij Azariæ* (qui fuit Pontifex sub Ozia rege Iuda, vt patet 2. Paral. 26. 20.) *filij Helciæ, filij Sellum, filij Sadoc* &c. Qui omnes recensentur in catalogo Pontificum 2. Paral. 6. v. 12. & 14. vbi & additur: *Saraias genuit Iosedec. Porrò Iosedec egressus est, quando transtulit Dominus Iudam & Ierusalem per manus Nabuchodonosor.* Vnde sequitur Esdram, ex eodem patre Saraia genitum, fuisse fratrem Iosedec, qui fuit Pontifex in captiuitate, cui successit filius Iesus Pontifex pariter, qui cum Zorobabel Duce Iudæos è Babylone reduxit in Ierusalem. Imò Hebræi apud S. Hieron. in Tradit. in lib. Paralip. & Sixtus l. 1. Biblioth. in Esdra, putant Esdram eundem esse cum Iosedec (habuisse enim duo nomina) ideoque fuisse Pontificem. Vnde & l. 3. Esdræ c. vlt. pleno & absoluto iure Pontificio in dirimendis matrimoniis Israelitarum, etiam Sacerdotum, cum vxoribus alienigenis vti videtur. Verùm hoc dici nequit; nam si Esdras fuit Iosedec Pontifex, ergo Iesus filius Iosedec in Babylone non fuit Pontifex: viuebat enim tum Esdras. Dicendum ergo Iosedec fuisse fratrem seniorem Esdræ, ideoque Pontificem, cui in Babylone mortuo successit filius Iesus, qui proinde quasi Pontifex cum Zorobabel populum è Babylone reduxit. Hoc enim non feciset Iesus, sed Esdras, si ipse fuisset Iosedec Pontifex.

Esdras non fuit Malachias.

Rupertus & alij opinantur Esdram fuisse Malachiam Prophetam, quorum rationes fusè recensui & confutaui procœmio in Malachiam. Vixit tamen Esdras cum Malachiâ, & idem penè cum eo argumentum tractat; quæ fuit occasio suspicandi fuisse vnum eundemque.

Quæres secundò, An Esdras fuerit propheta? Videtur negare S. Aug. l. 18. de ciuit. c. 36. dicens: *Esdras magis rerum gestarum scriptor est habitus, quàm Propheta.*

Fuit Propheta.

Verùm dico Esdram non tantùm fuisse Historiographum, æquè ac scribam siue legis Doctorem sed & Prophetam. Patet, quia instinctu diuino scripsit hunc librum quasi canonicam scripturam, ac, vt multi volunt, libros Paralipomenon, & caput 36. Geneseos, ac caput vltimum Deuteronomijs

mij; hoc enim continet mortem Mosis, quam ipse Moses, vtpote iam mortuus, scribere non potuit, imò S. August. l. 18. de Ciuit. c. 36. &c. S. Isidor, l. 6. Etym. c. 2. censent Esdram quoque auctorem esse libri Esther. Porrò non minus, imò maius Prophetiæ donum est, libros sacros ex Deo conscribere, quàm futura prædicere. Denique Esdras toto hoc libro narrat Iudæos iussu Cyri è Babylone in Ierusalem redeuntes cœpisse restaurare vrbem cum templo, sed aduersariorum calumniis impeditos, coactos desistere.

An Esdras S. Script. restauarit Asserunt multi.

Quæres tertiò, an Esdras restaurarit S. Scripturam? Multi censent libros omnes veteris Testamenti à Chaldæis cum templo fuisse exustos, ac ab Esdrâ ex memoriâ potius diuinâ, quàm humanâ restauratos. Id enim fusè narrari videtur l. 4. Esdræ c. 14. qui liber à S. August. Cypriano, Athanasio, Clemente Alexand. & alijs subinde citatur quasi canonicus. Vnde ex libro hoc hanc sententiam hausere Tertul. l. de habitu muliebri c. 8. *Ierosolymis*, inquit, *Babylonicâ expugnatione deletis, omne instrumentum Iudaicæ litteraturæ per Esdram constat restauratum*. D. Iren. l. 3. c. 25. vbi de miraculoso consensu Sept. interpretum: *Non est mirabile*, inquit, *Deum hoc in eis operatum, quando in eâ captiuitate populi, quæ facta est à Nabuchodonosor, corruptis scripturis, & post 70. annos Iudæis descendentibus in regionẽ suam, deinde temporibus Artaxerxis regis Persarum inspirauit Esdræ sacerdoti tribus Leui præteritorũ Prophetarum omnes rememorare sermones, & restituere populo eam legem, quæ data esset per Moysem.* Idem ijsdem verbis asserit Euseb. l. 5. Histor. c. 8. S. Hier. contra Heluidium: *Siue*, inquit, *Moysem dicere volueris auctorem Pentateuchi, siue Esdram eiusdem instauratorẽ operis, non recuso.* Clemens Alex. l. 1. Strom. *Zorobabel*, ait, *cùm aduersarios vicisset sapientiâ, emit à Dario renouationem Ierusalem & cum Esdra rediit in patriam per quem facta est populi redemptio, & diuinitùs inspiratorum eloquiorum recensio & renouatio.*

S. Basil Ep. ad Chilonem: *Esdras*, ait, *omnes diuinos libros ex mandato Dei eructauit.* Idẽ habet Theodor. præfat. in Psalmos, Isidor. lib. 6. Etymol. c. 3. Rabanus l. de instit. Cleric. c. 54. Leontius, qui clariùs id narrat l. contra sectas Actione 2. in fine (extat tom. 4. Biblioth. SS. Patrum.) *Hunc reditum*, inquit, *descripsit Esdras, qui cùm Ierosolymam venisset, omnesq; libros id temporis, quo in captiuitatem abducti fuerant, reperijsset exustos 1. ex memoria depromptos illos 22. libros, quos suprà recensuimus, in litteras retulisse perhibetur.*

Idem probat Leo Castrius præfat. in Isaiam c. 4. scilicet Esdram libros legis ex memoriâ restaurasse, Nec hoc mirum. Mirabilius est quod de S. Antonio Patauino legimus, eum totam S. Scripturam calluisse, adeò vt à Pontifice *Arca Testamenti* sit cognominatus: *Ita enim vtriusq; instrumenti paginas memoriæ planè affixas habebat, vt instar Esdræ potuerit, si sic res postulasset, omnes integras diuinas litteras in integrum de suâ memoriâ, etiam codicibus omnibus prorsus abolitis, restituere*, ait Auctor vitæ eius.

Negant plures.

Verùm etsi hæc sententia ob tantam Patrum auctoritatem videatur probabilis, longè tamen probabilior, & ex ratione certa est sententia contraria, scilicet nec libros omnes sacros à Chaldæis exustos nec ab Esdrâ ex memoria restitutos.

Prob. 1.

Probatur primò, quia Chaldæos exussisse hos libros nusquam legimus: & esto exussissent omnes, qui erant Ierosolymæ (quod est incredibile) tamen exurere non potuerunt eos, qui per totam Iudæam, imò per totum orbem manibus Iudæorum, præsertim scribarum & Rabbinorum, assiduè terebantur, ac in Synagogis legebantur.

Secundò, quia Daniel cap. 9. ait se anno primo Darij intellexisse numerum septuaginta annorum, de quibus scripserat Ieremias Propheta. Habebat ergo Prophetiam Ieremiæ ac cæterorum Prophetarum, eamque lectitabat. 2.

Tertiò, quia Prophetiam Isaiæ c. 45. de Cyro, ipsi Cyro ostensam fuisse à Iudæis, ideoque illum sibi beneuolum reddidisse, testis est Iosephus l. 11. c. 1. *Hoc*, inquit, *Cyrus cognouit ex lectione libri, qui Isaiæ Prophetias continet, ducentis & decem annis ante ipsius ætatem conscriptas.* 3.

Ad librum 4. Esdræ respondeo illum esse apocryphum. Adde, quòd illo libro nihil dicitur de sacris libris Moysis aut Prophetarum restauratis, sed tantùm per 40. dies à quinque viris ducentos & quatuor libros fuisse descriptos, quorum septuaginta seruandi essent & tradendi sapientibus, reliqui autem palàm proponendi, vt à dignis & indignis legerentur; quæ cum libris de quibus agimus nihil habent commune. Plura vide apud Bellarm. tom. 1. lib. 2. cap. 1. & Pererium Præfat. in Genesim. cap. 7.

Esdras digessit & correxit S. Script.

Ad patres respondeo, plerosque non aliud voluisse, quàm Esdram libros sacros indigestos in rectum ordinem digessisse, & in lectiones (quæ Hebr. פרשיות *Perasioth* vocant, & successiuè in Synagogis legunt) diuisisse: Ad hæc, errata, quæ vitio descriptorum multa irrepserant, correxisse librosque pristinæ puritati & nitori restituisse, idque scientiâ non tam acquisitâ, quàm cælitùs infusâ. Vnde Esdræ 8, 8. Septuag. aiunt Esdram legisse ea, quæ in illis libris scripta erant, *in scientiâ Domini*, id est, per scientiam à Deo infusam.

Denique Esdras, quæ in libris singulis deerant, suppleuit. Vnde multi censent eum assistente Spiritu S. Mosi addidisse caput 34. Deut. eoque Mosis mortem, & sepulturam descripsisse. Idem fecisse Iosue c. vlt. ac Ieremiæ c. vlt. vbi regnum Euilmerodach & exaltatio Iechoniæ narratur: hanc enim scribere nequiuit Ieremias, vtpote iam mortuus. Simili modo videtur suppleuisse finem Tobiæ & Iudith: liber enim Iudith scriptus putatur à Ioacim Pont. qui ante Iudith vitâ functus est. Sic Esdras addidisse videtur, τὸ *vsque ad præsentem diem*, vbicumque id dicitur, quod toties inseritur & iteratur, ita Salianus anno mundi 3621. nu. 10. & Beda l. 2. Alleg. in Esdram.

Addunt S. Hieron. in Prologo Galeato, & Euseb. in Chron. anno mundi 4740. Esdram inuenisse nouas litteras Hebraicas, quibus etiamnum vtimur, & priscas reliquisse Samaritanis, vt Iudæi nullum cum eis, ne litterarum quidem, haberent commercium.

Addunt alij puncta (quæ Hebræis sunt loco vocalium) ab Esdra fuisse inuenta, sed errant: hæc enim non fuere tempore Septuag. interpretum, qui Esdrâ ducentis annis fuere posteriores, nec tempore S. Hieron. qui nongentis; sed paullò post eum à Rabbinis adinuenta sunt in Tiberiâde vrbe Galilææ, post Christum natum anno 476. vt ex Eliâ in Massareth docet Genebrar. sub annum mundi 4573.

Quæres quartò, quo tempore historia Esdræ & Nehemiæ contigerit? Resp. eo tempore, quo finitis

nitis 70. annis captiuitatis, Iudæi è Babylone per A Cyrum liberati fuêre. Liber Esdræ ergo continet ea; quæ circa hanc liberationem contigere ab anno primo monarchiæ Cyri vsque ad annum septimum Artaxerxis regis, quo Esdras è Babylone cum aliis Sacerdotibus & Leuitis rediit in Ierusalem, vt patet c. 7. quod est spatium 73. annorum. Liber verò Nehemiæ reædificationem vrbis Ierosolymæ ab anno 7. vsque ad annum 32 ejusdem Artaxerxis, vt patet c. 13. 6. quod est spatium 25. annorum. Hinc duo hi libri scripti sunt Hebraicè, sed immixtis multis vocibus Chaldaicis. Hebræi enim in Babylone linguam Hebraicam corruperunt, & cùm Chaldæâ commiscuerunt. Epistolas quoque Regum Babylonis eâdem linguâ quâ ab eis scriptæ fuere, scilicet Chaldæâ, recenset c. 4. 5. 6. 7. qua de causâ Daniel quoque suum librum partim Hebraicè, partim Chaldaicè conscripsit.

Hinc liquet Esdram valdè longæuum fuisse, & vitam prorogasse ad 132. annos. Vixit enim vsq, ad annum septimum Artaxerxis, vt patet c. 7 8. Nam cùm pater eius Saraias occisus sit anno vndecimo Sedeciæ, necesse est vt ipse eodem saltem anno iam fuerit natus, vel posthumus. Porrò ab vndecimo Sedeciæ ad primum Cyri fluxêre 60. anni. His adde tres annos Cyri, sex Cambysis, 36. Darij Hystaspis, 27. Artaxerxis, habebis annos 132. quot necesse est vixisse Esdram, ac fortè pluribus vixit. Nescimus enim quousque posteà vitam prorogarit. nescimus etiam quoto anno ante mortem patris sit natus.

Esdræ & Nehemiæ Synchroni & coæui fuere è Prophetis Ieremias, Baruch, Daniel, Aggæus, Zacharias, Malachias; è stirpe regiâ, Iechonias, Salatiel, & Zorobabel; è Pontificibus Saraias pater Esdræ, Iosedec eiusdem frater & Iesus nepos. Hoc tempore collecta fuit Synagoga siue Synodus magna, in quâ editus fuit Canon librorum sacræ Scripturæ, cui præsederunt Esdras, Nehemias, Daniel, Mardochæus, Zorobabel & Iesus filius Iosedec, in quâ pariter actum est de libris sacræ Scripturæ emendandis, ac in suas sectiones & capita diuidendis, cuius rei cura data fuit Esdræ, ita tradunt Hebræi.

Tempore Esdræ floruit monarchia Chaldæorum sub Nabuchodonosor, Euilmerodach, Baltassar: in Mediâ regnarunt Cyriaxares & Astyages, in Perside Cyrus, Cambyses, Darius, Xerxes & Artaxerxes, Romæ expulsis regibus surrogati sunt primi consules, Iunius Brutus & Lucius Collatinus. In Græciâ floruere Historici, Poëtæ & Philosophi Herodotus, Pindarus, Simonides, Anacreon, Aristoxenes, Archilocus, Alcæus, Sappho, Arion. Sophocles, Euripides, Permenides, Empedocles, Socrates, atque è Sybillis Cumana & Hellespontica. ita Euseb. Torniel. Geneb. Salianus & alij.

Porrò quia crebra in hisce libris, æquè ac in li. Iudith & Esther, mentio facienda est regum Persarum, ad quos monarchia à Cyro, captâ Babylone, translata fuit; hinc eorum seriem & annos hîc subiungam, magnam enim lucem libris his affert.

Series priscorum Regum Persarum.

PRimus fuit Cyrus, Astyagis regis Medorum C ex filiâ Mandane nepos, ac filius Cambysis regis Persarum, ait Xenophon: qui triginta annos regnauit, sed tribus vltimis tantùm fuit Monarcha, quibus Iudæos Babylone liberauit, vt monarcha ergo regnauit. 3. annis.

Secundus Cambyses Cyri filius, qui patre Cyro contra Scythas (vbi & periit) proficiscente, in Perside imperauit per biennium, mortuo verò patre regnauit 6. annis.

Hunc Esdras c. 4. vocat Assuerum ac v. 7. & 8. Artaxerxem. Hic fabricam templi à Cyro permissam impediuit, c. 4. 23.

Tertius, Smerdes magus regnauit 7. mensibus.

Quartus, Darius filius Hystaspis, hinnitu equi creatus rex regnauit 36. annis. D

Hic dedit Iudæis facultatem perficiendi templi Esdræ 6. v. 7. Nonnulli putant Darium hunc fuisse maritum Esther; quare historiam Mardochæi & Aman suspensi sub eo contigisse; sed in proœmio Esther idipsum examinabo.

Quintus fuit Xerxes, filius Darij, qui regnauit 20. annis.

Sub hoc multi putant contigisse historiam Iudith, de quo ibidem agam.

Sextus fuit Artaxerxes manu vnâ longiore cognominatus longimanus, filius Xerxis, qui anno septimo regni Esdram, & anno 20. Nehemiam remisit ad restaurandam Ierusalem, vnde ab eo incipiunt 70. hebdomades Danielis c. 9. quæ finiuntur in Christo. hic regnauit 40. annis.

Septimus fuit Darius filius Nothus Artaxerxis iam dicti. Hic regnauit 19. annis.

Octauus, Xerxes secundus, qui regnauit. 2. mensibus.

Nonus, Logdianus, qui regnauit 8. mensibus.

Decimus, Artaxerxes, cognomento Mnemon, id est memor, à memoriæ præstantiâ. Fuit hic Darij Nothi filius, & regnauit 43. annis.

Vndecimus, Artaxerxes Ochus 23. annis.

Duodecimus, Arses vel Arsames Ochi filius 3. annis.

Decimustertius, Darius Arsis filius, cognomento Codomannus. 6. annis.

Septimo enim anno regno & vitâ spoliatus fuit ab Alexandro Magno qui monarchiam à Persis ad Græcos transtulit.

Regnarunt ergo hi reges in Perside per 227. annos, sed à Monarchiâ Cyri ducentos dumtaxat. Cyrus enim factus est monarcha anno 27. regni sui.

Allegor. in hâc Iudæorum liberatione per Cyrum, significata fuit liberatio humani generis è captiuitate diaboli facta per Christum. Tropologicè liberatio Christianorum ab Ethnicis oppressorum facta a Constantino, Theodosio, Carolo Magno, &c. item liberatio animæ fidelis & pœnitentis, quæ indies fit à viris Apostolicis. Vide Bedam tomo tertio, qui allegoriam tam in Esdram quàm in Nehemiam conscripsit.

Accipe nunc Seriem Pontificum Iudæorum, qui regibus dictis fuere coæui & Synchroni.

Series Pontificum Iudæorum à captiuitate Babylonica ad Alexandrum Magnum & Ptolomæum Philadelphum.

1. SAraias, vel vt Iosephus, Sareas filius Azariæ Pontificis. Hunc captâ Ierosolymâ Nabuchodonosor occidit cum 70. Primoribus 4. Reg. vlt. 18.
2. Iosedec Saraiæ filius translatus in Babylonem illic Pontificem egit toto tempore captiuitatis vsque ad Cyrum. 1. Paral. 6. 15.
3. Iosue vel Iesus filius Iosedec. Hic cum Zorobabele Iudæos è Babylone in Ierusalem sub Cyro reduxit, & templum reædificauit. Esdræ 3. 2.
4. Ioacim filius Iosue Pontificatum gessit sub Dario Hystaspis & Xerxe. Nehem. 12. 10.
5. Eliasib filius Ioacim Pontifex fuit sub Artaxerxe Longimano, Nehem. 3. 1. & c. vlt. v. 4 & 6.
6. Ioiada filius Eliasib Pontifex sub Dario Notho Longimani filio, Nehem. 12. 10.
7. Ionathan filius Ioadæ Pontifex sub Artaxerxe Mnemone Darij Nothi filio, Nehem. 12. 11.
8. Ioddoa vel Iaddo filius Ionathan, Nehem. 12. 11. Hic occurrit Alexandro Magno, eumque Iudæis offensum reconciliauit, teste Iosepho l. 11. Antiq. in fine. Iaddi frater fuit Manasses, primus Pontifex Samaritanorum n monte Garizim. Vide Iosephum l. 11. Antiq. c. 7.
9. Onias primus, filius Iaddi, Pontifex sub Ptolomæo Lagi, primo post Alexandrum Rege Ægypti, teste Iosepho, Euseb. & aliis.
10. Simon Oniæ filius, cognomento iustus, cuius elogia describit Ecclesiast. c. 50.
11. Eleazarus Simonis frater & Oniæ filius. Hic misit 70. Interpretes ad Ptolomæum Philadelphum secundum Ægypti regem, qui sacram Scripturam ex Hebræo in Græcum conuerterunt, teste Iosepho, Aristæa, Eusebio & aliis.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CYrus Deum Israëlis agnoscit, ideoque Iudæis è Babylone in Iudæam remigrandi dat facultatem, ac Præfectis mandat, vt eos in reædificandâ vrbe & templo, suâ ope & opibus adiuuent; sacra vasa è templo à Chaldæis ablata restituit. Quare Iudæi læti cum Leuitis in patriam redeunt.

1. IN anno primo Cyri Regis Persarum, vt compleretur verbum Domini ex ore Ieremiæ, suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum: & traduxit vocem in omni regno suo, etiam per scripturam, dicens: 2. Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum in Ierusalem, quæ est in Iudæa. 3. Quis est in vobis de vniuerso populo eius? Sit Deus illius cum ipso. Ascendat in Ierusalem, quæ est in Iudæâ, & ædificet domum Domini Dei Israel, ipse est Deus, qui est in Ierusalem. 4. Et omnes reliqui in cunctis locis vbicumque habitant, adiuuent eum viri de loco suo, argento & auro, & substantiâ, & pecoribus, excepto quod voluntariè offerunt templo Dei, quod est in Hierusalem. 5. Et surrexerunt principes patrum de Iudâ & Beniamin & Sacerdotes, & Leuitæ, & omnis cuius Deus suscitauit spiritum, vt ascenderent ad ædificandum templum Domini quod erat in Ierusalem. 6. Vniuersique qui erant in circuitu, adiuuerunt manus eorum in vasis argenteis & aureis, in substantiâ & iumentis, in supellectili; exceptis his, quæ sponte obtulerant. 7. Rex quoque Cyrus protulit vasa templi Domini, quæ tulerat Nabuchodonosor de Ierusalem, & posuerat ea in templo Dei sui. 8. Protulit autem ea Cyrus rex Persarum per manum Mithridatis filij Gazabat, & annumerauit ea Sassabasar principi Iuda. 9. Et hic est numerus eorum: Phialæ aureæ triginta, phialæ argenteæ mille, cultri viginti mouem, scyphi aurei triginta. 10. Scyphi argentei secundi quadringenti decem: vasa alia mille. 11. Omnia vasa aurea & argentea, quinque millia quadringenta: vniuersa tulit Sassabasar, cum his qui ascendebant de transmigratione Babylonis in Ierusalem.

VERS. 1. IN ANNO PRIMO CYRI REGIS PERSARVM] quo scilicet Cyrus monarchiam à Chaldæis ad Persas transtulit. Fuit ergo hic Cyri annus primus non regni Persici, siue quo ipse primò creatus rex cœpit regnare in Perside, indeque triginta totos annos regnauit, vti volunt Euseb. & Africanus in Chronico, S. Hieron. in c. 1. Zachar. Pererius in Daniel. c. 5. & alij; sed fuit annus hic Cyri primus Monarchiæ & regni Babylonici, quo scilicet ipse superato Baltasare, & captâ euersaque Babylone, B Monarchiam à Chaldæis ad se & Persas transtulit. Non potuit enim Iudæos eripere è Babylone & Chaldæorum manibus, nisi iis superatis & victis. Patet id clarè ex verbis Cyri v. 2, dicētis: *Omnia regna terræ dedit mihi Dominus.* Vnde l. 3. Esdræ c. 6. v. 17. dicitur: *In primo anno regnante Cyro rege Babyloniæ, scripsit Cyrus rex; domū hāc ædificare* &c. licet enim Darius Medus Cyri auunculus dicatur capta Babylone successisse in eius regnum, Daniel. 5. v. vlt. tamen Darius, vtpote senex totum regimen

regimen concessit nepoti suo Cyro, iuueni animoso, ac eodem anno vitâ functus eidem totum cessit imperium. Quare Cyrus eodem anno primo Monarchiæ suæ, qui fuit septuagesimus & vltimus captiuitatis Iudæorum in Babylone, inde eosdem liberauit.

Nota ex Herodoto, Iustino, Eusebio, Iosepho, & aliis Cyrum cœpisse regnare in Persida sola, Olympiade 55. & inde vniuersi regni eius anni numerantur triginta. Sensim verò vltra Persidem propagasse imperium, tandemq; Babylonem expugnasse, & Chaldæorum Monarchiam euertisse, seque fecisse Monarcham; ac tum soluit captiuitatem Iudæorum in Babylone, cùm iam expleti essent 70. anni captiuitatis, de quibus vaticinatus erat Ierem. c. 25. & 29. fecit hoc autem Cyrus anno 27. Persici sui regni, adeoque verisimiliùs est, eum deinceps tres dumtaxat annos captâ Babylone Monarcham regnasse, id enim docet Seder Olem, siue Chronicon Hebræorum, ac passim Hebræi ac Lyran. in Daniel. Vatab. in cap. 1. Daniel. & alij; quin & Iosephus l. 11. Ant. c. 2. Vnde Daniel summatim annos Cyri per eius gesta pertexens, vltra tertium non progreditur.

Nec obstat Xenophon l. 8. Cyropædiæ, vbi septem annos tribuit principatui Cyri. Vnde Bellarm. Torniellus, Salianus & Ribera in Zach. 1. n. 33. putant Cyrum septem annos regnasse vt monarcham, quia illi libri à Xenophonte scripti sunt, non tam ad fidem historiæ, quàm ad efformandam in Cyro veri principis effigiem. Rursum ille principatus Cyri septennis accipi posset à subiugata per eum non Babylone, sed Asia. Denique magis credendum est l. 3. Esdræ 5. v. vlt. quàm Xenophonti. Ibi enim sat expressè dicitur Cyrum per biennium tantùm regnasse à cœptâ reædificatione tẽpli, quæ, vt patet hoc capite, facta est statim à solutâ captiuitate, scilicet anno secundo monarchiæ Cyri; hoc enim secundo anno cœpisse Iudæos reædificare templũ, disertè docet Esdras hîc c. 3. v. 8. Ac c. 4. v. 6. narrat templi fabricam illicò à Cuthæis fuisse impeditam omnibus diebus Cyri. Idẽ clariùs docet Iosephus l. 11. c. 2. vbi ait Cuthæos eam impediuisse, Cyro nesciente, vtpote in aliis negotiis occupato, ac præsertim bello Massagetico, in quo & interiit. Vnde & c. 3. narrat Esdras tẽpli fabricam à Cyro primo suæ monarchiæ anno concessam, per nouem annos fuisse suspensam, scilicet per duos annos reliquos Cyri, & per sex quibus regnauit Cambyses eius filius, cui successit Darius Hystaspis, qui anno secundo regni sui eandem redintegrauit. Non ergo septem annis superuixit Cyrus, vti opinantur nonnulli. Quomodo enim Cyrus Iudæis ita beneuolus, per septem annos Cuthæorum obiecta in templi fabrica impedimenta nescisset, aut tulisset? Quomodo Iudæi, ac præsertim Daniel, Cyrum per se aut per legatos de totâ re non informassent? Denique Herodotus, Iustinus, Berosus, & alij scribunt Cyrum post captam Babylonem postremum bellum contra Lydos, qui rebellauerant, gessisse, ac demum Massagetico prælio occubuisse. Quæ omnia triennio fecisse Cyrum credibile est: erat enim ipse bellicosissimus, & quietis impatiens.

Cyri etyma 1. 2.

Quæres, vnde nomen suum accepit Cyrus, quidque significet? Primò, Strabo l. 15. Cyrum nomen accepisse putat à flumine *Cyro*. Secundò, Vilalpando par. 1. Appar. l. 3. c. 2. pag. 137. censet Cyrum dictum à *Cyno*, id est cane, qui eum fingitur nutriuisse, vt sic Cyrus quasi κυνέος id est *caninus*. Nam vt narrat Herod. in Clio, Astyages Cyrianus Cyrum infantem tradidit Harpago, vt eum exponeret & perderet, eò quòd ex oraculo audiisset ab eo sibi auferendũ regnum. Harpagus tradidit eum Mithridati bubulco Astyagis, cuius vxor vocabatur Græcâ linguâ *Cyno* (κύων) id est canis, Medicâ, *Spaco*. Nam canem Medi spacâ appellant. Vnde Cyrus crescens commemorabat se ab vxore bubulci fuisse educatum, semper eã laudibus prosequens, ita vt in omni eius sermone esset Cyno. Quod nomen accipientes eius parentes vt diuinitus videretur Persis filius fuisse seruatus, diuulgarunt, à cane Cyrum, cùm esset expositus, fuisse educatum. Vnde hæc fabula emanauit. Hæc Herodot. Hinc & Trogus Cyrum à cane educatũ tradit. Verùm non ait Herod. à *Cyno* dictum esse Cyrum: Et *Cyrus* Persicum videtur nomen, non Græcum. Vnde Iust. l. 1. *Nutrici*, inquit, *sparcon posteà nomen fuit, quia canẽ Persæ sic vocant* (eò quòd in syluis Cyrum à cane lactatum alendum sibi assumpsissent) *Puer deinde cùm esset, inter Pastores Cyri nomen accepit*: vbi nullam Cyno, quasi inde dictus sit Cyrus, mentionem facit. Tertiò, Suidas in voce *Cyrus*: *Cyrus*, ait, *Græcè est* κύριος, *id est Princeps, Rex, quòd per lusum inter adolescẽtes regni auctoritatem* (*quod Græcis est* κύριος) *adeptus est. Darium Persæ vocarunt cauponẽ, ob tributa imposita; Cambysen, dominum; Cyrum, patrem. Nã ille quidem vendebat omnia: Cambyses sæuus erat & temerarius; Cyrus clemẽs & populi commodorũ studiosus.* Hæc Suidas, sed rursùs ipse Græcum Cyro dat Etymon, non Persicum. Quartò ergo & veriùs Plut. in vitâ Artaxerxis Mnemonis: *Cyrus*, inquit, *Persicè idem est quod sol*; hunc enim vt numen colebant Persæ, æquè ac Cyrum monarcham suum: vnde Ieremias Cyrum vocat liberatorem quasi solem Iudæorum.

Cur Cyrus siue rex comparetur soli, appositè per octodecim analogias, ostendi Isaiæ 41. v. 1. Hinc ferunt Cyrum in somnis vidisse solem apud pedes suos astantem, eumque cum Cyrus vellet apprehendere, solem aufugisse, idque tertiò: rogati diuini, quidnam hoc portenderet? Respondêrunt, portendi Cyrum per triginta annos regnaturum. Cyrus ergo inter reges gentium interque Persas effulsit quasi sol, tum sapientia, tum iustitia tum temperantia, tum magnanimitate, tum liberalitate, adeoque *omnium regiarum virtutum fuit exemplum*, inquit Xenophon. Audi Ciceronem l. 1. de Diuin. ex Dionysio Perfico: *Cum dormienti ei* (Cyro) *sol ad pedes visus esset, ter eum scribit frustrà appetiuisse manibus, cùm se conuoluens sol elaberetur & abiret, ei magos dixisse* (*quod genus sapientum & doctorum habebatur in Persis*) *ex triplici appetitione solis, triginta annos Cyrum regnaturum esse, portendi; quod ità contigit, nam ad septuagesimũ peruenit, cùm quadraginta natus annos regnare cœpisset.*

Porrò *Cyrus* Hebraicè idem est quod *tamquam hæres* regnorum & opum Babylonis & mundi, à rad. כָּרַשׁ *Carus*, id est *hæreditauit*. *Caph* enim initiale est nota similitudinis, significans, *sicut, tamquam*. Aut *Cyrus* idem est, quod, *quasi pauper*, à rad. כָּרַשׁ *cras*, id est *pauper*, quia ex se erat pauper, sed à Deo factus est dives. Rursum in morte occisus Tomyri, factus est pauper. Tunc enim Cyrus factus est Irus, imò Iro pauperior. ita Pagnin. in nomin. Hebr. *Hebr.*

Græcum. Græcè verò *Cyrus* idem est quod *auctoritate pollens, Dominus, imperans, legislator* κῦρος enim est *auctoritas, principatus, potestas, arbitrium, dominium:* & κυρόω est *authentico ratum facio, firmo, confirmo, obtineo, vim & pondus addo, constituo, decerno.*

Denique Cyrus ducentis annis prior fuit Alexandro Magno, Socrate, Platone, Aristotele: Nam *sub Cyro floruit Thales præceptor Anaximandri, hic Anaximenis, hic Anaxagoræ, hic Periclis. Anaxagoræ verò temporibus Xenophanes & Pythagoras fuerunt*, ait Euseb. l. 10. de Præpar. in fine.

4. *Genuinum* Genuinum ergo Cyri Etymon est Persicum, significans solem, ait Brissonus l. 1. de regno Persarum, quem alij sequuntur.

Idem asserit Ctesias; scribens enim de vxore Darij Nothi: *peperit*, inquit, *ei alterum filium regina, & impositum est ei nomen à sole Cyrus.* Refellit hoc Scaliger l. 6. de Emend. temp. quia, ait *Cyrus*, Heb. scribitur *Cores*: ac sol Persicè vocatur *Coresed. Cores* verò Persicè significat cibum & alimoniam. Verùm magis credendum est priscis Plutarcho & Ctesiæ, qui à primis Persis id acceperũt, quàm vni moderno Scaligero, præsertim quia *Cores* Persicum videtur acceptum ab Hebræo, *Cheres*, id est, *sol.* Adde, *Cores* idem est quod *Coresed*, demptâ vltimâ litterâ D. Adde quoque quod κῦρος idem est quod princeps, caput; *ros*, enim Heb. & Chald. est *caput*, *ku* Persicè est *princeps*, vnde vocatur κυαξάρης *Cyaxares*, q. d. *princeps Ares*. ita Scaliger. li. 6. sic *Mithri* (vnde *Mithridates*) dicitur à *Mither*, comparatiuo gradu, hoc est μείζων, siue *maior* (Hebr. enim יתר *iatar* significat supersse, excellere, *esse maiorem*) & sumitur pro Dynastâ siue Domino. Hinc solem vocarunt, *Mithra*, id est, *Dominum, principem.* ita Scaliger ibidem.

Allegoricè. Allegoricè Cyrus fuit typus Christi, qui est sol iustitiæ. Tropologicè Syrus est rex, Antistes, doctor, & quilibet sapiens & sanctus, qui quasi sol sapientiæ & virtutis toto orbe resplendet.

SVSCITAVIT DOMINVS SPIRITVM (id est cor, mentem, voluntatem) CYRI REGIS, ET TRADVXIT (Cyrus) VOCEM (præconis) IN OMNI REGNO SVO ETIAM PER SCRIPTVRAM] puta per Epistolas scriptas quaquauersum missas; q. d. excitauit Deus affectum & voluntatem Cyri ad Iudæorum liberationem, ac Ierusalem & templi restaurationem, obiiciendo eius menti regna & beneficia sibi à Deo Hebræorum collata, oracula de eo pronunciata, aliaque diuinitatis signa, è quibus Cyrus agnouit verum Deum Hebræorum, ac immittendo eius voluntati pias affectiones ad opus hoc fabricæ moraliter bonum & pium reipsa exequendum, vt hâc ratione per eum vera Dei Ecclesia in Israele conseruaretur, & iuxta morem pristinũ publico Dei in templo eius cultu coalesceret. Hæc Deus operatus est interiùs in mente Cyri, sed exteriùs valdè eum excitauit per oraculum ab Isaiâ de Cyro editum c. 44. vlt. & c. 45. 1. vbi & Cyri nomen enuntiat, & eũ vocat suum Christum, eidemque promittit se subiugaturum gentes, ac diuitem potentemque effecturum. Audi Isaiam: *Qui dico Cyro: Pastor meus es, & voluntatem meam complebis. Qui dico Ierusalem: Ædificaberis, & templo fundaberis.* Et rursum c. 45. 1. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa regũ vertam. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo. Et dabo thesauros tibi absconditos &c. vt scias, quia ego*

Isaia de Cyro oraculum.

A *Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel, propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum*, vt scilicet tu ô Cyre Iudæis, & Israelitis posteris Iacobi meis fidelibus benefacias, & templum ædifices. Hanc prophetiam Iudæi, præsertim Daniel Propheta, qui familiaris, imò conuiua fuit tam Cyro, quàm Dario Medo, ostendit Cyro; itaque eundem ad Deum Israelis agnoscendum venerandumque ac ad Israeli benefaciendum allexit, vti docet Iosephus l. 11. c. 1. & Theod. in c. 1. Danielis, præsertim quia Isaias hæc de Cyro prædixerat ducentis annis ante Cyri ortum. Id ipsum esse patet ex Epistolâ Cyri, quàm subdit hîc Esdras.

Daniel Cyri conuiua.

Cyrus Dei verũ agnouit.

OMNIA REGNA TERRÆ DEDIT MIHI DOMINVS] Cyrus hac Epistola confitetur se agnoscere Deum verum Israelis, eique omnia sua regna accepta refert. Ad hæc asserit eundem Deum sibi mandasse, vt templum Ierosolymæ reædificet: B quare id reædifi ari præcipit, cunctosque tam Israelitas quàm alios sibi subditos, ad eius fabricam promouendam exhortatur & impellit. Vide hîc in Cyro impleri illud Prou. 21. 1. *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud.*

VERS. 2.

OMNIA REGNA] intellige accommodè, *omnia*, id est pleraque omnia, plurima; aut *omnia*, scilicet quæ subiecta fuere Monarchiæ Chaldæorum. q. d. Deus me fecit Monarcham, ideoque omnia regna subiecta Chaldæis cum Monarchiâ ad me transtulit. Sic Lucæ 2. 1. dicitur: *Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis*, nimirum Augusto & Romano imperio subiectus. Nam Indi multique alij non subiecti, non fuere descripti. Porrò Xenophon l. 1. ait Cyrum subiugasse Syros, Assyrios, Arabes, Cappadoces, Phryges, Lydos, Cares, Phœnices, Babylonios, Bactrianos, Cilices, Indos, Paphlagones Sacos, Mariandynos, Cyprios, Ægyptios, & alias plurimas gentes, C quas formidine nominis sui & terrore concutiebat, & simul beneuolentia sapientiaque alliciebat, vt ab eo gubernari optarent. Audi Cyrum ducibus & militibus præcipientem apud Xenophontem. l. 1. Dux, ait, *nunquàm cesset aut prodesse sibi, aut nocere hostibus: difficile est enim vel vnum hominem alere otiosum, difficilius totam domum, sed omniũ difficillimum vniuersum exercitum otiosum alere: itaque exercitum cessare nunquàm decet. Imperator sedulus & non cessator efficiet, vt & milites commeatu abundent, & eorũ corpora valetudine sint firmissima.* Hinc & Cyrus cibum non sumebat, nisi priùs corpus exercuisset & suadasset. Aiebat enim tum cibum suauissimè sapere ac corpus exercitio roborari, & D ad labores quosuis assuefieri. ita Xenophon.

Cyrus laborem suadet.

IPSE PRÆCEPIT MIHI VT ÆDIFICAREM EI DOMVM (templum) IN IERVSALEM] *Præcepit*, id est. præordinauit, decreuit, & hoc ipso tacitè *præcepit* per Isaiam ca. 44. vlt. cuius verba paulò antè recitaui. Inde enim Cyrus intellexit voluntatem Dei esse, vt ipse restauraret templum à Chaldæis combustum, quam voluntatem ipse hîc vocat præceptum.

QVIS EST IN VOBIS DE VNIVERSO POPVLO EIVS? (qui scilicet cupit è Babylone redire in Ierusalem) SIT DEVS ILLIVS CVM IPSO. ASCENDAT IN IERVSALEM, ET ÆDIFICET DOMVM DOMINI DEI] q. d. quicumque Iudæi vel Israelitæ sunt in regno meo, qui cupiunt remigrare in suam Iudæam, age, congregentur in vnum, vt simul è captiuitate in patriam redeant: ego enim

VERS. 3.

eis plenam do facultatem redeundi, vrbemque & templum reædificandi: imò eis apprecor Dei sui fauorem & opem ad id perficiendum. Nam IPSE EST DEVS, QVI EST IN IERVSALEM, Vatab. *qui est verus ille ac solus Deus.* q. d. non est alius Deus verus, quàm Deus, quem Israelitæ coluerunt & colunt in Ierusalem. Cyrus ergo hîc profitetur se agnoscere Deum Iudæorum esse verum Deum, cæteros Gentium Deos non esse veros, vel certè esse minoris dignitatis & potestatis, ac Deo Hebræorum subiectos, quos Plato & Philosophi vocabant semideos. Vnde Xenophon l. 8. Cyrip. asserit Cyrum quoque Deos gentium coluisse, ac iam moriturum habuisse somnium, quo inuitabatur, vt ad Deos ascenderet: quare eum adorasse inuocasseque Iouem & Solem, ac multa de animi immortalitate, quòd post mortem ad Deos esset transiturus, locutum expirasse. *Cyri somnium.*

VERS. 4 ET OMNES RELIQVI IN CVNCTIS LOCIS VBICVMQVE HABITANT, ADIVVENT EVM VIRI DE LOCO SVO, ARGENTO ET AVRO] q.d. reliqui Iudæorum, qui in Babylone aliisue locis sedes fixerunt, vxores duxerunt, liberos procrearunt, agros coemerunt, vt non possint vel nolint illis dimissis redire in Ierusalem, hi adiuuent eos, qui redire cupiunt argento & auro, tum ad viaticum tam longi itineris, tum ad vrbis templique restaurationem.

VIRI DE LOCO SVO] id est quisque in loco & de loco suo, puta de agris & domibus suis suppeditet id quod habet. Cyrus ergo hîc Iudæos in Babylone remanentes, redeuntibus in Ierusalem quasi vectigales constituit. Rursum *omnes reliqui* non solùm Iudæi, sed & cæteri populi meæ ditioni subiecti similiter adiuuent redeuntes in Ierusalem præsertim præfecti Prouinciarum, quos Iosephus *amicos regios* vocat. Vnde hi ex hoc Cyri edicto iuuerunt Iudæos regredientes, vt patet vers. 6. & cap. 3. vers. 7.

EXCEPTO QVOD VOLVNTARIE OFFERVNT TEMPLO DEI] τὸ *excepto*, vox est augentis & confirmantis. q. d. Scio multos iam mente designasse, & animo destinasse certa dona, quæ ipsi cupiunt offerre templo: illa ergo non veto, sed laudo & confirmo, cupioque offerri; sed præter hoc volo vt quisque insuper alia adiungat, quæ redeuntibus seruiant pro viatico, & vrbis domorumque reædificatione, atque ad alias multiplices necessitates & vsus. Vnde nonnulli censent Cyrum taxasse pretium, quod quisque ad eos conferre deberet, sicut postea fecere Darius & Artaxerxes Cyri successores; imò Cyrum decreuisse, vt templum ex regio ærario suoque sumptu ædificaretur, patet c. 6. 4. Vnde pro *excepto quod voluntariè offerunt*, Heb. est *cum munere spontaneo.* q.d. cum oblatione quam sponte offerunt templo, dabunt etiam alia pro viatico &c. ita Vatabl. Pagnin. & alij.

VERS. 5. ET SVRREXERVNT PRINCIPES PATRVM DE IVDA ET BENIAMIN] *Principes patrum* sunt principes familiarum, quæque enim familia suum habebat caput & patrem: sed diuersæ familiæ ab vno capite descendentes, suum habebant principem, & quasi Patriarcham.

VERS. 7. REX QVOQVE CYRVS PROTVLIT VASA TEMPLI DOMINI, QVÆ TVLERAT NABVCHODONOSOR] Fuere ea numero 5400. vt dicitur v. 11. quæ omnia à Chaldæis sacrilegè ablata, & dicata suo idolo Belo, Cyrus restituit Deo & templo.

PER MANVM MITHRIDATIS FILII GAZABAR] רתי *filij*, non est in Hebræo nec in Græco. Vnde Vatabl. Pagnin. Marinus, Caiet. & alij vertunt: *Per manum Mithridatis thesaurarii.* Ioseph. *Per Mithridatem ararij regij præfectum. A gaza* enim dicitur *gasabar*, id est *thesaurarius* vt patet c. 7. 21. vbi noster vertit *arcæ custodibus.* Nisi dicas Nostrum subaudisse בן *ben*, id est *filij*, & Το *Gazabar* fuisse nomen commune, sed officio proprium, sicut vulgò eum, qui gazæ principis præest, vocamus thesaurarium, quasi hoc nomen sit ei non ex baptismo, sed ex officio proprium, in quo sæpè filij parentibus succedunt. Porrò *Mithridates* componitur ex *Mithri*, id est *maior*, dynasta, princeps, & דת *dat*, id est *legis*, q. d. dynasta legem ferens, & ius dictans. VERS. 8. *Gasabar est thesaurarius.*

ET ANNVMERAVIT EA SASSABASAR PRINCIPI IVDA.] Hoc est Zorobabeli, nepoti Iechoniæ Regis ex patre Salathiel. Ita Iosephus Lyran. Dion. Vatabl. Mariana, Torniellus, Salianus, & alij. Quare tam pater Salathiel, quàm auus Iechonias hoc anno primo Cyri videntur vitâ fuisse functi: nam deinceps eorum nulla fit mentio, sed semper Zorobabelis, quasi Ducis Iuda. Porrò Salathiel filio nascenti indidit nomen *Zorobabel*, id est *peregrinus in Babylone*, eò quòd in Babylonica captiuitate eum genuerit; sed cùm Euilmerodach è carcere eduxit auum eius Iechoniam, eumque mensæ suæ regiæ conuiuam effecit, Zorobabeli mutatum est nomen, vt vocaretur, *Sassabasar*, id est *gaudens in tribulatione*: ita Euseb. l. 11. de Præpar. c. 3. & 4. *sas* enim est *gaudens*, *ba* significat *in*, *shar* significat *tribulatione.* Rursum Pagnin. in Nomin. Hebr. *Sessabasar*, interpretatur *sex in tribulatione*, *ses* enim significat *sex*, vel *byssum.* Hebræi enim tradunt eum sic appellatum, quòd in sex tribulationibus steterit fortis & constans, vt in eo impletum sit illud Iob. 5. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, & in septimâ non tanget te malum.* *Sassabasar est Zorobabel. Christi*

Vbi nota, olim Hebræis, Chaldæis, Persis, Phœnicibus aliisque gentibus Orientalibus familiare fuisse peregrinis mutare nomina, illisque dare patria & propria gentis suæ cui inserebantur; patria, inquam, certum quid & personæ appositum significantia, vti fecit Adam indens rebus nomina naturæ earum apposita, Gen. 2. 19. vt nomina essent quasi omnia rei naturam, virtutem aut proprietatem aliquam præsentem aut futuram significantia. Sic Daniel c. 1. Hebræa nomina Ananias, Azarias, Misael, in Babylone à Chaldæis commutata sunt in Chaldæa Sidrach, Misach, Abdenago. Sic c. 2. 63. Hebræus Nehemias, à Chaldæis Chaldaicè nuncupatus est Atherfata. Idem de Græcis docet Plato in Cratylo. Quocirca Euseb. lib. 11. de Præpar. c. 3. & 4. ex hoc argumentum sumit pro exquisitâ Hebræorum sapientia, quod scilicet sacra Script. nominum propriorum significatione & vi vtatur.

SCYPHI ARGENTEI SECVNDI] *Secundi* scilicet ordinis & generis, qui nimirum censebantur secundo loco, tam pretio quàm pulchritudine. Primi enim ordinis erant scyphi aurei, secundi verò argentei. VERS. 10

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

CAtalogus redeuntium cum Zorobabel in Ierusalem, item munerum & donorum ad templi fabricam oblatorum.

1. HI sunt autem prouinciæ filij, qui ascenderunt de captiuitate, quam transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis in Babylonem, & reuersi sunt in Ierusalem & Iudam, vnusquisque in ciuitatem suam. 2. Qui venerunt cum Zorobabel Iosue, Nehemia, Saraia, & Rahelaia, Mardochai, Belsan, Mesphar, Beguai, Rehum, Baana, Numerus virorum populi Israel. 3. Filij Pharos, duo millia centum septuaginta duo. 4. Filij Sephatia, trecenti septuaginta duo. 5. Filij Area, septingenti septuaginta quinque. 6. Filij Phahath Moab, filiorum Iosue: Ioab, duo millia octingenti duodecim. 7. Filij Ælam, mille ducenti quinquaginta quatuor. 8. Filij Zethua, nongenti quadraginta quinque. 9. Filij Zachai, septingenti sexaginta. 10. Filij Bani, sexcenti quadraginta duo. 11. Filij Bebai sexcenti viginti tres. 12. Filij Azgad, mille ducenti viginti duo. 13. Filij Adonicam, sexcenti sexaginta sex. 14. Filij Beguai, duo millia quinquaginta sex. 15. Filij Adin quadringenti quinquaginta quatuor. 16. Filij Ather, qui erant ex Ezechia, nonaginta octo. 17. Filij Besai, trecenti viginti tres. 18. Filij Iora, centum duodecim. 19. Filij Hasum, ducenti viginti tres. 20. Filij Gebbar, nonaginta quinque. 21. Filij Bethlehem, centum viginti tres. 22. Viri Netupha, quinquaginta sex. 23. Viri Anathoth, centum viginti octo. 24. Filij Azmaueth, quadraginta duo. 25. Filij Cariathiarim, Cephira, & Beroth, septingenti quadraginta tres. 26. Filij Rama & Gabaa, sexcenti viginti vnus. 27. Viri Machmas, centum viginti duo. 28. Viri Bethel & Hai, ducenti viginti tres. 29. Filij Nebo, quinquaginta duo. 30. Filij Megbis, centum quinquaginta sex. 31. Filij Ælam alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor. 32. Filij Harim, trecenti viginti. 33. Filij Lod, Hadid, & Ono, septingenti viginti quinque. 34. Filij Iericho, trecenti quadraginta quinque. 35. Filij Senaa, tria millia sexcenti triginta. 36. Sacerdotes: Filij Iadaia in domo Iosue, nongenti septuaginta tres. 37. Filij Emmer, mille quinquaginta duo. 38. Filij Pheshur, mille ducenti quadraginta septem. 39. Filij Harim, mille decem & septem. 40. Leuitæ: Filij Iosue & Cedmihel filiorum Odouiæ, septuaginta quatuor. 41. Cantores: Filij Asaph, centum viginti octo. 42. Filij Ianitorum: filij Sellum, filij Ater, filij Telmon, filij Accub, filij Hatita, filij Sobai: vniuersi centum triginta nouem. 43. Nathinæi: filij Siha, filij Hasupha, filij Tabbaoth. 44. Filij Ceros, filij Siaa, filij Phadon. 45. filij Lebana, filij Hagaba, filij Accub. 46. Filij Hagab, filij Semlai, filij Hanan. 47. filij Gaddel, filij Gaher, filij Raia. 48. Filij Rasin, filij Necoda, filij Gazam. 49. Filij Aza, filij Phasea, filij Besee. 50. Filij Asena, filij Munim, filij Nephusim. 51. Filij Bacbuc, filij Hacupha, filij Harhur. 52. Filij Besluth, filij Mahida, filij Harsa. 53. Filij Bercos, filij Sisara, filij Thema. 54. Filij Nasia, filij Hatipha. 55. Filij seruorum Salomonis, filij Sotai, filij Sopheret, filij Pharuda. 56. Filij Iala, filij Dercon, filij Geddel. 57. Filij Saphatia, filij Hatil, filij Phochereth, qui erant de Asebaim, filij Ami. 58. Omnes Nathinæi, & filij seruorum Salomonis, trecenti nonaginta duo. 59. Et hi qui ascenderunt de Thelmala, Thelharsa, Cherub, & Adon, & Emer: & non potuerunt indicare domum patrum suorum & semen suum, vtrùm ex Israel essent. 60. Filij Dalaia, filij Tobia, filij Necoda, sexcenti quinquaginta duo. 61. Et de filiis Sacerdotum, filij Hobia, filij Accos, filij Berzellai, qui accepit de filialibus Berzellai Galaaditis, vxorem, & vocatus est nomine eorum. 62. hi quæsierunt scripturam genealogiæ suæ, & non inuenerunt, & eiecti sunt de sacerdotio. 63. Et dixit Athersatha eis, vt non comederent de Sancto sanctorum, donec surgeret sacerdos doctus atque perfectus. 64. Omnis multitudo quasi vnus quadraginta duo millia trecenti sexaginta. 65. Exceptis seruis eorum, & ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem: & in ipsis cantores atque cantatrices ducenti. 66. Equi eorum septingenti triginta sex, muli eorum, ducenti quadraginta quinque. 67. cameli eorum quadringenti triginta quinque, asini eorum, sex millia septingenti viginti. 68. Et de principibus patrum, cum ingrederentur templum Domini, quod est in Ierusalem, sponte obtule-

obtulerunt in domum Dei ad extruendam eam in loco suo. 69. Secundum vires suas dederunt impensas operis, auri solidos sexaginta millia, & mille, argenti mnas quinque millia, & vestes sacerdotales centum. 70. Habitauerunt ergo Sacerdotes, & Leuitæ, & de populo, & cantores & ianitores, & Nathinæi, in vrbibus suis, vniuersusque Israël in ciuitatibus suis.

VERS. 1. HI SVNT AVTEM PROVINCIÆ FILII] q.d. hi sunt Iudæi, qui in Prouinciâ Babylonis nati vel educati, ex eâ remigrarunt in pristinam patrum sedem, puta in Ierusalem. Filij enim Prouinciæ vocantur, qui in eâ ex aduenis nati vel educati diu habitauere. Hæc enim phrasis significat natiuitatem vel incolatum, ait Vatabl. Vnde alij per filios intelligunt incolas. Sic vocantur *filij Sion, filij Orientis, filiæ Ierusalem* &c. *filij*, id est, *incolæ*. Porrò *Prouincia* intelligitur Babylonia tum potens & dominans, sicut per Vrbem nunc omnes intelligunt Romam: licet Beda per *Prouinciam* hic intelligat Iudæam: ad hanc enim pertinebant, inquit, Iudæi è Babylone in eam redeuntes, quasi filij Ecclesiæ.

ET REVERSI SVNT IN IERVSALEM] ita tamen vt manerent Cyro & Persis quasi serui dominis subditi, & tributarij, vt liquet c. 4. 13. & 2. Esdræ 9. 36. Vnde Reges Persarum eis constituebant Principes. vti Zorobabelem hîc v. 2. & c. 5. 14. ac Esdram, & Nehemiam c. 7. 14. & l. 2. c. 5. 14.

VERS. 2. QVI VENERVNT CVM ZOROBABEL] Duce & Iosve Pontifice, qui alio nomine dictus est *Iesus filius Iosedec*, vt patet Zachar. 3.

MARDOCHÆI.] Multi censent hunc esse Mardochæum patruum Esther, qui redierit in Iudæam, vt possessiones paternas recuperaret, ac deinde reuersus sit in Persidem, vbi sedem figere destinârat.

NVMERVS VIRORVM POPVLI ISRAEL] scilicet reuertentis è Babylone in Ierusalem est iste quem subiicio. Israel hîc ponitur pro Iudâ & Beniamin, soli enim Iudæi & Beniaminitæ redeuntes hîc numerantur. Alibi cum Israel opponitur Iudæ, significat decem tribus, quæ à Iudâ & Beniamin schisma facientes, regem sibi crearunt Ieroboam; illis enim abductis in Assyriam, ibique planè dispersis, & quasi euersis, Israelis nomen & decus rediit & remansit in Iudâ; hæc enim duodecim tribuum fuit nobilissima, imò regia. Sic dicitur Ps. 113. 2. *Facta est Iudæa sanctificatio eius: Israel potestas eius. Israel*, id est *Iudæa*; in Psalmis enim crebrò posterius hemistichium explicat ac confirmat prius, vt cùm dicitur; *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina.* Et Isaiæ 48. *Audite*, ait, *hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Iuda existis*, id est, qui de fonte ac stirpe Iuda propagati estis.

VERS. 6. FILII PHAHATH MOAB] Est nomen proprium viri. Vatabl. vertit: *filij Ducis* (Chald. enim פַּחַת *pachat* significat *ducem*) *Moab*. Ita cognominatus est, quòd in Moab victoriam aliquam sit adeptus, aut quid præclarè gesserit. FILIORVM IOSVE, IOAB, &c. q.d. hi filij Phahat Moab, descendentes & progeniti ex filiis Iosue & Ioab (hi enim duo erant viri illo æuo celebres & clarissimi) fuere 2812. Vnde Vatabl. vertit: *filiorum Ducis Moab de filijs Iosue & Ioab* 2812.

VERS. 20. FILII GEBBAR NONAGINTA QVINQVE] ita legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. malè ergo nonnulli legunt, *nongenti*.

VERS. 21 FILII BETHLEHEM 123. FILII] id est ciues & incolæ, vt dixi v. 1. siue ex ciuibus & incolis *Bethlehem* oriundi. Hucusque enim per patres-familias distinxit capita; deinceps verò vsque ad v. 31. per vrbes distinguit, fortè quia patres erant ignoti vel obscuri.

Dices, Iudæi iam per 70. annos fuerant in Babylone, vnde plerique qui ex Bethlehem aliisque vrbibus erant abducti, iam erant mortui. filij verò eorum erant nati in Babylone, &c. Resp. ita esse, sed tamen iidem vocantur filij Bethlehem, quia à Bethlehemitis, qui ex Bethlehem venerant, erant progeniti. Aut certè Iudæi in Babylone in suos vicos & pagos distributi, eis nomina Bethlehem aliarumque Iudææ vrbium indiderunt, vt se in exilio memoriâ patriæ suæ solarentur, vt iam Hispani in Peru & Mexico vrbibus suis indunt nomina vrbium Hispaniæ; vt vocantur Granata, Corduba, Vallisoletum, &c. Simili modo Helenus Priami filius, Troiâ euersâ fugiens, vrbem nouam condens, nuncupauit eam Troiam. Audi Virg. 3. Æneid.

Procedo, & paruam Troiam simulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, scææq; amplector limina portæ. ita Sanch.

FILII ÆLAM. Alius est hîc Ælam ab illo v. 7. sed mirum, vtrumque pares numerasse filios nepotes, scilicet 1254. VERS. 3

SACERDOTES] Hucusque laicos è tribu Iuda & Beniamin recensuit, nunc recenset Sacerdotes, & v. 40. Leuitas, & v. 43 Nathinæos templi seruos. Ait ergo: SACERDOTES: FILII IADAIA IN DOMO IOSVE] id est, qui erant de domo & familia Iosue, puta filij, & nepotes Iesu filij Iosedec Pontificis, erant num. 973. *Iadaia* enim fuit ex posteris Iesu & Iosedec, vt patet 1. Paral. 9. 10. VERS. 36.

NATHINÆI] id est *donati*, scilicet templi ministerio à Iosue, erant enim hi Gabaonitæ (ideoque Chananæi, non Iudæi) qui ob fraudem suam ad hoc opus damnati fuere. Vide dicta Iosue 9. VERS. 43.

OMNES NATHINÆI, ET FITII SERVORVM SALOMONIS] sicut Iosue Gabaonitas, sic Salomon alios bello captos vel proselytos templo donauit. Hi vocantur *serui Salomonis*: vnde ex eis multi ab eo addicti fuere fabricæ templi. 2. Paral. 2. 17. VERS. 58.

HI QVI ASCENDERVNT DE THELMALA THELHARSA, CHERVB, ET ADON, ET EMER] Nomina sunt vrbium Chaldææ, è quibus multi emigrarunt in Iudæam. Hi non potuerunt probare se oriundos esse ex Iudæis, vt sequitur. VERS. 59

FILII BERZELLAI, QVI (Berzellai) ACCEPIT DE FILIABVS BERZELLAI GALAADITIS (Sacerdotis) VXOREM, ET VOCATVS EST NOMINE EORVM (scilicet Sacerdotum] q. d. hic Berzellai duxit vxorem filiam Berzellai sacerdotis, & per illam vocatus est *Sacerdos*, id est ortus ex genere sacerdotali, sed cùm id ex publicis Genealogiarum libris probare non posset, tam ipse, quàm filij eius à sacerdotio reiecti fuere, donec Deus consuleretur. VERS. 61.

ET DIXIT ATHERSATHA] Hic est Nehemias, inquit Lyran. Caiet. & Vatab. idque liquet ex Nehem. VERS. 63.

Ministerio de Cultura 2024

hem. 7. 64. Vbi idem narratur, quod hîc. Vnde videtur hæc historia contigisse posteriùs sub Nehemia, & Nehem. 8. 9. vbi dicitur: *Dixit autem Nehemias (ipse est Athersata)* id est *pincerna Regis*, ita à Chaldæis vocatus à verbo Chaldæo, *tersa*, id est *a'uit*, & *Sceta*, id est *bibit*, q. d. *alens potu* regem, hoc est pincerna regis. loquitur hîc Nehemias de se in tertiâ personâ, æquè ac c. 12. 26. sed in libro Nehemiæ ipse de se loquitur semper in primâ personâ: Vnde nonnulli putarunt alium esse Nehemiam, qui fuit Esdræ socius, à Nehemiâ, qui inducitur lib. 2. Esdræ eiusque est Auctor. De Athersata rursum dicam Nehemiæ 8. 9.

VT NON COMEDERENT DE SANCTO (cibo) SANCTORVM]id est victimarum Deo sanctificatarum, id est oblatarum & sacrificatarum, hoc est vt non comederent de sacrificiis pro peccato oblatis, aut armum dextrum è victimis pacificis: hæ enim cedebant solis sacerdotibus; quales se esse hi probare non poterant. B

DONEC SVRGERET SACERDOS DOCTVS ATQVE PERFECTVS] Hebr. *Sacerdos cum vrim & Tummim*. q. d. donec sacerdos aliquis summus vestibus Pontificalibus, in quibus erant Vrim & Tummim, iudutus, consulens Deum, ab eo perfectè doceretur, an hi essent ex genere sacerdotali, an non. Est ergo Metonymia.

Nota. *vrim & Tummim* inscripta vel intexta erant Rationali Pontificis. *Vrim* Hebr. significat illuminationes, *Tummim* perfectiones: quia sacerdos summus Pontificalibus indutus perfectè illuminabatur à Deo circa ea, de quibus eum consulebat, vt patet num. 27. 21. Allegoricè significabatur Christus Pontifex, per quem lux & veritas facta est Ioan. 1. Tropol. per hæc duo admonebatur tum Pontifex, tum populus, studere veritati doctrinæ, & perfectioni vitæ: atque per hæc duo Anagog. aspirare ad lumen gloriæ, & perfectam Dei fruitionem & amorem. C

VERS. 64. OMNIS MVLTITVDO QVASI VNVS 42360.] Hæc est summa eorum, qui cum Iesu & Zorobabel in Iudæam redierunt, quam tamen non iuuenies, si sigillatim numeros singularum familiarum hîc assignatos per additionem computes: inuenies enim dumtaxat 29818. quare vt summam hîc positam expleas addendi sunt 12542. quem conflant illi, qui ex decem tribubus cum tribu Iuda & Benjamin redierunt in Ierusalem, sed hîc non recensentur. Porrò hi ipsi eodem ferè modo demptis pauculis numerantur Nehem. c. 7. v. 6. & alij.

ET IN IPSIS CANTORES ATQVE CANTATRICES DVCENTI.] *Cantores* templo adhibebantur ad canendos Psalmos, *cantatrices* ad laicas cantiones, v. g. ad canendum in funeribus, nuptiis, conuiuiis &c. significatur lætissimus fuisse Hebræorum è Babylone reditus, vt præ gaudio canerent & iubilarent; iuxta oraculum Isaiæ c. 66. *Adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino in equis, & in quadrigis; & in lectricis, & in mulis, & in carrucis ad montem sanctum Ierusalem.* Et Psal. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati.* (Hebr. *sicut somniantes*, id est ita exultantes, vt videremur somniare reditum non autem verè redire in patriam) *Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione.* VERS. 65.

EQVI EORVM 736.] ita Hebr. & Roman. malè ergo aliqui legunt, *sexcenti.* VERS. 66.

CVM INGREDERENTVR TEMPLVM DOMINI.] Templum iam erat à Chaldæis exustum. Templum ergo hîc vocatur locus, in quo steterat templum, quia is sacer erat, ac sacrificiis & diuino cultui à Deo destinatus. Vnde Iudæi mox in eo altare erexerunt, in eoque sacrificarunt, vt patet Iere. c. 41. & 5. Baruch. 1. 10. VERS. 68.

AVRI SOLIDOS SEXAGINTA MILLIA ET MILLE] hoc est, sexaginta & vnum millia: ita legunt Hebr. & Rom. Alij pro *sexaginta millia*, legunt: *quadraginta millia*: tot enim numerantur Nehem. 7. 5. de quo ibidem plurá. Diuersitas hęc orta videtur ex transpositione ciphrarum obuia & facili: nam lx. sunt 60. xl. verò sunt 40. vide Franc. Lucam fusè hâc de re differentem in notat. 79. VERS. 69.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IESVS Pontifex, & Zorobabel Dux cum populo redeuntes in Ierusalem extruunt altare, in eo sacrificant, celebrant festum Tabernaculorum, & noui templi fundamenta iaciunt.

1. IAmque venerat mensis septimus, & erant filij Israël in ciuitatibus suis: congregatus est ergo populus quasi vir vnus in Ierusalem. 2. Et surrexit Iosue filius Iosedec, & fratres eius sacerdotes, & Zorobabel filius Salathiel, & fratres eius, & ædificauerunt altare Dei Israël, vt offerrent in eo holocautomata, sicut scriptum est in lege Moysi viri Dei. 3. Collocauerunt autem altare Dei super bases suas, deterrentibus eos per circuitum populis terrarum, & obtulerunt super illud holocaustum Domino manè & vespere. 4. Fecerunt que solemnitatem tabernaculorum, sicut scriptum est: & holocaustum diebus singulis per ordinem secundùm præceptum, opus diei in die suo. 5. Et post hæc holocaustum iuge, tam in Calendis quàm in vniuersis solemnitatibus Domini, quæ erant consecratæ, & in omnibus in quibus vltrò offerebatur munus Domino. 6. A primo die mensis septimi cœperunt offerre holocaustum Domino: porrò templum Dei nondum fundatum erat. 7. Dederunt autem pecunias latomis & cæmentariis: cibum quoque, & potum, & oleum, Sidoniis Tyriisque, vt deferrent ligna cedrina de Libano ad mare Ioppe, iuxta quod præceperat Cyrus Rex Persarum eis. 8. Anno autem secundo aduentus eorum ad templum Dei in Ierusalem,

Ministerio de Cultura 2024

lem mense secundo, cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec; & reliqui de fratribus eorum Sacerdotes, & Leuitæ, & omnes qui venerant de captiuitate in Ierusalem, & constituerunt Leuitas à viginti annis & supra, vt vrgerent opus Domini. 9. Stetitque Iosue & filij eius, & fratres eius, Cedmiel & filii eius, & filii Iuda, quasi vir vnus, vt instarent super eos qui faciebant opus in templo Dei: filii Henadad, & filij eorum, & fratres eorum Leuitæ. 10. Fundato igitur à cæmentariis templo Domini, steterunt sacerdotes in ornatu suo cum tubis: & Leuitæ filij Asaph in cymbalis, vt laudarent Deum per manus Dauid regis Israël. 11. Et concinebant in hymnis & confessione Domino. Quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius super Israel. Omnis quoque populus vociferabatur clamore magno in laudando Dominum, eò quòd fundatum esset templum Domini, 12. plurimi etiam de Sacerdotibus & Leuitis & principes patrum, & Seniores, qui viderant templum prius cum fundatum esset, & hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna: & multi vociferantes in lætitia, eleuabant vocem. 13. Nec poterat quisquam agnoscere vocem clamoris lætantium, & vocem fletus populi: commixtim enim populus vociferabatur clamore magno, & audiebatur procul.

VERS. 1. IAMQVE VENERAT MENSIS SEPTIMVS] Hebr. vocatur *Tisri*, qui nostro partim Septembri, partim Octobri respondet. Hebræi enim vtebantur mensibus lunaribus, quos singulæ Lunæ lunationes efficiunt. Hinc videtur quod Iudæi Babylone discesserint initio veris, anno primo Cyri, & post quatuor menses itineris peruenerint in Ierusalem mense Iulio, ac mox erexerint altare; seque præparârint ad festum Tabernaculorum, cæteraque mense septimo celebranda. Simili modo Esdras septimo anno Artaxerxis primo die mensis primi discessit Babylone, & primo die mensis quinti peruenit in Ierusalem, vt audiemus capite 7.1.

VERS. 2. ET SVRREXIT IOSVE (siue Iesus) FILIVS IOSEDEC] qui mortuo patre Iosedec, ei in Pontificatu successerat, eratque Esdræ ex fratre nepos, Esdras enim erat frater Iosedec. ET ZOROBABEL FILIVS SALATHIEL, filij Ieconiæ, qui mortuo auo & patre, successit in ducatum populi. Hi duo ergo duces fuere populi reducis in Ierusalem, Iosus in Ecclesiasticis, Zorobabel in Politicis.

VERS. 4. FECERVNTQVE SOLEMNITATEM (id est celebrarunt festum *Tabernaculorum*, siue Scenopegiæ die 15. mensis septimi per septem dies) ET HOLOCAVSTVM DIEBVS SINGVLIS PER ORDINEM SECVNDVM PRÆCEPTVM, OPVS DIEI IN DIE SVO] q.d. obtulerunt tot quotidie per totam festi octauam victimas, quot & quales, qualique ritu eas offerri præceperat Deus Num.29.

ET POST HÆC HOLOCAVSTVM IVGE] de quo dixi Num.28.3, VERS. 5.

ANNO AVTEM SECVNDO ADVENTVS EORVM AD TEMPLVM, (ad locum in quo steterat templum iam à Chaldæis exustum) DEI IN IERVSALEM MENSE SECVNDO COEPERVNT reædificare templum. VERS. 8.

FVNDATO IGITVR A CÆMENTARIIS TEMPLO, id est iactis iam templi fundamentis, VT LAVDARENT DEVM PER MANVS DAVID] id est per opera Dauidis, puta per Psalmos à Dauide compositos, & per musica instrumenta ab eo concinnè instituta ad Dei laudes in templo concinendas. VERS. 10.

EÒ QVÒD FVNDATVM ESSET TEMPLVM] id est eò quòd fundamenta templi iam essent iacta, sed necdum parietes erecti, vt patet ex sequent. VERS. 11.

FLEBANT VOCE MAGNA] quod templi noui fundamenta non responderent magnitudini & maiestati prioris templi, quodque eius ruinas circumquaque conspicerent: vicissim tamen gaudebant de noui templi reædificatione, deque suo in patriam reditu ac Cyri beneuolentia, sed præsertim de Deo priùs irato iam sibi reconciliato, quare fletus hic gaudio miscebatur, ac voces flentium & exultantium commistę harmoniam efficiebant mistam planctu & iubilo. VERS. 13.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Samaritani per præfectos Persarum impetrato à Cambyse Cyri successore rescripto, impediunt fabricam vrbis & templi.

1. AVdierunt autem hostes Iudæ & Beniamin, quia filij captiuitatis ædificarent templum Domino Deo Israel. 2. & accedentes ad Zorobabel, & ad principes patrum, dixerunt eis. Ædificemus vobiscum, quia ita vt vos, quærimus Deum vestrum: ecce nos immolauimus victimas à diebus Asor Addan regis Assur qui adduxit nos huc. 3. Et dixit eis Zorobabel, & Iosue, & reliqui principes patrum Israel: Non est vobis & nobis vt ædificemus domum Deo nostro, sed nosipsi soli ædificabimus domino Deo nostro, sicut præcepit nobis Cyrus Rex Persarum. 4. Factum est igitur, vt populus terræ impediret manus populi Iudæ, & turbaret eos in ædificando. 5. Conduxerunt autem aduersus eos consiliatores, vt destruerent consilium eorum omnibus

nibus diebus Cyri regis Persarum, & vsque ad regnum Darij regis Persarum. 6. In regno autem Assueri, in principio regni eius, scripserunt accusationem aduersus habitatores Iudæ & Ierusalem. 7. Et in diebus Artaxerxis scripsit Beselam Mithridates, & Thabeel, & reliqui, qui erant in consilio eorum, ad Artaxerxem regem Persarum: epistola autem accusationis scripta erat Syriacè, & legebatur sermone Syro, 8. Reum Beelteem, & Samsai scriba scripserunt epistolam vnam de Ierusalem Artaxerxi regi, huiuscemodi: 9. Reum Beelteem, & Samsai scriba, & reliqui consiliatores eorum, Dinæi, & Apharsathachæi, Terphalæi, Apharsæi, Erchuæi, Babilonij, Susanechæi, Dieui, & Ælamitæ, 10 & ceteri de Gentibus, quas transtulit Asenaphar magnus & glorioſus; & habitare eas fecit in ciuitatibus Samariæ, & in reliquis regionibus trans Flumen in pace, (11. Hoc est exemplar epistolæ, quam miserunt ad eum) Artaxerxi regi, serui tui, viri, qui sunt trans Fluuium, salutem dicunt. 12. Notum sit regi, quia Iudæi, qui ascenderunt à te ad nos, venerunt in Ierusalem ciuitatem rebellem & pessimam, quam ædificant, extruentes muros eius, & parietes componentes, 13. Nunc igitur notum sit regi, quia si ciuitas illa ædificata fuerit, & muri eius instaurati, tributum & vectigal, & annuos reditus non dabunt, & vsque ad reges hæc noxa perueniet. 14. Nos autem memores salis, quod in palatio comedimus, & quia læsiones regis videre nefas ducimus, idcirco misimus & nuntiauimus regi, 15. vt recenseas in libris historiarum patrum tuorum, & inuenies scriptum in commentarijs: & scies quoniam vrbs illa, vrbs rebellis est, & nocens regibus & prouinciis, & bella concitantur in ea ex diebus antiquis: quam ob rem & ciuitas ipsa destructa est. 16. Nuntiamus nos regi, quoniam si ciuitas illa ædificata fuerit, & muri ipsius instaurati, possessionem trans Fluuium non habebis, 17. Verbum misit rex ad Reum Beelteem, & Samsai scribam, & ad reliquos qui erant in concilio eorum habitatores Samariæ, & ceteris trans Fluuium salutem dicens & pacem. 18. Accusatio, quam misistis ad nos, manifestè lecta est coram me. 19. & à me præceptum est: & recensserunt inueneruntque, quoniam ciuitas illa à diebus antiquis aduersum reges rebellat & seditiones, & prælia concitantur in ea: 20. nam & reges fortissimi fuerunt in Ierusalem, qui & dominati sunt omni regioni, quæ trans Fluuium est: tributum quoque & vectigal, & reditus accipiebant. 21. Nunc ergo audite sententiam: Prohibeatis viros illos, vt vrbs illa non ædificetur, donec si forte à me iussum fuerit. 22. Videte ne negligenter hoc impleatis, & paulatim crescat malum contra reges. 23. Itaque exemplum edicti Artaxerxis regis lectum est coram Reum Beelteem, & Samsai scriba, & consiliariis eorum: & abierunt festini in Ierusalem ad Iudæos, & prohibuerunt eos in brachio & robore. 24. Tunc intermissum est opus domus Domini in Ierusalem, & non fiebat vsque ad annum secundum regni Darii regis Persarum.

VERS. 1. HOSTES IVDÆ] scilicet Samaritani, siue incolæ Samariæ perpetui Iudæorum inimici, vt patet v. 2. & 10. De his dixi 4. Reg. 17. 24.

VERS. 2. FILII CAPTIVITATIS] id est Iudæi nuper captiui, & iam ex captiuitate reuersi.

ASOR HADDAN] Hic est Asar Haddan filius Sennacherib vltimus rex Assyriorum, de quo 4. Reg. 10. v. vlt.

VERS. 3. NON EST VOBIS ET NOBIS (societas & communio in hac templi fabrica) VT vobiscum coniuncti ÆDIFICEMVS DOMVM DEO NOSTRO: quia vos estis schismatici, imò hæretici & idololatræ: nam cum Deo nostro & vero colitis idola, quæ coluistis in Assyria, ex qua traducti estis in Samariam. *Volunt Iudæi cum Samaritis fabricare.* Noluerunt ergo Iudæi Samaritas habere in fabrica socios. Primò, quia ipsi erant hæretici: vnde dissce quam communionem cum hæreticis fugere debeamus, præsertim in rebus sacris & Sacramentis. 1. Secundò, quia ipsi erant hostes Iudæorum: vnde fraudem in fabrica committere potuissent, vt pro templo idolum fabricarent. 2. Tertiò, ne Samaritæ templum quasi à se fabricatum sibi vindicarent, aut certè eius partem habere vellent, in eoque suas superstitiones & idolorum cultus celebrarent. 3. Quartò; ne malo dolo arenam pro calce, ac terram pro lapidibus fabricæ immiscerent, itaque fabrica templi ruinas ageret, ac tandem rueret. 4.

POPVLVS TERRÆ] Samaritani iam dicti, accolæ & incolæ terræ vicinæ, puta Samariæ: VERS. 4.

CONDVXERVNT (pretio & donis) CONSILIATORES] id est consiliarios, puta Persarum in Samaria, Syria & Iudæa præfectos ac quæstores, vt viuente Cyro, quem sciebant fauere fabricæ vrbis & templi, tardè & parcè suppeditarent sumptus, alijsque dolis & malis artibus opus impedirent. Mortuo autem anno sequente Cyro Cambysem eius filium aggressi, ad eum scripserunt literas quibus Iudæos vt pacis turbatores, & seditiosos accusabant; itaque ab eo rescriptum impetrarunt, quo iubebantur Iudæi à fabrica supersedere. vbi nota epistolas tam Regum, quàm præfectorum hoc c. & c. seq. v. 6. & 7. in textu Hebræo, proprio ipsorum idiomate scilicet Chaldæo scribi, non Hebræo. Idem fit in Daniele. Præsertim quia Hebræi nuper in Babylone captiui ibidem linguam Chaldæam didicerant, ac inde redeuntes, in illam declinarunt, atque auitam linguam Hebræam cum Chaldæa commiscuerunt: ex qua commistione orta est lingua Syro-Hebræa, vel Chaldæo-Hebræa, quam alij Ierosolymitanam vocant. Sic lingua latina VERS. 5.

tina à Gothis cum Gothica commista peperit nobis linguam Hispanicam, Italicam, Francicam. A

Dices, cur Iudæi non recurrerunt ad Cyrum sibi fauentem, eiúque fraudes & dolos Samaritarum & Præfectorum detexerunt? Resp. quia teste Iosepho Cyrus domo abierat, profectus in bellum contra Lydos rebellantes, ac deinde contra Schytas, vbi & anno sequenti interiit. Cyro ergo absente, domi regebat Cambyses; cuius consiliarios muneribus corruperunt Samaritæ, vt templi fabricam impedirent: fuit autem hoc per biennium, vt habet liber 3. Esdræ c. 5. v. vlt. ex quo liquet, octo annos, qui vulgò dantur regno Cambysis, inchoandos esse ab eo tempore, quo patre Cyro apud Lydos & Massagetas occupato, ipse rebus imperij domi præerat. Nam post biennium occiso Cyro, solus Cambyses regnauit sex annos dumtaxat. Vide Iosephum.

VERS. 6. Assuerus *nomē commune regū.*

IN REGNO AVTEM ASSVERI] id est Cambysis. B ita Iosephus, & patet ex præced. hic enim patri Cyro in regno successit. Nota, Assuerus, Chaldaicè, Persicè Artaxerxes, erat commune nomen regum Persarum & Babyloniorum, sicut Ægyptiorũ regum cõmune nomen erat Pharao, & posteà Ptolomæus, ac Romanorum Cæsar. Id ita esse patet ex hoc capite, ac ex Esther 1. v. 1. collato cum c. 13. 1. & c. 16. 1. Assuerus, vel vt Chaldaicè dicitur, Achasueros deducitur ab *achas*, id est *magnus*, & *ros* id est *caput*, hoc est *magnum caput*, scilicet magnus rex & Princeps. Vnde iisdem ferè litteris in aliam linguam transumptis, mutatis tamen vocalibus Græcè vocatur Ὀξυάρης *Oxyares*, id est *acer Mars*, martius, bellicosus: & Xerxes quæ vox Græcè ait Herodot. li. 6. significat bellatorem; *Artaxerxes* autem *magnum bellatorem*. Vnde Scaliger sect. 6. p. 2. aliique linguarum periti asserunt hæc nomina fere idem esse, idemque significare, *scilicet Oxyares, Ochsoaerces, Ochsoarses, Xerxes, Assuerus, Arxares, Artaxerxes*, vel vt Persæ pronuntiant *Xestes, Artaxestes*, vel, *Artaxata*: ita enim hîc est in Hebræo v. 3. C

VERS. 7 IN DIEBVS ARTAXERXIS] Est idem Cambyses, qui Chaldaicè dictus est *Assuerus*. Persicè *Artaxerxes* vti iam dixi ex Septuaginta. Vnde τὸ *Artaxerxes*, non est in Hebræo. Id ita esse patet ex Septuag. Quæ enim hîc dicuntur scripta ad Assuerum, ibi leguntur ad Artaxerxem data, imò nonnulli Codices hîc v. 6. sic habent: *In regno autem Assueri, ipse est Artaxerxes* (ita Complut. idque patet ex fine capitis vlt.) *vsque ad Darium*, solus enim Cambyses post Cyrũ legitimus Rex vsque ad Darium interceßit. Idem patet ex Iosepho: Esdras enim descripturus, ait Caiet. modum quo Præfecti ad regem scripserunt, more Hebræo resumit tempus quo scripserunt, nominando eumdem alio nomine, scilicet Persico, quod ipse epistolis suis præfigere solebat. Videtur enim Esdras ex publicis chronicis & Diariis Persarum, epistolam Samaritanorum descripsisse cum suo titulo qui erat: *Et in diebus Artaxerxis*, ita vt quem Esdras vocat *Assuerum*, chronica Persica vocarent nomine Persico *Artaxerxem*. Aliter Christ. à Castro in c. 1. Aggæi sub initium, qui censet Assuerum esse Cambysem, Artaxerxem verò esse Smerdem magum, qui Cambysi succeßit, & se per fraudem in regnum intrusit. Peiùs Scaliger censet Assuerum esse Xerxem; Artaxerxem verò esse Longimanum Xerxis filium de quo plura v. 24. Similis resumptio sermonis est Marci 1. v. 8. & 9. & sæpè alibi. D

Cornel. in Esdram & Nehem.

Cambyses fuit Iudæorum hostis, vnde ab eis vocabatur secundus Nabuchodonosor, teste Eusebio in Chronico: erat enim Cambyses Deorum contemptor, sacrilegus & parricida: nam fratrem proprium interfecit; ait Iustinus; sororem verò duxit in vxorem, quam deinde interemit. Vnde iustâ numinis vindictâ seipsum occidit; imminenti enim in equum vagina gladij excidit, vnde nudatus gladius in eius femur infixus est, ex quo vulnere paullo pòst obiit, ait Herodotus & Iustinus. *Cambyses Iudæorum hostis.* *& parricida.*

Notat Caiet. quòd licet Samaritæ sub Cyro per consiliarios impedierint ædificationem templi ex sumptibus publicis & regiis, non tamen Iudæos à fabrica cessasse; sed in illa perrexisse ex priuatis propriisque sumptibus; vnde hoc quoque impediuerunt litteris ad Cambysem datis.

BEELTEEM] Est nomen officij significans *præfectum rationis*, vel *magistrum sapientiæ*, ait Lyran. Arias verò vult esse nomen proprium, & significare *possessorem saporis* vel *gustus*, vel *rationis* vel *eloquij*: טעם *taam* enim Hebr. & Chald. *teem* est *sapor, gustus*, & metaphoricè *sapientia*; Hebr. *Baal* & Chald. *beel*, est *Dominus, præfectus, præses*; igitur *Beelteem*, vel vt Hebræi pronunciant *Baaltaam*, idem est quod *præses rationis & consilij*, quod agitabatur in Senatu & concilio, hoc est *Cancellarius*: huius enim erat ad regem facta omnia referre, eaque scripto tabulis publicis consignare, & sua manu sigilloque obsignare. ita Iosephus. VERS. 8.

ASENAPHAR] Hic est Asarhaddon, vel Sennacherib, vel quis alius ex eius cognatis, vel agnatis. VERS. 10.

SI MVRI (ciuitatis Ierusalem, quam Iudæi ædificant) INSTAVRATI FVERINT, TRIBVTVM &c. NON DABVNT] quia confisi suis muris rebellabunt & in libertatem (cuius sunt auidissimi) se asserent. Hinc patet Iudæos, licet è Babylone liberos, mansisse tamen Cyro & Persis vectigales & tributarios. Rursum Cyrum Iudæis facultatem dedisse non tantùm templi, sed & vrbis reædificandæ. VERS. 13.

NOS AVTEM MEMORES SALIS, QVOD IN PALATIO COMEDIMVS] q. d. nos memores sumus alimonij & *Salarij* (hoc enim à *Sale* est dictum) quod nobis in aula dedisti, vt gratum erga te nos alentem animũ ostendamus, monemus te de periculo, quod tibi à fabrica vrbis Ierusalem imminet, vt eam impedias. Sic Pythagoras hoc Symbolo: *Solem & mensam ne prætereas*, suos gratitudinis admonebat q. d. in rebus prosperis ne memoriâ excidat gratitudo debita amicis, qui sui salis & mensæ participem te fecerunt. Sal enim notat conuiuium, quia in eo omnia sale condiuntur, vt sapiant. Hebr. est *Quoniam sale palatij saliti sumus*. Ita Septuag. id est quoniam in palatio tuo educati sumus. Potest quoque verti: *Sale templum saliuimus*, id est, omnino illud destruximus; olim enim cum locum aliquem desolare vellent, seminabant in eo sal. VERS. 14. *Sal notat conuiuium.*

TVNC INTERMISSVM EST OPVS DOMVS DOMINI (fabrica templi) IN IERVSALEM ET NON FIEBAT VSQVE AD ANNVM SECVNDVM REGNI DARII REGIS PERSARVM. VERS. 24.

Quæres quis fuit hic Darius? Scaliger & Seuerus Sulpit. lib. 2. histor. censent esse Darium Nothum, qui fuit filius nothus siue spurius Artaxerxis Longimani, ac post eum regnauit 19. annis. Contendit enim Scaliger Assuerum, cuius mentio facta est v. 6. esse Xerxem; Artaxerxem verò de *Quis hic Darius.* *Resp. Scaliger fuisse Nothum.*

quo v.7 esse Longimanum Xerxis filium, Darium A de quo hoc v. esse Nothum; Artaxerxem, qui c.7. 1. misit Esdram & Nehemiam in Ierusalem, esse Artaxerxem cognomento Mnemonem Darij Nothi filium & successorem. Quare sub Dario Notho ædificatum fuisse templum, vrbem verò Ierusalem sub Artaxerxe Mnemone, atque ab anno secundo Darij Nothi inchoandas esse 70. hebdomades, quæ fluxere vsque ad ortum Christi, de quib. Daniel c. 9. ita Scaliger, qui dum vnus ipse acrem *Refutatur.* omnium Chronologorum agit Aristarchum, omnes viciſſim in se acriores prouocat Aristarchos. Nam sub Dario non Notho, sed Hystaspis filio, qui Cambysi successit, ædificatum esse templum & vrbem, patet ex communi Chronologorum, Interpretum & Doctorum consensu. Secundò, ex Iosepho, qui id expresè docet. Tertiò, ex lib. 3. Esdræ c. 4. 43. vbi Darius hic vouit ædificare templum, si rex fieret, de quo mox plura. Quartò, quia iuxta Scaligerum à Cyro, & à soluta captiuitate Babylonica vsque ad instaurata mœnia Ierusalem, fluxissent anni 144. tot enim sunt à Cyro vsque ad Darium Nothum: quod licet admittat Scaliger, repugnat tamen Aggæus c. 2. 4. vbi illi qui primitùs è Ierusalem in Babylonem captiui abducti fuerant, adhuc superstites, videntes nouum noui Zorobabelis templi fabricam, eam præ templo priori Salomonis, quasi parui vel nullius pretij habuerunt. A combusto autem templo Salomonis per Chaldæos, vsque ad Darium Nothum fluxere anni 176. ait ipse Scaliger. Quis quæso illo æuo vitam prorogabat ad annum 176. Rursùm, si Esdras missus fuit ab Artaxerxe Mnemone in Ierusalem: ergo Esdras vixit ducentos fere annos: genitus est enim à Saraia Pontifice, qui occisus est à Chaldæis anno primo captiuitatis Babylonicæ. Insuper Zorobabel, & Iesus filius Iosedec, qui sub Cyro præfuerunt reductioni captiuitatis, & posteà interfuerunt huic reædificationi templi sub Dario, fuissent 130. aut 140. annorum, cùm tamen libro 3. Esdræ c. 3. v. 4. Zorobabel vocetur *adolescens vnus è custodibus Darij.* Fuit ergo hic Darius non Nothus, sed Hystaspis. Ita Iosephus lib. 11. Antiq. c. 4. Euseb. in Chron. S. Hieron. in c. 9. Daniel. Bellarm. Genebr. Torniellus, Salianus, & passim Recentiores. Argumenta Scaligeri soluam Nehemiæ c. 12. 10. & c. 13. 28. vult enim ipse Sanaballat, de quo ibi agitur, fuisse coæuum Iaddo Pontifici & Alexandro Magno, sed falsò. Anno ergo secundo Darij Hystaspis resumpta est templi fabrica per annos nouem intermissa, ac sexto eiusdem anno fuit absoluta, scilicet fabrica sancti & sancti-sanctorum; nam atrium siue exterior pars templi, & per consequens totum templum quoad omnia consummatum fuit anno 6. Darij, vt habet Iosephus lib. 11. c. 4. 46. Porrò, causa quæ Darium mouit ad reædificandum templum, fuit Zorobabel, qui

Fuit Darius Hystaspis.

Dario fuit aulicus gratissimus & in deliciis, eique adhuc principi suggessit, vt votum faceret de ædificando templo si crearetur rex: creatus propositâ quæstione, *Quid esset omnium fortissimum?* cùm vnus dixisset esse vinum, alius esse mulieres, tertius esse regem, Zorobabel dixit esse veritatem de eaque re tam sapienter & eleganter disseruit vt Darius iusserit eum petere quicquid vellet: quo audito Zorobabel ita orsus est lib. 3. Esdræ c. 4. 43. *Memor esto voti tui, quod vouisti, ædificare Ierusalem in die qua regnum accepisti, & omnia vasa quæ accepta sunt ex Ierusalem remittere, quæ separauit Cyrus, quando mactauit Babyloniam, & voluit remittere ea ibi. Et tu vouisti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Iudæa à Chaldæis. Et nunc hoc est quod postulo Domine, & quod peto: hoc est, maiestas, quod à te postulo, vt facias votum quod vouisti regi cæli ex ore tuo. Tunc surgens Darius rex osculatus est illum, & scripsit epistolas ad omnes dispensatores & præfectos & purpuratos, vt deducerent eum, & eos qui cum illo erant omnes ascendentes ædificare Ierusalem. Et omnibus Præfectis qui erant in Syria, & Phœnice & Libano scripsit epistolas, vt traherent ligna cedrina à Libano in Ierusalem, vt ædificarent cum eis Ciuitatem.*

Darius vouit fabricare templum.

Denique *Darius* Persicè significat φρόνιμον, id est *Prudentem*, ait Hesychius. Prudentia enim & prouidentia est prima dos regis ad ritè gubernandum; vnde Herodotus lib. 1. sub finem hoc de eo Cyri contra Schytas (vbi & periit) tendentis somnium recenset; *Videbatur Cyrus in somnijs cernere maximum natu filiorum Hystaspis habentem in humeris alas, quarum altera Asiam, altera Europam inumbraret. Erat ex Hystaspi Achæmenidæ Arsamenis filio, ex liberis natu maximus Darius tunc fermè vigesimum ætatis annum agens, in Perside relictus, quòd non maturus militiæ esset. Experrectus Cyrus visum suum intra se retractabat: Quod cùm ei magni momenti videretur, vocato Hystaspi, remotis arbitris, inquit: filius tuus Hystaspes, mihi atque regno meo insidiari deprehensus est.*

Cyri somnium de Dario.

Addidit deinde se id resciuisse ex somnio iam dicto, quod Hystaspi enarrauit.

Quapropter tu, ait, *celerrimè in Persidem reuertere, facitoq; vt cùm ego subactis Massagetis illuc rediero, filium tuum mihi sistas, ad causam dicendam.*

Sed occisus Cyrus successorem reliquit Cambysem, cui successit Darius. Hinc *Darius* Græcè idem est quod *coërcitor*, ait Herodot. lib. 6. δαρήσεται enim idem est quod *vapulabit* à δέρω, id est *cædo, verbero, excorio.* Hebr. verò *Darius* idem est quod *inuestigator* à rad. דָּרַשׁ *daras*, id est *quæsiuit, inuestigauit*: hoc enim est opus prudentis, qualis erat *Darius* qui Persicè idem est quod *Prudens*: Aut *Darius* idem est quod *generatio & duratio.* דור enim est *generatio & duratio.* Aptè: Darij enim stirps durauit in imperio Persico vsque ad Darium Ochum.

Darij etymon.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGgæus & Zacharias prophetæ hortantur Iudæos, vt fabricam templi resumant, quæ de re Darium regem consulunt eius præfecti, an id ei placeat.

1. PRophetauerunt autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo. prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iudæa & Ierusalem, in nomine Dei Israel. 2. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ierusalem & cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos. 3. In ipso autem tempore venit ad eos Thathanai, qui erat dux trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliarij eorum: sicque dixerunt eis: Quis dedit vobis consilium vt domum hanc ædificaretis, & muros eius instauretis? 4. Ad quod respondimus eis, quæ essent nomina hominum auctorum ædificationis illius, 5. Oculus autem Dei eorum factus est super senes Iudæorum, & non potuerunt inhibere eos. Placuitque vt res ad Darium referretur, & tunc satisfacerent aduersus accusationem illam. 6. Exemplar epistolæ, quam misit Thathanai dux regionis trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliatores eius Arphasachæi, qui erant trans Flumen, ad Darium regem. 7. Sermo, quem miserant ei, sic scriptus erat, Dario regi pax omnis. 8. Notum sit regi, isse nos ad Iudæam prouinciam, ad domum Dei magni, quæ ædificatur lapide impolito, & ligna ponuntur in parietibus: opusque illud diligenter extruitur, & crescit in manibus eorum. 9. Interrogauimus ergo senes illos, & ita diximus eis: Quis dedit vobis potestatem vt domum hanc ædificaretis, & muros hos instauraretis? 10. Sed & nomina eorum quæsiuimus ab eis, vt nunciaremus tibi: scripsimusque nomina eorum virorum, qui sunt principes in eis. 11. Huiuscemodi autem sermonem responderunt nobis, dicentes: Nos sumus serui Dei cæli & terræ: & ædificamus templum quod erat extructum ante hos annos multos, quodque rex Israel magnus ædificauerat, & extruxerat. 12. Postquam autem ad iracundiam prouocauerunt patres nostri Deum cæli, tradidit eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis Chaldæi, domum quoque hanc destruxit, & populum eius transtulit in Babylonem. 13. Anno autem primo Cyri regis Babylonis. Cyrus rex proposuit edictum vt domus Dei hæc ædificaretur. 14. Nam & vasa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonosor tulerat de templo, quod erat in Ierusalem, & asportauerat ea in templum Babylonis, protulit Cyrus rex de templo Babylonis, & data sunt Sassabasar vocabulo, quem & principem constituit. 15. dixitque ei: Hæc vasa tolle: & vade, & pone ea in templo quod est in Ierusalem, & domus Dei ædificetur in loco suo. 16. Tunc itaque Sassabasar ille venit & posuit fundamenta templi Dei in Ierusalem, & ex eo tempore vsque nunc ædificatur, & necdum completum est. 17. Nunc ergo, si videtur regi bonum, recenseat in bibliotheca regis, quæ est in Babylone, verumnam à Cyro rege iussum fuerit vt ædificaretur domus Dei in Ierusalem, ac voluntatem regis super hac re mittat ad nos,

VERS. 1. ZACHARIAS FILIVS ADDO] *filius* id est nepos, vt patet Zachar. 1. v. 1. Hebræi enim nepotes quoslibet vocant filios, vt patet Matth. 1. 1. Iudith. 8. 1. & alibi.

VERS. 5. OCVLVS AVTEM DEI] q. d. diuinæ prouidentiæ, gratiæ & fauoris (huius enim signum & symbolum est oculus benignus, quo Deus Iudæos respexit) erga Iudæos opus fuit, quod ipse Thathanai Præfecto hanc mentem iniecerit, vt non impediret templi vrbisque fabricam, licèt necdum consuluisset Darium, imò vt scriberet appositè Dario ad vtilitatem Iudæorum, ac Darius lectis eius litteris concesserit templum restaurari. Nullus enim hostium Iudæis se opponebat, ac Darius in Iudæos fuit beneuolus, operâ Zorobabelis, qui erat aulicus Darij, vt dixi. Similis phrasis est c. 7. v. 6. & Exodi, 12. 36. & Numer. 6. 25.

Nota S. Script. Deo dat oculos, aures, brachia, pedes, non verè & propriè, vt voluerunt Anthropomorphitæ censentes Deū habere corpus (quod etiam sensisse videtur Tert. licet eum excuset Pamelius) teste S. Epiphan. & S. Aug. in eorum hæresi, sed metaphoricè, vt humano captui se accommodet, ac per humanas actiones & membra Dei attributa significet, scilicet per oculos, quod omnia videat; per aures, quod omnia audiat: per brachia, quod omnia possit: per pedes, quòd si summè stabilis, constans & æternus. ita S. Eucher. de formulis spirital. c. 2.

VERS. 11. REX ISRAEL MAGNVS] Sapientia, opibus, imperio, fama & gloria, puta Salomon.

VERS. 15. HÆC VASA TOLLE ET VADE, ET PONE EA IN TEMPLO, QVOD EST IN IERVSALEM, ET DOMVS DEI ÆDIFICETVR.] Est Hysteronproteron siue ordo præposterus: priùs enim erat ædificanda domus Dei siue templum, antequàm in ea vasa

vasa à Chaldæis ablata reponi possent : ita Caiet. aut certè per templum intellige locum, & Gazophylacium vicinum templo iam exusto : in hoc enim inferebantur & seruabantur vasa & dona templi.

IN BIBLIOTHECA REGIS] Chald. בבית כינזיא *bebet quinzai*, id est, vt Septuag. *in domo thesaurorum* vel gazæ regiæ vbi erat Bibliotheca non philosophorum, sed librorum, & scripturarum archiuum maximè ad opes, expensas (v. g. quas Cyrus fecerat in templum c. 6. 8.) census & ad rem nummariam pertinentium. ita Vatabl. ita pariter seruabantur authentica exemplaria legum & decretorum regiorum.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DArius suis sumptibus iuxta decretum Cyri perficit templum, quod anno sexto magna populi lætitia, multis victimis consecratur: mox celebratur Phase per septem dies.

1. TVnc Darius rex præcepit : & recensuerunt in bibliotheca librorum, qui erant repositi in Babylone. 2. & inuentum est in Ecbatanis, quod est castrum in Medena prouincia, volumen vnum, talisque scriptus erat in eo commentarius : 3. Anno primo Cyri regis : Cyrus rex decreuit vt domus Dei ædificaretur, quæ est in Ierusalem, in loco vbi immolent hostias, & vt ponant fundamenta supportantia altitudinem cubitorum sexaginta, & latitudinem cubitorum sexaginta, 4. ordines de lapidibus impolitis tres & sic ordines de lignis nouis : sumptus autem de domo regis dabuntur, 5. Sed & vasa templi Dei aurea & argentea, quæ Nabuchodonosor tulerat de templo Ierusalem, & attulerat ea in Babylonem, reddantur, & referantur in templum in Ierusalem in locum suum, quæ & posita sunt in templo Dei. 6. Nunc ergo Thathanai dux regionis, quæ est trans flumen, Stharbuzanai, & consiliarij vestri Apharsachæi, qui estis trans Flumen, procul recedite ab illis, 7. & dimitte fieri templum Dei illud à duce Iudæorum, & à senioribus eorum, vt domum Dei illam ædificent in loco suo. 8. Sed & à me præceptum est, quid oporteat fieri à presbyteris Iudæorum illis, vt ædificetur domus Dei, scilicet vt de arca regis, id est, de tributis, quæ dantur de regione trans Flumen, studiosè sumptus dentur viris illis, ne impediatur opus. 9. Quod si necesse fuerit, & vitulos, & agnos, & hœdos in holocaustum Deo cæli, frumentum, sal, vinum, & oleum, secundùm ritum Sacerdotum, qui sunt in Ierusalem, detur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia. 10. Et offerant oblationes Deo cæli, orentque pro vita regis, & filiorum eius. 11. A me ergo positum est decretum : Vt omnis homo qui hanc mutauerit iussionem, tollatur lignum de domo ipsius, & erigatur, & configatur in eo : domus autem eius publicetur. 12. Deus autem, qui habitare fecit nomen suum ibi, dissipet omnia regna, & populum qui extenderit manum suam, vt repugnet, & dissipet domum Dei illam, quæ est in Ierusalem. Ego Darius statui decretum, quod studiosè impleri volo. 13. Igitur Thathanai dux regionis trans Flumen, & Stharbuzanai, & consiliarij eius, secundùm quod præceperat Darius rex, sic diligenter executi sunt. 14. Seniores autem Iudæorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam Aggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, & ædificauerunt & constituxerunt, iubente Deo Israel, & iubente Cyro, & Dario, & Artaxerxe, regibus Persarum. 15. & compleuerunt domum Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darij regis. 16. Fecerunt autem filij Israel, Sacerdotes & Leuitæ, & reliqui filiorum transmigrationis dedicationem domus Dei in gaudio. 17. Et obtulerunt in dedicationem domus Dei, vitulos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos, hircos caprarum pro peccato totius Israel duodecim, iuxta numerum tribuum Israel. 18. Et statuerunt Sacerdotes in ordinibus suis, & Leuitas in vicibus suis, super opera Dei in Ierusalem, sicut scriptum est in libro Moysi. 19. Fecerunt autem filij Israel transmigrationis Pascha, quartadecimâ die mensis primi, 20. Purificati enim fuerant Sacerdotes & Leuitæ quasi vnus : omnes mundi ad immolandum pascha vniuersis filijs transmigrationis, & fratribus suis Sacerdotibus, & sibi. 21. Et comederunt filij Israel, qui reuersi fuerant de transmigratione, & omnes qui se separauerant à coinquinatione Gentium terræ ad eos, vt quærerent Dominum Deum Israel. 22. Et fecerunt solemnitatem azymorum septem diebus in lætitia, quoniam lætificauerat eos Dominus, & conuerterat cor regis Assur ad eos, vt adiuuaret manus eorum in opere domus Domini Dei Israel.

In

VERS. 2. IN ECBATANIS] Hebr. *in Achmata*, litteræ enim *beth* & *mem* sunt labiales, ideoque sæpè commutantur, & vna pro alia substituitur.

VERS. 3. ET MEDENA.] Hebr. *Madal*, id est, *Media*, siue regno Medorum, quod à Persis iam erat subiugatum, & in Prouinciam redactum.

ALTITVDINEM CVBITORVM SEXAGINTA,] Prius templum Salomonis erat duplo altius: erat enim altum 120. cubitis, sed noluit Cyrus nouum hoc tam altè extrui, ne Iudæi ex eo arcem facerent, & rebellarent.

ET LATITVDINEM CVBITORVM 60.] Per latitudinem hîc accipit extensionem, siue ea fiat in longum siue in latum. ita Chald. vetat enim templum extendi quaquauersum vltra 60. cubitos. Vnde Lyran. *Latitudinem* inquit, hoc est *longitudinem*, longitudo enim templi, id est sancti & sancti-sanctorum erat cubitorum 60. latitudo verò viginti. ita Ribera lib. primo de templo c. 27.

VERS. 5. POSITA SVNT IN TEMPLO] id est ponenda sunt in templo ædificando. Septuag. *vt ponantur*. Meliùs, propriè, *posita sunt in templo*, id est in gazophylacio templi, vt dixi c. 5. 15. Narrat enim Darius edictum Cyri iam esse expletum. Cyrus enim præceperat vasa reponi in templo: Darius iam narrat esse reposita, iuxta eius præceptum.

VERS. 14. ÆDIFICAVERVNT &c. IVBENTE CYRO ET DARIO ET ARTAXERXE.] Hoc refer non ad ædificationem templi in se, puta sancti & sancti-sanctorum: hæc enim perfecta est anno sexto Darij v. 15. sed ad consummationem atriorum & ornamentorum templi, & ad prosperitatem oblationum, donorum, & celebritatum templi: hæc enim perfecta est sub Artaxerxe. Rursum templi fabrica consummata fuit sub Dario, vrbis verò Ierusalem sub Artaxerxe.

Artaxerxes quis. Quæres, quis fuit hic Artaxerxes, de quo hîc & cap. 7. & seq. Nonnulli putant esse Xerxem; hic enim fuit Darij Hystaspis filius, eique in regno successit. Neque enim apparet ratio, cur Esdras omiserit Xerxem, & per saltum à Dario auo transiliat ad nepotem Artaxerxem Longimanum: præsertim cùm celeberrimus fuerit hic Xerxes, vtpote qui vndecies centena millia militum duxit in acie contra Græcos, ac copijs suis terras, classibus maria strauit, ideoque priùs fuit terror Græciæ, sed mox ludibrium, cùm victus penè solus fugere coactus est. Vnde Xerxem speciatim descripsit Daniel c. 11. 1. Adde, Xerxes optimè in Iudæos fuit affectus, vt narrat Iosephus lib. 11. Antiq. c. 5. quare videtur ipse fabricam templi promouisse. Denique Esdras iam planè grandæuus & senex, non videtur post tempora Xerxis idoneus fuisse tam arduæ legationi in Ierusalem de qua c. 7. v. 6. Vnde Iosephus, ait Esdram senem sub Xerxe vitâ functum non multò post reformatam Rempu. Quocirca in hac reformatione clauditur hic liber gestorum Esdræ.

Verùm alij passim probabiliùs censent Artaxerxem hunc esse Longimanum Xerxis filium: primò, quia non Xerxes, sed Longimanus proprie ab omnibus historicis vocatur Artaxerxes. Secundò idem liquet ex continuatione huius historiæ cum historia Nehemiæ, quæ olim vnus erat liber cum hoc Esdræ. Nam qui hîc dicitur Artaxerxes, & qui c. 7. anno septimo regni sui misit Esdram in Ierusalem; idem Nehemiæ c. 2. v. 5. dicitur eodem misisse Nehemiam anno regni sui vigesimo: ille autem qui misit Nehemiam, fuit Longimanus, vt ibi patebit. Causa cur Esdras Xerxem omiserit, est quod ille totus occupatus bello Græco, non cogitarit de Iudæis & templo, nec quid opis ad hoc eis contulerit. Porrò Iosephus confundit Xerxem cum Artaxerxe, nam Xerxi dat 28. annos, cùm constet eum non nisi viginti annos regnasse: quare cæteri octo anni dandi sunt Artaxerxi. De nomine *Artaxerxis* dixi c. 2. 6. quibus adde, quòd *Artaxerxes*, Hebr. & Chald. dicitur *Artachsasta*, quòd Heb. idem est quod *feruor gaudij*, ait Pagnin. à רתח *ratach*, id est *feruere* & *bullire*, & שש *sas* quod *gaudere*. Aut idem est quod *lumen festinans ponere*, & sic deriuatur ab אור *or*, id est *lux*, & *chas* id est *festinare*, & שת *sach*, id est *ponere*. Denique causa, cur Artaxerxes tam beneuolus fuerit Iudæis, fuit Esther, quam multi putant eius fuisse vxorem, ideoque ab eo suspensus fuit Aman, Mardochæus verò exaltatus. Sed hoc examinabo proœmio in Esther. *Resp. Longimanus.*

MENSIS ADAR.] Hic est mensis duodecimus & vltimus Hebræorum, qui nostro partim Februario partim Martio respondet. VERS. 15.

QVI EST ANNVS SEXTVS DARII REGIS.] Igitur anno sexto Darij pars interior templi, quæ propriè vocabatur *templum*, in quod solis sacerdotibus ingredi fas erat, perfecta est; sed anno nono Darij omnes templi partes tam interiores, quem exteriores, puta atria, porticus, aliaque templi ornamenta perfecta fuere. ita Iosephus, Ribera, Perer. & alij.

QVASI VNVS] scilicet vnanimi consensu, quasi omnes fuissent vir vnus, vnum idemque habentes cor & animum. VERS. 20.

QVI SE SEPARAVERANT A COINQVINATIONE GENTIVM] qui relicto Gentilismo facti proselyti, per circumcisionem initiati erant Iudaismo. VERS. 21.

ET CONVERTERAT COR REGIS ASSVR AD EOS] Hic est Darius rex Persarum, qui dicitur *rex Assur*, quia Assyrij olim rerum Domini & monarchæ, æquè ac Babylonij à Cyro subacti, iam suberant monarchiæ Persarum ac Dario. VERS. 22.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Artaxerxes mittit Esdram in Ierusalem, vt Iudæos visitet, instruat, dirigat, & regat.

1. POsthæc autem verba, in regno Artarxerxis regis Persarum, Esdras filius Saraiæ, filij Azariæ, filij Helciæ, 2. filij Sellum, filij Sadoc, filij Achitob, 3. filij Amariæ, filij Azariæ, filij Maraioth, 4. filij Zarahiæ, filij Ozi, filij Bocci. 5. filij Abisue, filij Phinees, filij Eleazar, filij Aaron sacerdotis ab initio. 6. Ipse Esdras ascen-

dit de Babylone, & ipse scriba velox in lege Moysi, quam Dominus Deus dedit Israel & dedit ei rex, secundùm manum Domini Dei eius super eum, omnem petitionem eius. 7. Et ascenderunt de filijs Israel, & de filijs Sacerdotum, & de filijs Leuitarum, & de cantoribus, & de ianitoribus, & de Nathinæis, in Ierusalem, anno septimo Artaxerxis regis. 8. Et venerunt in Ierusalem mense quinto, ipse est annus septimus regis. 9. Quia in primo die mensis primi cœpit ascendere de Babylone, & in primo die mensis quinti venit in Ierusalem, iuxta manum Dei sui bonam super se. 10. Esdras enim parauit cor suum, vt inuestigaret legem Domini, & faceret & doceret in Israel præceptum & iudicium. 11. Hæc est autem exemplar epistolæ edicti, quod dedit rex Artaxerxes Esdræ sacerdoti, scribæ erudito in sermonibus & præceptis Domini & ceremonijs eius in Israel. 12. Artaxerxes rex regum Esdræ, sacerdoti, scribæ legis Dei cæli doctissimo salutem. 13. A me decretum est, vt cuicumque placuerit in regno meo de populo Israel, & de Sacerdotibus eius, & de Leuitis, ire in Ierusalem, tecum vadat. 14. A facie enim regis, & septem consiliatorum eius, missus es, vt visites Iudæam, & Ierusalem in lege Dei tui, quæ est in manu tua: 15. & vt feras argentum & aurum quod rex & consiliatores eius sponte obtulerunt Deo Israel, cuius in Ierusalem tabernaculum est. 16. Et omne argentum & aurum quodcumque inueneris in vniuersa prouincia Babylonis, & populus offerre voluerit, & de Sacerdotibus quæ sponte obtulerint domui Dei sui, quæ est in Ierusalem, 17. liberè accipe, & studiosè eme de hac pecunia vitulos, arietes, agnos, & sacrificia, & libamina eorum, & offer ea super altare templi Dei vestri, quod est in Ierusalem. 18. Sed & si quid tibi & fratribus tuis placuerit, de reliquo argento & auro vt faciatis iuxta voluntatem Dei vestri, facite. 19. Vasa quoque, quæ dantur tibi in ministerium domus Dei tui, trade in conspectu Dei in Ierusalem. 20. Sed & cetera, quibus opus fuerit in domum Dei tui, quantumcumque necesse est vt expendas, dabitur de thesauro, & de fisco regis, 21. & à me. Ego Artaxerxes rex, statui atque decreui omnibus custodibus arcæ publicæ, qui sunt trans Flumen, vt quodcumque petierit à vobis Esdras sacerdos, scriba legis Dei cæli, absque mora detis, 22. vsque ad argenti talenta centum, & vsque ad frumenti coros centum, & vsque ad vini batos centum, & vsque ad batos olei centum, sal vero absque mensura. 23. Omne quod ad ritum Dei cæli pertinet, tribuatur diligenter in domo Dei cæli: ne fortè irascatur contra regnum regis, & filiorum eius. 24. Vobis quoque notum facimus de vniuersis Sacerdotibus, & Leuitis, & cantoribus, & ianitoribus, Nathinæis, & ministris domus Dei huius, vt vectigal, & tributum, & annonas, non habeatis potestatem imponendi super eos. 25. Tu autem Esdra, secundùm sapientiam Dei tui, quæ est in manu tua, constitue iudices & præsides, vt iudicent omni populo qui est trans Flumen, his videlicet qui nouerunt legem Dei tui, sed & imperitos docere liberè. 26. Et omnis qui non fecerit legem Dei tui, & legem regis diligenter, iudicium erit de eo, siue in mortem, siue in exilium, siue in condemnationem substantiæ eius, vel certè in carcerem. 27. Benedictus Dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hoc in corde regis, vt glorificaret domum Domini, quæ est in Ierusalem, 28. & in me inclinauit misericordiam suam coram rege & consiliatoribus eius, & vniuersis principibus regis potentibus: & ego confortatus manu Domini Dei mei, quæ erat in me, congregauit de Israel principes qui ascenderent mecum.

VERS. 1. POST HÆC VERBA] post hæc acta & gesta.

ESDRAS (scriptor huius libri) FILIVS SARAIÆ] Pontificis occisi à Chaldæis & frater Iosedec, ac patruus Iesu Pontificis.

VERS. 6. IPSE SCRIBA VELOX IN LEGE MOYSI] q. d. Esdras legis Mosaicæ erat peritissimus, in eaque docenda & explicanda promptissimus. *Scriba* ergo idem est, quod *legis peritus*, vel *legis doctor*. Nota, sicut Græci olim sua sapientes vocabant Philosophos, Chaldæi Magos, Galli Druydas, Indi Brachmanes, Gymnosophistas; ita Iudæi suos Doctores vocabant סופרים *Sopherim*, quòd Septuag. vertunt γραμματεῖς Noster *scribas* à ספר *Sepher*, id est *littera* vel *scriptura*, q.d. *litterati*, aut *scribæ*, eò quòd circa S. Litteras describendas, docendas, explicandas versarentur. Scribarum enim officium erat S. Scripturam incorruptam seruare, correctæ eius descriptioni inuigilare, illam interpretari tum, scripto, tum viua voce: inde responsa conscribere, tractatus conficere, varijs modis eam enarrare &c. ita S. Epiphan. Hæresi 15. Vnde *Sepher* id est *scriba*, deriuari potest à ספר *Saphar*, id est, *enarrare, recensere*, vt *sopher* sit idem quod *enarrator legis*: *sed* Noster & Sept. ad etymon *sepher* respexerunt, vt dixi: sic Grammatici olim nuncupati sunt qui γράμματα, id est litteras versabant, & obscuras dubiasq; poëtarum sententias explicabant. Omne enim Iudæorum studium erat in sacris litteris: nam prophanas, & gentiles vix norant. ita Iansen. Toletus, Maldon. & alij, vbi agunt de legisperitis cum quibus Christus crebrò disseruit. Inter hos scribas eminuit Esdras, vt dixi in Prœmio. Hinc Elias Germ. in Thisbi: scribæ, ait, sunt sapientes, qui alio nomine vocantur magistri: *sopher* ergo idem est, quod *Rabbi*,

bi, *Rab*, *Rabban*. Idem innuit S. Hier. Epist. 132.

ASCENDIT DE BABYLONE] in Ierusalem.

ET DEDIT EI REX (Artaxerxes,) SECVNDVM MANVM DOMINI DEI EIVS SVPER EVM, OMNEM PETITIONEM EIVS] *Manus* significat fauorem & operationem, qua Deus faciebat Esdram gratiosum regi, ait Caiet. vt rex ei concederet quicquid peteret. Non dubium autem Esdram petiisse à rege, vt Ierusalem restauraretur, & muris cingeretur, ideoque illud impetrasse. Vnde ab hoc anno septimo Artaxerxis, & ab hac regis concessione, multi inchoant septuaginta hebdomades, vsque ad Christum, vt dixi Daniel. 9.

VERS. 7. ANNO SEPTIMO ARTAXERXIS] A sexto anno Darij, quo absolutum & dedicatum fuit templum, vsque ad annum septimum Artaxerxis, qui Darij ex filio Xerxe fuit nepos, fluxere anni 57. Quare Esdras tunc erat grandæuus & plusquam centenarius, sed fortis adhuc & vegetus, Deo eum sustentante ad commodum populi, vt eum in lege Domini erudiret & expoliret. Vnde sequitur.

VERS. 9. ESDRAS ENIM PRÆPARAVIT COR SVVM, VT INVESTIGARET LEGEM DOMINI] vt scilicet eam cognosceret, & planè perspectam haberet, ET deinde FACERET, id est opere adimpleret, ET denique, DOCERET IN ISRAEL PRÆCEPTVM ET IVDICIVM] quid scilicet lex fieri vel non fieri præcipiat, quidque per eam sit iustum, vel iniustum (hoc enim discernere, est *iudicium*) licitum, vel illicitum. Disce hîc ab Esdra ordinem docendi esse hunc, primò vt plenè discas, secundò, vt quod didicisti, prior ipse facias & opere impleas, tertiò, vt idem alios doceas. Sic Christus *cœpit* primò *facere*, deinde *docere*, Act. 1. 1.

VERS. 13. A FACIE (id est iussu & auctoritate) REGIS ET SEPTEM CONSILIATORVM EIVS] Persarum enim reges habebant septem summos principes & consiliarios. Vnde congruè ad hunc numerum deinceps in Script. similiter nominantur septem Angeli primarij quasi principes Dei, *Septem viri aulæ cælestis*. Nam vt ait Aristot (vel quisquis est Auctor lib. de mundo post medium) *Maiestas & gubernatio regum Persarum fuit imago diuinæ maiestatis & prouidentiæ*. Vide dicta Apoc. 1. 4. ad illa: *& à septem Spiritibus*.

VT VISITES IVDÆAM IN LEGE DEI TVI] Rex ergo hic constituit Esdram visitatorem Iudæorum sibi subiectorum, vt videat an ipsi obseruent legem, Dei, & sicubi ab ea aberrent, eos erudiat, corrigat & castiget. VERS. 20.

DABITVR DE THESAVRO REGIS] Vide hîc pietatem regum Gentilium, scilicet Artaxerxis, qui æquè vt Cyrus & Darius, ex suo ærario præstitit sumptus necessarios ad templi ministeria. VERS. 24.

VT VECTIGAL &c. NON HABEATIS POTESTATEM IMPONENDI SVPER EOS.] Hinc patet Iudæos fuisse seruos & tributarios Persarum; sed rex eorum hîc ab omni tributo similive onere publico immunes facit sacerdotes, Leuitas, ceterosque templi ministros. Quod notent Principes Christiani.

TV AVTEM ESDRA &c. CONSTITVE IVDICES ET PRÆSIDES VT IVDICENT OMNI POPVLO] Vt lites dissidentium in populo iuridicè definiant, & iudicialiter decidant. VERS. 25.

ET OMNIS QVI NON FECERIT LEGEM &c. IVDICIVM ERIT DE EO SIVE IN MORTEM] Ecce hîc rex dat Esdræ, & iudicibus ab eo è populo constituendis, potestatem necis in præuaricatores, quam Iudæis negarunt Romani: illam enim dumtaxat Pilato, cæterisque suis præsidibus concesserunt. Vnde Iudæi dicente Pilato, vt ipsi Christum secundùm legem iudicarent, responderunt: *Nobis non licet interficere quemquam*. Matth. 27. VERS. 26.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recensentur per familias Iudæi, qui cum Esdra è Babylone redierunt in Iudæam. Item vasa, munera, hostiæ quas Deo obtulerunt,

1. HI sunt ergo principes familiarum, & genealogia eorum, qui ascenderunt mecum in regno Artaxerxis regis de Babylone, 2. De filiis Phinees, Gerson. De filijs Ithamar, Daniel. De filijs Dauid, Hattus. 3. De filijs Secheniæ, filijs Pharos, Zacharias: cum eo numerati sunt viri centum quinquaginta. 4. De filijs Phahath Moab, Elioënai filius Zarehe, & cum eo ducenti viri. 5. De filijs Sechemiæ, filius Ezechiel, & cum eo trecenti viri. 6. De filijs Adan, Abed filius Ionathan, & cum eo quinquaginta viri. 7. De filijs Alam, Isaias filius Athaliæ, & cum eo septuaginta viri. 8. De filijs Saphatiæ, Zebedia filius Michael, & cum eo octoginta viri. 9. De filijs Ioab, Obedia filius Iahiel, & cum eo ducenti decem & octo viri. 10. De filijs Selomith, filius Iosphiæ, & cum eo centum sexaginta viri. 11. De filijs Bebai, Zacharias filius Bebai, & cum eo viginti octo viri. 12. De filijs Azgad, Iohanam filius Eccetan, & cum eo centum & decem viri. 13. De filijs Adonicam, qui erant nouissimi: & hæc nomina eorum: Elipheleth, & Iehiel, & Samaias, & cum eis sexaginta viri. 14. De filijs Begui, Vthai & Zachur, & cum eis septuaginta viri. 15. Congregaui autem eos ad fluuium, qui decurrit ad Ahaua & mansimus ibi tribus diebus, quæsiuique in populo, & in sacerdotibus de filijs Leui, & non inueni ibi. 16. Itaque misi Eliezer, & Ariel, & Semeian, & Elnathan, & Iarib, & alterum Elnathan, & Nathan, & Zachariam, Mosollam principes: & Ioiarib, & Elnathan sapientes. 17. Et misi eos ad Eddô, qui est primus in Chasphiæ loco, & posui in ore eorum verba, quæ loquerentur

querentur ad Eddo & fratres eius Nathinæos, in loco Chasphiæ, vt adducerent nobis ministros domus Dei nostri. 18. Et adduxerunt nobis per manum Dei nostri bonam super nos virum doctissimum de filijs Moholi, filij Leui filij Israel, & Sarabiam & filijeius & fratres eius decem & octo. 19. & Hasabiam, & cum eo Isaiam de filiis Merari, fratresque eius & filios eius viginti. 20. & de Nathinæis, quos dederat Dauid & principes ad ministeria Leuitarum, Nathinæos ducentos viginti: omnes hi suis nominibus vocabantur. 21. Et prædicaui ibi ieiunium iuxta fluuium Ahaua, vt affligeremur coram Domino Deo nostro, & peteremus ab eo viam rectam nobis & filijs nostris, vniuersæque substantiæ nostræ. 22. Erubui enim petere à rege auxilium & equites, qui defenderent nos ab inimico in via: quia dixeramus regi: Manus Dei nostri est super omnes, qui quærunt eum in bonitate: & imperium eius, & fortitudo eius, & furor super omnes, qui derelinquunt eum. 23. Ieiunauimus autem, & rogauimus Deum nostrum per hoc: & euenit nobis prospere. 24. Et separaui de principibus Sacerdotum duodecim, Sarabiam & Hasabiam, & cum eis de fratribus, eorum decem. 25. Appendique eis argentum, & aurum, & vasa consecrata domus Dei nostri, quæ obtulerat rex & consiliatores eius, & principes eius, vniuersusque Israel eorum, qui inuenti fuerant: 26. & appendi in manibus eorum argenti talenta sexcenta quinquaginta, & vasa argentea centum, auri centum talenta: 27. & crateres aureos viginti, qui habebant solidos millenos, & vasa æris fulgentis optimi duo pulchra vt aurum. 28. Et dixi eis: Vos sancti Domini, & vasa sancta, & argentum & aurum quod sponte oblatum est Domino Deo patrum nostrorum. 29. vigilate & custodite, donec appendatis coram principibus Sacerdotum, & Leuitarum, & ducibus familiarum Israel in Ierusalem in thesaurum domus Domini. 30. Susceperunt autem Sacerdotes & Leuitæ pondus argenti, & auri, & vasorum, vt deferrent Ierusalem in domum Dei nostri. 31. Promouimus ergo à flumine Ahaua, duodecimo die mensis primi, vt pergeremus Ierusalem: & manus Dei nostri fuit super nos, & liberauit nos de manu inimici; & insidiatoris in via. 32. Et venimus Ierusalem, & mansimus ibi tribus diebus. 33. Die autem quarta appensum est argentum, & aurum, & vasa in domo Dei nostri, per manum Meremoth filij Vriæ Sacerdotis, & cum eo Eleazar filius Phinees, cumque eis Iozabed filius Iosue, & Noadaia filius Bennoi Leuitæ, 34. iuxta numerum & pondus omnium: descriptumq; est omne pondus in tempore illo. 35. Sed & qui venerant de captiuitate filij transmigrationis, obtulerunt holocautomata Deo Israel vitulos duodecim pro omni populo Israel, arietes nonaginta sex, agnos septuaginta septem, hircos pro peccato duodecim: omnia in holocaustum Domino. 36. Dederunt autem edicta regis satrapis, qui erant de conspectu regis, & ducibus trans Flumen, & eleuauerunt populum & domum Dei.

VERS. 1. QVI ASCENDERVNT MECVM] Hinc patet Esdram hunc catalogum scripsisse, ipsumque esse huius libri Auctorem.

VERS. 13. QVI ERANT NOVISSIMI] id est qui vltimo loco Esdræ se associarunt, vt cum eo redirent in Ierusalem.

VERS. 17. ET MISIT EOS AD EDDO, QVI EST PRIMVS (princeps) IN CHASPIÆ LOCO] *Chaspia* erat pagus, vel vicus in Babylone, in quo habitabant Iudæi separati à Chaldæis, cuius pagi vel vici princeps erat *Eddo*.

VERS 21. ET PRÆDICAVI, id est indixi & promulgaui commune IEIVNIVM &c. VT PETEREMVS AB EO VIAM RECTAM] vt scilicet Deus via recta nos saluos & incolumes per tot hostes, pericula & anfractus deduceret in Ierusalem, omniaque nostra prosperaret.

VERS. 23 ROGAVIMVS DEVM NOSTRVM PER HOC] Hebr. & Septuag. Propter hoc, vel *propter hoc*, vt scilicet propter hoc ieiunium dirigeret & prosperaret iter nostrum: quod & fecit: nam EVENIT NOBIS PROSPERE] Vide hîc quàm apud Deum potens sit oratio armata ieiunio, vt videatur Deo vim inferre ad concedendum id quod petitur.

VERS. 27. ET CRATERES AVREOS 20. QVI HABEBANT (pondus, id est ponderabant) SOLIDOS MILLENOS] Hebr. & Sept. *drachmas mille*.

VERS. 35. OBTVLERVNT HOLOCAVTOMATA] Holocaustum propriè erat sacrificium, quo tota victima in honorem Dei cremabatur, sed hîc latiùs sumitur pro qualibet hostia, etiam pro peccato oblata, vt sequitur. Vide dicta Leuit. 1. & seq.

VERS. 36. ET ELEVAVERVNT POPVLVM] q. d. satrapæ & præfecti Persarum *exaltarunt*, Iudæos suo patrocinio, fauore, ope & opibus, promouendo fabricam templi, animando, adiuuando, annonam præbendo, munera offerendo, vti eis præceperat Artaxerxes c. præcedenti.

CAPVT

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Esdras delictum populi (quod Gentilitias duxissent vxores) vestes lacerando, & crines vellendo deplorat: Deumque obsecrat, vt iram à populo auertat.

1. POstquam autem hæc completa sunt, accesserunt ad me principes, dicentes: Non est separatus populus Israël, Sacerdores, & Leuitæ, à populis terrarum, & abominationibus eorum. Chananæi videlicet, & Hethæi, & Pherezæi, & Iebuzæi, & Ammonitarum, & Moabitarum, & Ægyptiorum, & Amorrhæorum: 2. tulerunt enim de filiabus eorum sibi & filiis suis, & commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum: manus etiam principum & magistratuum fuit in transgressione hac prima. 3. Cumque audissem sermonem istum, scidi pallium meum & tunicam, & euelli capillos capitis mei & barbæ, & sedi mœrens: 4. Conuenerunt autem ad me omnes, qui timebant verbum Dei Israel, pro transgressione eorum qui de captiuitate venerant & ego sedebam tristis vsque ad sacrificium vespertinum: 5. & in sacrificio vespertino surrexi de afflictione mea, & scisso pallio & tunicâ, curuaui genua mea, & expandi manus meas ad Dominum Deum meum: 6. & dixi: Deus meus, confundor & erubesco leuare faciem meam ad te: quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum, & delicta nostra creuerunt vsque ad cælum. 7. à diebus patrum nostrorum: sed & nos ipsi peccauimus grauiter vsque ad diem hanc, & in iniquitatibus nostris traditi sumus ipsi, & reges nostri, & Sacerdotes nostri, in manum regum terrarum, & in gladium, & in captiuitatem, & in rapinam, & in confusionem vultus sicut & die hac. 8. Et nunc quasi parum & ad momentum facta est deprecatio nostra apud Dominum Deum nostrum, vt dimitterentur nobis reliquiæ, & daretur nobis paxillus in loco sancto eius, & illuminaret oculos nostros Deus noster, & daret nobis vitam modicam in seruitute nostra. 9. quia serui sumus, & in seruitute nostra non dereliquit nos Deus noster, sed inclinauit super nos misericordiam coram rege Persarum, vt daret nobis vitam & sublimaret domum Dei nostri, & extrueret solitudines eius, & daret nobis sepem in Iuda & Ierusalem. 10. Et nunc quid dicemus Deus noster post hæc? quia dereliquimus mandata tua. 11. quæ præcepisti in manu seruorum tuorum prophetarum, dicens: Terra, ad quam vos ingredimini vt possideatis eam, terra immunda est, iuxta immunditiam populorum, ceterarumque terrarum, abominationibus eorum qui repleuerant eam ab ore vsque ad os coinquinatione sua. 12. Nunc ergo filias vestras ne detis filiis eorum, & filias eorum ne accipiatis filiis vestris, & non quæratis pacem eorum, & prosperitatem eorum, vsque in æternum: vt confortemini, & comedatis quæ bona sunt terræ, & heredes habeatis filios vestros vsque in sæculum. 13. Et post omnia quæ venerunt super nos in operibus nostris pessimis, & in delicto nostro magno, quia tu Deus noster liberasti nos de iniquitate nostra, & dedisti nobis salutem sicut est hodie, 14. vt non conuerteremur, & irrita faceremus mandata tua, neque matrimonia iungeremus cum populis abominationum istarum. Numquid iratus es nobis vsque ad consummationem, ne dimitteres nobis reliquias ad salutem? 15. Domine Deus Israel iustus es tu: quoniam derelicti sumus, qui saluaremur sicut die hac. Ecce coram te sumus in delicto nostro: non enim stari potest coram te super hoc.

VERS. 2. TVLERANT ENIM DE FILIABVS EORVM SIBI] A vxores. Nota, Deus Exodi 34. & Deuter. 7. 3. præceperat Iudæis ne vxores ducerent Chananæas, quæ incolebant terram sanctam à Iudæis occupandam, idque ob periculum peruersionis; ne scilicet ab idololatris vxoribus pellicerentur ad colendum idola, vt insinuat Nehemias c. vlt. v. 24. & 26. Idem iudicium erat Ammonitis, Moabitis, Ægyptiis &c. intellige, nisi vxores priùs abiectis idolis ad Deum verum & Iudaismum se conuerterent: tunc enim licebat eas ducere, vti Salmon duxit Rahab, & Booz duxit Ruth.

Causam peccati Lyran. & Glossa assignant hanc, quòd Iudæi venientes in Ierusalem, videntes vxores suas ex labore & ærumnis itineris macilentas, rugosas & deformes, eas contempserint, ideoque duxerint è vicinis gentibus iuuenculas, vegetas & speciosas.

MANVS ETIAM PRINCIPVM ET MAGISTRATVVM FVIT IN TRANSGRESSIONE HAC PRIMA] q. d. In hoc opere ducendi vxores gentiles, primi fuere principes, qui alios ab hoc scelere auertere & compescere debuissent, Manus enim adhibetur operi vt illud operemur; atque manu iuncta manui solet dari fides mutua mariti & vxoris.

SICVT ET DIE HAC] cernimus, experimur & sentimus plagas iam dictas, quibus Deus dorsa VERS. 7. nostra

noſtra aſſiduè verberat, & peccata noſtra flagellat.

VER. 8. ET NVNC QVASI PARVM ET AD MOMENTVM FACTA EST, (grata & exaudita) DEPRECATIO NOSTRA APVD DOMINVM] q.d. paruum quiddam & paruo, vt verendum eſt, tempore duraturum deprecatione noſtra obtinuimus à Deo, vt ſcilicet liceret nobis è Babylone redire in patriam. Vnde Septuag. vertunt: *Et nunc vt parum manſuefactus eſt nobis Dominus.* Timebat enim Eſdras ne ob coniugia hæc cum Gentilibus inita, Deus rurſum iratus reditum in Ieruſalem reuocaret, impediret & aliis ærumnis inuolueret.

ET DARETVR NOBIS PAXILLVS IN LOCO SANCTO EIVS] ita lege cum Hebr. Septuaginta, Roman. non, *paxillus*. q.d. *Et daretur nobis paxillus*, id eſt modica firmitas (*paxilli* enim & clauis figebant tabernacula, trabes & ligna, vt firma conſiſterent) habitationis noſtræ in Ieruſalem. Vnde Septuaginta pro *paxillus*, vertunt firmamentum. ita Caietan. Vatabl. & alij. Symbolicè, *paxillus* ſignificat Principes & magiſtratus è gente Iudaicâ: ab his enim pendebat populus, ſicut vas vel trabs pendet à paxillo, vt dixi Iſaiæ 22.23. ad illa Dei de Eliacim Pont. *Et figam illum paxillum in loco fideli & erunt in ſolium gloriæ domui patris eius.* Eſdras ergo pro magno beneficio computat, quòd Artaxerxes Iudæis dederit è gente ſua principes & magiſtratus, qui eos ſecundùm leges & inſtituta patria regerent, & in vero Dei cultu promouerent: ſi enim Perſas dediſſet, parum illi Dei cultum conſeruare curaſſent. Et hoc beneficio, ILLVMINARET, id eſt recrearet, lætificaret (ſicut enim tenebræ triſtitiæ, ſic lux lætitiæ, eſt ſymbolum & cauſa) OCVLOS NOSTROS DEVS NOSTER: ET DARET NOBIS VITAM MODICAM IN SERVITVTE NOSTRA] *Vitam*, intellige iucundam, liberam & lætam: nam viuere in mœrore & ſeruitute, mors potiùs eſt quàm vita. Adde quod tradit Xenophon lib. 7. Cyropædiæ, Cyrum, cùm capta Babylone Perſæ ſæuirent in ciues, præcepiſſe vt parcerent & vitam darent eis, qui loquerentur linguâ Syriacâ, id eſt Iudaicè: hanc enim mentem ei indidit Deus in gratiam Iudæorum.

VERS. 9. ET EXTRVERET SOLICITVDINES] ita vocat ruinas & domos deſolatas in Ieruſalem quæ iam reſtaurabantur; ET DARET NOBIS SEPEM, (ita lege cum Roman. non *ſpem*, vt legunt alij) id eſt munimen tutelam & ſecuritatem à Samaritis, aliiſque hoſtibus, qui nunc ſub Cambyſe fabricam vrbis & templi impediuerunt; idque factum eſt per fauorem Artaxerxis, tam beneuoli tamque potentis monarchæ.

QVI REPLEVERVNT EAM AB ORE VSQVE AD OS IN COINQVINATIONE SVA] id eſt impleuerunt eam ab omni parte, ſicut vas impletur ab ore ad os, id eſt ab vna extremitate vſque ad aliam aceto, alióve liquore. Addit Sanchez, *os*, ait, menſuram denotat, quia menſura omnis maximè liquidorum orificium habet, quod eſt in vaſe ſummum, & vbi magna eſt alicuius liquoris abundantia, ex vno vaſe iam pleno in aliud per canalem transfunditur, & inde rursùs in aliud, donec omnia vaſa ad ſummum expleantur. Quo dicendi modo multæ prouinciæ ſignificantur plenæ abominatione gentilitia.

VERS. 11. NVNC ERGO] ſunt verba Dei prohibentis, ne quis ducat vxorem gentilem.

VERS. 12. ET NON QVÆRATIS PACEM EORVM ET PROSPERITATEM EORVM] q.d. ne curetis, ametis, quæratis proſperitatem Gentium vicinarum; quæ pace fruentes abundant opibus & deliciis, vt propterea cupiatis cum eis fœdus & matrimonia inire; ſed potiùs Deo veſtro ſeruite in terra veſtra ab eoque proſpera omnia petite & expectate. Secundò q. d. non ſitis ſolliciti de Gentium vicinarum pace & proſperitate, vt de ea gaudeatis: & ſi illa eis auferatur, doleatis: nolo enim vos cum eis amicitiam inire, & matrimonia iungere, ſed potiùs cupio vos ab eis eſſe auerſos & inimicos, vt eos conculcetis, euertatis & exſcindatis, vt iuſſit Deus, Exodi 23. 32.

VERS. 13. ET POST OMNIA QVÆ VENERVNT SVPER NOS IN OPERIBVS (id eſt propter opera: eſt enim ב pretij ſiue meriti) NOSTRIS PESSIMIS, ET IN DELICTO NOSTRO] magno idololatriæ, quo ſub Salomone, Manaſſe, Iechonia &c. relicto Deo, coluimus idola gentium; QVIA TV DEVS NOSTER LIBERASTI NOS, è captiuitate Babylonica, in quam ob peccata noſtra incideramus, ET DEDISTI NOBIS SALVTEM (libertatem, vt ſalui rediremus in Ieruſalem) SICVT EST HODIE, id eſt ſicut hodie factum cernimus, gaudemus & gratulamur; idque, Domine, feciſti hoc fine, vt tanto beneficio tuo illecti.

VERS. 14. NON CONVERTEREMVR ad priſtina idola & vitia. Nota, כִּי *Ki*, id eſt *quia*, hîc non ſumitur propriè vt ſignificet cauſam, ſed impropriè idque dupliciter, Primò vt ſit particula nil ſignificans ſed per pleonaſmum redundans, & ornatus causâ dumtaxat addita: Sic enim Hebræi ſæpè vſurpant כי *Ki*, præſertim cùm rem grauem vel eximiam, vel valdè deſideratam aut gratam ſignificare volunt, vt Ioan. 4. vbi Chriſtus ait Samaritanæ: *Bene dixiſti, quia non habeo virum*, id eſt me non habere virum. Et Oſee c. 10.35. *Quia luxit ſuper eum populus*. Et ca. eodem v. 3. *Quia nunc dicent, non eſt rex nobis*. Et pſ. 17. quater particula כי *Ki* Hebr. ad ornatum ponitur, & *quoniam* latinè, quæ illi reſpondet, quæ idem valet quod *quia*, v. 31. 32. 33. 35. Quare ſenſus erit: Poſt hæc omnia quæ propter noſtra opera ſcelerata pertulimus tu Deus noſter liberaſti nos. Ita Sanchez,

Quia pro tamen.

Secundò, magis neruosè Vatabl. pro *quia* vertit *tamen*. Hebr. enim *Ki*, id eſt *quia*, ſæpe eſt aduerſarium & ſumitur pro *ſed tamen*, *verumtamen*, vt Iſaiæ 36. *nũquid parturiet terra in vna die? quia parturiuit & peperit Sion*, id eſt non poterit parere vno die terra; verumtamen poterit Sion. Pſ. 36. cùm dixiſſet Dauid de iuſtis: *Non confundentur in tempore malo*: ſubiicit de impiis. *quia peccatores peribunt*, id eſt, verumtamen peccatores peribunt. Et pſal. 13. cùm dixiſſet de peccatoribus: *Trepidauerunt timore, vbi non erat timor*; de iuſtis ſtatim ſubiicit: *Quoniam Dominus in generatione iuſta eſt*: id eſt verumtamen Deus cum iuſtis erit & ideò non timebunt.

Sic & hîc: vnde Vatab. vertit: *Poſteaquam verò omnia hæc venerũt ſuper nos propter opera noſtra mala & propter ingentia delicta noſtra: tu tamen, ô Deus noſter, pepercifti, ne nos deprimeres ob iniquitates noſtras.* Admiratur enim Eſdras immenſam Dei in Iudæos clementiam, quod eos ob tanta ſcelera in Babylone non dereliquerit, nec planè diſperdiderit, ſed pepercerit, quin & nouis magniſque donis auxerit, nimirum libertate, reditu in patriam, reſtauratione vrbis & templi; adeò vt beneficiis ſuis cum ipſorum ingratitudine & maleficiis certaſſe videatur.

tur. Hæc est diuina clementia omnem humanam superans, & Deo soli propria.

NVMQVID IRATVS ES NOBIS VSQVE AD CONSVMMATIONEM (vt nos planè disperderes & consumeres) NE DIMITTERES NOBIS RELIQVIAS AD SALVTEM?] ne scilicet ex tot millibus Iudæorum saluares paucos aliquos, quasi populi reliquias? q.d. minimè gentium; licèt enim tu id optimo iure nobis facere potuisses ob nostra scelera, tamen noluisti. Vicit enim tua clementia tuam iustitiam, vt non tantùm paucas reliquias, sed multa millia Iudæorum tam in Iudæa, quàm in Babylone saluaris, & in vita conseruaris, quæ pristinum Israelis ac Reipublicæ. & Ecclesiæ tuæ decus & splendorem quasi emortuum suscitabunt, & rediuiuum gloriosumque exhibebunt.

VERS. 15. DOMINVS DEVS ISRAEL IVSTVS ES TV: QVONIAM DERELICTI SVMVS QVI SALVAREMVR SICVT DIE HAC apparet, & ab omnibus cernitur q.d. multi quidem è nobis perierunt ob peccata, quia iusto tuo iudicio eos condemnasti; non pauci tamen in vita superstites derelicti sunt qui saluarentur; qua in re excessum quendam iustitiæ fecisti, vt iustissimus sis & dicaris eò quòd non omnes perdideris, vt iustè poteras, sed multos saluaris, vt iustitiam tuam clementiâ magnâ temperares, imò iustitia tua sineret se vinci à tua clementia, aut potiùs ipsa se conuerteret in clementiam, faceretque vt clementia iustitiæ locum occuparet. Hic enim est excessus iustitiæ, cùm iustitia locum suum cedit clementiæ, imò in eam se commutat, & transformat.

ECCE CORAM TE SVMVS IN DELICTO NOSTRO] q.d. Reos nos tibi sistimus, grauissimi delicti scilicet quod vxores gentilitias duxerimus.

NON ENIM STARI POTEST CORAM TE SVPER HOC] q.d. Non potest hoc vlla ratione negari, excusari, velari, vel defendi; Hebr. *Non enim est stare coram te super hoc*, quin in iudicio causâ cadamus iudicemurque peccatores, ingrati, & rei læsæ diuinæ maiestatis. Quare præ pudore vultum velamus, imò in terram proiicimus; flagitantes gratiam & misericordiam tuam. Talis debet esse pœnitentium sensus & oratio, pudor & contritio.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Esdras mandat dimitti vxores gentilitias; designantur præfecti, qui hoc mandatum exequantur: recensentur ij, qui gentilitias duxerant.

1. SIc ergo orante Esdra, & implorante eo, & flente, & iacente ante templum Dei, collectus est ad eum de Israel cœtus grandis nimis virorum, & mulierum, & puerorum, & fleuit populus fletu multo. 2. Et respondit Sechenias filius Iehiel de filijs Ælam, & dixit Esdræ: Nos præuaricati sumus in Deum nostrum, & duximus vxores alienigenas de populis terræ; & nunc, si est pœnitentia in Israel super hoc. 3. percutiamus fœdus cum Domino Deo nostro, vt proiiciamus vniuersas vxores, & eos qui de his nati sunt, iuxta voluntatem Domini, & eorum qui timent præceptum Domini Dei nostri: secundùm legem fiat. 4. Surge, tuum est decernere, nosque erimus tecum: confortare, & fac. 5. Surrexit ergo Esdras, & adiurauit principes Sacerdotum & Leuitarum, & omnem Israel, vt facerent secundùm verbum hoc, & iurauerunt. 6. Et surrexit Esdras ante domum Dei, & abiit ad cubiculum Iohanan filij Eliasib, & ingressus est illuc, panem non comedit, & aquam non bibit: lugebat enim transgressionem eorum, qui venerant de captiuitate: 7. & missa est vox in Iuda & in Ierusalem omnibus filiis transmigrationis, vt congregarentur in Ierusalem: 8. & omnis qui non venerit in tribus diebus iuxta consilium principum & seniorum, auferetur vniuersa substantia eius, & ipse abiicietur de cœtu transmigrationis. 9. Conuenerunt igitur omnes viri Iuda & Benjamin in Ierusalem tribus diebus, ipse est mensis nonus, vigesimo die mensis: & sedit omnis populus in platea domus Dei, trementes pro peccato, & pluuiis. 10. Et surrexit Esdras sacerdos, & dixit ad eos: Vos transgressi estis & duxistis vxores alienigenas, vt adderetis super delictum Israel. 11. Et nunc date confessionē Domino Deo patrum vestrorum & facite placitum eius, & separamini à populis terræ, & ab vxoribus alienigenis. 12. Et respondit vniuersa multitudo, dixitque voce magna: Iuxta verbum tuum ad nos sic fiat. 13. Verumtamen quia populus multus est, & tempus pluuiæ, & non sustinemus stare foris, & opus non est diei vnius vel duorum (vehementer quippe peccauimus in sermone isto) 14. constituantur principes in vniuersa multitudine: & omnes in ciuitatibus nostris qui duxerunt vxores aliegenas, veniant in temporibus statutis, & cum his seniores per ciuitatem & ciuitatem, & iudices eius, donec auertatur ira Dei nostri à nobis super peccato hoc. 15. Igitur Ionathan filius Azahel, & Iaasia filius Thecue, steterunt super hoc, & Mosellam, & Sebethai Leuites adiuuerunt eos: 16. Feceruntque sic filij transmigrationis. Et abierunt Esdras Sacerdos, & viri principes familiarum, in domos patrum

trum suorum, & omnes per nomina sua, & sederunt in die primo mensis decimi vt quærerent rem. 17. Et consummati sunt omnes viri, qui duxerant vxores alienigenas, vsque ad diem primam mensis primi. 18. Et inuenti sunt de filijs sacerdotum qui duxerant vxores alienigenas. De filijs Iosue, filij Iosedec, & fratres eius, Maasia, & Eliezer, & Iarib, & Godolia. 19. Et dederunt manus suas vt eiicerent vxores suas, & pro delicto suo arietem de ouibus offerrent. 20. Et de filijs Emmer, Hanani, & Zebedia. 21. Et de filijs Harim, & Maasia, & Elia, & Semeia, & Iehiel, & Ozias. 22. Et de filijs Pheshur, Elioenai, Maasia, Ismael, Nathanael, Iozabed, Elasa. 23. Et de filijs Leuitarum, Iosabed, & Semei, & Celaia, ipse est Calita, Phataia, Iuda, & Eliezer. 24. Et de cantoribus, Eliasib. Et de ianitoribus, Sellum, & Telem, & Vri. 25. Et ex Israel, de filijs Pharos, Remeia, & Iezia, & Melchia, & Miamin, & Eliezer, & Melchia, & Banea. 26. Et de filijs Ælam, Mathania, Zacharias, & Iehiel, & Abdi, & Ierimoth, & Elia. 27. Et de filijs Zethua; Elioenai; Eliasib. Mathania, & Ierimuth, & Zabad, & Aziza. 28. Et de filijs Bebai, Iohanan, Hanania, Zabbai, Athalai. 29. Et de filijs Bani, Mosollam, & Melluch, & Adaia, Iasub, & Saal, & Ramoth. 30. Et de filijs Phahath. Moab, Edna, & Chalal, Banaias, & Maasias, Mathanias, Beseleel, Bennui, & Manasse. 31. Et de filijs Herem. Eliezer, Iosue, Melchias, Semeias, Simeon. 32. Beniamin, Maloch, Samarias. 33. Et de filijs Hasom. Mathanai, Mathatha, Zabad, Eliphelet, Iermai, Menasse, Semai. 34. De filijs Bani, Maaddi, Amram, & Vel. 35. Baneas, & Badaias, Cheliau. 36. Vania, Marimuth, & Eliasib. 37. Mathanias, Mathanai, & Iasi, 38. & Bani, & Bennui, Semei, 39. & Salmias, & Nathan, & Adaias, 40. & Mechnedebai, Sisai, Sarai. 41. Ezrel, & Selemiau, Seremia. 42. Sellum, Amaria, Ioseph. 43. De filijs Nebo, Iehiel, Mathathias Zabad, Zabina, Ieddu, & Ioel, & Banaia. 44. Omnes hi acceperant vxores alienigenas, & fuerunt ex eis mulieres quæ pepererant filios.

VERS. 1. SIC ERGO ORANTE ESDRA ET IMPLORANTE (Dei misericordiam) ET FLENTE, ET IACENTE ANTE TEMPLVM] Fecit hoc Esdras, vt populum ad pœnitentiam inueterati abusus ducendi alienigenas, sua oratione & fletu impelleret; ipse enim confitetur & deflet hîc peccatum non suum sed populi, eiusque personam & peccatum in se suscipit (æquè ac fecit Christus, cuius Esdras hîc est typus) ideoque publicam orationem instituit, cum gemitu & lachrymis prostratus in terram, & iacens ante templum, quasi indignum se existimans qui templum ingrederetur, ibique oraret; vtque ante templum orans & plorans, vt habent Septuag. à toto populo circumfuso audiretur.

VERS. 2. ET NVNC SI EST POENITENTIA IN ISRAEL SVPER HOC.] Hebr. & Septuag. *se est spes*, scilicet Deum per pœnitentiam placandi. *Pœnitentia* enim est dolor de peccatis cum spe veniæ impetrandæ. Qui enim non habet spem veniæ non pœnitet, sed desperat instar Iudæ. Quare pœnitentia includit spem remissionis peccati.

VERS. 3. PERCVTIAMVS FOEDVS CVM DOMINO DEO NOSTRO, VT PROIICIAMVS VNIVERSAS VXORES (alienigenas) ET HOS QVI DE HIS NATI (ne natorum intuitus & amor nos sollicitet ad reuocandas eorum matres alienigenas. Verùm cùm hi sint filij nostri, impium & inhumanum foret eos omnino abiicere: quare abiiciamus eos non planè & absolutè, sed) IVXTA VOLVNTATEM DOMINI, ET PRÆCEPTVM EORVM QVI TIMENT DOMINVM] vt scilicet modum abiiciendi, quem viri sapientes & timentes Deum nobis præscripserint, exequamur.

VERS. 5. ET IVRAVERVNT] se vxores alienigenas absolutè, & omnino dimissuros; filios verò ex eis procreatos non absolutè, sed iuxta consilium Esdræ & sapientum Deum timentium à se ablegaturos. Sapientes autem hunc modum præscripserunt, vt filios à se & domo sua amandarent ad Collegia & pædagogia ad hoc instituta & instituenda, vt in iis à viris prudentibus erudirentur in vera Dei fide, timore & cultu, ac in bonis moribus. ita Caiet.

Magna fuit hæc resolutio Iudæorum, planè seria pœnitentia, & iuramentum valdè arduum. Iurant enim se vxores suas, quibus ardore magno tot annos agglutinati fuerant, quasque amabant vt viscera sua, abiecturos, vt Dei voluntati legique satisfaciant. Idem facturos de prolibus quos vt sua membra, imò vt viuas sui imagines, ac vt alteros se, vtpote in quibus post mortem superstites futuri, & in hominum memoria continuè victuri erant, abiecturos, & spem posteritatis quasi succisuros; q.d. malumus placere Deo, quàm vxoribus & filiis nostris; malumus gratiam Dei, quàm vxorum: Deum enim amamus supra omne amabile. Quare vt eius amori, religioni & legi obsequamur, illos à Deo nobis dilectos abdicabimus. & quasi membra nostra à nobis dissecabimus. Imitabimur Abraham patrem nostrum, qui vnicum suum Isaac Deo immolare voluit.

Matrimonia Iudæorum cum alienigenis irrita.

Nota. Nonnulli cum Bellarmino lib. 1. de Matrim. cap. 23. censent hæc matrimonia Iudæorum cum alienigenis fuisse irrita & nulla, eò quòd lex Exod. 23. & Deut. 7. vetans illa, videatur eadem pariter irritare & annullare. Probabiliùs Caiet. & alij censent illa lege fuisse dumtaxat vetita, non autem irrita. Lex enim nil tale exprimit, quo significet illa esse nulla. Dissoluit tamen ea Esdras, quia in lege connubia solui poterant per libellum repudij Iudæis permissum, ac proinde hoc casu debebant solui, vtpote contra legem inita, & vetita ob periculum idololatriæ.

VERS. 6. ET SVRREXIT ESDRAS ANTE DOMVM DEI, ET ABIIT AD CVBICVLVM IOHANNAM FILII ELIASIB.] Hic *Eliasib* fuit pontifex, ac filius Ioacin.

Ioacim. Hæc enim fuit series Pontificum illius ætui: Saraia occiso à Chaldæis successit filius Iosedec, huic Iesus, huic Ioacim, huic Eliasib, vt patet Nehem. c. 12. v. 22 videtur ergo Ioacim iam fuisse mortuus, vt ei successerit Eliasib, vt asserit Iosephus l. 11. c. 5. & Euseb. in Chron. Certè anno Artaxerxis vigesimo Eliasib fuisse Pontificem, liquet Nehem. 3. v. 1.

VERS. 7. ET MISSA EST VOX IN IVDA] q. d. missus est præco, qui suâ voce omnes Iudæos citaret, & conuocaret in Ierusalem sub pœna excommunicationis & confiscationis bonorum, vt audirent mandatum Esdræ & principum de dimittendis vxoribus gentilitiis. Porrò sub Iuda & Beniamin intellige cæteros Israelitas, qui se tribui Iudæ aggregarant sub Duce Zorobabele & Iesu Pontifice.

VERS. 9. IPSE EST MENSIS NONVS, VIGESIMO DIE MENSIS] Nota, Hebræi vtebantur mensibus non solaribus vt nos, sed lunaribus. Vna enim lunatio siue vnus lunæ per Zodiacum cursus, vnum constituebat mensem. Porrò primus mensis erat is cuius nouilunium proximius erat æquinoctio verno, quod modò incidit sub diem 21. Martij: tunc enim liberati fuerunt Hebræi ex Ægypto per primam celebrationem Paschæ, & Agni Paschalis in mense primo. Primus hic mensis vocabatur *Nisan*, qui respondebat nostro partim Martio, partim Aprili. Vide dicta Exodi 12. Nonus ergò mensis de quo hîc, vocabatur *Casleu*, qui respondebat nostro partim Nouembri, partim Decembri. Ordo enim mensium Hebræorum est hic: Nisan, Iiar, Siuan, Tammuz, Ab, Elul, Tisri, Mercheluam, Casleu, Teuet, Sabat, Adar. ita Geneb. in Calendario Hebræorum.

ET SEDIT OMNIS POPVLVS IN PLATEA DOMVS DEI TREMENTES PRO PECCATO ET PLVVIIS] q. d. tremebant interiùs ex conscientia sceleris eos exagitante, quòd scilicet vxores gentilitias duxissent, contra legem Dei; tremebant pariter exteriùs ob pluuias & frigora: erat enim Nouember.

VERS. 11. ET NVNC DATE CONFESSIONEM DOMINO DEO] Hebr. *date* הודה *todhah*, id est *confessionem laudem, gloriam*, q. d. pœniteat vos, ac confitemini Domino reatum peccati vestri, cum serio & efficaci satisfactionis & emendationis proposito, repudiandi scilicet vxores alienigenas. Hæc enim confessio & pœnitentia vestra valdè Deum laudabit & glorificabit. Nam primò testabitur ipsum esse iustum, vos verò peccatores. Secundò, subdet vos Deo Deique voluntati & legi. Tertiò abdicabit à vobis periculum idololatriæ. Quartò, separabit vos quasi fideles & sanctos à contactu & contaminatione infidelium & immundorum. Vide dicta Iosue 7. 19. vbi Iosue ait ad Achan: *fili da gloriam Deo.*

VERS. 14. CONSTITVANTVR PRINCIPES] qui exequantur edictum iam editum, ac curent, vt singuli qui vxores alienigenas duxerunt, eas dimittant. Hinc videtur edictum hoc executioni mandatum fuisse, ac singulos partim sponte, partim coactos à principibus dimisisse vxores gentilitias: id enim factum esse, expressè narrat Iosephus l. 11. c. 5. ac l. 3. Esdræ c. 9. 36. Negat tamen hoc Caiet. aitque Esdram non præualuisse, vt id posset exequi ob multitudinem resistentium, qui vxoribus suis agglutinati erant, sed id perfecisse post decem annos Nehemiam, c. 13. 23. *In diebus*, inquit, *illis vidi Iudæos ducentes vxores Azotidas, Ammonitidas, Moabitidas: & filij eorum ex media parte loquebantur Azoticè, & nesciebant loqui Iudaicè, & loquebantur iuxtà linguam populi & populi.*

Verùm hîc locus non conuincit. Dici enim potest, estque valdè probabile, Iudæos post tot promissiones, iuramenta, lachrymas & gemitus rediisse ad vomitum, ac easdem vxores alienigenas reuocasse, vel alias similes duxisse. Nam disertè totus populus hoc loco consensit Esdræ in alienigenarum repudium, vt patet v. 12. vbi dicitur: *Et respondit vniuersa populi multitudo dixitq; voce magnâ: iuxta verbum tuum ad nos* (sicut locutus es & edixisti nobis) *sic fiat.*

VERS. 17. ET CONSVMMATI SVNT (planè & plenè numerati, annotati, & in catalogum redacti sunt) OMNES VIRI, QVI DVXERVNT VXORES ALIENIGENAS] Vnde eorum nomina deinceps fusè recensentur etiam sacerdotum: quæ res indicat magnam fuisse tunc morum corruptionem, vt sacerdotes quoque peruaserit. Porrò, *sicut populus, sic sacerdos*, ait Isaias c. 24. 2.

VERS. 44. OMNES HI ACCEPERVNT VXORES ALIENIGENAS, ET FVERVNT EX ILLIS MVLIERES QVÆ PEPERERANT FILIOS] Pro *pepererant*, Hebr. est ישימו *iasimu*, id est, *posuerunt*, quod nonnulli sic explicant. q. d. mulieres nonnullæ alienigenæ filios suos, quos ex Iudæis conceperant, exposuerunt arbitrio & voluntati iudicum, vt eiicerent eos, aut retinerent. Verùm hæc res non spectabat ad mulieres, sed ad maritos, & ad iudices, qui hîc cum viris, non cum vxoribus, rem & causam egerunt. Igitur *mulieres ponere filios*, idem est quod *parere filios*, vt vertit Noster, Septuag. Vatab. alij.

LIBER NEHEMIÆ.

ARGVMENTVM.

NEHEMIAS primitùs, vt patet Esdræ 1.63. ante Esdram (qui sub Artaxerxe rediit) sub Cyro cum Zorobabele & populo, Babylone reuersus fuerat in Ierusalem, vt eam cum templo reædificaret. Vnde cum ibi inuenit Esdras, vt patet Esdræ 1.c.8.9. verùm cum Samaritani sub Cambyse Cyri filio fabricam & vrbis & templi impedirent per nouem annos, Nehemias regressus est cum Zorobabele Babylonem fuitque pincerna Artaxerxis; vnde anno eius vigesimo facultate ab eo impetratâ restaurandæ vrbis, rediit secundò in Ierusalem, eamque instaurauit, & muris vndique cinxit, spatio duodecim annorum, scilicet ab anno 20. Artaxerxis vsque ad annum 32. eiusdem, vt patet c.13.6. Quo facto, tertiò rediit Babylonem, indeque tertiò reuersus est in Ierusalem, ibique paulo pòst mortuus. Audi Iosephum l.11.c.5. in fine: *Post hæc*, inquit, *& alia multa honesta & laude digna opera, Nehemias iam senex defunctus est. Vir ad virtutem & iustitiam natus, & in populares suos beneficentissimus, relicto sempiterno sui monumento in Hierosolymitanis mœnibus.*

Zorobabel autem in Babylone mansit, ibique mortuus est, vt tradunt Hebræi in Seder Olam, & l.3.Esdræ c.3.4.& 6.

Nehemias quis?

Quæres, quis & qualis fuit Nehemias? Seuerus Sulpitius, S. Isidorus & Sixtus Senensis in Nehemia censent eum fuisse de tribu Iuda. Verùm sacerdotem cum fuisse, ideoque oriundum ex tribu Leui, liquet 2.Machab.2.21. Porrò fuit ipse aulicus Artaxerxis, imò pincerna, vnde ab eo obtinuit facultatem vrbem reædificandi, idque fecit magno labore, magnaque fortitudine assiduè certando cum hostibus fabricam impedientibus. Artaxerxes hic fuit Longimanus Xerxis filius, sub quo Pontifex Iudæorum erat Eliasib filius Ioacim, nepos Iesu, Nehemiæ familiaris & adiutor. Porrò, Nehemias præter hũc librum scripsit alium de rebus quæ Iudæis post reditum in Ierusalem contigerunt, cuius fit mentio 2.Machab. 2.13. *Inferebantur autem in descriptionibus & commentarijs Nehemiæ hæc eadem: & vt constituens Bibliothecam congregauit de regionibus libros & Prophetarum, & Dauid, & Epistolas Regum, & de donarijs.*

An vnus Nehemias.

Quæres secundò an hic Nehemias sit idem cum Nehemia, cuius meminit Esdras c.2.& seq. Nonnulli censent esse diuersum: probant primò, quia ille Esdras fuit vnus è ducibus redeuntium è captiuitate sub Cyro: quare tunc erat viginti annorum vt minimùm. A primo autem anno Cyri vsque ad annum 32. Artaxerxis Longimani, ad quem Nehemias hic noster peruenit, vt patebit c.13.6. fluxere anni 96. Quare tunc Nehemias erat vt minimùm centum & sedecim annorum, ac proinde ineptus ad officium pincernæ Artaxerxis, multò ineptior ad laboriosam istam legationem, & profectionem è Ierusalem in Persidem ad Artaxerxem, de qua c.13.6. Secundò, quia Nehemias hîc passim de se loquitur in prima persona: de Nehemia autem Esdræ socio loquitur Script. in tertia persona, vt patet c.7.vers.65.& ca.8.v.9. Tertiò, quia Nehemias hic vidit Iaddum qui fuit Pontifex, & occurrit Alexandro Magno, vt innuitur c.12.11. debuisset ergo Nehemias esse ducentorum annorum (tot enim sunt ab Esdra & Cyro vsque ad Alexandrum) & ampliùs.

Resp esse eumdem Prob. 1.

Verùm plures censent vnum eundemque esse Nehemiam, non duos, idque videtur verius. Nam Nehemias tam in hoc libro, quàm in libro Esdræ vocatur Athersata. Audi l.1.c.8.9. *Dixit autem Nehemias (ipse est Athersata) & Esdras sacerdos.* Secundò, quia quod de Athersata, id est Nehemia dicitur 1. Esdræ c.2.v.63. scilicet eum præcepisse, vt sacerdotes incerti & dubij non comederent de victimis sanctificatis, donec oraculo pontificis constaret ipsos esse veros sacerdotes, idem prorsus de eodem dicitur Nehem.c.7.v.65. Tertiò, quia hic Nehemias c.7.7. dicitur cum Zorobabel & Iosue, siue Iesu filio Iosedec, sub Cyro, venisse in Ierusalem. Quartò, quia c.8.9. Nehemias cum Esdra interpretatus est legem populo. Ergo vnus fuit Nehemias idemque Esdræ socius, eo tamen iunior. ita Salianus, Sanchez & alij.

2.

3.

4.

Ad primum resp. Nehemiam fuisse longæuum, adeoque fortem & vegetum à Deo in multam senectam conseruatum, in commodum populi, vt Ierusalem reædificaret, & ciuium causam apud Artaxerxem ageret. Sic & Esdras fuit 132. annorum & ampliùs, vt in proœmio Esdræ ostendi.

Ad secundum resp. Nehemias huius libri est auctor, ideoque hîc subinde loquitur de se in prima persona, & non semper, nam in tertia persona de se loquitur c.7.v.7.& v.70. ac c.8.v.9.

Ad tertium respondebo c.12.v.11.

Nehemiæ Typus Christi.

Allegor. Nehemias fuit typus Christi tam nomine quàm re: Nehemias enim Hebr. idem est quod consolator Dei, quia ipse à Deo missus est ad solatium populi, vt eum roboraret in reædificanda Ierusalem. Sic Christus à Patre missus est in carnem, vt consolaretur lugentes in Sion, ait Isaias cap.62. vtque Ecclesiam veterem labentem restauraret, & in nouam sanctamque transformaret, adeoque vt singulorum Christianorum animas faceret vrbes, imò templa Dei: ita Beda, Glossa, alij, atque S. Hieron. Epist. ad Paulinum, cuius verba recitaui proœmio in Esdram.

Rursum Nehemias fuit vti genere & stirpe, sic & vitæ sanctitate magnisque animi dotibus illustris, ideoque Artaxerxi percarus, imò pincerna; sic & Christus ex Dauide, Salomone, cæterisque regibus Iudæ, oriundus fuit sanctus sanctorum & sapiens sapientium, imò *plenus gratiæ & veritatis.* Ioan.1. Lucæ 2.

Tertiò,

Tertiò, Nehemias ingenti labore & zelo Ierusalem reædificauit, ac Rempub. fidelium optimis legibus communiuit, atque pro ea contra Samaritanos assiduè certauit, nec vllum pro ea periculum defugit, nullam fatigationem recusauit, adeoque ter Babylonem vel Persidem adiit, ter in Ierusalem rediit, licet iam grandæuus & senex. Sic Christus diuino zelo accensus ædificauit Ecclesiam tam militantem, quàm triumphantem, eamque sanctissimis præceptis & consiliis Euangelicis ornauit & stabiliuit; ac pro ea & animarum salute nullum laborem aut periculum detrectauit, sed totam vitam omnesque vires pro eius salute impendit, ac tandem infamem & atrocem crucis mortem subiit. Idem imitentur Prælati, Principes, Pastores, Sacerdotes, Religiosi & fideles zelosi. Simili modo Esdras pro Israelis bono bis Babylonem adiit, bis in Ierusalem rediit. Carolus Magnus quater, ait

Carolus Magnus quater adiit Romam.

A Eginhardus in eius vita, Romam venit, vt Pontifici & Ecclesiæ Romanæ contra Longobardos aliosque hostes auxiliaretur. Vnde Imperator, anno Domini 800. creari, & à Leone III. Pontifice coronari meruit Romæ in basilica S. Petri ipso festo natiuitatis Christi, ait Anastasius Biblioth. & ex eo Baronius anno Christi 800. S. Ludouicus bis expeditionem in terram sanctam suscepit; ac licet in priore captus maleque acceptus fuisset, secundò tamen reuersus peste exercitum inuadente vitam in eadem posuit, ac moriens filiis posterisque vltimum hoc dedit monitum, vt pro Dei gloria & Ecclesiæ salute ac tutela nullum discrimen reformidarent, nullum laborem detrectarent; sed, si opus sit, sanguinem vitamque in tam glorioso opere profunderent, ideoque se eis exemplo præiuisse, ac lætum alacremque in causa tam pia mori. Lege eius Vitam.

S. Ludouicus bis castra mouit in terram sanctam.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nehemias auditis Iudæorum in Iudæa ærumnis, luget, & gemit ac ieiunijs & precibus Dei opem implorat.

1. Verba Nehemiæ filij Helchiæ. Et factum est in mense Casleu, anno vigesimo, & ego eram in Susis castro. 2. Et venit Hanani vnus de fratribus meis, ipse & viri ex Iuda: & interrogaui eos de Iudæis, qui remanserant & supererant de captiuitate, & Ierusalem. 3. Et dixerunt mihi: Qui remanserunt, & relicti sunt de captiuitate ibi in prouincia, in afflictione magna sunt, & in opprobrio: & murus Ierusalem dissipatus est & portæ eius combustæ sunt igni. 4. Cumque audissem verba huiuscemodi, sedi, & fleui, & luxi diebus multis: ieiunabam, & orabam ante faciem Dei cæli. 5. Et dixi: Quæso Domine Deus cæli fortis, magne atque terribilis: qui custodis pactum & misericordiam cum his qui te diligunt, & custodiunt mandata tua: 6. fiant aures tuæ auscultantes, & oculi tui aperti, vt audias orationem serui tui, quam ego oro coram te hodie, nocte & die pro filiis Israel seruis tuis: & confiteor pro peccatis filiorum Israel, quibus peccauerunt tibi: ego & domus patris mei peccauimus, 7. vanitate seducti sumus, & non custodiuimus mandatum tuum, & ceremonias & iudicia, quæ præcepisti Moysi famulo tuo. 8. Memento verbi, quod mandasti Moysi seruo tuo, dicens: Cùm transgressi fueritis, ego dispergam vos in populos: 9. & si reuertamini ad me, custodiatis præcepta mea, & faciatis ea; etiamsi abducti fueritis ad extrema cœli, inde congregabo vos, & reducam in locum, quem elegi vt habitaret nomen meum ibi. 10. Et ipsi serui tui, & populus tuus: quos redemisti in fortitudine tua magna, & in manu tua valida. 11. Obsecro Domine, sit auris tua attendens ad orationem serui tui, & ad orationem seruorum tuorum, qui volunt timere nomen tuum: & dirige seruum tuum hodie & da ei misericordiam ante virum hunc, ego enim eram pincerna regis.

VERS. 1. VERBA NEHEMIÆ.] Loquitur enim hîc Nehemias, suaque facta pro Iudæis enarrat & enarrando conscribit. Vnde liquet eum huius libri esse auctorem. Nota. Nehemias sub Cyro cum Zorobabele Iudæos è Babylone reduxerat in Ierusalem: mox cum Cambyses Cyri filius vrbis templique fabricam impediret, rediit in Babylonem, ac sua industria, sanctitate & obsequio Artaxerxem regem sibi & Iudæis deuinxit.

B

IN MENSE CASLEV (qui nostro partim Nouembri partim Decembri respondet) ANNO VIGESIMO] Artaxerxis, non Mnemonis, vt vult Scaliger & Perer. sed Longimani, vt passim docent Interpretes.

ET EGO ERAM IN SVSIS CASTRO] Susa erant sedes & regia Artaxerxis regumque Persarum, ita dicta à liliis, & liliorum fertilitate. *Susan* enim est lilium. Vide dicta Daniel 8. 2. Hæc vrbs erat munitissima, ideoque vocatur castrum.

Cornel. in Esdram & Nehem.

VERS. 2. ET VENIT HANANI VNVS DE PATRIBVS MEIS] id est contribulibus meis, puta oriundus ex tribu Leui, è qua ego descendo.

VERS. 3. ET MVRVS IERVSALEM DISSIPATVS EST, ET PORTÆ EIVS COMBVSTÆ SVNT IGNI] à Chaldæis 4. Reg. vlt. 10. Verùm hoc iam pridem sciebat, imò viderat Nehemias, cùm sub Cyro rediit in Ierusalem. Quare videntur Iudæi sub Dario Hystaspis ædificantes templum, simul vrbem, muros & portas leui opere instaurasse. Vbi enim habitassent

bitassent tuta & secura tot millia Leuitarum, & sacerdotum templo seruientium, & ciuium è Babylone reducum, nisi in Ierusalem muris cincta & portis clausa? Hic apparet, quòd post reditum Nehemiæ è Ierusalem in Babylonem, Samaritæ aliique hostes Iudæorum Ierusalem inuaserint; muros dissiparint, & portas combusserint, idque Hanani hîc nunciat Nehemiæ, qui id audiens ingemuit, & patriæ suæ, cuius erat amantissimus, calamitatem deplorauit. Videntur enim multi Iudæorum, qui è Babylone in Ierusalem redierant cùm viderent vrbis desolationem & hostium crebros insultus, rediisse in Babylonem, ideoque hostibus facile fuit muros vrbis dissipare, & portas comburere: templum non item, quia hoc erat instar arcis & à paucis Iudæis pro aris & focis pugnantibus strenuè defendebatur.

VERS. 9. EXTREMA CÆLI] Id est extremas terræ regiones: quæ enim in horizonte nostro extrema sunt A videntur contingere cæli curui & rotundi extremitatem. ita iudicat vulgi oculus, cuius sensui subinde S. Scriptura se conformat. Septuaginta vertunt: *In summitate fundamenti cæli*, id est ab ea parte, vbi videtur cælum fundari, ac quasi inniti & incumbere extremitati terræ. Sic dicitur Deuter. 30. 4. *Si ad cardines cæli*, id est, ad extrema terræ, quæ videntur esse quasi cardines sustinentes cælum, *fuerit dissipatus, inde te retrahet.*

QVOS REDEMISTI] ex Ægyptia seruitute, ac deinceps sæpè è iugo Philisthinorum, Ammonitarum, Madianitarum &c. vt patet ex libro Iudicum & Regum. VERS. 10.

ET DA EI (mihi Nehemiæ) MISERICORDIAM ANTE VIRVM HVNC] Artaxerxem regem, cuius ego pincerna sum, vt ab eo impetrem, quod data occasione postulare desidero, scilicet restaurationem Ierosolymæ. VERS. 11.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nehemias ab Artaxerxe impetrat facultatem redeundi in Ierusalem, eiusque muros instaurandi: cui rei strenuè insistit, frustra hostibus eum impedire conantibus.

1. FActum est autem in mense Nisan, anno vigesimo Artaxerxis regis: & vinum erat ante eum, & leuaui vinum & dedi regi: & eram quasi languidus ante faciem eius. 2. Dixitque mihi rex: Quare vultus tuus tristis est, cùm te ægrotum non videam? non est hoc frustra, sed malum nescio quod in corde tuo est. Et timui valdè, ac nimis: 3. & dixi regi: Rex in æternum viue: quare non mœreat vultus meus, quia ciuitas domus sepulchrorum patris mei deserta est, & portæ eius combustæ sunt igni? 4. Et ait mihi rex: Pro qua re postulas? Et oraui Deum cæli 5. & dixi ad regem: Si videtur regi bonum, & si placet seruus tuus ante faciem tuam, vt mittas me in Iudæam, ad ciuitatem sepulchri patris mei, & ædificabo eam. 6. Dixitque mihi rex, & regina quæ sedebat iuxta eum; Vsque ad quod tempus erit iter tuum, & quando reuerteris? Et placuit ante vultum regis, & misit me: & constitui ei tempus. 7. Et dixi regi: Si regi videtur bonum, epistolas det mihi ad duces regionis trans Flumen, vt traducant me, donec veniam in Iudæam: 8. & epistolam ad Asaph custodem saltus regis, vt det mihi ligna, vt tegere possim portas turris domus, & muros ciuitatis, & domum, quam ingressus fuero. Et dedit mihi rex iuxta manum Dei mei bonam mecum. 9. Et veni ad duces regionis trans Flumen, dedique eis epistolas regis. Miserat autem rex mecum principes militum, & equites. 10. Et audierunt, Sanaballat Horonites, & Tobias seruus Ammanites: & contristati sunt afflictione magna, quòd veniisset homo, qui quæreret prosperitatem filiorum Israel. 11. Et veni Ierusalem, & eram ibi tribus diebus. 12. & surrexi nocte ego, & viri pauci mecum, & non indicaui cuiquam quid Deus dedisset in corde meo vt facerem in Ierusalem, & iumentum non erat mecum, nisi animal, cui sedebam. 13. Et egressus sum per portam vallis nocte, & ante fontem draconis, & ad portam stercoris, & considerabam murum Ierusalem dissipatum, & portas eius consumptas igni. 14. Et transiui ad portam fontis, & ad aquæductum regis, & non erat locus iumento, cui sedebam, vt transiret. 15. Et ascendi per torrentem nocte, & considerabam murum, & reuersus veni ad portam-vallis, & redij. 16. Magistratus autem nesciebant, quò abijssem, aut quid ego facerem: sed & Iudæis & sacerdotibus, & optimatibus, & magistratibus, & reliquis qui faciebant opus, vsque ad id loci nihil indicaueram. 17. Et dixi eis: Vos nostis afflictionem in qua sumus; quia Ierusalem deserta est, & portæ eius consumptæ sunt igni: venite, & ædificemus muros Ierusalem, & non simus vltrà opprobrium. 18. Et indicaui eis manum Dei mei quod esset bona mecum, & verba regis, quæ locutus esset mihi, & aio: Surgamus, & ædificemus. Et confortatæ sunt manus eorum in bono. 19. Audierunt autem Sanaballat Honorites, & Tobias seruus Ammanites, & Gosem Arabs, & subsannauerunt

sunt nos, & despexerunt, dixeruntque : Quæ est hæc res quam facitis? numquid contra reges vos rebellatis? 20. Et reddidi eis sermonem, dixique ad eos : Deus cæli ipse nos iuuat, & nos serui eius sumus: surgamus & ædificemus: vobis autem non est pars, & iustitia, & memoria in Ierusalem.

VERS. 1. FACTVM EST AVTEM IN MENSE NISAN ANNO VIGESIMO ARTAXERXIS] Longimani: hic enim (non verò Xerxes pater eius, cui proinde perperam hoc ascribit Iosephus) 32. annis & amplius regnauit, vt dicitur c. 13. 6. ita Iulius Africanus, S. Hieron. Aug. Euseb. Chrysost. Theod. Beda, Rupert. & alij quos citat Perer. l. 11. in Daniel. qui proinde passim ab hoc anno vigesimo Artaxerxis, quo ipse Nehemiæ facultatem dedit Ierosolymæ reædificandæ, inchoant 70. hebdomades Danielis c. 9. 25. vide ibi dicta. Fusè enim ibidem hunc locum pertractaui. Quare ea hic non repetam.

Causa cur Nehemias regi charus

ET LEVAVI VINVM (de mensa) ET DEDI REGI] in manus, vt biberet quasi eius pincerna. Quæres, quomodo Nehemias adeo euectus est, vt Artaxerxi monarchæ fuerit familiaris, imò à poculis, quod officium in aula est primarium, nec nisi magnis & fidelissimis committitur? Resp. prima causa fuit sapientia, virtus & gratia Nehemiæ, vt dixi, qua se insinuabat in animos Principum, vt eos sibi suæque genti Iudaicæ conciliaret.

1.

2. Secunda causa fuit, quòd multi censeant Esther fuisse vxorem huius Artaxerxis, quæ illum sibi, Nehemiæ & Iudæis astrinxit. Sed hoc examinandum in lib. Esther.

3. Tertia causa magis particularis extitit, quòd reges Persarum biberent vinum Syriacum, siue è Syria aduectum; teste Suida l. 15. in Athenæo; Syriæ autem pars vel appendix est Iudæa. Quare Nehemiam Iudæũ voluit Artaxerxes esse suum pincernam, vt is velut vinorum patriæ suæ apprimè peritus, meliora vina è Iudæa vel Syria sibi aduehi curaret, eaque accuratè conseruaret & regeret eâ arte & modo, quo in Syria conseruari & regi solebant, ne acorem aliudue vitium contraheret.

Reges Persarum bibebant vinum è Syria.

Audi Athenæum l. 1. c. 26. *Persarũ reges* inquit, *vinum Chalibonium tantùm bibebant. Posidonius in Damasco Syriæ gigni tradit, illicq; satas à Persis vites.* Porrò de eorum aqua, quam potabant, ita scribit idem Athen. l. 1. c. 6. *Herodotus*, ait, *l. 1. scribit Regi Persarum aquam vehi ex Choaspe fluuio Susa præterlabente, ex quo tantùm & alio nullo bibit.* Fuit hæc mira regum superstitio, vt dignitate regiâ indignum ducerent aliam aquam bibere. Audi Ælianum l. 12. *Cùm alij commeatus magnificentia & ostentatione pleni sequebantur Xerxem, tum etiam aqua ex Choaspe simul vehebatur. Cùm verò in loco deserto sitirent, neque siti remedium vllum inueniretur: proclamatum in exercitu est, si quis aquam ex Choaspe haberet, vt regi eam daret bibendam, & inuentus est quidam qui pauxillum haberet, idq; putridum. Bibit igitur illam Xerxes, & eum qui dederat in benefactoris loco habuit, quoniam nisi illa fuisset inuenta, perijsset.*

ET ERAM QVASI LANGVIDVS ANTE FACIEM EIVS] Hebr. *& antea non fueram malus* (hoc est *tristis*) *coram eo.* Ita Vatabl. & Pag. Verùm noster pro רַ *lo* per ר, id est *non*, legit יַ *lo* per י, idest *ei.* vnde vertit: *& eram quasi malus*, id est tristis, macilentus, exhaustus, languidus *coram eo*: nimirum mœror, vigiliæ, ieiunia faciem eius pallentem, macilentam & languidam effecerant, Porrò Sept. pro רַע *ra*, id est, malus, legentes alijs punctis A רֵ *rea*, id est socius vertunt: *& non erat alter* (id est socius) *coram eo*, q.d. ego solus eram cum rege.

DIXITQVE MIHI REX: QVARE VVLTVS TVVS TRISTIS EST CVM TE ÆGROTVM NON VIDEAM? NON EST HOC FRVSTRA, SED MALVM NESCIO QVOD EST IN CORDE TVO] Suspicatus est rex ex vultu deiecto Nehemiæ, illum habere aliquid quod eum valdè affligeret, aut certè eum facinus aliquod machinari, & fortè insidias aliquas contra se moliri. Vnde causam tristitiæ ab eo exquirit, & ambiguè loquitur, vt Nehemias causam sincerè expromat, aitque: *malum nescio quod est in corde tuo: malum*, id est afflictio, dolor; mœror, q.d. mœstus est vultus tuus, ergo mœstitia aliqua est in corde tuo, hæc enim mœsto vultu se ostendit & pandit: aut *malum*, id est malitia, maligna machinario, vt fortè contra me, quid mali mediteris: vnde Septuag. vertunt: *non est hoc nisi πονηρία*, id est *prauitas cordis.* Hebr. enim רַע *ra*, id est *malum* tam prauitatem & malitiam, quàm tristitiam & afflictionem significat, vt Matth. 6. *sufficit diei malitia*, id est afflictio *sua*; sicut ex aduerso *bonum* significat tam bonitatem & honestatem virtutis, quàm iucunditatem & felicitatem, iuxta illud: *Ecce quam bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum.* Psal. 132. videtur metuisse rex ne Nehemias sibi in vino venenum propinaret. Reges enim, qui sibi suoque apici formidant multosque habent æmulos, omnia tuta timent, ac præsertim venena in cibo & potu: nam vt ait Seneca in Thyeste: *venenum in auro bibitur*; præsertim si Nehemias idipsum à rege oblatum ex mœrore bibere noluit, quod non est incredibile. B C

VERS. 2.

REX IN ÆTERNVM VIVE] q.d. opto vt diutissimè & in æternum, si fieri potest, viuas. Dicit hoc vt timorem regi eximat, sciatque se nihil contra eius vitam moliri.

VERS. 3.

QVIA CIVITAS DOMVS SEPVLCHRORVM PATRIS MEI DESERTA EST] q.d. ego mœstus sum, quia Ierusalem, in qua sepulti sunt patres mei, extantque eorum sepulchra, deserta est. Sepulchra vocat domus, quia domus Hebræis significat quemuis locum, antrum, thecam, loculum, qui aliquod corpus ambit & continet: sic nidi vocantur domus auium; flumen & mare vocantur domus piscium.

Porrò magna fuit priscis cura & religio sepulchri patrum & auorum, ne ossa eorum exhumarentur, & abijcerentur, aut prophanarentur, & rebus prophanis vel immundis miscerentur. Vnde D Baruch. c. 2. 24. idipsum à Chaldæis factum luget & deplorat dicens: *Statuisti verbà tua quæ locutus es in manibus puerorum tuorum Prophetarũ, vt transferrentur ossa regum nostrorum & ossa patrum nostrorum de loco suo; & ecce proiecta sunt in calore solis & in gela noctis.* Hoc enim eis cominatus erat Deus per Ieremiam c. 8. 1. *Eijcient*, inquit, *ossa regum Iuda & ossa sacerdotum, & ossa prophetarum, & ossa eorum qui habitauerunt Ierusalem de sepulchris suis.* Apud omnes gentes enim valdè grauis iniuria & infamia habita fuit violatio sepulchrorum. Vnde Horatius in Epodo Ode 16. id metuens ita luget;

Barbarus heu cineres insistet victor, & vrbem
Eques sonante verberauit vngulâ.
Quæq; cauit ventis, & solibus ossa Quirini
(Nefas videre) dissipabit insolens.

Quocirca Artaxerxes hanc iustam grauemque Nehemiæ querelam æquis auribus accepit, memor quid Scythæ Dario auo suo respondissent. Rem gestam narrat Valer. Max. lib. 5. c. 4. *Dario*, inquit, *totius regni sui viribus in eorum regiones subinde impetum facienti; paulatim cedentes ad vltimas Asiæ solitudines peruenerant. Interrogati deinde ab eo per legatos quē fugiendi finem, aut quod initium pugnandi facturi essent? responderunt, se neque vrbes vllas, neque agros cultos pro quibus dimicarent, habere. Cæterùm cùm ad parentum suorum monumenta veniisset, scisciturum quemadmodum Scythæ præliari solerent.*

Sic etiamnum Arabes, licèt feri & barbari, sepulchra suorum ducum & patrum tuentur, pro iisque quasi pro aris & focis depugnant, vti mihi Romæ narrarunt eorum vicini Maronitæ.

VERS. 4. ORAVI DEVM] breui oratione iaculatoria, sed ardenti, vt sicut ipse cœperat regem mihi meisque facere benevolum, sic & pergeret, vt postulationi meæ quam ei propositurus eram de reædificanda Ierusalem, annueret.

VERS. 6. DIXITQVE MIHI REX ET REGINA] scilicet Esther, inquit Torniellus, Gordonus, Serarius, Salianus, Sanchez & Bellarm. to. 1. l. 1. c. 7. de quo plura in procœmio Esther: VSQVE AD QVOD TEMPVS ERIT ITER TVVM. q.d. quantum temporis in itum & reditum insumes? optamus enim te quàm citissimè redire, vt in tuo pincernæ officio, quo tam egregiè perfungeris, nobis inseruire pergas: nolumus enim diu tua tam grata nobis carere præsentia. Quid ad hæc respondit Nehemias non narrat; certum tamen est ipsum respondisse & tempus aliquod assignasse, idque breue, quamuis fortè postea dicto & opinione sua diutius detentus fuerit Ierosolymæ; illi enim vt dux præfuit per duodecim annos, scilicet ab anno 20. Artaxerxis vsque ad 32. vt patet ca. 6. v. 1. & c. 13. 6. Vnde nonnulli putant eum toto hoc tempore abfuisse à rege per 12. annos, sed regis & reginæ desiderium non videtur tulisse tam longam absentiam; quare verisimile est Nehemiam paulò post 52. dies, quibus murorum fabricam perfecit, ad regem rediisse. vt patebit c. 6. 14.

VERS. 7. TRANS FLVMEN (Euphraten) VT TRADVCANT ME DONEC VENIAM IN IVDÆAM] Cis Euphraten enim omnes ferè gentes vsque ad Iudæam erant æmulæ & inimicæ Iudæorum, vt nollent Ierusalem vrbem olim tam potentem & celebrem sibique formidabilem restaurari. Deus enim omnes regiones à Ierusalem vsque ad Euphratem dederat Iudæis, & Euphratem eis dederat limitem. Vnde & Dauid victricia sua arma protulit vsque ad Euphratem. Hinc & Iosephus lib. 11. cap. 5. ait has gentes tempore Nehemiæ diu noctuque grassatas fuisse in agros Iudæorum, omnia cædibus, rapinis & cladibus miscendo. Quare id sciens Nehemias meritò à rege petiit, vt curaret saluum se conduci vsque in Ierusalem: rex verò hoc & amplius ei indulsit; addidit enim ei ad tutelam militum præsidium.

VERS. 8. ET EPISTOLAM AD ASAPH CVSTODEM SALTVS REGIS] qui erat in monte Libano, vt inde darentur mihi ligna, ac per mare in Ioppen mitterentur ad fabricam vrbis Ierusalem: ita Sanchez & Vilalpand. tom. 3. lib. 3.

VT TEGERE POSSIM PORTAS TVRRIS DOMVS] Dei, puta templi, vt habent Complut. licet enim templum eius esset extructum, appendices tamen templi necdum erant extructæ. ita Vatab. Vnde Hebr. est: *Vt tegere possim portas palatij* regij, quod erat domui, scilicet Dei, id est templo annexum.

VERS. 12. ET ERAM IRI TRIBVS DIEBVS] latens & absconditus, vt noctu lustrarem ruinas vrbis, videremque quid statim resarciri oporteret, ne Sanaballat & socij consilia mea rescirent & impedirent.

ET IVMENTVM NON ERAT MECVM, NISI ANIMAL, CVI SEDEBAM] q.d. ego solus ob senium & fatigationem vehebar equo vel asino: socij verò mei pedites incedebant, ne ex equorum equitumque numero & strepitu hostes nostri excitarentur ad nos infestandum.

VERS. 13. EGRESSVS SVM PER PORTAM VALLIS] Porta hæc non erat illa Orientalis, quæ ducebat in vallem Iosaphat, sed altera Occidentalis, quæ respiciebat valles cadauerum & Caluariæ. ita Septuaginta. ET ANTE FRONTEM DRACONIS] ex quo scilicet aquæ saliebant & vomiebantur per os ænei vel lapidei draconis: ET PORTAM STERCORIS, per quam stercora euehebantur. ita Borchar. Vilalpand. Adrichom. Salianus.

ET CONSIDERABAM MVRVM IERVSALEM DISSIPATVM] Hebr. מְפֻרָצִים *hem parutsim*, id est *ipsi*, scilicet muri, *dissipati*, vbi in *hem* mem finale, quod solet esse clausum, est apertum, vt indicetur murus vrbis fuisse hians & apertus, quia disiectus & dissipatus.

VERS. 14. ET TRANSIVI AD PORTAM FORTIS (Siloë) ET AD AQVÆDVCTVM REGIS] Ezechiæ: Ezechias enim aquas fontis Siloe per aquæ-ductum, perfossâ rupe, deriuauit in puteos vrbis Ierusalem, vt ciues obsessi à Sennacherib haberent aquam ad potum, & Assyrij obsidentes, aquarum inopiâ laborantes siti conficerentur. Id patet ex libro 2. Paral. c. 32. v. 30. *Ipse est Ezechias, qui obturauit superiorem portam aquarum Gihon, & auertit eas subter ab occidente vrbis Dauid.* Et clariùs Eccles. c. 48. v. 19. *Ezechias muniuit ciuitatem suam, & induxit in medium ipsius aquam, & fodit ferro rupem, & ædificauit ad aquam puteum.* Vide ibi dicta.

VERS. 15. ET NON ERAT LOCVS IVMENTO VT TRANSIRET] quia hinc erant rupes præruptæ, inde rudera murorum disiectorum, atque aquæ omnia opplentes, quare iter reflectere coactus sum.

ET ASCENDI PER TORRENTEM (Cedron) NOCTE, ET CONSIDERABAM MVRVM] vt viderem quid primò in eo restaurandum foret, & cui parti statim manus adhibere deberem. ET REVERSVS VENI AD PORTAM VALLIS cadauerum & Caluariæ, de qua v. 12.

VERS. 16. ET RELIQVIS QVI FACIEBANT OPVS] id est opificibus, & præfectis operum, qui scilicet destinati erant ad fabricam murorum, sed ob hostium incursus & vexationes opus intermiserant, vel tardè & remissè illud exercebant.

VERS. 18. ET INDICAVI EIS MANVM DEI MEI, QVÒD ESSET BONA MECVM] Manus symbolum est operis & auxilij, item directionis & protectionis: hanc enim à Deo senserat Nehemias, tum quod regem Artaxerxem tam sibi benevolum & liberalem effeciisset; tum quod suum iter per tot hostes & difficultates, iis superatis, prosperasset. Igitur

tur Nehemias significans Iudæis partim Dei, partim regis erga se & ipsos beneuolentiam, animauit eos vt fabricam murorum vrbis ob Samaritarum insultus omissam, vel negligenter curatam, generosè & feruenter resumerent.

VERS. 19. AVDIERVNT AVTEM SANABALLAT HORONITES.] Alius est hic à Sanaballat socero Manassis, primi Pontificis Samaritanorum in monte Garizim. Ille enim Horonites hunc Manassis socerum anteceſſit 109. annis, ait Salianus, de quo plura inferiùs.

ET TOBIAS SERVVS AMMONITES] qui ex seruo & mancipio euectus, ac Ammonitidis Præfectus à rege Persarum erat constitutus, æquè ac Sanaballat Samariæ, & Gosem Arabiæ. Hi ergo tres Præfecti vicinarum regionum Nehemiæ & Iudæis fuere infensi & in fabrica aduersarij.

VOBIS AVTEM NON EST PARS ET IVSTITIA, ET MEMORIA IN HIERVSALEM] *Iustitia*, id est ius, q. d. vos quasi Samaritani estis (olim ab Assyriis traducti ad incolendam Samariam 3. Reg. 17.) Ammonitæ & Arabes, à Persis ius accepistis ad administrandam Samariam, Ammonitidem, & Arabiam, non autem ad Iudæam & Ierusalem, nec hactenus in Ierusalem habitastis: nulla enim in ea vestri est memoria. Quare agite res vestras apud vestros vobis commissos, nostris autem rebus nolite vos immiscere: ego enim à Rege Persarum potestatem reædificante Ierusalem pleno iure accepi: quare cauete, ne vos mihi opponatis, alioquin enim regi Persarum vos opponetis, eumque vindicem experiemini. ita Caiet. Sanch. & alij. VERS. 20.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NEhemias recenset, quam quisque muri partem, quas turres & portas reædificarit.

1. ET surrexit Eliasib sacerdos magnus, & fratres eius sacerdotes & ædificauerunt portam gregis: ipsi sanctificauerunt eam, & statuerunt valuas eius, & vsque ad turrim centum cubitorum sanctificauerunt eam vsque ad turrim Hananiel. 2. Et iuxta eum ædificauerunt viri Iericho: & iuxta eum ædificauit Zachur filius Amri. 3. Portam autem piscium ædificauerunt filij Asnaa: ipsi texerunt eam, & statuerunt valuas eius, & seras, & vectes. Et iuxta eos ædificauit Marimuth filius Vriæ, filij Accus. 4. Et iuxta eum ædificauit Mosellam filius Barachiæ, filij Mesezebel: & iuxta eos ædificauit Sadoc filius Baana: 5. Et iuxta eos ædificauerunt Thecueni: optimates autem eorum non suppoſuerunt colla sua in opere Domini sui. 6. Et portam veterem ædificauerunt, Ioiada filius Phasea, & Mosollam filius Besodia: ipsi texerunt eam, & statuerunt valuas eius, & seras, & vectes: 7. & iuxta eos ædificauerunt, Meltias Gabaonites, & Iadon Meronathites, viri de Gabaon & Maspha, pro duce qui erat in regione trans Flumen. 8. Et iuxta eum ædificauit Eziel filius Araia aurifex: & iuxta eum ædificauit Ananias filius pigmentarij: & dimiserunt Ierusalem vsque ad murum plateæ latioris. 9. Et iuxta eum ædificauit Raphaia filius Hur, princeps vici Ierusalem. 10. Et iuxta eum ædificauit Iedaia filius Haromaph contra domum suam: & iuxta eum ædificauit Hattus filius Hasebniæ. 11. Mediam partem vici ædificauit Melchias filius Herem, & Hasub filius Phahath Moab, & turrim furnorum. 12. Et iuxta eũ ædificauit Sellum filius Alohes princeps mediæ partis vici Ierusalem, ipse & filiæ eius. 13. Et portam vallis ædificauit Hanun, & habitatores Zanoe: ipsi ædificauerunt eam, & statuerunt valuas eius, & seras, & vectes, & mille cubitos in muro vsque ad portam sterquilinij. 14. Et portam sterquilinij ædificauit Melchias filius Rechab, princeps vici Bethacharam: ipse ædificauit eam, & statuit valuas eius, & seras, & vectes. 15. Et portam fontis ædificauit Sellum filius Cholhoza, princeps pagi Maspha: ipse ædificauit eam, & texit, & statuit valuas eius, & seras, & vectes, & muros piscinæ Siloë in hortum regis, & vsque ad gradus, qui descendunt in ciuitate Dauid. 16. Post eum ædificauit Nehemias filius Azboc, princeps dimidiæ partis vici Bethsur, vsque contra sepulchrum Dauid, & vsque ad piscinam, quæ grandi opere constructa est, & vsque ad domum fortium. 17. Post eum ædificauerunt Leuitæ, Rehum filius Benni: post eum ædificauit Hasebias princeps dimidiæ partis vici Ceilæ in vico suo. 18. Post eum ædificauerunt fratres eorum, Bauai, filius Enadad, princeps dimidiæ partis Ceilæ. 19. Et ædificauit iuxta eum Azer filius Iosue princeps Maspha, mensuram secundam, contra ascensum firmissimi anguli. 20. Post eum in monte ædificauit Baruch filius Zachai mensuram secundam ab angulo vsque ad portam domus Eliasib sacerdotis magni. 21. Post eum ædificauit Merimuth filius Vriæ filij Haccus, mensuram secundam, à porta domus Eliasib, donec extenderetur domus

mus Eliasib. 22. Et post eum ædificauerunt sacerdotes, viri de campestribus Iordanis. 23. Post eum ædificauit Beniamin & Hasub contra domum suam: & post eum ædificauit Azarias filius Maasiæ filij Ananiæ contra domum suam. 24. Post eum ædificauit Bennui filius Henadab mensuram secundam, à domo Azariæ vsque ad flexuram, & vsque ad angulum. 25. Phael filius Ozi contra flexuram, & turrim, quæ eminet de domo regis excelsa, id est, in atrio carceris: post eum Phadaia filius Pharos. 26. Nathinæi autem habitabant in Ophel vsque contra portam aquarum ad Orientem, & turrim, quæ prominebat. 27. Post eum ædificauerunt Thecueni mensuram secundam è regione, à turre magna & eminente vsque ad murum templi. 28. Sursum autem à porta equorum ædificauerunt sacerdotes, vnusquisque contra domum suam. 29. Post eos ædificauit Sadoc filius Emmer contra domum suam. Et post eum ædificauit Semaia filius Secheniæ custos portæ Orientalis. 30. post eum ædificauit Hanania filius Selemiæ, & Hanum filius Seleph sextus, mensuram secundam: post eum ædificauit Mosollam filius Barachiæ, contra gazophylacium suum. Post eum ædificauit Melchias filius aurificis vsque ad domum Nathinæorum, & scruta vendentium contra portam iudicialem, & vsque ad cœnaculum anguli. 31. Et inter cœnaculum anguli in porta gregis ædificauerunt aurifices & negotiatores.

VERS. 1. ELIASIB SACERDOS MAGNVS] hoc est Pontifex. Erat hic filius & successor Ioacim, filij Iosedec. Philo Annianus tradit Iesum pontificatu & vitâ defunctum anno 20. Darij Hystaspis, eique successisse Ioacim vsque ad annum 12. Artaxerxis: quo mortuus Ioacim successorem reliquit filium Eliasib, qui pontificatum functus est vsque ad annum 33. Artaxerxis. Hæc Philo ille, penes quem sit fides.

ÆDIFICARVNT PORTAM GREGIS] per quam oues & boues immolandi inducebantur in vrbem vt abluti in probatica piscina, inferrentur in templum.

IPSI SANCTIFICAVERVNT EAM] hoc est mundarunt portam gregis, à ruinis, ruderibus & profanatione incendij, erigendo illam vti fuerat priùs ac pristino decori eam restituendo, ait Vatablus, Caiet. & Vilalpandus. Sic Exodi 19. Deus ait Mosi, *Sanctifica populum*, id est iube vt se purificet & mundet lauando vestes, & abstinendo ab vxoribus. Secundò *sanctificauerunt eam*, id est dedicarunt eam Domino, quia hæc erat porta gregis, per quam victimæ Deo sanctificandæ & per immolationem consecrandæ inducebantur in templum, idcoque portam hanc ipse pontifex & sacerdotes ædificarunt & consecrarunt Deo ac per eam reliquas portas, totamque vrbem. Erat enim & vocabatur Ierusalem vrbs sancta, vtpote separata à profano Gentilium ritu, Deique veri cultui dicata; Deique quasi speculum, maximè per templum à Salomone Deo tam magnificè erectum. Vnde Mariana, Salianus, Emmanuel Sà, & Sanchez censent Eliasib pontificem hanc portam gregis vrbemque totam solemni prece, vel sacrificio, vel aquâ lustrali similíue benedictione Deo (cui propria erat) dedicasse & consecrasse; idque satis colligitur ex eo, quod de eis dicunt Samaritæ c. seq. v. 2. *Non sacrificabunt & complebunt in vna die*? Et c. 12. v. 27. vbi dicitur: *In dedicatione autem muri Ierusalem requisierunt Leuitas*. Et v. 30. *Et mundati sunt sacerdotes & Leuitæ, & mundauerunt populum, & portas, & murum*. Idem imitati sunt Gentiles. Vnde Seruius in lib. 3. Æneid. tradit eos in fundatione vrbis sacrificasse Libero patri, vt libera esset ciuitas. Audi Æneam è Troia profugum in Thracia nouam molientem vrbem Æneid. 3. paulò postinitium.

Benedictio ipsa vrbium.

Mœnia primaloco fatis ingressus iniquis,
Æneadasq; meo nomen de nomine finge.
Sacra Dionææ matri diuisq; ferebam
Auspicibus cœptorum operum: superoq; nitentem
Cælicolum regni mactabam in littore taurum.

Porrò apud Gentiles portæ & muri sacri erant, vt docet Alexander ab Alex. l. 6. Genial. c. 14. & ibi Tiraquellus.

VSQVE AD TVRRIM CENTVM CVBITORVM] Hebr. *vsque ad Turrim Meah*, quæ scilicet vocabatur *Meah*, id est *centum*, eò quòd centum esset cubitorum.

ET PORTAM VETEREM ÆDIFICAVERVNT IOIADA &c. Nota ex Vilalpando tom. 3. l. 3. cap. 26. præcipuas Ierosolymæ portas fuisse duodecim, quæ sitæ erant ad tria vrbis latera, tres mundi partes respicientia: quodlibet enim latus habebat quatuor portas; nam quartum latus respiciens meridiem, in quo præruptæ rupes montis Sion vrbem claudebant exitumque & introitum negabant, nulla erat porta. Orientale latus ergo habebat primò portam *gregis* iam dictam; secundò portam *equorum* per quam equi ducebantur aquatum ad torrentem Cedron; tertiò portam *aquarum*, ita dictam à collectione aquarum fontis Siloë, quam ibidem fecit Ezechias: quartò *fictilem*, eò quòd iuxta eam figuli suam figulinam artem exercerent, & fictilia vasa formarent.

VERS. 6. *Ierusalem 12. habebat portas.*

Ad Orientem 4.

Ad Aquilonem 4.

Septemtrionale vrbis latus habebat primò portam *Beniamin*, quia per eam ibatur in sortem tribus Beniamin; secundò portam *piscium*, per quam pisces in vrbem & forum piscium inuehebantur, tertiò portam *iudiciariam*, in qua sedebant iudices, & iudicia tam aduenarum quàm ciuium exercebantur, quæ erat vicina templo & portæ *gregis*. Eadem hoc v. vocatur *vetus*, eò quòd in ea veteris fabricæ Iebusæorum & Melchisedec vestigia extarent: quartò portam *Ephraim*, per quam scilicet ibatur ad tribum Ephraim. Quarta hæc, æquè ac sequens porta *anguli* hîc non nominantur, eò quòd restauratione non indigerent, vt insinuatur v. 8.

Ad Occid. 4.

Occidentale latus habebat primo portam *anguli*, ita dictam, quòd in angulo vrbis occidentali & aquilonari consisteret; secundò portam *vallis* cadauerum & Caluariæ; tertiò portam *sterquilinij*; quartò portam *fontis*; de quibus dixi cap. præced. v. 13.

Ad

Ad has duodecim portas Ierusalem allusit S. Ioannes Apocal. 21. v. 12. vbi totidem Ierusalem cælestis portas recenset.

VERS. 8. DIMISERVNT IERVSALEM VSQVE AD MVRVM PLATEÆ LATIORIS] id est intermiserunt ædificationem muri per spatium 400. cubitorum, quod erat inter portam Ephraim & portam anguli iam dictas; eò quòd non ita pridem Azarias rex hoc latus egregiè repararat & munierat, vt à Chaldæis dirui non potuerit.

VERS. 16. VSQVE AD DOMVM FORTIVM] in qua habitant triginta fortissimi heroes Dauidis ac postea eorum successores. Videtur enim hæc domus fuisse quasi seminarium vel collegium virorum fortium, qui arma tractarent & bellis præessent docerentque milites præliari. Vide dicta 2. Reg. 23. 8. & seq.

POST EVM ÆDIFICAVIT HASEBIA PRINCEPS DIMIDIÆ PARTIS VICI CEILÆ IN VICO SVO] Erat Ierusalem in suos vicos distributa, & cuique vico suus præerat dux & præfectus, qui hîc vocatur princeps. Idem etiamnum fit Romæ. Roma enim ab olim in suos vicos siue regiones distributa fuit, quorum quisque suum habebat præfectum, qui Italicè vocantur *Caporioni*, id est capita regionum vrbis, quorum sede vacante, magna est auctoritas; ipsorum enim est vrbem tueri, & tumultus compescere, ideoque reos plectere. VERS. 17.

VSQVE AD DOMVM NATHINÆORVM] Hi erant Gabaonitæ, de quibus dixi Iosue 9. VERS. 30.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdæi vna manu fabricant altera gladium tenent, vt Samaritas incursantes repellant: quare Nehemia instante & orante, fabrica murorum & portarum absoluitur.

1. FActum est autem, cùm audisset Sanaballat quod ædificaremus murum, iratus est valde: & motus nimis subsannauit Iudæos. 2. & dixit coram fratribus suis, & frequentiâ Samaritanorum: Quid Iudæi faciunt imbecilles? Num dimittent eos gentes? Num sacrificabunt, & complebunt in vna die? Numquid ædificare poterunt lapides de aceruis puluerís, qui combusti sunt? 3. Sed & Tobias Ammanites proximus eius, ait: Ædificent: si ascenderit vulpes, transiliet murum eorum lapideum. 4. Audi Deus noster, quia facti sumus despectui: conuerte opprobrium super caput eorum & da eos in despectionem in terra captiuitatis. 5 Ne operias iniquitatem eorum, & peccatum eorum coram facie tua non deleatur, quia irriserunt ædificantes. 6. Itaque ædificauimus murum & coniunximus totum vsque ad partem dimidiam: & prouocatum est cor populi ad operandum. 7. Factum est autem, cùm audisset Sanaballat, & Tobias, & Arabes, & Ammonitæ, & Azotij, quòd obducta esset cicatrix muri Ierusalem, & quòd cœpissent interrupta concludi, irati sunt nimis. 8. Et Congregati sunt omnes pariter, vt venirent, & pugnarent contra Ierusalem, & molirentur insidias. 9. Et orauimus Deum nostrum, & posuimus custodes super murum die ac nocte contra eos. 10. Dixit autem Iudas: Debilitata est fortitudo portantis, & humus nimia est, & nos non poterimus ædificare murum. 11. Et dixerunt hostes nostri: Nesciant, & ignorent, donec veniamus in medium eorum, & interficiamus eos, & cessare faciamus opus. 12. Factum est autem, venientibus Iudæis, qui habitabant iuxta eos, & dicentibus nobis per decem vices, ex omnibus locis quibus venerant ad nos: 13. statui in loco post murum per circuitum populum in ordinem cum gladiis suis, & lanceis, & arcubus. 14. Et perspexi atque surrexi: & aio ad optimates & magistratus, & ad reliquam partem vulgi: Nolite timere à facie eorum: Domini magni & terribilis mementote, & pugnate pro fratribus vestris, filijs vestris, & filiabus vestris, & vxoribus vestris, & domibus vestris. 15. Factum est autem, cùm audissent inimici nostri nunciatum esse nobis, dissipauit Deus consilium eorum. Et reuersi sumus omnes ad muros, vnusquisque ad opus suum. 16. Et factum est à die illa, media pars iuuenum eorum faciebat opus, & media parata erat ad bellum, & lanceæ, & scuta, & arcus, & loricæ, & principes post eos in omni domo Iuda. 17. ædificantium in muro, & portantium onera, & imponentium; vna manu sua faciebat opus, & altera tenebat gladium. 18. ædificantium enim vnusquisque gladio erat accinctus renes. Et ædificabant, & clangebant buccina iuxta me. 19. Et dixi ad optimates, & ad magistratus, & ad reliquam partem vulgi: Opus grande est & latum & nos separati sumus in muro procul alter ab altero. 20. in loco quocumque audieritis clangorem tubæ, illuc concurrite ad nos: Deus noster pugnabit pro nobis. 21. Et nosipsi faciamus opus: & media pars nostrum teneat lanceas: ab ascensu auroræ donec egrediantur astra. 22. In tempore quoque illo dixi populo: Vnusquisque cum puero suo maneat in

in medio Ierusalem, & sint nobis vices per noctem, & diem, ad operandum. 23. Ego autem & fratres mei, & pueri mei, & custodes, qui erant post me, non deponebamus vestimenta nostra: vnusquisque tantùm nudabatur ad baptismum.

VERS. 2. NVM DIMITTENT EOS GENTES?] q. d. Num nos Iudæorum vicini, qui sumus gentes tot & tam validæ, sinemus, vt Iudæi suam Ierusalem ædificent ex qua deinde nos inuadant & vexent vti olim fecerunt? q. d. minimè gentium: nullo modo id nos permittere oportet, vt arcem hanc condant & nostris humeris imponant.

NVM SACRIFICABVNT ET COMPLEBVNT VNA DIE?] q.d. Putantne, se vna die, id est breuissimo tempore posse inchoare fabricam tantæ vrbis (quod fiebat sacrificando & muros dedicando, indeque lætè epulando) & simul complere? q. d. neutiquam, nam tempestiuè occurremus, eosque interturbabimus & per vim à fabrica cessare cogemus.

NVMQVID ÆDIFICARE POTERVNT LAPIDES DE ACERVIS PVLVERIS QVI COMBVSTI SVNT?] B Hebr. pro *ædificare* est *viuificare*, Septuag. *sanare*, q. d. Numquid lateres & lapides à Chaldæis combustos, & in cinerem redactos Iudæi poterunt reformare, & in pristinam lapidum laterumque soliditatem, robur & vsum restituere, vt ex illis muros reædificent? q.d. Iudæi tentant rem perdifficilem, imò fabricam impossibilem.

VERS. 3. SI ASCENDERIT VVLPES, TRANSILIET MVRVM EORVM] Hebr. *Vulpes ascendet & dirumpet murum lapideum eorum.* Est Sarcasmus siue hostilis irrisio, q. d. agant, laborent, sudent Iudæi quantum volunt, tam fragilis & humilis erit murus quem erigunt, vt à vulpe transiliri, imò dirui posset: ita Caiet.

VERS. 5. NE OPERIAS INIQVITATEM EORVM] obliuione C & impunitate. q.d. Recordare Domine harum iniuriarum & sannarum quibus nos iniustè exagitant hostes nostri eosque compesce & puni, Nam Deus cum parcit, dicitur tegere peccata, cùm non parcit, sed punit, ea aperire, aspicere & ante oculos suos statuere. Vnde S. Stephanus orans pro Iudæis, *Domine*, ait, *ne statuas illis hoc peccatum.* Act. 7. Igitur Nehemias non supplicat vt Deus non ignoscat culpam pœnitentibus: hoc enim petere esset impium & diabolicum, sed ne pœnam impœnitentibus & in culpa persistentibus condonet.

VERS. 10. DIXIT AVTEM IVDAS? id est dixere Iudæi, qui fessi labore & territi minis hostium cœperunt in opere languere, & obmurmurare Nehemiæ opus fabricamque vrgenti.

DEBILITATA EST FORTITVDO PORTANTIS,] id est operariorum & baiulorum lapides, ligna, aquam, calcemque portantium humeri manusque tanto, tamque assiduo, longoque labore debilitati D sunt, vt amplius vix ea portare queant.

ET HVMVS NIMIA EST] q.d. opus est nimiâ calce, humo, vel vt Heb. & Græcè est. *puluere*, intrita & commista. Aq. simplicius q. d. *humus*, id est in effodienda humo ac iaciendis murorum fundamentis, rudera terræ & lapidum nimis multa exhaurienda restant, quam vt à paucis operariis baiulisque eruderari & exportari queant. Vicit tamen hanc quoque suorum querelam Nehemiæ in patiendo lenitas, & in animando eos constantia.

VERS. 12. DICENTIBVS NOBIS PER DECEM VICES,] id est pluries dicebant & indicabant nobis hostium insidias, & instantes occultos eorum insultus: EX OMNIBVS LOCIS] q.d. vndique veniebant indices idem indicantes, scilicet hostes cogitare per insidias nos aggredi. Quocirca Nehemias suos armans & in acie collocans hostium insidias præuertit, discussit auertit.

ÆDIFICANTIVM &c. (subaudi vnusquisque) VERS. 17. VNA MANV SVA FACIEBAT OPVS ET ALTERA TENEBAT GLADIVM] vt hostes repente ex insidiis incurrentes repelleret. Nota hîc prudentiam æquè ac constantiam & ardorem populi in fabricando. Sic olim Hispani assiduè cùm Saracenis Hispaniam occupantibus confligentes, cùm orarent, aut quid aliud agerent, gladium ad manus habebant, ut eos incursantes propellerent: vnde mos adhuc viget, vt nunc quoque rustici in Hispania gladiati incedant; imò non arent nisi gladio accincti. Sic etiamnum Hungari ab aratro prosiliunt ad arma, cùm vicini Turcæ repente eos inuadunt.

Allegoriam & Tropol. vide apud, Bedam, qui ait, *Ædificantes namq; gladio accinguntur renes. cùm hi qui bonis insistunt operibus, & commissos sibi regulari curent ratione disponere (hoc enim est viuos lapides in ædificio Ecclesiæ ordine cõpetenti locare) fluxo in se luxuriæ acumine verbi Dei restringere satagũt.* Igitur dũ orationi, operi charitatis, prædicationi, aliisq; piis virtutum actibus, quibus fabricam spiritalem meritorum in anima constituimus, insistimus; altera manu teneamus gladiũ mortificationis, quo carnis tentationes & diaboli mundique suggestiones vanæ gloriæ, superbiæ, inuidiæ, gulæ, libidinis &c. fortiter repellamus, imò à nobis amputemus. Hæc sunt *arma iustitiæ*, quibus quemlibet fidelẽ *à dextris & sinistris* communit Apostolus 2. Cor. 6. 7. Et fusiùs Ephes. 6. 13. *Induite*, inquit, *armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare* Deinde Panopliam, qua militem Christi à capite ad talos obarmat, assignat, nimirum cingulum veritatis, loricam iustitiæ, calceum præparationis Euangelij, scutum fidei, galeam salutis & gladium spiritus, quod est verbum Dei. Vide ibi dicta.

DONEC EGREDIANTVR ASTRA,] scilicet vsque VERS. 21. ad noctem, quando astra videntur quasi prodire è suis antris vel thalamis, in quibus tota die fulgente sole latuerunt, vt nocturnas agant excubias. Loquitur Scriptura ad sensum vulgi, quod censet astra per diem in suis latibulis abscondi, è quibus per noctem prodeant, vt stationem suam quasi castrensem peragant vsque ad auroram, cùm suas latebras repetunt, & lucifer *statione nouissimus exit.* ita Vatab.

VNVSQVISQVE CVM PVERO (puta cum famulo VERS. suo) MANEAT (noctu quoque) IN MEDIO IERVSALEM, nec aliò abeat, vt si noctu hostes nos inuadant, omnes simul iuncti eis occurramus & resistamus.

ET SINT NOBIS VICES PER NOCTEM ET DIEM AD OPERANDVM] Hebr. & Septuag. *& sit nobis nox custodia & dies opus.* Clarè Vatabl. *Quisque cum puero suo pernoctet in medio Ieroselymæ, vt noctu sint nobis excubiæ, interdiu autem in opus*, vt scilicet noctu custodiant nos, & interdiu operentur in muro. Iubet ergo Nehemias, vt omnes in vrbe pernoctent

noctent cum familis, atque ex eis aliqui designentur, qui noctu per vices excubent, cæteri verò dormiant sed ferè vestiti, vt si excubitores signum aduentantis hostis dederint, illicò armis correptis iis occurrant: per diem verò ita munia partiantur, vt pars vna operetur, altera cum lanceis armata operantibus ad tutelam assistat.

VERS. 23 EGO AVTEM ET FRATRES MEI, ET PVERI MEI, ET CVSTODES QVI ERANT POST ME NON DEPONEBAMVS VESTIMENTA] vt ego quasi dux cæteros ciues & milites idem facere docerem, non tam verbo & iussu, quàm facto & exemplo, vt scilicet vestes & arma noctu non deponerent, iuxta illud ducis illius apud Liuium lib. 7. *Facta non dicta mea vos milites sequi volo: nec disciplinam modò, sed exemplum etiam a me petere.* Quod fecit Cato, de quo Lucanus libro 9.

Ipse manu sua pila gerens præcedit anheli
Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
Non docet.

Simili modò cùm in Belgio degerem, Marchio A Spinola biennio obsidens Ostendam, per septem integros menses dormiens vestes nunquam exuit, atque hac sua vigilantia tandem vrbem in maris faucibus sitam, ideoque quasi inexpugnabilem cepit, magnaque nominis sui gloria, de ea triumphauit.

VNVSQVISQVE TANTVM NVDABATVR AD BAPTISMVM] Hebr. *Cuiusque dimissio* vel *depositio eius* (τὸ *eius* redundat, more Hebræo) intellige *vestium* de quibus sermo præcessit, *ad aquas*, scilicet baptismales, id est purificatorias, cùm nimirum vellet corpus abluere, seque mundare. Iudæi enim tum ob immunditiem legalem, quam contactu rei legaliter immundæ, v.g. ex conuersatione cum Gentilibus facilè contrahebant; tum ob calorem indeque sudorem & fœtorem, tum ob sordes aliunde contractos (vnde Ammianus lib. 2. & Martial. lib. 4. Epigram. 4. Iudæos appellant fœtentes) crebrò totum corpus abluebant, imò vestes quoque & lectos. vide dicta Marci. 7. 3.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN pauperum copiâ & clamore Nehemias opulentos auaros obiurgat, vsuras vetat, sua in pauperes effundit.

1. ET factus est clamor populi & vxorum eius magnus, aduersus fratres suos Iudæos
2. Et erant qui dicerent: Filij nostri, & filiæ nostræ multæ sunt nimis: accipiamus pro pretio eorum frumentum, & comedamus, & viuamus. 3. Et erant qui dicerent: Agros nostros, & vineas, & domos nostras apponamus, & accipiamus frumentum in fame. 4. Et alij dicebant: Mutuò sumamus pecunias in tributa regis, demusque agros nostros & vineas: 5. & nu sicut carnes fratrum nostrorum, sic carnes nostræ sunt: & sicut filij eorum ita & filij nostri. Ecce nos subiugamus filios nostros & filias nostras in seruitutem, & de filiabus nostris sunt famulæ, nec habemus vnde possint redimi & agros nostros, & vineas nostras alij possident. 6. Et iratus sum nimis, cùm audissem clamorem eorum secundùm verba hæc: 7. Cogitauitque cor meum mecum: & increpaui optimates & magistratus, & dixi eis: Vsuras sine singuli à fratribus vestris exigitis? Et congregaui aduersum eos concionem magnam, 8. & dixi eis: Nos, vt scitis, redemimus fratres nostros Iudæos, qui venditi fuerant gentibus, secundùm possibilitatem nostram: & vos igitur vendetis fratres vestros, & redimemus eos? Et siluerunt, nec inuenerunt quid responderent. 9. Dixique ad eos: Non est bona res, quam facitis: quare non in timore Dei nostri ambulatis, ne exprobretur nobis à gentibus inimicis nostris? 10. Et ego & fratres mei, & pueri mei, commodauimus plurimis pecuniam & frumentum: non repetamus in commune istud: æs alienum concedamus, quod debetur nobis. 11. Reddite eis hodie agros suos, & vineas suas, & oliueta sua, & domos suas: quin potiùs & centesimam pecuniæ, frumenti, vini, & olei, quam exigere soletis ab eis, date pro illis. 12. Et dixerunt: Reddemus, & ab eis nihil quæremus: sicque faciemus vt loqueris. Et vocaui Sacerdotes, & adiuraui eos, vt facerent iuxta quod dixeram. 13. Insuper excussi sinum meum, & dixi: Sic excutiat Deus omnem virum, qui non compleuerit verbum istud, de domo suâ, & de laboribus suis: sic excutiatur, & vacuus fiat. Et dixit vniuersa multitudo: Amen. Et laudauerunt Deum. Fecit ergo populus, sicut erat dictum. 14. A die autem illa, qua præceperat rex mihi vt essem dux in terrâ Iudæ, ab anno vigesimo vsque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis, per annos duodecim, ego & fratres mei annonas, quæ ducibus debebantur, non comedimus: 15. Duces autem primi, qui fuerant ante me, grauauerunt populum, & acceperunt ab eis, in pane, & vino, & pecunia, quotidie siclos quadraginta: sed & ministri eorum depressérunt populum. Ego autem non feci ita propter timorem Dei: 16. quin potius in opere muri ædificaui,

ædificaui, & agrum non emi, & omnes pueri mei congregati ad opus erant. 17. Iudæi quoque & magistratus, centumquinquaginta viri, & qui veniebant ad nos de gentibus, quæ in circuitu nostro sunt, in mensa mea erant. 18. Parabatur autem mihi per dies singulos bos vnus, arietes sex selecti, exceptis volatilibus, & inter dies decem vina diuersa, & alia multa tribuebam: insuper & annonas ducatus mei non quæsiui: valdè enim attenuatus erat populus. 19. Memento mei Deus meus in bonum, secundum omnia, quæ feci populo huic.

VERS. 3. DOMOS NOSTRAS OPPONAMVS] id est oppignoremus fœneratoribus. Recenter enim redierant Babylone, omniaque sua in viatico & in fabricâ vrbis consumpserant. Quare magnâ paupertate laborabant, ad quam leuandam sua oppignorare, imò filios & filias suas vendere v. 2. cogitabant.

VERS. 4. IN TRIBVTA REGIS] vt scilicet comparemus id quod loco tributi regi Persarum quotannis soluere debemus.

VERS. 5. ET NVNC (subaudi, valdè durè & iniquè à ditioribus exhaurimur) nam SICVT CARNES FRATRVM NOSTRORVM, SIC CARNES NOSTRÆ SVNT, ET SICVT FILII EORVM, ITA ET FILII NOSTRI] q. d. nos & filij nostri hîc duram seruimus seruitutem similem illi, quam seruiunt fratres, id est contribules nostri, qui in Babylone & Persidè remanserunt, idque ditiorum Iudæorum iniquitate & iniuriâ, qui nos fratres suos pauperes vsuris, & filiorum emptione opprimunt, vt sequitur. Quare peiori loco sumus quam fratres nostri in Persidè: illi enim à Persis exteris & idololatris; nos verò à contribulibus nostris, qui sanguine & religione fratres nostri sunt, affligimur. Acerbiùs enim est ab amico & fratre, quàm ab inimico & extero cruciari. Nam cùm lex Deuter. 23. 19. iubeat vt fratribus mutuum detur gratis, ipsi à nobis pro mutuo magnas vsuras exigunt, quare cogimur filios & filias nostras vendere vel tradere in seruitutem, vt vsuras has soluamus: ita Caiet. Vatabl. & alij.

VERS. 7. CONGREGAVI ADVERSVM EOS (diuites vsurarios) CONCIONEM MAGNAM] id est cœtum magnum totius populi, vt coram eo à me reprehensi & confusi vsuras suas dimitterent.

VERS. 11. *Centesima vsura quæ?* CENTESIMAM PECVNIÆ, FRVMENTI, VINI ET OLEI] *Centesimam*, scilicet vsuram, qua nimirum singulis mensibus pro vsu mutui sine vsu exigebant vnum pro centum, hoc est annuatim duodecim pro centum. Hinc patet hanc vsuram frequentem fuisse apud Iudæos, vti postea fuit apud Romanos, eratque grauis, vtpote in quâ singulis annis octaua pars summæ capitalis mutuò acceptæ solueretur; nam duodecim v. g. aurei sunt octaua pars centum aureorum, quia octies duodecim faciunt 96. quibus adde quatuor, habebis centum. Quare octauo anno, vsura æquabat penè ipsum capitale, ideoque illud duplicabat, vt pro mutuo centum aureorum soluendi essent penè ducenti aurei, scilicet præcisè 196. ac post alios octo annos idem triplicabat, & post alios octo quadruplicabat. Cùm verò dimidiam huius vsuræ, scilicet sex pro centum quotannis soluerentur, vocabantur *vsuræ semisses*, siue dimidiatæ: cùm quatuor pro centum penderentur, dicebantur *trientariæ*: cùm vnum dumtaxat, nominabantur *vnciales*, quæ erat vsura minima, sicut illa duodenariæ erat maxima.

Semisses vsuræ. Trientaria

A DATE PRO ILLIS] id est illis condonate, quin & acceptam reddite, & restituite, vti præcessit: vnde hæc non extant in Hebræo, quia ex præcedenti repetenda subintelliguntur. Vsura enim cùm sit contra iustitiam commutatiuam, non transit in dominium vsurarij; vnde ab eo restituenda est illi, qui eandem pro mutuo dedit.

ET DIXERVNT] partim pudore, partim auctoritate & exemplo Nehemiæ, partim boni publici amore, partim pauperum commiseratione permoti: REDDEMVS agros, vineas & oliueta, quæ pauperes pro mutuo accepto nobis oppignerarunt, & quasi pignora tradiderunt, donec mutuum redderent: ET AB EIS (deinceps) NIHIL QVÆREMVS, id est, nihil pro vsurâ exigemus. VERS. 12.

ET VOCAVI SACERDOTES (huius vsuræ reos,) ET (secretò ob reuerentiam sacerdotij, ne eos coram populo pudefacerem) ADIVRAVI EOS, vt vsuras remitterent, hacque in re laicis, vsurariisque exemplo iustitiæ & charitatis præirent.

B

SIC EXCVTIAT DEVS OMNEM VIRVM, QVI NON COMPLEVERIT VERBVM ISTVD DE DOMO SVA (vt domo sua spoliatus, exul & vagus oberrare cogatur) ET DE LABORIBVS SVIS] vt fructu & mercede laborum suorum priuetur, vti ego sinum meum excussi. Qui enim alios per vsuras excutiunt, merentur & ipsi à domibus & opibus suis excuti, exulare & depauperari, vti sæpè iusto Dei iudicio fit. VERS. 13.

A DIE AVTEM ILLA, QVA PRÆCEPERAT MIHI REX, VT ESSEM DVX IN TERRA IVDA, AB ANNO VIGESIMO VSQVE AD ANNVM 32. ARTAXERXIS, EGO ET FRATRES MEI ANNONAS QVÆ DVCIBVS DEBEBANTVR NON COMEDIMVS.] Solebant duces à ciuibus Ierosolymæ, quibus præerant, accipere annonas, id est, necessaria ad victum, verbi gratia, certam mensuram frumenti, vini, olei, pecuniæ, &c. sed Nehemias noluit ea accipere, tum ne populum pauperem hâc contributione grauaret, tum vt diuitibus daret exemplum remittendi vsuras; idque fecit per duodecim annos, quibus præfuit Ierosolymæ quasi dux: vnde multi putant eum continuè per duodecim annos commoratum fuisse Ierosolymæ. Verùm hoc non satis respondet desiderio regis & reginæ optantium, vt illico Nehemias ad se rediret, ac tempore modico ab eo constituto, vt dictum est capit. 2. vers. 6. Quamobrem videtur Nehemias paullò post fabricam murorum absolutam, pura post 52. dies, vt dicitur cap. 6. lib. 15. ad regem rediisse, ac vicarium loco sui, siue vice-ducem Ierosolymæ reliquisse, qui populo præesset. Artaxerxes enim eum Ierosolymæ ducem constituerat per 12. annos, siue absens foret siue præsens. Quare absens iure suo poterat has annonas, quasi stipendia ducatus sui à populo exigere, præsertim qui absens erat ob euocationem & obsequium regis; sed noluit ea

C

Annonæ quæ?

D

ea accipere ob causſas iam dictas : ita Salianus, & Sanchez. Hæc magis patebunt verſ. 17. & c. 13. v. 6. vbi Nehemias anno 32. Artaxerxis rediens in Ieruſalem correxit multos abuſus, qui per duodecim annos, quibus ipſe abfuerat, in Ieruſalem irrepſerant.

VERS. 15. DVCES AVTEM PRIMI QVI PVERANT ANTE ME, (ab Eſdrâ iuſſu regis conſtituti, vt dictum eſt Eſdræ 7. 25.) GRAVAVERVNT POPVLVM, ET ACCEPERVNT AB EIS IN PANE ET VINO (certam menſuram panis & vini) ET PECVNIA QVOTIDIE SICLOS 40.] Ex Hebræo liquet, eos præter panem & vinum, in pecuniâ accepiſſe ſiclos 40. ſic enim habet: *Aggrauauerunt populum in pane, & vino poſt argenti ſiclos* 40. qui faciunt quadraginta florenos Brabanticos, ſiue 40. Francos Gallicos, quæ immanis erat ſumma & plebi adeò pauperi

VERS. 16. inſolubilis.

QVIN POTIVS IN OPERE MVRI ÆDIFICAVI.] B Cap. 3. nullum audiuimus locum particularem Nehemiæ ad fabricandum aſſignatum, ſed ipſe quaſi dux omnibus in loco ſibi determinato fabricantibus aderat, & præerat omnes dirigendo, incitando, ope & opera per ſe & ſuos adiuuando. ET AGRVM NON EMI] q. d. rem meam & prædia non auxi, ſed potiùs me, meaque omnia expendi pro vrbis & ciuium commodis. Fuit hæc mira continentia Nehemiæ æquè ac charitas & liberalitas in ciues ſuos. Multi enim duces & præſides ſubditos expilant, vt ſe ditent : vnde paucis præfecturæ ſuæ annis opibus onuſti, domum redeunt. Non ita fecit Nehemias, cuius proinde memoria in benedictione eſt. Idem fecit Thomas Morus, qui cùm plures annos Cancellarium Angliæ egiſſet, rem tamen ſuam & annuum cenſum non auxit ad aureos ducentos, vti narrat Staplet. in eius Vitâ.

Nehemiæ charitas.

VERS. 17. IVDÆI QVOQVE ET MAGISTRATVS (quos per Iudæam iuſſu regis conſtitueram) 150. VIRI. ET QVI VENIEBANT AD NOS DE GENTIBVS (legati gentium victarum) QVÆ IN CIRCVITV NOSTRO SVNT, IN MENSA MEA ERANT] q. d. omnes hos alebam ſumptu meo ſiue ex meis opibus, quas mihi rex donauerat. Hinc liquet Nehemiam non manſiſſe duodecim annos in Ieruſalem. Nam tantos ſumptus quotidie tot conuiuis per tot annos præſtare non potuiſſet, imò regias opes exhauſiſſet.

Liberalitas.

VERS. 18. INTER DIES DECEM VINA DIVERSA] Locus hìc obſcurus eſt : vnde primò Pagnin. ſic vertit & explicat, q. d. tantùm vini abſumebant hi conuiuæ vno die, quantùm mihi, meæque familiæ ſuffeciſſet ad decem dies. Secundò Vatabl. aptiùs ad Hebr. & Græca vertit : decimo quoque die dabatur omnibus vinum affatim ; cæteris verò nouem diebus dabatur certa menſura. Tertiò Sanchez : Porrigebantur, inquit, decem vinorum genera, ſingula diebus ſingulis, ita vt exacto decem dierum curriculo, decem illa vina iam eſſent propinata, & iterum atque iterum idem vinorum genus & ſeries eodem ordine recurreret.

Varie verſiones.

Hæc ſententia vulgatæ verſioni conformior eſt, ſi τὸ *decem* non ad vina, (inuſitatum enim eſt & inſolens, in vno conuiuio decem generum vina conuiuis propinare, quod ne reges quidem ſummique gulones fecerunt) ſed ad dies referas, q. d. ſingulis diebus dabantur varia vina, idque per decem dies, quibus exactis exhauriebantur dolia, ac alia vina pariter diuerſi generis ſuggerere oportebat. Magnus ergo & magnificus dux fuit Nehemias, ac in omnibus ſe eximium oſtendit. Verè Bias: *Magiſtratus*, inquit, *virum oſtendit*. Et Cicero lib. de ſenectute, de magno illo Catone Cenſorio ait : *Bonus eſt ſenator, bonus orator, bonus imperator, bonus agricola*, Idem & plura dicas de Nehemiâ.

VERS. 19. MEMENTO MEI &c.] q. d. Præſta mihi ô Domine talia, qualia ego præſtiti populo tuo & meo, vt tam ſis liberalis in me, quàm ego fui in eum.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOſtes Iudæorum Nehemiæ tendunt inſidias, mox minantur accuſationem affectati ab eo regni : tertiò pſeudo-prophetas contra eum ſubmittunt : quartò proditores ſubornant, ſed omnia hæc diſſipauit Nehemiæ prudentia & animi magnitudo.

1. FActum eſt autem, cùm audiſſet Sanaballat, & Tobias, & Goſſem Arabs, & cæteri inimici noſtri, quòd ædificaſſem ego murum, & non eſſet in ipſo reſidua interruptio (vſque ad tempus autem illud valuas non poſueram in portis.) 2. Miſerunt Sanaballat & Goſſem ad me, dicentes : Veni, & percutiamus fœdus pariter in viculis in Campo Ono. Ipſi autem cogitabant vt facerent mihi malum. 3. Miſi ergo ad eos nuncios, dicens : Opus grande ego facio, & non poſſum deſcendere : ne fortè negligatur, cùm venero & deſcendero ad vos. 4. Miſerunt autem ad me ſecundùm verbum hoc per quatuor vices : & reſpondi eis iuxta ſermonem priorem. 5. Et miſit ad me Sanaballat iuxta verbum prius quintâ vice puerum ſuum, & epiſtolam habebat in manu ſuâ ſcriptam hoc modo : 6. INGENTIBVS auditum eſt, & Goſſem dixit quòd tu & Iudæi cogitetis rebellare, & propterea ædifices murum, & leuare te velis ſuper eos regem ; propter quam cauſam, 7. & prophetas poſueris, qui prædicent de te in Ieruſalem, dicentes : Rex in Iudæâ eſt. Auditurus eſt Rex verba hæc : idcircò nunc veni, vt ineamus conſilium pariter. 8. Et miſi ad eos, dicens : Non eſt factum ſecundùm verba hæc, quæ tu loqueris : de corde enim tuo tu componis hæc. 9. Om-

Ministerio de Cultura 2024

nes enim hi terrebant nos, cogitantes quod cessarent manus nostræ ab opere, & quiesceremus. Quam ob causam magis confortaui manus meas. 10. Et ingressus sum domum Semaiæ filij Delaiæ, filij Metabeel secreto. Qui ait: Tractemus nobiscum in domo Dei in medio templi, & claudamus portas ædis: quia venturi sunt vt interficiant te, & nocte venturi sunt ad occidendum te. 11. Et dixi: Num quisquam similis mei fugit? Et quis vt ego ingredietur templum, & viuet: Non ingrediar. 12. Et intellexi quòd Deus non misisset eum, sed quasi vaticinans locutus esset ad me, & Tobias & Sanaballat conduxissent eum. 13. Acceperat enim pretium, vt territus facerem, & peccarem, & haberent malum, quod exprobrarent mihi. 14. Memento mei Domine pro Tobia & Sanaballat, iuxta opera eorum talia: sed & Noadiæ prophetæ, & cæterorum prophetarum, qui terrebant me. 15. Completum est autem murus vigesimoquinto die mensis Elul, quinquaginta duobus diebus. 16. Factum est ergo cùm audissent omnes inimici nostri, vt timerent vniuersæ gentes, quæ erant in circuitu nostro, & considerent intra semetipsos, & scirent quod à Deo factum esset opus hoc. 17. Sed & in diebus illis, multæ optimatum Iudæorum epistolæ mittebantur ad Tobiam, & à Tobiâ veniebant ad eos. 18. Multi enim erant in Iudæâ habentes iuramentum eius quia gener erat Secheniæ filij Area, & Iohanan filius eius acceperat filiam Mosollam, filij Barachiæ. 19. Sed & laudabant eum coram me, & verba mea nunciabant ei: & Tobias mittebat epistolas vt terreret me.

VERS. 2. PERCVTIAMVS FOEDVSPARITER IN VICVLIS.] Sic & Septuag. & Vatabl. Verùm Pagnin. retinet nomen Hebræum quasi proprium vertitque *in Kephirim*. Vtrumque verum, quia *Kephirim* erat nomen loci ita dicti, à copiâ villarum & viculorum.

IN CAMPO ONO] Campus hic erat iuxta Iordanem in tribu Beniamin, vulgoque dicebatur *Vallis artificum*. ita Adrichom. idque sat liquet ex c. 11. v. 31. & 35.

VERS. 6. VT FACERENT MIHI MALVM] vt me caperent, vel occiderent.

ET LEVARE TE VELIS SVPER EOS REGEM] scilicet quod tu ô Nehemia velis te super eos exaltare & regem constituere. Hæc erat eorum accusatio & calumnia.

VERS. 7. ET PROPHETAS POSVERIS QVI PRÆDICENT DE TE IN IERVSALEM, DICENTES: REX IN IVDÆA EST.] Prophetas propriè accipe. Criminantur enim Nehemiam, quòd is se velit regem facere, ideoque prophetas subornet, qui populo vaticinentur idipsum velle Deum, vt scilicet Iudææ, quæ tot annis regibus caruit, iam suus rex restituatur. ita Sanchez. Alij tamen per *prophetas* intelligunt præcones, qui per plateas Nehemiam Regem proclament.

VERS. 10 ET EGRESSVS SVM DOMVM SAMAIÆ FILII DALAIÆ FILII METABEEL SECRETÒ] Semaia erat Sacerdos de vico Dalaiæ, quæ ordine erat vigesima tertia, vt liquet 1. Paral. 24. 18. atque domi manebat quasi studio & orationi deditus. Vnde Sanaballat eum pecuniâ corrupit, vt quasi vir religiosus, imò propheta, vt patet v. 12. Nehemiam ad se euocaret, eique quasi vaticinans metum hostium iniiceret, ideoque fugam suaderet, idque hoc fine vt Nehemiam probro timiditatis afficeret, & populo contemptibilem redderet, imò vt Nehemia timente & fugiente, timeret pariter & fugeret populus. Patet ex seqq.

ET DIXI: NVM QVISQVAM SIMILIS MEI (magni animi & dux populi) FVGIT?] q. d. non decet meam magnanimitatem nec dignitatem turpis hæc fuga. Duce enim fugiente, fugiet totus populus.

VERS. 11. *Nehemiæ magnanimitas.* ET QVIS VT EGO (mei similis, magnanimus & princeps) INGREDIETVR TEMPLVM ET VIVET?] A Vatabl. *vt viuat*? q. d. Ne quidem vitæ seruandæ causâ me ad templum fugere decet; satius enim est generosè mori quàm turpiter fugere, & inferre crimen gloriæ suæ, vt aiebat Iudas Machabæus. Aut *& viuat*, q. d. si fugiam ad templum, non viuam, sed occidar à populo quasi timidus & fugitiuus, qui eos in hoc periculum hostium temerè coniecerim, & quasi sceleris alicuius conscius. ita Sanchez.

ET INTELLEXI] vel Deo reuelante, vel solertiâ & sagacitate ingenij mei ex verbis & gestibus Semaiæ, ipsum venditare se esse Prophetam, ac vt talem vaticinare minas hostium, cùm reuera esset pseudo-propheta pretio subornatus à Sanaballat, vt me terrendo, populo redderet vilem & exosum. VERS. 12.

B VT TERRITVS (oraculo ficto periculi instantis) FACEREM quod ipse suadebat, scilicet fugerem in templum quasi timidus; aut quasi sceleris alicuius conscius confugerem ad templum quasi ad asylum: ET PECCAREM, tum in Deum per diffidentiam, tum in me per pusillanimem fugam, tum in populum, eum meâ fugâ percellendo & in fugam agendo. VERS. 13.

MEMENTO MEI DOMINE PRO TOBIA ET SANABALLAT IVXTA OPERA EORVM TALIA] vt me ab eis liberes ac illos castiges, vt vel ipsi, vel alij ipsorum exemplo & castigatione sapiant, discantque viros probos non vexare, nec eis insidiari. VERS. 14

SED ET NOADIÆ PROPHETÆ] Hebr. *prophetissæ* (erat enim femina) hoc est pseudo-prophetissæ pretio corruptæ à Sanaballat, quæ similes minas & metus mihi iniiciebat. Repete: *memento Domine*, vt eam pro meritis castiges & castigando emendes, vel ipsam vel alios ipsius exemplo. Dixit hæc Nehemias ex iusto dolore & zelo non vindictæ priuatæ, sed iustitiæ publicæ.

C COMPLETVS EST AVTEM MVRVS 25. DIE MENSIS ELVL (sexti, qui nostro partim Augusto, partim Septembri respondet) 52. DIEBVS] Nonnulli hos 52. dies inchoant non ab initio fabricæ, sed à minis & insidijs hisce Sanaballat Nehemiæ intentatis: vnde Iosephus asserit murorum fabricā perfectam fuisse duobus annis & tribus mensibus, an. 28. Xerxis, id est Artaxerxis. Iosephum sequuntur Histor. Scholast. Caiet. Vatab. & Mariana. Verius est hos 52. dies inchoandos ab initio fabricæ, vt censent VERS. 15.

censent Lyran. Dion. Vilalpandus, & Sanchez. Si A enim fabrica murorum per biennium durasset, vtique Sanaballat sollicitando vicinas gentes conflato exercitu eum impediuisset. Instabat ergo Nehemias, vrgebatque opus vt illicò absolueretur. Idque fieri potuit 52. diebus; tum quia omnes operi strenuè & ardenter incumbebant, & opus in singulos, nemine excepto, ordinatè erat distributum: tum quia fundamenta murorum, quæ Chaldæi diruere non potuerant, supererant, imò multis in locis muri integri. Chaldæi enim muros dumtaxat variis in locis destruxerant, hoc est, interruperant, vt patet. 4. Regum vlt. 4. & 10. Portæ quoque non erant dirutæ, sed eorum valuæ combustæ, vt patet Esdræ. 1. 3. valuas ergo tantùm restaurari oportuit. Ad hæc fabricabant ex lapide non cæso & B pollito, sed rudi & impolito, imò ex lapidibus, quos inueniebant in ruinis & ruderibus veterum murorum. Denique Deus eos secundauit, vt spatio 52. dierum muros perficerent. Sic Alexander Magnus muros nouæ-Alexandriæ ad Tanaim per longitudinem stadiorum sexaginta erexit spatio 17. dierum, vt vult Q. Curtius, vel viginti, vt narrat Arianus. Sic hodie Hollandi vrbes vastas obsidentes, eadem spatio viginti dierum circumquaque ita vallo cingunt, vt eis succurri nequeat. Nam more Romano milites singuli cum armis ligones vel trullas deferunt ad fodiendum vel fabricandum. Tot autem manus iunctæ illicò opus ingens perficiunt.

VERS. 16. VT TIMERENT VNIVERSÆ GENTES] nos, nostramque fabricam, quam tam citò videbant esse perfectam, vt ipsæ faterentur hoc esse opus Dei potius quam hominum.

VERS. 17. MVLTÆ OPTIMATVM IVDÆORVM EPISTOLÆ MITTEBANTVR AD TOBIAM.] Erant hi patriæ proditores, qui contra Nehemiam cum hostibus conspirarant, eisque gesta & consilia Nehemiæ perscribebant, vt ea disturbarent. Causam subdit:

MVLTI ENIM ERANT IN IVDÆA HABENTES IVRAMENTVM EIVS] q. d. multi Iudæorum iurarant Tobiæ, eique per iuramentum fidem suam addixerant, scilicet illi fore amicos & fideles & proinde cum eo contra me & patriam suam coniurarant.

VERS. 18. QVIA (Tobias) GENER ERAT SECHENIÆ] q. d. causa cur multi Iudæorum fauerent Tobiæ hosti Iudæorum, erat, quod cum eo eiusque fœderatis affinitatem per matrimonia mutua contraxerant. Nam & IOHANAN FILIVS EIVS (Tobiæ) ACCEPERAT FILIAM MOSOLLAM FILII HARACHIÆ, qui erant Iudæi & Iudæorum optimates.

VERS. 19. SED ET LAVDABANT EVM (Tobiam) CORAM ME] Hebr. *quin & bonitatem* (vel benefacta siue munificentias) *eius prædicabãt coram me.* Alludũt ad nomen *Tobiæ*, quod Hebraicè significat *bonitatem, Dei*, q.d. Ipse verè est Tobias iuxta nomen suum quia in omnes exiftit & bonus & beneficus. ita Vatabl. Hæc fuit summa Iudæorum iniquitas, & summa Nehemiæ iniuria & afflictio, scilicet ciuium suorum proditio, quam tamen ipse dissimulando, patientiâ, consilio & constantia superauit.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IEroſolymæ iam muris cinctæ Nehemias cuſtodes apponit. Inde v. 6. numerantur ij qui cum Zorobabele Babylone redierant, ac v. 70. dona auri & vaſorum in fabricam ſponte à variis oblata.

1. POstquam autem ædificatus est mutus, & posui valuas, & recensui ianitores, & cantores, & Leuitas: 2. Præcepi Hanani fratri meo, & Hananiæ principi domus de Ierusalem (ipse enim quasi vir verax & timens Deum plus ceteris videbatur) 3. & dixi eis: Non aperiantur portæ Ierusalem vsque ad calorem solis. Cumque adhuc assisterent, clausæ portæ sunt, & oppilatæ: & posui custodes de habitatoribus Ierusalem, singulos per vices suas, & vnumquemque contra domum suam. 4. Ciuitas autem erat lata nimis & grandis, & populus paruus in medio eius, & non erant domus ædificatæ. 5. Deus autem dedit in corde meo & congregaui optimates, & magistratus, & vulgus, vt recenserem eos, & inueni librum census eorum, qui ascenderant primùm, & inuentum est scriptum in eo. 6. Isti filij prouinciæ, qui ascenderunt de captiuitate migrantium, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis, & reuersi sunt in Ierusalem, & in Iudæam, vnusquisque in ciuitatem suam. 7. Qui venerunt cum Zorobabel, Iosue, Nehemias, Azarias, Raamias, Nahamani, Mardochæus, Belsam, Mespharath, Begoai, Nohum, Baana. Numerus virorum populi Israel: 8. Filij Pharos, duo millia centum septuaginta duo: 9. Filij Saphatia, trecenti septuaginta duo; 10. Filij Area, sexcenti quinquaginta duo: 11. Filij Phahathmoab filiorum Iosue & Ioab, duo millia octingenti decem & octo: 12. Filij Ælam, mille ducenti quinquaginta quatuor: 13. Filij Zethua, octingenti quadraginta quinque: 14. Filij Zachai, septingenti sexaginta: 15. Filij Bannui, sexcenti quadraginta octo: 16. Filij Bebai, sexcenti viginti octo: 17. Filij Azgad, duo millia trecenti viginti duo: 18. Filij Adonicam, sexcenti sexaginta septem: 19. Filij Beguai, duo millia sexaginta septem: 20. Filij Adin, sexcenti quinquagintaquinque: 21.

Filij Ater, filij Hezeciæ, nonaginta octo: 22. Filij Hasen, trecenti viginti octo: 23. Filij Besai, trecenti viginti quatuor: 24. Filij Hareph, centum duodecim: 25. Filij Gabaon, nonagintaquinque: 26. Filij Bethlehem & Netupha, centum octoginta octo? 27. Viri Anathoth, centum vigintiocto. 28. Viri Bethazmoth, quadragintaduo. 29. Viri Cariathiarim, Cephira, & Beroth, septingenti quadraginta tres. 30. Viri Rama, & Geba, sexcenti vigintiunus. 31. Viri Machmas, centum vigintiduo. 32. Viri Bethel, & Hai, centum vigintitres. 33. Viri Nebo alterius, quinquagintaduo. 34. Viri Ælam alterius, mille ducenti quinquagintaquatuor. 35. Filij Harem, trecenti viginti. 36. Filij Iericho, trecenti quadragintaquinque. 37. Filij Lod, Hadid & Ono, septingenti viginti vnus. 38. Filij Senaa, tria millia nongentitriginta. 39 Sacerdotes: Filij Idaia in domo Iosue, nongenti septuagintatres, 40. Filij Emmer, mille quinquaginta duo. 41. Filij Phashur, mille ducenti quadragintaseptem, 42. Filij Arem, mille decem & septem. Leuitæ: 43. Filij Iosue & Cedmihel filiorum. 44. Oduiæ, septuagintaquatuor, Cantores: 45. Filij Asaph, centum quadragintaocto. 46. Ianitores: Filij Sellum, filij Ater, filij Telmon, filij Accub, filij Hatira, filij Sobai: centum trigintaocto. 47. Nathinæi: filij Soha, filij Hasupha, filij Thebbaoth. 48. Filij Ceros, filij Siaa, filij Phadon, filij Lebana, filij Hagaba, filij Selmai, 49. filij Hanan, filij Geddel, filij Gaher, 50. filij Raaia, filij Rasin, filij Necoda, 51. filij Gezem, filij Aza, filij Phasea, 52. filij Besai, filij Munim, filij Nephussim, 53. filij Bacbuc, filij Hacupha, filij Harhur, 54. filij Besloth, filij Mahida, filij Harsa, 55. filij Bercos, filij Sisara, filij Thema, 56. filij Nasia, filij Hatipha, 57. filij seruorum Salomonis, filij Sothai, filij Sophereth, filij Pharida, 58. filij Iahala, filij Darcon, filij Ieddel, 59. filij Saphatia, filij Hatil, filij Pochereth, qui erat ortus ex Sabaim, filio Amon. 60. Omnes Nathinæi, & filij seruorum Salomonis, trecenti nonagintaduo. 61. Hi sunt autem, qui ascenderunt de Thelmela, Thelharsa, Cherub, Addon, & Emmer: & non potuerunt indicare domum patrum suorum, & semen suum, vtrùm ex Israel essent. 62. Filij Dalaia, filij Tobia, filij Necoda, sexcenti quadragintaduo. 63. Et de Sacerdotibus, filij Habaia, filij Accos, filij Berzellai, qui accepit de filiabus Berzellai Galaaditis vxorem: & vocatus est nomine eorum. 64. Hi quæsierunt scripturam suam in censu, & non inuenerunt: & eiecti sunt de sacerdotio. 65. Dixitque Athetsata eis, vt non manducarent de Sanctis sanctorum, donec staret Sacerdos doctus & eruditus. 66. Omnis multitudo quasi vir vnus, quadraginta duo millia trecenti sexaginta, 67. absque seruis & ancillis eorum, qui erant septem millia trecenti trigintaseptem, & inter eos cantores, & cantatrices, ducenti quadragintaquinque. 68. Equi eorum, septingenti trigintasex: muli eorum, ducenti quadragintaquinque: 69. cameli eorum quadringenti triginta quinque: asini, sex millia septingenti viginti.

Hucusque refertur quid in commentario scriptum fuerit, exin Nehemiæ historia texitur.

70. Nonnulli autem de principibus familiarum dederunt in opus. Athersatha dedit in thesaurum auri drachmas mille, phialas quinquaginta, tunicas sacerdotales quingentas triginta. 71. Et de principibus familiarum dederunt in thesaurum operis, auri drachmas viginti millia & argenti mnas duo millia ducentas. 72. Et quod dedit reliquus populus, auri drachmas viginti millia, & argenti mnas duo millia, & tunicas sacerdotales sexaginta septem. 73. Habitauerunt autem Sacerdotes, & Leuitæ & ianitores, & cantores, & reliquum vulgus, & Nathinæi, & omnis Israel, in ciuitatibus suis.

VERS. 2. PRÆCEPI HANANI FRATRI (cognato) MEO.] Hic est ille Hanani, qui nuntium desolationis Ierusalem ad Nehemiam in Persidem detulit cap. 1. v. 2. ET HANANIÆ PRINCIPI (id est præfecto) DOMVS, scilicet palatij regij, vt habent Hebr. in monte-Sion. Hos duos, vtpote præ cæteris viros veraces, id est sinceros & integros, ac timentes Deum Nehemias posuit custodes vrbis Ierusalem.

VERS. 3. CVMQVE ADHVC ASSISTERENT] q.d. Non nisi his duobus custodibus, scilicet Hanani & Hanania præsentibus & assistentibus, vespere claudebantur portæ, ne qua fieret fraus ex hostium insidijs. Rursum manè non aperiebantur *ante calorem solis*, id est ante clarum diem, cùm omnes vigilant.

ET POPVLVS PARVVS] qui pauci Babylone redierant, & ex his paucis nonnulli videntes desolationem vrbis & hostium minas, ad alias Iudææ vrbes & vicos se contulerant, alij in Babylonem vel Persidem reuersi erant, inter quos fuit Dux Zorobabel. VERS. 4.

DEVS AVTEM DEDIT IN CORDE MEO] q.d. Deus mihi suggessit consilium, modumq; suppiendi paucitatem incolarum Ierosolymæ, nimirum recensendo catalogum eorum, qui primitùs cum Esdrâ è Babylone redierant, ac iuxta eum, illos inuitando & euocando ad incolendam Ierusalem; VERS. 5.

quod

quod re ipsâ per sortem factum esse audiemus c. 11. Vnde mox catalogum continentem censum populi, qui redierat, recenset.

VERS. 6. ISTI (sunt) FILII PROVINCIÆ, QVI ASCENDERVNT DE CAPTIVITATE MIGRANTIVM] id est, qui redierunt è transmigratione Babylonis; puta è Babylone in Ierusalem cum Zorobabel sub Cyro. hic est catalogus, siue census populi, quem recensuit Esdras c. 2. sed alijs subinde verbis & numeris ferè diuersis, præsertim in medio; nam initium & finis vtrobique est idem. Ratio est, quòd census hic populi, siue catalogus sæpiùs sit initus & descriptus; scilicet primò in Babylone, cùm inde egressi sunt Iudæi: secundò in Ierusalem, cùm primùm eò appulerunt. Tertiò cùm templo reædificato, illud solenni populi concursu dedicatum fuit. Hi autem censu inter se euariabant, quia alijs morientibus alij nascebantur, alijs abeuntibus alij aduentabant. Quare ex vno censu catalogum suum descripsit Esdras, ex alio Nehemias; ideoque euariant. Vide Franc. Lucam in notat. 79.

VERS. 65. DIXITQVE ATHERSATA,] hoc est Nehemias, vt patet c. 8. v. 9.

Hunc totus catalogus. Annotatio hæc sequestris non extat in Hebræo, Græco & quibusdam Latinis. Vnde Græcus Epanorthotes, alijque eam omittendam censent, imò reiiciunt, vt Lyran. & Carth. Senè diuersus character sat arguit; hæc inserta verba, neque de textu esse, neque de fide, ait Sanchez. Habent tamen annotationem hanc Biblia Romæ correcta. Videtur ergo addita ab Interprete, vti multa similia addita sunt in libro Esther, vel à paraphraste, aut commentatore aliquo: ita Franc. Lucas notat. 79.

NONNVLLI AVTEM DE PRINCIPIBVS. Hic est catalogus donariorum ad fabricam oblatorum, estque idem cum eo, quem recensuit Esdras c. 2. sed vt dixi, in numeris diuersus; fortè, quòd Esdras plurium dona complexus sit, nempè eorum etiam omnium, qui ex regno Cyri, siue Iudæi siue Persæ, hortante Cyro, de opibus suis aliquid ad fabricam contulerunt aut posteà in Ierusalem submiserunt: Nehemias autem Iudæorum tantùm è captiuitate redeuntium dona, eaque præcipua dumtaxat; ideoque pauciora quàm Esdras recenset, ait Franc. Lucas loco citato. VERS. 70.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Esdras conuocato omni populo, die primâ mensis septimi, illi legem Dei prælegit explicatque, Idem facit die 15. mensis per octo dies festi Tabernaculorum, quod ab omnibus magna solemnitate celebratur.

1. ET venerat mensis septimus: filij autem Israël erant in ciuitatibus suis. Congregatusque est omnis populus quasi vir vnus, ad plateam quæ est ante portam aquarum: & dixerunt Esdræ scribæ vt afferret librum legis Moysi, quam præceperat Dominus Israeli. 2. Attulit ergo Esdras sacerdos legem coram multitudine virorum & mulierum, cunctisque qui poterant intelligere, in die primâ mensis septimi. 3. Et legit in eo apertè in plateâ, quæ erat ante portam aquarum, de mane vsque ad mediam diem, in conspectu virorum & mulierum & sapientium, & aures omnis populi erant erectæ ad Librum. 4. Stetit autem Esdras scriba super gradum ligneum, quem fecerat ad loquendum: & steterunt iuxta eum, Mathathias, & Semeia, & Ania, & Vria, & Helcia, & Maasia, ad dexteram eius & ad sinistram, Phadaia, Misael, & Melchia, & Hasum, & Hasbadana, Zachatia, & Mosollam. 5. Et aperuit Esdras librum coram omni populo: super vniuersum quippe populum eminebat: & cùm aperuisset eum, stetit omnis populus. 6. Et benedixit Esdras Domino Deo magno: & respondit omnis populus: Amen, Amen; eleuans manus suas: & incuruati sunt, & adorauerunt Deum proni in terram. 7. Porrò Iosue, & Bani, & Serebeia, Iamin, Accub, Septhai, Odia, Maasia, Celita, Azarias, Iozabed, Hanan, Phalaia, Leuitæ, silentium faciebant in populo ad audiendam legem: populus autem stabat in gradu suo. 8. Et legerunt in Libro legis Dei distinctè, & apertè ad intelligendum: & intellexerunt cùm legeretur. 9. Dixit autem Nehemias (ipse est Athersatha) & Esdras sacerdos & scriba, & Leuitæ interpretantes vniuerso populo: Dies sanctificatus est Domino Deo nostro, nolite lugere, & nolite flere. Flebat enim omnis populus cùm audiret verba legis. 10. Et dixit eis: Ite, comedite pinguia, & bibite mulsum, & mittite partes his, qui non parauerunt sibi: quia sanctus dies Domini est, & nolite contristari: gaudium etenim Domini est fortitudo nostra. 11. Leuitæ autem silentium faciebant omni populo, dicentes: Tacete, quia dies sanctus est, & nolite dolere. 12. Abiit itaque omnis populus vt comederet & biberet, & mitteret partes, & faceret lætitiam magnam: quia intellexerant verba, quæ docuerat eos. 13. Et in die secundo congregati sunt principes familiarum vniuersi populi, Sacerdotes & Leuitæ, ad Esdram scribam, vt interpretaretur eis verba Legis. 14. Et inuenerunt scriptum in Lege, præcepisse Dominum in manu Moysi, vt habitent filij Israel in tabernaculis, in die solenni mense septimo:

mo: 15. & vt prædicent, & diuulgent vocem in vniuersis vrbibus suis, & in Ierusalem, dicentes: Egredimini in montem, & afferte frondes oliuæ & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, vt fiant tabernacula, sicut scriptum est. 16. Et egressus est populus, & attulerunt, feceruntque sibi tabernacula vnusquisque in domate suo, & in atrijs suis, & in atrijs domus Dei, & in plateâ portæ aquarum, & in plateâ portæ Ephraim. 17. Fecit ergo vniuersa Ecclesia eorum qui redierant de captiuitate, tabernacula. & habitauerunt in tabernaculis: non enim fecerant à diebus Iosue filij Nun taliter filij Israel vsque ad diem illum. Et fuit lætitia magna nimis. 18. Legit autem in Libro legis Dei per dies singulos à die primo vsque ad diem nouissimum, & fecerunt solennitatem septem diebus, & in die octauo collectam iuxta ritum.

VERS. 1. ET VENERAT SEPTIMVS MENSIS.] Videntur hæc gesta anno septimo Artaxerxis sub Esdrâ, qui ab eo missus redijt in Ierusalem. Vnde sicut catalogus cap. præcedentis Nehemiæ idem est cum catalogo Esdræ cap. 2. sic & quæ hoc c. 8. dicuntur, videntur esse eadem cum ijs, quæ narrauit Esdras cap. 3. vt patet vtrumque conferenti. Vtrobique enim nominatur mensis septimus, Esdras, festum Tabernaculorum, &c. Nec dubium est Esdram scribam officio & zelo suo perfunctum, mox vt anno septimo Artaxerxis rediit in Ierusalem, vt populum in captiuitate legis oblitum legē doceret. Ad hoc enim ipse missus erat ab Artaxerxe dicente, *vt liberè doceat imperitos* Esdræ 7. v. 15. sicut Zorobabel & Iesus missi sunt ad reædificandum templum, Nehemias verò ad restaurandos muros & vrbem. Adde: non videtur Esdras vixisse vsque ad annum vigesimum Artaxerxis, quo Nehemias muros instaurauit, sic enim fuisset annorum 147. (quod illo æuo erat insolens) tot enim fluxere ab anno vltimo Sedeciæ, quo occisus est Saraias pater Esdræ, vsque ad annum vigesimum Artaxerxis. Verùm hæc ratio non est solida: nam Esdram anno 20. Artaxerxis vixisse patet c. 12 v. 33. & 35. vbi dicitur interfuisse Esdras scriba dedicationi vrbis factæ à Nehemiâ; licet Caiet. putet ibi alium esse Esdram ab hoc nostro diuersum. Quocirca nonnulli censent hæc contigisse sub Nehemia anno 20. Artaxerxis, vt Esdras cum eo tertiò redierit in Ierusalem, fueritque grandæuus, nimirum 147. annorum.

VERS. 4. STETIT ESDRAS SVPER GRADVM LIGNEVM] Hebr. *super turrim ligneam*, id est super suggestum, quod instar turriculæ è terrâ assurgebat in altum.

VERS. 5. STETIT AVTEM POPVLVS] tum vt reuerentiam Dei legi stando deferret, tum vt arrectis auribus stans faciliùs lectionem Esdræ perciperet. Hinc & Christiani ad Euangelium assurgunt, reuerentiæ causa.

VERS. 8. ET LEGERVNT (tum Esdras; tum eius socij, qui Esdræ seni & fesso in lectione succedebant, sed vbi quid difficultatis occurrebat, explicabat illud Esdras) IN LIBRO LEGIS (in Pentateucho, ac præsertim in Deuteronomio, vbi lex tota repetitur & iteratur) DISTINCTE (vt omnes singula perfectè audire possent. Septuag. vertunt: *Et distinxit in scientiâ Domini*, id est distinctè legem legit & explicuit, per scientiam à Domino acceptam. Perperam ergo nonnulli hoc torquent ad restaurationem librorum à Chaldæis combustorum, quasi illos Esdras restaurarit ex memoriâ per scientiam à Deo infusam: ET APERTE AD INTELLIGENDVM. Hebr. *ponendo* (id est dando) *intellectum*: q. d. Esdras inter legendum explicabat, vbi opus erat Syriacè vel Chaldaicè, quæ Hebraicè scripta ex Deuteronomio legebantur; atque insuper sententias, quæ occurrebant paraphrasticè interpretabatur, vt dicitur v. 13. populus enim in Babylone linguam suam Hebræam corruperat, & cum Chaldæa miscuerat: quare purè Hebræam non satis capiebat. Esdras ergo Hebraicè dicta interpretabatur linguâ Syriacâ, quæ populo redeunti erat iam propria & natiua.

VERS. 9. DIXIT AVTEM NEHEMIAS (IPSE EST ATHERSATA) Nehemias dictus est *Athersata* à rad. יָרַשׁ *iaras* id est hæreditauit, q.d. Athersata, id est יְרַשְׁתָּ אַתָּה *atta irrasta*, hoc est secundò à תִּירוֹשׁ *hæreditasti tu*, quia tu solus præ omnibus hæreditatem patrum possedisti, qui vrbem destructam restauraſti, muris cinxisti, totamque posteris tuis possidendam tradidisti. ita Vilalpando: vel *tiros*, id est mistum, & שָׁתָה *sata*, id est bibit; q. d. prælibator vini regis; erat enim eius pincerna. ita Marinus in Lexico. Tertiò, *Athersata* valdè conuenit cum *Artacsata*, id est Artaxerxe. Videtur enim rex sui nominis potestatem Nehemiæ fecisse, aut certè ipse, vtpote regi chariſſimus, ipsius regis nomine compellatus fuit ab aulicis. ita Vilalpando par. 1. de templo lib. 3. cap. 4. *Athersata est Nehemias. Vnde.*

Porrò fabulosum videtur quod Lyranus ait, *Athersata* Hebr. idem esse quod *relaxatus*: sicque Nehemiam vocari, eò quòd per sapientes Hebræorum relaxatus sit, cum eoque dispensatum, vt biberet vinum regis Gentilis, puta Artaxerxis, cuius pincerna erat Athersata, quia Athersata non est nomen Hebræum, sed Chaldæum & à Chaldæis inditum.

FLEBAT ENIM OMNIS POPVLVS CVM AVDIRET VERBA LEGIS] quia videbat legis minas, puta clades omnis generis sibi accidisse ob eius præuaricationem in ijsque adhuc se magnâ ex parte perdurare ab initio captiuitatis Babylonicæ vsque ad annum 20. Artaxerxis, quod erat spatium 147. annorum.

VERS. 10. ITE COMEDITE PINGVIA. Sic Christiana lex vetat ieiunium in Dominicâ, ob Festi lætitiam. ita S. Thom. 2. 2. q. 147. art. 5. ad 3.

NOLITE CONTRISTARI] quia licet iure lugeatur, & fleatur, tamen hoc die festo Neomeniæ, quo recolimus beneficia Dei tum antiqua, tum noua & continua in nos collata, gaudendum est, non lugendum.

Gaudium Domini duplex.

GAVDIVM ENIM DOMINI EST FORTITVDO NOSTRA.] Gaudium Domini dupliciter accipi potest. Primò actiuè, quod est gaudium, quo gaudet Dominus, cùm videt nos in aduersis esse forti magnoque animo, non paruo & abiecto. Hic enim stimulus valdè pungit animos pios, vt in quan-

quantalibet aduersitate & tribulatione animum A non demittant, sed roborent, vt in eâ grandeant & exultent, si cogitent id Deo gratum esse Deumq; gaudere & delectari nostrâ fortitudine & gaudio in aduersis. ita Sanchez. Secundò passiuè gaudium Domini est, quod de Domino vel ex Domini amore, reuerentia, imitatione & obedientia concipitur, q.d. gaudet Deus diebus festis, eò quòd illis à fidelibus magis colatur, adoretur, inuocetur: quare ipse pariter cupit, vt fideles hoc suum gaudium imitentur & induant, gaudeantque die festo, at gaudentes illi sacrificent victimas pacificas ex quibus hilariter comedant, ac cum Deo ipso quasi epulentur. Hoc enim gaudio acquiritur fortitudo mentis & corporis, tum ad legem Dei implendam; tum ad aduersa (quibus iam opprimimur) quælibet fortiter ferenda: imò per gaudium hoc lenienda & discutienda, ac per Deum amouenda. Deus enim si nos lætos & gaudentes, indeque fortes & constantes viderit in lege festorumque suorum cultu, amouebit à nobis plagas, quas ob tristem & pusillanimem eorum neglectum nobis immisit: sicut enim tristitia facit mœstos, pusillanimes, tardos: ita lætitia ex aduerso facit hilares, magnanimos & celeres Dei cultores legisque custodes, vnde Vat. vertit: *Gaudium Domini est robur vestrum*, seque explicat: diuino gaudio efficiemini fortiores animis & alacriores. Gaudium enim spiritus vitales & animales multiplicat, excitat, acuit & per totum corpus diffundit, vt illud vegetent, excitent & ad opus alacres efficiant; tristitia verò eosdem attenuat, arctat, grauat, auocat, vt totus homo sit mœstus, grauis, contractus & ineptus ad omne bonum. Quocirca Apostolus ad hoc gaudium perenne fideles adhortatur, dicens: *Gaudete in Domino semper: iterum dico gaudete*. Philip. 4. vide ibi dicta. Adde quod Deus in se & de se gaudentibus nouam gratiam, nouas vires, nouum robur assiduè suggerat, quibus ad omnia, licet tristia & ardua fiant generosi, fortes & alacres. Deus enim cùm sit summus & liberalissimus lætissimusque Dominus, vult à nobis famulis suis sibi seruiri in lætitiâ, exultatione & iubilo: iuxta illud: *seruite Domino in lætitia*. Et illud: *lætamini in Domino & exultate iusti*. Psal. 31. 11.

VT INTERPRETARETVR (Esdras) EIS VERBA LEGIS,] vt solueret dubia, quæ ex pridianâ legis lectione eis suborta erant, præsertim circa ritus celebrandi instans festum Scenopegiæ, siue Tabernaculorum, quos lex præscribit Leuit. 23. vbi de ijs susè egi.

DIVVLGENT VOCEM,] id est voce præconis vbique promulgent, vt omnes conueniant in Ierusalem ad festum Tabernaculorum imminens iuxta legem per octo dies celebrandum. VERS. 15.

AFFERTE FRONDES LIGNI PVLCHERRIMI. Hebr. *ligni olei*, id est pinguis & oleati, quod Septuag. interpretantur *cypressum*, Pagnin. *pinum*. Melius alij *cedrum*. Vide dicta Leuit. 23. 36.

FECERVNTQVE TABERNACVLA IN DOMATE SVO,] id est in tecto domus suæ. ita Hebr. tecta enim apud Hebræos erant plana, vt in illis subdio ambulare, stare, sedere, pernoctare, dormire possent. Clima enim Iudææ est calidum & siccum; vnde eius incolæ noctu in tectis frigidum aerem sudumque captant.

A DIEBVS IOSVE, (id est ab ingressu Hebræorum in Chananæam eis à Deo promissam) NON FECERVNT TALITER FILII ISRAEL,] non celebrarant tale festum Tabernaculorum tanta lætitia, tantâ deuotione legendo legem publicè, eiusque explicationem faciendo tanto populi vndique confluentis concursu, vt etiam in tectis Tabernacula construere debuerint: ita Caiet. & alij. VERS. 17.

ET IN DIE OCTAVO COLLECTAM,] id est festum cœtus populi, quod quale fuerit, explicui Leuit. 23. 40. VERS. 18.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iudæi in ieiunio & sacco confitentur peccata Deo. Leuitæ celebrant prisca beneficia, quibus Deus cum malefactis populi certauit: ac fœdus inter Deum & populum renouant.

1. IN die autem vigesimoquarto mensis huius, conuenerunt filij Israel in ieiunio & in saccis, & humus super eos. 2. Et separatum est semen filiorum Israel ab omni filio alienigena: & steterunt, & confitebantur peccata sua, & iniquitates patrum suorum. 3. Et consurrexerunt ad standum: & legerunt in volumine legis Domini Dei sui, quater in die, & quater confitebantur, & adorabant Dominum Deum suum. 4. Surrexerunt autem super gradum Leuitarum, Iosue, & Bani, & Cedmihel, Sabania, Bonni, Sarebias, Bani, & Chanani: & clamauerunt voce magnâ ad Dominum Deum suum. 5. Et dixerunt Leuitæ, Iosue, & Cedmihel, Bonni, Hasebnia, Serebia, Odaia, Sebnia, Pathahia: Surgite, benedicite Domino Deo vestro ab æterno vsque in æternum: & benedicant nomini gloriæ tuæ excelso in omni benedictione & laude. 6. Tu ipse Domine, solus, tu fecisti cælum, & cælum cælorum, & omnem exercitum eorum: terram, & vniuersa quæ in eâ sunt: maria, & omnia, quæ in eis sunt: & tu viuificas omnia hæc, & exercitus cæli te adorat. 7. Tu ipse, Domine Deus, qui elegisti Abram, & eduxisti eum de igne Chaldæorum, & posuisti nomen eius Abraham. 8. Et inuenisti cor eius fidele coram te; & percussisti cum eo fœdus vt dares ei Terram Chananæi, Hethæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Iebusæi, & Gergesæi, vt dares semini eius: & implesti verba tua, quoniam iustus es. 9. Et vidisti afflictionem patrum nostrorum in Ægypto: clamoremque eorum audisti super mare rubrum.

10. Et

10. Et dedisti signa atque portenta in Pharaone, & in vniuersis seruis eius, & in omni populo terræ illius: cognouisti enim quia superbè egerant contra eos: & fecisti tibi nomen, sicut & in hâc die. 11. Et mare diuisisti ante eos, & transierunt per medium maris in siccо: persecutores autem eorum proiecisti in profundum, quasi lapidem in aquas validas. 12. Et in columnâ nubis ductor eorum fuisti per diem, & in columnâ ignis per noctem, vt appareret eis via, per quam ingrediebantur. 13. Ad montem quoque Sinai descendisti, & locutus es cum eis de cælo, & dedisti eis iudicia recta, & legem veritatis, ceremonias, & præcepta bona. 14. Et Sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis, & mandata, & ceremonias, & legem præcepisti eis in manu Moysi serui tui. 15. Panem quoque de cælo dedisti eis in fame eorum, & aquam de petrâ eduxisti eis sitientibus, & dixisti eis vt ingrederentur & possiderent terram, super quam leuasti manum tuam vt traderes eis. 16. Ipsi verò & patres nostri superbè egerunt, & indurauerunt ceruices suas, & non audierunt mandata tua. 17. Et noluerunt audire, & non sunt recordati mirabiliorum tuorum, quæ feceras eis. Et indurauerunt ceruices, suas, & dederunt caput vt conuerterentur ad seruitutem suam, quasi per contentionem. Tu autem Deus propitius, clemens & misericors, longanimis & multæ miserationis, non dereliquisti eos. 18. Et quidem cùm fecissent sibi vitulum conflatilem, & dixissent: Iste est Deus tuus, qui eduxit te de Ægypto: feceruntque blasphemias magnas. 19. Tu autem in misericordijs tuis multis non dimisisti eos in deserto: columna nubis non recessit ab eis per diem, vt duceret eos in viam: & columna ignis per noctem, vt ostenderet eis iter per quod ingrederentur. 20. Et spiritum tuum bonum dedisti, qui doceret eos, & manna tuum non prohibuisti ab ore eorum, & aquam dedisti eis in siti. 21. Quadraginta annis pauisti eos in deserto, nihilque eis defuit: vestimenta eorum non inueterauerunt, & pedes eorum non sunt attriti. 22. Et dedisti eis regna, & populos, & partitus es eis sortes: & possederunt terram Sehon, & terram Regis Hesebon, & terram Og Regis Basam. 23. Et multiplicasti filios eorum sicut stellas cæli, & adduxisti eos ad terram, de quâ dixeras patribus eorum vt ingrederentur & possiderent. 24. Et venerunt filij, & possederunt terram, & humiliasti coram eis habitatores terræ Chananæos, & dedisti eos in manu eorum, & reges eorum & populos terræ, vt facerent eis sicut placebat illis. 25. Ceperunt itaque vrbes munitas, & humum pinguem, & possederunt domos plenas cunctis bonis: cisternas ab alijs fabricatas, vineas & olueta, & ligna pomifera multa: & comederunt, & saturati sunt, & impinguati sunt & abundauerunt delicijs in bonitate tua magna. 26. Prouocauerunt autem te ad iracundiam, & recesserunt à te, & proiecerunt legem tuam post terga sua: & prophetas tuos occiderunt, qui contestabantur eos vt reuerterentur ad te: feceruntque blasphemias grandes. 27. Et dedisti eos in manu hostium suorum, & afflixerunt eos. Et in tempore tribulationis suæ clamauerunt ad te, & tu de cælo audisti, & secundum miserationes tuas multas dedisti eis saluatores, qui saluarent eos de manu hostium suorum. 28. Cumque requieuissent, reuersi sunt vt facerent malum in conspectu tuo: & dereliquisti eos in manu inimicorum suorum, & possederunt eos. Conuersique sunt, & clamauerunt ad te: tu autem de cælo exaudisti, & liberasti eos in misericordijs tuis, multis temporibus. 29. Et contestatus es eos vt reuerterentur ad Legem tuam. Ipsi verò superbè egerunt, & non audierunt & mandata tua, & in iudicijs tuis peccauerunt, quæ faciet homo, & viuet in eis: & dederunt humerum recedentem, & ceruicem suam indurauerunt, nec audierunt. 30. Et protraxisti super eos annos multos, & contestatus es eos in spiritu tuo per manum prophetarum tuorum: & non audierunt, & tradidisti eos in manu populorum terrarum. 31. In misericordijs autem tuis plurimis non fecisti eos in consumptionem, nec dereliquisti eos: quoniam Deus miserationum, & clemens es tu. 32. Nunc itaque Deus noster magne, fortis, & terribilis, custodiens pactum & misericordiam, ne auertas à facie tuâ omnem laborem, qui inuenit nos, reges nostros, & principes nostros, & sacerdotes nostros, & prophetas nostros, & patres nostros, & omnem populum tuum, à diebus regis Assur vsque in diem hanc. 33. Et tu iustus es in omnibus, quæ venerunt super nos: quia veritatem fecisti, nos autem impiè egimus. 34. Reges nostri, principes nostri, sacerdotes nostri, & patres nostri, non fecerunt legem tuam, & non attenderunt mandata tua, & testimonia tua, quæ testificatus es in eis. 35. Et ipsi in regnis suis, & in bonitate tuâ multâ, quam dederas eis, & in terrâ latissimâ & pingui, quam tradideras in conspectu eorum, non seruierunt tibi, nec reuersi sunt à

studijs

studijs suis pessimis. 36. Ecce nosipsi hodie serui sumus: & terra, quam dedisti patribus nostris vt comederent panem eius, & quæ bona sunt eius, & nosipsi serui sumus in eâ. 37. Et fruges eius multiplicantur regibus, quos posuisti super nos propter peccata nostra, & corporibus nostris dominantur, & iumentis secundùm voluntatem suam, & in tribulatione magnâ sumus. 38. Super omnibus ergo his nos ipsi percutimus fœdus, & scribimus, & signant principes nostri, Leuitæ nostri, & Sacerdotes nostri.

VERS. 1. *Pœnitentiæ tria Symbola.* ET THVMVS (id est puluis & cinis) SVPER EOS] Nota hîc tria pœnitentiæ officia, æquè ac Symbola. Primum est, caput aspergere cinere, quasi confitendo quod viles & cinerei sumus, vtpote ex cinere formati & in cinerem redituri: iuxta illud Genes. 3.19. *Puluis es & in puluerem reuerteris.* Secundum est, publicum & solenne ieiunium. Tertium, saccus, siue cilicium.

VERS. 2. SEPARATVM EST SEMEN FILIORVM ISRAEL AB OMNI FILIO ALIENIGENA] q. d. separarunt se ab vxoribus gentilitiis, ac filios, quos ex eis procrearant, separarunt à filijs, quos ex vxoribus Israeliticis genuerant eo modo, quem dixi 1. Esdræ 10.3.

VERS. 3. ET CONSVRREXERVNT (Leuitæ) AD STANDVM] in loco editiore, è quo à populo videri & audiri possent.

ET QVATER CONFITEBANTVR] q.d. ad singulas lectiones canebant Deo psalmos & hymnos, quibus Dei beneficentiam celebrarent, ac populi ingrati malefacta confitebantur, supplicesque veniam eorum à Deo postulabant.

VERS. 6. CÆLVM CÆLORVM] id est cælum altissimum, vastissimum & præstantissimum, scilicet empyreũ; ET OMNEM EXERCITVM EORVM, puta omnes Angelos & omnia astra.

VERS. 7. ELEGISTI ABRAHAM, ET EDVXISTI EVM DE IGNE CHALDÆORVM] Dices, Hebr. & Septuag. habent *de Vr Chaldæorum*, & sic vertit Noster Genes. 11.31. & alibi.

Resp. *Vr* siue *Vra*, vt habet Iosephus, est nomen proprium vrbis Chaldæorum, ex quâ Deus eduxit Abraham, quam Eupolemus apud Euseb. l. 9. Præpar. cap. 4. vocat Camirinem. Dicta videtur à cultu agri (hunc enim Hebr. significat *vr*) quem teste S. Hieron. quæst. in Genesim vt Deum coluerunt Chaldæi. sicut Heliopolis in Ægypto dicta est à cultu solis: *Heliopolis* enim idem est quod, ἥλιο πόλις, id est, *solis vrbs*; ideoque Noster vt intepretetur nomen Hebr. *vr* vertit *ignis*. Vnde & quædam Biblia τὸ *ignis* hoc loco scribunt per maiusculum I, quasi nomen proprium vrbis; omninò enim hîc alluditur ad Genes. 11.31. vbi dicitur: *Eduxit eos de Vr Chaldæorum*: sic enim & alibi sæpè Noster interpretatur etyma nominum propriorum Hebræorum, quia in eis latet aliquod mysterium, aut vis & energia, vt Iudic. 15. 19. Genes. 26.20. & 22.

Hinc secundò τὸ *vr* potest accipi quasi nomen non proprium, sed appellatiuum, vt significet ignem, id est pressuram & afflictionem: sicut & Ps. 16.3. & Psal 65.12. multas enim afflictiones passum esse Abraham à Chaldæis, eò quòd nollet adorare ignem, quem ipsi æquè ac Persæ vt Deum colebant, testatur Iosephus lib. 1. Antiq. 8. & S. August. lib. 16. ciuit. 13. imò Hebræorum traditio est, hâc de causâ Abrahamum in ignem fuisse cõiectum, sed à Deo miraculosè liberatum, quam approbat S. Hier. quæst. in Genesim. Nec mirum huius rei non meminisse Iosephum, nec Philonem, nec S. Paulum Hebr. 11. (quod obiicit Pererius) quia illi ferè ea tantùm retulerunt, quæ extant in Script. vt sæpè de se profitetur Iosephus. Vide dicta Genes. 11.31.

ET DIDISTI SIGNA ATQVE PORTENTA IN PHARAONE] puta decem plagas, quibus Deus percussit Pharaonem, vt cogeret eum dimittere Hebræos in Chanaan. Celebrant hîc Leuitæ magnificentiam & beneficentiam Dei recensendo omnia, quæ Deus pro Hebræis gessit in Ægypto & Chanaan; scilicet quòd pro eis afflixerit Ægyptum decem plagis, quòd dederit eis columnam ignis quasi ducem viæ, item manna, Legem, aquam de petrâ, terram Chanaan. Vnde confitentur pariter ingratitudinem populi Deo inobedientis. Itaque hæc eorum confessio & oratio est quasi compendium lib. Pentateuchi, Iudicum & Regum. VERS. 10.

PANEM QVOQVE DE CÆLO DEDISTI EIS] scilicet manna, de quo Exodi 16. VERS. 13.

LEVASTI MANVM TVAM] id est iurasti. Iuratuus enim manu eleuata, quasi Deum inuocantes in testem.

ET DEDERVNT CAPVT] Vatabl. *Et elegerunt*, id est eligere voluerunt, *ducem*, qui eos reduceret in Ægygtum ad pristinam seruitutem. Num 14. Secundò simpliciùs, *Dederunt caput vt conuerterentur*, id est obfirmata ceruice, vt præcessit, ac obdurato capite resolutè voluerunt reuerti in Ægyptũ. Sic v. 29. dicitur: *Dederunt humerum recedentem & ceruicem suam indurauerunt.* VERS. 17.

NE AVERTAS A FACIE TVA (sed assiduè aspice benignis oculis, vt nobis compatiaris & miserearis) OMNEM LABOREM (omnes ærumnas nostras) A DIEBVS REGIS ASSVR] qui decem tribus anno sexto Ezechiæ, captiuas abduxit in Assyriam. VERS. 32.

VERITATEM FECISTI] id est verè implesti, verè exhibuisti præmia quæ promiseras, & pœnas quas transgressoribus comminatus fueras. VERS. 33.

FRVGES MVLTIPLICANTVR REGIBVS] q. d. Iudæa multas quidem profert fruges, at non nobis, sed regibus Persarum, quibus eas pro tributo soluere cogimur. VERS. 37.

SVPER OMNIBVS ERGO HIS] q. d. propter omnia ergo hæc, vt nostri miserearis, ecce noua promissione & fœdere pollicemur, nos abdicatis idolis & sceleribus deinceps tibi soli fideliter & constanter perpetim seruituros. VERS. 38.

ET SCRIBIMVS] litteras nouus fœderis, quod tecum inimus, illudque nomine omnium subscribi & obsignari faciemus à Principibus nostris, quorum nomina sequenti capite referuntur.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Enumerantur ij qui fœdus populi cum Deo initum subsignarunt, qui pollicentur 52. mandata Dei vniuersa seruaturos, ac nominatim Sabbathum, annumq; septimum: item decimas; ac primitias à lege statutas persoluturos, vtpote in quibus huc vsque negligentes & præuaricatores extiterant.

1. Signatores autem fuerunt. Nehemias, Athemias, Athersata filius Hachelai & Sedecias. 2. Saraias, Azarias, Ieremias. 3. Pheshur, Amarias, Melchias. 4. Hattus, Sebenia, Melluch. 5. Harem, Merimuth, Obdias, 6. Daniel, Genthon, Baruch, 7. Mosollam, Albia, Maimin, 8. Maasia, Belgai, Semeia: hi Sacerdotes. 9. Porrò Leuitæ, Iosue filius Azaniæ, Bennui de filijs Henadad, Cedmihel. 10. & fratres eorum, Sebenia, Odaia, Celita, Hanan. 11. Micha, Rohob, Hasebia. 12. Zachur, Serebia, Sabania, 13. Odaia, Bani, Baninu. 14. Capita populi, Pharos, Phahathmoab, Ælam, Zethu, Bani, 15. Bonni, Azgad, Bebai, 16. Adonia, Bergoai, Adin, 17. Ater, Hezecia, Azur. 18. Odaia, Hasum, Besai, 19. Hareph, Anathoth, Nebai, 20. Megphias, Mosollam, Hazir, 21. Mesizabel, Sadoc, Ieddua, 22. Phelria, Aanan, Anaia, 23. Osee, Hanania, Hasub. 24. Alohes, Phalea, Sobec, 25. Rehum, Hasebna, Maasia, 26. Echaia, Hanan, Anan, 27. Melluch, Haran, Baana: 28. & reliqui de populo, Sacerdotes, Leuitæ, ianitores, & cantores, Nathinæi, & omnes qui se separauerunt de populis terrarum ad legem Dei, vxores eorum, filij eorum, & filiæ eorum, 29. omnes qui poterant sapere spondentes pro fratribus suis, optimates eorum, & qui veniebant ad pollicendum, & iurandum vt ambularent in lege Dei, quam dederat in manu Moysi serui Dei, vt facerent & custodirent vniuersa mandata Domini Dei nostri, & iudicia eius, & ceremonias eius, 30. & vt non daremus filias nostras populo terræ, & filias eorum non acciperemus filijs nostris. 31. Populi quoque terræ, qui important venalia, & omnia ad vsum, per diem sabbathi vt vendant, non accipiemus ab eis in sabbatho, & in die sanctificato. Et dimittemus annum septimum, & exactionem vniuersæ manus. 32. Et statuemus super nos præcepta vt demus tertiam partem sicli per annum ad opus domus Dei nostri. 33. Ad panes propositionis, & sacrificium sempiternum in sabbathis, in calendis, in solemnitatibus, & in sanctificatis, & pro peccato: vt exoretur pro Israel, & in omnem vsum domus Dei nostri. 34. Sortes ergo misimus super oblationem lignorum, inter Sacerdotes, & Leuitas, & populum, vt inferrentur in domum Dei nostri per domus patrum nostrorum, per tempora, à temporibus anni vsque ad annum: vt arderent super altare Domini Dei nostri, sicut scriptum est in lege Moysi: 35. & vt afferremus primogenita terræ nostræ, & primitiua vniuersi fructus omnis ligni, ab anno in annum in domo Domini. 36. & primitiua filiorum nostrorum, & pecorum nostrorum, sicut scriptum est in lege, & primitiua boum nostrorum, & ouium nostrarum, vt offerrentur in domo Dei nostri, Sacerdotibus qui ministrant in domo Dei nostri: 37. & primitias ciborum nostrorum, & libaminum nostrorum, & poma omnis ligni, vindemiæ quoque & olei, afferemus Sacerdotibus ad gazophylacium Dei nostri, & decimam partem terræ nostræ Leuitis. Ipsi Leuitæ decimas accipient ex omnibus ciuitatibus operum nostrorum. 38. Erit autem Sacerdos filius Aaron cum Leuitis in decimis Leuitarum, & Leuitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri, ad gazophylacium in domum thesauri. 39. Ad gazophylacium enim deportabant filij Israel, & filij Leui, primitias frumenti, vini, & olei: & ibi erunt vasa sanctificata, & Sacerdotes, & cantores, & ianitores, & ministri, & non dimittemus domum Dei nostri.

VERS. 1. SIGNATORES (fœderis populi cum Deo initi) FVERVNT NEHEMIAS (quasi dux) ATHERSATA, FILIVS HACHELAI.] Alius est hic à Nehemiâ, qui Athersata quoque nuncupabatur.

VERS. 28. ET OMNES QVI SE SEPARAVERVNT DE POPVLIS TERRARVM AD LEGEM DEI] qui scilicet à gentilismo conuersi sunt ad Iudaismum, factique proselyti.

VERS. 29. OMNES QVI POTERANT SAPERE.] Refer ad *filij*; q.d. omnes filij proselytorum, qui non erant infantes, sed adulti & rationis cõpotes signarunt quoque hoc fœdus.

SPON-

SPONDENTES (erant) pro FRATRIBVS SVIS A OPTIMATES EORVM] q. d. in tanto numero non poterant omnes hoc fœdus signare: quare optimates soli iurarunt & obsignarunt pro cæteris contribulibus suis.

ET QVI (similes optimatibus erant in populo præcipui) VENIEBANT AD POLLICENDVM ET IVRANDVM] Hebr. additur *cum execratione*, dicentes: Deus nos puniat; si non seruauerimus eius mandata.

VERS. 31. DIMITTEMVS ANNVM SEPTIMVM] siue Sabbathicum q. d. sinemus terram anno septimo Sabbathisare, vt agros non colamus, sed sponte in eis nata pauperibus relinquamus, iuxta legem Exodi 23.11.

ET EXACTIONEM VNIVERSÆ MANVS]q.d.dimittemus pariter debitoribus ea, quæ per syngraphamB manus eorum nobis sunt debita, ita scilicet vt anno septimo ea non exigamus. Hoc enim lex pariter iubebat, vt cum terra non coleretur anno septimo; eodem quoque debita ex fructibus terræ soluenda non soluerentur.

VERS. 33. ET IN SANCTIFICATIS] id est, in hostijs pacificis, quæ Deo offeruntur; has enim distinguit à victimis pro peccato, de quibus proximè sequitur.

VERS. 34. ET TEMPORIBVS ANNI VSQVE AD ANNVM] id est quotannis, siue singulis annis.

VERS. 37. DECIMAM PARTEM TERRÆ] id est, decimas fructuum terræ. Nec enim Leuitæ terram possidere poterant, sed tantùm ex ea fructuum decimas accipere.

OPERVM NOSTRORVM] Hinc patet, Iudæos decimas soluisse non tantùm agrorum, sed & laborum & operum suorum, vt ex lucro inde eis prouenient decimam partem darent Leuitis.

ERIT AVTEM SACERDOS FILIVS AARON CVM LEVITIS IN DECIMIS LEVITARVM.] Id est, sacerdotes filij Aaronis habebunt partem decimarum cum Leuitis, nimirùm decimam decimæ. Nam vt sequitur: LEVITÆ OFFERENT DECIMAM PARTEM DECIMÆ SVÆ IN DOMO DEI. Igitur decimam decimarum suarum partem Leuitæ dabant sacerdotibus, sacerdotes vicissim decimam decimæ suæ dabant pontifici, qui proinde erat diues valdè & opulentus, vt dixi Numer. 18. VERS. 38. *Decima decimarum solueda.*

ET IBI ERVNT VASA SANCTIFICATA, ET SACERDOTES, ET CANTORES, ET IANITORES, ET MINISTRI]dum tempore vicis suæ in templo ministrant. Hi enim habitabant in cubiculis templo annexis, quæ exedræ & gazophylacia dicebantur, ibique alebantur: nam sumptu colonorum & Leuitarum ad hæc gazophylacia deferri debebant primitiæ, quæ sacerdotibus cedebant. Spondent ergo Hebræi se omnia hæc diligenter curaturos, quæ antea neglexerant. VERS. 39.

ET NON DIMITTEMVS DOMVM DEI] q. d. curabimus omnia quæ ad templi vsus & sacerdotum ac Leuitarum sustentationem pertinent. Hæc ergo se facturos iurant, quia in eis huc vsque negligentiores extiterant.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ierusalem iam muris cincta, è plebe decima pars per sortem deligitur, quæ eam incolat & ædificet, cæteri vero ad alias Iudææ vrbes & pagos excolendos mittuntur, vnde mox tam Ierusalem, quàm cæterarum vrbium incolæ nominantur & numerantur.

1. HAbitauerunt autem principes populi in Ierusalem, reliqua verò plebs misit sortem, vt tollerent vnam partem de decem, qui habitaturi essent in Ierusalem ciuitate sancta, nouem verò partes in ciuitatibus. 2. Benedixit autem populus omnibus viris qui se sponte obtulerant vt habitarent in Ierusalem. 3. Hi sunt itaque principes prouinciæ, qui habitauerunt in Ierusalem, & in ciuitatibus Iuda. Habitauit autem vnusquisque in possessione sua, in vrbibus suis, Israel, Sacerdotes, Leuitæ, Nathinæi, & filij seruorum Salomonis. 4. Et in Ierusalem habitauerunt de filijs Iuda, & de filijs Beniamin: de filijs Iuda: Athaias filius Assam, filij Zachariæ, filij Amariæ, filij Saphatiæ, filij Malaleel: de filijs Phares. 5. Maasia filius Baruch: filius Chalhoza, filius Hazia, filius Adaia, filius Ioiarib, filius Zachariæ, filius Sinonitis: 6. omnes hi filij Phares, qui habitauerunt in Ierusalem, quadringenti sexaginta octo viri fortes. 7. Hi sunt autem filij Beniamin: Sellum filius Mosollam, filius Ioed, filius Phadaia, filius Colaia, filius Masia, filius Etheel, filius Isaia, 8. & post eum Gebbai, Sellai, nongenti vigintiocto, 9. & Ioel, filius Zechri præpositus eorum, & Iudas filius Senua super ciuitatem secundus. 10. Et de sacerdotibus, Idaia, filius Ioarib, Ioachin. 11. Saraia filius Helciæ, filius Mosollam, filius Sadoc, filius Meraioth, filius Achitob princeps domus Dei. 12. & fratres eorum facientes opera templi: octingenti vigintiduo. Et Adaia filius Ieroham, filius Phelelia, filius Amsi, filius Zachariæ, filius Pheshur, filius Melchiæ. 13. & fratres eius principes patrum: ducenti quadragintaduo. Et Amassai filius Azreel, filius Ahazi, filius Mosollamoth, filius Emmer. 14. & fratres eorum potentes nimis: centum vigintiocto, & præpositus eorum Zabdiel filius potentium. 15. Et de Leuitis Semeia, filius Hasub filius Azaricam, filius Hasabia, filius Boni. 16. & Sabathai, & Iosabed, super omnia opera, quæ erant forinsecus in domo Dei, à principibus Leuitarum,

17. Et Mathania filius Micha, filius Zebedei, filius Asaph, princeps ad laudandum & ad confitendum in oratione, & Becbecia secundus de fratribus eius, & Abda filius Samua, filius Galal, filius Idithum: 18. omnes Leuitæ in ciuitate sancta ducenti octoginta quatuor. 19. Et ianitores, Accub, Telmon, & fratres eorum, qui custodiebant hostia: centum septuaginta duo 20. Et reliqui ex Israel Sacerdotes & Leuitæ in vniuersis ciuitatibus Iuda, vnusquisque in possessione sua. 21. Et Nathinæi, qui habitabant in Ophel, & Siaha, & Gaspha, de Nathinæis. 22. Et episcopus Leuitarum in Ierusalem, Azzi filius Bani, filius Hasabiæ, filius Mathaniæ, filius Michæ. De filijs Asaph, cantores in ministerio domus Dei. 23. Præceptum quippe regis super eos erat, & ordo in cantoribus per dies singulos. 24. & Phathanaia filius Mesezebel, de filijs Zara, filijs Iuda in manu regis, iuxta omne verbum populi, 25. & in domibus per omnes regiones eorum. De filijs Iuda habitauerunt in Cariatharbe & in filiabus eius: & in Dibon, & in filiabus eius: & in Cabseel, & in viculis eius, 26. & in Iesue & in Molada, & in Bethphaleth, 27. & in Hasersual, & in Bersabee, & in filiabus eius, 28. & in Siceleg, & in Mochona, & in filiabus eius, 29. & in Remmon, & in Saraa, & in Ierimuth. 30. Zanoa, Odollam, & in villis earum, Lachis, & regionibus eius & Azeca, & filiabus eius. Et manserunt in Bersabee vsque ad vallem Ennom. 31. Filij autem Beniamin, à Geba Mechmas, & Hai, & Bethel, & filiabus eius: 32. Anathoth, Nob, Anania, 33. Asor, Rama, Gethaim, 34. Hadid, Seboim, & Neballat, Lod. 35. & Ono valle artificum: 36. Et de Leuitis portiones Iudæ & Beniamin.

HABITAVERVNT AVTEM PRINCIPES POPVLI IN IERVSALEM] tamquam in metropoli, ac ciuitate sancta, & à Deo electa ad templum æquè ac ad regnum, vel regimen.

RELIQVA VERÒ PLEBS MISIT SORTEM, VT TOLLERENT VNAM PARTEM DE DECEM, QVI HABITATVRI ESSENT IN IERVSALEM CIVITATE SANTA, NOVEM VERO PARTES IN CIVITATIBVS] cæteris Iudææ. Erat enim Ierusalem tam incolis quàm domibus destituta: quare decima pars plebis sorte electa est ad eam incolendam, ac ad domos, fora, plateas in ea ædificandum, quod duobus annis incolæ sorte electi perfecerunt teste Beda & Iosepho 11. Ant. c. 5. sorte electis accessere ij qui spontè se obtulerunt ad habitandum in Ierusalem, vt dicitur v. 2.

VERS. 3. ET FILII SERVORVM SALOMONIS] Quinam fuerint hi dixi 1. Esdræ 2. 43. & 1. Paral. 9. 2.

VERS. 9. ET IVDAS FILIVS SENVA SVPER CIVITATEM SECVNDVS] q. d. primus ciuitatis Ierusalem præfectus siue præpositus erat Ioel, qui præcessit: secundus verò erat Iudas. B

VERS. 11. SARAIA &c. PRINCEPS DOMVS DEI] Princeps, id est procurator: nam eum non fuisse Pontificem liquet ex c. sequenti v. 10. vbi inter pontifices non nominatur.

VERS. 14. FILIVS POTENTIVM] id est vnius è potentibus & primoribus.

VERS. 15. SEMEIA FILIVS HASVB, (qui Hasub erat) FILIVS AZARICAM, (qui Azaricam erat) FILIVS HAZABIA (qui Hasabia erat) FILIVS BONI.] Vnde Vatabl. & alij vertunt, *Semeia filius Hasub, filij Azaricam, filij Hasabia, filij Boni.* Simili modo *Nô filius* exponendum est v. 7. 9. 10. & omnibus sequentibus subaudiendo *qui erat.* Vnde clariùs vbique pro *filius* cum Pagnin. & Vatab. vertas *filij.*

VERS. 16. IOZABED SVPER OMNIA OPERA, QVÆ ERANT FORINSECVS IN DOMO DEI A PRINCIPIBVS LEVITARVM] q. d. Iozabed præerat culturæ agrorum, item curæ vasorum ad templum pertinentium, quorum adaptatio à principibus Leuitarum faciendacrat.

VERS. 17. MATHANIA &c. PRINCIPES AD LAVDANDVM] hoc est, præerat cantoribus & instrumentis musicis.

ET EPISCOPVS LEVITARVM] id est præfectus Leuitarum: Episcopus enim Græcè idem est quod *superintendens.* Vnde Cicero l. 7. Epist. ad Atticum Campaniæ Præfectum vocat Episcopum. VERS. 22

PRÆCEPTVM QVIPPE REGIS SVPER EOS ERAT, ET ORDO IN CANTORIBVS PER SINGVLOS DIES] q. d. Artaxerxes præcepit vt Leuitæ quotidie per vices iuxta ordinem à Dauide & Salomone institutum Deo in templo psalmos, & hymnos concinerent. VERS. 23.

ET PHATHAHIA &c. IN MANV REGIS IVXTA OMNE VERBVM POPVLI] Hebr. *Phathahia erat ad manum regis ad omne negotium populi*; q. d. Phathahias Iurisperitus constitutus erat ab Artaxerxe, vt nomine eius cum Nehemia Duce omnes populi causas, litesque decideret, sic etiamnum Prætoribus & Iudicibus adiungi solet Assessor iuris, legumque peritus. VERS. 24.

ET IN DOMIBVS PER OMNES REGIONES EORVM] Hebr. *Et in villis*, scilicet extra Ierusalem, q. d. Huc vsque recensui incolas Ierusalem, iam recensebo incolas villarum & vrbium extra Ierusalem sitarum, per omnes Iudææ & Iudæorum regiones. VERS. 25.

ET ONOVALLE ARTIFICVM] quis fuerit hic locus dixi c. 6. 2. VERS. 35.

ET DE LEVITIS PORTIONES IVDÆ ET BENIAMIN] q. d. Leuitæ non habitabant simul omnes in Ierusalem, sed sparsi erant per omnes vrbes: quare portiones eorum erant distributæ per omnes regiones Iudæ & Beniamin vt quæque ex eis suum haberent numerum, qui incolas ea quæ ad Dei legem & cultum spectabant, doceret. Hoc enim sanxerat Deus per Mosen. Vnde Vatabl. clarè vertit: *Leuitæ verò possessionem habebant tam in Iuda quàm in Beniamin*; Alij, *in confinio Iuda & Beniamin.* Hebr. est *Ex Leuitis diuisiones vel, partitiones erant Iudæ & Beniamin*; q. d. Leuitæ diuidebantur per Iuda & Beniamin. Septuag. *Ex Leuitis partes in Iuda & Beniamin.* VERS. 36.

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

RECENSENTVR sacerdotes & Leuitæ tempore Nehemiæ. Vnde v. 27. ipse eosdem conuocat ad murorum dedicationem, quæ v. 31. facta narratur eorumdem per muros solemni processione statuuntur qui præsint gazophylaciis, & templi sumptibus, ac sacerdotibus & Leuitis de alimentis prospiciant.

1. HI sunt autem Sacerdotes & Leuitæ, qui ascenderunt cum Zorobabel filio Salathiel, & Iosue: Saraia, Ieremias, Esdras. 2. Amaria, Mulluch, Hattus. 3. Sebenias, Rheum, Merimuth. 4. Addo, Genthon, Abia, 5. Miamin, Madia, Belga. 6. Semeia, & Ioiarib, Idaia, Sellum, Amoc, Helcias. 7. Idaia. Isti principes Sacerdotum, & fratres eorum, in diebus Iosue, 8. Porrò Leuitæ, Iesua, Bennui, Cedmihel, Sarebia, Iuda, Mathanias, super hymos ipsi & fratres eorum: 9. & Becbecia atque Hanni, & fratres eorum vnusquisque in officio suo. 10. Iosue autem genuit Ioacim, & Ioacim genuit Eliasib, & Eliasib genuit Ioiada. 11. & Ioiada genuit Ionathan, & Ionathan genuit Ieddoa. 12. In diebus autem Ioacim erant Sacerdotes & principes familiarum: Saraiæ, Maraia: Ieremiæ, Hanania: 13. Esdræ, Mosollam, Amariæ, Iohanan: 14. Milicho, Ionathan: Sebeniæ, Ioseph: 15. Haram, Edna: Maraioth, Helci: 16. Adaiæ, Zacharia: Genton, Mosollam: 17. Abiæ: Zechri, Miamin & Moadiæ, Phelti: 18. Belgæ, Sammua: Semaiæ, Ionatham: 19. Ioiarib, Mathanai: Iodai, Azzi: 20. Sellai, Celai: Amoc, Herber; 21. Helciæ, Hasebia: Idaiæ, Nathanael. 22. Leuitæ in diebus Eliasib, & Ioiada, & Iohanan, & Ieddoa, scripti principes familiarum, & Sacerdotes in regno Darij Persæ. 23. Filij Leui principes familiarum, scripti in Libro verborum dierum, & vsque ad dies Ionatham, filij Eliasib. 24. Et principes Leuitarum, Hasebia, Serebia, & Iosue filius Cedmihel: & fratres eorum per vices suas, vt laudarent & confiterentur iuxta præceptum Dauid viri Dei, & obseruarent æquè per ordinem, 25. Mathania, & Becbecia, Obedia, Mosollam, Telmon, Accub, custodes portarum, & vestibulorum ante portas. 26. Hi in diebus Ioacim filij Iosue, filij Iosedec, & in diebus Nehemiæ ducis, & Esdræ sacerdotis scribæque. 27. In dedicatione autem muri Ierusalem, requisierunt Leuitas de omnibus locis suis, vt adducerent eos in Ierusalem, & facerent dedicationem, & lætitiam in actione gratiarum, & cantico, & in cymbalis, psalterijs, & citharis. 28. Congregati sunt autem filij cantorum de campestribus circa Ierusalem, & de villis Nethuphati. 29. de domo Galgal, & de regionibus Geba & Azmaueth: quoniam villas ædificauerunt sibi cantores in circuitu Ierusalem. 30. Et mundati sunt Sacerdotes & Leuitæ, & mundauerunt, & populum, & portas, & murum. 31. Ascendere autem feci principes Iuda super murum, & statui duos magnos choros laudantium. Et ierunt ad dexteram super murum ad portam sterquilinij. 32. Et iuit post eos Osaias, & media pars principum Iuda, 33. & Azarias, Esdras & Mosollam, Iudas, & Beniamin, & Semeia: & Ieremias. 34. Et de filijs sacerdotum in tubis, Zacharias filius Ionathan, filius Semeiæ, filius Mathaniæ, filius Michaiæ, filius Zechur, filius Asaph. 35. & fratres eius, Semeia, & Azareel, Malalai, Galalai, Maai, Nathanael, & Iudas, & Hanani, in vasis cantici Dauid viri Dei: & Esdras scriba ante eos in porta Fontis. 36. Et contra eos ascenderunt in gradibus Ciuitatis Dauid, in ascensu muri super domum Dauid; & vsque ad portam Aquarum ad Orientem. 37. Et chorus secundus gratias referentium ibat ex aduerso, & ego post eum, & media pars populi super murum & super turrim furnorum, & vsque ad murum latissimum. 38. & super portam Ephraim, & super portam antiquam, & super portam piscium, & turrim Hananeel, & turrim Emath, & vsque ad portam gregis: & steterunt in porta custodiæ. 39. steteruntque duo chori laudantium in domo Dei, & ego, & dimidia pars magistratuum mecum. 40. Et Sacerdotes, Eliachim, Maasia, Miamin, Michen, Elioenai, Zacharia, Hanania, in tubis. 41. & Maasia, & Semeia, & Eleazar, & Azzi, & Iohanan, & Melchia, & Ælam, & Ezer. Et clarè cecinerunt cantores & Iezraia præpositus. 42. & immolauerunt

lauerunt in die illa victimas magnas, & lætati sunt: Deus enim lætificauerat eos lætitia magna: sed & vxores eorum & liberi gauisi sunt, & audita est lætitia Ierusalem procul. 43. Recensuerunt quoque in die illa viros super gazophylacia thesauri ad libamina, & ad primitias, & ad decimas, vt introferrent per eos principes ciuitatis in decore gratiarum actionis, Sacerdotes & Leuitas: quia lætificatus est Iuda in Sacerdotibus & Leuitis astantibus. 44. Et custodierunt obseruationem Dei sui, & obseruationem expiationis, & cantores, & ianitores iuxta præceptum Dauid, & Salomonis filij eius, 45. quia in diebus Dauid & Asaph ab exordio erat principes constituti cantorum, in carmine laudantium, & confitentium Deo. 46. Et omnis Israel, in diebus Zorobabel, & in diebus Nehemiæ dabant partes cantoribus, & ianitoribus per dies singulos. & sanctificabant Leuitas, & Leuitæ sanctificabant filios Aaron.

VERS. 1. ESDRAS] Cajet. putat hunc Esdram esse diuersum ab Esdra de quo lib. 1. quem ipse conscripsit. Probat quia hic simpliciter vocatur Esdras, ille verò lib. 1. vocatur Sacerdos & scriba. Verum Sanchez & alij censent esse vnum eundemque. Nam hic quoque v. 35. vocatur *Esdra scriba*, diciturque præfuisse vni choro cantorum. Quare Esdras hoc anno 20. Artaxerxis superstes, iam erat 147. annorum, vt superiùs dixi. Addit Historia Scholast. in Iudith c. 10. *Dedicatis iam mœnibus, defunctus est Esdras & Ieroſolymæ sepultus.*

VERS. 7. ISTI PRINCIPES SACERDOTVM &c. IN DIEBVS IOSVE] hoc est Iesu filij Iosedec Pontificis, qui anno primo Cyri cum Zorobabel Iudæus è Babylone reduxit, & templum reædificauit.

VERS. 10. IOSVE AVTEM GENVIT IOACIM, ET IOACIM GENVIT ELIASIB, ET ELIASIB GENVIT IOIADA.

VERS. 11. ET IOIADA GENVIT IONATHAN, ET IONATHAN GENVIT IEDDOA] Ieddoa est Iaddo, qui pontificalibus indutus occurrit Alexandro Magno, eumque Iudæis offensum (eo quòd ipsi Dario Codomanno regi Persarum, cui erant subditi, fauissent, non sibi eum inuadenti) placauit. Vnde cum supplex veneratus est Alexander, teste Iosepho l. 11. Antiq. c. 8.

Dices: Nehemias non potuit Iaddum videre pontificem: sic enim debuisset viuere ducentos annos: tot enim fluxere à Cyro ad Alexandrum, totque annis stetit Monarchia Persarum, quam victo Dario Alexander transtulit ad Græcos. vixit enim & gessit hæc Nehemias sub Artaxerxe Longimano, qui Alexandrum antecessit centum annis & ampliùs: quare non potuit ipse Iaddum sub Alexandro videre pontificem. Hoc argumento conuictus Scaliger de Emendat. Temp. contendit Artaxerxem, qui misit Nehemiam in Iudæam, non fuisse Longimanum; sed Mnemonem, qui paulò ante Alexandrum regnauit in Perside. Verùm Resp. hæc omnia in argumento obiecta vera esse; ideoque hunc v. 11. æquè ac v. 22. non esse scriptum à Nehemia, sed post eius mortem huic libro hoc loco insertum à Synagoga Iudæorum, quæ tum regebatur [illegible] Spiritu sancto, vel ab aliquo scriptore Hagiographo, ad ostendendam continuam Pontificum successionem toto tempore regni Persarum vsque ad Alexandrum, à cuius gestis incipiunt libri Machabæorum, vt continuam Israelis, hoc est Reipubl. & Ecclesiæ Dei historiam pertexant per Machabæos Pontifices & Principes vsque ad Christum. Primus enim Iosue siue Iesus, qui hîc nominatur, fuit pontifex sub Cyro: vltimus verò Ieddoa siue Iaddo fuit Pontifex sub Dario Codomanno & Alexandro: intermedij verò fuere Pontifices successiuè sub Dario, Xetxe, Artaxerxe, aliisque regibus Persarum pariter intermediis, vti ostendi in catalogo & serie horum Pontificum quam præfixi Esdræ. Id ita esse colligitur ex vers. 23. & 26. vbi dicitur tempore Nehemiæ fuisse Pontifices Ioacim & Eliasib, *vsque ad dies Ionathan filij Eliasib*: Ionathan autem fuit pater Ieddoæ siue Iaddi: quare eum Nehemias non vidit pontificem. Simili modo libris Mosis ac Iosue & aliorum, ab Esdra addita sunt vltima capita, quibus eorum mors describitur, vt dixi proœmio in Esdram.

An Nehemias viderit Iaddum Resp.

Resp. secundò, Nehemiam vidisse Iaddum puerum, sed non pontificem. Id liquet ex c. 13. v. 28. vbi dicitur aliquis filiorum Ioiadæ Pontificis dedisse filiam suam vxorem Sanaballat Horonitæ: itaque eum sibi fecisse generum, *quem*, inquit Nehemias, *fugaui à me*. Nam hic filius Ioiadæ fuit Ionathan pater Iaddi, vel certè fuit frater, Ionathan. Quare si tunc Ionathan vel frater eius habebat filiam nubilem, vtique poterat & filium habere Iaddum: sicut ergo Esdras, Deo dante, fuit longæuus, vixitque 147. annos, sic & longæuus fuit Nehemias Esdræ coæuus, æquè ac longæui fuere Iesus filius Iosedec, Daniel & similes illo æuo, idque hoc fine, vt Synagogam in captiuitate ex parte prolapsam, in fide, lege & cultu veri Dei instaurarent, nimirùm, vt ille ait: *senium non sentit charitas*. Quare Iaddo pontifex tempore Alexandri Magni videtur fuisse grandæuus; scilicet 94. circiter annorum, ita vt natus sit sub Artaxerxe vel Dario Notho eius filio, visusque à Nehemia puer vel iuuenis existens; nam ab vltimo anno Artaxerxis ad Alexandrum fluxere 94. anni. Et hac de causa Ieddoa hic non vocatur pontifex, sed simpliciter nominatur dumtaxat, diciturque genitus à Ionathan.

VERS. 12. IN DIEBVS AVTEM IOACIM ERANT SACERDOTES ET PRINCIPES FAMILIARVM: (sacerdotalium tùm recentium & præ cæteris florentium) SARAIÆ, MARAIA: IEREMIÆ, HANANIA: ESDRÆ, MOSOLLAN &c.] q. d. In familia Saraiæ, quæ tempore Iosue siue Iesu Pontificis inter sacerdotales familias erat celebris & prima, vt dictum est vers. 1. iam tempore Ioacim filij Iesu Pontificis primarius & princeps erat Maraia: in familia verò Ieremiæ primus & princeps erat Hanania: in familia verò Esdræ caput & princeps erat Mosollan: & ita de cæteris qui sequuntur.

VERS. 22. LEVITÆ IN DIEBVS ELIASIB ET IOIADA, ET IOHANAN ET IEDDOA, SCRIPTI PRINCIPES

PES FAMILIARVM ET SACERDOTES (supple, erant A ij quos subiungo vers. 24. hucusque enim recensuit principes Leuitarum familiarum sacerdotalium: nunc simili modo recenset principes familiarum Leuiticarum) IN REGNO (Hebr. *vsque ad regnum*, vt vertunt Pagnin. & Vatab.) DARII PERSÆ] scilicet Darij Codomanni vltimi Persarum regis, quem anno septimo regni vicit Alexander. itaque Monarchiam à Persis ad Græcos transtulit. Hic versus videtur insertus Nehemiæ ab aliquo posteriore, vt dixi v. 11. nam Nehemias non vidit Darium Codomannum, nec Iaddum sub eo Pontificem: sic enim debuisset viuere annos ducentos. Nisi dicas Darium hîc accipi non Codomannum, sed Nothum, qui fuit filius spurius Artaxerxis Lõgimani, illique in regno successit. Hunc enim videre potuit Nehemias, adeoque si Iaddus natus est initio regni Darij Nothi, tempore Alexandri B magni erat 94. circiter annorum.

VERS. 23. IN LIBRO VERBORVM DIERVM] Id est, in annalibus siue diarijs & chronicis Pontificũ Iudæorum. Hos enim annales exactè conscripsisse Iudæos, liquet ex libro Paralip. & ex Iosepho, idque per seriem annorum Pontificum, vtpote regibus iam extinctis. Vnde pariter patet annales hos diuersos esse à libro Paralip. nam ab eo citantur.

VERS. 27. IN DEDICATIONE AVTEM MVRI IERVSALEM] Hinc patet solemnem hanc dedicationem fuisse muri Ierusalem; ideoque paulò post 52. dies, quibus murus perfectus fuit, esse peractam, vt censent Salianus, Sanchez & alij: licet nonnulli putent hanc dedicationem fuisse non muri dumtaxat, sed totius vrbis, postquam in illa domus, fora, vici & C plateæ fuere ædificatæ & perfectæ per spatium biennij, teste Iosepho, quare hanc dedicationem totius vrbis factam aiunt anno 22. Artaxerxis. Vnde ipsi ab hoc anno 22. quo dedicata est vrbs, inchoãt 70. hebdomades Danielis vsque ad Christum.

Porrò ritus huius dedicationis describitur v. 30. & sequentibus. Hinc cœpit vsus pius dedicandi nouas vrbes & domos, quem proinde etiamnum religiosiores studiosè obseruant. Idem fecere Gentiles, vt dixi superiùs. Hinc Iustin. Imper. l. *sacra loca* 9 §. *sanctæ*. ff. *de rerum diuisione*: *Sanctæ quoque res*, inquit, *velut muri & portæ ciuitatis quodammodo diuini iuris sunt, & ideo nullius in bonis sunt.* sacros esse muros apud Romanos multis docet Seruius ad illud Virgilij lib. 5. Æneid.

Interea Æneas vrbem designat aratro.

Vbi certos ostendit ritus & sacrificia, quæ in D murorum designationem & fabricam adhibebantur.

VERS. 31. MVNDAVERVNT POPVLVM, ET PORTAS, ET MVRVM] nimirum aspergendo ea aquâ lustrali: item orando & sacrificando pro eorum incolumitate. Rursum ijsdem ritibus mundarunt muros & populum ab omni immunditie & irregularitate, quam in illa lege facilè, & multis modis contrahebant.

VERS. 32. ASCENDERE AVTEM FECI PRINCIPES IVDA SVPER MVRVM] Muri enim exiguam habebant latitudinem, vnde paucos capiebant. Iussi ergo fuere soli Principes, non omnes, sed aliqui eos conscendere, vtpote quorum erat eos contra hostes tueri. Porrò hinc inde ad latus principum erant duo chori sacerdotum & Leuitarum pari cum eis passu procedentium, & Dei laudes canentium. Vnus choro præerat Esdras, vt patet v. 35. alter Nehemias cum suis asseclis, qui partim sacerdotes erant, partim laici, præsertim è principum numero, vt patet v. 37. & 39.

ET IMMOLAVERVNT IN ILLA DIE VICTIMAS MAGNAS] quas Deus sibi gratas ostentans, cum aquas quibus perfusæ erant victimæ, conuertit in ignem qui victimas concremauit, qua de causa Hebræi vt tantum miraculum quotannis recolerent, instituerunt festum dati à Deo ignis, vt patet 2. Machab. 1. 18. VERS. 33

RECENSVERVNT QVOQVE IN DIE ILLA VIROS SVPER GAZOPHYLACIA THESAVRI AD LIBAMINA, ET AD PRIMITIAS, ET AD DECIMAS, VT INTROFERRENT PER EOS PRINCIPES CIVITATIS IN DECORE GRATIARVM ACTIONIS (in decoram gratiarum actionem, pro eorum meritis) SACERDOTES ET LEVITAS] vt scilicet per viros gazophylaciis præfectos inducerent Sacerdotes, Leuitas ad ipsa gazophylacia, vt ex eis acciperent decimas, libamina, & primitias sibi ex lege debitas, vt scilicet ex eis darent partes sacerdotibus & Leuitis, vt habent Hebr. Septuaginta Sixtini, Vatabl. & alij, idque *in decore gratiarum actionis*, vt scilicet per has oblationes decoras agerent gratias Sacerdotibus & Leuitis, quòd in hac dedicatione & processione concinnè canendo, & religiosè sacrificando egregiè munere suo perfuncti forent: hoc est enim quod subdit: QVIA LÆTIFICATVS EST IVDA IN SACERDOTIBVS, ET LEVITIS ASTANTIBVS] eò quòd officium suum in dedicatione murorum tam præclarè obiuissent, vt dixi.

SANCTIFICABANT LEVITAS] id est *Leuitis*, vt habent Hebr. & Septuag. q. d. rem sanctam, puta decimas personis sacris, puta Leuitis ex lege debitas deferebat. Et in his decimis LEVITÆ SANCTIFICABANT FILIOS AARON, id est deferebant sacerdotibus suam decimam, de qua Num. 18. 8. Sanctificare ergo hîc idem est, quòd rem sanctam, puta decimam, offerre. Ex re sancta enim videtur quasi sanctificari persona, cui res sancta lege illi debita offertur: ita Caiet. Vatabl. & alij. Sic vir infidelis dicitur sanctificari (per denominationem extrinsecam) à muliere fideli, ac vicissim mulier infidelis per virum fidelem 1. Corinth. 7. 14. VERS. *Sanctificare pro sanctam offerre;*

Rursum sanctificare, ait Sanchez, est ostendere aliqua actione religiosa & sanctâ aliquid esse sanctum. Quomodo dicimur sanctificare Sabbathum, aut templum, aut etiam Deum, non quia à nobis aliquid sanctitatis accipiant: sed quia, dum illa veneramur & colimus, eorum sanctitatis hominibus argumenta præbemus. Est autem non leuis alicuius sanctitatis argumentum, si publicis aliquem Ordinem sumptibus alamus, maximè si illius obsequij, cùm impenditur, causa reddatur, qualis hîc à populo redditur liberali & grato. *Vel rè sanctam ostendere.*

Sic ergo populus sanctificabat Leuitas; dando enim eis decimas ostendebat eos se esse maiores, quasi Dei ministros publicis decimis alendos; vicissim Leuitæ decimarum suarum decimam dando sacerdotibus, ostendebant eos esse se maiores & sanctiores. Vnde Apostolus Hebr. 7. vers. 4. ex eo quod Abraham dedit decimas Melchisedecho, probat eum maiorem fuisse Abrahamo. Decimæ enim à laicis dantur sacerdotibus quasi Dei ministris, vt pro ipsis Deo seruiant & sacrificent.

Cornel. in Esdram & Nehem.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

NEhemias anno 32. Artaxerxis rediens in Ierusalem corrigit varios abusus qui se absente & mortuo iam Esdra irrepserant, nimirùm primò admissionem Moabitarum & Ammonitarum in officia Magistratus Israelis vers. 1. secundo Tobiæ Gazophylacium vsibus templi restituit vers. 4. Leuitas profugos ob stipendia negata, iis datis reuocat vers. 10. quarto profanationem Sabbathi per opera seruilia resecat vers. 15. quinto coniugia tum alienigenis, indeque filios Azoticè loquentes tollit vers. 23.

1 IN die autem illo lectum est in volumine Moysi audiente populo: & inuentum est scriptum in eo, quod non debeant introire Ammonites & Moabites in ecclesiam Dei vsque in æternum: 2. eò quòd non occurrerint filijs Israel cum pane & aqua: & conduxerint aduersum eos Balaam, ad maledicendum eis: & conuertit Deus noster maledictionem in benedictionem. 3. Factum est autem, cùm audissent legem, separauerunt omnem alienigenam ab Israel. 4. Et super hoc erat Eliasib sacerdos, qui fuerat præpositus gazophylacio domus Dei nostri, & proximus Tobiæ. 5. Fecit ergo sibi gazophylacium grande, & ibi erant ante eum reponentes munera: & thus, & vasa, & decimam frumenti, vini, & olei, partes Leuitarum, & cantorum, & ianitorum, & primitias sacerdotales. 6. In omnibus autem his non fui in Ierusalem, quia anno trigesimo secundo Artaxerxis regis Babylonis veni ad regem, & in fine dierum rogaui regem. 7. Et veni in Ierusalem, & intellexi malum, quod fecerat Eliasib Tobiæ, vt faceret ei thesaurum in vestibulis domus Dei. 8. Et malum mihi visum est valdè. Et proieci vasa domus Tobiæ foras de gazophylacio: 9. præcepique & emundauerunt gazophylacia: & retuli ibi vasa domus Dei sacrificium, & thus. 10. Et cognoui quòd partes Leuitarum non fuissent datæ: & fugisset vnusquisque in regionem suam de Leuitis, & cantoribus, & de his qui ministrabant: 11. & egi causam aduersus magistratus, & dixi: Quare dereliquimus domum Dei: Et congregaui eos, & feci stare in stationibus suis. 12. Et omnis Iuda apportabat decimam frumenti, vini, & olei, in horrea. 13. Et constituimus super horrea Selemiam Sacerdotem, & Sadoc scribam, & Phadaiam de Leuitis, & iuxta eos Hanan filium Zachur, filium Mathaniæ: quoniam fideles comprobati sunt, & ipsis, creditæ sunt partes fratrum suorum. 14. Memento mei Deus meus pro hoc, & ne deleas miserationes meas, quas feci in domo Dei mei, & in ceremonijs eius. 15. In diebus alijs vidi in Iuda calcantes torcularia in sabbato, portantes aceruos, & onerantes super asinos vinum, & vuas, & ficus, & omne onus, & inferentes in Ierusalem die sabbathi. Et contestatus sum: vt in die qua venderé liceret, venderent. 16. Et Tyrij habitauerunt in ea, inferentes pisces, & omnia venalia: & vendebant in sabbatis filijs Iuda Ierusalem: 17. & obiurgaui optimates Iuda & dixi eis: Quæ est hæc res mala, quam vos facitis & profanatis diem Sabbati? 18. Numquid non hæc fecerunt patres nostri, & adduxit Deus noster super nos omne malum hoc, & super ciuitatem hanc? Et vos additis iracundiam super Israel, violando Sabbathum. 19. Factum est autem, cùm quieuissent portæ Ierusalem in die Sabbati, dixi: & clauserunt ianuas, & præcepi, vt non aperirent eas vsque post Sabbatum: & de pueris meis constitui super portas, vt nullus inferret onus in die Sabbati. 20. Et manserunt negotiatores, & vendentes vniuersa venalia, foris Ierusalem semel & bis. 21. Et contestatus sum eos, & dixi eis: Quare manetis ex aduerso muri? si secundo hoc feceritis, manum mittam in vos. Itaque ex tempore illo non venerunt in Sabbato. 22. Dixi quoque Leuitis vt mundarentur, & venirent ad custodiendas portas, & sanctificandam diem Sabbati: & pro hoc ergo memento mei Deus meus, & parce mihi secundùm multitudinem miserationum tuarum. 23. Sed in diebus illis vidi Iudæos ducentes vxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas. 24. Et filij eorum ex media parte loquebantur Azoticè, & nesciebant loqui Iudaicè. & loquebantur iuxta linguam populi & populi. 25. Et obiurgaui eas, & maledixi. Et cecîdi ex eis viros, & decaluaui eos, & adiuraui in Deo, vt non darent filias suas filijs eorum, & non acciperent de filiabus eorum filijs suis, & sibimetipsis, dicens. 26. Numquid non in huiuscemodi re peccauit Salomon rex Israel? & certè de gentibus multis

ijs non erat rex similis ei, & dilectus Deo suo erat, & posuit eum Deus regem super omnem Israel: & ipsum ergo duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. 27. Numquid & nos inobedientes faciemus omne malum grande hoc, vt prævaricemur in Deo nostro, & ducamus vxores peregrinas? 28. De filijs autem Ioiada filij Eliasib sacerdotis magni, gener erat Sanaballat Horonites, quem fugaui à me. 29. Recordare Domine Deus meus aduersum eos qui polluunt sacerdotium, iusque Sacerdotale & Leuitarum. 30. Igitur mundaui eos ab omnibus alienigenis, & constitui ordines Sacerdotum & Leuitarum, vnumquemque in ministerio suo: 31. & in oblatione lignorum in temporibus constitutis, & primitiuis: memento mei Deus meus in bonum. Amen.

VERS. 1. SCRIPTVM IN EO, QVÒD NON DEBEBANT INTROIRE AMMONITES ET MOABITES IN ECCLESIAM DEI.] Scripta est hæc lex Deuter. 23. v. 3. vbi eam explicui docuique, quid per Ecclesiam Dei intelligatur, nimirùm intellige dignitatem, eminentiam & magistratum in cœtu populi Israelitici: ad hanc enim admitti non poterant Ammonitæ & Moabitæ; ijdem tamen fieri poterant proselyti; itaque cum Iudæis ingredi templum & sacris interesse, vti Ruth Moabitis fecit nupsitque Booz Israelitæ. Sic & apud Hispanos Mauri possunt fieri Christiani, sed ad magistratus non admittuntur.

VERS. 4. ET SVPER HOC ERAT ELIASIB SACERDOS.] q.d. super custodiam legis iam citatæ v. 1. constitutus erat Eliasib Pontifex, cuius erat curare, ne quis Ammonites ad officia publica in Israele admitteretur: sed ipse adeo id non curauit, vt Tobiam Ammonitam sibi affinem fecerit, ideoque Gazophylacio præposuerit. Vnde sequitur: QVI (Eliasib) FVERAT PRÆPOSITVS IN GAZOPHYLACIO DOMVS DEI NOSTRI, ET PROXIMVS TOBIÆ, &c.] Tobias hic erat *seruus Ammonites*, vt dictum est c. 2. v. 10. ideoque infensus Iudæorum hostis, sed dives & potens, ideoque cum eo affinitatem per connubium contraxerat Eliasib Pontifex: qua de causa eum vt sibi affinem præfecerat Gazophylacio templi, quæ erat magna Tobiæ dignitas æquè ac vtilitas, sed maior Israelis indignitas & noxa, quòd scilicet seruus Ammonita ad tantam dignitatem in Israel eueheretur contra legem Deut. 23. 3. citatam v. 1. Erat & noxa, quia Tobias Gazophylacium non ad vsus sacerdotum & templi ad quod institutum erat, sed ad sua commoda auertebat, reponens in eo omnem suam supellectilem. Quod indignissimum ratus Nehemias eum è Gazophylacio expulit, illudque Israeli restituit.

VERS. 5. FECIT ERGO SIBI (Hebr. & Septuag. *fecit ei* scilicet Tobiæ, vt patet v. 7.) GAZOPHYLACIVM GRANDE ET ERANT IBI ANTE EVM REPONENTES MVNERA, ET THVS, ET VASA, &c.] q. d. Eliasib præfecit Tobiam Ammonitem toti gazæ templi, puta primitiis & decimis, cæterisque, quæ Leuitis & sacerdotibus afferebantur.

VERS. 7. VT FACERET EI THESAVRVM.] scilicet Gazophylacium iam dictum, vt habent Septuag. in quo thesauri templi asseruabantur. Patet ex Hebr.

VERS. 8. PROIECI VASA] id est supellectilem Tobiæ.

VERS. 9. ET REDDIDI IBI VASA DOMVS DEI ET SACRIFICIVM] id est res ad sacrificium pertinentes, putà oleum, vinum, similam, sal &c.

VERS. 11. FECI STARE IN STATIONIBVS SVIS] q.d. suis locis & officijs restitui Leuitas & cantores.

VERS. 16. CVM QVIEVISSENT PORTÆ IERVSALEM IN DIE SABBATHI] A suo officio emittendi & admittendi ingredientes. Hebr. *Cùm obumbratæ essent portæ*, id est cùm adesset vespera feriæ sextæ: tunc enim inchoabatur Sabbathum, vti iam dixi. Vnde Septuag. vertunt, *ante diem*, scilicet artificialem, *Sabbathi*. Iussit ergo Nehemias claudi portas totâ die naturali Sabbathi per 24. horas, ne quis per has onera portando violaret Sabbathum.

VT NVLLVS INFERRET ONVS,] per portas. Hinc porta dicta est, quod per eam onera importentur & exportentur, ait Cato, & ex eo Isidorus lib. 15. Etymol. cap. 2. licet Donatus portam dici velit ab aratri portatione, quia inquit, in designatione vrbium, subiunctis vaccâ & tauro, qui vrbem designabat in porta, aratrum manu dispendebat ne sulcum faceret, vbi aditus ciuitatis erant relinquendi.

MANVM MITTAM IN VOS,] id est vos comprehendam, & puniam, & onera mercium quas inferetis confiscabo. VERS. 21.

ET FILII EORVM EX MEDIA PARTE (Hebr. *medietas siue media pars filiorum*) LOQVEBANTVR AZOTICE, (lingua autem Azotica olebat religionem exoticam & Azoticam) Alia enim medietas loquebantur Moabiticè, vel Ammoniticè, vel Madianiticè, IVXTA LINGVAM POPVLI, ET POPVLI, id est singulorum populorum, ex quibus matres erant oriundæ, filij enim à matribus educati, earum linguam cum lacte imbibebant. VERS. 24.

ET MALEDIXI,] id est anathematizaui & excommunicaui talium filiorum parentes, imò eos CECIDI (flagellis) ET DECALVAVI (perperam Complut. habent *decalcaui*) id est depilaui, & capillos euulsi, quod magnæ est ignominiæ. Inter quos præcipuus erat filius Ioiadæ Pontificis, de quo v. 28. VERS. 25.

DE FILIIS AVTEM IOIADÆ FILII ELIASIB SACERDOTIS MAGNI (pontificis) GENER ERAT SANABALLAT HORONITES.] Ita Rom. licet Complut. & prisca Biblia habeant *Horonitis* in genitiuo; itaque legendum videtur; nam sic habent Hebr. Septuag. Vatabl. Pagnin. & alij, vt sensus sit: vnus è filijs Ioiadæ duxerat filiam Sanaballat Horonitis, ideoque erat eius gener. VERS. 28.

QVEM FVGAVI A ME] & à cœtu Israel, indignũ ratus Sanaballat Samaritam & infidelem connubia miscere cum Israele, imò cum Pontifice.

Porrò alius est hic Sanaballat à Sanaballat Præfecto Samariæ, qui teste Ios. lib. II. c. 7. & 8. filiam suam dedit vxorem Manassi fratri Iaddi pontificis sub Alexandro Magno, ideoque Manassen pontificem templi schismatici à schismaticis constructi in Samaria, in monte Garizim de quo templo perpetua fuit lis inter Iudæos & Samaritanos, etiam tempore Christi, vt patet Ioan. 4. v. 24. Aliumfuisse liquet ex eo, quòd hic Sanaballat

Horonites socer erat filij Ioiadæ: hic verò Ioseph A socer erat Manassis fratris Iaddi Pontificis: ergo hic ille non fuit: Ioiada enim fuit auus Iaddi: Ioiada enim genuit Ionathan; Ionathan verò genuit Iaddum: Iaddi autem frater Manassis, fuit gener huius posteriorioris Sanaballat. Fortè hic posterior prioris fuit filius vel nepos.

QVEM FVGAVI A ME.] Per *quem* accipe non tam Sanaballat, quàm generum Sanaballat filium scilicet Ioiadæ pontificis, qui filiam Sanaballat vxorem duxerat: hunc enim Nehemias expulit, & sacerdotio priuauit, ob ductam alienigenam, ita Sanchez. Nec enim Sanaballat aderat, multò minus subiectus erat Nehemiæ, sed ipsi aderat, & subiectus erat filius Ioiadæ: vnde & expulit eum.

DE LIBRO III. ET IV. ESDRÆ, QVÆ ET QVANTA SIT EORVM AVCTORITAS.

NOta duos hos Esdræ libro non esse canonicos, vt Genebrardus in Chronol. pag. 90. sed esse apocryphos, id est occultæ auctoritatis, quia ecclesiæ certum non est, eos esse canonicos & partes S. Scripturæ, ac proinde eos extra catalogum sacrorum librorum reiecit, locatque inter apocryphos: vnde hi duo libri non extant in textu Hebræo, nec Græco Septuag. Citant tamen eos multi veterum, vel vt sacros vel vt probos: in multis enim Græcis codicibus liber tertius Esdræ ipse est primus Esdræ, quia liber hic tertius incipit à gestis Iosiæ regis, qui Esdram antecessit: qui verò in Latinis Biblijs vocatur primus & secundus Esdræ, hi græcis nominantur secundus Esdræ. ita citant hunc librum tertium Esdræ, Origen. hom. 9. in Iosue sub finem, S. Athan. oratione tertia contra Arrianos, Clemens lib. 1. Strom. p. 64. Cypr. Epist. ad Pomp. Auctor operis imperfecti hom. 1. in Matth. Sulpit. lib. 2. hist. vbi eadem ferè habet quæ apud nos Esdras, demptâ illâ insigni c. 3. trium regiorum iuuenum historiâ & disputatione de re fortissima, in qua primus dicit forte est vinum, secundus fortior est rex, sed tertius Zorobabel, fortiores ait mulieres, sed fortissima est veritas: quam tamen citat Ioseph. l. 11. Antiq. 4. & S. Aug. l. 18. Ciuit. 36. mysticè adaptat Christo, qui est veritas vincens omnia. Nec habet hic liber quippiam de fabulis suspectum; itaque maioris est auctoritatis quàm historia Liuij, Salustij, Curtij & aliorum scriptorum non hagiographorum. Denique hic liber tertius Esdræ narrat eadem, quæ narrata sunt libro primo & secundo, sed quæ ibi breuiter dicta sunt, fusiùs hîc recensentur, ac nonnulla ibi omissa addit & supplet. Quare illis idem est, quod libri Paralipomenon sunt ad libros Regum.

Dices: hic liber c. 1. v. vlt. numerat. 77. annos seruitutis, cùm tamen Ier. c. 25. tantùm numerantur 70. Resp. vtrumque esse verum. nam 70. sunt vsque ad annum primum Cyri. 77. sunt si post Cyrum addas annos regni Cambysis hostis Iudæorum vsque ad Darium Hystaspis, qui plenam & stabilem eis libertatem cum templi fabrica concessit. Quocirca Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 20. B librum tertium Esdræ asserit esse canonicum tertij ordinis, cuius sunt liber tertius & quartus Machabæorum, ac liber Hermetis siue pastoris. Quartus verò liber Esdræ plûs habet difficultatis. Nam S. Hieron. Præfat. in Esdram ait, eum continere somnia: atque à Sixto Senensi l. 1. Biblioth. Pererio in Danielem pag. 897. Bellar. loco iam citato, hic liber vocatur fabulosus, ac falsitatis & mendacij arguitur, videturque olere fabulas, maximè Thalmudicorum: sed reuera nihil in eo reperi quod apertè falsitatis conuinci possit, quodque non commodum & verum admittat sensum, si presse verba capias.

Nam quod primò obiiciunt c. 4. v. 35. 36. 41. *Obiicium Primò.* dici animas sanctorum detineri in inferno in promptuarijs, donec impleatur numerus electorum Dei, qui est error Vigilantij & Caluini: Resp. falsò id *Resp.* ei impingi: nam v. 35. & 36. tantùm dicit animas C esse in promptuariis, & expectare mercedem, scilicet plenam & perfectam, quæ eis obtinget in resurrectione communi, completo electorum numero. Rursum v. 41. dicit eas esse in promptuariis in inferno, scilicet limbo patrum vel purgatorio, quorum vtrumque verum est: non enim dicit eas in inferno detinendas, donec compleatur electorum numerus. Quare locus hic citatur & probatur à S. Ambr. lib. de bono mortis c. 10. nec maiorem habet difficultatem, quàm ille Apoc. 6. de animabus sub altari; imò S. Ioannes ibi hic & ad c. 15. 8. allusisse videtur.

Obiicitur secundò & maximè quod c. 6. 49. & *Secundò.* D seq. dicitur Deus die quinto geneseos mundi conseruasse duas animas, nomine vni Henoch, alteri Leuiatan, & quia aquæ non poterãt vtrumque capere, ideò Deum dedisse Henoch aridam, quæ videtur fabula Thalmudica. Resp, hinc quidem Thal- *Resp.* mudicos fabulæ suæ de piscibus, mare & femina, & boue immensæ magnitudinis tractãdis in aduentu Messiæ ad epulum omniũ Iudæorũ accusationẽ sumere & detorquere potuisse, sed nil tale habet ille locus; & perinde reiiciendus esset psalmus 303. nã eius v. 26. ad eandẽ fabellã abutuntur, vt & passim alias Script. nugis suis contaminant. Possetque sic explicari verè hic locus, dicendo Deum die quinta,

ta mundi conseruasse duas animas, quas illo die A
crearat: genericas scilicet, id est duo genera animarum siue animalium, aues nimirum & pisces: aut si determinatam mauis speciem, struthionem aut gryphem auium maximam, & balænam maximam piscium: vni, auibus scilicet, dedit nomen Henoch, id est dedicatus vel initiatus, quia aues fuerunt primum viuens animal creatum à Deo, earumque creatione ex aquis quasi dedicatæ sunt aquæ: & quia aqua piscium & auium matrix vtrasque capere non poterat, ob disparem vtrorumque complexionem: ideo Deus Henoch, id est auibus &grypho terram assignauit. Deinde potest responderi aliud hîc latere secretum aut mysterium nobis occultum. Similia enim multa symbolica sunt in Daniele & Apocal. & similis lis moueri posset de Behemoth, & Leuiatan, Iob 40. B

Tertiò. Obiicies tertiò: c. 7. v. 28. dicere videtur post annos 400. venturum Christum, & occidendum, cùm tamen ab Esdra ad Christū sint ferè 500. anni. *Resp.* Resp. verum dicere eum, qui post 400. annos aliquid futurum dicit, licet post 500. futurum sit: sæpè enim præcisè tempus determinare nolumus; & fortè alludit ad 70. hebdomada Danielis (hæ enim cœperunt sub Artaxerxe, qui Esdram remisit in Iudæam) id est 490. annos voluntque solos centenarios, vtpote plenos & perfectos, exprimere.

Quartò. Obiicies quartò: c. 13. 40. & seqq. videtur fabulari de decem tribubus inter montes Caspios à Deo conclusis. eorumq; locis inaccessis. *Resp.* Resp. eum ne verbum quidem habere de montibus Caspiis, sed tantùm dicere tribus illas à Deo deductas sicco pede trans Euphraten: *statuet*, ait, *venas fluminis* (id est stare faciet, ita vt sicco pede transeantur) C *vt proficiscerentur in vlteriorem regionem, vbi numquam inhabitauit genus humanum, vt ibi seruarent legitima sua.* Quod ante tempora Esdræ verum esse potuit; indeque eas miraculo reducturum, quod fortè factum post tempora Esdræ, quando aliqui in Iudæam redierunt, aut futurum est in fine mundi. Certè ex Isaia cap. 9. colligitur multos in Iudæa fuisse ex tribu Zabulon & Nepthalim, videlicet Apostolos, & alios tempore Christi. Similis difficultas moueri posset de loco paradisi, de transitu Iordanis, & maris rubri.

Quintò. Obijc. quintò: c. 14. partitur omne mundi sæculum in duodecim partes, atque decem cùm dimidia præteriisse, & tantùm vnam cum dimidia restare: hoc autem falsum est, nam mundus ante Esdram non stetit 4000. annis, & tamen post eum iam stetit bis mille annis, quod dimidium est sæculi prioris. *Resp.* Resp. has partes non esse tempore æ- D
quali mensurandas sed diuidi ab eo, alio respectu, quomodo nos sex aut septem mundi ætates diuidimus: quò autem respiciat nos latet, fortè ad reges 12. de quibus c. 12. 14. item Apoc. 17. 10.

Sextò. Similis quæstio & lis moueri posset de 70. hebdomadibus Danielis, & mille annis qui post resurrectionem assignantur Apoc. 20. 4. qua de causa olim nonnullis etiam orthodoxis suspecta fuit Apocalypsis; quam tamen iam constat esse Scripturam canonicam.

Obijc. sextò: c. 4. v. 1. & 36. habet peregrina angelorum nomina, Vriel & Ieremiel; cùm tamen Concilium Roman. sub Zacharia, vt refert Surius in vita S. Bonifacij mense Iunio p. 494. dicat se nō nisi tria Angelorum nomina agnoscere, scilicet Michael, Gabriel, Raphael: reliqua, vt Vriel, potius esse nomina dæmonum quàm Angelorum. *Resp.* Resp. Ecclesiam hæc tria Angelorum nomina sola agnoscere ex diuina Scriptura, vt addit Conc. eaque sola publicè celebrare & inuocare, alia tamen non damnare, nisi ab hæreticis vel Magis sint comprocenta, vel commentis inserta; qualia & quales erant contra quos agit ibi Concil. Quis enim neget angelos, sicuti plurimi sunt, ita & plurima habere nomina, perinde ac dæmones? Aptè autem dicitur Vriel, id est, ignis aut lux Dei, Ieremiel, id est magnitudo Dei, iisque veteres vsos patet ex Aretha in c. 9. Apoc.

Sp. imò. Obijc. vltimò, librum hunc miras proferre visiones & somnia, quæ videntur ludicra & fabulosa. *Resp.* Resp. quia de iis eorumque sensu non constat, miras nobis videri, ideoque & S. Hieron. prol. in Esdram, has dicit reiiciendas, scilicet extra canonem S. Script. sed tamen persimiles sunt eodem tempore ostensæ Ezechieli, ac posteà S. Ioanni in Apocal: imò multò magis stupendæ; quin etiam Apocal. ad hasce sæpè alludere videtur, vt statim patebit; & tamen constat hæc non esse ludicra. Habet quidem hic liber prophetias quasdam & historias, quarum nemo alius meminit: verùm in hisce, si quis ea credere nolit, saltem suspēdat cum Ecclesia iudicium suum. Non enim sequitur: Nemo alius hoc scribit, ergo verum non est, sic enim sacræ Scripturæ, Iosepho, Liuio, alijsque historicis in multis fides deroganda foret.

Liber 4. non est Thalmudicus. Dico ergo, hunc librum non esse commentum Thalmudicorum. Patet primò, quia Hebraicè non extat, imò nec Græcè, neque eius meminit Iosephus, nec Philo, nec Rabbini & Thalmudici. Secundò, quia hic liber longè ætatem Thalmudicorum, qui S. Hieron. secuti sunt, vt patet ex Genebrar. Chronologia, antecessit. Citatur enim & probatur à S. Ambros. libro secundo in Lucam, & libro de bono mortis c. 10. & Epist. 21. ad Horontianum, vbi ex hoc libro probat animæ immortalitatem. Item à S. Cyprian. Epist. ad Demetr. Insuper ex hoc libro c. 14. v. 20. & seq. S. Basil. Epist. ad Chilonem, S. Hieron. contra Heluid. Iren. l. 3. 25. Tertul. l. de habitu mulierum, Isidor. 6. Etymol. & alij docent Esdram spiritu Dei afflatum vetus testamentum à Chaldæis combustum, idem vti prius erat restituisse, & de nouo dictasse, huius enim sententiæ nullum alibi est inuenire indicium. Quæ sententia probabilis est, neque ex ea sequitur, omnes libros sacros per totum orbem cum incendio vrbis & templi perijsse, sed tantùm periisse in Iudæa & Ierosolymis. Esdras enim in captiuitate hæc scripsit, vbi difficile putabat ex alijs orbis partibus exemplaria reliqua se posse nancisci: itaque ad Iudæorum in captiuitate consolationem spiritu Dei plenus eadem ad verbum dictauit, vti opinantur Patres iam citati. Sed tamen nil cogit locum illum de libris sacris accipere; imò copia librorum & distinctio satis indicat eum de alijs loqui. Rursum ex c. 4. 28. & passim alibi patet hunc librum longè ante Christum, scilicet in captiuitate Babylonica scriptum. Tertiò quia S. Ioannes in Apoc. sæpè ad hunc alludere videtur, vt patet conferenti c. 6. cum c. 4. hîc v. 35. 36. & cum c. 15. 8. Idem caput 12. Apoc. cum c. 9. hic v. 38. & sequentibus. Ad hæc Apocal. c. 7. cum c. 2. hîc v. 38. & 42. Denique c. 18. Apoc. cum ca. 5. & 16. hîc.

Dico secundò, cùm hic liber à tot veteribus videatur

deatur receptus, & Ecclesia illo vtatur in [illegible]oitu Missæ feria tertia Pentecostes: *Accipite*, inquit, *iucunditatem gl[illegible]æ vestræ, gratias agentes Deo, qui vos ad cælestia r[illegible]gna vocauit.* Et: *Modo coronantur & accipiunt pal[illegible]m*, in Officio de Martyr. quæ habentur hîc c.2. cumque Ecclesia hactenus illum in sacris Bibliis excuderit, ac liber ipse habeat documenta docta, pia, grauia & illustria: denique nusquam non legentibus peccati horrorem, decrescentis mundi increscentem vanitatem & malitiam, iudiciorum Dei terrorem & futuri sæculi memoriam incutiat; nihilque habeat quod non commodè accipi possit: hisce, inquam, de causis, sua etiam illi concedenda videtur auctoritas. Neque mirum hanc hactenus latuisse, & etiamnum latere, an sacra sit. Id enim Deus permisit olim in omnibus libris Deuterocanonicis; imò permisit multos libros prophetarum intercidere, qui citantur in libris Regum. Sanè Esdras, vel quisquis est libri Au[illegible]tor, vir fuit doctus & pius, vt patet librum legen[illegible]i. Vnde noster Alcazar in cap. 7. Apocalyps. pag. 489. littera A. Suspicor, inquit, librum quartum Esdræ scriptum post Apocalypsim, eiusque auctorem alludere voluisse ad Apocalypsim, sed ipsius seriem & contextum non probè tenuisse. Verùm ex dictis liquet librum hunc scriptum ante Apocalypsim, ideoque S. Ioannem in Apocalypsi ad eum alludere. Audi elegantem piamque Esdræ visionem, quam ipse recensет hoc libro c. 2. atque persimilem illi, quam narrat S. Ioannes Apoc. cap. 7. *Ego Esdras vidi in monte Sion turbam, quam numerare non potui, & omnes canticis collaudabant Dominum. Et in medio eorum erat iuuenis statura celsus, eminentior omnibus illis, & singuli eorum capitibus imponebat coronas, & magis exaltabatur: ego autem miraculo tenebar. Tunc interrogaui Angelum & dixi. Qui sunt hi Domine? Qui respondens dixit mihi: Hi sunt qui mortalem tunicam deposuerunt, & immortalem sumpserũt, & confessi sunt nomen Dei: Modò coronantur & accipiunt palmas. Et dixi Angelo; Ille iuuenis quis est, qui eis coronas imponit, & palmas in manus tradit? Et respondens dixit mihi: Ipse est filius Dei, quem in seculo confessi sunt: ego autem magnificare eos cœpi, qui fortiter pro nomine Domini steterunt.*

Denique Auctor huius libri quarti c. 1. v. 1. significat se eundem esse cum Esdra scriba & sacerdote, qui auctor fuit libri primi; nam vocat se filium Saraiæ Pontificis, eosdemque auos & atauos recensет, quos recensuit Esdras l. 1. c. 7. sed Esdras ibi quindecim dumtaxat auos numerat, hîc verò nouemdecim. Vnde liquet aliquos ex eis ab Esdra omissos c. 7. Auctor ergo huius libri vel fuit Esdras, vel certè Esdræ personam assumit: semper enim in Esdræ persona loquitur.

COM-

COMMENTARIA IN TOBIAM.

ARGVMENTVM.

Libri auctorem.

QVÆRITVR primò, an hic Liber sit canonicus, vt infallibilis, & diuinæ sit veritatis? Resp. olim nonnullos Patres eum non habuisse pro canonico, eò quòd non extat in canone Hebræorum. Idem censent de libro Iudith, Sapientiæ, Ecclesiastici, & Machabæorum. ita S. Hier. in Prologo Galiato, S. Athanasius in Synopsi, Nazian. in carm. de libris Sacris, Lyranus & Abul.

Verùm iam de fide est, eum æquè ac cæteros iam nominatos, esse canonicum, ita enim definiuit Conc. Carthag. 4. can. 47. Conc. Florent. & Trident. Sess. 4. & Gelasius primus in decreto de diuinis libris, ac talem eum habuere S. Irenæus, S. Chrys. S. August. Cypr. Ambr. Basilius, Clemens Alexand. Rabanus, Cassiodorus, Isidorus & alij, quos citat Bellarm. l. 1. de verb. Dei cap. 11. Serarius hic, & Sixtus Senens. l. 8. Biblioth. Hæresi 11.

Materia.

B Quæritur secundò, quodnam sit eius Argumentum? Resp. describere vitam, gesta, & mores Tobiæ vtriusque, patris scilicet, & filij, qui fuere speculum probitatis, ideoque à coniugibus omnibus imitandi. Liber hic enim totus est moralis & pius, ac exemplar vitæ honestæ, & sanctæ exhibet adolescentibus, præsertim sponsis, item viuum exemplum custodiæ Angelorum. Docet insuper quanta sit vis, & virtus orationis, quis debeat esse vsus, & finis coniugij, ac qualis vita coniugatorum. Tobias ergo œconomicus est, ac longè superat œconomicos Aristotelis & Xenophontis. Denique quanta sit Dei erga suos fideles prouidentia, quantamque eorum curam gerat, vt per omnia eos dirigat ad optatum finem.

Est historia, non comœdia.

C Cauendus est hic error Pauli Fagij, qui in sua versione Latina Tobiæ ex textu Hebræo in præfatione asserit, librum hunc non esse historiam, sed comœdiam comica ratione conscriptam, vt auctor boni patrisfamilias in eo typum ob oculos poneret, ideoque aptè ei Tobiæ nomen dederit. Tobias enim bonitatem, & probitatem significat: vnde alius Tobias filius patri similis editur, & progignitur. Sic Xenophon scripsit Cyripædiam, vt in Cyro daret ideam boni principis, & œconomicum, vt in eo verum patremfamilias describeret. Verùm certum est, hanc veram esse historiam, vti omnes orthodoxi censent: nam in ea nominantur tempora, personæ, anni, & acta, tam Tobiæ vtriusque, quam Angeli Raphaelis, &c. quasi veræ historiæ: si enim essent hæc omnia comica, & ficta, non vera, & facta, liber hic excusari non posset à fuco, sed nec à mendacio.

Chaldaicè conscriptus.

Quæritur tertiò, qua lingua hic liber sit conscriptus? Paulus Fagius natione Germanus, secta Lutheranus, suum Lutherum secutus, putat primitùs Hebraicè conscriptum, esseque illum, quem Constantinopoli ad se allatum asserit, quemque ipse ex Hebræo in Latinum traduxit, & typis vulgauit, idque arguere styli sinceritatem, soliditatem, & correspondentiam cum alijs libris Hebraicis; ex Hebræo deinde translatum esse in idioma Græcum, & ex Græco in Chaldæum, ex Chaldæo denique à S. Hieron. traductum in Latinum.

Verùm Hebræus ille primogenius Tobiæ textus, editus à Fagio suppositititius videtur. Mirum enim est, eum non fuisse à S. Hieron. visum, qui expressè testatur hîc in præfatione hunc librum non Hebræo, sed Chaldæo sermone conscriptum. Porrò phrasis textus Hebræi à Fagio editi planè videtur esse alicuius mimi Rabbini, qui pueriliter ad verbum ex Græco Tobiam in Hebræum traduxerit. Græcum enim sæpè ad verbum respondet: vnde ex eo traductus videtur, resectis nonnullis, quæ Fagio, vel traductori displicebant. Addit nonnulla ridicula, vt quòd Tobias cùm curari non posset, iuerit in Alemaniam, siue Germaniam, quòd dederit tertias decimas pro restauranda domo, secundùm legem Domini. Harum enim decimarum nulla in lege est mentio.

Fixum ergo sit ex S. Hieronymo, librum hunc primitùs sermone non Hebræo, sed Chaldæo fuisse conscriptum, ex quo deinde, ceu fonte variæ translationes, tam Græcæ, quàm Hebraicæ, & Syriacæ emanarunt, de quibus Serarius hîc prolegom. 4.

In Assyria.

Hinc videtur liber hic in captiuitate Assyriaca conscriptus: ibi enim vsus erat linguæ Chaldaicæ, in Iudæa verò Hebraicæ. Addit Serarius, quòd præter Hebræam, & Græcam illam, quæ nostræ huic Latinæ versioni respondet, alia extat Hebræa, & Græca paulò amplior, & fusior, in qua Tobias semper ἀυτοπροσωπῶς, seu in prima persona loquitur; vnde meritò putant aliqui, Tobiam bis eandem historiam conscripsisse, semel succinctè, quam hîc habemus; iterumque fusiùs, quæ Græcè etiamnum extat, vt dixi. Hæc posterior extat apud S. Ambrosium & in Biblijs Compl. Porrò hæ versiones sæpe inter se dissentiunt. Nobis ex decreto Cõcilij Trid. Sess. 4. sequenda est Latina vulgata potiùs, quàm Hebræa, & Græca, cui ab ea dissentit.

Auctor Tobiæ vterque.

Quæritur quartò, quis sit auctor libri? Resp. Sixtus Senensis, & Serarius censent, esse Tobiam vtrumque: priorem enim partem scripsisse Tobiam patrem, posteriorem verò Tobiam filium; narrat enim ea, quæ post mortem patris contigerunt. Probant ex c. 12. v. 25. vbi pro *narrate omnia*, Hebræa

&

& Græca habent: *Scribite omnia hæc, quæ contigerunt in libro:* videtur ergo Tobias pater librum hunc iussu Raphaelis Archangeli vsque ad cap. 13. scripsisse, filius verò id caput ad indicatum iam versum 6. perduxisse. Nam & in illius principio Hebraicè ita scriptum: *in isto tempore scripsit Tobias vltima verba hæc in gaudio.* Tobias, inquam, filius; nam patrem, vt supra dictum, vocare solet Hebræus ille Textus non Tobiam, sed Tobi, quemadmodum & statim, dum subiungit: *Et dixi Tobi: Benedictus Dominus Deus.* Quis verò sit ille tertius, qui extremos duos versus addidit, mihi haud compertum, quemadmodum neque constat, manum Deuteronomio vltimam quis imposuerit, etsi de Iosue quorundam est opinio.

Alij censent aliquem istius æui scribam, ac fortè Esdram, vt opinatur Sanchez, librum Tobiæ scripsisse; nam in codice Græco citatur Ieremias, quem ærate diu antecessit Tobias vterque, nisi quis dicat Ieremiæ nomen è margine in textum irrepsisse.

Quæritur quintò, quis, & qualis fuit Tobias? Resp. fuisse Galilæum oriundum, ex tribu, & ciuitate Nephtali, vt patet c. 1. vers. 1. Fuisse Prophetam liquet ex c. 14. v. 6. & seq. vbi prophetat instans Niniues excidium, ac Ierosolymæ felicitatem, & gloriam: vnde Beda in c. 13. *Repletus*, inquit, *Tobias spiritu Prophetico de superna Ierusalem multa decantat.*

Idem docet S. Iren. l. 1. vers. 34. Hugo, Lyran. Dion. Vatabl. & alij. Porrò fuit vir eximiæ patientiæ, charitatis, & zeli: vnde aptè Tobias vocatur. Tobias enim Hebraicè idem est, quod *bonus Deus*, vel, *bonus Dei*, vel *bonitas Dei*, ait Serarius: aut præsè, *bonum meum Deus*, ait Pagnin. in nomin. Heb. Tobias enim omnes res, & spes omnes, suasque opes in vno Deo reposuit, vt diceret cum Psalmista: *quid mihi est in cælo, & à te quid volui super terram: Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Psal. 72. v. 25. & cum S. Francisco: *Deus meus, amor meus, & omnia.*

Tobias idē est quod bonum meū Deus.

Tropologicè scripsit S. Amb. librum de Tobia contra fœneratores, & auaritiam. Rursum documenta ad bonos mores spectantia. Ex hoc libro collegit Petrus Bertorius Pictauiensis lib. 17. Moralitatum. Allegoriam in Tobiam tradidit Beda tom. 4.

CHRONOTAXIS.

ries annorum Tobiæ patris.

Tobias senior è Chaldæa captiuus ductus est in Assyriam à Salmanasar, rege, agens annum ætatis 39. vt ex textu Hebræo Serarius, & Salianus colligunt: vixit in captiuitate annos 63. vixit ergo A vniuersim annos 102. Excæcatus fuit anno ætatis 56. vixit cæcus annos quatuor, visum recuperauit anno 60. deinde vixit adhuc annos 42. Hæc iuxta textum Latinum vulgatæ editionis cap. 14. 1. quæ nobis sequenda est. Nam iuxta textum Græcum, Tobias venit in captiuitatem anno ætatis 37. vixit in ea annos 125. mortuus est anno 158. Excœcatus est anno ætatis 58. vixit cæcus annos octo, visum recepit anno 66. deinde vixit adhuc annos 92.

Et filij.

Tobias iunior, ait Serarius, sub finem libri, cùm esset duorum annorum, cum patre ductus est in Assyriam. Iuit in Mediam, ibique Saram duxit vxorem, anno ætatis 23. vel 24. vixit cum viuo parente annos 65. vel 66. vixit post parentis mortem annos 99. hoc est vniuersim annos 164. vel B 165. Hæc tria vltima vera sunt, iuxta textum Græcum, quem sequitur S. Ambr. non Latinum vulgatum, qui nobis sequendus est, vti mox dicam.

Rursum Tobias vterque ductus est in Assyriam anno sexto Ezechiæ regis Iuda: illo enim Salmanasar, expugnatâ Samariâ, decem tribus abduxit in Assyriam; vbi ob virtutem, & probitatem charus fuit regi Salmanasar, sed à filio eius Sennacherib post cladem in Iudæa acceptam Iudæos prosequente quæsitus ad necem, fugiens sese abscondit, donec post 45. dies Sennacherib à filijs occideretur, vt patet c. 1. 24.

Pater natus annos 51. Oziæ.

Cùm ergo Tobias senior, anno sexto Ezechiæ, quo ductus est in Assyriam, fuerit 39. annorum, C vt dictum est, hinc necessariò sequitur, eum natum esse anno 51. Oziæ regis Iuda, cùm anno sequente, Isaias c. 6. vidit visionem illam augustam S. Trinitatis, & Seraphinorum, illi acclamantium: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, Deus Sabaoth.* Sub idem tempus cœpere Olympiades, ac nati sunt Romulus & Remus Romæ conditores. Mortuus verò est Tobias senior, anno 40. Manassis; nam si à 51. anno Oziæ numeres 102. annos (quot vixit Tobias) peruenies ad annum 40. Manassis. ita Salianus, Serarius, & Sanchez.

mortuus 40 Manassis.

Tobias verò iunior natus est anno 4. Ezechiæ regis Iuda, sub initia vrbis Romæ; mortuus verò anno 16. Iosiæ regis Iuda, cùm esset 99. annorum, tot enim annos ei dat vulgata editio Latina c. 14. v. 16. nam ab anno 4. Ezechiæ ad 16. Iosiæ fluxere 99. anni. ita Salian. & Sanchez. At verò iuxta editionem Græcam Tobias iunior mortuus est anno ætatis 127. quare hoc computu, mortuus est initio regis Sedeciæ vltimi regis Iudæ, paulò ante excidium Ierusalem & templi, patratum à Chaldæis. ita Serarius. Verùm nobis sequenda est Latina vulgata editio ex decreto Concilij Trid.

Filius natus anno 4. Ezechiæ. mortuus 16. Iosiæ.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEscribitur Tobiæ prosapia, patria, virtutes tam pueri, & iuuenis, quàm viri ac ob eas gratum fuisse Salmanasar, sed à filio eius Sennacherib fugere compulsum.

1. TObias ex tribu & ciuitate Nephthali (quæ est in superioribus Galilææ supra Naasson, post viam quæ ducit ad Occidentem, in sinistro habens ciuitatem Sephet) 2. cùm captus esset in diebus Salmanasar regis Assyriorum, in captiuitate tamen positus, viam veritatis non deseruit, 3. ita vt omnia, quæ habere poterat, quotidie concaptiuis fratribus, qui erant ex eius genere, impertiret. 4. Cumque esset iunior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile gessit in opere. 5. Denique cùm irent omnes ad vitulos aureos quos Ieroboam fecerat rex Israel, hic solus fugiebat consortia omnium, 6. sed pergebat in Ierusalem ad templum Domini & ibi adorabat Dominum Deum Israel, omnia primitiua sua, & decimas suas fideliter offerens. 7. ita vt tertio anno proselytis & aduenis ministraret omnem decimationem. 8. Hæc & his similia secundùm legem Dei puerulus obseruabat. 9. Cùm verò factus esset vir, accepit vxorem Annam de tribu sua, genuitque ex ea filium, nomen suum imponens ei, 10. quem ab infantia timere Deum docuit, & abstinere ab omni peccato. 11. Igitur cùm per captiuitatem deuenisset cum vxore sua & filio, in ciuitatem Niniuen cum omni tribu sua, (12. cùm omnes ederent ex cibis Gentilium) iste custodiuit animam suam, & numquam contaminatus est escis eorum. 13. Et quoniam memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi Deus gratiam in conspectu Salmanasar regis. 14. Et dedit illi potestatem quocumque vellet ire, habens libertatem quæcumque facere voluisset. 15. Pergebat ergo ad omnes qui erant in captiuitate, & monita salutis dabat eis. 16. Cùm autem venisset in Rages ciuitatem Medorum, & ex his, quibus honoratus fuerat à rege, habuisset decem talenta argenti: 17. & cùm in multa turba generis sui Gabelum egentem videret, qui erat in tribu eius, sub chirographo dedit illi memoratum pondus argenti. 18. Post multum verò temporis, mortuo Salmanasar rege, cùm regnaret Sennacherib filius eius pro eo, & filios Israel exosos haberet in conspectu suo: 19. Tobias quotidie pergebat per omnem cognationem suam & consolabatur eos, diuidebatque vnicuique, prout poterat, de facultatibus suis. 20. esurientes alebat, nudisque vestimenta præbebat, & mortuis atque occisis sepulturam sollicitus exhibebat. 21. Denique cùm reuersus esset rex Sennacherib, fugiens à Iudæa plagam, quam circa eum fecerat Deus propter blasphemiam suam, & iratus multos occideret ex filiis Israel, Tobias sepeliebat corpora eorum. 22. At vbi nuntiarum est regi, iussit eum occidi, & tulit omnem substantiam eius. 23. Tobias verò cum filio suo & cum vxore fugiens, nudus latuit, quia multi diligebant eum. 24. Post dies verò quadragintaquinque occiderunt regem filij ipsius, 25. & reuersus est Tobias in domum suam, omnisque facultas eius restituta est ei.

VERS. 1. TOBIAS EX TRIBV, ET CIVITATE NEPHTHALI] In Græco additur Tobiæ genealogia hoc modo: *Liber sermonum Tobiæ, filij Tobiel: filij Ananiel, filij Adiel, filij Gabael de semine Asiel*, addit Hebræus *filij Nenathiel*. ergo *Tobiæ* pater fuit *Tobiel*, auus *Ananiel*, proauus *Aduel*, vel fortè *Adiel*, Abauus *Gabael*, tritauus *Asiel*, tetartauus *Nenathiel*: Auia paterna fuit Debbora, sic enim v. 8. in Hebræo & Græco legitur: *Sicut mandauerat mihi Debbora mater patris mei, propterea quòd à patre meo relictus sum orphanus*. Hæc ergo auia probè, & piè educauit Tobiam, vt ipse suam probitatem illi debeat. Sic Macrina discipula S. Gregorij Thaumaturgi, auia S. Basilij, eum cum fratribus, & sorore Macrina educans in omni virtute insignem efformauit, magnumque effecit. Simili modo Ludmilla enutriens S. Wenceslaum ducem Bohemiæ, eum sanctum, & martyrem reddidit.

Cornel. in Tobiam.

Auia Tobiæ.

Porrò Tobias fratrem habuit Anaelem, cuius filij duo Achiacharus, & Nasbas, vel Nabac nominantur in Græco v. 8. de quo plura v. vlt. Denique ex *Tò liber sermonum Tobiæ*, liquet Tobiam huius libri esse auctorem, ideoque Tobias hîc in Græco, & Hebræo, deinceps semper loquitur in prima persona dicens: *ego Tobias in viis veritatis ambulaui*, &c. Rursùm hinc patet, librum hunc ab eodem bis fuisse conscriptum; primò Chaldaicè, sed breuiter, ex quo S. Hier. nostram vulgatam latinam traduxit: secundò etiam Chaldaicè (licet Serarius malit Hebraicè, idque bis scilicet semel à patre Tobia, & secundò ab eius filio) sed fusius. ex quo traducta est versio Græca, nisi malis initio fusiùs conscriptum, deinde ab ipso auctore, vel alio quopiam fuisse nonnihil abbreuiatum.

Frater & nepotes.

EX TRIBV, ET CIVITATE (quæ à tribu idem nomen accepit, ideoque *κυρίως*, vt habent Græ-

ea Com.(licet Romani habent κυθιτης, quæ vox quid significet, ignoratur) id est propriè, vocatur *Nepthali*, ex qua prognati fuere plures Christi discipuli, & Apostoli, vt patet Isaiæ 9.1. quorum typus, ac fortè parens fuit noster Tobias.

IN SVPERIORIBVS (regionibus) GALILÆÆ, è quibus scilicet Iordanis exoriens, quasi è superiore loco in inferiorem defluit, ideoque vna Galilea superior, altera inferior dicitur. Sicut Germania superior dicitur ea, quæ adiacet Rheno nascenti, indeque quasi è superiori in inferiorem locum, (qui exinde Germania inferior dicitur) defluenti, ait Serarius.

Galilæa Superior quæ?

Galilæa superior dicitur quoque Galilæa gentium, quia pars eius à Salomone data fuit gentili regi Tyri Hiram, indeque à Tyrijs, & alijs gentibus incolebatur. Eadem dicitur quoque Samaria quia reges Israel dominantes in Samaria, quasi metropoli, Galilæam sibi habebant subiectam, alioqui, Samaria, propriè non erat Galilæa, sed inter Galilæam, & Iudæam erat interiecta.

Thesbe patria Tobiæ & Eliæ.

Porrò vrbs hæc Nephtali, in qua natus est Tobias, in Græco vocatur Thesbe, in qua natus est Elias indeque dictus Thesbites. ita Salianus, Serarius, & alij, licet Adrichom. Thesbe collocet in tribu Gad, non Nephtali.

VERS. 2. CVM CAPTVS ESSET IN DIEBVS SALMANASAR] Græcè corruptè vocatur *Enemassar*, Captus est ergo Tobias anno sexto Ezechiæ regis Iuda, qui fuit nonus, & vltimus Osee regis Israel, quo Salmanasar decem tribus, ac inter eos Tobiam abduxit in Assyriam 4.Reg.17.& 18. licet enim patet Salmanasaris, puta Teglatphalasar multos ex decem tribubus iam antè abduxisset, tamen multos pariter in Samaria, & Nephtali reliqui, quos omnes tandem abduxit Salmanasar.

VIAM VERITATIS (scilicet viam veræ fidei & religionis æquè, ac charitatis, & virtutis) NON DESERVIT] q. d. inter idololatras solus fere Tobias mansit verus, piusque Dei cultor. Magnæ hoc fuit constantiæ, & virtutis, quam iam imitantur Catholici in Anglia, Scotia, Saxonia &c. ideoque laureâ cælesti digni, vtpote nobiles, illustresque fidei athletæ, *Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit*, ait Seneca Epist. 44. Hebræorum est prouerbium: *Myrtus semper est myrtus, etiamsi inter vrticas fit.* Vide S. Greg. 1. Mor. c. 1. *sicut*, ait, *grauioris culpæ inter bonos bonum non esse, ita immensi est præconij bonum etiam inter malos extitisse.* D. Bernardus sermone 48. in Cantica: *Non mediocris*, ait, *titulus perfectæ virtutis, inter prauos viuere bonum, & inter malignantes innocentiæ retinere candorem.* Exempla sunt in Machabæis, Iob, Loth, quem idcirco laudat S. Petrus secundæ Epistolæ cap. secundo, in Noë & Abraham, & in Philippensibus cap. 2. in Pergamenis Apoc. 2.

Myrtus est Myrtus inter vrticas.

VERS. 3. ITA VT OMNIA, QVÆ HABERE POTERAT, QVOTIDIE CONCAPTIVIS FRATRIBVS (Israelitis) QVI ERANT EX EIVS GENERE, IMPERTIRET] tum vt eorum captiuitatem solaretur, tum vt eorum fami & paupertati succurreret, tum vt eos in vera fide, & religione conseruaret, ne illi desciscerent ad idola Assyriorum, vt ab eis vitæ subsidia impetrarent. Laudatur hic Tobias ante coniugium à septem virtutibus; Primò à constantia in fide. Secundò à charitate in suos ciues & contribules vers. 3. Tertiò quòd fugerit malorum consortia vers. 5. Quartò ab obseruantia legis diuinæ vers. 6.

Virtutes 7. Tobiæ ante coniugium.

A Quintò à pietate in Deum ibid. Sextò quòd fideliter Deo offerret omnes decimas, & primitias ibidem. Septimò quòd à puero cetera legis præcepta seruaret v. 8.

VERS. 4. CVMQVE ESSET IVNIOR OMNIBVS (omnium) &C. NIHIL TAMEN PVERILE GESSIT IN OPERE] Idem fecit S. Malachias Hiberniæ Episcopus, nam vt in eius vita scribit S. Bern. *Agebat senem moribus, annis puer, expers, & lasciuiæ puerilis.* Et vnum quoddã subiungit, *quod non modò bonæ, sed & magnæ cuiusdam insigne spei in puero dedisse indicat. Cùm enim excitus opinione magistri cuiusdam, ad eum literarum discendarum causa venisset, eumq; subula ludentem, & sulcos, nescio, quos in pariete facientem vidisset, eo* inquit, *solo visu offensus puer serius, quod leuitatem redoleret, resiluit ab eo.* Talem etiam describit Nazianzenus Oratione 20. S. Basilium.

Senectus puerilis & pueritia senilis.

B Aureum est dogma S. Aug. in Ps. 112. *Sit*, inquit, *senectus vestra puerilis, & sit pueritia senilis, id est, vt nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, vt laudetis Dominum ex hoc nunc. & vsque in seculum.* Nam vt de nonnullis queritur Seneca epist. 4. *Auctoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantùm, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant, nos vtraque.*

VERS. 5. CVM IRENT OMNES AD VITVLOS AVREOS (à Ieroboam primo rege Israelis Deos erectos, & euectos 3.Reg. 12.28.) HIC SOLVS FVGIEBAT CONSORTIA OMNIVM, SED PERGEBAT IN IERVSALEM] ad Deum verum adorandum in templo. *Solus*, hoc est penè solus, nam Heb. & Græca addunt cum eo fuisse Ananiam, & Ionathan. Tobias ergo fuit quasi sol Israelis: sol enim dictus est, eo quòd solus luceat. S. Epiphanius hæresi 30. Iosephum à Constantino Magno comitem creatum dilaudat, quòd Scytopoli *solus ipse orthodoxus esset*, cæteri verò omnes Arriani. S. Greg. Nazian. orat. 20. laudat S. Basilium, quod secum corruptos Athenienses Academiæ mores deuitarit. *Si quis*, ait *fluuius per salsum mare dulcis fluere creditur, si quod in igne quo omnia consumuntur, animal saltitare, id nos inter omnes adolescẽtes, prauos scilicet, & corruptos eramus.* Et quia multorum risus, & conuitia sunt audienda, audiatur Epictetus Enchrid. c. 19. *Sapientia*, inquit, *studiũ suscipere cupis? Ad hoc teipsum statim para, vt derideaveris, quasi te subsannaturi sint multi, & quasi dicturi: Iste nobis repente philosophus aduenit: & vnde nobis hoc supercilium?* Addit loco citato Nazianzenus: *Cùm sodalibus versabantur, non petulantissimis, sed temperatissimis: non pugnantissimis, sed maximè pacificis, & quibuscum agere vtilissimum, scientes facilius esse, malitiã à socijs accipere, quàm virtutem eis dare, cùm & procliuius sit morbi participẽ fieri, quã sanitatẽ largiri.*

Vir esse sapiens parate vt rideaveris.

C

D

PERGEBAT IN IERVSALEM] addit Græcus *in festis*, scilicet tribus anni præcipuis, nimirum Paschæ, & Pentecostes & Tabernaculorum, vti iubet lex, Exodi 23.24.

VERS. 7. IN TERTIO ANNO] Erat hoc tertium decimarum genus à lege præscriptum Deut. 14. 22. vide quæ ibidem de tribus decimis annotaui.

Tobia 7. virtutis post coniugium.

Hæ fuere septem illustres Tobiæ virtutes ante coniugium, sequuntur totidem post coniugium, nimirum Prima, pia filij institutio v. 9. Secunda, abstinentia à cibis gentilium v. 12. Tertiò, quòd memor fuerit Dei in toto corde suo v. 13. Quarta, quòd concaptiuis monita salutis daret v. 15. Quinta quòd Gabelo egenti magnum argenti pondus mutuarit v. 17. Sexta, quòd in persecutione Sennacherib

cherib suos animarit, omniq́ue ope,& opera adiuerit, v.19. septima quòd esurientes aluerit,nudos vestiuerit, & mortuos sepeliuerit, v. 20.

VERS.9. CVM VERO FACTVS ESSET VIR, ACCEPIT VXOREM ANNAM] virilem enim ætatem, & fortitudinem exigit coniugium, tum ad prolem validam generandam,tum ad labores, & onera coniugij, & familiæ fortiter subeunda. Sapienter Pindarus, & ex eo Athen.lib.11.de canis Sapientum: *Ne*,inquit, *actionem aliquam prosequaris animi maturiorem numero annorum tuorum*, hoc est,ne ante iustam ætatem connubium ineas. Audi Aristot.lib.7.Polit.c. 16. *Est autem adolescentum coniunctio improba ad filiorum procreationem, in cunctis enim animalibus iuueniles partus imperfecti sunt,& femina crebrius quã mares, & parua corporis forma gignuntur: quocirca necesse est,hoc idem in hominibus prouenire. Huius autem coniectura fuerit, quòd in quibusc̃uq; ciuitatibus consuetudo est adolescentes mares, puellasq; coniugari, in eisdem inutilia,ac pusilla hominum corpora existunt, in partu quoque laborant magis puellæ ac pereunt plures.* Et paulò pòst: *Ad continentiam quoque vtile est, nuptias fieri seriores; intemperatiores enim esse videntur, cùm puellæ Veneri assuescunt. At masculorum corpora crescere impediuntur, si adhuc augescente semine consuetudinem ineant.* Verùm ob ardores iuuentutis, & periculum incontinentiæ multis salutarius est tantam ætatem non expectare, sed citiùs vxorem ducere.

Virili ætati congrui coniugium

VERS.10. FILIVM (suum) AB INFANTIA DEVM TIMERE DOCVIT, ET ABSTINERE AB OMNI PECCATO] Idem filios suos docuit Dauid Psal.33.12.& Salomon Prouerb.4.4.& Eccles.c.30.1. & seq. Sic S. Blanca filio suo S.Ludouico Franciæ regi hoc crebrò inculcabat: *Fuge peccatum: Malo te videre agentem animam, quam peccatum lethale in Deum tuum admittentem.*

VERS.12 CVM OMNES EDERENT EX CIBIS GENTILIVM (puta idolothytis, id est ijs, quæ idolis fuerant immolata, vel lege Mosaica vetitis, vti erat caro porcina,&c.) ISTE NVNQVAM CONTAMINATVS EST] Idem fecit Daniel c.1. Eleazarus,& Machabæi 2. Machab. 6. & 7. qui maluerunt ab Antiocho excarnificari,& in sartagine frigi, quàm suillam lege vetitam edere.

VERS. 13. ET QVONIAM MEMOR FVIT DOMINI (& omnium præceptorum eius) IN TOTO CORDE SVO] vt totum cor applicaret,& daret ad cognoscendam & exequendam in omnibus Dei legem, & voluntatem: hinc Deus ei vicem, & gratiam rependit; nam sequitur.

Tria Tobiæ priuilegia. DEDIT ILLI DEVS GRATIAM IN CONSPECTV SALMANAZAR REGIS] Ex hac gratia regis tria ab eo insignia accepit beneficia. Primum exprimitur v. 14. *Et dedit*, inquit, *illi potestatem quocumq; vellet ire habens libertatem, quæcumque facere voluisset*, qua libertate optimè vsus est Tobias,obeundo domos Hebræorum, eisq́ue monita salutis dando, vt sequitur.

Secundum fuere ampla dona, & munera, adeò vt ex eis decem talenta tradiderit Gabelo, ac copiosas in egentes Hebræos eleëmosynas fecerit, vt patet v. 19. & 20. Fuit ergo Tobias ex regiis donis, & officio, de quo mox, diues, & opulentus.

Tertium addunt Græca quæ habent; *Et sui emptor Regis*, Græcè ἀγοραστὴς, id est omnium,quæ ad regem spectarent, emptor, & procurator, siue esset annona, siue vestes, siue equi, siue arma, siue prædia &c. fuit ergo Tobias dispensator domus regiæ, vti fuit Ioseph Pharaonis Gen.45. vnde Hebræi habent: *Constitutus fuit super omnia quæ habuit Salmanasar.* Fuit igitur Tobias œconomus regis, quæ prima est in aula regia dignitas, ideoq́ue honorata, & magni stipendij lucriq́ue: ex quo proinde Tobias euasit locuples, vt omnibus Hebr. egentibus sua libertate succurreret.

ET EX HIS QVIBVS HONORATVS (id est muneratus, & ditatus) FVERAT A REGE, HABVISSET DECEM TALENTA ARGENTI] Nonnulli, ait Serarius, decem hæc talenta confeciſſe putant 3072. coronatos Francicos. Alij sexies mille, eò quòd vni talento dent coronatos sexcentos. Alij, vt Cardanus li. de libris suis,vni talento dant ducatos quingentos, vnde decem talenta facerent quinque millia ducatorũ. Nil enim certi hîc assignari potest, quod ignoremus, an talentum hoc fuerit Babylonicum, an Persicum,an Hebræum; sed certum est, ingentem fuisse summam plurium millium aureorum; vnde patet Tobiæ opulentia, æquè ac charitas, & liberalitas in Gabelum, alioſq́ue Hebræos inopes. VERS. 16.

ET CVM MVLTA TVRBA GENERIS SVI (gentis suæ) GABELVN EGENTEM VIDERET, QVI ERAT EX TRIBV EIVS (Nepthali) SVB CHIROGRAPHO (prudenter,vt sibi cautum foret de debito) DEDIT ILLI MEMORATVM PONDVS ARGENTI.] Pro *dedit* Græcè est ἔθετο, id est *deposuit*, quasi hæc pecunia fuerit depositum datum Gabelo vt illud seruaret, donec Tobias illud repeteret, & in egenos Iudæos, in Rages & Media degentes distribueret, ita tamen, vt Gabelo potestatem faceret eò vtendi pro vrgenti necessitate sua: quare depositum hoc fuit simul, & mutuum; sed nullam mutui vsuram exegit Tobias, imò nec quippiam petijt pro lucro sibi cessante, & damno emergente, ait S.Ambr.lib. de Tobia, c. 24. *non pignus quæsiuit non fideiussorem popposcit.* Et cap. 2. *plus honestati, quàm necessitati consulens cui sua deerant, alimoniam commodauerat proximo suo, quam toto vitæ suæ tempore in tanta indigentia non reposcit. Vbi se fessum vidit, vt depositum senectute, insinuauit filio: non tam cupiens commodatum reposcere, quam sollicitus ne fraudaret heredem.* Vide hic charitatem, & liberalitatem Tobiæ. VERS. 1.

POST MVLTVM VERÒ TEMPORIS, MORTVO SALMANASARE, CVM REGNARET SENNACHERIB FILIVS EIVS PRO EO, ET FILIOS ISRAEL EXOSOS HABERET] ab initio regni sui, sed maximè post acceptam cladem 185. millium cæsorum ab Angelo in Iudæa, anno 14. Ezechiæ regis Iuda. VERS. 18.

TOBIAS QVOTIDIE PERGEBAT PER OMNEM COGNATIONEM SVAM, ET CONSOLABATVR EOS, DIVIDEBATQVE VNICVIQVE PROVT POTERAT DE FACVLTATIBVS SVIS. VERS. 19.

ESVRIENTES ALEBAT, NVDISQVE VESTIMENTA PRÆBEBAT, ATQVE OCCISIS SEPVLTVRAM SOLLICITVS EXHIBEBAT,] Ecce hæc sunt opera pietatis, & misericordiæ tam [illegible]talis,quàm spiritualis,in quibus opes, & vires suas piè,sanctèque exhausit Tobias, ob quæ martyrij spem, ac penè rem, & lauream consecutus est; vti S.Ianuarius,S. Marius & Martha cum filijs,pluresq́ue alij visitantes, alentes & sepelientes martyrum corpora, martyrijcoronam adepti sunt. VERS. 20.

Tobiæ æmulator fuit S. Malachias Episcopus Hiber-

Hiberniæ, de quo ita ſcribit S. Bern. in eius vita A poſt initium: *Denique cura erat ei maxima in ſepeliendis defunctis pauperibus, quod hoc ſibi non minus humilitatem ſaperet, quàm humanitatem. Nec defuit nouæ noſtræ Tobiæ rediuiua à muliere tentatio, imo à ſerpente per mulierem. Germana eius indignationem (vt ſibi videbatur) officij exhorrens, quid facis (inquit) ô inſane? Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Et hoc illi quotidie exprobrans ingerebat ſed reſpondebatur mulieri ſtultæ, iuxta ſtultitiam ſuã. Miſera tu eloquij caſti vocem tenes, ſed virtutem ignoras. Ita miniſterium ad quod coactus acceſſerat, deuotus tenuit, indefeſſus exercuit.*

VERS. 12. AT VBI NVNCIATVM EST REGI (Sennacherib) IVSSIT EVM OCCIDI, ET TVLIT OMNEM SVBSTANTIAM EIVS.] Tobias ergo ſpolium bonorum omnium, ac fugam, & exilium, quin & ſententiam B mortis pro fide, & charitate ſua libens accepit; fuit igitur ipſe confeſſor, & voto martyr. Audi S. Ambroſ. lib. de Tobia c. 1. *Ob virtutes ſcilicet agendas quibus praditus fuerat, ſubijt ærumnam captiuitatis, quam ferebat humiliter. ac patienter, communem magis iniuriam, quàm priuatam dolens; nec ſibi virtutum ſuffragia nihil prodeſſe deplorans, ſed magis eam contumeliam minorem ſuorum peccatorum pretio arbitratus.*

Pie, & ſapienter S. Bern. in ſenten. *Martyrium ſine ſanguine, ait, triplex eſt. Parcitas in vbertate, quam habuit Dauid, & Iob: Largitas in paupertate, quam exercuit Tobias, & vidua in Euang. Caſtitas in iuuentute, qua vſus eſt Ioſeph in Ægypto.*

TOBIAS VERÒ CVM FILIO SVO, ET CVM VXORE SVA FVGIENS NVDVS LATVIT] Hebræa habent Tobiam delituiſſe per dies nouemdecim. VERS. 23.

POST DIES VERÒ 45. (à clade accepta, & fuga ex Iudæa) OCCIDERVNT REGEM FILII IPSIVS] Vide dicta 4. Reg. 32. 21. VERS. 24.

ET REVERSVS EST TOBIAS IN DOMVM SVAM OMNISQVE FACVLTAS (opum) RESTITVTA EST EI] quæ nimirum adhuc ſupererat. Nam multa fuiſſe ab officialibus regiis, ſatellitibus & militibus conſumpta, direpta, diſtracta, diſſipata, liquet ex eo quòd Anna vxor Tobiæ texendo quæſierit victum, vt dicitur c. 2. v. 19. Vnde S. Ambroſ. c. 1. *vix tandem*, inquit, *per amicum potuit, direpto patrimonio, egenus, & exul reſtitui ſuis.* Vbi nota τὸ *per amicum*; nam Hebræa & Græca addunt, Tobiam bonis ſuis reſtitutum fuiſſe per Achiacharum, ſiue Akiakarum, nepotem ſuum, qui in magna erat gratia, & honore apud Aſarhaddon (quem Græca vocant Sarchedon) filium, & ſucceſſorem Sennacherib. Achiacharus enim (quem Noſter c. 11. v. 20. vocat Achior) erat filius Anaelis, qui erat frater Tobiæ, quem Aſarhaddon conſtituit primò ſuum pincernam, ſecundò ab annulo regio. vt quaſi ſigillifer eo litteras regias obſignaret, qualis fuit Mardochæus apud Aſſuerum, Eſther cap. 3. tertiò totius imperij Aſſyriorum δοιχηπὸν, id eſt gubernatorem: quartò rationibus omnibus præfectum, ſeu Rationalem: quintò ſecundum à ſe ſiue vicarium ſuum, vt habent Hebræa & Græca.

Achior quis.

Quinque Tobiæ honores.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias ex ſepultura feſſus, & obdormiens ſtercore hirundinum excæcatur: vnde ab vxore, & amicis afflictus, omnia, quaſi alter Iob, mira excipit patientia.

1. POST hæc verò, cùm eſſet dies feſtus Domini, & factum eſſet prandium bonum in domo Tobiæ, 2. dixit filio ſuo: Vade & adduc aliquos de tribu noſtra, timentes Deum. vt epulentur nobiſcum. 3. Cumque abiiſſet, reuerſus nunciauit ei, vnum ex filijs Iſrael iugulatum iacere in platea. Statimque exiliens de accubitu ſuo, relinquens prandium, ieiunus peruenit ad corpus. 4. tollenſque illud portauit ad domum ſuam occultè, vt dum ſol occubuiſſet, cautè ſepeliret eum. 5. Cumque occultaſſet corpus, manducauit panem cum luctu & tremore, 6. memorans illum ſermonem, quem dixit Dominus per Amos prophetam: Dies feſti veſtri conuertentur in lamentationem & luctum. 7. Cum verò ſol occubuiſſet, abijt & ſepeliuit eum. 8. Arguebant autem eum omnes proximi eius, dicentes: Iam huius rei cauſa interfici iuſſus es, & vix effugiſti mortis imperium, & iterum ſepelis mortuos? 9. Sed Tobias plus timens Deum, quàm regem, rapiebat corpora occiſorum, & occultabat in domo ſua, & medijs noctibus ſepeliebat ea. 10. Contigit autem vt quadam die fatigatus à ſepultura, veniens in domum ſuam, iactaſſet ſe iuxta parietem, & obdormiſſet, 11. & ex nido hirundinum dormienti illi calida ſtercora inciderent ſuper oculos eius, fieretque cæcus. 12. Hanc autem tentationem ideo permiſit Dominus euenire illi, vt poſteris daretur exemplum patientiæ eius, ſicut & ſancti Iob. 13. Nam cùm ab infantia ſua ſemper Deum timuerit, & mandata eius cuſtodierit, non eſt contriſtatus contra Deum quòd plaga cæcitatis euenerit ei, 14. ſed immobilis in Dei timore permanſit, agens gratias Deo omnibus diebus vitæ ſuæ. 15. Nam ſicut beato Iob inſultabant reges, ita iſti parentes & cognati eius irridebant vitam eius, dicentes: 16. Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas? 17. Tobias verò increpabat eos dicens: Nolite ita loqui: 18. quoniam filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quam Deus

Deus daturus est his qui fidem suam numquam mutant ab eo. 19. Anna verò vxor eius ibat ad opus textrinum quotidie, & de labore manuum suarum victum quem consequi poterat, deferebat. 20. Vnde factum est, vt hœdum caprarum accipiens detulisset domi. 21. Cuius cùm vocem balantis vir eius audisset, dixit: Videte, ne fortè furtiuus sit, reddite eum dominis suis, quia non licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere. 22. Ad hæc vxor eius irata respondit: Manifestè vana facta est spes tua, & eleemosynæ tuæ modo apparuerunt. 23. Atque his & aliis huiusmodi verbis eo robrabat ei.

VERS. 1. CVM ESSET DIES FESTVS] Pentecostes, vt habent Hebræa, & Græca, Hoc enim die præcipuè est vacandum operibus charitatis. Hæc enim sunt opera Spiritus sancti cuius festum celebratur in Pentecostes Actor. 2. v. 1. & seqq.

VERS. 4. ET DVM SOL OCCVBVISSET CAVTE (occultè ne quis eum apud regem accusaret, itaque vitæ periculum adiret, vti fecerat c. 1. 22.) SEPELIRET EVM] *Interdicto*, ait S. Ambr. c. 1. *non reuocabatur magis, quam incitabatur, ne deserere officium pietatis mortis metu videretur: erat misericordiæ pretium mortis pœna.* Idem lib. 1. offic. c. 4. *Tobias*, ait, *formam pietatis expressit euidentius, cùm relicto conuiuio mortuos sepeliret, & ad cibos pauperis mensa inuitaret inopes.* Et S. August. lib. de cura pro mortuis, c. 1. & seqq. *Tobias, ait sepeliendo mortuos Deum promeruisse, teste Angelo. commendatur.* Sepultura enim est vltimum misericordiæ officium, naturæ debitum, quasi honor defuncti, & cognatorum solatium, ac naturæ desiderium. Audi S. Ambr. hîc cap. 1. & 2. *Magnum hoc opus. Si viuentes operire nudos præcipimur, quantò magis debemus operire defunctorum corpora? Si viantes ad longiora deducere solemus, quantò magis in illam æternam domum profectos, vnde iam non reuertentur? Nihil hoc officio præstantius, ei conferre, qui tibi iam non potuit reddere, vindicare à volatilibus, vindicare à bestijs consortem naturæ. Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus dedisse produntur, homines negabunt?*

Adde fidelibus sanctis sepelienda esse corpora, vt per hoc protestemur fidem, & spem resurrectionis, scilicet ea non abijci, vt cadauera equorum & canum, quorum animæ cum corpore intereunt, sed sepelîri, & resurrectura in anima, & corpore ad vitam immortalem. Rursùm per sepulturam virtuti sanctorum, & martyrum magnus defertur honos: vnde tanta Pontificibus primis sepeliendi maatyres cura extitit; imò S. Nicomedes sepeliendo corpus S. Feliculæ Martyris, & S. Iustinus presbyter S. Laurentij, alijque plures per sepulturam martyrum, martyrij lauream adepti sunt.

Sic Marcianus, postea cùm in corpus recens occisi incidisset, illudque sepelire vellet, captus est quasi ille eum occidisset, ideoque damnatus ad mortem; sed Dei prouidentiâ factum, vt deprehenderetur cædis auctor, itaque Marcianus liberaretur, inquit Euagrius l. 2. c. 1. Atque hoc opere meruit Marcianus euehi ad imperium, fierique maritus S. Pulcheriæ sororis Theodotij Imp. quo proinde nullus melior, nullus fortior, nullus pientior fuit Imperator: ita Baron. anno Christi 450.

VERS. 10. CONTIGIT AVTEM, VT QVADAM DIE (Græcè; *eadem illa nocte*, quæ scilicet diem Pentecostes, de qua v. 1. subsecuta est) IACLASSET SE IVXTA PARIETEM] Hebræus addit: *nec statim ingressus sum domum meam, eo quòd pollutus essem super mortuo* (ex contactu mortui, quem sepelierat iuxta ege-

A Numero 19. v. 11. & 16.) *sed dormiui apertis oculis extra atrium iuxta parietem* sub dio, vbi hirundines nidificant, & stercora in humum egerunt, ijsque omnia commaculant.

VERS. 11. ET EX NIDO HIRVNDINVM DORMIENTI ILLI CALIDA STERCORA INCIDERENT SVPER OCVLOS EIVS, FIERETQVE CÆCVS] *Hirundinum*, Græca habent χελιδόνια, id est, *passeres*, sed Sept. χελιδόνια, vertunt pro Hebr. שִׁפּוֹרִים *sipporim*, id est aues, vt vertit Vatabl. has autem aues ex circumstantijs loci optimè Noster intellexit fuisse hirundines; harum enim stercora oculos excæcant, vnde & alter textus Hebræis hîc habet דְּרוֹר *deror*, id est auis libera, puta hirundo, quæ liberè volat & liberè cum hominibus conuersatur, & in tectis nidulatur, ait R. Dauid, vnde illud Pythagoræ symbolum, *Hirundines sub eodem tecto ne habeas*, hoc est, caue a commercio garrulorum, & susurronum, vti ex Aristot. explicat S. Hier. in Apol. contra Rufinum, & Clemens Alex. lib. 5. Strom. cap. 3. Sic & à Latinis subinde quælibet aues nominantur passeres, vt ostendit hîc Serarius.

FIERETQVE CÆCVS] quia hirundinum stercus est siccum, calidum, & vrens, ideoque humorem oculorum siccat, itaque naturaliter excæcat. ita Fran. Valesius sacræ philos. c. 42. minùs rectè ergo Lyranus hanc excæcandi vim negat stercori hirundinis. Probabiliùs Dion. & Valesius censent, Tobiam non fuisse excæcatum, sed albuginem, & membranam dumtaxat oculis eius obductam fuisse: quam subinde chirurgi acu deducentes, oculos suæ libertati, visui que restituunt, de qua re plura cap. 6. v. 9. Porrò hac de causa pulli hirundinum inter parentum stercora versantes excæcantur, sed à parentibus rursum visus eis redditur per herbam, quæ dicitur chelidonia. Audi Tertul. lib. de pœnitentia cap. 12. *Hirundo si excæcauerit, pullos, nouit illos oculare rursum de sua chelidonia.* Et Plinium lib. 8. cap. 27. *Chelidoniam visui saluberrimam hirundines monstrauere, vexatis pullorum oculis illa medentes.* Et lib. 25. cap. 8. *Hac* (chelidonia) *hirundines oculis pullorum in nido restituerunt visum, vt quidam volunt, erutis oculis.*

Pulli hirundinum oculantur chelidonia.

Mirum hoc est, æquè ac illud, quod idem scribit Plinius lib. 10. cap. 37. hirundinum oculos erutos renasci. Idem asserit Ælianus lib. 2. cap. 3. citatque Arist. sed mutilè, verba enim Arist. lib. 6. hist. anim. cap. 5 sunt: *Pullorum hirundinis recentium oculi, si quis stimulo vexauerit, resanescunt, & cernendi vim postea planè recipiunt.* Iam aliud profecto, ait Aldrouandus in Hirundine pag. 663. est, visum vexatum recipere, aliud oculos erutos renasci, quod asserit Ælianus, & Plinius. Idem verò Aldrouandus p. 689. ciuerem pulli hirundinis cum melle oculis inspersum earum caliginem allata claritate dispellere, ex Dioscoride & Auicenno asseuerat, imò ad idem valere fel, & stercus frigidum (calidum enim acre est, & adurens vnde

Mira de hirundine.

Tobiam excæcauit) hirundinum ex Alberto Magno contendit.

Tropol. S. Petrus Damianus lib. 2. epistolarum, epistola 12. & in ordine 33. *Quid*, inquit, *leuiter volitantes hirundines, nisi leues adulantium & blanda loquentium significant mores? qui dum blandiloquij sui suauitate demulcent, dum adulationis oleo caput audientis impinguant, interiores oculos, ne solita luce perfruantur, excæcant.*

Rursum Dion. Carthus. dormienti, ait, Ecclesiæ incidere nonnumquam ab hæreticarum hirundinum nidis stercora, & multos excæcari videmus. Porrò l. 2. c. 56. Thomas Cantipratensis explicat, quemadmodum apibus hirundines, & aues infestæ sint, id est piis, castisque animis dæmones. *Potest*, ait, *& aliud tentationum genus hirundinum, quarum stercore Tobias cæcatus est, vel aliarum auium vexatio designare, vt sub virtutum specie, vitiorum tenebris inuoluamur: verbi gratia; captat quis dues fieri, & congregare diuitias, vt in fine condat vberius testamentum fiatq; hæredeus Christum, qui copiarum suarum dereliquit, vel dominos terræ vel parentes, aut clientulos suos, vel raptores quoslibet nequissimos possessores. Hoc maximè in clericis videmus, quorum tamen bona pauperum esse deberent, & quæ eis omni die superfluunt, non in marsupio, vel in arca, sed indigo ori famelici, & in ventribus esurientium deberent liberaliter erogari.*

VERS. 12. HANC AVTEM TENTATIONEM IDEO PERMISIT DOMINVS, EVENIRE ILLI, VT POSTERIS DARETVR EXEMPLVM PATIENTIÆ EIVS, SICVT ET S. IOB] Tobias ergo & Iob sunt duo patientiæ exempla, & specula omnibus cæcis, & afflictis assiduè intuenda, & imitanda: nil enim mali cuipiam fideli obuenit, nisi ex certa Dei præscientia & voluntate, ad eum, vel à vitijs purgandum, vel in virtute, & patientia perficiendum, itaque eius merita, & præmia in cælo augendum. Sic permisit Deus iustum Abel impietate fraternâ necari: Abrahamum charissimi filij holocausto tentari: Iosephum à fratribus impiè vendi: Mosen cum toto populo Israelitico crudeli Pharaonis tyrannide opprimi: Dauidem implacabili Regis Saulis odio subijci: Susannam impudicorum calumniis exponi: Prophetam Isaiam medium serrâ serrari: Danielem obijci leonibus. Vide decem rationes, ob quas Deus permittit Sanctos affligi recensentem S. Chrys. hom. 1. ad populum. Verè S. August. Serm. 226. de Temp. qui est de Tobia: *Ad hoc*, ait, *cæcitatis incurrit exitium, vt Angelum susciperet medicum.*

VERS. 13. NON EST CONTRISTATVS CONTRA DEVM] vt murmuraret, vel quereretur, diceretque, Domine cur permisisti me in opere tuo, ob sepulturam scilicet mortuorum, ab hirundine stercorari, & excæcari? Audi S. Ambr. lib. de Tobia, c. 2. *Tam sancto fessus officio propheta, dum requiescit iuxta parietem aulæ, cadente de passerum nido stercore, albugine cæcitatem incidit, nec conquestus ingemuit, nec dixit: Hæc merces laborum meorum? Fraudari magis se doluit obsequiorum, quàm oculorum munere: nec cæcitatem pœnam, sed impedimentum putabat.*

Porrò Græca, & ex ijs S. Ambr. addunt: *Et factæ sunt albugines in oculis meis. Et abij ad Medicos, & non profuerunt mihi: Achiacharus* (meus de fratre nepos) *autem nutriebat me quousque profectus sum in Elymaida*, periculi vitandi causa, de quo in fine cap. vltim. Videtur enim Tobias post cæcitatem rursum ab aliquo apud regem accusatus & bonis spoliatus, sed vt habet Græcus, & Hebræus, ab Archiacharo altus & sustentatus. Achiachar verò eam ob causam, videtur & ipse calumniam passus, prout Græcè cap. vltimo dicitur, tumque Tobias, vel relegatus esse, vel profugisse in Elymaidem, vt in Græco legimus. ita Serarius & alij.

VERS. 14. SED IMMOBILIS IN DEI TIMORE PERMANSIT, AGENS GRATIAS DEO OMNIBVS DIEBVS VITÆ SVÆ.] Hic est actus heroicæ patientiæ, hic status viri sancti, & perfecti, qui terrena cuncta, tam aduersa, quàm prospera despiciens, mente in cælis versatur, & iam inchoat prægustatque cælestem felicitatem. Ita Iob vndique afflictus dicebat c. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum.* In aduersis ergo omnibus Deo gratias age, & sanctus, imò beatus eris. Porrò Auctor quæst. ex vtroque testamento apud S. August. qu. 119. *Quam laudabilis*, inquit, *sit sanctus Tobias scripturâ docemur, cuius deuotionem, nec captiuitas minuit, nec oculorum amissio quominus Deo benediceret, persuasit: neque exhausta substantia à via iustitiæ, & veritatis auertit. Necessitas enim probat iustum. In egestate æquitatem seruare, vera, & perfecta iustitia est. Vnde enim quorumdam deuotio minuitur, inde augmentum facit laude dignus Tobias.* Et paulò pòst: *Sancti Tobiæ erectus ad Deum animus, nec captiuitate fractus nec inopiâ humiliatus.*

Perfectus est, qui in aduersis Deo gratias agit.

Ita Sancti in cæcitate Deo gratias cum Tobia egerunt, imò cæcitatem amarunt. Cæcus fuit S. Pigmenius Martyr, cui cùm Iulianus Apostat. 1. cæcitatem exprobraret: *Ego verò*, inquit Pigmenius, *Deo optimo Maximo æternas ago grates, quòd non videam Iulianum.* Tandem ob egregiam Christianæ legi operam nauatam, & paganorum euersa idolorum monstra, in Tiberim proiectus, ex illo in cælum migrauit; plus hic vnus vidit cæcus, quàm omnes laruarum cultores oculati. Cæcus fuit Didymus S. Hieronymi præceptor, quem ipse suum videntem vocat. Cæcus per 4. annos fuit Spes Abbas, cuius morientis anima specie columbæ euolauit in cælum, teste S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 10. Plura vide apud nostrum Matthæum Rader. rum [illegible] 3. viridarij, cap. 3. Cæcus fuit S. Audomarus Teruani Episcopus anno Domini 658. qui cùm per S. Vedastum vsum videndi dudum amissum recuperasset, fertur ægro id animo tulisse, & votis impetrasse vt reserata lumina rursum obortâ cæcitate velarentur, quam in salutem suam, à Deo immissam sibi dictabat. Hic vidit, quid commodi cæcitas afferret, quantocumque malorum occasiones præcideret. Sanctimonialis illa apud Ioannem Moschum in prato spir. c. 96. oculos sibi erutos misit ad adolescentem specie oculorum suorum captum, itaque eum compunxit, vt monachum probatissimum effecerit. S. Aquilinus tempore Clodouæi, Pontifex Ebroicensis creatus petiuit ab æterna luce, vt sibi mortalia oculorum lumina clauderet, vt cælestem contemplari firmioribus mentis oculis lucem posset: impetrauit, nihilominùs munere Pontificatus egregiè concionando perfunctus. ita habet vita eius apud Surium die 19. Ob.

Exempla cæcorum Deum laudantium.

VERS. 15. NAM SICVT BEATO IOB INSVLTABANT REGES] Hinc patet, amicos Iob, scilicet Eliphaz, Baldad, & Sophar fuisse reges, idest regulos, & principes aliquot oppidorum, dequo plura Iob capite 2. & vltim. Hi venerant consolaturi Iob, sed pro conso-

consolatione ingesserunt desolationem: arguerunt enim eum scelerum grauium, quasi ob ea à Deo tam dirè castigaretur: vnde insultasse eos Iob liquet. Nonne c. 6. v. 25. referuntur, *detraxisse sermonibus veritatis?* v. 26. *ad increpandum tantùm eloquia concinnasse, & in ventum verbum protulisse, super pupillum irruisse, & amicum subuertere voluisse?* Nonne c. 13. v. 4 vocantur *Fabricatores mendacij, & cultores peruersorum dogmatum?* c. 16. v. 9. *Falsiloqui?* & c. 19. v. 2. *vsquequo*, ait Iob *affligitis animam meam, & atteritis me sermonibus? En decies confunditis me, & non erubescitis opprimentes me. Vos contra me erigimini, & arguitis me in opprobrijs meis.* Tandem verò quis contra eos, Deo ipso vel testis vel iudex grauior? eorum certè vni c. 42. v. 7. Deus cælites occlamat: *Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos; quoniam non estis locuti contra me rectum, sicut seruus meus Iob*, ita Serarius.

Porro Iob adhuc viuens vocatus beatus. quia, vt ait S. Iacobus c. 1. v. 12. *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit accipiet coronam vitæ. Beatus fuit Iob*, ait Epistola 2. c. 9. S. Fulgentius, *cùm in diuitijs iustè viueret; sed beatior, cùm in paupertate iustior extitisset. Beatus fuit, cùm decem circumdaretur filijs: sed beatior, cùm vna cunctorum simul orbitate percussus, in Dei dilectione permansit immobilis. Beatus etiam fuit in corporis sospitate; sed beatior est fastus in vulnere. Beatior etiam in aceruo squaloribus pleno, quàm in palatio marmoribus adornato.*

VERS. 16. VBI EST SPES TVA?] q. d. spes tua te fefellit, fuitque falsa, & fallax; sperabas enim per eleemosynas obtinere à Deo prospera omnia, & ecce Deus per sepulturam mortuorum te cæcauit & oculis priuauit. Quid enim infelicius, & miserius C oculis orbato & cæco?

VERS. 18. FILII SANCTORVM SVMVS,] puta Abrahæ, Isaac, & Iacob, &c. eorum ergo fidem, spem, patientiam, & constantiam in aduersis imitemur. Idem dicat Christianus afflictus: Filius sum Christi, eius ergo passionem & crucem iugiter intuebor ac patientiam imitabor. Filius sum SS. Apostolorum & Martyrum, vt S. Pauli, S. Laurentij, S. Stephani, S. Vincentij, &c. qui tot, & tanta pro Christo pertulerunt? ergo eos sequar, & vel modicum meum malum Christi amore libenter & fortiter sustinebo. Sum enim filius Sanctorum, ideoque ipse sum sanctus, id est, fidelis, Deo dicatus, & ab eo vocatus ad perfectam sanctitatem, quæ in patientia consistit. *Patientia enim opus perfectum habet.* Iacobi 1. 4.

ET VITAM ILLAM EXSPECTAMVS, QVAM D DEVS DATVRVS EST HIS, QVI FIDEM SVAM NVNQVAM MVTANT AB EO.] Respondet appositè Tobias insultantibus sibi: *vbi est spes tua?* q. d. spes mea non refertur ad bona præsentia, sed futura. Spero enim post hanc, aliam vitam beatam & æternam, quam Deus dabit iis, qui in fide & spe illius constanter in quibusuis aduersis persistunt. Hæc spes alterius, & felicis vitæ excitauit septem fratres Machabæos, vt sartagines, tympana, equuleos, & omnia tormenta superarent, imò contemnerent, vnde ad Antiochum tyrannum intrepidè dicebant: *Tu quidem scelestissime, in præsenti vita nos perdis, sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit.* 2. Mach. 7. Idem senserunt & dixerunt cæteri martyres ferè ad vnum omnes, qui, vt ait Apost. Heb. 11. 37. *lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui*

Spes gloriæ est stimulus ad virtutes.

A *sunt*, &c. *non suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionem*, quia & Christus ipse, vt ait idem ibidem c. 12. 2. *proposito sibi gaudio* (mox futuræ resurrectionis & ascensionis gloriosæ) *sustinuit crucem confusione contempta.* Quem imitatur S. Franciscus. *Tanta*, ait, *est gloria quam exspecto, vt omnis me pœna delectet.*

VNDE FACTVM EST, VT HOEDVM CAPRARVM ACCIPIENS DETVLISSET DOMI,] in domum. Græca addunt hœdum hunc dono additum Annæ supra mercedem texturæ suæ, cumque Annæ hoc dicenti non crederet Tobias planè, illa irata eum irrisit dicens: *Vana facta est spes tua, &c.* Habebat Tobias occasionem dubitandi de furto, tum quia numquam hœdus talis domi suæ comparuerat, nec talis dari solet pro mercede textricibus, nec talem vmquam acceperat, & attulerat Anna; tum quia B Anna erat pauper: timebat ergo, ne paupertas eam coegisset ad hœdum errantem, & perditum in domum inducendum: tum quia ipse ergà iustitiæ amantissimus, & furti osor acerrimus, æquè ac tenerrimæ & delicatissimæ conscientiæ; *Bonarum autem mentium est timere culpam, vbi non est culpa*, ait S. Bernard. Simili modo in summa rerum inopia, & fame oblatum diuinitùs panem, *timens, ne fortè alienus esset, & culpam velut ex pietate perpetraret*, suis apponere mercenarijs formidabat S. Sanctulus apud D. Gregorium Dialogorum l. 3. cap. 37.

VERS. 20.

Tobiæ metus de hœdo furtiuo iniustus.

ADHÆC VXOR EIVS IRATA RESPONDIT: MANIFESTE VANA FACTA EST SPES TVA, ET ELEEMOSYNÆ TVÆ MODÒ APPARVERVNT ESSE VANÆ] cùm per eas te & me, totamque familiam in tantam egestatem, & cæcitatem, & angustiam adduxeris. Disce hîc à Tobia pro benefactis maledicta, imò maleficia etiam ab intimis amicis recipere, & constanter ferre. Hoc est præmium patientiæ, hæc eius coronis, vt ipsa nouam passionem prouocet, in eaque noua maioriq; patientia coronetur, Audi S. Aug. Serm. 18. in Matt. *Quanta putatur infelicitas hominum, qui lucem istam corporeã non vident! Extraneus est aliquis? continuò dicitur: Iratum Deum habuit: aliquid mali commisit. Hoc vxor Tobiæ dicebat viro. Clamabat ille propter hœdũ, ne de furto esset: nolebat sonũ furti audire in domo sua. Illa defendẽs factam suum, opprobrio percutiebat maritum: & cùm ille diceret: Reddite, si de furto est illa, respondebat resultãs, vbi sunt iustitiæ tuæ? Quàm cæca erat, quæ furtum defendebat! & quàm lucem videbat, qui furtum reddi imperabat! illa erat foris in luce solis, ille erat intus in luce iustitiæ. Quis eorum erat in luce meliore?* Et S. Cypr. l. de mortalitate: *& Tobias post opera magnifica, post misericordiæ suæ multa & gloriosa præconia, cæcitatẽ luminũ passus timens, & benedicens in aduersis Deum, per ipsam corporis sui cladem, creuit ad laudem quem & ipsum vxor sua deprauare tentauit dicens: vbi sunt iustitiæ tuæ? ecce quæ pateris. At ille circa timorem Dei stabilis & firmus, & ad omnem tolerantiam passionis, fide religionis armatus, tentationi vxoris inualidæ in dolore non cessit, sed magis Deum patientia maiore promeruit, quem postmodum Raphael Angelus collaudat.*

VERS. 22.

Sancti pro beneficijs maleficia recipiũt ab amicis.

Simili modo S. Saturus procurator domus Hunerici regis Arriani, cùm ab eo maximis minis, indeque ab vxore propria multis lachrymis sollicitaretur ad Arianismum, intrepidè cum S. Iob respondit: *tanquam vna ex insipientibus mulieribus loqueris. Formidarem, mulier, si sola esset huius vitæ amaræ dulcedo, artificio cõiux diaboli ministraris. Si diligeres maritum,*

tum, nunquam ad secundam mortem attraheres proprium virum. Distrahant filios, separent vxorem, auferant substantiam mei Domini, ego securus de promissis, verba tenebo: Si quis non dimiserit, vxorem, filios, agros, aut domum, meus non poterit esse discipulus. Quid vltra? discendente muliere cum filijs refutata; confortatur Saturus ad coronam discutitur, expoliatur, pœnis conteritur, mendicus dimittitur. ita Victor Vticensis l.1. persecutionis Wandalicæ sub finem.

Antistrophæ virtutes Iob & Tobiæ.

1. *Iob & Tobias similis.*

• Iob & Tobias in multis fuere persimiles, primò in profusis eleemosynis, & cuiuslibet misericordiæ officiis, qualia de se deprædicat Iob c.31.& Tobias hic c.1.

2. Secundò, in constanti rerum aduersarum, præsertim paupertatis, cæcitatis, & morborum tolerantia, imò gratiarum actione. Sunt enim ipsa Dei magna beneficia. vtpote magnæ virtutis magniq́ne præmij materia. Dicebat ergo Iob patiens: *Dominus dedit Dominus abstulit, sit nomen Domini Benedictum.* Idem dicebat Tobias.

3. Tertiò, Tobias hæc omnia sustinuit ob spem futuræ vitæ beatæ, v.18. sic & Iob c.19.v.25. *scio*, ait, *quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum, &c. reposita est hæc spes mea in sinu meo.*

4. Quartò, Iob irrisus fuit ab vxore, & amicis, sed irridentes irrisit: sic & Tobias.

5. Quintò, Deus Tobiæ opes ablatas visumque restituit, sic & Iobo c.vlt. omnia reddidit duplicia.

CAPVT TERIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias irrisus ab vxore, Zara ab ancilla, gementes & orantes à Deo exaudiuntur, qui proinde mittit S. Raphaelem, vt vtrumque curet.

1. TVnc Tobias ingemuit, & cœpit orare cum lachrymis. 2. dicens: Iustus es Domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuæ, misericordia, & veritas, & iudicium. 3. Et nunc Domine memor esto mei, & ne vindictam sumas de peccatis meis; neque reminiscaris delicta mea, vel parentum meorum. 4. Quoniam non obediuimus præceptis tuis, ideo traditi sumus in direptionem, & captiuitatem, & mortem, & in fabulam, & improperium omnibus nationibus, in quibus dispersisti nos. 5. Et nunc, Domine, magna iudicia tua, quia non egimus secundùm præcepta tua, & non ambulauimus sinceriter coram te. 6. Et nunc, Domine, secundùm voluntatem tuam fac mecum, & præcipe in pace recipi spiritum meum: expedit enim mihi mori magis quàm viuere. 7. Eadem itaque die contigit, vt Sara filia Raguelis in Rages ciuitate Medorum, & ipsa audiret improperium ab vna ex ancillis patris sui, 8. quoniam tradita fuerat septem viris, & dæmonium nomine Asmodæus occiderat eos; mox vt ingressi fuissent ad eam. 9. Ergo cùm pro culpa sua increparet puellam, respondit ei, dicens: Ampliùs ex te non videamus filium aut filiam super terram, interfectrix virorum tuorum. 10. Numquid & occidere me vis, sicut iam occidisti septem viros? Ad hanc vocem perrexit in superius cubiculum domus suæ: & tribus diebus, & tribus noctibus non manducauit, neque bibit; 11. sed in oratione persistens, cum lacrymis deprecabatur Deum, vt ab isto improperio liberaret eam. 12. Factum est autem die tertia, dum compleret orationem, benedicens Dominum, 13. dixit: Benedictum est nomen tuum, Deus patrum nostrorum: qui cùm iratus fueris, misericordiam facies, & in tempore tribulationis peccata dimittis his, qui inuocant te. 14. Ad te Domine faciem meam conuerto, ad te oculos meos dirigo. 15. Peto, Domine, vt de vinculo improperij huius absoluas me, aut certè desuper terram eripias me. 16. Tu scis, Domine, quia numquam concupiui virum, & mundam seruaui animam meam ab omni concupiscentia. 17. Numquam cum ludentibus miscui me: neque cum his, qui in leuitate ambulant, participem me præbui. 18. Virum autem cum timore tuo, non cum libidine mea consensi suscipere. 19. Et, aut ego indigna fui illis, aut illi forsitan me non fuerunt digni: quia forsitan viro alij conseruasti me. 20. Non est enim in hominis potestate consilium tuum. 21. Hoc autem pro certo habet omnis qui te colit, quòd vita eius, si in probatione fuerit, coronabitur: si autem in tribulatione fuerit liberabitur: & si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam venire licebit. 22. Non enim delectaris in perditionibus nostris: quia post tempestatem, tranquillum facis: & post lacrymationem & fletum, exultationem infundis. 23. Sit nomen tuum Deus Israel benedictum in sæcula. 24. In illo tempore exauditæ sunt preces amborum in conspectu gloriæ summi Dei: 25. & missus est Angelus Domini sanctus

sanctus Raphael, vt curaret eos ambos, quorum vno tempore sunt orationes in conspectu Domini recitatæ.

VERS. 1.

TVNC TOBIAS INGEMVIT, ET COEPIT ORARE CVM LACRYMIS] Græcè *cum gemitu & lachrymis*, Hebr. *cum suscepto dolore magno, & quadam etiam corporis ægritudine.* Dolor enim ânimi creat dolorem corporis, & ægritudo mentis ægritudinem parit carnis. Passio enim, & affectio animi per sympathiam in corpus sese diffundit. Vide hic quàm verum sit illud Eccles. c. 7. v. 8. *Calumnia conturbat sapientem.* En tibi cæcitas non turbauit Tobiam, sed conturbauit eum calumnia vxoris. Cæcitatem enim sciebat sibi immissam à Deo ex ratione iusta; at calumniam sentiebat sibi ab vxore fieri non ex ratione, sed ex passione iniusta, quæ idcirco graue erat peccatum, quod proinde ipsum valde affligebat. Magis enim offensa Dei creatoris sui, quam iniuria propria eum cruciabat.

Tobias probatur irrisione, non cæcitate, cur?

A

COEPIT ORARE CVM LACHRYMIS] ex intimo cordis sensu, deuotione, & compunctione, ideoque quasi vim intulit Deo, vt eum exaudiret, & consolaretur. Audi S. Augustinum Sermone ducentesimo vigesimo sexto de Tempore qui est de Tobia: *Oratio iusti clauis est cæli. Ascendit precatio & descendit Dei miseratio. Licet alta sit terra, altum cælum, audit tamen Deus hominis linguam, si mundam habeat conscientiam. Cum sensibus loquitur, si sit solus noster gemitus. Sufficit auribus imber oculorum, fletus citius audit quàm voces.* Audi & S. Bern. de modo bene viuendi c. 10. *Anna mater Samuelis per compunctionem, & lachrymas meruit habere filiũ, insuper obtinuit apud Deum prophetiæ donum. Dauid per compunctionem, & lachrymas obtinuit veniam perpetrati homicidij, atque adulterij. Sic enim audiuit per Prophetam: Non morieris quia Dominus transtulit peccatum tuum. Pater Tobiæ per compunctionẽ & lachrymas meruit accipere curationẽ cæcitatis, & consolationem paupertatis. Sic enim dixit ei Raphael angelus: Gaudiũ tibi semper sit & adiecit; Forti animo esto, in proximo est, vt à Deo cureris. Etiã Maria Magdalena per compunctionẽ, & lachrymas meruit à Domino audire: Remittũtur tibi peccata tua.*

Oratio iusti clauis est cæli.

B

C

VERS. 2.

ET OMNES VIÆ TVÆ MISERICORDIA, ET VERITAS, ET IVDICIVM.] Viæ Dei sunt Dei ordinationes, consilia, decreta, gubernationes, actiones, opera. Hisce enim quasi vijs vtitur, & ad creaturas, hominesque regendos descendit; q. d. omnia Dei opera sunt misericordia, vera, & iusta: misericordia, quia mille nostris miserijs, mille miserationibus succurrit. Rursum quia cùm peccata nostra punit, punit citra condignum, & iustitiam misericordiâ temperat. Item punit leuibus pœnis in hac vita, vt per eas metientes, & metuentes atrociissima gehennæ supplicia, declinando à peccatis caueamus. Denique punit vnum, vel paucos, vt cæteri omnes eorum exemplo sapiant. Eadem sunt vera, quia sapientiæ, & veritati primæ conformia; & quia verissimè quod promisit, quodq; minatus est, præstat. Est enim ipse in dictis, factisque verissimus & constantissimus. Eadem sunt iudicium, quia manant ab æterna lege, quæ est in mẽte Dei, & à prima iustitia, iudicioque diuino, ideoque iustissimo.

Via Dei quæ?

Tropol. Tropol. Deus vult, vt in hisce tribus ipsum imitemur. Cupit etgo in omnibus actionibus nostris *misericordiam* quandam inesse, vt vel alijs subueniamus, vel certè nobis ipsis: *veritatem*, vt conuenienter naturæ, ac rationi, conuenienter etiam fini nostro; & si quid vlli dixerimus, dictis ipsis conuenienter agamus: *iudicium*, vt cuilibet, quod suum est, Deo, proximo, nobis ipsis tribuamus, prudenterque viuamus. ita Serarius.

D

VERS. 6.

PRÆCIPE IN PACE RECIPI SPIRITVM MEVM.] Græca addunt, *quia audiui exprobrationes immeritas*; vnde patet, quàm grauiter probra vxoris & aliorum pupugerint animum Tobiæ, vt optauerit mori. Ait enim: *Expedit enim mihi mori magis, quàm viuere.* Vita enim in assiduo, magnoque mœrore non est vita, sed mors, imò peior morte: quare recta ratio dictat, tunc satiùs esse mori, quàm viuere, si nimirùm ita placeret Deo. Sic Iob c. 7. 15. *Suspendium*, ait, *elegit anima mea, & mortem ossa mea.* Et Elias 3. Reg. 19. 4. persecutiones sustinens à Iezabel, *petiuit animæ suæ, vt moreretur, & ait: Sufficit mihi Domine, tolle animam meam.* Et S. Paulus 2. Cor. 1. 8. *supra modum*, ait, *grauati sumus, supra virtutem, ita vt taderet nos etiam viuere.* Fortioris tamen & generosioris animi est mortem non optare, sed aduersa quælibet inuicto ânimo tolerare & superare. Vnde S. Aug. à Wandalis Hippone obsessus: *Noueritis*, inquit, *me hoc tempore nostræ calamitatis, id Deum rogare, vt aut hanc ciuitatem ab hostibus circumdatam liberare dignetur, aut, si aliud ei videtur, suos seruos ad perferendam suam voluntatem fortes faciat, aut certè, vt me de hoc sæculo ad se accipiat.* Et hoc tertium obtinuit. Nam tribus mensibus antequàm vrbs caperetur, vitâ functus est.

Vita in mœrore est mors.

VERS. 7.

EADEM ITAQVE DIE CONTIGIT, VT SARA] Nota hîc miram Dei erga suos fideles prouidentiam. Combinauit enim calumniam Tobiæ cum calumnia Saræ, ac orationem & compunctionem Tobiæ cum oratione & compunctione Saræ, vt vtrumque consolaretur per mutuum coniugium. Et hoc significat τὸ *itaque*, quod respuit futuram coniugij narrationem. Hoc est quod ait Salomon Prou. 19. 14. *Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens.*

Vxor prudendatur à Deo.

Similia sunt in vitis Sanctorum Ioannes Moschus in prato spirituali c. 201. narrat filium cuiusdam Constantinopolitani viri clarissimi, qui omnia erogarat in pauperes ac moriens nõ nisi Christum filio curatorem reliquerat, cùm filius iam depauperatus templum ingressus, deuotè Deum inuocaret, visum à Patritio quodam ditissimo, qui pro hac pietate filiam suam cum ampla dote illi despondit.

Exempla.

VERS. 8.

IN RAGES CIVITATE MEDORVM,] Græca habent *in Ecbatanis*: nam Rages ciuitas sita erat in monte Ecbatanis, vt dicitur c. 5. v. 9. eratque metropolis & regia Medorum.

Dæmonis etymon.

E

QVONIAM TRADITA FVERAT (successiuè) SEPTEM VIRIS, ET DÆMONIVM NOMINE ASMODÆVS OCCIDERAT EOS MOX VT INGRESSI FVISSENT AD EAM.] Causam necis à Raphaele audiemus cap. 6. vers. 17. *Dæmonium*, Græcè additur τὸ πονηρὸν. id est *illud malum, & nequam* scilicet pessimum & *nequissimum*, vt ait S. Prosper parte 2. Promis. cap. 39.

Plato in Chratylo ait dæmones dici, quasi δαήμονες, id est, scientes, quòd plenam habeant naturæ, & rerum naturalium cognitionem, idque probant Lact. l. 2. diuin. inst. c. 14. & S. August. l. 9. de

de ciuit. c. 20. Secundò, alij dæmonis etymon deriuant à δαίμεσθαι, id est regere, quòd dæmones sint hominum gubernatores; vnde Plutar. scripsit librum de genio Socratis, qui eum dirigebat. Tertio, Eusseb. l. 4. de præpar. Euang. Dæmon. inquit, dicitur à δειμαίνειν, id est, terrere, quod homines terrefaciat. Nam, *Si quod*, ait apud S. Athan. S. Anton. *dæmones in pectoribus malæ mentis, & pauoris semẽ inuenerint, quasi latrones qui deserta obtinent loca, cœptos cumulant timores, & crudeliter imminentes infelicem puniunt animam.* Addit S. Athan. ad S. Antonium adductus est adolescentulus, *principalem habens dæmonem*, quem ad discipulum suum ablegans dicebat: *Non est hoc meum opus. Nam contra hunc dæmonum ordinem*, principalem scilicet, *nondum sum donatus gratia, sed hæc est Pauli gratia simplicis*, proat Palladius c. 28. narrat.

Quartò Eugubin. lib. de perenni phil. cap. 19. græcum δαιμων, deriuatur Hebr שֵׁדִים *sedim*, vel potius crasim *sdaim*, id est, perditores, vastatores; tales enim sunt & talis maximè est Asmodæus.

Asmodæus quis? Quæres quisnam sit Asmodæus? Rabbini apud Eliam in Thisbi, asserunt primò, Asmodæum natum è Noema, quæ fuit soror Tubalcain, & Schimronis vxor Gen. 4. v. 22. Quatuor enim dæmonum esse matres, scilicet, Noemia, siue vt ipsi nominant, Nahema, Lilith, Ogereth, & Machlath. Secundò, Asmodæum esse eum, qui in paraphrasi Chaldaica Iob 28. vocatur Sammael, qui Euam tentauit & superauit, ac coniuges exagitat, auctorque est omnium rixarum. Cum illo Saræ certamen fuisse, quæ ab Angelo Dei adiuta victrix abijt: vnde ipsa à vincendo & prævalendo nomen accepit. Sara enim Hebr. idem est, quòd dominans & Domina. hoc posterius aptum verumque est. Tertiò, Eccles. 1. 1. *Ego Ecclesiastes fui Rex*; Chaldæus vertit *Aschmedai malca deschedim*, id est, *Asmodæus rex dæmonum*. Addit Zohar, Salomonem regno eiectum ab Asmodæo in deserto fuisse detentum, ipsumque Asmodæum interim speciem Salomonis assumpsisse, ac ius Hebræis in Ierusalem dixisse. Verùm hæc Rabbinorum sunt commenta, ideoque figmenta.

Resp. Dico ergo Asmodæum esse dæmonem, qui homines ad libidinem exagitat, ac superatos à se plectit, maleque mulctat, vti malè mulctauit septem Saræ sponsos ob impudicitiam. Id ita esse colligitur ex ea, quæ Asmodæo c. 6. v. 17. cõcessa potestas est: *Hi namq; qui coniugiũ ita suscipiunt, vt Deum à se, & sua mente excludant, & suæ libidini, ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus, habet dæmonium potestatem super eos.* Solent verò dæmones eorum ipsorum, quos deceperint, esse carnifices. *A quo enim quis superatus est, huius & seruus est.* 2. Pet. 2. 19. In eos ergo, quasi reos & mancipia sua supplicijs suis grassatur Asmodæus. Vnde Asmodæus, vel Asmodæi socius, aut subditus fuit dæmon ille, quem Cyprianus primùm magus, sed posteà fidelis, & martyr suis incantationibus exciuit, vt S. Iustinam Virginem & martyrem in adolescentis, qui eam ambiebat, amorem inflecteret, sed frustra. Vicit enim eum [illegible] crucis, oratione & constantia S. Iustina. Talis quoque fuit dæmon ille, qui puellam ab adolescente mago incantatam obsidens, à S. Hilarione rogatus, cur ipsum adolescentem magum potiùs non obsedisset, respondit: *Vt quid in eũ intrarem, qui habebat collegam meum amoris dæmonẽ?* vti refert S. Hier. in vita S. Hilarionis. Denique audi S. Athan. in vita S. Antonij: *Dæmon ille ad Antonij se genua prouoluens, humana voce flebat, dicens: Multos reduxi, plurimos decepi: nunc autem, vt à cæteris Sanctis, ita & tuo sum labore superatus. Quem cùm interrogaret Antonius, quisnam esset qui talia loqueretur, ait: Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda aduersùm omnes adolescentes turpitudinis arma suscepi, hinc & spiritus fornicationis vocor. Quantos pudicè viuere disponentes fefelli! quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi! Ego sum propter quem propheta lapsos increpat dicens: spiritu fornicationis seducti estis: & reuera per me illi fuerant supplãtati. Ego sum qui te ipsum sæpe tentaui, & semper repulsus sum.*

Asmodæi etymon. 1. Quæres secundò, cur vocetur Asmodæus? Resp. primò Serarius. Asmodæus dicitur quasi אֵשׁ *es*, id est, Ignis Medai, id est Mediæ, quod esset rex dæmonum omnium, qui tum Mediam (in qua erat Rages, vbi agebat Sara, eiusque septem sponsi occisi ab Asmodæo) vicinasque prouincias incolebant. Cùm enim in Media versaretur, vbi regem nisi in ipsa ea regione ageret? ipse ergo omnes Medos ad libidinem suscitabat, ac superatos à se affligebat. Sunt enim dæmones, Persici, Medici, Africi, Australes, Meridionales, sepulchrales, aerij, ignei, aquei, terrei, vti docet Rhodiginus lib. 2. c. 4. & 5. Chaldæus Cant. 4. 6. & Thomas Cantiprat. lib. 2. Apum c. 57. n. 9.

2. Secundò Asmodæus, vel vt Hebr. dicitur, *Asmodai* significat peccati abundantiam; אִשָּׁם *ascam* enim est peccatum, דַּי *dai* est abundantia; vbi enim ardet libido, ibi abundant peccata. Nam vt ait S. Greg. in 1. Reg. c. 15. *More ignis libido succenditur, & si negligenter extinguitur, adiacens stipula velociter inflammatur.*

3. Tertiò, Asmodæus idem est, quod אֵשׁ *es*, id est, ignem, vel אִשָּׁם *ascam*, id est peccatum, מוֹדֵד *moded*, id est, metiens & mensurans, vt quanta sit concupiscentia exploret, tantamque pœnam culpæ commensam irroget.

4. Quartò, Asmodæus idem est quòd dispenditor, desolator, ab אִשָּׁם *ascam*, id est, desolauit, vel à שָׁמַד *scamad*, id est, disperdidit.

5. Quintò & aptissimè, Asmodæus dicitur quasi אֵשׁ *es*, id est ignis, vel *ascam*, id est peccati, שׁוֹמֵד *scomed* id est disperditor. Ipse enim inducitur hic, vt libidinis vltor, & sponsorũ impudicorum occisor.

MOX VT INGRESSI FVISSENT AD EAM] Græcè, *Antequam essent ipsi cum ea, vt in vxoribus*, id est, antequàm congrederentur. Non enim præmisit Deus Saram tam castam à tam incestis tangi, sed ante tactum eos per Asmodæum occidit, eo quòd vellent eam effræni libidini inuadere.

AMPLIVS (deinceps: nam nullum hucusque genuerat filium) EX TE NON VIDEAMVS FILIVM, AVT FILIAM SVPER TERRAM, INTERFECTRIX VIRORVM TVORVM] Grauis fuit hæc contumelia iactata ab ancilla, vel vt græcè est ab ancillis in Saram. Græca magis eam exaggerant. Sic enim habent: *& dixerunt ad eam: Non intelligis suffocans tu viros? ecce septem habuisti: & vnius eorum non es nominata. Quid nos flagellas? Si mortui sunt, vade cum eis: non videamus tuum filium, vel filiam in sæculum.*

Vbi nota tria conuitia ab ancilla Saræ fuisse obiecta; Primò, quòd septem sponsos occidisset, imò suffocasset, cùm id non fecisset ipsa, sed Asmodæus. Quid enim turpius, quid atrocius sponsæ, quàm dicere, tu occidisti tuum sponsum? Secundò, quòd nomen eius deprauet: pro *Sara*, enim, id est, domina, vocat eam צָרַת *tsaram*, idest tribulatam

&

& miseram. Tertiò, sterilitatem ei perpetuam imprecatur. Sic S. Monica ab ancilla vocata meri-bibula, valdè fuit afflicta, vt refert S. Aug. li. 9. Confess. c. 8. Sic & Sara hîc adeo fuit excruciata, vt v. 15. oret *Peto, Domine, vt de vinculo improperij huius absoluas me, aut certè desuper terram eripias me.*

VERS. 10. AD HANC VOCEM PERREXIT IN SVPERIVS CVBICVLVM] Græcè est: *Tristata est*, ὥ σε ἀπάγξαοθαι, quod Vatabl. vertit: *vt præfocare se cogitaret*, sed resiliens, seseque corrigens dixit: *vnica patri meo sum, illud si faciam, ipsi dedecus sempiternum erit, & præsentissima mortis occasio, quia eius senectutem cum mœrore ad inferos deducam*, id est, ad mortem, seu sepulchrum, vt capite 6. v. 7. ita & Hebr. qui habet: *in tantum affligebatur, vt strangulare se cuperet: quod etiam fecisset, nisi cogitasset iterum, sic deducam canos patris & matris cum dolore ad sepulchrum.* Meliùs interpres Græcorum Bibliorum Regiorum vertit: *Tristata est, vt suffocaretur*, scilicet, præ angustia doloris & mœroris.

VERS. 11. ET IN TRIBVS DIEBVS, ET TRIBVS NOCTIBVS NON MANDVCAVIT NEQVE BIBIT; SED IN ORATIONE PESISTENS] Vide hic fructum contumeliæ, ipsa enim peperit compunctionem; hæc ieiunium & orationem triduanam. Nam, vt ait Lyran, *Feruor orationis, & prolixitas inducit obliuionem cibi & potus*, & Glossa, *sola*, inquit, *oratione pinguescit, quem macies corporis pascit.*

VERS. 13. BENEDICTVM EST NOMEN TVVM, DEVS] Græca vberiùs habent: *Benedictus es Domine Deus meus, & benedictum nomen tuum, sanctum, & gloriosum in sæcula. Benedicant te omnia opera tua in sæculum.* Hac oratione triduana impetrauit Sara à Deo resignationem, & tranquillitatem animi cum magna in Deum confidentia, vt nouam orationem ordiens prorumperet in Dei benedictionem & laudem: nam vt ait S. Amb. c. 2. Inst. Virg. *Bona oratio, quæ ordinem seruat, vt primò à diuinis inchoemus laudibus. Si enim cùm apud hominem agimus, beneuolum volumus iudicem facere: quanto magis cùm dominum nostrum precamur? Primò ergo immolemus Deo sacrificium laudis,*

ET IN TEMPORE TRIBVLATIONIS PECCATA (ob quæ tribulantur, & consequenter tribulationem ipsam: dimissa enim culpâ sæpè dimittitur & pœna DIMITTIS HIS, QVI INVOCANT TE] nam vt ait Eccles. c. 2. 13. *pius & misericors est Deus & remittet in die tribulationis peccata* Rursumque c. 3. 17. *In die tribulationis commemorabitur tui, & sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua.*

VERS. 16. TV SCIS, DOMINE, QVIA NVNQVAM CONCVPIVI VIRVM] vt eum ambirem ex concupiscentia & libidine, sed tantùm eum accepi prolis causa, vt parentibus obtemperarem, eisque nepotes & hæredes procrearem.

MVNDAM SERVAVI ANIMAM MEAM AB OMNI CONCVPISCENTIA,] non tantùm libidinis, sed & gulæ, superbiæ, auaritiæ, cæterarumque illecebrârum. Magna fuit hæc puritas & continentia Saræ, ob quam meruit à Deo exaudiri, & beari,

VERS. 17. NVNQVAM CVM LVDENTIBVS MISCVI ME.] Primò Rabbini ludum impudicum accipiunt, qualem ludunt obscœni fornicarij. Sicque explicant illud Exodi 32. 6. *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere*, id est fornicari. Meliùs Hugo, & alij ludum quemlibet accipiunt puellis familiarem, præsertim saltationem, & choream, ait Hugo, quam vir sapiens & probus apud Cæsarium l. 4. c. 11. vocat *ludum diaboli*, & Matth. Clingius in locis commun. cap. de tripudio & choræa: *Quid*, ait, *est chorea? Est circulus cuius centrum est diabolus & circumferentia omnes Angeli eius.* Quocirca B. Virgo teste S. Gregor. 4. Dial. c. 17. monebat Musam virginem, *vt nihil vltra leue, aut puellare ageret, iocis, ludisq; abstineret.* Vnde etiam Ieremias c. 15. 17. *Non sedi*, ait, *in concilio ludentium.* Quem in locum S. Hieronymus: *Vtinam*, ait, *Dominus præstet & nobis non sedere in concilio ludentium, & eorum, qui futura non cogitant.* Sic etiam Ps. 25. Dauid: *non sedi cum concilio vanitatis.*

HOC AVTEM PRO CERTO HABET OMNIS, QVI TE COLIT, QVOD VITA EIVS SI IN PROBATIONE FVERIT, CORONABITVR] si nimirum in tentatione & probatione manserit Deo fidelis & constans. Nam, vt ait S. Iacobus c. 1. vers. 12. *Beatus homo, qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.* VERS. 21.

ET SI IN CORREPTIONE (ita legendum cum Rom. & Græcis, non *corruptione*, vti legunt nonnulli) AD MISERICORDIAM TVAM VENIRE LICEBIT] q. d. si tuus cultor, ô Domine, à te ob aliquod delictum corripiatur, & castigetur per pœnitentiam, veniam postulans, illam à te impetrabit. Hoc fine enim corripuisti & castigasti, vt eum ad delicti pœnitentiam impelleres, & pœnitenti parceres, teque reconciliares.

QVIA POST TEMPESTATEM TRANQVILLVM FACIS: ET POST LACRYMATIONEM ET FLETVM EXVLTATIONEM INFVNDIS] nimirùm post nubila Phœbus, post noctem aurora, post hyemem æstas, post morbum sanitas, post desolationem consolatio, post crucem gloria, post mortem resurrectio, & vt ait Tertul. in Apol. Christus post fel, fauos, & mella gustauit. Verè Salomon Prou. 14. 10. *Cor*, air, *quod nouit amaritudinem animæ suæ in gaudio eius non miscebitur extraneus.* Vide ibi dicta. Et Psaltes Psal. 93. 19. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* VERS. 22.

ET MISSVS EST ANGELVS DOMINI S. RAPHAEL VT CVRARET EOS AMBOS, QVORVM VNO TEMPORE SVNT ORATIONES IN CONSPECTV DOMINI RECITATÆ, id est, præsentatæ & oblatæ per Angelos vtriusque custodes; imò per S. Raphaelem, vti ipse. Tobiæ asserit c. 11. 12. *Quando*, inquit, *orabas cum lacrymis, ego obtuli orationem tuam Domino.* Hinc Apoc. 8. 3. dicitur Angelus stetisse cum thuribulo aureo, eoque obtulisse Deo incensum, id est, orationes sanctorum, *Raphael* Hebr. dicitur quasi רפא אל *rophe el*, id est, *medicus Dei*. aut *medicina & curatio Dei.* ita S. Greg. hom. 34. in Euang. & S. Hieron. in c. 8. Danielis. Sic Deus ipse vocatur *rophe*, id est, medicus, curator, & saluator tuus. Græcè ὁ ἰώμενός σε, id est, *medens tibi, & sanans te.* Exodi 15. 26. 4. Reg. 24. Psal. 39. v. 5. & alibi sæpè. Raphael ergo est Dei medentis vicarius, executor & operator sanitatis. Vnde Ecclesia in officio Michaelis orat Christum. VERS. 25.

Raphael quis & qualis.

Angelum nobis medicum salutis
Mitte de cælis Raphael, vt omnes
Sanet ægrotos, pariterq; nostros
Dirigat actus.

Apud S. Augustinum, serm. 226. ait ipse Raphael: *Ego sum minister curationis, Deus est auctor sanitatis.*

S. Hie-

D.Hieronymus loco citato: *Vbicumq;*, ait, *medicina & curatio necessaria est, Raphael mittitur, cui interpretatur curatio vel medicina Dei, hoc videlicet nominis interpretatione significante. quòd in Deo sit medicina vera.* Hebr. textus paulò infra, *Misit*, ait *Dominus Angelũ Raphaelem, Principem curationibus præpositum, siue qui sanitatum præses est.* Vnde in Romano Missali, quod anno 1520. Parisijs editum Missa est de S. Raphaele, pro ægrotantibus, & peregrinantibus.

Porro Hebr. hoc loco sic habet: *in tempore illo exaudita est oratio amborum in conspectu ipsius Secenah & in conspectu throni gloriæ Iehoueh: oratio quidem Tobiæ pro cæcitate oculorum suorum: oratio verò Saræ pro humiliatione parentum suorum. Secena* est Spiritus S. ait R. Elias. ita dictus, quòd habitet in sanctis: שכן *sachan* enim est *habitare.*

Græca Romana habent. *Exaudita est oratio amborum in conspectu gloriæ magni Raphaelis*, id est, magni Dei, qui summus est Raphael, id est, medicus & curator, vti iam dixi. Aut q. d. exaudita est oratio in conspectu Dei, vt vertit Noster, qui est gloria magni Raphaelis. Deus enim omnium Angelorum & hominum est decus & gloria iuxta illud Psal. 3.4. *Tu Domine susceptor meus es gloria mea, & exaltans caput meum.* Aut tertiò & optimè. q.d. Exaudita est oratio amborum à Deo, in conspectu glorioſi, magniq́ue Raphaelis qui eandem diuinæ maiestati obtulerat. Esto enim Raphael Tobiæ esset præsens, ideoq́ue à Sara absens, tamen absentis preces ipse videbat, & audiebat, imò poterat in ictu oculi à Tobia auolare ad Saram, indeq́ue reuolare ad Tobiam, adeoq́ue ad Deum in cælum empyreum. Angeli enim sunt celerrimi, & instar fulguris è cælo in terram dilabuntur.

Alleg. est Iesus Christus.

Alleg. Gloſſa: *Mysticè*, ait, *per Raphaelem intelligi potest Dominus noster Iesus Christus, qui dicitur magni consilij Angelus secundùm translationem 70. Isaiæ 9. & venit in mundum ad curandum in vtroque sexu genus humanum.* In Græcis porro dicuntur paulò signatiùs nonnulla: *Missus est Raphael, vt ambobus mederetur; ipsius Tobiæ albugines abstergeret, & Saram Raguelis filiam daret Tobiæ filio Tobiæ vxorem, & vinciret Asmodæum, malum dæmonium; quia ad Tobiam pertineret hæreditatẽ illam accipere*, id est Saram, quæ illi velut optima hæreditas debebatur, idq́ue quia, vt ait Hebræus: *Tobiæ ius erat propinquitatis*, id est, propinquitatis iure illam sibi vindicare poterat.

Raphael ex quo Angelo ordine. Resp. 1.

Quæres, ex qua hierarchia sit Raphael? Dominicus Bannes in 1.p.q.112.art.4. putat esse ex infimo ordine Angelorum, quia ipse videtur fuisse Angelus custos Tobiæ; Angeli autem custodes D sunt ex infimo ordine. Vnde S.Thom. 1.p.quæst. 113.art.3. ait, Michaelem esse ex ordine Principatuum, Gabrielem ex ordine Archangelorum, Raphaelem ex ordine Angelorum.

2. Secundò, Serarius hîc q. 2. putat esse ex ordine penultimo, quæ est Archangelorum. Nam S. Isidorus lib.7.Orig.c.5. Prosper p.2.promiſ. c.29. & alij Raphaelem vocant Archangelum.

3. Tertiò, alij apud Ioannem Eckium hom. 5. in festo S. Michaelis, censent Raphaelem esse ex ordine Potestatum. Hi enim potestatis suæ imperium in dæmones exercent, vti fecit hîc Raphael, ligando Asmodæum. Alij opinantur eum esse ex ordine Virtutum.

Quartò & optimè, plures censent Raphaelem esse ex primo ordine Seraphinorum, adeoA que esse vnum è septem primis Seraphinis. Hi enim proximè assistunt Deo, vti astare se ait Raphael c.12.15. ita Greg. de Valentia 1.p.in q.112 D.Thomæ, q.6. Viegas comment.2.sect.18.in c. 12.Apoc. Nazian. & Cyril. quos citat, & sequitur noster Ribadeneira in festo S. Michaelis. Hinc & Missa Æthiopica tam Raphaelem, quàm Michaelem & Gabrielem vnum è præstantioribus Angelis constituit. Vnde Sept. Rom. hoc v. *Raphaelem* vocant *magnum: coram gloria*, inquiunt, *magni Raphaelis.*

Hebræi, vt est apud Lyran.c.18. Gen. tres Angelos sub virili formâ Abrahamo visos, Michaelem, Gabrielem, Raphaelem appellant, Primum ad nunciandum Isaac filij generationem; secundum ad impuras vrbes flammis diruendas; tertium ad curandum Abraham à vulnere circumcisionis B missos dixerunt: at refelluntur Hebræi à Tostato cap. 18. Genes. Porrò Raphael bonæ valetudini præsidet; & ideò missus est ad pellendam Tobiæ cæcitatem; hinc nomen eius sonat, medicina Dei: Michael precibus, oblationibusq́ue fidelium; Gabriel hominum prælijs præfecti sunt. Toletus in cap. 1. Luc. Annot. 46. agit de Gabriele bellis præfecto, vt D.Hier. c.8. Dan. ac Rupert. in c.8. Apoc.

Raphael est præses agrorum.

Et itinerã tium.

Rursus Raphael est præses itinerum, duxq́ue proficiscentium, vnde in Itinerario Ecclesiæ ab ijs inuocatur. Qua de re insigne exemplum cuiusdam Aurelianensis peregrini ab hostibus inuasi inuocantis S.Raphaelem, & ab eo liberati recenset Petrus de Natal. Episcopus Aquil. libr. 4. cap.41.

An Raphael custos Tobiæ.

Quæres secundò, An Raphael propriè fuerit Angelus custos Tobiæ? affirmat Domini. Bannes loco citat. Prob. quia Angeli custodis munus est preces offerre Deo; hoc autem fecit Raphael. Rursum ipse Tobiam per totum iter comitatus custodiuit, ac omnibus periculis eripuit. Fuit ergo eius custos. Verùm dico cum Serario & Greg. de Va- *Resp. negatiuè.* lentia, eum non fuisse propriè custodem Tobiæ, Primo, quia hic custos est ex nono & infimo ordine Angelorum, Raphael autem est ex primo ordine Seraphinorum. Secundò, tutelares Angeli ab exordio vitæ à Deo hominibus tribuuntur, vel (vt placet nonnullis) à conceptu: at Raphael missus cælitus fuit, cùm Tobias adolescentiæ ageret annos. Tertiò, non fuit præcipuè missus ad iuniorem Tobiam regendum, tuendumq́ue; sed ad Tobiam patrem sanandum, Saramq́ue à dæmone liberandam, vt patet c.12. Hinc patet responsio ad argumentum: nam non solùm Angeli, sed & Seraphini nostras preces Deo offerunt; *omnes* enim *sunt administratorij spiritus in ministerium missi*, vt ait Apost. Hebr. 1.v.vlt.

Denique, sicut Asmodæus est rex dæmonum, & præses luxuriæ, sic eius Antagonista S.Raphael & rex Angelorum, est præses castitatis & castorum tutelaris, vti fuit hîc Tobiæ & Saræ. Vnde ipse, vel eius assecla S. Thomam Aquinatem cingulo castitatis cinxerunt, vt habet eius vita, ac S. Equitium quasi castrando, castitatis dono præmiarunt, vti refert S.Greg. 1.Dial. c.4.

Tropol. disce hîc, quanta sit animæ dignitas quantaq́ue Dei & Angelorum, etiam Seraphinorum (qualis & Raphael), dignatio, qua dignantur hominum peccatorum, vilium & miserorum tantam

tantam, tamque particularem, & prouidam curam gerere, quantam hic gessit Raphael Tobiæ & Saræ. Lege S. Bern. in Ps. 90. serm. 17. vbi inter cætera obstupescens ait: *Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis. Confiteantur Domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum. Confiteantur, & dicant inter gentes, quoniam magnificauit Dominus facere cum eis. Domine, quid est homo, quia innotuisti ei, aut quid apponis erga eum cor tuum? Apponis cor erga eum, geris pro eo solicitudinem, curam illius habes. Denique ei mittis vnigenitum tuum, immittis spiritum tuum, promittis etiam vultum tuum.* A *Et ne quid in cælestibus vacet ab opera solicitudinis nostræ, beatos illos spiritus propter nos mittis, in ministerium custodiæ nostræ deputas, nostros iubes fieri Pædagogos.* Et nonnullis interiectis: *Magna dignatio, & verè magna dilectio charitatis &c. Summa ergo maiestas mandauit Angelis, & Angelis suis mandauit: illis vtique sublimibus, tam beatis, tam proximis sibi cohærentibus, tam familiariter adhærentibus, & verè domesticis Dei. Mandauit de te. Tu quis es? Domine, quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam reputas eum, quasi verò non sit homo putredo, & filius hominis vermis? Sed quid putas mandauit de te?* &c.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias moriturus, vti putabat, filio dat vltima virtutis salutisque monita.

1. IGitur cùm Tobias putaret orationem suam exaudiri, vt mori potuisset, vocauit ad se Tobiam filium suum, 2. dixitque ei: Audi, fili mi, verba oris mei, & ea in corde tuo, quasi fundamentum constitue. 3. Cùm acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius: 4. memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit propter te in vtero suo. 5. Cùm autem & ipsa compleuerit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me. 6. Omnibus autem diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta Domini Dei nostri. 7. Ex substantiâ tuâ fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab vllo paupere: ita enim fiet vt nec à te auertatur facies Domini. 8. Quo modo potueris, ita esto misericors. 9. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude. 10. Præmium enim bonum tibi thesaurizas in die necessitatis. 11. Quoniam eleemosyna ab omni peccato & morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras. 12. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna, omnibus facientibus eam. 13. Attende tibi, fili mi, ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam numquàm patiaris crimen scire. 14. Superbiam numquam in tuo sensu, aut in tuo verbo, dominari permittas: in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. 15. Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, & merces mercenarij tui apud te omnino non remaneat. 16. Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. 17. Panem tuum cum esurientibus & egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege. 18. Panem tuum & vinum tuum, super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus. 19. Consilium semper à sapiente perquire. 20. Omni tempore benedic Deum. & pete ab eo, vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. 21. Indico etiam tibi, fili mi, dedisse me decem talenta argenti, dum adhuc infantulus esses, Gabelo, in Rages ciuitate Medorum, & chirographum eius apud me habeo: 22. & ideo perquiro quomodo ad eum peruenias, & recipias ab eo suprà memoratum pondus argenti, & restituas ei chirographum suum. 23. Noli timere, fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

Monita Tobæ duodecim.

SVnt ea numero duodecim. Primum est de pietate patri & matri tam in vitâ, quàm post mortem exhibenda v. 3. 4. & 5. Secundum de religione erga Deum v. 6. & 20. Tertium de eleemosynâ v. 7. & 17. Quartum de fugâ fornicationis, & castitate v. 13. Quintũ de fugâ superbiæ & humilitate v. 14. Sextũm de iustitiâ & mercede operarijs iustè statim persoluenda v. 15. Septimum de talione, vt nemini faciat id, quod sibi fieri nolit v. 16. Octauum de curâ pro mortuis v. 18. Nonum de prudentiâ, vt nil faciat sine consilio viri sapientis v. 19. B Decimum de assiduâ Dei memoriâ, laude & inuocatione v. 20. Vndecimum de prouidentiâ alendæ familiæ, repetendo pecuniam Gabelo mutuo datam v. 22. Duodecimum vt paupertatem suam soletur spe in Deum, qui sperantes in se ditat. Similia aurea monita, & documenta virtutum viri sancti morituri filiis, & posteris suis tradidere, vt S. Ludouicus filio suo Philippo: lege ea in vitâ S. Ludouici apud Surium die 25. Augusti; S. Ephrem. vt patet ex eius testamento, S. Theodorus Studita, S. Dominicus, S. Franciscus, cuius testamentum

extat sine tom. 4. Biblioth. S. Patrum.

VERS. 2. HONOREM HABEBIS MATRI TVÆ] iuxta illud Dei in decalogo: *Honora patrem & matrem, vt sis longæuus super terram.* Deuter. 5. 16. vide ibi dicta. Mirare hîc Tobiæ æquanimitatem, qui acri probro exceptus ab vxore, eius tamen honorem & curam filio demandat, vtque ipse memor sit dolorum, fastidiorum, & periculorum, quæ ipsa pro eo passa est in vtero, & deinceps. Audi Eccl. c. 3. v. 8. & 18. *Qui timet Dominum, honorat parentes: & quasi Dominis seruiet his qui se genuerunt. Quàm malæ famæ est, qui derelinquit Patrem: & est maledictus à Deo, qui exasperat matrem!*

VERS. 3. SEPELIAS EAM IVXTA ME] Hebr. & Græca: *sepeli eam iuxta me honorificè in eodem sepulchro.* Vir enim & vxor sunt quasi vna caro, id est, vna persona ciuilis. Gen. 2. 24. Sic Abraham cum Sarâ, Isaac cum Rebeccâ, Iacob cum Liâ eodem sepulchro sepeliri voluere. Gen. 49. 29. Memorabile est, quod scribit S. Greg. Turon. de gloriâ Confess. c. 22. de duobus amantibus, viro scilicet & vxore, in continentiâ & castitate mutuo consensu viuentibus. Cùm enim vxor iam defuncta ferretur ad sepulturam, vir eius expansis in cælum manibus ait; *Gratias tibi rerum omnium artifex ago, quod sicut mihi eam commendare dignatus es, ita tibi reddidi ab omni voluptatis contagio impollutam. At illa subridens ait. Sile, sile vir Dei, quia non est necesse proloqui nostrum, nemine interrogante, secretum. Posthæc obtecta operatorio recessit. Non post multum verò tempus & ipse migrauit à sæculo, sepultusq; est in loco suo. Erat autem in vnâ quadem basilica, sed è diuersis parietibus vtrumque sepulchrum habebatur. Et vnum quidem ad meridiem, alterum ad aquilonem. Manè autem facto inuenta sunt pariter (id est coniuncta) esse sepulchra, quæ vsque hodie sic perdurant: idcirco nunc incolæ duos amantes vocitant, & summo venerantur honore.*

Exemplum duorum amantium

VERS. 6. OMNIBVS AVTEM DIEBVS VITÆ TVÆ IN MENTE HABETO DEVM] puta in memoriâ, vt illius semper sis memor in intellectu, & de illo crebrò cogites & mediteris, in voluntate, vt illum iugiter reuerearis, ames, laudes, inuoces, obedias, glorifices, ideoque caueas ab omni eius offensa, & peccato, vt sequitur, studiosè: iuxta illud Prou 3. 6. *In omnibus vijs tuis cogita Dominum, & ipse diriget gressus tuos.* Sic Enoch ambulauit cum Deo æquè, ac Noë Gen. 5. & 6. Sic Abraham audiuit à Deo: *Ambula coram me, & esto perfectus.* Gen. 17. 1. Sic Elias: *viuit*, ait, *Dominus, in cuius conspectu sto.* 3. Reg. 17. 1. & Elisæus: *viuit Dominus exercituum, in cuius conspectu sto.* 4. Reg. 3. 14. Quin in Seneca Epist. 10 *sic viue*, ait, *cum hominibus tanquàm Deus videat.*

VERS. 7. FAC ELEEMOSYNAM, ET NOLI AVERTERE FACIEM TVAM (Hebr. *ne excutias oculos tuos*) AB VLLO PAVPERE] Sex hic eleemosynæ fructus, & stimulos Tobias dat filio. primus est; *ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini*, q. d. talionem tibi reddet Deus, quia ipse est curator pauperum. Quare si ab eis faciem tuam auerteris, negando eleemosynam, aut consolationem, quam eis dare potes, auertet pariter faciem à te Deus, negando gratiam, & opem, quam postulas.

Sex eleemosynæ fructus. Primus.

VERS. 8. QVO MODO POTVERIS, ITA ESTO MISERICORS] vt si habeas aurum, panem, cibum, illa des; si non habeas, des consilium, verbo soleris pauperem, eique benè preceris, ostendens commiserationis affectum, commiseratio enim leuat misero miseriam eiusque partem in se suscipit.

PRÆMIVM ENIM BONVM TIBI THESAVRIZAS IN DIE NECESSITATIS] ac præsertim in hora mortis: quod illi dabit Deus, vtpote à se misericordibus promissum. Pro *præmium*, Græcè est, *depositum*, quia quæ in pauperes conferuntur, non pereunt danti, sed quasi in sinum Dei custodienda deponuntur, vt is ea danti suo tempore reddat tum in hâc vitâ simplicia, tum duplicia, imò centuplicia in cælo. Hebr. hîc addunt: *Possidebis autem diuitias & thesauros argenti & auri in iustitiâ. Nam thesauri nihil proderunt, & eleemosyna liberabit à morte. Et quicumque facit eleemosynam, is videbit faciem Dei, sicut scriptum est: ego in iustitiâ contemplabor faciem tuam, & qui occupantur eâ, de cælis sunt.*

VERS. 10. *Secundus.*

Et hic secundus eleemosynæ fructus & stimulus. Sequitur tertius.

VERS. 11. *Tertius.*

QVONIAM ELEEMOSYNA AB OMNI PECCATO ET A MORTE, (æterna, & sæpè à præsenti) LIBERAT] Quâ ratione? Primò dispositiuè, quia eleemosyna impetrat gratiam maiorem, qua sensim eleemosynarij prouehuntur ad remissionem culpæ etiam mortalis, & ad illam disponit, si nimirum fiat ex gratia Dei præueniente, vti ad eandem disponunt, spes, timor, maximè si ipsa fiat obmotiuum aliquod supernaturale, v. g. vt peccati veniam adipiscaris, vt Deo placeas, vt eius gratiam impetres. Secundò, quia si culpa iam sit remissa eleemosyna meretur remissionem pœnæ restantis. Tertiò, quia Deus ob eleemosynam, pœnam præsentis vitæ aufert, vel differt etiam non remissâ culpâ. Vnde eleemosynarij etiam aliàs impij, rarò in hac vitâ à Deo castigantur. Quocirca Daniel c. 4. Nabuchodonosori sæuo, & impio suasit, dicens: *Peccata tua eleemosynis redime*: imò S. Aug. l. 21. de ciuit. c. 27. ait, quosdam sine eleemosynâ non posse saluari. Vnde S. Ambr. serm. 30. & 31. eleemosynam comparat baptismo, *Ita*, inquit, *eleemosyna extinguit peccata, sicut aqua baptismi gehennæ extinguit incendium. Ergo eleemosyna quodammodo animarum aliud est lauacrum, vt si quis fortè post baptismum humana fragilitate deliquerit, superfit ei, vt iterum eleemosynâ mundetur.* Et S. Cypr. ibl. de oratione & eleemosynâ: *sicut lauacro aquæ salutaris gehennæ ignis extinguitur: ita eleemosynis, atque operibus iustis, delictorum flamma sopitur*, B. Bernardus serm. 1. post Epiphaniam, hydriam tertiam, qua peccatorum ablutio fiat, statuit eleemosynam. Sic & eandem baptismo comparat D. Leo hom. 2. de Collectis, & serm. 5. *Eleemosynæ*, inquit, *peccata delent, mortem perimunt, & pœnam perpetui ignis extinguunt*, huneque Tobiæ locum subiungit. Vide dicta Eccles. 3. v. 33. ad illa: *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis.*

Eleemosyna est quasi Baptismus.

ET NON PATIETVR ANIMAM IRE IN TENEBRAS] gehennæ, quia ipsa, quasi claudit, & oppilat os gehennæ. Obiicit S. Aug. serm. 18. de verbis Domini secundùm Matth. c. 16. ac simul respondet: *Si*, inquit, *ei filius responderet miratus: quid ergo pater, tu eleemosynas non fecisti, vt modo cœcus loquaris? tu nunc nonne in tenebris es, qui mihi dicis, eleemosynæ non sinũt ire in tenebras? Nouerat ille, de quâ luce doceret filiũ, nouerat in interiore homine, quod videbat. Filius patri porrigebat manũ, vt ambularet per terram; & pater filio, vt habitaret in cælo.* Idem hom. 47. inter 50. *Patrocinatur*, ait, *eleemosyna id die iudicij homini, vt flammas æternas non timeat.* Hic est quartus eleemosynæ fructus, sequitur quintus & sextus.

Quartus.

FIDVCIA MAGNA ERIT CORAM SVMMO DEO

VERS. 12.

Quintus & Sextus.

DEO ELEEMOSYNA OMNIBVS FACIENTIBVS EAM] Hebr. *munus amplum & bonum rependetur coram sancto.* Vatabl. *merces optima reddetur.* Hac de causa eleemosyna habitu Reginæ Virginis coronam in capite gestans ex ramis oliuarum, in somnis apparuit S. Ioanni Eleemosynario Archiep. Alexan. eique dixit: *Ego sum prima filiarum regis; si me possederis amicam, ego te ducam in conspectum imperatoris. Etenim nemo habet partem apud eum, sicut ego. Ego quippe feci eum in terris hominem fieri, & saluare homines.* Qua visione excitatus sanctus Ioannes omnia sua dabat pauperibus, & quò plura erogabat eò plura à Deo recipiebat, adeoque stannum in argentum conuertebat: ita Leontius Episcopus Neapolis in Cypro, in eius Vita.

VERS. 13. ATTENDE TIBI FILI MI, AB OMNI FORNICATIONE] quam multi gentilium putarunt esse licitam, ideoque ab Apostolis nominatim fuit vetita gentibus ad Christum conuersis. Actor. 15. 29. & Paulus scribens ad gentes identidem eam vetat sub pœna gehennæ, vt 1. Cor. 6. Gal. 5. Eph. 5. Hebr. 13. Et S. Ioan. Apoc. 21. 8. *fornicantium*, ait, *pars erit in stagno ardenti, igne & sulphure, quod est mors secũda.*

ET PRÆTER VXOREM TVAM NVNQVAM PATIARIS CRIMEN SCIRE] q. d. præter vxorem nullam feminam cognoscas, vt cum ea crimen fornicationis admittas. Idem ex Mose didicit Plato, sanxitque l. 7. de legibus: *Nemo*, inquit, *audeat vllam attingere, præter legitimam suam vxorem.*

VERS. 14. SVPERBIAM NVNQVAM IN TVO SENSV (in tua mente, in tua cogitatione, æstimatione, iudicio, & voluntate) AVT IN TVO VERBO DOMINARI PERMITTAS] vt licet tentationes superbiæ sentias, tamen eis non consentias, vt ipsa tibi dominetur, sed tu generosè eam reprime, eique dominare: IN IPSA ENIM INITIVM SVMPSIT OMNIS PERDITIO] tam Luciferi & Angelorum, quàm Adami & hominum, imò vt ait S. Prosp. lib. de vita contem. c. 25. *nullum peccatum sine superbia potest, vel potuit esse aut poterit*, quia omnis qui peccat, præponit se, suumque appetitum Deo, eiusque legi, quod vtique est superbia. Audi S. Bern. serm. 1. de aduentu: *Si superbientibus Angelis Deus non pepercit, quãtò minùs tibi, putredo & vermis? Nihil ille fecit: nihil operatus est: tantùm cogitauit superbiam: & in momento, in ictu oculi, irreparabiliter præcipitatus est, quia in veritate non stetit. Fugite superbiam, fratres mei, quæso multùm fugite. Initium omnis peccati superbia, quæ tã velociter ipsum quoq; sideribus cunctis clariùs micantẽ æterna caligine obtenebrauit Luciferum; quæ non modo Angelũ, sed Angelorum primum in diabolum commutauit.* Denique ser. 54. in Cant. *Superbo Angelo horrenda & formidolosa maledictio intorquetur, quoniam in veritate non stetit. Si sic actum est cũ Angelo, quid de te fiet terra & cinere? Ille in cælo intumuit: ego in sterquilinio. Quis non tolerabiliorem in diuite superbiam, quàm in paupere ducat? væ mihi, si tam durè in potente illo animaduersum est, pro eo quòd eleuatum est cor illius: nec profuit, quod cognata potẽtibus superbia esse cognoscitur quid de me exigendum & misero & superbo?* Et S. Chrys. hom. 4. ad pop. *Sicut est principiũ modestiæ ieiunium, id est, fundamentũ & constitutio: sic etiam peccati superbia, & ab ea omne peccatũ inchoatur. Ex superbia nascitur pauperũ despectus, pecuniarũ concupiscentia, amor principatus, multa desiderium gloriæ. Elatus etiam neque à maioribus, nedum ab inferioribus contumeliam pati sustinet, &c.* Greg. l. 34. mor. c. 17. *Sicut inferiùs radix tegitur, sed ab illa rami extrinsecus*

Cornel. in Tobiam.

A *expanduntur, ita se superbia intrinsecus celat, sed ab illâ protinus aperta vitia pullulant. Nulla quippe mala ad publicum prodirent, nisi hæc mentem in occulto constringeret.* Denique superbia hominem indecorum reddit, & ignobilem. Prou. 11. v. 2. *vbi fuerit superbia, ibi erit & contumelia*, & c. 29. v. 23. *superbum sequitur humilitas, & humilẽ spiritum suscipiet gloria.*

VERS. 15. QVICVNQVE TIBI ALIQVID OPERATVS FVERIT, STATIM EI MERCEDEM RESTITVE] scil. *ante solis occasum*, si pauper sit, vt præcipitur Deut. 14. & Leu. 13. *Non morabitur*, ait, *opus mercenarij tui apud te vsque mane.*

VERS. 16. QVOD AB ALIO ODERIS FIERI TIBI, VIDE, NE TV ALIQVANDO ALTERI FACIAS.] Hoc est primum principium, ex quo omnes virtutes proximum concernentes, quasi conclusiones educuntur, omniaque vitia proximum lædentia resecantur. Audi S. Chrys. hom. 13. ad popul. *non opus est multis sermonibus, neque prolixis legibus nec varia doctrina. Voluntas tua sit lex. Vis beneficia capere? confer beneficium alteri. Vis misericordiam consequi? miserere proximi. Vis laudari: lauda alium. Vis amari? ama. Vis primis partibus potiri? cede prius alteri. Tu sis iudex: Tu sis vitæ tuæ legislator.* Et rursum: *quod odisti, alijs ne facias. Per hoc quidem fugam à malo inducit, per illud autem, virtutis operationem. Odisti contumeliam pati? neque tu alteri inuideas. Odio habes falli? neque tu fallas alium. Et in omnibus generaliter, si duo hæc verba retineamus, alterius disciplinæ non indigebimus.*

Idem docet S. Aug. l. 2 de ordine vitæ c. 8. & l. 3. de doctr. Christ. c. 14. quin & Alex. Imp. gentilis licet teste Lãpridio, *clamabat sæpiùs, quod à quibusdã, siue Iudæis, siue Christianis audierat & tenebat, id q; per præconẽ, cùm aliquem emendabat, dici iubebat: quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris:* quin & Christus ipse hanc virtutis normam sanxit, Matth. 7. 12. *Omnia*, inquit, *quæcumque vultis; vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Græca hîc addunt: *vinum ad ebrietatem ne bibas, & ne ambulet ebrietas tecum in viâ tuâ*, quia faciet te cespitare & ruere in fossas & præcipitia, indeque in gehennam. Hebr. *Caue tibi ipsi ab ebrietate, & nulla vnquam vanitas tibi arrideat.*

VERS. 18. PANEM TVVM ET VINVM TVVM SVPER SEPVLTVRAM IVSTI CONSTITVE] Hebr. & Græcè: *Effunde panes tuos & vinum tuum super sepulchra iustorum.* Munsterus per sepulchra accipit ora. q. d. accipe vinum tuum, & panem pone in ore iustorum, vt non moriantur fame; sed nemo non videt hoc esse ineptum, alienum & contortum. Nota ergo olim apud Christianos (Romæ præsertim & in Africâ) moris fuisse, vt fideles epulas ferrent ad sepulchra, & memorias martyrum, quas per martyres hoc quasi contactu sanctificatas, prælibabant ipsi & amici eorum, deinde eas erogabant in pauperes, qui in Ecclesia ad agapen in martyrum natalitijs conuocabantur, idque in honorem martyrum, atque hoc solitam facere S. Monicam matrem suam narrat S. Aug. l. 6. Confess. c. 2.

Veteres imponebãt panes sepulchris cur?

Nota secundò, idem eos fecisse in sepultura defunctorum suorum, quorum dubia erat salus, vel gloria, scilicet, eleemosynas, aut conuiuium, seu agapen hanc instruxisse in cœmeteriis, aut templis tum ad luctus solatium, tum vt animam defuncti, si pœnis purgatorij detineretur, eleemosyna hac & precibus pauperum expiarẽt. Verùm quia ritus hic parentalis referebat mores gentilium, qui manibus suis (ita animas defunctorum, earumque genios, siue Deos præsides vocabant) hoc modo parentabant;

rentabant, quasi animæ defunctorum illis epulis A vescerentur, vt patet ex Virg. 6. Æneid. Plinio l. 8. c. 11. Macrobio, Cicerone & alijs, quæ proinde à Festo feralia & inferiæ, à Poetis Hecatis cœna, à Liuio visceprationes, à Plauto pollincturæ, a Nonio silicernia appellantur; quibus etiamnum vtuntur Iapones & Peruani, vt liquet ex epist. Indicis. Similiter propter abusus comessationum & compotationum S. Ambr. Mediolani hunc ritum epulandi è templis sustulit, cuius exemplum, docente posteà S. Augustino, Africana Ecclesia secuta est, ac eleemosynæ pro defunctis domi distribui cœperunt, vti etiamnum fit, etsi nonnullis in locis, vti in Hispania, panes in sepultura adhuc offerantur, qui sacerdotibus cedunt, vt orent pro anima defuncti, ait Sanchez. Hæc omnia patent ex S. Aug. l. 6. Conf. c. 2. & Epist. 64. & S. Paulino Epist. ad Alethium, & S. Chrys. hom. 32. in Matth. Idem ergo innuit hic Tobias factitatum apud Iudæos, & fortè ab eis Christiani hunc ritum, vti & plures alios mutuati sunt. Sensus ergo est, q.d. panem & B vinum tuum distribue fidelibus pauperibus, vt ipsi orent pro defuncto iam sepulto. Hinc addit: ET NOLI EX EO MANDVCARE ET BIBERE CVM PECCATORIBVS,] scilicet, cum infidelibus, peruersisque hominibus, tum quia eorum preces parum valent apud Deum pro liberanda è pœnis anima defuncti, tum ne ab eis discas potare & impiè agere. Nam, vt ait Epictetus: *Qui cum contaminatis versatur, contaminatus euadet*: & Theognis:

——Ne te coniungito prauis.
Sed coniunge bonis: & ab his bona plurima disces:
Cum prauis viuens, tu quoque prauus eris.

Qui tetigerit picem, ait noster Siracides c. 13. v. 1. *inquinabitur ab eâ: & qui communicauerit superbo, induet superbiam.* Paulò antè verò dixerat c. 12. v. 13. *Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, & omnibus, qui appropriant bestijs? Sic & qui comitatur cum viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius.* Porrò S. Greg. 3. p. past. 25. sic explicat: *Panem suum & vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia, pro eo* C *quòd iniqui sunt, impendit. Vnde & nonnulli huius mundi diuites, cùm fame cruciantur Christi pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones.*

Hinc ergo liquet esse Purgatorium, ac piorum eleemosynas & suffragia animabus in eo detentis prodesse. Vide Bellarm. l. 1. de Purgat. c. 3. Plura hac de re dixi Eccles. 30. v. 18. ad illa: *Appositiones epularum circumpositæ sepulchro.*

VERS. 19. CONSILIVM SEMPER A SAPIENTE PERQVIRE] tum quia in propriis etiam sapientes cæcutiunt: affectus enim excæcat rationem. Vnde Prouerb. 3. 5. dicitur: *Ne innitaris prudentiæ tuæ*: tum quia sapientes sapientia dant consilia, & à sapientibus sapientiam disces; vnde Græcus hîc habet: *Consilium ab omni prudente quæras, neque vllum vtile consilium asperneris.* Hebr. *Audi & accipe à quolibet, qui tibi dederit consilium bonum.* Idem suadet Hesiodus, cuius versus citat, laudetque Arist. 1. Ethic. c. 4.

Sine cõsilio nil facito.

Is rursum bonus est, paret qui recta monenti.
At qui ex se nescit, cuiquam nec porrigit aures,
Vt bona percipiat, demens & inutilis ille est,

Fili, ait Ecclesiasticus c. 32. 24. *sine consilio nihil facias & post factum non pœnitebit.* Et Salomon c. 19. 20. *Audi consilium & suscipe disciplinam, vt sis sapiens in nouissimis tuis.*

OMNI TEMPORE BENEDIC DEVM, ET PETE AB EO, VT VIAS TVAS DIRIGAT] dicens cum Psalmistâ, psal. 118. 5. *Vtinam* (Domine) *dirigantur viæ meæ, ad custodiendas iustificationes tuas.* Et: *vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.* Hebr. vberiùs hoc loco habent: *Omni tempore pete à Domino, vt ipse dirigat gressus tuos, atq; consilium tuũ: quoniam non est in hominis manu consilium aliquod, sed in manibus Dei, qui est benedictus: quia omnia, quæ voles, faciet, iustumq; humiliabit.* Græcus verò: *Dominum Deum benedic omni tempore, & ab ipso pete, vt rectæ fiant viæ tuæ, omnesq; semitæ, & consilia tua benè procedant, seu secundentur. Neque enim est vlla gens, quæ consilium habeat: sed ipse Dominus bona omnia dat, & quemcumque voluerit, humiliat, prout vult.* Quin & Isocrates ad Dæmonicum: *Bona*, ait, *deliberatio ab hominibus est, eius prosperitas* (prospera executio, prosper effectus) *à Dijs.* VERS. 20. *Semper benedic Deũ.*

NOLI TIMERE, FILI MI: PAVPEREM QVIDEM VITAM GERIMVS, Græcè ἐπωκίσαμεν, id est, mendicamus, vel mendici sumus) SED, MVLTA BONA HABEBIMVS, SI TIMVERIMVS DEVM] *Habebimus*, non solùm in futurâ vitâ, sed etiam in præsenti, ac præsertim decus, meritumque virtutis & pietatis. Vidit hoc per vmbram Cicero, qui Tuscul. 1. & vlt. ait: *Quis dubitet, quin in virtute diuitiæ positæ sint, quoniam nulla possessio, nulla vis auri & argenti pluris æstimanda, quàm virtus est. Etenim si callidi rerum æstimatores, prata & areas quasdam magni æstimant, quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest: quanti est æstimanda virtus, quæ nec eripi, nec surripi potest vnquam: neque naufragio, neque incendio amittitur; nec temporum, nec tempestatum permutatione mutatur? Quæ qui praditi sunt, soli sunt diuites; solè enim possident res & fructuosas & sempiternas.* VERS. 22.

Hebræus habet *viriliter age, & esto robustus, quia Dominus erit tecum vt te adiuuet, & prosperum faciat, si requisieris eũ in toto corde tuo, & tota anima tua.* Et posteà. *Si timueris Dominũ, & custodieris temetipsum ab omni peccato, ipse dabit tibi diuitias magnas. Vobis dico*, ait S. Aug. ser. 7. de tẽpore, *pauperes, qui mendicatis, qui de eleemosynâ Christianorum viuitis: Consolamini, consolamini, tribulatio vestra conuertetur in gaudium, & dolor vester in lætitiam. Non vobis sit ingratum quòd mendicatis, nec ideò in corde vestro aliquid contra Deum dicatis: quia ille iustus & pius est in omnibus operibus suis. Et te ideò fecit pauperem, vt sufferendo breuem inopiam, æternam vitam acquireres. Et diuitem ideò fecit, vt dum superflua daret, remedium peccatis suis acquireret. Et ideò patientes estote, & exspectate Dominum.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

RAphael *Angelus se Tobiæ ducem offert in Rages, spondetq; Patri se eum incolumem ducturum & reducturum.*

1. Tunc

1, TVnc respondit Tobias patri suo, & dixit: Omnia quæcumque præcepisti mihi faciam pater. 2. Quomodo autem pecuniam hanc requiram, ignoro. Ille me nescit, ego eum ignoro: quod signum dabo ei: Sed neque viam: per quam pergatur illuc, aliquando cognoui. 3. Tunc pater suus respondit illi, & dixit: Chirographum quidem illius penes me habeo: quod dum illi ostenderis, statim restituet. 4. Sed perge nunc, & inquire tibi aliquem fidelem virum, qui eat tecum, salua mercede sua: vt, dum adhuc viuo, recipias eam. 5. Tunc egressus Tobias, inuenit iuuenem splendidum, stantem præcinctum, & quasi paratum ad ambulandum. 6. Et ignorans quòd Angelus Dei esset, salutauit eum, & dixit: Vnde te habemus, bone iuuenis? 7. At ille respondit: Ex filijs Israel. Et Tobias dixit ei. Nosti viam, quæ ducit in regionem Medorum? 8. Cui respondit: Noui, & omnia itinera eius frequenter ambulaui, & mansi apud Gabelum fratrem nostrum: qui moratur in Rages ciuitate Medorum, quæ posita est in monte Ecbatanis. 9. Cui Tobias ait: Sustine me obsecro, donec hæc ipsa nuntiem patri meo. 10. Tunc egressus Tobias, indicauit vniuersa hæc patri suo, super quæ admiratus pater, rogauit vt introiret ad eum. 11. Ingressus itaque salutauit eum, & dixit: Gaudium tibi sit semper. 12. Et ait Tobias: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video: 13. Cui ait iuuenis: Forti animo esto, in proximo est vt à Deo cureris. 14. Dixit itaque illi Tobias: Numquid poteris perducere filium meum ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum? & cùm redieris, restituam tibi mercedem tuam. 15. Et dixit ei Angelus: Ego ducam & reducam eum ad te. 16. Cui Tobias respondit: Rogo te, indica mihi, de quâ domo aut de quâ tribu es tu? 17. Cui Raphael Angelus dixit: Genus quæris mercenarij, an ipsum mercenarium, qui cum filio tuo eat? 18. Sed ne forte sollicitum te reddam, ego sum Azarias Ananiæ magni filius. 19. Et Tobias respondit: Ex magno genere es tu. Sed peto ne irascaris quod voluerim cognoscere genus tuum. 20. Dixit autem illi Angelus: Ego sanum ducam, & sanum tibi reducam filium tuum. 21. Respondens autem Tobias, ait: Benè ambuletis, & sit Deus in itinere vestro, & Angelus eius comitetur vobiscum. 22. Tunc paratis omnibus, quæ erant in viâ portanda, fecit Tobias vale patri suo & matri suæ, & ambulauerunt ambo simul. 23. Cumque profecti essent, cœpit mater eius flere, & dicere: Baculum senectutis nostræ tulisti, & transmisisti à nobis. 24. Numquàm fuisset ipsa pecunia; pro quâ misisti eum. 25. Sufficiebat enim nobis paupertas nostra, vt diuitias computaremus hoc, quòd videbamus filium nostrum. 26. Dixitque ei Tobias: Noli flere, saluus perueniet filius noster, & saluus reuertetur ad nos, & oculi tui videbunt illum. 27. Credo enim quod Angelus Dei bonus comitetur ei, & bene disponat omnia, quæ circa eum geruntur, ita vt cum gaudio reuertatur ad nos. 28. Ad hanc vocem cessauit mater eius flere, & tacuit.

VERS. 5. TVNC EGRESSVS TOBIAS INVENIT IVVENEM SPLENDIDVM, STANTEM PRÆCINCTVM, ET QVASI PARATVM AD AMBVLANDVM.] Erat hîc Raphael Angelus, qui apparuit Tobiæ, vt *iuuenis*, ob vigorem & robur, vtpotè immortalis, æternus, immutabilis, ideoque nunquam senescens, aut deficiens; vt *splendidus*, ob splendorem, tum naturæ Angelicæ, quæ purus & lucidissimus est spiritus, tum gloriæ beatificæ; vt *stans præcinctus*, quasi dux viæ. Est enim Raphael præses viarum & viatorum. Quocirca ipse Vasco Gamæ, misso ab Emmanuele rege Lusitaniæ ad aperiendam viam in Indiam orientalem, eandem ipsi & fidei Christianæ aperuit Anno Domini 1497. Audi nostrum Maffæum l. 1. hist. Indicæ: *Prætoriæ* (naui) *inditum est nomen à S. Gabriele, vt quæ ex orbe nostro ad antipodes viam Euangelio muniebat, sub tutela, præsidioque lateret Archangeli, potissimùm eius, qui primus è cælo, terris olim attulit Euangelium: secundum Archãgelo Raphaeli, viatorum duci ac tutori dicarunt.* Deinde superato bonæ spei promontorio appulerunt ad locum, cui, vt ait Maffæus, *Bona signa nomen impositum, & amicitia tum barbaris inita, subductæ naues, & multis in locis refectæ: ibidem columna cum titulo Raphaelis Archangeli de more fixa.* Sic Theodosij Imp.

Raphael dux viatorum.

Exempla.

A exercitus ab Angelo (Raphaele, vel eius assecla pastoris personâ induto) per paludes, viasque inuias ductus, Rauennam se recepit, & Ioannem tyrannum profligauit, Anno Domini 425. vt narrat Socrates l. 7. c. 73. & ex eo Baron. tom. 5.

Simili prorsus viatoris specie Raphael Angelus, ducem viæ se obtulit S. Macario Romano, ijsdemque penè verbis, quibus hîc Tobiam eum compellauit, imò eum deduxit ad loca tormentorum, in quibus torquentur impij, & gaudiorum in quibus exultant iusti. ita habet vita S. Macarij in vitis Pat. apud nostrum P. Herib. Rosweydum.

EX FILIIS ISRAEL] Verum dicit Raphael: tum quia ipse veniebat ex vrbibus filiorum Israel, vtpotè fidelium, quorum sanitatis & salutis causâ sibi erat à Deo demandata. Vnde Lyran. & Dion. Cart. inquiunt: *quæ ab Angelis inter homines dicuntur & fiunt, sunt figuratiua: & locutio, qua dicit Raphael se ex Israëlis filijs esse, significat esse charitatis cõiunctionem, qua S. Angeli deuotis fidelibus cõiunguntur:* tum quia *Israël* Hebr. idem est, quòd *dominabitur Deus*, siue *dominãs Deus*, cuius ipse æquè vt cæteri Angeli sunt creaturæ, & quasi filij, iuxta illud Iob. c. 38. *Vbi eras cũ me laudarent astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei?* puta S. Angeli. Aliter Sanchez: *Israel*, inquit,

VERS. 7. *Raphael est Israelita quo sensu?*

inquit, Hebr. idem est, quod *vir videns Deum*. Raphael ergo est Israel & Israelita, quia videt Deum facie ad faciem, & hâc visione beatur. A

VERS. 8. QVÆ (Rages ciuitas) POSITA EST IN MONTE ECBATANI.] Ecbatana, siue Ecbatanis est nomen indeclinabile vrbis Medorum, quæ deinde toti monti & planitiei adiacenti, vbi sita erat Rages, nomen dedit suum. Vnde Heb. habent: *est iter duorum dierum ab Ecbatanis vsque Rages, & Rages quidem est in montanis, Ecbatanis autē in planitie campi.*

VERS. 12. ET AIT TOBIAS: QVALE GAVDIVM MIHI ERIT QVI IN TENEBRIS SEDEO, ET LVMEN CÆLI NON VIDEO?] Primò, Hugo sic explicat. q.d. Appreca-tus es mihi gaudium: videris ergo scire modum, quo visum recipere, ideoque gaudere queam, dic illum si nosti. Secundò Dion. q.d. non cupio in hâc vitâ gaudium, cùm cæcus nunc viuam, & propediem moriturus sim, futura gaudia desidero. Tertiò & genuinè, q. d. eheu quâ ratione gaudere queam, qui omni luce destitutus, in tenebris cæcitatis obscuram, miseram & mœstam vitam ago? B

VERS. 17. GENVS QVÆRIS MERCENARII.] Vide hîc miram dignationem & demissionem magni S. Raphaelis, qui se vocat, facitque quasi seruum mercenarium Tobiæ; vnde & serui formam, speciemque induerat. Causam dat S. Aug. serm. 226. de temp. qui est de Tobiâ: *Quid*, inquit, *meruistis pater Tobit* (sic enim Græca vocant patrem Tobit) *filiusq; Tobia, mercenarium habere cælestem, & tamquam operarium locare terrestrem? Celauit vobis Angelus nomen, Azarias sum, inquit, Ananiæ magni filius: & non dixit, Ego sum Raphael Angelus: Celauit in primo nomine dignitatem, ne faceret locatori terrorem. Si enim diceret, Ego sum Angelus, non esset Tobiæ mercenarius. Seruata dignitas nominis, vt postremò magnitudo clarescceret dignitatis. Vnde rectè hoc documentum morale colligit & subiungit: Videte charissimi, quantum sit eleemosynæ meritum. Angelum meruit habere operarium. Videtis quantum proficit mortuos sepelire; vt oblatio eius per Angelum Raphaelem ad cælestem ascenderet maiestatem. Videtis quia eleemosyna à morte liberat, & ipsa purgat peccata, facit purgationem oculorum, liberat à tenebris peccatorum.* C

Discе ergo hîc, quod tantum viæ ducem, puta S. Raphaelem meruerit eleemosyna, & pietas vtriusque Tobiæ, patris scilicet, & filij.

VERS. 18. *Raphael vocat se Azariam.* 1. EGO SVM AZARIAS ANANIÆ MAGNI FILIVS.] Nittekerus scribens contra P. Edmundum Campianum p. 77. ait Raphaelem hîc mentiri: sed apagè impudens blasphemia. Dico ergo Angelum dicere verum. Primò, quia vt ait S. Athan. in synopsi, Raphael Tobiam comitatus assumpsit effigiem & formam Azariæ, eiusque personam præ se ferebat: sic imaginem S. Petri per Metonymiam verè vocamus S. Petrum. Sic Gen. 31. 13. Angelus verè ait: *Ego sum Deus Bethel*, quia loquebatur in personâ Dei, quasi eius legatus. Sic Exodi 20. Angelus vice Dei promulgans Decalogum, ait: *Ego sum Deus*, quia loquitur in personâ Dei. Addunt aliqui ex S. Th. 1. p. q. 51. art. 2. Raphaelem dici Azariam, quia corpus Azariæ iam vita functi ex sepulchro assumpserat & induerat. Verùm hoc indecens fuisset, nec sufficeret, quia corpus Azariæ non est Azarias. Denique, malè id colligunt ex S. Thomâ, qui Angelis tribuit corpus aëreum. D

2. Secundò, quia, vt ait S. Greg. hom. 34. Angeli in se non habent nomina, cùm inuicem videant & colloquantur facie ad faciem, sed ea sortiuntur & assumunt, ratione ministerij, quod apud homines obeunt. Sic Michael pugnans pro fidelibus cum dracone superbo assumit nomen humilitatis, seque vocat Michael, id est, *quis vt Deus?* Apoc. 12. Gabriel verò idem est quod *fortitudo Dei*, quia præest prælijs Dei. Raphael, idē est quod *curatio Dei*, quia ipse cæcitatē Tobiæ curauit. Idē hîc se vocat *Azoriam*, id est, auxilium vel adiutorium Dei, quia ipse æquè ac omnes Angeli sunt *Administratorij spiritus*, vt ait Apost. Hebr. 1. v. vlt. hoc est ministri & adiutores Dei. Porrò Græca habent: *Ego sum de genere Azariæ & Ananiæ magni & fratris tui*. q.d. Ego sum iunior siue minor Azarias filius senioris Azariæ, qui fuit filius magni Ananiæ, siue parētis Ananiæ, vt habet Hebræus; Raphael enim, cæteriq; Angeli sunt filij Azariæ senioris, id est, filij Dei, qui est cōpar & adiutor magni Ananiæ, id est, Dei patris.

Posset quoque Azarias significare *prohibitio*, vel *retentio Dei*, à rad. עצר *atsar*, id est prohibuit, cohibuit, clausit, quia Raphael cohibuit Asmodæum, eumque in deserto conclusit.

Posset rursum *Azarias* significare *diuitem* vel *diuitias Dei* à rad. עשר *ascar*, id est, diues fuit: aut thesaurus Dei à rad. עצר *otsar*, id est thesaurus: ipse etenim thesauros sapientiæ & beneficentiæ Dei in se continet, eorumque est minister & dispensator.

Posset denique *Azarias* verti *beatus*, vel *beatitudo* Dei à rad. אשרי *asro*, id est beatitudo.

ANANIÆ MAGNI FILIVS] Ananias si per ח *chet* scribatur, vt Hebr. dicatur Chananias, idem est quod *gratia Dei*, ait Beda. siue vt Pagnin. *donum, miseratio, & gratificatio Dei*, siue *Deus donans, miserans & gratificans*; huius enim filij sunt Angeli, ipseque Raphael, quia gratis ab eo acceperunt angelicam suam naturam, gratiam & gloriam, idque vt vult Franc. Suarez, & alij, per merita Christi, qui proinde per Ananiam hîc accipi potest, vt ipse sit pater, princeps & Dominus Raphaelis, omniumque Angelorum, vt docet Apost. Ephes. 1. & Hebr. 1.

Si autem *Ananias* scribatur *Ain* ע, idem est quod עניה *anania*, id est nubes Dei, quia scilicet, Raphael & Angeli sunt filij Dei, qui est inuisibilis & per gloriam incomprehensibilis, cuius rei symbolum est nubes. Vnde nubes in Script. dicitur tabulum. & quasi vestimentum Dei, quia Deus in nube se abscondebat & loquebatur, responsa dans ex propitiatorio. Leuit. 16. 2. ac per nubem passim apparebat Mosi & filijs Israel. Idē Dei imitatione fecit hic Raphael, qui per naturam suam Tobiæ erat inuisibilis, ideoq; corpore quasi nube se texit, & idcirco Tobiæ incognitus fuit in viâ. Hinc patet nomen Azariæ & Ananiæ hîc magis esse appellatiuum, quàm proprium, de quo mox plura.

Alleg. Raphael fuit hîc typus Christi. Ipse enim est *Azarias* id est, *adiutor Dei* ad illuminandum, redimendum & saluandum homines cæcos, ac magni Ananiæ, id est Dei patris, eiusq; gratiæ & misericordiæ filius, quia in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ & gratiæ Dei absconditi, in eoq; *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*. ad Coloss. 2. 9. ideoque ipse iure Ananiæ, id est, charitum & gratiarum filius est, & appellatur. Hoc est, quod ait Christus Isaiæ 50. 7. *Dominus Deus auxiliator meus*. & c. 63. 7. *Miserationum Domini recordabor*. Tropol. Azarias fuit S. Paulus & Apostoli, viriq; Apostolici, hi enim sunt Dei adiutores in salute hominum procuranda. Vnde ipse ait 2. Cor. 5. 19. *Dedit nobis ministerium reconciliationis: pro Christo ergo legatione fungimur*, *Raphael typus Christi.* *Tropol. Ex Apostoli.*

fungimur, tanquam Deo exhortante per nos obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.

Azariæ nomè magnorum.

Porrò Azariæ nomen apud Hebræos fuit illustre, ideoque magnorum Regum, Principum, Pontificum, Prophetarũ, Cantorum. Rex enim Ozias filius Amaziæ dictus est Azarias; ac Pontifex, qui animosè restitit Oziæ Regi volenti offerre incensum, pariter dictus est Azarias, vt patet 2. Paral. 26. fuitque filius Iohanan Pontificis, vt patet 1. Par. 6. 10. Iohanan autem, idem est quod Ananias: huic coæuus fuit Tobias. Fuit rursum alius Azarias Pontifex filius Sadoc Pontificis tempore Salomonis, de quo 3. Reg. 4. 2. & 1. Para. 6. 9. Fuit & tertius Azarias filius Helciæ & pater Saraiæ Pontificum, auusque Esdræ, qui Ezechiæ regis pietatem adiuuit. 2. Par. 31. 10. & 1. Esdræ 7. 1. Fuit insuper Azarias filius Nathan præfectus aulicorum Salomonis 3. Reg. 4. 5. Fuit Azarias filius Ethan, nepos Phares & abnepos Iudæ Patriarchæ. 1. Paral. 2. 8. & v. 38. alius nominatur Azarias filius Iesus. Ad hæc fuit Azarias Propheta, qui vaticinando animauit Aza regem Iuda ad destruendum idola. 2. Paral. 15. v. 1. & seq. Rursùm filius Iosaphat regis Iuda vocatus fuit Azarias. 2. Paral. 21. 2. Fuit & Azarias Princeps Israelis, qui Israelitas prædam ex Iudâ abactam restituere generosè coëgit. 2. Paral. 28. 12. tempore Achaz Regis Iuda, cui pariter coæuus fuit Tobias. Ac vt plures alios taceã, Ananias, Azarias, & Misael fuerunt tres adolescentes regij, socij Danielis Prophetæ, qui ob Dei cultum in fornacem ardentem coniecti, in eâ illæsi permanserunt. Daniel. 3. atq; ex Azariâ Leuita prognatus est Samuel Propheta, eiusque nepos Heman Cantor in tẽplo, tempore Dauidis 1. Paral. 6. 36. Ad omnes hos alludit hîc Raphael. sed præsertim ad Azariam Pontificem filium Iohanan, siue Ananiæ. Est enim Raphael rex Angelorum, sicut Asmodæus dæmonum, vt dixi. Idẽ quasi Pontifex obtulit incensum Deo, scilicet preces Tobiæ c. 12. 12. idem vt cantor assiduè canit Deo: *Sãctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Isaiæ 6. 3. Ipse enim est ex Seraphinis. Idẽ est Propheta, quia hîc Tobiæ curationem cæcitatis prædicit, imò præstitit. Quocirca rectè notat Salianus to. 4. anno mundi 3226. n. 3. Azariæ nomen non tam esse proprium, quàm appellatiuum, vtpotè quod sibi honoris causa multi Pontifices, quasi agnomen asciuerunt, quasi eo postulantes & sperantes auxilium Dei (hoc enim significat Azarias.) Nam Sept. Sixtini filium Ioiadæ, non Zachariam, sed Azariam vocant. 2. Paral. 24. Et Rex ipse Ozias in libris Regum dicitur Azarias, & quidem cognomento, vt ait S. Hier. c. 1. Amos. Et Pontifex, qui tempore Ezechiæ floruit, à Iosepho & Chronologis Hebræis vocatur Nerias, 2. Paral. 31. 10. & 13. Azarias nominatur.

Ad quem alludit Raphael.

ET TOBIAS RESPONDIT: EX MAGNO GENERE ES TV.] Addunt Græca cum subiunxisse: *Ananiam & Ionatham magni illius Samia* (Heb. *Semolth*, id est pacifici, vel retribuentis) *filios ego noui iam tum, cùm Ierosolymam vnà adorandi & primogenita, decimasq; fructuum consecrandi caus â proficisceremur; non enim in errorem cognatorum nostrorum adducti fuerunt*, vt adorarent vitulos aureos à Ieroboam in Israel erectos. Ex hisce verbis liquet. Primò, verè æuo Tobiæ fuisse Azariam filium Ananiæ. Secundò, Ananiam fuisse Israelitam, non Iudæum. Tertiò, fuisse virum fidelem & pium. Quartò, Tobiæ cognitum & amicum, ideoque Azariæ eius filij speciem & nomen assumpsit Raphael. VERS. 19.

ANGELVS EIVS COMITETVR VOBISCVM.] Hinc patet illo æuo, Tobiam & fideles credidisse Angelos custodes singulis hominibus à Deo deputatos eos comitari, dirigere, instruere, defendere, &c. Græca addunt, Tobiam Angelo pro mercede sui ducatus promisisse drachmam per diem, & necessaria ad vitam & victum, atque si sani redijssent, additurum se honorarium super mercedem. Drachma auri est coronatus Francicus, qui nimium erat Tobiæ pauperi pretium; quare drachma argenti, quæ valet Regalem Hispanicum quinque stuferorum, siue decem baiocorum hîc accipienda videtur. VERS. 21.

CVMQVE PROFECTI ESSENT] addunt Græca, *& canis pueri cum eis*, quod habet c. seq. v. 1. VERS. 25.

COMITETVR EI] id est eum vel cum eo. Nec putes esse solœcismum; sic enim loquitur Cicero Tuscul. 5. & sic latinè dicimus: Ipse mihi est comes; comitari enim est esse comitem. VERS. 27.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

RAphael monet Tobiam vt piscem inuadentem, branchiâ ex aquis extrahat, exenteret, ac cor, fel, iecur ad pharmaca reseruet. deinde, vt Saram sibi postulet vxorem à Raguele patre.

1. PRofectus est autem Tobias, & canis sequutus est eum, & mansit primâ mansione iuxta fluuium Tigris. 2. Et exiuit vt lauaret pedes suos, & ecce piscis immanis exiuit ad deuorandum eum. 3. Quem expauescens Tobias clamauit voce magnâ, dicens: Domine inuadit me. 4. Et dixit ei Angelus: Apprehende branchiam eius, & trahe eum ad te. Quod cùm fecisset, attraxit eum insiccum; & palpitare cœpit ante pedes eius. 5. Tunc dixit ei Angelus: Exentera hunc piscem, & cor eius, & fel, & iecur repone tibi: sunt enim hæc necessaria ad medicamenta vtiliter. 6. Quod cùm fecisset, assauit carnes eius, & secum tulerunt in viâ: cætera salierunt, quæ sufficerent eis, quousque peruenirent in Rages ciuitatem Medorum. 7. Tunc interrogauit Tobias Angelum, & dixit ei: Obsecro te Azaria frater, vt dicas mihi, quod remedium habebunt ista, quæ de pisce seruare iussisti? 8. Et respondens Angelus, dixit ei: Cordis eius particulam si super carbones ponas, fumus

eius extricat omne genus dæmoniorum, siue à viro, siue à muliere, ita vt vltrà non accedat ad eos. 9. Et fel valet ad vngendos oculos, in quibus fuerit albugo, & sanabuntur. 10. Et dixit ei Tobias: Vbi vis vt maneamus? 11. Respondensque Angelus, ait: Est hîc Raguel nomine, vir propinquus de tribu tuâ, & hic habet filiam nomine Saram, sed neque masculum, neque feminam vllam habet aliam præter eam. 12. Tibi debetur omnis substantia eius, & oportet eam te accipere coniugem. 13. Pete ergo eam à patre eius & dabit tibi eam in vxorem. 14. Tunc respondit Tobias, & dixit: Audio quia tradita est septem viris, & mortui sunt: sed & hoc audiui, quia dæmonium occidit illos. 15. Timeo ergo ne fortè & mihi hæc eueniant: & cum sim vnicus parentibus meis, deponam senectutem illorum cum tristitiâ ad inferos. 16. Tunc Angelus Raphael dixit ei: Audi me, & ostendam tibi quæ sunt, quibus prævalere potest dæmonium. 17. Hi namque, qui coniugium ita suscipiunt, vt Deum à se & à suâ mente excludant, & suæ libidini ita vacent, sicut equus & mulus, quibus non est intellectus: habet potestatem dæmonium super eos. 18. Tu autem cùm acceperis eam, ingressus cubiculum, per tres dies continens esto ab eâ, & nihil aliud, nisi orationibus vacabis cum eâ. 19. Ipsâ autem nocte, incenso iecore piscis, fugabitur dæmonium. 20. Secundâ verò nocte, in copulatione sanctorum patriarcharum admitteris. 21. Tertiâ autem nocte, benedictionem consequeris, vt filij ex vobis procreentur incolumes. 22. Transacta autem tertiâ nocte, accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis quàm libidine ductus, vt in semine Abrahæ benedictionem in filijs consequaris.

VERS. 1. ET CANIS SECVTVS EST EVM,] vti canes familiares sequuntur heros, à quibus nutriuntur. Dicit hoc ad nexum historiæ: nam mœsti parentes ex præcurrente cane cognouerunt reditum Tobiæ. c. 11. v. 9.

ET MANSIT PRIMA MANSIONE IVXTA FLVVIVM TIGRIS,] puta in domo, vel hospitio Tigri adiacente. Exierat enim illo die è Niniue, quæ Tigri adiacet.

VERS. 2. ET EXIVIT (ex hospitio ad flumen Tigrim.) VT LAVARET PEDES SVOS] ex itinere fatigatos, ac puluere & sudore sordidos & olidos.

ET ECCE PISCIS IMMANIS EXIVIT AD DEVORANDVM EVM.] Quæres, quisnam fuit hic piscis? Primò aliqui censent, fuisse cætum, siue balænam; hæc enim homines vorat & glutit. Verùm balænas, vtpotè vastissimas, non capit Tigris fluuius; sed vastum mare. Rursum balænam solus Tobias extrahere nequiuisset.

Piscis Tobiæ quis? Resp. 1.

2. Secundò Dion. Carth. putat fuisse crocodilum: hic enim ex Nilo egreditur & homines in terrâ, insequitur, necat & deuorat. Est enim amphibius, tamque in terrâ, quàm in aquis degit & pascitur. Verùm crocodilum extrahere nequiuisset Tobias Adde: crocodilus in terrâ viuit, hic autem piscis extractus in terram à Tobiâ cœpit *ante pedes eius palpitare*, deficere & mori, vti solent pisces extra aquam.

3. Tertiò Rabbini, quos sequitur Georgius Venetus tom. 6. Ptoblem. 185. censent esse lucium piscem, qui vorax est, adeoque cæteros pisces deuorat, ideoque dicitur lucius, Græcè λύκος, id est lupinus, quasi lupus piscium. Verùm lucij non sunt tam grandes & audaces, vt hominem inuadere audeant.

4. *verius.* Quartò ergò verisimiliùs Franc. Valesius sacræ Philos. c. 42. ex Plinio, Menandro & alijs censet, hunc piscem fuisse callionymum, id est pulchri nominis, qui maximus est carniuorus, & voracissimus, dentes habens serratos, ac oculos in vertice capitis fixos, vnde & vranoscopos, id est cælum spectans vocatur, & os inter oculos situm, ideoque ab Italis vocatur *bocca in capo*, vnde eius aspectu territus fuit Tobias. Abundat felle, quod valet ad albugines ex oculis extergendas, ita Dioscor. lib. 1. cap. 96. Galenus & Plinius l. 32. c. 7. sub initium, quem audi: *Callionymi fel cicatrices sanat, & carnes oculorum superuacuas consumit: nulli hoc piscium copiosius. Idem piscis & vranoscopos vocatur ab oculo quem in capite habet.* Hic ergo *exiuit* non in terram, sed extra aquam, caput & guttur erigens & extendens *ad deuorandum eum*, scilicet Tobiam. Adde, Oppianus lib. 2. callionymum vocat ἡμεροκοίτην, eò quòd interdiu indormiat, noctu vigilet prædæ quærendæ causa, vti fures interdiu dormiunt, noctu vigilant, vt furentur. Igitur potuit hic piscis è Tigri egredi in arenam vicinam, ibique Tobiam inuadere. Subiungit Oppianus adeò voracem esse hunc piscem, vt ciborum copiâ nimis distento ventre disrumpatur & emoriatur, quo tristi exitu homines à luxu, crapulaque deterret. Piscem hunc graphicè per omnia membra describit Guil. Rondeletius lib. 10. de piscibus c. vlt. vbi & addit eum callionymum, id est pulchri-nominis dici, eò quòd licet in se sit fœdus & turpis, oculos tamen habeat in vertice, vt semper in cælum suspiciat, quæ forma dignior est homine, quàm pisce. Hominis enim proprium est sursum aspicere & mente cælum cõtemplari; fragilia & caduca, quæque falsò in bonis à vulgo habentur, contemnere, & infrà se posita despicere: ergo hominis mens, æquè ac nomen, sit vranoscopos iuxta illud Ouidij.

Os homini sublime dedit, cælumq; tueri
Iußit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Callionymi piscis descriptio.

Dices, callionymus, teste Plinio & Oppiano, est piscis marinus: hic autem erat ex Tigri fluuio. Resp. pisces marini sæpè in magnis fluuijs reperiuntur, præsertim in maris refluxu, quando fluuij exundant. Pisces enim amant aquam dulcem, qualis est in fluuijs; sed mirum est callionymum, qui duorum pedum mensuram non excedit, teste Rondeletio, & Aldrouando, ausum fuisse Tobiam inuadere: verùm piscis hic vorax est æquè ac stolidus, ideoque Tobiam inuasit.

VERS. 3. CORDIS EIVS PARTICVLAM SI SVPER CARBONES PONAS (asses) FVMVS EIVS EXTRICAT

Cor piscis fugat dæmones, quâ vi Resp.3.

CAT OMNE GENVS DÆMONIORVM] Quæres, qua vi, ac virtute piscis huius cor æquè ac fel v.19. fuget dæmones? Valesius sacræ Philos. cap.28. dicit pisci huic virtutem supernaturalem à Deo fuisse tributam ad fugandum dæmones, sicut igni inferni eadem tributa est ad eos torquendos, atque aquæ benedictæ data est vis eosdem fugandi, & animam à culpis abluendi. Innuitur hæc virtus verbo *extricat*. Fauent Gulsel. Paris. l. de vniuerso, Dionys. Carth. Petrus Greg. Tolosanus, Syntag. iuris l.34. c.22. Hier. Mengus in flagello dæmonum, dicentes dæmones ob superbiam à Deo subijci certis corporibus, ac herbis. Verùm hæc virtus in hoc pisce est inaudita, nec vnica eius suffumigatio potuit habere vim perpetuò arcendi dæmonem, *ita vt vltra non accedat*, vt hîc dicitur.

2. Secundò, noster Sanchez censet dæmonem fugari fumo cordis piscis huius, ex eo, quòd hæc suffumigatio rei tam vilis fiat in dæmonis ignominiam & contemptum, quem ipse, vtpotè superbissimus non ferens, abit & refugit. Hinc exorcistæ energumenis colaphos impingunt, ridicula simulacra rerum turpissimarum è collo suspendunt, & probrosis verbis dæmonem exagitant, quæ ille ex superbia sustinere nequit, ideoque non rarò abscedit, vti experientia constat: vnde & in libro qui inscribitur *Flagellum dæmonum*, asseritur suffitus hosce adhibendos energumeno, & ignominiosa verba in dæmonem iacienda. Vnde in eo exorcismo quarto ita ab exorcista appellatur dæmon: *Spiritus immunde, miserrime, tentator, fallax, pater mendacij, hæretice, fatue, bestialis furiose, tui Creatoris inimice, luxuriose, insipiens, crudelis, inique, prædo, bestia, serpens & sus macra famelica, & immundissima, bestia scabiosa, bestia truculentissima, bestia omnium bestiarum bestialissima, eiecte de paradiso, de gratiâ Dei, de loco inenarrabili, de consortio & sobrietate Angelorum, creatura damnata, reprobata, & maledicta à Deo in æternum ob superbiam & nequitiam tuam, scelerate & nefande, maledicte, & excommunicate, blasphеme, damnate atque damnande.* Priscique huius moris index est etiam Prudentius contra Symmachum:

Intonat Antistes Domini, fuge callide serpens,
Exue te membris, & spiras solue latentes:
Mancipium Christi, fur corruptissime, vexas.

3. *Planius.* Tertiò planiùs & pleniùs Lyran. Serar. & Abul. in 1.Reg.16.q.46. & Pererius in Daniel. p.272. censent fumum cordis piscis callionymi expulisse dæmonem inchoatè vi naturali, vt insinuat hîc Raphael, sed completè vi Angelicâ & cælesti. Naturali, nimirum impediendo actionem dæmonis, per dispositionem contrariam, quomodo Musica Dauidis impediebat agitationem Saulis per dæmonem. Dæmon enim agit per naturales causas & humores maximè melancholicos: quæ ergo humores hosce tollunt vel minuunt, dæmonis actionem, & vexationem infringunt. Hinc idipsum dicitur facere ruta, hypericon, cornua caprina, artemisia, cameleontis iecur, lapis Sandius, & Chrysolitus, &c. Quia (si tamen id verum est) nimirum discutiunt melancholiam, exhilarant animam; itaque mœrorem, perturbationem & anxietatem, ac desperationem, quam suggerit dæmon, dissipant. Vide Serar. & Delrio in Magic. l.2. q.27. sect.2. Completa tamen causa abigens dæmonem, fuit Raphael Angelus, qui ad suffitum iecoris propter merita & orationem Tobiæ fugabat dæmonem. Hoc autem tacuit Raphael, & suffitum prætexit, ne se patefaceret, néve Tobias sciret eum esse Angelum quem quasi hominem habebat viæ comitem & ducem, sicut eadem de causâ vocauit se Azariam, ac cum Tobiâ, comedit, & bibit. Id ita esse indicant Græca, quæ hanc vim non tribuunt cordi piscis, sed sic habent: *Fac fumigare cor & iecur coram viro, & non perturbabitur amplius*; quia, scilicet, ad hoc signum ego ex condicto & promisso meo pellam, & fugabo dæmonem perturbationis auctorem. Vnde & c.8. 2. dicitur: *Protulit* (Tobias) *de cassidili suo partem iecoris, posuitq; eam super carbones viuos; Tunc Raphael Angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deserto*: non ergo iecur piscis, sed Raphael apprehēdit & fugauit dæmonem, non tantùm ex domo Raguelis, sed ex tota Media. Simili modo Magi, & Sagæ per certas herbas & signa maleficij nocent bestiasque, & pueros occidunt, cùm tamen illa per se ad hoc inefficacia sint, nullamque habeant vim physicam, sed tantùm moralem, scilicet, ex pacto dæmonis. Dæmon enim posito signo à se dato, damna hæc per se bestijs, & infantibus infert.

Mysticè Beda: *Piscis*, inquit, *qui Tobiam deuorare cupiens, Angelo docente, occisus est, Diabolum significat qui dum in Redemptore nostro carnem appetijt, captus est potentia diuinitatis.* Ex aduerso S. Aug. ser.4. de Petro & Paulo: *Est*, inquit, *Christus piscis ille, qui ad Tobiam ascendit de flumine viuus: cuius iecore per passionem assato, fugatus est diabolus: & per amaritudinem fellis afflatus est cæcus & illuminatus est mundus.* Sic Optatus Mileuit. in 3. contra Parmen. per piscem Tigris accipit Christum.

EXTRICAT.] Nota: proprium est dæmonis intricare, Raphaelis verò & Angelorum extricare; sicut enim piscator pisces hamo, & venator feras laqueo, aues verò visco & reti implicare satagit, vt capiat; sic dæmon corpus, & animam varijs doloribus, maioribus curis, angoribus, difficultatibus, scrupulis, litibus, rixis, concupiscentijs, intricare contendit, vt se expedire nequeat, sed fiat eius & gehennæ præda. Vide S. Greg. 32. Moral. c.17. ad illa Iob 40.12. *Nerui testiculorum eius perplexi sunt. Suggestionum*, inquit, *illius* (dæmonis) *argumenta implicatis inuentionibus illigantur, vt plerosq; ita peccare faciat, quatenùs si fortè peccatum fugere appetant, hæc sine alio peccato non euadant, & culpam faciunt dum vitant*, idque varijs exemplis demonstrat, & tandem viam ex hoc labyrintho se extrincandi, ostendit per hanc regulam, quasi per filum Ariadnes: *Dum mens inter minora & maiora peccata constringitur, si omnino nullus sine peccata euadendi aditus patet, minora semper eligantur, quia & qui murorum vndique ambitu, ne fugiat, clauditur, ibi se in fugam præcipitat, vbi breuior murus inuenitur.*

VERS. 9. *An fel illuminarit oculos Tobiæ.*

ET FEL VALET AD VNGENDOS OCVLOS, IN QVIBVS FVERIT ALBVGO, ET SANABVNTVR.] Quæres, an Tobias per fel huius piscis naturali eius vi, & virtute visum receperit? Resp. affirmatiuè, Deo tamen, vel Raphaele cooperante & supplente, quod causæ illi naturali, puta felli piscis deerat, si videlicet stercus illud calidum hirundinum humorem crystallinum, & vim visiuam internam Tobiæ non extinxerat, sed tantùm albuginem & pelliculam oculis eius obduxerant; hanc enim erosit fel piscis, vti indicatur c.11.13. sic enim ibi dicitur: *Tūc sumēs Tobias de felle piscis, liniuit oculos patris sui. Et sustinuit quasi dimidiā ferè horā: & cœpit albugo ex oculis eius, quasi mēbrana oui, egredi. Quā apprehendēs Tobias, traxit ab oculis eius, statimq; visū recepit.*

Quid

Quid clarius: clariora tamen ibidem sunt Græca, quæ sic habent: *Insperſit fel ſuper oculos patris ſui, dicens: Confide pater. Vt autem eroſi ſunt, detriuit oculos ſuos, & diſquamata ſunt ab angulis oculorum albugines. Et videns filium ſuum procidit ſuper collum eius, & plorauit, & dixit: Benedictus es Deus.*

Secundò, quia hanc virtutem felli callionymi tribuit Plinius l.32.c.7. Et Franc. Valesius S. Philoſ.c.47. quem audi: *quia cùm ad extergendas albugines nihil magis à medicis omnibus celebratum ſit, quàm fel, inter omnia eius genera, omnium maximè commendatur fel callionymi piſcis, & mox Hienæ.* Galenus quoque libro decimo de Simplicium medicamentorum facultatibus, c.12. *Porrò*, inquit, *quorumdam animalium bilis ſingulariter à medicis extollitur, tanquam aciem exacuat oculorum, & ſuffuſionũ initia digerat, veluti piſcis, quem vocant Callionymum, Hienæ, & Scorpij marini, tũ Galli, & Perdicis.* Sic ille. Idem docet Ælian. l.13. c.14. cæteriq́ue Medici. Ita cenſent Lyranus, Dionyſius Serarius, & alij.

Dices: Tobias erat excæcatus, planeq́ue cæcus ergo à felle piſcis viſum recipere nõ potuit. Reſp. erat cæcus exteriùs ob pellem oculis obductam, non interiùs, vt vis viſiua fuerit extincta, ideoq́ue erat cæcus actu, ac potentiam proximam videndi amiſerat, non remotam, & radicalem: ſi quis contendat eum omnino fuiſſe cæcum, & vim viſiuam amiſiſſe, neceſſe eſt, vt conſequenter dicat eum non felle piſcis, ſed ſola virtute diuinâ ſupernaturali illuminatũ fuiſſe, vti dixi de fugatione Aſmodæi per cor piſcis. Alleg. Tobias per fel illuminans patrem, fuit typus Chriſti, qui cæcum à natiuitate illuminauit ſuâ ſaliuâ, & luto, Ioan.9.v.6.

Tropol. Fel eſt amarities peruerſitatis & tribulationis, quæ oculos mentis melle voluptatis terrenæ excæcatos, eo diſcuſſo aperit, vt videat peccati turpitudinem, gehennæ atrocitatem, virtutis pulchritudinem, Dei bonitatem, cæli gaudia &c.

Myſticè S. Proſper p.2.promiſ.c.29. *Myſticũ*, ait, *actionis huius hoc eſt, quod ex interioribus piſcis, & dæmon fugatus eſt, & Tobias illuminatus. Hoc agit piſcis magnus ex paſſione ſua Chriſtus, purgans Mariã, ex qua expulit ſeptẽ dæmonia.* Et poſteà: *ἰχθῦν namq́ue Latinè piſcem, ſacris litteris maiores noſtri hoc interpretati ſũt ex Sybillinis verſibus colligẽtes, quod eſt Ieſus Chriſtus filius Dei ſaluator piſcis in ſua paſſione decoctus, cuius ex interioribus remedijs, quotidie illuminamur, & paſcimur.*

VERS. 14. & 15. AVDIO, QVIA TRADITA EST SEPTEM VIRIS, ET MORTVI SVNT: SED ET HOC AVDIVI, QVIA DÆMONIVM OCCIDIT ILLOS. TIMEO ERGO, NE FORTE ET MIHI HÆC EVENIANT. Græca addunt: *Quoniam dæmonium amat ipſam, quod iniuria non afficit quemquam præter accedentes ad eam.* q. d. ipſa habet dæmonem incubum, qui amans ipſam, cæteros eius procos occidit. Nam dæmones in corpore aſſumpto excipere ſemen alicuius viri, illudq́ue in feminam infundere, ac per illud prolem generare, vti aiunt Merlinum ac Arcturum eſſe progenitos, aſſerunt D. Thomas, Abul. Victoria, Molina, Cãtiprat. Cæſarius, Cãperius, Hector, Boethus & alij, quos citat & ſequitur Serar. c.8.4. Audi S. Aug. 15 ciu. c.23. *Creberrima fama eſt, multiq́; ſe expertos, vel ab eis qui experti eſſent, de quorum fide dubitandum nõ eſt, audiſſe affirmant, Syluanos & Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos extitiſſe mulieribus, & earum appetiſſe ac peregiſſe concubitũ, & quoſdam dæmones, quos Duſios Galli nuncupant, hanc aſſiduè immunditiã & tentare, & efficere: plures, taleſq́; aſſeuerant, vt hoc negare, impudentiæ videatur.* Audi & exemplum, quod refert auctor vitæ S. Bern. l.2. v.6. *Mulier quædam in regione Nanneti, à quodam petulante dæmone, ſex annis, habito eius conſenſu, incredibili libidine vexata eſt. Apparuerat ei ſpecie pulchri militis, & ſæpè abutebatur ea inuiſibiliter, marito eius in eodem lecto eubante, laſciuus ille ſpiritus. Quæ anno ſeptimo, timore correpta, veniente in prædictam ciuitatem S. Bernardo Claræuallis abbate, miſera mulier ad pedes eius corruit, paſſionem horribilem, & ludificationem diabolicam, multis cum lachrymis confeſſa, ſuccurri ſibi flagitauit: à quo conſolata, & quid facere debere edocta, poſt confeſſionem, diabolus ad illam accedere non potuit.*

An Sara habuerit Aſmodæũ incubum.

Verùm dæmon propriè non amat feminas libidinis ſuæ cauſa, cùm carne careat, ideoq́ue nullum habeat libidinis ſenſum, ſèd amorem ſimulat, vt feminas in ſui amorem & peccatum infandum pelliciat. Porrò non eſt veriſimile Aſmodæũ hîc fuiſſe amaſium & incubum Saræ, tum quia ſciebat illam eſſe caſtiſſimam, ideoq́ue ei generosè reſtituram. Quare Tobias dicens Aſmodæum amare Saram, id dixit non ex ſuo, ſed ex vulgi ſenſu & fama. *Audio*, inquit: vulgus enim videns ſeptem ſponſos Saræ eſſe occiſos à dæmonio, ſuſpicabatur id fieri ex eius riuali amore & zelotypia; ſic eum proci eandem ambientes ſponſam, ſæpè ſe mutuo interimunt. Nã v.17. Raphael Angelus non hanc, ſed prorſus aliam, & quaſi contrariam occiſionis eorũ affert cauſam, ſcilicet eos cæſos ab Aſmodæo, ob ſcelera & effrænem libidinem. ita Serarius.

VERS. 17. ET SVÆ LIBIDINI ITA VACENT, SICVT EQVVS ET MVLVS]nam vt ait Ariſt. lib.6. hiſt. anim. c.22. *Salacißimus omnium tam feminarum, quàm marium equus eſt.* Vnde illud Ierem.5.v.7.& 8. *In domo meretricis luxuriabantur, Equi amatores & admiſſarij facti ſunt, vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat.* Mulus quoque licet ſterilis ardet libidine. vnde veteres luxurioſum deſignabant pingendo mulum, aut mulam, teſte Pierio Hierogl. 12. Adde certum genus mulorum à cæteris diuerſum eſſe in Cappadociâ & Syria, quod parit & procreat inſtar equorum, teſte Ariſt. lib.1. hiſt. anim. c.6. & lib.6. c.24.

VERS. 19. INCENSO IECORE PISCIS FVGABITVR DÆMONIVM,] non tam vi iecoris, quàm mea, hoc eſt angelica & diuina ob tuas, ô Tobia, preces & merita, virtute. Vide dicta v. 8. Myſticè S. Aug. loco citato: *Chriſtus*, inquit, *eſt piſcis iſte, qui ad Tobiam aſcendit, huius iecore per paßionem* (in ara crucis) *aſſato fugatus eſt diabolus.* Aptè id fit per iecur, quia in iecore eſt ſedes amoris & concupiſcentiæ, quæ hîc Chriſti paſſione extinguitur.

VERS. 20. SECVNDA VERÒ NOCTE IN COPVLATIONE SANCTORVM PATRIARCHARVM ADMITTERIS]q. d. eris particeps meritorum, ſeu ſanctitatis S. Patriarcharum, puta Abrahæ, Iſaac, Iacob, Ioſeph &c. vt ſicut ipſi caſtè vtẽtes ſuis vxoribus inſignes, ſanctoſq́; genuere filios, ſic & tu facias ex Sara, vt ſequitur v. 21. Iubet ergo Raphael Tobiæ, vt per tres primas à coniugio noctes vacet orationi cum Sara, antequàm illud conſummet: ſic enim fugandum Aſmodæum, qui libidinoſos occidit, ac coniugium ſanctè initurum, ac ſanctos à Deo adepturum filios. Vtinam coniuges Chriſti ini conſilium hoc Raphaelis, & Tobiæ ei obedientis, exemplum ſequantur. In Trident. Conc. ſeſſ.24. ita legitur de Refor. Matr. c. 1. *Sancta ſynodus coniuges hortatur, vt*

vt antequam contrahant, vel saltem triduo, ante matrimonij consummationem, sua peccata diligenter confiteantur, & ad SS. Eucharistiæ Sacramentum piè accedant.

VERS 22. AMORE FILIORVM MAGIS, QVAM LIBIDINE DVCTVS.] Finis enim copulæ debet esse desiderium prolium fidelium. *Hæc* enim *sunt tria matrimonij bona, fides* (coniugalis) *proles, sacramentum*, vt ex S. Aug. docent Theologi.

Audi S. Aug. lib. de bono coniug. cap. 6. *Coniugalis*, ait, *concubitus generandi gratia non habet culpam concupiscentiæ verò satiandæ. sed tamen cum coniuge, propter fidem thori, veniulem habet culpam, adulterium verò, siue fornicatio lethalem habet culpam: ac, per hoc, melior est quidem ab omni concubitu continentia, quàm vel ipse matrimonialis concubitus, qui fit causa gignendi.* Et S. Fulgent. Epist. 1. c. 3. *Coniugalis potestatis*, ait, *inculpabilis est vsus, officio gignendi diuinitus attributus, si iustitiæ terminum transgredi libidinosus non permittatur excessus. Iustitiæ verò vtendi coniugij hoc est, vt non explendæ libidinis, sed substituendæ prolis obtentu, sibi coniuges congruo tempore misceantur. Sic ergo quæri debet ex nuptijs fructus, vt cohibendus sit lubricæ voluptatis excessus.*

Quin & Philosophi idem sensere, vt Plato libro sexto de legibus: *Oportet*, inquit, *parentes gignere, & educare liberos, qui vitam tanquàm lampadem posteris tradant, vt sint semper aliqui Deum colentes iuxta ipsius legem.*

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias Saram vxorem à patre Raguele postulat & impetrat, coniugij tabulæ scribuntur & nuptiæ celebrantur.

1. INgressi sunt autem ad Raguelem, & suscepit eos Raguel cum gaudio. 2. Intuensque Tobiam Raguel, dixit Annæ vxori suæ: Quàm similis est iuuenis iste consobrino meo! 3. Et cùm hæc dixisset, ait: Vnde estis iuuenes nostri? At illi dixerunt: Ex tribu Nephthali sumus, ex captiuitate Niniue. 4. Dixitque illis Raguel: Nostis Tobiam fratrem meum? Qui dixerunt: Nouimus. 5. Cumque multa bona loqueretur de eo, dixit Angelus ad Raguelem: Tobias, de quo interrogas, pater istius est. 6. Et misit se Raguel, & cum lacrymis osculatus est eum, & plorans supra collum eius, dixit: Benedictio sit tibi, fili mi, quia boni & optimi viri filius es. 8. Et Anna vxor eius, & Sara ipsorum filia, lacrymatæ sunt. 9. Postquam autem locuti sunt, præcepit Raguel occidi arietem, & parari conuiuium. Cumque hortaretur eos discumbere ad prandium. 10. Tobias dixit: Hic ego hodie non manducabo neque bibam, nisi priùs petitionem meam confirmes, & promittas mihi dare Saram filiam tuam. 11. Quo audito verbo Raguel expauit, sciens quid euenerit illis septem viris, qui ingressi sunt ad eam: & timere cœpit ne fortè & huic similiter contingeret: & cùm nutaret, & non daret petenti vllum responsum. 12. Dixit ei Angelus: Noli timere dare eam isti, quoniam huic timenti Deum debetur coniux filia tua: propterea alius non potuit habere illam. 13. Tunc dixit Raguel: Non dubito quòd Deus preces & lacrymas meas in conspectu suo admiserit. 14. Et credo quoniam ideò fecit vos venire ad me, vt ista coniungeretur cognationi suæ secundùm legem Moysi: & nunc noli dubium gerere quòd tibi eam tradam. 15. Et apprehendens dexteram filiæ suæ, dextræ Tobiæ tradidit, dicens: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob vobiscum sit, & ipse coniungat vos, impleatque benedictionem suam in vobis. 16. Et accepta charta, fecerunt conscriptionem coniugij. 17. Et post hæc epulati sunt, benedicentes Deum. 18. Vocauitque Raguel ad se Annam vxorem suam, & præcepit ei vt præpararet alterum cubiculum. 19. Et introduxit illuc Saram filiam suam, & lacrymata est. 20. Dixitque ei: Forti animo esto filia mea, Dominus cæli det tibi gaudium pro tædio quod perpessa es.

VERS. 2. QVAM SIMILIS EST IVVENIS ISTE CONSOBRINO MEO!] puta Tobiæ seniori, qui Raguelis erat patruelis. Tobias enim iunior similis erat patri suo, vti sæpè accidit.

VERS. 3. EX TRIBV NEPHTHALI SVMVS.] Nota, Tobiam hoc dixisse, non Angelum Raphaelem. Tobias autem putabat Raphaelem non esse Angelum, sed contribulem suum. *Dixerunt* ergo, hoc est, dixit vnus Tobias respondens pro vtroque scilicet tam pro Angelo comite suo, quàm pro se ipso: si tamen quis contendat hæc vtriusque esse verba, ac Raphaelem asserere se esse tribus Nephthali non filium, sed Angelum custodem, vel tutelam, quomodo Daniel. 10. vocatur Angelus Persarum Græcorum, Hebræorum. Atque hoc sensu Angeli nobis conciues & contribules dici queunt. Ita Angelus Ioannis Apostoli se conseruum vocat Apoc. 19. 10. Denique Raphael hîc sumpserat formam, personam & nomen Azariæ, ideoque rectè se Nephthalitam vocare poterat: talis enim erat Azaris, vide dicta c. 5. v. 18.

NOSTIS TOBIAM FRATREM MEVM] *Fratrem*, id est patruelem & cognatum, vti iam dixi. VERS. 4.

ET MISIT SE RAGVEL,] in collum Tobiæ, eum VERS. 6.

cum amplexans osculans: Græcè est: *Exilijt Raguel* præ lætitia.

VERS. 8. LACRYMATÆ SVNT] addunt Græca, id fecisse postquam audierunt Tobiam amisisse visum oculorum.

VERS. 11. QVID EVENERIT SEPTEM VIRIS, QVI INGRESSI SVNT AD EAM,] scilicet in thalamum nuptialem ante complexum maritalem. Nam Græca & Heb. addunt: *Dæmonium occidit eos, antequam cum eâ ipsi fuissent vt in vxoribus*, id est antequam vxoriam copulam cum eâ habuissent.

Quæres, cur tot sponsi amb'erunt Saram præsertim cùm posteriores vidissent priorum necem? Resp. prima illecebra fuit singularis Saræ forma & pulchritudo. Secunda, quòd vnica esset hæres ingentium opum Raguelis patris sui. Tertia, quòd existimauerint fortasse iure propinquitatis sibi debitam: cùm non adesset Tobias, cui, vt habetur v. 14. debebatur tamquam propinquiori. Quarta, quia amor dementabat eos. Nam vt ait S. Augustin. *Nimiùm præceps est, qui transire contenderit, vbi alium conspexerit cecidisse.*

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Et vt ait Pl. l. 28. c. 5. *Optimũ est aliena insania frui.*

Rursum disce hîc, quàm omnis voluptas etiam coniugij sit anceps & instabilis. En tibi hi sponsi in ipsis sponsæ nuptijs occiduntur, vt pluribus similibus contigit, & sæpè contingit: vnde prouerbium est Ben-Sira: *sponsa ascendit in thalamum, neque quid sibi euenturum sit, nouit.* Nam vt ait Seneca Epist. 26. *Incertum est, quo loco te mors exspectet. Itaque tu illam omni loco exspecta.*

Rursum discant hîc coniuges castè vti coniugio, cæteriquè castè viuere, ne ab Asmodæo, æquè ac impudici hi sponsi occidantur. Ante paucos annos in Belgio existenti mihi narrauit sacerdos grauis è Soc. nostra, & missione castrensi, se militem quendam ob concubinatum infamem sæpiùs monuisse, vt vitam corrigeret, sed frustrà. quare tandem zelo & enthousiasmo actum minatum ei fuisse, edixisseque nisi citò sese emendaret, experturum acrem Dei vindictam. Ita factum, nam paulò pòst, Deus tempestatem, tonitrua, ac fulmina cum horrendo fragore, omniumque terrore emisit, ac vnicum illum in turpi concubinæ complexu vnà cum illâ, fulgure afflauit & siderauit, itaque in flagranti delicto corpus fulguri, animam gehennæ tradidit, omnibus succlamantibus: *Iustus es, Domine, & rectum iudicium tuum!*

TIMERE COEPIT, NE ET HVIC FORTE SIMILITER CONTINGERET] Laudat Raguelem S. Ambr. l. 3. Offic. c. 14 *Raguel*, inquit, *præcipuè formam honestatis expressit, qui contemplatione honestatis, cùm rogaretur, vt filiam suam in coniugium daret, vitia quoque filiæ non tacebat, ne circumuenire petitorem tacendo videretur.* Et paulò pòst: *Iustus vir, plus alienis, timebat, & malebat sibi innuptam manere filiam, quàm propter nuptias eius, extraneos periclitari.*

VERS. 16 FECERVNT CONSCRIPTIONEM CONIVGII.] Fecerunt instrumentum authenticum, in quo conscripserunt conditiones & pacta coniugij, scilicet, promissa tam sponsi, quàm sponsæ, eiusq; parentũ. Non dubitarunt parentes, licet territi nece septem sponsorum, dare Saram filiam Tobiæ, tum quia Raphael vultus, verborumque grauitate, imò maiestate id suadebat, & securitatem spondebat; tum quia Deus eos interiùs ad connubium hoc peragendum incitabat: ita Dionys. Serar. & alij.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias suffitu cordis & iecoris piscis fugat Asmodæum quem Raphael in deserto alligat. Tobiam, consummato matrimonio, Raguel omnium bonorum hæredem facit.

1. POstquam verò cœnauerunt, introduxerunt iuuenem ad eam. 2. Recordatus itaque Tobias sermonum Angeli, protulit de cassidili suo partem iecoris posuitque eam super carbones viuos. 3. Tunc Raphael Angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deserto superioris Ægypti. 4. Tunc hortatus est virginem Tobias dixitque ei: Sara, exurge, & deprecemur Deum hodie, & cras, & secundum cras: quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertia autem transacta nocte, in nostro erimus coniugio. 5. Filij quippe sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi, sicut gentes, quæ ignorant Deum. 6. Surgentes autem pariter, instanter orabat ambo simul, vt sanitas daretur eis. 7. Dixitque Tobias: Domine Deus patrum nostrorum, benedicant te cæli & terræ, mareque, & fontes, & flumina, & omnes creaturæ tuæ, quæ in eis sunt. 8. Tu fecisti Adam de limo terræ, dedistique ei adiutorium Heuam. 9. Et nunc Domine tu scis. quia non luxuriæ causa accepto sororem meam coniugem sed sola posteritatis dilectione, in quâ benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum. 10. Dixit quoque Sara: Miserere nobis Domine, miserere nobis, & consenescamus ambo pariter sani. 11. Et factum est circa pullorum cantum, accersiri iussit Raguel seruos suos, & abierunt cum eo pariter vt foderent sepulchrum. 12. Dicebant enim: Ne fortè simili modo euenerit ei, quo & cæteris illis septem viris, qui sunt ingressi ad eam. 13. Cumque parassent fossam, reuersus Raguel ad vxorem suam, dixit ei: 14. Mitte vnam ex ancillis tuis, & videat si mortuus est, vt sepeliam eum antequam illucescat dies. 15. At illa misit vnam ex ancillis suis. Quæ ingressa cubiculum, reperit eos saluos & incolumes, secum

cum pariter dormientes. 16. Et reuersa nunciauit bonum nuncium : & benedixerunt Dominum, Raguel videlicet & Anna vxor eius, 17. & dixerunt : Benedicimus te Domine Deus Israel, quia non contigit quemadmodum putabamus. 18. Fecisti enim nobiscum misericordiam tuam, & exclusisti à nobis inimicum persequentem nos. 19. Misertus es autem duobus vnicis. Fac eos Domine plenius benedicere te, & sacrificium tibi laudis tuæ & suæ sanitatis offerre, vt cognoscat vniuersitas gentium, quia tu es Deus solus in vniuersa terra. 20. Statimque præcepit seruis suis Raguel, vt replerent fossam, quam fecerant, priùs quàm eluceſceret. 21. Vxori autem suæ dixit, vt instrueret conuiuium, & præpararet omnia quæ in cibos erant iter agentibus necessaria. 22. Duas quoque pingues vaccas, quatuor arietes occidi fecit, & parari epulas omnibus vicinis suis, cunctisque amicis. 23. Et adiurauit Raguel Tobiam vt duas hebdomadas moraretur apud se. 24. De omnibus autem, quæ possidebat Raguel, dimidiam partem dedit Tobiæ & fecit scripturam, vt pars dimidia, quæ superat, post obitum eorum. Tobiæ domino deueniret.

VERS. 2. PROTVLIT DE CASSIDILI,] id est, de pera viatorum, instar cassis, siue retis confecta, quali aucupes & piscatores vtuntur. Cassidilis enim est nomen diminutiuum à cassis. q.d. parua cassis, vel paruum rete, puta sacculus reticulatus, in qua viatores suas reculas & alimenta reponunt. ita Lyran. Dion. & Budæus. Aut cassidula dicitur à casside, id est galea, quòd galeæ similitudinem referat. Ita Sanchez.

PARTEM IECORIS, POSVITQVE EAM SVPER CARBONES VIVOS.] Id est ardentes & flammantes: ignis enim per flammam sese agitans & quasi respirans videtur viuere. Græca vberiùs sic habent : Tobias *accepit nicerem, siue prunam thymiamatum, & imposuit cor piscis, & hepar fumumq; fecit, & quando odoratus est dæmon odores, fugit ad Ægypti suprema.* Hebr. autem : *percepit Asmodæus odorem & fugit.* Ergo fumus hic iecoris & cordis aliquid physicè efficiebat, quo fugabatur dæmon : quidnam hoc fuerit: dixi c. 6. 8. Quibus adde sanctitatem, merita, benedictionem, & preces tam Raphaelis, quàm Tobiæ, iuncta fumo illi energiam dedisse ad abigendum Asmodæum : sicut pulsu campanarum ab Ecclesia benedictarum fugatur dæmon excitans procellas & tempestates, non vi pulsus, sed vi orationis Ecclesiæ, per quam benedictæ sunt. Idem fit per aquam lustralem, per agnos & cereos benedictos, perque alias res consecratas. Sic olim S. Hieron. S. Antonius, alijque Anachoretæ dantes energumeno panem, vel oleum à se benedictum, expellebant dæmonem.

Simile prorsus recenset Ioseph l. 8. Antiquitatū c. 2. de radice, dicta Baaras à Salomone ostensâ, cuius odoratu fugabatur dæmon: *Vidi*, inquit, *ex popularibus meu quendam Eleasarum in præsentia Vespasiani, & filiorum, & tribunorum, reliquorumq; militum multos arreptitios percurantem. Modus verò curationis erat hic: Admoto naribus dæmoniaci annulo, sub cuius sigillo inclusa erat radicis species à Salomone indicata, ad cuius olfactum per nasum extrahebat dæmoniū, & collapso mox homine, adiurabat id, ne amplius rediret: Salomonis interim mentionē faciens & incantationes ab illo inuentas recitans.* Hæc si vera sunt & proba, non magica, vti proba esse censent Iansſ. & Frāc. L[illegible] in c. 12. Matt. Tolet. in c. 11. Lucæ, Salmeron t. 8. tr. 15. dicendum est, quod à D. Th. q. 6. de potentia, art. 10. ad 3. dictum est, & à Victoria relect. de Magia vsurpatum, potuisse quidem certā quādam & piam formulam ejiciendi dæmones institui à Salomone, sancto adhuc, quam Deus peculiari suâ auctoritate, ad dæmones fugandos confirmaret. In hac etiam nihil magicum, nihil ex amicitia & fœdere cum dæmone. At à Salomone idololatra & magicæ artis postea studioso, si vnquam conscripti, traditiúe exorcismi, hos oportet magicos fuisse & nulla diuina, aut angelica virtute fultos, ad abigendos dæmones, sed tantùm pacto impio & nefaria magiâ. Hāc sanè olet radix illa Iosephi inclusa annulo, in qua nulla facultas supra spiritum, ait noster Pineda lib. 3. de rebus Salom. c. 29. Nam & Serario hîc q. 5. c. 7. displicent hæc duo. Primum, quòd l. 7. belli c. 5. asserat radicem Baaras è terra euelli non posse, nisi moriatur is, qui euellit, siue homo sit, siue canis Secundum, quòd dæmones vocet maiorum hominum spiritus. Quin & Delrio in magic. l. 6. c. 2. q. 3. l. 2. cum Pineda, censet, falsò radices has & dæmonū exorcismos adscribi Salomoni. Illi ergo suspecti sunt, incertæq; & dubiæ fidei. Iudæi enim, qui eos iactāt, magis abundant, ac fortè Eleazarus ille Iosephi fuit magus. Sanctior, ideoque securior, & dæmoni formidabilior fuit virga S. Benedicti, de qua S. Greg. l. 2. Dial. c. 4. Siquidē percussus Monach. quē sæpè nigellus puer ab oratione abducebat, *deinceps ad orationis studiū immobilis permānsit, sicq; antiquus hostis dominari nō ausus est eius in cogitatione, ac si percussus fuisset ex verbere.*

ET RELIGAVIT ILLVD IN DESERTO] Nota. Raphael ligauit Asmodæum in deserto per decretum & potestatem diuinam, eum detinendo in deserto, vt se loco mouere, & inde egredi non posset. Hoc autem fieri potest tribus modis : primò, iubendo ex parte Dei ne se moueret, ac si secus faciat, minando ei acres pœnas & verba : imò si egrediatur, vi & verberibus eum ad regressum compellendo. Sic lex ligat hominem, id est obligat hominem, ideoque lex à ligando dicitur, vt multi volunt, iuxta illud : VERS. 3.

Raphael religauit Asmodaū.

1. *Verba ligant homines, taurorum cornua funes.*

2. Secundò, imprimendo dæmoni qualitatem aliquam detentiuam, v. g. impetum & vim permanentem, quæ eum in loco detineat. Sic enim vir fortis debilem brachijs suis detinet. & certo loco affigit. Cur idem facere nequeat Angelus diabolo ?

3. Tertiò & efficacissimè, orando Deum, vt subtrahat dæmoni concursum suum, qui necessarius est ad motum localem vt egredi possit. Sic dæmones ligantur in inferno, vt egredi nequeant. Sic Lucifer ibidem ligatus est per mille annos. Apoc. 20. 2. Sic quatuor Angeli ligati fuêre in Euphrate. Apoc. 9. 14. Vide ibi dicta.

Porrò quamdiu Asmodæus ligatus fuerit à Raphaele, non constat. Probabile est per totam vitam

Tobiæ, & Saræ fuisse ligatum, ne eis vnquam nocere posset: propter eos enim alligatus fuit. Ita Sanchez & Serarius. A

Multò magis dæmon ligatus est à Christo, vt ait S. Antonius apud S. Athanasium: *Hamo crucis vt draco âuncatus à Domino est, & capistro ligatus, vt iumentum, & quasi mancipium fugitiuum vinctus circulo, & armilla labia perforatus, nullum omnino fidelium deuorare permittitur. Nunc miserabilis, vt passer, ad ludendum irretitus à Christo est, calcaneo Christianorum subtractus gemit. Ille, qui vniuersa maria à se deleta plaudebat, ille, qui orbem terrarum manu sua teneri pollicebatur, ecce à nobis vincitur, ecce me aduersum se prohibere non potest disputantem.*

In deserto svperioris Ægypti] puta in parte Australi Ægypti, quæ alta & montosa est, ex qua defluit Nilus, quæque Thebais vocatur, ait Ioann. Leo l. 8. de Africa c. 2. Causam dat sanctus Hier. in Ezechielem c. 30. *Quòd ibi Nilus innauigabilis est, & cataractarum fragor, & omnia inuia, plena B q; serpentum, & venenatorum animantium.* Talis enim locus decet dæmonem, ne cui homini nocere queat. Quocirca dæmones coram sancto Antonio, Macario, aliisque Thebaidis eremitis grauiter questi sunt, quòd ipsi suum locum inuasissent, & suam Thebaidem Monachis implessent, vti refert S. Athan. in vita S. Antonij. Palladius in Lausiaca, c. 10. Cassianus collat. 7. c. 23.

Dæmon ligatur virtutibus 7.

Tropol. multis virtutibus, quasi funibus ligatur dæmon, ne ad nos accedat & noceat. Prima est, abstinentia & ieiunium. Secunda, oratio. Tertia, castitas. Noui ego ait Serarius, quendam, qui si quando Asmodæum irrepentem & blandientem sentiat; illico castitatis, è formula, votum iterat, vt dum inferre dæmon plagam vult, luculentissimam ipse accipiat. Ita enim suo penè gladio iugulatur Goliath: & incidit in foueam impius, quam fecit. Quarta, passionis, crucisque Christi seria meditatio. Quinta, lectio & studium S. Script. Sexta, S. synaxis & crebra communio: *Tamquam leones*, inquit, ser. 61. ad pop. S. Chrys. *ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput nostrum mẽte reuoluentes, & charitatem, quam nobis exhibuit.* Et paulò pòst: *Hic mysticus sanguis dæmones quidem expellit, & procul esse facit: ad nos autem Angelos vocat, & Angelorum Dominum. Vbi namque Dominicum viderint sanguinẽ, dæmones fugiunt, concurrunt autem Angeli.* Et S. Bern. ser. 1. in cœna Dom. *Si quis vestrum, non tã sæpe modò, nõ tã acerbos sentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ, aut cæterorum huiusmodi, gratias agat corpori, & sanguini Domini, quoniam virtus Domini operatur in eo: & gaudeat, quod peßimũ vlcus accedat ad sanitatem.* Septima, est eleemosyna, & officia pia charitatis, quæ fusè hic prosequitur Serarius.

Deprecemvr Devm hodie et cras, et secvndvm cras] id est, post crastinum, puta per tres noctes ante copulam, vti præceperat Raphael c. 6. v. 18. Vers. 4.

Non lvxvriæ causa accipio sororem meam conivgem.] Saram vocat Tobias sororem, non quòd propriè soror esset; sic enim non potuisset eam ducere vxorem, sed quòd genericè esset soror; quia scilicet ex eadem gente & tribu erat prognata. *Sororem* ergo, id est, conciuem & contribulem. Vers. 9.

Circa pvllorvm (galli & gallinarum) cantvm] puta in aurora ante Solis ortum, de quibus Plin. l. 10. c. 21. *Nec Solis ortum*, inquit, *incautis patiuntur obrepere, diemq; venientem nunciant*, Can. 11. Vers. 11.

Vt foderent sepvlchrvm] Licet enim Raguel confortatus à Raphaele sperarit, Tobiam cum Sara in coniugio fore saluum, tamen alia ex parte metuebat, ne occideretur ab Asmodæo, vt occisi sunt septem priores Saræ sponsi. Reliqua huius capitis plana sunt; vnde alia explanatione non egent.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias mittit Raphaelem in Rages, vt exigat depositum à Gabelo, eumque inuitet ad nuptias. Venit Gabelus, ac sponsis omnia felicia apprecatur.

1. TVnc vocauit Tobias Angelum ad se, quem quidem hominem existimabat, dixitque ei: Azaria frater, peto v tauscultes verba mea. 2. Si meipsum tradam tibi seruum, non ero condignus prouidentiæ tuæ. 3. Tamen obsecro te, vt assumas tibi animalia siue seruitia, & vadas ad Gabelum in Rages ciuitatem Medorum, reddasque ei chirographum suum, & recipias ab eo pecuniam, & roges eum venire ad nuptias meas. 4. Scis enim ipse quoniam numerat pater meus dies: & si tardauero vna die plus, contristatur anima eius. 5. Et certè vides quomodo adiurauit me Raguel, cuius adiuramentum spernere non possum. 6. Tunc Raphael assumens quatuor ex seruis Raguelis, & duos camelos, in Rages ciuitatem Medorum perrexit, & inueniens Gabelum, reddidit ei chirographum suum, & recepit ab eo omnem pecuniam. 7. Indicauitque ei de Tobia filio Tobiæ, omnia quæ gesta sunt fecitque eum secum venire ad nuptias. 8. Cumque ingressus esset domum Raguelis, inuenit Tobiam discumbentem: & exiliens, osculati sunt se inuicem: & fleuit Gabelus, benedixitque Deum, 9. & dixit: Benedicat te Deus Israel, quia filius es optimi viri, & iusti, & timentis Deum, & eleemosynas facientis: 10. & dicatur benedictio super vxorem tuam, & super parentes vestros: 11. & videatis filios vestros, & filios filiorum vestrorum vsque in tertiam & quartam generationem: & sit semen vestrum

vestrum benedictum à Deo Israel, qui regnat in sæcula sæculorum. 12. Cumque omnes dixissent: Amen, accesserunt ad conuiuium: sed & cum timore Domini nuptiarum conuiuium exercebant,

VERS. 2. SI ME IPSVM TRADAM TIBI SERVVM, NON ERO CONDIGNVS PROVIDENTIÆ TVÆ] hoc est, tuæ prouidæ erga me curæ non satisfecero, nec condignam ei mercedem rependero.

VERS. 3. SERVITIA | id est seruos.

VADAS AD GABELVMIN RAGES MEDORVM] Dices, iam erant in Rages: nam ibi dicitur habitasse Sara cap. 3. 7. Resp. erant in Rages, id est, in agro, vel territorio Rages, sicut qui Tusculi habitat, Romæ habitare dicitur, etsi in ipsa vrbe Roma non habitet. Aut potiùs dicendum est, duas fuisse vrbes habentes idem nomen Rages. Ita Lyran. Bellarm. & alij. Causam dat Sanchez, quòd Rages sit vox Meda à Græcis accepta. Græcè enim ῥαχὰς id est fissura, ruptura, siue fractura. Rages igitur significat locum scopulosum, scissum, interruptum; quia ergo vtraque hæc vrbs sita erat in locis confragosis & asperis, hinc vtraque dicta est Rages. Hebr. verò *Rages* significat turbam, tumultum, strepitum, tremorem fremitum.

VERS. 10. ET DICATVR BENEDICTIO SVPER VXOREM TVAM, ET SVPER PARENTES VESTROS.] Vt omnes videntes vestram vîrtutem, ideoque Dei benedictionem & prosperitatem, vobis benedicendo apprecentur, & dicant: Benedicta sit Sara, quæ tam probi viri Tobiæ est vxor, benedicti sint parentes vtriusque, qui tam ingenuos post se relinquunt filios & filias. Honor enim & laus filiorum est honor & laus parentum: nam dedecus æquè ac decus filiorum in parentes redundat. Quocirca Basilius Imp. hoc Leoni filio insigne dedit monitum, imò & virtutis paternæ æmulandæ stimulum: *Ne me quæso patrem amantem pudefacias: debent enim pictores corporum delineamenta; filij autẽ regum, quasi viuæ imagines patrum virtutes referre.* Sic & mulier illa videns Christi virtutes & sapientiam, exclamauit: *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti*, Lucæ 11. 27.

VERS. 12. SED ET CVM TIMORE DOMINI NVPTIARVM CONVIVIVM EXERCEBANT.] q. d. conuiuabantur hilariter, sed honestè, modestè, sobriè, & castè, ne crapula, aut sermone lasciuo, vel obsceno Deum offenderent, vt Asmodæum rursùm in domũ mitteret. Imitentur hoc coniuges & conuiuæ, vt à mẽsis arceant ebrietatem, iurgia, detractiones, spurcitiem sermonum, quibus Deus offenditur, vt coniugibus & conuiuis maledicat. Audiant Platonem l. 6. de legibus; *Impensa secundùm diuitias fiat: bibere verò vsq; ad ebrietatem ne alibi quidem vnquam decet: neque verò tutum est: maximè verò connubio coniuncti, sponsus & sponsa tunc mentis cõpotes esse debent, quando non paruam ineunt vitæ mutationem; præsertim vt & quàm maximè moderatis generatio fiat: fermè etiã incertum est, quæ nox, aut dies ipsum cum Deo peragat. Quare & solidus, stabilis & quietus conceptus fiat, non oportet, diffluentibus ebrietate corporibus, dare operam liberis. Qui autem vino refertus est, tam animæ quàm corporis rabie concitatus, quanis & trahit, & trahitur. Idcirco ebrius, tanquam mente captus, ad serendũ est inutilis. Nempè verisimile est eum fœtus inæquales, instabiles obliquos tam membris, quàm corporibus procreare. Quamobrem per totã quidem vitam & maximè quamdiu generationi vacat, abstinebit quisq; cauebitq; ne faciat, vel quæ sua natura & sponte morbos inducũt, vel quæ ad petulantiã, iniuriamq; declinant. Hæc enim in animos & corpora eorũ, qui enascuntur, liberorum, necessariò transferuntur, ijsq; imprimũtur, peioresq; inde nascũtur. Sed præcipuè die illa* (nuptiarum) *ac nocte* Græca hic addunt: *Benedixit Tobias vxorem suam*, id est, bene precatus est ei, vt foret fœcunda & probos gigneret, educaretq; filios: sic Isaac *deprecatus est Dominum pro vxore sua* Rebecca. Gen. 25. & 21.

Ebrij prauos procreant filios.

A talibus abstinendum.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MAter Tobiæ suspirat ad eius reditum. Raguel dimittit Tobiam cum Sara filiâ sua, eisque dimidiam bonorum partem tradit ac Saræ monita dat, vt diligat maritum, soceros honoret, & probè familiam regat.

1. CVm verò moras faceret Tobias, causa nuptiarum, sollicitus erat pater eius Tobias, dicens: Putas quare moratur filius meus, aut quare detentus est ibi? 2. Putásne, Gabelus mortuus est, & nemo reddet illi pecuniam? 3. Cœpit autem contristari nimis ipse, & Anna vxor eius cum eo: & cœperunt ambo simul flere: eò quòd die statuto minimè reuerteretur filius eorum ad eos. 4. Flebat igitur mater eius irremediabilibus lacrymis, atque dicebat: Heu, heu me, fili mi, vt quid te misimus peregrinari, lumen oculorum nostrorum, baculum senectutis nostræ, solatium vitæ nostræ, spem posteritatis nostræ? 5. Omnia simul in te vno habentes, te non debuimus dimittere à nobis. 6. Cui dicebat Tobias: Tace & noli turbari, sanus est filius noster: satis fidelis est vir ille cum quo misimus eum. 7. Illa autem nullo modo consolari poterat, sed quotidie exiliens circumspiciebat, & circuibat vias omnes, per quas spes remeandi videbatur, vt procul videret eum, si fieri posset, venientem. 8. At verò Raguel dicebat ad generum suum: Mane hîc, & ego mittam nuncium salutis de te ad Tobiam patrem tuum. 9. Cui Tobias, ait: Ego noui, quia pater meus, & mater mea modò dies computant, & cruciatur spiritus eorum in ipsis

10. Cumque verbis multis rogaret Raguel Tobiam, & ille eum nulla ratione vellet audire, tradidit ei Saram, & dimidiam partem omnis substantiæ suæ, in pueris, in puellis, in pecudibus, in camelis, & in vaccis, & in pecunia multa: & saluum atque gaudentem dimisit eum à se, 11. dicens: Angelus Domini sanctus sit in itinere vestro, perducatque vos incolumes, & inueniatis omnia rectè circa parentes vestros & videant oculi mei filios vestros priusquam moriar. 12. Et apprehendentes parentes filiam suam, osculati sunt eam, & dimiserunt ire: 13. monentes eam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & seipsam irreprehensibilem exhibere.

VERS. 4. HEV, HEV ME, FILI MI, VT QVID TE MISIMVS PEREGRINARI LVMEN OCVLORVM NOSTRORVM?] Pater enim erat cæcus, mater præ senio cæcutiebat: quare filius eis erat instar oculorum, vt per eum viderent, legerent, agerentque quæ videnda, legenda, agenda erant. Eundem vocat BACVLVM SENECTVTIS NOSTRÆ. Sic Scipio Romæ appellatus est, eò quòd ipse patrem senem & cæcutientem, quasi scipio, siue baculus sustentaret, & per viam duceret, & dirigeret. ET SOLATIVM VITÆ NOSTRÆ; filij enim solantur senectutem parentum, eiusque miserias & ærumnas. ET SPEM POSTERITATIS NOSTRÆ: erat enim vnicus ille filius, à quo omnis familiæ propagatio pendebat. Optant enim parentes filios post se relinquere, vt in eis quasi maneant superstites, viuantque in memoria hominum, vt docet Eccles. cap. 30. vers. 4. & seq.

VERS 10. TRADIDIT EI SARAM, ET DIMIDIAM PARTEM OMNIS SVBSTANTIÆ SVÆ IN PVERIS, &c.] Hebr. vberiùs addunt: *Dedit ei Raguel Saram filiam suam, dimidium diuitiarum suarum, & seruos & seruas, & greges, & boues & asinos, & camelos, & vestes lineas & pretiosas, & vasa argentea & aurea.*

Græca habent: *Dedit ei corpora, iumenta, & argentum. Corpora*, id est, seruos siue mancipia, quæ cùm libertate careant, non nisi videntur esse corpora, seruitio heri mancipata. ita Arist. 1. Rhetor. Demosthenes Philip. 3. Strabo lib. 1. σώματα, id est corpora vocant mancipia.

VERS. 11. ANGELVS DOMINI SANCTVS SIT IN ITINERE VESTRO, PERDVCATQVE VOS INCOLVMES.] Hinc rursum patet Gabelum & priscos Hebræos credidisse; Angelum considerari ad custodiam, qui eum in via dirigat.

VERS. 13 *Monita danda vxoribus* 1. MONENTES EAM HONORARE SOCEROS,] quasi parentes; vnde Græca addunt: *Quia ipsi nunc parentes tui sunt.* Raguel hic Saræ filiæ suæ, propria vxori dat monita virtutis & salutis. Primum est, vt A honoret soceros, scilicet Tobiam seniorem, & Annam. Secundum, vt diligat maritum, vtpote eum quo facta iam est vna caro, ac consequenter vna persona, vnum cor, vna anima, vna voluntas. Hæc dilectio facit, vt vxor mariti mores suis dissimiles, choleram, vitia, infortunia, & quælibet aduersa, quæ multa in coniugio occurrunt, fortiter superet. Vnde S. Monica vxores monebat, vt per coniugium se maritorum ancillas factas existimarent ait S. Aug. lib. 9. Confess. c. 9. Tertium, vt regat familiam, puta filios, seruos, & ancillas, vt omnes in officio, concordia, pace & charitate mutua contineat. Quartum, vt gubernet domum in ea manendo, non huc illuc vagando, prandium, & cœnam omnibus apparando, suppellectilem, annonam, vestes, cæteraque necessaria procurando, vti fecit mulier illa fortis laudata à Salomone, Prou. 31. B Vide ibi dicta. Quintum, vt se irreprehensibilem exhibeat, non tantùm in fide & castitate coniugali, sed & per linguæ continentiam, iustitiam, prudentiam, comitatem in conuersatione, tam cum domesticis, quàm cum externis. Eadem monita dat vxoribus S. Paulus ad Titum 2. v. 4. & 5. *Vt viros suos ament, filios suos diligant, prudentes sint, castæ, domus curam habentes, benignæ, subditæ viris suis.* Vide ibi dicta. Similia coniugibus præcepta tradit S. Petrus Ep. 1. c. 3. quin & Plato l. 6. de legibus, Xenophon in Oeconomica, & Plutar. l. de nuptialibus præceptis. Deniq; in Græco, & *Edna* (sic enim habent pro *Anna*) mater Saræ, sic Tobiam generum suum valedicendo alloquitur: *Dominus cæli, frater dilecte, te tuis restituat, mihiq; concedat, vt filios tuos ex Sara filia mea videam & coram Domino gaudeam. Ecce ego, tibi filiam meam, quasi quoddam depositum committo, ne vllâ eam afficias molestia.* Mox subditur: *Ipse verò Tobias post hæc profectus est, Deo gratias agens, quòd iter prosperum sibi dedisset; Raguelemq; & Ednam eius vxorem benedicebat* (seu fausta eis omnia precabatur) *& pergebat quoad Niniuen appropinquaretur.* 2.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

RAphael Tobiam domum ad parentes saluum reducit, qui felle piscis liniens oculos patris ei visum restituit. Vnde omnes præ gaudio Deum benedicunt, & epulantur.

1. CVmque reuerterentur, peruenerunt ad Charan, quæ est in medio itinere contra Niniuen, vndecimo die. 2. Dixitque Angelus: Tobia frater, scis quemadmodum reliquisti patrem tuum. 3. Si placet itaque tibi, præcedamus, & lento gradu sequantur iter nostrum familiæ, simul cum coniuge tua, & cum animalibus, 4. Cumque hoc placuisset vt irent, dixit Raphael ad Tobiam: Tolle tecum ex felle piscis, erit enim necessarium. Tulit itaque Tobias ex felle illo, & abierunt. 5. Anna autem sedebat secus viam, quotidie in supercilio montis, vnde respicere poterat de longin-

longinquo. 6. Et dum ex eodem loco ſpecularetur aduentum eius, vidit à longè, & illicò agnouit venientem filium ſuum, currenſque nunciauit viro ſuo, dicens: Ecce venit filius tuus. 7. Dixitque Raphael ad Tobiam: At vbi introieris domum tuam ſtatim adora Dominum Deum tuum: & gratias agens ei, accede ad patrem tuum, & oſculare eum. 8. Statimque lini ſuper oculos eius ex felle iſto piſcis, quod portas tecum: ſcias enim quoniam mox aperientur oculi eius, & videbit pater tuus lumen cæli, & in aſpectu tuo gaudebit. 9. Tunc præcucurrit canis, qui ſimul fuerat in via: & quaſi nuncius adueniens, blandimento ſuæ caudæ gaudebat. 10. Et conſurgens cæcus pater eius, cœpit offendens pedibus currere: & data manu puero, occurrit obuiam filio ſuo, 11. Et ſuſcipiens oſculatus eſt eum cum vxore ſua, & cœperunt ambo flere præ gaudio. 12. Cumque adoraſſent Deum, & gratias egiſſent conſederunt. 13. Tunc ſumens Tobias de felle piſcis, liniuit oculos patris ſui. 14. Et ſuſtinuit quaſi dimidiam ferè horam: & cœpit albugo ex oculis eius, quaſi membrana oui, egredi. 15. Quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, ſtatimque viſum recepit. 16. Et glorificabant Deum, ipſe videlicet, & vxor eius, & omnes qui ſciebant eum. 17. Dicebatque Tobias: Benedico te Domine Deus Iſrael, quia tu caſtigaſti me, & tu ſaluaſti me: & ecce ego video Tobiam filium meum. 18. Ingreſſa eſt etiam poſt ſeptem dies Sara vxor filij eius, & omnis familia ſana, & pecora, & cameli, & pecunia multa vxoris: ſed & illa pecunia, quam receperat à Gabelo: 19. & narrauit parentibus ſuis omnia beneficia Dei, quæ feciſſet circa eum per hominem qui eum duxerat. 20. Veneruntque Achior & Nabath conſobrini Tobiæ gaudentes ad Tobiam, & congratulantes ei de omnibus bonis, quæ circa illum oſtenderat Deus. 21. Et per ſeptem dies epulantes, omnes cum gaudio magno gauiſi ſunt.

VERS. 1. PERVENERVNT AD CHARAN, QVÆ EST IN MEDIO ITINERE CONTRA NINIVEN VNDECIMO DIE] Charan eſt Haran, è qua euocatus eſt Abraham à Deo in Chanaan Gen. 11.31. & ſeqq. quæ poſtea Charra dicta eſt, vbi cum exercitu Romano à Parthis cæſus eſt M. Craſſus. Sita erat contra, id eſt. verſus *Niniuen in medio itinere*, à Rages vſque ad Niniuen. Rages enim erat in Media, Niniue in Aſſyria, inter vtramque media erat Charan, ſiue Haran vrbs ſita in Meſopotamia. Hinc probabiliter Serarius p. 4. colligit, Tobiam in totum hoc iter eundo, ſcilicet Rages, indeque redeundo in Niniuen. ad patrem, inſumpſiſſe circiter ſex ſeptimanas, ſiue dies 47. Torniellus verò dies 38. Salianus dies 34.

VERS. 7. DIXITQVE RAPHAEL AD TOBIAM: AT (*Tò at* ſignificat hæc verba nectenda eſſe prioribus Angeli verbis, v. 4. ac v. 5. & 6. per parentheſin quaſi interiici) VBI INTROIERIS DOMVM TVAM, STATIM ADORA DOMINVM DEVM TVVM. ET GRATIAS AGENS EI, ACCEDE AD PATREM TVVM, ET OSCVLARE EVM.] Diſce hîc cùm peregrinâris, vel proficiſceris quopiam, primò adire templum, Deumque inuocare, vt viam tuam proſperet, & dirigat ad ſuam gloriam & tuam, aliorumque ſalutem. Deinde rediens, primò ad templum pariter redi, Deoque gratias age; ita faciunt viri Religioſi & probi. Audi Pacatum. in Panegy. *Magnas vrbes ingreſſi, primùm ſacras ædes, & dicata ſummo Numini deluhra viſimus: tum fora, atque gymnaſia.* Et ſua in Regula S. Benedictus. *Suſcepti*, ait, *hoſpites, ad orationem ducantur.* Ita fecit S. Antonius viſitans S. Paulum primum Eremitam, teſte S. Hier. in eius vita, cæterique monachi & Anachoretæ, teſte Caſſiano.

VERS. 9. TVNC PRÆCVCVRRIT CANIS.] Audi Bedam: *non eſt contemnenda figura canis huius, quia viator & comes Angeli eſt, Doctores enim exprimit Eccleſiæ, qui conſligendo cum hæreticis, lupos graues à Paſtoris ſum-*
Cornel. in Tobiam.

mi fugant ouili. Et pulchrè dixit, quaſi nuncius adueniens: *quia nimirum Doctor quiſpiam fidelis nuncius eſt veritatis: pulchrè*: blandimento ſuæ caudæ gaudebat. *Cauda, quæ quaſi finis eſt corporis, finem bonæ operationis, id eſt perfectionem, vel certè mercedem, quæ ſine fine tribuitur, inſinuat.*

ET CONSVRGENS CÆCVS PATER COEPIT OFFENDENS PEDIBVS] Myſticè: *Tobias cæcus*, ait, Pineda, *ſignificat Iudæorum populum è perfidiæ ſuæ veterno ſurgentem & currentem ad Dominum, quamuis offenderet greſibus operum, donec plenæ fidei & operationis bonæ lucem reciperet, regeneratus in Chriſto & inſtructus.* VERS. 10.

ET COEPERVNT AMBO FLERE PRÆ GAVDIO.] Græca addunt dixiſſe matrem: *Vidi te, fili, iam moriar*, ſcilicet, contenta & læta. Sic Simeon viſo Chriſto ait: *Nunc dimittis ſeruum tuum, Domine, ſecundùm verbum tuum in pace.* VERS. 11.

TVNC SVMENS TOBIAS DE FELLE PISCIS (callionymi) LINIVIT OCVLOS PATRIS SVI. VERS. 13.

ET SVSTINVIT QVASI DIMIDIAM FERE HORAM] donec fel ſenſim ſuâ acrimoniâ albuginem, & membranam oculis patris obductam, eroderet, attenuaret & conſumeret. Hinc patet, hanc cæcitatis per fel curationem fuiſſe naturalem, vt ex Lyrano, Dion. Serar. Saneh. & aliis dixi c. 6. 8. Vnde Græca habent, Raphaelem dixiſſe: *Tu fel vnge in oculos eius, & ipſe morſus deteret, abijciet q. albugines, & ipſe te intuebitur*, Et inferiùs: *Tobias ſparſit in oculos eius illud fel; vt verò morſi compuncti ſunt oculi, eos confricuit, & ab eorum canthis, ſeu angulis albugines, ſquamarū inſtar deciderunt.* Pro quo Noſter habet: *Et cœpit albugo ex oculis eius, quaſi membrana oui egredi. Quã apprehendens Tobias traxit ab oculis eius ſtatimq; viſum recepit.* Porrò Tobias fuit cæcus per 4. annos, ſcilicet ab anno ætatis 56. vſque ad 60. quo viſum recepit, vt patet c. 14. v. 3 vbi tamen Græca habet, eum octo annos vixiſſe cæcum, nimirum ab anno ætatis 58. vſque ad 66. quo illuminatus eſt. In vita VERS. 14.

S.Gregori) Turo[illegible] Archiep. narratur, quòd pater eius Florētius, simili modo fuerit curatus: sic enim ait auctor vitæ: *Florentius rediuino calore captatus est, accenditur febris, intumescunt pedes, dolor pessimus intorquet: perēdinata pestis hominē contriuerat, iam penè conclamatus iacebat. Interea puer* (filius Gregorius Turon.) *vidit iterum in somno personam, sese, vtrumúe librum Tobiæ cognitum haberet, interrogantem? Respōdit, Nequaquam. Qui ait: noueris hunc fuisse cæcum. atque per filium ex iecore piscis, Angelo comitante curatū Tu ergo fac similiter, & saluabitur genitor tuus. Hæc ille matri retulit, quæ confestim pueros ad amnem direxit: piscis capitur, quæ de extis iussa fuerāt prunis imponūtur. Nō fefellit virū euētus: vt enim primò fumus odoris in naribus pàtris reflauit, protinus omnis ille tumor, dolorq; recessit.* Hæc omnia penè ad verbū repetit ipse S.Greg. Turon. l. de gloria Confessorum c.40.

Mysticè Beda: Albugo, inquit, significat stultitiam placendi sibi ipsi, ouum spem & fiduciam, Tobias populum Iudaicum: Habet ergo in oculis suis albuginem, qui in oculis suis magnus, candidus & iustus apparet, sibique nimis placet & arrogat: sed habet eam instar membrani oui, quia cæcitatem mentis sustinet sub spe stultissima nascituri Christi, hunc enim non natum credunt, sed nasciturum sperant, & vanè expectant Iudæi. Verùm quibus à Raphaele medico, id est, ab Angelo magni consilij Christo Domino ablata fuerit hæc omnis caligo, agnoscunt Messiam iam venisse & redemisse mundum, eumque esse IesumChristum.

Alleg. Piscis est Christus, vti iam dixi ex S. Augustino, Prospero, & aliis. Caro huius sacratissimi piscis, charitas huius est, tot operibus in nostrum bonum factis testata, ac passionibus & doloribus ostensa. Fumus autem cordis eius, est oratio nostra meritorum eius valori subnixa. Ideo enim hæc aliquid potest apud Patrem, non quia nostra tantùm est, sed quia à membro Christi filij naturalis fusa, & in ipsius meritis & charitate fundata. Hæc extricat omne genus dæmoniorum, quia diabolum vincit, & illius tentationes & dolos irridet. Ac proinde Chrysostomus sapienter casum nostrum absentiæ orationis, & victoriam ipsius præsentiæ tribuit.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias multa & magna beneficia à Raphaele accepta patri enumerat: Quare vterque offert ei dimidium bonorum allatorum. Mox Raphael se non hominem; sed Angelum se manifestat, ac datis cælestis vitæ documentis euanescit & in cælum redit.

1. TVnc vocauit ad se Tobias filium suum, dixitque ei: Quid possumus dare viro isti sancto, qui venit tecum? 2. Respondens Tobias, dixit patri suo: Pater, quam mercedem dabimus ei? aut quid dignum poterit esse beneficijs eius? 3. me duxit & reduxit sanum, pecuniam à Gabelo ipse recepit, vxorem ipse me habere fecit, & dæmonium ab ea ipse compescuit, gaudium parentibus eius fecit, meipsum à deuoratione piscis eripuit, te quoque videre fecit lumen cæli, & bonis omnibus per eum repleti sumus. Quid illi ad hæc poterimus dignum dare? 4. Sed peto te, pater mi, vt roges eum, si fortè dignabitur medietatem de omnibus, quæ allata sunt, sibi assumere. 5. Et vocantes eum, pater scilicet & filius tulerunt eum in partem: & rogare cœperunt, vt dignaretur dimidiam partem omnium, quæ attulerant, acceptam habere. 6. Tunc dixit eis occultè: Benedicite Deum cæli, & coram omnibus viuentibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam. 7. Etenim sacramentum regis abscondere, bonum est: opera autem Dei reuelare & confiteri, honorificum est. 8. Bona est oratio cum ieiunio, & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere: 9. quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est, quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam. 10. Qui autem faciunt peccatum, & iniquitates, hostes sunt animæ suæ. 11. Manifesto ergo vobis veritatem, & non abscondam à vobis occultum sermonem. 12. Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino. 13. Et quia acceptus eras Deo, necesse fuit vt tentatio probaret te. 14. Et nunc misit me Dominus, vt curarem te, & Saram vxorem filij tui à dæmonio liberarem. 15. Ego enim sum Raphael Angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. 16. Cumque hæc audissent, turbati sunt, & trementes ceciderunt super terram in faciem suam. 17. Dixitque eis Angelus: Pax vobis, nolite timere. 18. Etenim cùm essem vobiscum, per voluntatem Dei eram: ipsum benedicite, & cantate illi. 19. Videbar quidem vobiscum manducare, & bibere: sed ego cibo inuisibili & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. 20. Tempus est ergo vt reuertar ad eum, qui me misit: vos autem benedicite Deum, & narrate omnia mirabilia eius. 21. Et cùm hæc dixisset, ab aspectu eorum ablatus est, & vltrà eum videre non potuerunt. 22. Tunc prostrati per horas tres in faciem benedixerunt Deum, & exurgentes narrauerunt omnia mirabilia eius.

VERS. 3. *Septem Raphaelis beneficia.*

MEDVXIT ET REDVXIT SANVM] Septem hîc ingentia Raphaelis beneficia recenſet Tobias. Primum eſt, quòd eum in Mediam duxerit & reduxerit incolumem. Secundum, quòd vxorem probam, & diuitem, ſcilicet Saram ei procurarit. Tertium, quòd Aſmodæum à ſe & Sara expulerit. Quartum, quòd gaudium parentibus tam Tobiæ, quàm Saræ attulerit. Quintum, quòd ſe à deuoratione piſcis eripuerit. Sextum, quòd patri cæco viſum reſtituerit. Septimum, quòd bonis omnibus corporalibus, & ſpiritualibus eum cumularit. Eadem cuilibet homini præſtat Angelus cuſtos, cuius perſonam & officium hic in ſe ſuſcepit & repræſentauit Raphael, vt ex Medit. P. Vincentij Bruni falsò hîc oſtendit Serarius, quæſt. 20.

Ex Angeli cuſtodu.

VERS. 5. TVLERVNT IN PARTEM] id eſt, reuocarunt eum ſeorſim in ſecretiorem domus partem, vt ſecretius, liberiùs & confidentiùs cum eo agerent. ita Lyran. Vnde Raphael ſeuocatus *dixit eis occultè*, vt ſequitur: volebat enim ſeuocari, vt ſeorſim ſe, & ſecreta Dei eis panderet.

VERS 7. *Silentij vis & exempla.* ETENIM SACRAMENTVM REGIS ABSCONDERE BONVM EST: OPERA AVTEM DEI REVELARE ET CONFITERI (laudare, celebrare & gratias agere) HONORIFICVM EST] *Sacramentum*, Græcè μυστηριον, id eſt, arcanum, ſiue ſecretum regis celare bonum eſt. quia à ſecreto pendet felix rei executio, iuxta illud Gellij, l. 10. c. 25. *Taciturnitas conſiliorum theſaurus:*

Eximia eſt virtus præſtare ſilentia rebus.

Tiberius Cæſar rogatus, cur ſua conſilia cum amicis non communicaret, Reſpondit Principis animum, aut nemini, aut paucis cognitum eſſe oportere; quia multi rimarum pleni ſunt, & ſecreta quæ audierunt, effutiunt, vt Principem periclitari, aut prodi neceſſe ſit. Ita Dion. in Tiberio. Antigon. Rex Macedoniæ Philippo filio roganti. *Quando caſtra mouebimus? Quid*, inquit? *num metuis, ne ſolus tubam non audias?* ita Plutar. in Apoph. regum. Metellus Macedonius amico cuidã roganti: *Quidnam aggredi animo deſtinaſſet? Tunicam*, inquit, *meam exuerem, ſi eam conſilium meum ſcire exiſtimarem.* ita Plin. c. 61. de viris illuſtribus.

OPERA AVTEM DEI REVELARE ET CONFITERI, HONORIFICVM EST] vt ea cæteri audientes Dei clementiam, ſapientiam & magnificentiam agnoſcant, reuereantur, colant & adorent. Vnde S. Seuerus, Epiſc. Minoricæ Epiſt. de Iudæorum conuerſione: *Cùm Dei*, inquit, *opera reuelare & confiteri honorificum eſſe Raphael Angelus moneat, profectò ſilere, vel celare opera Chriſti, periculoſum eſt.* Stephanus Pontifex apud Rheginonem, anno Domini 753. *Sicut*, ait, *nemo ſe debet iactare de ſuis meritis, ſic nec debent opera Dei, quæ in illo per ſuos Sanctos fiunt ſine ſuis meritis fileri, ſed prædicari, ſicut Angelus monet Tobiam.*

VERS. 8. BONA (melior) EST ORATIO CVM IEIVNIO, ET ELEEMOSYNA, QVAM THESAVROS AVRI RECONDERE] Græca etiam addunt: *Bonum eſt parum cum iuſtitia, quàm multum cum iniuſtitia.* Hinc Patres & Theologi docent tria, eſſe bonorum operum genera, ſcilicet, orationem, ieiunium, & eleemoſynam, ad quæ quaſi capita cætera omnia reducantur. Oratio enim ſoluit debitum Deo, ieiunium ſibi, eleemoſyna proximo. Rurſum orationem ſolam inualidam eſſe, ſed validam, & efficacem fieri, ſi duabus alis, quibus in cælum ad Deum euolet, ſcilicet ieiunio, & eleemoſyna armetur. Audi ſanctum Cyprianum tractatu de opere, & eleemoſyna. Apud Salomonem legimus: *Conclude eleemoſynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.* Et iterum. *Qui obturat aures, ne audiat imbecillum, & ipſe inuocabit Deũ, & non erit qui exaudiat eum. Neque enim promereri miſericordiam Domini poterit, qui miſericors ipſe non fuerit; aut impetrabit de diuina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item in pſalmis Spiritus ſanctus declarat & probat, dicens: Beatus qui intelligit ſuper egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Quorum præceptorum memor Daniel, cum Rex Nabuchodonoſor aduerſo ſomnio territus æſtuaret pro auertendis malis, ad diuinam opem impetrandam remedium dedit, dicens: Propterea rex, conſilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemoſynis redime, & iniuſtitias tuas miſerationibus pauperum, & erit Deus parcens peccatis tuis. Cui Rex non obtemperans, aduerſa quæ viderat, & infeſta perpeſſus eſt: quæ euadere, & vitare potuiſſet, ſi peccata ſua eleemoſynis redemiſſet:* Idipſum confirmat, citans præſentem locum: *Raphael quoque Angelus paria teſtatur, & vt eleemoſyna libenter, ac largiter fiat, hortatur, dicens; Bona eſt oratio cum ieiunio & eleemoſyna: quia eleemoſyna à morte liberat, & ipſa purgat peccata. Oſtendit orationes noſtras, ac ieiunia minùs poſſe, niſi eleemoſynis adiuuentur. Deprecationes ſolas parum ad impetrãdum valere, niſi factorum & operum acceſſione ſarciãtur. Reuelat Angelus & manifeſtat, & firmat eleemoſynis petitiones noſtras efficaces fieri, eleemoſynis vitã de periculis redimi, eleemoſynis à morte animas liberari.*

ET QVIA ACCEPTVS ERAS DEO, NECESSE FVIT VT TENTATIO PROBARET TE.] Tentatio enim & tribulatio patientiam & virtutem probat, conſeruat, auget, perficit. Dei enim gratiâ & amicitiâ indignus eſt, qui pro eo pati aduerſa recuſat, ſolũque in proſperis ei ſeruit. Hinc æterna Dei lege ſancitum eſt illud Apoſtoli: *Omnes, qui piè volunt viuere, in Chriſto Ieſu perſecutionem patientur.* 2. Tim. 3. 12. Vide dicta Iacobi 1. 1. & ſeq. Et Eccl. 3. Vidit id per vmbram Seneca l. de prouidentia, vbi cauſas aſſignat varias & graues, cur Deus viris probis afflictiones immittat, ac inter cætera aureas haſce dat gnomas, quaſi gemmas c. 1. *Deus virum bonum in delicijs non habet: Experitur, indurat, ſibi illum præparat.* c. 2. *Sicut tanta mediterraneorum vis fontium non mutant ſaporem maris, neque remittunt quidem: ita aduerſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, & quidquid euenit, in ſuum colorem trahit. Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa, ſed vincit. Et alioquin quietus, placiduſq; contra incurrentia attollitur. Omnia aduerſa exercitationes putat.*

P. obi afflig̃untur, cur? Reſp. Gnoma.

Et mox: *Athletæ gaudent cum fortiſſimis confligere cedi, vexariq;. Marcet ſine aduerſario virtus. Non fert vllũ ictum illæſa felicitas. Deus bonorum amantiſſimus qui illos quàm optimos & excellentiſſimos vult, fortunã illis, cum qua exerceantur, aſſignat. Ecce par Deo dignũ, vir fortis cum mala fortuna cõpoſitus, vtique ſi & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi conuertere animum velit, quàm vt ſpectet Catonem, iam partibus non ſemel fractis, ſtantem nihilominus inter ruinas publicas erectum.*

C. 3. *Nihil infelicius eo, cui nihil vnquã euenit aduerſi. Indignus viſus eſt, à quo aliquãdo vinceretur fortuna, quæ ignauiſſimum quemque refugit. q. d. quid ego iſtum mihi aduerſariũ aſſumam? ſtatim arma ſubmittet. Ignẽ experitur in Mutio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenũ in Socrate, mortem in Catone. Magnum ex nplu... niſi mala fortuna non inuenit.*

inuenit. Infelix, & Mutius, quod dextera ignes hostiũ premit; & ipse sibi exigit erroris sui pœnas? quòd Regẽ quem armata manu non potuit, exusta fugat? Et inferiùs: *Prospera in plebem, ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates, terroresq; mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Calamitas virtutis occasio est. gaudent magni viri aliquãdo rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites belli triumpho. Auida est periculi virtus. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Nihil cogor, nihil patior inuitus, nec seruio Deo, sed assentio. Quare probi dura patiuntur, vt alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Alijs bona falsa circumdedi & animos inanes velut longo, fallaciq; somnio lusi. Auro illos, argento, & ebore ornaui, intus boni nihil est. Vobis dedi bona certa, mansura; quanto magis versauerit aliquis, & vndiq; inspexerit, tãto videbit meliora maiora quæ permisi vobis metuẽda contemnere, cupienda fastidire. Nõ egere felicitate, felicitas vestra est.* Ac tandem concludens ait: *Ferte fortiter, hoc est, quo Deum antecedatis. Ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper vixit, quàm natus est. Contemnite dolorem, quia aut soluetur, aut soluet. Contemnite mortem, aut finit, aut transfert vos. Contemnite fortunam: nullum illi telum, quo feriat animum, dedi.*

VERS. 15. EGO ENIM SVM RAPHAEL ANGELVS VNVS EX SEPTEM. QVI ASTAMVS ANTE DOMINVM] Hinc patet Raphaelem esse vnum è primis Angelis, qui quasi principes aulæ cælestis Deo proximè assistunt, de quibus fusè egi Apoc. 1. v. 4. Græca addunt: *Ego sum vnus de septem, qui offerunt orationes sanctorum, & ambulant ante maiestatem sancti.* Hisce septem ergo incumbit cura generis humani. Alij exponunt vnus è septem, id est, vnus è multis. Astare ante Dominum multa significat, vt rectè aduertit Andreas Victorell. lib. de custodia Angel. p. 43. Primò astant Angeli, quando loquuntur cum Deo postulantes diuinum lumen, vt cognoscant, quæ sit in aliqua re agenda eius voluntas. Secundò, astant Angeli, dum pia opera sacrificia, eleemosynas, preces humanas offerunt Deo. Tertiò, astant, cùm parati sunt ad obsequendum diuinæ voluntati, quasi milites prompti paratique ad bellum, si bellum ex diuino nutu gerendum sit, & quasi serui parati ad munera obeunda ad quodcunque imperium Dei. Quartò, astant Deo iudici, hominum causas contra dæmonum accusationes agentes, sententiamque expectantes. Quintò, astãt, dum Deum laudant: vti Isaias c. 6. Seraphim stantes aspexit, Deum miris iis vocibus laudantes: Sãctus, Sanctus, &c. Sextò, astare, est diuinum vultum intueri, & inde summæ felicitatis latices haurire, quod vel in Empyreo accidit cælo, vbi peculiari, singularique modo thronus fulget diuinus, vel in aliis quibuscumq; locis in quibus omnibus Deus est: & sic vbicumque sint boni Angeli, semper astãt Deo, quia semper Deo fruuntur. Hinc fit, vt dicantur recedere & redire, quia ad ministeria missi recedunt quidem ab empyreis sedibus, sed summam felicitatem non amittunt, & illuc ad Dei nutum reuertũtur. Septimò, astare, strictè & presse ad eos Angelos attinet, qui ad ministeria externa mitti non solent; sed rationes rerum faciendarum in Deo cõuentes, inferiores Angelos ea munera executuros docent atque illuminant; inde distinguuntur Angeli in assistentes & ministrantes. Assistũt Seraphin, Cherubin, Throni, Dominationes; ministrant quinq; alij ordines, & de his alibi agentes probauimus etiam aliquando mitti. Hinc Raphael ait se astare Deo. Nam astare ante Deum non tantùm significat esse in cælis, quod commune est omnibus Angelis, sed indicat in ministerio quamdam principalitatem, ait Toletus in c. 1. Lucæ.

Angeli astant Deo septuplicitèr.

VERS. 16. CVMQVE HÆC AVDISSENT, TVRBATI SVNT, ET TREMENTES CECIDERVNT SVPER TERRAM IN FACIEM SVAM] ex reuerentia & sacro horrore. Nam, vt aiebat S. Antonius, *metu non tantum ex pauore animi, quantum ex magnarum rerum sapeincutitur aspectu.*

VERS. 17. DIXITQVE EIS ANGELVS: PAX VOBIS NOLITE TIMERE] Hinc Patres docent Angelicæ apparitionis signum esse, si primo horror incutiatur, deinde consolatio & lætitia ingeratur, nam contrarium facit dæmon. Audi Bedam in c. 1. Lucæ: *Sicut, ait, humana fragilitatis est spiritalis creaturæ visione turbari, ita & Angelicæ benignitatis est, pauentes de aspectu suo mortales mox blandiendo solari: at contra dæmoniacæ est feritatis, quos sua præsentia territos senserint, ampliore semper horrore concutere.* Et S. Antonius, teste S. Athan. in eius vita. *Cùm bonus Angelus*, inquit, *bonis hominibus apparet, etiãsi initio inusitato aspectu timorẽ injiciat, ad extremum, consolationẽ & animi tranquillitatem relinquit:* Et rursum: *Sanctorum Angelorũ amabilis & tranquillus aspectus, quia non contendunt, neque clamãt neque audit aliquis vocẽ eorum: verùm tacitè, leniterq; properantes gaudium, exultationem, fiduciam pectoribus infundunt, siquidẽ cum illis est Dominus, qui est fons & origo lætitiæ. Tũc mens nostra non turbida, sed lenis & placida Angelorum luce radiatur: tunc anima cælestium præmiorum auiditate flagrans, effracto, si posset, humani corporis domicilio, & membris exonerata mortalibus, cũ his quos videt, abire festinat ad calũ: horum tanta benignitas est, vt si quis pro conditione fragilitatis humanæ, intro fuerit eorum fulgore perterritus, omnem continuò ex corde auferãt metum:* deinde dæmonum apparentium contraria hæc dat indicia: *peßimorum autem vultus truces, sonitus horridi, sordidi cogitatus, plausus, motusq; indisciplinatorum adolescentum, vel latronum: è quibus confestim timor animæ sensibus stupor incutitur, odiũ Christianorum, monachorum mœror tadiumq; suorum recordatio, metus mortis, cupido nequitiæ, lassitudo virtutis, cordis hebetatio. Si igitur post timorem horrore concepto successerit gaudium, & ad Deum fiducia, atque ineffabilis charitas, venisse sciamus auxilium, quia securitas animæ præsentis maiestatis indicium est.*

Angeli boni signum est si post se relinquat quietem.

Mali si horrorem.

VERS. 18. VIDEBAR QVIDEM VOBISCVM MANDVCARE] Reuera enim Raphael non manducabat: quia mãducatio est actio vitalis, quo anima cibum in ore vitaliter masticat, at ex ore in stomachum, vt âb eo concoquatur, vitaliter traiicit. Raphael autem cùm non informaret corpus assumptum, vitaliter in illud non traiiciebat cibum, sed in illud, perinde ac in saccum quendam cibum iniiciebat, quem deinde in vaporem, & aerem resoluebat.

Raphael verè non comedit Ratio.

SED EGO CIBO INVISIBILI &c. VTOR] nimirum Deus, Deique visio & fruitio est cibus Angelorum, quo deliciantur, & beantur iugiter.

Cibus Angelorum est Deus.

VERS. 20. ET NARRATE OMNIA MIRABILIA EIVS] Græcus habet: *Scribite omnia quæ facta sunt in libro:* vnde liquet Tobiam Raphaeli obedientem hanc historiam conscripsisse, ac huius libri esse auctorem, vti habent Græca c. seq. v. 1. Hebræa vberiùs habent: *Nunc ergo*, ait, *scribite vobis omnia hæc verba in libro & erit testimonium inter vos & Deum vestrum omnibus diebus vitæ vestræ. Et hoc verbũ sit in signum, &*

& in testimonium in omnem generationem & generationem. Et vos benedicite Dominum: & confitemini memoriæ sanctitatis eius. Et nunc dimitte me, & reuertar ad Deum, qui misit me ad vos.

VERS. 21. ET CVM HÆC DIXISSET, AB ASPECTV EORVM ABLATVS EST] corpus à se assumptum dimittendo, ac in aerem, vel vaporem, ex quo condensato illud efformarat, per rarefactionem resoluendo, vti docent Scholastici cum D. Thoma 1. parte quæst. 51.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias laudat Deum, ac vers. 11. de Ierusalem felicitate & gloria præclarè vaticinatur.

1. APeriens autem Tobias senior os suum, benedixit Dominum, & dixit: Magnus es Domine in æternum, & in omnia sæcula regnum tuum: 2. quoniam tu flagellas & saluas: deducis ad inferos, & reducis: & non est qui effugiat manum tuam. 3. Confitemini Domino filij Israel, & in conspectu gentium laudate eum: 4. quoniam ideo dispersit vos inter gentes, quæ ignorant eum, vt vos enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, quia non est alius Deus omnipotens præter eum. 5. Ipse castigauit nos propter iniquitates nostras: & ipse saluabit nos propter misericordiam suam. 6. Aspicite ergo quæ fecit nobiscum, & cum timore & tremore confitemini illi: regemque sæculorum exultate in operibus vestris. 7. Ego autem in terra captiuitatis meæ confitebor illi: quoniam ostendit maiestatem suam in gentem peccatricem. 8. Conuertimini itaque peccatores, & facite iustitiam coram Deo, credentes quod faciet vobiscum misericordiam suam. 9. Ego autem, & anima mea, in eo lætabimur. 10. Benedicite Dominum omnes electi eius: agite dies lætitiæ, & confitemini illi. 11. Ierusalem ciuitas Dei, castigauit te Dominus in operibus manuum tuarum. 12. Confitere Domino in bonis tuis, & benedic Deum sæculorum, vt reædificet in te tabernaculum suum, & reuocet ad te omnes captiuos, & gaudeas in omnia sæcula sæculorum. 13. Luce splendida fulgebis: & omnes fines terræ adorabunt te. 14. Nationes ex longinquo ad te venient: & munera deferentes, adorabunt in te Dominum, & terram tuam in sanctificationem habebunt. 15. Nomen enim magnum inuocabunt in te. 16. Maledicti erunt qui contempserint te: & condemnati erunt omnes qui blasphemauerint te: benedictique erunt qui ædificauerint te. 17. Tu autem lætaberis in filijs tuis, quoniam omnes benedicentur, & congregabuntur ad Dominum. 18. Beati omnes qui diligunt te, & qui gaudent super pace tua. 19. Anima mea benedic Dominum, quoniam liberauit Ierusalem ciuitatem suam à cunctis tribulationibus eius Dominus Deus noster. 20. Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Ierusalem. 21. Portæ Ierusalem ex sapphiro & smaragdo ædificabuntur: & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius. 22. Ex lapide candido & mundo omnes plateæ eius sternentur: & per vicos eius alleluia cantabitur. 23. Benedictus Dominus, qui exaltauit eam, & sit regnum eius in sæcula sæculorum super eam. Amen.

VERS. 5. BENEDIXIT DOMINVM] Græcè: *scripsit orationem in exaltationem, & dixit.*

IPSE SALVABIT NOS PROPTER MISERICORDIAM SVAM.] Græca addunt: *& congregabit nos ex omnibus gentibus, vbi dispersit nos inter eas. Si conuersi fueritis ad eum in toto corde vestro, & in tota anima vestra, vt faciatis ante eum veritatem* (iustitiam, id est, opera iusta & sancta) *tunc conuertetur ad vos, & non abscondet faciem suam à vobis.*

VERS. 7. OSTENDIT MAIESTATEM SVAM IN GENTEM PECCATRICEM,] q. d. ostendit Deus augustam & diuinam suam potentiam, iustitiam & vindictam in gentem Ismaelitidem, castigando eius idololatriam per excidium & captiuitatem Assyriacam, ac rursus magnificam suam in eum clementiam, ostendit eius miserendo, eumque ex captiuitate in patriam reducendo:

VERS. 11. IERVSALEM CIVITAS DEI, CASTIGAVIT TE DOMINVS] tum quia multos Iudæos iamcum Manasse impio rege è Ierusalem captiuos abduxit in Babylonem; tum quia paulo post cum Ioachim & Sedecia reliquos eodem abducet per Nabuchodonosor; loquitur enim de futuro, quasi de præterito, ob prophetiæ certitudinem.

Nota: Tobias ab hoc versu vsque ad finem capitis & c. seq. v. 7. 8. & 9. prophetat de excidio Ierusalem faciendo per Nabuchodonosor, & de eius, templique restauratione post 70. captiuitatis annos faciendâ per Cyrum: sed ita vt more prophetico à Ierulem vrbe Iudææ, assurgat allegoricè ad Ecclesiam Christianam in Ierusalem à Christo erigendam, & ab ea anagogicè auolet ad Ecclesiam triumphantem in cælis, cuius Ierusalem erat figura & typus. Idem facit Isaias cap. 60. 65. & 66. Itaque hoc v. & seq. sub typo Ierusalem partim iam desolatæ ob idola Manassis, vt colligitur ex

Vaticinium Tobiæ de Ierusalem terrestri & cælesti.

ex 4. Regum 23. v. 10. & 11. partim planè desolandæ & euertendæ sub Sedecia, iterumque restaurandæ & ad maiorem gloriam euehendæ per Esdram, Nehemiam, Zorobabel & Cyrum, prophetat Ecclesiæ veteris innouationem & restaurationem per Christum, maximè quia Ecclesia Christiana cœpit Ieroſolymis in Sion, & quia vna omnium ætatum fuit Ecclesia, licet varios habens ſtatus: vnde v. 14. prædicit vocationem gentium & diffusionem Ecclesiæ per totum orbem: ſed v. 21. anagogicè rapitur ad Ecclesiam cæleſtem, ſiue ad ſtatum, quem Ecclesia militans habebit in cælis, vbi erit triumphans. Vnde huc alludit S. Ioannes Apoc. 11. vbi Ecclesiam triumphantem per Sehema Ieruſalem, gloriosè depingit, vt ibidem fusè explicui.

VERS. 11. IN OPERIBVS] id est, propter opera, puta propter tua idola & scelera abduxit, id est, abducet te in Babylonem.

VERS. 13 LVCE SPLENDIDA (Euangelij & prædicationis Christi, eiusque Apoſtolorum) FVLGEBIS ET OMNES FINES TERRÆ ADORABVNT TE] Prædicit conuersionem omnium gentium ad Christum, quæ Ecclesiam, quasi Christi ſponſam adorarunt, id est humillimè venerati sunt & coluerunt, ac venerantur & colunt. Idem prædixit Isaias cap. 49. 23. *Vultu*, ait, *in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.*

VERS. 14. ET TERRAM TVAM IN SANCTIFICATIONEM (id est, vt ſanctam, & à Christo ac Apoſtolis ſanctificatam) HABEBVNT.

BEATVS ERO, SI FVERINT RELIQVIÆ SEMINIS MEI (puta nepotes & posteri mei) AD VIDENDAM CLARITATEM IERVSALEM] tum quam ei afferet Cyrus ad literam, tum quam ei mysticè afferet Christus in hac vita & magis in futura.

PORTÆ IERVSALEM] Hæc omnia v. 19. & deinceps ſpectant propriè ad Ecclesiam glorioſam in cælis; hanc enim ibidem dicit fabricandam ex ſapphiro, ſmaragdo, omnique lapide pretioſo, per quæ figuratè non aliud ſignificatur, quàm pulchritudo, ſuauitas, maieſtas, claritas & æternitas beatitudinis cæleſtis, vti fusè declaraui Apoc. 21. Porrò Græca hoc loco ſic habent: *Ædificabitur Ieruſalem Sapphiro & ſmaragdo, & lapide pretioſo muri tui, & turres & propugnacula in auro mundo: & plateæ Hierulem in beryllo & carbunculo, & lapide ex ſouphir teſſelabuntur.* Addit Hebræus: *Reges Tharſis & inſulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent.* VERS. 21.

PER VICOS EIVS ALLELVIA CANTABITVR] *Alleluia* Hebr. idem est quod *laudate Dominum.* Alleluia ergo est vox laudis, exultationis & iubili, quam beati iugiter peragunt in cælo. Vnde S. Auguſt. ſerm. 151. de Temp. qui est de Paſchate: *Tempus mœroris*, inquit, *quod ſignificant dies quadrageſimæ, & ſignificamus & habemus. Tempus autem lætitiæ & quietis & regni, quod ſignificant dies iſti, ſignificamus per alleluia ſed nondum habemus laudes. Sed nunc inſpiramus ad alleluia. Quid eſt alleluia? laudate Deum. Sed nondum habemus laudes, in Eccleſia frequentantur laudes Dei poſt reſurrectionem, quia nobis erit perpetua laus poſt reſurrectionem noſtram.* VERS. 22.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tobias moriturus prædicit excidium Niniues æquè ac Ieruſalem eiuſque reſtauratione, ac gloriam per vocationem gentium ad Chriſtum & cæleſtem felicitatem. Tobias ergo iunior è Niniue abit Ecbatana, ibiq; moritur & ſepelitur.

1. ET conſummati ſunt ſermones Tobiæ. Et poſtquam illuminatus eſt Tobias vixit annis quadraginta duobus, & vidit filios nepotum ſuorum. 2. Completis itaque annis centum duobus, ſepultus eſt honorificè in Niniue. 3. Quinquaginta namque & ſex annorum lumen oculorum amiſit, ſexagenarius verò recepit: 4. Reliquum verò vitæ ſuæ in gaudio fuit, & cum bono profectu timoris Dei perrexit in pace. 5. In hora autem mortis ſuæ vocauit ad ſe Tobiam filium ſuum, & ſeptem iuuenes filios eius nepotes ſuos, dixitque eis. 6. Propè erit interitus Niniue: non enim excidit verbum Domini: & fratres noſtri, qui diſperſi ſunt à terra Iſrael reuertentur ad eam. 7. Omnis autem deſerta terra eius replebitur, & domus Dei, quæ in ea incenſa eſt, iterum reædificabitur: ibique reuertentur omnes timentes Deum, 8. & relinquent gentes idola ſua, & venient in Ieruſalem, & inhabitabunt in ea, 9 & gaudebunt in ea omnes reges terræ, adorantes regem Iſrael. 10. Audite ergo filij mei patrem veſtrum: Seruite Domino in veritate & inquirite vt faciatis quæ placita ſunt illi: 11. & filijs veſtris mandate vt faciant iuſtitias & eleemoſynas, vt ſint memores Dei, & benedicant eum in omni tempore in veritate, & in tota virtute ſua. 12. Nunc ergo filij audite me, & nolite manere hîc: ſed quacumque die ſepelieritis matrem veſtram circa me in vno ſepulchro, ex eo dirigite greſſus veſtros vt exeatis hinc: 13. video enim quia iniquitas eius finem dabit ei. 14. Factum eſt autem poſt obitum matris ſuæ, Tobias abſceſſit ex Niniue cum vxore ſua, & filijs, & filiorum filijs, & reuerſus eſt ad ſoceros ſuos, 15. inuenitque eos incolumes ſenectute bona: & curam eorum geſſit, & ipſe clauſit oculos eorum: & omnem hereditatem domus Raguelis ipſe percepit: viditque quintam generationem, filios filiorum ſuorum. 16. Et completis annis nonaginta nouem in timore Domini,

Domini, cum gaudio sepelierunt eum. 17. Omnis autem cognatio eius, & omnis generatio eius in bona vita, & in sancta conuersatione permansit, ita vt acceptι essent tam Deo, quàm hominibus, & cunctis habitantibus in terra.

VERS. 1. ET POSTQVAM ILLVMINATVS EST TOBIAS VIXIT ANNIS 42.] scilicet ab anno ætatis 60. vsque ad 102. vt sequitur.

VERS. 2. COMPLETIS ITAQVE ANNIS CENTVM DVOBVS SEPVLTVS EST HONORIFICE IN NINIVE] scilicet in loco exilij. Huc enim translatus erat à Salmanasar rege Assyriorum, quorum metropolis erat Niniue. Discant hîc sancti se in mundo tanquam in exilio viuere & mori, ac proinde non curent in patria apud suos mori & sepeliri. Nam:

Omne solum forti patria est, ceu piscibus aquor :

& vt ait Thomas Morus in Vtopia: *vndique ad superos tantundem est via.*

VERS. 3. QVINQVAGINTA NAMQVE ET SEX ANNORVM LVMEN OCVLORVM AMISIT (in Niniue) SEXAGENARIVS VERÒ RECEPIT] Tobias, vt dixi in proœmio, anno sexto Ezechiæ, quo cum reliquis Israelitis ductus est in Assyriam, erat 39. annorum, ergo anno 25. Ezechiæ agens annum ætatis 46. excæcatus est, anno verò 27. Ezechiæ agens annum 60. visum recepit, ac postea duobus adhuc annis sub Ezechia (hic enim regnauit 29. annis) vixit, deinde sub Manasse annis 40. ac quadragesimo Manassis anno obiit, ante excidium Ierosolymæ per Chaldæos anno 70.

Porrò Græca plures annos Tobiæ tribuunt. Asserunt enim eum excæcatum anno ætatis 58. Verùm ex decreto Conc. Trident. sess. 4. vulgata Latina, vt canonica Script. nobis sequenda est, non Græca.

VERS. 5. IN HORA AVTEM MORTIS SVÆ VOCAVIT AD SE TOBIAM FILIVM SVVM] vt ei vltima daret monita, quin & oracula de excidio Niniuen & gloria Ierusalem. Idem fecit Isaac patriarcha moriturus Gen. 27. 27. & Iacob Gen 49. & Moses Deuter. cap. 33. Plato censuit animam in morte quasi è corpore eleuari ad diuina, vt futura subinde præsentiat & prænuntiet occulto quodam naturæ instinctu & signis prognosticis; sicut aues, oues & boues ex signis aeris immutati præsentiunt pluuias & tempestates. Vnde Cicero l. 1. de diuinat. *Appropinquante morte*, ait, *multò est animus diuinior. Nam & idipsum vident, qui sunt morbo graui & mortifero affecti, instare mortem. Itaq; his occurrunt plerumq; imagines mortuorum : tumque vel maximè laudi student: eosque qui secus quàm decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maximè pœnitet. Diuinare autem morientes etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quod affert : Rhodium quendam sex aquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset.* E nostris verò Arnobius l. 2. contra gentes : *Morti*, ait, *vicini maximè valemus scientiâ, ita vt de futuris vaticinemur, vt proditum est à Platone in Apologia Socratis dixisse Socratem.* S. Greg. l. 4. Dia. c. 25. hanc causam naturalem probat, & aliam supernaturalem adiungit. *Ipsa*, inquit, *aliquando animarum vis, subtilitate sua, aliquid præuidet. Aliquando autem exitura de corpore anima, per reuelationem futura cognoscunt. Aliquando verò, iam dum iuxta sit, vt corpus deserant diuinitus afflata in secreta cælestia incorporeum mentis oculum mittunt.*

Morituri subinde diuinant. Vnde?

Porrò certum est, Tobiam hîc vi non naturali, A sed diuina afflatum prædixisse excidium Niniues, æquè ac Ierosolymæ, eiusque & templi restaurationem & gloriam : nulla enim signa prognostica habebat: ex quibus id ipsum colligere, vel coniicere posset : vnde à S. Ambr. lib. de Tobia, ipse Propheta nuncupatur. Vide dicta proœmio in Prophetas minores c. 11.

PROPE ERIT INTERITVS NINIVE.] Niniue sæpius capta & vastata est. Primò ab Arbace Medo, qui Sardanapalum in Niniue regnantem obsedit, & ad sui, vrbisque incendium adegit, id factum est ante Tobiam sub Ozia rege Iuda, auo Ezechiæ, teste Eusebio & aliis. Secundò, sub finem regni Ezechiæ, nam sub annum Ezechiæ 14. ab Angelo in Iudæa cæsus est Sennacherib, cui mox successit filius Asarhaddon, qui decem annis regnauit, in coque desiere reges Niniues. Nam successit ei Merodach Baladan, qui subacta Niniue (vt videtur) imperium in Babylonem transtulit, ideoque in Scr. post Asarhaddon nulli reges Assyriorum, sed tantùm Babyloniorum nominantur. Hoc quoque Niniue excidium antecessit mortem Tobiæ, & consequenter hoc ipsius de euersione Niniues oraculum, quod ipse moriens edidit anno 4. Manassis, qui Ezechiæ patri in regno successit. Tertiò, multi putant Niniuen reflorescentem rursum euersam esse à Cyaxare Medo & Nabuchodonosore seniore, qui fuit pater Nabuchodonosoris magni, sub annum 13. Iosiæ regis Iuda : & de hoc excidio hîc loqui Tobiam : ita S. Hieron. Euseb. & alij. Verùm Nahum. c. 2. v. 1. ostendit, Niniuen euersam esse à Nabuchodonosor iuniore quinto anno post excidium Ierosolymæ.

VERS. 6. *Niniue sæpe vastata.*

Porrò Græca hîc addunt : *Vade in Mediam, fili, quia credidi, quæcumque locutus est Ionas Propheta de Niniue, quod subuertetur. In Media autem magis erit pax vsque ad tempus.* C

NON ENIM EXCIDIT VERBVM DOMINI] editum à Iona Propheta, vt habent Græca de excidio Niniue; licet enim Niniuitæ ad prædicationem Ionæ pœnitentes excidium sibi ab eo comminatum euaserint, tamen mox in pristina scelera relabentes, idem incurrerunt, vti post Ionam eidem prædixit Nahum cap. 2. sed de oraculo Nahum hîc non agit Tobias, quia diu ante eum vitâ functus est.

ET FRATRES NOSTRI, QVI DISPERSI SVNT A TERRA ISRAEL, REVERTENTVR AD EAM.] Multi enim ex decem tribubus præuidentes, vel iam sentientes excidium Niniues, ex ea profugerunt, & non pauci ex eis redierunt in terram Israel. Alij veri Dei cultus studiosi iunxerunt se tribui Iudæ, & cum ea in vnum Iuda regnum coaluerunt, vt dixi in Esdra & Paralip. VERS. 7.

D

OMNIS AVTEM DESERTA TERRA EIVS (Israel) REPLEBITVR (incolis ad eam postliminio reuertentibus) ET DOMVS DEI, QVÆ IN EA INCENSA EST, ITERVM REÆDIFICABITVR,] *Incensa est*, id est, incenditur à Chaldæis; loquitur propheticè de futuro, quasi de præterito ob futuri certitudinem. Vnde Græca habent in futuro : *Fratres nostri dispergentur, & Ierusalem erit deserta, & domus Dei in ea comburetur, & deserta erit vsque ad tempus.*

pus: & iterum miserebitur eorum Deus, & conuertet eos in terram. Et ædificabunt domum non qualis prior, vsquequo compleantur tempora sæculi. Et post hæc reuertentur de captiuitatibus & ædificabunt Hierusalem honorificè: & domus Dei in ea ædificabitur. Et in omnes generationes sæculi, ædificatio gloriosa, sicut locuti sunt de ea prophetæ. Et omnes gentes conuertentur verè ad timendum Dominum Deum, & confodient idola sua.

VERS. 6. ET GAVDEBVNT IN EA REGES OMNES TERRÆ ADORANTES REGEM ISRAEL,] id est, adorantes Christum, nec enim post reditum è captiuitate fuit alius rex Israel, quem adorarint omnes reges terræ: Christo autem omnes gentes & reges seruierunt.

VERS. 10. SERVITE DOMINO IN VERITATE,] id est, verè, sincerè, scilicet vero, sincero, recto, integro, totoque corde, non ficto, non falso, non dimidiato, non diuiso, vt dimidiam cordis animique partem Deo detis, alteram diabolo, puta idolis & cupiditatibus. Veritas ergo hîc opponitur mendacio, superstitioni, hypocrisi, fictioni & simulationi. ita Serarius.

VERS. 11. VT FACIANT IVSTITIAS] id est, opera iusta, pia & sancta. In Græco additur insigne exemplum Achiachari, qui Tobiæ ex fratre fuit nepos, vt dixi c. 1. ac Manassis cuiusdam, quòd scilicet ambo ab impio & ingrato Aman in famæ & vitæ discrimẽ fuerint coniecti, sed sua pietate & eleemosynis euaserint, Aman verò alitus ab Achiacharo in idem inciderit: sic enim habet *& nunc, fili, abi ex Niniue, quoniam omnino erunt, quæ locutus est propheta Ionæ. Tu autem serua legem & præcepta & esto amator eleemosynarũ & iustus, vt tibi benefit; & sepeli me bene, & matrẽ tuam mecum: & non vltra maneatis in Niniue. Fili, vide quid fecit Amã Achiacharo, qui nutriuit eum, vt è luce duxit eũ in tenebras, & quãta retribuit ei. Et Achiacharus quidẽ saluatus est, illi verò retributio data est, & ipse descendit in tenebras. Manasses in eleemosyna erat, & saluatus est de laqueo mortis, quẽ fixerunt ei: Aman autẽ incidit in laqueum, & periit. Et nũc fili, vide, quid eleemosyna facit, & quomodo iustitia liberat.*

Quis fuerit hic Aman, incertum est, certum est non fuisse Aman hostem Mardochæi & Esther: hic enim Tobiâ longo tempore fuit posterior. Quis etiam fuerit hîc Manasses ignoratur: Aliqui putant fuisse maritum Iudith: nam tempus consentit, sed locus dissentit, ait Salianus; vixit enim Iudith tempore Tobiæ, inquit ipse, sed in Bethulia Iudææ, non in Niniue & Assyria, vbi vixit hic Manasses, de quo agit Tobias.

VERS. 12. TOBIAS ABSCESSIT EX NINIVE,] fugiens eius excidium, ex Niniue profectus est in Mediam ad socerum suum Raguel habitantem in Ecbatanis. Vbi nota miram Dei erga Tobiam prouidentiam, quæ primò sub annum Ezechiæ 27. Tobiam per Raphaelem direxit in Mediam & Ecbatanam, vt inde educeret Saram, & pecunia à Gabelo reciperet, antequam Ecbatana vastaretur, itaque vtrumque periculo ereptum in tuto poneret. Nam paulò pòst vastata est Ecbatana sub Manasse filio Ezechiæ, ait Bellarm. & Salianus de quo plura in proœmio Iudith.

Secundò, cùm postea Ecbatana refloreſcente excidium immineret Niniue, & Assyriæ, iussit Tobiam indè excedere, & in Ecbatanam ad socerum tendere, vt illi in senio adesset, morienti oculos clauderet, & hæreditatem totam adiret. Si tantâ [illegible] Deus prouidit [illegible]is suis de bonis corporalibus, quantâ prouidebit de spiritalibus, cæleſtibus & æternis?

ET COMPLETIS ANNIS 99. IN TIMORE DOMINI (morientem) CVM GAVDIO SEPELIERVNT EVM] Esto enim filij eius & nepotes dolerent de eius morte, gaudebant tamen, quod tam longam, fortunatam, sanctamque vitam simili prorsus morte concluderet, cùm deinceps illi iam propè centenario nil aliud in hac vita expectandum esset, quàm labor & dolor. Mori enim in senectute plena, honorata, pacifica & prospera æquè ac pia & sancta, ingens, imò extremum est huius vitæ bonum. Mortuus est ergo Tobias iunior sub annum 16. Iosiæ regis Iuda, in hunc enim annum incidit 99. vitæ eius annus, & sepultus est in Ecbatana Medorum vrbe. Græca addunt: *Obÿt autem & ipse annorum centum viginti septem, in Ecbatanis Mediæ. Et audiuit antequã moreretur ipse destructionem Niniues, quam in captiuitatem cepit Nabuchodonosor & Assuerus, Et gauisus est, antequam moreretur super Niniue.*

Assuerus hic à multis censetur esse Cyaxares pater Astyagis, qui fuit auus maternus Cyri primi Persarum monarchæ. Qui enim Hebr. vel Chald. vocatur Assuerus, Græcè vocatur Axuares, Oxyares & Axares, cui præponitur, Cy, vel Cu, quod Persicè principem significat. Salianus verò per Assuerum accipit Phrâortem patrem Cyaxaris, qui Deioci in regno Medorum successit. Assuerus enim commune fuit regum Medorum nomen.

Dices, quomodo Tobias iunior ante mortem potuit videre excidium Niniues, cùm ipse iuxta Latinum textum obierit anno ætatis 99. qui incidit in annum 16. Iosiæ, iuxta Græcum verò obierit anno ætatis 127. qui incidit in annum secundum, cuius vndecimo postea anno vastata est à Chaldæis Ierusalem, ac post quinque annos. Niniue, vt dixi Nahum 2. 5. Resp. primò hæc verba, quod Tobias viderit excidium Niniues, non esse in vulgata Latina, quam probauit Conc. Trid. sed in textu Græco, in quo plura addita sunt, quæ discrepant, imò contrariantur Latinæ vulgatæ, ac proinde non videntur certa, sed ab aliquo inserta, vt quòd v. 4. & 8. ait Tobiam seniorem octo annos fuisse cæcum, & vixisse annos 158. cùm vulgata asserat eum quatuor dumtaxat annos fuisse cæcum, & vixisse annos 102. Tobiæ iuniori hic dat annos 127. cùm vulgata tantùm det 99. Quare nobis sequenda est vulgata non Græca. Ac proinde verius videtur Tobiam non vidisse excidium Niniues, præsertim cùm Græca hic varient. Complut. enim Tobiæ dant 127. annos; S. Athanas. verò in Synopsi 107. dumtaxat: iuxta vulgatam mors Tobiæ anteceſſit excidium Niniues 47. annis, iuxta Græcum verò 14. annis.

An Tobias viderit excidium Niniues?

Resp. 1.

Secundò, S. Hieron. Euseb. & alij censent Niniuen excisam anno 13. Iosiæ, ac sic Tobias id videre potuit; mortuus est enim anno 16 Iosiæ. 2.

Tertiò, licet verius sit Niniuen excisam anno quinto post excisam à Chaldæis Ierusalem, tamen sub annum 13. Iosiæ cœpit obsideri & vastari. Nã vt ait Herodotus lib. 1. Cyaxares cœpit obsidere Niniuen (sub Iosia) sed inuadentibus Mediam Scythis, obsidionem intermisit per 28. annos, post quos cum Nabuchodonosor iuniore obsidionem resumens, & instaurans, Niniuen cepit & vastauit anno quinto post excidium Ierusalem, tumque Nabuchodonosor se fecit monarcham: quare hic fuit primus annus monarchiæ eius. Vnde Hebr. in 3.

Seder-

Seder-Olam dicunt id contigisse anno primo non regni, sed monarchiæ Nabuchodonosoris, qui regni eiusdem fuit annus 24. cœpit enim ipse regnare anno quarto Ioakim regis Iuda. Et hoc videntur voluisse S.Hier. & Euseb. scilicet quòd Cyaxares cum Nabuchodonosor seniore cœperit obsidere, & vastare agros Niniues sub annum 13. Iosiæ, idque audierit Tobias ante mortem, sed post 28. annos cum Nabuchodonosor iuniore obsidionem resumens, Niniuen expugnarit. Vnde Græca habent Tobiam audiisse, non excidium, sed Σπόρεσιν, id est perditionem Niniues: quia scilicet audiuit ipse ita eam obsideri & vastari, vt euadere non posset, sed necessariò perdenda, id est capienda & euertenda foret, quare *τὸ quàm captiuauit*, idem est, quod capere cœpit: significatur enim A actus inchoatus, non perfectus.

Quartò Serarius, Salianus & alij respondent sæpiùs captam & spoliatam esse Niniuen, dum ipsa certans cum Babylonijs & Medis de imperio, iam vincebat, iam ab eis vincebatur. Quare incertum esse de quâ Niniues perditione loquatur hîc Tobias.

Denique Serarius 99. Tobiæ iunioris annos computat à morte patris. scilicet senioris Tobiæ, quibus addens annos 63. quibus cũ patre Tobias in captiuitate vixit, ac faciens eum duorum annorum, quando in captiuitatem venit, conficit eum vniuersim vixisse 164. annos, ita vt pertigerit ad annum 24. Nabuchodonosoris, quo euersa est Niniue, itaq; eã euersam esse audire potuerit: sed hæc ætas illo æuo nimia & planè paradoxa videtur.

COMMENTARIA IN IVDITH.

ARGVMENTVM.

Liber Iudith est Canonicus

HIc liber apud Hebræos non extat B in Canone sacræ Scripturæ, sed apud Christianos. Concilium Nicænum I. eum inter Canonicos sacræ Scripturæ Libros recenset, vti refert sanctus Hieronymus in prologo. Idem fecit Concilium Carthag. III. c.47. Conc. Florent. & Trident. Vide Bellarm. lib. 1. de verbo Dei, c. 12. Hinc Iosephus, quia Hebræus, non meminit Iudith, sicut nec Tobiæ. Extat Græcè æquè ac Latinè. An græcus textus hîc, æquè ac in Tobiâ sit ex translatione Septuaginta interpretum, ambigitur. Certè S. Hieronymus nec eius, nec illorum meminit. Videtur primitùs Chaldæo sermone conscriptus, sicut & liber Tobiæ. Vnde 8. Hieronymus, in prologo asserit se eum è Chaldæo transtulisse, additque: *Accipite Iudith viduam, castitatis exemplum & triumphalè laude perpetuis eam præconijs declarate. Hanc enim non solùm feminis, sed & viris imitabilem dedit, qui castitatis eius remunerator, virtutem ei talem tribuit, vt inuictum omnibus hominibus vinceret, & insuperabilem superaret.* Auctor videtur fuisse Ioacim Pontifex coæuus Iudith, imò eius director: vti censent Hebræi, & ex eis Sixtus Senensis l.8. Hæresi 11. licet nil certi hâc de re asseuerari possit, vt ait S. Isid. lib.6. Orig.c.b.

Chaldaicè scriptus.

Argumentum.

Argumentum Libri est victoria Iudith de Holoferne & Assyrijs, per quam Allegoricè repræsentatur victoria B. Virginis de diabolo, ait ex Fulberto Carnot. noster Canis. l. 1. Marialis c.2. Tropol. triumphus animæ fidelis de carne & vitijs, ait Rabanus. Denique tres libri sunt partes. Primâ describitur Iudæorum periculum à c. 1. vsque ad 8. Secundâ eorum per Iudith liberatio à cap. 8. ad c. 15. v.9. Tertiâ quæ deinde secuta sunt à c. 15. vsque ad finem.

Partes.

Cornel. in Iudith.

Quæres, quando contigerit historia Iudith? multi probabiliter arbitrantur eam contigisse ante captiuitatem Babylonicam sub Manasse rege Iuda: nimirum postquàm Manasses cum suis Iudæis è carcere Babylonio dimissus in Ierusalem & regnum rediit, tunc enim apud Medos potentissimus fuit Deioces, qui Ecbatana ædificauit. Niniue nondum erat diruta, nondum etiam Ierosolyma; atque à tempore Manassis perpetua fuit pax Iudæis vsque ad finem regni Iosiæ: ita censent Bellarm. loco citato, Serarius, Salianus, Genebr. Perer. in c.1. Daniel. Cang. lib.11. de locis c.6. Christ. à Castro in Osee 2. v. 20. Nabuchodonosor ergo hic mittens Holofernem, quem occidit Iudith, fuit cognatus, vel filius, vt vult Serarius, vel gener Asarhaddonis filij Sennacherib, qui proinde Asarhaddoni in regno Niniue successit; aut certè fuit Merodach Baladan rex Babylonis, ait Bellarm. & Salianus, qui deuicto Asarhaddone regnauit in Niniue, ac cum Arphaxad, id est Deioce rege Medorum confligens, eum superauit, indeque ad Monarchiam orbis aspirans misit Holofernem, qui cæteras gentes sibi subiugaret.

Quandò contigit historia Iudith.

Resp. 1. sub Manasse.

Alij ex aduerso censent historiam Iudith contigisse post reditum Iudæorum è captiuitate Babylonica, multasque ac validas pro hâc sententiâ afferunt rationes. Prima, quia in hâc historiâ asseritur Pontifex tunc fuisse Ioacim, nullus autem hoc nomine fuit Pontifex, nisi Ioacim filius Iesu filij Iosedec post reditum ex Babylone; Iesus enim fuit Pontifex sub Cyro, Cambyse, & Dario Ioacim sub Xerxe, Eliasib sub Artaxerxe, vt patet Nehem. 13. v. 46.7. Eccles. 41. 24. iuncto cum Aggæi 1.1. & seq. & ex Iosepho l. 10. Antiq. c. 11. vbi ex tabulis publicis catalogum Pontificum texuit.

1. & vetius sub Xerxe Probatur 1.

Dices, lib.4. Reg. 18. v.37. & Isaiæ 22. tempore

Eze[illegible]

In Iudith Argumentum.

Ezechiæ regis nomine natur Eliacim (qui idem est A cùm Ioacim) filius Helciæ præpositus domus, & inter præcipuos numeratur sacerdotes Resp. Eliacim hic nõ fuit summus Pontifex, vti nec Helcias pater eius, sed fuit aliquis è primarijs sacerdotibus, siue è principibus sacerdotum, cui templi & portarum cura commissa fuit, vt patet ex Script. & ex Iosepho, ex quibus liquet vnum dumtaxat Helciã fuisse Pontificẽ, non tempore Ezechiæ, sed multò post tempore Iosiæ, de quo 4. Reg. 23. 4.

2. Secunda, quia temporibus Xerxis optimè conueniunt ea, quæ c. 5. dicuntur de nupero Iudæorum è captiuitate reditu. Item quòd c. 6 Iudæi nõ dicuntur reges habere, sed duces populi Oziam & Charmi, si enim sub Manasse hæc contigissent, vtique Iudith hoc suum facinus cum rege Manasse non cum Pont. Ioacim, Ozia, & Charmi tractasset, nec Ioacim misisset milites, qui occuparent fauces montium, sed Manasses. Rursum sub Manasse Bethulia erat deserta ab Israelitis abductis in Assyriam, & habitabatur à Cuthæis. Adhuc æuo

3. Xerxis congruit quod c. 5. v. 27. magnates Holofernis dicunt de filiis Israel, eos iam esse inermes, imbelles, & belli inexpertes, ideoque se montibus & præcipitiis defendere, vt dicitur c. 7. 8. & quod c. vlt. additur de diuturnâ pace post hanc Iudith victoriam consecutâ: ita censet Sanchez hîc. Torniellus, & Ribera in cap. 2. Nahum, Lyran. Dion. Hugo hîc, imò S. Aug. l. 18. de ciuit. c. 26. Eusebi. in Chron. ad annum mundi 4674. Beda de sex ætat. mundi, Berosus Annianus, & communiter Hebræi, vt refert Chron. Alexand. item Suidas verbo Holofernes, & Affricanus apud Suidam.

4. Postquàm enim Xerxes sæpè à Græcis victus fuit, ac præsertim turpissimam illam cladem apud C Thermopylas à Leonidâ & trecentis sociis accepit anno imperij sui quinto, cœpit suis esse contemptui, ait Iustin. lib. 3. Quare Arphaxad rex Medorum, qui hucusque Xerxi & Persis fuerat vectigalis, & tributarius hâc occasione Xerxis & Persarum iugum excussit, ac fines regni sui propagauit. Fecit idem Nabuchodonosor, cui vel ipse Xerxes, vel quod magis reor, Darius Hystaspis pater Xerxis regnum Niniues & Assyriorum crediderat, qui proinde confligens cum Arphaxad, eumque superans, cœpit Monarchiam ambire. Quare Nabuchodonosor hic non est ille magnus Chaldæorum Monarcha, auctor captiuitatis Babylonicæ, sed longè posterior eo, Assyrius scilicet vel Babylonius, vnus è principibus Xerxis, Nabuchodonosor enim nomen est Babylonium siue Chaldæum, ac fortè à Nabuchodonosor Magno noster hic nomen hoc suum, fortè etiam genus & stirpem accepit.

5. Hinc coniectura est, causam cur Xerxis Iudæis tantoperè fuerit beneuolus, vti scribit Iosephus lib. 11. c. 5. adeò vt filius eius Artaxerxes anno septimo regni sui miserit Esdram, & anno 20. Nehemiam ad restaurandam Ierusalem cum liberalissimâ & amplissimâ potestate, causam inquam huius beneuolentiæ fuisse, quòd videret Xerxes hunc Nabuchodonosor hostem suum & æmulum imperij, iam recenter à Iudæis fuisse profligatum.

Dices, tempore Xerxis desolata erat Niniue: iam enim à Magno Nabuchodonosor excisa fuerat quinto anno post excisam Ierusalem, vti dixi Tobiæ vlt. Resp. Niniuen paulò post excidium reædificatam fuisse, quia antiquissima & nobilissima erat ciuitas, idque permissu regum Babyloniorum vel Persarum, vti ex historiis factum constat de Babylone, Ierusalem, Antiochia, Roma, &c. Alias obiectiones soluam c. 4. v. 5. & c. 8. v. 1. vel c. 9. v. 2. Denique hanc sententiam penè euincit id quod c. 5. 22. & seq. dicitur sub hoc tempus desertam fuisse Ierusalem, ac templum euersum & solo æquatum. Hoc enim non contigit sub Manasse sed sub Sedeciâ in captiuitate Babylonica.

Ex dictis constat, quòd Nabuchodonosor, qui misit Holofernem, non fuerit Darius Hystaspis, vt vult Gerardus Mercator in suâ chronologiâ, nec Artaxerxes Ochus, vt vult Seuerus Sulpitius, nec Cambyses filius Cyri, qui inchoatam sub Cyro fabricã templi impediuit, 1. Esdræ 4. eò quòd Iudæi suum ducem Holofernem occidissent, ait Berosus Annianus, idque innuit S. Aug. 18 ciu. 26. & Eusebius: nam Cambyses septem annis dumtaxat regnauit: Nabuchodonosor autem anno 12. regni misit Holofernem, sed vel fuit Xerxes, vt opinatur Sanchez, qui dictus fuit Nabuchodonosor ob similem illi superbiam & fastum; vnde Iudith eius victrici occinuerunt Iudæi c. 16. l. 12. *Horruerunt Persæ constantiam eius, & Medi audaciam eius.* Aut potiùs fuit præfectus Principibus Xerxis, qui eius vice gubernabat Niniuen, vt dixi. Videtur enim fuisse origine Babylonius: hoc enim innuit nomen eius Nabuchodonosor, quod est Babylonium. Arphaxad verò fuit præfectus, vel rex Mediæ Xerxi vectigalis; sed victo à Græcis Xerxe, vterque Xerxi rebellauit, & prouinciæ suæ se regem absolutum fecit. Sic enim eidem Xerxi rebellauit Artabanus, ac fortè ipse est Arphaxad. Audi Iustinum libro tertio in principio: *Xerxes*, inquit, *Rex Persarum, terror anteà gẽtiũ, bello in Græciâ infeliciter gesto, etiã suis cõtẽptui esse cœpit. Quippe Artabanus præfectus eius deficiente quotidie regis Maiestate in spẽ regni adductus est.*

Simili modo Arbaces constitutus à Sardanapalo Mediæ præfectus, illi effeminato rebellauit dicens se non posse parere illi, qui se feminam mallet esse quàm virum: quare illum obsedit, & ad sui incendium coëgit, vt superiùs dixi.

Porrò Iudith fuit ex tribu Simeon, vt ipsa asserit c. 9. 2. habitauit in Bethuliâ, quæ est in tribu Zabulon. Vixit 105. annis, vt patet ex fine libri. Fuit ipsa matrona & genere & forma nobilis, statu vidua, ætate florens, opibus locuples, pietate præstans, cuius eximia forma cum pari virtute certabat, quam proinde Deus ad hoc heroicum facinus, & Israelis liberationem elegit. Bellarminus censet eam cùm occidit Holofernem, fuisse 40. D annorum, Serarius 45. Torniellus 53. Gretserus 40. Salianus 33. Audi S. Hier. Epist. 10. ad Furiam: *Legimus Iudith viduam confectam ieiunijs, & habitu lugubri sordidatam, quæ non lugebat mortuum virum, sed squalore corporis sponsi quærebat aduentum. Video armatam gladio manum, cruentam dexteram, recognosco caput Holofernis, de medijs hostibus reportatum. Vincit viros femina, & castitas truncat libidinem: habituq; repentè mutato, ad victrices sordes redit omnibus saculi cultibus mundiores.*

Porrò Patres Iudithæ eximia dant elogia. Clemens Alexandrinus vocat eam *consummatam, siue perfectam in mulieribus*, libro quarto Stromatum, capite sexto. Origines hom. 9. in Iud. *Magnificam, & omnium feminarum nobilissimam.* Amb. lib. 3. de offic. c. 13. *Mirabilem feminam.* Sanctus Fulgent. Epist. 2. cap. 14. *Sanctam viduam* sæpiùs appellat, *præcla-*

6.

Nabuchodonosor hic quis

præclaram natalibus, facultatibus diuitem, ætate iuuenem, specie mirabilem, diuitiarum contemptricem, delicias respuentem, carnis incentiua calcantem, & indutam virtute ex alto. D.Amb.lib.de viduis, *Diuturnis mœroribus, & quotidianis roboratam ieiunijs, sanctam Iudith.* D.Aug.serm.de Temp. 228. *Sanctissimam Iudith, cuius precibus patuit cælum, quæ oratio-*A *nis arte arma victricia fabricauit.* Et [illegible]: *Ecce gloriosæ feminæ castitatem seruauit oratio.* D.Chrysost. hom.9. ex varijs: *Sanctissimam Iuditham, quæ dum lætitia vultus ieiunium texit, de hoste triumphum ac victoriam reportauit.* Tertull. lib.de Monach.c.17. *Nec Iudith*, inquit, *filia Miraris, nec tot aliæ sanctorum.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ARphax ad ædificat Ecbatana: vincitur à Nabuchodonosor rege Niniues, qui victoria superbiens omnes gentes ad deditionem sollicitat, sed ijs repugnantibus ipse omnes debellare destinat.

1. ARphaxad itaque rex Medorum, subiugauerat multas gentes imperio suo, & ipse ædificauit ciuitatem potentissimam, quam appellauit Ecbatanis, 2. ex lapidibus quadratis & sectis: fecit muros eius in latitudinem cubitorum septuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta, turres verò eius posuit in altitudinem cubitorum centum. 3. Per quadrum verò earum, latus vtrumque vicenorum pedum spatio tendebàtur, posuitque portas eius in altitudinem turrium: 4. & gloriabatur quasi potens in potentiâ exercitus sui, & in gloriâ quadrigarum suarum. 5. Anno igitur duodecimo regni sui, Nabuchodonosor rex Assyriorum, qui regnabat in Niniue ciuitate magnâ, pugnauit contra Arphaxad, & obtinuit eum, 6. in campo magno, qui appellatur Ragau, circa Euphraten, & Tigrin, & Iadason, in campo Erioch regis Elicorum. 7. Tunc exaltatum est regnum Nabuchodonosor, & cor eius eleuatum est: & misit ad omnes, qui habitabant in Ciliciâ, & Damasco, & Libano, 8. & ad gentes quæ sunt in Carmelo, & Cedar, & inhabitantes Galilæam in campo magno Esdron, 9. & ad omnes qui erant in Samariâ, & trans flumen Iordanem vsque ad Ierusalem, & omnem terram Iesse quousque perueniatur ad terminos Æthiopiæ. 10. Ad hos omnes misit nuntios Nabuchodonosor rex Assyriorum. 11. Qui omnes vno animo contradixerunt, & remiserunt eos vacuos, & sine honore abiecerunt. 12. Tunc indignatus Nabuchodonosor rex aduersus omnem terram illam, iurauit per thronum & regnum suum, quod defenderet se de omnibus regionibus his.

VERS. 1. ARPHAXAD [illegible]QVE, REX MEDORVM.] τὸ *itaque* partim est nota exordij historiæ, siue libri; hoc enim denotat Hebr. *vau*, id est, *& itaque*, vt dixi Ezechielis 1.1. Sic Cicero suas epistolas subinde orditur ita: *Tu igitur, tu verò, ego verò*: partim significat hanc historiam acceptam & resectam esse ex priscis Diarijs, siue chronicis Hebræorum, in quibus hæc historia subnectebatur historijs priorum temporum, ac per τὸ *itaque* ijs connectebatur. ita Serarius.

Arphaxad quis? Resp. 1. Arphaxad hic, siue Areapad, idem est, quòd Arbaces. Vnde Serarius & alij per Arphaxad intelligunt Arbacem, qui occiso Sardanapalo regem se Mediæ fecit, de quo plura v.5.

2. Alij cum Bellarm. & Saliano censent Arphaxad esse Dioclem, siue Deiocem, qui tempore Manassis regis Iuda Medis imperauit. Deioci enim successit Phraortes, inquit Herodotus, Phraorti Cyaxares, Cyaxari Astyages auus Cyri: licet Ctesias apud Diodorum, alios, pluresque Medorum, reges assignet.

Porrò Deioces ædificàuit Ecbatanam, teste Herodoto, Eusebio, & alijs, licet Genebr. per Arphaxad hîc accipiat Cyaxarem, Salianus Phraortem.

3. Tertiò, alij qui sub Xerxe contigisse hanc historiam arbitrantur, putant Arbacem fuisse præfectum Mediæ, qui à Niniue vel Dario Hystaspis

B nomen & titulum regiæ dignitatis obtinuit: omnes enim reges Mediæ à primo Rege Arbace nomen acceperunt, & cognominati sunt Arbaces, siue Arbacidæ, sicut Romani Imperatores à Iulio Cæsare dicti sunt Cæsares, Ægyptij à primo Ptolemæo Ptolemæi; Græci à primo rege Seleuco dicti sunt Seleucidæ et Parthi à primo Arsace dicti sunt Arsacidæ.

Porrò *Arphaxad*, Heb. idem est quòd *debilitans, quasi depopulationem*, ait Pagnin. idque aptè. Ipse enim suis superbis fabricis & quadrigis debilitauit, exhausit, & quasi depopulatus est populũ; ideoque spoliatus & subiugatus fuit à Nabuchodonosor.

IPSE ÆDIFICAVIT CIVITATEM POTENTISSIMAM QVAM APPELLAVIT ECBATANIS.] Vsurpatur subinde nomen Ecbatanis vel Ecbatana quasi indeclinabile. Hanc vrbem iam ante fuisse cõstat. Vnde Diodorus libro secundo asserit eam ante Semiramidem extitisse, dum ait post ædificatam Babylonem huc illam venisse, magnifica ibi palatia excitasse, & cùm etiam aquarum inopiâ laboraret vrbs, in eam, Oronte monte, qui duodecim stadijs abest, perfosso, aquæ abundantiam deriuasse.

Dicitur tamen hîc Arphaxad eam ædificasse, quia eam nouis palatijs, turribus, muris auxit, & ornauit. Vnde Græca habẽt: *Ædificauit in Ecbatanis muros circumcirca ex lapidibus sectis.* Sic Nabuchodo-

Ministerio de Cultura 2024

nosor ait se Babylonem condidisse, id est ornasse & amplificasse, Dan. 4. 27. Nam primus turrim Babel & Babylonem condidit Nemrod cum sociis. Genes. 10. Sic Romulus dicitur condidisse Romam, cùm tamen Virgilius dicat, Æneid. 8.

Tum Rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

VERS. 2. EX LAPIDIBVS QVADRATIS ET SECTIS.] Græca addunt, *latis cubitos tres longis verò sex.*

FECIT MVROS EIVS IN LATITVDINEM CVBITORVM 70.] Immanis fuit hæc murorum latitudo, in quâ proinde multæ quadrigæ simul incedere & decurrere poterant. ET IN ALTITVDINEM CVBITORVM 30. Græca habent 50.

VERS. 3. PER QVADRVM VERÒ EARVM (turrium) LATVS VTRVMQVE VICENORVM PEDVM SPATIO TENDEBATVR,] id est, quodlibet latus turrium cum altero sibi obuerso & opposito, hoc est, singula quatuor latera turrium erant viginti pedum. Erat enim quadratum Geometricum, cuius omnia latera sunt æqualia. Pro *vicenorum pedum* Græca habent, *sexaginta cubitorum.*

VERS. 4. ET GLORIABATVR QVASI POTENS.] Hæc fuit causa belli, nimirum superbia, & dominandi libido, qualis fuit priscorum monarcharum Assyriorum, Babyloniorum, Persarum, Græcorum & Romanorum: vnde bellum ciuile inter Pompeium, & Iulium Cæsarem exortum est, quòd Pompeius nollet Cæsarem sibi parem, Cæsar nollet Pompeium se superiorem. Similis est gloriatio Thrasonis illius apud Senecam ita iactantis:

Ac qualis astris grandior, & cunctos super
Altum superbo vertice attingens polum:
Dimitto superos: summa votorum attigi.
O me calitum excelsissimum,
Regumq; regem! vota transcendi mea.

VERS. 5. *Nabuchodonosor quis? Resp. 1.* ANNO IGITVR DVODECIMO (Cœpit hoc bellum, sed finitum anno 17. si credimus textui Græco, qui ait bellum hoc sex annos durasse) REGNI SVI NABVCHODONOSOR.] Quæres, quis fuit hic Nabuchodonosor? Primò Zonaras & Genebrard. censent fuisse magnum illum Nabuchodonosor, qui Ieruſalem cum templo euertit, & Iudæos in Babylonem abduxit. Verùm hic regnauit in Babylone, non in Niniue, vt hic dicitur, vicitque Iudæos, cùm hic ab eis per Iudith victus sit.

Secundò, Bellarm. & Salian. censent esse Merodach Baladan (quē Ptolemæus in Almagesto vocat Mardocempad) qui regnauit quidem in Babylone; sed victo Asarhaddone rege Niniues, regni sui sedem in eâdem Niniue fixit, vti fecit Turca Constantinopoli, postquàm eam cepit. Nabuchodonosor enim nomen fuit commune regibus Chaldæorum. Vnde Nabonassar in tabulis Alphonsinis, & ab Albitegnio semper vocatur Nabuchodonosor. vide Serariū hîc, q. 4. idem enim, vel ferè idem est vtrumque nomen: vnde nonnulli putant hunc Nabuchodonosorem patrem fuisse Nabuchodonosoris illius, qui pater fuit Nabuchodonosoris magni, qui Iudæos in Babylonem abduxit.

Tertiò, Serarius ibidem censet Nabuchodonosorem hunc fuisse filium Asarhaddonis, qui patri vitâ functo in regnum Niniues, & Assyriorum successerit. Addit Serarius, cui astipulatur Geneb. Pererius, & alij, Asarhaddon, siue Sarphedon, vt habent Sept. esse Sardanapalum: quare hunc Nabuchodonosor fuisse filium Sardanapali, qui patris necem vlcisci volens, Arbacem Mediæ præfectum, qui patrem ad necem & incendium coëgerat, bello subegerit, regnoque & vita priuarit Quare Arbacem hîc vocari, Arphaxad, à Diodoro verò & Ctesia vocari Dioclen.

Fauet Diod. l. 3. c. 1. dicens Sardanapalum, cùm videret imminere sibi, Niniuæque excidium ab Arbace, suos filios ex Niniue emisisse in Paphlagoniam ad eius præfectum Cottum, vt Arbacis manus euaderent. Audi Diodorum: *Obsesso in vrbe (Niniue) rege (Sardanapalo) multæ nationes, libertatis cupidine ad Arbacem defecerunt. Rex magno in discrimine regnum versari videns, filios tres, duasq; filias cum magnâ auri, argentiq; copia in Paphlagoniam ad Cottum Præsidem misit.* Inter hos tres filios fuit hic Nabuchodonosor, qui adiutus à præfecto Paphlagoniæ armata manu Niniuen, regnumque paternum recepit, ac Arbacem vicit & occidit. Sanè si historiā Iudith ante captiuitatem Babylonicam sub Manasse contigisse dicamus, hæc sententia valdè videtur verisimilis: tunc enim regnauit Asarhaddon, qui si fuit Sardanapalus, vtique tunc quoque in Medâ regnauit Arbaces: hic enim victo, cæsoque Sardanapalo, regem se Mediæ effecit. Verùm si dicamus historiam Iudith (vt dixi in proœmio) post captiuitatem Babylonicam contigisse, consequenter asserendum est Nabuchodonosor hunc vel fuisse Cambysen Cyri filium, vt opinatur sanctus Augustinus, Eusebius, Beda & alij: vnde chronicon Alexandrinum: *aiunt*, inquit, *Cambysem apud Hebræos secundum Nabuchodonosorem nuncupari*, quia ab vtroq; afflicti fuere; vel Darium Hystaspis, vt vult Sanchez. Xerxes enim adeò suis copiis & viribus intumuit, vt putaret se non tantùm terræ, sed & aquis, marique imperare posse. Audi Herodotum libro septimo. *Est ex Abydo ad vlteriorem continentē septē stadiorum traiectus, quē pontibus iunctum ingens adorta tempestas ea omnia dirupit atque dissoluit. Quod cū audisset Xerxes, indignè ferens, iussit trecenta Hellesponto verbera infligi, & in eius pelagus par compedum dimitti. Iā audiui misisse quoque cum his, etiam, qui stigmata Hellesponto inurerent, dicētes barbara verba, Dominus tibi hāc irrogat pœnam, quòd eum lasisti.* Idem refert Valerius Max. l. 3. c. 2. & addit ad hæc minatum esse cælo tenebras, quod sibi inimicum fuisset, & iniurium. Quid stultius, insolentius, & arrogantius? Verùm quia Xerxes regnauit in Persida, non in Niniue, ac Iudæis fuit amicus & beneuolus, teste Iosepho, adeò vt filius eius Artaxerxes Esdram & Nehemiam in Iudæam remiserit, vt Ieruſalem reædificarent, quod vtique non fecisset, si pater eius Xerxes, tam turpiter in suo duce Holoferne à Iudæis fuisset cæsus. Sanè verius videtur Nabuchodonosor hunc fuisse aliquem è principibus & præfectis Xerxis, cui ob merita, robur & potentiam Xerxes, vel potiùs pater Xerxis Darius Hystaspis, regnum Niniues, & Assyriæ concesserit, sed sub vectigali & tributo: qui videns Xerxem cæsum à Græcis, tributum hoc negauit, seque regem absolutum effecit, ac sensim crescens armis, viribus, & gentibus, Arphaxad regem Mediæ inuaserit & superarit. Origine & gente videtur fuisse Babylonius (hoc enim indicat nomen eius Nabuchodonosor, quod est Chaldæum) ac fortè fuit nepos, vel potiùs abnepos, aut cognatus Nabuchodonosoris magni; ideoque nomen eius vsurpauit.

Porrò *Nabuchodonosor* Heb. idem est, quod *coarctans generationem angustiâ*, ait Pagninus in nomin. Hebr. idque aptè. Ipse enim coarctauit Iudæos, cæte-

cæteraſque gentes, & ad extrema redegit, vt patet ex ſeq.

NABVCHODONOSOR REX ASSYRIORVM, QVI REGNABAT IN NINIVE.] Additur hoc, vt diſtinguatur à Nabuchodonoſor magno, qui regnauit in Babylone, ideoque, Monarchiam à Niniue & Aſſyriis ad Babylonem & Chaldæos tranſtulit: quanquam vicina erat Niniue Babyloni, & Aſſyrij Chaldæis, ideoque ex Aſſyriis orta eſt monarchia Chaldæorum: quare cum eâ quaſi vna, eademque cenſetur. Hinc & Nabuchodonoſor nomen eſt partim Chaldæum, partim Aſſyrium. *Nabo* enim erat nomen idoli Chaldæorum: *Aſar* erat nomen regum Aſſyriorum; vt patet in Salmanaſar, Teglatphalaſar, Aſarhaddon, quæ ex Aſar conflata ſunt.

PVGNAVIT CONTRA ARPHAXAD, ET OBTINVIT EVM] id eſt, cepit eum, & iaculis confodit. Græca enim ſic habent: *In bello ſuo roboratus eſt Nabuchodonoſor, & omnem Arphaxadi potentiam, & omnem equitatum eius, & omnes currus euertit: & ipſius vrbium dominus factus eſt, & Ecbatana vſque peruenit, & potitus eſt eius turribus plateaſque vaſtauit: & ipſius ornatum ad eius opprobrium redegit. Et cepit Arphaxadum in montibus Ragau, & iaculis eum ſuis confixit, eumque prorſus perdidit & exterminauit vſque ad diem illum.* Meruit hanc ſtragem ſuperba gloriatio Arphaxad in ſuis copiis & quadrigis: nam vt ait Seneca in Hercule:

Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.

Idem in Thyeſte:

Vos, quibus rector maris atque terræ
Ius dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos, tumidoſque vultus: Et mox
Quem dies vidit fugiens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem:
Nemo confidat nimiùm ſecundis.

Quocirca Arbanus rex Xerxi (ſub quo hæc contigerunt, imò quem Sanchez cenſet fuiſſe Nabuchodonoſor) hoc prudens dedit monitum: *Vides vt animalia prægrandia fulmine ferit, neque cogitationibus inſolèſcere ſinit Deus: quæ verò paruula ſunt, ne tantillum quidem vellicat? Vides vt in maxima ædificia & arbores, eiuſmodi ſemper tela contorquet? Amat enim Deus incidere, ſiue truncare, quæ eminent omnia.* Et cauſa ſubditur: *neminem enim ſinit magni quidpiam de ſeipſo ſentire, præter ſeipſum.*

Quid Nabuchodonoſor, parta hac victoria, egerit, Græcus ſic enarrat: *Reuerſus eſt ipſe cum ipſis (ſuis copiis Niniuen) & omnis qui ad eum ſeſe aggregarat exercitus, virorum bellatorum multitudo ingens admodùm, & erat illic otians, epuliſque vacans, & tam* VERS. 7. *ipſe, quàm eius exercitus, ad dies centum & centum.*

TVNC EXALTATVM EST REGNVM NABVCHODONOSOR, ET COR EIVS ELEVATVM EST] vt omnibus ſe fortiorem exiſtimaret, ambiret monarchiam, & omnes gentes ſibi ſubiugare decerneret. Verè Seneca in Troad.

Regi frænis nequit
Et ira & ardens hoſtis & victoria,
Gladiuſque felix, cuius infecti ſemel
Vecors libido eſt.

ET MISIT AD OMNES] legatos, qui poſtularent vt omnes gentes ſe Nabuchodonoſor victori ſubiicerent. Hæc aliter narrantur in Græco ſcilicet quòd Nabuchodonoſor ante victoriam de Arphaxad miſerit nuncia ad omnes vicinas gentes opem contra Arphaxad flagitans quâ à gentibus negatâ, ipſum iuraſſe ſe illas exciſurum: mox pugnaſſe cum Arphaxad, anno regni ſui 17. eumque viciſſe, & iaculis confixiſſe, ac Ecbatanam euertiſſe: deinde cum triumpho rediiſſe in Niniuem, ibique otio & luxui ſe dediſſe per 120. dies. Verùm authentica nobis eſſe debet vulgata Latina editio, illique Græca vel concilianda eſt, ſi poteſt, ſi non poteſt, abiicienda: hoc loco poteſt conciliari. Potuit enim Nabuchodonoſor bis miſiſſe nuncios, ſcilicet primò ante pugnam, vt habet Græca: ſecundò poſt pugnam, vt habet vulgata.

ET AD GENTES, QVÆ SVNT CARMELO ET CEDAR, INHABITANTES GALILÆAM.] Græca plures gentes enumerant. Hinc liquet Nabuchodonoſor non fuiſſe Xerxem. Huic enim vt monarchæ parebant pleræque gentes, ac in primis Galilæi: nam ex Eſdrâ, & Nehemiâ conſtat, Darium patrem Xerxis, & Artaxerxem filium Xerxis miſiſſe in Iudæam, Nehemiam & alios Duces, qui ſuo nomine Iudæos gubernarent. VERS. 8.

QVI OMNES VNO ANIMO CONTRADIXERVNT, ET REMISERVNT EOS VACVOS, ET SINE HONORE (imò *cum ignominia*, vt habet Græcus) ABIECERVNT.] Hoc eſt plus merebatur faſtus ex victoriâ inſolentis Nabuchodonoſoris, vt ſicut ipſe ſtrauerat arrogantiam Arphaxad, ſic & ipſius inſolentia à Iudith ſterneretur, & à gentibus rideretur. VERS. 11.

IVRAVIT PER THRONVM ET REGNVM SVVM QVÒD DEFENDERET (id eſt, vlciſceretur) SE.] Putabat enim ingentem iniuriam & ignominiam ſibi à gentibus eſſe illatam, ideoque ad ſuum honorem ab eis læſum recuperandum & defendendum, ſe debere hoc probrum & bello & excidio vlciſci: vt hodie multi cenſent ſe ad defenſionem honoris ſui debere eos, qui illum contumeliâ aliquâ læſerunt, vlciſci & occidere. Sed hic eſt paralogiſmus mundi, & mendax ſpiritus diaboli. Sic defendere ſumitur pro vindicare c. 9. 2. & ab Apoſtolo Rom. 12. 19. *Non vos defendentes*, id eſt vindicantes *chariſſimi*. Vide ibi dicta. VERS. 21.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nabuchodonoſor, approbante bellico concilio mittit, Holofernem, vt gentes Occidentales armis ſibi ſubiiciat.

1. ANno tertiodecimo Nabuchodonoſor regis, vigeſima & ſecunda die menſis primi factum eſt verbum in domo Nabuchodonoſor regis Aſſyriorum, vt defenderet ſe. 2. Vocauitque omnes maiores natu, omneſque duces, & bellatores ſuos, & habuit cum eis myſterium conſilij ſui: 3. dixitque cogitationem ſuam in eos

eo esse, vt [illegible]nem terram suo subiugaret imperio. 4. Quòd dictum cùm placuisset omnibus, vocauit Nabuchodonosor Rex Holofernem principem militiæ suæ. 5. & dixit ei: Egredere aduersus omne regnum Occidentis, & contra eos præcipuè, qui contempserunt imperium meum. 6. Non parcet oculus tuus vlli regno, omnemque vrbem munitam subiugabis mihi. 7. Tunc Holofernes vocauit duces, & magistratus virtutis Assyriorum: & dinumerauit viros in expeditionem, sicut præcepit ei rex, centum vigintì millia peditum pugnatorum, & equitum sagittariorum duodecim millia. 8. Omnemque expeditionem suam fecit præire in multitudine innumerabilium camelorum cum his, quæ exercitibus sufficerent copiosè, boum quoque armenta, gregesque ouium, quorum non erat numerus. 9. Frumentum ex omni Syriâ in transitu suo parari constituit. 10. Aurum verò, & argentum de domo regis assumpsit multum nimis. 11. Et profectus est ipse, & omnis exercitus, cum quadrigis & equitibus, & sagittarijs, qui cooperuerunt faciem terræ, sicut locustæ. 12. Cumque pertransisset fines Assyriorum, venit ad magnos montes Ange, qui sunt à sinistro Ciliciæ, ascenditque omnia castella eorum, & obtinuit omnem munitionem. 13. Effregit autem ciuitatem opinatissimam Melothi, prædauitque omnes filios Tharsis, & filios Ismael, qui erant contra faciem deserti, & ad austrum terræ Cellon. 14. Et transiuit Euphraten, & venit in Mesopotamiam: & fregit omnes ciuitates excelsas, quæ erant ibi, à torrente Mambre vsquequo perueniatur ad mare: 15. Et occupauit terminos eius à Ciliciâ vsque ad fines Iaphet, qui sunt ad austrum. 16. Abduxitque omnes filios Madian, & prædauit omnem locupletationem eorum, omnesque resistentes sibi occidit in ore gladij. 17. Et post hæc descendit in campos Damasci in diebus messis, & succendit omnia sata, omnesque arbores & vineas fecit incidi: 18. & cecidit timor illius super omnes inhabitantes terram.

VERS. 1. ANNO TERTIODECIMO NABVCHODONOSOR] Græca habent *Anno* 18. Si vis hæc inter se cõciliare dicito annũ 13, Nabuchodonosor fuisse 18. ab initio regni Arphaxad, æmuli & hostis sui.

VERS. 3. HABVIT CVM EIS MYSTERIVM (id est secretum, siue arcanum) CONSILII SVI.] Regum enim consilia, præsertim de subiugandis alijs regibus, & gentibus, secreta & arcana sunt.

VERS. 4. HOLOFERNES PRINCIPEM MILITIÆ SVÆ] Quæres, quis, qualis, & quantus fuit Holofernes? Resp. primò, Cedrenus ait eum fuisse Persam. Nomen enim videtur Persicum, perinde vt Persica nomina sunt Tisaphernes. Arlaphernes, Intaphernes, quanquam & apud Assyrios, Armenos, & Cappadoces, teste Serario, in c. 1. 94. inueniantur qui nominati sint Holofernes. Si Persa fuit, ideò Persam ducem elegit Nabuchodonosor, vt Persas à Xerxe, iam per cladem à Græcis acceptam contemptibiles effectos, ad se alliceret, vti & fecit. Vnde c. vlt. v. 12. dicitur: *Horruerunt Persæ constantiã eius, & Medi audaciã eius, scilicet Iudith*: nam subacto iã Arphaxad, & Medis à Nabuchodonosor, multi Medi, & Persæ Medis vicini, nomen militiæ ipsius dederunt.

Holofernes quis? Resp 1.

Secundò Holofernes fuit dux exercitus Nabuchodonosoris, ideoque secundus ab eo, vt habent B Græca: sicut Ioseph fuit secundus à Pharaone, Aman ab Assuero, Ephæstion ab Alexandro; vnde Zonaras vocat Holofernem Archisatrapam. Tertul. verò lib. 1. contra. Marc. c. 7. & S. Aug. in Appendice, serm. 66. eum vocant regem, quia potestatem habebat amplissimam, & opes quasi regias. Simili modo Ioseph proximus à Pharaone, à Iosepho & Philone apud Eusseb. l. 9. Præpar. Euang. vocatur σκηπτοῦχος, id est, sceptriger, hoc est rex: regis enim insigne est sceptrum.

Tertiò, Franc. Maironis asserit Holofernem fuisse filium Assueri, & Estheris; sed hoc vt nouum & inauditum omnes refutant.

Quartò, Pagnin. in nom. Hebr. Holofernes, inquit, iuxta Græcam etymologiam dictus quasi *totus dos*: ὅλος enim est totus, φερνὴ est dos, sunt & qui compositum putant ex Hebræo & Chaldæo, & interpretantur *fortis dux*. Nam *parnas* Chaldæis est præfectus siue dux. Hæc Pagnin. Vnde ducum Persarum illustrium nomina sunt Phanaspes, Pharnuches, Pharnabas.

Quintò, quoad mores Holofernes superbiâ fastuque, æquè ac fluxu & luxuria similis fuit Nabuchodonosori, ideoque à Iudith victus, cæsusque est, vt patebit & seq. Græca addunt Nabuchodonosor dixisse Holoferni, se cum totis copijs subsecuturum: *Egrediar*, ait, *in furore meo super eos, & operiam omnem terram in pedibus virtutis meæ* &c.

VERS. 5. ET DIXIT EI: EGREDERE ADVERSVS OMNE REGNVM OCCIDENTIS] Græca fusiùs hoc regis mandatum enarrant, aiuntq; *Hæc dicit magnus Rex, Dominus omnis terræ. Ecce tu egrederis à facie meâ, & sumes tecum viros, qui suis ipsorũ viribus cõfidant, peditum ad centum vigintimillia, & multitudinem equorum cum eorum æscensoribus, multitudinem inquã, duodecim myriadum, seu centũ, & viginti milliũ, & exibis in occursum, siue præliũ contra omnẽ terrã quæ ad occidentẽ est, quia oris mei verbo nõ obtẽperarunt. Et ipsis denunciabis, vt terrã & aquã præparẽt, quia egrediar in furore meo cõtra ipsos, & operiã omnem faciẽ terræ pedibus mei exercitus, & dabo ipsos illis in direptionem, eorumq; vulnerati valles atq; torrentes implebũt ipsorũ. Fluuius etiã mortuis eorum exundans, complebitur: ipsorumq; tandẽ captiuitatẽ agam, seu propellã in terræ omnis extrema. Tu verò egressus præoccupabis mihi omnes eorum fines, & ipsi seipsos tibi dedent & tu mihi eos in diem redargutionis eorum reseruabis. Contra eos verò, qui rebelles & immorigeri sunt, nõ parcet oculus tuus, quominus eos in omni terrâ tua & in cadẽ & direptionẽ dess: quia viuo ego, & robur regni mei, quæ locutus sum, ea etiam faciam in manu mea. Tu verò non transgredieris vel vnicum verborum Domini tui, sed perficiens perficies, sicut præcepi tibi: & nihil cunctabere, vt ea facias.*

Nota

Terram & aquam petebant Persæ in signum.

Nota in his Regis verbis *Tò denunciabis eis, vt mihi aquam & terram præparent*, quibus significatur verus Persarum mos, qui volentes gentem aliquam sibi subiugare, ac ab eâ postulantes, vt illa se Persis dederet, ab eâ petebant terram, & aquam, quasi seruitutis symbolum. Hæc duo enim ad vitam humanam sunt necessaria. Vnde Arist. l. 2. Rhet. *Præbere terram & aquam*, inquit, *seruire est*. Hinc cùm Darius Hystaspis à Spartanis postularet terram & aquam in signum deditionis, Spartani legatos eius coniecerunt in puteum, dicentes vt inde terram & aquam haurirent quam ad Darium deferrent, vti narrat Herodotus lib. 7. Vnde Xerxes Darij filius non est ausus mittere legatos ad Spartanos, qui ab eis terram & aquam poscerent; ait Hier. lib. 8. & Diod. l. 11. Hinc Alexander magnus apud Curtium l. 3. cum Dario Codomano & Persis confligturus, in oratione ad milites hanc Darij Hystaspis, & Xerxis arrogantiam insimulat, vt meminerint se cum Persis dimicare, qui terram & aquam B postulare sunt soliti: itaque iis, qui se illis subiicerent, neque fontium haustum, neque cibos, terræ fruges relinquerent. Rursum Herod. l. 4. narrat Darium Hystaspis ab Indathyrso Scytharum Duce postulasse terram & aquam. Et cùm ille misisset *auem, murem, ranam, & quinque sagittas*, Darij opinio erat, *Scythas se sibi tradere, & terram & aquam*, quòd *mus* quidem in terrâ gignatur, & eodem quo homines fructu victitet: *rana* autem in aquis nascatur; *auis* verò sit equo assimilis: at *sagittis* dandis suum ipsorum robur tradere.

VERS. 7. ET EQVITVM SAGITTARIORVM DVODECIM MILLIA] Græca habent 120. *millia*, vt iam audiuimus; vbi videtur esse mendum in numero, & delenda esse ciphra 0, vt maneant 12. millia, vti habet Noster. Quis enim tot millia equitum in aciem eduxit? Sanè Darius contra Alexandrum eduxit equitum dnmtaxat 44. millia, peditum ducenta, A ait Curtius lib. 4. nisi quis dicat equitum sagittariorum hîc fuisse 12. cæterorum verò equitum lanceis, sariss, bipennibus, &c. armatorum fuisse 108. millia, in vtrisque iunctis fierent 120. millia. Fortè in Græcis dempto centum, legendum est 20. è quibus 12. millia fuerint sagittariorum, vti etiam habet Græcus, cæteri alterius armaturæ.

VERS. 12. VENIT AD MAGNOS MONTES ANGE, QVI SVNT A SINISTRO CILICIÆ.] Ange ergo tum montes vocabantur, qui erant à sinistro Ciliciæ, ex quibus ortus est *Philtes Angæus*, de quo Curtius lib. 3. apud Horodot. l. 7. nominatur *Rangæus mons magnus*, & apud alios.

VERS. 13. EFFREGIT (expugnauit) AVTEM CIVITATEM OPINATISSIMAM (famosissimam, opibusque & robore nominatissimam) MELOTHI, (*Melothi* Hebr. idem est quod *plenitudo*, scilicet opum, & hominum: talis enim erat in Melothi) PRÆDAVITQVE (prædatus est) OMNES FILIOS THARSIS.] Hi sunt de quibus dicitur 2. Machab. 4. 30. *Contigit Tharsenses, & Malletas seditionem mouere, eò quod Antiochidi Regis concubinæ dono essent dati.* Tharsis enim fuit nepos Iaphet, Gen. 10. à quo mare mediterraneum, & Cilicia eius terminus, indeque quoduis mare vocatum est Tharsis, vti dixi Isaiæ 2. 16.

VERS. 14. MAMBRE] Græca habent *Arbonai*.

VERS. 15. VSQVE AD FINES IAPHET] significatur Ioppe, ait Serarius, quæ & hodie vocatur *Iapha*, ac Turcis *Zapha*: nam, vt ait Plinius lib. 3. cap. 13. *Vicus Ioppes Pharucum antiquior terrarum innundatione*, vt ferunt.

VERS. 16. ABDVXITQVE,] Græcè, ἐκύκλωσε id est *circumdedit. cinxit.*

VERS. 17. ET SVCCENDIT OMNIA SATA] Græca habent, *Greges & armamenta absumpsit, vrbes diripuit, agros depopulatus est, iuuenes ipsorum omnes in ore gladij percussit.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REges Syriæ, & Mesopotamiæ ex metu se dedunt Holoferni, qui tamen ferociter eorum vrbes lucosque & Deos destruxit, vt solus Nabuchodonosor quasi Deus coleretur.

1. TVnc miserunt legatos suos, vniuersarum vrbium ac prouinciarum reges a principes, Syriæ icilicet, Mesopotamiæ, & Syriæ Sobal, & Lybiæ, atque Ciliciæ, qui venientes ad Holofernem dixerunt: 2. Desinat indignatio tua circa nos: melius est enim vt viuentes seruiamus Nabuchodonosor regi magno, & subditi simus tibi, quàm morientes cum interitu nostro ipsi seruitutis nostræ damna patiamur. 3. Omnis ciuitas nostra, omnisque possessio, omnes montes, & colles, & campi, & armenta boum, gregesque ouium, caprarum, equorumque & camelorum, & vniuersæ facultates nostræ, atque familiæ in conspectu tuo sunt; 4. sint omnia nostra sub lege tuâ. 5. Nos, & filij nostri, serui tui sumus. 6. Veni nobis pacisceus Dominus, & vtere seruitio nostro, sicut placuerit tibi. 7. Tunc descendit de montibus cum equitibus in virtute magnâ, & obtinuit omnem ciuitatem, & omnem inhabitantem terram. 8. De vniuersis autem vrbibus assumpsit sibi auxiliarios viros fortes, & electos ad bellum. 9. Tantusque metus prouincijs illis incubuit, vt vniuersarum vrbium habitatores principes, & honorati simul cum populis, exirent obuiam venienti. 10. excipientes eum cum coronis, & lampadibus ducentes choros in tympanis, & tibijs. 11. Nec ista tamen facientes, ferocitatem eius pectoris mitigare potuerunt: 12. nam & ciuitates eorum destruxit, & lucos eorum excidit. 13. Præceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes Deos terræ exterminaret,

videlicet, vt ipse solus diceretur Deus ab his nationibus, quæ potuissent Holofernis potentia subiugari. 14. Pertransiens autem Syriam Sobal, & omnem Apameam, omnemque Mesopotamiam, venit ad Idumæos in terram Gabaa, 15. accepitque ciuitates eorum, & sedit ibi per triginta dies, in quibus diebus adunari præcepit vniuersum exercitum virtutis suæ.

VERS. 1. TVNC MISERVNT LEGATOS.] Sic Alexander Magnus reuerti voluit Babylonem, ait Curtius, quia *nunciabatur ei, legatos ex diuersis terrarum orbis partibus vndique Babyloniam confluxisse, eiusq; aduentum expectare, Adeò totum orbem nominis eius terror inuaserat, vt cunctæ gentes velut destinato sibi regi adularentur.*

SYRIÆ] strictè sumptæ, cuius caput est Damascus, quæ inde dicta Damasina, cuius rex fuit Danadad, Rasin, Hazael, 3.Reg.20.& seq. complectitur Antiochiam, Phœniciam, Iudæam, Palæstinam, Mesopotamiam, Assyriam, teste Plinio lib. 5.c.12,

SOBAL] est Syriæ pars, quæ à Ptolemæo, Strabone & Plinio, Sophone dicitur, de quâ in libris Reg.

LYBIÆ] Nonnulli suspicantur legendum *Liciæ*, eò quòd Lybia sit in Africâ, longeque absit à Syriâ. Verùm terror Nabuchodonosoris fuit tantus, vt ad Lybiam peruadere potuerit, vti fama & terror Alexandri magni penetrauit ad Garamantes, & Indos.

VERS. 2. VT VIVENTES SERVIAMVS NABVCHODONOSOR REGI MAGNO.] Verè Alexander magnus apud Plutarchum lib.2. de fortunâ Alex. aiebat: *multos nomine tenus esse magnos.*

VERS. 7. TVNC DESCENDIT (Holofernes) DE MONTIBVS] Syriæ, puta Casio, Libano, & Antilibano, inter quos sita est Damascus, cuius campos fertiles tempore messis occupauit Holofernes, vt dictum est c.2.v.17.

VERS. 10. EXCIPIENTES EVM CVM CORONIS ET LAMPADIBVS, DVCENTES CHOROS IN TYMPANIS ET TIBIIS.] Corona enim est insigne regis, cui olim lampades accensæ, siue ignes præferebantur, vti docet Tertul. in Apolog. & Xiphilinus in Nerone. Audi Curtium l. 5. *Bagillanes Babylonica arcu & regiæ pecuniæ custos obuiam victori Alexandro egressus, totum iter floribus, coronisq; constrauerat, argenteis altaribus ab vtroque latere dispositis, quæ non thure modò, sed omnibus odoribus cumulauerat.* Vide dicta Ieremiæ c.1.13.ad illa: *Ollam succensam ego video.*

VERS. 12. ET LVCOS EORVM EXCIDIT] cum Diis & idolis, qui in lucis more gentium, tegentes suas obscenitates, colebantur, vt dixi in lib. Reg.

VERS. 13. VT OMNES DEOS EXTERMINARET, VT IPSE SOLVS DICERETVR DEVS.] Vide quò assurgat fastus hominis, qui oblitus se terram esse & puluerem, Deo & diuinitati bellum indicit, ipseque vult haberi & coli vt Deus, imò solus Deus. Et hoc etiam, quia vicerat Arphaxad. Veriùs Darius apud Curtium lib.4. *Fragilitas humana*, inquit, *nimia in prosperis rebus obliuio est.* Similis fuit status Luciferi Isaiæ 14.15.& Pharaonis Ezech.29.v.3.& Regis Tyrij Ezech.28. ideoque omnes sterni, regnoque & vitâ deiici meruerunt. Superbia ergo mera est insania, quæ hominem facit quasi Titanem, non gigantomachum tantùm, sed & theomachum, vt Deum quasi ad duellum prouocare audeat, perinde ac si canis elephantum, mus leonem ad certamen prouocet.

VERS. 14. IN TERRAM GABAA] id est terram cliuosam & montosam. Hanc enim Hebr. significat Gabaa Græca habent: *Venit secundùm faciem, vel in planitiem Esdrelon prope Dotaam, quæ est è regione Serræ magnæ Iudææ, & castrametatus est inter Gabaa, & Schytopolim.* Vnde Serarius pro *Idumæos* suspicatur legendum *Dothæos. Serra*, ait Arias, *est tractus perpetuo clausus & diuisus, siue instar dentium serræ strictus vti sunt fauces & angustiæ montium.*

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iudæi metu Holofernis se muniunt, ac induti cilicijs, & cinere, Dei opem inclamant. Consolatur eos Eliachim Pontifex & Dei opem promittit, si in oratione perseuerent.

1. TVnc audientes hæc filij Israel, qui habitabant in terrâ Iuda, timuerunt valdè à facie eius. 2. Tremor, & horror inuasit sensus eorum, ne hoc faceret Ierusalem, & templo Domini, quod fecerat cæteris ciuitatibus & templis earum. 3. Et miserunt in omnem Samariam per circuitum vsque Iericho, & præoccupauerunt omnes vertices montium: 4. & muris circumdederunt vicos suos, & congregauerunt frumenta in præparationem pugnæ. 5. Sacerdos etiam Eliachim, scripsit ad vniuersos qui erant contra Esdrelon, quæ est contra faciem campi magni iuxta Dothaim, & vniuersos, per quos viæ transitus esse poterat, 6. vt obtinerent ascensus montium, per quos via esse poterat ad Ierusalem, & illic custodirent, vbi angustum iter esse poterat inter montes. 7. Et fecerunt filij Israel, secundùm quod constituerat eis sacerdos Domini Eliachim. 8. Et clamauit omnis populus ad Dominum instantia magna, & humiliauerunt animas suas in ieiuniis, & orationibus, ipsi & mulieres eorum. 9. Et induerunt se Sacerdotes ciliciis, & infantes prostrauerunt contra faciem templi Domini, & altare Domini operuerunt cilicio. 10. Et clamauerunt

uerunt ad Dominum Deum Israel vnanimiter, ne darentur in prædam infantes eorum, & vxores eorum in diuisionem, & ciuitates eorum in exterminium, & sancta eorum in pollutionem, & fierent opprobrium gentibus. 11. Tunc Eliachim, sacerdos Domini magnus, circuiuit omnem Israel, allocutusque est eos, 12. dicens: Scitote quoniam exaudiet Dominus preces vestras, si manentes permanseritis in ieiunijs, & orationibus in conspectu Domini. 13. Memores estote Moysi serui Domini, qui Amalec confidentem in virtute suâ, & in potentiâ suâ, & in exercitu suo, & in clypeis suis, & in curribus suis, & in equitibus suis, non ferro pugnando, sed precibus sanctis orando deiecit: 14. sic erunt vniuersi hostes Israel: si perseueraueritis in hoc opere, quod cœpistis. 15. Ad hanc igitur exhortationem eius deprecantes Dominum, permanebant in conspectu Domini, 16 ita vt etiam hi qui offerebant Domino holocausta præcincti cilicijs offerrent sacrificia Domino, & erat cinis super capita eorum. 17. Et ex toto corde suo omnes orabant Deum, vt visitaret populum suum Israel.

VERS. 2. TREMOR ET HORROR INVASIT SENSVS EORVM] Græca vberiùs habent: *Et timuerunt valdè à facie eius, & pro Ierusalem, & templo Domini Dei sui turbati sunt, quia recenter fuerant ascendentes de captiuitate, & nuper omnis populus cõgregatus fuerat ex Iudæâ, & vasa & altare & domus* (Dei, id est tẽplũ) *ex prophanatione sanctificata erant.* Multi; vt dixi in procem. cum Bellarmino, Salian. & alijs hæc referunt ad Manassem regem Iuda, qui cum suis captus in Babylone, liber dimissus est in regnum; ac pœnitens templum à se per idola profanatum purgauit, veriq́ue Dei cultui restituit. Verùm hæc etiam fuit captiuitas, & liberatio Manassis regis, non totius populi. Adde quòd Manassis regis nulla toto hoc libro fiat mentio, quod vtique fieri debuisset, cùm ad eum, vtpote regem potiùs quàm Eliachim Pontificem, pertineret Iudæam contra Holofernem munire, & fauces nondum immisso præsidio insidere. Quare meliùs alij ad tempora Xerxis hæc referunt, cùm iam reædificatum esset templum à Chaldæis profanatum & combustum.

Dices: quomodò Iudæi reuersi recenter è captiuitate tantas habuere vires, & animos, vt castris tam numerosis & validis sese opponere auderent? Resp. id factum metu captiuitatis, cuius acerbitatem & ærumnas nuper in Babylone senserant, ac metu perdendæ veræ religionis. Nabuchodonosor enim minabatur Deo, & templo excidium, quia solus vt Deus adorari volebat. Hoc autem Iudæis verum Deum colentibus videbatur intolerabile, vt mallent mori, quàm id permittere. Denique innumerabilis fuit Iudæorum propago, & per generationem multiplicatio instar ranarum & piscium, vti fuit tempore Mosis, Exodi 1. Nam Iosephus lib. 11. Antiq. c. 4. reuersorum è captiuitate Babylonica puberum anno secundo Darij Hystaspis numerat quater millena millia, & insuper 620. millia, idq́ue ex tribu Iuda & Beniamin dumtaxat, quibus ex cæteris decem tribubus plurimi se adiunxerunt. Itaque facilè potuerunt conflare exercitum numerosum, qui se opponeret Holoferni, maximè in faucibus & præruptis montium, vbi vnus valet decem hostibus resistere.

VERS. 4. ET CONGREGAVERVNT FRVMENTA] *Nam ipsorum agri recenter demessi erant.* vt addunt Græca: *Reliquis casibus*, ait libro tertio c. 3. Vegetius: *potest in tempore subueniri pabulatio, & annona, in necessitate non habent remedium, nisi ante condita.* Ideoq́; vetus Romanorum disciplina *in plerisq́; oppidis ad vsum anni totius, in aceto, frumento, larido, atque hordeo & paleis condita habebat*, inquit in Gordiano Capitolinus. Nam vt ait Vegetius libro 3. c. 3. *Sæpius penuria, quàm pugna consumit exercitum, & ferro sæuior fames est. In omni expeditione vnum & maximum consilium est, vt tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia. Antè igitur quàm inchoetur bellum, de copijs expensisq́; solers debet esse tractatus, vt pabula, frumentum, cæteraq́; annonaria species, quæ à Prouincialibus consuetudo deposcit, maturiùs exigantur, & in opportunis ad rem gerendam, ac munitissimis locis, amplior semper modus, quàm proficitur aggregetur.* Et capite 26. *Qui frumentum, necessariumque commeatum non præparat, vincitur sine ferro.*

SACERDOS ETIAM ELIACHIM] Græca *Ioachim*, vti & à Nostro vocatur c. 15. 9. Idem enim hæc duo nomina significant, scilicet *Dei stator* aut *statorius*, qui scilicet stare fecit acies Iudæorum contra Holofernem. Deus enim tam dicitur יהוה *El*, quàm, יה *ia*, quod est abbreuiatum Iehoua. Hinc patet tempore Xerxis hæc contigisse. Tunc enim Pontifex fuit Ioachim, vt dixi in procemio, qui deficiente rege, remp. administrabat: nam. vt ait Iosephus libro secundo contra Apion. *Iudaicæ reip. constitutio communiter sacerdotibus vt maxima quæque administrent, committit. Omnium verò Pontifici, aliorum rursum sacerdotum principatum demandat.* Breuiter verò, *sacerdotes*, inquit, *sunt inspectores omnium, iudices eorum, quæ ambigua; vindices eorum quæ damnata.* VERS.

ET CLAMAVIT OMNIS POPVLVS AD DOMINVM INSTANTIA MAGNA.] Nota hìc vsum, modum, & vim publicæ orationis & pœnitentiæ in publicâ calamitate, Christianis imitandum, vt simili modo calamitates suas auertant. Nimirum primò clamauit omnis populus instantia magna. Secundò, humiliauerunt animas suas in ieiunijs & orationibus. Tertiò, induerunt se cilicijs. Quartò, prostrauerunt infantes coram Domino & templo. Quintò, altare operuerunt cilicio, vt publico quasi religionis, iustitiæ, templiq́ue, & altaris luctu Deum ad miserandum & succurrendum prouocarent: vt quasi manu facta, viq́ue illata, vt ait Tertul. in Apol. cogerent. Idem fecerunt Niniuitæ, Ionæ 2. & Machabæi 1. Machab. 3. 47. ideoq́ue omnes à Deo exaudiri, & liberari meruerunt. VERS. &

Græca vberiùs habent: *Populus erat ieiunans (& ieiunando orans) complures dies in omni Iudæâ & Ierusalem ante faciem Sanctorum*, puta sancti, & sancti sanctorum, hoc est templum. Qui enim erant in Ierusalem oraturi, adibant templum; qui verò foris erant, faciem vertebant versus templum. VERS. 11

TVNC ELIACHIM, SACERDOS DOMINI MAG-

NVS CIRCVIVIT OMNEM ISRAEL.] vt omnes ad constantiam, confidentiam, & perseuerantiam in orationibus & ieiuniis hortaretur, promittens eis, si id facerent, victoriam. *Præcepta Christi*, ait S. Ambrosius, ser. 86. *Arma sunt Christianis: & diuinus timor terrorem a nobis expellit hostilem. Arma autem hæc nostra sunt, quibus nos saluator instruxit, oratio, misericordia, atque ieiuniū. Ieiunium enim melius quam murus tuetur; misericordia facilius liberat quam rapina: Oratio longius vulnerat quam sagitta. Sagitta enim nō nisi proximè conspectum percutit aduersariū oratio autem longius positum vulnerat inimicum.* Græca fusius hîc habent: *Ioachim summus Pontifex, atque omnes, qui coram Domino stabant Sacerdotes, cæteriq; qui Domino ministrabant, saccis lumbos suos accincti offerebāt iuge illud holocaustum; & vota; & voluntaria populi donaria, puluisq; super eorum cidares, seu mitras erat & clamabant ad Dominum ex totâ virtute suâ, in bonum,* A *siue vt ad benefaciendum & subueniendum visitaret omnem domum Israel.* Pontificem hunc imitentur Episcopi, & Principes, populos sibi commissos circumeant, visitent, animent, instruant, corrigant.

MEMORES ESTOTE MOYSI SERVI DOMINI, QVI AMALEC, &c.] Vide historiam Exodi 17. vbi eam explicui. Nota Eliachim æquè ac Moyses duo hîc ad bellum præcipit, primùm vt Deum inuocent, ab eoque victoriam postulent, & expectent; secundum vt vrbes suas muniant, transitus occupent, omniaque humana præsidia ad resistendum conquirant. Deus enim non adiuuat desides, sed laborantes & pugnantes. Vidit hoc gentilis Cato apud Sallustium in bello Catilin. dicens: *Non votis, neque supplicijs muliebribus auxilia Deorum parantur, vigilando, agendo, benè consulendo, prosperè omnia cedunt nimirum:*

Altitonans adiuuat non tonantem, sed conantem. VERS. 13.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Achior dux Ammon Holoferni dat consilium, vt inquirat, an Iudæi in Deum suum peccarint. Sic enim ab eo expugnari facilè posse; alioqui Deo suo eos protegente esse inexpugnabiles. Quare magnates Holofernis destinant Achior morti.

1. NVnciatumque est Holoferni principi militiæ Assyriorum, quòd filij Israel præpararent se ad resistendum, ac montium itinera conclusissent, 2. & furore nimio exarsit in iracundiâ magnâ, vocauitque omnes principes Moab & duces Ammon, 3. & dixit eis: Dicite mihi quis sit populus iste, qui montana obsidet: aut quæ, & quales, & quantæ sint ciuitates eorum: quæ etiam sit virtus eorum: aut quæ sit multitudo eorum, vel quis rex militiæ illorum, 4. & quare præ omnibus, qui habitant in Oriente, isti contempserunt nos, & non exierunt obuiam nobis, vt susciperent nos cum pacè? 5. Tunc Achior dux omnium filiorum Ammon respondens, ait: Si digneris audire Domine mi, dicam veritatem in conspectu tuo, de populo isto, qui in montanis habitat, & non egredietur verbum falsum ex ore meo. 6. Populus iste ex progenie Chaldæorum est. 7. Hic primùm in Mesopotamiâ habitauit, quoniam noluerunt sequi deos patrum suorum, qui erant in Terrâ Chaldæorum. 8. Deserentes itaque ceremonias patrum suorum, quæ in multitudine deorum erant, 9. vnum Deum cæli coluerunt, qui & præcepit eis vt exirent inde & habitarent in Charan. Cumque operuisset omnem terram fames, descenderunt in Ægyptum, illicque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, vt dinumerari eorum non posset exercitus. 10. Cumque grauaret eos rex Ægypti, atque in ædificationibus vrbium suarum in luto & latere subiugasset eos, clamauerunt ad Dominum suum, & percussit totam terram Ægypti plagis variis. 11. Cumque eiecissent eos Ægyptij à se, & cessasset plaga ab eis, & iterum eos vellent capere, & ad suum seruitium reuocare, 12. fugientibus his Deus cæli mare aperuit, ita vt hinc inde aquæ quasi murus solidarentur, & isti pede sicco fundum maris perambulando transirent. 13. In quo loco dum innumerabilis exercitus Ægyptiorum eos persequeretur, ita aquis coopertus est, vt non remaneret vel vnus, qui factum posteris nunciaret. 14. Egressi verò mare rubrum, deserta Sina montis occupauerunt, in quibus numquam homo habitare potuit, vel filius hominis requieuit. 15. Illic fontes amari obdulcati sunt eis ad bibendum, & per annos quadraginta annonam de cælo consecuti sunt. 16. Vbicumque ingressi sunt sine arcu & sagitta, & absque scuto & gladio, Deus eorum pugnauit pro eis, & vicit. 17. Et non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui. 18. Quotiescumque autem præter ipsum Deum suum, alterum coluerunt, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium. 19. Quotiescumque autem pœnituerunt se recessisse à culturâ Dei sui, dedit eis Deus cæli virtutem resistendi. 20. Denique Chananæum regem, & Iebusæum, & Pherezæum, & Hethæum, & Heuæum, & Amor-

Amorrhæum, & omnes potentes in Heſebon proſtrauerunt, & terras eorum, & ciuitates eorum ipſi poſſederunt : 21. & vſque dum non peccarent in conſpectu Dei ſui erant cum illis bona : Deus enim illorum odit iniquitatem. 22. Nam & ante hos annos, cùm receſſiſſent à viâ, quam dederat illis Deus, vt ambularent in eâ, exterminati ſunt prælijs à multis nationibus, & plurimi eorum captiui abducti ſunt in terram non ſuam. 23. Nuper autem reuerſi ad Dominum Deum ſuum, ex diſperſione qua diſperſi fuerant, adunati ſunt, & aſcenderunt montana hæc omnia, & iterùm poſſident Ieruſalem, vbi ſunt ſancta eorum. 24. Nunc ergo, mi Domine, perquire : ſi eſt aliqua iniquitas eorum in conſpectu Dei eorum, aſcendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & ſubiugati ſunt ſub iugo potentiæ tuæ. 25. Si verò non eſt offenſio populi huius coram Deo ſuo, non poterimus reſiſtere illis : quoniam Deus eorum defendet illos : & erimus in opprobrium vniuerſæ terræ. 26. Et factum eſt, cùm ceſſaſſet loqui Achior verba hæc, irati ſunt omnes magnates Holofernis, & cogitabant interficere eum, dicentes ad alterutrum. 27. Quis eſt iſte, qui filios Iſrael poſſe dicat reſiſtere regi Nabuchodonoſor, & exercitibus eius, homines inermes, & ſine virtute, & ſine peritia artis pugnæ : 28. Vt ergo agnoſcat Achior quoniam fallit nos, aſcendamus in montana : & cùm capti fuerint potentes eorum, tunc cum eiſdem gladio tranſuerberabitur : 29. vt ſciat omnis gens, quoniam Nabuchodonoſor Deus terræ eſt, & præter ipſum alius non eſt.

VERS. 1. FILII ISRAEL PRÆPARARENT SE AD RESISTENDVM] Addunt Græca, *Et in campis poſuiſſent ſcandala*, id eſt obſtacula, verbi gratia, foſſas occultas, mùrices, & palos acutos, in quæ tranſeuntes incautè Aſſyrij corruerent vel impingerent.

VERS. 3. ET DIXIT EIS : DICITE MIHI QVIS SIT POPVLVS ISTE ?] Hinc rurſum colligitur hæc non ſub Manaſſe, ſed ſub Xerxe contigiſſe. Nam ſub Manaſſe & ex Manaſſe ac primoribus Iudæorum captiuis ſat cognorant Babylonij & Aſſyrij quis & qualis eſſet Iudæorum populus. Vnde qui ſub Manaſſe hæc contigiſſe volunt, dicunt hanc Holofernis interrogationem non eſſe ignorantis, ſed mirantis & indignantis, ac Iudæos quaſi viles contemnentis.

VERS. 4. ET QVARE PRÆ OMNIBVS QVI HABITANT IN ORIENTE] Græca habent : in Occidente.

VERS. 5. TVNC ACHIOR DVX OMNIVM FILIORVM AMMON] Serarius ſub filijs Ammon comprehendit quoque Idumæos. Hi enim cùm eſſent fratres Iudæorum (Iacob enim parens Iudæorum erat frater Eſau, ſiue Edom parentis Idumæorum) cùm eos inuadere vellent, vocabant ſe Ammonitas, non Idumæos, ne palam malè audirent, quòd fratres ſuos oppugnarent. Hinc 2. Paral. 20. 1. dicitur : *Congregati ſunt filij Moab, & filij Ammon, & cum eis de Ammonitis ad Ioſaphat.* Vbi vides à filijs Ammon Ammonitas diſtingui. Vbi liber ille traditionum : *Ammonitas Idumæos vult intelligi, qui ob reuerentiam paterni nominis nolebant in priſtino habitu arma mouere contra Iſrael, ſed tranſigurabant ſe in habitum Ammonitarum.*

VERS. 6. POPVLVS ISTE EX PROGENIE CHALDÆORVM EST] quia Deus Abraham Hebræorum parentem eduxit de Vr vrbe Chaldæorum. Geneſ. 11. 31.

VERS. 9. DESCENDERVNT IN ÆGYPTVM, ILLICQVE PER 400. ANNOS SIC MVLTIPLICATI SVNT.] Hos 400. annos numera ab egreſſu Abrahæ ex Chaldæâ & Haran : nam alioqui Hebræi in Ægypto habitarunt dumtaxat 215. annis, vti oſtendi Exodi, 12. 40.

VERS. 11. AQVIS COOPERTVS EST] Pharo cum omnibus ſuis. Recenſet Achior miracula, quibus Deus Hebræos ex Ægypto perduxit in Chanaan, quæ omnia explicui in Exodo.

VERS. 17. ET NON FVIT QVI INSVLTARET POPVLO ISTI, NISI QVANDO RECESSIT A CVLTV DOMINI DEI SVI.] Diſce hîc ſeruire Deo : ſic enim Deus te faciet inexpugnabilem, & omnibus hoſtibus ſuperiorem. Sin autem ; ſinet te à quibuſuis ſubigi & conculcari. Idem diſcant vrbes & regna, eorumque reges & principes. Audi graues hâc de re duorum Patrum gnomas : vnus eſt S. Hieron. Epiſt. 13. *Noſtris*, ait, *peccatis barbari fortes ſunt, noſtris vitijs Romanus fugatur exercitus.* Alter D. Ambr. ſerm. 85. *Ciuitati non niſi propter ciuium peccata infertur excidium. Deſine peccare & ciuitas non peribit.* Gentibus ergo peccantibus timenda eſt Dei vindicta & excidium : non peccantibus verò ſperanda eſt ſecuritas & felicitas.

VERS. 22. NAM ET ANTE HOS ANNOS, CVM RECESSISSENT A VIA (religione & lege) QVAM DEDERAT ILLIS DEVS, &c. CAPTIVI ABDVCTI SVNT] à Nabuchodonoſor in Babyloniam, quæ celeberrima, vniuerſalis, & propria Iudæorum fuit captiuitas, è quâ ſub Cyro redierunt : talis verò non fuit illa, quæ contigit ſub Manaſſe : nam illa non fuit vniuerſalis. Alia verò captiuitas decem tribuum ſub Ezechiâ facta à Salmanaſar pariter non fuit vniuerſalis, quia non fuit omnium, puta 12. tribuum, ſed decem dumtaxat. Rurſum illa fuit perpetua, quia ex illâ numquàm redierunt Iſraelitæ.

VERS. 25. Addit Græcus : *& templum Dei ipſorum factum eſt in pauimentum.* Vatab. *ſolo æquatum*, quia à Chaldæis combuſtum. Hinc patet poſt excidium Ieruſalem hæc contigiſſe. Bell. verò, Serarius & alij, qui volũt ante excidium hæc accidiſſe, reſpondent verba hæc à quopiam inſerta eſſe Græco textui, eò quòd deſint in Latino, ideoq; parui eſſe facienda. Alij reſpondent Manaſſen ſuâ idololatriâ vilipendiſſe, abieciſſe, & prophanaſſe templum, imò multis in locis illud diruiſſe & quaſi ſolo æquaſſe.

NON POTERIMVS RESISTERE EIS, QVONIAM DEVS EORVM DEFENDET ILLOS.] Iam *ſi Deus pro nobis quis contra nos ?* Rom. 8. Hæc verba bilem mouerunt Holoferni, vt Achior deſtinaret

morti, eò quòd nullum Deum agnosceret, nisi Nabuchodonosor.

VT SCIAT OMNIS GENS QVONIAM NABVCHODONOSOR DEVS TERRÆ EST] rectè terræ, quia nihil iuris vel virium habet in cælum, nec vltra terram eius potestas se porrigit. Quocirca falsò vult esse Deus, Deus enim dominatur tam cælo quàm terræ. Cur ergo superbis & insanis, ô vermicule terræ & Deum cæli ad duellum prouocas, vt eum diuinitate suâ priues & deiicias? Prudenter Tertul. Apolog. 13. *Esto*, inquit, *religiosus in Deum, qui vis illum propitium Imperatori. Desine alium Deum credere vel colere, atque ita & hunc Deum dicere, cui Deo opus est.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Holofernes Achior ligatum mittit in Bethuliam, vt eâ captâ, ipsum cum ciuibus occidat: benignè eum excipiunt & solantur Iudæi.

1. FActum est autem cùm cessassent loqui, indignatus Holofernes vehementer dixit ad Achior: 2. Quoniam prophetasti nobis dicens, quod gens Israel defendatur à Deo suo, vt ostendam tibi quoniam non est Deus, nisi Nabuchodonosor: 3. cùm percusserimus eos omnes, sicut hominem vnum, tunc & ipse cum illis Assyriorum gladio interibis, & omnis Israel tecum perditione disperiet: 4. & probabis quoniam Nabuchodonosor Dominus sit vniuersæ terræ: tuncque gladius militiæ meæ transiet per latera tua, & confixus cades inter vulneratos Israel, & non respirabis vltrà, donec extermineris cum illis. 5. Porrò autem si prophetiam tuam veram existimas, non concidat vultus tuus, & pallor, qui faciem tuam obtinet, abscedat à te, si verba mea hæc putas impleri non posse. 6. Vt autem noueris quia simul cum illis hæc experieris, ecce ex hac horâ illorum populo sociaberis, vt, dum dignas mei gladij pœnas exceperint, ipse simul vltioni subiaceas. 7. Tunc Holofernes præcepit seruis suis, vt comprehenderent Achior, & perducerent eum in Bethuliam & traducerent eum in manus filiorum Israel. 8. Et accipientes eum serui Holofernis, profecti sunt per campestria, sed cùm appropinquassent ad montana, exierunt contra eos fundibularij. 9. illi autem diuertentes à latere montis, ligauerunt Achior ad arborem manibus & pedibus, & sic vinctum restibus dimiseruut eum, & reuersi sunt ad dominum suum. 10. Porrò filij Israel descendentes de Bethuliâ, venerunt ad eum: Quem soluentes duxerunt ad Bethuliam, atque in medium populi illum statuentes, percunctati sunt quid rerum esset, quod illum vinctum Assyrij reliquissent. 11. In diebus illis erant illic principes Ozias filius Micha de tribu Simeon, & Charmi, qui & Gothoniel. 12. In medio itaque seniorum, & in conspectu omnium, Achior dixit omnia, quæ locutus ipse fuerat ab Holoferne interrogatus: & qualiter populus Holofernis voluisset propter hoc verbum interficere eum. 13. & quemadmodùm ipse Holofernes iratus iusserit eum Israelitis hac de causâ tradi: vt, dum vicerit filios Israel, tunc & ipsum Achior diuersis iubeat interire supplicijs propter hoc quod dixisset: Deus cæli defensor eorum est. 14. Cumque Achior vniuersa hæc exposuisset, omnis populus cecidit in faciem, adorantes Dominum, & communi lamentatione & fletu vnanimes preces suas Domino effuderunt, 15. dicentes: Domine Deus cæli & terræ: intuere superbiam eorum, & respice ad nostram humilitatem, & faciem sanctorum tuorum attende, & ostende quoniam non derelinquis præsumentes de te: & præsumentes de se, & de suâ virtute gloriantes, humilias. 16. Finito itaque fletu, & per totam diem oratione populorum completa, consolati sunt Achior, 17. dicentes: Deus patrum nostrorum, cuius tu virtutem prædicasti, ipse tibi hanc dabit vicissitudinem, vt eorum magis tu interitum videas. 18. Cùm verò Dominus Deus noster dederit hanc libertatem seruis suis, sit & tecum Deus in medio nostri: vt sicut placuerit tibi. ita cum tuis omnibus conuerseris nobiscum. 19. Tunc Ozias, finito consilio, suscepit eum in domum suam, & fecit ei cœnam magnam. 20. Et vocatis omnibus presbyteris, simul expleto ieiunio refecerunt. 21. Posteà verò conuocatus est omnis populus & per totam noctem intra ecclesiam orauerunt, petentes auxilium à Deo Israel.

VERS. 2. QVONIAM PROPHETASTI] id est prædixisti, non ex oraculo à Deo accepto, sed ex humanâ prudentiâ & priorum temporum experientia.

VERS. 4. NON RESPIRABIS VLTRA, DONEC EXTERMINERIS] τὸ *donec* refer non ad *respirabis*, nam qui non respirat, iam est exterminatus & mortuus: sed superiùs ad *gladius transiet per latera tua, & confixus cades*, ita scilicet vt *non respires vltra*, hoc est, donec omnino

omnino examineris & *extermineris cum illis.*

VERS. 6. ILLORVM POPVLO SOCIABERIS] q. d. videris, ô Achior, occultus Iudæorum ſocius & fautor, ideoque mei proditor: quare vade ad illos quorum ſocietatem meæ prætuliſti, eſtoque apertus mihi hoſtis, vti illi ſunt, vt quorum in hoſtilitate es ſocius, eorumdem in internecione vindictæ meæ ſis particeps.

VERS 10. PORRO FILII ISRAEL DESCENDENTES DE BETHVLIA, VENERVNT AD EVM] Bethulia erat vrbs Galilææ in tribu Zabulon ſita in monte tribus leucis diſtans à Dothain, vbi Ioſeph à fratribus captus, & tunica polymita ſpoliatus eſt. Addunt Brocardus & Adrich. etiamnum hodie ibidem veſtigia caſtrorum Holofernis cerni. *Bethulia* Hebr. idem eſt quod *virginitas Dei*. Ipſa enim quaſi virgo intacta eſt ab excidio Holofernis per caſtam Iudith. B

Porrò Bethulia propria erat tribus Zabulon, ideoque ad regnum Iſrael, ſiue decem tribuum pertinens: ſed iis in Aſſyriam abductis tribus Iuda eam ac plures alias Iſraelis vrbes ſibi vindicauit: tota enim Chananæa à Deo data erat poſteris Iacob, quorum parte abducta, cæteri ſuperſtites, puta Iudæi, quaſi fratres in decem tribuum quaſi fratrum ſuorum hæreditatem iure propinquitatis & naturæ ſucceſſerunt.

VERS. 11. IN DIEBVS ILLIS ERANT ILLIC PRINCIPES OZIAS FILIVS MICHA DE TRIBV SIMEON, ET CHARMI, QVI ET GOTHONIEL] Licet enim Bethulia eſſet in tribu Zabulon, tamen ex alia tribu, puta Simeon, habuit Ducem, vti toti Iſraeli præfuere Iudices ex varijs tribubus oriundi. Hinc & Ozias hîc c. 8. 34. vocatur *Princeps Iuda*, & c. 13. 23. *Prirceps populi Iſrael.* Lyran. & Dion. cenſent Oziam & Charmi fuiſſe ſacerdotes ſeniores, quia in Græco vocantur presbyteri, Sed πρέσβυς, id eſt presbyter, vocatur ſenior & maior natu, ſiue laicus ſit, ſiue ſacerdos. Hinc rurſum hæc videntur non contigiſſe ſub rege Manaſſe, ſed poſt captiuitatem ſub Ducibus Ozia & Charmi. C

VERS. 15. ET FACIEM SANCTORVM TVORVM] Græcè *ſanctificatorum*, id eſt fidelium tuorum, qui ſeſe per circumciſionem tibi dicarunt, & nunc rurſum per ieiunium, orationem, & ſupplices preces totos ſe tibi ſanctificant, id eſt dicant & conſecrant.

QVONIAM NON DERELINQVIS PRÆSVMENTES DE TE] hoc eſt confidentes in te, hi enim præ omnibus, & ante omnia ſumunt quaſi Deum operum ſuorum ducem & belli ductorem, ac per eum certam ſperant victoriam. Sic S. Germanus vt graſſans incendium æger euaderet, ab alijs ſe moueri *fidei præſumptione non eſt paſſus*, ait Beda lib. 1. hiſt. Angl. c. 19.

PRÆSVMENTES DE SE, id eſt ſibi, ſuiſque viribus præfidentes: vnde explicans ſubdit, ET DE SVA VIRTVTE GLORIANTES HVMILIAS.] Audi S. Bern. lib. de grad. humilit. grad. 7. *Qui alios ſe præcellere putat, quomodo non plus de ſe, quàm de alijs præ-*

ſumat? Primus in conuentibus reſidet, in conciliis primus reſpondet, non vocatus accedit, non miſſus ſe intromittit, reordinat ordinata, reficit facta, quidquid ipſe non fecerit aut ordinauerit, non rectè factum, nec pulchrè exiſtimat ordinatum. Iudicat iudicantes, præiudicat iudicaturis. R

CONSOLATI SVNT ACHIOR] non tamen eum conſilijs ſuis adhibuerunt, vel bello præfixerunt, quia transfugarum ſuſpecta eſt fides, ſic enim Iudith fictè transfugiens ad Aſſyrios, Chuſai ad Abſalonem 2. Reg. 17. Sinon ad Troianos, Zopyrus Darij Hyſtaſpis dux ad Babylonios, eos hoſtibus ſuis tradiderunt. VERS. 16.

POSTEA VERÒ (poſt refectionem & conuiuium frugale) CONVOCATVS EST OMNIS POPVLVS, ET PER TOTAM NOCTEM INTRA ECCLESIAM ORAVERVNT PETENTES AVXILIVM A DEO ISRAEL] Nam vt ait S. Hier. Epiſt. ad Euſtochium: *Ita tibi ſemper comedendum eſt, vt cibum & oratio ſequatur & lectio.* Et ad Lætam, de inſtitutione filiæ: *ſic comedas vt ſemper eſurias: vt ſtatim poſt cibum poſſis legere & pſallere.* Tertull. Apolog. 39. refutans Gentilium de crapula Chriſtianorum calumniam: qua in eos iactabant illud Diogenis: *Megarenſes obſonant quaſi craſtino die morituri, ædificant quaſi numquam morituri*, Agapen, id eſt conuiuium omnibus Chriſtianis poſt Euchariſtiam commune charitatis, ita deſcribit: *Non prius diſcumbitur, quàm oratio ad Deum praguſtetur, editur quantum eſurientes cupiunt, bibitur quantum pudicis eſt vtile, ita ſaturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe: ita fabulantur, vt qui ſciant dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina; vt quiſque de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in medium Deo canere; hinc probatur quomodo biberit. Atque oratio conuiuium dirimit: inde diſceditur non in cateruas caſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eamdem curam modeſtiæ, vt non tam cœnam cœnauerint, quam diſciplinam.* Legant hæc fideles & primorum Chriſtianorum in conuiuiis frugalitatem & pietatem imitentur, Nota τὸ *intra Eccleſia*, id eſt intra Synagogam, hoc eſt concionis & orationis locum, qui exinde Græcè προσευχὴ, dicitur: nam Iudæi templum non habebant in Bethulia, ſed tantùm in Ieruſalem, Synagogam verò loco templi habebant in ſingulis vrbibus maioribus. Vide hîc pariter antiquitatem nocturnarum vigiliarum, qua magnis feſtis, vel ob vrgentes calamitates totus populus pervigilabat in templo Ieroſolymis, & extra Ieroſolymam in proſeucha (vt habet Græcus hîc) ſiue ſynagoga vacans orationi. Vnde Ioſephus in vita ſua: *Sequenti*, inquit, *die populus conuenit in proſeuchas, quam vocant precationis domum amplam.* Idem Philo de vita Moſis lib. 3. *Apud Iudæos*, inquit, *deſtinata oppidatim Sacris precationibus loca, quæ proſeuchas vulgus nominat.* VERS. 21.

De ſacris hiſce vigiliis vide S. Baſil. in Pſal. 114. Euſeb. lib. 6. hiſt. c. 7. Tertull. l. 2. ad vxorem c. 4.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOlofernes obsidione cingit Bethuliam, aquæductum incidit, fontes occupat, itaque siti obsessos ad deditionem flagitandam cogit, sed Ozias suadet, vt ad quinos dies opem exspectẽt.

1. HOlofernes autem altera die præcepit exercitibus suis, vt ascenderent contra Bethuliam. 2. Erant autem pedites bellatorum centum viginti millia, & equites viginti duo millia, præter præparationes virorum illorum, quos occupauerat, captiuitas, & abducti fuerant de prouinciis & vrbibus vniuersæ iuuentutis. 3. Omnes parauerunt se pariter ad pugnam contra filios Israel, & venerunt per crepidinem montis vsque ad apicem, qui respicit super Dothain, à loco qui dicitur Belma, vsque ad Chelmon, qui est contra Esdrelon. 4. Filij autem Israel vt viderunt multitudinem illorum, prostrauerunt se super terram, mittentes cinerem super capita sua, vnanimes orantes vt Deus Israel misericordiam suam ostenderet super populum suum. 5. Et assumentes arma sua bellica, sederunt per loca, quæ ad angusti itineris tramitem dirigunt inter montosa, & erant custodientes ea tota die & nocte. 6. Porrò Holofernes, dum circuit per gyrum, reperit quòd fons, qui influebat, aquæductum illorum à parte australi extra ciuitatem dirigeret: & incidi præcepit aquæductum illorum. 7. Erant tamen non longè à muris fontes, ex quibus furtim videbantur haurire aquam, ad refocillandum potiùs quàm ad potandum. 8. Sed filij Ammon & Moab accesserunt ad Holofernem, dicentes: Filij Israel, non in lancea nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, & muniunt illos colles in præcipitio constituti. 9. Vt ergo sine congressione pugnæ possis superare eos, pone custodes fontium, vt non hauriant aquam ex eis, & sine gladio interficies eos, vel certè fatigati tradent ciuitatem suam quam putant in montibus positam superari non posse. 10. Et placuerunt verba hæc coram Holoferne, & coram satellitibus eius, & constituit per gyrum centenarios per singulos fontes. 11. Cumque ista custodia per dies viginti fuisset expleta, defecerunt cisternæ, & collectiones aquarum omnibus habitantibus Bethuliam, ita vt non esset intra ciuitatem, vnde satiarentur vel vna die, quoniam ad mensuram dabatur populis aqua quotidie. 12. Tunc ad Oziam congregati omnes viri, feminæque, iuuenes, & paruuli, omnes simul vna voce. 13. dixerunt: Iudicet Deus inter nos & te, quoniam fecisti in nos mala, nolens loqui pacificè cum Assyrijs, & propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum. 14. Et ideo non est qui adiuuet, cùm prosternamur ante oculos eorum in siti, & perditione magna. 15. Et nunc congregate vniuersos qui in ciuitate sunt, vt sponte tradamus nos omnes populo Holofernis. 16. Melius est enim vt captiui benedicamus Dominum viuentes, quàm moriamur, & simus opprobrium omni carni, cùm viderimus vxores nostras, & infantes nostros mori ante oculos nostros. 17. Conteſtamur hodie cælum & terram, & Deum patrum nostrorum, qui vlciscitur nos secundùm peccata nostra, vt iam tradatis ciuitatem in manu militiæ Holofernis, & sit finis noster breuis in ore gladij, qui longior efficitur in ariditate sitis. 18. Et cùm hæc dixissent, factus est fletus & vlulatus magnus in ecclesia ab omnibus, & per multas horas vna voce clamauerunt ad Deum, dicentes: 19. Peccauimus cum patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus. 20. Tu, quia pius es, miserere nostri, aut in tuo flagello vindica iniquitates nostras, & noli tradere confitentes te, populo qui ignorat te, 21. vt non dicant inter Gentes: Vbi est Deus eorum? 22. Et cùm fatigati his clamoribus, & his fletibus lassati siluissent, 23. exurgens Ozias infusus lacrymis, dixit: Æquo animo estote fratres, & hos quinque dies expectemus à Domino misericordiam. 24. Forsitan enim indignationem suam abscindet, & dabit gloriam nomini suo. 25. Si autem transactis quinque diebus non venerit adiutorium, faciemus hæc verba, quæ locuti estis.

VERS. 2. CENTVM VIGINTI MILLIA (Græca habent A 170. *millia peditum*) EQVITES 22. MILLIA] Accesserant ergo auxiliares copiæ, & nouorum equitum decem millia: nam c. 2. 7. tantùm recensita erat equitum decem millia. Hæc auxilia submittebat Nabuchodonosor, qui & ipse eum toto exercitu robore subsequi destinabat, vt habet Græcus c. 2.

A LOCO QVI DICITVR BELMA VSQVE AD CHELMON] Belma est vrbs ad radices montis, in quo

VERS. 3.

quo sita est Bethulia, quæ à Brocardo Abelina vocatur. Ibidem iuxta Dothain est vrbs *Chelmon*, vel vt Græcus habet *Gyamon* in vtraque castrametatus est Holofernes, vt habet Græcus, aciemque instruxit ad pugnam & vrbis oppugnationem.

VERS. 6. QVOD FONS, QVI INFLVEBAT, AQVÆ DVCTVM &c. DIRIGERET] hoc est aquam in vrbem per aquæductum transfunderet, ideoque aquæductum incidens Holofernes, aquam ab vrbe auertit. Suspicatur Serarius pro *dirigeret* legendum *dirigaret*, id est irrigaret, sed τὸ *dirigeret* sat planè huic loco conuenit. Fons enim per canalem aquam dirigit & transmittit in vrbem.

VERS. 8. FILII AMMON ET MOAB ACCESSERVNT AD HOLOFERNEM] Græca habent, *Principes Idumæi & Moabitici*. Idumæi enim inuadentes Iudæos fingebant se esse Ammonitas, vt dixi c. 5. v. 9. Hi ergo suaserunt Holoferni, vt fontes occuparet, itaque Iudæos siti conficeret.

Mysticè: *Tunc incidit diabolus aquæductũ, cùm facit interrũpere studia litterarũ. Erant autem non longe à muris fontes, dogmata Philosophorum, qui scientiæ & honestatis aliquod conferunt solatiũ, ex uibus videbantur haurire aquam ad refocillandã potiùs quàm ad potandum:* ita Rabanus; sic & S. Aug. in Ps. 73. & S. Greg. in c. 4. Cant. Rursum incidit diabolus aquæductũ, cùm nos ab oratione auertit: per orationem enim quasi canalẽ omnis Dei gratia in nos influit, A vnde ea succisa diabolus nos superat & capit.

DEFECERVNT CISTERNÆ ET COLLECTIONES AQVARVM] Addunt Græca: *Et consternati sunt infantes eorum, & iuuenes defecerunt præ siti, & cadebant in plateis ciuitatis, & transitibus portarum, & non erat vltra robur in eis.* VERS. 11.

TVNC AD OZIAM CONGREGATI] siti confecti postulantes magnis vocibus, vt Bethuliam Holoferni dederet. Nihil enim atrocius obsessis accidit, quàm sitis: longè enim acriùs cruciat sitis, quàm fames: vnde Duces vrbem quempiam obsidentes solent auertere aquas, vt ciues siti conficiant, itaque ad deditionem cogant: iuxta illud *Adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti.* Thren. 4. Notâ est Lysimachi regis Macedonum historia, qui cùm in Thracia aquæ penuriâ sitique laboraret, se cum castris ttadidit hosti, sed haustâ aquâ, exclamauit: *O dij! quàm paruæ voluptatis causâ me ex rege seruum effeci?* Idem dicant cupidi, qui pro puncto voluptatis se mancipia efficiunt infernalis Holofernis, hoc est diaboli, qui eos in gehenna, siti conficiet, vt clament cum diuite epulone: *Pater Abraham miserere mei & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam meam quia crucior in hac flamma. Lucæ 16.* B

FACTVS EST FLETVS ET VLVLATVS MAGNVS IN ECCLESIA.] Græcè ἐν συναγωγῇ, id est in synagoga, vbi erat locus orationis. VERS. 18.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REcensetur Iudithæ prosapia, solitudo, cilicium, ieiunia, castitas. Ipsa principes timidos increpat, ac patrum exemplo in spem opis diuinæ erigit.

1. ET factum est, cùm audisset hæc verba Iudith vidua, quæ erat filia Merari, filij Idox, filij Ioseph, filij Oziæ, filij Elai, filij Iamnor, filij Gedeon, filij Raphaim, filij Achitob, filij Melchiæ, filij Enan, filij Nathaniæ, filij Salathiel, filij Simeon, filij Ruben: 2. & vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ: 3. instabat enim super alligantes manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est in Bethulia ciuitate sua, & sepultus est illic cum patribus suis. 4. Erat autem Iudith relicta eius vidua iam annis tribus, & mensibus sex. 5. Et in superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur, 6. & habens super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ, præter sabbata, & neomenias, & festa domus Israel. 7. Erat autem eleganti aspectu nimis, cui vir suus reliquerat diuitias multas, & familiam copiosam, ac possessiones armentis boum & gregibus ouium plenas. 8. Et erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valdè, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum. 9. Hæc itaque cùm audisset, quoniam Ozias promisisset quòd transacto quinto die traderet ciuitatem, misit ad presbyteros Chabri & Charmi. 10. Et venerunt ad illam, & dixit illis: Quod est hoc verbum, in quo consensit Ozias, vt tradat ciuitatem Assyriis, si intra quinque dies non venerit vobis adiutorium? 11. Et qui estis vos, qui tentatis Dominum? 12. Non est iste sermo, qui misericordiam prouocet, sed potiùs qui iram excitet, & furorem accendat. 13. Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum, diem constituistis ei. 14. Sed quia patiens Dominus est, in hoc ipso pœniteamus, & indulgentiam eius fusis lacrymis postulemus: 15. non enim quasi homo sic Deus comminababitur, neque sicut filius hominis ad iracundiam inflammabitur. 16. Et ideo humiliemus illi animas nostras, & in spiritu constituti humiliato, seruientes illi, 17. Dicamus flentes Domino, vt secundùm voluntatem suam faciat nobiscum misericordiam suam: vt sicut conturbatum est cor nostrum superbiâ eorum, ita etiam de nostra humilitate gloriemur: 18. quoniam non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt

liquerunt Deum suum, & adorauerunt Deos alienos. 19. pro quo scelere dati sunt in gladium, & in rapinam, & in confusionem inimicis suis: nos autem alterum Deum nescimus præter ipsum. 20. Expectemus humiles consolationem eius, & exquiret sanguinem nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum, & humiliabit omnes Gentes, quæcumque insurgunt contra nos, & faciet illas sine honore Dominus Deus noster. 21. Et nunc fratres, quoniam vos estis presbyteri in populo Dei, & ex vobis pendet anima illorum, ad eloquium vestrum corda eorum erigite, vt memores sint, quia tentati sunt patres nostri vt probarentur, si verè colerent Deum suum. 22. Memores esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. 23. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. 24. Illi autem, qui tentationes non susceperunt cùm timore Domini, & impatientiam suam & improperium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt, 25. exterminati sunt ab exterminatore, & à serpentibus perierunt. 26. Et nos ergo non vlciscamur nos pro his quæ patimur, 27. sed reputantes peccatis nostris hæc ipsa supplicia minora esse, flagella Domini quibus quasi serui corripimur, ad emendationem, & non ad perditionem nostram euenisse credamus. 28. Et dixerunt illi Ozias, & presbyteri: Omnia, quæ locuta es, vera sunt, & non est in sermonibus tuis vlla reprehensio. 29. Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es, & timens Deum. 30. Et dixit illis Iudith: Sicut quod potui loqui, Dei esse cognoscitis: 31. ita quod facere disposui, probate si ex Deo est, & orate vt firmum faciat Deus consilium meum. 32. Stabitis vos ad portam nocte ista, & ego exeam cum Abra mea & orate, vt, sicut dixistis, in diebus quinque respiciat Dominus populum suum Israel. 33. Vos autem nolo vt scrutemini actum meum, & vsque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat, nisi oratio pro me ad Dominum Deum nostrum. 34. Et dixit ad eam Ozias princeps Iuda: Vade in pace, & Dominus sit tecum in vltionem inimicorum nostrorum. Et reuertentes abierunt.

VERS. 1. IVDITH VIDVA] Nonnulli censent Iudith esse nomen commune, sicut est Abra, sed huic heroinæ appropriatum, יְהוּדִי *Iehudi* enim idem est, quòd Iudæus, vnde יְהוּדִית *Iehudit*, & per crasin, Iudith, idem est, quod Iudæa.

Verius est Iudith esse nomen proprium, cuius etymon aptè hîc congruit. Iudith enim Heb. idem est quod confitens, laudans, glorificans, scilicet Deum; הוֹדָה *hoda* enim significat confiteri, laudare, celebrare. Ad hoc enim Iudith à turba secessit in suum oratorium, vt Deum assiduè oraret & laudaret. Audi S. Fulg. Ep. 2. de statu viduali citantem hæc verba de Iudith: *Ecce vidua præclara natalibus facultatibus diues, ætate iuuenis, specie amabilis, diuitias contẽpsit, delicias respuit, carnis incentiua calcauit, & induta virtute ex alto non quæsiuit secũdo famulari connubio. Propterea testimonio tam præclari operis apparuit, quantum Deo dilecta sit continentia vidualis.*

FILIA MERARI, FILII IDOX] Nota. Sedecim dumtaxat generationes & totidem aui Iudith hîc recensentur, cùm tamen à Iacob communi Iudæorum patriarcha vsque ad captiuitatem Babylonicam, quæ æuum Iudith antecessit, numerentur 16, generationes Matt. 1. Alterutrum ergo hîc dicendum est, scilicet vel non omnes Iudith annos hîc recenseri, vti nec recensentur Elcanæ 1. Reg. 11. nec Saulis ibidem c. 9. v. 1. sufficit enim S. Script. genealogiam alicuius ad viram aliquem illustrem v.g. in Saule ad Iemini perducere. B

Aut certè auos & proauos Iudith in senio generasse filios. Hac enim de causa ab Esdra vsque ad Aaron numerantur generationes sedecim 1. Esdræ c. 7. v. 2. cùm tamen 1. Par. 6. 3. à Ioseded qui fuit coæuus, imò frater Esdræ vsque ad Aaron numerentur generationes 22. Sic S. Matthæus cap. 1. à Christo ad Dauidem numerat generationes & A auos 28. cùm S. Lucas c. 3. numeret 43. Quare hi Lucæ citiùs, illi Matthæi tardiùs genearunt.

FILII SIMEON, FILII RVBEN] Hinc aliqui putant Iudith oriundam ex tribu Ruben. Verùm illam prognatam fuisse ex tribu Simeon, liquet ex ipsis eius verbis, c. 9. 2. Quare Græca hîc pro *filij Ruben*, habent *filij Israel*, id est Iacob, & ita legendum censent sanctus Fulg. Epist. 2. c. 24. Bellarm. l. 1. de verbo Dei, c. 12. Serarius. Mariana, & alij. Quia tamen Codices Romæ correcti, cæterique constanter habent *filij Ruben*, dicendum est hunc Ruben non esse Patriarcham & primogenitum Iacob, sed esse virum illustrem ex tribu Simeon, ad quem proinde genus Iudithæ hîc producit, in eoque terminat, non progrediendo ad eius patres & auos vsque ad Simeon Patriarcham, & secundum Iacobi filium. Id ita esse liquet ex dictis, & ex eo quòd Ruben primogenitus Iacob nullum habuerit filium, qui vocatus sit Simeon, vt patet Gen. 46, 9. & 1. Paral. 5. v. 3. Ita Lyran.

VIR EIVS MANASSES.] Græca addunt eum ex eadem cum Iudith fuisse tribu & patria.

INSTABAT] Græcè ἐπέκειτο, id est *supra stabat*: vnde putant nonnulli Manassen fuisse præfectum messis, non suæ, sed publicæ, siue totius campi Bethuli. Sic enim Romæ & alibi, publici sunt rei frumentariæ & annonæ præfecti. Sic Iosephus in vita sua ait Arbutio magni campi præfecturam creditam fuisse.

MENSIBVS SEX] Græca habent *mensibus quatuor*. VERS. 2.

ET IN SVPERIORIBVS DOMVS SVÆ (puta in tabulato, siue solario) FECIT SIBI SECRETVM CVBICVLVM, IN QVO CVM PVELLIS (ancillis) SVIS CLAVSA MORARETVR] tum vt fugeret viros & turbas visitantium, itaque & castitati & famæ suæ consuleret; tum vt tota vacaret orationi, & VERS. 3.

Deo

Deo. Hæc ergo prima est Iudithæ viduæ dos, scilicet amor silentij & solitudinis. Hinc sanctus Hieronymus, Epist. ad Furiam viduam, hoc ei dat monitũ: *Iuuenam fuge cõsortia, noli in publicum procedere, & ſpadonum exercitu præcunte, viduarum libertate circumferri: sanctarũ virginum & viduarum societatẽ appete. Et si sermocinandi cũ viris incubuerit necessitas, arbitros ne deuites, tantaq; cõfabulãdi fiducia sit, vt intrante alio, nec paueas, nec erubescas. Speculũ mẽtis est facies: & taciti oculi, cordis fatentur arcana.* Et inferiùs: *Redime virgines, quas in cubiculũ Regis inducas: Suscipe viduas, quas inter virginũ lilia, & martyrũ rosas, quasi quasdã violas, misceas: pro corona spinea, in qua Christus mundi delicta portauit, talia serta cõpone.*

VERS. 6. ET HABENS SVPER LVMBOS SVOS CILICIVM] Carnem assiduè suis setis quasi aciculis stimulans & pungens, eoque dolore voluptatis turpis cum sanguine iuuenili ebullientes stimulos comprimẽs, & extinguens. Hos enim magis domat cilicium vtpote assiduum & continuum quasi transeuntes flagellorum dolores & verbera. Itaque iuuenes, præsertim feminæ viduæ obarment se cilicio tanquam præsidio validissimo ad carnem domandam, & castitatem seruandam. Vide nostrum Gretserum lib. de disciplinis: nam, vt ait S. Hieronymus Epist. 11. ad Ageruchiam viduam: *Et certè multò laboriosius est, non frui eo, quod habeas, quàm desiderare, quòd amiseris. Vnde & virginitas in eo facilior est quòd carnis incentiua non nouit; & viduitas in eo sollicitior est, quòd præteritas anima recolit voluptates.* Et anteriùs exempla castitatis gentilium matronarum quæ castitatem vitæ prætulerunt, proponens: *stringam*, inquit, *breuiter reginam Carthaginis, quæ magis ardere voluit, quàm Hiarbæ regi nubere: & Hasdrubalis vxorem, quæ apprehensis vtraque manu liberis in subiectum se præcipitauit incendium, ne pudicitiæ dãna sentiret; & Lucretiam, qua amissa gloria castitatis, noluit polluta conscientiæ superuiuere.*

IEIVNABAT OMNIBVS DIEBVS VITÆ SVÆ PRÆTER SABBATHA. Porrò ieiunabant Iudæi à manè ad vesperam, nec antè conspectum Hesperi, & stellarum cibum sumebant, vti etiamnum ieiunant Turcæ.

Tertia fuit hæc dos Iudithæ, perpetuum scilicet ieiunium; quòd incendio luxuriæ fomenta deliciarum, imò ciborum necessariorum subtrahebat. Nota illud:

Subtrahe ligna foco, si vis restinguere flammam.

Audi sanctum Hieronymum, epist. 9. ad Saluinam de viduitate seruanda: *Tu verò, quæ in tumulo mariti sepelisti omnes pariter voluptates, quæ litam purpurisso & cerussa faciem super feretrum eius lacrymis diluisti, quæ pullam tunicam, nigrosq; calceolos, candidæ vestis & aurati socci depositione, sumpsisti: nihil habes necesse aliud, nisi perseuerare in ieiunio. Pallor, & sordes gemmæ tuæ sint: plumarum mollities iuuenilia membra non foueat: balnearum calor nouum adolescentulæ sanguinem non incendat. Audi quid ex persona viduæ continentis ethnicus Poëta decantet:*

Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit, ille habeat secum, seruetq; sepulchro.

Si tanti vilissimum vitrum, quanti pretiosissimam margaritam? Si sic communi lege naturæ damnat omnes gentilis viduæ voluptates: quid expectandum est à vidua Christiana, quæ pudicitiam suã, non solùm ei debet, qui defũctus est, sed & ei, cũ quo regnatura est? Et inferiùs *Multò melius est stomachum te dolere, quam mentem; imperare corpori, quàm seruire; gressu vacillare, quàm*

pudicitiã. Idem epist. 10. ad viduam Furiam: *Ardentes*, inquit, *diaboli sagittæ ieiuniorum & vigiliarũ rigore retorquendæ sunt: Ceterùm vidua quæ in delicijs est, viuens mortua est*, 1. Tim. 5. Et inferiùs: *Apostolus macerat corpus suũ, & animæ subijcit imperio: ne quod alij præcipit, ipse nõ seruet? Et adolescẽtulæ seruẽtẽ cibis corpore, de castitate secura est? Neq; verò hæc dicẽs, condemno cibos, quos Deus creauit ad vtendum cũ gratiarũ actione; sed iuuenibus, & puellis incentiua aufero voluptatũ. Non Ætnæi ignes, non Vulcania tellas, nũ Vesuuius & Olympus tantis ardoribus æstuãt, vt iuueniles medullæ vino plenæ & dapibus inflãmatæ.* Deinde eã exhortans, vt vino, carneque abstineat; addit: *Nihilq; ita scias cõducere Christianis adolescẽtibus, vt esũ olerũ.* Vnde & in alio loco. *Qui infirmus est*, ait, *olera nõ manducet, ardorq; corporum frigidioribus epulis tẽparandus.* Et mox: *Quidquid facit seminarium voluptatum, venenum puta. Parcus cibus, & venter semper esuriens iriduanis ieiunijs præfertur, Et multò melius est, quotidie parùm, quàm rarò satis sumere, Pluuia illa optima est, quæ sensim descendit in terram. Subitus & nimius imber in princeps arua subuertit. Quando comedis, cogita quod statim tibi orandum, illico & legendum sit.* Et post nonnulla: *O si videres sororem tuam! ieiunia pro ludo habet, orationem pro delicijs.*

CVI VIR SVVS RELIQVERAT DIVITIAS MVLTAS] quas ipsa non ad suum, sed ad egentium vsum erogabat. Præclarè S. Bern. serm. in festo omnium Sanct. *Quid*, inquit, *admirabilius, aut quod martyrium grauius; quàm inter epulas esurire, inter vestes multas, & pretiosas algere, paupertate premi inter diuitias quas offert mundus; quas ostentat malignus, quas desiderat noster ipse appetitus: An non meritò coronabitur qui sic certauerit, mundum abijciens promittentem, irridens inimicum tentantem, & (quod glorioſius est) de semetipso triumphans, & crucifigens concupiscentiam prurientem?* VERS. 7

ET ERAT HÆC IN OMNIBVS FORMOSISSIMA (hoc est, famæ probatissimæ, siue fama probitatis & sanctitatis celeberrima) QVONIAM TIMEBAT DOMINVM VALDE.] Timor hic erat non seruilis, sed filialis, quo Iudith Deum quasi Dominum, imò patrem suum summè colebat & reuerebatur, ideoque in omnibus illi placere satagebat, cauebatque, ne qua in re licet minima eum offenderet. Atque hac sanctitate præparauit se ad tantum facinus, vt digna esset quæ eligeretur à Deo ad castra hostium euertenda, & ad liberandum populum. VERS. 8.

Alleg. Iudith fuit typus B. Virginis, de qua S. Bonau. in speculo, c. 8. *Dominus*, inquit, *nominatissimus, & famosissimus famosissimè est tecum; ideo & tu es famosissima & nominatissima, &c. Maria ergo signata est per illam famosissimi nominis Iudith, de qua scriptũ est, quòd nec erat qui de ea loqueretur verbum malum.*

ET QVI ESTIS VOS, QVI TENTATIS DOMINVM?] *Tentatis*, id est, exacerbatis, irritatis, & ad iram prouocatis, dum ei leges præscribitis, vt nisi intra quinque dies vobis succurrat, vrbem hostibus tradere velitis, cùm potiùs eum supplici prece inuocare debeatis, vt vestri misereatur, & diem modumque liberationis vestræ ipse vobis præscribat. VERS. 12.

NON ENIM QVASI HOMO, SIC DEVS COMMINABITVR] q. d. non timeamus minas Holofernis sed Dei: illius enim minæ superbæ sunt, inanes, & vanæ, sicut sunt cæterorum hominum: sed Dei certæ sunt, fixæ & efficaces. Deus enim iratus certò & ineuitabiliter irrogat quod comminatur. VERS. 13.

VERS. 16. ET IDEÒ HUMILIEMUS ILLI ANIMAS NOSTRAS] Per humilem pœnitentiam, ieiunium, orationem, & obsecrationem, vt nobis peccata condonet, & ab Holoferne liberet.

VERS. 21. AD ELOQUIUM VESTRUM (id est eloquio vestro) CORDA EORUM ERIGITE] ad magnanimitatem & firmam in Deum liberatorem confidentiam.

VERS. 22. ABRAHAM TENTATUS EST, ET PER MULTAS TRIBULATIONES PROBATUS DEI AMICUS EFFECTUS EST] præsertim cum à Deo iussus immolare vnigenitum suum Isaac, eum immolare voluit. Genes. 22. Vide ibi dicta.

VERS. 23. OMNES QUI PLACUERUNT DEO, PER MULTAS TRIBULATIONES TRANSIERUNT FIDELES. Fideliter scilicet adhærentes Deo, & ab eo liberationem è tribulatione poscentes, & expectantes. Vide dicta Iacobi 1. 1. & seq. & Eccles. 1. v. 1. & seq.

VERS. 26. ET NOS ERGO NON ULCISCAMUR NOS] id est non vlciscentium more indignemur, & obmurmuremus Deo, quasi volentes nos de eo vlcisci ob clades & timores, quos nobis immittit.

VERS. 30. ET DIXIT ILLIS IUDITH SICUT QUOD POTUI LOQUI, DEI (hoc est à Deo mihi suggestum & inspiratum) ESSE COGNOSCITIS,

VERS. 31. ITA QUOD FACERE DISPOSUI (nimirum astu occidere Holofernem) PROBATE, SI EX DEO EST] τὸ *si* non est dubitantis, sed affirmantis; idemque est, ac *quod*, q. d. sicut probastis meos sermones quasi ex Deo profectos, sic etiam probate propositum meum quod ex Deo siue Deo impellente, agere decreui, vt scilicet vadam ad Holofernem, eumque occidam. Dixit tamen *si* quasi dubitans modestiæ causa, quia res hæc necdum erat facta, sed facienda: esto ipsa de euentu felici ex Dei instinctu foret certa. q.d. *Probate*, id est, videte & attendite id quod actura sum, & ex euentu probate & iudicate *si ex Deo est*; q.d. vtique cùm rem feliciter confectam videbitis, probabitis illud, & ex Deo auctore susceptum iudicabitis. Loquitur in genere, sed particulatim non explicat quid animo destinarit: sciebat enim, si id faceret, rem non masuram secretam, sed ad Holofernem perferendam. Sciebat pariter multos hoc eius propositum vt temerarium damnaturos. Vnde Græca habent: *Faciam negotium quod perueniet in generationes generationum filijs generis nostri.*

VERS. 32. STABITIS VOS AD PORTAM NOCTE ISTA, ET EGO EXEAM CUM ABRA MEA] q. d. aperite mihi noctu portas metu hostium occlusas, ac sinite me cum mea ancilla egredi. Petit enim sibi noctu aperiri portas.

CUM ABRA MEA.] Multi putant τὸ abra esse nomen proprium ancillæ Iudith: sed errant: nam A est commune significans ancillam. Vnde cap. 10. 2. & seq. vbi Noster vertit *ancilla*, in Græco est *abra*, ergo dicitur quasi חָבֵר *chabra*, id est, socia, vel potius quasi עֲבָרָה *abra*, id est, transiens, pedissequa, הָבַר *habar*, enim significat *transiuit*. ita Pagninus. Porrò non fuit hæc vulgaris ancilla Iudith, sed *quæ omnibus eius facultatibus esset præposita*, vt habet Græcus. Hinc Græci ancillas honoratas, (quas Itali vocant *Cameriere*) ἄβρας appellant, vt patet ex Menandro in pseudo-Hercule. Sic Gen. 24. v. 61. ancillæ Rebeccæ vocantur ἄβραι, æquè ac ancilla filiæ Pharaonis Exodi 7. v. 4. Addunt nonnulli abram propriè dici ancillam quæ commensalis est, & amanuensis, præestque cellæ penariæ: hanc enim Spartanis significat ἄβρη.

VERS. 33. VOS AUTEM NOLO VT SCRUTEMINI ACTUM MEUM] vtpote à Deo probatum & decretum. Prudenter celat suum secretum: tota enim energia huius actionis consistebat in secreto.

ET USQUE DUM RENUNTIEM VOBIS, NIHIL ALIUD FIAT NISI ORATIO PRO ME AD DOMINUM.] Hìc disce in publica, grauique causa publicas & continuas poscere preces, vt Deus rem dirigat & secundet. Arma ergo Iudith, quibus truncauit Holofernem, fuerunt publicæ litaniæ & preces totius populi. Nota hunc locum pro litaniis. Audi sanctum Augustinũ sermone 228 de Temp. qui est de Iudith: *Iudith sanctissima, cuius precibus patuit cælum, orationis arte arma victricia fabricauit, quibus aduersa confligeret, & pauescentes viros femina vendicaret: squalebat ciuitas obsidione barbara feritatis. Ita enim vniuersa languebant, vt in manibus hostium iam tradi commodiùs iudicarent, quàm perniciosa famis populatione vexari. Ecce Iudith post precem & saccum, post cinerem, post cultus puellares redit, spes omnium populorum procedit, sollicitos populos redditura securos, sua sapientia consolatur, quæ promittens victoriam quam omnis natio miraretur, portam sibi paululum remotis obicibus postulat aperiri. Prodijt securæ vnius puellæ comitatu contenta, & hostium securis gressibus properauit in castra. Intra muros sollicita fuit, secura sit dum ad timenda peruenit.* Et sub finem. *Orationis fauore castitas proprium pudorem seruauit intactum & quietum, decepitq; alienum*, &c. *Vbi enim assiduis pulsatur orationibus cælum, potentia semper calcatur armorum. Quæ gloriosa femina castitatem seruauit oratio, & hostem seruare non potuit multitudo. Lugentem ciuitatem vna femina valuit vindicare, & tantus exercitus regem non potuit custodire.* Et sermone 229. *Iudith bellator animus alienum pectus obsedit. Illa abiecta formidine feminarum, victoriam in periculis quærens, nec mortem in periculis timuit, nec ambiguitatem formidauit.*

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdith in cinere & cilicio precatur Deum vt sibi robur conferat ad Holofernem necandum vt eius obsidione patriam liberet.

1. QVibus abscedentibus, Iudith ingressa est oratorium suum, & induens se cilicio, posuit cinerem super caput suum: & prosternens se Domino, clamabat ad Dominum, dicens: 2. Domine Deus patris mei Simeon, qui dedisti illi gladium in defensionem alienigenarum, qui violatores extiterunt in coinquinatione sua, & denudauerunt femur virginis in confusionem; 3. & dedisti mulieres illorum in

prædam

prædam, & filias illorum in captiuitatem, & omnem prædam in diuisionem seruis tuis, qui zelauerunt zelum tuum: subueni, quæso te Domine Deus meus, mihi viduæ 4. Tu enim fecisti priora, & illa post illa cogitasti: & hoc factum est quod ipse voluisti. 5. Omnes enim viæ tuæ paratæ sunt, & tua iudicia in tua prouidentia posuisti. 6. Respice castra Assyriorum nunc, sicut tunc castra Ægyptiorum videre dignatus es, quando post seruos tuos armati currebant, confidentes in quadrigis, & in equitatu suo, & in multitudine bellatorum. 7. Sed aspexisti super castra eorum, & tenebræ fatigauerunt eos. 8. Tenuit pedes eorum abyssus, & aquæ operuerunt eos. 9. Sic fiant & isti, Domine, qui confidunt in multitudine sua, & in curribus suis, & in contis, & in scutis, & in sagittis suis, & in lanceis gloriantur, 10. & nesciunt, quia tu ipse es Deus noster, qui conteris bella ab initio, & Dominus nomen est tibi. 11. Erige brachium tuum sicut ab initio, & allide virtutem illorum in virtute tua: cadat virtus eorum in iracundia tua, qui promittunt se violare sancta tua, & polluere tabernaculum nominis tui, & deijcere gladio suo cornu altaris tui. 12. Fac, Domine, vt gladio proprio eius superbia amputetur, 13. capiatur laqueo oculorum suorum in me, & percuties eum ex labijs charitatis meæ. 14. Da mihi in animo constantiam, vt contemnam illum; & virtutem, vt euertam illum. 15. Erit enim hoc memoriale nominis tui, cùm manus feminæ deiecerit eum. 16. Non enim in multitudine est virtus tua, Domine, neque in equorum viribus voluntas tua est, nec superbi ab initio placuerunt tibi, sed humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. 17. Deus cælorum, creator aquarum, & Dominus totius creaturæ, exaudi me miseram deprecantem, & de tua misericordia præsumentem. 18. Memento Domine testamenti tui, & da verbum in ore meo, & in corde meo consilium corrobora, vt domus tua in sanctificatione tua permaneat, 19. & omnes gentes agnoscant, quia tu es Deus, & non est alius præter te.

VERS. 1. QVIBVS ASCENDENTIBVS (corrige cum Ro. & Græcis *abscedentibus*) IVDITH INGRESSA ORATORIVM SVVM: ET INDVENS IN CILICIO] Græci ἐγυμνώσατο quod Complut. & Regiorum interpres vertit: *Exuit quo induta erat saccum*, hoc est cilicium. Sed id contrariatur versioni Latinæ vulgatæ ad verbum. Ergo sic verte cum Vatablo: *Nudauit saccum, quo erat induta*, depositis scilicet extimis vestibus, solo manens induta sacco, eumque nudum demonstrans: saccum vocat cilicium: Nudauit ergo coram Deo interius cilicium, ostendens illud Deo quasi signum pœnitentiæ, & pœnitentis, supplicisque obsecrationis. Cilicio igitur & cinere ornauit, imò armauit suam deprecationem, cuius rei symbolicam causam dabo v. 14.

PROSTERNENS SE DOMINO] Græca addunt id factum *vespere cùm thymiama adoleretur Deo in Templo Ierosolymis*, vt significet publicum in templo sacrificium, quod iugiter in vespere offerebatur, hisce Iudithæ precibus cooperatum fuisse, ac Iuditham illi preces suas iunxisse, vt publicam cladem publicâ supplicatione conuerteret, vtque vis sacrificij demonstraretur, illud scilicet parasse hanc Iudithæ victoriam.

VERS. 2. DOMINE DEVS PATRIS MEI SIMEON (hinc patet Iudith fuisse è tribu Simeon) QVI DEDISTI ILLI GLADIVM (id est, fortitudinem) IN DEFENSIONEM (Græcè ἐκδίκησιν, id est, vltionem) ALIENIGENARVM, QVIA VIOLATORES EXTITERVNT] Dinæ sororis suæ. Nota Deus dedit fortitudinem Simeoni ad vindicandum Dinæ stuprum, sed non tali modo peragendum, quo ipsi vsi sunt. Licet enim ipsi fecerint ex zelo, vt sequitur: tamen zelus iste fuit contra pacta cum Schimitis inita, & Iacobum cum suis omnibus exposuit periculo, ne à vicinis omnes occiderentur: vnde Iacob eos redarguit. Permisit tamen Deus Sichem stupratorem, cuiusque subditos Sichimitas à Simeone occidi, eorumque bona diripi in pœnam stupri à Sichem Principe eorum commissi. Ita Lyran. vide dicta Genes. 34. Sic Deus obstetricibus mentientibus dedit domos, non propter mendacium, sed propter affectum, & beneficium Hebræorum infantibus, quos à morte seruabant, impensum Exodi 1. Laudat ergo Iudith zelum Simeonis in vindicando stupro Dinæ, sed non laudat modum vindicandi, quòd scilicet propriâ authoritate, occiderit Sichimitas per dolum.

ET ILLA POST ILLA (id est, alia post alia tuæ vindictæ exempla) COGITASTI] scilicet facere. Sternit enim Iudith viam ad commemorandam vindictam de Pharaone sumptam à Deo in mari rubro. VERS. 4.

ET IN CONTIS] Conti sunt lanceæ, & hastæ oblongæ, venabula, &c. VERS. 9.

CORNV ALTARIS TVI.] Verè altare habebat cornu, sed per illa significabatur altaris & sacrificiorum in ea oblatorum maiestas, robur, & gloria. VERS. 11.

B

ET PERCVTIES EVM EX LABIIS CHARITATIS MEÆ] id est, feries Holofernem verbis meis elegantibus *charitatis*, id est amoribus illicibus: charitas enim hîc, non diuina, sed humana intelligitur per Catachresin; amoris, inquam casti, quo me vt coniugem amare & ambire potest. Licet enim Iudith nollet Holofernem maritum, licitè tamen poterat eum ad sui amorem castum & coniugalem illicere, vt sic haberet occasionem eum incautum astutè occidendi. Esto enim Holofernes in turpem & fornicarium eius amorem rapiendus foret, id tamen non intendit Iudith, sed permisit dumtaxat ad tegendum suum facinus, quo eum cædi destinabat, quod alia ratione peragere non poterat. Intendebat ergo Holofernem sua specie allicere ad amorem honestum & coniugalem, vt sic sui amantem & incautum occideret. Factum enim hoc Iudith, cui Deus singulariter operatus VERS. 13.

est occidendo Holofernem, & Iudæam liberando, potius excusandum, ac charitati in patriam, & peculiari Dei instinctui ascribendum est, quam de libidine, vel scandalo accusandum, vti excusat S. Script. Patres, & Interpretes, ac præsertim sanctus Ambrosius lib. de viduis.

A

Vers. 14. DA MIHI IN ANIMO CONSTANTIAM] Nota: Omnis virtus, sed maximè constantia petenda est à Deo, tum præsertim infirmis & debilibus, vti sunt fœminæ, pueri, senes, ægri, cum aggrediuntur quid heroicum vires naturæ exsuperans, quale erat hoc opus Iudith, idque tum quia homo ex peccato factus est totus fragilis & inconstans, tum quia Deus ait: *Ego sum, qui sum*, id est per essentiam constans, fons & auctor omnis essentiæ. Sed aduerte Iudith eam petere indutam cilicio, & cinere aspersam, ac postratam in terra, v. 1. quia oratio vt constantiam obtineat, debet armari pœnitentiâ, labore, & mortificatione carnis: qui enim mollis est, & deliciis carnis indulget, nequit esse fortis & constans. Cinis signum est mortis, quia constantiam valdè excitat memoria mortis, breuitasque vitæ & laboris ac doloris in ea subeundi. Denique prostratio signum est humilitatis, qua quis agnoscens suam fragilitatem, implorat Dei opem, ab eoque constantiam impetrat.

NON ENIM IN MVLTITVDINE EST VIRTVS TVA] vt per multos, validosque milites victoriam pares, sed per solam feminam imbecillem, & imbellem rem totam conficies. Sic Artabanus Xerxi in tot copiis suis exultanti aiebat: *Ingens exercitus ab exiguo profligatur, quoties Deus ijs, quos detestatur aut metum aut tonitruum incutit*, vti refert Heliodor. lib. 7. Vers. 16.

PRÆSVMENTEM] id est valde confidentem. Vide dicta cap. 6. 15. Vers. 17.

MEMENTO, DOMINE, TESTAMENTI TVI] id est pacti cum Hebræis per Mosen, Dauidem, alios que Principes initi. Vers. 18.

VT DOMVS TVA (templum tuum) IN SANCTIFICATIONE TVA, id est in sancta tui religione & cultu, quo verè sanctificatur, PERMANEAT.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iudith se ornat, ac ornata pergit ad Holofernem; comprehenditur ab explorantibus, & ad eum ducitur, qui eius formâ capitur.

1. FActum est autem, cùm cessasset clamare ad Dominum, surrexit de loco, in quo iacuerat prostrata ad Dominum. 2. Vocauitque abram suam & descendens in domum suam, abstulit à se cilicium, & exuit se vestimentis viduitatis suæ 3. & lauit corpus suum, & vnxit se myro optimo, & discriminauit crinem capitis sui, & imposuit mitram super caput suum, & induit se vestimentis iucunditatis suæ, induitque sandalia pedibus suis, assumpsitque dextraliola, & lilia, & inaures, & annulos, & omnibus ornamentis suis ornauit se. 4. Cui etiam Dominus contulit splendorem; quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat: & idem Dominus hanc in illa pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore omnium oculis appareret. 5. Imposuit itaque abræ suæ ascoperam vini, & vas olei, & polentam, & palathas, & panes, & caseum, & profecta est. 6. Cumque venissent ad portam ciuitatis, inuenerunt expectantem Oziam & presbyteros ciuitatis. 7. Qui cùm vidissent eam, stupentes mirati sunt nimis pulchritudinem eius. 8. Nihil tamen interrogantes eam, dimiserunt transire, dicentes: Deus patrum nostrorum det tibi gratiam, & omne consilium tui cordis sua virtute corroboret, vt glorietur super te Ierusalem, & sit nomen tuum in numero sanctorum & iustorum. 9. Et dixerunt hi qui illic erant, omnes vna voce: Fiat, fiat. 10. Iudith verò orans Dominum, transiuit per portas ipsa, & abra eius. 11. Factum est autem, cùm descenderet montem, circa ortum diei, occurrerunt ei exploratores Assyriorum, & tenuerunt eam, dicentes: vnde venis? aut quò vadis? 12. Quæ respondit: Filia sum Hebræorum, ideo ego fugi à facie eorum, quoniam futurum agnoui, quod dentur vobis in deprædationem, pro eo quòd contemnentes vos, noluerunt vltrò tradere seipsos, vt inuenirent misericordiam in conspectu vestro. 13. Hac de causa: cogitaui mecum, dicens: Vadam ad faciem principis Holofernis, vt indicem illi secreta illorum, & ostendam illi quo aditu possit obtinere eos, ita vt non cadat vir vnus de exercitu eius. 14. Et cùm audissent viri illi verba eius, considerabant faciem eius, & erat in oculis eorum stupor, quoniam pulchritudinem eius mirabantur nimis. 15. Et dixerunt ad eam: Conseruasti animam tuam, eò quòd tale reperisti consilium, vt descenderes ad Dominum nostrum. 16. Hoc autem scias, quoniam cum steteris in conspectu eius, benè tibi faciet, & eris gratissima in corde eius. Duxeruntque illam ad tabernaculum Holofernis, annuntiantes eam. 17. Cumque intrasset ante faciem eius, statim captus est in suis oculis Holofernes. 18. Dixeruntque ad eum

eum satellites eius: Quis contemnat populum Hebræorum, qui tam decoras mulieres habent, vt non pro his meritò pugnare contra eos debeamus? 19. Videns iraque Iudith Holofernem sedentem in conopeo, quod erat ex purpura, & auro, & smaragdo, & lapidibus pretiosis intextum: 20. & cùm faciem eius intendisset, adorauit eum prosternens se super terram. Et eleuauerunt eam serui Holofernis, iubente Domino suo.

VERS. 2. ABRAM (id est ancillam) SVAM, vt dixi capite A octauo, & cap. 9. in fine.

VERS. 3. VNXIT SE MYRO (perperam aliqui legunt myrto) id est vnguento (hoc enim Græcis est μύρον, OPTIMO] vt miram ex se fragrantiam spargeret, illaque feriret nares Holofernis, æquè ac formâ oculos, & verbis speciosis aures eiusdem. Audi S. Aug. vel potiùs S. Ambr. huius enim stylum redolet, vti aduerterunt Doctores Parisienses, serm. 229. de Temp. qui est de Iudith: *Gentis suæ vindex sumpsit ornamentorum arma, non de bello nuptias subitura; sed de ciuitate bellatrix processit sponsa, nec fuit leuitas ornatus, qui ad homicidium tãti capitis aptabatur. Pergit diuino spiritu ducta, & singulari ancillæ solatio contenta. Species custodit quæ blãditur, & ne violenter pudicitia custodita ladatur, Holofernem alloquitur, vt desiderium mane concipiatur*, copulæ, scilicet matrimonij, quod Iudith in mente concipiebat, quodque ipsa facilè sua specie, & blandiloquentia persuasisset Holoferni, si ad id conniti voluisset.

VERS. 4. ET IMPOSVIT MITRAM SVPER CAPVT SVVM] B Mitra est fascia byssina gemmis & bracteolis aureis, tremulisque collucens. Hoc enim significat רעלה *reala*, vt dixi Isaiæ 3.

Allùdit *mitra* ad *mithra*, quæ vox Persicè solem significat: sol enim purissimis & fulgentibus radiis suis quasi mitra coronatur. Virgines pariter & casti, vt Iudith, sunt quasi soles quidam mithrati, fulgoribus suæ castitatis circumcirca radiantes.

ET LILIA] id est, armillas specie & forma liliorum. Græcè est ψέλια, id est, armillas, brachialia. scilicet ornamenta manuum & brachiorum.

CVI ETIAM DOMINVS CONTVLIT SPLENDOREM] tum efficiendo, vt ornatus eius pulchrior & splendidior hominibus appareret, tum reuera & lucem & fulgorem quendam cælestem vultui eius afflando, qualem afflauit Moysi Exodi 34. 29. ac S. Antonio, S. Ignatio, aliisque eximiis Sanctis quibus radios lucis aspirauit, vt in facie sanctitas eorum resplenderet. Vide hîc nouam pugnandi artem, qua Iudith se ornando suam castitatem & suorum ciuium vitam defendit; nam aliæ virgines suam pudicitiam tueri solent sese deturpando. Anno Domini 870. cùm Dani inuadentes Angliam, accederent ad monasterium Collinghammense, Ebba Abbatissa, vt suam, suarumque castitatem tueretur sibi nasum & labrum superius præcidit, suisque vt idem facerent, suasit. Quare irruentes Dani monasterium cum virginibus concremauerunt. ita refert Matthæus Westmonasterienses, in annalibus, anno iam dicto. Nimirum de instinctu secutæ sunt dictum & factum S. Pelagiæ Virginis, quæ simili necessitate constricta, ne virginitatis dispendium pateretur; *Moriamur*, inquit, *vel si nolint, moriamur; Deus remedio non offenditur, & facinus fides abluit.* itaque se è tecto præcipitauit, vt refert S. Ambrosius lib. 3. virgin. & S. Chrysostomus hom. de eius laudibus.

QVONIAM OMNIA ISTA COMPOSITIO NON EX LIBIDINE, SED EX VIRTVTE PENDEBAT] Quia ex zelo liberandi patriam ab exitio & excidio tyranni proficiscebatur. Audi S. Ambr. lib. de viduis: *Et bene coniugales pugnatura resumpsit ornatus, quia monimenta coniugij, arma sunt castitatis. Neque enim vidua alijs aut placere posset aut vincere. Quid cætera persequamur, quod inter tot millia hostium casta permansit? Quid eius sapientiam prædicemus, quod huiuscemodi est commenta consilium, vt dum potentem elicit intemperantia, à se inferiores arceret, occasionem pararet victoriæ, abstinentiæ meritum, pudicitiæ gratiam reseruaret,*

IMPOSVIT ITAQVE ABRÆ (ancillæ) SVÆ ASCOPERAM VINI] id est, vtrem vini. Ascopera enim est vox Græca conflata ex ἀσκὸς, id est, vter, follis. & πήρα id est, pera, sacculus, ac significat marsupium, siue sacculum, in quo viatores suas vestes, annonam, aliaque vtensilia reponunt, secumque portant. Suidas hac voce vtitur, & Suetonius in Nerone, dicens: *Alterius collo est ascopera deligata, simulq; titulus. Ego quid potui? sed tu culeũ meruisti.* Alij legũt ἀσκοπήν, vel ἀσκωπηνῆνη, id est, vter vini. VERS. 5.

ET POLENTAM] Polenta est farina hordeacea, puta hordeum madefactum, mox siccatum & tostum, ac molâ in farinam comminutum, de qua dixi 1. Reg. 17.

ET PALATHAS] hoc est, massas carycarũ, seu ficuũ aridarũ, de quibus Plin. l. 13. c. 6. Malè nõnulli pro *palathas*, per Metathesin legunt, *lapathas*.

Porrò hanc annonam detulit secum Iudith, ne cibis Holofernis vesci cogeretur. Adeo enim Iudæi religiosiores abhorrebant à consortio gentilium, vt nec cibos eorum comedere sustinerent, præsertim quia Gentiles sæpe cibos suos idolis suis offerebant, vt fierent idolothyta, de quibus dixi 1. Cor. 8. Sic Daniel cum sociis c. 1. 8. noluit cibis regiis vesci, sed leguminibus victitauit.

IDEO EGO FVGI A FACIE EORVM.] Multi censent Iudith hic & in seq. mentiri, sed officiosè ad liberandum suum populum, at non peccasse, quia putabat tali casu in tanta necessitate mentiri esse licitum, imo honestum & pium, vti putauit Plato, imò Orig. Cassianus, aliique Patres, quos citaui Exodi 1. ita Lyr. Abul. Mariana. Emmanuel Sà, & S. Thomas 2. 2. q. 110. art. 3. ad 3. VERS. 12

Verùm Iudith à mendacio excusant Rabanus, Glossa, Hugo, Dion. Serarius, Salianus, Sanchez, S. Aug. l. de mendacio, quia Deus eam in toto hoc opere dirigebat, & à peccato conseruabat, vti ipsa ait. c. 12. v. 16: Celat ergo Iudith veritatem, & ambiguè loquitur Assyriis hostibus suis iniustè se inuadentibus, vt eos perdat, at non mentitur. Ait igitur: *fugi*, id est, *celeriter abscessi*; fugere enim sæpè idem est, quod celeriter abire, ac se ab aliquo abripere, *à facie eorum*: aut *fugi*, id est schema & speciem fugientis, siue transfugæ assumpsi, ac quasi fugitiuano actu in manus vestras incurri, meque vobis dedo. ita Serarius, Sanchez, Salianus & alij.

QVONIAM FVTVRVM AGNOVI QVOD DENTVR VOBIS IN DEPRÆDATIONEM] ita enim reue-

reuera futurum erat, si humanam rationem & prouidentiam spectes: nec enim humanitus humanisque viribus Hebræi poterant Assyriis resistere: sed Iudith altiori nixa consilio & oraculo, sciebat id non futurum nisi per cælestem Dei prouidentiam & correctionem.

VERS. 13 VADAM AD FACIEM PRINCIPIS HOLOFERNIS, VT DICAM ILLI SECRETA EORVM] Nimirum ciues obsessos laborare extrema siti & fame, ideoque murmurare contra suos principes, eosque vrgere, vt se dedant Holoferni, &c. Verum dicit: attamen hic finis non erat vltimus, sed mediatus. Hoc enim cogitabat deuincire sibi Holofernem, vt sibi deuinctum & securum data occasione trucidaret. Nam, vt rectè aduertit Salianus, notandum hîc est in bello iusto, quale fuit Iudæorum contra Assyrios, non solùm apertam vim, sed etiam occultam, & tectam, licitam & iustam esse: & eos rectè in fraudem induci posse, quos in mortem licet inducere. Dolus, & stratagema naturâ suâ indifferens est, & ex fine ad quem refertur, malitiam accipit, aut bonitatem. Cùm ergo Iudithæ finis bonus sit, erit ipse dolus etiam laudabilis; idemque de ornatu & cultu corporis eius existimandum est.

VERS. 14. ET ERAT IN OCVLIS EORVM STVPOR, QVONIAM PVLCHRITVDINEM EIVS MIRABANTVR NIMIS] Tota ergo mentis eorum detentio abripiebatur & absorbebatur in contuenda & admiranda eximia eius pulchritudine, adeo vt aliud videre vel cogitare non possent. Hoc sciebat Iudith ideoque tantum ornatum assumpsit, vt oculos mentesque eorum caperet, captasque falleret, & Holofernem trucidaret, itaque eius castra dissiparet.

Audi S. Augustin. (vel potiùs S. Ambros. aut certè Maximum, multi enim sermones S. Ambr. ad verbum inueniuntur in S. Maximo Taurinensi Episcopo: nam vtriusque stylus persimilis est) serm. 228. de Temp. qui est de Iudith. *In qua femina insidiosæ pulchritudinis nouitatem hostilis exercitus vehementer expauit, vt in eius obsequio vires amitterent, arma proïcerent, & colla curuarent. Deducitur ad prætorium subiectis ordinibus fraus Holofernis, & lugentis Victoria ciuitatis.*

Moraliter disce hic quàm feminarum aspectus periculosus sit & pernicioſus, cuius rei exempla sunt Samson, Dauid, Salomon, & mille alij. Verè Eccles. c. 42. 14. *Melior*, inquit, *est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, & mulier confundens in opprobrium.* Vide ibi dicta.

VERS. 16. DVXERVNTQVE ILLAM AD TABERNACVLVM HOLOFERNIS] Græca addunt: *cum ancilla sua, iunctoq; curru & centum virorum præsidio.* Et mox. *Et exiuit* (Holofernes) *in proscenium*, id est in tentorij vestibulum, *& lampades argenteæ præcedebant eum*, tum quia erat nox, puta crepusculum auroræ, vt patet v. 11. tum quia ignis præferri solebat Regibus & Principibus Assyriorum, vt dixi Ieremiæ primo, v. 13.

VERS. 17. STATIM CAPTVS EST IN SVIS OCVLIS HOLOFERNES.] Audi S. Aug. serm. 278. iam citato. *Quàm cùm videret Holofernes, solutus est sensibus, animam cum capite perditurus. Iacuit enim dedecus iuuenũ mulieris vultu captiuus, licuit mulieri exarmare iuuenes, & debellare victores; sollicitam defendere ciuitatem, & barbarum subuertere bellatorem. Decepit sincera corruptum, fefellit casta pollutum, pudica perimit adulterum, sobria iugulat ebriosum. Illa enim tam barbaros animos insidiosi sui vultus fraude confuderat, vt eum ligaret multarum arte fabularum, vt redderet inter exercitus victum, & inter arma captiuum.* Et paulò inferiùs: *Quamuis ille bellator armorum tam castissimæ feminæ malesanus attenderet vultũ: illa tamẽ, quare venerat, de eius capite cogitabat, quo sublato defectis ciuibus subueniret, & multa capita tueretur, defẽderet, vindicaret:*

VERS 18. VT NON PRO HIS MERITO CONTRA EOS PVGNARE DEBEAMVS] Græca addunt: *Quoniam non est bonum remanere ex eis virum vnum, qui dimissi poterunt decipere omnem terram.* Per tam speciosas feminas, qualis est Iudith. Ecce verum dicunt, sed inscij, ipsimet enim decepti, ab Hebræis per Iudith cæsi, fugatique fuere.

VERS. 19. SEDENTEM IN CONOPEO] ita vocatur cortina sursum in conum acutum desinens, & inferiùs in rotundum expansa ad arcendum culices. ita Lyran. κώνωψ enim est culex, talesque cortinæ lectis castrensibus & portatilibus circumdari solent. Vnde Græca habent Holofernem sedisse *super lectum suum in conopeo.* Itali, & Galli vocant *Padigliono*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iudith causam aduentus sui Holoferni enunciat. & victoriam pollicetur. Assyrij eam laudant à forma, & sapientia: Holofernes ingentia ei præmia promittit.

1. TVnc Holofernes dixit ei: Æquo animo esto, & noli pauere in corde tuo: quoniam ego nunquam nocui viro, qui voluit seruire Nabuchodonosor regi. 2. Populus autem tuus, si non contempsisset me, non leuassem lanceam meam super eum. 3. Nunc autem dic mihi, qua ex causa recessisti ab illis, & placuit tibi vt venires ad nos? 4. Et dixit illi Iudith: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si secutus fueris verba ancillæ tuæ, perfectam rem faciet Dominus tecum. 5. Viuit enim Nabuchodonosor rex terræ, & viuit virtus eius, quæ est in te, ad correptionem omnium animarum errantium: quoniam non solùm homines seruiunt illi per te, sed & bestiæ agri obtemperant illi. 6. Nunciatur enim animi tui industria vniuersis gentibus, & indicatum est omni sæculo, quoniam tu solus bonus & potens es in omni regno eius, & disciplina tua omnibus prouincijs prædicatur. 7. Nec hoc latet, quod locutus est Achior: nec illud ignoratur, quod ei iusseris euenire. 8. Constat enim, Deum nostrum sic peccatis offensum, vt mandauerit per Prophetas suos ad populum,

populum quòd tradat eum pro peccatis suis. 9. Et quoniam sciunt se offendisse Deum suum filij Israel, tremor tuus super ipsos est. 10. Insuper etiam fames inuasit eos, & ab ariditate aquæ iam inter mortuos computantur. 11. Denique hoc ordinant, vt interficiant pecora sua, & bibant sanguinem eorum: 12. & sancta Domini Dei sui, quæ præcepit Deus non contingi, in frumento, vino, & oleo, hæc cogitauerunt impendere, & volunt consumere, quæ nec manibus deberent contingere: ergo quoniam hæc faciunt, certum est quòd in perditionem dabuntur. 13. Quod ego ancilla tua cognoscens, fugi ab illis, & misit me Dominus hæc ipsa nunciare tibi. 14. Ego enim ancilla tua, Deum colo, etiam nunc apud te: & exiet ancillà tua, & orabo Deum, 15. & dicet mihi quando eis reddat peccatum suum, & veniens nunciabo tibi, ita vt ego adducam te per mediam Ierusalem, & habebis omnem populum Israel, sicut oues, quibus non est pastor, & non latrabit vel vnus canis contra te: 16. quoniam hæc mihi dicta sunt per prouidentiam Dei. 17. Et quoniam iratus est illis Deus, hæc ipsa missa sum nunciare tibi. 18. Placuerunt autem omnia verba hæc coram Holoferne, & coram pueris eius, & mirabantur sapientiam eius, & dicebant alter ad alterum: 19. Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, & sensu verborum. 20. Et dixit ad illam Holofernes: Benefecit Deus qui misit te ante populum, vt des illum tu in manibus nostris: 21. & quoniam bona est promissio tua, si fecerit mihi hoc Deus tuus, erit & Deus meus, & tu in domo Nabuchodonosor magna eris, & nomen tuum nominabitur in vniuersa terra.

VERS. 1. TVNC HOLOFERNES DIXIT: ÆQVO ANIMO ESTO] Animaduertit Holofernes, Iuditham timentem & pauentem, tum quòd femina solitudini assueta inter tot millia virorum armatorum & hostium consisteret, tum quòd conscientia tanti facinoris eius animum metu pulsabat, ne fortè non succederet, sed res proderetur, & ipsa capitis periculum adiret. Esto enim, Deo illam animante, spiritus eius esset intrepidus: caro tamen erat, infirma, ac partem mentis inferiorem infirmabat. Ecquid mirum? cùm Christus fortissimus passionem aggressurus de se dixerit: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*, Matth. 26. 41.

NVMQVAM NOCVI VIRO] multò minùs mulieri. Mentitur: nam, vt dictum est c. 3. ciuitates eorum, qui se illi in seruos offerebant, destruxit, lucosque excidit.

VERS. 4. PERFECTAM REM FACIET DOMINVS TECVM] Scilicet perfectam Deus dabit victoriam, non tibi, vt tu putas, ô Holofernes, sed mihi & Iudæis de te. Est stratagema bellicum, quo Iudith Holofernem ambiguitate verborum ludit & illudit, itaque in fraudem & laqueum necis inducit. Nam vt ait Poëta? *Dolus an virtus quis in hoste requirat?* Sic Apollo Delphicus illusit Pyrrho, eum de victoria contra Romanos consulenti, dicens:

Aio te Æacida Romanos vincere posse.

Quod perperam sibi applicuit Pyrrhus, quasi ipse Romanos esset victurus, cùm Apollo intelligeret de Romanis, quòd ipsi vincerent Pyrrhum, vti reipsa vicerunt.

VERS. 5. VIVIT ENIM NABVCHODONOSOR REX TERRÆ, ET VIVIT VIRTVS (robur, fortitudo) EIVS] Iurat Iudith per vitam & virtutem Nabuchodonosoris, sicut Ioseph iurat per salutem Pharaonis Gene. 42. 15.

SED ET BESTIÆ AGRI (puta equi, cameli, boues, asini, oues, &c.) OBTEMPERANT EI.

VERS. 6. INDICATVM EST OMNI SÆCVLO] præsenti, id est toti mundo. Ita Græca.

QVONIAM TV SOLVS BONVS] benignus, & beneficus iuxta illud Christi, Lucæ 22. 25. *Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici* (Principes) *vocantur*. Hinc Præsidum epitheton erat optimus, vt optime Felix, optime Feste. Vide dicta Actor. 24. 3.

Sensus ergo est, q.d. tu solus & verus, magnusque Princeps in regno Nabuchodonosoris, vtpote benignus & liberalis æquè ac potens, ideoque Nabuchodonosor sua omnia sibi commisit. Aliqui *bonus* exponunt *fortis*.

VT MANDAVERIT PER PROPHETAS SVOS] Misit enim Deus Eliam, Elisæum, Isaiam, Oseę, Ieremiam, cæterosque Prophetas, qui Israëlis idola, & scelera castigarent, eisque excidium per Assyrios, Chaldæos, aliosque hostes comminarentur & prædicerent. VERS. 8.

FAMES INVASIT EOS] quia vbi laboratur siti, ibi & fame: cibus enim sine potu à sitienti humectari & comedi nequit. VERS. 10.

ET BIBANT SANGVINEM EORVM] pro aqua. quia carent ad restinguendam extremam sitim: sanguinis autem esus & potus erat Iudæis à Deo vetitus sub pœna mortis, vt patet Leuit. 17. VERS. 11.

ET SANCTA DOMINI (ea quæ Deo sanctificata, id est dicata & consecrata sunt) HÆC COGITAVERVNT IMPENDERE] ad extremam sitim, famemque suam leuandam. VERS. 12.

ERGO QVONIAM HÆC FACIVNT, CERTVM EST QVOD IN PERDITIONEM DABVNTVR] Certum est, si causas naturales, & cursum rerum ordinarium spectes, fames enim & sitis cogent eos ad interitum. Idem facient peccata eorum, quibus iram, & vindictã Dei meruerunt, nisi quis sanctus iram Dei mitiget, vti ego eam meis precibus me mitigaturam spero.

MISIT ME DOMINVS HÆC IPSA NVNCIARE TIBI.] Miserat enim Deus Iudith ad Holofernem, vt hæc ei nunciando gratiam eius sibi conciliaret, qua habita eum incautè per pium dolum occideret. VERS. 13.

ET ORABO DEVM, ET DICET MIHI QVANDO EIS REDDAT PECCATVM SVVM, ET VENIENS ANNVNCIABO TIBI, ITA VT EGO ADDVCAM TE PER MEDIAM IERVSALEM, ET HABEBIS OMNEM POPVLVM ISRAEL, SICVT OVES, QVIBVS NON EST PASTOR, ET NON LATRABIT VEL VNVS CANIS CONTRA TE.] VERS. 14. & 15.

Multi

Multi censent Iudith hic non posse excusari à mẽ- A daciis. Verùm excuso eam duplici modo & titulo. Prior est, quòd ipsa loquitur secundùm causas naturales, & communem naturæ cursum, cum Iudæis ad extrema redactis, & in offensa, iraque Dei constitutis, necessario erat pereundum, nisi Deus supernaturali vel extraordinario quodam modo eis succurreret. Sic Elisæus Raxaeli roganti de salute Benadad regis ægrotantis, respondit eum sanandum sed tamen moriturum, quia scilicet quantum erat ex vi morbi is non erat lethalis: quare ex eo sanandus erat, sed tamen moriturus, quia suffocandus ab Hazade, 4. Reg. 8. 10.

Sic hîc Iudith asserit ab Holoferne perdendos Hebræos ob peccata sua, quia humanis viribus eius manus euadere non poterant: erant tamen euasuri per preces Iudith & sacerdotum, quibus opem Dei cælestem poscebant, & impetrabant.

Sensus ergo est. q.d. Hebræi, si causas naturales B spectes, planè sunt perdendi, & à te subiugandi ob peccata sua. Quare ego orabo Deum pro hoc negotio, & si quidem velit omnino eos perdere, idq; vt solet, indicet mihi, velitque vt idipsum tibi edicam, vti videtur futurum, si communem prouidentiæ Dei cursum spectes; ego idipsum ex mente Dei annunciabo tibi: ita vt adducam te per mediam Ierusalem, totumque populum tibi subiiciam Deo enim ita volenti, & ordinanti me omnino parere oportet, etiam cum damno & interitu populi mei: si enim ipse me velit quasi virgâ vti ad castigandum eum, ego vt virga ei in hac castigatione subseruire debeo & volo. Simili enim modo castigauit Deus Roboam & Iudæos, creando per Abiã prophetam regem Ieroboam, eique tradendo regnum decem tribuum Israel. Sic Deus per Isaiam c. 45. euocauit Cyrum ad castiganda crimina multarum gentium. Sic per Ieremiam euocauit Nabu- C chodonosor & Chaldæos ad excidium Ierusalem; quod proinde Ieremias crebrò & assiduè Iudæis comminatus est, adeoque suasit vt Nabuchodonosori obsidenti si dederent: ipsos enim eius manus euadere non posse, eò quòd hæc sit iusta Dei voluntas & scelerum castigatio. Vnde Nabuchodonosor resciens hæc Ieremiæ oracula, Ierusalem per 14. menses obsedit, donec eam caperet, quâ captâ iussit Ieremiam benignè haberi, & ob hæc sua de se oracula, libertate donari, vt patet Ierem. 39. 11. imò Abul. in lib. 4. Reg. 24. quæst. 7. & Isaia c. 5. v. 25. & c. 10 5. probabile esse censet Nabuchodonosorem, Salmanasarem, & similes ex Dei reuelatione & iussu subiugasse Iudæos, qua de re plura dixi Proœmio in Isaiam can. 36. & 37. Sic S. Lupus Attilam Hunnorum regem Trecensem vrbem (cuius ipse erat Episcopus) obsidentem, rogans quis esset? & quid vellet? audiensque: *Ego sum Attila Rex Hunnorum flagellum Dei: veni ergo*, inquit, *Dei mei flagellum illoq; vtere, vt Deus tibi concedit*; itaque eum per mediam vrbem deduxit, sed quasi oculis & mente captum, vt nulli incolarum noceret, vti ex vita S. Lupi, aliisque recenset Baron. tom. 6. anno Christi 451. Idem ergo Iudith facere poterat Holoferni, imò debebat, si id ei Deus iussisset. Sed sciebat Iudith Deum hoc sibi non iussurum, imò contrarium facturum, vt per hanc simulationem proderet Holofernem. Verùm hoc ipsa ei indicare non voluit nec debuit.

Posterior modus excusandi Iudith à mendacio est, dicendo quod ipsa ambiguis verbis vsa sit, quæ sibi Holofernes attribuebat, cùm ea Iudith sibi & Iudæis adscribebat. Ait ergo: ORABO DEVM, ET DICET MIHI QVANDO EIS REDDAT PECCATVM SVVM] si nimirum eos pro meritis vt videtur punire decreuerit. Scio autem ex Dei reuelatione, quod hoc tempore eos non puniet: sed hoc nunc mihi silendum est, nec tibi indicare queo. mox tamen veniens nunciabo tibi Dei voluntatem & decretum de differenda castigatione peccati Iudæorum, & accelerandâ castigatione tuæ tyrannidis, Iudæos iniustè inuadentis: hoc enim nunciabo tibi non verbo sed facto, cùm tibi lethale vulnus infligam, ait S. August. ET ADDVCAM TE, non vincentem & triumphantem, vti tu putas, sed victum, occisum, & triumphatum, cùm caput tuum truncatum adducam in Bethuliam, indeque PER MEDIAM IERVSALEM, cæteramque Iudæam victrix cum triumpho ad commune Iudæorum gaudium circumducam.

ET HABEBIS OMNEM POPVLVM ISRAELIS, SICVT OVES QVIBVS NON EST PASTOR] cùm te occiso, Bethulienses nullo seruato ordine, sine pastore & duce erumpent, vt Assyrios persequantur ac castra diripiant. Quare TVNC NON LATRABIT VEL VNVS CANIS CONTRA TE, quia canes non allatrant mortuos (qualis tu eris) sed viuos. Sic ergo verba Iudith partim ironicè, partim amphibologicè, partim propheticè accepta, carent mendacio, verumque habent sensum. ita Serarius, Sanchez, Salianus & alij.

Sic Agatocles Syracusas obsidens, comminans obsessis se postridie in vrbe cænaturum, verus, sed contra mentem suam fuit vates; nam erumpentibus ciuibus in vrbem inductus in ea cænauit non vt victor, sed vt victus & captiuus. Hoc est quod ait S. Aug. serm. 229. de Temp. qui est de Iudith: *Non decuit pudicam mentiri: non intelligentibus dixit, actibus fecit quod promisit.*

QVONIAM HÆC MIHI DICTA SVNT PER PROVIDENTIAM DEI] Hæc ergo rexit & direxit Iudith, vt diceret & faceret omnia quæ dixit & fecit. Quare ipsa non est mentita: Deus enim mentiri nequit. VERS. 16.

NON EST TALIS MVLIER SVPER TERRAM] Audi S. Aug. serm. 229. iam citato. *Dum regi alto sermone imaginarijs verbis blanditur bellator, animus lasciuia soluitur in amore armorum, torpent vires innumerabiles militum luxu regifico, nuptiarum pompa nullo nubente construitur, cuncti ebrietate soluuntur. Non delicata matrona pugnauit, sed sopor tibi, quem feriæ præparauit.* VERS. 19.

SI FECERIT MIHI HOC DEVS TVVS (vt mihi subiuget Ierusalem & Iudæos) ERIT ET DEVS MEVS] q.d. fiam proselytus & Iudæus, colamque Deum verum Israelis. Ecce quàm potens & efficax fuit peroratio Iudith coram Holoferne. VERS. 21.

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Holofernes sinit Iudith per quatriduum vacare sibi, orationi, & ieiunio, ac noctu egredi quoties velit: tandem quarto vespere Holofernes cum Iudith conuiuatur, ac eius amore se inebriat.

1. TVnc iussit eam introire vbi repositi erant thesauri eius, & iussit illic manere eam, & constituit quid daretur illi de conuiuio suo. 2. Cui respondit Iudith & dixit: Nunc non potero manducare ex his, quæ mihi præcipis tribui, ne veniat super me offensio: ex his autem, quæ mihi detuli, manducabo. 3. Cui Holofernes ait: Si defecerint tibi ista, quæ tecum detulisti, quid faciemus tibi? 4. Et dixit Iudith: Viuit anima tua, Domine meus, quoniam non expendet omnia hæc ancilla tua, donec faciat Deus in manu mea hæc quæ cogitaui. Et induxerunt illam serui eius in tabernaculum, quod præceperat. 5. Et petijt dum introierit, vt daretur ei copia nocte, & ante lucem egrediendi foras ad orationem, & deprecandi Dominum. 6. Et præcepit cubicularijs suis, vt sicut placeret illi, exiret & introiret ad adorandum Deum suum, per triduum: 7. & exibat noctibus in vallem Bethuliæ, & baptizabat se in fonte aquæ. 8. Et vt ascendebat, orabat Dominum Deum Israel, vt dirigeret viam eius ad liberationem populi sui. 9. Et introiens, munda manebat in tabernaculo, vsque dum acciperet escam suam in vespere. 10. Et factum est, in quarto die Holofernes fecit cœnam seruis & dixit ad Vagao eunuchum suum: Vade, & suade Hebræam illam, vt sponte consentiat habitare mecum. 11. Fœdum est enim apud Assyrios, si femina irrideat virum, agendo vt immunis ab eo transeat. 12. Tunc introiuit Vagao ad Iudith, & dixit: Non vereatur bona puella introire ad dominum meum, vt honoficetur ante faciem eius, vt manducet cum eo, & bibat vinum in iucunditate. 13. Cui Iudith respondit: Quæ ego sum, vt contradicam Domino meo? 14. Omne quod erit ante oculos eius bonum & optimum faciam. Quidquid autem illi placuerit, hoc mihi erit optimum omnibus diebus vitæ meæ. 15. Et surrexit & ornauit se vestimento suo, & ingressa stetit ante faciem eius. 16. Cor autem Holofernis concussum est: erat enim ardens in concupiscentia eius. 17. Et dixit ad eam Holofernes: Bibe nunc, & accumbe in iucunditate, quoniam inuenisti gratiam coram me. 18. Et dixit Iudith: Bibam Domine, quoniam magnificata est anima mea hodie præ omnibus diebus meis. 19. Et accepit, & manducauit, & bibit coram ipso, ea quæ parauerat illi ancilla eius. 20. Et iucundus factus est Holofernes ad eam, bibitque vinum multum nimis, quantum numquam biberat in vita sua.

VERS. 2. NE VENIAT SVPER ME OFFENSIO] Græcè *scandalum*, q. d. ne si comedam cibos Gentilium Iudæis vetitos, Deum offendam; itaque pœnam acquiram & scandalum, id est tragulam & impedimentum, vt Deus per me non efficiat id quod ad commune bonum facere decreuit.

VERS. 5. EXPETIIT DVM INTROIRET, ET DARETVR EI COPIA NOCTE ET ANTE LVCEM (quando vellet) EGREDIENDI FORAS AD ORATIONEM] Petijt id Iudith, tum vt oratione & ieiunio præpararet & armaret se ad heroicam fortitudinem aggrediendi tantum facinus, quod mente destinarat: tum vt animos, modosque, & rationes illud exequendi à Deo hauriret; tum denique vt peracto facinore liberè sibi daretur regressus in Bethulia, eò quòd custodes cogitarent eam, more solito egredi ad orationem.

VERS. 7. ET BAPTIZABAT SE (abluebat manus & pedes) IN FONTE AQVÆ] Mos erat Iudæis ante orationem abluere manus, pedes, & quandoque totum corpus, tum vt puro corpore & animo ad Deum accederent: puritas enim corporis admonebat eos

A puritatis animi. Idem faciebant olim Christiani, vt dixi 1. Timoth. 2. 8. ad illa: *lauantes puras manus*; tum, vt si quid immundi tetigissent & irregularitatem legalem contraxissent, ab illa se per lotionem expiarent.

Porrò fons hic iuxta Bethuliam etiamnum extat, & à peregrinis visitur, teste Adrichomio in Bethulia.

VERS. 9. VSQVE DVM ACCIPERET ESCAM SVAM IN VESPERE.] Ieiunabat ergo Iudith à mane in vesperam; vespere sumebat cibum; ac post eum noctu egrediebatur ad orationem in ea pernoctans. His armis se ad heroicum suum opus obarmauit. Audi S. Ambr. l. de viduis: *Quid sobrietatem loquar? Temperantia enim virtus est feminarum. Inebriatis vino viris, & somno sepultis abstulit vidua gladium, exeruit manum, bellatoris abscidit caput, per medias hostiũ acies intemerata processit. Aduertitis igitur quantũ mulieribus nocere possit ebrietas, quando viros vina sic soluũt, vt vincantur à feminis? Esto igitur vidua temperans: casta primũ à viño, vt casta possis esse ab adultero: Nequaquã te ille tentabit, si vina nõ tentent. Nã si Iudith bibisset,*

dormisset cum adultero. Sed quia non bibit, haud difficilè ebrios exercitus vnius sobrietas & vincere potuit & eludere.

DIXIT AD VAGAO EVNVCHVM SVVM;] Vagao siue Bagao non tam est nomen proprium, vt vult Serarius, quàm commune Persis significans Eunuchum. Vnde Pagnin. in nomin. Hebr. Vagao, inquit, idem est, quod interior vel intimus, scilicet, eunuchus siue cubicularius; *ghaua* enim Chaldæis est interius: vel intestinum, vel Vagao idem est quod elatus siue eleuatus à rad. גאה *gaa* id est eleuare. Eunuchi enim erant primi in aula apud reges, imò eorum cubicularij & secretorum conscij, ac lenocinij amasiarum administri: eorum enim libidini lenocinantes speciosas feminas eis adducebant, vti fecit hic Vagao.

Id ita esse docet Plinius l. 13. c. 4. vbi ait Spadones apud Persas vocari Bagou. Et Ouidius libr. 2. Am. Eleg. 2.

Quem penes est dominam seruandi cura Bagoi,
Dum perago tecum pauca, sed apta, vaca.

Et Esther c. 2. 3. Egens (siue Vagao) fuit eunuchus Assueri regis præfectus gynecæo. Sic teste Curtio l. 10. nequissimus Alexandri magni eunuchus fuit Bagoas, qui falsis criminationibus Orsinem Persarum satrapam Alexandro interficiendum dedit. Fuit quoque Bagoas Herodis eunuchus. Porrò errat Seuerus Sulpitius qui Iudithæ historiam refert ad tempora Artaxerxis Ochi, eo quòd ipse habuerit eunuchum nomine Bagao.

VERS. 11. FOEDVM EST ENIM APVD ASSYRIOS, SI FEMINA IRRIDEAT VIRVM, AGENDO VT IMMVNIS AB EO TRANSEAT] Vide hîc corruptissimos & impurissimos Assyriorum & Persarum mores, quibus libido adeo erat honesta, vt per omnes feminas grassaretur, adeo vt apud eos fœdum haberetur aliquam intactam relinqui. O tempora! Audi Ammian. Marcel. l. 23. de Persis: *Effusiùs*, inquit, *pleriq; soliti solui in Venerem, agreq; contenti multitudine pellicum puerilium stuprorũ expertes pro opibus quisque asciscere matrimonia plura, vel pauca. Vnde apud eos per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Idem tradit Strabo l. 15. ad finem, & Cicero actione 5. in Verrem. Audi scelera magis fœda Theod. q. 24. in Leuit. *Persæ*, ait, *in hunc vsque diem non sororibus solùm, sed etiam matribus ac filiabus, nuptiarum lege permiscentur*, Idem de Medis, Indis & Æthiopibus tradit S. Hier. lib. 2. contra Iouin. Vnde Euripides in Andromede:

Tale, ait, *est omne barbarorum genus;*
Pater cum filia, filius cum matre
Miscetur, soror cum fratre.

Mirum ergo non est, quòd Persæ plures habuerint vxores, ideoque Iudith Holoferni hanc formosi coniugij escam obiecerit, qua eum vt piscem hamo suo caperet & necaret.

VERS. 14. QVIDQVID AVTEM ILLI PLACVERIT (intellige, si sit licitum, nec à Deo meo vetitum) HOC MIHI ERIT OPTIMVM] vt si me velit vxorem, non abnuam eum maritum, quem principem tantum esse scio, vt ex eius thalamo euchenda sim in Ducissam & Principissam: dat spem coniugij, vt fui amantem fallat, & quasi hostem populi sui occidat.

VERS. 18. BIBAM DOMINE] ex vino non tuo, sed meo, quod mecum ex Bethulia hac de causa tuli, ne vino ciboque Gentilium polluerer. Vnde sequitur: MANDVCAVIT ET BIBIT CORAM IPSO EA, QVÆ PARAVERAT ILLI ANCILLA EIVS.] Vnde videtur Iudith in alia mensa accubuisse, quæ vicina esset mensæ Holofernis, ita vt coram ipso manducaret & biberet: non enim decebat ipsam in mensa tanti principis cum eo accumbere. Vnde Græca habent: *Et accessit ancilla eius, & strauit ei ante Holofernem humi pelles, quas acceperat à Bagoa, ad quotidianum vsum suum, vt manducaret, accumbens super eas.* Sic etiamnum nonnullæ gentes, ac nuper Mulcasses rex Tumetanus coram Carolo V. humi sedens prandebat. Bibit ergo coram Holoferne Iudith, vt omnem cædis & odij suspicionem Holoferni eximeret, vtque eum ad largiùs bibendum prouocaret, itaque ex potu somno consopitum trucidaret, atque vt ex vino spiritus & animos viresque hauriret ad aggrediendum tam arduum facinus. Erat enim ieiuna, & ex ieiunio debilis & languida.

BIBIT QVE VINVM MVLTVM NIMIS, QVANTVM NVNQVAM BIBERAT IN VITA SVA] Græcè *ex quo natus erat.* Dei prouidentiâ id factum, vt sopitus vino Iuditham non tangeret, sed illa sobria & casta manens eum perimeret. Vide hîc quàm gaudiis vicina sint tristia, quamque conuiuia & crapula in funus mortemque desinant, ac *Extrema gaudij luctus occupet.* En tibi Holofernes deliciis adipatus, vino immersus, musicorum harmonia exultans, amoribus ebrius, mox à Iudith truncatur, & ad inferos, vbi suam crapulam æterna siti in flammis perennantibus digerat, detruditur. Audi S. Ambr de Elia & ieiunio: *Bibebant vinum in ebrietate potentes, qui Holoferni principi militiæ regis Assyriorum se tradere gestiebant; sed non bibebat femina Iudith ieiunans omnibus diebus viduitatis suæ, præter festorum dierum solennitates. His armis munita processit, & omnem Assyriorum circumuenit exercitum. Sobrij vigore consilij abstulit Holofernis caput; seruauit pudicitiam, victoriam reportauit. Hæc enim succincta ieiunio, in castris prætendebat alienis: ille vino sepultus iacebat vt ictum vulneris sentire non posset. Itaque vnius mulieris ieiunium innumeros strauit exercitus Assyriorum.*

Præclarè S. Basil. ho. 14. de ebrietate: *Ebrietas*, ait, *dæmon est voluntarius ex voluptate animabus nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est, virtutis inimica, fortem virum reddit ignauum, ex temperato facit lasciuum, iustitiam ignorat, prudentiam extinguit,*

CAPVT

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdith orans capite truncat Holofernem, caput in Bethuliam defert. Quare Ozias princeps, Achior, cæteriq́ue omnes Deum glorificant, & Iudithæ hymnum canunt.

1. VT autem serò factum est, festinauerunt serui illius ad hospitia sua, & concluſit Vagao ostia cubiculi, & abijt, 2. erant autem omnes fatigati à vino: 3. e-rarq́ue Iudith sola in cubiculo. 4. Porrò Holofernes iacebat in lecto, nimiâ ebrieta-te sopitus. 5. Dixitq́ue Iudith puellæ suæ, vt staret foris ante cubiculum, & obser-uaret. 6. Stetitq́ue Iudith ante lectum, orans cum lacrymis, & labiorum motu in si-lentio, 7. dicens: Confirma me Domine Deus Israel, & respice in hac hora ad ope-ra manuum tuarum, vt, sicut promisisti, Ierusalem ciuitatem tuam erigas: & hoc quod credens per te posse fieri cogitaui, perficiam. 8. Et cùm hæc dixisset, accessit ad co-lumnam, quæ erat ad caput lectuli eius, & pugionem eius, qui in ea ligatus pende-bat, exoluit. 9. Cumq́ue euaginasset illum, apprehendit comam capitis eius, & ait: Confirma me Domine Deus in hac hora. 10. & percussit bis in ceruicem eius, & ab-scidit caput eius, & abstulit conopeum eius à columnis, & euoluit corpus eius trun-cum. 11. Et post pusillum exiuit, & tradidit caput Holofernis ancillæ suæ, & iussit vt mitteret illud in peram suam. 12. Et exierunt duæ, secundùm consuetudinem suam quasi ad orationem, & tranſierunt castra, & gyrantes vallem, venerunt ad por-tam ciuitatis. 13. Et dixit Iudith à longè custodibus murorum: Aperite portas, quo-niam nobiscum est Deus, qui fecit virtutem in Israel. 14. Et factum est, cùm audissent viri vocem eius, vocauerunt presbyteros ciuitatis. 15. Et concurrerunt ad eam om-nes, à minimo vsque ad maximum: quoniam sperabant eam iam non esse venturam. 16. Et accendentes luminaria congyrauerunt circa eam vniuersi: illa autem ascen-dens in eminentiorem locum, iussit fieri silentium. Cumq́ue omnes tacuissent. 17. di-xit Iudith, Laudate Dominum Deum nostrum, qui non deseruit sperantes in se: 18. & in me ancilla sua adimpleuit misericordiam suam, quam promisit domui Israel: & interfecit in manu mea hostem populi sui hac nocte. 19. Et proferens de pera caput Holofernis, ostendit illis dicens: Ecce caput Holofernis principis militiæ Assyriorum, & ecce conopeum illius, in quo recumbebat in ebrietate sua, vbi per manum feminæ per-cussit illum Dominus Deus noster. 20. viuit autem ipse Dominus quoniam custodi-uit me Angelus eius. & hinc euntem, & ibi commorantem, & inde huc reuertentem, & non permisit me Dominus ancillam suam co nquinari, sed sine pollutione peccati reuocauit me vobis, gaudentem in victoria sua, in euasione mea, & in liberatione vestra. 21. Confitemini illi omnes, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius. 22. Vniuersi aurem adorantes Dominum, dixerunt ad eam: Benedixit te Dominus in virtute sua, quia per te ad nihilum redegit inimicos nostros. 23. Porrò Ozias princeps populi Israel, dixit ad eam: Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso, præ omnibus mulieribus super terram. 24. Benedictus Dominus, qui creauit cælum & terram, qui te direxit in vulnera capitis principis inimicorum nostrorum: 25. quia hodie nomen tuum ita magnificauit, vt non recedat laus tua de ore hominum, qui me-mores fuerint virtutis Domini, in æternum, pro quibus non pepercisti animæ tuæ, pro-pter angustias & tribulationem generis tui, sed subueniſti ruinæ ante conspectum Dei nostri. 26. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat. 27. Porrò Achior vocatus venit, & dixit ei Iudith: Deus Israel, cur tu testimonium dedisti, quòd vlciscatur se de inimicis suis, ipse caput omnium incredulorum incidit hac nocte in manu mea. 28. Et vt probes quia ita est, ecce caput Holofernis, qui in contemptu superbiæ suæ Deum Is-rael contempsit. & tibi interitum minabatur, dicens: Cùm captus fuerit populus Israel, gladio perforari præcipiam latera tua. 29. Videns autem Achior caput Holofernis, angustiatus præ pauore, cecidit in faciem suam super terram, & æstuauit anima eius. 30. Posteà vero quàm resumpto spiritu recreatus est, procidit ad pedes eius, & ado-rauit eam, & dixit: 31. Benedicta tu à Deo tuo in omni tabernaculo Iacob, quoniam in omni gente, quæ audierit nomen tuum, magnificabitur super te Deus Israel.

VERS. 1. FESTINAVERVNT SERVI ILLIVS AD HOSPITIA SVA] ne ebrij & gressu vacillantes visi à populo irriderentur, sed domi in lecto dormientes vinum crapulamque digererent. *Erant enim omnes fatigati à vino* v. 3. Vatabl. *eò quòd omnes defessi essent longa compotatione.* Egit hoc Dei prouidentia vt omnes vino consopiti abirent, & somnum captarent, ne quis vigilaret & audiret id quod Iudith machinabatur. Vide hic rursum quàm gula & crapula sit improuida taciatque, vt omnes sopiantur, ita vt nemo vigilum ante fores Holofernis (vti fieri solet) excubet.

VERS. 5. DIXITQVE IVDITH PVELLÆ SVÆ, VT STARET FORIS ANTE CVBICVLVM ET OBSERVARET] ne quis propiùs ad cubiculum accederet, & audiret ea quæ ipsa in cubiculo, mactando Holofernem agebat. Græca vberiùs habent. *Et dixit Iudith seruæ suæ stare extra cubiculum ipsius, & obseruare exitum* B *eius, sicut quotidie. Exire enim dixit ad orationem suam. Et Bagoæ locuta est iuxta verba hæc. Et abierunt omnes à facie Domini sui & nemo remansit in cubiculo a paruo vsque ad magnum.*

VERS. 6. ORANS CVM LACRYMIS] Rem enim inauditam plenam periculo, ac vires animosque feminæ superantem aggrediebatur: quare à Deo robur & audaciam lachrymans poscebat, dicens: *Confirma me Domine Deus.* Græca pleniùs habent: *Domine Deus omnis virtutis, respice in hora hac super opera manuum mearum in exultationem Hierusalem; quoniam nunc tempus suscipere hæreditatem tuam, & facere studium meum in quassationem hostium, qui insurrexerunt nobis.*

VERS. 8. ET PVGIONEM EIVS] Græcè: *& acinacem eius,* hoc est gladium Persicum, breuem, & recuruum, C quales nunc sunt gladij Turcarum, vulgò *simitarræ* vocantur. Hinc liquet Holofernem fuisse Persam, vt tradit Cedrenus.

VERS. 9. APPREHENDIT COMAM CAPITIS EIVS] vt certiùs, fortiusque eum feriret, ne ipse aliqua corporis agitatione & motu, qui in somnis dormientibus obuenit, ictum declinaret aut infringeret: manu ergo sinistra tenuit comam, vt caput retineret immotum ad ictum vibrantis dexteræ recipiendum. Porrò Persas prolixam comam alere solitos, docet Xenophon l. 1. Cyripædiæ, & Herod. l. 1. vbi Persas vocat κομήτας id est, crinitos, & comatos.

VERS. 10. ET PERCVSSIT BIS IN CERVICEM EIVS] non punctim, sed cæsim, vt caput iacentis, & altum stertentis amputaret: quare totis connisa viribus acinacem in collum Holofernis impegit, ac secundo ictu caput ab humeris resecuit. Vnde Græca habent: *Et percussit in ceruicem eius bis in fortitudine sua.* Mirum est sanctum Augustinum serm. 228. pro *bis* legere *ter.* Simili modo Attila rex Hunnorum superbissimus, qui se nominabat flagellum Dei, & in aciem educebat septingenta armatorum millia, adeoque Theodosium Imp. sibi tributum pendere cogebat, ac spe totius orbis imperium deuorabat, à Deo superbos humiliante per feminam occisus est. Audi Baronium anno Christi 454 *Hoc anno, Ætio adhuc viuente, Attila,* inquit Marcellinus, *Ætij hortatu, noctu mulieris manu cultro confoditur.* Ita terror orbis qui viros omnes despiciebat, feminæ vnius manu occisus est. Sic & Abimelech rex, vel potiùs Tyrannus Sichimorum, interfectus est à femina, quæ fragmine molæ ei cerebrum comminuit. Iudith. 9. 53.

ET ABSCIDIT CAPVT EIVS] vt illud secum deferret, & in trophæum muris Bethuliæ affigeret: itaque metu Assyrios percelleret, & in fugam cõpelleret, vti reipsa cõtigit: ita Iudith sobria ebrium, casta incestum, fidelis infidelem, iusta iniustum, humilis superbum, pia impium truncauit, imò veriùs sobrietas ebrietatem, castitas libidinem, fides perfidiam, iustitia iniustitiam, humilitas superbiam, pietas impietatẽ mactauit. Ita Sanctus Fulgentius, Epistolà secũnda de statu viduali. *Denique cùm Holofernes innumero Bethuliam obsedisset exercitu, & omnis Israelitarum virtus perturbata languesceret: egreditur castitas oppugnatura lasciuiam, & ad interitum superbiæ humilitas sãcta procedit. Ille pugnabat armis, ista ieiunijs; ille ebrietate, ista oratione. Igitur quod omnis Israelitarum populus facere non potuit, sancta vidua castitatis virtute perfecit. Obtrũcauit vna mulier tãti agminis ducẽ, & insperatam Dei populo reddidit libertatẽ.*

Audi sanctum Ambrosium l. 3. offic. c. 13. *Primus triumphus eius fuit, quòd integrum pudorem de tabernaculo hostis reuexit. Secundus, quòd femina de viro reportauit victoriam fugauit populos cõsilio suo. Horruerunt Persæ audaciam eius, vtique (quod in illis Pythagoreis duobus mirantur) non expauit mortis periculum sed nec pudoris, quod est grauius bonis feminis: non vnius ictum carnificis, sed nec totius exercitus tela trepidauit. Stetit inter cuneos bellatorum femina, inter victricia arma secura mortis. Quantum ad molem spectat periculi, moritura processit: quantum ad fidem, dimicatura. Honestatem igitur, secuta est Iudith: & dum eam insequitur, vtilitatem etiã inuenit.* Causas honestatis, siue virtutis multiplicis in Iudith subiicit dicens: *Honestatis enim fuit prohibere, ne populus Dei prophanis se dederet. ne ritus patrios & sacramenta proderet, ne sacras virgines, viduas graues, pudicas matronas barbaricæ subiugaret impuritati, ne obsidionẽ deditione solueret. Honestatis fuit, se malle pro omnibus periclitari, vt omnes eximeret periculo. Quanta honestatis auctoritas, vt consiliũ de sũmis rebus femina sibi vindicaret, nec principibus populicõmitteret? Quãta honestatis auctoritas, vt Deũ adiutorẽ præsumeret: quanta gratia, vt inueniret?*

Tropol. Tuus Holofernes est gula, superbia, luxuria, auaritia, ira, acedia. Hanc generosè supera & macta, ac tuum Holofernem mactasti.

Alleg. Holofernes typus est Diaboli, cuius caput vera Iudith, id est, B. Virgo contriuit iuxta oraculum à Deo editum Geneseos 3. Iudith Holofernem terrorem Orientis singulari certamine quasi in duello, suo ipsius acinace sine vulnere velut ludibunda cæcidit, & quod magis fuit arduum, pudicitiam èmediis impudicorum castris intactam, & opimis spoliis triumphantem reduxit. At beata Virgo innumeras dæmonum phalanges duello singulari prostrauit, & indies prosternit, & castitatis triumphum non tantùm in se, sed in omnibus virginibus, castisque sui assectis celebrauit & celebrat; imò, quod omnia iura naturæ superat, Virgo simul est, & Mater Dei, ac vna trino cognomine gaudet:

Vna Dei pariter filia, sponsa, parens.

Iudithæ acclamarunt Assyrij: *Non est talis mulier super terram.* Et *nomen tuum memorabitur in vniuersa terra.* Beatæ Virgini quotidie in eius hymnis acclamat Ecclesia: *Beatam te dicent omnes generationes.* Iudith forma fuit admirabili, vt ad eam omnes obstupescerẽt: Beatæ Virgini accinit Ecclesia: *Diffusa est gratia in labijs tuis, speciosa & suauis facta es in delicijs tuis sãcta Dei genitrix;* imò Christus ipse in Cãt

Tota

Tota pulchra es amica mea, formosa mea, columba mea Porrò Iudithæ pulchritudo Holofernem excitauit ad luxuriam : at B. Virginis forma intuentes excitabat ad castitatem. Audi sanctum Ambrosiũ libro de institutione virginum capite septimo, *Cuius* (inquit loquens de Virgine) *tanta erat gratia, vt non solùm in se virginitatis gratiam seruaret, sed etiã his quos viseret, integritatis insigne conferret. Visitauit Ioannem Baptistã, nec immeritò mansit integer corpore, quem in tribus mensibus, oleo quodam suæ præsentiæ & integritatis vnguento Domini mater exercuit.* Ita S. Ambrosius, & S. Thomas 3. Sententiarum, dist. 3. q. 2. ad 4. *Pulchritudo*, inquit, *B. Virginis intuentes ad castitatem excitabat.* Idem enim docet Glossa, sermone de Conceptione beatæ Virginis, quod quidem ex peculiari Dei dono concessum est.

Iuditham timuerunt, & fugerunt Assyrij : B. Virginem timent omnes dæmones & impij. Vnde sanctus Bernardus citatus à sancto Bonaventura in speculo B. Virg. c. 9. *Non sic*, inquit, *timent hostes visibiles quasi caterorum aciem copiosam, sicut aërea potestates Mariæ vocabulum, patrocinium, & exemplum : fluunt & pereunt sicut cera à facie ignis, vbicumque inueniunt crebram huius nominis recordationem, deuotam inuocationem, sollicitam imitationem.* B

Iudith clausa in oratorio Deum suis ieiuniis, ciliciis, precibus, lacrymis Israeli conciliauit: Beata Virgo clausa in cubiculo, ac ieiuniis & gemitibus inenarrabilibus obsecrans Deum pro mundi reconciliatione meruit. Angelum pacis paranymphum excipere, qui eam huius pacis mediatricem per Verbi in ea incarnationem annunciaret. Iudithæ victrici acclamauit populus : *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum.* Idem & longè maiora B. Virgini accinunt Patres, Doctores & omnes Orthodoxi. C

ET ABSTVLIT CONOPEVM] vnà cum capite, vt ex eo qui norant Holofernem, agnoscerent caput illud esse illius, non calonis, vel mancipij cuiuspiam; simul vt conopeum tot gemmis intextum victoriæ tantæ esset spolium simul & trophæum.

ET EVOLVIT CORPVS TRVNCVM] Græcè : *& reuoluit corpus eius è lecto*, scilicet in pauimentum. Vnde postea veniens Vagao vidit corpus in suo sanguine cruentum & sanioſum iacere in terra. Fecit id Iudith, vt Hebræis ex vrbe erumpentibus Assyrij confugientes ad Holofernem eum in terra truncum videntes, metu obstupescerent, & obrigescerent, vt arma capere & Hebræis resistere non auderent.

VERS. 11. ET POST PVSILLVM EXIVIT] quia paulisper cõsedit ad respirandum: omnes enim vires & spiritus exeruerat in crassa Holofernis ceruice truncanda; sed & metus periculi, ne facinus innotesceret, spiritum ei intercluserat, vt eum sedendo & respirando recolligere opus foret. Simul id fecit, vt si quid cruoris vesti suæ adhæsisset, illud abstergeret; ac præsertim, vt statim Deo pro hoste tam feliciter cæso summas ageret gratias. D

VERS. 15 QVONIAM SPERABANT (id est timebant.) Sic Poeta ait :

Et sperate (id est timete) *Deos memores fandi atque nefandi,*

EAM NON ESSE VENTVRAM] sed captiuam ab Assyriis detineri. Insolito ergo nuncio reditus Iudith, exciti omnes concurrerunt, tum vt eam, de qua desperarant, viderent; tum vt ab ea andirent, quid ab ea gestum foret, quidúe spei obsessis & ad extrema redactis affulgeret.

VIVIT AVTEM IPSE DOMINVS (id est iuro per vitam Dei) QVONIAM CVSTODIVIT ME ANGELVS EIVS ET HINC EVNTEM, ET IBI COMMORANTEM, ET INDE HVC REVERTENTEM, ET NON PERMISIT ME DOMINVS ANCILLAM SVAM COINQVINARI.] Iurat Iudith se per Angelum custoditam ab omni Assyriorum petulantia & libidine, quia hoc Hebræis incredibile videbatur, vt femina tam speciosa tam impudicorum manus euaderet. Et certè humanitus id erat impossibile. Deo autem & Angelis id fuit possibile & facile. Sciuit Iudith Angelum sibi tutelarem affuisse, siue quòd eum aspectabili forma viderit; siue quòd inspirationes eius assiduè audierit, quibus sentiebat se admoneri & dirigi per omnia, vt sciret quid qualibet hora & loco sibi agendum foret & dicendum; siue quod alia præsentiæ & directionis suæ signa Angelus ei dederit, vt tam heroicum facinus animosè aggrederetur nec de felici eius successu dubitaret. Sic Angelus visibiliter apparebat, dirigebatque S. Cæciliam cum S. Valeriano sponso ad castitatem & martyrium, æquè ac sanctum Iulianum, & Basillam, S. Franciscam Romanam, similesque eximios sanctos, præsertim virgines. VERS. 20.

Porrò Serarius, Salianus, & alij censent hunc Angelum fuisse vnum è primis & primariis, propter negotij magnitudinem, in quo totius populi & Ecclesiæ Dei salus vertebatur. Vnde nonnulli putant eum fuisse S. Michaelẽ. Hic enim olim erat protector Synagogæ, sicut nunc Ecclesiæ. Alij opinantur fuisse sanctum Gabrielẽ, qui sicut à fortitudine nomen habet (Gabriel enim Hebraicè idẽ est, quod fortitudo Dei) sic operibus Heroum & Heroinarum generosis & fortibus (quale erat hoc Iudith) adest & præest, vt patet Danielis 10. 20. vt ipse ait : *Nunc reuertar vt prælier* (pro Hebræis) *aduersum principem Persarum.* Hinc Gabriel fuit nuncius incarnationis Verbi (quod diuinæ potentiæ & fortitudinis opus fuit maximum) ideoque custos B. Virginis Deiparæ. Audi beatum Petrum Damiani sermone primo de Natiuitate B. Virginis, vbi per thronum Salomonis duobus leonibus stipatum, mysticè accipiens B. Virginem: *Duo leones*, inquit, *sunt Gabriel Archangelus, & Ioannes Euãgelista, quorũ alter dexteræ Virginis, alter sinistræ custos deputatus est, Gabriel enim mẽtẽ, Ioannes carnem peruigili sollicitudine seruauerũt.* Leæna pariter fuit hîc Iudith Holofernem lanians : leo ergo illi natus est Gabriel, qui fortissimè & castitatem eius tutaretur, & dexteram eius in cæde tyranni roboraret.

Alij hoc decus victoriæ Iudith assignant sancto Raphaeli. Hic enim est præses sanctitatis ac dux viarum & viatorum æquè ac castitatis tutor, vt dixi in Tobia. Ipse ergo Iuditham castam, sanam, & sanctam duxerit & reduxerit. Porrò quod Angeli sanctis & castis heroica destinantibus adsint & præsint, patet ex illis quæ annotaui Exodi 23. v. 20. & Danielis 10. 20.

CONFITEMINI ILLI OMNES] Vide hîc modestiam, gratitudinem, constantiam, & pietatem Iudithæ, qua totum decus suæ fortitudinis & victoriæ non sibi sed Deo ascribit. Porrò solebant Hebræi, accepto aliquo insigni beneficio in gratiarum actionem concinere psalmum centesimum decimum septimum. *Confitemini Domino, quoniam* VERS. 21.

quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius; vt nos concinimus. *Te Deum laudamus.*

VERS. 23. PORRO OZIAS PRINCEPS POPVLI ISRAEL DIXIT AD EAM: BENEDICTA ES TV FILIA A DOMINO DEO EXCELSO PRÆ OMNIBVS MVLIERIBVS SVPER TERRAM Huc alluſit Gabriel Archangelus ſalutans B. Virginem, *Aue gratia plena benedicta tu in mulieribus*: Iudith enim fuit vmbra & typus B. Virginis; vnde ſequitur.

VERS. 25. QVIA HODIE NOMEN TVVM ITA SANCTIFICAVIT, VT NON RECEDAT LAVS TVA (Græcè eſt *ſpes tua*, id eſt memoria & laus ſpei tuæ, qua ſperans in Deum, tantam victoriam Iſraeli peperiſti) DE ORE HOMINVM] Tale prorſus eſt nomen Beatæ Mariæ, de quo Beatus Petrus Chryſologus Serm. 146. *Nomen hoc*, inquit, *prophetiæ germanum eſt, hoc renaſcentibus ſalutare, hoc virtutis inſigne hoc pudicitiæ decus, hoc indicium caſtitatis, hoc Dei ſacrificium, hoc hoſpitalitatis virtus, hoc collegium ſanctitatis: merito ergo matris Chriſti nomen hoc eſt maternum.* Hæc Chryſologus. Methodius orat. in hypapantem: *tuum*, inquit, *Deigenitrix, nomen diuinis benedictionibus & gratijs omni ex parte refertum.* Et S. Bern. hom. 2 ſuper miſſus eſt. *Si inſurgant*, inquit, *venti tentationum, ſi incurras ſcopulos tribulationum, reſpice ſtellam, voca Mariam: ſi iracundia, aut auaritia, aut carnis illecebræ nauiculã concuſſerit mentis, reſpice ad Mariam: ſi criminum immanitate turbatus, conſcientiæ fœditate confuſus, iudicij terrore, barathro deſperationis incipias turbari, vel abſorberi, & triſtari; in periculis, in angustijs, in rebus dubijs, Mariam cogita; Mariam inuoca, non recedat ab ore, non recedat a corde.* Ita Serarius, Sanch. & alij.

PRO QVIBVS (id eſt eò quòd, eſt Hebraiſmus) NON PEPERCISTI ANIMÆ (id eſt, *vitæ*) TVÆ (offerens & exponens eam euidenti mortis periculo) PROPTER ANGVSTIAS ET TRIBVLATIONEM GENERIS TVI (id eſt gentis tuæ, vt ſcilicet patriam & ciues tuos obſidio & excidio liberares) SED SVBVENIENTI RVINÆ] eam præueniens & auertens, ne rueret ciuitas & Reſp. Iſraelis.

VERS. 29. VIDENS AVTEM ACHIOR CAPVT HOLOFERNIS AVGVSTIATVS PAVORE (præ horrore capitis truncati Holofernis vndique cruenti & ſanguinolenti) CECIDIT IN FACIEM SVAM SVPER TERRAM, ET ÆSTVAVIT ANIMA ILLIVS Græcè *defecit*, ſeu, *exſolutus eſt ſpiritus*, id eſt deliquium animi paſſus eſt, ſtupore ſcilicet tã inſperatæ & inopinatæ rei attonitus variis perturbationum motibus in cor eius confluentibus. Abibat enim imminentis ſibi, & nominatim denuntiatæ mortis timor, ſuccedebat confidentia; fugiebat triſtitia, ſubintrabat gaudium: diffidentia locum cedebat admirationi, & ſimul cum huius prodigij contemplatione fides, ſpes, charitas & dona ſpiritus S. infirmitatem expellebant, vt mox dicetur. ita Salianus.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdith iubet caput Holofernis è muris ſuſpendi: Achior ad Iudaiſmum conuertitur: irruunt Hebræi in Aſſyrios, illi cæde Holofernis conſternuntur, & magno clamore complorant.

1. DIxit autem Iudith ad omnem populum: Audite me fratres, ſuſpendite caput hoc ſuper muros noſtros: 2. Et erit, cùm exierit Sol, accipiat vnuſquiſque arma ſua, & exite cum impetu, non vt deſcendatis deorſum, ſed quaſi impetum facientes. 3. Tunc exploratores neceſſe erit vt fugiant ad principem ſuum excitandum ad pugnam. 4 Cumque duces eorum cucurrerint ad tabernaculum Holofernis, & inuenerint eum truncum in ſuo ſanguine volutatum, decidet ſuper eos timor. 5. Cumque cognoueritis fugere eos, ite poſt illos ſecuri, quoniam Dominus conteret eos ſub pedibus veſtris. 6. Tunc Achior videns virtutem, quam fecit Deus Iſrael, relicto gentilitatis ritu, credidit Deo, & circumcidit carnem præputij ſui, & appoſitus eſt ad populum Iſrael, & omnis ſucceſſio generis eius vſque in hodiernum diem. 7. Mox autem vt ortus eſt dies, ſuſpenderunt ſuper muros caput Holofernis, accepitque vnuſquiſque vir arma ſua, & egreſſi ſunt cum grandi ſtrepitu & vlulatu. 8. Quod videntes exploratores, ad tabernaculum Holofernis cucurrerunt. 9. Porrò hi qui in tabernaculo erant, venientes, & ante ingreſſum cubiculi perſtrepentes, excitandi gratia, inquietudinem arte moliebantur, vt non ab excitantibus, ſed à ſonantibus Holofernes euigilaret. 10. Nullus enim audebat cubiculum virtutis Aſſyriorum pulſando aut intrando aperire. 11. Sed cùm veniſſent eius duces ac tribuni, & vniuerſi maiores exercitus regis Aſſyriorum, dixerunt cubiculariis. 12. Intrate & excitate illum, quoniam egreſſi mures de cauernis ſuis, auſi ſunt prouocare nos ad prælium. 13. Tunc ingreſſus Vagao cubiculum eius, ſtetit ante cortinam, & plauſum fecit manibus ſuis: ſuſpicabatur enim illum cum Iudith dormire. 14. Sed cùm nullum motum iaſcentis ſenſu aurium caperet, acceſſit proximans ad cortinam, & eleuans eam, videnſque cadauer abſque capite Holofernis in ſuo ſanguine tabefactum iacere ſuper terram, exclamauit voce magna cum fletu, & ſcidit veſtimenta ſua. 15. Et ingreſſus tabernaculum Iudith, non inuenit eam, & exilijt foras ad populum. 16. & dixit: Vna mulier

mulier Hebræa fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor: ecce enim Holofernes iacet in terra, & caput eius non est in illo. 17. Quòd cùm audissent principes virtutis Assyriorum, sciderunt omnes vestimenta sua, & intolerabilis timor & tremor excidit super eos, & turbati sunt animi eorum valde. 18. Et factus est clamor incomparabilis in medio castrorum eorum.

VERS. 1. DIXIT AVTEM IVDITH: SVSPENDITE CAPVT A SVPER MVROS] vt Assyrij videntes Ducem suum cæsum, percellantur & fugiant.

VERS. 2. ET ERIT CVM EXIERIT (ortus fuerit) SOL, ACCIPIAT VNVSQVISQVE ARMA SVA, ET EXITE CVM IMPETV, NON VT DESCENDATIS DEORSVM (ad verum & seriùm cùm Assyrijs longè potentioribus prælium) SED QVASI IMPETVM FACIENTES] id est quasi impressionem agentes in proximam hostium stationem, q. d. nolite plena acie confligere, vtpote pauci contra innumeros, sed simulate vos velle confligere, vt scilicet Assyrij confugiant ad Holofernem, vt aciem instruat, ac videntes eum cæsum consternentur & fugiant. Nolebat enim Iudith Assyrios inuadi, antequam mors Holofernis percrebuisset, & Assyrios inopes animi & consilij reddidisset: sed eo facto iussit, vt illico in pauidos & fugientes irruerent. Si enim tempus dedissent Assyrijs, potuissent ipsi communi consilio alium Ducem sibi deligere, qui obsidionem Bethuliæ prosequeretur; itaque vrbem fame sitique confectam caperet. Sed Iudith prudenter id prouidens iussit, vt morte Holofernis vulgatâ, subitò in perculsos totis viribus & agminibus inuolarent. Quo facto hostes stupefacti fugientes ab Hebræis victi cæsique fuere. Vide ergo hic prudentiam & solertiam bellicam Iudithæ, quæ cœptam victoriam ad finem vsque prosecuta est, quare prudentior fuit Hannibale, qui cùm Romanos in Canensi pugna planè concidisset, suaderetque Maharbal præfectus equitum, vt illico Romam pergeret; sine dubio enim eam perculsam occupaturū, ac die quinto in Capitolio cænaturum, dum tardaret Hannibal, diceretque maturiùs hac de re cogitandum, subiunxit Maharbal: *Vincere scis Hannibal sed Victoria vti nescis.* ita Liuius l. 22. Audi S. Ambr. lib. de viduis: *nec dextera tantùm hoc opus, sed maiora trophea sapientia: Nam manu solum Holofernem vicit, consilio autem omnem hostium vicit exercitum. Suspenso enim Holofernis capite, quod virorum non potuit excogitari consilio, suorum erexit animos, hostium fregit: suos pudore excitans, hostes quoque terrore percellens, eoq; cæsi sunt & fugati. Ita vnius viduæ temperantia atque sobrietas, non solùm naturam suam vicit; sed, quod est amplius, fecit viros etiam fortiores.*

Simili modo Dauid, amputato capite Goliath, eoque Philisthæis ostenso, ipsos perculit, & in fugā egit 1. Reg. 17. Idem fecit Iudas Machabæus resecto & ex arce Sion suspenso capite Nicanoris 2. Machab. 15. 35. Sic & M. Liuius & Claud. Nero consules Rom. cæso Asdrubale cum 56. millibus Carthaginensibus, capiteque eius ex inopinato ante castra Hannibalis fratris proiecto, eum ita perculerunt, vt diceret actum esse de fortuna Carthaginensium; atque illico fugiens in angulum Italiæ ad Brutios se receperit; testē Liuio in fine l. 26.

VERS. 6. TVNC ACHIOR VIDENS VIRTVTEM (potentiam & formidinem scilicet tam fortem, prodigiosam & diuinam victoriam de cæso Holoferne) QVAM FECIT DEVS ISRAEL (Græcè Israelis, id est populi Israelitici) RELICTO GENTILITATIS RITV (idolatriâ & gentilismo) CREDIDIT DEO, ET CIRCVMCIDIT (non suâ, sed Leuitæ alicuius manu) CARNEM PREPVTII SVI] factus proselytus & Iudæus; licet enim Ammonitæ, Arabes, Phœnices, Ægyptij, Æthiopes circumcisionem iam olim ab Abraham & Iudæis accepissent, tamen acceperant eam vt liberam, non vt obligantem & necessariam, vti eam à Deo iubente acceperant Hebræi. Vnde multi se non circumcidebant ob pudorem & dolorem circumcisionis: quare paulatim circumcisio apud eos quasi euanuit. Achior ergo; licet Ammonita, fuit incircumcisus, sed hoc facto Iudilh conuersus ad Iudaismum, se circumcidit. Circumcisio enim erat professio Iudaismi & legis Mosaicæ, sicut baptismus iam est professio Christianismi & legis Euangelicæ.

ET APPOSITVS EST AD POPVLVM ISRAEL] vt quasi ciuis Israelitarum ius ciuium haberet ad omnia eorum priuilegia, iura, dignitates etiam & magistratus. Licet enim Deus vetuisset Deut. 23. 3. Ammonitas & Moabites admitti in cœtum Israel, tamen in hac lege permisit dispensari ob insignia alicuius in Israelem merita, qualia fuerunt Achior, qui coram Holoferne Dei erga Israelem prouidentiam & protectionem publicè erat professus, & dignis encomijs celebrarat. Sic Ruth Moabitis admissa fuit in cœtum Israel nubensque Booz, facta est auia Dauidis indeque Christi. Hanc enim esse Dei mentem responderunt legisperiti, vel Prophetæ, vel Pontifices consulentes Deum per Vrim & Tummim, de quibus dixi Exodi 28. 28.

VERS. 10. NVLLVS ENIM AVDEBAT CVBICVLVM VIRTVTIS ASSYRIORVM PVLSANDO, AVT INTRANDO APERIRE] *Virtutis*, id est potentiæ & maiestatis *Assyriorum*, ita vocant Holofernem suum Ducem & Principem. Sicut nos regem vel principem vocamus Regiam Maiestatem, suam Celsitudinem, suam Excellentiam.

VERS. 12. EGRESSI MVRES DE CAVERNIS] Ita ex contemptu vocant etiam Iudæos, quasi inermes & imbelles, sed mures hosce mox experti sunt euasisse leones, qui elephantes eorum prosternerent.

VERS. 13. TVNC INGRESSVS VAGAO CVBICVLVM EIVS STETIT ANTE CORTINAM.] Adeo enim principes Assyriorum, & Persarum seruabant suam grauitatem, & maiestatem, vt non nisi per cortinam loquerentur, darentque responsa, vti etiamnum faciunt Reges Sinarum. Vnde Athenæus l. 4. c. 6. ex Heraclide tradit, principes inuitatos à Rege Persarum ad conuiuium, in eodem cubiculo cum eo cœnasse, sed interiecto velo, ita vt ab eis videri non posset, cùm ipse eos facile videret.

VERS. 14. CADAVER, &c. IACERE SVPER TERRAM] Græca *super lectum*, vel lectus hic erat terra prope lectum, vt habent Græca v. 16.

VERS. 15. VNA MVLIER HEBRÆA FECIT CONFVSIONEM IN DOMO REGIS] dum principem occidendo tota castra confudit, perculit, turbauit. Vide hic prudentiam Iudith, quæ caput Ducis petijt: eo enim sublato castra tota sustulit. Castra enim sine duce, idem sunt, quod populus sine rege, oues

sine pastore, discipuli sine magistro, filij sine patre cives sine consule. Vnde Tarquinius rex Roman. capita papauerum in horto demetens, hoc ipso filio, qui fictè ad Gabinos transfugerat, per nuncium significauit, capita principum Gabinorum esse A tollenda: quo facto Gabini quasi acephali se dedidere Tarquinio, teste Liuio. Hanc gnomen mysticè Doctores applicant D. Virgini, quæ caput Draconis infernalis conterens, tota eius infernalium spirituum agmina pessumdedit.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assyrij, audita cæde Holofernis fugientes cæduntur ab insequentibus Hebræis, qui castra spolijs onusta per triginta dies diripiunt, seseque ditant: Iudith à Ioacim Pont. totoq; populo benedicitur, & omnibus, quæ Holofernis propria fuerant, locupletatur.

1. CVmque omnis exercitus decollatum Holofernem audisset, fugit mens & consilium ab eis, & solo tremore & metu agitati, fugæ præsidium sumunt, 2. ita vt nullus loqueretur cum proximo suo, sed inclinato capite, relictis omnibus, euadere festinabant Hebræos, quos armatos super se venire audiebant, fugientes per vias camporum & semitas collium. 3. Videntes itaque filij Israel fugientes, secuti sunt illos. Descenderuntque clangentes tubis, & vlulantes post ipsos. 4. Et quoniam Assyrij non adunati, in fugam ibant præcipites: filij autem Israel vno agmine persequentes, debilitabant omnes, quos inuenire potuissent. 5. Misit itaque Ozias nuncios per omnes ciuitates & regiones Israel. 6. Omnis itaque regio, omnisque vrbs electam iuuentutem armatam misit post eos, & persecuti sunt eos in ore gladij, quousque peruenirent ad extremitatem finium suorum. 7. Reliqui autem qui erant in Bethulia, ingressi sunt castra Assyriorum, & prædam, quam fugientes Assyrij reliquerant, abstulerunt, & onustati sunt valde. 8. Hi verò qui victores reuersi sunt ad Bethuliam, omnia quæ erant illorum, attulerunt secum, ita vt non esset numerus in pecoribus & iumentis, & vniuersis mobilibus eorum, vt à minimo vsque ad maximum omnes diuites fierent de prædationibus eorum. 9. Ioacim autem summus pontifex, de Ierusalem venit in Bethuliam cum vniuersis presbyteris suis, vt videret Iudith. 10. Quæ cùm exisset ad illum, benedixerunt eam omnes vna voce, dicentes: Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri: 11. quia fecisti viriliter, & confortatum est cor tuum, eò quòd castitatem amaueris, & post virum tuum, alterum nescieris: ideo & manus Domini confortauit te, & ideo eris benedicta in æternum. 12. Et dixit omnis populus: Fiat, fiat. 13. Per dies autem triginta, vix collecta sunt spolia Assyriorum à populo Israel. 14. Porrò autem vniuersa, quæ Holofernis peculiaria fuisse probata sunt, dederunt Iudith in auro, & argento & vestibus, & gemmis & omni supellectili, & tradita sunt omnia illi à populo. 15. Et omnes populi gaudebant, cum mulieribus, & virginibus, & iuuenibus, in organis & cytharis,

VERS. 1. FVGIT MENS ET CONSILIVM AB EIS, ET SOLO TREMORE ET METV AGITATI FVGÆ PRÆSIDIVM SVMVNT] tum quia videbant ducem suum Holofernem capite truncatum; tum quia Deus ademit eis mentem & consilium, vt quasi mentis impotes nescirent quid sibi agendum foret. Alioqui enim, si fuissent mentis compotes, alium sibi ducem constituissent, qui Bethulienses ciues paucos ad deditionem cogeret. Tum quia Deus immisit eis terrorem panicum, vt cæso duce, putarent se pariter cædendos ab Hebræis. Quare præcipites se in fugam dederunt: itaque fugientes à paucis Hebræis insequentibus, & clangentibus cæsi sunt, vti à trecentis Gedeonis militibus cæsa sunt centum millia Madianitarum, Iudicum 7.

VERS. 4. DEBILITABANT OMNES] hos occidendo, illos vulnerando, alios mutilando, &c. Hebr. enim חלצ *chalas* hæc omnia significat.

VERS. 7. ONVSTATI] id est onerati spoliis. Nonnulli censent legendum *honestati*, id est, *ditati sunt*, vt habent Græca: honestas enim in Scriptura sæpè significat diuitias, & honestare idem est quod ditare. B

VERS. 9. IOACIM AVTEM SVMMVS PONTIFEX DE IERVSALEM VENIT IN BETHVLIAM CVM VNIVERSIS PRESBYTERIS SVIS (Græcè *cum Ierosolymitano senatu*, fortè cum *concilio Sanedrim*, quod erat summum, continens 70. Senatores eximios) VT VIDERET IVDITH, eique benediceret, & de victoria tanta gratularetur.

VERS. 10. QVÆ CVM EXISSET AD ILLVM, BENEDIXERVNT EAM OMNES VNA VOCE DICENTES: TV GLORIA IERVSALEM, TV LÆTITIA ISRAEL, TV HONORIFICENTIA (honor & decus) POPVLI NOSTRI] Græcè: *Tu sublimitas Israel, tu exultatio magna Israel, tu gloriatio magna generis nostri.* Vatabl. *Tu excellentia Ierosolymitarū, tu magna Israelitarū latitia, tu præclara generis nostri gloriatio*, q. d. Ierusalem liberans ab Holoferne magnam ei gloriam contulisti: tu ab eodem defendens Israelitas iam timore & mœrore confectos, ingentem eis lætitiam, & nouam

nouam quasi vitam indidisti: tu populo tuo vniuerso ingens nomen & decus peperisti apud omnes gentes, quæ audientes hoc tuum facinus, obstupescent, dicentque: *Tanti dux femina facti.*

Alleg. Iudith fuit typus B. Virginis. Hæc enim exultatio est, decus & gloria non tantùm Ierusalem, sed totius orbis; non tantùm Israelis, sed omnium gentium, non tantùm Synagogæ, sed vniuersæ Ecclesiæ. Vnde B. Greg. Nazian. in Tragœdia, Christus patiens, eam sic affatur:

Regina, Domina, generis humani bonum,
Amica semper esto tu mortalibus,
Maximaq; quouis in loco mihi salus.

Cyrillus Alexandrinus homilia contra Nestorium: *Sit*, inquit, *tibi sancta Dei mater, laus: Tu enim es pretiosa margarita orbis terrarum, tu lampas inextinguibilis, corona virginitatis, sceptrũ orthodoxæ fidei.* S. Chrysost. hom. de Deipara ita eam salutat. *Aue mater, cælum, thronus Ecclesiæ nostræ, decus, gloria, & firmamentum.* Sanctus Ephrem serm. de laudibus Virg. eam vocat *vnicam spem Patrum, gloriã Prophetarum, præconium Apostolorum, honorem Martyrum, latitiam Sanctorum, & lumen probatissimorum Abraham, Isaac, & Iacob, decus Aaron, splendorem Mosis, Gedeonis vellus & cœtus Hierarcharum omniumq; Sanctorum ac virginum coronam, ob immensum fulgorem, atque splendorem inaccessum.* Damasc. orat. 1. de Natiuitate beatæ Virginis. *O Deo*, inquit, *digna filia, mulierum ornamentum, humani generis decus, tu Patriarchis sempiterna oblectatio, Prophetis perennis exultatio.*

VERS. 11. QVIA FECISTI VIRILITER (quasi virago, & femina super feminas, imò quasi vir viros omnes superans) ET CONFORTATVM EST COR TVVM, EO QVOD CASTITATEM AMAVERIS] Castitas ergo fuit causa fortitudinis Iudith, idque Primò, quia castitas roborat corpus & animum. Vnde olim athletæ in Olympicis certaturi castos planè se seruabant, vt integras ad palæstram vires afferrent, 1. Corinth. 9. 4. Luxuria enim spiritus nobilissimos, ideoque robur & vires effundit & exhaurit. Secundò, quia Deus hoc præmium fortitudinis dare solet castis ac omnino dedit Iudith, fortitudinem, inquam, tum corporis, tum animi ad magna audiendum: Deus enim qui spiritus est purissimus, singulariter amat puritatem & castitatem ac puros & castos, quasi sibi similes, ad magna destinat. Audi sanctum Hieronymum, præfatione in Iudith: *Accipite Iudith viduam, castitatis exemplum, & triumphali laude perpetuis eam præconijs declarate. Hanc enim non solùm feminis, sed & viris imitabilem dedit, qui castitatis ius remunerator, virtutem ei talem tribuit, vt inuictum omnibus hominibus vinceret, & insuperabilem superaret.*

Tertiò, quia decebat luxuriosum Holofernem à casta Iudith superari, vt castitas de luxuria triumpharet. Vnde Prudentius in Psychomachia pudicitiam cum libidine debellantem eleganter per Iudith de Holoferne triumphantem ita depingit:

Assyrium postquam thalamum, ceruixq; Holofernis
Casa, cupidineo madefactum sanguine lauit;
Gemmatumq; thorum mœchi Dacis aspera Iudith
A *Spreuit, & incertos compescuit ense furores:*
Famosum mulier referens ex hoste trophæum
Non trepidante manu, vindex mea cælitus audax.

Porrò eximia fuit castitas Iudith, ideoque eximium hoc meruit præmium & trophæum. Ipsa enim erat in flore iuuentutis vidua opulenta, carens liberis, vt patebit capite sequenti, versu 28. speciosa, honorata, glorioſa ob tantam victoriam: quare omnes etiam duces & principes eam ambiebant sponsam: verùm ipsa castitatis amans hæc omnia despexit, mansitque cælebs vsque ad mortem: quare nobilius & glorioſius de carne & mundo, quàm de Holoferne ttiumphauit. Audi sanctum Ambrosium libro de viduis: *Nec his tamen elata successibus, cui vtique gaudere & exultare licebat, iure victoriæ viduitatis reliquit officium sed contemptis omnibus, qui eius nuptias ambiebant, vestem iucunditatis deposuit, viduitatis resumpsit; nec triumphorum suorum amauit ornatus, illos existimans esse meliores, quibus vitia corporis quàm quibus hostium arma vincuntur.*

ET OMNES POPVLI GAVDEBANT CVM MVLIERIBVS, ET VIRGINIBVS, ET IVVENIBVS IN ORGANIS ET CITHARIS] Græca vberiùs habent: *Et concurrit omnis mulier Israel ad videndam eam, & fecerunt ei chorum ex se: & sumpsit thyrsos in manibus suis & dedit mulieribus quæ secum, & exornatæ sunt oliua, ipsa, & quæ cum ipsa. Et præiuit omnem populum in chorea ducens omnes mulieres: & sequebatur omnis vir Israel armati cum coronis & hymnis in ore suo.* Pro *coronatæ sunt.* Complutenses habent *coronauerunt eam corona oliuæ*, id est, oleagina. Thyrsi sunt rami palmarum, citriorum, &c. Audi Ioseph. 13. Antiquit. c. 21. *Apud Iudæos lex est quemlibet in scenopegia thyrsos (ramos) ex palmis & citrijs gestare.* C Gentiles thyrsos dicabant Baccho. Erat apud eos θύρσος hasta frondibus præsertim ex vite vestita; quam quatiebant in sacris Bacchi, vel corona ex eisdem. Vnde Virgil. Eclog. 5.

Instituit Daphnis thyrsos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Ibi per lentas hastas intelligit thyrsos. Vnde Prouerbium;

Multos thyrsigeros paucos est cernere Bacchos.

Bacchus enim erat thyrsigerus. Hinc & Tacitus: Messalina, inquit, crine fluxo thyrsum quatiens: Et Diodorus scribit. Dionysium in exercitu habuisse mulieres thyrsis armatas. Macrobius quoque ait, Liberum Patrem (Bacchum) tenere thyr- D sum, quod est latens telum, vel hasta aculeata, cuius mucro hederâ lambente protegitur.

Hoc rectè adaptes Iudithæ, quæ acinacem Holofernis in ipsummet distrinxit: itaque eum ebrium quasi Bacchum occidit, ac de ebrietate, & ebriis triumphauit. Coronam ergo thyrsiam merebatur, meritamque gestabat, quæ eandem Baccho, id est, Holoferni ebrio eripuit.

Nota hanc solemnem triumphi processionem & pompam Iudithæ quotannis datam & renouatam fuisse cum ingenti virorum & mulierum comitatu, vt patebit c. seq. v. 27.

CAPVT

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdith præcinente, omnes succinunt Epinicion Deo. Populus holocausta in gratiarum actionem offert. Iudith longæuam in castitate & gloria agens vitam, tandem gloriosè moritur ac dies victoriæ eius deinceps quotannis celebrari præcipitur.

1. TVnc cantauit canticum hoc Domino Iudith, dicens:
2. Incipite Domino in tympanis, cantate Domino in cymbalis, modulamini illi psalmum nouum, exultate, & inuocate nomen eius.
3. Dominus conterens bella, Dominus nomen est illi.
4. Qui posuit castra sua in medio populi sui, vt eriperet nos de manu omnium inimicorum nostrorum.
5. Venit Assur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis suæ: cuius multitudo obturauit torrentes, & equi eorum cooperuerunt valles.
6. Dixit se incensurum fines meos, & iuuenes meos occisurum gladio, infantes meos dare in prædam, & virgines in captiuitatem.
7. Dominus autem omnipotens nocuit eum, & tradidit eum in manus feminæ, & confodit eum.
8. Non enim cecidit potens eorum à iuuenibus, nec filij Titan percusserunt eum, nec excelsi gigantes opposuerunt se illi; sed Iudith filia Merari in specie faciei suæ dissoluit eum.
9. Exuit enim se vestimento viduitatis, & induit se vestimento lætitiæ: in exultatione filiorum Israel.
10. Vnxit faciem suam vnguento, & colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum.
11. Sandalia eius rapuerunt oculos eius, pulchritudo eius captiuam fecit animam eius, amputauit pugione ceruicem eius.
12. Horruerunt Persæ constantiam eius & Medi audaciam eius.
13. Tunc vlulauerunt castra Assyriorum, quando apparuerunt humiles mei, arescentes in siti
14. Filij puellarum compunxerunt eos, & sicut pueros fugientes occiderunt eos, perierunt in prælio à facie Domini Dei mei.
15. Hymnum cantemus Domino, hymnum nouum cantemus Deo nostro.
16. Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quem superare nemo potest.
17. Tibi seruiat omnis creatura tua: quia dixisti, & facta sunt; misisti spiritum tuum & creata sunt, & non est qui resistat voci tuæ.
18. Montes à fundamentis mouebuntur cum aquis: petræ, sicut cera, liquescent ante faciem tuam.
19. Qui autem timent te, magni erunt apud te per omnia.
20. Væ genti insurgenti super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij visitabit illos.
21. Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternum.
22. Et factum est post hæc, omnis populus post victoriam venit in Ierusalem adorare Dominum: & mox vt purificati sunt, obtulerunt omnes holocausta, & vota & repromissiones suas. 23. Porrò Iudith vniuersa vasa bellica Holofernis, quæ dedit illi populus, & conopeum, quod ipsa sustulerat de cubili ipsius, obtulit in anathema obliuionis. 24. Erat autem populus iucundus secundùm faciem sanctorum, & per tres menses gaudium huius victoriæ celebratum est cum Iudith. 25. Post dies autem illos vnusquisque rediit in domum suam, & Iudith magna facta est in Bethulia, & præclarior erat vniuersæ terræ Israel. 26. Erat etiam virtuti castitas adiuncta, ita vt non cognosceret virum omnibus diebus vitæ suæ, ex quo defunctus est Manasses vir eius. 27. Erat autem diebus festis procedens cum magna gloria. 28. Mansit autem in domo viri sui annos centum quinque, & dimisit abram suam liberam, & defuncta est ac sepulta cum viro suo in Bethulia. 29. Luxitque illam omnis

nis populus diebus septem. 30. In omni autem spatio vitæ eius non fuit qui perturbaret Israel, & post mortem eius annis multis. Dies autem victoriæ huius festiuitatis, ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur à Iudæis ex illo tempore vsque in præsentem diem.

VERS. 1. TVNC CANTAVIT CANTICVM DOMINO IVDITH, DICENS: INCIPITE (canite, psallite, & iubilate) DOMINO] Vnde ipsa præcinente, succinuere cæteri: vti præcinente Maria sorore Mosis, succinuere cæteræ mulieres post transitum maris rubri, Exodi 15. v. 20. Sic enim habent hoc loco Græca: *Præiuit autem Iudith hoc carmen gratulatorium inter omnes Israelitas, & vniuersus populus hanc laudem clara voce decantauit, cœpitq; Iudith: Incipite Deo in tympanis, &c.* Hinc patet Iudith fuisse propheticã, imò scriptricẽ S. Script. hoc enim carmen quod est pars S. Script. dictauit inspirãte Spiritu S.

VERS 3. DOMINVS CONTERENS BELLA.] Alludit ad nomen *Iehoua*, quod à radice יהה *haua* deductum, idem est quod *conterens*. Citat illud ex Epinicio Mosis, Exodi 15. 3. *Dominus quasi vir pugnator omnipotens nomen eius.* Vide ibi dicta. B

VERS. 5. VENIT ASSVR (id est Assyrius exercitus missus à Nabuchodonosor rege Assyriorum, duce Holoferne) EX MONTIBVS AB AQVILONE] Assyria enim Iudææ partim est ad Orientem, partim & magis ad Septemtrionem.

CVIVS MVLTITVDO OBTVRAVIT TORRENTES, ET EQVI EORVM COOPERVERVNT VALLES] Sanchez per Nabuchodonosor, qui misit Holofernem, intelligens Xerxem, hæc ei commodè adaptat. Xerxes enim tantas copias in Græciam induxit, vt vix ad potum flumina, ad ingressum terra, ad cursum maria satisfuisse dicantur. Ita Paulus Orosius l. 2. c. 9. Sanè siccata fuisse ab illius exercitu flumina tradit Herodotus l. 7. & Iustinus l. 2. de quo item Iuuen. Satyr. 10,

C *Credimus altos*
Defeciſſe amnes, epotaq; flumina Medo
Prandente.

Verùm Xerxes fuit Persa, non Assur, id est, Assyrius. Vide dicta in procœmio.

VERS. 7. NOCVIT EVM] id est, ei. Olim enim nocere regebat accusatiuum, vt patet ex Plauto & aliis.

VERS. 8. NEC FILII TITAN (id est *excelsi gigantes*, vt explicans subdit) PERCVSSERVNT EVM.] Quæres qui sint filij Titan, vel, vt Græcè est, Titanum? Resp. Titan vel Titanus fingitur à Poëtis Cœli, & Vestæ, id est terræ filius, ac Titanes eorumdem filij, de quibus Virg. 6. Æneid.

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.

Terra, inquit Seruius, *primùm Titanas contra Saturnũ genuit, Gigantes postea contra Iouem. Et ferunt fabulæ Titanas ab irata contra Deos terra, ad eius vltionem* D *creatos. Vnde & Titanes dicti sunt* ἀπὸ τῆς τίσεως, id est, ab vltione. Iupiter enim deiecit eos in Tartara. Tradunt Titanas sex fratres fuisse, & quinque sorores, à Tithea matre dictos, vt auctor est Diodorus: ex quibus vnus fuit Iapethus pater Promethei. Hiperionque ex Titanum numero est, qui Solis ac Lunæ, stellarumque motus obseruasse, atque demonstrasse primus fertur: ideoque Solis parens & astrorum fertur. Hinc Sol Tita, Luna Titania, Diana Titania à Poëtis dicuntur. Cicero in Arato 7.

Quem cum perpetuo vestiuit lumine Titan.

Ouidius 3. Metam. 35.

Damq; ibi perluitur solita Titania lympha.

Titan ergo est epitheton Solis. Sol enim vocatur cæli & terræ filius, quia mane ex terra & mari nasci & oriri videtur, idemque vt Iouis filius in cælo quasi domo paterna refulget. Hinc multi Titã deriuant ab Hebr. טיט *tit*, id est lutum, limus, terra, vt à *Tit* dicta sit Tethys & Titea sex Titanum mater. Alij Titan à τιτάινω deducunt, eo quòd Titan id est sol, quaquauersum radios suos expandat. Porrò Titiam esse terram ex qua prodierit sol & luna fabulantur Poetæ. Terra enim varia habuit nomina. Nam vt ait M. Varro apud S. Aug. l. 7. de ciuit. terra siue tellus dicta est Ops, quòd ope & cultura fiat melior: & mater, quòd plurima pariat, & alma quòd cibum paret: & Proserpina, quòd ex ea proserpant fruges: & Vesta, quòd vestiatur herbis, vel vt alij, quod vi sua stet. Vnde extat Hymnus Titanos apud Orpheum. Hinc secundò per filios Titan posset accipi Phaeton cum sua sobole quem Poetæ dicunt esse filium solis, qui dum equos currumque solis incautè regeret, omnia in terris ardore solis combusserit. q. d. Holofernem non percussit sol aut Phaeton, sed femina Iudith.

Tertiò nonnulli per Titanes cæli & terræ filios significari putant spiritus & ventos (item procellas & fulmina) qui ex cælo, id est ab aere in terram demissi in ea occultantur, à verbo τιτάινω, id est extendo, eò quòd venti extendentes manus suas & vi agentes, iniuriam faciunt, vnde terræ motus exoritur quo multi pereunt. q. d. non venti, non procellæ, non fulmina, non terræ motus, sed vnica mulier prostrauit Holofernem. Huc facit quod Pausan. in Corinth. scribit in Titanis colle apud Sicyonios fuisse aram ventorum positam in qua quotannis sacerdos sacrificabat ad mitigandam ventorum feritatem. Primus sensus vti communior, ita congruentior est: Titanes enim erant gigantes robustissimi, quibus nemo resistere poterat. Vnde prouerbia: *Titanibus aspectus*, id est toruus, ferus & horrendus, *Titanicus & Crono* (tempore & Saturno) *antiquior Titanas imploras.* Vide Apollodorum initio l. 1. de Origine Deorum, Hesiodum in Theogonia, Giraldum & alios.

Nota ex S. Hier. in c. 5. Amos v. 8. & S. Greg. 9. mor. c. 6. Interpretes tam Septuag. quàm Nostrum subinde Hebræa nomina quæ apud eos aliter appellantur vocabulis fabularum Gentilium Græcorum & Latinorum in linguã Græcam & Latinam transferre, non quasi fabulas narrent aut probent; sed quia non bene nec plenè intelligimus id quod dicitur, nisi per ea vocabula quæ vsu didicimus & quasi cum lacte combibimus, ait S. Hier. maximè quando fabulæ ex S. Script. ortum ducunt, vti hìc fit. Fabulæ enim Titanum ex historia gigantum Gen. 6. v. 4. & c. 11. 4. facta & ficta est. Sic Sept. Iob 42. 14. pro *cornu stibij* vertunt *cornu Amaltheæ*, quam Poetæ fingunt esse capram quæ lacte suo Iouem nutriuit. Sic Thren. 4. 3. Noster vertit *lamias* cùm in Hebr. sit תנינים *Tannium*, quæ vox dracones vel inania & terrifica monstra significat, quales sunt lamiæ. Idem est iudicium de Arcturo, Orione & similibus, ait: S. Hier. quorum mentio

fit

sit in Iob & prophetis : de quibus Poëta :

Arcturum, pluuiasq; Hyadas, geminosq; Triones,
Armatumq; auro circumspicit Oriona.

Filij ergo Titan vel Titanum, sunt filij gigantum, id est gigantes vastissimi, fortissimi & robustissimi qui vocatur *Raphaim*, pro quo Sept. vertunt Titanes 2. Reg. 5. 18. Est Metonimia nam per patrum indolem & fortitudinem significatur indoles & fortitudo filiorum. Ergo per Titanes ex communi vulgi vsu non alij intelliguntur quàm gigantes.

Posset quoque dici hanc vocem *Titan* pro gigantibus significandis in vsu fuisse ex vulgatis toto orbe fabulis apud Assyrios, Chaldæos, Hebræos aliasque gentes, vt significetur Holofernem & Assyrios sua fortitudine & copijs superbos, comparasse se Titanibus, ac dixisse se pares esse Titanibus, aut nihil à Titanibus metuere, vel præter Titanes: ita vt crebrò aliquid Titanicum in castris eorum audiretur, ad quod alludens Iudith, ait: Assyrij non B cecidere manu Titanum suorum, sed manu mea, quæ sum imbellis & inermis femina. ita Sanchez.

VERS. 12. HORRVERVNT PERSÆ CONSTANTIAM EIVS ET MEDI AVDACIAM EIVS.] Hinc liquet in castris Holofernis Assyriis mixtos fuisse Persas & Medos; præsertim quia ipse Dux Holofernes erat Persa, ait Cedrenus: ac Medi victo Arphaxad eorum principe, iam subacti erant à Nabuchodonosor, ad quem proinde multi quoque è vicinis Persis transfugerunt ob desidiam & turpem Xerxis regis sui cladem & fugam è Græcia, vti dixi in Proœmio.

VERS 13. TVNC VLVLAVERVNT CASTRA ASSYRIORVM, QVANDO APPARVERVNT HVMILES MEI ARESCENTES IN SITI] puta ciues mei Bethulienses siti penè enecti, quando cæso à me Holoferne ipsi eius castra inuaserunt & Assyrios fugientes persecuti sunt. C

VERS. 14. FILII PVELLARVM] id est parui pueri siue iuuenculi: nec enim grandiores aut adultiores esse possunt, quorum matres adhuc sunt puellæ & inuenculæ: hinc patet iuuenes & pueros cum viris iruisse in Assyrios fugientes.

COMPVNXERVNT EOS] suis cultris & gladiolis.

VERS. 17. MISISTI SPIRITVM TVVM ET CREATA SVNT] *Spiritum* intellige oris, hoc est dictum & iussum quo Deus Genes. 1. dixit iussitque, fiat sol, luna, aues, pisces, &c. & illico facta sunt, Alludit ad Ps. 32. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.*

VERS. 18. MONTES A FVNDAMENTIS MOVEBVNTVR] cùm Deus iusserit, q.d. Tanta est Dei potentia vt solo nutu montes transferre, petras liquare valeat, perinde iam Assyriorum castra, quæ instar altorum montium & durarum petrarum videbantur insuperabilia, per me feminam superauit & instar ceræ liquando dissipauit. D

VERS. 21. DABIT ENIM IGNEM IN VERMEM IN CARNES EORVM VT VRANTVR ET SENTIANT (crucientur) IN SEMPITERNVM.] Hinc S. Hieron. Chrys. Aug. Theoph. Heymo, Lyran. Abul. Dion. Glossa, Ribera, Maldon. Serar. & alij probabiliter censent in inferno esse vermes corporeos, qui carnes damnatorum rodant, vti est verus ignis eos vrens; vide dicta Eccles. 7. 19. & cap. 10. 13. & Isaiæ vlt. 24.

VERS. 22. MOX ET PVRIFICATI SVNT] ab immunditia & irregularitate legali ex cæde Assyriorum & contactu mortuorum contractâ, lauando corpora A & vestes, iuxta legem Num. 31. 24.

ANATHEMATA OBLIVIONIS] Hebr. חרם *cherem* significat anathema, id est, donum ab vsibus prophanis auulsum totumque Deo separatum & consecratum, τὸ *obliuionis* non est in Græco: vnde aliqui legendum putant *oblationis*, sed *obliuionis* habent omnia exemplaria Latina, idque aptè huic loco congruit: anathema enim dicitur *obliuionis*, quia dicatum erat Deo ad arcendam tanti beneficij & victoriæ apud posteros obliuionem. ita Serarius; aut quia obliuionem afferebat præteritæ famis, sitis & mille ærumnarum quas ante ab Assyrijs passi fuerant Hebræi: ita Sanchez. Sic Ioseph filiũ suum vocauit *Manassem*, id est obliuionem, dicens: *Obliuisci me fecit Dominus omnium laborum meorum*, Genes. 41. 51. & Isaiæ c. 65. v. 16. *Obliuioni tradita sunt angustiæ priores.* In quem locum optimè Hieronymus: *Obliuiscentur pristina mala, non obliuione memoriæ, sed bonorum successione, iuxta id quod scriptum est, in die bona obliuio malorum.* VERS. 23.

SECVNDVM FACIEM SANCTORVM] id est ante templum vel ante Synagogam: hæc enim extra Ierusalem habitantibus erat instar templi. In ea enim simul orabant legemque Dei audiebant. VERS. 24.

MANSIT (Græcè consenuit) AVTEM IN DOMO VIRI SVI ANNOS CENTVMQVINQVE] id est vsque ad annos ætatis suæ centum & quinque, Simili phrasi Hebræi dicuntur habitasse in Ægypto annos 430. id est vsque ad annum 430. ab egressu Abraham ex Chaldæa: nam alioqui Hebræi in Ægypto tantùm habitarunt annis 215. Exodi 12. 40. vide ibi dicta. VERS. 28.

Quare minùs rectè aliqui putant Iudith postquàm facta est vidua, vixisse annos 105. sic enim moriens fuisset 140. annorum vel amplius, quod illo æuo erat insolitum.

Addit Græcus quòd Iudith antequàm moreretur, diuiserit substantiam suis & viri sui cognatis. Vnde liquet eam caruisse filijs. Eò mirabilior fuit eius castitas. Imitentur Iudithàm Christiani etiam principes, qui ne familia deficiat mutant propositum imò votum cælibatus, ac vxores ducunt vt liberos habeant familiæ hæredes & propagatores. Non ita fuit Iudith, imò cælibatum omnibus liberis antepositi. Hisce enim omnibus nobilior est castitas. Nimirum memor erat illius promissi diuini ad eunuchos qui se castrauerunt suâ voluntate, ob amorem Dei & castitatis. *Dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.* Isaiæ 56. 5.

LVXITQVE ILLAM OMNIS POPVLVS DIEBVS SEPTEM] Sancta à Patribus habetur Iudith. Verùm dies mortis eius in martyrologio non assignatur, quia ignoratur. Æthiopica tamen Ecclesia Iudithæ festum celebrat quartâ die mensis sexti qui dicitur Ebul, ait Serarius. VERS. 29.

DIES AVTEM VICTORIÆ] Iudith in Calendario Hebr. assignatur 25. mensis noni qui Casleu dicitur, quo die pariter recolitur memoria dati ignis & Encæniorum Machabæi, teste Genebrardo, Torniello, Sigonio & Saliano, qui & hoc elogiũ quasi Epitaphium Iudithæ assignat. *Hæc est illa Iudith, quæ mellitam linguæ facundiam, quæ Angelicam faciei dignitatẽ, quæ fulgurantes oculos, quæ frontis hilaritatẽ, quæ genarum purpuram, quæ corollina labia, quæ totius orbis maiestatẽ in arma & sagittas conuertit, quibus barbarus caperetur furor, & irrita potentia sterneretur,* VERS. 30.

retur. Hæc est illa Iudith, quæ cùm esset formæ prodigium, extitit nihilominus miraculum castitatis, quam ieiunijs, precibus, omniq; corporis afflictione ita coluit, itaque adamauit, vt cum ætate floreret, careret liberis, diuitijs abundaret & gloria, ipsos septuaginta quinque annos cælebs atque intaminata fulgeret. Vixit à prostratâ Holofernis superbia, & concusso Babyloniorum imperio, annos duos & septuaginta, omnino autem peruenit ad centesimum quintum.

Alleg. Iudith est B. Virgo quæ vrbes & fideles sibi deuotos ab hostium obsidione liberat, vti liberauit Constantinopolim sibi dicatam & deuotam, anno Domini 717. à triennali Saracenorum oppugnatione, cùm illi præsideret S. Germanus Patriarcha Constant. ad quem proinde scribens Greg. II. Pontifex ep. 4. ita ait: *Pugnatricis illius sanctæ & omnium Christianorum Dominæ miranda facta, quæ in se declarata sunt, per quæ tu quoque inter hostes seruatus es, non sunt reticenda. Illi enim cùm insania multa tumultuarentur, tantùm inuenerunt in se aduersitatis hostilis, quantùm eorum causa iniustitiæ habuit. Neque hoc tamen mirandum est: nam si Bethulia per manus Iudith Israëlitis seruata est, cuius opus Holofernis erat sublatio, & per ea tempora ob id salus Israelis vocata est: quando non oportebat & tuam sanctitatem huiusmodi propugnatrice vtentem hostibus ciuitatis prævalere, ipsamq; victoria coronare &c.*

Maximè verò B. Virgo quasi vera Iudith defendit Bethuliam, quæ Hebr. significat virginitatem. Ipsa enim cùm sit virgo virginum, virgines quasi clientes suos protegit, vti plurimis omni sæculo exemplis ostendit, & nominatim virgines olim à tyrannis ad lupanar damnatas (quod summum eis erat tormentum: malebant enim ad leonem quàm ad lenonem damnari, ait Tertul. in Apolog.) intactas seruauit per Angelos, vel leones; vti seruauit S. Agnetem, S. Dariam, S. Luciam, adeoque vix vllam ex eis violatam fuisse reperies. Cùm ergo sentis tentationes carnis, inuoca B. Virginem & victor euades.

Denique quàm Iudith posteris & sæculis omnibus fuerit amabilis, & admirabilis liquet ex eo quod Iudithæ nomen & cum nomine virtutis imitationem ambiuere Heroinæ & Reginæ. ita Ludouici Pij Imper. qui Caroli Magni fuit filius & A successor, vxor fuit Iudith, Augusta, quæ ab Aduersariis ac præsertim à Pipinio Ludouici ex Irmingarde priore vxore filio relegata in monasterium S. Radegundis, monasticum ipsa sibi velum imposuit, sed à Greg. IV. Pont. in imperium vnà cum Ludouico marito fuit restituta, vti ex Mariano Scoto narrat Baron. anno Christi 834. Iudith pariter appellata fuit Caroli Calui Francorum regis filia quæ Anglorum regi nubens in Angliam concessit anno Domini 855. teste Baronio.

Iudith tertia fuit regina Poloniæ, de quâ ita ex Longino scribit Baron. tom. 11. anno Christi 1007. in fine. *Hoc eodem anno Iuditha Poloniæ regina, sanctissima femina, coniux Boleslai regis & adiutrix, ad pietatem propagandam ex hâc vitâ, summo omnium dolore decessit, cum superis in perpetuum regnatura.* Hæc de tempore Longinus, qui & res ab eâ præclarè gestas recenset.

Iudith quarta fuit filia Henrici Imper. & Hungariæ regina, anno Christi 1074. quam iniquè regno pulsam Greg. VII. Pont. datis ad eam litteris consolatur, quibus heroicam eius virtutem dilaudat. Literæ extant apud Baron. an. Christi 1074. in fine.

Iudith quinta fuit vxor Hermanni Comitis, sanctæ conuersationis femina, quæ ex hâc vitâ ad B cælestem migrauit anno Domini 1095. vti scribit Baronius.

Iuditha, & per crasin Iutta, sexta fuit Saxoniæ Ducis filia, quæ nupsit Erico Daciæ regis filio, vt patet ex epist. 112. Greg. IX. Pont.

Iuditha siue Iutta septima fuit virgo famula S. Elisabethæ, quæ miraculis in vitâ & post mortem claruit.

Iuditha siue Iutta octaua fuit Parthena, cuius virtutes & miracula ex Chronicis Poloniæ recenset Abrahamus Bzouius anno Domini 1260. quo diem obiit: vbi inter cetera ait: *Tandem appropinquante vitæ tuæ fine, infirmitate correpta (in qua sæpiùs hæc verba repetebat: O quàm multum prodest ad quæuis à Deo impetranda aduersa valetudo, & miseria, & paupertas læta his qui confidunt in Domino) tertiò Christum Dominum* cum multis Angelis & aliis Sanctis sibi apparentem vidit, qui eam his verbis, *veni iam ô famula mea in regnum meum*, ad se inuitauit.

COMMENTARIA IN ESTHER.

ARGVMENTVM.

Materia.

ESTHER, ait S. Hier. epist. ad Paulinum, *in Ecclesiæ typo populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuis, & diem celebrem mittit in posteros.* Argumentum ergo libri est humiliatio superborum, scilicet Vasthi & Aman, ac exaltatio humilium, scilicet Esther & Mardochæi, ac liberatio Iudæorum. Alleg. Assuerus designat Christum, Esther B. Virginem & Ecclesiam, Mardochæus animam fidelem & piam, Aman & Vasthi dæmoné carnem & mundum repræsentant. Hunc librum esse Canonicum consentiunt Hebræi cum Græcis & Latinis. Extat enim Hebraicè in Canone Hebræorum saltem vsque ad caput decimum. Vide Bellarm. l. 1. de verbo Dei. c. 7. Serarium hîc Proleg. 4. Sixtum Senensem l. 1. lect. 2. in Esther. Primitùs scriptus fuit Hebraicè, vnde ex Hebræo S. Hier. eum transtulit in idioma latinum, Sept. in Græcum. Porrò S. Hier. ea quæ non reperit in Hebræo, separauit à ceteris, & ad calcem libri collocauit, quæ anteà suis locis in vulgatâ latinâ ordine temporis & historiæ erant inserta. Eadem eodem ordine extant Græcè apud Sept. ex quibus ea in latinum transtulit S. Hier. sed in finem libri reiecit, quasi lacinias textus Hebraici, ex quo ipse cetera in latinum conuerterat. Auctor libri est incertus: S. Aug. 18. ciu. 16. Euseb. in chronico anno mundi 4734. Isid. l. 6. Orig. c. 2. censent Esdram fuisse; Philo Annianus Ioacim Pontificem; R. Dauid viros Synagogæ. Verisimiliùs Lijran. Dion. Bellarm. Sixtus Senensis, R. Abraham, Serarius, Sanchez & alij opinantur auctorem esse Mardochæũ vnà cum Esther, idque videtur indicari c. 9. 20. &c. 12. 4. vbi dicitur: *Scripsit itaq; Mardochæus omnia hæc, & litteras comprehensa misit ad Iudæos,* &c. 9. 29. *Scripseruntq; Esther Regina filia Abihail, & Mardochæus Iudæus etiam secundam epistolam.* Quis autem dubitat in his literis historiam totam fuisse contentam?

Auctor Mardochæus.

Assuerus quis? Resp. 1.

Quæres, quo tempore Estheris historia contigerit, siue quis fuerit Assuerus eius maritus? Primò, Serarius & Gordonus censent fuisse Artaxerxem Ochum. Sed sic Mardochæus vixisset ducentos annos & ampliùs: tot enim sunt ab initio captiuitatis Babylonicæ, quando Mardochæus cum Iechoniâ, rege translatus est in Babylonem, vt dicitur c. 2. 6. vsque ad Ochum. Illa autem ætas illo æuo fuit insolens: nullus enim tunc tamdiu vixisse legitur.

2. Secundò, Ioseph. Scaliger lib. 6. de emendat. temp. p. 284. censet fuisse Xerxẽ; quia, inquit, vxor Xerxis vocabatur Amestris teste Herodoto lib. 7. quæ eadem videtur esse cum Esther. Verùm Amestrem fuisse Persicam, non Hebræam sat indicat A Herodotus, dum ait eius patrem fuisse Otanem Persam. Adde mores crudeles Amestris alienos esse à moribus benignæ & beneficæ Estheris. Nam Herod. eodem l. 7. ait: *Amestrem vxorem Xerxis iam prouectæ ætatis, bis septem illustrium Persarum liberos viros defodisse ad referendum pro se gratiam Deo, qui sub terra esse fertur.* Et l. 9. *Amestris,* inquit, *accitis satellitibus vxorem Masistæ* (erat is frater Xerxis, & filius Darij) *excarnificat, mamillas præcidit, easq; canibus abiicit: præcidit nares, aures, labra, linguã, atque ita excarnificatã remittit domũ.* Hæccine fecisset Esther?

Tertiò, Hebræi in Sedar Olam c. 29. maritum Estheris censent fuisse Cambysem filium Cyri: hunc enim esse eum qui Esdræ 4. 7. vocatur Assuetus, siue Artaxerxes. Adduntque Estherem esse matrem Darij Hystaspis, qui Cambysi in regno successit. Idem censent Vatab. & Genebr. sed hoc videtur improbabile; Cambyses enim fuit hostis Iudæorum, & fabricam templi à Cyro patre inchoatam inhibuit, vt patet Esdræ 4. 7. Assuerus autem maritus Estheris Iudæis fuit beneuolus & beneficus.

Quartò, Iosephus l. 11. c. 6. Nicephorus Constant. in chron. Caiet. Bellarm. Salianus, Sanchez & alij multi censent Assuerum fuisse Artaxerxem Longimanum Xerxis filium, qui Esdram & Nehemiam in Ierusalem remisit, vt eam reædificarent; adeoque natura fuit mitis & clemens, vt de eo scribit Plutar. in Apoptheg. *Primus hic ducibus, qui dsliquissent, has pœnas statuit, vt pro flagellãdis corporibus detracta flagellarentur vestimenta: & pro euellendis capillis, depilandoq; capite deposita tiara depilaretur.*

Verùm iuxta hanc sententiam Mardochæus fuisset 140. annorum & ampliùs, ac neptis eius Esther fuisset vetula. 70. annorum, ideoque inepta coniugio Assueri, vt patebit c. 2. v. 6.

C Quintò, valdè probabiliter Megasthenes, Annianus, Lyran. R. Salomon, Aben Esra, Teuardeadius & alij censent Assuerum Estheris virum fuisse Darium Hystaspis, cuius rei multæ sunt coniecturæ.

5. Fuisse Darium Hystaspis. Probat.

Primò, quòd Assuerus hîc c. 1. v. 1. asseratur instituisse solenne conuiuium, ac præfuisse 127. prouinciis: idem enim expresè de Dario Hystaspis legimus l. 3. Esdræ c. 3. v. 1. & 2. vbi sic dicitur: *Rex Darius fecit cœnã magnã omnibus vernaculis suis, & omnibus magistratibus Mediæ & Persidis, & omnibus purpuratis & prætoribus, & cõsulibus, & præfectis sub illo, ab India vsq; Æthiopiã centum viginti septẽ prouincijs.* Quæ verba planè eadem sunt cum verbis primis huius libri. *Assuerus* ergo fuit *Darius Hystaspis.* Hic etiã Indos subegit, teste Herodoto l. 4. p. 114. quod etiam pariter de Assuero hîc asseritur c. 1. v. 1

Secundò,

2. Secundò, quòd v.2. dicitur Susan ciuitas regni Assueri fuisse exordium; vnde in eâ conuiuium hoc regale instituit. Plinius enim lib.6. c.27. scribit Susan regiam Persarum conditam à Dario Hystaspis, licet Ælianus & alij ab eodem auctam & illustratam velint. Vnde Cassiodorus lib. 7. variarum: *Hanc, ait, illigatis auro lapidibus ædificauit Memnon Tithoni filius.*

3. Tertiò, quòd cap.2. 6. *Esther* Hebr. vocabatur *Hadasa* (Noster vertit *Ediſſa*) id est *myrtus*: Darij autem vxor, teste, Herodoto, vocabatur *Atossa* quæ eadem videtur esse cùm Hadasâ. Esto Herodotus in eo erret, quòd Atossam vocet Cyri filiam, quia talis à Persis putabatur vel iactabatur Esther: Ipsa enim iussu Mardochæi prudenter siluit se esse Iudæam. Adde Gentiles Iudæorum res ignorasse vel deprauasse. Hinc & Angelus anno secundo Darij Hystaspis fuit visus Zachariæ Prophetæ cap. 1.8. stans inter myrteta, id est in aulâ Estheris, quæ vocata est Hadasa, id est myrtus, quasi promittens Iudæis bona per opem eius & vmbram. vide ibi dicta.

4. Quartò, quia Assuerus hîc c.vlt. v.16. agnoscit, quod beneficio Dei Israelis traditum sibi suisque maioribus & conseruatum sit regnum. Hoc autem optimè conuenit cum voto quod Deo cæli fecit Darius Hystaspis, vt obtineret regnum Persarum, vt narratur 3.Esdræ 3.43. & Iosepho l,11.Antiq. cap.4. Item cum edicto eiusdem Darij de templo

5. Iudæorum instaurando 1.Esdræ 6. & 3.Esdræ 6.

Quintò, quia bellum & historia Iudith contigit sub Xerxe, vt ibi ostendi in procemio: Iudith autem cùm Holofernem occidit, puella vocatur, dicitur-

A que superuixisse ad annum ætatis 105. & nullum toto tempore vitæ eius, ac post mortem multis annis perturbasse Israelem, Iudith. cap. vlt. in fine. Ergo turbæ Aman de occidendis Iudæis non contigêre sub Artaxerxe, qui proximè Xerxi patri successit.

Sextò, id manifestè patebit ex ætate Mardochæi c.2.v.6. Obstare videtur c.vlt.v.16. vbi dicitur Assuerus ortus à regibus; Darius autem fuit filius Hystaspis principis, non regis. Resp. Hystaspin oriundum fuisse à regibus, vti asserit Herodotus, Iustinus & alij, de quo plura c.vlt.

Eodem æuo, quo Esther & Mardochæus, floruere Esdras, Nehemias, Daniel, Ananias, Azarius, Misael, Zorobabel, Iesus filius Iosedec, Aggæus, Malachias, & Zacharias prophetæ, qui sub Dario se prophetasse scribunt initio prophetiæ suæ. Ex

B Gentilibus floruere Pythagoras, Xenophanes & Heraclitus philosophi; Anacreon, Simonides, Æschylus, & Euripides poetæ; Themistocles, Miltiades, Conon, Leonidas, Aristides belli duces: apud Romanos Iunius Brutus & L. Collatinus expulso Tarquinio & regibus, primi Consules, Horatius Cocles, Mutius Scæuola, Cloelia virgo Vestalis, qui cum Porsenâ rege Hetrutriæ dimicantes heroica fortitudinis Romanæ facinora ediderunt. Quare sæculum hoc vîrorum illustrium fuit ferax, ideoque celebre & glorioſum.

Scripsere in Esther, Lyran. Hugo, Dion, Serarius, Sanchez, & Franc. Fernardentius, qui totum hunc librum per moralia documenta explicat.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assuerus ad potentiæ suæ ostentationem, sollemne & semestre instituit conuiuium, ad illud vocat Vasthi vxorem; sed renuentem venire repudiat.

1. IN diebus Assueri qui regnauit ab India vsque Æthiopiam, super centum viginti septem prouincias: 2. quando sedit in solio regni sui, Susan ciuitas regni eius exordium fuit. 3. Tertio igitur anno imperij sui, fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis fortissimis Persarum, & Medorum inclytis, & præfectis prouinciarum coram se, 4. vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem atque iactantiam potentiæ suæ multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus. 5. Cumque implerentur dies conuiuij, inuitauit omnem populum, qui inuentus est in Susan, à maximo vsque ad minimum: & iussit septem diebus conuiuium præparari in vestibulo horti, & nemoris, quod regio cultu & manu consitum erat. 6. Et pendebant ex omni parte tentoria aërij coloris, & carbasini ac hyacinthini, sustentata funibus byssinis, atque purpureis, qui eburneis circulis inserti erant, & columnis marmoreis fulciebantur. Lectuli quoque aurei & argentei, super pauimentum smaragdino & pario stratum lapide, dispositi erant: quod mira varietate pictura decorabat. 7. Bibebant autem qui inuitati erant, aureis poculis, & alijs atque alijs vasis cibi inferebantur. Vinum quoque, vt magnificentia regia dignum erat, abundans, & præcipuum ponebatur. 8. Nec erat qui nolentes cogeret ad bibendum, sed sicut rex statuerat, præponens mensis singulos de principibus suis, vt sumeret vnusquisque quod vellet. 9. Vasthi quoque regina fecit conuiuium feminarum, in palatio, vbi rex Assuerus manere consueuerat. 10. Itaque die septimo, cùm rex esset hilarior: & post nimiam potationem incaluisset mero, præcepit Maumam, & Bazatha, & Harbona, & Bagaha, & Abgatha, & Zethar, & Charchas, septem eunuchis, qui in conspectu eius ministrabant, 11. vt introducerent reginam Vasthi coram rege, posito super caput

eius diademate, vt ostenderet cunctis populis & principibus pulchritudinem illius: erat enim pulchra valdè. 12. Quæ renuit, & ad regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, venire contempsit. Vnde iratus rex, & nimio furore succensus. 13. Interrogauit sapientes qui ex more regio semper ei aderant, & illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges ac iura maiorum (14. erant autem primi & proximi, Charsena, & Sethar, & Admatha, & Tharsis, & Mares, & Marsana, & Mamuchan, septem duces Persarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, & primi post eum residere soliti erant) 15. Cui sententiæ Vasthi regina subiaceret, quæ Assueri regis imperium, quod per eunuchos mandauerat, facere noluisset. 16. Respondítque Mamuchan, audiente rege, atque principibus. Non solùm regem læsit regina Vasthi, sed & omnes populos, & principes qui sunt in cunctis prouincijs regis Assueri. 17. Egredietur enim sermo reginæ ad omnes mulieres, vt contemnant viros suos, & dicant: Rex Assuerus iussit vt regina Vasthi intraret ad eum, & illa noluit. 18. Atque hoc exemplo omnes principum coniuges Persarum atque Medorum, parui pendent imperia maritorum: vnde regis iusta est indignatio. 19. Si tibi placet, egrediatur edictum à facie tuâ, & scribatur iuxta legem Persarum atque Medorum, quam præteriri illicitum est, vt nequaquam vltrà Vasthi ingrediatur ad regem, sed regnum illius altera, quæ melior est illa, accipiat. 20. Et hoc in omne (quod latissimum est) prouinciarum tuarum diuulgetur imperium, & cunctæ vxores tam maiorum, quàm minorum, deferant maritis suis honorem. 21. Placuit consilium eius regi, & principibus: fecitque rex iuxta consilium Mamuchan. 22. Et misit epistolas ad vniuersas prouincias regni sui, vt quæque gens audire & legere poterat, diuersis linguis, esse viros principes ac maiores in domibus suis: & hoc per cunctos populos diuulgari.

VERS. 1. IN DIEBVS ASSVERI] Sept. *Artaxerxis*; hoc est Darij Hystaspis, vt iam dixi: Assuerus enim erat nomen commune regum Medorum (vnde Darius Medus Daniel. 9.1. vocatur filius Assueri, id est Astyagis vltimi regis Medorum) Artaxerxes verò Persarum; vtrorumque autem rex erat Darius. Vide dicta 1. Esdræ 4. v. 7. Adde Persicè hæc tria nomina Darius, Xerxes, Artaxerxes ferè idem significare. Darius enim idem est quod coërcitor; Xerxes idem quod bellator, Artaxerxes idem quod magnus bellator, ait Herodotus l. 6. p. 175. licet Hesychius in Lexico asserat Darius Persicè idem esse quod φρόνιμος, id est prudens, sapiens.

Darij & Xerxu etyma.

VERS. 2. SVSAN REGNI EIVS EXORDIVM FVIT.] Fuit hæc vrbs Regia Darij & regum Persarum, in quâ Darius anno tertio regni sui in regem solemnissimè coronari voluit, exhibito publico regali epulo, quod hoc c. describitur. Sita est Susan iuxta Choaspem fluuium loco amæniissimo, ita dicta à liliorum feracitate & copiâ, teste Athenæo lib. 12. Eustachio in Dionijs, & Etymologico magno: שושן *Susan*, enim Heb. est lilium, inde Phœnices, Persæ, alijque lilium vocant Susan vel Susanna: inde quoque dicitur vnguentum Susinum, cuius præcipua materia erant lilia, vti testatur Hesychius in voce σούσινον, & Plinius l. 3. c. 1. licet Stephanus l. de vrbibus, Susan dictam putet à copiâ fontium, qui Persicè vocantur Susan. Simili modo à floribus variæ nominatæ sunt vrbes; Rhodus à rosa: ῥόδος enim est rosa, Florentia à floribus.

Susan dicta à liliorum copiâ.

Susan condidit Memnon.

Porrò Susan primus condidit Memnon Tironi filius, ait Herodotus, Ælian, Strabo, & Cassiod. vnde Memnonea est cognominata: auxit verò eam nouisque palatijs illustrauit, ac regiâ sede decorauit Darius Hystaspis, teste Æliano. Sunt qui Susan putent esse Tauris, quæ hodie Sophi regis Persarum est Regia. Porrò reges Persarum, ait Xenophon lib. 8. Cyrip. hyemem Babylone transigunt, quæ regio calidissima est; ver Susis, æstatem Ecbatanis, & ideò inquit, neque hyemem sentiunt, neque æstatem; sed perpetuò illis cælum vernat & tempus. Ælianus verò & Athenæus lib. 12. 3. aiunt reges Persarum hyemem agere in Susis, æstatem in Ecbatanis.

TERTIO IGITVR ANNO IMPERII SVI FECIT GRANDE CONVIVIVM.] Fabulatur hîc Chaldæus Assuetum voluisse sedere in solio Salomonis, quod Nabuchodonosor è Ierusalem transtulerat in Babylonem, & Cyrus è Babylone in Persidem; cumque solium non caperet Darium, eum iussisse aliud simile fabricari, atque in eo formando artifices per biennium laborasse; ideoque tertio anno in eo sedisse Darium, ac hoc conuiuium instruxisse. Putant nonnulli Darium hoc epulum apparasse, vt eo diem suum natalem publicâ gratulatione celebraret. Hoc enim moris fuisse Persis docet Achen. lib. 4. c. 6. & Plato in Alcibiade. VERS. 3.

ET MEDORVM INCLYTIS] Hebr. *Parthenim.* quod aliqui vertunt: *paratimi*, quasi hi ijdem sint qui ὁμότιμοι apud Xenophontem; scilicet qui pari habentur honore & conditione; q. d. principes æquales. Verius est Parthenim non esse Græcum, sed Persicum Satraparum nomen. VERS. 5.

QVOD REGIO CVLTV ET MANV CONSITVM ERAT.] Nam Cicero l. de senectute, testatur Cyrum regem Persarum suâ manu agros & hortos excoluisse. Ait enim: *Cũ autẽ admiraretur Lysander & proceritatem arborum, & directos in quincuncẽ ordines, & humum subactam atque purã, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus: tũ eum dixisse mirarĩ se in eo diligentiam, sed etiam solertiã eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta; & ei Cyrũ respondisse: Atqui ego ista sum dimẽsus: mei sunt ordines, mea descriptio, multæ etiã istarum arborum meâ manu sunt satæ.* VERS. 6.

ET PENDEBANT EX OMNI PARTE TENTORIA AERII (ita legendum, non *ærei* vel *aurei*) COLORIS AC CARBASINI ET HYACINTHINI] per tentoria accipe tapetes, & aulæa ad palos & arbores in horto suspensa, tum ad ornatum, tum vt conuiuas à sole, imbre, & vento protegerent. Erant hæc.

hæc *color is aërij*, id est candidi, vt habent Heb. Pagn. & Vatab. Aer enim pellicidus & luce splendidus apparet candidus. ET CARBASINI, Hebr. כרפס *carpas*, id est viridis. Vnde multi legendum hic censent *carpasini* (vt litera b. in affinem p. commutata sit, vti sæpè fit) vti habent Sept. hoc est viridis. Hic enim color mirè oculos recreat. ita Hebræi, Serarius, Sanchez, Pagnin. Vatab. Marinus & alij. Nonnulli ex vocis similitudine suspicantur carbasinum esse coccinum, quod vulgò carmosinum vocant. Hebr. enim *carpas*, id est, carbasinum siue carpasinum, hoc loco tantùm reperitur: vnde genuina eius significatio ignoratur. Verùm priori expositioni; quod scilicet color carpasinus sit viridis, fauet, quòd Arabes etiamnum apium hortense (petroselinum) quod summè est viride, vocant *Carfs*, quod per crasin idem est cum Heb. *Carpas*, vti ex Aben Esra scribit Marthiolus in Discor. l. 3. c. 69. Hinc & Petroselinum dictum est, quasi petrarum σελίνον, hoc est apium: nam inter petras melius nascitur teste Plinio, l. 20. c. 12. Alius ergo est color carpasinus, scilicet viridis; alius carbasinus propriè dictus; hic enim est candidus, ita appellatus à carbaso, quod est linum miræ tenuitatis ideoque candicans, teste Plinio libro 19. c. 1. Est & *carphos* herba, quæ alio nomine *buceras*, à similitudine cornuum bouis dicitur, de quâ Plinius lib. 24. c. 19 quæ pariter est viridis.

Carbasinus color est viridis.

EBVRNEIS.] Heb. *argenteis*. Sic & Sept. & Chald.

LECTVLI QVOQVE AVREI ET ARGENTEI.] Nota priscos primò vsos sellis, & assedisse ad mensam (vti modò assidemus) vt patet ex Genesi 43. 33. & ex Philone libro de vitâ Ioseph, & Athenæo libro primo. Vnde apud Homerum in Odyssea passim conuiuæ dicuntur assidere mensæ. Posteà tamen Iudæi, Persæ, Græci, Romani, & omnes ferè gentes vsæ sunt accubitu in cœnâ, & prandio, vt non tam sedentes quàm iacentes in lectulis mollius cœnarent, ac sumpto cibo in ijsdem quiescerent, vel etiam dormitarent: fatigatum enim ex labore corpus magis reficitur, & quiescit iacendo quàm sedendo. Accubitus autem hæc erat forma. Accumbebant conuiuæ reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera verò in longum porrecta & iacente in lecto, capite leuiter erecto, dorso à puluillis modicè suffulto. In singulis autem lectulis accumbebant terni aut quaterni hâc ratione, vt eius qui supremo loco accumberet pedes iuxta secundo loco accumbentem porrigerentur, & secundi pedes iuxta tertio accumbentem, & ita deinceps. Rursum eius qui secundo accumbebat occiput ad vmbilicum aut pectus primò accumbentis obuersum erat; ac eodem modo ceteri deinceps accumbebant. Hinc intelleximus quomodo sanctus Ioannes in vltimâ cœnâ Christi, in eius pectore quasi in sinu recubuerit. Et quomodo sancta Magdalena Christi ad mensam accumbentis pedes retrò, siue post eum stans lauare potuerit. Hinc denique patet quid significet triclinium, scilicet locum refectionis, in quo communiter terni circa mensam erant lecti. Hinc pariter lectuli hi mensales, vocati sunt thori, stibadia, thoralia, accubitalia, quæ passim obuia sunt apud Ciceronem, Plinium, Athenæum, Senecam, Virgilium, & alios. Vide Ciaconium, Fulgentium, Vrsinum, & alios in Triclinio.

Accubitus veterum forma.

SVPER PAVIMENTVM] in pauimento ergo humi prandebant, & cœnabant Persæ, more Orientalium, æquè ac fecit Iudith. c. 12. 19. vt patet ex Græco. Nec enim alterius mensæ hîc vlla fit mentio.

PARIO] id est, candido marmore ex insulâ Paro, quod ceteris præstantius est & prætiosius.

PICTVRA] ex lapidum varietate, opere quasi musiuo intexta & contexta consurgens. Lapides hi Hebraicè vocantur *dar*, & *socharet*: quinam hi fuerint, ignoratur.

BIBEBANT AVTEM QVI INVITATI ERANT AVREIS POCVLIS; ET ALIIS ATQVE ALIIS VASIS CIBI INFEREBANTVR.] Prisci Persæ sub Cyro, & ante Cyrum, in cibo & potu admodùm fuere frugales; atque, vt ait Oenophon, libro primo Cyripædiæ, habebant *pro cibo panem, pro obsonio nasturtium, pro potu aquam fluminis*. Vnde Cicero Tusc. 1. *Persarum victus*, ait, *à Xenophonte exponitur quos negat ad panem adhibere quicquam præter nasturtium*. Hinc duri, forteſque euasere ad labores & bella, quibus regnum, & monarchiam obtinuerunt, quam inualescente gula & luxu perdiderunt. De priscorum Persarum temperantia, & posterorum luxu, vide Xenophontem libro octauo, Stobæum serm. 42. & 44. Herodotum libro 9. Athen. lib. 4. VERS. 7.

Certè in Saturnalibus Macrobius, ait mensam priscorum fuisse sacram, ac veteres primùm numinis meminisse, deinde benè precatos conuiuis, ac post precationem dapibus cum modestiâ vsos. Serinus apud Stobæum ait, regem Persarum ante cibum de modestiâ disputasse, & ante potum de temperantiâ. Quin & Augustum trinis tantùm ferculis exhibuisse conuiuia, testis est Suetonius in eius vitâ, capite decimo quarto: *Conuiuia nunquam*, inquit, *& serius inibat, & maturius relinquebat, cùm conuiuæ & cœnare inciperent, priùs quàm ille discũberet, & permanerent digresso eo. Cœnam ternis ferculis; aut, cùm abundantissimè senis præbebat, vt non nimio sumpu; ita summâ comitate. Nam & ad communionem sermonis tacentes, vel submissius fabulantes prouocabat, & aut acroamata, & histriones, aut etiam triuiales ex circo ludos interponebat, ac frequentissimè aretalogos*, id est, placidè loquentes. Seruius in libro primo Æneid. ait priscos duobus tantùm ferculis vsos. *Cyri frugalitas.* *Et Augusti.*

Adde: veteres in mensâ sapientes & serios miscebant sermones, vt patet ex Athen. de cœnis sapientium: erant ergo sobrij, ac cauebant ne ebrij delirum quid dicerent. Vnde M. Varro numerum conuiuarum hâc lege definit, *vt neque minor, quàm gratiarum sit, neque quàm musarum numerosior*, ait Macrobius libro primo Saturn. c. 4. Gratiæ autem sunt tres, Musæ verò sunt nouem. Idem Macrob. l. 7. *Sic*, ait, *apud mensam philosophandum est, vt crateri liquoris ad lætitiam nati* (vini) *adhibeantur, non modò nympharum, sed Musarum quoque admistione temperies*, &c. *cùm non minùs quàm dulcedo vini, hilarent verba conuiuium.*

NEC ERAT QVI NOLENTES COGERET AD BIBENDVM] Non enim amici, sed inimici & hostis est cogere ad bibendum, etiam supra & contra naturam, quod nullæ bestiæ faciunt. Xenophon l. 8. Cyripædiæ, ait, apud veteres Persas lege cautum fuisse, ne amphoræ ad conuiuia importarentur, quòd existimarent minùs tam corpora, quàm mentes debilitari, si quis non nimium hauriat. Nunc verò has non importari, restat id quidem, sed tantùm bibunt vt non importent, sed ipsi vino sepulti exportentur, eò quòd ipsi recto corpore consistere & exire nequeant. Sic etiam hodie apud nonnullos prisca temperantia in plusquam porci- VERS. 8.

nam ingluuiem abijt. Vide Fauarden. hîc. Salica lex, teste beato Rhenano, libro secundo rerum Germanicarum fuit: *Nemo militiæ socium suum, aut quemlibet alium ad potandum inuitato*: Qui enim cogit tyrannus est. Tyrannicum enim est illud, quod è Græcorum pergræcationibus citat Tullius, Tusculanorum quinta. *Aut bibat, aut abeat.* Tyrannus fuit Alexander Magnus, qui *meracum audacter propinans, etiam alios coegit*, ait Athen. lib. 2. Tyrannus fuit Heliogab. Imperator qui, vt ait Lamp. *Præfectum vrbicum sæpè post cœnam ad potandum vocabat, adhibitis & Præfectis prætorio, ita vt si recusarent, magistri eos cogerent.* Certè Empedocles conuiuio præfectus, cùm conuiuas ad bibendum cogeret, postridie reus fuit in iudicio. Cogere enim est, libertatem conuiuæ adimere, vim inijcere, naturam corrumpere, sanitatem lædere vt non Deo, sed Baccho stomachos & mentes suas immolare & mactare videantur. Sapienter Anacharsis apud Laertium quatuor pocula siue haustus assignans, ita eos distinguit. Primum ait, quod bibitur pertinet ad restinguendam sitim, secundum ad hilaritatem, tertium ad voluptatem, quartum ad insaniam.

Bibere ad sanitatẽ & ad id cogere. Tyrannicum est.

Porrò S. Aug. & Amb. grauiter taxant eos, qui cogunt conuiuas bibere ad sanitatem Principis, vel amici, & vt ait S. Aug. serm. 231. de Temp. *Per inimicam amicitiam, adiurare homines non erubescunt, vt potum amplius accipiant quàm oportet. Qui enim alterum cogit, vt se plus, quàm opus est bibendo inebriet, minus malum ei erat, si carnem eius vulneraret gladio, quàm animam eius per ebrietatem necaret. Certa bibendi lege contenditur, qui poterit vincere, laudem meretur ex crimine.* Et serm. 232. *Excusatio falsa obijcitur: Persona potens me coegit, vt amplius bibam,* & hortatur ne obtemperent, martyres potius fiant, neque ad virorum, Angelorum, aut reliquorum sanctorum nomina bibendum monet.

Audi sanctum Ambrosium libro de Eliâ & ieiunio, c. 7. *Quid obtestationes potentium loquar? quid memorem sacramenta, quæ violari nefas arbitrantur? Bibamus, inquiunt, pro salute Imperatorum: & qui non biberit, sit reus in deuotione: videtur enim non amare Imperatorẽ qui pro salute eius non biberit. O piæ deuotionis obsequium bibamus pro salute exercituũ, pro Comitum virtute, pro filiorũ. Et hæc vota ad Deum pertinere iudicant, sicut illi qui calices ad sepulchra martyrum deferunt. Atque illic ad vesperã bibunt, atque aliter se exaudiri posse non credunt. O stultitiam hominum, qui ebrietatẽ sacrificiũ putant! qui existimãt illos ebrietate placari, qui ieiunio passiones sustinere didicerunt.*

An non insania est ita ad alterius sanitatem bibere, vt propriam lædas & perdas? An non calicum remiges & helluones sunt, qui ventrem dapibus vinoque saburrant quasi porci, imò plusquam porci? Nec enim porcus quantumuis gulosus plus comedit quàm vt famem, plus bibit quàm vt sitim satiet, neque vllis fustibus aut gladijs vt id faciat, adigi se sinit,

PRÆPONENS MENSIS SINGVLOS DE PRINCIPIBVS SVIS, VT ACCIPERET VNVSQVISQVE QVOD VELLET.] Inter hos Principes fuit Zorobabel, filius Salathiel, filij Iechoniæ regis Iuda, qui cum socijs suis Hebræis regij corporis custodibus erat ex intimis aulicis Darij, ac post conuiuium disputans cum eis de fortissimo, palmam retulit. Cùm enim primus diceret: *forte est vinum*; secundus, *fortior est rex*: tertius Zorobabel dixit: *fortiores sunt mulieres: super omnia autem vincit veritas.* Quocirca Darius annuens illi ait: *Petè quod vis, & dabo tibi*; tum Zorobabel, *Memor esto*, inquit, *voti tui quod vouisti, ædificare Ierusalem in die, qua regnum accepisti, & omnia vasa quæ accepta sunt ex Ierusalem remittere. Et tu vouisti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Iudæa à Chaldæis. Hoc est quod postulo, vt facias votum, quod vouisti regi cæli ex ore tuo.* Quare, cùm osculatus esset illum Darius, votum impleuit, & templum instaurauit, ac vasa cum muneribus in Ierusalem remisit, vti fusè narratur, 3. Esdræ c. 3. & 4.

Conuiuiũ Assueri est typus Christi.

Alleg. Hoc Assueri conuiuium ad litteram fuit vanum vanæ voluptatis & gloriæ aucupium, sed mysticè magnum S. Eucharistiæ simulachrum. Primò enim Assuerus rex & Monarcha, repræsentat Christum regem regum, & Dominum dominantium. Vnde *Assuerus* Heb. & Chal. idẽ est, quod *magnum caput*, magnus rex, & princeps: Addit Lyranus: *Assuerus interpretatur beatus: Christus autem non solùm beatus est, sed & sanctorum beatitudo.* Glossa verò interlinearis: *Assuerus*, inquit, *Christum Dominũ ostendit nomine & dignitate, interpretatur enim ostium: Christus autem dicit: Ego sum ostium; per me si quis introierit, saluabitur.* Secundò, Assuerus hoc conuiuium celebrauit in regiâ suâ Susan, quæ vox Heb. significat lilium puritatis & virginitatis symbolum. Sic Christus in Susan, id est in Ecclesiâ, quæ lilijs castorum & virginum floret, instituit Eucharistiam, quæ proinde à castis, & omni labe puris purissimè suscipienda est: itaque suscepta puritatem & castitatem valdè adauget. Ipsa enim est *frumentum electorum, & vinum germinans virgines*, Zach. 9. 17. Hinc Ecclesia vino hoc ebria, sed sobria hilarescit & exultat, aitque. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*, Ps. 86. 7. *Et transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei, in voce exultationis & confessionis, sonus epulantis.* Ps. 41. 5. *Et iusti exultent & delectentur in lætitiâ*, Ps. 67. 4. Tertiò, Assuerus hoc conuiuium celebrauit septem diebus, id est, toto tempore huius vitæ, quod septem diebus agitur, ait Glossa interk. iuxta illud Christi, Matth. 28. vlt. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.* Ita Lyranus. Quartò, ob magnitudinem. *Fecit*, inquit, *grande conuiuium.* Quid grandius Eucharisticâ mensâ; *Cœna magna*, per excellentiam? Vnde Glossa ordin. *Huius*, inquit, *conuiuij historia pompam historiarum, & luxum Regis ostendit; sed Christi spirituales delicias, quas vnicuique dispensat, allegoricè significat.*

Quintò, Assuerus non tantùm Principes, sed & totum populum à minimo vsque ad maximum inuitauit: Sic Christus ad Eucharistiam inuitat omnes tam pauperes, quàm diuites: tam fœminas, quàm viros; tam senes, quàm iuuenes. Sextò, ob conuiuij magnificentiam: nam Lyranus & Glossa asserunt per hortum, in quo fit, significari Ecclesiam quæ est hortus conclusus, multis consitus arboribus, & fructiferis per sanctam vitam, & aromaticis per bonam famam. Per tentoria supernè obumbrantia, & columnas infernè sustentantes, indicari Sanctorum suffragia, & diuina præsidia, quibus qui ad hanc mensam accedunt, defenduntur. Per multiplices velaminum & funium colores, candidos, purpureos, hyacinthinos, intelligi virgines, martyres, doctores, qui huius conuiuij dapibus saginantur. Per lectulos etiam aureos, & argenteos, in quibus conuiuantes recumbebant, tranquillas & pacatas exprimi con-

scientias

scientias, quas habere debent, qui hoc diuino pabulo perfruuntur. Per gemmas, & picturas, quæ mira varietate decorabant pauimentum, insinuari virtutes & reliqua dona spiritualia, quibus ritè communicantium mentes picturantur. Septimò, ob cibi & potus suauitatem & delicias. *Vinum*, inquit Script. *vt magnificentia regia dignum erat, & præcipuum apponebatur.* In Eucharistiâ verò Christus vt cibus apponitur, in quo quasi in mannâ haurimus omne Angelorum delectamentum, & omnem spiritus suauitatem: iùxta illud: *Panem cæli dedit eis; & panem Angelorum manducauit homo.* Psal. 77. v. 24. & 25.

VERS. 9. VASTHI QVOQVE REGINA FECIT CONVIVIVM FEMINARVM] Hinc appositè Heb. *Vasthi* idem est quod *& potatio*, vel *& flamen*; fila enim & stamina sunt opera feminarum. Pro *Vasthi* Græcè est *Asti*; Ioseph. *Scesti*: indeque composita sunt nomina Persica Astaspes, & Hystaspes. Vnde nonnulli cum Serario suspicantur hanc Vasthi fuisse filiam Hystaspis, ac sororem Darij mariti sui. Fauet Ctesius asserens fratrem Assueri fuisse Oudiaspem; quod nomen alludit ad Vasthi: quasi hæc Oudiaspis fuerit soror. Persæ enim sorores ducebant in vxores, vt docet Herodotus in Cambyse, Curtius lib. 8. Plinius lib. 36. c. 8. Alij putant Vasthi fuisse filiam Cyri: hanc enim vxorem duxisse Darium ad confirmandum sibi regnum Persarum, docet Iustinus lib. 1. & Herod. lib. 3. qui eam vocat Artystonam quod nomen alludit ad Vasthi.

VERS. 10. CVM REX ESSET HILARIOR, ET POST NIMIAM, POTATIONEM INCALVISSET MERO.] Leges Persarum permittebant regi Persarum semel in anno, scilicet in festo Solis, quem Persæ colebant vt Deum, inebriari; verùm quod semel permiserat lex, sæpiùs pro suo imperio vsurpare poterat rex.

MAVMAM] Græcè est *Aman*, licet Hebræi, Aman putent fuisse Mamuchan, de quo v. 14.

VERS. 11. VT INTRODVCERENT REGINAM VASTHI, &c. VT OSTENDERET CVNCTIS POPVLIS ET PRINCIPIBVS PVLCHRITVDINEM ILLIVS.] Iussit hoc Assuerus partim ex temulentiâ, partim ex libidine; quare incauta, imprudens, superba, inhonesta, & inuerecunda fuit hæc eius iussio, cui proinde Vasthi non tenebatur obedire pudoris & castitatis causâ, ne sua forma principum iam mero æstuantium oculos, animosque in sui concupiscentiam illiceret; vti Candaules rex Sardorum illexit Gygem amicum suum in amorem vxoris suæ, ostendens ei illam nudam: quocirca Gyges, per annulum magicum faciens se inuisibilem, occidit Candaulem, & vxorem eius sibi asciuit, vti narrat Herodotus lib. 1. Fabulantur Rabbini Vasthi pari modo ab Assuero iussam prodire nudam in conuiuium. Addunt ex Balthasare, de quo Danielis 5. notam ipsam, quæ tyrannide importunissimâ, seruas Hebræas die Sabbathi laborare cogeret, nudasque obambulare, hancque causam esse, cur ejecta nuda sit, dieque sabbathi, qui septimus etiam vocatur, malè perierit. Sed apage obscœnitas ista obscœnorum Rabbinorum.

ERAT ENIM PVLCHRA VALDE] Persicæ mulieres ceteras pulchritudine superabant. Vnde Alexander Magnus noluit videre Darij iam à se cæsi vxorem & filias, dicens: *Persicas feminas esse oculorum dolores*, ait Plutarchus & Curtius. *In Perside feminarum pulchritudo excellit.* Ait Ammia. lib. 23.

A QVÆ RENVIT, ET AD REGIS IMPERIVM &c. VENIRE CONTEMPSIT.] Videtur ergo peccasse superbiâ, inobedientiâ & mariti contemptu, quem si demas, honestè ipsa & pudicè mariti temulenti inhonestam & impudicam sui coram principibus ostentationem detrectauit, præsertim quia, vt ait Ioseph. l. 11. c. 6. *Voluit ipsa Persarum leges custodire, quæ ab alienis vxores videri prohibebant.* Quare Macrobius libro 7. c. 1. ait, à Parthis non coniuges, sed concubinas dumtaxat in conuiuia induci solitas. Idem tradit S. Ambr. lib. de Eliâ c. 15. Et Parthopersæ *feminis non conuiuia tantùm, sed & virorum conspectum interdicunt.* Vnde Seuerus Sulpitius de Vasthi: *Stulto*, ait, *rege consultior, pudens virorum oculis spectaculum corporis præbere iussa, abnuit*; tantò ipsa laudabilior, quantò in legum, pudorisque constantia perseuerantior: nam, vt prudenter monet S. Hier. Epist. ad Furiam: *Non Ætnæi ignes, non Vulcania tellus, non Vesuuius, & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ, dapibus inflammatæ.* Et Tertul. de ieiun. aduersus Psychicos c. 1. *Monstrũ scilicet haberetur libido sine gulâ: cùm hæc duo tam vnita atque concreta sint, vt si disiungi omnino potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhærerent.* Denique Plutar. in Artaxerxe asserit apud Persas fuisse capitale reginæ, aut regiæ alicuius concubinæ lecticam propiùs accedere, ipsamque videre. Rectè ergo ex lege naturæ æquè ac positiua Persarum, Vasthi noluit suam speciem ostentare conuiuis temulentis.

B

Vtinam Vasthi imitentur feminæ Christianæ, quæ suam formam palam ostentant, imò fucant, vt iuuenes in sui amorem illiciant, itaque eorum corpora & animas lenocinantur cum æterno tam sui, quàm ipsorum exitio: *Nam oculi sunt in amore duces*: Et formosa, illicique femina nihil illecebrosius.

C

VNDE IRATVS REX, ET NIMIO FVRORE SVCCENSVS.] Protulit contra Vasthi iracundam & iniquam repudij sententiam, quæ sequitur. Nam vir *omnis vinolentus est irâ inferior & mentis vacuus*, ait Sophocles apud Stobæum, serm. 18.

VERS. 14. SEPTEM DVCES PERSARVM, ATQVE MEDORVM, QVI VIDEBANT FACIEM REGIS] hoc est erant intimi & consiliarij, & familiarissimi regi. Nam, vt ait Iust. lib. 1. in fine: *Apud Persas persona regis sub specie maiestatis occultur.* Vide c. 7. 8. Aman, qui in Regis indignationem inciderat, faciem operuerunt, quasi indigni qui videret regem, quem adeò offenderat. Similem fastum vsurparunt nonnulli reges, ac hodie vsurpant Reges Sinarum. Idipsum Persæ à Medis, æquè ac regnum acceperunt. Nam de Deioce Rege Medorum, ait Herod. l. 1. pag. 21. *Cauet, vt nec conspici regem à quopiam fas esset.* Nam vt ait Valer. Maximus l. 2. c. 7. *Quidquid in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse conuenit.*

D

VERS. 19. VT NEQVAQVAM VASTHI VLTRA INGREDIATVR, &c. REGNVM (reginæ titulum, dignitatem & magnificentiam) ILLIVS ALTERA, QVÆ MELIOR EST ILLA; ACCIPIAT] Plutar. in Artaxerxe agens de Persis: *sunt barbari*, ait, *maximè zelotypi, & in vxores feri.* In hunc locum commentans Lutherus, omnes pudoris leges, limitesque excussit, docens quod si vxor ad opus coniugale sit difficilior, vocetur ancilla, eique dicatur à marito: *Si nolis tu, vult alia; si non vult vxor, veniat ancilla.* Dignum tali patellâ operculum; dignum

tali propheta Priapi oraculum.

Sanius S. Hier. epist. ad Rusticum: *Philosophi huius saculi*, inquit, *solent amorem veterem amore novo quasi clauem clauo expellere. Quod & Assuero regi septem principes fecere Persarum, vt Vasthi regina desiderium, aliarum puellarum amore compescerent. Illi vitium vitio, peccatum peccato meditantur: nos amore virtutum vitia superemus, Declina*, ait, *à malo, & fac bonum. Quare pacem & persequere eam. Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus.*

Tropol. Vide hîc, vt conuiuium Assueri in mo- A rorem desinat, & extrema gaudij luctus occupet ac rex Vasthi reginam, coniugemque suam pulcherrimam abdicet & repudiet. *Sic fluuij*, inquit illa, *in aluco suo dulces sunt, cùm tamen ad mare decurrunt, fiunt amari.* Vide Chrys. hom. 6. in epist. ad Heb. in Morali. Sic primorum conuiuiorum & deliciarum postridianus est dies doloris & pœnitentiæ.

ESSE VIROS PRINCIPES] q. d. viros siue maritos in domibus suis debere esse principes, ac dominari suis vxoribus, filijs, & famulis. VERS. 22.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assuerus repudiat Vasthi, ac pro ea reginam sibi asciscit Esther, per quam Mardochæus Assuero reuelat coniurationem duorum Palatinorum contra regem, quos Assuerus crucifigit, & Mardochæi fidem in Annales referri iubet.

1. His ita gestis, postquam regis Assueri indignatio deferbuerat, recordatus est Vasthi & quæ fecisset, vel quæ passa esset: 2. dixeruntque pueri regis, ac ministri eius: Quærantur regi puellæ virgines ac speciosæ, 3. & mittantur qui considerent per vniuersas prouincias puellas speciosas & virgines, & adducant eas ad ciuitatem Susan, & tradant eas in domum feminarum sub manu Egei eunuchi, qui est præpositus & custos mulierum regiarum: & accipiant mundum muliebrem, & cetera ad vsus necessaria. 4. Et quæcumque inter omnes oculis regis placuerit, ipsa regnet pro Vasthi. Placuit sermo Regi: & ita, vt suggesserant, iussit fieri. 5. Erat vir Iudæus in Susan ciuitate, vocabulo Mardochæus, filius Iair, filij Semei, filij Cis, de stirpe Iemini, 6. qui transflatus fuerat de Ierusalem eo tempore, quo Iechoniam regem Iuda Nabuchodonosor rex Babylonis transtulerat, 7. qui fuit nutricius filiæ fratris sui Edissæ, quæ altero nomine vocabatur Esther, & vtrumque parentem amiserat: pulchra nimis, & decora facie. Mortuisque patre eius ac matre, Mardochæus sibi eam adoptauit in filiam. 8. Cumque percrebuisset regis imperium, & iuxta mandatum illius multæ pulchræ virgines adducerentur Susan, & Egeo traderentur eunucho, Esther quoque inter ceteras puellas ei tradita est vt seruaretur in numero feminarum. 9. Quæ placuit ei & inuenit gratiam in conspectu illius. Et præcepit eunucho, vt acceleraret mundum muliebrem, & traderet ei partes suas, & septem puellas speciosissimas de domo regis, & tam ipsam, quàm pedissequas eius ornaret atque excoleret. 10. Quæ noluit indicare ei populum & patriam suam: Mardochæus enim præceperat ei, vt de hâc re omninò reticeret: 11. qui deambulabat quotidie ante vestibulum domus, in quâ electæ virgines seruabantur, curam agens salutis Esther, & scire volens quid ei accideret. 12. Cùm autem venisset tempus singularum per ordinem puellarum, vt intrarent ad regem, expletis omnibus quæ ad cultum muliebrem pertinebant, mensis duodecimus vertebatur; ita dumtaxat, vt sex mensibus oleo vngerentur myrrhino, & alijs sex quibusdam pigmentis & aromatibus vterentur. 13. Ingredientesque ad regem, quidquid postulassent ad ornatum pertinens, accipiebant, & vt eis placuerat, compositæ de triclinio feminarum ad regis cubiculum transibant. 14. Et quæ intrauerat vesperè, egrediebatur manè, atque inde in secundas ædes deducebatur, quæ sub manu Susagazi eunuchi erant, qui concubinis regis præsidebat: nec habebat potestatem ad regem vltrà redeundi, nisi voluisset rex, & eam venire iussisset ex nomine. 15. Euoluto autem tempore per ordinem, instabat dies, quo Esther filia Abigail fratris Mardochæi, quam sibi adoptauerat in filiam, deberet intrare ad regem. Quæ non quæsiuit muliebrem cultum, sed quæcumque voluit Egeus eunuchus custos virginum, hæc ei ad ornatum dedit. Erat enim formosa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis gratiosa & amabilis videbatur. 16. Ducta est itaque ad cubiculum regis Assueri mense decimo, qui vocatur Tebeth, septimo anno regni eius. 17. Et adamauit eam rex plus quàm omnes mulieres, habuitque gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres, & posuit diadema regni in

in capite eius, fecitque eam regnare in loco Vasthi. 18. Et iussit conuiuium præparari permagnificum cunctis principibus, & seruis suis, pro coniunctione & nuptijs Esther. Et dedit requiem vniuersis prouincijs, ac dona largitus est iuxta magnificentiam principalem. 19. Cumque secundò quærerentur virgines & congregarentur, Mardochæus manebat ad ianuam regis: 20. necdum prodiderat Esther patriam, & populum suum iuxta mandatum eius. Quidquid enim ille præcipiebat, obseruabat Esther: & ita cuncta faciebat, vt eo tempore solita erat, quo eam paruulam nutriebat. 21. Eo igitur tempore, quo Mardochæus ad regis ianuam morabatur, irati sunt Bagatham & Thares duo eunuchi regis, qui ianitores erant, & in primo palatij limine præsidebant, volueruntque insurgere in regem, & occidere eum. 22. Quod Mardochæum non latuit, statimque nunciauit reginæ Esther; & illa regi, ex nomine Mardochæi, qui ad se rem detulerat. 23. Quæsitum est, & inuentum: & appensus est vterque eorum in patibulo. Mandatumque est historijs, & annalibus traditum coram rege.

VERS. 1.

RECORDATVS EST (ita Heb. Sept. Chald. Roman. malè ergo nonnulli legunt *recordata est*, scilicet Vasthi) VASTHI] quòd scilicet eam adeò speciosam & dilectam repudiasset. Vnde subijt animum regis dolor & mœstitia, tam sui, quàm Vasthi, quam deamabat, causâ: quem mœrorem vt abstergant regis ministri, suggerunt ei vt vxorem speciosiorem quæri curet per vniuersum regnum, ne decretum repudij reuocet; itaque aliquid de regiâ constantiâ & authoritate deperdat, nimirum sicut clauus clauo truditur, sic amor amore pellitur.

QVÆ PASSA ESSET] id est, vt Heb. *quæ sententia in eam lata esset*; nimirum repudij & priuatio-
VERS. 3. nis regni.

EGEI EVNVCHI] τὸ *Egei* alludit ad *Vagao*, siue *Bagous*, quod Persicè significat eunuchum. vide dicta Iudith 12. v. 10. Porrò eunuchi olim erant intimi regi & principes aulæ, qui videbant faciem regis, illique erant familiarissimi, vt patet c. 1. 10.
VERS. 5. vbi Chald. pro *eunuchis* vertit *satrapas*.

ERAT VIR IVDÆVS IN SVSAN CIVITATE, VOCABVLO MARDOCHÆVS.] Licet enim Mardochæus cum Zorobabel, & Iesu Pont. sub Cyro à Babylone redijsset in Ierusalem, imò vnus è primoribus & Ducibus redeuntium fuisset, vt patet 1. Esdræ 2. v. 2. tamen ipse mox è Ierusalem redijt in Susan, eò quòd esset *vir magnus & inter primos aulæ regiæ*, vt dicitur c. 11. 4. Erat enim *ad ianuam regis*, quasi eius ostiarius, cubicularius, & corporis regij custos. Ostiarios enim regiæ fuisse regis custodes, testatur Xenophon & Herod. Vnde Iosephus ben Gorion ait, Mardochæum vnum fuisse è tribus *Parthenim*, id est, aulæ principibus & palatinis, de quibus v. 3. Sic Daniel ob suam probitatem & prophetiam à Nabuchodonosor præpositus fuit toti Babyloni, Daniel. 2. 48. & Tobias, licet Hebræus & captiuus, ob suam fidelitatem fuit œconomus Salmanasar, Tobiæ 1. ita virtus extulit priscos Iudæos, aliàs gentilibus inuisos.

Mardochai etymon.

Porrò *Mardochæus* Heb. idem est quod *Mardachat*, id est, *myrrha*, vel *amaritudo contritionis*, vel *myrrha contrita*, vel *docens contritionem*, vel *myrrha purissima*. ita Serarius. Item *myrrha contritionum mearum*, vel *paupertatum mearum*, vel *pauperum meorum* (*dach* enim est pauper,) vel *myrrha puritatum mearum*, aut iustorum *meorum*: *dacha* enim Syriacè est mundare, purificare, iustificare. Hæc omnia habet Pag. in nom. Hebr. omniaque aptè competunt Mardochæo, qui cum Hebræis per Aman destinatus ad necem, amara passus est, sed per Esther omne fel in mel, amaritudo in dulcedinem, mœstitia in lætitiam conuersa est.

MARDOCHÆVS FILIVS IAIR, FILII SEMEI, FILII CIS DE STIRPE IEMINI] id est, de tribu Beniamin, ait Chald. Sept. & Iosephus. Nam Iemini fuit vir nobilis ex hâc tribu; vel certè *Beniamin* per Aphæresin τῦ *Ben* idem est, quod *Iamin* vel *Iemini*. Hinc colligimus Mardochæum & Esther oriundos fuisse ex Beniamin, & à stirpe regia Saulis, idque asserit Iosephus, Serarius & alij. Cis enim fuit pater Saulis, hic Ionathæ & Miphiboseth, ex quo descendere videtur Mardochæus & Esther. Multæ enim generationes intermediæ subticentur hîc æquè ac alibi. Addit Chald. *Mardochæus erat vir pius, & orans ante Deum suum pro populo suo*: Quàm id verum sit, patebit ex decursu historiæ. Hinc patet Esther fuisse filiam Cis, pro quo Herod. l. 3. habet, filia Cyri, quia ipse non norat Cis, sed Cyrum, putabatque Esther esse Persianam, non Iudæam. Esther enim siue Hadasa videtur esse Atossa Herodoti.

Tribus & stirps regiâ

VERS. 6.

QVI TRANSLATVS FVERAT DE IERVSALEM EO TEMPORE, QVO IECHONIAM REGEM IVDA, NABVCHODONOSOR REX BABYLONIS TRANSTVLERAT.] In Babylonem. 4. Reg. vlt. τὸ *qui*, Rup. lib. 8. c. 5. Caiet. Scaliger & Serarius referunt ad *Cis*, quasi hic cum Iechoniâ translatus sit, non verò Mardochæus; sic enim, inquiunt, ipse vixisset ducentos circiter annos, quod illo æuo erat insolitum. Verùm τὸ *qui* referre *Mardochæum*, non *Cis* liquet: tum quia hoc sermonis nexus, & plana constructio, quæ tota est de Mardochæo, exigit: tum quia Mardochæum cum Iechoniâ translatum esse, disertè dicitur c. 11. 4. ex quo liquet ipsum in suâ personâ, non in suo patre vel auo (vt nonnulli explicant) fuisse translatum. Vnde colligo & concludo historiam hanc contigisse non sub Artaxerxe Longimano, vt multi volunt; multò minùs sub Artaxerxe Mnemone; quia tamdiu viuere non potuit Mardochæus; quod enim Scaliger ait eum vixisse ducentos annos, alij 165. alij 190. incredibile videtur, & confutatur ex eo, quod Esther, quæ erat Mardochæi neptis ex fratre v. 8. vocetur puella, id est, iuuencula. Erat enim ipsa sine dubio in ætate florenti, cùm ob formam ceteris virginibus præclara, coniux data est Assuero; quomodò enim rex anum rugosam & deformem appetijsset, vel admisisset in vxorem? Quare Mardochæus patruus Esther non potuit

tunc

tunc esse centum annorum. Concludo ergo & assero historiam hanc contigisse sub Dario Hystaspis, illumque fuisse Assuerum maritum Esther, vti ostendi in Procœmio, cuius ætatem & annos sic subduco & calculo: Mardochæus cum Iechonia translatus in Babylonem, erat puer circiter triennis. Adde 70. annos captiuitatis Babylonicæ, deinde tres annos Cyri, sex Cambysis, & tres Darij Hystaspis (tertio enim regni anno duxit Estherem, vt patet c. 1. v 3.) conflabis annos vitæ & ætatis Mardochæi 85. ita vt Esther à fratre iuniore Mardochæi genita fuerit 30. circiter annorum, quæ ætas est iuuentutis floridæ, aptæque coniugio. Hinc liquet vnum eundemque fuisse Mardochæum (non duos, vt vult Serar. & alij) qui cum Esdrâ, Nehemiâ, Zorobabel, Iesu Pont. vixit, fuitque vnus è ducibus populi redeuntis è Babylone 1. Esdræ 2. v. 2.

Ætas & æuum Mardochai

VERS. 7. QVI EVIT NVTRITIVS FILIÆ FRATRIS (Hebr, Chald. & Sept. habent *fratris patris*, id est patrui, quasi Esther fuerit patruelis siue consobrina Mardochæi, non neptis) SVÆ EDISSÆ, QVÆ ALTERO NOMINE VOCABATVR ESTHER] Hebr. ergo vocabatur *Hadasa* (Noster *Edissa* Persicè) & cùm ascita est in thorum Darij regis Persarum, dicta est Esther. Vnde Xerxes filius Darij vxorem habuit, cui nomen Amester vel Amestris, teste Herod. l. 7. q.d. altera Esther.

Esther dicta Hadasa, id est myrtus. Cur?

Porrò *Hadasa* siue *Edissa*, Hebr. idem est quod *myrtus* vel *myrtea*: ita ergo fuit appellata ob eximiam pulchritudinem, probitatem, comitatem, & venustatem tum corporis, tum morum, præsertim virginalis pudoris & pudicitiæ, in quâ fuit typus B. Virginis, ceterarumque virginum & sanctorum, vti per multas analogias ostendi Zachariæ 1. 8. vbi hâc de causâ anno secundo Darij Hystaspis Zacharias vidit Angelum stantem inter myrteta, id est in aulâ Esther, quæ dicta est *Hadasa*, id est myrtus, quæque iam destinabatur vxor Dario ad salutem populi sui: vti ibidem ostendi. Itaque vocata est *Hadasa*, id est myrtus ob eminentem pulchritudinem; myrtus enim est herbarum pulcherrima: vnde & Venus speciosissima cognominata est myrtea. Sic & Philippus rex Franciæ à formâ eximiâ cognominatus est pulcher. ita Sanchez, Serarius & alij: Hæc autem pulchritudo corporis, & magis animi in Esther, æquè ac in myrto, fuit solida & constans, iuxta illud: *Myrtus semper est myrtus, etiamsi inter vrticas sit*; vti Esther fuit inter Persas.

Ipsa est Atossa.

Porrò *Hadasa* siue *Edissa* videtur esse *Atossa*, quam Herod. lib. 3. vxorem Darij Hystaspis nuncupat, additque lib. 7. sub initium, eius filium primogenitum fuisse Xerxem, qui Dario patri in regno successit. Quare nonnulli censent Xerxem Estheris ex Dario fuisse filium. Audi Herod. lib. 7. vbi cùm narrasset Darium antequàm rex crearetur, habuisse vxorem filiam Gobriæ, ex eaque genuisse Artabazanem, cùm verò creatus fuit rex duxisse Atossam, ex eaque genuisse Xerxem, qui Artabazani fratri de iure successionis in regnum litem mouit, eique fauens Demaratus Spartanus suggessit, *vt ad cetera quæ dicebat, hoc adderet: se quidem genitum à Dario iam rege, & Persarum imperium obtinente, Artabazanem verò è Dario cùm erat priuatus: proinde neque æquum, neque iustum esse, alium quempiam potiùs, quam se illam dignitatem adipisci. Quoniam Spartæ quoque sic vsurparetur, vt, si cui antequam regnet, filij nascantur, deinde regi iam alius nascatur, huius posteà nati successio regni sit. Hac à Demarato subiecta ratione vtentem Xerxem tamquàm iustè dicentem, Darius regem declarauit, quanquam etiam citra præceptum Demarati Xerxes (vt mea fert opinio) regnasset: quippè cùm omnia potentia penes Atossam esset.* Hæc Herod. qui & inferiùs addit. Xerxem mouisse bellum Græcis ac numerasse in castris militum 170. myriades, hoc est decies septies centena millia, sed in tanto numero nullum fuisse, qui cum Xerxe vel magnitudine tum animi, tum corporis, vel formâ & specie tam augustâ comparari posset: Xerxem verò ex altâ speculâ tantas copias contemplantem illachrymasse, ac ab Artabano rogatum causam dixisse: *Reputantem me quàm breuis est humana vita, subijt horum miseratio, quorum cùm tot sint, nemo ad centesimum annum supererit*: tum subiunxisse Artabanum: *Vita hac tam misera est, totaque ærumnis referta, vt nullus hominum sit, cuius animo non crebrò subeat moriendi voluntas potiùs, quam viuendi, cuique vita licet breuis sit, non perlonga videatur: itaque mors optatissimum est ærumnosæ vitæ perfugium, ac proinde non lugenda, sed optãda potiùs & ambienda.*

Mater Xerxis.

ESTHER, ita dicta est à Persis, vti iam ostendi, quæ priùs Hebr. vocabatur *Hadasa*, id est myrtus. Solebant enim Chaldæi & Persæ alienigenis, ac præsertim Hebræis, cùm in vrbem vel aulam asciscerentur, mutare nomina, ac patria suæ gentis dare, vti Danieli dedere & sociis c. 1.

Estheris etymon.

Porrò *Esther*, Heb. idem est, quod *abscondam*, ait Pag. à rad. סָתַר *Sarar*, id est abscondit. Addit Serar. initio prolegom. *Esther* idem est, quod *occulta demoliens* vel *medicinæ exploratio & contemplatio*, vel *medicina turturis*, vel *pulchra vt luna*, aut Venus. Vnde ab Esther dici כּוֹכָב, id est, stella, quæ inde à Germanis dicitur sterre. Esther enim fuit astrum lucidius ceteris virginibus regijs; imò sol Israelis æquè ac Persidis. Hinc iterum nomen Esther alludit ad Astartem Deam Syrorum, quam Venerem fuisse pulcherrimam Dearum tradit Cicero l. 3. de naturâ Deorum; & ad Asterem filiam Cei, Titanis filij, ex quâ Iupiter genuit Herculem, vti aiunt & fingunt Poëtæ. Rursum *Esther* Heb. idem est, quod ignis absconditus: אֵשׁ *es* enim est *ignis*, סָתַר *satar abscondere*; vel *ignis turturis*, vel *ignis inuestigans & scrutans*: *es* enim est *ignis*, תּוֹר *tor est turtur*, vel *inuestigans & scrutans*.

Esther typus beatæ Virginis.

Verùm quia Esther est nomen Persicum: hinc & etymon eius ab Arabibus & Persis (quorum lingua vicina est, & vtraque ab Hebræâ descendens) arcessendum est. *Esther* ergo Arabicè, & Persicè idem est quod *receptatrix & protectrix*, scilicet Iudæorum ab Aman neci destinatorum: *Satar* enim est recipere, celare, abscondere, & protegere. Vnde *Satir* Arabicè est protector; *satar* est receptator, qui seruos fugientes recipit, & occultat. Rursum Chaldaicè, & Syriacè *Satar* significat opponere, contradicere, destruere, qualis fuit Esther, quæ se opposuit Amano, eumque destruxit, & crucifixit. Deniq; Pagn. Esther, inquit, Chal. idem est, quod *hilaritas*; & sic *Esther* Persicè idem est, quod Hebr. *Hadasa*, id est *myrtus*: hæc enim est symbolum lætitiæ & hilaritatis, quam Israeli attulit Esther eum liberando ab Amano & morte.

Hilariter.

Alleg. Esther est B. Virgo, ipsa enim sub alis suis recipit & protegit peccatores, & iustos afflictos ad se confugientes. Ipsa est hilaritas sanctorum & fidelium. Hinc eius ope sancta Hilaria mater S. Afræ martyris,

martyris, orans ad filiæ sepulchrum à Gentilibus in ignem coniectæ, hilariter martyrium obijt, æquè ac S.Hilaria Claudij tribuni & martyris vxor, quæ orans ad sepulchrum Iasonis & Mauri filiorum suorum martyrum, capta à Paganis, perceptâ S.Synaxi, hilaris emisit spiritum, vti refert Ado in Martyrol.ad diem 12.Augusti, & ad diem 3. Decembris. Quocirca Ecclesia quotidie ita B. Virg. compellat & inuocat: *Salue Regina mater misericordiæ, vitæ, dulcedo, & spes nostra salue*: Et alibi: *Maria mater gratiæ, mater misericordiæ, tu nos ab hoste protege, & in horâ mortis susscipe.* Et: *Aue maris stellâ Dei mater alma*, &c. *Pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata.* Audi sanctum Bernardum sermone quarto de Assumptione. *Sileat misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est, qui inuocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse: nos quidem seruuli tui ceteris in virtutibus congaudemus tibi, sed in hoc potiùs nobis ipsis: laudamus virginitatem, humilitatem miramur, sed misericordia miseris sapit dulcius, misericordiam amplectimur chariùs, recordamur sapiùs: crebriùs inuocamus.*

MARDOCHÆVS SIBI EAM ADOPTAVIT IN FILIAM.] Hinc patet primò, Esther fuisse è tribu Beniamin, & stirpe regali Saulis: ex illâ enim erat Mardochæus eius patruus, imò pater adoptiuus. Secundò, eam fuisse orphanam. Tertiò, piè & sanctè educatam à pio & sancto Mardochæo, qui ei quasi filiæ suum virtutis & pietatis spiritum inhalauit. Vnde sanctus Hieronymus, epist. 140. *Ruth*, inquit, *Esther, & Iudith tanta gloria fuit, vt sacris voluminibus nomina indiderint.* Porrò literæ nominis Iudith, & nominis Esther acceptæ, vt notæ numerorum eundem numerum efficiunt, scilicet 161. vt ostendit Serarius initio Prolegomenon.

VERS. 9. QVÆ PLACVIT EI.] Egeo Eunucho, conquirenti virgines speciosas Assuero.

ET PRÆCEPIT (Egeus præfectus Eunuchorum) EVNVCHO (se inferiori & subdito) VT ACCELERARET MVNDVM (id est ornatum) MVLIEBREM, ET TRADERET EI PARTES] id est, demensam, statutamque cibi & epularum portionem: מנות *Manoth* enim Hebraicè vocantur fercula, quæ vnicuique apponuntur sigillatim, quales partes Elcana dedit Annæ vxori, 1.Reg.1. & Samuel Sauli Regi, 1. Reg.10. Porrò non dubium, Estherem feminam religiosam abstinuisse à cibis lege Mosis sibi vetitis, vti ab idolothytis se abstinuisse ipsamet profitetur c. 14.17.

ET SEPTEM PVELLAS SPECIOSISSIMAS] quasi comites & pedissequas honorarias.

VERS. 12. MENSIS DVODECIMVS.] Integro ergo anno singulæ virgines ornabantur, & excolebantur antequam Assuerum adirent, nimirum sex prioribus mensibus vngebantur oleo myrrhino, siue ex myrrhâ confecto, alijs sex pigmentis, & aromatibus delicatis, & odoribus vtebantur, ac præsertim confectis ex Heliocallide: *Hac enim cum adipe*, inquit Plinius l 24, c.17. *leonino decocta, addito croco & palmeo vino, perungi Magos, & Persarum Reges, vt fiat corpus aspectu iucundum, ideoq; eandem Heliocallidem nominari.*

Causa fuit, quod feminæ Iudææ æquè ad Persicæ ob regionis calorem grauiter oleant, & hircinum odorem sub axillis exhalent, qui vnguentis sensim à corpore imbibitis abstergendus est, vt suauem, quo imbuti sunt, odorem exhalent. Vnde Plinius lib.13.c.1. vnguenti, & vnguendi vsum & originem Persis ascribit: *Persarum*, inquit, *esse debet gentis vngnentum, illi madent eo, & accersita commendatione ingluuie natum virus extinguunt. Primum, quod equidem inueniam, castris Darij Regis expugnatis, in reliquo eius apparatu Alexander cepit scrinium vnguentorum; posteà voluptas eius à nostris quoque inter laudatissima, atque honestissima vitæ bona admissa est.* Quin & Scriptura Cant.4. Vnguenta ex myrrhâ, croco, nardo, &c. eisdem assignat. ita Lyran. Sanchez, & alij.

Si ita vncta & ornata est Esther, vt placeret homini mortali, quomodo gratiâ & virtutibus vncta & ornata fuit beata Virgo, vt fieret sponsa Dei & Mater Christi: Porrò feminæ sunt philocosmæ, & ornatus studiosæ: vnde Comicus: *Negotij*, ait. *quantum in muliere vna est? quæ noctes, dies q; omni ætate semper ornantur, lauantur, poliuntur.* Et rursum: *dum comantur, dum poliuntur annus est.* Addit Athen. lib. 1. *Persica mulieres ornatus plus æquo studiosæ.*

DVCTA EST ITAQVE AD CVBICVLVM REGIS ASSVERI MENSE DECIMO (qui nostro partim Decembri, partim Ianuario respondet) SEPTIMO ANNO REGNI EIVS.] Ergo per quadriennium expectauit Esther ob multitudinem virginum, quæ adducebantur, antequam ipsa duceretur ad Assuerum: nam ipse tertio anno regni sui repudiatâ Vasthi curauit quæri alias feminas speciosas, inter quas erat Esther. VERS. 16.

Porrò hæ feminæ hoc ipso, quod ducebantur ad Assuerum, fiebant eius concubinæ, id est secundariæ vxores; è quibus deinde vnam primariam Rex in Reginam eligebat, vti hîc elegit Esther. Matrimonium enim fiebat per mutuum viri & feminæ consensum in copulam maritalem. Vnde Iosephus libro vndecimo, capite sexto: *Cùm*, inquit, *venisset ad Regem Esther, ipse illâ delectatus, eius q; amore captus, eam legitimè ducit vxorem, & nuptias cum ea peragit, duodecimo mense septimi anni regni eius, qui mensis Adar vocatur.*

Quæres an Esther fidelis licitè potuerit nubere Assuero infideli? Resp. potuisse, quia Deut.7.3. tantùm vetantur Iudæis coniugia cum Chananæis, non autem cum Persis aliisque Gentibus. ita Bellarminus, Serarius, Sanchez & alij. Adde Estherem non potuisse recusare hoc Regis edictum, ne eius in se, ceterosque Iudæos iram prouocaret: imò si ipsa restitisset, potuisset rex, eâ nolenti abuti, illiq; vim inferre. Denique sentiebant Esther, & Mardochæus Dei instinctum ad coniugium cum rege ineundum, vt eum toti genti suæ conciliarent: itaque periculum necis ab Amano illi impendens, discuterent. *An Esther licitè nupserit regi infideli?*

Alleg. *Esther regina est B.Virgo Maria*; ait S.Bonauentura in Speculo capite septimo, *quæ ducta est in cubiculum Regis in Assumptione, in cubiculum quietis æternæ, gratiâ veri Regis habens super omnes mulieres, id est super omnes intelligentias Angelicas, & super omnes beatas animas, vt sit in Maria gratia super gratiâ omniũ beatorum: nam reuera in capite eius Rex Regum diadema Regni posuit tam impretiabile, tã delectabile, tam mirabile, quòd hoc omni linguæ inenarrabile, omni ingenio inscrutabile est.* Quocirca Methodius in Hypapantem, docet sacrum Mariæ caput à Deo coronatum esse. Idcirco Robertus l.3. in Cant. 4. de illa exponit: *Coronaberis de cubilibus leonum, de mõtibus Pardorum: Coronaberis*, inquit, *vt in cælis Regina Sanctorum, & in terris Regina sis regnorum.* *Alleg. de B. Virg.*

Anagog. B. Virgo in cælum assumpta ibidem coronata

coronata est Regina cælorum, hominum, & Angelorum. Vnde Apoc. 12. v. 1. ipsa vocatur *mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim*, vide ibi dicta. Audi sanctum Bernardum de Assumptione: *Tres B. Virgo quasi altera Esther de triclinio feminarū, id est, de Ecclesiâ militante adducta est per totam militiam cælestis exercitus ad cubiculum Assueri, scilicet summi Dei, ita vt illi conueniat Propheticum illud: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tuâ deduxisti me, & cum gloriâ suscepisti me. Quod hodie verè fuit completum, quando omnes cæli cives viderunt eam ascendentem, & delicijs diuinorum amplexuum affluentem, innixam super dilectum suum.* Meritò igitur canit Ecclesia, vt testatur S. Ildephonsus serm. de Assumpt. *Maria Virgo assumpta est ad æthereum thalamū, in quo rex regum stellato, imò ineffabili*, vt ait Ildephonsus, *sedet solio.*

VERS. 17. ET ADAMAVIT EAM REX PLVSQVAM OMNES MVLIERES,] quia Esther & pulchritudine, & modestiâ, verecundiâ, puritate, gratiâ, ac sanctitate omnes superabat: vnde fuit typus B. Virginis, quam Angelus salutauit, dicens: *Aue gratia plena Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus*, Lucæ 1.

VERS. 18. ET DEDIT REQVIEM VNIVERSIS PROVINCIIS] à vectigalibus, aliisque oneribus: hoc est, tributa relaxauit, quæ priùs ipse populo imposuerat. Darium enim plura imposuisse, docet Herod. lib. 3. *Etenim sub Cyro*, inquit, *atque deinde sub Cambyse, nihil dum fuerat circa tributa institutum, sed munera afferebantur. Ob hanc tributi ordinationem, & alia huiusmodi, Persæ aiunt Darium fuisse institorem, Cambysem autem Dominum, Cyrum verò patrem: Quoniam Darius rex omnes quæstui habebat, Cambyses asper erat ac morosus: Cyrus autem mitem agens, & omni ratione de illis benè mereri studens.*

Alij *requiem* hanc intelligunt à laboribus, q.d. iussit Darius omnes ab operibus quiescere, & dies festos agere in lætitiâ & conuiuiis, ob tam insignes nuptias cum Esthere initas.

AC DONA LARGITVS EST IVXTA MAGNIFICENTIAM PRINCIPALEM] id est regiam: nam Hebr. est *iuxta magnificentiam regis*, quæ scilicet tantum regem decebat, quantus erat Darius.

CVMQVE SECVNDÒ QVÆRERENTVR VIRGINES] Hinc apparet bis quæsitas virgines Assuero, hoc enim verba sonant. Vsitata enim erat tum polygamia, præsertim apud reges. vnde Salomon habuit 700. reginas & 300. concubinas, id est secundarias vxores. Sic etiamnum reges Turcarum, Arabum, Indorum magnam habent turbam vxorum. Libido enim est insatiabilis, æquè ac fastidiosa, & curiosa: quam enim semel cognouerunt, mox fastidiunt, ac aliam quærunt, vt luxuriam non tam expleant, quàm mutent, & experiantur num alibi voluptas sit maior.

VERS. 20. ITA CVNCTA FACIEBAT, VT EO TEMPORE SOLITA ERAT, QVO EAM PARVVLAM NVTRIEBAT.] Vide hîc raram Estheris obedientiam, qua iam regina, imò imperatrix effecta, ita tamen obedit Mardochæo, vti obediebat paruula; atque per hanc obedientiam Deus eam prudentissimè per omnia direxit, vt Amanum supplantaret, & populum à nece liberaret.

VERS. 21. IRATI SVNT BAGATHAN, ET THARES DVO EVNVCHI (Palatini, & aulici Darij) &c. VOLVERVNTQVE INSVRGERE IN REGEM, ET OCCIDERE EVM.] Quâ de causâ? Varij varias probabiliter assignant. Septuaginta hanc dant, quod rex ipsis prætulisset Mardochæum. Alij, quòd Vasthi repudiasset, eique surrogasset Estherem. Alij, quòd suâ dignitate & gradu non essent contenti, sed maiorem, imò regnum ambirent, sicut Smerdes Magus ante Darium per dolum regnum occuparat. Alij verisimiliùs, quòd voluerint regnum ad Aman, qui erat primus à rege, transferre: ideoque Aman coniurationis eorum fuisse conscium, vel auctorem arbitrantur, idque colligunt ex eo quod cap. 12. 6. dicitur Aman offensus fuisse Mardochæo, eò quòd ipse causa extiterit, quòd hi duo Eunuchi suspenderentur. Erant ergo illi amici, fautores & administri Aman, vt cæso per eos rege, ipse illud quasi primus à rege occuparet: & eò quòd, ait rex, cap. 16. 12. de Aman: *Qui in tantum arroganti æ tumorem sublatus est, vt regno priuare nos niteretur & spiritu*, id est vitâ. Ambitio enim regnandi nihil non molitur, & omnia subuertit. Fauet quod scribit Iosippus filius Gorionis: *Cùm sederet*, inquit, *Mardochæus in portâ regis, aduertit susurrum duorum Eunuchorum Regis custodientium portam, & consultantium quomodo leuarent manum contra regem, & ablatum eius caput deferrent ad regem Macedoniæ, qui iam bellum indixerat regibus Persarum. Cùm autem eunuchi suspensi essent in cruce, iratus est Aman valdè, quòd consiliarij sui sic acti essent in crucem: & conatus est exterminare omnes Iudæos.* De bello hoc à rege Macedoniæ Dario & Persis indicto, nil alibi legimus; potuit tamen aliqua esse eius suspicio; tum quia paulò pòst Xerxes filius Darij bellum gessit contra Macedones & Græcos, tum quia Alexander Magnus qui fuit rex Macedoniæ, post aliquot annos Monarchiam à Dario Codomanno & Persis transtulit ad se & Macedones; tum quòd Aman, qui erat Macedo, ambiret regnum, de quo plura c. 3. v. 1.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assuerus exaltat Aman, eumque ab omnibus adorari iubet. Renuit id facere Mardochæus. Vnde Aman ab Assuero impetrat decretum, vt ipse & omnes Iudæi statio die occidantur.

1. POst hæc rex Assuerus exaltauit Aman filium Amadathi, qui erat de stirpe Agag: & posuit solium eius super omnes principes, quos habebat. 2. Cunctique serui regis, qui in foribus palatij versabantur, flectebant genua, & adorabant Aman: sic enim præceperat eis Imperator: solus Mardochæus non flectebat genu, neque adorabat eum. 3. Cui dixerunt pueri regis qui ad fores palatij præsidebant

bant: Cur præter ceteros non obseruas mandatum regis. 4. Cumque hoc crebrius dicerent, & ille nollet audire, nunciauerunt Aman, scire cupientes vtrum perseueraret in sententia: dixerat enim eis se esse Iudæum. 5. Quod cùm audisset Aman, & experimento probasset quòd Mardochæus non flecteret sibi genu, nec se adoraret, iratus est valde, 6. & pro nihilo duxit in vnum Mardochæum mittere manus suas: audierat enim quòd esset gentis Iudææ, magisque voluit omnem Iudæorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem. 7. Mense primo (cuius vocabulum est Nisan) anno duodecimo regni Assueri, missa est sors in vrnam, quæ Hebraicè dicitur phur, coram Aman, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici: & exiuit mensis duodecimus qui vocatur Adar. 8. Dixitque Aman regi Assuero: est populus per omnes prouincias regni tui dispersus, & à se mutuo separatus, nouis vtens legibus & ceremonijs, insuper & regis scita contemnens. Et optimè nosti, quòd non expediat, regno tuo, vt insolescat per licentiam. 9. Si tibi placet, decerne vt pereat, & decem millia talentorum appendam arcarijs gazæ tuæ. 10. Tulit ergo rex annulum, quo vtebatur, de manu sua, & dedit eum Aman filio Amadathi de progenie Agag, hosti Iudæorum, 11. dixitque ad eum: Argentum, quod tu polliceris, tuum sit, de populo age quod tibi placet. 12. Vocatiq; sunt scribæ regis mense primo Nisan, tertia decima die eiusdem mensis: & scriptum est, vt iusserat Aman, ad omnes satrapas regis, & iudices prouinciarum, diuersarumque gentium, vt quæque gens legere poterat, & audire pro varietate linguarum, ex nomine regis Assueri: & litteræ signatæ ipsius annulo, 13. missæ sunt per cursores regis ad vniuersas prouincias, vt occiderent atque delerent omnes Iudæos, à puero vsque ad senem, paruulos & mulieres, vno die, hoc est tertiodecimo mensis duodecimi, qui vocatur Adar, & bona eorum diriperent. 14. Summa autem epistolarum hæc fuit, vt omnes prouinciæ scirent, & pararent se ad prædictam diem. 15. Festinabant cursores, qui missi erant, regis imperium explere. Statimque in Susan pependit edictum, rege & Aman celebrante conuiuium, & cunctis Iudæis, qui in vrbe erant, flentibus.

VERS. 1. POST HÆC REX ASSVERVS EXALTAVIT AMAN FILIVM AMATHI, QVI ERAT DE STIRPE AGAG.] Erat ergo Aman Amalecita, ex stirpe regia: Agag enim fuit rex Amalec, quem occidi iussit Samuel, 1. Reg. 15. ita Ioseph. Lyran. Sanchez, & alij.

Aman stirpe erat Amalecita patriâ Macedo.

Dices, c. 16. v. 10. & 14. dicitur Aman animo & genere fuisse Macedo, ac alienus à sanguine Persarum, atque conatus regnum à Persis transferre ad Macedones. Resp. eum stirpe fuisse Amalecitam, sed patriâ Macedonem; nimirum parentes eius fuerunt Amalecitæ; sed Amalecitis partim per Saulem, partim per Nabuchodonosor cæsis, parentes Aman profugerunt ad alias gentes, & per errores, casusque venerunt in Macedoniam, ibidemque sedem fixerunt ac genuerunt Aman.

Chaldæus manuscriptus addit Aman fuisse mācipium, ideoque euectum ab Assuero intumuisse, & factum intolerabilem. Nam, vt dicitur Prou. 30. 21. *Per tria mouetur terra, & quartum non potest sustinere: per seruum cùm regnauerit*, &c. Addit Chald. Aman fuisse illum, qui c. 1. 14. vocatur Mamuchan, suasitque Assuero repudiare Vasthi, ac in eius locum surrogasse filiam suā, sed accidisse filiæ tantum tamque fœdum ventris profluuium, vt suo fœtore omnes abigeret. Insuper Aman ascendisse Ierosolymam, vt templi fabricam impediret, pluraque similia, quæ videntur Rabbinorum esse commenta & figmenta.

VERS. 2. CVNCTIQVE SERVI REGIS, &c. FLECTEBANT GENVA, ET ADORABANT AMAN: SIC ENIM PRÆCEPERAT EIS IMPERATOR] Vide hìc, quàm Assuerus exaltarit Aman, vt eum præceperit adorari quasi Deum aliquem & numen. Reges enim Persarum volebant adorari vt Dij & numina. Vnde sicut Iupiter in cælo dicitur creare minores Deos, sic Assuerus Aman creauit, quasi minorem Deum in terra, sibique proximum ideoque ab omnibus adorandum: ita Serarius, de quo mox plura.

SOLVS MARDOCHÆVS NON FLECTEBAT GENV, NEQVE ADORABAT EVM] Cur Mardochæus noluit flectere genu coram Aman? Resp. primò Chaldæum manuscriptum ob rei indignitatē, eo quòd Aman fuisset seruus Mardochæi: sed hoc incertum est & parum verisimile, nec sufficit, imò id refutat Mardochæus, dicens 13. 13. *vestigia pedum eius deosculari paratus essem.*

Mardochæus noluit adorare Aman. Cur? Resp. 1.

Secundò, Iudæi causam dant, quòd Aman in veste pictas gestarit idolorum imagines. Sed hoc æquè incertum & improbabile. 2.

Tertiò, Caiet. aliam causam affert quòd scilicet Aman esset Amalecita de stirpe Agag: Amalecitas autem ab Hebræis deleri iusserat Deus Deut. 24. Verùm illud odium spectabat ad excidium gentis Amalec, non ad honorem vni Amano in Perside cum tanto Mardochæi & Hebræorum periculo negandum. 3.

Quartò, idem Caiet. Iudæi, inquit, vnum genu flectebant principi, vtrumque Deo: Aman autem voluit vtrumque sibi flecti, ideoque detrectauit Mardochæus. Verùm hoc falsum fictumque videtur. Nam Abraham curuans vtrumque genu, imò prostratus in terram, adorauit filios Heth, vt dixi Genes. 23. 7. 4.

Quintò, Gabriel Vasquez de Adoratione lib. 1. disp. 5. cap. 3. censet Mardochæum noluisse genuflectere & adorare Aman, eò quòd ipse quotidie genuflecteret & adoraret Deum, quia hæc quotidiana genuflexio erat reseruata ex more Iudæorū. 5.

Aman autem quotidie ingrediens aulam regiam, A quotidie à Mardochæo & Palatinis exigebat hanc genuflexionem. Verùm Mardochæus ne semel quidem voluit genuflectere & adorare Aman. Si enim semel hoc licuisset, vtique & quotidie licuisset.

Dico ergo: veram causam assignat ipse Mardochæus, cap. 13. 14. dicens: *Sed timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, & ne quemquam adorarem excepto Deo meo.* Idem docet Ioseph. lib. 11. cap. 6. Nam vt rectè ait Seuerus Sulp. lib. 2. Assuerus Aman sibi æqualem constituerat, ideoque eum propriè vt Deum adorari iusserat. Reges enim Persarum à suis honorem diuinum, & adorationem Deo debitam exigebant, vt patet ex Iustino libro 6. Herod. lib. 7. vbi ait Lacedæmones, licet iussos, noluisse adorare Xerxem, quia erat Persa, A- B pud Plutarchum in Artabano: *Nobis*, inquiunt, *pulcherrima lex honorare regem, & adorare imaginem Dei omnia seruantis.* Quintus Curtius de Dario, *Rex*, ait, *curru paulo antè vectus, & deorum à suis honoribus cultus.* Hinc Æschylus dixit, Persas Deorum loco habere reges. Idem de Persis asserit Xenophon, Orat. de Agesilao, & Arist. lib. 3. Rhetor. Isocrates ne Panegyr. Strabo libro 10 Heliodorus lib. 7. & 9. Seneca lib. 3. de benef. c. 12. Herodianus libro primo, Lampridius in vita Alexandri Seueri, vt nullum hac de re sit dubium. Hinc, teste Curtio lib. 8. cùm Cleo Siculus Alexandro suaderet, vt diuinum sibi nomen assumeret, exemplum adduxit Persarum, quos antè ipse domuisset: dixit enim: *Persas non piè solùm, sed etiam prudenter Reges suos inter Deos colere: maiestatem enim imperij salutis esse tutelam.* Et cùm Alexandri, qui iam Deorum esse in numero decreuerat, Macedones non possent fer- C re superbiam, & illorum nonnulli in eius cædem coniurassent, quidam illorum deprehensus ea excusatione vsus est, quòd illius superbia non videbatur toleranda. Is autem erat Hermolaus. *Persarum*, inquit, *te vestis & disciplina delectat, patrios mores exosus es: Persarum ergo, non Macedonum regem occidere voluimus, & te transfugam belli iure persequimur. Tu Macedones voluisti genua tibi ponere, venerarique te vt Deum. Tu Philippum patrem auersaris, & si quis Deorum ante Iouem haberetur, fastidires etiam Iouem. Miraris si liberi homines superbiam tuam ferre non possumus?* Hæc Curtius. Simili modo Nabu-

& Nabuchodonosor Chaldæi.

chodonosor adorari vt Deus voluit in statua sua, quod recusantes tres socij Danielis in fornacem accensam ab eo proiecti, illæsi à Deo seruati sunt, Dan. c. 2. Et alter Nabuchodonosor iussit Holofernem vbique auferre omnes Deos, vt ipse solus quasi Deus coleretur, Iudith 3. 13. D

Sic de Augusto Cæsare canit Virgilius Ecloga prima:

& Augustum Romani

Namq; erit ille mihi semper Deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Sic Caius Caligula adorari voluit vt Deus, & Domitianus, cui proinde Martialis adulans ait:

Edictum Domini, Deique nostri.

Ritus adorationis Persicæ.

Hinc & adoratio Persica hoc fiebat ritu, qui diuinitatem sapiebat. Nam adorantes genuflectebant, & proni procumbentes in terram fronte humum feriebant, ac terram osculabantur, teste Curtio, lib. 5. & 8. & Valer. Maxim. lib. 7. cap. 3. Iosepho 20. Ant. cap. 3. Martiali. lib. 10. Epig. 72. qui proinde eam vt nimis superbam & diuinitatem redolentem, culpant & subsannant. Vide de ritu adorationis regum Persarum Brissonium, lib. 1. de regno Persarum, pag. 10. & sequ. vbi & narrat Pelopidam, aliosque Græcos noluisse hoc ritu Artaxerxem adorare, imò Athenienses capite mulctasse Themagoram, eò quòd hoc modo Darium adorasset, vti refert Valerius Maximus lib. 6.

Dices: Mardochæus dissimulare poterat intentionem Aman, ac simpliciter eum adorare adoratione ciuili & politica, nimirum flectere genu ei, seseque in terram prosternere vt principi, non vt Deo: hi enim gestus externi indifferentes sunt, & mente facientis discriminantur, vt si ille habeat intentionem verè adorantis, censeantur esse gestus adorationis & latriæ: sin honorantis dumtaxat, censeantur esse gestus reuerentiæ & honoris politici: ita Salianus, qui proinde putat Mardochæum, Esdram, Nehemiam, hos gestus adorationis aliquando exhibuisse regibus Persarum, non vt Dijs, sed vt principibus. Resp. id facere non potuisse, quia rex publicè iusserat eum adorari vt Deum, ac vt talis adorari volebat Aman; idque expressè exigebat, vt colligitur ex cap. 13. & 14. Quare si ei obsecutus fuisset Mardochæus, ab omnibus iudicatus fuisset adorare Amanum vt Numen, vti ceteri adorabant. Adde, si id fecisset, graue dedisset scandalum Iudæis omnibus, maximè illo tempore, quo Iudæi inter idololatras versantes cauebant omnem idololatriæ speciem, etiam leuissimam. Vnde Esdras, Nehemias, Mardochæus, Zorobabel, Iesus, ceterique in aula Cyri, Darij & Artaxerxis versantes, numquam leguntur adorasse: sed vt ait Iosephus, magnis beneficijs à regibus hisce acceptis, gratias eis agebant, & ado- C rabant Deum primum beneficiorum horum auctorem. Secus fuit de Iudith quæ cap. 10. 20. genu flexo politico cultu adorauit Holofernem vt principem, non vt Deum, quia Holofernes profitebatur se non esse Deum, sed solùm Nabuchodonosor.

An Mardochæus potuerit hîc dissimulare

Addunt nonnulli Mardochæum fuisse delicatioris, timidioris, arctioris conscientiæ: vt nec vmbram aliquam idololatriæ admitteret, vel signum quodpiam quo vel minimùm Dei cultus videretur lædi & proximus offendi. Vnde ipse ait c. 13. 14. *Timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem.*

DIXERAT ENIM EIS SE ESSE IVDÆVM] ac pro- VERS. 4.
inde Iudaica religione & lege prohiberi, vt nullum hominem, sed solum Deum adoraret, cùm Persæ, alijque gentiles etiam homines, puta reges suos quasi Deos adorarent. Verisimile est idem Cyro, Dario, & Artaxerxi respondisse Esdram, Nehemiam, Estherem, Zorobabel, ceterosque Hebræos, qui in aulis eorum versabantur, imò officia honorata gerebant, nimirum se esse Iudæos, quibus non licet alium quàm Deum adorare, ac proinde reges ipsos ab istis, vtpote Iudæis, adorationem Persicam non exegisse, sed tantùm adorationem politicam & ciuilem, quæ principibus vt hominibus deferri solet. Adde, reges istos adorationem illam Persicam exegisse dumtaxat in publico, cùm se populo quasi numina venerandos ostenderent; priuatim enim à suis aulicis & cubicularijs, quibuscum quotidie familiariter agebant, illam non postulabant, communi honore & reuerentia contenti. Persicam enim adhibere ad singula eorum alloquia & obsequia fuisset onus intolerabile, & moraliter impossibile.

MA-

VERS. 6. MAGISQVE VOLVIT OMNEM IVDÆORVM, QVI ERANT IN REGNO ASSVERI, PERDERE NATIONEM] τὸ *magis* innuit iam antè voluisse Aman perdere Mardochæum, & Iudæos, quòd ipse duos eunuchos amicos suos accusasset, vt in crucem agerentur, vt dixi c. 1. 21. Iam autem accedente alia iniuriâ, suoque contemptu, vt ipse censebat, in sua sententia confirmatus, magis voluit eosdem exterminare. Hinc liquet primò superbia & crudelitas Amani, qui propter vnicum Mardochæum voluit occidere omnes Iudæos planè innoxios: Solus Mardochæus, ô Aman, te offendit: illum ergo solùm persequere, si libet: cur iram in omnes Iudæos, qui te non offenderunt, euomis? Secundò magna dignitas Mardochæi, quòd propter eum Aman B decreuerit totam Iudæorum gentem interimere, quia scilicet Mardochæus erat eorum choragus, & quasi dux & princeps, vt ab eo regerentur, & quod ille faceret, ceteri facerent, eiusque exemplum sequerentur.

VERS. 7. MISSA EST SORS IN VRNAM, QVÆ HEBRAICE DICITVR PHVR, CORAM AMAN, QVO DIE ET QVO MENSE GENVS IVDÆORVM DEBERET INTERFICI.] Pro *sors* Hebr. גורל *goral*. Vnde Lyr. Caietan. Marinus, & alij putant *phur* esse nomen Persicum, *goral* verò Hebræum: verùm Hebræos à Persis hoc loco accepisse nomen *phur*, ideoque hanc sortem Persicam eorum nomine nuncupasse *phur*. Vnde Hebr. sic habent: *Iacta est phur; ipsa est goral*, id est, sors. Hinc & τὸ *phur* nusquam in Biblijs reperitur, nisi in hoc libro Esther. Nam in Psalmis. Prouerbijs, ceteriſque libris pro *sors* semper est Hebr. *goral*; non *phur*.

Nonnulli tamen censent, *phur* quoque esse vocem Hebræorum, à rad. *phur*, id est labi, eò quòd sors cadat & labatur in vrnam.

Porrò à *phur*, id est sors, dies festus ab Hebræis dictus est *phurim*, quo scilicet gratias egerunt Deo, quòd eos à sorte maligna internecionis ab Amano iactâ liberasset. Aman autem sortem hîc adhibuit ex superstitione gentilium, qui sorte quasi diuinatione vtebantur ad scrutanda occulta & periculosa, vti factum est Ionæ cap. 1. Nam, vt ait S. Aug. in Ps. 30. *Sors est res in dubitatione humana diuinam indicans voluntatem.* Hinc Cic. l. 1. de diuin. Sortes vocat, quæ vaticinatione funduntur. Virgil. lib. 4. Æneid.

Italiam Lycia iussere capessere sortes: id est, oracula. Ouid. lib. 1. Metamorph.

Placuit caleste precari
Numen, & auxilium per sacras quærere sortes.

Verùm superstitio hæc Amanum decepit: prorogauit enim tempus cædis Iudæorum, itaque spatium dedit Estheri cædem deprecandi. Si enim statim accepta à rege facultate, rem executus fuisset, Iudæos omnes occidisset. Imprudens ergo fuit eius dilatio & sortitio: nimirum Deus infatuauit crudele eius consilium. Sensus ergo est, q. d. Aman misit sortem, vt ex ea quasi ex diuinatione & oraculo cognosceret, quis dies cædi Iudæorum foret accommodus, sibique felix & faustus, ne quòd à Iudæis & defendentibus vitæ suæ aut suorum periculum adiret.

SI TIBI PLACET, DECERNE VT PEREAT, ET DECEM MILLIA TALENTORVM (argenti, vt habet Hebr. Chald. & Septuag.) APPENDAM ARCARIIS GAZÆ TVÆ] id est, quinque milliones aureorum, si Attica, vt videtur intelligantur hîc talenta; sin Hebræa, duplo maior erit summa, nimirum decem millionum aureorum. Immane est hoc pretium, sed Amano illud facile erat colligere ex Iudæorum bonis iam prædæ & direptioni ab eo destinatis. Obtulit hoc Aman Dario, quia sciebat illum auri cupidum, magna Persis & Iudæis sibi subditis tributa imposuisse, vti dixi c. 7. v. 18. Quare, ne rex causaretur per Iudæorum cædem se tributa, quæ illi pendere solebant, perditurum, Aman ei spondet, se hoc damnum per tot milliones sarciturum: quòd si rex honestè hoc pretium refutaret, vti reipsa refutauit, cogitauit Aman se illud in rem propriam conuersurum, vt toti regno, ipsique Dario formidabilis euaderet, ac data occasione exercitum conscriberet, illudque sibi asciscret. Verùm Deus iniqua & superba consilia anteuertit, & in ipsius caput conuertit, retorsitque. VERS. 9.

TVLIT ERGO REX ANNVLVM QVO VTEBATVR (ad obsignandum decreta sua & litteras regis) ET DEDIT EVM AMAN] vt ipse decretum de Iudæis perdendis eâ formâ & ratione conscriberet, quâ C volebat, illudque regio annulo obsignaret, quasi à rege profectum, nimirum vt illud legentes statodie mactarent omnes Iudæos, putantes regem hoc velle & iubere. Hinc Alexander Magnus victo Dario, cùm ad Asiaticos scriberet, annulo, quem Dario abstulerat, literas signabat; eo significans se iam Asiæ esse regem. Idem moriens, dans annulum Perdiccæ, hoc ipso eum regem designauit, teste Curtio l. 6. & vlt. ac Iustino l. 17. VERS. 10.

A PVERO VSQVE AD SENEM, PARVVLOS ET MVLIERES] Barbara fuit hæc Amani crudelitas, qua omnes omnino Iudæos, etiam feminas & pueros innoxios, neci destinauit, ne scilicet aliquis eorum in virum euadens, stragem hanc suæ gentis vlciscereturque, & Amani caput peteret. Idem faciunt Iapones, alijque Barbari. VERS. 13. D

FESTINABANT CVRSORES] quos teste Herodoto lib. 8. Cyrus instituerat quasi veredarios, qui statis locis & horis defatigatos equos & sessores commutarent cum recentibus, itaque celeriùs literas regias perferrent quàm grues volent, ait Xenophon. Imò poterant hi rusticos cogere ad dandos meliores equos. Persicè cursores hi Angari dicebantur. Inde angariare idem est, quod cogere, Matth. 5. v. 41. Vnde ab Angeris dictos esse Angelos (littera l. in r. commutata, vti sæpe fit) id est nuncios, suspicatur Scaliger. VERS. 15.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OB crudele necis Iudæorum edictum luget Mardochæus cum suis rogatq. Estherem, vt regem pro eorum vita deprecetur. Illa triduano sibi & Iudæis omnibus indicto ieiunio, id se acturam, licet cum vitæ periculo, pollicetur.

1. QVæ cùm audisset Mardochæus, scidit vestimenta sua, & indutus est sacco, spargens cinerem capiti: & in platea mediæ ciuitatis voce magna clamabat, ostendens amaritudinem animi sui, 2. & hoc eiulatu vsque ad fores palatij gradiens. Non enim erat licitum indutum sacco aulam regis intrare. 3. In omnibus quoque prouincijs, oppidis, ac locis, ad quæ crudele regis dogma peruenerat planctus ingens erat apud Iudæos, ieiunium, vlulatus & fletus, sacco, & cinere multis pro strato vtentibus. 4. Ingressæ autem sunt puellæ Esther & eunuchi, nunciaueruntque ei. Quod audiens consternata est: & vestem misit, vt ablato sacco induerent eum: quam accipere noluit. 5. Accitoque Athach eunucho, quem rex ministrum ei dederat, præcepit ei vt iret ad Mardochæum, & disceret ab eo cur hoc faceret. 6. Egressusque Athach, iuit ad Mardochæum stantem in platea ciuitatis, ante ostium palatij: 7. qui indicauit ei omnia quæ acciderant, quomodo Aman promisisset, vt in thesauros regis pro Iudæorum nece inferret argentum. 8. Exemplar quoque edicti, quod pendebat in Susan, dedit ei, vt reginæ ostenderet, & moneret eam, vt intraret ad regem, & deprecaretur eum pro populo suo. 9. Regressus Athach, nunciauit Esther omnia quæ Mardochæus dixerat. 10. Quæ respondit ei, & iussit vt diceret Mardochæo: 11. omnes serui regis, & cunctæ, quæ sub ditione eius sunt, norunt prouinciæ, quòd siue vir, siue mulier, non vocatus, interius atrium regis intrauerit, absque vlla cunctatione statim interficiatur: nisi forte rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiæ, atque ita possit viuere. Ego igitur quo modo ad regem intrare potero, quæ triginta iam diebus non sum vocata ad eum? 12. Quod cùm audisset Mardochæus, 13. rursum mandauit Esther, dicens: Ne putes quòd animam tuam tantùm liberes, quia in domo regis es præ cunctis Iudæis; 14. si enim nunc silueris, per aliam occasionem liberabuntur Iudæi; & tu, & domus patris tui, peribitis. Et quis nouit, vtrùm idcirco ad regnum veneris, vt in tali tempore parareris? 15. Rursumque Esther hæc Mardochæo verba mandauit. 16. Vade, & congrega omnes Iudæos, quos in Susan repereris, & orate pro me. Non comedatis, & non bibatis tribus diebus, & tribus noctibus: & ego cum ancillis meis similiter ieiunabo, & tunc ingrediar ad regem contra legem faciens, non vocata, tradensque me morti & periculo. 17. Iuit itaque Mardochæus, & fecit omnia quæ ei Esther præceperat.

VERS. 1. IN PLATEA MEDIÆ CIVITATIS] puta in foro, A similiuè loco publico, quò omnes confluebant. Hac enim de causa forum statui solet in media ciuitate, vt à ciuibus circumcirca habitantibus facilè adiri possit ad vendendas & coëmendas res necessarias.

VERS. 3. VOCE MAGNA CLAMABAT.] Quid clamarit explicat Græcus, scilicet Iudæos innocentes qui nil peccarunt, damnari ad necem. Erat hîc clamandi mos in magnis calamitatibus apud Persas in vsu & frequens, teste Curtio lib. 4. & 5. & Herod. lib. 3. & 8. vt sui commiserationem omnibus mouerent, aliquemque excitarent, qui mali remedium afferret vel suggereret.

VERS. 11. CRVDELE REGIS DOGMA] id est edictum. Vnde Hebr. est *Verbum Regis*: sic dogma pro decreto sumitur Act. 16. 4. ac à Iosepho, Demosthene, & alijs.

INTERIVS ATRIVM REGIS] in quo rex in auro throno considebat, auro gemmisque collucens, velut Deus quidam terrestris. Porrò lex erat, vt, si quis hoc atrium non vocatus ingrediatur, ABSQVE VLLA CVNCTATIONE STATIM INTERFICIATVR] Legis causa erat, ait Rupert. lib. 8. de vict. verbi Dei, c. 10. *vt persona regis occultaretur sub specie maiestatis, putaretur q. aliquid habere plus homine, ne vilior fieret ex vsu publico visionis.* Hinc regi astabant circumcirca lictores cum securibus & hastis, vt, si quis non vocatus ingrederetur, eum occiderent, teste Iosepho, & Ammiano, lib. 14. & Herodoto, l. 3. & 8. Addit Ioseph. Rupert. & alij hanc legem ab Assuero latam vel innouatam fuisse, instigante Amano, vt Estheri, Mardochæo, ceterisque omnibus aditum ad regem intercluderet, ne pro Iudæis deprecarentur.

VERS. 13. QVÒD ANIMAM TVAM TANTVM LIBERES] id est liberare debeas, & de facto liberabis, eò quòd sis in *domo regis*, quasi regina, cui vtique rex parcet: sed cogita tui officij esse, vt totius populi tui animam, id est vitam neci destinatam liberare debeas,

debeas,& de facto liberabis, si regem tuum maritum regina adeas & depreceris.

VERS.14. TVET DOMVS PATRIS TVI PERIBITIS.] Deo puniente hunc populi tui neglectum & immisericordiam: vel vindicantibus ipsis Iudæis,quos nunc despicatui habetis,ait Iosephus.

VERS.16. NON COMEDATIS, ET NON BIBATIS TRIBVS DIEBVS,ET TRIBVS NOCTIBVS, ET EGO CVM ANCILLIS MEIS SIMILITER IEIVNABO, ET TVNC INGREDIAR AD REGEM CONTRA LEGEM FACIENS NON VOCATA, TRADENSQVE ME MORTI ET PERICVLO] Nota hic fortitudinem,pietatem, & charitatem Estheris, quæ se pro populo mortis periculo offert, confidens Deum affore:ideoque prudenter publicum omnium per tres dies continuos ieiunium exigit,vt eo Deum placent, eiusque gratiam sibi concilient. Porrò S. Amb. lib. de Elia & ieiunio: *Esther*,inquit,*pulchrior facta est ieiunio: Dominus enim gratiam sobriæ mentis augebat.* Vnde sequitur c.5.2.*Cumq; vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis eius.* Ieiunio ergo & oratione Esther sibi decorem,populo liberationem, Amano crucé, Assuero lecticam,& Deo gloriam comparauit,Idipsum ita prosequitur S. Amb. *Omne genus suum,id est,totum populum Iudæorum à persecutionis acerbitate A liberauit,ita vt Regem sibi faceret esse subiectū, nō libidinis amore flammatū sed cælesti commiseratione cōuersum;ita vt pœna torqueretur in impium & honor sacris redderetur altaribus. Itaq; illa: quæ triduo ieiunauit continuo, & corpus suū aquâ lauit plus placuit, & vindictā retulit. Amā autem dum se regali tractat cōuiuio,inter ipsa vina pœnā suæ ebrietatis exsoluit. Est ergo ieiunium reconciliationis sacrificium,virtutis incrementum, quod fecit etiam feminas fortiores augmento gratiæ.* Et Clemens Alex.lib.6.Strom.c.4. *Rursus*, ait,*perfecta illa fide Esther, Israelem a tyrannica potestate liberās,& a crudelitate Satrapæ,sola mulier afflicta ieiuniis,restitit armatis copijs innumerabilibus,tyrannicum per fidem solueirs decretum;& tyrannū quidem mitigauit, Aman verò repressit & Israelem perfecta ad Deum oratione illæsum conseruauit.*

Alleg. Esther repræsentat Ecclesiam, vnde S. Prosp.par.7.prædicto c.38.recensitis heroicis Estheris facinoribus subdit:*Sic Ecclesia S Crucis perimit inimicos. Sic se pro suis periculis huiusmodi opponit. Sic datis in morte suis laboribus, vitam conferendo ministrat:vtpote regina, quæ à suo rege sponso & Domino admonetur, eiq; dicitur: Libera eos qui ducuntur ad mortem & redime eos, qui occiduntur. Cuius beneficiorum refugia,ipsi quoque eius appetunt inimici.* *Esther typus Ecclesiæ.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Esther non vocata ingreditur ad Assuerum, exponens se vitæ periculo sed ab eo comiter excepta eundem cum Amano semel & iterum inuitat ad conuiuium: interim Aman Mardochæo (verius sibi) parat crucem.

1. Die autem tertio induta est Esther regalibus vestimentis & stetit in atrio domus regiæ, quod erat interius, contra basilicam regis: at ille sedebat super solium suum, in consistorio palatii contra ostium domus. 2. Cumque vidisset Esther reginam stantem, placuit oculis eius, & extendit contrà eam virgam auream,quam tenebat manu. Quæ accedens osculata est summitatem virgæ eius. 3. Dixitque ad eam rex: Quid vis Esther regina? quæ est petitio tua? etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi. 4. At illa respondit: si regi placet, obsecro vt venias ad me hodie, & Aman tecum,ad conuiuium quod paraui. 5. Statimque rex: Vocate,inquit cito Aman,vt Esther obediat voluntati. Venerunt itaque rex & Aman ad conuiuium, quod eis regina parauerat. 6. Dixitque ei rex,postquam vinum biberat abundanter: Quid petis vt detur tibi? & pro qua re postulas? etiamsi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. 7. Cui respondit Esther: Petitio mea & preces sunt istæ; 8. Si inueni in conspectu regis gratiam, & si regi placet vt det mihi quod postulo, & meam impleat petitionem: veniat rex & Aman ad conuiuium quod paraui eis, & cras aperiam regi voluntatem meam. 9. Egressus est itaque illo die Aman lætus & alacer. Cumque vidisset Mardochæum sedentem ante fores palatii & non solùm non assurrexisse sibi, sed nec motum quidem de loco sessionis suæ, indignatus est valde: 10. & dissimulata ira reuersus in domum suam, conuocauit ad se amicos suos, & Zares vxorem suam: 11. Et exposuit illis magnitudinem diuitiarum suarum, filiorumque turbam, & quanta eum gloria super omnes principes & seruos suos rex eleuasset, 12. Et post hæc ait; Regina quoque Esther nullum alium vocauit ad conuiuium cum rege, præter me:apud quam etiam cras cum rege pransurus sum. 13. Et cùm hæc omnia habeam,nihil me habere puto,quamdiu videro Mardochæum Iudæum sedentem ante fores regias. 14. Responderuntque ei, Zares vxor eius, & ceteri amici:Iube parari excelsam trabem,habentem altitudinis quinquaginta cubitos, & dic mane regi, vt appendatur super eam Mardochæus, & sic ibis cum rege lætus ad conuiuium.Placuit ei consilium, & iussit excelsam parari crucem.

VERS. 1. STETIT IN ATRIO DOMVS REGIÆ, QVÒD ERAT INTERIVS CONTRA BASILICAM REGIS] Basilica hic vocatur aulâ regia: putà intimum regis cubiculum aulæis prætiosis circumdatum, vbi erat aureus thronus, in quo rex considebat, auro, gemmisque coruscans, habens aureum in manu sceptrum: Basilica enim Græcè est domus regis βασιλεὺς enim est rex. Eadem etiam vocatur *consistorium palatii*: ita ex Dione, Philostrato, Apuleio, & Æschylo, Serario. In ea enim circa regem consistebant Principes & Palatini. Esther ergo non ingressa est hoc intimum regis cubiculum, sed atriũ interius illi vicinum, ita vt à rege considente in intimo cubiculo per otium videri posset. Sedebat enim rex *contra hostium domus*.

VERS. 2. CVMQVE VIDISSET ESTER REGINAM STANTEM, PLACVIT OCVLIS EIVS.] Hic supplendum & anteponendum est ex c. 15. 9. regem primo aspectu furibundis & scintillantibus oculis aspexisse & retulisse Estherem, eò quòd non vocata ad se accessisset: Estherem verò perculsam semel & iterum deliquium animæ passam corruisse, mox regem accurrisse, & extenso in eam sceptro illi blanditum fuisse, illamque sibi restituisse, de quibus dicendum c. 15.

ET EXTENDIT CONTRA EAM VIRGAM AVREAM] putà sceptrum aureum, quod manu gestabat, hac extensione significans suam erga ipsam clementiam & beneuolentiam, vt tutò contrà legem non vocata ad se accederet.

Alleg. Virga aurea, est B. Virgo, per quam Deus toti humano generi offensus, eidem reconciliatus est, de qua Balaam vaticinatus est, Numer. 24. sub finem dicens; *Orietur stella* (B. Virgo, quæ vera Esther, & ἀστὴρ,) *ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet Duces Moab vastabitq; omnes filios Seth. Hæc est*, inquit beatus Petrus Damianus, sermone de Assumptione *Virga illa, qua retunduntur impetus aduersantium dæmoniorum, virga Aaron per quam fiunt & mirabilia. Baculũ autem Crucis intelligi, quo non solũ verberatus est, sed occisus ille insatiabilis homicida, qui mortibus hominũ pascitur & nutritur. In Virgine virga, & baculo cruce miserorum spes & consolatio continetur: sicut sublimis Propheta clara voce declarat: Virga*, inquit, *tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.*

VERS. 6. ETIAMSI DIMIDIAM PARTEM REGNI MEI PETIERIS, IMPETRABIS.] Liberalior Assuero fuit Deus in beatam Virginem, qui eidem totum regni sui, puta cæli imperium concessit. Vnde Angeli ei quasi reginæ suæ accinuerunt Romæ ad castellum S. Angeli: *Regina cæli lætare, alleluia*, vti fusiùs alibi narraui. Illi enim quasi matri suæ Christus nihil negare potest: quare summum Dei in homines post verbum incarnatum beneficium est beata virgo; hanc enim nobis dedit, vt per eam omnia ab ipso impetremus, vt ipsa nobis omnes clementiæ, omnipotentiæ, & diuinitatis thesauros aperiat, omnesque gratias in eis reconditas largiatur per filium suum,

VERS. 8. VENIAT REX ET AMAN AD CONVIVIVM QVOD PARAVI EIS.] Græca addunt Estherem causam inuitationis addidisse, dicendo: *Dies mea insignis est hodie*; quasi dicat: Hodie mihi festũ est, ideoque lætandum & conuiuium instruendum: voco ergo regem, vt illud sua præsentia cohonestet. Prudenter Esther regem secundò inuitauit ad conuiuium, vt in eo suam petitionem salutis Iudæorum regi exponeret. Primò, vt sensim regem magis in sui amorem accenderet, adeò vt nihil ei negare posset. Erat enim res ardua & perdifficilis petere à rege, vt suum edictum de nece Iudæorũ iam latum & promulgatum, contra morem regum Persarum & Medorum reuocaret. Secundò, quia non audebat publicè in tanta astantium procerum turba id petere, eò quòd ipsi dixissent legem latam ex more regum reuocari non posse. Secretò ergo in conuiuio à rege idipsum petiit, & impetrauit; secretò indicans se esse Iudæam, quod publicè coram principibus facere, fuisset periculosum. Tertiò, solùm Aman cum rege inuitauit, vt eum in reliquorum Satraparum inuidiam & odium induceret. ait Lyran. Quartò, quia sciebat in conuiuio regem largiori potu exhilarandum, liberaliorem fore ad postulata concedenda. Sic etiamnum viri prudentes cùm quid ab aliquo duriore petunt, non manè, cùm ex ieiunio austerior est mens & vultus, sed post prandium & conuiuium, cùm eum mero hilarem reddiderunt, flagitant & impetrant. Addunt aliqui regibus Persarum in more fuisse, vt in conuiuio nil cuipiam negarent. Certè Herodotus libro nono scribit, apud Persas nefas esse regem quicquam abnuere in conuiuio, quod quotannis eo die quo rex creatus erat, instituere solebat.

CVMQVE VIDISSET MARDOCHÆVM SEDENTEM ANTE FORES PALATII, ET NON SOLVM NON ASSVRREXISSE SIBI, SED NEC MOTVM QVIDEM DE LOCO SESSIONIS SVÆ, INDIGNATVS EST VALDE,] Magnæ hoc erat constantiæ Mardochæi, quòd Amano hosti scelestissimo toti genti Iudæorum exitium machinanti, ne quidè assurrexerit, vt suam in Deo fiduciam ostenderet, & Amano ipso facto superbiam suam & crudelitatem exprobraret. VERS. 9.

ET CVM HÆC OMNIA HABEAM, NIHIL ME HABERE PVTO, QVAMDIV VIDERO MARDOCHÆVM] Magis ergo te ô Aman, cruciat Mardochæus, quã tu ipsum crucies: nihil igitur habes fine Mardochæo, quia Mardochæus habet omnia, ideoque tu nihil. Iure exclamat S. Bern. lib. 1. de consider. *Ambitio ambientiũ crux, quomodo omnes torquens, omnibus places? Nihil acerbius cruciat, nil molestius inquietat, nil tamẽ apud miseros mortales celebrius negotiis eius.* & ser. 4. de Ascens. *Iste est mons in quem Ascendit Angelus, & diabolus factus.* Festiuè S. Ansl. li. de similitud. c. 77. honorem comparat papilioni: *Sic*, inquit, *agunt illi, qui mundi huius honores appetũt, quo modo pueri qui sequuntur papilionem. Papiliones enim cùm volant, tramitem rectũ nunquam tenent: sed huc illucq; se agitant: cumq; alicubi residere videantur, nec ibi diu morantur. Hos autem sequentes cùm pueri capere volunt, citò post eos currere fatagunt, & quia nõ ad suos pedes sed ad papiliones intendunt, aliquando in foueam cadunt. Plerumque cùm cautè accedunt, & eos apprehẽdere tentant, papiliones auolant: quando eos apprehenderint, exultant de nihilo quasi magnũ quid fuerint adepti. Similiter faciunt, qui mundi huius honores appetunt. Honores enim huius mundi nunquam certam tenent viam, sed incertis diuerticulis de vno ad alium transuolant.* VERS. 13.

IVSSIT EXCELSAM PARARI CRVCEM.] Sed quam Mardochæo parasti, ô Aman, tibi ipsi fixisti. In illa enim mox suspenderis, iuxta illud Eccl. 27. 29. *qui foueam fodit, incidet in eam, & qui statuit lapidem proximo, offendit in eo: & qui laqueum alii ponit, peribit in illo.* vide ibi dicta. VERS. 14.

Porrò

Porrò crucem potiùs quàm rogum, gladium, aliudue tormentum parari iussit, quia crux apud Persas erat vsitata, eratq; ignominiosissima. Aliam causam ex Rabbinis dat Chaldæus Manuscriptus, quam audi: *Dixit* (Zares vxor ad Aman maritum) *in ignem non poteris mittere Mardochæum, quia liberatus est Abraham pater eius ab eo. In aquis non poteris suffocare eum, quoniam liberati sunt ab eo Moses & filii Israel. In lacum leonis non poteris immittere eum, quia liberatus est ab eo Daniel Propheta. Verumtamen faciant patibulum in altitudinem quinquaginta cubitorum, & manè dic Regi, vt suspendatur Mardochæus super eum: quia in hos numquam probatus est vnus ex his, qui liberetur in patibulo ligni.* Verùm hæc Rabbinici cerebri solita sunt figmenta.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assuerus renouatâ detectæ coniurationis contra se per Mardochæum memoriâ iubet eum regiis honoribus affici, idque per ipsum Amanum iuratum eius hostem.

1. NOctem illam duxit rex insomnem, iussitque sibi afferri historias & annales priorum temporum. Quæ cùm illo præsente legerentur. 2. ventum est ad illum locum, vbi scriptum erat, quomodo nunciasset Mardochæus insidias Bagathan, & Thares eunuchorum, regem Assuerum iugulare cupientium. 3. Quòd cùm audisset rex, ait: quid pro hac fide honoris ac præmii Mardochæus consecutus est? Dixerunt ei serui illius ac ministri. Nihil omnino mercedis accepit. 4. Statimque rex, quis est, inquit, in atrio? Aman quippe interius atrium domus regiæ intrauerat, vt suggeret regi, & iuberet Mardochæum affigi patibulo, quod ei fuerat præparatum. 5. Respondérunt pueri: Aman stat in atrio. Dixitque rex: Ingrediatur. 6. Cumque esset ingressus, ait illi: Quid debet fieri viro, quem rex honorare desiderat? Cogitans autem in corde suo Aman, & reputans quod nullum alium rex, nisi se, vellet honorare, 7. Respondit: Homo, quem rex honorare cupit, 8. debet indui vestibus regiis, & imponi super equum, qui de sella regis est, & accipere regium diadema super caput suum, 9. & primus de regiis principibus ac tyrannis teneat equum eius, & per plateam ciuitatis incedens clamet, & dicat: Sic honorabitur, quemcumque voluerit rex honorare, 10. Dixitque ei rex: Festina, & sumpta stola & equo, fac, vt locutus es, Mardochæo Iudæo, qui sedet ante fores palatii. Caue ne quidquam de his, quæ locutus es prætermittas. 11. Tulit itaque Aman stolam & equum, indutumque Mardochæum in platea ciuitatis, & impositum equo præcedebat, atque clamabat: Hoc honore condignus est, quemcumque rex voluerit honorare. 12. Reuersusque est Mardochæus ad ianuam palatii: & Aman festinauit ire in domum suam, lugens & operto capite: 13. narrauitque Zares vxori suæ, & amicis, omnia quæ euenissent sibi. Cui respondérunt sapientes, quos habebat in consilio, & vxor eius: Si de semine Iudæorum est Mardochæus, ante quem cadere cœpisti: non poteris ei resistere, sed cades in conspectu eius. 14. Adhuc illis loquentibus venerunt eunuchi regis, & citò eum ad conuiuium, quod regina parauerat, pergere compulerunt.

Varani. NOCTEM ILLAM DVXIT REX INSOMNEM] Deo A per Angelum id procurante, & dirigente, vt Assuerus legeret suos annales, indeque recordaretur beneficii sibi à Mardochæo præstiti, eumque honoraret: simul vt Assueri exemplo moraliter doceret reges, & principes noctes totas non stertere in lecto, sed publicis, maximisque Reipublicæ negotiis inuigilare, ac pro iis Deum obsecrare. Scitum est illud Homeri:

Principes noctu vigilant.

Gnoma. Οὐ δεῖ παννύχιον βουληφόρον ἄνδρα καθεύδειν.
Non decet virum consiliariũ totam noctem dormire.

Illud vero, inquit, libro primo de Regno Persarum Brissonius, *nunquam satis laudatum institutum apud Persas viguit, vt, quemadmodum refert libro ad imperitum principem Plutarchus, quotidie cubiculariorũ vnus eam ad rem constitutus, manè cubiculum regis intrans, clamaret: Surge, ô Rex, & negotia cura, quæ te Mesoromasdes curare voluit.* Est autem *Mesoromasdes*, vt ait initio Laërtius, *Sol*, qui ab illis dicebatur *Mithres*.

Constantinus Magnus, ait Eusebius libro 4. vitæ eius c. 13. *suam ipsius mentẽ quodam quasi afflatu & instinctu diuinarum rerum exaggerans, totas sæpe noctes sine somno traduxit, & cùm per otium liceret, orationes scribebat, idq; ad summam vsque senectutem.*

Ferrandus Carth. lib ad Reginum, Duci hoc dogma commendat Regulâ 5. *Sacerdotum postulationibus liber pateſcat aditus, frequẽtetur oratio, lectionis studium quamuis vndique occupationibus inundãtibus, igne desiderii spiritalis remota tepiditate feruescat.* Noui Prælatũ insigné, qui diem negotiis & gubernationi, noctem orationi & studiis impendebat.

IVSSITQVE SIBI AFFERRI HISTORIAS ET ANNALES] Digna hæc rege laus, vt sua acta recognoscat, & relegat, ac, ô quid omissum est præsertim in bene meritis præmiandis, suppleat. Ita Alexander Seuerus Imp. teste Lamp. ne quid irremunetatum

neratum meminerat, quæcumque munera contulisset, scriptis diligenter mandabat. Si quis nihil, aut minimum, ab eo petiisset, illum appellabat, dicens: *Quid est quod nihil petis? an me tibi vis fieri debitorē? pete, ne priuatus de me quæraris.* Porrò accurrata Annalium & Diariorū memoria consignata & custodita fuisse beneficia, quæ in reges Persarum conferrentur, testatur Herodotus libro quarto, agens de Dario (qui est noster Assuerus) Hystaspis Coēm recognoscente. Et Thucydides, libro primo narrat, Xerxem Darii filium dixisse Pausaniæ: *Tibi beneficiū nostra in domo semper inscriptū erit. Enimverò Persarum reges*, vt Xenophon lib. 8. Cyriped docet, *ministros*, seu officiales quosdam habebant, *qui regum aures, & oculi appellabantur*, Apuleius libro de mundo, aulæ Persicæ fastum ex Aristotele describēs, *Sed inter eos*, ait, *aures regiæ, & Imperatoris oculi, quidam homines vocabantur, per officiorum genera Rex ille ab hominibus Deus esse credebatur, cum omnia, quæ vbicumq; gererentur, ille Otaseutarū delatione discebat.*

B

VERS. 4. AMAN QVIPPE INTERIVS ATRIVM DOMVS REGIÆ INTRAVERAT] Heb. & Chald. est *exterius*; nam interius nisi à Rege vocatis ingredi non licebat. Interius ergo, id est intra palatium in atrio, quod respectu intimi cubiculi regii erat exterius, sed respectu extimi erat interius. Erāt enim in Palatio atria varia, quorum alia aliis erant interiora vel exteriora.

VT SVGGEREret REGI, ET IVBERET MARDOCHÆVM AFFIGI PATIBVLO] Festinabat Aman ac lucem præuerterat, vt matutinus, primusque regem adiret, peteretque Mardochæum suspendi, antequam Rex aliis occuparetur, vt summum desiderium suum de vindicando sui cōtemptu, per necem crucis infamem Mardochæi cōtemptoris expleret. Superbia enim æquè ac ira & indignatio nō sinebant eum quiescere, donec vindictam hanc sumeret. Sed Deus iustus superbiæ & iniustitiæ iudex ac vindex vindictam omnem Amani in ipsum retorsit, idque per partes gradatim, donec ipsum in eadem ipsa cruce quam Mardochæo erexerat, suspenderet: In Amano ergo liquet, quam verum sit illud: *Noxa caput sequitur*. Et:

Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Superbos enim sternit, & fulminat Altissimus.

C

VERS. 7. & 8. HOMO, QVEM REX HONORARE CVPIT DEBET INDVI VESTIBVS REGIIS ET IMPONI SVPER EQVVM, QVI DE SELLA REGIS EST (in quo sedere & equitare solet rex, vt habet Hebr. & Septuaginta. Sella enim est quasi sedile sedentis in equo) ET ACCIPERE REGIVM DIADEMA SVPER CAPVT SVVM] Diadema erat fascia byssina quâ reges caput circumligabant. Diadema erat insignè purpureum alba fascia & lapidibus pretiosis distinctum, ait Curtius libro tertio & sexto. Verisimile est cum diademate coronam quoque regiam impositam fuisse capiti Mardochæi: hæc enim erat proprium regis insigne, quod ambiebat, & quærebat sibi Aman, putans hæc non alteri, quàm sibi à rege parari: atque hanc iussu regis gestasse Mardochæum, patet cap. 8. 15. Porrò corona hæc apud Persas habebat radios instar mithræ, id est solis, quem ipsi vt Deum, & regem colebant. Volebant enim reges apud Persas diuinis honoribus coli, quasi mithræ & soles quidam terrestres. Sed hæc omnia Aman ignorans, contra mentem suam præparauit hosti suo Mardochæo, quem postulabat ad crucem:

D

A idque eum valde cruciauit, quod scilicet ipse sententiam dictasset, iuxta quam rex Mardochæum summo & regio afficeret honore, quem per ipsummet Aman quasi dictatorem iuberet Mardochæo conferri. Sic Dauid Salomonem filium creans regem & successorem, ait: *Tollite vobiscū seruos Domini vestri, & imponite Salomonem filium meum super mulam meam, &c.* Et: *veniet, & sedebit super solium meum & ipse regnabit pro me.*

VERS. 10. FESTINA, ET SVMPTA STOLA ET EQVO FAC, VT LOCVTVS ES MARDOCHÆO IVDÆO] *Stola*, id est veste regia, vt dixerat Aman versu octauo, quam Septuaginta, & Chald. vocant stolam byssinam. Vnde & Xenophon lib. 8. Cyri regis tunicam purpuream semialbam vocat: *aliū verò*, inquit, *semialbam gestare nō licet.* Intellige regem misisse Amano, vt torquem quoque aureum, & acinacē aureum, & armillas aureas daret Mardochæo. Moris enim fuit his insignibus ornari eum quem rex honorare voluisset, vt patet 3. Esdræ 9. & ex Iosepho lib. 11. Antiq. cap. 4. & ex Æmilio Probo in Artaxerxe.

QVI SEDET ANTE FORES PALATII.] Ibi tum sedebat Mardochæus quasi vilis & abiectus, sed post hunc honorem à rege sibi delatum, introductus est in aulam palatii, factusque regi familiaris & palatinus, vt patebit c. 16. 13.

VERS. 11. CLAMABAT (Aman) HOC HONORE CONDIGNVS EST: QVEMCVMQVE REX VOLVERIT HONORARE] Vide hic subitam, summamque rerum commutationem, qua Mardochæus neci destinatus, in regiam dignitatem attollitur, fitque quasi alter rex, idque à suo hoste Amano: qui proinde hic habuit dolores, & angores plurimos & maximos. Primò enim torsit eum honor hic, quem speraverat, sibi ablatus. Secundò, quod is translatus esset in hostem suum capitalem Mardochæum. Tertiò, quòd ipse hoc honore eum deberet afficere. Quartò, quòd ipse qui priùs adorabatur ab omnibus vt Deus, iam esset equiso & præco Mardochæi vilis Iudæi. Quintò, quod inopinata simul hæc omnia in eum ingruerent. Fabulantur Rabbini filiam Amani in caput patris transeuntis matulam effudisse, putantem se in caput Mardochæi illam effundere, ideoque Amanum dixisse: *Et tu quoque filia mea confudisti me,*

VERS. 12. LVGENS ET OPERTO CAPITE] ob pudorē, dolorem, & angorem vehementē: pudebat enim eum faciem apertam ostendere, qui iam equisonem Mardochæi egerat, cùm antea coleretur vt Deus.

VERS. 13. SI DE SEMINE IVDÆORVM EST MARDOCHÆVS ANTE QVEM CADERE COEPISTI, NON POTERIS EI RESISTERE, SED CADES IN CONSPECTV EIVS.] Dixerunt hoc amici Amano vel diuino quodā etiam instinctu, ait Serarius, instar Sibyllarum & Caiphæ Ioan. 11. vel humana quadam sapientiâ, solertique coniectura sumpta ex eo, quòd Iudæos plures vidissent præfracto, duroque ingenio, qui non quiescebant, donec hostes suos pessum dedissent, quodque Pharaonem, Chananæos, aliosque inimicos Iudæorum ab ipsis per Mosen, Iosue, Dauidē, &c. contritos ex communi fama audissent. Addit Lyr. id eos dixisse ex Genes. 13. 15. & seq. vbi Deus promittit Abrahæ & Iacobo posterorum constantiam, felicitatem, & de hostibus victoriam: Genesin enim & Pentateuchum ab Hebr. in Persidē captiuis fuisse in linguam Persicam conuersum. Hoc incertum est, non tamen improbabile.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Esther postulat sibi & Iudeis vitam, & Amanum accusat, quem rex illicò in patibulo, quod Mardochæo erexerat, iubet suspendi.

1. INtrauit itaque rex & Aman, vt biberent cum regina. 2. Dixitque ei rex etiam secunda die, postquam vino incaluerat; Quæ est petitio tua, Esther, vt detur tibi? & quid vis fieri? etiamsi dimidiam partem regni mei petieris, impetrabis. 3. Ad quem illa respondit; Si inueni gratiam in oculis tuis, ô rex, & si tibi placet, dona mihi animam meam, pro qua rogo, & populum meum, pro quo obsecro. 4. Traditi enim sumus, ego & populus meus, vt conteramur, iugulemur, & pereamus. Atque vtinam in seruos & famulas venderemur: esset tolerabile malum, & gemens tacerem; nunc autem hostis noster est, cuius crudelitas redundat in regem. 5. Respondensque rex Assuerus ait, quis est iste, & cuius potentiæ, vt hæc audeat facere? 6. Dixitque Esther; Hostis & inimicus noster pessimus iste est Aman. Quod ille audiens, illico obstupuit, vultum regis ac reginæ ferre non sustinens. 7. Rex autem iratus surrexit, & de loco conuiuij intrauit in hortum arboribus consitum. Aman quoque surrexit, vt rogaret Esther reginam pro anima sua, intellexit enim à rege sibi paratum malum. 8. Qui cùm reuersus esset de horto nemoribus consito, & intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther, & ait. Etiam reginam vult opprimere, me præsente, in domo mea. Necdum verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius. 9. Dixitque Harbona, vnus de eunuchis, qui stabant in ministerio regis: En lignum, quod parauerat Mardochæo, qui locutus est pro rege, stat in domo Aman, habens altitudinis quinquaginta cubitos. Cui dixit rex: Appendite eum in eo. 10. Suspensus est itaque Aman in patibulo quod parauerat Mardochæo: & regis ira quieuit.

VERS. 2. POSTQVAM VINO INCALVERAT] Darius enim A fuit vini bibax. Vnde eius sepulchro inscriptum fuit hoc elogium: *Possum multum vini bibere, illudq; recte ferre*, teste Athen. libro decimo. Idem & de ipso Cyrus minor prædicabat, vt Plutarchus in Artaxerxe commemorat. *Cambysen regem*, quemadmodum Seneca libro 3. de ira c. 14. scribit, *nimis deditum vino Praxaspes vnus è charissimis monebat, vt parciùs biberet: turpem esse dicens ebrietatem in Rege, quem oculi omnium, auresq; sequerentur. Ad hoc ille, vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam, mihi approbabo iam & oculos post vinum in officio esse & manus. Bibit deinde liberalius quàm alias, & capacioribus scyphis: & iam grauis & vinolentus, obiargatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataq; super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, retisoq; pectore, hærens in ipso corde, spiculum ostendit: ac respiciens patrem, an satis certam haberet manum, interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certius mittere. Dij illum male perdant, animo, magisq; conditione.* Hucusque Seneca.

VERS. 2. DONA MIHI ANIMAM MEAM] id est vitam meam. Acre fuit hoc telum, quo percussit Esther Assuerum, & magis Amanum, q. d. Aman iste fraude à te obtinuit, vt occideret omnes Iudæos: quare & ego quæ sum Iudæa, ab eo occidenda sum, sicque tu priuaberis me regina, meoque toro, quem tantopere ambiuisti & ambis. Non tam ergo in me quam in te, ô Assuere mi rex & marite, Aman iste iniurius & violentus est æquè ac subdolus, & fraudulentus.

ATQVE VTINAM IN SERVOS ET FAMVLAS VENDEREMVR] vt vitâ nobis condonatâ, saltem Regi & Persis famulari & ancillari possemus. VERS. 4.

NVNC AVTEM HOSTIS NOSTER EST (qui me & Iudæos, & omnes vult spoliare vitâ) CVIVS proinde CRVDELITAS REDVNDAT IN REGEM; tum quia per suum edictum necis Iudæorum, qui ingentibus tributis eius ærarium locupletant, quique plurimas operas regi præstant, & ex quibus multos, validosque milites pro sui, regnique tutela conscribere valet; imò quos velut sapientes prouincijs suis præficere potest, vti præfectus fuit Daniel cum tribus socijs. Hisce inquam & plurimis emolumentis, quæ ex Iudæis tu Assuere percipis, & maiora percipere potes, priuat te Aman. Idem grauem & perennem infamiam tibi conflat apud omnes gentes, quòd gentem nostram innoxiam, imò bene de te meritam, funditus extermines. In te ergo vel maximè crudelitas Amani Iudæorum petens exterminium redundat.

DIXITQVE ESTHER: HOSTIS ET INIMICVS NOSTER PESSIMVS ISTE EST AMAN.] Nota hic magnanimitatem Estheris, qua non absentem Amanum secretò, vti faciunt timidæ & viles mulierculæ, sed præsentem palam coram Assuero accusat; vt ipse sciat accusationem esse sinceram & veram, quam Aman negare non possit: Vnde inopinata hac accusatione, quasi fulmine ictus Aman obstupuit, & obmutuit. Discant ab Esthere principes magnorum potentiam & insolentiam VERS. 6.

lentiam non metuere, sed premere & calcare. Hoc regum est. Verè Seneca in Hercule furente:

Ars prima regni est, posse & inuidiam pati.

Et in Oedip.

Odia qui nimium timet,
Regnare nescit. Et in Theb.
Simul ista mundi conditor posuit Deus,
Odium atque regnum,

VERS. 18. REPERIT AMAN SVPER LECTVM (non nocturnum ad somnum; sed conuiualem, in quo mensæ accumbebant,) CORRVISSE, IN QVO IACEBAT ESTHER] vt supplex ad genua eius prouolutus ab ea postularet vitam sibi donari. Vnde sanctus Athanasius in Synopsi: *Aman*, inquit, *cùm regem mœrore affectum, & ira commotum propter indignum contra Iudæos facinus vidisset, illo absente, reginæ supplicauit, ad genua illius procumbens. Rex cùm ingressus videret Aman genua reginæ contingere, suspicatus, quòd id turpitudinis causa faceret, iussit eum in ligno,* &c. Idem tradit Seuerus Sulpitius: *Deinde*, inquit, *regressus rex vidit Aman Reginæ genua complexum.* Olim enim supplices tenebant genua eius, cui supplicabant, quasi sedem misericordiæ, idque ob quatuor causas, quas fusè recensui Exodi 4. 15.

ET AIT (Rex) ETIAM REGINAM VVLT OPPRIMERE, ME PRÆSENTE] Dixit hoc rex partim ex ira, partim ex zelotypia, qua deperibat Estherem: hæc enim suspicax est mali riualium, etiam vbi reipsa nil tale est, vti in Amano hîc nihil erat. Suspicatur ergo Amanum velle Estherem opprimere, id est, non tam vitæ, quàm pudicitiæ eius vim afferre, illectum eximiâ eius formâ, vti eadem illectum se sentiebat Assuerus.

ET STATIM OPERVERVNT FACIEM EIVS.] Ita faciebant illi, cui rex erat offensus, quasi qui indignus esset videre faciem regiam, & ne rex videns faciem sibi inuisam, ad maiorem iram & indignationem commoueretur. Rursum operuerunt faciem Amani, quasi rei mortis & penè condemnati. ita Lyran. nam damnati ducebantur ad mortem oculis velatis, ne scilicet videntes patriam, ciues, amicos, liberos, vxores non iam semel, sed septies mortem obirent. Sic iam reis capite mulctandis velantur oculi, ne videant gladium in ceruicem suam vibrari, itaque expauescant, & ictum gladij cadendo declinent ac frustrentur. Hinc illa priscorum Iudicum Rom. in reum feralis sententia apud Liuium & Ciceronem: *I lictor colliga manus, caput obnubito, verberato, arbori infelici* (cruci) *suspendito.*

VERS. 19. DIXITQVE HARBONA: EN LIGNVM, QVOD PARAVIT MARDOCHÆO, QVI LOCVTVS EST PRO REGE] puta pro regis salute, detegens ei coniuratorum insidias. Harbona erat eunuchus, qui à rege missus ad accersendum Aman, vt secum iret ad conuiuium Estheris, ingrediens domum Amani, vidit in ea patibulum, & à domesticis, ait Iosephus, intellexit Amanum illud erexisse Mardochæo, vnde id ipsum hîc regi denuntiat, videns regem illi offensum, & Amano ob fastum, vt videtur, infensus, optansque eum è medio tolli & suspendi.

VERS. 20. SVSPENSVS EST ITAQVE AMAN] non in domo sua, sed in porta vrbis Susorum, vt dicitur c. 16. 18. Eò enim patibulum ex domo Aman translatum fuit ad maiorem eius ignominiam, vt omnibus ingredientibus & egredientibus vrbem iam suspensus esset spectaculo, & ludibrio, qui paulò antè ab omnibus adorabatur vt Deus. Gretserus lib. 1. de cruce c. 19. suspicatur Amanum clauis fuisse cruci affixum; alij laqueo in collum iniecto, vti iam fit: nil hac in re est certi. Illud certum, crucem hanc fuisse altam 50. cubitos, vt qui altissima petierat altissimè suspenderetur, omnibusq; fieret conspicuus. Vide hîc primò quantæ efficaciæ fuerint ieiunia & preces Estheris, Mardochæi & Iudæorum. Secundò, quàm verum sit illud B. Virginis: *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.* Tertiò, quã mundana omnia sint instabilia & vana: ecce enim repentè Aman summus fit imus, & Mardochæus imus fit summus: nimirum impij & superbi.

Tolluntur in altum,
Vt lapsu grauiore ruant,

Malum in auctorem recidit. Exempla.

Quartò, & propriè, quàm malum, quod quis alteri struit iniquè, in struentem reuoluatur, ac iusto Dei iudicio in eius caput recidat. Crux enim parata Mardochæo, data fuit paranti Amano. Sic Phalaris Perillum suggerentem sibi, vt reos torqueret in boue æneo igne subiecto, vt eorum mugitu aures suas oblectaret, primum in bouem coniecit, de quo Ouid. lib. 1. de arte am.

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit: infelix imbuit auctor opus.

Addit exemplum Busiridis, qui Thrasum suggerentem, vt hospites suos immolaret Ioui ad impetrandam pluuiam, ipsummet Thrasum immolauit:

Fies Iouis hostia primus,
Inquit, & Ægypto tu dabis hospes aquam.

Vnde hoc epiphonemate concludit:

neque enim lex iustior vlla est,
Quàm necis auctores arte perire sua.

Mundi fallacia.

Denique vide hîc quanta sit mundi fallacia. Vnde iure exclamat S. Bern. epist. 107. *O sæculum nequam, quod solos tuos sic soles beare amicos, vt Dei facias inimicos. Inuenit Aman gratiam apud regem Assuerum; hæc illi gratia crucem peperit. Inuenit gratiam, apud Absalonem Achitophel; hæc illi suspendium attulit.* Et S. Aug. epist. 144. ad Anast. *Mundus iste*, inquit, *periculosior est blandus, quàm molestus, & magis cauendus cùm se illum diligi, quàm cùm admonet cogitq; contemni.* Ita vidimus eos, qui magni sunt apud principes sensim decidere, vti cecidit Seianus, Achitophel, Aman, Ioab, alijque plurimi. Qui sapit ergo, ante casum tempestiuè se ab aula abducat.

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mardochæus succedit in dignitatem Amani. Esther à rege flagitat & impetrat, vt litteræ Amani de mactandis Iudæis reuocentur & nouæ in Iudæorum fauorem scribantur. Vnde exultant Judæi.

1. DIe illo dedit rex Assuerus Esther reginæ domũ Aman aduersarij Iudæorum, & Mardochæus ingressus est ante faciem regis. Confessa est enim ei Esther quòd esset patruus suus. 2. Tulitque rex annulum, quem ab Aman recipi iusserat & tradidit Mardochæo. Esther autem constituit Mardochæum super domum suam. 3. Nec his contenta procidit ad pedes regis, fleuitque & locuta ad eum orauit, vt malitiam Aman Agagitæ, & machinationes eius pessimas, quas excogitauerat contra Iudæos, iuberet irritas fieri. 4. At ille ex more sceptrum aureum protendit manu, quo signum clementiæ monstrabatur: illaque consurgens stetit ante eum, 5. & ait: Si placet regi, & si inueni gratiam in oculis eius, & deprecatio mea non ei videtur esse contraria, obsecro, vt nouis epistolis, veteres Aman litteræ, insidiatoris & hostis Iudæorum, quibus eos in cunctis regis prouincijs perire præceperat, corrigantur. 6. Quomodo enim potero sustinere necem & interfectionem populi mei? 7. Respondítque rex Assuerus Esther reginæ, & Mardochæo Iudæo: Domum Aman concessi Esther, & ipsum iussi affigi cruci, quia ausus est manum mittere in Iudæos. 8. Scribite ergo Iudæis, sicut vobis placet, regis nomine, signantes litteras annulo meo. Hæc enim consuetudo erat, vt epistolis, quæ ex regis nomine mittebantur, & illius annulo signatæ erant, nemo auderet contradicere. 9. Accitisque scribis & librarijs regis (erat autem tempus tertij mensis, qui appellatur Siban) vigesima & tertia die illius, scriptæ sunt epistolæ, vt Mardochæus voluerat, ad Iudæos, & ad principes, procuratoresque & iudices, qui centum viginti septem prouincijs ab India vsque ad Æthiopiam præsidebant; prouinciæ atque prouinciæ, populo & populo, iuxta linguas & litteras suas, & Iudæis, prout legere poterant, & audire. 10. Ipsæque epistolæ, quæ regis nomine mittebantur, annulo ipsius obsignatæ sunt, & missæ per veredarios: qui per omnes prouincias discurrentes, veteres litteras nouis nuncijs præuenirent. 11. Quibus imperauit rex, vt conuenirent Iudæos per singulas ciuitates, & in vnum præciperent congregari, vt starent pro animabus suis, & omnes inimicos suos, cum coniugibus ac liberis & vniuersis domibus, interficerent atque delerent, & spolia eorum diriperent. 12. Et constituta est per omnes prouincias vna vltionis dies, id est, tertiadecima mensis duodecimi Adar. 13. Summaque epistolæ hæc fuit. Vt in omnibus terris ac populis, qui regis Assueri subiacebant imperio, notum fieret, paratos esse Iudæos ad capiendam vindictam de hostibus suis. 14. Egressique sunt veredarij celeres nuncia perferentes, & edictum regis pependit in Susan. 15. Mardochæus autem, de palatio, & de conspectu regis egrediens, fulgebat vestibus regijs, hyacinthinis videlicet aëreis, coronam auream portans in capite, & amictus serico pallio atque purpureo. Omnisque ciuitas exultauit, atque lætata est. 16. Iudæis autem noua lux oriri visa est, gaudium, honor, & tripudium. 17. Apud omnes populos, vrbes, atque prouincias, quocumque regis iussa veniebant, mira exultatio, epulæ atque conuiuia, & festus dies: in tantum vt plura alterius gentis & sectæ, eorum religioni & ceremonijs iungerentur. Grandis enim cunctos Iudaici nominis terror inuaserat.

VERS. 1. DIE ILLO DEDIT REX ASSVERVS, (Græcè *Artaxerxes*) ESTHER REGINÆ DOMVM AMAN] omni pretiosa supellectile instructam, ac auro argentoque refertam, vt patet ex Sept. & Iosepho. Bona enim Amani quasi rei læsæ maiestatis rex fisco addixit, deditque reginæ iuxta illud Cyri apud Iosephum l. 11. antiq. c. 1. *Qui per inobedientiã hæc mandata nostra* (nempe de ædificando templo) *irrita habuerint, eos in crucem agi volo, & facultates ipsorum fisco nostro attribui.* Idem postea edixit Darius l. 1. Esdræ c. 6. v. 11. *A me, inquit, positum est decretum, vt omnis homo qui hanc mutauerit iussionem, tollatur lignum de domo ipsius, & erigatur, & configatur in eo, domus autem eius publicetur.*

ET MARDOCHÆVS INGRESSVS EST ANTE FACIEM REGIS] q. d. factus est regi intimus, coniunctissimus, & familiarissimus quasi proximus à rege, vti fuerat Aman.

TVLIT-

VERS. 2. TVLITQVE REX ANNVLVM, QVEM AB AMAN REGIPI IVSSERAT, ET TRADIDIT MARDOCHÆO.] Erat hic annulus regius, quo Aman literas suas de Iudæis interficiendis subsignauerat quasi sigillo regio. Itaque hic annulus erat summæ dignitatis & authoritatis, fecitque Mardochæum regis vicarium & quasi alterum regem. Vnde Alexander ab Alexandro lib. 2. Genial. cap. 9. *Apud Persas*, inquit, *donari annulo à rege amicitiæ signum erat, eo argumento illos in intimam sodalitatem, & vinculum maximi fœderis admittere significantes.*

Hinc & Mardochæus vestibus regijs, & corona aurea decoratus fuit, ac c. 9. 4. vocatus *princeps palatij* ac c. 10. 3. *secundus à rege*, atque vt ait Iosephus l. 11. c. 6. *simul cum rege gubernauit imperium.*

ESTHER AVTEM CONSTITVIT MARDOCHÆVM SVPER DOMVM SVAM] vt eius esset œconomus, imò rector, vti fuerat, antequam ipsa esset regina. Serarius censet Esthere dedisse Mardochæo domum Amani, sibi à rege donatam, idque tradit Ioseph lib. 11. cap. 6. verùm hoc propriè his verbis non significatur.

VERS. 5. OBSECRO VT NOVIS EPISTOLIS VETERES AMAN LITTERÆ, &c. CORRIGANTVR.] Hîc erat nodus difficilis, nam Aman scripserat, & sigillauerat litteras de occidendis Iudæis nomine regis: regis autem Persarum litteræ & decreta erant irreuocabilia, vt patet in Daniele, damnato ad lacum leonum. Dan. 6. 15. Quocirca Esther genuflexione, lachrymis, omnique arte connisa est, vt regem flecteret ad irritandas hasce litteras. Ac prudenter hac ratione & methodo vsa rem confecit, quòd diceret has non esse regis, sed Amani litteras, quas ipse inscio rege subdolè scripserat, & annulo regio obsignarat. Cùm autem iam regi constaret Amanum fuisse insidiatorem & proditorem, æquum esse vt acta eius scriptaque proditoria irritentur, vtpotè fraudulenter ignoranti regi supposita, ac in regis & regni totius damnũ æquè ac dedecus promulgata. Hac ratione persuasit regi, vt litteras Amani quasi hostis & insidiatoris sui abrogaret, ac contrarias in Iudæorum fauorem dictaret, vti ipse rex asserit in ijsdem c. 16. 17. Sic enim rex noxam & infamiam omnem prioris edicti à se abstersit & in Amanum transtulit, dum contrarium decretum pro Iudæis edidit.

VERS. 9. ACCITISQVE SCRIBIS ET LIBRARIIS] Scribæ erant primicerij, qui litteras dictabant, librarij qui à scribis dictata describebant, tum vt ad prouincias mitterentur, tum vt in archiuium & tabulas annalesque publicos referrentur.

VERS. 11. QVIBVS (veredarijs siue cursoribus) IMPERAVIT REX, VT CONVENIRENT IVDÆOS] vt scilicet eis significarent edictum regis in ipsorum fauorem editum, ne magistratus Iudæis offensi aliquo prætextu illud dissimulare, tardare, vel supprimere possent: sed ab ipsis Iudæis cogerentur illud exequi; comminarenturque se, ni id facerent, eos apud regem accusaturos tanquam regij edicti contemptores. Addunt Sept. hîc & Noster c. 16. regem hoc edicto Iudæis concessisse, vt suis legibus vbique viuerent.

VERS. 15. MARDOCHÆVS AVTEM, &c. FVLGEBAT VESTIBVS REGIIS, HYACINTHINIS VIDELICET ET AEREIS] id est candidis. vt habent Hebr. & Chald. vide dicta c. 1. 6. Ab hoc colore nobiles dicti sunt תורים *horim*; quasi candidi. Candidas quoque vestes olim induebant in diebus festis & lætis; quale hoc erat, iuxta illud: *Omni tempore sint vestimenta tua candida.* Eccli. 9. 8. vide ibi dicta.

CORONAM AVREAM PORTANS IN CAPITE] more Persico radiatam, id est radios instar mithræ siue solis (quem Persæ vt Deum colebant) vibrantem. En tibi Mardochæus quasi alter rex, qui paulò antè squalidus & luridus incedebat, & cruci destinatus. *Ad tantam dignitatem*, ait S. Hier. in c. 1. Daniel. sub finem, *voluit Deus euehi Mardochæum, vt sicut olim in Iosepho, & recenter in Daniele, hic nunc in Mardochæo haberent captiui & exules Iudæi solatia; videntes hominem gentis suæ nunc Ægyptiorum esse principem, nunc Chaldæorum, nunc Persarum.* Vnde Chald. Cant. 7. v. 5. *Pauperes*, ait, *è populo, qui ambulabant apud Principem hinc & inde, eò quòd egeni sunt futurum est, induantur purpura, sicut indutus est Daniel in ciuitate Babylonis, & Mardochæus in Susis propter meritum Abrahæ, quem regem constituit ab initio sæculi; & propter iustitiam Isaac, quem ligauit pater eius, vt offerret eum; & propter benignitatem Iacob, qui decorticauit virgas in canalibus.*

VERS. 15. IVDÆIS AVTEM (timore, mœrore, & angore confectis, & quasi semimortuis) NOVA LEX ORIRI VISA EST, GAVDIVM, HONOR ET TRIPVDIVM] Lætitiâ enim gestientes exultabant, choros agentes & tripudiantes.

Alleg. Esther est B. Virgo, de qua in sensu mystico dicitur Eccles. 50. 6. *Quasi stella matutina in medio nebulæ*, quoniam velut fulgida stella processit effugans tenebras: de qua Bernardus hom. 2. super missus est: *Ipsa est nobilis stella Iacob, cuius radius vniuersum mundum illuminat, cuius splendor præfulget in supernis, & inferos penetrat, terras etiam perlustrans, & calefaciens magis mentes, quàm corpora, fouet virtutes, excoquit vitia.*

Denique notat Serarius in hac Amani tragedia septuplicem catastrophen.

1. Exaltatus supra omnes Principes erat Aman, infra omnes postea deiectus est.

2. Alterum à rege thronum habebat: Mardochæo equum sternere postea debuit, vt eius veluti strator, & à pedibus esset.

3. Minacissima in eum verba plurima iecerat: & eum laudare præconis instar debuit.

4. Pater à rege vocabatur, & ab eodem postea læsæ maiestatis reus, perduellis, proditor, πεφιβαλομένος nominatus est.

5. Indignans, oculis quàm infestissimis & torniissimis, Mardochæum intuebatur: & Regis postea vultum ferre non potuit.

6. Non contentus vnius Mardochæi cæde, omnium Iudæorum sanguinem haurire volebat: & ipse non solus, sed tota cum domo, cum decem charissimis filijs in crucem actus est; plurimaque eiusdem cum ipso animi, gentilium millia contrucidata.

7. Quod lignum, quemque diem Mardochæo, Iudæisque ceteris ad necem præscripserat: ijs ipse, cum suis, miserrimè perit.

VERS. 17. IN TANTVM VT PLVRES ALTERIVS GENTIS ET SECTÆ, EORVM (Iudæorum) RELIGIONI ET CEREMONIIS IVNGERENTVR] id est circumciderentur, & ad Iudaismum verumque Dei cultum conuerterentur. Videbatur enim hanc mirabilem & insperatam Iudæorum salutem & exaltationem sine speciali Dei, res populi sui curantis, prouidentiâ accidere non potuisse. Quare

Dei

Dei potentiam, clementiam & prouidentiam erga A Iudæos agnoscentes, eum verum esse Deum profitebantur & venerabantur. Ad hoc etiam iuuit non parùm Estheris & Mardochæi religio & sanctitas, iuncta cum tanta authoritate & gloria: vnde sequitur.

GRANDIS ENIM CVNCTOS IVDAICI NOMINIS TERROR INVASERAT] Ne sibi facerent quod Amano fecerant, quodque propediem ceteris hostibus suis ex regis edicto v. 13. facturi erant. Quare ne haberentur hostes Iudæorum, ideoque occiderentur, ostendebant alij verè, alij fictè se eorum esse amicos, fiebantque proselyti.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdæi hostes suos eodem die, quem illi neci ipsorum destinarant, occidunt & decem Amani filios suspendunt: in huius beneficij memoriam perenne festum 14. & 15. die mensis Adar à Mardochæo instituitur.

1. IGitur duodecimi mensis, quem Adar vocari antè iam diximus, tertia decima die, quando cunctis Iudæis interfectio parabatur, & hostes eorum inhiabant sanguini, versa vice Iudæi superiores esse cœperunt, & se de aduersarijs vindicare. 2. Congregatique sunt per singulas ciuitates, oppida, & loca, vt extenderent manum contra inimicos & persecutores suos. Nullusque ausus est resistere, eò quòd omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat. 3. Nam & prouinciarum iudices & duces & procuratores, omnisque dignitas, quæ singulis locis ac operibus præerat, extollebant Iudæos timore Mardochæi: 4. quem principem esse palatij, & plurimum posse cognouerant: fama quoque nominis eius crescebat quotidie, & per cunctorum ora volitabat. 5. Itaque percusserunt Iudæi inimicos suos plaga magna, & occiderunt eos, reddentes eis quod sibi parauerant facere: 6. in tantum vt etiam in Susan quingentos viros interficerent, extra decem filios Aman Agagitæ hostis Iudæorum: quorum ista sunt nomina: 7. Pharsandatha & Delphon, & Esphatha, 8. & Phoratha, & Adalia, & Aridatha, 9. & Phermesta, & Arisai, & Aridai, & Iezatha. 10. Quos cùm occidissent, prædas de substantijs eorum tangere noluerunt. 11. Statimque numerus eorum, qui occisi erant in Susan, ad regem relatus est. 12. Qui dixit reginæ: In vrbe Susan interfecerunt Iudæi quingentos viros, & alios decem filios Aman quantam putas eos exercere cædem in vniuersis prouincijs? Quid vltrà postulas & quid vis vt fieri iubeam? 13. Cui illa respondit: Si regi placet, detur potestas Iudæis, vt sicut fecerunt hodie in Susan, sic & cras faciant, & decem filij Aman in patibulis suspendantur. 14. Præcepitque rex vt ita fieret. Statimque in Susan pependit edictum, & decem filij Aman suspensi sunt. 15. Congregatis Iudæis quartadecima die mensis Adar, interfecti sunt in Susan trecenti viri: nec eorum ab illis direpta substantia est. 16. Sed & per omnes prouincias, quæ ditioni regis subiacebant, pro animabus suis steterunt Iudæi, interfectis hostibus ac persecutoribus suis: in tantum vt septuaginta quinque millia occisorum implerentur, & nullus de substantijs eorum quidquam contingeret. 17. Dies autem tertiusdecimus mensis Adar, primus apud omnes interfectionis fuit, & quartadecima die cædere desierunt. Quem constituerunt esse sollemnem, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio atque conuiuijs. 18. At hi qui in vrbe Susan cædem exercuerant, tertiodecimo & quartodecimo die eiusdem mensis in cæde versati sunt: quintodecimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerunt sollemnem epularum atque lætitiæ. 19. Hi verò Iudæi, qui in oppidis non muratis ac villis morabantur, quartumdecimum diem mensis Adar conuiuiorum & gaudij decreuerunt, ita vt exultent in eo, & mittant sibi mutuò partes epularum & ciborum. 20. Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & litteris comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouincijs morabantur, tam in vicino positis, quàm procul, 21. vt quartamdecimam & quintamdecimam diem mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno sollemni celebrarent honore: 22. quia in ipsis diebus se vlti sunt Iudæi de inimicis suis, & luctus atque tristitia in hilaritatem gaudiumque conuersa sunt, essentque dies isti epularum atque lætitiæ, & mitterent sibi inuicem ciborum partes, & pauperibus munuscula largirentur. 23. Susceperuntque Iudæi in sollemnem ritum cuncta quæ eo tempore

facere cœperant, & quæ Mardochæus litteris facienda mandauerat. 24. Aman enim, filius Amadathi stirpis Agag, hostis & aduersarius Iudæorum, cogitauit contra eos malum, vt occideret illos, atque deleret: & misit phur, quod nostra lingua vertitur in sortem. 25. Et postea ingressa est Esther ad regem, obsecrans vt conatus eius litteris regis irriti fierent: & malum, quod contra Iudæos cogitauerat, reuerteretur in caput eius. Denique & ipsum & filios eius affixerunt cruci, 26. atque ex illo tempore dies isti appellati sunt phurim, id est sortium: eo quòd phur, id est sors, in vrnam missa fuerit. Et cuncta quæ gesta sunt, epistolæ, id est libri huius, volumine continentur: 27. quæque sustinuerunt, & quæ deinceps immutata sunt, susceperunt Iudæi super se & semen suum, & super cunctos qui religioni eorum voluerunt copulari, vt nulli liceat duos hos dies absque sollemnitate transigere: quos scriptura testatur, & certa expetunt tempora, annis sibi iugiter succedentibus. 28. Illi sunt dies, quos nulla vmquam delebit obliuio: & per singulas generationes cunctæ in toto orbe prouinciæ celebrabunt: nec est vlla ciuitas, in qua dies phurim, id est sortium, non obseruentur à Iudæis, & ab eorùm progenie, quæ his ceremonijs obligata est. 29. Scripseruntque Esther regina filia Abihail & Mardochæus Iudæus, etiam secundam epistolam vt omni studio dies ista sollemnis sanciretur in posterum. 30. & miserunt ad omnes Iudæos, qui in centum vigintiseptem prouincijs regis Assueri versabantur, vt haberent pacem & susciperent veritatem, 31. obseruantes Dies sortium, & suo tempore cum gaudio celebrarent: sicut constituerant Mardochæus & Esther, & illi obseruanda susceperunt à se, & à semine suo, ieiunia & clamores, & Sortium dies, 32. & omnia quæ libri huius, qui vocatur Esther, historia continentur.

VERS. 1. IGITVR DVODECIMI MENSIS, QVEM ADAR VOCARI ANTE IAM DIXIMVS, DECIMATERTIA DIE, QVANDO CVNCTIS IVDÆIS INTERFECTIO PARABATVR, ET HOSTES EORVM INHIABANT SANGVINI, VERSA VICE IVDÆI SVPERIORES ESSE COEPERVNT] Adar mensis duodecimus & anni vltimus respondet nostro Februario. Primus enim Hebræorum mensis erat Nisan, id est Martius, quia in eo celebrabant Pascha, Exodi 12. Porrò Iudæi vtebantur mensibus lunaribus, non solaribus: quare neomenia siue nouilunium erat prima dies mensis; decima tertia verò dies erat proximè antecedens plenilunium: hoc enim incidebat in diem decimumquartum. Hic ergo dies pridianus plenilunij Februarij destinatus fuerat cædi Iudæo- B rum, & mox vice versa cædi hostium Iudæorum. Quocirca etiamnùm Iudæi illo die in synagogis suis quotannis legunt historiam Esther: & quoties fit mentio Amani, pugnis & malleis pulsant scamna, perinde ac si caput Amani ferirent, vti testantur Antonius Margarita lib. de ritibus Iudæorum & Greg. Tolosanus syntagm. lib. 2. c. 16. nu. 10. Porrò Iudas Machabæus aliud festum hac eadem die 13. Adar instituit, ob insignem victoriam eadem die de Nicanore obtentam, de quo 2. Machab. vlt. 37.

VERS. 6. VT ETIAM IN SVSAN QVINGENTOS VIROS INTERFICERENT EXTRA DECEM FILIOS AMAN] quos primos publicè in theatro, vt videtur, quasi reos à rege damnatos occiderent: cædem enim inchoarunt à filijs Aman hostis sui iurati, quasi à primitijs primisque iustæ suæ vindictæ victimis: deinde eorum iam occisorum corpora postero die suspenderunt in patibulis, vt dicitur v. 14. ad maiorem Amani ignominiam & hostium terrorem. Igitur mense tertio rex tulit edictum, vt Iudæi trucidarent filios Aman, ceterosque suos aduersarios, vt dictum est cap. 8. v. 9. Quare Iudæi mox filios Aman, ne fugâ elaberentur, incluserunt in carcerem, ac post nouem menses puta die 3. mensis C duodecimi, quæ cædi erat destinata, eos iugularunt, & postero die iugulatos suspenderunt. Dices, cap. 6. 18. rex ferens hoc edictum ait, Amanum & omnem cognationem eius ante portam Susan pendere inpatibulis; ergo filij Aman cum eo occisi sunt mense tertio, non duodecimo. Resp. per *cognationem* ibi non intelligi filios (alioquin enim eos explicitè nominasset) sed cognatos & affines Aman: hi enim vt eius fautores cum eo suspensi sunt; filij verò ad communem omnium cædem, & ad diei 13. Adar publicum spectaculum iustæ vindictæ reseruati fuere.

VERS. 10. QVOS CVM OCCIDISSENT, PRÆDAS DE SVBSTANTIIS EORVM TANGERE NOLVERVNT] tum vt ostenderent se non aliud, quàm vitæ suæ incolumitatem quærere: hanc enim perdere volebant ij qui occidebantur: quare se non inhiare opibus, nec propter opes innoxium aliquem diuitem (vti sæpe fit) inter noxios interficere: tum denique, quia Aman vtpote Iudæorum iuratus hostis, erat quasi Anathema, vt nemo eius & filiorum res attingere auderet. Idem fecere ceteris occisis, quorum facultates diripere noluerunt, vt dicitur v. 16. etsi rex id eis concessisset c. 8. 11. Vtinam Christiani Duces & milites eos imitentur, qui non tantum inimicos, sed etiam amicos sæpe spoliant, imo spe prædæ mactant.

VERS. 16. VT SEPTVAGINTAQVINQVE MILLIA OCCISORVM IMPLERENTVR] Ingens fuit hic hostium, ideoque & cæsorum numerus, quia Iudæi de vita securi esse non poterant, nisi ijs occisis. Et hoc est quod hîc dicitur: *pro animabus suis* (pro vita sua tuenda constanter cædentes hostes suos) *steterunt Iudæi interfectis hostibus*, &c. Nisi enim ipsi interfecti fuissent, timèdum erat, ne rursum Iudæos inuaderent, imò contra Regem rebellarent. Porrò iussit Mardochæus Iudæis, vt diligenter inquirerent, & annotarent qui reuerà essent Iudæorum hostes, ne quis amicus vel innoxius inter hostes & noxios occideretur, vti factum est in Vesperis Siculis & Pari-

Parisiensibus, ideoque per nouem menses eadem differri iussit, scilicet à mense tertio vsque ad duodecimum.

VERS. 26. ATQVE EX ILLO TEMPORE DIES ISTI (13. & 14. Adar, quibus Iudæi mactandi mactarunt suos hostes) APPELLATI SVNT PHVRIM, ID EST SORTIVM, EO QVOD PHVR, ID EST SORS, MISSA FVERIT IN VRNAM.] Sic hoc festum, ait Sanchez, *phurim* appellatur, id est sortium, non à libertate, quam eo die consecuti sunt Iudæi hostibus interfectis, aut domitis: sed à sortibus quas consuluit Aman, & quæ in eundem decimum tertium diem mensis Adar Iudæorum cædem destinarunt, vt dum dies ille anniuersario reditu recurrit, periculi illius renouetur memoria, in quo fuerunt, & qualem habuerunt animorum consternationem & angorem, cùm de sortibus, ac die nunciumac cepêre.

Dies *phurim* Persis, Iudæis fuere *phrurim*.

Perperàm in Sept. Rom. pro *phurim* vt habent Sept. Complut. legitur *phrurim*: vnde & Ioseph dies hos Φρεγεμις appellat. Nisi malis Sept. & Iosephum vocem *phurim* addita littera *r* commutasse in Φρεγείμ, vt alluderent ad Græcum etymon verbi Φρεγέω, quod seruare & custodire significat, q. d. dies hi ab hostibus fuere vocati *phurim*, id est sortium, item confractionum, quibus scilicet genus nostrum confringerent (hoc enim significat Hebr. & Arabicè *phur*) sed à Deo per Esther & Mardochæum ex phurim facti sunt Φρεγείμ, id est custodes & conseruatorij, quibus scilicet in vita incolumes conseruaremur: hostibus verò facti sunt ijdem dies *phurim*, id est confractionum; quibus nimirum ipsimet à nobis confringerentur & mactarentur.

Sic Allegor. Dies passionis Christi fuere dies *phurim*, id est sortium & confractionum, quibus scilicet Iudæi miserunt sortem de occidendo Christo pro Barraba; ac milites de diuidenda Christi crucifixi tunica: tunc enim ipsi carnem Christi confregerunt clauis, flagellis, spinis: sed hi dies *phurim* per Christũ facti sunt *phrurim*, siue Φρεγεῖοι, id est custodes & conseruatorij, quia omnes in Christum credentes, sperantes, & diligentes liberarunt à peccato, morte & inferno. Ijdem dies Iudæis facti sunt *phurim*, quia illis ipsis, puta in paschate post 38. annos Ierusalem à Tito capta, vastata, & funditus excisa est.

Idipsum præsignificauit sors in die expiationis iaci solita in duos hircos, alterum emissarium, alterum pro peccato immolandum Leuit. 16. v. 8. & 9. vide ibi dicta.

Tropol. festum phurim agunt sancti, cùm sortes aduersæ in prosperas commutantur, vti commutatæ fuere sancto Iob c. vlt. Iosepho Gen. 41. Mosi Exodi 4. & 5. Dauidi, Tobiæ, alijsque sanctis, ac nominatim S. Eustachio, vt liquet ex eius vita apud Surium die 20. Septemb.

Anagog. dies *phurim*, id est sortium erit dies iudicij, quo Christus sortes piorum in hac vita afflictorum, & impiorum in hac vita exultantium commutabit, ac piis perpetuam lætitiam, impijs perennem gehennam assignabit, vti docet Sapiens c. 5. 1. & Isaias c. 65. 12. & Christus ipse Lucæ 6. v. 21. & 25.

ET CVNCTA QVÆ GESTA SVNT, EPISTOLÆ, ID EST LIBRI HVIVS VOLVMINE CONTINENTVR] Hinc colligitur Mardochæum libri huius esse auctorem. Ipse enim auctor fuit epistolæ huius: epistola autem idem continebat, quod continet hic liber; sed quæ priùs in epistola breuiter scripserat Mardochæus, eadem in librum hunc referens fusiùs conscripsit, & accuratiùs elimauit.

VERS. 27. QVÆQVE SVSTINVERVNT (*Iudæi* ab Aman eiusque asseclis) ET QVÆ DEINCEPS IMMVTATA SVNT, sorte cædis Iudæorum ab ipsis in hostes conuersa; repete, *libri huius volumine continentur*, atque in horum memoriam, & gratiarum actionem SVSCEPERVNT IVDÆI SVPER SE ET SVPER SEMEN SVVM; hoc est obligarunt se suosque filios, & posteros, quin & proselytos, QVI RELIGIONI EORVM VOLVERVNT COPVLARI, celebrare hoc festũ *phurim*, id est sortium, VT NVLLI LICEAT DVOS HOS DIES ABSQVE SOLENNITATE TRANSIRE] non quod omnes vtrumque diem debeant agere festum sed quòd alterum ex duobus, vel certè tertium à cæde: nam Iudæi habitantes Susis, quia tam die 13. quàm 14. cæciderant suos hostes, hinc die 15. Adar quo cessarant à cæde, festum *phurim* celebrarunt: ceteri autem qui vno die citiùs, puta decimaquarta à cæde abstinuerant, eadem die festum agebant,

QVOS (dies) SCRIPTVRA (id est epistola Mardochæi postea à tota Synagoga confirmata) TESTATVR] id est contestatur & mandat esse annua memoria & gratitudine recolendos.

ET CERTA EXPETVNT TEMPORA ANNIS SIBI IVGITER SVCCEDENTIBVS] vt scilicet quotannis celebrentur certo statoque tempore, puta diebus 14. & 15. iam dictis, idque non solùm ex Mardochæi, sed & Assueri decreto, qui id ipsum non solùm Iudæis, sed & Persis, ceterisque gentibus suo imperio subditis præcipit c. 16. v. 22. & 24.

Anagog. festum sortium significat festum & gaudium beatorum in cælo de triumphato dæmone, mundo, tyrannis, ceterisque persecutoribus, qui sortes miserant de eorum perditione, sed per virum vnum, & per vnam mulierem liberati sunt, id est per Christum & Mariam, & inimicos suos gladijs punient; sicut scriptum est Psal. 149. 6. *Et gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hæc est omnibus sanctis eius.* Hoc in fine sæculi, id est in die iudicij, continget: ideò duodecimo mense celebratur. Die decimaquarta agitur, id est, in plenilunio, quoniam cùm Sancti cum Christo iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, iam Ecclesia Sanctorum plenitudinem decoris sui habebit.

Anagog. festum sortium est gaudium beatorum.

Verùm sollemnitati additur dies decimusquintus, vt significetur hoc secundo die gaudium, quod Sancti capient videntes semper impiorum persecutorum damnationem, sicut in Isaia scriptum est: *Et egredientur & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vsque ad satietatẽ visionis omni carni.* ita Ribera l. 5. de Templo c. vlt.

VT HABERENT PACEM ET SVSCIPERENT VERITATEM] Hebr. *Miserunt epistolas verborum pacis & veritatis*, id est precantes eis pacem, hoc est omnimodam prosperitatem, & exhortantes eos ad veritatem, id est fidelitatem & constantiam in seruandis promissis de festo *phurim* statis diebus celebrando. VERS. 30.

ET ILLI OBSERVANDA SVSCEPERVNT A SE, VERS. 31.

SE, ET A SEMINE SVO IEIVNIA ET CLAMORES] Solebant enim Iudæi pridie festorum ieiunare, vti & faciunt Christiani in vigilijs Sanctorum; solebant tunc quoque clamores precibus miscere, ac in fortitudine clamare ad Dominum, præsertim in publica calamitate, vti hic fecere Iudæi ab Aman neci destinati; ideoque eiulantes & complorantes: in quorum memoriam clamores hosce quotannis eodem die renouabant cum strepitu & complosione scamnorum, vti dixi v. 1. sicut Christiani in triduo passionis Christi crepitaculis & complosionibus strepitus edunt; quod nonnulli cum Serario ab hoc facto Hebræorum manasse suspicantur.

Addit S. Athan. in Synopsi, eadem die 13. Adar, A Iudæos in memoriam & contumeliam Amani crucifixi crucem ligneam publicè circumferre, eamque cum imagine Amani igne concremare: Verùm quia multi Iudæorum hac Amani tragœdia, Christi passionem & crucem repræsentabant & irridebant, quasi Christus esset personatus laruâ Amani, hac de causa Honor. & Theodosius Impp. hos eorum ritus & gestus inhibuere, vt patet Cod. *de Iudæis & Cælicolis L. Iudæos.* vbi sic dicitur. *Iudæos quosdam festiuitatis suæ solennia ad pœnæ quondam sumptæ recordationem incendere, & sanctæ crucis assimulatam speciem in contemptum Christianæ fidei, sacrilega mente exurere prouinciarum rectores prohibeant.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Maiestas & gloria æquè ac virtus Mardochæi, qui v. 4. somnij sui explicationem de Iudæorum in Persida afflictione, indeque liberatione & exaltatione enarrat.

1. REx verò Assuerus, omnem terram & cunctas maris insulas fecit tributarias: 2. cuius fortitudo & imperium, & dignitas atque sublimitas, qua exaltauit Mardochæum, scripta sunt in libris Medorum, atque Persarum: 3. & quo modo Mardochæus Iudaici generis secundus à rege Assuero fuerit: & magnus apud Iudæos & acceptabilis plebi fratrum suorum, quærens bona populo suo, & loquens ea quæ ad pacem seminis sui pertinerent.

Quæ habentur in Hebræo, plena fide expressi. Hæc autem, quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & litteris continentur: & interim post finem libri hoc capitulum ferebatur quod iuxta consuetudinem nostram obelo, id est veru prænotauimus.

4. Dixitque Mardochæus: A Deo facta sunt ista. 5. Recordatus sum somnij, quod videram, hæc eadem significantis: nec eorum quidquam irritum fuit. 6. Paruus fons, qui creuit in fluuium, & in lucem solemque conuersus est, & in aquas plurimas redundauit: Esther est, quam rex accepit vxorem, & voluit esse reginam. 7. Duo autem dracones: ego sum & Aman. 8. Gentes, quæ conuenerant: hi sunt, qui conati sunt delere nomen Iudæorum, 9. Gens autem mea Israel est, quæ clamauit ad Dominum, & saluum fecit Dominus populum suum: liberauitque nos ab omnibus malis, & fecit signa magna atque portenta inter Gentes: 10. & duas sortes esse præcepit, vnam Populi Dei, & alteram cunctarum Gentium. 11. Venitque vtraque sors in statutum ex illo iam tempore diem coram Deo vniuersis gentibus: 12. & recordatus est Dominus populi sui, ac misertus est hæreditatis suæ. 13. Et obseruabuntur dies isti in mense Adar, quartadecima & quintadecima die eiusdem mensis, cum omni studio & gaudio in vnum cœtum populi congregati, in cunctas deinceps generationes populi Israel.

VERS. 1. REX VERÒ ASSVERVS OMNEM TERRAM ET CVNCTAS MARIS INSVLAS (nimirum sibi suoque imperio subiectas) FECIT TRIBVTARIAS] id est nouis tributis onerauit, tum quia ipse auri cupidior in tributa erat propensus; tum quia magnis & magnificis suis in conuiuium tam amplum & continuum de quo c. 1. expensis ærarium exhauserat; tum quia Deus hoc tributo castigare volebat Persas, qui paulò antè cædi & spolijs innocentum Iudæorum inhiarant.

VERS. 3. MARDOCHÆVS IVDAICI GENERIS SECVNDVS A REGE ASSVERO.] Erat ergo quasi regis vicarius, & in eius absentia rex, imò rege præsente Mardochæus rara sua prudentia & vigilantia gubernabat imperium, teste Iosepho.

LOQVENS EA QVÆ AD PACEM SEMINIS SVI (id B est quæ ad commoda & prosperitatem Iudæorum) PERTINERENT] q.d. Mardochæus studebat commodis non proprijs, sed populi sui. Res eius præclarè gestas omittit hîc Scriptura, ac eas cupientem cognoscere remittit ad annales Medorum & Persarum.

Beniamin in Itinerario narrat, Mardochæum & Estherem sepultos in vrbe primaria Medorum, dicta *Hamda magna*; aitque suo tempore in ea fuisse 50. millia Iudæorum. Nonnulli suspicantur à Mardochæo nominatam prouinciam Mardochæam, quæ sita est inter Babyloniam & Sinum Persicum.

Hîc in Hebræo finitur liber Esther: cetera quæ sequuntur ex Græco in Latinum transtulit S. Hier. vbi nota hæc vltima septem Estheris capita esse Scri-

Scripturam Canonicam. Id patet tum ex definitione Conc. Trid. sess. 4. tum ex editione vulgata Latina & Græca Sept. quarum vtraq; hæc constanter legit, licet in Græca non habeantur seorsim, vt in Latina, sed quæque suis locis inserta sint ordine historico, vt olim quoque ante S. Hier. eadem suis locis inserta extabant in Editione Latinâ. Verùm S. Hieron. quia Esther ex Hebræo transtulit in Latinam, & eius tempore hæc septem capita non extabant in Hebræo, hinc ea ex Græco transtulit, ac seorsim posuit; & in calcem libri retulit post seriem totius historiæ. Extitisse autem olim illa ante S. Hier. Hebraicè patet ex Græca Sept. & Latina vulgata prisca atque ex Iosepho, & Iosippo filio Gorionis, qui hæc eadem habent, quæ Noster, vtiq; non aliunde, quam ex prisco originali Hebræo. Verisimile est hunc librum æquè ac Tobiæ bis Hebraicè fuisse conscriptum, semel breuius, vti iam Hebraicè extat, secundò fusiùs, indeque manasse translationem Græcam Sept. & ex ea Nostrã, ideoque illam hasce attexere lacinias. Vide Feuardentium hîc, & Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 7.

VERS. 4. DIXITQVE MARDOCHÆVS] cùm iam suspenso Aman intelligeret somnii sui significationem.

VERS. 5. RECORDATVS SVM SOMNII, QVOD VIDERAM, HÆC EADEM SIGNIFICANTIS] Somnium hoc ergo fuit à Deo immissum Mardochæo, vt per illud significaret futuram exaltationem sui & Estheris, ac colluctationem cum Amano. Quocirca hoc somnium ordine historico collocandum est initio huius libri, totiusque historiæ, vti ibidem collocatur in Græcis Rom. Simile somnium à Deo immissum fuit Pharaoni Genes. 41. & Nabuchodonosori Daniel. 2.

VERS. 6. PARVVS FONS QVI CREVIT IN FLVVIVM, ET IN LVCEM SOLEMQVE CONVERSVS EST, ET IN AQVAS PLVRIMAS REDVNDAVIT, ESTER EST, QVAM REX ACCEPIT VXOREM, ET VOLVIT ESSE REGINAM.] Somniarat ergo Mardochæus, vti narratur c. seq. v. 5. se videre paruum fontem; qui creuit in fluuium, & in lucem solèmque conuersus est; ac postea intellexit hunc fontem esse Estherem, quæ anteà abiecta & vilis, postea ita creuit, vt facta sit regina, & gentem Iudæorum & numero, & robore, & gloria mirè adauxerit, ideoque quasi sol in Perside totoque orbe radiis suæ virtutis & maiestatis effulserit. Aptè Esther comparatur fonti, primò, quia sicut fons aquas continuè eructans producit ingentem fluuium, sic Esther suâ operâ & studio ingentem produxit Iudæorum populum, multosque Gentilium ad Deum & Iudaismum conuertit, vt dictum est c. 9. vltim. Secundò, ipsa suis oculis & lacrymis quasi fontibus extinxit immane Amani incendium in Iudæos conflatum, æquè ac iram Dei. Tertiò, ipsa iisdem quasi aquis torrentis ingentibus & vehementibus obruit, & demersit 75. millia Gentilium Iudæis aduersantium. Quartò, fons hic, qui ante erat in tenebris c. 11. 8. hoc est in summo mœrore & angore, IN LVCEM SOLEMQVE, id est in lucidum solem (est Hendyadis) CONVERSVS EST, puta in summam lætitiam & felicitatem, cùm Iudæos morte liberauit, eosque de hostibus triumphare fecit.

Esther cõparatur fonti.
1.
2.
3.
4.

Porrò appositè fons hic dicitur conuersus in lucem & solem, quia magna est affinitas & analogia fontis & solis: primò quia sicut fons est origo & scaturigo fluminis, sic sol est luminis; sicut enim flumen manat à fonte, sic lumen à sole; similis enim est vtriusque productio, profluxus, & emanatio. vnde Hebr. נֵר *ner*, id est lux & lucerna, alludit ad נָהָר *nahar*, id est *flumen*, & ad [illegible], id est lumen, quia significat profluxum seu propagationem luminis ceu fluminis, id est seminis & posteritatis. Secundò, quia quod fons est in terra, hoc sol est in cælo: sicut enim fons est quasi oculus terræ, sic sol est quasi oculus cæli, totum cælum orbemque lustrans & ornans. Vnde Hebr. עַיִן *ain* tam oculum quàm fontem significat, quia quod oculus est in homine, hoc fons est in terra, & sol in cœlo. Tertiò, quia flumen ex fonte manans lympidum est, perspicuum, & clarum instar crystalli (imò crystallus non est aliud quàm aqua fontis congelaciata) ac radiis solis illuminatum resplendet vt sol. Quartò, quia ex fonte & aquis primigeniis creatus est sol & cæli; Vnde & Hebr. *Scamaim*, q.d. *ibi aquæ*, vocantur, vti ostendi pluribus Gen. 1. 7. Simili modo & analogia Esther hic quasi aquea, id est pauper & abiecta, ab Assuero euecta ad soliũ regale quasi ad cælum, facta est gloriosa & radians vt sol, vt iure fons solis, de quo Iosue 15. v. 7. & c. 18. 17. vocari possit iuxta id, quod c. 11, 11. de ea dicitur; *Lux & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuorauerunt inclytos.*

1.
2.
3.
4.

Hinc S. Script. sæpè lumen & flumen combinat. vt Ps. 35. 10. *Domine apud te est fons vitæ; & in lumine tuo videbimus lumen.* Et Apoc. 22. 1. lumen gloriæ beatorum describitur per fluuium paradisi, cùm ait: *Et ostendit mihi fluuium aquæ vitæ, splendidum tãquam crystallum procedentem de sede Dei & Agni.* Denique in fontibus subinde per reflexionem radiorũ sol sui effigiem exprimit, facitque parelium id est alterum quasi solem, vt fons ipse videatur esse sol, vti dicam c. seq. v. 10. & 11. Hoc est ergo paradoxum, hieroglyphicum Mardochæi somnium: *Ex aquis sol*, id est tribulatione oritur gaudium, ex aduersitate prosperitas, ex desolatione consolatio, ex mœrore lætitia, ex humiliatione exaltatio, ex mortificatione resurrectio. Fingunt Poëtæ, solẽ, cùm occumbit ex labore diurno anhelum, se aquis & mari immergere, vt noctu se abluat & refrigeret: quare manè ex iisdem rursus vegetum prodire & renasci: sic aquæ humiliationis refrigerant mentem operibus charitatis æstuantem, vt humilior & vegetior ex illis ad eadem resurgat & regrediatur. Tunc fit illud, quod dicitur Iob. 11. 16. *Miseriæ quoque obliuiscêris, & quasi aquarũ, quæ præterierũt, non recordaberis, Et quasi meridianus fulgor cõsurget tibi ad vesperam: &, cum te cõsumptum putaueris, orieris vt Lucifer.* Et illud Malac. 4. 2. *Orietur vobis timẽtibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pẽnis eius: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armẽto.* Vide ibi dicta. Denique somnium hoc alluserit ad morem Persarum, qui solem colebant quasi numen, ac reges suos vocabant soles. Vnde Cyrus Persicè idem est quod sol. Et Sapor Persarum rex teste Marcel. l. 17. scribens ad Constantium Imp. hunc sibi arrogat titulum: *Rex regum Sapor, particeps siderum, & frater solis & lunæ, Constantio fratri meo salutem.* Cùm ergo Mardochæus per visum vidit Estherem quasi solem, paulò post intellexit eam fore reginam Persarum, ac capite gestaturam coronam solarem, id est radiis aureis quasi solaribus distinctam. Addit Iosippus filius Gorionis libr. 2. cap. 2. Mardochæum Estherem in persecutione Amani afflictam consolatum fuisse refricatione

Analogia fontis & solis.
1.
2.

huius sui somnii indeque spe certa liberationis se- A cuturæ. Idem dicas de quadriennio toto quo Esther; quasi vilis, incognita, & obliuioni tradita latuit in domo Assueri; nam anno secundo Assueri in domum eius inducta fuit: septimo verò demum anno ad eundem introducta, vt patet c. 2. v. 16.

Nimirum hæc est via & methodus, qua vtitur Dei prouidentia, vt eos, quos vult exaltare & glorificare, priùs humiliet, vilesque & ignobiles efficiat. Qui ergo idipsum in se experitur, spe certa meliorum erigat animum, sciatque se esse in recta via, qua Deus suos deducit ad sublimitarem & gloriam: quia vt ait Sapiens, *gloriam præcedit humilitas*. Et: *Dominus* primò *mortificat*, & deinde *viuificat*, Primò *deducit ad inferos*, & deinde *reducit*. 1. B Reg. 2. v. 6.

B. Virgo est fons solis.

Allegor. hic fons in solem conuersus similisque fonti solis, de quo Iosue, ad litteram significans Estherem, mysticè repræsentat B. Virginem, quæ Apoc. 12. 1. vocatur mulier amicta sole. Vnde S. Fulgent. ser. de laud. Virg. *Facta*, inquit, *Maria fenestra cæli, quia per ipsam Deus verum fudit sæculi lumen*. B. Damascenus Orat. 1. de natiu. Virg. vocat eam *Portam vitæ, Fontem lucis*, quo nomine eam vocant complures alii. Epiphanius ser. de laud. Virginis, his verbis: *O virgo sancta, lucis æternæ mater; lucis inquã, quæ in cælis illuminat copias Angelorum: lucis, quæ illuminat ipsorum Seraphim incomprehensum oculum: lucis, quæ illuminat solem splẽdidis facibus: lucis, quæ finvs terræ illuminat ad credendum Trinitati: lucis, quæ dixit: Ego sum lux mundi: lucis, quæ dixit, Ego lux in mundum veni: lucis, quæ assumpta est, & illuminauit* C *cuncta, quæ sunt in cælis & in terra*, & iterum; *O vterum habentem inextinguibile lumẽ septies lucẽtis gratia*. Chrysippus Oratione ad Deiparam, *Aue*, inquit, *fons lucis omnem hominem illuminans: Aue solis ortus, qui nullum ferre potest occasum*. Ildephonsus ser. 1. de Assumptione: *Maria*, inquit, *secundùm verbum Hebraicum interpretatur stella maris. Mare præsens sæculum est, stella autem B. Virgo Maria, de qua ortus est ille, per quem illuminatur omnis mundus. Hinc securiùs accedite ad laudem Virginis & illuminamini, quoniam ipsa est per quam vera lux in mari huius sæculi refulsit* Ecclesia in Missa in præfatione de B. Virgine, hac eadem metaphora vtitur illis verbis: *Quæ virginitatis gloria permanente lumen æternum mundo effudit, Iesum Christum Dominum Nostrum*. Ephrem sermone de laudibus Virginis: *Aue*, inquit, *stella fulgidissima, ex qua Christus processit: Aue per quam clarissimus sol iustitiæ nobis illuxit*. & iterum, *Virginem Luciferam* appellat: æquè ac Cyrillus l. 1. de recta fide ad Reginas: *Maria*, ait, *vitæ genitrix, Mater pulchritudinis, maximipara Luciferi*.

Dvo avtem Dracones, ego svm, et Aman] Vers. 7. Hi duo dracones inter se præliabantur, vt dicitur cap. seq. v. 6. vt significarent colluctationem Mardochæi cùm Amano, eiusque supplantationem. Dracones enim sunt insignia & stemmata militum & Ducum, notant enim eorum dotes, quarum præcipuè sunt tres; scilicet vigilantia, fortitudo, & celeritas in rebus conficiendis. Draco enim est vigil, & acutissimè cernit; vnde Draco dictus ἀπὸ τοῦ δερκεσθαι, id est à videndo. Idem fortissimus est & celerrimus; vnde in Arabia volat: quare quid diuinum præ se fert: qua de causa veteres draconi assignarunt custodiam ædium, templorum, oraculorum, thesaurorum, ac infantiæ heroum, vti de Hercule, imò de Nerone fabulati sunt Poetæ. Hinc rursum draco priscis fuit symbolum prudentiæ, sapientiæ, imò & vaticinii, vti docet Carolus Paschal. lib. 9. de Coronis c. 15. in fine. Adde (quod huic appositum & proprium est) Parthos, siue Persas olim in prælio præmisisse leones & dracones in hostes ad eos consumendos, vti ex Luciano & Ennio docet Brissonius lib. 2. de regno Persarum pag. 310. Simile somnium de dracone habuit Olympias mater Alexandri magni, quo ei portendebatur imperium & monarchia, vti eandem draco portendit Augusto, Aureliano, Seuero, Scipioni, & aliis teste Pierio Hierog. 15. Hinc & Pharao vocatur draco magnus, Ezech. 29. v. 3. Hinc quoque olim in bello vocabantur Draconarii, qui nunc vocantur vexilliferi. Denique sicut drocones Mosis deuorarunt dracones Magorum Exodi 7. 12. sic Mardochæus deuorauit Amanum. Sic etiamnum vulgò Dracones vocantur milites fortissimi, puta equites, qui à tergo accipiunt peditem, vt in prælio eum in terram deponentes tam equites, quàm pedites in hostem pugnent.

Draconis dotes & symbola.

Et dvas sortes esse præcepit; vnam popvli Dei, et alteram cvnctarvm gentivm] Populo Dei, hoc est Iudæis aduersantium & inimicorum; Aman enim misit sortem pro Iudæis occidendis: Mardochæus verò dedit sortem pro gentibus Iudæorum hostibus mactandis. Vers. 10

Venitqve vtraqve sors in statvtvm ex illo iam tempore diem coram Deo vniversis gentibvs] q.d. vtraque sors incidit in eandem diem à Deo ab æterno statutam, scilicet *in* 13. & 14. Adar; siue Februarii: sed dies hic fuit Iudæis felix & lætus, gentibus verò Iudæorum hostibus fuit infaustus & exitialis, quia Vers. 11.

Recordatvs est Dominvs hæreditatis svæ] id est populi Israelitici, quem vt hæreditatem, & peculium suum Deus singulariter diligit; ideoque protegit, saluat, & propugnat. Vers. 12

Symbol. S. Prosper. l. 1. de vocat. gentium ca. 2. duas sortes accipit fidelium & infidelium; Deus enim Iudæos quasi fideles elegit ad gratiam & gloriam, à quibus gentes infideles excluſit, ita tamen, vt communem prouidentiæ suæ cursum & gratiam eis non denegarit, vti ibidem ostendit Prosper; sed pro Iudæis sibi fidelibus magna fecit signa & portenta in Gentibus, vt cùm per Mosen Ægyptum decem plagis afflixit, cùm per Iosue Chananæos, per Dauidem Philisthæos subiugauit, &c. Ad hæc enim portenta hîc respicitur.

CAPVT

qui habes omnium scientiam. 15. & nosti quia oderim gloriam iniquorum, & detester cubile incircumcisorum, & omnis alienigenæ: 16. Tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiæ & gloriæ meæ, quod est super caput meum in diebus ostentationis meæ, & detester illud quasi pannum menstruatæ & non portem in diebus silentii mei. 17. & quod non comederim in mensa Aman, nec mihi placuerit conuiuium regis, & non biberim vinum libaminum: 18. & nunquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum vsque in præsentem diem, nisi in te Domine Deus Abraham. 19. Deus fortis super omnes, exaudi vocem eorum qui nullam aliam spem habent, & libera nos de manu iniquorum, & erue me à timore meo.

VERS. 1. PAVENS PERICVLVM] Sept. *in agone mortis comprehensa*, qualis fuit agonia & oratio vltima Christi in horto.

VERS. 2. HVMILIAVIT IEIVNIIS] τὸ *ieiunio* non est in Græco, sed intelligitur: Hebræi enim humiliationem corporis vocant ieiunium; nil enim ita carnem deprimit ac ieiunium: vnde Hebræi ieiunium ab Esther indictum die 13. Adar appellant *taanith Esther*, id est humiliationem, hoc est ieiunium Estheris. Sapienter S. Ambr. Ep. 88. *Esther*, inquit, *regem superbum suis inclinauit ieiunijs*: qua de re plura dixi c. 4. in fine.

CRINIVM LACERATIONE] Solebant veteres in grandi calamitate & planctu manus complodere, pectus tundere, genas vellere, crines lacerare ex doloris vehementia vt omnes ad commiserationē & complorationem commouerent, vti de se narrat Esdras l. 1. cap. 9. & de Alexandra Hircani filia & socru Herodis, ac Salome sorore Herodis refert Iosephus l. 15. c. 11. & l. 16. c. 11.

VERS. 3. ADIVVA SOLITARIAM] tum quia in aula regis gētilis sola sum Iudæa, tum quia omni humano auxilio sum destituta, vt sequitur; tum quia nullius hominis sed Dei solius alloquium & consolationem desidero. Iosippus ait Estherem sic orasse; *Ego hîc habito sola, ego in domo regis sola, absque patre & absq; matre sum. Sicut pupilla paupercula, quæ ostiatim mendicat, ita ego mendico miserationes tuas fenestratim*, id est per singulas fenestras ab vna in aliam pergens: vt in cælum prospiciam, indeque auxilium tantæ afflictionis à Deo expectem; hac enim de causa solebant Iudæi orantes solaria conscendere, & per fenestras in cælum prospicere. vti fecit Iudith cap. 8. 5. Daniel c. 6. 10. imò Christus hac de causa montes conscendebat, ibique *erat pernoctans in oratione Dei*. Lucæ 6. 12.

VERS. 4. PERICVLVM MEVM (Iosippus *anima mea*) IN MANIBVS MEIS] id est præsentissimum & summum est: quod enim in manibus gestatur, facile effundi, vel à fure aut hoste eripi & auferri potest. Sic Dauid fugiens Saulem & hostes quærentes eum occidere, ait psal. 118. v. 109. *Anima mea in manibus meis*, id est vita mea est in summo periculo, vt eam manu gestare videar, & cuiuis eam auferre volenti offeram.

VERS. 7. COLVIMVS ENIM DEOS EORVM] non ego, sed maiores nostri in Ierusalem sub Manasse, aliisque regibus idololatris. ita Iosippus Gorionides.

VERS. 8. ROBVR MANVVM SVARVM IDOLORVM POTENTIÆ DEPVTANTES] hoc est, vt vertit Iosippus: *Ecce ipsi* (Aman eiusque asseclæ) *non dicunt te* (ô Domine) *nos in manus suas tradidisse; sed idolis suis* (Mithræ, id est solis) *id acceptum ferunt*.

VERS. 9. VOLVNT TVA MVTARE PROMISSA (quibus tu patribus nostris Abrahæ, Isaac, Iacob, Moysi, &c. promisisti te fore Deum & protectorem nostrum) ET DELERE HÆREDITATEM TVAM (id est populum Israel, qua quasi tuum peculium te solum vt Deum & Dominum suum agnoscit & colit) ATQVE EXTINGVERE GLORIAM TEMPLI ET ALTARIS TVI] iam recenter in Ierusalem ab hoc Assuero, id est Dario Hystaspis reædificati 1. Esdræ 6. Si enim Dario persuasisset Aman perdere Iudæos omnes in Perside, non tetigisset hîc eius odium, sed & Ierusalem cum templo euerti curasset.

VERS. 10. ET PRÆDICENT CARNALEM REGEM] Darium vel Aman, qui quasi rex & tyrannus nobis dominatur, vt *prædicent* eum nobis, nostroque Deo potentiorem nos omnes occidisse & exterminasse.

VERS. 11. NE TRADAS SCEPTRVM TVVM HIS QVI NON SVNT] id est falsi Diis & idolis qui non sunt Dii, vt eis ascribatur diuinitas & omnipotentia tua; q. d ne sinas dæmonibus quasi Diis attribui potentiam diuinam, quasi per illam Aman eos colens nos perdiderit, vt dæmones de te ô Domine triumphent ac pro te vt Dii colantur.

VERS. 13. TRIBVE SERMONEM COMPOSITVM IN ORE MEO IN CONSPECTV LEONIS] q. d. ita appositè compone & dispone verba mea in ore meo, vt Darii mariti mei qui terribilis est vt leo, animos mitigē, & ad me meorumque Iudæorum misericordiam inflectam. Hinc S. Aug. libr. 1. de doct. Christiana c. 15. docet concionatorem idem quod Esther hîc ante concionem debere à Deo flagitare, vt nimirum ita componat verba in ore suo, vt auditorum mentes penetrent, feriant, & compungant. Ecce Esther accedens ad Darium non vocata tremit vt capella coram leone, quasi ab eo deuoranda; ideoque tota afflicta & compuncta vnius Dei opem ardentissimè implorat & impetrat. Sic S. Paulus Neronem vocat leonem dicens: *Liberatus sum de ore leonis* 2. Timoth. 4. 17. Nam vt dicitur Prouer. 20. 2. *Sicut rugitus leonis, ita & terror regis*. Id in Dario patebit c. seq.

VERS. 15. NOSTI QVIA ODERIM GLORIAM INIQVORVM, ET DETESTER CVBILE INCIRCVMCISORVM] q. d. Ego quia sum fidelis & Dei cultrix detestor coniugium & copulam cum Dario infideli & idololatra, sed tamen eam admitto & permitto necessitate adacta, vt eum mihi meisque Iudæis placem & conciliem.

VERS. 16. TV SCIS NECESSITATEM MEAM] qua compellor me vt reginam regaliter more Persico ornare, vt regi marito meo placeam, quod vtique nollem, nec facerem, nisi necessitas hæc me cogeret. Hinc S. Aug. ep. 199. ad Ecdicia eam reprehendit, quod uni Deo placere volens, indiscreto zelo habitum monachæ assumeret & sua in pauperes distribuens inscio marito ei displiceret, eique adulterandi occasionem daret.

QVOD

QVOD ABOMINER SIGNVM SVPERBIÆ MEÆ, QVOD EST SVPER CAPVT MEVM IN DIEBVS OSTENTATIONIS MEÆ] cùm scilicet in publico vel coram regè compareo, meque vt reginam in habitu ornatuque regali ostendo. Signum superbiæ vocat regiam cidarim siue coronam, quam celsam & auro gemmisque distinctam in capite quasi turrim gestabat, vti etiamnum nonnullæ caput ita ornant & attollunt, vt turritæ vel turrigeræ esse videantur, de quibus Iuuen. Sat. 10.

Tot premit ordinibus, tot adhuc compagibus altum
Turrificat caput, Andromachen à fronte videbis,
Post minor est, aliam credas.

ET DETESTER ILLVD QVASI PANNVM MENSTRVATÆ] Græci *quasi pannum menstruorum*, id est pannum infectum sanguine menstruo, qui sordidissimus, fætidissimus, imò venenatus & planè abominabilis est, vti multis ostendit Plin. lib. 7. c. 19. Audi S. Aug. ep. 199. iam citata: *Esther illa regina Deum timens, Deum colens, Deo subdita, marito regi alienigenæ non eundem secum colenti Deum, tamen subiecta seruiebat, quæ cum extremo periculo, non suo tantùm, sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus Dei, Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem: & ita orantem confestim exaudiuit, qui cordis inspector eam verum dicere sciuit. Et vtique maritum habebat multarum mulierum virum, & deorum alienorum falsorumq; cultorem.*

ET NON PORTEM IN DIEBVS SILENTII MEI] A quibus scilicet domi in cubiculo non vt priuata persona quiesco & delitesco. VERS. 17.

ET NON BIBERIM VINVM LIBAMINVM] scilicet idolis oblatum & prælibatum.

ET NVNQVAM LÆTATA SIT ANCILLA TVA EX QVO HVC (in aulam & thronum regium) TRANSLATA SVM VSQVE IN PRÆSENTEM DIEM NISI IN TE DEVS ABRAHAM] q. d. sicut Abraham vni Deo credidit, in eoque solo sperauit, omniaque bona sua in eodem collocauit, vt de nullo alio gauderet, quàm in Deo & de Deo suo: sic & ego nunquam lætata sum in honore & ornatu regio, nec in diuitijs & delicijs regalibus vtpote exilibus, caducis, & vanis sed in te solo Domine Deus; tu enim mihi es omnis honor, omnis decor, omnis voluptas, omnis opulentia, omnis suauitas, omne bonum: idque solidum, stabile, immensum, & sempiternum. Magna fuit Estheris animæ puritas, sinceritas, charitas, & sanctitas, vt ex his verbis liquet. Discamus ab ea in nulla re mundi lætari, sed in solo Deo; Vti Dauid hortatur dicens: *Lætamini in Domino & exultate iusti.* Et: *Delectare in Domino & dabit tibi petitiones cordis tui.* Psal. 36. 4. Et Paulus: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete.* Philipp. 4. 4. vide ibi dicta: Deus enim solus est verum cordis gaudium, imò mare & oceanus vti bonorum, ita & gaudiorum omnium. Ipse solus immensis gaudijs implet omnes sensus & sinus animæ nostræ. Iesus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde, ait S. Bern. VERS. 18.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Esther ornatu regio sistit se Assuero, sed terribili eius aspectu perculsa, semel & iterum quasi exanimata corruit: vnde Assuerus accurrens ei blanditur, eamq; sibi restituit.

Hæc quoque addita reperi in editione vulgata.

1. ET mandauit ei (haud dubium quin Esther Mardochæus) vt ingrederetur ad regem, & rogaret pro populo suo pro patria sua. 2. Memorare (inquit) dierum humilitatis tuæ, quomodo nutrita sis in manu mea, quia Aman secundus à rege locutus est contra nos in mortem: 3. & tu inuoca Dominum, & loquere regi pro nobis, & libera nos de morte.

Necnon & ista quæ subdita sunt.

4. Die autem tertio deposuit vestimenta ornatus sui, & circumdata est gloria sua. 5. Cumque regio fulgeret habitu, & inuocasset omnium rectorem & saluatorem Deum, assumpsit duas famulas, 6. & super vnam quidem innitebatur, quasi præ delicijs & nimia teneritudine corpus suum ferre non sustinens: 7. altera autem famularum sequebatur dominam, defluentia in humum indumenta sustentans. 8. Ipsa autem roseo colore vultum perfusa, & gratis ac nitentibus oculis, tristem celabat animum, & nimio timore contractum. 9. Ingressa igitur cuncta per ordinem ostia, stetit contra regem, vbi ille residebat super solium regni sui, indutus vestibus regijs, auroque fulgens, & pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu. 10. Cumque eleuasset faciem, & ardentibus oculis furorem pectoris indicasset, regina corruit, &, in pallorem colore mutato, lassum super ancillulam reclinauit caput. 11. Conuertitque Deus spiritum regis in mansuetudinem, & festinus ac metuens exiliuit de

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mardochæus somnium ipsum enarrat, cuius significationem iam c. 10. enarrabat.

1. ANno quarto, regnantibus Ptolemæo & Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se Sacerdotem Leuitici generis ferebat, & Ptolemæus filius eius, hanc epistolam phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Ierusalem.

Hoc quoque principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebræo, nec apud vllum fertur interpretum.

2. Anno secundo, regnante Artaxerxe maximo, prima die mensis Nisan, vidit somnium Mardochæus filius Iairi, filii Semei, filii Cis, de tribu Beniamin. 3. homo Iudæus, qui habitabat in vrbe Susis, vir magnus, & inter primos aulæ regiæ. 4. * Erat autem de eo numero captiuorum, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis de Ierusalem cum Iechonia rege Iuda: 5. & hoc eius somnium fuit: Apparuerunt voces, & tumultus, & tonitrua, & terræmotus, & conturbatio super terram: 6. & ecce duo dracones magni paratique contra se in prælium. 7. Ad quorum clamorem cunctæ concitatæ sunt nationes, vt pugnarent contra gentem iustorum: 8. Fuitque dies illa tenebrarum & discriminis, tribulationis & angustiæ, & ingens formido super terram 9. Conturbataque est gens iustorum timentium mala sua, & præparata ad mortem. 10. Clamaueruntque ad Deum: illis vociferantibus, fons paruus creuit in fluuium maximum, & in aquas plurimas redundauit, 11. Lux & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & deuorauerunt inclytos. 12. Quod cum vidisset Mardochæus, & surrexisset de strato, cogitabat quid Deus facere vellet: & fixum habebat in animo scire cupiens quid significaret somnium.

*4. Reg. 24. d 15 Sup. 2. a. 6.

HOc caput initio libri ordine historico ponendum est, vti ponunt Græca Roman.

VERS. 1. ANNO QVARTO, REGNANTIBVS PTOLEMÆO ET CLEOPATRA] in Ægypto. Illo enim æuo à primo Ptolemæo Lagi rege Ægypti ceteri omnes vocati sunt Ptolemæi, reginæ verò Cleopatræ. Hic Ptolemæus fuit is, qui cognominatus est Philometor, sextus ab Alexandro magno; ac Iudæis impensè fauit, imò omne regnum suum gubernandum commisit, ac Duces militiæ suæ constituit Oniam & Dosithæum Iudæos, teste Iosepho l. 2. contra Appion. Incertum est, an hic Dosithæus sit idem cum Dosithæo sacerdote, qui epistolam *phurim*, id est sortium à Mardochæo Hebr. scriptam, & à Lysimacho in Græcum conuersam, tulit in Ierusalem, vti hîc dicitur. Porrò hic versus non est Mardochæi, nec additus à Sept. hi enim vixerunt ante Philometorem sub Ptol. Philadelpho, sed ab aliquo posteriore Scriba hagiographo historiæ causâ interiectus.

VERS. 2. ANNO SECVNDO] Hic incipit epistola Mardochæi, quæ scripta fuit anno secundo Artaxerxis, id est Darii Hystaspis imperantis in Persida. Artaxerxes enim erat commune nomen regum Persarum, sicut Assuerus Medorum, vt dixi. Erat enim idem annus, quo Darius concessit Iudæis facultatem resumendi fabricam templi, quam inchoarat Cyrus, sed inhibuerat eius filius Cambyses, vt patet 1. Esdræ c. 4. & 6.

VERS. 5. ET HOC EIVS SOMNIVM FVIT: APPARVERVNT VOCES, ET TVMVLTVS, ET TONITRVA, ET TERRÆMOTVS, ET CONTVRBATIO SVPER TERRAM] Hæc omnia significabant tumultus & conturbationes, quos Aman excitauit contra Iudæos

A per edictum lubens omnes occidi. Erant enim multa centena Iudæorum millia, qui omnes erant necandi cum vxoribus, filiabus, & ancillis. Cogita quanta in eis fuerit consternatio, tumultus, & comploratio.

VERS. 6. PARATIQVE CONTRA SE IN PRÆLIVM] Græcè; *Processerunt præliari vtrique*; nimirum Mardochæus contra Aman.

VERS. 7. VT PVGNARET CONTRA GENTEM IVSTORVM] puta contra Iudæos, qui erant populus fidelis Dei cultui dicatus.

VERS. 10. FONS PARVVS CREVIT IN FLVVIVM MAXIMVM, &c.

VERS. 11. LVX ET SOL ORTVS EST; ET HVMILES (Iudæi) EXALTATI SVNT, ET DEVORAVERVNT INCLYTOS] nimirum Aman cum eius asseclis, ceterisque sibi aduersantibus.

B Fons paruus fuit Esther cum suis Iudæis, quæ primò vilis & exilis creuit in fluuium, imò in lucē & solem conuersa est, cùm effecta regina Mardochæum & Iudæos extulit, vt de Aman & hostibus suis eos mactando triumpharent. Alludit ad fonticulos, qui in profundis locis, vt puteis & antris, modicè exiliunt, ideoque obscuri sunt & tenebrosi; sed dum affluxu vicinarum aquarum crescunt, fiunt lympidi & lucidi, iuxta illud:

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis,

imò fiunt fulgidi instar solis, præsertim dum radiis solis ita verberantur, vt sol in eis vel iridem vel seipsum exprimat, vt fit in parelio, quando sol in nubibus aqueis rarefactis transparens alium quasi solem in eis spectandum exhibet. Simili enim modo Esther post adeptum regnum maiestate & gloria refulsit quasi sol. vide dicta c. præced. v. 7.

COGITABAT QVID DEVS FACERE VELLET, ET EVM HABEBAT IN ANIMO (inuestigare,& scrutari somnii significationem) SCIRE CVPIENS QVID SIGNIFICARET SOMNIVM.] Hinc patet Mardochæum rem primò vidisse somnium eius significationem non intellexisse, sed sensim ex rerum euentu, & Dei instinctu eam cognouisse. Sentiebat tamen in genere sibi à Deo inspirari, aliquid magni in fauorem Iudæorum eo significari. Vnde Iosippus filius Gorionis. libr. 2. *Cùm Aman*, ait, *Mardochæo tam infensus esset, ait ad suam Esther, impletur somnium, quod narraui tibi in diebus iuuentutis tuæ.*

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sup. 2. d. 22 & 6. a. 2. *Mardochæus Assuero per Estherem reuelat coniurationem eunuchorum contra eum, de qua cap. 2. 21. quare ordine historico eò loci hoc caput inserendum est: quæ enim ibi strictim dicta sunt, hic fusius enarrantur.*

1. MOrabatur autem eo tempore in aula regis, cum Bagatha & Thara eunuchis regis, qui ianitores erant palatii. 2. Cumque intellexisset cogitationes eorum. & curas diligentius peruidisset, didicit quòd conarentur in regem Artaxerxem manus mittere & nunciauit super eo regi. 3. Qui de vtroque habita quæstione, confessos iussit duci ad mortem. 4. Rex autem quod gestum erat scripsit in commentariis: sed & Mardochæus rei memoriam litteris tradidit. 5. Præcepitque ei rex, vt in aula palatii moraretur, datis ei pro delatione muneribus, 6. Aman verò filius Amadathi bugæus, erat glorioſissimus coram rege, & voluit nocere Mardochæo & populo eius, pro duobus eunuchis qui fuerant interfecti.

Hucusque proœmium.

Quæ sequuntur, in eo loco posita erant, vbi scriptum est in volumine,
Et diripuerunt bona, vel substantias eorum.
Quæ in sola vulgata editione reperimus.
Epistolæ autem hoc exemplar fuit.

VERS. 5. DATIS PRO DELATIONE MVNERIBVS] exiguis & parui momenti: nam posteà maiora dedit, vt patet c. 6. v. 3. Aut potius est prolepsis, siue anticipatio: munera enim hæc data videntur Mardochæo non statim à delatione, sed diu post, cùm scilicet rex legens Annales intelligeret, nihil mercedis Mardochæo pro delatione datum fuisse, vti narratur c. 6. 3.

VERS. 6. *Aman Bugæus, Cur. Respons. 1.* AMAN VERO FILIVS AMADATHI BVGÆVS ERAT GLORIOSISSIMVS] Cur Aman vocatur Bugæus? Respondent aliqui: vocatur Bugæus, id est filius Bogis. Bogim enim magnifecit Xerxes teste Herodoto libr. 7. & 8. Bogem quoque fuisse Macedonem, vti erat Aman, liquet ex eo, quod addit Herodot. eum fuisse oriundum ex vrbe 2. *& verè.* Sion, id est Amphioli, quæ vrbs est Macedoniæ, quam præterfluit Arymon fluuius. Verùm hæc contigerunt ante Xerxem sub Dario patre Xerxis, vt ostendi in Proœmio. Dico ergo *Bugæus*, vel vt aliqui legunt, *Vgæus*, idem est quod *Agogæus*, id est oriundus ex stirge Agag regis Amalec. Id ita esse liquet ex eo, quòd τὸ Bugæus non sit in Hebr. sed acceptum ex Sept. cap. 3. v. 1. pro ex *stirpe Agag* vertunt *Bugæus*. Nam ex Agag dempto primo Aleph per Aphæresin fit *Gag*, vel *Gog*. vti pro *Agog* vertunt Sept. Nu. 24. v. 7. Iam ex *Gog* fit *Gogæus*, & inde *Begæus* vel *Bugæus*. Nam littera *b.* subinde commutatur cum g. vt docet S. Hier. in locis Hebr. vbi Gobel, siue Gybl̃m, quod est apud Ezech in Hebr. ait esse *Byblum*, vrbem celebrem Phœniciæ. Plura similia exempla commutationis litteræ *b.* in *g.* affert Angelus Caninius in Helleniſmo. Licet enim Aman stirpe proxima fuerit Macedo, vt dicitur c. 16. 10. tamen prisca prosapiâ & origine fuit Amalecita ex stirpe Agag, vt dixi c. 3. 1. Potest secundò τὸ *Bugæus* esse nomen non proprium, nec patronymicum, sed appellatiuum; vt de Roman. illud scribunt per minuscu-
lum *b.* vt significet magnum iactatorem & glorioſum, qualis hic dicitur fuisse Aman. ut τὸ *bugæus* componatur ex βύ, quæ particula Græcis auxesin affert à βοῦς id est bos, q. d. bouinâ magnitudine, & γαίω, id est glorior, iacto, vt *bugæus* sit idem quod *boine*, hoc est immaniter *se iactans*. Vnde Plutar. in quæst. Græc. *Bubalum*, inquit, *ducunt pro magno sicut Poëta* (Homerus Agamemnonem) *dicit* βοῶπιν, *id est bouinis, hoc est magnis præditum oculis, & bugæum, qui se gloriosè iactaret*. Hinc Homerus βουγάϊον vocat magnum iactatorem. Hinc & Italicum *bugia*, id est mendacium: glorioſi enim thrasones, qui magna de se iactant, vti Aman, multa mentiuntur, Itali enim multas voces accipiunt à Græcis, vtpote in Italia habitantibus. Vnde & Calabria, in quo docuit Pythagoras, dicta est magna Græcia.

PRO DVOBVS EVNVCHIS] suspensis per delationem Mardochæi. Nam hi erant amici & fœderati Aman, vt dixi c. 2. v. 21.

CAPVT

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EXemplar epistolæ Assueri missæ ab Aman ad communem Iudæorum cædem, quæ ordine historico inserenda est c. 3. v, 14. vt ibidem inserunt Græca Roman. Deinde v 8 subiicitur oratio Mardochæi pro hac cæde auertenda, quæ ordine historico collocanda est post c. 4.

1. REx maximus Artaxerxes ab India vsque Æthiopiam, centum viginti septem prouinciarum principibus & ducibus, qui eius imperio subiecti sunt, salutem. 2. Cùm plurimis gentibus imperarem, & vniuersum orbem meæ ditioni subiugassem, volui nequaquam abuti potentiæ magnitudine, sed clementia & lenitate gubernare subiectos, vt absque vllo terrore vitam silentio transigentes, optata cunctis mortalibus pace fruerentur. 3. Quærente autem me à consiliariis meis, quomodo posset hoc impleri, vnus qui sapientia & fide cæteros præcellebat, & erat post regem secundus, Aman nomine, 4. indicauit mihi in toto orbe terrarum populum esse dispersum, qui nouis vteretur legibus, & contra omnium Gentium consuetudinem faciens, Regum iussa contemneret & vniuersarum concordiam nationum sua dissensione violaret, 5. Quòd cùm didicissemus, videntes vnam gentem rebellem aduersus omne hominum genus peruersis vti legibus nostrisque institutionibus contraire, & turbare subiectarum nobis prouinciarum pacem atque concordiam, 6. iussimus, vt quoscumque Aman, qui omnibus prouinciis præpositus est & secundus à rege, & quem patris loco colimus, monstrauerit cum coniugibus ac liberis deleantur ab inimicis suis, nullusque eorum misereatur, quartadecima die duodecimi mensis Adar anni præsentis: 7. vt nefarii homines vno die ad inferos descendentes, reddant imperio nostro pacem, quam turbauerant.

Hucusque exemplar epistolæ.

Quæ sequuntur, post eum locum scripta reperi vbi legitur,
Pergensque Mardochæus, fecit omnia quæ ei mandauerat Esther:

Nec tamen habentur in Hebraico, & apud nullum penitus feruntur interpretum.

8. Mardochæus autem deprecatus est Dominum, memor omnium operum eius. 9. & dixit: Domine, Domine rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, & non est qui possit tuæ resistere voluntati, si decreueris saluare Israel. 10. Tu fecisti cælum & terram, & quidquid cæli ambitu continetur. 11. Dominus omnium es, nec est qui resistat maiestati tuæ. 12. Cuncta nosti, & scis quia non pro superbia & contumelia, & aliqua gloriæ cupiditate, fecerim hoc, vt non adorarem Aman superbissimum. 13. (libenter enim pro salute Israel etiam vestigia pedum eius deosculari paratus essem,) 14. sed timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, & nequaquam adorarem, excepto Deo meo 15. Et nunc Domine rex Deus Abraham, miserere populi tui, quia volunt nos inimici nostri perdere, & hereditatem tuam delere. 16. Ne despicias partem tuam, quam redemisti tibi de Ægypto. 17. Exaudi deprecationem meam, & propitius esto sorti & funiculo tuo, & conuerte luctum nostrum in gaudium, vt viuentes laudemus nomen tuum Domine, & ne claudas ora te canentium. 18. Omnis quoque Israel pari mente & obsecratione clamauit ad Dominum, eò quod eis certa mors impenderet.

VERS.2. VIAM SILENTIO (id est quietè sine turbis & tumultibus) TRANSIGENTES] *in pace & tranquillitate*, vt habent Græci.

VERS. 6. DELEANTVR QVARTADECIMA DIE MENSIS DVODECIMI [Adar.] Nam 13. die iussi sunt inchoare cædem, sed die 14. eandem perficere, vti sorte commutatâ fecisse Iudæos patet cap.9.17. nil ergo hæc antilogia habet virium, vt suspectam faciat auctoritatem & fidem horum capitum, vt volunt Nouantes.

VERS.8. Recitatur hoc versu oratio Mardochæi: antequam S.Hier. ita præfatur: *Hæc non habentur in Hebraico*, scilicet illo breuiori quo vsus fuit S.Hier. *nec apud vllum feruntur interpretum*, nimirum Aquilam, Symmachum, Theodotionem, quintam & sextam editionem, & similes. Nam excipiendi sunt Sept. quia ex eis hæc transtulit S. Hier. nam ante eum versio Sept. erat vulgata, qua vtebatur Ecclesia; ex vulgata autem hæc se transtulisse fatetur S.Hier. in Proœmio c.15.

Porrò hæc oratio Mardochæi pia est, neruosa, & ardens, quam proinde vsurpat Ecclesia in Missa feriâ quartâ post Domin.2.Quadragesimæ; ex quo liquet illam, vti & cetera horum capitum esse Scripturam Canonicam iuxta decretum Concilii Trident. sess.4.

VERS.13. LIBENTER ENIM PRO SALVTE ISRAEL ETIAM VESTIGIA PEDVM EIVS DEOSCVLARI PARATVS ESSEM] *vestigia*, vel propriè accipe, quæ pede pulueri vel terræ imprimuntur; vel Metonymicè ipsos pedes pedumque plantas, quibus hæc vestigia terræ imprimuntur. Vnde Iosippus Gorionides habet: *Paratus fuissem lingere calceum, qui in eius est pedibus, & puluerē quem ipse calcasset.* Alludit ad illud Isaiæ 49.23. *Vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* Et ad illud Ps.71.9. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent.* ita Serarius & Sanchez, qui multis exemplis ostendit vestigium sæpè sumi pro pede vestigium imprimente terræ: id est pro planta pedis, quæ terram premit & lutum sordesque colligit: hanc enim osculari actus est summæ demissionis & venerationis.

VERS. 14 SED TIMVI NE HONOREM DEI MEI (puta cultum latriæ soli Deo debitum) TRANSFERREM AD HOMINEM] Volebat enim Aman adorari vt Deus, vt ostendi c.3.2.

VERS. 16. NE DESPICIAS PARTEM TVAM] scilicet hæreditariam, id est populum Israel, quem tibi in hæreditatem & peculium, quasi proprium & peculiarem ex omnibus gentibus selegisti.

VERS. 17. ET NE CLAVDAS (Græcè *ne perdas*, id est, ne claudi & perdi sinas) ORA TE CANENTIVM.] Sic enim amplius tibi canere non poterunt; itaque laus tua peribit & tibi & nobis.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Estheris oratio & planctus, quæ orationi Mardochæi subnectenda est post cap.4. vti in Græco Rom. subnectitur.

1. ESther quoque regina confugit ad Dominum, pauens periculum, quod immi-
nebat. 2. Cumque deposuisset vestes regias, fletibus & luctui apta indumenta suscepit, & pro vnguentis variis, cinere & stercore impleuit caput, & corpus suum humiliauit ieiuniis: omniaque loca, in quibus antea lætari consueuerat, crinium laceratione compleuit. 3. Et deprecabatur Dominum Deum Israel, dicens: Domine mi, qui rex noster es solus, adiuua me solitariam, & cuius præter te nullus est auxiliator alius, 4. Periculum meum in manibus meis est. 5. * Audiui à patre meo, quòd tu Domine tulisses Israel de cunctis Gentibus, & patres nostros ex omnibus retro maioribus suis, vt possideres hæreditatem sempiternam, fecisti nos in manus inimicorum nostrorum: 7. coluimus enim deos eorum. Iustus es Domine: 8. & nunc non eis sufficit, quod durissima nos opprimunt seruitute, sed robur manuum suarum, idolorum potentiæ deputantes. 9. volunt tua mutare promissa, & delere hæreditatem tuam, & claudere ora laudantium te, atque extinguere gloriam templi & altaris tui, 10. vt aperiant ora Gentium, & laudent idolorum fortitudinem, & prædicent carnalem regem in sempiternum. 11. Ne tradas Domine sceptrum tuum his, qui non sunt, ne rideant ad ruinam nostram: sed conuerte consilium eorum super eos, & eum, qui in nos cœpit sæuire, disperde. 12. Memento Domine, & ostende te nobis in tempore tribulationis nostræ, & da mihi fiduciam Domine rex deorum, & vniuersæ potestatis. 13. tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, & transfer cor illius in odium hostis nostri, vt & ipse pereat, & cæteri qui ei consentiunt. 14. Nos autem libera manu tua, & adiuua me, nullum aliud auxilium habentem, nisi te, Domine qui

* *Deut.4. a.3.*

Mira fol. 162 ala *

de solio, & sustentans eam vlnis suis, donec rediret ad se, his verbis blandiebatur: 12. Quid habes Esther? Ego sum frater tuus, noli metuere. 13. Non morieris, non enim pro te, sed pro omnibus hæc lex constituta est. 14. Accede igitur, & tange sceptrum. 15. Cumque illa reticeret, tulit auream virgam, & posuit super [illegible]s, & osculatus est eam, & ait: Cur mihi non loqueris? 16. Quæ respondit: Vidi te domine quasi Angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ. 17. Valde enim mirabilis es domine, & facies tua plena est gratiarum. 18. Cumque loqueretur, rursus corruit, & penè exanimata est. 19. Rex autem turbabatur, & omnes ministri eius consolabantur eam.

HOc caput inferendum est cap. 5. nam quæ ibi breuiùs dicta sunt, hîc fusiùs recensentur.

VERS. 2. NVTRITA SIS IN MANV MEA] per manum meam, id est per me, meamque opem & operam: quanquam & propriè infantes gestantur manu sinuque nutricum (qualis Estheri fuerat Mardochæus) ibique nutriuntur.

LOCVTVS EST CONTRA NOS IN MORTEM] id est, ad mortem, vt nos morti addixerit per regis edictum.

VERS. 4. DEPOSVIT VESTIMENTA ORNATVS SVI] modesti & mœsti, quo ad luctum & pœnitentiam inducta & ornata erat. Vnde Græcè est. *Deposuit vestimenta luctus.*

CIRCVMDATA EST GLORIA SVA] id est gloriosa corona regia, ceteriſque vestibus aureis & gemmeis, vtpote regalibus se induit. sic Iob c. 19. 9. ait: *Spoliauit me gloria mea*, quam explicans subdit: *& abstulit coronam de capite meo*: Iob enim erat rex, & coronâ regiâ coronabatur.

VERS. 6. ET SVPER VNAM QVIDEM INNITEBATVR QVASI PRÆ DELICIIS (Græcè ὡς τρυφερευομένη, id est, quasi delicatè agens, delicatè se regens) ET NIMIA TENERITVDINE CORPVS SVVM FERRE NON SVSTINENS] Assumpsit Esther speciem hanc teneritudinis, vt per eam Assuerum commoueret ad misericordiam. Et verè erat tenera & debilis, tum ex sexu, tum ex ieiunio, tum ex metu; & corruit.

VERS. 8. TRISTEM CELABAT ANIMVM ET NIMIO TIMORE CONTRACTVM] nouerat enim Darium esse terribilem; ac edictum eius de nece Iudæorum iam latum & promulgatum, ex lege Persarum non posse reuocari: rursum capitale esse regem adire, nisi quis ab eo vocatus esset. Quare sciens certum se adire capitis periculum, plena erat timore & trepidatione, ne res malè cederet, ac rex excandescens iuberet illico edictum suum de Iudæis mactandis executioni mandari. Vnde sequitur.

VERS. 9. INGRESSA IGITVR CVNCTA PER ORDINEM OSTIA, STETIT CONTRA REGEM] Verisimile est Estherem trepidantem non propè accessisse ad regem, sed terribili eius aspectu conterritam stetisse eminus ad ostium, quod erat ex aduerso regis in solio residentis. Vnde cap. 5. 1. dicitur stetisse *in atrio domus regiæ, quod erat interius contra basilicam regis.*

VERS. 10. CVMQVE ELEVASSET FACIEM, ET ARDENTIBVS OCVLIS FVROREM PECTORIS INDICASSET] quem conceperat, ait Iosippus, æquè ac Iosephus, ex eo quòd Esther non vocata contra legem ad se ingressa esset, putans se ab Esther contemptum. Reges Persarum enim magnam, imò diuinam maiestatem præ se ferebant, & magnam reuerentiam, imò latriam à suis exigebant, volentes adorari vt Dij. Accedebat, quòd Darius natura erat choleri-

A cus, & ferox, vt patet ex eo quod de ipso narrat Seneca l. 3. de Ira c. 16. *Cùm bellum*, inquit, *Scythis indixisset Orientem cingentibus, rogatus ab Obazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum operâ vteretur, plusquam rogatus pollicitus, omnes se dixit illi remissurum, & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.* Subdit simile de Xerxe Darij filio; *quî Phythio, inquit, quinque filiorum patri vnius vacationem petenti, quem vellet eligere permisit. Deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hæc victima lustrauit exercitum,* *Darij ferocia.*

REGINA CORRVIT] Suspicantur aliqui illam simulasse deliquium animi, vt iram regis flecteret. B Verùm pallor & ea quæ secuta sunt, indicant verum fuisse deliquium. Nam vt præcessit, ipsa accessit nimio timore contracta: deinde videns regem in tanta maiestate scintillantibus & furibundis oculis se intueri, tremore perculsa, quasi exanimata corruit. Maiestas enim regia mirè percellit accedentes ad eam. Narrarunt viri graues, qui aliàs neminem metuebant, solebantque cum Principibus liberè & familiariter agere, cùm ad Philippum II. Hispan. regem aliquid petituri accederent, ac rex in eos oculos suos cum regia grauitate defigeret, consternatos obmutuisse, ac licet rex comiter eos inuitaret, vt sua proponerent; tamen ne verbum quidem effari potuisse.

CONVERTITQVE DEVS SPIRITVM REGIS IN MANSVETVDINEM] *Conuertit* tum per miserabilem aspectum collabentis reginæ, tum per inter- C num instinctum & impulsum quo eum flectebat ad commiserationem, vt iram commutaret in mãsuetudinem & blanditias. *Cor regis* enim *in manu Domini; quocumque voluerit inclinabit illud.* Prou. 21. 2. præsertim quia videbat Assuerus Estherem ex contemptu non accessisse, vt putabat, sed summè se metuere & reuereri (hoc enim reges quærunt) adeoque ex reuerentia & tremore corruere & deliquium pati. VERS. 11.

QVID HABES ESTHER? EGO SVM FRATER TVVS] *Frater*, id est maritus qui te amo non vt maritus & dominus, sed vt frater, socius & æqualis. Nota coniuges subinde se mutuo compellare fratres & sorores, idque partim pudicitiæ & castitatis, partim beneuolentiæ & arcti amoris coniugalis causa; præsertim quia prima mundi post Adam & Euam connubia fuere fratrum & sororum. Sic sponsa in Canticis à sponso vocatur soror: sic sapientia vocatur sponsa sapientis. Sap. 8. 2. Eadem amica & soror nominatur Prou. 7. 4. Denique (quod huic loco proprium est) Persæ solebant sorores accipere in vxores, teste S. Hier. lib. 2. contra Iouin. Idem ex Herod. Agathia, Clem. Alexan. Diogene, Laërtio docet Brissonius lib. 2. de regno Pers. p. 225. VERS. 12. *Frater id est maritus. Cur?*

ET

VERS. 15. ET OSCVLATVS EST EAM] quasi sponsam dilectam, vt hisce blanditiis eam quasi exanimem sibi redderet. Esther hîc repræsentat B. Virginem, quæ Assuerum id est Deum iratum toti generi humano ob peccata Adæ & posterorum adiens cum duabus ancillis, hoc est cum duplici creatura, angelica scilicet & humana, ait S. Bonau. in speculo cap. 3. Mysticè cum duplici virtute & vita, actiua scilicet & contemplatiua, eumque obsecrans præ sacro numinis metu & reuerentia quasi in deliquium corruit, sed Deus ei blandiens & osculans concessit quod postulabat, nimirum salutem generis humani, ideoque filium suum ei dedit, vt in ea carnem assumens fieret hostia piacularis & redemptor mundi. Hoc est quod ipsa petebat Cant. 1. 1. *Osculetur me osculo oris sui.*

VERS. 16. VIDI TE DOMINE QVASI ANGELVM DEI]angelica maiestate & splendore refulgentem; ideoque metum & terrorem mihi ceterisque incutientem. Hinc Cosroas rex Persarum gentilis quem superauit Heraclius Imp. iuxta se miram fabricari iussit sphæram, in qua angeli regem circumstabãt. Audi Theophanem, & ex eo Baronium to. 8. Anno Christi 622. *Heraclius victo Cosroha abominandum offendit Cosrohis simulachrum, & effigiem eius in globi formam, referente palatij tholo, tanquam in cælo sedentem. Circum erant Sol, Luna, & astra quibus ille superstitiosus tamquam Dijs seruiebat, circumstantibus suis Angelis sceptrigeris. Machinas porrò impius parauerat, quæ eo ex loco gattas pluuiæ instar emitterent, sonitũq; tonitrui æmulum ederent. Hæc omnia ipsamq; Ignis ædem totamq; vrbem combusit Heraclius.* Ecce vt Cosroas affectarit diuinitatem repræsentando Angelos, tonitrua, & fulmina, quæ Deo sunt propria.

VERS. 19. ET FACIES TVA PLENA EST GRATIARVM]puta plena decoris, splendoris, magnificentiæ, maiestatis angelicæ & diuinæ potius, quàm humanæ. Hac reuerentia & blandiloquentia Esther deliniuit Assuerum, eumque planè sibi deuinxit, vt concederet quidquid illa postularet.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EPistola Assueri qua reuocat prius decretum de Judæis cædendis ac contrarium edit, scilicet vt Iudæi suos hostes mactent, vtque huius diei memoria festo quotannis recurrente celebretur.

Exemplar epistolæ Artaxerxis, quam pro Iudæis ad totas regni sui prouincias misit: quod & ipsum in Hebraico volumine non habetur.

Sup. 11. n. 2. 1. REx magnus Artaxerxes ab India vsque Æthiopiam, centum vigintiseptem prouinciarum ducibus ac principibus, qui nostræ iussioni obediunt, salutem dicit. 2. Multi bonitate principum, & honore qui in eos collatus est, abusi sunt in superbiam: 3. & non solùm subiectos regibus nituntur opprimere, sed datam sibi gloriam non ferentes, in ipsos, qui dederunt, moliuntur insidias: 4. Nec contenti sunt gratias non agere beneficijs, & humanitatis in se iura violare, sed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam. 5. Et in tantum vesaniæ proruperunt, vt eos qui credita sibi officia diligenter obseruant & ita cuncta agunt vt omnium laude digni sint, mendaciorum cuniculis conentur subuertere, 6. dum aures principum simplices, & ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt. 7. Quæ res & ex veteribus probatur historijs, & ex his quæ geruntur quotidie, quo modo malis quorumdam suggestionibus regum studia deprauentur. 8. Vnde prouidendum est paci omnium prouinciarum. 9. Nec putare debetis, si diuersa iubeamus, ex animi nostri venire leuitate; sed pro qualitate & necessitate temporum, vt reipublicæ possit vtilitas, ferre sententiam. 10. Et vt manifestiùs, quod dicimus, intelligatis; * Aman filius Amadathi, & animo & gente Macedo, alienusque à Persarum sanguine, & pietatem nostram sua crudelitate commaculans, peregrinus à nobis susceptus est: 11. & tantam in se expertus humanitatem, vt pater noster vocaretur, & adoraretur ab omnibus post regem secundus: 12. qui in tantum arrogantiæ tumorem sublatus est, vt regno priuare nos niteretur & spiritu. 13. Nam Mardochæum, cuius fide & beneficijs viuimus, & consortem regni nostri Esther, cum omni gente sua, nouis quibusdam atque inauditis machinis expetiuit in mortem: 14. hoc cogitans, vt illis interfectis, insidiaretur nostræ solitudini, & regnum Persarum transferret in Macedonas. 15. Nos autem, à pessimo mortalium Iudæos neci destinatos, in nulla penitus culpa reperimus sed econtrariò iustis vtentes legibus, 16. filios altissimi & maximi, semperque viuentis Dei, cuius beneficio & patribus nostris & nobis regnum est traditum, & vsque hodie custoditur. 17. Vnde eas litteras, quas sub nomine nostro ille direxerat,

* Sup. 3. n. 2

xerat, sciatis esse irritas. 18. Pro quo scelere ante portas huius vrbis, id est, Susan & ipse qui machinatus est, & omnis cognatio eius pendet in patibulis: nec non nobis, sed Deo reddente ei quod meruit. 19. Hoc autem edictum, quod nunc mittimus, in cunctis vrbibus proponatur, vt liceat Iudæis vti legibus suis. 20. Quibus deberis esse adminiculo, vt eos, qui se ad necem eorum parauerant, possint interficere tertiadecima die mensis duodecimi, qui vocatur Adar: 21. hanc enim diem, Deus omnipotens, mœroris & luctus, eis vertit in gaudium. 22. Vnde & vos, inter ceteros festos dies, hanc habetote diem, & celebrare eam cum omni lætitia, vt in posterum cognoscatur. 23. omnes, qui fideliter Persis obediunt, dignam pro fide recipere mercedem: qui autem insidiantur regno eorum, perire pro scelere. 24. Omnis autem prouincia & ciuitas, quæ noluerit solemnitatis huius esse particeps, gladio & igne pereat, & sic deleatur, vt non solùm hominibus, sed etiam bestijs inuia sit in sempiternum, pro exemplo contemptus, & inobedientiæ.

VERS. 6. DVM AVRES PRINCIPVM SIMPLICES, ET EX SVA NATVRA ALIOS ÆSTIMANTES CALLIDA FRAVDE DECIPIVNT] Hinc discant Principes & quiuis alij, non facilè accusationibus & accusatoribus credere, nec nimis vni consiliario confidere; sed plures audiant, si veritatem scire volunt nam *qui cito credit leuis est corde, & minorabitur.* Eccl. 19. 4.

Sic Iosue & Hebræi decepti sunt à Gabaonitis, quia nimis facile eis mentientibus crediderunt, Sic Holofernes cæsus est à Iudith, quia temerè ei credidit. Sic Samson à Dalila sua proditus est, quia ei secretum fortitudinis suæ in capillis sitæ credidit. Credidit temerè Putiphar vxori accusanti Ioseph um de stupro; & Absalon Chusai; & Roboam adolescentibus; ideoque decepti sunt & in ruinam acti. Denique Aman affectauit regnum Assueri, eò quòd ipse illud totum ipsi credidisset. Idem fecere alij olim, & hoc quoque æuo nostro, qui cùm Regibus & Principibus dominarentur, ipsorum ditiones & regna inuaserunt.

VERS. 9. NEC PVTARE DEBETIS SI DIVERSA IVBEAMVS (reuocando Amani decretum de Iudæis occidendis) EX ANIMI NOSTRI VENIRE LEVITATE] vt legem Persarum, quæ iubet decreta Regum esse irreuocabilia, leuiter violemus vel abrogemus; nam decretum prius non fuit regis, sed Amani, qui illud à rege per fraudem & mendacium extorsit, ideoque subreptitium, iniustum, & impium, ac proinde cognita iam veritate, à rege hoc nouo edicto reuocandum & corrigendum.

VERS. 10. AMAN GENTE MACEDO.] Licet enim natus esset in Perside, tamen stirpem & originem ducebat à Macedonibus, ac proinde in Macedones quasi in suos ciues erat propensus, adeoque alienus & aduersus Persis, ab eis regnum ad suos Macedones subdolè transferre nitebatur, vt sequitur.

VERS. 12.

VERS. 14. ET SPIRITV] id est vita.

VT INTERFECTIS (Iudæis ac præsertim Esthere & Mardochæo fideliissimis amicis meis, & vitæ meæ tutoribus) INSIDIARETVR SOLITVDINI NOSTRÆ] vt me tam fidis custodibus orbatum, quasi solum & carentem fideli custodiâ per dolum & fraudem occideret, meumque regnum occuparet. Verum id esse liquet exeo, quòd hæc epistola non tam à regè quàm ab Esther & Mardochæo sit dictata, qui erant probi, veraces & Deum timentes, qui ex secretis Amani epistolis, atque ex complicibus habita quæstione & diligenti examine, fraudes & coniurationem Aman in regem detexerunt & demonstrarunt. Hîc verum est illud Eccles. 11. 36. *Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in turbine, & abalienabit te à tuis proprijs.* vide ibi dicta.

ET REGNVM PERSARVM TRANSFERRET IN MACEDONES] Hinc Scaliger & Serarius putant Assuerum maritum Estheris fuisse Artaxerxem, non Longimanum sed Mnemonem, sub quo vixit Philippus pater Alexandri magni, qui regnum Macedonum cousque exiguum & obscurum, amplificare & illustrare cœpit.

Verùm dico per Macedones hîc intelligi omnes Græcos, quia inter eos eminebant Macedones: ij ergo præ cæteris omnibus Græcis hîc nominantur, quia Aman erat Macedo, qui proinde pro Persis se vel alium quempiam Macedonem regnare maluisset, quàm Athenienscm, Spartanum aut alium Græcum: Græcos autem sub Dario Hystaspis fuisse metuendos, & de Persis malè meritos docet Herodotus l. 7. pag. 183. & Diodorus Siculus l. 11. scribit Xerxem Olympiade 75. mouisse arma contra Græcos, assiduos iam tum infestissimosque Persici nominis hostes; vnde Xerxes contra eos duxit vndecies centena millia Persarum, quæ omnia à paucis Græcis cæsa, fugataque fuere. Additque Xerxis patrem Darium, magnam materiam ad classis Xerxianæ contra Græcos mittendæ ædificationem, præparasse. Iustinus etiam l. 2. pag. 34. & 39. docet Darium Hystaspis bella gessisse contra Athenienses, in quo bello asserit iam tum emicuisse virtutem & gloriam Themistoclis adolescentis. Denique quarto anno ante mortem Darius hic cum Græcis dimicauit apud Marathonem, celeberrimo in Græcis Romanisque historijs prælio, vti notauit quoque Seuerus Sulpitius l. 2. pag. 68.

Consentit Iosippus Gorionides, qui & addit duos illos eunuchos contra Assuerum coniurantes, ideoque per Mardochæum delatos & suspensos, destinasse caput Assueri siue Artaxerxis deferre ad regem Græcorum, vt ei gratificarentur: eunuchos autem hos fuisse propinquos Aman; quia enim tum adhuc (vtpote diu ante Philippum & Alexandrum) obscurissimum erat Macedonum imperium, hinc Aman Macedo illud illustrare voluit translato ad se & suos Macedones nobilissimo Darij & Persarum imperio, imò monarchia, vti postea transtulit Alexander magnus.

CVIVS

VERS. 16. VIVIS (Dei) BENEFICIO ET PATRIBVS NOSTRIS ET NOBIS REGNVM EST TRADITVM] Patres intellige reges præcedentes, præsertim Cyrum cui Deus per Isaiam c. 45. 1. prædixit & promisit regnum, idque Cyrus agnouit, ideoque Iudæos è Babylone liberos dimisit 1. Esdræ 1. 1. Idem agnouit noster hic Darius, vt patet ex hoc loco & ex 3. Esdræ 4. v. 43. & seq.

VERS. 18. ET COGNATIO EIVS PENDET IN PATIBVLIS.] Nota τὸ *cognatio*, id est cognati; nam filij Aman nono mense post hoc edictum, puta mense vltimo Adar, occisi & suspensi fuere, vt dixi c. 9. 13. quia vt ait Ammian. lib. 25. leges apud Persas impendio erant formidatæ, *vtpote per quas ob noxam vnius omnis propinquitas periret.* VERS. 22.

INTER CETEROS FESTOS DIES] Habebant enim Persæ sua festa, præsertim Mithræ, id est Soli, quem vt Deum colebant, dicata. Tale quoque fuit festum ob cædem Magorum, quod hîc Darius Magis in regno succedens perpetim celebrandum indixerat teste Herod. lib. 3. Porrò non mirum Darium iussisse hoc festum victoriæ Iudæorum à Persis Orientalibus celebrari, tum quia ipse totus pendebat à sua Esthere & Mardochæo, tum quia ipse iam verum Deum Hebræorum agnouerat & colebat, vt patet v. 16.

COM-

COMMENTARIA IN LIBROS MACHABÆORVM.

ARGVMENTVM.

SVppono, duos hosce libros esse Canonicos, vt definit Concil. Trident. sess. 4. Carth. 3. Can. 47. Innoc. III. epist. 3. ad Exuperium; Gelasius, & alii. Apud Hebræos non sunt Canonici; tum quia Hebraicè non extant, vnde ab Hebræis ignorantur; tum quia scripti sunt post Canonē sacrorū librorum à Synagogâ tempore Esdræ editum. Vide Bellarm. l. 1. de verbo Dei c. 5. Sixtum Senensem l. 8. Biblioth. & Serarium hîc.

Extat insuper liber tertius Machabæorum, & apud nonnullos quartus: sed hos intra Canonem Ecclesia non admisit. Quare hi duo similes sunt libro tertio, & quarto Esdræ.

Argumentum libri primi, & secundi Machab. est, conscribere gesta, & prælia Iudæ, Ionathæ, & Simonis fratrum Machabæorum contra Antiochum, alioscq; hostes. Hi duo libri ergo continent historiam Synagogæ, siue Israelis & populi Dei, Esdras enim desinit in Ieddoâ siue Iaddo Pontifice, qui occurrit Alexandro Magno, à quo liber primus Machabæorū incipit, & historiam Israelis prosequitur per successores Alexandri, puta reges Asiæ & reges Ægypti, qui cum Iudæis nunc fœderati fuêre, nunc bella cruenta gesserunt, in quibus enituit mira Machabæorum fortitudo, & singularis Dei eis victoriam dantis, directio & protectio. Obiter autem, breuiterque tangit gesta Alexandri Magni & successorum vsque ad Antiochum Epiphanem, qui Iudæos cœpit persequi & bello lacessere: vnde eius & posterorum acta fusè enarrat; nimirum Antiochi Eupatoris, qui Epiphanis fuit filius; Demetrii regis & Alexandri, & alterius Antiochi, qui fuit Demetrii filius, qui cum Iuda, Ionathâ & Simone Machabæis bella gesserunt. Complectitur ergo gesta annorum sexaginta circiter.

Quis fuerit Auctor, ignoratur. Verisimile est aliquem è Sacerdotibus, vel Pontificibus fuisse: hisce enim data erat cura gentis suæ historiam pertexendi, teste Iosepho l. 1. contra Appion. Probabile est primum librum scriptum fuisse à Ioanne Hyrcano, filio Simonis fratris Iudæ Machabæi. Hic enim patri Simoni in Principatum æquè, ac Pontificatum successit, & omnibus penè patris & patrui gestis interfuit: vnde eius illustris fit mentio in fine l. 1. Adde, quòd ipse quoque fuerit propheta, vt asserit Iosephus l. 13. c. 10. quē audi: *Hyrcanus moritur anno imperii 31. tribus maximis à Deo habitus dignus honoribus, principatu gentis Iudæorū, & Pontificatu, & prophetia. Fruebatur enim diuinis colloquijs, vnde tantā nactus est futurorū præscientiā, vt prædixerit duos maiores natu è liberis suis, nō diu fore paterni principatus compotes.* Idem asserit eum prædixisse filiorum suorum longè pugnantium præsentem victoriam. Denique hic 31. annis Israeli præfuit, ac pacem cum vicinis coluit, ideoque otio ad hæc scribendum abundauit. Ita Sanchez. Hic ergo aui sui Mathathiæ, patris Simonis ac patruorum Iudæ & Ionathæ, tamquam familiæ suæ heroica prælia gestaque conscripsit, ideoque in morte Simonis patris sui desijt. Secundi libri historiæ fusè à Iasone Cyrenensi quinque libris conscriptæ fuere, quam in epitomen contraxit, & librum secundum confecit primarius sacerdos; idque iussu Synagogæ. Nam Synagogæ nomine totus liber secundus scriptus fuit, quasi epistola ad Iudæos per Ægyptum dispersos, vt eos ex persecutione Antiochi & posterorum afflictos rerum meliorum nuntio soletur, vt patet ex eius initio: *Fratribus*, inquit, *qui sunt per Ægyptum Iudæis salutem dicunt fratres qui sunt in Ierosolymis.* In his autem erat Iudas non Machabæus, vt vult Bell. & alii; nam hic iam erat vitâ functus, sed alius vel propheta, vel princeps populi & Senatus, cuius nomine epistola scribebatur, de quo plura l. 2. c. 1. 10. & c. 2. 24. Vnde Serarius putat Iudam hunc esse Auctorem epistolæ, eumque cognominat Essenum.

Secundi Iudas Essenus.

Primus liber Machab. Hebraicè extabat tempore S. Hier. vti ipse fatetur in Prologo Galiato. Secundum quoque Hebraicè extitisse insinuat Eusebius in Chron. ad annum mundi 4800. *Machabæorum*, inquit, *historia Hebræa hic Græcorum supputat regnum: verùm hi libri inter diuinas scripturas non reperiuntur*; intellige ab Hebræis. Et ratio id suadet, Scriptus est enim ad Iudæos per Ægyptum sparsos: Iudæorum autem natiua & materna lingua erat Hebraica, imò multi eorum alias ignorabant.

Porrò Græcæ editionis horum librorum Auctores esse nequeunt Septuag. Interpretes, quia hi floruere sub Ptolomæo Philadelpho, qui centum annis præcessit Antiochum Epiphanem, cuius persecutiones hic describuntur.

Auctor libri primi Ioannes Hyrcanus.

Quæres, qui & quales fuere Machabæi, vndeque sic appellati? Iosippus Bengorion scribit, Iudam fratrem Ionathæ primùm vocatum Machabæum à fortitudine, patrem enim Mathathiam moriturum sic eum affatum fuisse: *O fili mi Iuda, qui robur vocaberis Machabæus*, nimirum à rad. מחא *machà*, quæ significat extinguere, occidere, delere; vt Machabæus idem sit, quod extinctor & occisor hostium. Ita Eusebius l. 3. hist. c. 10. dicens: *Quem librum Machabæorum intitularunt, eò quòd certamina inibi & agones pro pietate à Machabæis desudati contineantur.* Fauet, quòd dicit Mathathias moriturus c. 2. v. 66. exhortans omnes ad legis & gentis suæ tutelam & bellum: *Iudas Machabæus fortis viribus à iuuen-*

Vnde dicti Machabæi. Resp. 1.

Secunda. *iuuentute sua sit vobis pr[illegible]eps militiæ.* Rursum Pagnin in nom. Hebr. deducit nomen *Machabi* (sic enim scribendum ipse censet, à מַכַּבִּי *maccabi*, id [illegible] מַכָּה *nacha* enim est ferire, percutere, occidere, vt *Maccabi* sit idem, quòd percussor, occisor, qualis fuit Iudas Machabæus, eiusque socij. Hæc duo etyma apposita sunt, vt ad illa alludi vix sit dubium. Alii *Machabæus* deriuant à verbo Græco μάχομαι, id est pugna, quasi dicas pugnator, athleta, certator. Isidorus Pelusiota l. 3. epist. 4. *Machabæus*, inquit, *lingua Persica dominum sonat.* Insuper alji Machabæus deriuant à כָּאַב *caab*, id est, dolere, vnde Benoni Hiphil מַכְאִיב *macib*, id est, *dolere faciens*, crucians hostes Israelis. Alii deducunt à חָבַב *chabab*, id est, *amare*, quasi ab amore ardente Dei Iudas dictus sit *Machabæus*, id est, *amator*, vel *Amadeus*. Alii à מַקֶּבֶת *mackeba*, id est, *malleus*, Iudas enim fuit malleus Gentium.

Tertia. *Quarta.* *Quinta.* *Sexta.* *Septima.* *gemina.*

Verùm Hebræi & Latini passim tradunt Iudam dictum Machabæum, eò quòd ipse belli sacri cõtra infideles Antiochi assecias tesseram, acceperat illud Mosis deuicto Pharaone concinentis Exodi 15.11. מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה *mi camocha baelim Iehoua*, id est, *Quis similis tui in fortibus Domine?* ideoq; initiales verborum horum literas breuitatis studio vexillis suis inscripsisse, nimirum מַכַּבִי quæ suppositis punctis vocalibus in vnam dictionem conflatæ, faciunt מַכַּבִּי *machabi*, id est, Machabæus; vt *machabi* sit quasi idem quod *Michael*, id est, *quis vt Deus*; quod deinde nomen ad socios & successores transmisit. Id ita esse patet ex sequentibus Iudæ gestis & præliis, in quibus semper Iudas omnem victoriæ spem in vno Deo collocat, ideoque eum inuocans, quasi leo in hostes irruit, eosq; prosternit; idemque fecit ante patris mortem à iuuentute suâ, vt ipse pater asserit c. 2. 66. vbi eum hac de causâ belli populiq; Ducem constituit. Quare ante patris mortem emblema illius erat, *mi camocha baelim Iehoua*, id est, *Quis similis tui in fortibus Domine?* indeque per abbreuiationem vocatus est *Machabi*, id est, *Machabæus*. Quocirca ipse cum Nicanore conflicturus hanc belli tesseram suis dedit, *Dei adiutorium*, vt patet lib. 2. c. 8. v. 23. Ita Genebr. in Cron. Sixtus Senensis lib. 1. Arias in Isaiæ c. 10. Baron. in Martyr. ad diem 1. Augusti, Serarius Salianus, Sanchez & alii. Simili scribendi compendio exaratum fuit illud: *Mane Tekel Phares.* Daniel. 5, similes abbreuiaturas passim inuenire est in libris Rabbinorum, quibus per primam litteram totam dictionem significant, quas omnes in vnum collegit & explicuit Mercerus.

Quæres secundo, è quâ tribu fuerit Iudas, ceteriq; eius fratres & nepotes Machabæi? Nonnulli censent fuisse è tribu Iuda. Ex hac enim sceptrum non defecturum vsque ad Christum prædixerat Iacob Genes. 46.10. Vnde & 1. Machab. 5. dicitur: *Et viri Iuda magnificati sunt.*

Iudas Machab fuit è tribu Leui, non Iuda.

Verùm dico, eos fuisse è tribu Leui & sacerdotali. Fuere enim ipsi summi Pontifices & simul Principes populi. Id ita esse clarè liquet lib. 1. c. 2. vbi Mathathias vocatur sacerdos descendens ex Ioarib; Ioarib autem descendit ex Aaron & Leui, vt patet 1. Paral. 1. 24. 7. Vnde Mathathias vocat Phinees filium Eleazari filii Aaraonis, patrem suum & suorum l. 1. c. 2. v. 45, Ad locum Genes. 45.10. ibidem respondi: ad locum Machab. inferiùs respondebo. Porrò Machabæi alio nomine vocati sunt Assamonæi ab Assamonæo, qui fuit auus, vel abauus Mathathiæ, teste Eusebio, Iosepho l. 12. Antiq. c. 8. & aliis. Hinc Hebr. *Assamonai*, idem est quod *Optimates*, vel Principes. Tales enim fuere Machabæi,

Porrò Iudas, Ionathas, Simon, eorumque posteri Machabæi à populo electi & constituti sunt Reip. Duces, aut Principes, non autem reges, vt patet l. 1. c. 9. & 14. Regia enim stirps Dauidis defecit in Iechoniâ in Babylonem abducto, qui proinde à Ieremiâ c. 22. vocatur vir sterilis. *Neq; enim*, inquit, *erit in semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid*, id est, qui sit rex: vnde Salathiel, filius Iechoniæ, & Zorobabel filius Salathiel fuere Duces populi, non reges, Dices, Aristobulus Ioannis Hyrcani filius diadema & regis nomen accepit. Nam, vt ait Ioseph 13 Antiq. 19. *Defuncto patre Aristobolus natu maximus volens principatũ in regni formam vertere, diadema sibi primus imposuit post 481. annos & menses tres, ex quo de captiuitate Babylonicâ liberatus populus ad pristinas sedes post liminio reuersus est.* Ref. Aristobulum, eiusque posteros regis nomen & coronam propria auctoritate vsurpasse, non autem à Rep. datam accepisse, quare non fuere veri, nec legitimi reges. ita S. Hier. in c. 21. Ezech. *Hyrcanus*, ait, *Pontifex diadema capiti suo imposuit, frustra sibi & hoc & illud voluit vendicare, cùm regnum ei non deberetur post Sedeciã.* q. d. quia non erat ex stirpe regiâ Dauidis, qui defecit in vltimo rege Sedecia. A vulgo tamen adulante, indeque à Scriptoribus nonnullis ipse & posteri eius vocantur reges, reuera tamen non fuerunt reges. Secus est de Herode; hic enim à Senatu Romano & ab Augusto iam tum dominante Iudæis regnum Iudææ, regisque nomen accepit. Vnde in eo sceptrum à Iuda translatum est ad alienigenam, ideoque tunc aduenit Christus, cui sceptrum hoc debebatur, vt vaticinatus est Iacob Genes. 49.10.

Iudæ, Ionathæ, Simoni Machabæis synchroni & coæui fuere Antiochus magnus, eiusque filius Antiochus Epiphanes, ac huius filius Antiochus Eupator: cum his duobus enim bella gesserunt. Item Ptolomæus Philometor rex Ægypti. Ad hæc Scipio vterque, scilicet Africanus, qui vicit Hannibalem, & Carthaginem euertit; ac Asiaticus, qui de Antiocho magno triumphauit. Ad hæc Fabius Max. Hannibalis castigator. E Philosophis Possidonius & Panærius: E Poetis Cæcilius, Ennius, Næuius, Plautus. Porrò Antiochus magnus duos reliquit filios Seleucum & Antiochum Epiphanem, horum duorum filii & nepotes continuâ successione inter se certarunt, & dimicarunt de Asiæ imperio per ducentos annos, ita Deus puniuit impietatem & scelera Epiphanis in posteris.

Quæres tertiò, qui sint anni Græcorum, iuxta quos singula Machabæorum acta hoc libro consignantur, & vnde initium accipiant. Resp. eos inchoari ab anno tertiodecimo à morte Alexandri magni, Post Alexandrum enim anno tertiodecimo Seleucus multis victoriis cognominatus Nicanor, deuicto Antigono Asiæ rege fecit se regem Asiæ, indeque anni Græcorum, siue Seleucidarum computari cœperunt. Porrò.

1. Seleucus rex Asiæ regnauit annis 30.

2. Seleuco successit filius Antiochus Soter, cuius tempore Iudæi insignem iuxta Babylonem de Galatis obtinuere victoriam, quæ recensetur 2. Mach. 8, 20 Soter hic regnauit annis 19.

Soteri

3. Soteri succeſſit filius Antiochus cognomento Θεός, id eſt, Deus, ita vocatus à Mileſiis, quòd Lymarchum eorum tyrannũ eieciſſet, ait Appianus in Syriaco. De hoc vaticinatus eſt Dan. c. 11. v. 5. Vixit bello primo Punico. Regnauit annis 15.

4. Antiocho huic ſucceſſit Seleucus Callinicus, de quo Daniel. c. 11. 7. Regnauit annis 20.

5. Callinico ſucceſſit filius Seleucus Ceraunius, id eſt fulmineus, quòd audacia & celeritate ſimilis fulmini appareret, de quo Daniel c. 11. 10. Regnauit annis 3.

6. Ceraunio ſucceſſit frater Antiochus magnus, qui à L. Scipione ad Thermophylas victus filium Iuniorem Antiochum Epiphanem Româ pro ſe obſidem miſit, de quo Daniel c. 11. v. 10. & ſeq. vſque ad 20. Regnauit annis 37.

7. Antiocho magno ſucceſſit filius ſenior Seleucus Philopator, qui initio ſumptus templo Iudæorum ſubmiſit 2. Mach. 3. 3. ſed poſteà v. 32. per Heliodorum illud expilare voluit, cùm ille flagellatus ab Angelo rediens Seleucum occidit. Regnauit hic Seleucus annis 12.

8. Seleuco fratri ſeniori ſucceſſit iunior dictus Antiochus Epiphanes, id eſt illuſtris. Veriùs à nonnullis nominatus Epimanes, id eſt inſanus, quia crudeliter & inſanè templum expilauit, & Iudæos diuexauit. Hic regnum fratris dolo inuaſit anno 137. Græcorum, qui eodem anno Oniam ſanctum Pontificem expulit, eique ſubſtituit fratrem impium Iaſonem 2. Machab. 4. 7. Idem anno ſecundo regni primam expeditionem ſuſcepit in Ægyptũ, inde pacificus Ieroſolymam intrauit, Ibidem v. 21 Anno 5. Iaſoni depoſito Pontificem ſurrogauit Menelaum Beniaminium. 2. Machab. 4. v. 23. & c. 3. v. 4. Anno ſexto rursùm Ægyptum ingrediens à Romanis iuſſus fuit egredi. Quo circa indignans egreſſus eſt, & indignationem ſuam in Iudæos vicinos effudit. 1. Machab. 1. 21. & l. 2. c. 4. v. 11. & ſeq. vbi cauſam afferam. Quare tribus diebus interfecit 80. millia Iudæorum, 40. millia vendidit, & totidem incarcerauit 2. Mach. 5. 14. Inde per Apollonium plures alios occidit v. 24. & alios per Philippum c. 6. 11. idolum Iouis poſuit in templo v. 2. tunc pariter Eleazarum v. 18. & ſeptem fratres c. 7. illuſtri martyrio affecit, anno 9 regni ſui, qui fuit Græcorum 145. Contra eum ſe ſuoſq; erexit Mathathias l. 1. c. 2. cui poſt paucos menſes morienti ſucceſſit, & bellum Antiocho mouit Iudas Machabæus eius filius c. 3. qui ſequenti anno Apollonium v. 11. & Seronem v. 23. vicit & cecidit. Anno 11. regni ſui, qui fuit Græcorum 147. Antiochus in Perſidem perrexit, vt Elymiadem diriperet, ſed à Perſis fugatus fuit c. 3. v. 37. Gorgias quoq; eius dux à Iudæis repulſus fuit c. 4. Anno 12 Lyſias pariter à Iudæis proſtratus, & templum ab Antiocho per dolum pollutum expurgatum fuit. Ibidem v. 52. Ineunte anno 12. qui fuit Græcorũ 149. è Perſide reuerſus præ triſtitia mortuus eſt c. 6. 16. cum regnaſſet annis 12,

9. Antiocho Epiphani ſucceſſit filius nouennis Antiochus Eupator, qui cum ſuo tutore Lyſia occiſus eſt a Demetrio Seleuci Philopatoris filio, 1. Mach. 7. 1. anno Græcorum 151, qui fuit vrbis Romæ conditæ 593. quo pariter vitâ functus eſt L. Æmilius Paulus, qui Perſeum regem Macedonum ſuperauit, & Macedoniam Romanis ſubiecit. Regnauit Eupator annis 2.

10. Eupatori per vim ſucceſſit Demetrius Seleuci filius anno Græcorum 151. vſque ad annum 160. qui interfectus eſt ab Alexandro Veles, altero Antiochi Epiphanis filio & fratre Eupatoris: Regnauit ergo Demetrius annis 10.

Hæc patent 1. Machab. 1. 7. & c. 10. v. 1. & 50. Porrò Iudas Machabæus anno ſecundo Demetrii ab eius duce Bacchide interfectus eſt, cui illico Ionathas frater ſucceſſit 1. Machab. 9. 13. 18. & 30.

11. Alexander Veles Antiochi Epiphanis filius regnare cœpit anno Græcorum 160. vſq; ad annũ 167. quo interemptus eſt à Ptolomæo Philometore rege Ægypti ſocero ſuo 1. Machab. 10. v. 1. & 67. & c. 11. v. 17. Regnauit ergo Veles annis 6.

12. Demetrius cognomento Nicanor, filius Demetrii, filii Seleuci, cœpit regnare anno Græcorum 167. vſque ad 172. quo victus captuſq; eſt à rege Perſiæ Arſace 1. Mach. 11. 19. & c. 14. v. 1. & 3. Regnauit annis 6.

13. Antiochus Alexandri Velis filius à Tryphone tutore ſuo promotus ad regnum, ab eodem poſt quadriennium occiſus eſt. Regnauit ab anno Græcorum 168. vſq; ad 172. Quare quatuor eius anni in chronologia non ſunt addendi, quia continentur in annis Demetrii Nicanoris, cum quo regnauit 1. Machab. 11. 39. & 54. Sic & Ioſephus lib. 13. c. 12.

14. Tryphon occiſo Antiochi pupilio, æquè ac Ionatha fratre Iudæ Machabæi per dolum regnum inuaſit, ſed poſt triennium occiſus fuit ab Antiocho Sedete 1. Machab. 13. v. 12. 23. & 32, & c. 12 in fine. Regnauit ergo annis 3.

15. Antiochus Sedetes, cognomento Pius, frater Demetrii Nicanoris, fratre ab Arſace rege Perſarum capto, regnum occiſo Tryphone inuaſore occupauit, ac fœdus cum Simone fratre Ionathæ iniit, ſed fregit 1. Machab. 15. v. 1. & 27. Occiſus, vt narrant hiſtoriæ prophanæ, à fratre ſuo Demetrio à Perſis redeunte, eo quòd vxorem eius Cleopatram cum regno ſibi vendicaſſet, ſed veriùs à ſacerdotibus Naneæ 2. Machab. 1. 16. Regnauit annis 7.

16. Demetrius Nicanor frater Sedetis dimiſſus ab Arſace, occiſo fratre Sedete regnum recuperat, rurſuſq; tenet per annos 3.

17. Alexander Sebina ope Ptolomæi Phyſconis, occiſo Demetrio Nicanore, regnum occupat. Regnauit annis 2.

18. Antiochus Gryphus, Cita dictus à naſi magnitudine, ait Iuſtin. l. 38. & 39. Demetrii Nicanoris & Cleopatræ filius, occiſo Sebina ope matris regnum capeſſit, ſed eamdem matrem deinde ſibi parantem venenum illud ipſam per ſpeciem officii & humanitatis bibere compulit, itaque eam interfecit. Regnauit annis 12.

19. Antiochus Cyzicenus filius Antiochi Sedetis & Cleopatræ (hæc enim duobus fratribus, ſcilicet, Demetrio Nicanori, deinde eo à Perſis capto fratri eius Sedeti nupſerat) interempto Antiocho Grypho fratre ſuo vterino, quem priùs regno priuarat, vno dumtaxat anno illi ſuperuixit, vniuerſim tamen cum eo viuo regnauit annis 18.

20. Seleucus Gryphi filius cum fratre ſuo Antiocho, occiſo patruo Cyziceno regnum obtinet, ſed victus ab Antiocho Euſebe filio Cyziceni, cum domo regia concrematur. Regnauit cum fratre annis 7.

21. Antiochus Euſebes, id eſt Pius Cyziceni filius, cæſo Grypho regnum occupat; ſed mox eodem à Philip-

Philippo & Demetrio Gryphi filiis spoliatur. Philippus ergo, & Demetrius primò simul regnant, deinde victo Demetrio solus Philippus imperat. Hi omnes simul iuncti regnarunt annis 6.

22. Tigranes rex Armeniæ, fratribus iam dictis inter se de regno certantibus, simulans se eos contra Eusebium adiuturum, regnum inuasit, donec ab illo à Romanis per Lucullum expulsus est. Tenuit illud annis 14.

23. Antiochus Asiaticus (quia in Asiâ minore educatus) filius Eusebii, dum cum Tigrane & Mithridate pugnat Lucullus, paternum Syriæ regnum recuperat, illudque concedente Lucullo tenet annis 4. Sed mox Pompeius illud ei adimit, ac cum Iudæâ Romaniis subiicit. Cicerone & Antonio Consulibus. anno vrbis 691.

Regnum ergo Græcorum in Syriâ à victoriâ A Seleuci regis, quâ deuicto Antigono minoris Asiæ rege, totius Asiæ regno Seleucus potitus est, duravit annos omnino 248.

Ante deuictum Antigonum regnauerat Seleucus, quamuis non annos integros 13. Alexander verò Magnus, qui primus deuicto Dario monarchiam à Persis ad Græcos transtulit, à quo tempore multi numerant annos regni Græcorum, post ipsam victoriam vixit annos 6.

Regnum ergo Græcorũ in Syriâ ab initio Monarchiæ Alexandri Magni, vsque ad illud eis ademptum per Pompeium & Romanos durauit annis 267. Quibus, vt dixi, posteri duorum fratrum Seleuci scilicet, & Antiochi Epiphanis continuò de eo certarunt, ac successiuè omnes sibi fuere inuicem carnifices. Omnia iam dicta liquent ex Appiano, Iustino, Iosepho, Eusebio, Orosio & aliis.

Chronotaxis Ptolomæorum regum Ægypti, qui post Alexandrum Magnum eodem tempore, quo Seleucidæ in Syriâ, regnarunt in Ægypto.

1. PTolomæus Lagi post Alexandrum statim B occupauit Ægyptum, ab eoque omnes posteri eius nominati sunt Ptolomæi, vti antè Pharaones. Regnauit annos 40.

2. Ptolomæus Philadelphus filius Ptol. Lagi, post eius mortem regnauit annis 38. Hic 120. Iudæorum millia, quæ pater captiua in Ægyptum abduxerat, libera dimisit, ac ab Eleazaro Pont. petiit & obtinuit 72. Interpretes, qui Biblia ex Hebræo in Græcum idioma traducerent.

3. Ptolomæus Euergetes frater Philadelphi Seleucum Cauinicum, eiusque filium Ceraunum prælio vicit. Regnauit annis 26.

4. Ptolomæus cognominatus Philopator, id est, amans patris per Antiphrasin, eò quòd interfeciisset patrem, matrem, fratrem, sororem, & vxorem inescatus illecebris Agathocleæ meretricis, regnauit annis 17.

5. Ptolomæus Epiphanes filius Ptol. Philopatoris, qui vxorem duxit Cleopatram filiam Antiochi magni & sororem Antiochi Epiphanis, à qua omnes deinde reginæ Ægypti vocati sunt Cleopatræ, regnauit annis 23. C

6. Ptol. Philometor Ptol. Epiphanis filius senior, regnauit annis 35. Hoc regnante, eius Auunculus Antiochus Epiphanes ingressus est Ægyptum, vt litem eius cum fratre iuniore Ptol. Physcone dirimeret, sed reuera eâ mente, vt regnum occuparet: vnde Philometore opem Romanorum implorante, ab eis iussus fuit Antiochus Ægypto excedere; quare frendens ipse iram suam in Iudæos euomuit, vt audiemus l. 2. c. 4. & l. 1. c. 12. Rursum Philometor anno regni sui 18. concessit Oniæ, qui erat filius Oniæ sancti Pont. ædificare templum Heliopoli in Ægypto, simile Ierosolymitano, quod ab eo dictum est Onion, stetitq; annis 233. euersum tandem vnâ cum templo Ierosolymitano à Tito & Vespasiano. Ita Iosephus, Euseb. & alii. Tandem Philometor subolè volens Alexandrum generum suum priuare regno Asiæ, illicò mortuus interiit anno Græcorum 167. 1. Machab. 11. v. 1. & 18.

7. Ptol. Physcon, siue Euergetes Philometoris frater, post fratrem regnauit annis 29. Hic nouo prodigio fuit frater, maritus, simul & gener Cleopatræ: nam eius filiam in vxorẽ duxit. Porrò cùm Cleopatra Physcone marito victo sola regnaret, Physcon tam suum, quàm eius filium in frusta concisum, & arcæ inclusum in natalitio matris die ipsi inter epulas apponi curauit, teste Iustino libr. 38. & 39.

8. Ptol. Lathuri filius Ptol. Euergetis, ab aliis cognominatus Soter, regnauit annis 16.

9. Ptol. Alexander frater Lathuri cum matre, quæ Lathurum eiecerat, regnauit annis 10.

10. Ptol. Lathuri ob sæuitiam matris regno restitutus, rursum regnauit aliis annis 8.

11. Ptol. dictus Auletes, eò quòd choraulam exercuisset, filius Lathuri, ait Salianus. Hic genuit Cleopatram, quæ vltima fuit Ægypti regina. Idem cum filia Berenice vniuersim regnauit annis 30.

12. Ptol. Dionysius filius Auletis, quia puer, rexit Ægyptum per Cleopatram sororem annis 5.

13. Cleopatra subuerso fratre Ptol. Dionysio, sola regnauit annis 17. Hæc est celebris illa concubina M. Antonii triumuiri, qui ab Augusto Cæsare in prælio victus occubuit: Cleopatra, ne in manus Augusti veniret, aspidum morsu seipsam interemit; Augustus mox totam Ægyptum sibi & Romanis subiugauit, tuncque cœpit esse monarcha anno vrbis conditæ 724. qui fuit Olympiadis 187. annus tertius.

Omnia hæc tradunt Euseb. Iustin. S. Epiphan. Beda, Salianus, Torniellus & alii. Hæc magnam lucem afferent vtrique Machab. libro. Nam Antiochi & Demetrii reges Asiæ, diu cum Ptolomæis regibus Ægypti de Iudæâ, imò de imperio certarunt: nam inter vtrosque media erat Iudæa, quæ proinde erat vtrisque pomum discordiæ, vt de eâ sibi arroganda vtrique contenderent.

Chrono-

Chronotaxis Machabæorum, siuè Assamonæorum, qui populo præfuere non tantùm vt Pontifices, sed & vt Principes.

1. MAthathias contra Anton. Epiphanem insurgens anno Epiphanis nono, qui fuit annus Græcorum 145. Pontificatum & Principatum Israelis gessit paucis mensibus 1. Machab. 2. v. 1.

2. Iudas Machabæus Mathathia mortuo, quasi filius primogenitus in Pontificatu & Principatu patri successit, patriam & verum Dei cultū fortissimè & felicissimè propugnauit, templum eiecto Antiochi idolo expurgauit anno Græcorum 146 occisus tandem acerrimè pugnans contra Bacchidem anno Græcorum 152. 1. Machab. 9. v. 3. & 18. Ergo Israelem rexit & defendit annis 6.

3. Ionathas fratri Iudæ surrogatus est à populo, approbante posteà Alexandro Veles Ant. Epiphanis filio. 1. Machab. 10. v. 5. & 20. Tandem per dolum interemptus fuit à Tryphone anno Græcorum 170. 1. Machab. 13. v. 23. & 41. cùm præfuisset annis 19.

4. Simon fratri Ionathæ in Ducatu & Pontificatu substitutus est. 1. Machab. 13 v. 8. & 25. per dolum interemptus à Ptolomæo genero sub anno Græcorum 177. 1. Machab. vlt. v. vlt. cùm gubernasset annis 7.

5. Ioannes Hircanus Simonis filius præfuit vt Dux & Pontifex annis 31. Huius fit mentio 1. Machab. vlt. v. vlt. atque in eo finitur sacra Machabæorum, omnisque veteris testamenti historia, & S. Scriptura.

6. Aristobulus Ioannis Hircani filius. Hic primus regis nomen & coronam assumpsit, quod eius exemplo ceteri eius posteri assumpserunt. Hic fratrem Antigonum occidit, atque eodem anno Dei vindictâ vomens sanguinem, interiit. Regnauit annum 1.

7. Iannæus Aristobuli frater iunior, qui, vt Græcis placeret, græcum nomen assumpsit, dictusque est Alexander. Hic duos reliquit filios, Hircanum & Aristobulum, qui inter se de regno vsque ad Herodem contenderunt, eique prædæ fuerunt. Regnauit annis 27.

8. Alexandra vxor Iannæi, eo mortuo regnum vsurpans, regnauit annis 9.

9. Aristobulus Iunior Iannæi filius, Hircano fratre seniore excluso, Pontificatum & regnum inuasit, sed à Pompeio captus, Romam missus fuit cum duobus filiis Antigono & Alexandro, cùm regnasset annis 3. Tunc Pompeius Ierusalem cepit, totamq; Iudæam Romanis subiecit, & vectigalem effecit Cicerone & Antonio Conss.

10. Hircanus senior Iannæi filius Pontificatui restituitur à Pompeio, eumque variis iactatus casibus tenet per annos 22.

11. Alexander Aristobuli filius Româ elapsus Iudæam occupare conatus est, sed post triennium à Gabinio captus, à Pompeio capite mulctatus fuit; pater quoq; ipse Aristobulus cum altero filio Antigono Româ fugiens, ope Parthorum Iudæā & Pontificatum occupauit tribus annis cum dimidio. Verùm Iulius Cæsar Hircano Pontificatum adiudicauit, vti iam antè fecerat Pompeius, ac Antipatri Idumeæ Iudææ & Hircani tutelam, quasi procuratori commisit: deinde M. Antonius Herodem & Phasellum filios Antipatri tetrarchas constituit. Denique Antigonus vltimus Machabæorum, petente Herode, capite truncatus fuit post annos 4.

In Antigono defecit omnis stirps Assamonæorum, æquè ac eorum regnum & Pontificatus, cùm vtrumque tenuissent per annos 126. vt vult Iosephus, vel potiùs per annos 130. vt vult Salianus & alii. Tot enim fluxere ab anno nono Ant. Epiphanis vsq; ad annum primum Herodis, quo ipse cæso Antigono pleno iure regnum occupauit, atque in eo defecit sceptrum Iudæ, ideoque venit Christus iuxta oraculum Iacobi Genes. 49. 10. Hæc omnia patent ex Iosepho, Euseb. Saliano, Torniello, Pererio & aliis.

Pontificum series ab Alexandro Magno vsque ad Christum.

1. IAddo. Hic occurrit Alexandro Magno, eumque Iudæis infensum reconciliauit, teste Iosepho l. 11. & 13. Iub finem. Præfuit iuxta Eusebium annis 17.

Iaddi frater iunior fuit Manasses, qui templum simile Ierosolymitano à Sanaballat socero suo fabricatum in monte Garizim adiit, eiusq; fuit Pontifex, de quo Iudæis cū Samaritanis perpetua fuit lis & contentio vsque ad Christum, vt patet Ioannis 4. vide Ioseph lib. 11. c. 7.

2. Onias primus, Iaddi filius, cui nonnulli dant annos 23.

3. Simon Oniæ filius, cognomento Iustus, cuius elogia describit Eccles. c. 50. v. 1.

4. Eleazarus Simonis frater, qui 72. interpretes misit ad Ptol. Philadelphū, vt vetus testamentum ex Hebræo in Græcum conuerterent.

5. Manasses filius Oniæ primi, frater Simonis, & patruus Eleazari.

6. Onias secundus Simonis Iusti filius, cognomento Auarus.

7. Simon secundus, Oniæ secundi filius.

8. Onias tertius, cognomento Sanctus, filius Simonis secundi, qui orans pro Heliodoro flagellato ab Angelis illi vitā impetrauit. 2. Machab. 3. & 1. Machab. 12. v. 7. & 8. Huius Oniæ filius & ipse dictus Onias, sub Ptol. Philometore templum erexit Heliopoli in Ægypto, quod ab eo vocatum est Onion.

9. Iesus, siue Iason frater Oniæ sancti, qui excluso fratre Pontificatum emit ab Ant. Epiphane. 2. Mach. 4. 7. & c. 5. v. 5.

10. Menelaus Onias, Simonis Beniaminitæ frater, Pontificatum emens ab eodem Epiphane deturbauit Iasonem, sicut ille deturbarat Oniam Sanctum; sed cùm pecuniam Epiphani promissam præstare nō posset, in eius locū suffectus est Lysimachus eius frater. 2. Mach. 4. v. 27. mox lapidato

A Lysimacho Menelaus rem nouis pecuniis Pontificatum coemit ibidem v. vlt. Hi ergo fuere inuasores & Pseudo-Pontifices.

11. Mathathias Iudæ Machabæi pater: de quo & filiis iam dixi. Quare breuiter eos dumtaxat recenseb, vt seriem Pontificum expleam.

12. Iudas Machabæus.
13. Ionatas frater Iudæ.
14. Simon frater Ionathæ.
15. Ioannes Hircanus Simonis filius.
16. Aristobulus filius Hircani.
17. Iannæus Alexander, frater Aristobuli.
18. Aristobulus, filius iunior Iannæi.
19. Hircanus, senior filius Iannæi,
20. Antigonus Aristobuli filius, in quo desiit stirps Assamonæorum,
21. Anaclus ab Herode Pontifex constitutus.
22. Aristobulus.
23. Anaclus secundo.
24. Simon Phabetis.
25. Simon Boethi socer Herodis, sub cuius vitæ finem natus est Christus, nouus noui testamenti Pontifex secundum ordinem Melchisedech. Heb. 7.

Ex dictis collige à morte Alexandri Magni vsque ad annos Græcorum, siue vsque ad initium regni Seleuci in Asiâ fluxisse annos 12. inde vsque ad Machabæos annos 145. denique à Machabæis vsque ad Christi natiuitatem annos 165. Mors ergo Alexandri Christi ortum antecessit annis 322. vide Chronologiæ tabulam, quam præposui Pentateucho.

Ordo & connexio Librorum Machabæorum.

MOses in Genesi descripsit origenem mundi & Ecclesiæ Dei, deinde eius propagatio vsque ad Reges Israelis Saulem & Dauidem narratur in libr. Iosue & Iudicum. Mox in lib. Regum eius progressus recensetur, quem habuit sub regibus, putà Saule, Dauide, Salomone &c. item quæ passa est à Regibus Assyriorum & Chaldæorum, quorum prima fuit monarchia. Deinde in Esdrâ, Nehemiâ, Tobiâ, Iudith, Esther commemorantur ea, quæ eidem Ecclesiæ, puta Israeli & populo Dei tam prospera, quam aduersa contigerunt in secundâ monarchiâ, quæ fuit Cyri & Regum Persarum. Nunc in hisce libris Machabæorum narrantur ea, quæ eidem acciderunt commoda & incommoda in tertiâ monarchiâ, quæ fuit Alexandri Magni & Græcorum, puta ab Antiochis regibus Asiæ & Syriæ, & Ptolomæis regibus Ægypti: inter vtrosque enim media fluctuauit semper Iudæa, nunc his, nunc illis, vel amica, vel inimica.

Porrò quatuor reperiuntur libri Machabæorum, quorum hic est ordo historicus & chronologicus. Primo loco ordine temporum & rerum gestarum collocandus est liber tertius Machabæorum, quia recenset ea, quæ Israeli & populo Dei contigerunt sub Ptol. Philopatore rege Ægypti & Antiocho magno rege Asiæ. Secundo loco ponendus est is, qui nunc in Bibliis ponitur secundus, quia complectitur gesta & bella Iudæ Machabæi cum Antiocho Epiphane, qui fuit filius Antiochi Magni. Tertium locum poscit is, qui in Bibliis est primus Machab. quia ad acta Iudæ addit gesta Ionathæ & Simonis, fratrum & successorum Iudæ. Quartum locum vendicat liber quartus, quia conscribit facta Ioannis Hircani, qui fuit filius Simonis fratris Iudæ. Sed inter hos quatuor soli duo medii sunt canonici; ceteri verò duo, scilicet primus & vltimus sunt ἀπόκρυφοι, id est, occultæ & incertæ auctoritatis, non tamen falsi, aut damnati: quales pariter sunt liber tertius & quartus Esdræ.

Rursùm liber primus Machab. qui in Bibliis extat, quasi Canonicus, multum differt à secundo, & ab alio auctore conscriptus est: nam redolet phrasin Hebræam, secundus verò Græcam. Rursùm primus sua consignat per annos Græcorum numerando eos iuxta computum Alexandrinum; secundus verò iuxta computum Chaldaicum, qui ab Alexandrino distat integro anno cum medio, vt suo loco ostendam. Denique liber secundus narrat acta Iudæ alio modo, quàm narrata sint l. primo, nec vnquam libri primi meminit. Denique primus actis Iudæ addit acta Ionathæ & Simonis, quæ omittit secundus.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ALexander Magnus moriturus sua regna inter Principes partitur. Ex horum vno, scilicet, Seleuco prognatus est Antiochus Epiphanes, qui Judæam vastauit, templum diripuit, in eoq; Iouis idolum collocauit, plurimos occidit Iudæos, cæteros ad idololatriam compulit, ac resistentes per varia tormenta martyrio affecit.

1. ET factum est, postquam percussit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnauit in Græciâ, egressus de terrâ Cethim, Darium regem Persarum & Medorum: 2. constituit prælia multa & obtinuit omnium munitiones, & interfecit reges terræ: 3. & pertransijt vsque ad fines terræ: & accepit spolia multitudinis Gentium: & siluit terra in conspectu eius. 4. Et congregauit virtutem, & exercitum fortem nimis: & exaltatum est, & eleuatum cor eius: 5. & obtinuit regiones Gentium, & tyrannos: & facti sunt illi in tributum. 6. Et post hæc decidit in lectum, & cognouit quia moreretur. 7. Et vocauit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti à iuuentute: & diuisit illis regnum suum, cum adhuc viueret. 8. Et regnauit Alexander annis duodecim, & mortuus est, 9. Et obtinuerunt pueri eius regnum, vnusquisque in loco suo: 10. & imposuerunt omnes sibi diademata post mortem eius, & filij eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terrâ. 11. Et exijt ex eis radix peccatrix, Antiochus illustris, filius Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses: & regnauit in anno centesimo trigesimo septimo regni Græcorum. 12. In diebus illis exierunt ex Israel filii iniqui, & suaserunt multis, dicentes: Eamus, & disponamus testamentum cum Gentibus, qui circa nos sunt: quia ex quo recessimus ab eis, inuenerunt nos multa mala. 13. Et bonus visus est sermo in oculis eorum. 14. Et destinauerunt aliqui de populo, & abierunt ad regem, & dedit illis potestatem vt facerent iustitiam Gentium. 15. Et ædificauerunt gymnasium in Ierosolymis secundum leges Nationum: 16. & fecerunt sibi præputia, & recesserunt à testamento sancto, & iuncti sunt Nationibus, & venumdati sunt vt facerent malum. 17. Et paratum est regnum in conspectu Antiochi & cœpit regnare in terrâ Ægypti, vt regnaret super duo regna. 18. Et intrauit in Ægyptum in multitudine graui, in curribus, & elephantis, & equitibus, & copiosa nauium multitudine: 19. & constituit bellum aduersus Ptolemæum regem Ægypti, & veritus est Ptolemæus à facie eius, & fugit, & ceciderunt vulnerati multi. 20. Et comprehendit ciuitates munitas in Terrâ Ægypti: & accepit spolia Terræ Ægypti. 21. Et conuertit Antiochus, postquam percussit Ægyptum in centesimo & quadragesimo tertio anno: & ascendit ad Israel, 22. & ascendit Ierosolymam in multitudine graui. 23. Et intrauit in sanctificationem cum superbiâ, & accepit altare aureum & candelabrum luminis, & vniuersa vasa eius, & mensam propositionis, & libatoria, & phialas & mortariola aurea, & velum, & coronas, & ornamentum aureum, quod in facie templi erat: & comminuit omnia. 24. Et accepit argentum, & aurum, & vasa concupiscibilia: & accepit thesauros occultos, quos inuenit: & sublatis omnibus abiit in terram suam. 25. Et fecit cædem hominum, & locutus est in superbiâ magnâ. 26. Et factus est planctus magnus in Israel, & in omni loco eorum: 27. & ingemuerunt principes, & seniores: virgines, & iuuenes infirmati sunt: & speciositas mulierum immutata est. 28. Omnis maritus sumpsit lamentum: & quæ sedebant in thoro maritali, lugebant: 29. & commota est terra super habitantes in eâ, & vniuersa domus Iacob induit confusionem. 30. Et post duos annos dierum, misit Rex principem tributorum in ciuitates Iuda, & venit Ierusalem cum turbâ magnâ. 31. Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo: & crediderunt ei. 32. Et irruit super ciuitatem repentè, & percussit eam plaga magna, & perdidit populum multum ex Israel. 33. Et accepit spolia ciuitatis: & succendit eam igni, & destruxit domos eius, & muros eius in circuitu: 34. & captiuas duxerunt mulieres: & natos, & pecora possederunt. 35. Et ædificauerunt ciuitatem Dauid muro magno & firmo, & turribus firmis, & facta est illis in arcem: 36. & posuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, & conualuerunt in eâ, & posuerunt arma, & escas, & congregauerunt spolia Ierusalem: 37. & reposuerunt

illic : & facti sunt in laqueum magnum. 38. Et factum est hoc ad insidias sanctificationi, & in diabolum malum in Israel : 39. & effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, & contaminauerunt sanctificationem. 40. Et fugerunt habitatores Ierusalem propter eos, & facta est habitatio exterorum, & facta est extera semini suo, & nati eius reliquerunt eam. 41. Sanctificatio eius desolata est sicut solitudo, dies festi eius conuersæ sunt in luctum, sabbata eius in opprobrium, honores eius in nihilum. 42. Secundùm gloriam eius multiplicata est ignominia eius: & sublimitas eius conuersa est in luctum. 43. Et scripsit rex Antiochus omni regno suo, vt esset omnis populus vnus : relinqueret vnusquisque legem suam. 44. Et consenserunt omnes Gentes secundùm verbum regis Antiochi : 45. & multi ex Israel consenserunt seruituti eius, & sacrificauerunt idolis, & coinquinauerunt sabbatum. 46. Et misit Rex libros per manus nuntiorum in Ierusalem, & in omnes ciuitates Iuda : vt sequerentur leges Gentium terræ: 47. & prohiberent holocausta, & sacrificia, & placationes fieri in templo Dei : 48. & prohiberent celebrari sabbathum, & dies solemnes: 49. & iussit coinquinari sancta, & sanctum populum Israel. 50. Et iussit ædificari aras, & templa, & idola, & immolari carnes suillas, & pecora communia. 51. & relinquere filios suos incircumcisos. & coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus, ita vt obliuiscerentur legem, & immutarent omnes iustificationes Dei. 52. Et quicumque non feciſſent secundum verbum regis Antiochi, morerentur. 53. Secundùm omnia verba hæc scripsit omni regno suo:& præposuit principes populo, qui hæc fieri cogerent. 54. Et iusserunt ciuitatibus Iuda sacrificare. 55. & congregati sunt multi de populo, ad eos qui dereliquerant legem Domini: & fecerunt mala super terram: 56. & effugauerunt populum Israel in abditis, & absconditis fugitiuorum locis. 57. Die quintâ decima mensis Casleu, quinto & quadragesimo & centesimo anno, ædificauit Rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, & per vniuersas ciuitates Iuda in circuitu ædificauerunt aras: 58. & ante ianuas domorum, & in plateis incendebant thura, & sacrificabant: 59. & libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos: 60. & apud quemcumque inueniebantur libri testamenti Domini, & quicumque obseruabat legem Domini, secundùm edictum regis, trucidabant eum. 61. In virtute suâ faciebant hæc populo Israel, qui inueniebatur in omni mense & mense in ciuitatibus. 62. Et quintâ & vigesimâ die mensis sacrificabant super aram, quæ erat contra altare. 63. Et mulieres, quæ circumcidebant filios suos, trucidabantur secundùm iussum regis Antiochi, 64. & suspendebant pueros à ceruicibus per vniuersas domos eorum : & eos, qui circumciderant illos, trucidabant. 65. Et multi de populo Israel definierunt apud se, vt non manducarent immunda : & elegerunt magis mori, quàm cibis coinquinari immundis: 66. & noluerunt infringere legem Dei sanctam, & trucidati sunt: 67. & facta est ira magna super populum valdè.

VERS. 1. ET FACTVM EST POSTQVAM PERCVSSIT ALEXANDER (Magnus) PHILIPPI (filius) MACEDO, QVI PRIMVS (Græcè πρότερον, id est, priùs) REGNAVIT IN GRÆCIA, scilicet, tota, ait Serarius: EGRESSVS DE TERRA CETHIM] id est, de regionibus Iudææ transmarinis (has enim Iudæi vocant Cethim) vti sunt Macedonia, Græcia, Cyprus &c. sic hodie eos, qui trans Alpes habitant Itali vocant tramontanos. Rursum nonnulli per *Cethim* accipiunt propriè Macedoniam (quæ hodie Albania dicitur) tum quia Philippus & Persæ vocantur reges Cethæorum, id est, Macedonum, 1. Mach. 8. 5. tum quia Suidas verbo *Latini* & κίτιεις asserit Macedoniam per postheſin dictã à Cetbim, nempe μακέλις & Attic. μάκελτα: sic & S. Hier. l. 5. in Isai. c. 23. & in c. 27. Ezech. & 11. Daniel per Cethim accipit insulas Macedoniæ; & S. Epiph. hereſi 30. ait, Alexandrũ dici egressum ex Cethim, id est ex Macedoniâ, quia in eâ erat genus Cypriorum, ac Rhodiorum, quibus propriè competit hoc nomen: Cethim enim teste Iosepho A l. 1. Ant. c. 7. propriè dicta est Cyprus, & indè quæuis aliæ insulæ, Insulas autem vocant Hebræi omnes transmarinæ regiones, vti sunt Italia, Græcia, Macedonia. Fauet, quod Liuius l. 5. Decade 2. nominet in Macedoniâ Citium, quo totus exercitus Persei conuenerat. Fauet quoq; vocis Macedoniæ affinitas cum Cethim. Quare Dionysius de situ orbis & Hesychius in Lexico, Macedoniam vocãt Macetam, & Macedones Macetas. Vnde Aus. in claris vrb. Epigr. 2. *Macetumq; attollere nomen*. Quin & Thucydides l. 2. c. 2. ait. Cyprios in Macedoniã transmigrasse, vt eis suum nomen Cethim indere potuerint. Sic & Theodor. Annius, Pintus, Fererius in Isaiæ 2. per Cethim accipiunt Macedoniam.

Cethim est Cyprus & Macedonia

DARIVM REGEM PERSARVM] vltimum cognomento Codomannum. Hunc percussit & occidit Alexander Magnus anno sexto regni sui, tumque monarchiam à Dario & Persis ad se & ad Græcos transtulit, factusq; monarcha regnauit alios sex annos: mortuus est enim anno regni sui duodecimo. Porrò Darius priùs vocatus est Codamus, & cauponam exercuit Susis, ait Dio. Chryſ. orat. 5. inde crea-

creatus est præfectus Armeniæ, ac tandem rex: quare non erat ex stirpe regia, sed id simulauit assumendo nomen regale Darii, ideoque eum Alexander inuasit, & regno sibi non debito priuauit.

VERS. 3. ET PERTRANSIIT VSQVE AD FINES TERRÆ] omnia sibi armis subiugans vsque ad Gangem & Oceanum Indicum, ait Iosephus, Liuius & Iustinus.

ET SILVIT TERRA IN CONSPECTV EIVS] præ terrore fortitudinis & victoriarum eius continuarum, vt nemo ei auderet resistere, nec contra eum hiscere, sicut mures silent in conspectu felis, & canes coram leone.

VERS. 4. ET CONGREGAVIT VIRTVTEM ET EXERCITVM] id est, exercitum non tam multitudine, quàm virtute militum metuendum, Alexãdri enim milites erant veterani, laboribus & præliis assueti, continuis victoriis animosi, vt omnia peruaderent & subiicerent. Est Hendiadis. vnde Græce est: *congregauit virtutem*, id est exercitum FORTEM.

Alexander voluit haberi Iouis filius.

ET ELEVATVM EST COR EIVS] adeò vt diuinitatẽ affectaret, & ab ipso Ioue satum se esse conrenderet. Quam opinionem vanam ex ingentibus victoriis, & adulantium blandimentis, & rebus supra fidem prosperis imbiberat, vt Olympiadem teste Agellio l. 13. c. 4. Iunonis pellicem faceret. Ad Græcos scripsit stolidus, & vt ipsum Deum facerent iussit, vt ait Ælianus l. 2. variæ historiæ cap. 19. sed à Lacedæmoniis derisus, vecordiæ & stuporis inculatur, vt idem Ælianus est auctor lib. 5. cap. 2. Adulatus est ei sacerdos Hammonis pro παι διον, id est, *puer fili*, vocans eum παι διος, id est, *fili Iouis*.

VERS. 6. POST HÆC] anno regni sui 12, monarchiæ verò sexto, ætatis 33. DECIDIT IN LECTVM] vel ex nimio potu, vti narrat Plutar. in eius vitâ, & Seneca epist. 83. vel ex veneno, vt censet Curtius.

VERS. 7. ET VOCAVIT PVEROS] id est Duces & Principes sibi intimos, vti fuere Ptolomæus Lagi filius, Seleucus, Antigonus, Aridæus, Perdiccas, Cassander, & alii: ET DIVISIT ILLIS REGNVM SVVM] Idem asserit Iosephus Gorionides l. 3. ac S. Cyril. Ierosol. Catechesi 4. de S. Script. & alii. Fauet quod scribit Curtius l. 10. c. 10. *Credidere*, inquit, *quidam testamento Alexandri distributas esse prouincias*; idq; à variis auctoribus traditum asserit, licet ipse contrarium sentiat. Potrò Auctori nostro, cui quasi scriptori Hagiographo Patres Græci & Latini, imo tota Ecclesia fidem sacram tribuit, magis credendum est, quàm Diodoro, Iustino, Curtio & Orosio asserentibus, Perdiccam post mortem Alexandri prouincias inter Principes distribuisse: quod tamen fieri quoq; potuit, nimirũ vt Alexander Perdiccæ dato annullo, quasi secreti sui conscio mandarit, vt imperium suũ iu duodecim Principes diuideret. Id enim fecit Perdiccas, vtique id non facturus, sed sibi plurima retenturus, nisi id ei Alexander mandasset. Rursum S. Thom. Glossa, Dion. Iosephus, Stephanus sic exponunt: *Diuisit illis regnũ* id est diuidendum reliquit, exposuit & obtulit. q. d. Alexander moriens nullum certum hæredẽ designauit, sed voluit, vt Principes inter se illud ex æquo diuiderent Audi nunc Iustinum l. 12. *Cùm deficere eũ amici viderent, quærunt, quẽ imperii faciat hæredem? Respondit dignißimum. Tanta illi magnitudo animi fuit, vt cùm Herculem filium suum, cùm fratrẽ Aridæum, & cùm Roxanem vxorem prægnantem relinqueret, oblitus necessitudinem, dignißimum nuncuparet, hæredem. Sexto die præclusa voce, exemptum digito annulum Perdiccæ tradidit. Quæ res gliscentem amicorum dissensionem sedauit. Nam etsi non voce nuncupatus hæres, indicio tamen electus esse videba-*

An Alexãder prouincias suis diuiserit?

Porrò inter hos duodecim Alexandri hæredes & successores primarii fuere quatuor, nimirum Ptolomæus, qui Ægyptum; Antigonus, qui Asiam, Aridæus, qui Macedoniam; Seleucus, qui Syriam, Babyloniam & Persiam, ac victo Antigono Asiam occupauit.

VERS. 8. ET MORTVVS EST] Babylone, ex veneno dolo Antipatri ei dato, ait Beda & Q. Curtius; vel vt alii ex crapulâ vel ex vteroque: plura de gestis Alexãdri dixi Daniel c. 8. Vide hic vanitatem regum & regnorum mundi. En tibi Alexander, qui mundum subiugarat, & nouos mundos, quos subiugaret, quærebat, sex tantùm annis imperio suo gauisus est, ac sexto anno mortuus exiguo tumulo conditus, sepultusque iacet. Verè Iuuenal, Satyra 10.

Alexander speculum vanitatis.

Vnus Pellæo iuueni (Alexandro) *non sufficit orbis,*
Æstuat infelix angusto limite mundi &c.
Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur
Quantula sunt hominum corpuscula.

Hinc Apelles pinxit Alexandrum, quasi fulmen manu tenentem, eò quòd instar fulminis omnia peruaserit, sed & illico disparuit, vt fulmen. Narrat Petrus Alphonsus plures philosophos (fortè Gymnosophistas, qui olim quæstiones ab Alexandro propositas resoluerant) auditâ morte Alexandri ad funus accurrisse. Atque vnus, inquit, dicebat: *Heri totius terrâ spatiositas Alexandro non suffecit: nũc trium, quatuorue vulnarũ spatiũ illi ipsi sufficit.* Aiebat *Gnomã.* alius: *Heri potuit Alexander à morte multos liberare; hodie seipsum non potest.* Alius, cùm aureum eius loculum videret: *Heri Alexander ex auro fecit thesaurũ, hodie aurum ex ipso fecit thesaurũ.* Alius: *Heri Alexander terrãm oppressit: hodie à terrâ opprimitur.*

Denique mater Alexandri Olympias ingemuit: *O fili*, inquit, *qui cæli particeps esse studebas, ne iis quidem potiri vales, quæ mortalium omnium communia sunt, terra & sepultura.* Mansit enim cadauer insepultum Alexandri ad triginta dies ob principum dissidia. Ite nunc filii Adæ, terræ, vt talpæ inhiate, agros agris, vrbes vrbibus, regna regnis accumulate, eras morituri.

O curas hominum! ô quantum est in rebus inane!

Pulcher fuit Alexander, nunc est putre cadauer: fuit Cyrus, nunc est Irus: fuit remex calicum, nunc est esca vermium; fuit terror gentium, nunc est præda dæmonum: fuit inclytus rex gloriæ, nunc est follis & fomentum gehennæ, eritq; semper in omnem æternitatem. Hoc speculum intuere ô Lector, tibiq́ue dicito: *Hodie Alexandro, cras mihi.*

VERS. 11. ET EXIIT EX IIS RADIX PECCATRIX ANTIOCHVS ILLVSTRIS] q. d. ex vno ducum Alexandri, & post eius mortem regum, prognatus est Antiochus Epiphanes, puta ex Seleuco, qui victo Antigono sibi diadema Asiæ imposuit anno 12. post mortem Alexandri. A Seleuco enim sextâ generatione descendit *Epiphanes*, id est, illustris. Veriùs ab aliis dictus *Epimanes*, id est, insanus; tũ quia multa stulta & insana factitauit, quæ ex Leonico recensui Dan. 11. 21. tum quia quasi furiis infernalibus actus insaniuit, & crudelissimè sæuiit in Iudæos. Aliam causam dat Polybius, quod à Magis per magiam fuerit intoxicatus, & in mentis delirium, vesaniaḿque actus.

Epiphanes vocatur *radix peccatrix*, quia sicut ex radice

radice germinant poma & fructus, sic ex Epiphanie germinarunt omnia peccata, superbiæ, auaritiæ, libidinis, crudelitatis, impietatis, sacrilegiorum &c. [illegible] pite & seq. audiemus. Hinc ipse fuit expressus typus & præcursor Antichristi, qui 2. Thessal. 2. à Paulo vocatur *homo peccati*, quia erit impiissimus & sceleratissimus.

FILIVS ANTIOCHI REGIS (cognomento magni) QVI FVERAT ROMÆ OBSES] Antiochus enim magnus cum Hannibale victus à Scipione Asiatico, fratre Scipionis Africani, eò quòd Hannibalis consilia neglexisset, Scipioni & Romanis obsidem pacis & fœderis dedit filium suum iuniorem Ant. Epiphanem. Sed Epiphanes mortuo patre, & fratre seniore Seleuco Philopatore per dolum ab Heliodoro interfecto, clam Româ elapsus in Syriam, ibi regnare cœpit anno 137. REGNI GRÆCORVM] B id est post mortem Alexandri Magni anno 145. Nam anni Græcorum incipiunt à Seleuco, qui 12. anno à morte Alexandri regem Asiæ se fecit, regnumque ad posteros propagauit, vti dixi in Proœmio quæst. 3.

VERS. 12. IN DIEBVS ILLIS EXIERVNT EX ISRAEL FILII INIQVI] quorum dux fuit Iesus Oniæ Pontificis frater, qui Gentilizans & Græcizans Iasonem se vocauit, & Pontificatum fratre Onia ejecto, inuasit, de quo lib. 2. c. 4. 7. Item Menelaus, Simon & similes de quibus l. 2. c. 5. Hi videntes iniquitatem æquè ac potentiam Antiochi Epiphanis Syriæ & Iudææ dominantis, eius impietati se conformarunt vt ab eo opes & honores consequerentur, ac ceteris Iudæis præficerentur, fierentq; Pontifices & gubernatores, imo Domini Iudæorum, nimirum,

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Sicut ergo pius rex Dauid Iudæos fecit pios, sic C impius Epiphanes, eos fecit impios,

VERS. 14. DEDIT (Epiphanes) ILLIS POTESTATEM VT FACERENT IVSTITIAM GENTIVM] vt scilicet Gentilium ritus, & mores, ac præsertim falsam religionem & idololatriam, liberamque libidinem sequerentur, & in Iudæam inducerent; vnde sequitur:

VERS. 15. *Gymnasiũ quid?* ET ÆDIFICAVERVNT GYMNASIVM IN IEROSOLYMIS SECVNDVM LEGES NATIONVM] in quo scilicet adolescentes discerent non tantum Gentilium fabulas & litteras, vti censent S. Thom. & Lyran. item digladiari, sagittare, certare cursu, saltu, disco, ac luctari in palæstrâ &c. sed etiam docerentur omnem luxuriam, etiam contra naturam pæderasticam & sodomiticam, vnde gymnasiis hisce adduntur ephebiæ siue lupanaria l. 2. c. 4. 12. Et talia D erexere impii reges olim in Iudâ, quæ effæminatorum vocantur, quibus præerat quasi sacerdotissa & principissa mater Asæ regis Iuda 3. Reg. 15. 12, sed Asa, aliique pii reges ea sustulerunt: restituit verò Herodes teste Iosepho l. 14. c. 9. & l. 15. cap. 11. Disce hic, quòd sicut veræ religionis comes est puritas ac castitas; sic falsæ, ac hæresis comes est impuritas & libido: certè Virginum tam virorum, quàm feminarum agmina, quæ votam Deo castitatem religiosè per omnem vitam seruant, non nisi in orthodoxâ fide reperies.

VERS. 16. ET FECERVNT SIBI PRÆPVTIA] id est præputia sibi in circumcisione refecta certis instrumentis & medicamentis attraxerunt, & recrescere fecerunt, vt circumcisionem & Iudaismum hoc facto euitarent, & Gentilismum profiterentur; huius enim rei symbolum erat præputii reductio, vide dicta 1. Corint. 7. 18. ad illa: *non adducat præputium.* A

ET PARATVM EST REGNVM (Asiæ & Syriæ) VERS. 17. IN CONSPECTV ANTIOCHI (Epiphanis) Seleucus enim Philopator senior frater Epiphanis dolo Heliodori fuit occisus; quare Epiphanes adiuuantibus Eumene & Attalo vicinis regibus facilè patris regnum solus occupauit. Nec hoc contentus: CÆPIT REGNARE IN TERRA ÆGYPTI] nam vt sequitur:

ET INTRAVIT IN ÆGYPTVM IN MVLTITVDINE GRAVI] id est copiosa, puta numeroso magnoque exercitu. Est enallage, ponitur enim quantitas continua, pro discreta, puta grauis, siue magna pro multa, sic *muscagrauissima* vocatur plurima Exodi 8. 24. vide ibi dicta. Porrò Ant. Epiphanes bis intrauit in Ægyptum, simulans se velle adiuuare Ptol. Philometorem suum ex Cleopatrâ sorore nepotem & puerum, sed reuera eâ mente, vt excluso nepote ipse regnum Ægypti suo regno Asiæ adiiceret. Primò intrauit anno secundo regni sui, de quo agitur 2. Mach. 4. 21. Secundò, anno sexto regni sui qui fuit Græcorum 142. de quo hic agitur, nam anno sequenti 143. ex Ægypto ascendit in Israel, vt dicitur v. 21. VERS. 18.

ET INGRESSVS EST SANCTIFICATIONEM] id est sanctuarium, puta templum Iudæis sanctissimum, indeque sacrilege abstulit ALTARE AVREVM, id est altare thymiamatis, ET MENSAM AVREAM, in qua 12. tribus Deo offerebant 12. panes PROPOSITIONIS, & LIBATORIA,] id est cyathos crateres, aliaque vasa, quibus vinum, oleum, sanguis victimarum Deo libabatur, id est, ad cornu altaris effundebatur. VERS. 23.

ET FECIT CÆDEM HOMINVM] nimirum, vt dicitur 2. Machab. 5. 12. *Fiebant cædes iuuenum, at seniorum & mulierum, & natorum exterminia virginumq; & paruulorum neces. Erant autem toto triduo* 80. *millia interfecti.* 40. *millia vincti, non minus autẽ venundati.* Causa fuit, quòd Romani iusserint Antiochum Epiphanem ex Ægypto excedere, ac Ptol. Philometori regi amico illam liberam relinquere: Publius enim Popilius Lenas Legatus Roman. qui Romæ Antiocho Epiphani familiaris fuerat, nauibus appulsus Alexandriam Antiochum virga circumscribens circulo in arenâ illi dixit: *Senatus populusq; Romanus præcipiunt, vt Ægypto recedas, nec pugnes in Ptolomæos; & isto in loco respondeas, quid cõsilii geras; an pacem, an bellum cupias?* Quibus ille perterritus ait: *Si hoc placet Romanis, recedendum est.* Itaque statim mouit exercitum. Ita Iosephus l. 12. Antiq. c. 6. Liuius l. 5. dec. 5. Appianus in Syriaco, Iustinus & alii. Quare tunc frendens Antiochus castra mouit in vicinos Iudæos, in eosque suam indignationem & furorem effudit.

ET LOCVTVS EST IN SVPERBIA MAGNA] iactans se, quasi esset Deus quidam terrestris, cui omnes obedire deberent, & cui nemo resistere posset, vti faciet eius antitypus Antichristus. Vide dicta Daniel. 11. 36.

ET SPECIOSITAS MVLIERVM IMMVTATA EST] tum quia ipsæ depositis vestibus speciosis in communi luctu lugubres, id est nigras & squalidas induerunt; tum quia timor, meror & angor faciebat eas pallidas, & luridas. Sic in Chaldæorũ clade ait Ierem. Thren. 1. de virginibus: *Egressus est à filiâ Sion omnis decor eius.* De adolescentibus c. 4. v. 2. *Filii Sion inclyti, & amicti auro primo, quomodo reputati* VERS. 27.

tati sunt in vasa testea,& v.7. de Nazaræis: Candidiores Nazaræi niue,nitidiores lacte,rubicundiores ebore antiquo,sapphiro pulchriores;denigrata est super carbones facies eorum;& non sunt cogniti in plateis.

VERS.29. ET COMMOTA EST TERRA] Iudæa perculsa & concussa fuit ingenti terrore, mœrore & angore; SVPER HABITANTES IN EA] scilicet propter incolas Iudæos ab Antiocho occisos,captos, & venditos.

VERS.30. ET POST DVOS ANNOS DIERVM, id est post duos integros annos omnibus suis diebus planè expletos, ita vt insuper aliquot dies excurrerent, Ant. Epiphanes MISIT PRINCIPEM TRIBVTORVM] quem ipse colligendis tributis præfecerat, nomine Apollonium ad Iudæos non tantùm spoliandos, sed & iugulandos, vt dicitur 2. Machab. 5. 24. qui præterea.

B

VERS.33. SVCCENDIT EAM (Ierosolymam iam à se spoliatam) IGNI, ET DETRAXIT DOMOS ET MVROS EIVS IN CIRCVITV] ne Antiocho rebellare posset.

VERS.35. ET ÆDIFICAVERVNT CIVITATEM DAVID] scilicet arcem Sion, quæ toti vrbi subiacenti quasi rupes, vel turris dominabatur, MVRO MAGNO (alto) ET FIRMO.

VERS.36. ET POSVERVNT ILLIC GENTEM PECCATRICEM] scilicet milites rapaces,homicidas & sceleratos,qui Iudæos diriperent,vincirent,mactarent.

VERS.38. ET FACTVM EST HOC AD INSIDIAS SANCTIFICATIONI] id est sanctuario,siue templo, vt scilicet insidiarentur Iudæis euntibus ad tẽplum sacrificii. vel orationis causa, ac erumpentes ex arce in eos irruerent, eosq; spoliarent, caperent, vulnerarent. Volebat enim Antiochus abolere Dei veri cultum, ac Iudæos cõpellere ad adorandum sua idola,ideoque imaginẽ Iouis Olympii collocarat in templo.

C

ET IN DIABOLVM MALVM IN ISRAEL] tum quia milites hi erant diaboli,id est, calumniatores; calumniabantur enim euntes ad templum, quasi illud contra Antiochum munire vellent; tum ipsi quasi dæmones eos expilabant, verberabant, laniabant, adeò vt ipsum templum cæsorum sanguine implerent, & polluerent; tum denique quia eas à cultu Dei ad cultum Iouis, id est diaboli compellebant, simulque ad scortandum in lupanaribus templo adiectis inuitabant; quod erat opus planè diabolicum.

VERS.43. ET SCRIPSIT REX ANTIOCHVS decretum, quo præcipiebat,VT OMNIS POPVLVS ESSET VNVS, id est vniformis in fide & religione, vt scilicet omnes sibi subditi vnirentur sibi in eâdem superstitione & idololatria, sicut vniebantur in eodem regno,

D

ideoq; VT RELINQVERET VNVSQVISQVE LEGEM SVAM] nimirum vt Iudæi relinquerent legem & cultum Dei sui datum per Mosen, & capesserent legem & cultum Antiochi.

Expedit, vt in vno regno vna sit religio, sed vera & orthodoxa. Nam, si falsa sit expedit esse plures,vt vera ex falsarum varietate emicet & agnoscatur, vti aiebat Card. Hosius.

VERS.45. ET MVLTI EX ISRAEL CONSENSERVNT SERVITVTI EIVS] Græcè τῇ λατρειᾳ, id est, latriæ, siue sacræ eius seruituti, cultui & adorationi,vt scilicet non alium Deum colerent latria, nec alteri Deo seruirent,quam Deo Antiochi regis sui, putà Ioui Olympio, ipsique Antiocho. Ipse enim vnà cùm Ioue volebat coli vt Deus.

VERS.46. ET MISIT REX LIBROS] id est litteras & epistolas. Has enim significat Heb. *sepher* id est liber

A ET MISIT decreta, quibus iussit COINQVINARI SANCTA, id est, violari & prophanari sanctum templum,sanctaque eius sacrificia, ritus,sabbatha,festa &c. ET SANCTVM POPVLVM ISRAEL, vt abiecta sancta fide & lege Dei pollueret se sacrilegis victimis & superstitionibus gentium,& idolorum: vnde explicans subdit: VERS.49.

IMMOLARI CARNES SVILLAS,id est sues& porcos lege Mosi immundos, ideoque comedi & immolari vetitos, ET PECORA COMMVNIA,id est, immunda; quæ enim immunda sunt, gentibus erant communia; quæ verò munda, Iudæis peculiaria & propria. Leuit. 11. Hinc Deus volens S. Petrum conuertere Cornelium & gentes immundas ad Christum,per visum iussit ei immunda animalia comedere dicens: *Quod Deus purificauit, tu commune*,id est immundum,*ne dixeris* Actor.10.15. VERS.50.

B ET IMMVTARENT OMNES IVSTIFICATIONES DEI] id est violarent omnes Dei sanctiones & leges: hæ enim vocantur iustitiæ & iustificationes, quia præscribunt id quod æquum & iustum est. VERS.51.

ET CONGREGATI SVNT MVLTI DE POPVLO AD EOS QVI DERELIQVERVNT LEGEM DOMINI] ad apostatas cum eis apostatando à lege Dei, puta ad Iasonem, Alcimum, Menelaum, ceterosque Apostasiæ duces. VERS.53.

ET EFFVGAVERVNT DE POPVLO ISRAEL] eos, qui apostatare nolebant,sed in vera Dei lege,cultuque constanter perseuerabant,vt cogerentur fugere ad antra & speluncas, ibique se abdere. VERS.56.

DIES 15. MENSIS CASLEV (qui nostro Nouembris respondet) ÆDIFICAVIT (& collocauit) SVPER ALTARE DEI in templo Ierosolymitano, ABOMINANDVM IDOLVM DESOLATIONIS,] Iouis Olympii, quod futurum erat causa omnis calamitatis & desolationis,vti prædixerat Daniel c.11.11. VERS.57.

C IN VIRTVTE SVA (Græcè ἐν ἰσχύι, id est vi & robore suo,hoc est violenter) FACIEBANT satellites Antiochi HÆC POPVLO ISRAEL, QVI INVENIEBATVR IN OMNI MENSE ET MENSE, id est quolibet mense, IN CIVITATIBVS] per mensem intellige neomeniam, siue primum diem mensis, qui Iudæis erat solennis & quasi sacer; vnde tunc ex pagis & villis confluebant in vrbem audituri Dei legem, sicut accolæ Romæ eodem die confluebant Romam, indeque Calendæ sunt dictæ, vt ostendi Leuit.28. 11. Sensus est q.d. milites Antiochi obseruabant eos, qui Neomeniam,ex lege Mosis obseruabant,eosq; malè mulctabant, imò mactabant. Atque vt Neomeniam, id est solennitatem primæ diei mensis abolerent, ipsi VERS.62.

D QVINTÂ ET VIGESIMÂ DIE MENSIS SACRIFICABANT SVPER ARAM, à se Ioui Olympio erectam, QVÆ ERAT CONTRA ALTARE holocaustorum, Deo dicatum in templo Ierosolymitano. In hâc ergo arâ non tantùm Ioui, sed & ipsi Antiocho,quasi Deo sacrificabant. Ipse enim voluit coli vt Deus, vti prædixit Daniel c.11. 36. ideoq; typus fuit Antichristi. Nolebant idololatriæ sacrificare in altari Dei,ne viderentur Deo Hebræorum sacrificare; & illud quasi profanum populo facerent abominatione; vnde & in eodem collocarunt statuam Iouis Olympii, coram quâ in arâ vicinâ, ab eisdem Ioui erectâ sacrificabant.

ET ELEGERVNT MAGIS MORI,& variè excruciari, QVAM CIBIS COINQVINARI IMMVNDIS,] quàm comedere carnem porcinam, similesque Leuit.11. vetitas, vt idcircò excruciatus fuit Eleazarus & septem VERS.65.

septem fratres Machabæi 2. Machab. 7. Hi ergo omnes glorioſi fuere illo priſco, rudique ſæculo martyres. Audi Ioſephum lib. 12. cap. 7. *Quamobrem quotidie necabantur excruciati tormentis crudeliſſimis, flagris etiam cæſi & lacerati corpora, vini adhuc & ſpirantes ſuffigebantur crucibus: vxores autem eorum, & circumciſos liberos ſtrangulabant iuxta mandatum Regium, & ſuſpendebant à crucifixorum patentum ceruicibus.* Hoc eſt, quod prædixit Daniel. cap. 11. v. 33. & 35. *Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur vſque ad tempus præfinitum.*

ET FACTA EST IRA MAGNA DEI SVPER POPVLVM VALDE] q. d. Deus indignans Iudæis ob eorum ſcelera, permiſit eos tam attrociter affligi ab Antiocho. VERS. 67.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mathathias opponit ſe Antiocho, mox v. 23. Iudæum idolis immolantem æquè, ac præfectum Antiochi ad id cogentem occidit, exclamans: Omnis qui habet zelum, exeat poſt me. *Fugit ergo cum ſe ſequentibus in montes, qui v. 37. ſabbathis inuaſi ſinunt ſe occidi, mox ne omnes intereant, armis ſe defendunt. Tertiò v. 44. Mathathias colligit exercitum & fidem, patriamque propugnat, mox moriturus, filios, ceteroſque ad idem & ad zelum legis cohortatur, eiſque Iudam filium in belli Ducem aſſignat.*

1. IN diebus illis ſurrexit Mathathias filius Ioannis filij Simonis, ſacerdos ex filiis Ioarib ab Ieruſalem, & conſedit in monte Modin: 2. & habebat filios quinque Ioannem, qui cognominabatur Gaddis: 3. & Simonem, qui cognominabatur Thaſi: 4. & Iudam, qui vocabatur Machabæus: 5. & Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: & Ionathan, qui cognominabatur Apphus. 6. Hi viderunt mala quæ fiebant in populo Iuda, & in Ieruſalem. 7. Ex dixit Mathathias: Væ mihi, vt quid natus ſum videre contritionem populi mei, & contritionem ciuitatis ſanctæ, & ſedere illic, cùm datur in manibus inimicorum? 8. Sancta in manu extraneorum facta ſunt: templum eius ſicut homo ignobilis. 9. Vaſa gloriæ eius captiua abducta ſunt: trucidati ſunt ſenes eius in plateis, & iuuenes eius ceciderunt in gladio inimicorum, 10. Quæ gens non hæreditauit regnum eius, & non obtinuit ſpolia eius? 11. Omnis compoſitio eius ablata eſt. Quæ erat libera, facta eſt ancilla. 12. Et ecce ſancta noſtra, & pulchritudo noſtra, & claritas noſtra deſolata eſt, & coinquinauerunt ea Gentes. 13. Quò ergo nobis adhuc viuere? 14. Et ſcidit veſtimenta ſua Mathathias, & filii eius: & operuerunt ſe ciliciis, & planxerunt valdè. 15. Et venerunt illic qui miſſi erant à Rege Antiocho, vt cogerent eos, qui confugerant in ciuitatem Modin, immolare, & accendere thura, & à lege Dei diſcedere. 16. Et multi de populo Iſrael conſentientes acceſſerunt ad eos: ſed Mathathias, & filii eius conſtanter ſteterunt. 17. Et reſpondentes qui miſſi erant ab Antiocho, dixerunt Mathathiæ: Princeps & clariſſimus & magnus es in hâc ciuitate & ornatus filijs & fratribus. 18. Ergo accede prior, & fac iuſſum regis, ſicut fecerunt omnes Gentes, & viri Iuda, & qui remanſerunt in Ieruſalem: & eris tu, & filii tui, inter amicos regis, & amplificatus auro & argento, & muneribus multis, 19. Et reſpondit Mathathias, & dixit magna voce: Et ſi omnes Gentes regi Antiocho obediunt, vt diſcedat vnuſquiſque à ſeruitute legis patrum ſuorum, & conſentiat mandatis eius: 20. ego & filii mei, & fratres mei, obediemus legi patrum noſtrorum. 21. Propitius ſit nobis Deus: non eſt nobis vtile relinquere legem & iuſtitias Dei, 22. Non audiemus verba regis Antiochi, nec ſacrificabimus tranſgredientes legis noſtræ mandata, vt eamus altera via. 23. Et vt ceſſauit loqui verba hæc, acceſſit quidam Iudæus in omnium oculis ſacrificare idolis ſuper aram in ciuitate Modin, ſecundùm iuſſum regis: 24. & vidit Mathathias, & doluit, & contremuerunt renes eius, & accenſus eſt furor eius ſecundùm iudicium legis, & inſiliens trucidauit eum ſuper aram: 25. ſed & virum quem rex Antiochus miſerat, qui cogebat immolare, occidit in ipſo tempore, & aram deſtruxit. 26. Et zelatus eſt legem, ſicut fecit Phinees Zamri filio Salomi. 27. Et exclamauit Mathathias voce magnâ in ciuitate, dicens: Omnis, qui zelum habet legis ſtatuens teſtamentum, exeat poſt me. 28. Et fugit ipſe, & filij eius in montes, & reliquerunt quæcumque habebant in ciuitate. 29. Tunc deſcenderunt multi quærentes iudicium & iuſtitiam in deſertum: 30. & ſederunt ibi ipſi, & filii eorum, & mulieres eorum, & pecora eorum: quoniam inundauerunt ſuper eos mala. 31. Et

renuntiatum est viris regis,& exercitui, qui erat in Ierusalem ciuitate Dauid, quoniam discessissent viri quidam, qui dissipauerunt mandatum regis, in loca occulta in deserto,& abijssent post illos multi. 32. Et statim perrexerunt ad eos, & constituerunt aduersus eos prælium in die sabbathorum, 33. & dixerunt ad eos; Resistetis & hactenus adhuc? exite, & facite secundùm verbum regis Antiochi, & viuetis. 34. Et dixerunt: Non exibimus, neque faciemus verbum regis, vt polluamus diem sabbatorum. 35. Et concitauerunt aduersus eos prælium. 36. Et non responderunt eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilauerunt loca occulta. 37. dicentes: Moriamur omnes in simplicitate nostra: & testes erunt super nos cælum & terra, quod iniustè perditis nos. 38. Et intulerunt illis bellum sabbatis: & mortui sunt ipsi, & vxores eorum, & filij eorum, & pecora eorum, vsque ad mille animas hominum. 39. Et cognouit Mathathias, & amici eius, & luctum habuerunt super eos valdè. 40. Et dixit proximo suo: Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, & non pugnauerimus aduersus gentes pro animabus nostris, & iustificationibus nostris: nunc citiùs disperdent nos à terra. 41. Et cogitauerunt in die illa, dicentes: Omnis homo quicumque venerit ad nos in bello die sabbatorum, pugnemus aduersum eum: & non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis. 42. Tunc congregata est ad eos synagoga Assidæorum fortis viribus ex Israel, omnis voluntarius in lege: 43. & omnes, qui fugiebant à malis, additi sunt ad eos,& facti sunt illis ad firmamentum. 44. Et collegerunt exercitum, & percusserunt peccatores in ira sua, & viros iniquos in indignatione sua: & ceteri fugerunt ad nationes, vt euaderent. 45. Et circuiuit Mathathias,& amici eius, & destruxerunt aras: 46. & circumciderunt pueros incircumcisos quotquot inuenerunt in finibus Israel: & in fortitudine. 47. Et persecuti sunt filios superbiæ, & prosperatum est opus in manibus eorum: 48. & obtinuerunt legem de manibus gentium, & de manibus regum: & non dederunt cornu peccatori. 49. Et appropinquauerunt dies Mathathiæ moriendi, & dixit filijs suis: Non confortata est superbia, & castigatio, & tempus euersionis, & ira indignationis. 50. Nunc ergo ô filij, æmulatores estote legis, & date animas vestras pro testamento patrum vestrorum. 51. & mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum. 52. Abraham nónne in tentatione inuentus est fidelis,& reputatum est ei ad iustitiam? 53. Ioseph in tempore angustiæ suæ custodiuit mandatum, & factus est Dominus Ægypti. 54. Phinees pater noster zelando zelum Dei accepit testamentum sacerdotij æterni. 55. Iesus dum impleuit verbum,factus est dux in Israel. 56. Caleb, dum testificatur in ecclesia, accepit hæreditatem. 57. Dauid in sua misericordia consecutus est sedem regni in sæcula. 58. Elias,dum zelat zelum legis, receptus est in cælum. 59. Ananias & Azarias & Misael credentes, liberati sunt de flamma. 60. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum. 61. Et ita cogitate per generationem & generationem: quia omnes qui sperant in eum, non infirmantur. 62. Et à verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria eius, stercus & vermis est: 63. hodie extollitur,& cras non inuenietur: quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius perijt. 64. Vos ergo filij confortamini,& viriliter agite in lege; quia in ipsa gloriosi eritis. 65. Et ecce Simon frater vester, scio quod vir consilii est: ipsum audite semper, & ipse erit vobis pater. 66. Et Iudas Machabæus fortis viribus à iuuentute sua, sit vobis princeps militiæ, & ipse aget bellum populi. 67. Et adducetis ad vos omnes factores legis: & vindicate vindictam populi vestri. 68. Retribuite retributionem Gentibus, & intendite in præceptum legis. 69. Et benedixit eos, & appositus est ad patres suos. 70. Et defunctus est anno centesimo & quadragesimo sexto & sepultus est à filiis suis in sepulchris patrum suorum in Modin, & planxerunt eum omnis Israel planctu magno.

VERS. 1.

IN DIEBVS ILLIS SVRREXIT MATHATHIAS] Siue per crasin *Mathias*, vti eum vocat Iosephus & Theodor. quod nomẽ Hebr. significat *donum Dei*, ac proinde idem est, quod Græcè Theodosius, Theodorus, vel inuersè Dorotheus, ac Latinè Adeodatus: magno enim dono hic vir à Deo datus fuit Israeli ad resistendum Antiocho.

Qualis Mathathias. Resp.

Quæres, quis & qualis fuit Mathathias? Resp. fuisse ex tribu Leui sacerdotem primæ classis, puta ex stirpe Ioarib, quæ inter familias sacerdotales prima ponitur. 1. Paral. 24.7. Porrò Mathathias hîc à Deo eum eligente, impellenteque & populo approbante factus est Pontifex & Dux, vindexq; populi contra cõmunem hostem Antiochum; nam post reditum è captiuitate iussu Cyri, Darij & Artaxerxis ijdem fuere Pontifices & Duces populi teste Iosepho l. 11. c. 4. Idem liquet 1. Esdræ 7. v. 25. & 26. & 2. Esdræ 9. 36. Esto enim Mathathias

Cornel. in Libros Machab.

non esset oriundus ex ea stirpe proxima Pontificum, tamen illâ deficiente ad eum, quasi primæ classis sacerdotem deuoluebatur Pontificatus. Nã Onias [illegible]mento sanctus, iam erat interfectus anno quinto Antiochi, qui erat 145. Græcorum. Onias verò filius, scilicet, Onias iunior profugerat in Ægyptum, ac Heliopoli factus erat Pontifex noui templi, quod ab eo dictum est Onion: Iason autem frater Oniæ factus apostata, cæteros apostatare & ad Gentilismum transire cogebat. Quare ad Mathathiam spectabat capessere Pontificatum & Ducatum populi, vt religionem æquè ac remp. in extremum periculum ab Antiocho adductam tueretur & propugnaret. Præsertim cum non esset alius, qui id auderet, sed omnes metu Antiochi vel laterent & tacerent, vel diffugerent. Ipsum ergo Deus excitauit, animosq; illi addidit ad id audendum, vt Dei fidem & cultũ & patriæ salutem conseruaret. Fecit hoc ipse anno Antiochi nono, qui fuit Græcorum 145. Quocirca Chal.Cant.6.v.6. Iosephus & Iosippus, Aben Ezra, & Hebræi Mathathiam vocant summum sacerdotem siue Pontificem, idque tum ex designatione Dei, tum ex electione populi, tum ex iure successionis & propinquitatis, vti dixi. ita Abul. in c.20.Exodi qu. 25. Serarius, Sigonius, Seu. Sulpitius, Torniellus, Genebr. quos citat & sequitur Salianus. Hinc Mathathias Phinees Pontificem vocat patrem suum: ergo ex Pontifice prognatus, cæteris deficientibus, ius ei succedendi habebat. Paucis verò mensibus fuit Pontifex & Dux, quia eodem anno mortuus, sibi successorem Pontificem & Ducem designauit filium suum Iudam Machabæum.

Fuit Pontifex.

VERS.2. ET HABEBAT FILIOS QVINQVE, IOANNEM, QVI COGNOMINABATVR GADDIS] Gaddis, id est aceruus, vel cumulus frugum, q. d. Abundius vel Abundantius: quo nomine vocati sunt martyres duo sub Diocletiano, quorum sacra lipsana sub Gregor.XIII. Pont. solenni pompa translata fuere ad Domum professam Societatis Iesu Romæ.

VERS.3. ET SIMONEM QVI COGNOMINABATVR THASI] id est *hircus:* תיש *thais* enim est hircus, vel *extisor* à rad. תזז *tazaz*, id est, exscindere.

VERS.4. ET IVDAM QVI VOCABATVR MACHABÆVS] Etymon Machabæi in Proœmio dedi. Hoc cognomen primò datum fuit Iudæ, & ab eo cæteri fratres & socij vocati sunt Machabæi, vt ex hoc loco liquet. Est Prolepsis siue Anticipatio; Iudæ enim hoc cognomen inditum est, non à puero, sed posteà, cùm ipse vexillis suis inscripsit nomen *Machabi.* vt dixi in Proœmio. Sic Antiochi posteà à factis & victorijs cognominati sunt Soteres, Epiphanes, Ceraunij, Callinici, Nicatores; & Ptolomæi vocati sunt Eupatores, Philadelphi, Philometores, Euergetes &c.

VERS.5. ET ELEAZARVM QVI COGNOMINABATVR ABARON] id est *fortis:* אביר *abbir* enim est potens, fortis.

ET IONATHAM QVI COGNOMINATVR APHVS] id est, *ira consilij*, vel *volans consilium*; fortè quòd natura ardens & cholericus esset, ideoque celeris ingenij, velociscque consilij, quod in bellis vtilissimum est. ita Pagnin. in nom. Hebr,

VERS.7. VÆ MIHI] Planctus hic Mathathiæ de vastatione templi & Ierosolymæ processit ex zelo religionis, quo ardebat. Simile fuit zelus & planctus Ieremiæ ob excisam Ierusalem in Threnis, & Ieremiæ 26.

TEMPLVM EIVS SICVT HOMO IGNOBILIS] id est, vilis, pauper, rusticus, imò stultus, fatuus & motio quem omnes impunè irrident, calcant, vellunt, verberant. ita Sanchez. Sic enim satellites Ant. Epiphanis ridebant, calcabant, spoliabant, vellebant templum, Sacerdotes, Leuitas, cæterosque Iudæos, quos cogebant quasi ebrios & stultos in honorem Bacchi hederâ coronari, saltare & bacchari. lib.2.c.6.

QVÆ GENS NON HÆREDITAVIT REGNVM EIVS] VERS.10 Græcis enim Antiochi militibus permisti erant Chaldæi, Persæ, Medi, Assyrij &c. ac Ammonitæ Moabitæ, Philisthæi, Arabes, Idumæi, olitani Iudæorum hostes, dum viderent eos ab Antiocho adeò diuexari accurrebant, vt eum adiuuarent, & Iudæos spoliarent, maleque mulctarent.

QVO ERGO NOBIS ADHVC VIVERE? vita enim VERS.13 in tot ærumnis longa potiùs est mors, quàm vita, vt ait S.Greg. Et vt ait Tragædus: *Mortis habet vices cum lentis trahitur vita gemitibus.* Sic Anchises.

Abnegat excisa vitam producere Troia Æneidos 1. & alij post Troiam captam infelices exclamant Æneid.1.

O terq; quaterq; beati,
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere. O Danaûm fortissime gentis
Tydide, mène Iliacis occumbere campis
Non potuisse! tuaq; animam hanc effundere dextra? VERS.21

PROPITIVS SIT NOBIS DEVS] q.d. Deus nobis hanc faciat gratiam, vt tantum malum tantumque nefas & scelus apostasiæ & idololatriæ à nobis auertat. Vnde Sept. vertunt: *Ne permittat nobis Deus.* Alij *prohibeat hoc Deus*; hac enim phrasi vtuntur Hebræi, cùm aliquid valdè abominantur & execrantur.

ET CONTREMVERVNT RENES EIVS] Per renes VERS.24 synecdochicè intellige cætera viscera; renes enim sunt sedes concupiscentiæ, cor animositatis & audaciæ, iecur amoris, fel iræ & furoris. q. d. viscera Mathathiæ commota sunt partim commiseratione & dolore legis violatæ, partim ardore & zelo eam propugnandi, partim irâ & furore eius violatores prosequendi & occidendi, vti reipsa occidit Iudæum idololatrantem, & Antiochi Legatum ad id cogentem. Vnde sequitur:

ET ACCENSVS EST FVROR SECVNDVM IVDICIVM (id est, decretum) LEGIS] quæ Deut.11.6. iubet occidi eum, qui alios à patria religione, Deique cultu abducit, vti faciebat hic Iudæus Ioui sacrificans, quem proinde Mathathias occidit. Huc enim eum agebat zelus honoris Dei;

Et furijs agitatus amor, & conscia virtus.

Moral.de zeli dignitate.

Moral. disce hîc, quàm efficax sit zelus, vt instar ignis omnia superet & consumat. Audi S.Ambr. in Psalm.118.Octon.18.ad illa: *Tabescere me fecit* (pro quo S.Amb. legit *exquisiuit*) *zelus meus. Zelum habere debet sacerdos, qui incorruptã seruare studet Ecclesiæ castitatem. Et ideò Princeps sacerdotum dicit: Zelus domus tuæ deuorauit me. Et Phinees sacerdos erat & nepos sacerdotis, & filius sacerdotis. Bonus zelus & vtilis in sacerdote, præcipuè ne negligens, ne remissus sit. Melius est vt vnius, aut duorũ damnatione plurimi liberentur, quàm duorum absolutione plures periclitentur.* Et paulò post. *Zelus Dei vita est, zelum habuit Elias, & ideò raptus ad cælum est. Zelans*, inquit, *zelaui Dominum. Zelũ habuit Mathathiæ bar Ioannis, qui aduersus sacrilegia Antiochi excitauit Dei plebem. Zelum qui habent, omnes sibi inimicos suos putant, qui sunt hostes Dei, quamuis*

uis patrem, fratres, sorores. Omnibus dicit: in hostes facti sunt mihi, sicut Dauid ait. Et nonnullis interiectis: *Zelus ergo charitas est. Deniq; valida est sicut mors charitas, durus sicut inferi zelus. Durus zelus, quē vitæ huius nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quē pectato morimur, vt viuamus Deo. Angeli quoque sine zelo nihil sunt, & substantiæ suæ amittunt prærogatiuā, nisi eam zeli ardore sustentent.* Vnde post pauca concludit: *Et quid miremur, si Angeli eum habent? Ipse Deus pater ait: zelans zelabo Ierusalem zelo magno: Quia Deus magnus, ideò & zelus eius magnus est, & pro vniuscuiusq; potentiæ qualitate, ita & zelus, aut mediocris, aut magnus est. Zelo vindicatur Ierusalem zelo Ecclesia cōgregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoq; Iesus ait: Zelus domus tuæ comedit me: increpans Iudæos, quod domū orationis fecerint speluncam latronum, fecerint & domum negotiationis.*

VERS. 25. SED ET VIRVM, QVEM REX ANTIOCHVS MISERAT, QVI COGEBAT IMMOLARE, OCCIDIT] Ioseph. libr. 12. cap. 8. virum hunc vocat Apellem. Idem tamen lib. 1. de bello c. 1. eum vocat Bacchidem, additque filios Mathathiæ patrem in hac cæde adiuuisse: cæsos enim esse cum Apelle milites ipsius. Iure hoc fecit Mathathias instigante Deo, tanquam Iudex & vindex Israelis, æquè ac religionis, Deique cultus, adeoque hoc facto Pontificatum & Ducatum suum inijt & consecrauit, æquè ac Elias, Ducem fidei se fecit occidendo sacerdotes Baal. 3. Reg. 18. & Moses cum Leuitis occidendo adoratores vituli aurei Exodi 32. quibus proinde ipse ait: *cōsecrastis manus vestras hodie Domino, vnusquisq; in filio & in fratre suo, vt detur vobis benedictio.* Ac Phinees occidens Principem Priapo sacrificantem Num. 25. vide ibi dicta. Sic de blasphemante censuit, aitque S. Chrys. *Si quempiam Deum blasphemantem audieris, accede, increpa, & si verbera infligere oporteat, nō recuses, ipsius faciem alapa percute, contere os ipsius, percussione manum tuam sacrifica.* nimirum *zelus purgat facinus*, imò illud sanctificat & sacrificat, facitque quasi holocaustum, quod offert iustitiæ & vindictæ diuinæ in odorem suauitatis.

Mira fuit Mathathiæ in hac cæde animositas, fortitudo, audacia, qua ipse penè solus regi potenti, superbo & crudeli sese opposuit, ac cæteros ad opponendum sese impulit, fortunas suas, familiam, liberos, famam & vitam generosè pro Deo, pro fide, pro patria discrimini obijciens. Fuit ergo ipse Heros inclytus, ac quinq; filios Heroes effecit dum eos in aciem contra tyrannum eduxit: sed fides & spes in Deum eum animabat, & periculis omnibus superiorem efficiebat, vt quasi leo cum quinque suis leunculis hostes omnes contereret.

VERS. 27. ET EXCLAMAVIT, &c. OMNIS QVI ZELVM HABET LEGIS STATVENS TESTAMENTVM] satagens, vt in suo vigore stet testamentum, id est, fœdus cum Deo initum, q.d. qui saluam vult religionem & Remp. *exeat post me*, me Ducem sequatur. Classicum hic canit Mathathias, eoque omnes conuocat ad bellum sacrum, vt in eo, vel fortiter vincant, vel generosè pro Deo, fide & patria occumbant. Sic Romæ C. Marius Syllæ remp. inuadenti se opponens exclamauit: *Qui saluam vult Remp. me sequatur* (quæ verba etiamnum Romę portæ Angelicę, qua ipse egressus est, superliminari lapideo vncialibus literis insculpta legimus) quo dicto in vicinum montem Marius exiens, copias collegit. Idem exclamauit Scipio post cladem apud Cannas acceptam; & Nasica ex Capitolio contra Gracchum

Cornel. in Libros Machab.

teste Liuio, Paterculo, Valer. Max. lib. 3. c. 2. & diu pòst Narses sub Iustiniano Imper. Gallis se obijciens teste Agathia libr. 2. Denique Seruius in. li. 8. Æneid. *Si esset*, inquit, *tumultus, in ea parte vicinitate timor multus, quia singulos milites interrogare non vacabat qui erat ducturus exercitum ibi ad Capitolium, & inde proferens duo vexilla, vnum roseum, quod pedites euocabat, & alterum cæruleum, quod erat equitum insigne, dicebat: Qui remp. saluam esse vult, me sequatur.*

ET FVGIT IPSE ET FILII EIVS] ex Ierusalem, vbi quasi sacerdos degebat, ac Iudæum in altari idolis sacrificantem cæciderat; *in montes inter feras vitam agētes, & fœni cibo vescentes, ne participes essent coinquinationis*, vt dicitur lib. 2. c. 5. 27. victitabant ergo herbis, lacte pecorum, cibo à vicinis submisso & prædis hostium. VERS. 28.

TVNC DESCENDERVNT MVLTI QVÆRENTES IVDICIVM ET IVSTITIAM] hoc est, quærentes à Mathathia id quod æquum & iustum erat, quid scilicet, tali articulo vrgentis persecutionis facere oporteret, nimirum pati exilium, famem, frigus, nuditatem, vulnera & acerba quæque, ipsamque mortem potiùs, quàm tyranno cedere, & à Deo eiusque lege & cultu ad idola apostatare. VERS. 29.

MORIAMVR OMNES IN SIMPLICITATE NOSTRA] in simplici obseruatione sabbathi, vt eo die plenam obseruemus quietem à Deo præscriptam; adeò vt in eo non pugnemus, imò contra inuadentes nos non defendamus, sed sinamus nos, quasi agnos simplices & innocentes occidi. Dixerunt hoc non ex superstitione, nec ex imprudentia, vt volunt Nouantes, sed ex studio perfectæ religionis: Sabbathi enim summa erat apud Iudæos religio. Quare licet iure potuissent eo die pugnare & se defendere, tamen ex zelo religionis maluerunt se offerre morti, quàm cultum & quietem sabbathi per speciem & vmbram dumtaxat violare, quia hac ratione euadebant martyres: martyrium autem est actus nobilissimus, ideoque longè nobilior pugnâ & vitâ. Idem fecere Iudæi inuasi à Ptolomæo Lagi, & posteà à Mithridate, vti narrat Iosephus l. 12. c. 1. & lib. 18. vlt. quos à pietate & religione laudat S. Ambr. lib. 1. offic. c. 40. Sic Legio Thebæorum Duce S. Mauritio potuisset resistere Maximiano Imp. sed noluit, ac proiectis armis permisit se instar ouium occidi, quia legionarij fideles malebant esse Martyres, quàm milites. Sic Carthusiani ex voto abstinent carnibus, vt malint mori, quàm vesci carnibus, etiam vbi medicus eas iudicat necessarias ad sanitatem & vitam conseruandam. Nam religio & obseruantia regularis potior est sanitate & vita. VERS. 37.

ET COGNOVIT MATHATHIAS] Hic quasi Pontifex interpretatus est legem sabbathi tali casu, quo scilicet, quis inuaditur ab hoste, non obligare, dixitque satius esse pugnare pro Deo & lege, ne omnis Dei populus interficeretur; itaque Ecclesia & Dei cultus periret. Vnde hoc eius responsum cæteri secuti, statuerunt die sabbati inuadentes se armis repellere, vt patet v. 41. VERS. 39.

TVNC CONGREGATA EST AD EOS SYNAGOGA ASSIDÆORVM (malè nonnulli legunt *Iudæorum*) FORTIS VIRIBVS EX ISRAEL, OMNIS VOLVNTARIVS IN LEGE]

Quęres, quinam fuerint Assidæi? Resp. primò, Hugo, Lyran. Dion. Glossa, ac S. Thom. in c. 14. Assidæos dictos ab assiduitate, quasi assiduos in Dei *Assidæi quinā. Respons. 1.*

cultu. Verùm *Assidæi* est vox Hebræa; quare habet etymon Hebræum, non Latinum. Secundò, Serarius in c. 7. Iosephus, Stephanus hîc in proœ- [illegible] Genebrar. Tornielius, Salianus, & Delrio in Adagialibus ca. 1030. censent Assidæos esse Essenos, aut Essenorum affines, & eiusdem cum Essenis instituti & professionis. Verùm obstat primò, quòd tunc necdũ erant Esseni. Hi enim paulò ante Christum exorti sunt, vti docet Baronius. Secundò, quòd Esseni non erant fortes viribus quia abstinẽtia & ieiunijs quotidianis vires eneruabant. Tertiò, quòd Esseni soli Deo vocabant per orationem, lectionem & contemplationem. Vnde: *apud eos*, ait Philo lib. de Essenis, *nemo tela, gladios, galeas, thoraces, scuta fabricat, nec machinas, nec aliud quicquã bello vtile*, Assidæi autem his abundabant, vtpote non choro, vt Esseni, sed bello addicti. Vide quæ de Essæis dixi Actor. 4. 2. Dico ergo Assidæos fuisse milites belli sacri, qui scilicet pro lege & synagoga nomen dabant militiæ sacræ, quales postea fuere milites templi, ac nunc sunt Ordines militares equitum Melitensium, S. Ioannis. S. Stephani, Teutonicorum, & similium, qui pro Ecclesia Dei contra Turcas, Saracenos & hæreticos generosè depugnant. Cum enim Antiochus satageret euertere Dei legem, templum & synagogam. Deus excitauit Assidęos, qui se militiæ sacrę deuouerent, ac pro templi, legisque tutela pugnarent, seq; omnibus belli periculis vltro offerrent. Id ita esse patet primò, ex voce *synagoga*, id est, cœtus, collectio congregatio militum pro synagoga tuenda. Secundò, ex voce *fortis viribus*. Tertiò, ex voce *voluntarius in lege*, qui scilicet voluntariè ex zelo legem defenderet & propugnaret. Quare Assidæi iunxerunt se Iudæ Machabæo, quasi duci belli sacri, ac eius præcipui fuere milites, per quos tot, tantasque obtinuit victorias. Id patet ex lib. 2. 14. 6. *Ipsi*, inquit, *qui dicuntur Assidæi Iudæorum, quibus præest Iudas Machabæus, bella nutriunt, & seditiones mouent, nec patiuntur regnum esse quietum.* Sunt hæc verba hostium, qui Assidæos quasi seditiosos accusabant apud Demetrium regem. Et ex c. 7. 12. vbi Assidęi, quasi primi cum congregatione scribarum tractant de pace communi cum Bacchide & Alcimo ineunda. Vnde liquet eos fuisse viros vnos in Israel honoratos & primarios.

Etymon Assidæorum.

Quæres secundò, vnde vocentur Assidæi? Resp. Hebr. vocantur חֲסִידִים *chasidim*, quod aliqui deriuant à חֲסִידָה *chasida*, id est ciconia, vel miluus, eò quòd quasi milui in hostes insilirent, & prædas agerent. Alij chasidim interpretantur venatores à צוד *sud*, id est venari, eò quòd venarentur hostes Israelis, sicut venator venatur ceruos & lepores. Meliùs Pagnin. Sanchez, Serarius & alij *chasidim* interpretãtur pios, misericordes, religiosos, sanctos à חֶסֶד *chesed*, id est pietas, misericordia, eò quòd pium bellum gererent pro Israelitis. Audi nunc S. Chrys. in Ps. 43. *Quando graue bellum ingruebat, nec quidquam Machabæi possent facere quod prodesset, se abscondebant, nam hoc quoque fecerunt Apostoli. Non enim semper apparentes in media irruebãt pericula; sed nonnunquam & fugientes, & latentes seruabant. Postquam autem parum respirarunt, tanquam [illegible] quidam catuli ex antris exilientes, & è latebris [illegible] emergentes, statuerunt non se amplius solos seruare, sed etiam alios quotcumq; possent; & ciuitates & omnem regionem obeuntes collegerunt quotquot inuenerunt adhuc sanos, & integros, & multos etiam qui labebantur & corrupti erant, in statum pristinum redegerunt, eis persuadentes redire ad leges patrias.*

ET PERCVSSERVNT PECCATORES] id est apostatas, qui à Iudaismo ad Antiochum & gentilismũ transfugerant. Hoc enim summum erat peccatum summaque iniquitas, quo tota religio, fides & virtus prodebatur, & perdebatur. VERS. 44

ET IN FORTITVDINE] repete, *circumciderunt pueros incircumcisos, quotquot inuenerũt in finibus Israel.* q.d. per vim circumciderunt pueros. etiam inuitis parentibus, eo quòd parentes essent Israelitæ, itaq; obligarentur circumcidere filios, ideoq; à Mathathia quasi Duce & Pontifice ad idipsum cogi possent, sicut nunc Ecclesia cogit fideles, vt filios suos offerant ad baptismũ. Quod si qui inter eos erant filij infideliũ, eos quoq; quasi iam suos & iure belli captos, ac à parentibus separatos circumcidebant. Et quamuis Lyran. dicat solùm id fecisse in filijs Iudæorum, tamen Scriptura absolutè loquitur: & quamuis Domin. Soto in 4. tract. de Baptismo, dicat, si Mathathias id fecit in filijs gentium, fecit quidem secundùm zelum, non tamen secundùm scientiam; hoc tamen de insigni, & sanctissimo viro non rectè dictum videtur; meliùs ergo asseritur eos, cùm iam essent iure belli in seruitutem redacti, & à parentibus separati, iure circumcidi potuisse sicut nos etiam nunc iure baptizamus filios Saracenorum in bello captiuos, ait Suarez 3. p. to. 3. q. 67. art. 10. disp. 25. sect. 4. VERS. 46

OBTINVERVNT LEGEM DE MANV GENTIVM] q.d. Dei legem & cultum ab Antiocho & gentibus ablatum per arma, Israeli restituerunt, feceruntque vt Dei lex & cultus pristinam suam dignitatem & venerationem obtineret. VERS. 48

ET NON DEDERVNT CORNV PECCATORI] q.d. non permiserunt cornua, id est superbiam, robur, & vires Antiocho crescere; sed hæc illi, si non amputarunt, certè resecuerunt & valdè imminuerunt, vt more solito grassari & sæuire non posset, nec auderet. Disce hic cornua superbis, æquè ac tauris cornupetis esse resecanda: qui enim illa superbo & feroci non demit, addit & auget: quare qui potest, debet ea demere, ne ijs ferocientes multos feriant & prosternant.

CASTIGATIO &c. ET IRA INDIGNATIONIS scilicet Dei, qua Deus iratus & indignans peccatis nostris, nos tam atrociter per Antiochum castigat, laxans ei habenas sæuiendi & ferociendi contra nos. Sic Attila rex Hunnorum vastans Galliam & Italiam, rogatus à S. Lupo Trecensi Episcopo, quis esset & quid vellet? respondit se esse flagellum Dei ad castigandum scelera fidelium: sic flagellum Dei fuit Tamerlanes, & nunc sunt Ottomanni. Sic Nabuchodonosor ostensus fuit Ieremiæ cap. 1. per speciem virgæ vigilantis. VERS. 49

ET DATE ANIMAS (id est vitas) VESTRAS PRO TESTAMENTO] id est fœdere, puta pro lege Dei: lex enim fuit conditio fœderis ab Abraham, Mose & populo cum Deo initi. VERS. 50

ET ACCIPIETIS GLORIAM MAGNAM] non tantùm in hoc mundo apud homines, hæc enim vana est, breuis & exilis, sed & in cælo coram Deo Angelis & sanctis immensam, cælestem & æternam. VERS. 51

ABRAHAM NONNE IN TENTATIONE, quâ Deus tentauit eius fidem & obedientiam, iubendo vt sibi immolaret vnigenitum suum Isaac, per quem ei promiserat copiosam posteritatem, imo Christum, INVENTVS EST FIDELIS, fideliter Deo offe- VERS. 52

rens

rens filium certa fide sperans & credens, quod A Deus eum post immolationem à morte suscitaret: ET REPVTATVM EST EI AD IVSTITIAM] q.d. hic Abrahæ actus obedientiæ & oblationis Isaac, computatus & æstimatus est à Deo esse actus magnæ iustitiæ, id est magnæ virtutis & sanctitatis, ac proinde Abraham, qui iam erat iustus, per eum meruit magnum gratię & iustitię augmentum, factusque est coram Deo multò iustior & sanctior. vide dicta Roman. c. 4. 3. & Genes. 15. v. 6.

VERS. 53. IOSEPH IN TEMPORE ANGVSTIÆ SVÆ (quam passus est in carcere) CVSTODIVIT MANDATVM] quintum decalogi, *non mœchaberis*, quia sollicitanti hæræ suæ noluit commisceri: ET (idcircò) FACTVS EST DOMINVS ÆGYPTI. Præclarè S. Cypr. tract. de mortalitate: *Aduersa non sint tibi scandala*, inquit, *sed prælia: nec debilitent, aut frangant Christiani fidē, sed potiùs ostendant in colluctatione virtutem, cùm cōtemnenda sit omnis iniuria malorum præsentium, fiducia futurorum bonorum. Nisi præcesserit pugna nō potest esse victoria: cùm fuerit in pugnæ congressione victoria, tunc datur vincentibus & corona. Gabernator in tempestate dignoscitur, in acie miles probatur.* Et inferiùs: *nos aduersa non auocant à virtutis & fidei veritate, sed corroborant in dolore. Quanta sublimitas, inter ruinas generis humani stare erectum?* &c.

VERS. 54. PHINEES PATER NOSTER (Hinc patet Mathathiam & Machabæos prognatos esse ex tribu Leui & Phinees Pontificis, ideoque deficientibus cæteris ad eos Pontificatum iure successionis spectasse) ZELANDO ZELVM DEI, occidendo Principem sacrificantem Beelphegor, ACCEPIT TESTAMENTVM, id est Dei promissionem & pactum SACERDOTII ÆTERNI] quod scilicet Pontificatus in eius posteris duraret vsque ad finem Synagogæ & Iudaismi, puta vsque ad Christum, vide dicta Num. 25.

VERS. 55. IESVS (Iosue successor Mosis) DVM IMPLEVIT VERBVM, id est mandatum, quo Deus per Mosen iussit ei lustrare Chananæam, Num. 14. debellare Amalec, Exodi 17. post Mosen capessere curam populi, Iosue 1. FACTVS EST DVX IN ISRAEL] Mosi in ducatu populi succedens.

VERS. 56. CALEB DVM TESTIFICATVR IN ECCLESIA] contra socios exploratores dicentes, Chananæam ob incolas gigantes & vrbes munitas esse inexpugnabilem, illam Dei ope posse expugnari, & reipsa ab Hebræis expugnandam, vti Deus promiserat; ACCEPIT HEREDITATEM, peculiarem in Hebron. Num. 14. Et Iosue 14. 12. vide elogia Iosue & Caleb Eccles. 50.

VERS. 57. DAVID IN SVA MISERICORDIA, id est per meritum suæ misericordiæ, quâ tum in alios, tum in D Saulem se persequentem fuit pius & misericors, nolens eum lędere, cùm eum haberet in manu sua; CONSECVTVS EST SEDEM REGNI IN SÆCVLA] vt solium regale obtineret, & ad posteros transmitteret tamdiu eis duraturum, quamdiu duraret regnum Israelis & Iuda, scilicet vsque ad captiuitatem Babylonicam. Æternum enim hic non absolutam perpetuitatem, sed respectiuam & limitatam significat, scilicet, durationem perpetuam per totum statum, regnumque Iudæ, vt quamdiu hoc duraret, tamdiu in eo duraret regnum Dauidis.

VERS. 58. ELIAS DVM ZELAT ZELVM LEGIS, occidendo omnes prophetas & sacerdotes Baal, seq; opponendo Achab, Iezabeli & Baalitis. 3. Reg. 18. RECEPTVS EST IN CÆLVM, eò raptus curru igneo. 4. Reg. 2.

ANANIAS, AZARIAS ET MISAEL CREDENTES, VERS. 59. in Deum verum, & pro hac fide se flammis offerentes, credentes Deum posse ipsos ab ijs eripere, LIBERATI SVNT DE FLAMMA] Daniel 3. & [illegible]

DANIEL IN SVA SIMPLICITATE, id est integritate, candore, constantia adorandi solum Deum verum persistens; eius merito LIBERATVS EST DE ORE LEONVM] Daniel. 6. VERS. 60.

ET A VERBIS VIRI PECCATORIS (à minis impij Antiochi) NE TIMVERITIS, QVIA GLORIA EIVS STERCVS ET VERMIS EST] vt corrumpatur, computrescat & fœteat, dum paulò post per Dei vindictam omnis eius gloria in ignominiam, omnis fama in infamiam vertitur, vti factum esse Antiocho liquet lib. 2. c. 9. VERS. 62.

VOS ERGO FILII CONFORTAM[illegible] ET VIRILITER AGITE IN LEGE (tuenda & propugnanda) QVIA IN IPSA GLORIOSI ERITIS] tum pugnando & vincendo; tum pro ea gloriosè occumbendo, vti pro ea omnes occubuerunt, nimirum Iudas, B Ionathas & Simon. Quid enim gloriosius, quàm pugnare & mori pro lege, pro patria, pro Deo? Animat Mathathias filios ad acria certamina, quæ eis cum Antiocho imminebant, ideoque priscorum heroum exempla ijs obijcit, vt illa imitentur. & similem illis gloriam consequantur; nil enim ita in rebus arduis animat, ac maiorum exempla. Vnde Ouidius lib. 4. Trist. Eleg. 3. VERS. 64.

Virtus in aduersis respondes.

Materiamq; tuis tristem virtutibus imple,
Ardua per præceps gloria vadit iter.
Hectora quis nosset, felix si Troia fuisset:
Publica virtutis per mala facta via est.
Ars tua Typhij iacet, si non sit in æquore fluctus;
Si valeant homines, ars tua Phœbe, iacet.
Quæ latet, inq; bonis cessat, non cognita rebus,
Apparet virtus, arguiturq; malis.
Vtere temporibus, quorum nunc munere freta es.
Et patet in laudes area lata tuas.

ET ECCE SIMON FRATER VESTER. SCIO, QVÒD VIR CONSILII SIT, IPSVM AVDITE SEMPER, ET IPSE ERIT VOBIS PATER] vt suis consilijs vos dirigat, sicut pater dirigit filios. Rursum vt domum & familiam meam gubernet quasi pater. Hinc Iosippus filius Gorion, & Annius Viterbiensis putant Simonem fuisse primogenitum Mathathiæ. Sed Iosephus, Sederolam minor, & Hebræi tradunt Iudam fuisse primogenitum, vnde & ille patri in Ducatu & Pontificatu successit; secundogenitum fuisse Ioannem; tertiogenitum fuisse Ionatham; quartum denique fuisse Simonem. VERS. 65

ET IVDAS MACHABÆVS FORTIS VIRIBVS A IVVENTVTE SVA SIT VOBIS PRINCEPS MILITIÆ] Hinc patet. Iudam non tantùm in senio patris, cum ipse vexillum paulò ante mortem contra Antiochum sustulit, sed & in iuuentute sua præclara in bellis edidisse facinora, Dei ope nixum, ideoque vexillis suis inscripsisse, *machai*, hoc est *mi camocha baelim Iehoua*, id est, *quis similis tui in fortibus (Dijs) Domine?* indeque Machabæum fuisse cognominatum. Sic enim eum vocat hic pater moriturus, ideoque eum belli ducem statuit. vide dicta in Proœm. VERS. 66.

ET D[illegible]VNCTVS EST ANNO 146.] nimirum eodem anno quo se Antiocho opposuit, & Ducatum cum Pontificatu inijt. Opinantur nonnulli eum ex vulnere in bello accepto obijsse. cùm enim paulò antè occiderit Iudam, & præfectum Antiochi, omnesq; Iudæos circumeundo excitarit, collegeritque VERS. 70.

ritque in castra contra Antiochum, pluraque similia gesserit, quæ magnam corporis, æquè ac animi fortitudinem requirunt, non videtur tam citò ex senio viribus deficere & mori potuisse, sed ex prælijs continuis accepisse vulnus, indeque mortuus, vel certè ex laboribus assiduis, & fatigatione nimia exhaustus obijsse.

Mathathiam fuisse sacerdotem omnes consentiunt, sed Pontificem fuisse negant Iosephus, Eusebius, & Sigonius; verùm Pontificem eum fuisse asserunt Hebræi & Chald. Cant. 6. 6. multisque id probat Serarius. Sanè in Pontificatu, æquè ac Ducatu patri successit Iudas, deinde Ionathas, denique A Simon, indeque Simonis filij vsque ad Herodem & Christum. Porrò Mathathias inclytus heros defunctus est anno 146. Græcorum, qui fuit 158. à morte Alexandri Magni, & 164. ante natiuitatem Christi.

ET SEPVLTVS EST IN SEPVLCHRIS PATRVM SVORVM IN MODIN] Sepulchrum hoc posteà magnificè exornauit Simon eius filius, vt patet c. 13. 27 ac fatetur S. Hier. illud sua ætate adhuc extitisse.

PLANCTV MAGNO] *Planctus magnus non in exanimatione plangentium, sed in pompa funeris & exequiarum frequentia intelligendus est*, ait S. Hieron. Epist. 25. ad Paulum.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdas patri succedens contra Antiochum pugnat vt leo, ac duos eius duces profligat, scilicet Apollinium v. 10. & Seron v. 13. Quare Antiochus tertium Ducem mittit Lysiam, contra quem prælium instruxit Iudas, Dei opem ieiunijs & ardenti prece implorans.

1. ET surrexit Iudas, qui vocabatur Machabæus, filius eius pro eo: 2. & adiuuabant eum omnes fratres eius, & vniuersi qui se coniunxerant patri eius, & præliabantur prælium Israel cum lætitia. 3. Et dilatauit gloriam populo suo, & induit se loricam sicut gigas, & succinxit se arma bellica sua in prælijs, & protegebat castra gladio suo. 4. Similis factus est leoni in operibus suis, & sicut catulus leonis rugiens in venatione. 5. Et persecutus est iniquos perscrutans eos: & qui conturbabant populum suum, eos succendit flammis: 6. & repulsi sunt inimici eius præ timore eius, & omnes operarij iniquitatis conturbati sunt: & directa est salus in manu eius. 7. Et exacerbabat reges multos, & lætificabat Iacob in operibus suis, & in sæculum memoria eius in benedictione. 8. Et perambulabat ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis, & auertit iram ab Israel. 9. Et nominatus est vsque ad nouissimum terræ, & congregauit pereuntes. 10. Et congregauit Apollonius Gentes, & à Samaria virtutem multam & magnam, ad bellandum contra Israel. 11. Et cognouit Iudas, & exijt obuiam illi: & percussit, & occidit illum: & ceciderunt vulnerati multi, & reliqui fugerunt, 12. Et accepit spolia eorum: & gladium Apollonij abstulit Iudas, & erat pugnans in eo omnibus diebus. 13. Et audiuit Seron princeps exercitus Syriæ, quòd congregauit Iudas congregationem fidelium & ecclesiam secum, 14. & ait: Faciam mihi nomen, & glorificabor in regno, & debellabo Iudam, & eos qui cum ipso sunt, qui spernebant verbum regis. 15. Et præparauit se: & ascenderunt cum eo castra impiorum, fortes auxiliarij, vt facerent vindictam in filios Israel. 16. Et appropinquauerunt vsque ad Bethoron: & exiuit Iudas obuiam illi cum paucis. 17. Vt autem viderunt exercitum venientem sibi obuiam, dixerunt Iudæ: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam, & tam fortem, & nos fatigati sumus ieiunio hodie? 18. Et ait Iudas: Facile est concludi multos in manus paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli liberare in multis, & in paucis: 19. Quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est. 20. Ipsi veniunt ad nos in multitudine contumaci & superbia, vt disperdant nos, & vxores nostras, & filios nostros, & vt spolient nos: 21. nos verò pugnabimus pro animabus nostris, & legibus nostris: 22. & ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram: vos autem ne timueritis eos, 23. Vt cessauit autem loqui, insiluit in eos subitò: & contritus est Seron, & exercitus eius in conspectu ipsius; 24. & persecutus est eum in descensu Bethoron vsque in campum, & ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philisthijm. 25. Et cecidit timor Iudæ, ac fratrum eius, & formido super omnes gentes in circuitu eorum, 26. & peruenit ad regem nomen eius, & de prælijs Iudæ narrabant omnes gentes. 27. Vt audiuit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo: & misit, & congregauit exercitum vniuersi regni sui, castra fortia valdè: 28. & aperuit ærarium

rium suum, & dedit stipendia exercitui in annum: & mandauit illis vt essent parati ad omnia. 29. Et vidit quòd defecit pecunia de thesauris suis, & tributa regionis modica propter dissensionem, & plagam, quam fecit in terra, vt tolleret legitima, quæ erant à primis diebus: 30. & timuit ne non haberet vt semel & bis, in sumptus & donaria, quæ dederat antè larga manu: & abundauerat super reges, qui ante eum fuerant. 31. Et consternatus erat animo valdè, & cogitauit ire in Persidem, & accipere tributa regionum, & congregare argentum multum. 32. Et reliquit Lysiam hominem nobilem de genere regali, super negotia regia, à flumine Euphrate vsque ad flumen Ægypti: 33. & vt nutriret Antiochum filium suum, donec rediret. 34. Et tradidit ei medium exercitum, & elephantes: & mandauit ei de omnibus quæ volebat, & de inhabitantibus Iudam & Ierusalem: 35. & vt mitteret ad eos exercitum, ad conterendam & extirpandam virtutem Israel, & reliquias Ierusalem, & auferendam memoriam eorum de loco: 36. & constitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, & sorte distribueret terram eorum. 37. Et rex assumpsit partem exercitus residui, & exiuit ab Antiochia ciuitate regni sui, anno centesimo & quadragesimo septimo: & transfretauit Euphratem flumen, & perambulabat superiores regiones. 38. Et elegit Lysias Ptolomæum filium Dorymini, & Nicanorem, & Gorgiam, viros potentes ex amicis regis: 39. & misit cum eis quadraginta millia virorum, & septem millia equitum, vt venirent in terram Iuda, & disperderent eam secundùm verbum regis. 40. Et processerunt cum vniuersa virtute sua, & venerunt & applicuerunt Emmaum in terra campestri. 41. Et audierunt mercatores regionum nomen eorum: & acceperunt argentum & aurum multum valde, & pueros: & venerunt in castra, vt acciperent filios Israel in seruos; & additi sunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienigenarum. 42. Et vidit Iudas, & fratres eius, quia multiplicata sunt mala, & exercitus applicabant ad fines eorum: & cognouerunt verba regis, quæ mandauit populo facere in interitum & consummationem: 43. Et dixerunt vnusquisque ad proximum suum: Erigamus deiectionem populi nostri, & pugnemus pro populo nostro, & sanctis nostris. 44. Et congregatus est conuentus vt essent parati in prælium; & vt orarent, & peterent misericordiam & miserationes. 45. Et Ierusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum: non erat qui ingrederetur & egrederetur de natis eius: & sanctum conculcabatur: & filij alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio Gentium: & ablata est voluptas à Iacob, & defecit ibi tibia & cithara. 46. Et congregati sunt, & venerunt in Maspha contra Ierusalem: quia locus orationis erat in Maspha antè in Israel. 47. Et ieiunauerunt illa die, & induerunt se ciliciis, & cinerem imposuerunt capiti suo, & discinderunt vestimenta sua: 48. Et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur Gentes similitudinem simulacrorum suorum: 49. & attulerunt ornamenta sacerdotalia, & primitias, & decimas: & suscitauerunt Nazaræos, qui impleuerant dies: 50. & clamauerunt voce magna in cælum, dicentes: Quid faciemus istis, & quò eos ducemus? 51. Et sancta tua conculcata sunt, & contaminata sunt, & sacerdotes tui facti sunt in luctum, & in humilitatem. 52. & ecce Nationes conuenerunt aduersum nos vt nos disperdant: tu scis quæ cogitant in nos. 53. Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu Deus adiuues nos. 54. Et tubis exclamauerunt voce magna. 55. Et post hæc constituit Iudas duces populi, tribunos, & centuriones, & pentaconsarchos, & decuriones. 56. Et dixit his, qui ædificabant domos, & sponsabant vxores, & plantabant vineas, & formidolosis, vt redirent vnusquisque in domum suam secundùm legem. 57. Et mouerunt castra, & collocauerunt ad Austrum Emmaum. 58. Et ait Iudas; Accingimini, & estote filij potentes, & estote parati in mane, vt pugnetis aduersus Nationes has, quæ conuenerunt aduersus nos, disperdere nos & sancta nostra: 59. quoniam melius est nos mori in bello, quàm videre mala gentis nostræ, & sanctorum. 60. Sicut autem fuerit voluntas in cælo, sic fiat.

VERS. 1. ET SVRREXIT IVDAS] Iosippus ben Gorion asserit Iudam à patre Mathathia oleo vnctum in Ducem. Sic enim ait: *Protulit Mathathias cornu cum oleo, & effundens super caput eius vnxit eũ ad prælia, vociferatusq́, est vniuersus populus & dixerunt, viuat vnctus.* Addit Ioseph. eum vnctum Ierosolymis in templo; sed hoc videtur falsum; nam Ierusalem cum templo obtinebant milites Antiochi; vt patet cap. 1.

MACHABÆVS] Gorionides asserit, hoc nomen hic Iudæ primò impositum fuisse a Mathathia patre, ac significare *exinctorem*. q.d. Tu ô Iuda esto Machabæus

chabæus, id est extinctor Antiochi, cæterorumque hostium Israelis. Mo[illegible] alij censent id iā antè Iudæ fuisse inditum ex *Machabi*, quod Iudas vexillis suis inscribebat: quare illud sicā Mathathia ei non indi, sed iam inditum confirmari, idque verba ipsa satis insinuant. vide dicta in Proœmio.

VERS. 3. ET INDVIT SE LORICA SICVT GIGAS] tū quia Iudas procero, vastoque erat corpore, ac proinde illo æuo, quo non bombardis, sed brachijs & gladijs certabatur, fortissimus; vnde explicans subdit, ET PROTEGEBAT CASTRA GLADIO SVO] tum quia eximio & giganteo erat robore tam corporis, quàm animi: hoc enim Deus illi, vtpote in se solo speranti assiduè & continuè indebat ad Israelis tutelam. Sic Saul, Dauid, Iulius Cæsar, Constantinus, Heraclius, Carolus Magnus, Godefridus Bullonius procero, validoque fuere corpore, æquè ac animo, ideoque eximij bellatores, suis manibus & gladijs multos hostium obtruncantes. Gigas enim symbolum est rari roboris & fortitudinis; gigantes enim olim fuere vastissimi & robustissimi, ideoque omnibus terribiles, vt nemo eis se opponere auderet. Talis fuit Iudas.

Sacerdotes in lege veteri erant milites.

In lege veteri ergo sacerdotes & Pontifices sæpè erant milites & belli duces, ac Iudas & fratres eius sacerdotes ad hoc propriè à Deo & populo electi sunt, vt Israelem iam penè prostratum, & ab omnibus desertum erigerent & fulcirent. Primariò ergo electi fuere in belli duces: additus verò fuit eis Pontificatus, vt ardentiùs pro religione, templo, & Deo contra Antiochum dimicarent, & ob alias causas superiùs recensitas. Nec id mirum: nam rude & carnale erat tunc sacerdotium; sacerdotes enim erant, quasi laniones in mactandis & laniandis ouibus, & bobus Deo immolandis: quare in ijs discebant mactare hostes Israelis. Nulli enim milites sæuiores sunt lanionibus, qui assiduè in cęde & sanguine versantur. Secus est in nouo testamento, vbi sacerdotium longè sublimius & sanctius est, ac sacerdotes circa corpus Christi in Eucharistia consecrandum & offerendum versantur: quare decet eos instar Christi esse mansuetos, pios, Deoque intentos, ac proinde procul abesse à pugnando & occidendo.

VERS. 4. SIMILIS FACTVS EST LEONI] iuxta illud de Iuda filio à Iacobo Patriarcha prædictum Genes. 49.9. *Catulus leonis Iuda: ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitauit eum?* quia in locum huius Iudæ, cui Iacob attribuit principatum, successit noster hic Iudas Machabæus, populi dux & princeps, licet non ex Iuda, sed ex Leui oriundus, ac eo viribus, robore & victorijs fuit non inferior, sed superior. Tradunt Hebræi Iudam pro insigni in vexillis suis gestasse leonem.

fuit leo.

ET SICVT CATVLVS LEONIS RVGIENS IN VENATIONE] Græcis ὡς θηρεύων, id est *in venatione* vel *in prædam*. Catuli enim leonum cùm latrante stomacho esuriant, rugiunt, & rugiendo irruunt in oues & vaccas, vt famem satient.

VERS. 6. ET DIRECTA EST SALVS IN MANV EIVS] q. d. rectè & directè salus Israeli obtigit per manum, robur & prælia Iudæ: Iudas enim sua industria & fortitudine rectà dirigebat Israelem ad salutem, faciebatque, vt ad eam recto tramite, cursuque tenderet. Potest secundò per Hypallagen sic exponi q. d. Directa est manus Iudæ ad salutem Israeli afferendam. Deus enim Iudæ manum direxit ad continuas victorias, quibus salus Israeli directè obuenit. Pro *directa* Græcè est εὐοδόθη, id est facili via incessit, prosperata est; vnde εὐοδία est prosperum iter, item prosperitas. Rursum salus hîc accipi potest pro victoria, in hac enim consistebat salus & incolumitas populi. Sic salus capitur pro victoria per metonymiam Iudic. 15.18. 1.Reg. 11.9. & c. 44.45. & c. 17.47. & 1.Machab. 4.25.

VERS. 7. EXACERBAVIT (irritabat, lacessebat, ad iram & indignationem, prouocabat) REGES MVLTOS] nimirum Ant. Epiphanem & eius filium Ant. Eupatorem, & Demetrium, eorumque vicinos & amicos; cum his enim multa prælia commisit semper vincens & triumphans.

VERS. 10. VIRTVTEM MVLTAM] Græcâ δύναμιν, id est vim magnam militum.

VERS. 11. ET COGNOVIT IVDAS, ET EXIIT (cum paucis) OBVIAM ILLI, ET PERCVSSIT ET OCCIDIT ILLVM] Apollonium Ducem hostium. Audi rem graphicè narrantem Iosephum Gorionidem: *Cùm videret Iudas Apollonium stantem in medio exercitus sui, summo furore decurrit ad eum, ad medium vsq; castrorum, omnia penetrans, ad dextram, ad sinistram fortissimos hostium prosternens. haud secus ac messor manipulos, ac spicas messis suæ deijcit, pergensq; ad Apollonium percutit eum sternitq; suo gladio.*

VERS. 12. ET GLADIVM APOLLONII ABSTVLIT IVDAS, ET ERAT PVGNANS IN EO OMNIBVS DIEBVS] tū quia gladius hic, vtpote tanti ducis erat insignis, magnus, fortis & acutus; tum in signum victoriæ & trophæi, tum vt eius intuitu se suosq; excitaret Iudas ad fortiter digladiandum & vincendum in cęteris prælijs, sicut vicerant & occiderant Apollonium cum suis, cùm ei hunc gladium extorserunt.

ET AVDIVIT SERON] Hic est secundus Antiochi dux; quem cum magnis copijs se inuadentem fortiter percussit & occidit Iudas cum paucis, ijsq; ieiunio exhaustis, vt dicitur v. 17. eo quòd tota nocte profecti, ait Gorionides, ieiuni aduenissent.

VERS. 18. FACILE EST (Deo duce quo nitimur) CONCLVDI MVLTOS IN MANV PAVCORVM, ET NON EST DIFFERENTIA IN CONSPECTV DEI CÆLI LIBERARE IN MVLTIS ET IN PAVCIS] quia Deus tam facilè potest suam potentiam, opem & victoriam applicare paucis, quàm multis; vnus enim miles Dei robore instructus tam facilè prosternet viginti, vel centum, quàm facilè idem facient ducenti Dei robore tanto destituti. Idcirco Deus, qui infirma mundi eligit, vt confundat fortia, sæpè paucos seligit, ac per eos multos prosternit, vt ostendat paucos id facere virtute nō sua, sed Dei, vtq; pauci cum multis pugnaturi Deum inuocent, & ab eo sperent victoriam. Hinc Gedeoni iussit Deus cum trecentis inermibus procedere contra centum viginti millia Madianitarum, quę omnia Gedeon per trecentos cecidit Iudic. 7. Quin & præstantes belli duces paucos milites, sed veteranos, validos, atque vel vincere vel mori paratos, seligunt ad res magnas: inter multos enim multi sunt timidi, fugaces, inordinati, cui aciem confundunt & turbant, vt à paucis validis benè ordinatis facilè vincantur. Alexander Magnus 40. millibus veteranorum prostrauit Darium multis centenis millibus instructum, imò totum quasi orbem subegit; Leonidas cum trecentis innumeras Xerxis copias ad Thermopylas cecidit; Abraham cum trecentis seruis suis quatuor reges debellauit. Genes. 14.

DE

VERS. 19. DE CÆLO FORTITVDO EST] Angeli pro populo Dei dimicare consueuerunt. Hinc 2. Machab. 10. v. 29. & 38. legimus è cælo viros quinque in equis, frænis aureis decoros, ducatum Iudæis præstitisse. Et 2. Machab. 11. v. 8. Angelus equitis forma, veste candida vestitus, hastam vibrans, Iudæorũ præcessit exercitum. Olim quoq; existimabant veteres, numina aduersus hostes arma tulisse, & cum ipsis dimicasse, vt docuit Cicero lib. 1. de diuinatione. Apollinis enim templum cùm à Benno vastatum fuisset, Pythiam ex oracvlo hęc fatũ fuisse commemorat: Ἐμοὶ μελήσει τοῦτο καὶ λευκαῖς κόραις, *Ego prouidebo rem istam, & virgines albæ.* Spectra verò alba mox Gallorũ exercitui oblata funditus illum deleuerunt & obruerunt. At istud fictũ est. Verè tamen Constantinum Dei auxilio & miraculis euidenter ostensis vicisse in bellis testatur Eusebius in vita Constantini, & l. 9. histor. cap. 9. Cum Theodosio Imp. I. Ioannem & S. Philip. Apostolos palam pugnasse contra hostes ipsius, testatur Theodoretus l. 5. Histor. c. 24. Pro Theodosio iuniore Imp. pugnasse Angelos contra Saracenos, scribit Socrates lib. 7. cap. 18. Ad preces S. Martini Angelos armatos accessisse refert Presbyter Fortunatus lib. 1. c. 16.

Angeli pro ijs pugnant. Exempla.

Militiæ Angelicæ coram duo protinus adsunt
Syderei proceres, hastas & scuta tenentes:
Comminus hi sanctum compellunt vocibus vltro:
Præsidijs Martine tuis dilabimur astris.

VERS. 27. VT AVDIVIT AVTEM REX ANTIOCHVS SERMONES ISTOS (nuntiantes à Iuda cæsos esse duos suos duces, Apollonium & Seron) IRATVS EST ANIMO] Ira hæc fecit eum præcipitem, vt totum exercitum suum colligeret, in eumq; omnes suas vires & opes exhauriret, itaque ipse seipsum consumeret.

VERS. 28. ET APERVIT ÆRARIVM SVVM, ET DEDIT STIPENDIA EXERCITVI IN ANNVM] Imprudenter id fecit, tum quia exercitus hic erat totus totius regni, quare in annuum eius stipendium exhausit totum ærarium; tum quia miles abundans pecunia, illam comessando, potando, splendidè se vestiendo, alea, similibusque lusibus prodigit: quare illicò ad inopiam redactus, vt victum comparet, prædari cogitur, vel fame mori. Vnde sequitur:

VERS. 29. ET VIDIT, QVOD DEFECIT PECVNIA, præsertim quia præter stipendia amplas militibus fecit largitiones, ET DONARIA v. 30. vnde errorem suæ prodigalitatis serò agnoscens fugit IN PERSIDEM v. 31. vt noua tributa colligeret & templa expilaret 2. Mach. 9. 2. Porrò Vlpianus lege 7. Digest. de Verb. signific. *stipendium*, inquit, *à stipe appellatum est, quod per stipes, id est per modica æra colligatur.* Idẽ penè Varro lib. 21. de vita pop. Rom. *stipendium dicitur*, ait, *quòd æs militi semestre, aut annuum dabatur: dictum verò à stipe, quòd æs non in arca, sed in aliqua cella stipabant*, id est comprimebant. Pediti autem pro stipendio quotidie dabantur olim duo oboli, ordinum ductori quatuor oboli, equiti drachma, ait Polybius lib. 6.

Stipendij etymon.

ET TRIBVTA REGIONIS MODICA PROPTER DISSENSIONEM] quia scilicet multæ gentes incipiebant murmurare & rebellare Antiocho, tum ob noua & immodica tributa ab eo imposita; tum quia videbant eum bis à paucis Iudæis cæsum & penè contritum.

ET PLAGAM QVAM FECIT IN TERRA, (in prouincijs sibi subiectis) VT TOLLERET LEGITIMA, id est, leges & ritus; ac religionem gentium eis à maioribus tradita, quæ erat A PRIMIS DIEBVS, quibus illarum gentium Resp. fundatæ fuerant. Nihil enim populos ita à rege auertit, & ad seditionem concitat, sicut legum patriarum & religionis auitæ euersio, ac nouæ institutio, vti faciebat Antiochus, qui Deos Gentium abolebat, ac non nisi se & Iouem Olympium coli volebat. Accedebat, quòd Asia Antiocho Epiphani subiecta à tempore patris eius Antiochi magni à Scipione deuicti, Romanis quotannis pendere debebat pro vectigali bis mille talenta. Quare Asiani videntes se per Antiochos exhauriri, & à Romanis affligi, Ant. Epiphani tributum negare, imò rebellare cogitabant.

ET RELIQVIT LYSIAM] cum altera medietate exercitus & elephantis, vt Iudam & Iudæos inuaderet, contereret, extirparet. VERS. 32.

ET VT NVTRIRET ANTIOCHVM (cognomento Eupatorem) FILIVM SVVM] puerum, ea ratione & magnificentia, qua filium regis decebat, vtque si quid humanitus sibi in Perside contigisset, filium sibi in regno substitueret. VERS. 33.

ET ELEGIT LYSIAS (Vicarius Antiochi Epiphanis) PTOLOMÆVM FILIVM DORYMINI; Græcè *Dorymenis* Cælesyriæ & Phœniciæ prefectum, vt patet 2. Machab. 8. 8.) ET NICANOREM PATROCLI FILIVM] Hic est ille Nicanor, qui à Lysia missus contra Iudam & Iudæos præfidens, & quasi certus de victoria superbè iactabat, se nonaginta Iudæorum mancipia vno talento venditurum 2. Machab. 8. 11. Sed iactantiæ suæ pœnas dedit, cùm victus à Iuda caput ei resectum fuit, & publicè ad ludibrium appensum. ET GORGIAM, in bellicis rebus experientissimum, vt ibidem dicitur, cum 40. millibus peditum & septem millibus equitum, vt sequitur: VERS. 38.

ET PROCESSERVNT CVM VNIVERSA VIRTVTE SVA] Græcè δυνάμει, id est, potentia & robore tot peditum & equitum, simul & elephantorum. VERS. 40.

ET APPLICVERVNT EMMAVM] vbi Christus duobus discipulis apparuit, & in fractione panis se aperuit Lucæ vltim. quæ posteà à victoria Titi ob captam Ierusalem dicta est Nicopolis, à Ierusalem distans stadijs 60. id est, septem milliaribus Italicis cum dimidio. Alia est Emmaus iuxta Tiberiadem, ita S. Hier. in locis. Ioseph. Adrich. & alij.

ET AVDIERVNT MERCATORES] copias & minas Nicanoris contra Iudæos, ideoque turmatim accurrerunt, vt Iudæos ab eo vincendos, vt putabant, quasi seruos ab illo emerent vilissimo pretio. Sic in excidio Ierusalem per Titum cæsa sunt vndecies centena millia Iudæorum, & 97. millia capta, venditaque vili pretio quasi vilissima mancipia, vti narrat Iosephus lib. vlt. de bello. VERS. 41.

ET CONGREGATI SVNT ET VENERVNT IN MASPHA CONTRA IERVSALEM] Maspha ergo hæc sita erat in confinio tribus Beniamin & Iuda, eoque conuocabantur Iudæi ad publica comitia & ad publicam orationem, vti Samuel eodem conuocauit populum, vt fœdus populi cum Deo renouaret 1. Reg. 7. 5. VERS. 46.

Alia est Maspha in tribu Gad, de qua Iudic. 11. 29. aliaque pariter in tribu Rubẽ, de qua 1. Mach. 3. 35

ET PERNOCTAVERVNT DIE ILLA, vsque ad vesperam & ortum Hesperi more Iudæorum) ET INDVERVNT SE CILICIIS, ET CINEREM IMPOSVERVNT CAPITI SVO, ET DISCIDERVNT VESTIMENTA VERS. 47.

TA SVA.] Hi erant actus & signa pœnitentiæ, humilitatis & supplicationis, quibus in tanto hostium numero & periculo sibi diffidentes, opem Dei ardentissimè implorabant, ideoque eam impetrarunt. Talia quoque fuere ea, quæ sequuntur vers. 48. 49. 50.

VERS. 18 ET EXPANDERVNT LIBROS LEGIS] Vt ipsi libri re ipsa quasi muta voce clamarent ad Dominũ id, quod continebant, quodque toties iterant, præsertim in Psalmis: *Miserere nostri Domine, miserere nostri*, vtque Deum ostensione librorum commouerent ne sineret eos à Gentibus pollui, lacerari & comburi. Sic Ezechias instante Sennacherib libros sacros expandit coram Deo, vt eos cum cultu suo tueretur 4. Reg. 19.

DE QVIBVS CRVTABANTVR GENTES SIMILITVDINEM SIMVLACRORVM SVORVM] q.d. gentes quærebant S. Script. libros, vt in eis sua simulachra & idola depingerent, itaque eos violarent & Iudæos irriderent. Vnde Græca habent: *Scrutabantur inscribere in ipsis similitudinem idolorum suorum.* Verùm Noster non habet τὸ *inscribere*, nec *in ipsis*, sed *de ipsis* quare iuxta eum planior sensus est, q.d. solent gentiles nostris libris sacris abuti ad suas superstitiones & ritus gentilitios. Ex illis enim ac præsertim ex Leuitico depromunt ceremonias & ritus sacrificandi & adorandi sua idola, consecrandi suos sacerdotes, purificandi immundos &c. Ad hæc ipsi sacras historias profanant traducendo eas ad deorum suorum fabulas. Sic Mosen transformarunt in Minoen, gigantes in Titanes, Samsonem in Herculem, diluuium Noe in diluuium Ogygis, currum Eliæ in quadrigam solis, Iehoua denique in Iouem. ita Rupert. l. 6. in Genes. c. 15. Serarius, Salianus, Sanchez & alij. Quare ne permittas ô Domine nos tradi gentibus, quia si id facias ipsę libros tuos & nostros profanabunt, violabunt, conscindent, incendent, quæ magna erit tam tua, quàm nostra ignominia & vilipendium.

VERS. 49 ET ATTVLERVNT ORNAMENTA SACERDOTALIA] puta vestes sacras, vt cidarim, feminalia, tunicam hyacinthinam, Ephod, &c. q.d. ne sinas ô Domine illa capi à gentibus, quia ipsæ illas lacerabunt, aut ijs vestient idolorum suorum sacerdotes; pariter ipsi rapient & vorabunt tuas PRIMITIAS ET DECIMAS, quas proinde hic coram te exponimus. Machabæi hic ostendunt se non res suas, sed Dei curare, eiusque religionis & cultus zelo moueri, vt Deum quasi cogant ad opem, non tam populo suo, quàm sibiipsi, suæque religioni & cultui ferendam. Quare efficax fuit hæc eorum seria, sinceraque oratio, ac Deum ad succurrendum inflexit. Simili modo oremus & nos, ac pariter Deum flectemus.

ET SVSCITAVERVNT NAZARÆOS, QVI IMPLEVERANT DIES] sui voti Nazaræatus; diebus enim voti expletis Nazaræi debebant se sistere Deo in templo, ibique hostias offerre præscriptas à Deo Num. 6. vide ibi dicta. Porrò Nazaræi erant quasi religiosi illius ævi, qui se Deo dicarant & consecrarant, ideoque comam alebant, ac vino & sicera abstinebant. Quare eos hic producunt, Deoque sistunt, vt Deus eos, quasi suos sibique consecratos tueatur contra Antiochum & Lysiam.

ET CLAMAVERVNT VOCE MAGNA IN CÆLVM DICENTES: QVID FACIEMVS ISTIS? ET QVO EOS DVCEMVS?] si Lysias nos capiat & totam Iudæam æquè, ac Ierusalem & templum sibi subiuget, & idolis, ac idololatris suis impleat, excisâ tui veneratione & cultu: nam vt sequitur. VERS. 50.

ET SANCTA TVA, alaria, vasa, omniaque templi loca ab Antiochi satellitibus profanata, CONCVLCATA ET CONTAMINATA SVNT] VERS. 51.

ET SACERDOTES TVI FACTI SVNT IN LVCTVM] tum actiuum: lugent enim sacerdotes se sacerdotio iam fungi non posse, sed in exilium actos ab Antiocho, suisque oblationibus, ex quibus viuebant, spoliatos: tum passiuum, quia populus luget lugubrem sacerdotum suorum statum, seque ijs destitui, vt per eos Deo sacrificare, & ab eis in lege Dei instrui nequeat.

ET IN HVMILITATEM] vbi enim humiliantur & vilipenduntur sacerdotes, ibi pariter vilipenduntur sacrificia, lex, pietas, Dei cultus, ipseque populus fidelis & pius.

ET TVBIS EXCLAMAVERVNT VOCE MAGNA] vt tam voce, quàm tubis in cælum resonantibus Dei opem summis clamoribus implorarent. VERS. 54.

ET POST HÆC (quia post diuina præsidia adhibenda quoque sunt humana; Deus enim non iuuat nisi conantes & collaborantes, ac facientes omne id, quod officium & prudentia requirit) CONSTITVIT IVDAS DVCES POPVLI] nimirum fratres suos Ionatham, Iosephum & Simonem. vide 2. Machab. 8. 22. vbi Iudas aciem instruens, eam diuidit in quatuor ordines, ac cuilibet vnum è fratribus Ducem præficit, ita vt quisque sub signis duceret 1400. milites, ac ipse Iudas quartus totidem, hoc est vniuersim sex millia. VERS. 55.

ET DIXIT HIS QVI ÆDIFICABANT DOMOS &c. ET FORMIDOLOSIS VT REDIRENT DOMVM] ne socijs suis commilitonibus suam formidinem aspergerent, idque iuxta legem Deuter. c. 20. v. 4. vide ibi dicta. VERS. 56.

ACCINGIMINI (gladijs, armis, ceteroque apparatu bellico) ET ESTOTE FILII POTENTES] Hebr. אַנְשֵׁי חַיִל *anse chail*, id est, *viri virtutis*, id est, strenui, animosi, fortes. VERS. 58.

QVONIAM MELIVS EST NOS MORI IN BELLO, QVAM VIDERE MALA GENTIS NOSTRÆ ET SANCTORVM] id est, rerum sanctarum, vt templi, altarium, sacerdotum &c. Glorioſa enim mors est præliando pro fide, lege & Deo occumbere. q. d. Pugnemus generosè, quia aut vincemus, & sic de hoste triumphabimus; aut vincemur, & sic glorioſa morte honestabimur. VERS. 59.

SICVT AVTEM FVERIT VOLVNTAS IN CÆLO] SIC FIAT] vt vel vincamus, vel vincamur & gloriosè occumbamus, prout Deus voluerit. q. d. vtcumque alea belli cadet, bene cadet, quia cadet ex voluntate Dei, qua nihil est melius. Siue ergo vincemus, siue vincemur, implebimus voluntatem Dei, qua nihil præstantius optari, aut desiderari potest. Nota hîc Iudæ fortitudinem, pietatem, resignationem in Dei voluntatem, qua Dei gratiam & victoriam sibi suisque conciliauit. Imitentur eum principes & belli Duces, si simili victoria potiri, & à Deo donari optent. VERS. 60.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Duas Gorgiæ acies sternit Judas, ac deinde ipsum Lysiam Syriæ proregem, qui dum bellum reparat, Judas templum repurgat, Deique sacra restituit.

1. ET assumpsit Gorgas quinque millia virorum, & mille equites electos: & mouerunt castra nocte, 2. vt applicarent ad castra Iudæorum, & percuterent eos subitò: & filii, qui erant ex arce, erant illis duces. 3. Et audiuit Iudas, & surrexit ipse, & potentes, percutere virtutem exercituum regis, qui erant in Emmaum. 4. Adhuc enim dispersus erat exercitus à castris. 5. Et venit Gorgias in castra Iudæ noctu & neminem inuenit, & quærebat eos in montibus: quoniam dixit: Fugiunt hi à nobis. 6. Et cum dies factus esset, apparuit Iudas in campo cum tribus millibus virorum tantum, qui tegumenta & gladios non habebant: 7. & viderunt castra Gentium valida, & loricatos, & equitatus in circuitu eorum, & hi docti ad prælium. 8. Et ait Iudas viris, qui secum erant: Ne timueritis multitudinem eorum & impetum eorum ne formidetis. 9. Mementote qualiter salui facti sunt patres nostri in mari rubro, cùm sequeretur eos Pharao cum exercitu multo. 10. Et nunc clamemus in cælum; & miserebitur nostri Dominus, & memor erit testamenti patrum nostrorum, & conteret exercitum istum ante faciem nostram hodie. 11. & scient omnes gentes, quia est qui redimat & liberet Israel. 12. Et eleuauerunt alienigenæ oculos suos, & viderunt eos venientes ex aduerso. 13. Et exierunt de castris in prælium, & tuba cecinerunt hi qui erant cum Iuda. 14. Et congressi sunt: & contritæ sunt Gentes, & fugerunt in campum. 15. Nouissimi autem omnes ceciderunt in gladio, & persecuti sunt eos vsque Gezeron, & vsque in campos Idumææ, & Azoti, & Iamniæ: & ceciderunt ex illis vsque ad tria millia virorum. 16. Et reuersus est Iudas, & exercitus eius, sequens eum. 17. Dixitque ad populum: Non concupiscatis spolia: quia bellum contra nos est. 18. & Gorgias & exercitus eius prope nos in monte, sed state nunc contra inimicos nostros, & expugnate eos, & sumetis postea spolia securi. 19. Et adhuc loquente Iuda hæc, ecce apparuit pars quædam prospiciens de monte, 20. Et vidit Gorgias quòd in fugam conuersi sunt sui, & succenderunt castra. fumus enim, qui videbatur, declarabat quod factum est. 21. Quibus illis conspectis timuerunt valde, aspicientes simul & Iudam, & exercitum in campo paratum ad prælium. 22. Et fugerunt omnes in campum alienigenarum: 23. & Iudas reuersus est ad spolia castrorum, & acceperunt aurum multum, & argentum, & hyacinthum, & purpuram marinam, & opes magnas. 24. Et conuersi hymnum canebant, & benedicebant Deum in cælum, quoniam bonus est, quoniam in sæculum misericordia eius. 25. Et facta est salus magna in Israel in die illa. 26. Quicumque autem alienigenarum euaserunt, venerunt, & nuntiauerunt Lysiæ vniuersa quæ acciderant. 17. Quibus ille auditis, consternatus animo deficiebat: quòd non qualia voluit, talia contigerunt in Israel, & qualia mandauit rex. 28. Et sequenti anno congregauit Lysias virorum electorum sexaginta millia, & equitum quinque millia, vt debellaret eos. 29. Et venerunt in Iudæam, & castra posuerunt in Bethoron, & occurrit illis Iudas cum decem millibus viris. 30. Et viderunt exercitum fortem, & orauit & dixit: Benedictus es saluator Israel, qui contriuisti impetum potentis in manu serui tui Dauid, & tradidisti castra alienigenarum in manu Ionathæ filii Saul, & armigeri eius. 31. Conclude exercitum istum in manu populi tui Israel, & confundantur in exercitu suo & equitibus. 32. Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione sua. 33. Deijce illos gladio diligentium te: & collaudent te omnes, qui nouerunt nomen tuum, in hymnis. 34. Et commiserunt prælium: & ceciderunt de exercitu Lysiæ quinque millia virorum. 35. Videns autem Lysias fugam suorum, & Iudæorum audaciam, & quòd parati sunt aut viuere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, & elegit milites, vt multiplicati rursus venirent in Iudæam. 36. Dixit autem Iudas, & fratres eius, Ecce contriti sunt inimici nostri ascendamus nunc mundare sancta, & renouare. 37. Et congregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montem Sion. 38. Et viderunt sanctificationem desertam, & alta-

re

re profanatum, & portas exuſtas, & in atriis virgulta nata ſicut in ſaltu vel in montibus, & paſtophoria diruta. 39. Et ſciderunt veſtimenta ſua, & planxerunt planctu magno, & impoſuerunt cinerem ſuper caput ſuum, 40. & ceciderunt in faciem ſuper terram, & exclamauerunt tubis ſignorum, & clamauerunt in cælum. 41. Tunc ordinauit Iudas viros, vt pugnarent aduerſus eos qui erant in arce, donec emundarent ſancta. 42. Et elegit ſacerdotes ſine macula, voluntatem habentes in lege Dei: 43. & mundauerunt ſancta, & tulerunt lapides contaminationis in locum immundum. 44. Et cogitauit de altari holocauſtorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret. 45. Et incidit illis conſilium bonum vt deſtruerent illud: ne fortè illis eſſet in opprobrium, quia contaminauerunt illud Gentes, & demoliti ſunt illud. 46. Et repoſuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, & reſponderet de eis. 47. Et acceperunt lapides integros ſecundùm legem: & ædificauerunt altare nouum, ſecundùm illud quod fuit priùs. 48. Et ædificauerunt ſancta, & quæ intra domum erant intrinſecus: & ædem, & atria ſanctificauerunt. 49. Et fecerunt vaſa ſancta noua, & intulerunt candelabrum, & altare incenſorum & menſam in templum. 50. Et incenſum poſuerunt ſuper altare, & accenderunt lucernas, quæ ſuper candelabrum erant, & lucebant in templo. 51. Et poſuerunt ſuper menſam panes, & appenderunt vela, & conſummauerunt omnia opera quæ fecerant. 52. Et ante matutinum ſurrexerunt quinta & vigeſima die menſis noni (hic eſt menſis Caſleu) centeſimi quadrageſimi octaui anni: 53. & obtulerunt ſacrificium ſecundùm legem, ſuper altare holocauſtorum nouum, quod fecerunt. 54. Secundùm tempus & ſecundùm diem, in qua contaminauerunt illud gentes, in ipſa renouatum eſt in canticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis. 55. Et cecidit omnis populus in faciem, & adorauerunt, & benedixerunt in cælum eum, qui proſperauit eis. 56. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocauſta cum lætitia, & ſacrificium ſalutaris & laudis. 57. Et ornauerunt faciem templi coronis aureis & ſcutulis: & dedicauerunt portas, & paſtophoria, & impoſuerunt eis ianuas. 58. Et facta eſt lætitia in populo magna valdè, & auerſum eſt opprobrium Gentium. 59. Et ſtatuit Iudas & fratres eius, & vniuerſa eccleſia Iſrael, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus ſuis; ab anno in annum, per dies octo, à quinta & vigeſima die menſis Caſleu, cum lætitia & gaudio. 60. Et ædificauerunt tempore illo montem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, ne quando venirent Gentes, & conculcarent eum, ſicut anteà fecerunt. 61. Et collocauit illic exercitum, vt ſeruarent eum, & muniuit eum ad cuſtodiendam Bethſuram, vt haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.

VERS. 1. ET ASSVMPSIT GORGIAS QVINQVE MILLIA VIRORVM (peditum) ET MILLE EQVITES ELECTOS, ET MOVERVNT CASTRA NOCTE] Gorgias erat vnus ex tribus Ducibus Antiochi & Lyſiæ belli experientiſſimus, quod & hîc oſtendit, dum cum militibus ſelectis noctu inuadit caſtra Iudæ, vt ex improuiſo eum dormientem cum ſuis opprimat. Hoc enim ſtratagemate Hannibal cæcidit Romanos, & Romani Haſdrubalem fratrem Hannibalis, teſte Liuio.

VERS. 2. ET FILII QVI ERANT EX ARCE; ERANT ILLIS DVCES] q.d. milites Antiochi in arce Sion, nati vel educati, ideoque regionis & locorum gnari ducebant eos per vias obſcuras (erat enim nox) anfractuoſas & abſconditas, quarum ipſi erant ignari, vtpote exteri & alienigenæ.

VERS. 3. ET AVDIVIT IVDAS, ET SVRREXIT IPSE ET POTENTES (robuſti Duces & milites) PERCVTERE VIRTVTEM EXERCITVVM REGIS] puta tota caſtra à Gorgia relicta. Græcè tantum eſt δυναμιν, id eſt, vim, robur, potentiam, exercitum & copias regis. Sed quia in his caſtris erant variarum gentium exercitus, ijque validi & numeroſi, hinc Nonnullus vertit *virtutem exercituum regis*. Iudas ergo per exploratores reſciuit ſtratagema & conſilium Gorgiæ, illudque in ipſum retorſit. Nam eadem nocte ipſe reliqua caſtra Gorgiæ relicta in Emmaum, ſecus & dormientia inuaſit, & ex inopinato oppreſſit.

VERS. 4. ADHVC ENIM DISPERSVS ERAT EXERCITVS A CASTRIS] q.d. adhuc milites Gorgiæ non erant collecti & in ordines, acieſque ſuas diſtributi in caſtris, ſed palabundi vagabantur, ſenſim colligebant, ordinabantque ſe in caſtris. Iudas id ſciens, diſperſos & inordinatos aggreſſus facilè proſtrauit.

VERS. 5. ET VENIT GORGIAS IN CASTRA IVDÆ ET NEMINEM INVENIT] quia Iudas cum ſuis eadem nocte iuerat in Emmaum, vt relictos à Gorgia cæderet, vt dixi.

VERS. 6. ET CVM DIES FACTVS ESSET, APPARVIT IVDAS IN CAMPO CVM TRIBVS MILLIBVS VIRORVM (peditum) TANTVM, QVI TEGVMENTA, id eſt loricas, ſiue thoraces ferreos, & ſcuta ET GLADIOS NON HABEBANT] ſcilicet, *ſicut volebant*, vt addunt Græci, multiq; Latini codices, q. d. non habebant gladios politos, acutos, latos & longos, quales ipſi optabant, & quales habebant hoſtes; ſed impolitos rubigine obductos, hebetatos, ſtrictos & breues; multi etiam non gladibus, ſed perticis, fuſtibus, malleis, ligonibus, falcibus, alijſque armis ruſticis dumtaxat, quæ domi vel in agro repererant, armati incedebant. Eo maior fuit Dei virtus & militum fortitudo, ac victoria. Hoc eſt, quod ait Ioſeph. li. 12. c. 11. *Ducens tria millia virorum non ſatis inſtructa armis propter inopiam*. ita Dion. Carthuſ. & Ioſe-

Ioſephus Stephanus hîc, qui & addit multos ex iis fuiſſe fundibularios, qui gladiis vti non ſolebant, vt liberi eſſent in librandis lapidibus ex fundis, Minùs probabiliter Lyran. pro *quid* legens *quia* ſic explicat, q.d. ideò Iudas tria dumtaxat millia armatorum & gladiatorum eduxit in aciem, quia cæteri Iudæi non habebant gladios & clypeos, vt pugnare poſſent. Porrò eos habuiſſe gladios liquet ex v. 15. vbi dicitur *Nouiſſimi autem eorum ceciderunt gladio*, & ex eo quòd paulò ante Iudæi ſpoliauerunt caſtra Apollonii, indeque tulerunt gladios & arma cetera.

VERS. 7. ET VIDERVNT CASTRA GENTIVM VALIDA, ET LORICATOS ET EQVITATVS] Nota Iudas & Machabæi pugnabant pedites, nec habebant equites; nulla enim equorum fit mentio, cùm hoſtes copioſum haberent equitatum æquè ac peditatum. Cauſæ fuere variæ. Prima, quia Deus Deuter. 17. 16. vetuerat Iudæis copiam equorum, ne in eis, ſed in ipſo confiderent. Ita S. Baſil. & alii, quos ibidem citaui, licet Abul. id negare videatur. Secũda, quia Iudæa eſt mõtoſa & prærupta, vnde equis & equitibus vix peruia & ad pugnam incommoda. Tertia, quia Iudæa carebat equorum abundantia, ac eorum loco vtebatur aſinis & mulis, equos verò ex Ægypto (vti fecit Salomon) accerſebat: ibi autem eos emere, indeque in Iudæam deducere, Machabæis nimis erat oneroſum & ſumptuoſum. Quarta, volebat id Deus, vt magis oſtenderet ſuam potentiam, ac virtutem & robur Machabæorum, quòd ſcilicet, ipſi ſoli Deo nixi, vti fatetur hic Iudas, eius ope imploratâ, pauci cum multis, pedites cum equitibus, inermes ferè cum armatis confligentes, eos tamen proſternerent iuxta illud Dauidis: *Hi in curribus & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus.* Pſal. 19. 8.

Machabæi pedites pugnabant 4. de cauſis.

1.

2.

3.

4.

VERS. 10 ET NVNC CLAMEMVS IN CÆLVM] dicentes, *mi camocha baelim Iehoua*, id eſt, *quis ſimilis tui in fortibus Domine?* Exo. 15. Hoc enim erat emblema & teſſera Iudæ, vnde ex verſus illius literis initialibus iunctis, dictus eſt *Machabi*, id eſt, Machabæus, vt ſatis ex hiſce eius verbis & ſimilibus colligitur. Nam Iudas vbiq; ſpem victoriæ non in armis, nec in militibus, ſed in Deo vnico repoſuit, eumque inuocauit, atque hac cõfidentia & ſupplici prece ſempet victoriam obtinuit excepto vltimo prælio, in quo vulneratus occubuit, eo quòd non legatur ante prælium Deum inuocaſſe, vti aliàs facere ſolebat.

ET MEMOR ERIT TESTAMENTI PATRVM NOSTRORVM] q.d. memor erit Deus pacti & fœderis cum patribus noſtris initi, vt ſcilicet, nos eum colamus, quaſi Deum noſtrum, & ipſe viciſſim noſter ſit Deus, id eſt protector, prouiſor, tutor & cuſtos, ideoque nos à tot, tantiſque hoſtibus liberet, eoſque coram nobis proſternat.

VERS. 15 NOVISSIMI AVTEM (fugientium) OMNES CECIDERVNT] cæſi à Iuda & ſociis, qui fugientes perſequebantur & caudam hoſtium carpebant, vltimoſque cædebant.

VERS. 17 DIXITQVE IVDAS: NON CONCVPISCATIS SPOLIA, QVIA BELLVM CONTRA NOS EST] Vide hic prudentiam militarem Iudæ, qua ſuos ſub ſignis continuit, nec ſpolia hoſtium rapere permiſit, ne hoſtes fugientes id videntes, ſe rurſùm colligerent, ac Iudæos palantes, & ſpoliis onuſtos inuaderent & proſternerent. Sic enim hoc ſæculo vidimus Germanos & Tranſyluanos, cum multa Turcarum

Iuda prudentia in cohibendo milite à ſpoliis.

Cornel. in libros Machab.

A millia cæcidiſſent, ab iiſdem fuiſſe cæſos, eo quòd præpoperè ad ſpolia dilapſos Turcis ſe in montibus colligendi, & ſpoliis onuſtos inuadendi, mactandique anſam dediſſent. Ita Tomyris regina Scytharum fugam ſimulans caſtra epulis & referta, Cyro & Perſis diripienda reliquit: at nox regrediens eoſdem vino, ſomnoque ſepultos ad vnum omnes obtrũcauit, teſte Iuſtino, Herodoto & aliis. Fridericum Boëmiæ regem Boleſlaus II. triplici prælio fudit, ſed dum militi in diripienda præda locum dat, nec victoriam perſequitur, Fridericus collecto milite triplici tumentem victoriâ vicit, & in exilium redire compulit. ita Bel. li. 13. Plura exẽpla de Alexandro, Hannibale, Tiberio vide apud Frontinum lib. 2. cap. 5. Auaritia ergo, & prædæ auiditas decipit prudentiam, ac victoribus victoriam extorquet, eamque in victos transfert, facitque, vt fiat locus cædis qui paulò antè fuerat victoriæ. Quare ſapientes belli Duces milites à præda cohibent, & in acie armatos continent, hoſteſque fugientes perſequuntur, donec plena de iis ſit victoria: tunc enim ſecura eſt prædatio & ſpoliatio. Hac de cauſa Duces bello victi, vt hoſtem inſequentem morentur, eumque effugiant, pecunias & res pretioſas poſt ſe ſpargunt, vt iis colligẽdis hoſtis occupatus perſequi deſiſtat. Ita Tryphon rex Syriæ victus, per totum iter fugiens, aurum & argentum diſperſit, & hac ratione equites Antiochi ſectantes moratus euaſit, teſte Iulio Frõtino li. 2. de ſtratagematis c. 13. qui & addit idem feciſſe Gallos cum Attalo pugnantes. Idem feciſſe Mithridatem victũ à Lucullo & Romanis, ac per gazam regiam Romanis obiectam eorum inſequentium manus effugiſſe, tradit Plutar. in Lucullo. Sic Caſtor è venatorum manibus elabitur, reſecta virilia eis obiiciens: ob hæc enim eos ſe venari cognoſcit, vt è ſuis virilibus Caſtorium Medicis aſſignent. Audi Polybium lib. 10. *Et quoniam plurimi prædæ inhiant, atq; victoriam plenam obtinere nequeunt, fit, vt de ſumma rerum periclitentur. Multis hoc accidit, vt licet facti ſint voti compotes, & vel in caſtra hoſtium irruerint, vel ciuitatem ceperint, attamẽ non ſolùm eiecti ſint, ſed & totius cauſæ periculum, & detrimentum incurrerint,*

Victi ſpargunt aurũ vt affligãt

Tropol. nos cum dæmonibus aſſiduè luctantes ſpolia terrena relinquere debemus, ne, ſi eis incubemus, ab illis occupemur & ſuperemur, *nudi ergo cum nudis luctemur.* ait S. Greg. VERS. 20.

ET SVCCENDERVNT CASTRA] Iudas ſuccendit caſtra, id eſt, tentoria hoſtium, vt Gorgias eminus è monte rem ſpectans ſciret, ſuos eſſe cæſos, ideoque caſtra a Iuda eſſe ſuccenſa, itaque metuens ſibi & ſuis fugam capeſſeret. Quod & factum eſt. VERS 23.

HYACINTHVM (id eſt, veſtes hyacinthini, vel violacei coloris) ET PVRPVRAM MARINAM] quæ fit ex ſucco conchyliorũ marinorum, ac præſertim piſciculi, qui purpura vocatur, idque maximè in Tyro, vnde vocatur purpura Tyria. & Sarranum (*Tyrus* enim Hebr. dicitur *Sor*) oſtrum teſte Plinio l. 4. c. 38. & 39. nã purpura, quæ fit ex violis aliiſque herbis pallet, nec cum Tyria cõparari poteſt; hæc enim eſt ardens, & quaſi ignea. Vnde Virgil. Æneid. *Tyrioq; ardebat murice lana.* Porrò milites Chaldæi, æquè, ac Perſæ vtebantur veſtibus purpureis & coccineis, tum ad ornatum. Vnde Xenoph. lib. 2. Cyrip. *Erant*, ait, *milites armati omnes iiſdem armis, quibus Cyrus, tunicis* tum vt in prælio vulnerati ſanguinem diffluentem, vulneraque te-

Milites vtebantur purpura ad tegendum vulnera.

gerent per concolorem tunicam purpuream, ne socios consternerent, hostibus audaciam adderent. vti testatur Valer. Max. lib. 2. c. 6. & Ælianus lib. 6, cap. 6.

VERS. ET CONVERSI HYMNVM CANEBANT] puta Epinicium Deo, victoriam illius opi & virtuti nō suæ assignantes: qua gratitudiue Deum sibi deuinciebant, vt nouas eis daret victorias, victoria enim propriè est donum Dei, qui illud gratis largitur. ingratis negat, vel datum aufert. Hinc Christiani parta victoria canunt, *Te Deum Laudamus*.

VERS. 25 ET FACTA EST SALVS, id est victoria, MAGNA IN ISRAEL] victoria enim hæc salutē dedit Israeli. Metonymicè ergo ponitur causa pro effectu. Vide dicta c. 3. v. 6. Adde salus, sicut & pax Hebræis omne beneficium, omnem felicitatem, omne bonum significat. Vnde illud Psal. 17. *Magnificans salutes*, id est beneficia & dona *regis eius*; hinc eas mox vocat *misericordiam*, siue gratiam.

VERS. 28 ET SEQVENTI ANNO CONGREGAVIT LYSIAS VIRORVM (peditum) ELECTORVM SEXAGINTA MILLIA ET EQVITVM QVINQVE MILLIA] quæ Iudas cum paucis Deo nixus pari fortitudine & felicitate prostrauit v. 34.

VERS. 32 DA ILLIS FORMIDINEM] immitte eis terrorem panicum, vt putent contra se venire, vel militum, vel Angelorum formidabiles acies, itaque perculsi fugiant, imò se inuicem inuadant, putantes commilitones suos esse hostes, itaque COMMOVEANTVR CONTRITIONE SVA, vt se mutuò conquassando conterant, proterant, & trucident, vt factum est Madianitis sub Gedeone, qui mutua se cæde truncabant. Iudicum 7. 22.

ET TABEFAC (Græcè τῆξον, id est *liquefac*, sicut cera dissoluitur & liquefit coram igne) AVDACIAM VIRTVTIS EORVM.

VERS. 35 QVOD PARATI (resoluti) SVNT, AVT VIVERE (vincendo) AVT MORI FORTITER] vt si vincantur, malint generosè occumbere, quam turpiter fugere. Nam τὸ *fortiter*, Græcè γενναίως id est *generosè* tam ad *viuere*, quàm ad *mori*: referendum est; viuit autem fortiter in prælio is, qui vincit; moritur verò fortiter, qui vincitur à numero hostium, sed fortiter pugnando occiditur.

ABIIT ANTIOCHIAM] Prudenter abiit Lysias, quia cum resolutis & desperatis periculosissima est pugna, vti ostendi in lib. Iudic. & Regum. Quare Iudas habens milites, quibus deliberatum erat, aut vincere, aut mori, omnes hostium acies protriuit, & admirandas obtinuit victorias. Hæc enim militum resolutio facit eos imperterritos & animosos, quasi leones, vt per tela, per saxa, per ignes inuolent in hostem, velut fulmina, eosque percellant, sternant & dissipent.

VERS. 36 DIXIT AVTEM IVDAS ET FRATRES EIVS: ECCE CONTRITI SVNT INIMICI NOSTRI, ASCENDAMVS NVNC MVNDARE SANCTA] puta sanctum templum, sancta altaria & vasa, vt ea à Gentibus per idola & superstitiones profanata & polluta expiemus, ac renouemus, id est, pristino nitori, honori & decori, Deique cultui restituamus. Vide hic pietatem æquè, ac solertiam Iudæ, qui otio à bellis sibi à Lysia concesso vtitur ad negotium sanctum vt templum expiet, in eoque Dei sacrificia, cultumque restauret. Imitentur Iudam nostri Duces & milites, vt cum fortitudine bellica Dei timorem, cultum & pietatem coniungant: itaque à Deo victoriis, omnibusque bonis præsentibus & æternis cumulabuntur.

ET VIDERVNT SANCTIFICATIONEM (id est sanctuarium, siue templum; puta Sanctum & Sanctum Sanctorum) DESERTAM. ET PASTOPHORIA DIRVTA] Pastophoria erant cubicula sacerdotum annexa templo, in quibus vestes, opesque templi asseruabantur. vnde & *gazophilacia* vocabantur & *thalami* Ezech. 40. παστὸς enim est thalamus: & *exedræ*, quòd in eis essent sedes ad sedendum & quiescendum. VERS. 38.

ET EXCLAMAVERVNT TVBIS SIGNORVM] vocantur tubæ *signorum*, quia per earum clangorem significabantur dies festi & populi conuocatio, siue conuentus. Num. 10. v. 1. & 10. veriùs tamen videtur, has tubas nō fuisse sacras templi; has enim iam abstulerant milites Antiochi, templum profanantes, sed profanas castrorum & belli. Hæ vocantur *signorum*, quia significabant militi, quid agendum foret, ac præsertim adesse hostem, vt ad prælium contra eum se pararet. Erant enim hæ tubæ Iudæ Ducis, eiusque militum, vt inter hostes constituti tubarum clangore conuocarentur, & excitarentur ad vigilandum & ad præliandum eo tempore, quo sacerdotes & eorum asseclæ mundabant templum ne Antiochi satellites arcem Sion insidentes, ex ea in templum decurrerent & mundantes obtruncarent. ita Sanch. vnde explicans subdit. VERS. 40.

TVNC ORDINAVIT IVDAS VIROS VT PVGNARENT ADVERSVS EOS, QVI ERANT IN ARCE, DONEC EMVNDARENT SANCTA] templi loca, atria & vasa. Arcem Sion enim obtinebant hostes, scilicet, Antiochi milites, nec inde eos expellere potuit Iudas hoc anno 148. Græcorum, sed post biennium anno 150. Græcorum arcem obsidere cœpit, ac per 23. annos eam obsedere Machabæi, quibus expletis eam tandem expugnarunt anno 171. Græcorum, vt dicitur c. 13. v. 50. VERS. 41.

VOLVNTATEM HABENTES IN LEGE DEI] *voluntatem*, id est pium affectum, desiderium, studium legis & cultus Dei promouendi. VERS. 42.

ET TVLERVNT LAPIDES CONTAMINATIONIS] è quibus Gentiles idololatræ cōstruxerant sua idola, aras, statuas &c. quibus tam lapides, quā tēplum contaminarant & profanarant c. 1. 50. & l. 2. c. 10. VERS. 43.

IN LOCVM IMMVNDVM] puta in Tophet, siue gehennam, vbi cremabant infantes idolo Moloch. Hic enim locus erat immundissimus & execrabilis 4. Reg. 23. 10. Sic olim aræ & templa idolorum à Christianis fuere planè dituta & euersa vsque ad S. Greg. qui lib. 9. Epist. 11. ad Mellitum decernit, vt illa non diruantur, sed expientur, & ab idolorum cultu ad Dei cultum transferantur.

ET COGITAVIT DE ALTARI HOLOCAVSTORVM (quod olim Esdras & sacerdotes in reædificato templo erexerant) QVOD PROFANATVM ERAT (per idolum Iouis Olimpii, quod in eo collocarant Antiochistæ) QVID DE EO FACERET] an illud emundaret ad vsum, an verò amoueret, quasi indignum ad vsum, VERS. 44

ET INCIDIT ILLIS CONSILIVM BONVM, VT DESTRVERENT ILLVD, NE FORTE ILLIS ESSET IN OPPROBRIVM] ne idololatræ eis exprobarent, quòd in altari per idolū Iouis Olympii polluto sacrificarent, quodque non Deo, sed Ioui sacrificarent; Iouis enim idolum in ea fuerat collocatum. VERS. 45.

ET REPOSVERVNT LAPIDES IN MONTE DOMVS (id est in monte Sion, in quo domus Dei, siue templum fabricatum erat) DONEC VENIRET PROPHETA aliquis, præsertim Messias: hunc enim aui- VERS. 46.

dè

dè à multis sæculis expectabant Iudæi, & iam imminebat eius aduẽtus. Nam ab anno 148. Græcorum, quo hæc gesta sunt, vsque ad ortum Christi fluxere anni 159. dumtaxat. Hinc disce hoc tempore Machabæorum nullum fuisse prophetam in Israel: nam vltimi fuere prophetæ, Zacharias & Malachias. Dices, cur Iudas cùm esset Pontifex, non consuluit Deum per oraculum Ephod, siue per Vrim & Thummin? Resp. Ioseph. oraculum hoc ducentis annis ante Christum siluisse & desiisse, ita ipse lib. 3. c. 11. Idem censent Abul. & alii. Aut certè Ephod hoc dans oracula iam ablatum erat ab Antiochi ministris, ac præsertim à Pseudo-Pontifice Iasone, Menelao, Alcimo apostatis & proditoribus, vt Iudas eo vti, & per illud Deum consulere non posset. ita Sanchez.

VERS. 48 ET ÆDIFICAVERVNT (ab idololatris diruta, vel disrupta restaurarunt) SANCTA, id est, priorem partem templi, quæ vocabatur *Sanctum*, vel *Sancta* in plurali, vt hic vocatur, ET QVÆ INTRA DOMVM ERANT INTRINSECVS] id est, quoque ea, quæ erant in posteriori & interiori parte templi, quæ dicebatur *Sancta Sanctorum*, id est sanctissima. In Sancto erat mensa panum propositionis, candelabrum aureum & althare thymiamatis, quæ ab Antiochi satellitibus ablata fuere, vnde noua fabricauit Iudas, vt dicitur v. 49. In Sancto Sanctorum tantùm erat Arca cum Cherubim & Propitiatorio, sed hæc paulò ante excidium Ierusalem per Chaldæos è templo extulit Ieremias & abscondit. Vnde Hebræi asserunt in secundo templo, reædificato post reditum è Babylone per Zorobabel, non fuisse Arcam. Alii dicunt fuisse Arcam, non à Mose fabricatam, hanc enim extulit Ietemias, sed aliam Mosaicæ similem à Iudæis post reditum efformatam, de quo plura lib. 2.

ET ÆDEM ET ATRIA SANCTIFICAVERVNT] Ædes vocatur Sanctum Sanctorum, quod præcesserit; vnde *Tὸ ædem*, non est in Græco: *atria* erant vicina templo circumcirca; in quibus populus degebat & spectabat sacrificia; hæc omnia ab idololatris cõtaminata & polluta Iudas sãctificauit, id est, ab idolis & superstitione purgauit, aquâ lustrali expiauit ac Deo rursum solenni benedictione dedicauit.

VERS. 52 QVINTA ET VIGESIMA DIE MENSIS NONI (HIC EST MENSIS CASLEV] qui nostro partim Nouembri, partim Decembri respõdet. Hebræi enim vtebantur mensibus lunaribus, cùm nos vtamur solaribus. Quare hac eadem die 25. Casleu Iudæi celebrabant quotannis festum Encæniorum, siue dedicationis templi eadem die hoc loco factæ à Iuda. Causa festi fuit beneficii indeq; lætitiæ magnitudo: ideoque per octo dies celebrabatur. Audi 2. Mach. 10. v. 5. *Qua die autẽ templũ ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationẽ fieri vigesima quinta mensis, qui fuit Casleu: & cũ lætitia diebus octo egerunt in modum Tabernaculorum recordãtes, quòd ante modicũ temporis diem solemnem Tabernaculorum in montibus, & in speluncis more bestiarũ gerãt. Propter quod Thyrsos & ramos virides, & palmas præferebant ei, qui prosperauit mundari locum suum &c.* Et Ioseph. lib. 12. *Tanta verò lætitia ob reductos ritus patrios & priscam religionem occupauit gentis animos, maximè quòd ea felicitas ex insperato obtigerat, vt lex lata sit ad posteros, quæ iuberet quotannis hoc festũ reparari cũ cæremoniis templi, per octo dies celebrari; & ex eo tempore mos hic apud nostros obtinuit, vocamusq; hãc festiuitatem luminum, opinor ideò, quòd ex insperato o*

Festum Encæniorum.

...libros Machab.

A *nobis illuxerit tanta felicitas &c.*

Tropol. festo Encæniorum significatur festum, quod agunt Angeli & Sancti de peccatore pœnitentiam agente, cum ipse templum animæ suæ, quod per peccatum profanarat per contritionem expurgat, rursumque Deo dedicat. Vide Riberam lib. 5. de templo c. 17. *Tropol.*

SECVNDVM TEMPLVM ET SECVNDVM DIEM, id est, eodem planè die, scilicet, 25. Casleu, IN QVA CONTAMINAVERVNT ILLVD GENTES] ante triennium c. 1. v. 62. q.d. sicut anno 145. Græcorũ, die 25. mẽsis Casleu, Antiochus profanauit templu, vt dictũ est c. 1. v. 62. ita Iudas post triennium, vt anno 148. Græcorum, eadẽ die 25. mensis Casleu templum repurgauit, rursumque Deo dedicauit, vti diserte dicitur lib. 1. c. 10. v. 5. Idem ergo dies fuit profanationis & dedicationis, desolationis & consolationis, luctus & gaudii. Porrò Iudas dedicauit templum anno 148. Græcorum viuente adhuc Antiocho, nam hic mortuus est anno sequenti 149. Græcorum, vt dicitur c. 6. 16. VERS. 54

B

ET CYTHARIS ET CINYRIS] Hæc duo instrumenta musica vicina erant & sola magnitudine, ac fortè fidium numero inter se distincta, vti apud Italos sunt *viole* vel *violini*. Vnde Noster 2. Paral. 9. 11. & alibi pro cinyris, vt habet Græcus, vertit *citharas*, Cithara enim Hebr. vocatur כנור *kinnor*, id est cinyra.

ET STATVIT IVDAS &c.] q.d. Iudas quasi Põtifex instituit festum, Encæniorum quotannis celebrandum die 25. Casleu, in memoriam purgationis & dedicationis templi, ab illo eodẽ die factæ. Huius festi meminit Ioann. in Euang. c. 10. 22. Vide de hoc festo Riberam lib. 5. de Templo c. 17. Hinc solemne semper apud fideles fuit festum dedicationis Ecclesiæ, vt patet ex homiliis, quas in ea habuerunt S. Aug. S. Greg. S. Chrys. Beda, Bernardus & alii. Sanè Constantinus Magnus omnes Episcopos conuocauit ad dedicationem templi Ierosolymitani. Quin & Michael Archangelus dedicauit Ecclesiam suam in monte Gargano; cuius rei memoriam quotannis celebramus die 29. Septembris. S. Petrus sibi Ecclesiam dedicauit Londini in Anglia, vt habet vita Eduardi regis Angliæ apud Surium. Deniq; Christus ipse dedicauit Ecclesiam S. Dionysii Parisiis. Rem gestam enarrat Robertus Gaguinius lib. 3. de gestis Francorum. VERS. 55.

Dignitas dedicationis Ecclesiæ.

Exemplo.

ET ÆDIFICAVERVNT MONTEM SION] q. d. in monte Sion construxerunt arcem oppositam arci hostili, vt hostes cohiberent, ne templum sua excursione infestarent. Licet enim v. 40. Iudas constituerit milites, qui tutarentur eos, qui purgabant templum, necdum tamen arcem eis construxerat; quare illam hic construit. Ex hoc loco originem habuisse videntur milites ad templi custodiam deputati, eorumque præfecti, qui *magistratus templi* vocantur Act. 4. 1. & Loc. 22. 4. quos Chrys. vocat *Duces militum templi*. Beda *Prætores tẽpli*. Syrus *Præfectos templi*: Græcè verò vocãtur στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ, id est, milites templi Luc. 22. 51. Videntur hi fuisse Leuitæ è tribu Leui, quorum immensus erat numerus, ad hos enim cura templi & sacrorum spectabat, ac proinde per arma & milites suos cauere debebant, ne quis tumultus fieret in templo: Leuitæ enim & sacerdotes quotidie manus cruentande mactatione & immolatione victimarum assuescebant sanguini, illecebantque mactare homines templi inimicos, ad horum similitudinem Ierosolymis VERS. 60.

Militum templum origo.

lymis à Christianis ꝛ̃peratis, anno post Christum 1130. instituti sut Ieroſolymitani equites, dicti Templarii siue milites templi, quorum munus erat itinera ad ꝛ̃emplum ab infidelium & prædonum incursu tuta seruare, vt docet Guilliel. Tyrius lib. 12. de bello sacro cap. 7. Extat ad hos insignis sermo S. Bern, qui illo sæculo vixit, ad milites templi, vbi c. 9. asserit eos habitasse iuxta tẽplum. Verùm cùm tandem ipsi imperium Patriarchæ Ieroſolymitani, à quo instituti fuerant, detractarent; atque ob ingentes opes insolescerent, à Clemente V. ꝛ̃nte Philippo Pulchro Franciæ rege extincti fuere anno Domini 1311. vti in eius vita narrat Platina, Genebr. & Volater. lib. 22. Anthr. Et patet ex Conc. Viennensi, in quo sententia damnationis contra Templarios lata est vnà cum decreto extinctionis Ordinis ipsorum.

VERS. 61

AD CVSTODIENDAM BETHSVRAM] Bethsura fuit alia munitio constructa à Iuda contra Idumæos quinq; stadiis distans ab arce Sion, & à Ieroſolymis (stadium continet 125. passus) intra mõtium fauces instar Thermopylarum, ait Ioſephus: vnde *Bethsura* Heb. idẽ est, quod *domus rupis*. Audi Adrichom. in descrip. tribus Iuda n. 61. *Bethsur vel Bethsura S. Hier. ætate erat oppidũ, vel vt alii, præsidium & castrum totius Iudææ munitißimũ, & quoniam erat vndique circumuallatũ montibus, ab eo nomen accepit: Interpretatur enim Bethsur domus rupis, petræ, aut fortitudinis. Impositum erat clauſtris montium ad vallẽ Raphaim, distans vno milliario Ieruſalem, sita ſuper via publica, quæ à Ieruſalem ducit Gazam, vt quidã volunt: Firmauit locum hunc ædificiis Roboam Rex Iudæ & iterũ Iudas Machabæus; Lyſias oppugnauit; Antiochus Eupator deditione cepit per fraudem, Ionathas Machabæus recepit. Apud hoc caſtellum reges Syriæ cùm vim Iudæis intentarent, ſæpè caſi & profligati ſunt. Ipſe poſtremũ Simon Machabæus occupatum, contra omnes hoſtium irruptiones fortißimè communiuit præſidiis. Erat tempore Hieronymi fons ad radices Bethſur, qui ab eadem, qua gignebatur, humo ſorbebatur; in quo fonte quidam putant Eunuchum Candacis reginæ à Philippo baptizatum, atque inde nomen accepiſſe fons Æthiopis.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdas Ammonitas, Moabitas & Idumæos profligat, mox v. 9. Galilæis per Simonem fratrem, Galaaditis per ſe ſuccurrit, ac v. 28. Boſor, & v. 35. Maſpha, aliaſque vrbes Galaaditidis expugnat. Inde v. 37. integro prælio cædit Timotheum, & v. 46. expugnat Ephronem, ſed v. 56. cæduntur Ioſephus & Azarias Judæ æmuli.

ET factum est, vt audierunt Gentes in circuitu, quia ædificatum est altare & sanctuarium sicut priùs, iratæ sunt valdè: 2. Et cogitabant tollere genus Iacoh, qui erant inter eos, & cœperunt occidere de populo, & persequi. 3. Et debellabat Iudas filios Esau in Idumæa, & eos qui erant in Acrabathane, quia circumsedebant Israelitas, & percussit eos plaga magna. 4. Et recotdatus est malitiam filiorum Bean, qui erant populo in laqueum, & in scandalum, insidiantes ei in via. 5. Et concluſi sunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizauit eos, & incendit turres eorum igni, cum omnibus qui in eis erant. 6. Et transiuit ad filios Ammon, & inuenit manum fortem, & populum copioſum, & Timotheum ducem ipſorum: 7. Et commiſit cum eis prælia multa, & contriti ſunt in conſpectu eorum, & percuſſit eos. 8. Et cepit Gazer ciuitatem, & filias eius, & reuerſus est in Iudæam. 9. Et congregatæ ſunt gentes quæ ſunt in Galaad, aduerſus Iſraelitas qui erant in finibus eorum, vt tollerent eos: & fugerunt in Datheman munitionem. 10. Et miſerunt litteras ad Iudam & fratres eius dicentes: Congregatæ ſunt aduerſum nos gentes per circuitum, vt nos auferant: 11. Et parant venire, & occupare munitionem, in quam confugimus: & Timotheus eſt dux exercitus eorum, 12. Nunc ergo veni, & eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis. 13. Et omnes fratres noſtri, qui erant in locis Tubin, interfecti ſunt: & captiuas duxerunt vxores eorum, & natos, & ſpolia, & peremerunt illic ferè mille viros. 14. Et adhuc epiſtolæ legebantur, & ecce alii nuntii venerunt de Galilæa conſciſſis tunicis, nuntiantes ſecundum verba hæc: 15. Dicentes conueniſſe aduerſum ſe à Ptolemaida, & Tyro, & Sidone; & repleta eſt omnis Galilæa alienigenis, vt nos conſumant. 16. Vt audiuit autem Iudas, & populus, ſermones iſtos, conuenit eccleſia magna cogitare quid facerent fratribus ſuis, qui in tribulatione erant, & expugnabantur ab eis. 17. Dixitque Iudas Simoni fratri ſuo: Elige tibi viros, & vade, & libera fratres tuos in Galilæa: ego autem & frater meus Ionathas ibimus in Galaaditim. 18. Et reliquit Ioſephum filium Zachariæ & Azariam, duces populi, cum reſiduo exercitu in Iudæa ad cuſtodiam: 19. Et præcepit illis, dicens: Præeſtote populo huic: & nolite bellum committere aduer-

Ministerio de Cultura 2024

sum gentes donec reuertamur, 20. Et partiti sunt Simoni viri tria millia, vt iret in Galilæam: Iudæ autem octo millia in Galaaditim. 21. Et abijt Simon in Galilæam, & commisit prælia multa cum gentibus: & contritæ sunt gentes à facie eius, & persecutus est eos vsque ad portam 22. Ptolemaidæ: & ceciderunt de gentibus ferè tria millia virorum, & accepit spolia eorum. 23. Et assumpsit eos, qui erant in Galilæa, & in Arbatis, cum vxoribus, & natis, & omnibus quæ erant illis, & adduxit in Iudæam cum lætitia magna. 24. Et Iudas Machabæus & Ionathas frater eius transierunt Iordanem, & abierunt viam trium dierum per desertum. 25. Et occurrerunt eis Nabuthæi, & susceperunt eos pacificè, & narrauerunt eis omnia, quæ acciderant fratribus eorum in Galaaditide. 26. Et quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa, & Bosor, & in Alimis, & in Casphor & Megeth, & Carnaim: hæ omnes ciuitates minutæ, & magnæ. 27. Sed & in ceteris ciuitatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, & in crastinum constituerunt admouere exercitum ciuitatibus his, & comprehendere, & tollere eos in vna die. 28. Et conuertit Iudas, & exercitus eius, viam in desertum Bosor repentè, & occupauit ciuitatem: & occidit omnem masculum in ore gladii, & accepit omnia spolia eorum, & succendit eam igni. 29. Et surrexerunt inde nocte, & ibant vsque ad munitionem. 30. Et factum est diluculo, cùm eleuassent oculos suos, ecce populus multus, cuius non erat numerus, portantes scalas & machinas, vt comprehenderent munitionem, & expugnarent eos. 31. Et vidit Iudas quia cœpit bellum, & clamor belli ascendit ad cælum sicut tuba, & clamor magnus de ciuitate. 32. Et dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratribus vestris. 33. Et venit tribus ordinibus post eos, & exclamauerunt tubis, & clamauerunt in oratione. 34. Et cognouerunt castra Timothæi quia Machabæus est, & refugerunt à facie eius: & percusserunt eos plaga magna, & occiderunt ex eis in die illa ferè octo millia virorum. 35. Et diuertit Iudas in Maspha, & expugnauit & cepit eam: & occidit omnem masculum eius, & sumpsit spolia eius, & succendit eam igni. 36. Inde perrexit, & cepit Casbon, & Mageth, & Bosor, & reliquas ciuitates Galaaditidis. 37. Post hæc autem verba congregauit Timotheus exercitum alium, & castra posuit contra Raphon trans torrentem. 38. Et misit Iudas speculari exercitum: & renuntiauerunt ei, dicentes: Quia conuenerunt ad eum omnes gentes, quæ in circuitu nostro sunt, exercitus multus nimis: 39. Et Arabas conduxerunt in auxilium sibi, & castra posuerunt trans torrentem, parati ad te venire in prælium. Et abijt Iudas obuiam illis. 40. Et ait Timotheus principibus exercitus sui: Cùm appropinquauerit Iudas, & exercitus eius ad torrentem aquæ: si transierit ad nos prior, non poterimus sustinere eum: quia potens poterit aduersum nos. 41. Si verò timuerit transire, & posuerit castra extra flumen, transfretemus ad eos, & poterimus aduersus illum. 42. Vt autem appropinquauit Iudas ad torrentem aquæ, statuit scribas populi secus torrentem, & mandauit eis dicens: Neminem hominum reliqueritis: sed veniant omnes in prælium. 43. Et transfretauit ad illos prior, & omnis populus post eum; & contritæ sunt omnes gentes à facie eorum, & proiecerunt arma sua, & fugerunt ad fanum, quod erat in Carnaim, 44. Et occupauit ipsam ciuitatem, & fanum succendit igni, cum omnibus qui erant in ipso: & oppressa est Carnaim, & non potuit sustinere contra faciem Iudæ. 45. Et congregauit Iudas vniuersos Israelitas, qui erant in Galaaditide, à minimo vsque ad maximum, & vxores eorum, & natos, & exercitum magnum valdè, vt venirent in terram Iuda. 46. Et venerunt vsque Ephron: & hæc ciuitas magna in ingressu posita, munita valdè, & non erat declinare ab ea dextra vel sinistra, sed per mediam iter erat. 47. Et incluserunt se qui erant in ciuitate, & obstruxerunt portas lapidibus: & misit ad eos Iudas verbis pacificis. 48. dicens: Transeamus per terram vestram, vt eamus in terram nostram: & nemo vobis nocebit: tantùm pedibus transibimus. Et nolebant eis aperire. 49. Et præcepit Iudas prædicare in castris, vt explicarent vnusquisque in quo erat loco. 50. Et applicuerunt se viri virtutis: & oppugnauit ciuitatem illam tota die, & tota nocte, & tradita est ciuitas in manu eius: 51. Et peremerunt omnem masculum in ore gladii, & eradicauit eam, & accepit spolia eius, & transiuit per totam ciuitatem super interfectos. 52. Et transgressi sunt Iordanem in campo magno contra faciem Bethsan. 53. Et erat Iudas congregans extremos, & exhortabatur populum per totam viam donec venirent in terram Iuda. 54. Et ascenderunt in montem Sion cum lætitia & gaudio, & obtulerunt holocausta, quod nemo ex eis cecidisset, donec reuerterentur in pace,

Cornel. in Libros Machab.

55. Et in diebus, quibus erat Iudas & Ionathas in terra Galaad, & Simon frater eius in Galilæa contra faciem Ptolemaidis, 56. audiuit Iosephus Zachariæ filius, & Azarias princeps virtutis, res bene gestas, & prælia quæ facta sunt. 57. Et dixit: Faciamus & ipsi nobis nomen, & eamus pugnare aduersus gentes, quæ in circuitu nostro sunt. 58. Et præcepit his qui erant in exercitu suo, & abierunt Iamniam. 59. Et exiuit Gorgias de ciuitate, & viri eius obuiam illis in pugnam. 60. Et fugati sunt Iosephus & Azarias vsque in fines Iudææ: Et ceciderunt illo die de populo Israel ad duo millia viri, & facta est fuga magna in populo: 61. quia non audierunt Iudam & fratres eius, existimantes fortiter se facturos, 62. Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israel. 63. Et viri Iudæ magnificati sunt valdè in conspectu omnis Israel, & gentium omnium vbi audiebatur nomen eorum, 64. Et conuenerunt ad eos fausta acclamantes. 65. Et exiuit Iudas, & fratres eius, & expugnabant filios Esau, in terra quæ ad Austrum est, & percussit Chebron & filias eius: & muros eius & turres succendit igni in circuitu. 66. Et mouit castra vt iret in terram alienigenarum, & perambulabat Samariam. 67. In die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in prælium. 68. Et declinauit Iudas in Azotum in terram alienigenarum, & diruit aras eorum, & sculptilia deorum ipsorum succendit igni & cepit spolia ciuitatum, & reuersus est in terram Iuda.

VERS. 4. MALITIAM FILIORVM BEAN] *Bean*, ait S. Hier. in locis Hebr. est *ciuitas Amorrhæorum, quæ & ipsa à filiis Ruben tenta est*. Sic & Euseb.

VERS. 5. ET ANATHEMATIZAVIT EOS] id est omninò eos euertit & excidit. Hoc enim est Heb. חרם *cherem*, id est, anathema, puta omnimoda cædes & excidium.

VERS. 8. CEPIT GAZER] erat hæc vrbs in regione Ammon.

VERS. 11. ET TIMOTHEVS EST DVX EORVM] Timotheus erat dux Ammonitarum, qui perpetui fuere & infensi Iudæorum hostes.

VERS. 19 ET PRÆCEPIT ILLIS: PRÆSTOTE POPVLO HIC, ET NOLITE BELLVM (prælium) COMMITTERE ADVERSVS GENTES, DONEC REVERTAMVR] Vide hic prudentiam Iudæ, quâ vetat relictis prælium; tum quia hostibus erant inferiores; tum quia ipsos omnes custodiæ populi deputarat: B iis enim cæsis actum erat de toto populo. Hi violantes præceptum Iudæ conflixerunt cum hoste, ideoque ab eo cæsi sunt v. 50.

VERS. 23 ET ASSVMPSIT, Iudas Iudæos paucos in Galilæa, periculosè ob vicinos hostes in Galilæa & Philisthæa degentes, eosque ABDVXIT IN IVDÆAM, vt in ea inter suos tuti quietiùs habitarent.

VERS. 26 ET QVIA MVLTI EX EIS COMPREHENSI, id est obsessi & quasi capti cinguntur vndiq; ab inimicis IN BARASA, Græcè *in Bosra*, aliisque ciuitatibus Galaad, ne possint egredi, vel manus eorum euadere.

VERS. 27 SED ET IN CÆTERIS CIVITATIBVS GALAADITIDIS TENENTVR COMPREHENSI] id est ab hoste vallati & concluſi, vti dixi v. 26. vnde sequitur: ET IN CRASTINVM CONSTITVERVNT ADMOVERE EXERCITVM CIVITATIBVS HIS, ET COMPREHENDERE, id est, expugnare & capere, ET TOLLERE EOS, id est occidere earum incolas IN VNA DIE; vnde Græcè est; *in crastinum constituit castra ponere contra munitiones, & capere & tollere omnes hos in vna die.*

VERS. 28 ET CONVERTIT IVDAS ET EXERCITVS EIVS VIAM IN DESERTVM BOSOR REPENTE, ET OCCVPAVIT EAM] quia ex improuiso ciues non cogitantes & imparatos oppressit. Bosor erat vrbs Moab vltra Iordanem sita in tribu Ruben, quam Leui-

tis ad habitandum dedit Iosue capite 20. 8.

ET SVRREXERVNT INDE NOCTE ET IBANT VSQVE AD MVNITIONEM] in quâ confugerant timidi Iudæi, vt eos ab obsidentibus & inuadentibus hostibus liberarent. VERS. 29.

ET FACTVM EST DILVCVLO, CVM ELEVASSENT OCVLOS SVOS, ECCE POPVLVS MVLTVS (hostium, quorum dux erat Timotheus) PORTANTES SCALAS ET MACHINAS, VT CAPERENT MVNITIONEM] in quam confugerant Iudæi, ad quos liberando pergebat Iudas. VERS.

ET CLAMOR MAGNVS DE CIVITATE] ciues enim conclamabant, vt se mutuo acuerent ad repellendum hostes, munitionem inuadentes, vtque opem Dei & sociorum clamando in cælum implorarent; hostes similiter vocibus & tubis conclamabant, vt se mutuo animarent ad insultum. Vnde Iudas vtrimque hosce clamores audiens. VERS.

DIXIT EXERCITVI SVO: PVGNATE HODIE PRO FRATRIBVS VESTRIS] in munitione obsessis contra hostes eam inuadentes, vt ex eorum manibus ipsos liberetis. VERS. 32.

ET VENIT TRIBVS ORDINIBVS POST EOS] vt ex tribus partibus eos cingeret & inuaderet, ne euadere possent, cùm ex altera parte obsisteret eis munitio Iudæorum, vt elabi nequirent. ET CONCLAMAVERVNT TVBIS, vt hoc inopinato militum clangore suos animaret & hostes percelleret, ET CLAMAVERVNT IN ORATIONE, Dei opem & victoriam flagitantes, quam & obtinuerunt. Nam Deus hostibus timorem Iudæ incussit, eosque in fugam compulit; vnde à Iuda cæsa sunt eorum o- C cto millia, vt dicitur v. seq. VERS. 33.

ET DIVERTIT IVDAS MASPHA] Erat hæc vrbs Moabitarum pariter in tribu Ruben, de qua 1. Reg. 22. v. 3. VERS. 35.

ET CEPIT CASBON] Græcè *Casphor*, vti eam vocauit noster v. 26. VERS. 36.

POST HÆC AVTEM VERBA, CONGREGAVIT TIMOTHEVS EXERCITVM ALIVM, ET CASTRA POSVIT CONTRA RAPHON TRANS TORRENTEM] vrbi vicinum, qui v. 41. flumen vocatur. VERS. 37.

SI TRANSIERIT (Iudas) AD NOS PRIOR, NON POTERIMVS SVSTINERE EVM. VERS. 40.

SI VERÒ TIMVERITIS TRANSIRE &c. TRANS- VERS. 41.

PRETEMVS AD EOS ET POTERIMVS ADVERSVS EVM] Putant aliqui, Timorheum hoc quasi omen accepisse, ex eoque diuinasse, an sua, an Iudæ foret victoria; Sicut Ionathas idem hoc omen victoriæ de Philisthæis accepit, dixitque, *si dixerint, ascendite ad nos, ascendamus, quia tradidit eos Dominus in manibus nostris.* 1.Reg.14.12.

Hostes meticulosi facilè vincuntur.

Verius est, Timotheum hoc dixisse ex bellica experientia & coniecturali præsagio. Duces enim belli periti explorant hostium animos, an sint meticulosi, an audaces & de victoria præfidentes. Si enim sint meticulosi, colligunt eos esse infirmos & pusillanimes, ideoque facilè prosterni posse; vnde eos inuadunt & sternunt: si verò videant eos esse audaces & præfidentes, coniiciunt eos esse se fortiores, itaque se subducunt & fugiunt, ne ab eis cædantur. Multum enim valet ad victoriam militum fiducia & hostium diffidentia. ita S. Thom. Sanchez, Serarius & alii. Olim cùm essem in Belgio, Neomagi diffidebant ciues Catholici ab Hæreticis, & vtrimque acies parabantur in foro ad confligendum: sed dux Hæreticorum popposcit alloquium Consulis & ducis Catholici, vt de pace ageretur. Consul Catholicus Ducis hæretici manum apprehendens, deprehendit eam tremulam: Vnde ad suos reuersus: Agite, ait: ciues, pugnemus, hostes timent & tremunt, nostra est victoria: Pugnarunt, vicerunt, & hæreticos vrbe expulerunt. Agesilaus rex Spartæ bellicosissimus rogatus quæ dos maximè ducem belli exornaret, respondit: *Audacia aduersus hostes, & in oblata opportunitate, ratio & consilium.* ita Stobæus serm. 52.

STATVIT (Iudæis) SCRIBAS] qui militum nomina in catalogo inscribebant, vt viderent, ne quis eis torrentem remaneret, sed vt cogerent omnes transire, totis copiis animosè in Timotheum irruens eum prosterneret, vti & fecit.

VERS. 43.

ET TRANSFRETAVIT AD ILLOS PRIOR] Iudas videns suos timere transitum fluminis ob hostium copiam, prior ipse flumen trâsmisit, vt reliqui eum quasi Ducem suum generosè sequerentur. Itaque factum est. Quare hac audacia hostes perculit, in fugam egit, cecidit, contriuit, vt sequitur. Idem fecêre magni Duces, qui in rebus arduis primi rem aggressi, milites ad se sequendum suo exemplo animarunt, & rem confecerunt. ita fecit Cato apud Lucanum lib. 9. primus arenas Lybicas ingrediens, vnde milites ad se sequendum exhortans aiebat:

Ducis audacia hostes perculit.

Exempla.

Primus arenas
Ingrediar, primusq; gradus in puluere ponam Et mox:
fatoq; pericula vestra
Præteritote meo.

Idem fecêre Alexander Magnus, & Iulius Cæsar teste Suetonio in eius vita c.58.& seq. Tritum est illud Philippi patris Alexandri: *Formidabilior est exercitus ceruorum duce leone, quam leonũ duce ceruo.* Et illud Alberti Ducis Austriæ apud Syluium l.2. de gestis Alphonsi: *Si alium, quàm me exercitus contra Boemos Ductorem petitu, frustra me Austriæ Ducem nominatis. Dux enim reuera est, qui exercitum ducit, & quem acriter pugnantem exercitus sequitur.*

VERS. 45.

ET CONGREGAVIT VNIVERSOS ISRAELITAS] vt ex Galaaditide, vbi hostibus cingebantur, secum venirent in terram Iuda, ibique inter præsidia Iudæorum securi degerent, vt dixi de Galilæis v.23.

VERS. 46.

ET VENERVNT VSQVE EPHRON, ET HÆC CIVITAS MAGNA IN INGRESSV] id est in aditu Galaaditidis posita. Erat ergo Ephron trans Iordanem in terra Galaad. Distinguuntur hæc tria nomina Ephraim, Ephrem & Ephron. Ephraim enim erat mons tribus Ephraim, Ephron erat oppidum paruum quinque milliaribus distans à Bethel, respiciens ad orientem, in quem Christus fugiens Pharisæos, secessit paulò antè mortem, Ioannis 11.54. Ephron erat ciuitas, quam Israeli bello eripuit Asa 2.Paral. 13. 19. postea vicus magnus contra Septemtrionem viginti milliaribus distans à Ierusalem: Ita Adrich. & alii. licet S. Hier. in locis Hebr. videatur dicere Ephron esse eamdem cum Ephrẽ. Rursùm Ephron fuit triplex, vna in tribu Ephraim, de qua iam dixi, altera in tribu Iuda ait S. Hier. & Adrich. tertia in tribu Manasse, de qua hic agitur. Hæc enim, ait Adrich. in descriptione tribus Manasse n. 48. fuit vrbs magna & munita valdè ac multis bellicis machinis, telorumque apparatu instructa: sita in via publica non procul à Iordane, & penè è regione ciuitatis Bethsan, siue Scytopolis: quam montes vtrimque ita circumuallant, vt non nisi per ciuitatem iter pateat. Vnde cùm Iudas Machabæorum hàc exercitum duceret, ac transitus illi per ciuitatem, quem per nuntios modestè petierat, negaretur, ferro sibi viam aperire coactus est.

Ephron triplex.

ET ERAT IVDAS COLLIGENS EXTREMOS] agminis sui, scilicet, infirmos, debiles, fatigatos, feminas, pueros, senes; ne quis in via deficeret, vel tardè sequens in hostium manus incideret. Fuit hæc insignis Iudæ prouidentia & charitas, vt suos omnes saluos reduceret in Iudæam.

VERS. 53.

EX EXHORTABATVR POPVLVM PER TOTAM VIAM] vt animosè pergeret, ita tamen vt extremos agminis non desereret.

VERS. 56.

AVDIVIT IOSEPHVS ZACHARIÆ FILIVS ET AZARIAS PBINCEPS VIRTVTIS] id est, exercitus a Iuda relictus in Iudæa, vt se absente eam custodiret, hac tamen lege, vt cùm hoste non confligeret ante suum reditum, vt dictum est v.18. & 19. Quare dum hi duo contra iussum Iudæ eo absente confligere voluerunt, cæsi, fugatique fuere. Hæc nimirum fuit iusta pœna inobedientiæ, æquè ac superbiæ, qua ipsi sibi famam & gloriam præliando instar Iudæ parere satagerunt.

IPSI AVTEM NON ERANT DE SEMINE VIRORVM ILLORVM, PER QVOS SALVS FACTA EST IN ISRAEL] id est non erant de semine Matathiæ & filiorum, asseclarumque eius, quos Deus elegerat in belli sacri Duces; ideoque eis vires, robur & victorias tam illustres contulit. Quare cum ipsi a Iuda se segregarunt, imò contra eius iussum, quasi eius gloriæ æmuli pugnarunt, à Deo deserti, victi, cæsique fuere. Discat hic quisque se præliis & officiis non ingerere, sed exspectare Dei vocationem illamque sequi: sic enim prosperè Deo dirigente omnia cedent; sin autem, Deo deserente, infeliciter. Porrò Iudam elegit Deus hoc fine, *vt defenderetur gens* (fidelis Ecclesiæ) *vnde ventura esset salus mundi*, ait Ruper. li. 10. & cap. 25. vt scilicet ex Israele nasceretur Christus mundi Saluator.

VERS. 62.

ET VIRI IVDA MAGNIFICATI SVNT VALDE] Viri Iudæ vocantur milites Iudæ Machabæi, qui in Galaaditide tam præclara gesserant, & tot victoriis glorioti. Vnde Græca clarè habent. *Et vir Iudas & fratres ipsius glorificati sunt.* Perperam ergo nonnulli hinc colligunt Iudam Machabæũ fuisse oriundum è tribu Iuda, cùm constet eum fuisse è tribu Leui.

VERS. 6

65 ET EXPVGNABAT FILIOS ESAV] Iudas numquam quieſcens inſtar fulminis circumibat debellando Idumæos, Samaritas, Philiſthæos, ceteroſque Iudæorum hoſtes, ideoque aſſiduis de iis victoriis Deo dirigente triumphabat: Vnde de iis ante aliquot ſæcula vaticinati fuerunt Abdias, Sophonias, aliique prophetæ.

VERS. 67. IN DIE ILLA CECIDERVNT SACERDOTES IN BELLO, DVM VOLVNT FORTITER FACERE, ET SINE CONSILIO (ac directione Iudæ Ducis ſui) EXEVNT IN PRÆLIVM.] Hoc merebatur eorum temeritas, ambitio gloriæ & inobedientia. Mariana & Sanchez putant hos ſacerdotes eſſe Ioſephum & Azariam iam dictos v. 56. Planius alii cenſent. fuiſſe diuerſos, qui eorum inſtar auidi gloriæ & Iudæ æmuli, inconſultè hoſtes inuadentes ab eis fuſi, cæſique fuere.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ANtiochus Epiphanes à Perſis repulſus, audienſque ſuos à Iuda cæſos, ex mœrore ægrotat & moritur; mox v. 17. Lyſias ſubſtituit ei filium Antiochum Eupatorem. Iudas obſidet arcem Sion: contra eum ab apoſtatis concitatur Eupator, educitque in aciem centum millia peditum & viginti millia equitum cum 32. elephantis, cum quibus v. 42. Iudas fortiter confligit, ac Eleazarus elephantum regium ſubiens, cædenſque ab eo cadente opprimitur. Inde v. 49 Eupator obſidet Bethſuram, eamque fame capit, idem facturus arci à Iuda erectæ in monte Sion, niſi auocatus Antiochiam perrexiſſet contra Philippum: Quare cum Iudæis pacem iniit, ſed eam mox rumpit.

1. ET rex Antiochus perambulabat ſuperiores regiones, & audiuit eſſe ciuitatem Elymaidem in Perſide nobiliſſimam, & copioſam in argento & auro. 2. templumque in ea locuples valdè: & illic velamina aurea & loricæ & ſcuta, quæ reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnauit primus in Græcia, 3. Et venit. & quærebat capere ciuitatem, & deprædari eam: & non potuit, quoniam innotuit ſermo his qui erant in ciuitate. 4. Et inſurrexerunt in prælium, & fugit inde & abiit cum triſtitia magna, & reuerſus eſt in Babyloniam. 5. Et venit qui nuntiaret ei in Perſide, quia fugata ſunt caſtra, quæ erant in terra Iuda: 6. Et quia abiit Lyſias cum virtute forti in primis, & fugatus eſt à facie Iudæorum, & inualuerunt armis, & viribus, & ſpoliis multis, quæ receperunt de caſtris, quæ exciderunt. 7. Et quia diruerunt abominationem, quam ædificauerat ſuper altare, quod erat in Ieruſalem: & ſanctificationem, ſicut priùs, circumdederunt muris excelſis, ſed & Bethſuram ciuitatem ſuam. 8. Et factum eſt vt audiuit rex ſermones iſtos, expauit, & commotus eſt valdè: & decidit in lectum, & incidit in languorem præ triſtitia, quia non factum eſt ei ſicut cogitabat. 9. Et erat illic per dies multos: quia renouata eſt in eo triſtitia magna, & arbitratus eſt ſe mori. 10. Et vocauit omnes amicos ſuos, & dixit illis: Receſſit ſomnus ab oculis meis, & concidi, & corrui corde præ ſollicitudine. 11. Et dixi in corde meo: In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus triſtitiæ, in qua nunc ſum: qui iucundus eram, & dilectus in poteſtate mea! 12. Nunc verò reminiſcor malorum, quæ feci in Ieruſalem, vnde & abſtuli omnia ſpolia aurea & argentea, quæ erant in ea, & miſi auferre habitantes Iudæam ſine cauſa. 13. Cognoui ergo quia propterea inuenerunt me mala iſta: & ecce pereo triſtitia magna in terra aliena. 14. Et vocauit Philippum, vnum de amicis ſuis & præpoſuit eum ſuper vniuerſum regnum ſuum, 15. Et dedit ea diadema, & ſtolam ſuam, & annulum, vt adduceret Antiochum filium ſuum, & nutriret eum, & regnaret, 16. Et mortuus eſt illic Antiochus rex anno centeſimo quadrageſimo nono, 17. Et cognouit Lyſias quoniam mortuus ex rex, & conſtituit regnare Antiochum filium eius, quem nutriuit adoleſcentem: & vocauit nomen eius Eupator. 18. Et hi qui erant in arce, concluſerant Iſrael in circuitu ſanctorum: & quærebant eis mala ſemper, & firmamentum Gentium. 19. Et cogitauit Iudas diſperdere eos: & conuocauit vniuerſum populum, vt obſiderent eos. 20. Et conuenerunt ſimul, & obſederunt eos, anno centeſimo quinquageſimo, & fecerunt baliſtas & machinas. 21. Et exierunt quidam ex eis qui obſidebantur, & adiunxerunt ſe illis aliqui impii ex Iſrael. 22. Et abierunt ad regem, & dixerunt: Quouſque non facis iudicium, & vindicas fratres noſtros? 23. Nos decreuimus ſeruire patri tuo, & ambulare in præceptis eius, & obſequi edictis eius: 24. Et filii populi noſtri propter hoc alienabant ſe à nobis, & quicumque inueniebantur ex nobis, interficiebantur, & hæreditates noſtræ diripiebantur. 25. Et non ad

nos

nos tantum extenderunt manum, sed & in omnes fines nostros: 26. Et ecce applicuerunt hodie ad arcem Ierusalem occupare eam, & munitionem Bethsuram munierunt: 27. Et nisi præueneris eos velocius, maiora quàm hæc facient, & non poteris obtinere eos. 28. Et iratus est rex, vt hæc audiuit: & conuocauit omnes amicos suos, & principes exercitus sui, & eos qui super equites erant. 29. Sed & de regnis aliis, & de insulis maritimis, venerunt ad eum exercitus conductitii. 30. Et erat numerus exercitus eius, centum millia peditum, & viginti millia equitum, & elephanti trigintaduo, docti ad prælium. 31. Et venerunt per Idumæam, & applicuerunt ad Bethsuram, & pugnauerunt dies multos, & fecerunt machinas; & exierunt & succenderunt eas igni, & pugnauerunt viriliter. 32. Et recessit Iudas ab arce, & mouit castra ad Bethzacharam contra castra regis. 33. Et surrexit rex ante lucem, & concitauit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam: & comparauerunt se exercitus in prælium, & tubis cecinerunt: 34. Et elephantis ostenderunt sanguinem vuæ & mori, ad acuendos eos in prælium. 35. Et diuiserunt bestias per legiones: & astiterunt singulis elephantis mille viri in loricis concatenatis & galeæ æreæ in capitibus eorum: & quingenti equites ordinati, vnicuique bestiæ electi erant. 36. Hi ante tempus vbicumque erat bestia, ibi erant & quocumque ibat, ibant, & non discedebant ab ea. 37. Sed & turres ligneæ super eos firmæ protegentes super singulas bestias: & super eas machinæ: & super singulas viri virtutis triginta duo, qui pugnabant desuper, & Indus magister bestiæ. 38. Et residuum equitatum hinc & inde statuit in duas partes, tubis exercitum commouere, & perurgere constipatos in legionibus eius. 39. Et vt refulsit sol in clypeos aureos, & æreos, resplenduerunt montes ab eis, & resplenduerunt sicut lampades ignis. 40. Et distincta est pars exercitus regis per montes excelsos, & alia per loca humilia; & ibant caute & ordinatè. 41. Et commouebantur omnes inhabitantes terram à voce multitudinis, & incessu turbæ, & collisione armorum: erat enim exercitus magnus valdè, & fortis. 42. Et appropiauit Iudas, & exercitus eius in prælium, & ceciderunt de exercitu regis sexcenti viri. 43. Et vidit Eleazar filius Saura vnam de bestiis loricatam loricis regis: & erat eminens super cæteras bestias, Et visum est ei quod in ea esset rex: 44. Et dedit se vt liberaret populum suum, & acquireret sibi nomen æternum, 45. Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis, interficiens à dextris & sinistris, & cadebant ab eo huc atque illuc. 46. Et iuit sub pedes elephantis, & suppossuit se ei, & occidit eum: & cecidit in terram super ipsum, & mortuus est ibi. 47. Et videntes virtutem regis, & impetum exercitus eius, diuerterunt se ab eis. 48. Castra autem regis ascenderunt contra eos in Ierusalem, & applicuerunt castra regis ad Iudæam & montem Sion. 49. Et fecit pacem cum his qui erant in Bethsura: & exierunt de ciuitate, quia non erant eis ibi alimenta concluſis, quia sabbata erant terræ. 50. Et comprehendit rex Bethsuram: & constituit illic custodiam seruare eam. 51. Et conuertit castra ad locum sanctificationis dies multos: & statuit illic baliſtas, & machinas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides iactandos, & spicula, & scorpios ad mittendas sagittas, & fundibula. 52. Fecerunt autem & ipsi machinas aduersus machinas eorum, & pugnauerunt dies multos. 53. Escæ autem non erant in ciuitate, eò quòd septimus annus esset, & qui remansserant in Iudæa de Gentibus, consumpserant reliquias eorum, quæ repositæ fuerant. 54. Et remanserunt in sanctis viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames: & dispersi sunt vnusquisque in locum suum. 55. Et audiuit Lysias quod Philippus, quem constituerat rex Antiochus, cùm adhuc viueret, vt nutriret Antiochum filium suum, & regnaret. 56. reuersus esset à Perside, & Media, & exercitus qui abierant cum ipso, & quia quærebat suscipere regni negotia: 57. Festinauit ire, & dicere ad regem, & duces exercitus: Defecimus quotidie, & esca nobis modica est, & locus, quem obsidemus, est munitus, & incumbit nobis ordinare de regno. 58. Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus cum illis pacem, & cum omni gente eorum: 59. Et constituamus illis vt ambulent in legitimis suis sicut priùs. Propter legitima enim ipsorum, quæ despeximus, irati sunt & fecerunt omnia hæc. 60. Et placuit sermo in conspectu regis & principum: & misit ad eos pacem facere, & receperunt illam. 61. Et iurauit rex, & principes: & exierunt de munitione. 62. Et intrauit rex in montem Sion, & vidit munitionem loci: & rupit citius iuramentum, quod iurauit: & mandauit destruere murum in gyro. 63. Et discessit festinanter, & reuersus est Antiochiam & inuenit Philippum dominantem ciuitati, & pugnauit aduersus eum, & occupauit ciuitatem.

Et

VERS. 1. ET rex ANTIOCHVS] Epiphanes cum quo huc- A
usq; Iudæ & Iudæis fuit contentio & bellum.
Hic ergo perrexit ELYMAIDEM, quæ alio nomine dicta est *Persepolis*, id est Persarum ciuitas, imò metropolis. Machab. 9. vt expilaret TEMPLVM IN ELA LOCVPLES Veneri dicatum, sed à ciuibus fuit repulsus. Hebræi enim Persiam vocant Elam; vnde Elamitas appellant Persas, & Elymaidam, quam Græci vocant Persepolim. Sic Hebr. *Bethsames*, à Græcis vocatur *Heliopolis*, à Latinis *ciuitas solis*. Sic *Simon* Hebr. vocatur *Ghananæus*, Græcè *Zelotes*, Latinè *æmulator*. Porrò *templum* hoc Veneri fuisse dicatum asserit Appianus, licet Ioseph. & S. Hier. in c. 8. Daniel. putent fuisse Dianæ, Iustinus verò lib. 32. Iouis Dindymæi.

VERS. 4. REVERSVS EST IN BABYLONIAM] ibique mœrore mortuus anno regni sui 12. qui fuit Græcorum annus 149. fusè mors eius describitur l. 2. c. 9. B

Antiochus Epiphanes vbi mortuus.

Nota *Reuersus est*, id est reuerti cœpit, perrexit Babylonem sed eò non peruenit, mortuus enim est in mõtibus Persidis & Mediæ iuxta Ecbatanam, vt dicitur l. 2. c. 9. v. 3. & 27. Ideò ergo *reuersus* significat actũ inchoatum, nõ perfectum. vnde pro ὑποστρέψας, id est *reuersus est*, Græca vaticana & Regia habent ὑποστρέψαι, id est *reuerti*, siue *vt reuerteretur* hoc est. *abscessit inde repetens Babyloniam*, vt vertit Vatab. Quocirca Perer. in Daniel. c. 11. & Salianus censent Antiochum defunctum in montibus Mediæ, licet Serarius malit eum ibi grauiter ægrotare cœpisse, sed Babylone esse defunctum.

VERS. 7. ET QVIA DIRVERVNT (Iudas & Iudæi) ABOMINATIONEM, id est, abominabile idolum Iouis Olympii quod Antiochus super altare in templo collocarat: ET SANCTIFICATIONEM, id est, sanctuarium, siue sanctum templum CIRCVMDEDERVNT MVRIS. C

VERS. 12 NVNC VERÒ REMINISCOR MALORVM] Ecce conscientia scelestum arguit, vt agnoscat se ob sua scelera & sacrilegia contra Deum, templum & Iudæos commissa cruciari & ad mortem adigi. En quàm verùm, *Conscientia mille testes*. Id patet in Caino vago & profugo ob cædem fratris Abelis Gen. 4. in fratribus Iosephum vendentibus Genes. 42. 21. in Iuda proditore Matth. 27. 4. Vrgente enim pœnâ statim conscientia menti culpam, quasi pœnæ causam in memoriam reuocat, eamque sua increpatione castigat & pulsat.

VERS. 15 ET DEDIT EI (Philippo sibi intimo) DIADEMA ET STOLAM SVAM ET ANNVLVM] Vt ea quasi regis insignia deferret ad filium suum Antiochum Eupatorem puerum, eumque educaret & dirigeret, quasi pædagogus, ac sibi in regno substitueret curando, vt ipse regnaret, ne Demetrius eius consobrinus regnum inuaderet, vti reipsa fecit. D

VERS. 17 ET COGNOVIT LYSIAS, QVONIAM (quod) MORTVVS EST REX ANTIOCHVS EPIPHANES, ET CONSTITVIT REGNARE (vt regnaret, hoc est, regem proclamauit) ANTIOCHVM FILIVM EIVS (nouennẽ ait Appianus in Syriaco) ET VOCAVIT NOMEN EIVS EVPATOR] id est, bono & felici patre natus, magnis natalibus ortus, Epiphanis, id est, illustris patris generosus & illustris filius. Sic εὐπατρία vocatur generosa filia. Et εὐπατρίδαι dicti sunt à Theseo nobiles Athenienses, teste Plutar. in Theseo, qui & in Publicola Patritios Romanorũ vocat εὐπατρίδας, idemque nomen Budæus in Epist. Doctor. Venetis attribuit. Aliter Pagn. in nomin. Hebr. *Eupator*, inquit, idem est, quos *bonus pater*, id est, bonus Princeps. Hic enim subditos amat, quasi filios, eisque se benignum & beneficum quasi patrem exhibet. Prius etymon videtur aptius & verius. Nam Syri, ait Appianus in Syriaco, Antiocho cognomen addiderunt Eupatori propter patris Virtutem, quasi dicerent eum felicem, cui talis pater contigisset.

ET HI QVI ERANT IN ARCE] q. d. milites Antiochi occupantes arcẽ Sion, scientes Iudam cum copiis abesse, excurrendo cõtinuò vexabant præsidiarios paucos, quos Iudas in arce vicina priori obiecta ad eos compescendum collocarat; quin & VERS. 18

CONCLVSERANT ISRAEL IN CIRCVITV SANCTORVM] vt extra suam arcem & templum pedem efferre non auderent: atque hac ratione augebatur semper FIRMAMENTVM GENTIVM] hoc est, robur & fortitudo Antiochistarum. Quare Iudas cum toto exercitu eos, arcemque Sion obsedit anno 150. Græcorum, qui fuit annus secundum Eupatoris.

ET ADIVNXERVNT SE ILLIS ALIQVI IMPII EX ISRAEL] inuidentes gloriæ Iudæ, qui proinde regem Ant. Eupatorem adierunt, excitantes eum, vt Iudam contereret, sperantes se in locum Iudæ ab eo substituendos, vt Iudææ forent præfecti & domini. Erãt ergo hi apostatæ & proditores Israelis. VERS. 21

ET IRATVS EST REX] Ant. Eupator iuuenis, imò puer excitatus à Lysia & suis consiliariis, qui proinde contra Iudam collegit centum millia peditum & 20. millia equitum cum 32. elephantis, qui erant DOCTI AD PRÆLIVM.

ET EXIERVNT] Iudæi obsessi ex sua arce Bethsura) ET SVCCENDERVNT EAS (machinas ab Eupatore cõtra se erectas) ET PVGNAVERVNT VIRILITER fortiter se suamq; Bethsurã propugnando. VERS. 28

ET ELEPHANTIS OSTENDERVNT SANGVINEM succum siue liquorem, puta rubentem instar sanguinis) VVÆ ET MORI (ex arbore moro) AD ACVENDOS EOS IN PRÆLIVM] vt viso quasi sanguine concitarentur & efferarentur ad sanguinem hostium fundendum. Licet enim elephantes, tauri, leones non egeant hac proritatione, cùm dracones, aliaq; animalia sibi infesta cernunt, ea tamen indigent in prælio hominum, nam cum hominibus non habent antipathiam. VERS. 31

Porrò elephantes hos fuisse enormes & robustissimos liquet ex eo, quòd erant indici, nam Indum habebant magistrum. Indici autem sunt maximi & validissimi, longeq; Lybios superant teste Liuio l. 37. Rursùm ex eo, quod quilibet elephas dorso gestaret turrim celsam & validam, in eaque 32. armatos cum telorum, armorumque copia. Insuper ex eo, quod cuilibet elephanti assisterent quingenti equites, ita vt 32. elephantis vniuersim assisterent sedecim millia equitum cum elephantis & pro elephantis depugnantium. Eo maior fuit virtus Iudæ & Iudæorum cum tantis monstris generosè dimicantium. Insuper cuique elephanto assistebant mille pedites quare 32. elephantis assistebant 32. millia peditum. Nota primò, priscos elephantis vsos, & etiamnum Indos vti in præliis ob causas, quas recenset Vegetius l. 3. de re milit. c. 24. *Elephãtes*, inquit, *in præliis magnitudine corporũ barritus horrore, formæ ipsius nouitate homines, equosq; conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Posteà Hannibal in Africa, rex Antiochus in Oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerũt: aduersus quos diuersa excogitata sũt genera* VERS. 34

Elephantes in prælio. Cur?

Responsio.

armorum. his adde primò fœtorem, quî in elephantis tàm grauis est, vt equi hostium eum ferre non valentes, aufugiant, nisi illi priùs assueuerunt;

Secunda. Secundò, elephantem præ aliis animalibus esse docilem, adeò vt proximè ad docilitatem, prudentiam & sagacitatem hominum accedat, vt docent Plinius li. 8. c. 2. Arist. l. 9. Hist. anim. c. 46. Docetur ergo præliari, & quomodo in prælio se gerere, quæq; munia obire debeat. Recensèt ea Ælianus

Tertia, lib. 12. & 22. Tertiò, elephantes æquè, ac tauros obiectu sanguinis irritari, efferari & concitari, vt in hostem ruant, vti docet Valesius S. Philos. c. 82. ex aduerso noster Sanchez censet colorem sanguineum vuæ & mori elephantis fuisse ostensum. Vt meminissent se hoc succo à vulneribus curatos & rursùm si in prælio vulnerentur fore curandos. Vulnera enim & morbos elephantis à rectoribus curari vino nigro tradit Ælian. lib. 11. c. 7. Arrianus & Strabo. Id quod aptè congruit Tropologiæ, Si enim sanguis vuæ accendit elephantem, vt memor beneficii & curationis per illum ab hero acceptæ pro eo depugnet & in gladios, hastasq; proruat: quid nos facere oportet intuentes Christum, qui pro nobis omnem suum sanguinem, vitamque in crucem profudit? Addit Ælian. l. 3. de animalibus vinum dari elephantis ad potandum, vt eo accensi, quasi ebrii in enses armaque ruant. Idem apud Iudæos factum docet lib. 3. Machab. cap. 5. *Iussit,* inquit, *Hermon elephantorum præfectus, vt proxima die thus largis manupulis cùm vino mero plurimo potui daretur elephantis omnibus numero quingentis, vt potu affatim præbito efferati ad mortem Iudæis afferendam introducerentur.* Thus enim vino immistum sensus hebetat, eisque stuporem immittit. Sic vinum epotum à tauris, aliisq; animalibus eos facit animosos & audaces, imò feroces & furiosos, vt in obuios quosque irruant.

VERS. 35. ET ASTITERVNT SINGVLIS ELEPHANTIS MILLE VIRI IN LORICIS CONCATENATIS] quæ, scilicet instar retis annullis, seu hamulis inter se connectebantur, vnde & hamatæ & squamatæ dicebantur, quali indutus erat Goliath duellans cum Dauide 1. Reg. c. 17. 5.

VERS. 36. HI ANTE TEMPVS VBICVMQVE ERAT BESTIA, IBI ERANT] q. d. hi mille viri cùm celeritatem gressus elephantis æquare non possent, præibant elephantem; quare ante tempus, quo bestia ad certum locum adueniebat, ipsi illam in eodem præueniebant: dum enim cernerent bestiam ad certum locum contendere, ipsi per semitas breuiores, & directas, eòdem procurrebant, & bestiam præuertebant.

VERS. 37. SED ET TVRRES LIGNEÆ SVPER EOS FIRMÆ] habentes sua valla & loricas, quibus erant *protegentes* tum ipsos milites, tum eorum machinas.

ET SVPER SINGVLAS (turres) VIRI VIRTVTIS (id est, strenui & fortissimi) TRIGINTA DVO QVI PVGNABANT DESVPER in subiectos hostes; vnde eos facilè sternebant: ET INDVS MAGISTER (rector) BESTIÆ] vnde liquet hos elephantes fuisse Indicos, qui longè grandiores & robustiores sunt Africanis, hi enim vix sex, vel septem armatos portant. Ita ex Liuio, Plinio, Solino & aliis Gesnerus & Aldrouandus in elephante.

VERS. 39. ET VT REFVLSIT SOL IN CLYPEOS AVREOS ET ÆREOS RESPLENDVERVNT MONTES AB EIS] tum quia exercitus hic in suos ordines distributus sole clypeos eorum reuerberante, intuentibus totidem videbatur in se exhibere montes ære & auro splendentes; tum quia ordines hi erant *in vallibus*, vt habet Græcus; quare ex vallibus fulgor in clypeis radiis solis excitatus, reuerberabatur in vicinos montes, vt illi toti fulgidi & splendentes apparerent, SICVT LAMPADES IGNIS, id est, accensæ & ignitæ, præsertim quia vt sequitur, pars exercitus regii per montes, pars per valles incedebat S. Amb. li. 1. offic. 41. hæc ad elephantes refert: *Hi enim,* inquit, *ad ortum solis, velut montes quidam armorum corusco, tamquam lampadibus ardentibus refulgebant.*

ET CECIDERVNT DE EXERCITV REGIS [illegible] VIRI] Iudas ergo statim initio prælii prostrauit sexcentos milites Antiochi, ac mox quatuor millia, vt dicitur lib. 2. c. 13. v. 18. VERS. 4[illegible]

ET VIDIT ELEAZAR FILIVS SAVRI VNAM DE BESTIIS] Hic Eleazar fuit frater Iudæ Machabæi, ait Iosep. qui c. 2. 5. cognominatus est Auaron vel Abaron. vnde pro *Saura* Ioseph. legit *Auran*, Codex Basil. *Abaran* Nam in Græco non est τὸ *filius*, sed tantũ *Eleazar Auaran*. Vnde Vatab. vertit *Eleazar, qui vocatur Abaran*, id est *fortis eorũ*. Sic & Gorionides, Serarius, Salianus & alii. Addit Gorionides eum hortatu fratris sui Iudæ aggressum esse elephantem. Hinc & Eleazari fratris Iudæ nulla fit mentio, vti fit Ionathæ, & Simonis, & Ioannis fratrum Iudæ. Videtur ergo hic Eleazar fuisse frater Iudæ, qui hic generosè sub elephante occubuit. VERS. 43.

Dices: quomodo ergo vulgata habent *filius Saura*? Resp. Eleazar erat filius Mathathiæ, qui cognominatus est *Saura*, vel vt Græca habent, *Auaran*, vel *Abaran*, id est, *fortis eorum*. Ipse enim vexillũ fortitudinis contra Antiochum primus erexit. Porrò cognomen hoc Abaron Mathathias ad filium suũ Eleazarum transtulit ob egregiam eius animi corporisque fortitudinem. Erant enim Hebræi polyonomi & plura à variis dotibus, vel euentis sumebantur nomina, vel potius agnomina fortè ex שְׁאֲבִירוֹן *seabbiron*, vel *seauaran*, id est *tui est fortitudo*, per crasin factum est *Saura*, sicut Genes. 49. pro *Silo*, id est Messias, Septuag. legerunt שִׁלֹה *Selo*, id est, *quæ illi*, scilicet Christo reposita sunt, puta regnum æternum, & gloria æterna. Simili enim modo plura nomina propria vsu contracta, imò corrupta, & detorta videmus. Sanchez tamen negat Eleazarum hunc fuisse fratrem Iudæ.

ET DEDIT SE in pugnam contra elephantem, ideoque incertam mortem hoc fine primariò, VT LIBERARET POPVLVM SVVM ab inuasione regis Antiochi Eupatoris; secundariò, vt ACQVIRERET SIBI NOMEN ÆTERNVM] tum in terra apud homines, vt eos suo exemplo incitaret ad similia heroica facinora, tum potius in cælo apud Deum, & S. Angelos. Atque vtrumque consecutus est, Nam vt ait S. Ambr. loco mox citando: *rex territus vnius fortitudine pacem rogauit.* VERS. 4[illegible]

ET IVIT SVB PEDES ELEPHANTIS] vt ventrem eius perfoderet, itaque eum faceret ruere, ac ruina sua regem opprimere, qua tamen se quoq; opprimendum sciebat. Intendebat ergo directè regem occidere, indirectè verò intendebat permittere se quoque eadem ruinâ opprimi, sine qua regem occidere non poterat. Sic milites in acie primum locum ambiunt, vt primi in vrbem, vel hostem insiliant, etiamsi sciant pleroscque eorum cadendos aut occubituros, hancque mortem putant suæ esse gloriam. Sic Samson concussis columnis domum euertit, vt Satrapas Philisthæorum VERS. 4[illegible]

ruina

ruina domus obrueret, etiamsi eadem se obruendum sciret, Iudic. 16. 29. vide ibi dicta. Quo circa Eleazarum à robore & zelo laudant S. Ambr. S. Greg. Serar. Salian. & alii passim. Simile facinus narrat. Xenoph. l. 7. Cyripæd. de quodam, qui vētre equi Cyri transfixo Cyrum deiecit. Audi S. Amb. lib. 1. offic. c. 40. *Quanta igitur virtus, inquit animi, primò vt mortem non timeret: deinde vt circumfusus legionibus inimicorū, in cōfertos raperetur hostes, medium penetraret agmen, & contempta morte ferocior, abiecto clypeo, vtraq; manu vulnerata molē bestiæ subiret, & subiret; post infra ipsā succederet, quo pleniori feriret ictu. Cuius ruina inclusus magis, quam oppressus suo est sepultus triumpho. Nec fefellit opinio virū, quāuis regius fefellerit habitus. Tanto enim virtutis spectaculo defixi hostes, inermem occupatum incursare nō ausi post casum ruentis bestiæ, sic trepidauerunt, vt impares se omnes vnius virtuti arbitrarentur.* Et mox: *Itaque Eleazarus hæredem virtutis suæ patrem reliquit.*

ET CECIDIT (Elephas) SVPER IPSVM (Eleazarum, qui se ei suppoſuerat:) ET MORTVVS EST ILLIC] Eleazarus, oppressus ab elephante supra se cadente. Symb. S. Greg. lib. 19. mor. c. 13. *Eleazar, ait, in prælio elephantē feriens strauit, sed sub ipso, quē extinxit occubuit. Quos ergo iste significat, quem sua victoria oppressit, nisi eos, qui vitia superant, sed sub ipsa, quæ subiiciunt, superbiendo succumbunt? Quasi enim sub hoste, quem prosternit, moritur, qui de culpa, quam superat, eleuatur.*

VERS. 47 ET VIDENTES (Iudas & Iudæi) VIRTVTEM REGIS, id est, exercitum regis tam validum & copiosum, vt ipsi pauci eū prosternere non possent, prudenti consilio ad tempus DIVERTERVNT SE AB EIS, perrexerunt ad obsidendum arcem in monte Sion ab Antiochistis occupatam. Similiter rex tot suorum à Iuda cæsis territus se subduxit, nec vsus fuit Iudam abeuntem insequi, sed Bethsuram obsedit. Nota: in hisce libris per *virtutem* intelligitur validus exercitus: hunc enim significat Græcum δύναμις.

VERS. 49 ET FECIT PACEM CVM EIS, QVI ERANT IN BETHSVRA, cum pacto, vt eos fame morientes siueret egredi, & alimenta quærere, ipse verò Bethsuram occuparet: QVIA SABBATHA ERANT TERRÆ] id est, quia erat annus septimus, siue sabbathicus, quo nec serere, nec metere licebat, sed terræ danda erat sua quies iuxta legem Exodi 23. Simili ratione Herodes fame cepit Ierosolymam in anno sabbathico, vti narrat Iosephus lib. 14. 28.

VERS. 51 ET CONVERTIT (rex Ant. Eupator) CASTRA AD LOCVM SANCTIFICATIONIS, vt templum & arcem, quam iuxta illud ad tutelam erexerat Iudas A c. 4. 60. expugnaret: ET STATVIT ILLIC BALISTAS &c. ET SCORPIOS, quæ erant machinæ, siue catapultæ AD MITTENDAS SAGITTAS ET FVNDIBVLA] Græcè σφενδόνας, id est, fundas, siue balistas maiores, quæ lapides grandes fundebant & iaculabantur in vrbem, de quibus vide Vegetium, Lypsium, Valtrinum & alios.

ET AVDIVIT LYSIAS, QVÒD PHILIPPVS &c. VERS. 55 Lysias, qui regebat Eupatorem regem, vtpote puerum timens Philippum, ne se suo loco graduque extruderet, eò quòd Philippus à patre Ant. Epiphane moriente constitutus fuisset gubernator regni æquè ac filii Eupatoris, suasit Eupatori pacem facere cum Iudæis, ac contra Philippum pergere, ne is regnum inuaderet; itaque factum est. vnde 2. Machab. 13. 22. hæc supplentur, & adduntur, quæ valde Iudæ fortitudinem, & victoriam commendant: *Iterum rex sermonem habuit ad eos qui erant in Bethsuris: dextram dedit, accepit: abiit, commisit cum Iuda: superatus est. Vt autem cognouit rebellasse Philippum Antiochiæ, qui relictus erat super negotia, mente consternatus Iudæos deprecans, subditusq; eis iurat de omnibus, quibus iustum visum est: & reconciliatus obtulit sacrificium, honorauit templum, & munera posuit, Machabæum amplexatus est, & fecit eum à Ptolomaide vsque ad Gerrenos ducem & principem.*

ET RVPIT CITIVS IVRAMENTVM, quia arcem VERS. 62 erectam à Iuda ad templi tutelam curauit euerti, dum, vt sequitur, MANDAVIT DESTRVERE MVRVM arcis IN GYRO] Sed mox regem perfidiæ suæ pœnituit, qui cupiens vti auxilio, & robore Iudæ & Iudæorum contra Philippum, cum eo fœdus renouauit, Iudamque amplexatus fecit eum Ducem & Princeipem, vti iam dixi ex 2. Machabæorum 13.

ET PVGNAVIT ADVERSVM EVM (Philippum VERS. 63 bi rebellantem, eumque captum occidit) ET OCCVPAVIT CIVITATEM] Antiochiam, adiutus valdè auxiliis Iudæ & Iudæorum, vti narrat Iosephus & Gorionides. Porrò Antiochia est metropolis Syriæ, vrbs celeberrima, quam Orontes fluuius interfluit, postea à Iustiniano Imperat. dicta Theopolis, id est, Dei ciuitas. In ea primùm sedit Petrus Apostolus, ibique primùm fideles appellati sunt Christiani. Dicta est Antiochia ab Antiocho, sicut Epiphania ad Epiphanem, Alexandria ab Alexandro, Roma à Romulo, Constantinopolis à Constantino fundatore. Porrò Antiochiam condidit Seleucus Nicanor, qui primus post Alexandrum Magnum in Asia & Syria regnauit, eamque ex nomine patris sui Antiochi Antiochiam nuncupauit, & Syriæ caput constituit, ait S. Isid. lib. 15. Origin. c. 1.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEmetrius Seleuci filius Roma fugiens, paternum Syriæ regnum occupat, ideoq; Ant. Eupatorem suum consobrinum illud occupantem cum Lysia tutore interficit. Mox falsis Alcimi accusationibus incitatus contra Iudam mittit Bacchidem, sed Iudas utrumque comprimit. Tandem v. 26. Demetrius mittit Nicanorem, sed hunc quoque vincit & occidit Iudas, caputq; eius cum manu suspendit contra Ierusalem.

1. ANno centesimo quinquagesimo primo, exijt Demetrius Seleuci filius ab vrbe Roma, & ascendit cum paucis viris in ciuitatem maritimam, & regnauit illic. 2. Et factum est, vt ingressus est domum regni patrum suorum, comprehendit exercitus Antiochum & Lysiam, vt adducerent eos ad eum. 3. Et res ei innotuit: & ait Nolite mihi ostendere faciem eorum. 4. Et occidit eos exercitus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui. 5. & venerunt ad eum viri iniqui & impii ex Israel: & Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos. 6. Et accusauerunt populum apud regem, dicentes: Perdidit Iudas, & fratres eius, omnes amicos tuos, & nos dispersit de terra nostra. 7. Nunc ergo mitte virum, cui credis, vt eat, & videat exterminium omne, quod fecit nobis, & regionibus regis: & puniat omnes amicos eius, & adiutores eorum. 8. Et elegit rex ex amicis suis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnum in regno, fidelem regi: & misit eum, 9. vt videret exterminium, quod fecit Iudas: sed & Alcimum impium constituit in sacerdotium, & mandauit ei facere vltionem in filios Israel. 10. Et surrexerunt, & venerunt cum exercitu magno in terram Iuda: & miserunt nuntios, & locuti sunt ad Iudam, & fratres eius, verbis pacificis in dolo. 11. Et non intenderunt sermonibus eorum: viderunt enim quia venerunt cum exercitu magno. 12. Et conuenerunt ad Alcimum & Bacchidem congregatio scribarum requirere quæ iusta sunt: 13. & primi Assidæi qui erant in filiis Israel, & exquirebant ab eis pacem 14. Dixerunt enim: Homo sacerdos de semine Aaron venit, non decipiet nos. 15. Et locutus est cum eis verba pacifica: & iurauit illis, dicens: Non inferemus vobis malum neque amicis vestris. 16. Et crediderunt ei: & comprehendit ex eis sexaginta viros, & occidit eos in vna die, secundum verbum quod scriptum est: 17. Carnes sanctorum tuorum, & sanguinem ipsorum effuderunt in circuitu Ierusalem, & non erat qui sepeliret. 18. Et incubuit timor & tremor in omnem populum: quia dixerunt: Non est veritas & iudicium in eis: transgressi sunt enim constitutum, & iusiurandum quod iurauerunt. 19. Et mouit Bacchides castra ab Ierusalem, & applicuit in Bethzecha: & misit, & comprehendit multos ex eis qui à se effugerant, & quosdam de populo mactauit, & in puteum magnum proiecit. 20. Et commisit regionem Alcimo, & reliquit cum eo auxilium in adiutorium ipsi. Et abiit Bacchides ad regem: 21. & satis agebat Alcimus pro principatu sacerdotij sui. 22. & conuenerunt ad eum omnes, qui perturbabant populum suum, & obtinuerunt terram Iuda, & fecerunt plagam magnam in Israel. 23. Et vidit Iudas omnia mala quæ fecit Alcimus, & qui cum eo erant, filiis Israel, multò plus quàm Gentes. 24. & exiit in omnes fines Iudææ in circuitu, & fecit vindictam in viros desertores, & cessauerunt vltrà exire in regionem. 25. Vidit autem Alcimus quòd prævaluit Iudas, & qui cum eo erant: & cognouit quia non potest sustinere eos, & regressus est ad regem, & accusauit eos multis criminibus. 26. Et misit rex Nicanorem, vnum ex principibus suis nobilioribus: qui erat inimicitias exercens contra Israel: & mandauit ei euertere populum. 27. Et venit Nicanor in Ierusalem cum exercitu magno, & misit ad Iudam & ad fratres eius verbis pacificis cum dolo. 28. dicens: Non sit pugna inter me & vos: veniam cum viris paucis, vt videam facies vestras cum pace. 29. & venit ad Iudam, & salutauerunt se inuicem pacificè: & hostes parati erant rapere Iudam. 30. Et innotuit sermo Iudæ, quoniam cum dolo venerat ad eum: & conterritus est ab eo, & ampliùs noluit videre faciem eius. 31. Et cognouit Nicanor quoniam denudatum est consilium eius: & exiuit obuiàm Iudæ in pugnam iuxta Capharsalama.

32. Et ceciderunt de Nicanoris exercitu ferè quinque millia viri, & fugerunt in ciuitatem Dauid. 33. Et post hæc verba ascendit Nicanor in montem Sion: & exierunt de sacerdotibus populi salutare eum in pace, & demonstrare ei holocautomata, quæ offerebantur pro rege. 34. Et irridens spreuit eos, & polluit: & locutus est superbè, 35. & iurauit cum ira, dicens: Nisi traditus fuerit Iudas, & exercitus eius in manus meas, continuò cùm egressus fuero in pace, succendam domum istam. Et exijt cum ira magna. 36. & intrauerunt sacerdotes, & steterunt ante faciem altaris & templi: & flentes dixerunt. 37. Tu Domine elegisti domum istam ad inuocandum nomen tuum in ea, vt esset domus orationis & obsecrationis populo tuo. 38. fac vindictam in homine isto, & exercitu eius, & cadant in gladio: memento blasphemias eorum, & ne dederis eis vt permaneant. 39. Et exijt Nicanor ab Ierusalem, & castra applicuit ad Bethoron: & occurrit illi exercitus Syriæ. 40. Et Iudas applicuit in Adatla cum tribus millibus viris: & orauit Iudas & dixit. 41. Qui missi erant à rege Sennacherib, Domine, quia blasphemauerunt te, exijt angelus, & percussit ex eis centum octogintaquinque millia; 42. sic contere exercitum in conspectu nostro hodie: & sciant ceteri quia malè locutus est super sanctuarium tuum: & iudica illum secundùm malitiam illius. 43. Et commiserunt exercitus prælium tertiadecima die mensis Adar: & contrita sunt castra Nicanoris, & cecidit ipse primus in prælio. 44. Vt autem vidit exercitus eius quia cecidisset Nicanor, proiecerunt arma sua, & fugerunt. 45. & persecuti sunt eos viam vnius diei, ab Adazer vsquequò veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt post eos cum significationibus: 46. & exierunt de omnibus castellis Iudææ in circuitu, & ventilabant eos carnibus, & conuertebantur iterùm ad eos, & ceciderunt omnes gladio, non est relictus ex eis nec vnus. 47. Et acceperunt spolia eorum in prædam: & caput Nicanoris amputauerunt. & dexteram eius, quam extenderat superbè, & attulerunt & suspenderunt contra Ierusalem. 48. Et lætatus est populus valdè, & egerunt diem illam in lætitia magna. 49. Et constituit agi omnibus annis diem istam: tertiadecima die mensis Adar. 50. Et siluit terra Iudæ dies paucos.

VERS. 1. *Historia Antiochi & Demetrij.*

ANNO 151. (Græcorum?) EXIIT DEMETRIVS A SELEVCI FILIVS AB VRBE ROMA] vt historiam hanc ab ouo intelligas, nota ex Appiano, Iustino & alijs Antiochum Magnum cum Hannibale deuictum à L. Scipione & Romanis, pacem cũ eo inijsse, ac obsidem pacis misisse Romam filium iuniorem Antiochum Epiphanem c. 1. v. 11. Mortuo Antiocho Magno successit filius senior Seleucus Philopater, qui fratrem suum Ant. Epiphanem Româ reuocauit ad se, vt eius opere Syriam recuperaret & Ægyptum occuparet, ac eius loco obsidem Romanis dedit filium suum Demetrium decennem, de quo hîc agitur. Defuncto paulò post Seleuco successit frater Ant. Epiphanes, qui 12. annis regnauit: quibus exactis moriens substituit B sibi filium Antiochum Eupatorem puerum nouennem. Demetrius Romæ id audiens petijt à Romanis missionem, vt regnum paternum, quod ei tanquam Seleuci senioris Epiphanis fratris filio iure debebatur, excluso Eupatore puero consobrino suo, adiret. Negarunt Romani, faueruntque Eupatori, à quo quasi puero nil metuebant. Videns id Demetrius clam Româ fugit in Syriam: Syri id audientes turmatim ad eum, quasi legitimum regni successorem confluxerunt, imò milites Eupatoris ab eo ad Demetrium, quasi regem defecerunt, eiusque iussu Eupatorem cum tutore Lysia occiderunt: Demetrius ergo Antiochiam occupans in ea cœpit regnare annum ætatis agens 23. nam decimo ætatis anno à Seleuco patre obses missus fuit Romam, ibique mansit tota vita Antiochi Epiphanis patrui sui per 13. annos, ac eo mortuo ætatis suæ anno 23. in Syriam redijt & regnum auitum recepit. Audi Appianum in Syriac. *Senatus lætus audijt Antiochum* (Epiphanem) *qui* [illegible] *annis generosè regnauerat tam citò mortuum. Attamen Demetrium Seleuci filium neporẽ Magni Antiochi, consobrinum huius pueri* (Eupatoris) *adhuc in vrbe obsidẽ ingressum iam annum vigesimum tertium, quamuis rogantem, & dicentem se propriorem hæredem, noluit in regnum deducere, existimans conducibilius sibi regi Syriam à puero, quàm à viro.* Et statim: *Demetrius rursùm patres adijt rogans, vt saltem obses esse desineret, quandoquidẽ permutatus sit Antiocho, qui tunc defunctus erat. Et cùm ne hoc quidem impetraret, clam aufugit nauigio, exceptusq; à Syris magna gratulatione regnum adeptus est, Lysia primùm interfecto, mox & puero, ejectoq; Heraclida, & Tymartho vt rebelli occiso, qui alioquin etiam Babylonis præfecturam malè administrauerat. Quamobrem Soter appellatus est, orto à Babylonijs initio.* Hanc ergo ob causam Demetrius hic cognominatus fuit *Soter*, id est, *saluator*, inquit Euseb. in Chron. & Appianus in Syriaco.

ASCENDIT CVM PAVCIS IN CIVITATEM MARITIMAM] scilicet Tripolim, vt dicitur 2. Machab. 14. 1. ibique à suis Syris, vt legitimus rex agnitus cœpit regnare, donec exercitus Syriacus Eupatoris audiens eius aduentum, eum Antiochiam inuitauit ad occupandum regni Syriæ metropolim. vnde sequitur:

ET PACTVM EST, VT INGRESSVS EST DOMVM REGNI PATRVM SVORVM, id est, vrbem regiam, regnique metropolim, puta Antiochiam, COMPREHENDIT EXERCITVS (Syriacus Eupatoris fauens Demetrio, ad eumque, quasi legitimum regem transiens) ANTIOCHVM Eupatorem, ET LYSIAM eius tutorem, VT ADDVCERENT EOS AD EVM] Demetrium. VERS. 2.

ET RES EI INNOTVIT, ET AIT: NOLITE MIHI OSTENDERE FACIEM EORVM] q. d. nolo eos videre. VERS. 3.

dere, ne Eupatoris consobrini mei pueri respectu ad misericordiam, & vitam ei condonandam flectar, q.d. malo eos aspicere mortuos, quàm viuos, ne si ego eos occidam, habeat sæuus & crudelis: vos ergo, quasi inscio me eos occidite, vt solus securè sine æmulo regnem. vnde sequitur.

VERS. 4. ET OCCIDIT EOS EXERCITVS] Hinc patet Eupatorem vix biennium regnasse, cœpit enim regnare post mortem patris Antiochi Epiphanis, quæ contigit anno 149. Græcorum, vt dictum est, desijt verò anno 151. Græcorum, quo Demetrius regnum adijt, & Eupatorem iam vndecim annorum occidit, vt liquet ex v. 1.

Porrò Eupator tam citò regno, & vita Deo vindice spoliatus est; tum ob scelera patris Ant. Epiphanis; tum ob sua, præsertim ob periurium, quo fidem Iudæ & Iudæis datam violauit, vt dictum est c. præced. v. 62.

VERS. 5. ET ALCIMVS DVX EORVM, QVI VOLEBAT FIERI SACERDOS] summus, id est, Pontifex. Impius & ambitiosus Alcimus inuidens Iudæ Pontificatum, & Principatum, eum ab Ant. Eupatore obtinuit, eoque occiso eumdem sibi dari, vel potiùs datum confirmari petijt à Demetrio, & obtinuit. Fuit ergo ipse Pseudo-Pontifex, imò, apostata, & proditor Israelis: nam omnes veri Israelitæ Iudam Machabæum habebant pro vero Pontifice & Principe.

VERS. [illegible] PERDIDIT IVDAS ET FRATRES EIVS OMNES AMICOS TVOS] puta Duces & milites Syros, quos contra eos misit Ant. Epiphanes, eiusque filius Eupator, quorum ille tuus fuit patruus, hic consobrinus. q.d. mitte ergo ô Demetri mecum Ducem cum copijs, qui Iudam hostem tuum Pontificatu, & Principatu priuet, meque tibi amicum, & fidum in eius locum substituat. Credidit Demetrius scelesto Alcimo calumniatori, misitque cum eo Bacchidem contra Iudam.

VERS. 8. ET ELEGIT REX (Demetrius) EX AMICIS (aulicis) SVIS BACCHIDEM, QVI DOMINABATVR (quasi præfectus, & Vicerex] TRANS FLVMEN] Euphratem in Mesopotamia: hæc enim inter Tigrim & Euphratem interiacet, ijsque vndique ambitur, & cingitur, indeque vocatur Mesopotamia, q. d. q.d. in medio duorum fluminum sita.

VERS. 13. ET PRIMI ASSIDÆI] de quibus ca. 2. 42. qui erant viri pij, religiosi, ac zelosi, ideoque cum Iuda pro Israele fortissimè depugnantes, qui nimis credduli Alcimo quasi sacerdoti Aaronico ab eo decepti, capti & cæsi sunt.

VERS. 16 SECVNDVM QVOD SCRIPTVM EST] Psalm. 18. vers. 2.

VERS. 17. CARNES SANCTORVM TVORVM] Hebr. חסידיך *chasidecha*; vnde nomen *Assidæi*, id est sancti, pij & misericordes. Ad litteram ergo de Assidæis hîc ab Alcimo occisis, ante tot centenos annos illo Psalmo vaticinatus est Dauid.

VERS. 23. ET VIDIT IVDAS] Iudas se opposuit Alcimo, ceterisque apostatis Israelis, eosque quasi leo laniauit, & discerpsit.

VERS. 26. ET MISIT REX NICANOREM] loco Bacchidis, cum validioribus copijs, vt Iudam & Iudæos contereret, & Alcimum eueheret.

VERS. 27. ET VENIT NICANOR] Hîc multa supplenda & intexenda sunt, quæ narrantur. 2. Machab. 14. nimirum Nicanorem præfectum fuisse elephantorum, qui iussu Demetrij veniens in Iudæam, illicò omnes gentiles in ea reliquos æquè ac apostatas

A Iudæorum ad se euocauit, ex eisque copias contra Iudam, & Iudæos instruxit. Iudas cum suis de more ad preces; & Dei opem implorandam confugit. Simon frater Iudæ in aciem contra Nicanorem processit, sed videns tantas eius copias exterritus retrorsum abijt. Nicanor metuens Iudæ vires, & victorias petijt cum eo colloqui, & de pace pacisci. Iudas die dicta comparuit solus, sed iuxta se in latebris milites armatos constituit, vt si quis dolus patesceret, illicò ad se defendendum accurrerent. Verùm nullus tum fuit dolus, sed [illegible] egit Nicanor, ac cum Iuda sincerè pacem iniit. Videns hoc, dolensque Alcimus, Nicanorem apud regem Demetrium accusauit, quòd infideliter res regis egisset, ac cum Iuda hoste amicitiam contraxisset. Rex hac de re indignans acres ad Nicano-
B rem dedit litteras, quibus iussit, vt Iudam caperet, & ad se Antiochiam perduceret. Nicanor acceptis litteris satagit regis iussa explere, ac Iudam per dolum, & pristinam amicitiæ simulationem capere, & ad regem mittere. Aduertit id Iudas, ac se ab eo subduxit, vt hic narratur. Quare Nicanor aperto marte Iudam aggressus ab eo cæsus, capiteq; truncatus fuit.

ET EXIVIT OBVIAM IVDÆ IN PVGNAM IVXTA CAPHARSALAMA] id est, iuxta Antipatridem. nam vrbs hæc amœna, & diues in tribu Manasse, posteà ab Herode Ascalonita instaurata, & aucta à patre suo Antipatro, dicta est Antipatris, vel Antipatrida, ad quam è Ierusalem captiuus abductus est S. Paulus stipatus 470. militibus Act. 23. Hodie villa est, quæ Assur dicitur. ita Adrich. & alij. VERS. 31.

C ET FVGERVNT (reliqui à Iuda non occisi) IN CIVITATEM DAVID] puta in arcem Sion, quam Antiochistæ obtinebant. VERS. 32.

ET POLLVIT] profanauit templum in Sion inferendo in illud Gentiles idololatras cum suis idolis & spurcitijs. Secundò & aptiùs *polluit* ipsos *sacerdotes*, vti addunt Græca, ipsos cogendo, vt cibos immundos, & pollutos comederent vel Deo offerrent. VERS. 34.

LOCVTVS EST SVPERBE] blasphemans templum, legem, & Deum, ideoque quasi alter Sennacherib cæsus est v. 38. & 47. Cùm enim quidam è Iudæis dixissent esse Deum viuum in cælo, qui mandasset seruari sabbathum, respondit Nicanor: *Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma* (in sabbatho) *& iussa regis impleri*. 2. Mach. 15. vbi & additur linguam Nicanoris blasphemam, idcir-
D cò paulò pòst fuisse minutim concisam, & auibus ad deuorandum proiectam.

ET IVRAVIT CVM IRA DICENS: NISI TRADITVS FVERIT IVDAS &c. SVCCENDAM DOMVM ISTAM] id est succendam templum. Fusiùs hæc omnia narrantur 2. Machab. c. 14. & 15. v. 5. VERS. 35

ET COMMISERVNT PRÆLIVM TERTIA DECIMA MENSIS ADAR (Februarij) ET CONTRITA SVNT CASTRA NICANORIS (cæsis 35. millibus) ET CECIDIT IPSE PRIMVS] vt qui primus, & dux fuerat in blasphemia, & culpa, primus pariter & Dux ceterorum foret in pœna, & vindicta. Addit Gorionides Iudam prouocasse Nicanorem ad duellum, in eoque eum occidisse. Audi eum c. 21. *Misit ad Nicanorem Iudas, dicens, quando accingis te egredere in agrum, & ostendam solũ virum, quem etiam intra penetralia quæsisti. En is exspectat te in conualle & planitie.* [illegible] paulò pòst: *Vidit Iudas in pugna Nicanorem habentem in sua manu gladium euaginatum; clamansq; ait* VERS. [illegible]

contra te, ô Nicanor, & cùm curreret contra illum in feruoris sui virtute, auertit Nicanor humerum suum, & fugit à facie Iudæ. At Iudas apprehendit eum, percussitq; gladio suo, & dissecuit in duas partes. Verùm hæc conficta videntur. In tanto enim hostium numero totis aciebus prœliandum erat, non sigillatim duellandum. Additur 2. Machab. 15. Iudam suis narrasse somnium, quo Onias ostenderat sibi Ieremiam porrigentem aureum gladium, dicentemque: *Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo deijcies hostes populi mei Israel*, illoque eos animasse ad pugnam, certamque victoriam.

VERS. 45. ET TVBIS CECINERVNT POST EOS CVM SIGNIFICATIONIBVS] nimirum certa tubarum modulatione significantes hostes esse profligatos, ideoque fugere, vt hoc signo Iudæi vndequaque exciti accurrerent, ac fugientes persequerentur & mactarent. Vnde sequitur:

VERS. 46. ET EXIERVNT DE OMNIBVS CASTELLIS (oppidis, pagis, & vicis) IVDÆÆ IN CIRCVITV, ET VENTILABANT EOS CORNIBVS] id est, deijciebant & repellebant eos suis armis, & gladijs, sicut tauri suis cornibus deijciunt agnos, vel segetes.

ET CONVERTEBANTVR ITERVM AD EOS] q. d. hostes à Iudæis vndique concurrentibus repulsi, reuertebantur ad Iudam, & Iudæos se insequentes, ibique ab eis profligati.

CECIDERVNT OMNES GLADIO, ET NON EST RELICTVS EX EIS NEC VNVS] q. d. omnes ad vnum A fuere mactati, ita vt ne vnus quidem euaderet, foretque tantæ cladi superstes. Magna, & insolita fuit hæc Iudæ victoria, & Nicanoris strages, idque ob eius superbiam & blasphemiam. Hoc ergo secundo Nicanoris prœlio ceciderunt militum eius 35. millia, sicut primo prœlio v. 32. ceciderant quinque millia.

ET CAPVT NICANORIS AMPVTAVERVNT ET DEXTERAM EIVS, QVAM EXTENDERAT, SVPERBE (contra templum minans, iuransque se illud combusturum v. 35.) ET SVSPENDERVNT CONTRA IERVSALEM] in arce Sion 2. Machab. 15. sic suspensum fuit caput Goliath à Dauide cæsi, & Holophernis à Iudith, & Saulis à Philisthæis 1. B Reg. vlt. VERS. 47.

ET CONSTITVIT (Iudas) AGI (quasi festum celebrari) OMNIBVS ANNIS DIEM ISTVM TERTIA DECIMA DIE MENSIS ADAR] qua pariter olim Iudæi ab Aman destinati internecioni per Esther liberati fuerant. Vnde dies hæc & festum vocatur, *Pridie Mardochai*; hoc enim festum liberationis per Esther & Mardochæum celebratur 14. die Adar, festum verò hoc ob cæsum Nicanorem 13. die Adar. 2. Machab. 14. 37. VERS. 49

ET SILVIT TERRA IVDA DIES PAVCOS] scilicet vsq; ad annum sequentem, qui fuit Græcorum 152. quo Demetrius nouum Ducem, nouumque exercitum in Iudeam immisit, cum quo Iudas confligens occubuit, vt audiemus c. 9. VERS. 50.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

REcensentur fortia & fidelia facta Romanorum, ob quæ Iudas cum eis fœdus init. Vnde Romani iubent Demetrio, vt cesset ab infestatione Iudæorum.

1. ET audiuit Iudas nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus, & acquiescunt ad omnia, quæ postulantur ab eis: & quicumque accesserunt ad eos, statuerunt cum eis amicitias, & quia sunt potentes viribus. 2. Et audierunt prælia eorum, & virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia, quia obtinuerunt eos, & duxerunt sub tributum. 3. Et quanta fecerunt in regione Hispaniæ, & quòd in potestatem redegerunt metalla argenti & auri, quæ illic sunt, & possederunt omnem locum consilio suo, & patientia: 4. locaque quæ longè erant valde ab eis, & Reges qui superuenerant eis ab extremis terræ, contriuerunt, & percusserunt eos plaga magna: ceteri autem dant eis tributum omnibus annis. 5. Et Philippum & Persen Ceteorum regem, & ceteros qui aduersum eos arma tulerunt, contriuerunt in bello, & obtinuerunt eos: 6. & Antiochum magnum regem Asiæ, qui eis pugnam intulerat habens centum viginti elephantos, & equitatum, & currus, & exercitum magnum valdè, contritum ab eis. 7. Et quia ceperunt eum viuum, & statuerunt ei vt daret ipse, & qui regnarent post ipsum, tributum magnum, & daret obsides, & constitutum. 8. Et regionem Indorum, & Medos, & Lydos, de optimis regionibus eorum, & acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi. 9. Et quia qui erant apud Helladam, voluerunt ire, & tollere eos: & innotuit sermo his. 10. Et miserunt ad eos ducem vnum, & pugnauerunt contra illos, & ceciderunt ex eis multi, & captiuas duxerunt vxores eorum, & filios, & diripuerunt eos, & terram eorum possederunt, & destruxerunt muros eorum, & in seruitutem illos redegerunt vsque in hunc diem: 11. Et residua regna & insulas, quæ aliquando restiterant illis, exterminauerunt, & in potestatem redegerunt. 12. Cum amicis autem suis, & qui in ipsis requiem habebant, conseruauerunt amicitiam, & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè: quia quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos: 13. quibus verò vellent auxilio esse vt regnarent, & regnabant:

quos autem vellent, regno deturbabant: & exaltati sunt valdè. 14. Et in omnibus istis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, vt magnificaretur in ea. 15. Et quia curiam fecerunt sibi, & quotidie consulebant trecentos viginti consilium agentes semper de multitudine, vt quæ digna sunt, gerant: 16. & committunt vni homini magistratum suum per singulos annos dominari vniuersæ terræ suæ, & omnes obediunt vni, & non est inuidia, neque zelus inter eos. 17. Et elegit Iudas Eupolemum, filium Ioannis, filij Iacob, & Iasonem, filium Eleazari, & misit eos Romam constituere cum illis amicitiam, & societatem: 18. Et vt auferrent ab eis iugum Græcorum, quia viderunt quòd in seruitutem premerent regnum Israel. 19. Et abierunt Romam viam multam valdè, & introierunt curiam & dixerunt: 20. Iudas Machabæus, & fratres eius, & populus Iudæorum misserunt nos ad vos statuere vobiscum societatem & pacem, & conscribere nos socios & amicos vestros. 21. Et placuit sermo in conspectu eorum, 22. Et hoc scriptum est, quod rescripserunt in tabulis æreis, & miserunt in Ierusalem, vt esset apud eos ibi memoriale pacis & societatis. 23. BENE SIT ROMANIS, & genti Iudæorum, in mari & in terra, in æternum: gladiusque & hostis procul sit ab eis. 24. Quod si institerit bellum Romanis priùs, aut omnibus socijs eorum in omni dominatione eorum: 25. auxilium feret gens Iudæorum, prout tempus dictauerit, corde pleno: 26. & præliantibus non dabunt, neque subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis: & custodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes. 27. Similiter autem & si genti Iudæorum priùs acciderit bellum, adiuuabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiserit: 28. & adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues sicut placuit Romanis: & custodient mandata eorum absque dolo. 29. secundum hæc verba constituerunt Romani populo Iudæorum. 30. Quod si post hæc verba hi aut illi addere aut demere ad hæc aliquid voluerint, facient ex proposito suo: & quæcumque addiderint, vel dempserint, rata erunt. 31. Sed & de malis, quæ Demetrius rex fecit in eos, scripsimus ei dicentes: Quare grauasti iugum tuum super amicos nostros, & socios Iudæos? 32 Si ergo iterum adierint nos, aduersum te faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum mari tetraque.

VERS. 1. ...VIT IVDAS NOMEN (famam bellicæ fortitudinis & virtutum politicarum) ROMANORVM] Nota τὸ *audiuit*, significat heroica facta Romanorum, quæ deinceps narrantur auditu & fama fuisse perlata ad Iudam & Iudæos; hinc tamen non sequitur omnia illa esse vera. Fama enim sæpè maior est veritate, ac rem supra veritatem adauget, vel detorquet, dum quisque famæ ex suo aliquid addit, vel demit, vti quotidie in narrationibus non tantùm auditorum, sed & oculatorum testium experimur. Hoc responderi posset Nouantibus, qui l. Machab. è canone expungunt, obiectantes eos, hic maiora tribuere Romanis, quàm eis tribuant Liuius, Florus, Diodor. Plutarch. Ita Serarius, Salianus, Sanchez & alij. Verùm si pressè singula, quæ de eis hîc dicuntur examinentur nihil est inuenire, quod falsi argui possit, quodque rectè cum historicis prophanis conciliari nequeat, vt sigillatim ostendam. Sic in Euangelijs multa à Iudæis dicuntur de Christo, vt quod sit Samaritanus, potator vini, dæmoniacus, quæ fuere falsissima, sed Iudæos ea dixisse verissimum est, & hoc tantùm vult Script. vti docet S. August. quæst. 6. ad Orosium.

ACQVIESCVNT AD OMNIA, QVÆ POSTVLANTVR AB EIS] si nimirum postulata sint æqua & iusta, nec Romanorum commodis, vel iuribus contraria.

VERS. 2. ET AVDIERVNT (Iudas & Iudæi) BRÆLIA EORVM ET VIRTVTES BONAS] Græcè ἀνδραγαθίας, id est, virilitates, strenuitates, res fortiter gestas, fortitudines, præclarè facta. nam ἀνδραγαθίω, idem A est, quod viriliter ago, virum me gero, fortiter ago, fortem & bonum virum me præsto.

QVAS FECERVNT IN GALATIA] hanc enim sub hoc tempus armis subegere Romani, vt patet ex Liuio, Iosepho, Iustino & alijs. Per Galatas intelligit Gallo-græcos, quos Romani bello appetiuêre, eo quòd Antiochum Magnum contra Romanos pugnantem adiuuissent, vnde contra eos miserunt Manlium Volsonem, qui eos vicit, & post biennium de eis triumphauit teste Liuio l. 38.

ET QVANTA FECERVNT IN REGIONE HISPANIÆ (eam per multa & longa bella sibi subiugando:) ET QVÒD IN POTESTATEM REDEGERVNT METALLA ARGENTI ET AVRI QVÆ ILLIC SVNT] nam auri, & argenti fodinas feracissimas illo ævo fuisse in Hispania testantur Plinius, Strabo & alij. B Argentifodinas etiamnum ibi esse testatur Mariana, alijque chronographi & historici. Vide Pinedam l. 4. de rebus Salomonis c. 4. n. 6.

ET POSSEDERVNT OMNEM LOCVM (omnes vrbes & arces Hispaniæ) CONSILIO SVO ET PATIENTIA] Græcè μακροθυμία id est, longanimitate, quam maximè Romani ostenderunt in domanda Hispania: nam eam omnem non domuerunt nisi post 230. annos, quibus assiduè, sed successiuè progrediendo cum eius incolis bella gesserunt, nam alias prouincias longè citius occuparunt. ita Liuius, Diodor. Iustinus, Florus & alij. Porrò in Hispania præclaras res gesserunt Scipio Africanus, Iulique pater, & patruus.

...oral. disce hîc à Romanis omnes hostes tam ...poris, quàm animæ, adeoque omnes cupidita- VERS. 3.

tes, & passiones animi, omniaque vitia superari consilio, & patientia, id est longanimitate, longanimique constantia, & perseuerantia in illis debellandis: nil enim tam insolitum, tam potens, tam efferum, quod consilium & constantia non edoment, vt docet S. Basil. Cassian. & alij.

Mysticè Hugo: Sancti, ait, possident cælum consilio, dum scilicet sequuntur consilium Christi: *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. terram verò possident patientia, iuxta illud Christi ibidem: *Beati mites quoniam ipsi possidebunt terram.* Rursum Martyres obtinent [illegible]ntia, Confessores consilio.

VERS. 4. LOCAQVE QVÆ LONGE ERANT VALDE AB EIS (tum in Asia, tum in Africa, ac præsertim Carthaginem Romæ æmulam &c.) CONTRIVERVNT] Bella enim Rom. cum Hannibale & Carthaginensibus per Q. Fabium Max. & P. Scipionem Africanum hoc tempore gesta fuere, vnde de ijs hunc versum explicat Iosephus.

VERS. 5. ET PHILIPPVM, eiusque filium spurium PERSEN (quem Liuius, alijque vocant *Perseum*) CETEORVM, id est, Macedonum (vti dixi c. 1. v. 1.) & Epiri REGEM &c. CONTRIVERVNT] per L. Æmilium Paulum: qui post bellum quatuor annorum Perseum captum Romam in triumphum duxit, ac Macedoniam, Epirumque Romanis subiecit anno vrbis conditæ 585.

VERS. 6. ET ANTIOCHVM MAGNVM (patrem Seleuci & Antiochi Epiphanis, auum Demetrij æquè, ac Ant. Eupatoris) CONTRITVM AB EIS] puta à Romanis per Scipionem Asiaticum fratrem Scipionis Africani. Nam vt ait Liuius lib. 37. *Ad 50. millia peditum eo die cæsa dicuntur, equitum quatuor millia, mille 400. capti, & quindecim cum rectoribus elephanti*; nec mirum Antiochum contra Romanos in aciem eduxisse 120. elephantes, cùm idem contra Ptolomæum Epiphanem eduxerit centum & [illegible]os, teste Polybio l. 5.

VERS. [illegible] ET QVIA CEPERVNT EVM VIVVM] Hoc non asserunt Appianus, Liuius & Iustinus, sed nec negant, imò subindicant, dum narrant Antiochum ita à Romanis fuisse constrictum, & concluſum, vt quasi captus Scipioni victori manus dederit, concesseritque omnia, quæ postulabat, ac præsertim TRIBVTVM MAGNVM, bis mille talentorum quotannis, tam à se, quàm à suis posteris pendendum; ET DARET OBSIDES, inter quos primarius fuit Ant. Epiphanes iunior eius filius.

ET CONSTITVTVM] Græcè διαιρεσιν, id est, *distinctionem* & diuisionem, vt scilicet, diuiso eius regno in duas partes vnam meliorem daret Eumeni regi Pergami, suo æmulo, & amico Romanorum; alteram verò viliorem sibi seruaret, ac ferè in Syria sola, lociscue cis Taurum montem sitis regnaret: hoc enim quasi constitutum regnorum suorum pensum Romanis dare coactus fuit Antiochus. vnde explicans subdit:

VERS. 8. ET REGIONEM IVDÆORVM] ita vocat prouincias vltra Taurum montem sitas ab Antiocho occupatas, vti ex Procopio, Strabone, & alijs demonstrat Serarius.

ET MEDOS ET LYDOS DE OPTIMIS REGIONIBVS EORVM] q. d. Antiochus coactus fuit cedere Romanis regiones vltra Taurum sitas, item Mediam & Lydiam, quæ erant optimæ regionum ipsius, ac patrum & posterorum eius, quas AB [illegible]IS ACCEPTAS Romani DEDERVNT EVMENI R[illegible] A GI Romanorum amico, sed Antiochi inimico. Id prædixit Daniel. c. 11. v. 8. vide ibi dicta.

ET QVIA QVI ERANT APVD HELLADAM] Græcè, *in Hellade*, id est, in Græcia: nam ἐν Ἕλλησι, id est Græci VOLVERVNT IRE ET TOLLERE EOS furtim & per insidias trucidare legiones Romanorum, in eorum vicinia degentes. Respicit quoque ad Ætolos, qui primi è Græcis cum Romanis bellarunt. Horum enim Dux Damocritus T. Quintio Flaminio petenti responsum dixit, se id in Italia daturum, cùm Ætoli ad Tiberim castra posuissent. VERS. 9.

ET INNOTVIT SERMO (res, siue cædis machinatio) His, scilicet Romanis. VERS. 10

ET MISERVNT (Romani) AD EOS (Græcos) DVCEM VNVM] Nabim, ac deinde alios, qui varijs conflictibus paulatim domuere, & subegere Græcos vniuersos, vti narrat Liuius, & alij.

CVM AMICIS AVTEM, ET QVI IN EIS REQVIEM HABEBANT] Græcè, *qui acquiescebant* Romanis, illorum iussis, vel postulatis sese accommodantes fideliter CONSERVAVERVNT, AMICITIAM, eosque ad magnas opes, & honores euexerunt, vti de Eumene iam dictum est. Idem contigit Geloni regi Syracusæ, & Massanissæ regi Nimidiæ, & Ptolomæis Philometori, & Physconi regibus Ægypti. VERS. 12

NEC INDVEBATVR PVRPVRA] id est, purpureo paludamento, quasi Ceteorum rex vel imperator. Nam alioqui Senatores Romani purpurea toga ornabantur. Alia erat ergo purpura consularis, alia regia, imò consules propriè non habebant togas purpureas, sed purpura tantùm prætextas, vti ex Liuio docet Salianus. VERS. 14.

ET QVIA (quòd) CVRIAM FECERVNT] id est, [illegible] senatum virorum senum, & sapientum, puta Patritiorum, eisque curiam ædificauerunt, vt in ea quotidie congregarentur de re publica consilia sua votaque collaturi. VERS. 15

ET QVOTIDIE CONSVLEBANT (consultabant, inter se) 320. VIRI] senatores, siue patritij. Romulus primo statuit centum Senatores; mox crescente Repub. Romanorum auxit eorum numerum ad ducentos: inde Tarquinius Priscus, ait Halicarnasseus, ad trecentos, imò 320. vt hîc dicitur: Graccho verò tumultuante excreuit ad sexcentos, inde ad nongentos & mille, vti narrat Liuius, Florus & alij.

ET COMMITTVNT VNI HOMINI MAGISTRATVM SVVM] nam in periculis Romani creabant vnum dictatorem, qui toti Reip. præesset: Aliàs duos creabant consules, sed ita vt vnus foris bella gereret; alter domi solus Remp. administraret. Quod si plura ingruerent bella diuersis in locis, vnus vni exercitui & prouinciæ, alter alteri præerat. Quin & si vterque consul in ijsdem castris essent, alternis diebus eis præerant singuli, vt scilicet vnus vno die haberet fasces & imperaret, alter altero, vt patet ex clade Cannensi, quæ sub hoc tempus contigit hac de causa, quòd illo die præerat castris Varro Consul, qui non audito socio consule Paulo cũ Hannibale conflixit infelicissimè. Sic alternis diebus ius imperandi habebant Strategi in Græcia, Epistatæ Athenis, & Decemuiri Romæ: hi enim decimo die ius populo singuli reddebant, inquit Liu. l. 3. Diodor. Plut. & alij. Putat Emman. Sa Iudam narratione aliquorum deceptum, putasse Romæ vnicum fuisse magistratũ, cui opinioni Dictatura præbuerat occasionem, cùm tamen illa, nec annua fuerit, nec ordinarius magistratus, vti fuit Consulatus. VERS. 16

ET NON EST INVIDIA, NEQVE ZELVS INTER

EOS

EOS] Non erat inuidia apud Romanos primos, qui paucis contenti, opes & honores spernebant, vti fuere Camillus, Cincinnatus, Curius, Fabius &c. sed posteri eorũ inhiantes opibus & dignitatibus Reip. tempore Iudæ Machabæi cœpere laborare ambitione, & inuidia, sed interna: non enim audebant exteriùs eam prodere, ne haberentur superbi, auari, ideoque à gubernatione repellerentur: quare exteriùs non apparebat in eis inuidia, vel zelus, id est, æmulatio & contentio, vt ait hic Iudas: sed paulò post interna ambitio & inuidia in externam erupit, cùm Marius contra Syllam bello ciuili contendit, Iulius Cæsar contra Pompeium, Augustus contra Antonium, tuncque Resp. eorum pessundata est, ac Aristocratię succesit monarchia Augusti & sequẽtium Imperatorum. Audi Catonem apud S. Aug. l. 4. de ciuit. c. 22. *Nolite existimare maiores nostros armis Remp. ex parua magnam fecisse, Si ita esset multò pulcherrimã eam nos haberemus. Quippe sociorum, atq; ciuium, præterea armorum, & equorum maior copia nobis, quàm illis est: Sed alia fuere, quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt: domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neq; libidini, neque delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriã, atq; auaritiam, publicè egestatem. priuatim opulentiam; laudamus diuitias, sequimur inertiam: inter bonos & malos discrimen nullum, omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, vbi vos separatim sibi quisque consilia capitis, vbi domi voluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ seruitis. Eo fit, vt impetus fiat in vacuam Remp.*

VERS. 17. ET ELEGIT IVDAS EVPOLEMVM &c. ET IASONEM] id est, Iosue, vel Iesum; sic enim Hebr. vocabatur, sed quia Hebræi Græcis erant subditi à tempore Alexandri Magni, hinc pariter Græca assumpsêre nomina, vt pro *Iesus*, id est, *saluator* vocarentur *Iason*, id est *sanator* ab ἰάω, id est, sano. Sic Eupolemus, Menelaus, Alcimus græca sunt nomina, & talia ambiebant apostatæ, vt Antiochi, Demetrij, & Græcorum gratiam inirent.

FILIVM ELEASARI] Aliqui putant hunc Iasonem fuisse filium Eleazari fratris Iudæ Machabæi, de quo cap. 2. v. 5. alij Eleazari senis nonagenarij qui pro lege Mosis generosum obijt martyrium 2. Machab. 18. sed nil certi hîc statui potest.

ET MISIT EOS ROMAM, CONSTITVERE CVM ILLIS AMICITIAM] Premebatur Iudas hinc validis copijs Demetrij, inde dolis Menelai, Iasonis, & Alcimi Pseudo-Pontificum, ideoque apostatarum, æmulorum, & hostium suorum: ac videbat se cum paucis fidis Iudæis diu eis resistere non posse. Prudenter ergo ad Romanos tunc rerum dominos confugit, eorumque opem fœdus ineundo implorauit: quod ex voto successit. Nam Romani scripserunt ad Demetrium, iusseruntque ei, vt Iudam & Iudęos deinceps non infestaret. Nec erat in hoc fœdere periculum idololatriæ, aut alterius mali, quia Romani omnibus gentibus permittebant suos Deos, patriamque religionem. Erant enim politici, nec nisi politicum regimen suum seruare, & propagare studebant, ad quod valdè sibi vtile fore sciebant, si gentium iura & numina non mutarent, sed eas patrijs legibus, & numinibus viuere sinerent. Secus fuit in Iosaphat rege Iuda, qui à Propheta reprehensus fuit 2. Paral. 19. quòd cum idololatra Ioram rege Israel fœdus & coniugium contraxisset, per hoc enim idololatria ingressa est, & peruasit regnum Iuda. Sic Dauid persecutionem sustinens à Saule confugit ad Achis regem Geth idololatram 1. Reg. 17. Idem cum Naas rege Ammon fœdus iniit 2. Reg. 10. Et cum Tholmai rege Gessur, cuius filiam duxit vxorem, 2. Reg. 3. 3. Sic Abraham, Isaac & Iacob cum Palæstinis & Syris idololatris fœdera sanxerunt Gen. cap. 20. & 21. & 26. Licitè ergo; imò piè & sanctè Iudas cũ Romanis pactum iniit, vt eorum ope patriam, Remp. Ecclesiam, veramq; fidem & religionem, quam Antiochus, & apostatæ euertere conabantur, tueretur & propugnaret. Esto Rupertus Biesensis, & alij contrarium sentiant, vt dicam c. seq. v. 18.

Dices: hoc fœdus cum Romanis fuit occasio, cur Romani paulò pòst Iudæam subegerint, & deinde rebellantem euerterint. Resp. Causa huius subactionis non fuit fœdus, sed Hyrcani, & Aristobuli nepotum Simonis Machabæi contentio de Principatu. Hi enim arbitrum delegerunt Pompeium, qui Principatum rectè adiudicauit Hyrcano, quasi seniori, sed cum Aristobulus pugnaret, ac Ierusalem caperet. Pompeius cum cum vrbe expugnauit. & consentiente Hyrcano Iudæam Romanis subiecit, vt fusè narrat Iosephus.

IN TABVLIS ÆREIS] Romani scribebant sua fœdera æquè, ac leges in tabulis æreis, quas publicè appendebant ad eorum perpetuitatem, ac ne quis ea lacerare, vel abolere posset. VERS. 22.

BENE SIT ROMANIS ET GENTI IVDÆORVM] Est hoc initium & auspicium fœderis, quo fœderi bene ominantur, & felicitatem apprecantur. q. d. quòd felix faustumque sit Romanis æquè ac Iudæis, fœdus vtrimq; inimus bene precantes, vt illud vtrisq; contra hostes salutare æquè ac perpetuũ sit. VERS. 23.

AVXILIVM FERET (Romanis bello appetitis) GENS IVDÆORVM PROVT TEMPVS DICTAVERIT CORDE PLENO] id est, sincero, integro, perfecto. q. d. sincerissimè, integerrimè & promptissimè Iudæi iuuabunt Romanos, si bellum eis ingrueret, vnde pro *corde pleno* v. 27. dicitur *ex animo*. VERS. 25

ET PRÆLIANTIBVS Iudæis Romani NON DABVNT, NEQVE SVBMINISTRABVNT TRITICVM, ARMA, PECVNIAM, NAVES] sed hæc omnia suo sumptu præstabunt Iudæi, vt gratis succurrant Romanis; alioqui enim Romanorum non tam essent fœderati & amici, quam mercenarij pretio conducti. Amicitia enim gratuitam, & liberalem opem amico egenti præstandam postulat.

ET CVSTODIENT MANDATA EORVM] vt pro Romanis militantes Iudæi Romanorum Duci per omnia subsint, perinde ac si is Iudæus esset, eiusque mandata planè exequantur, vti faciunt ceteri milites Romani: alioqui enim frustraneum esset Iudæorum auxilium, si ipsi sua consilia à Romanis diuersa, imò subinde aduersa sequi vellent. Sic enim schisma facerent in exercitu, eumque hosti cædendum obijcerent.

SIMILITER AVTEM &c.] q. d. simile auxilium gratuitum planè, sincerum & liberale præstabunt Romani Iudæis, si à quopiam bello lacessantur. VERS. 27.

QVOD SI POST HÆC VERBA HI, AVT ILLI (Romani, aut Iudæi conditionibus fœderis iam dictis) ADDERE, AVT DEMERE ADHÆC ALIQVID VOLVERINT, FACIENT EX PROPOSITO SVO] scilicet ex communi vtriusque partis voluntate & consensu. VERS. 30

SCRIPSIMVS EI] Demetrio, vt Iudæos vexare desistat. Sed antequam hæ litteræ ad Demetrium venirent, ille iam miserat Bacchidem, cum quo Iudas confligens, vicit quidem, sed occubuit, vt dicemus c. sequenti. VERS. 31.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Bacchides à Demetrio remissus in Iudæam eam vastat. Iudas octingentos dumtaxat in aciem educens, cum eo confligit & vincit; sed dum fugientes insequitur, à tergo læsus gloriosè cadit. Mox Iudæi cum Bacchide paciscuntur, qui dum socios Iudæ affligit, Iudæi probi Iudæ defuncto substituunt Ionatham eius fratrem v. 28. Inde v. 35. filij Iambri capiunt, cædúntque Ioannem fratrem Ionathæ, qui proinde Ioannis necem vlciscitur: mox v. 44. cum Bacchide confligit, cæditq; mille viros; Alcimus quoque à Deo percutitur v. 44. Bacchides v. 58. ab Apostatis in Iudæam reuocatus, nunc dolo capere Ionatham, nunc vi satagit, sed vbique repulsus, tandem cæsis apostatis cum Ionatha stabile fœdus init.

1. INterea vt audiuit Demetrius, quia cecidit Nicanor & exercitus eius in prælio, apposuit Bacchidem & Alcimum rursum mittere in Iudæam, & dextrum cornu cum illis. 2. Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & castra posuerunt in Masaloth, quæ est Arbellis: & occupauerunt eam, & peremerunt animas hominum multas. 3. In mense primo anni centesimi & quinquagesimi secundi, applicuerunt exercitum ad Ierusalem: 4. & surrexerunt, & abierunt in Beream viginti millia virorum, & duo millia equitum. 5. Et Iudas posuerat castra in Laisa, & tria millia viri electi cum eo: 6. & viderunt multitudinem exercitus quia multi sunt, & timuerunt valdè: & multi subtraxerunt se castris, & non remanserunt ex eis nisi octingenti viri. 7. Et vidit Iudas quòd defluxit exercitus suus, & bellum perurgebat eum, & confractus est corde, quia non habebat tempus congregandi eos, & dissolutus est. 8. Et dixit his qui residui erant: Surgamus, & eamus ad aduersarios nostros, si poterimus pugnare aduersus eos. 9. Et auertebant eum, dicentes: Non poterimus, sed liberemus animas nostras modo, & reuertamur ad fratres nostros, & tunc pugnabimus aduersus eos; nos autem pauci sumus. 10. Et ait Iudas: Absit istam rem facere vt aufugiamus ab eis: & si appropiauit tempus [illegible] nostram, moriamur in virtute propter fratres nostros, & non inferamus crimen gloriæ nostræ. 11. Et mouit exercitus de castris, & steterunt illis obuiàm: & diuisi sunt equites in duas partes, & fundibularij & sagittarij præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes. 12. Bacchides autem erat in dextro cornu, & proximauit legio ex duabus partibus, & clamabant tubis. 13. Exclamauerunt autem & hi, qui erant ex parte Iudæ, etiam ipsi, & commota est terra à voce exercituum: & commissum est prælium à mane vsque ad vesperam. 14. Et vidit Iudas, quod firmior est pars exercitus Bacchidis in dextris, & conuenerunt cum ipso omnes constantes corde: 15. & contrita est dextera pars ab eis, & persecutus est eos vsque ad montem Azoti. 16. Et qui in sinistro cornu erant, viderunt quod contritum est dextrum cornu, & secuti sunt post Iudam, & eos qui cum ipso erant, à tergo: 17. & ingrauatum est prælium, & ceciderunt vulnerati multi ex his & ex illis. 18. Et Iudas cecidit, & ceteri fugerunt: 19. Et Ionathas & Simon tulerunt Iudam fratrem suum, & sepelierunt eum in sepulchro patrum suorum in ciuitate Modin. 20. Et fleuerunt eum omnis populus Israel planctu magno, & lugebant dies multos, 21. & dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui saluum faciebat populum Israel. 22. Et cetera verba bellorum Iudæ, & virtutum quas fecit, & magnitudinis eius, non sunt descripta: multa enim erant valdè. 23. Et factum est: post obitum Iudæ emerserunt iniqui in omnibus finibus Israel, & exorti sunt omnes qui operabantur iniquitatem. 24. In diebus illis facta est fames magna valdè, & tradidit se Bacchidi omnis regio eorum cum ipsis. 25. Et elegit Bacchides viros impios, & constituit eos dominos regionis, 26. & exquirebant & perscrutabantur amicos Iudæ, & adducebant eos ad Bacchidem, & vindicabat in illos, & illudebat. 27. Et facta est tribulatio magna in Israel, qualis non fuit ex die, qua non est visus propheta in Israel. 28 Et congregati sunt omnes amici Iudæ, & dixerunt Ionathæ: 29. Ex quo frater tuus Iudas defunctus est, vir similis non est, qui exeat contra inimicos nostros Bacchidem, & eos qui inimici sunt gentis nostræ. 30. Nunc itaque te hodie elegimus esse pro nobis in principem, & ducem ad bellandum bellum nostrum.

31. Et

31. Et suscepit Ionathas tempore illo principatum ; & surrexit loco Iudæ fratris sui, 32. Et cognouit Bacchides , & quærebat eum occidere. 33. Et cognouit Ionathas, & Simon frater eius ; & omnes qui cum eo erant : & fugerunt in desertum Thecuæ , & consederunt ad aquam lacus Asphar. 34. Et cognouit Bacchides , & die sabbatorum venit ipse , & omnis exercitus eius , trans Iordanem. 35. Et Ionathas misit fratrem suum ducem populi , & rogauit Nabuthæos amicos suos , vt commodarent illis apparatum suum , qui erat copiosus. 36. Et exierunt filij Iambri ex Madaba , & comprehenderunt Ioannem , & omnia quæ habebat , & abierunt habentes ea. 37. Post hæc verba , renuntiatum est Ionathæ , & Simoni fratri eius , quia filij Iambri faciunt nuptias magnas , & ducunt sponsam ex Madaba , filiam vnius de magnis principibus Chanaan , cum ambitione magna. 38. Et recordati sunt sanguinis Ioannis fratris sui : & ascenderunt , & absconderunt se sub tegumento montis. 39. Et eleuauerunt oculos suos , & viderunt : & ecce tumultus , & apparatus multus : & sponsus processit , & amici eius , & fratres eius , obuiàm illis cum tympanis & musicis , & armis multis. 40. Et surrexerunt ad eos ex insidijs , & occiderunt eos , & ceciderunt vulnerati multi & residui fugerunt in montes , & acceperunt omnia spolia eorum : 41. & conuersæ sunt nuptiæ in luctum , & vox musicorum ipsorum in lamentum. 42. Et vindicauerunt vindictam sanguinis fratris sui : & reuersi sunt ad ripam Iordanis. 43. Et audiuit Bacchides , & venit die sabbatorum vsque ad oram Iordanis in virtute magna. 44. Et dixit ad suos Ionathas : Surgamus , & pugnemus contra inimicos nostros : non est enim hodie sicut heri & nudiustertius. 45. Ecce enim bellum ex aduerso , aqua verò Iordanis hinc & inde , & ripæ , & paludes ; & saltus : & non est locus diuertendi. 46. Nunc ergo clamate in cælum , vt liberemini de manu inimicorum vestrorum. Et commissum est bellum. 47. Et extendit Ionathas manum suam percutere Bacchidem , & diuertit ab eo retrò: 48. Et dissilijt Ionathas , & qui cum eo erant , in Iordanem , & transnatauerunt ad eos Iordanem. 49. Et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri. Et reuersi sunt in Ierusalem. 50. Et ædificauerunt ciuitates munitas in Iudæa , munitionem , quæ erat in Iericho , & in Ammaum , & in Bethoron , & in Bethel , & Thamnata , & Phara, & Thope muris excelsis , & portis , & seris. 51. Et posuit custodiam in eis , vt exercerent in Israel: 52. Et muniuit ciuitatem Bethsuram , & Gazaram , & arcem , & posuit in eis auxilia , & apparatum escarum. 53. Et accepit filios principum regionis obsides , & posuit eos in arce in Ierusalem in custodiam. 54. Et anno centesimo quinquagesimo tertio , mense secundo , præcepit Alcimus destrui muros domus sanctæ interioris , & destrui opera prophetarum: & cœpit destruere. 55. In tempore illo percussus est Alcimus : & impedita sunt opera illius , & occlusum est os eius , & dissolutus est paralysi , nec vltrà potuit loqui verbum , & mandare de domo sua. 56. Et mortuus est Alcimus in tempore illo cum tormento magno. 57. Et vidit Bacchides quoniam mortuus est Alcimus : & reuersus est ad regem , & siluit terra annis duobus. 58. Et cogitauerunt omnes iniqui dicentes : Ecce Ionathas , & qui cum eo sunt , in silentio habitant confidenter : nunc ergo adducamus Bacchidem , & comprehendet eos omnes vna nocte. 59. Et abierunt , & consilium ei dederunt, 60. Et surrexit vt veniret cum exercitu multo : & misit occultè epistolas socijs suis , qui erant in Iudæa, vt comprehenderent Ionathan , & eos qui cum eo erant : sed non potuerunt quia innotuit eis consilium eorum. 61. Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant malitiæ, quinquaginta viros, & occidit eos: 62. & secessit Ionathas, & Simon, & qui cum eo erant in Bethbessen , quæ est in deserto, & extruxit diruta eius, & firmauerunt eam. 63. Et cognonit Bacchides, & congregauit vniuersam multitudinem suam : & his , qui de Iudæa erant, denuntiauit. 64. Et venit, & castra posuit desuper Bethbessen : & oppugnauit eam dies multos , & fecit machinas. 65. Et reliquit Ionathas Simonem fratrem suum in ciuitate , & exijt in regionem , & venit cum numero. 66. Et percussit Odaren , & fratres eius , & filios Phaseron in tabernaculis ipsorum; & cœpit cædere , & crescere in virtutibus. 67. Simon verò , & qui cum ipso erant, exierunt de ciuitate & succenderunt machinas. 68. & pugnauerunt contra Bacchidem , & contritus est ab eis : & afflixerunt eum valdè , quoniam consilium, & congressus eius erat inanis. 69. Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant vt venirent in regionem ipsorum , multos ex eis occidit : ipse autem cogitauit cum reliquis abire in regionem suam. 70. Et cognouit Ionathas,& misit ad eum legatos com-

componere pacem cum ipso, & reddere ei captiuitatem. 71. Et libenter accepit & fecit secundùm verba eius, & iurauit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitæ eius. 72. Et reddidit ei captiuitatem, quam priùs erat prædatus de terra Iudæ & conclusus abiit in terram suam, & non apposuit amplius venire in fines eius. 73. Et cessauit gladius ex Israel: & habitauit Ionathas in Machmas, & cœpit Ionathas ibi iudicare populum, & exterminauit impios ex Israel.

VERS. 3. IN MENSE PRIMO (Nisan, id est, Martio) ANNI 152. (Græcorum) APPLICVERVNT EXERCITVM (Bacchides & Alcimus: fuisse triginta armatorum [illegible] Gorionides l. 3. c. 25.) AD IERVSALEM] vt eam obsiderent & caperent; sed audientes Iudam colligere suos, vt obsidionem solueret, ea relicta abierunt, vt Iudæ occurrerent.

VERS. 4. ET ABIERVNT IN BEREAN VIGINTI MILLIA VIRORVM, ET DVO MILLIA EQVITVM] vt cum Iuda dimicarent; reliqua enim ex triginta millibus octo millia Bacchides per præsidia distribuit, ita vt contra Iudam eduxerit dumtaxat 22. millia.

VERS. 6. ET MVLTI SVBTRAXERVNT SE DE CASTRIS] nimirum bis mille & ducenti, nam ex tribus millibus cum Iuda mansere tantùm 800. quos ipse in aciem eduxit contra Bacchidem. Mirum, cos immemores opis diuinæ toties expertæ, & tot victoriarum Iudæ, tam turpiter eum deseruisse: sed hæc est hominum infirmitas, inconstantia, infidelitas, quam parit subitus metus & pauor. Præsertim accedente mala furtorum, libidinum, aliorumque militarium scelerum conscientia: hæc enim milites facit timidos, vt in ea mori non audeant.

VERS. 7. ET CONFRACTVS EST CORDE] id est, *tædio affectus*, ait S. Thom. *quia ingentem habebat zelum, nec eum exequi poterat*, vti Christus (cuius Iudas fuit typus) in horto cœpit pauere & tædere Matth. 26. Secundò & plenius, q. d. perculsus & magna animi perturbatione correptus penè concidit: nesciebat enim quid in rebus tam arctis consilij caperet, sed natura, naturalique ope, & consilio deficiente erexit animum per solitam in Deo confidentiam, & magnanimitatem, constituens cum paucis confligere cum tam numeroso hoste, & gloriosè vel vincere vel mori. Sic Iulius Cæsar multos, validosque hostes non fugiebat, sed ambiebat, vt in ijs virtutem suam bellicam ostenderet, teste S. Aug. l. 5. de ciuit. c. 12. sed Iulius par cum pari ferè numero, Iudas verò longè impar cum numerosissimis dimicabat, eosque sternebat.

VERS. 10. ABSIT ISTAM REM FACERE, VT FVGIAMVS AB EIS] generoso enim duci turpe est fugere, & fugiendo victum se fateri, malleque vitam fugiendo conseruare, quàm pugnando gloriosè mori: Etsi ergo Iudas licitè, & prudenter potuisset fugere, ac dicere cum Demosthene: *Vir fugiens denuò pugnabit*; tamen præ animi magnitudine, & quia nunquam hucusque fugerat, sed semper pugnarat, & pugnando vicerat, fortius & glorioſius esse duxit non fugere, sed pugnare, præsertim quia fidebat Deo, cuius ope cum paucis toties hostes tam numerosos profligarat. Itaque vel vincere voluit, vel generosè mori: Ait ergo: ET SI APPROPIAVIT TEMPVS (occumbendi, & moriendi) NOSTRVM nobis à Deo statutum, & decretum ab æterno, MORIAMVR IN VIRTVTE, in fortitudine, nimirum fortiter pugnantes, ne inulti, sed magn[illegible]strage hosti illata piè cadamus PROPTER FRATR[illegible]NOSTROS, pro aris & focis, pro patria, pro relig[illegible]ne, pro Deo dimicantes. Quæ enim gloriosior mo[illegible] A nobis obtingere potest?

ET NON INFERAMVS CRIMEN (notam, labem, dedecus) GLORIÆ NOSTRÆ] vt qui gloriosè semper in acie stetimus, frontèque adamantina hosti restitimus, nunc timidi fugiendo ei terga obuertamus, vt ab eo insequente quasi oues fugientes ignauè cædamur, & mactemur. Gloriam ergo hîc non hominum vanam & inanem, sed Dei veram, & solidam Iudas captauit: decreuit enim pro Dei religione pugnare & vincere, vel mori. ita S. Ambros. l. 1. offic. c. 41. *Iudas*, ait, *cum nongentis* (Noster & Sept. habent octingentis) *viris bellum adorsus: volentibus his cedere, ne multitudine opprimerentur, glorioſam magis mortem, quam turpem fugam ſuaſit: Ne crimen noſtræ relinquamus gloriæ. Itaq; commiſſo prælio cùm à primo diei ortu in veſperam dimicaretur, dextrum cornu, in quo validiſsimam manum aduertit hoſtium, aggreſſus facilè auertit. Sed dum fugientes ſequitur à tergo vulneri locum præbuit; ita glorioſiorem triumphis mortem inuenit.*

Sic S. Antonius solus dæmonum plurimorum conflictum non fugiebat, sed omnes ad duellum prouocabat, malens ab eis occidi, quàm fugere. Nam cùm ab eis cæsus fuisset vsque ad mortem. à suis semimortuus domum relatus iussit se ad locum palæstræ reportari, ibique dæmones prouocans: *Ecce*, inquit, *ego hic ſum Antonius, non fugio veſtra certamina, etiamſi maiora faciat[illegible]rabit à charitate Chriſti. pſallebatq; dicens: ſi conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum*, quia *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Dominus mihi adiutor, & ego exultabo ſuper inimicos meos.* ita S. Athanas. in eius vita.

Sic Iudas hic instar leonis, qui numquam fugit, quanticumque hostes eum inuadant, fugere noluit, sed cum paucis plurimos inuasit, & superauit.

ET CONTRITA EST DEXTERA PARS AB EIS, ET PERSECVTVS EST EOS] Victor ergo in hoc prælio extitit Iudas eò glorioſior, quò cum paucis tam multos strauit. VERS. 15.

In hac pugna error commissus est quòd ceteri milites Iudæ non se oppoſuerint ſiniſtro cornui Bacchidis, illudq; præliando, vel potius præliũ simulando distinuerint, ne Iudam & ceteros à tergo sequeretur & cæderet. Hæc enim fuit causa cædis Iudæ & fugæ sociorum. Vnde Vegetius l. 3. c. 20. hunc modum, quo pauci multos vincere possint præscribit; *Cùm inſtructa acies ad congreſſum veniunt, tunc tu ſiniſtram alam tuã à dextra aduerſarij longius ſeparabis, ne vel miſſilia ad eã vel ſagittæ perueniant. Dextram autem alam tuam ſiniſtræ alæ illius iunge, & ibi primùm inchoa prælium: ita vt cum equitibus optimis, & probatiſsimis peditibus ſiniſtram partem illius, ad quã te iunxeris, aggrediaris, atque circumeas, & detrudendo, atque ſupercurrendo ad hoſtium terga peruenias. Quodſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis, accedẽtibus tuis indubitatam victoriam conſequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoſte ſubmoueris, ſecura durabit.*

ET IVDAS CECIDIT] non tam ex vulneribus VERS. 18.

q[illegible]n

quàm expugnandi, cædendiq́ue labore, & lassitudine, ait Gorionides. Idem asserit Ioseph̃us, quem audi. *Id conspicati, qui sinistrum* cornu tenebant, à tergo adorti Iudam circumueniunt: qui videns nullum supereſſe effugium, vrgentibus circumquaque hostibus, in vestigio cum suis constitit, & cæsis hostium plurimis, lassitudine magis, quàm vulneribus confectus, cecidit non inultus. Quo prostrato non habentes ampliùs quem sequerentur milites orbati tanto Imperatore, tum demum in fugam effusi sunt. Ita victoria Bacchidi cessit: non cruenta solùm, sed etiam pudenda cùm 22. millibus, octingenti viri non solùm totum diem restiterint, sed robur ipsum exercitus contriuerint, fuderint, fugarint, & cæsum ducem suum incolumes è prælio sui fratres abstulerint.

Alleg. Iudas heros fuit typus Christi, qui in cruce cadens, & moriens vicit ipsam mortem, peccata, diabolum & infernum, omnesq́ue hostes fortissimè debellauit.

Iudæ fortitudinem imitati sunt primi Gentilium Duces. Leonidas Spartanus cum trecentis Xerxi ducenti in aciem vndecies centena militum millia ad Thermopylas se opponens, vincendo occumbere maluit, quàm fugiendo vitam seruare, vnde ad suos conuersus sic ait: Prandete commilitones tamquam apud inferos cœnaturi. ita Valer. Max. l. 4. c. 7.

Plutar. in Laconicis sequentia affert. Idem Leonidas ab Eporis rogatus, num quid aliud facere statuisset, respondit: *Nihil aliud ago, quàm verbotenus barbarorum transitum impediturus, sed reuera pro Græcis moriturus.* Idem cùm Aruspex diceret, ex extis exercitui portendi victoriã, sed duci mortem, lætus naualem pugnam aggressus vincendo occubuit, [illegible]triæ victoriam peperit. Idem fecit Codrus rex Athenienſium mutato habitu hostem lacessens, à quo occisus Athenienſibus victoriam sua morte iuxta oraculum sanciuit. Rursum Leonidas rogatus, cur fortes viri glorioſam mortẽ inglorię vitę anteponant, respondit: *quoniam alterum naturæ proprium, alterum peculiariter suum esse ducunt. Nam naturæ beneficio viuunt & ignauissimi, ac honestè mori non contingit nisi virtute præditis, & fortibus. Fugere enim ignominioſum est & Duci & patriæ contra manentem, aut mori, aut vincere vtriq; honestissimum.*

Lacedæmonij ait Plutar. iuuentutem nil aliud docebant, quàm vt magistratui obtemperantes, omniaq́ue contemnentes vitæ pericula, aut in prælio vincerent, aut fortiter caderent.

Ageſilaus rogatus, qua ratione Duci pararetur gloria? respondit, si mortem contempserit; nihil enim magnum geri potest ab eo, qui vitæ suæ metuit & consulit.

Bias ab Iphicrate circumsessus rogatus, quid eo articulo faciendum foret, respondit: *Quid aliud,* inquit, *nisi vt vos seruemini, ego pugnando moriar?*

Lacæna clypeum imponens filio; *Fili*, inquit, *aut hunc, aut super hunc*, q.d. sic rem gere in prælio, vt aut victor clypeum reportes, aut mortuus in eo domum reporteris.

Pelopydas iturus ad conflictum cùm vxor obsecraret, vt vitæ suæ caueret, ait, hoc dicendum esse priuato, non Duci. Ducis enim est pro patria fortiter pugnando occumbere. Hæc omnia Plutar. in Lacon.

Epaminondas, ait Valer. Max. l. 3. c. 2. in prælio

A *apud Leudram traiectus hasta, sanguine, & spiritu deficiens, recreare se conatus, primùm an clypeus suus saluus esset, deinde, an fusi hostes penitus forent, interrogauit: quæ postquam ex animi sententia comperit: non finis, inquit, commilitones meæ vitæ, sed metus, & altius initium aduenit. Nunc enim vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur. Thebas ductu, & auspicijs meis caput Græciæ factas video, & fortis & animosa ciuitas Spartana iacet armis nostris abiecta, amara dominatione Græcia liberata est, orbus quoque non tantùm sine liberis morior: quoniam mirificas filias Leuctram & Martineam relinquo. E corpore deinde [illegible]stam educi iussit: eoq; vulnere expirauit. Qui si eum Dij immortales victorijs suis p[illegible]ui passi essent: sospes glorioſior patriæ mœnia non intrasset.*

Hæc duces mundi, quid nunc faci[illegible] Dux, &
B miles Christi non pro vana, caducaq́ue, vt illi, sed pro vera, sempiternaq́ue gloria dimicans, & decertans?

ET CETERI FVGERVNT] sicut fugiunt milites cęso duce, & oues cęso pastore, & sicut Apostoli fugerunt Christo crucifixo, cuius typus hic fuit Iudas, in eo enim consistebat totum robur Israelis.

Quæres, vnde tanta clades Iudæ & Iudæorum tam fortium, & inuincibilium? Resp. prima causa fuit militum metus & perfidia, quod bis mille & ducenti Iudam Ducem suum deseruerunt, & cum eo remanserunt tantùm 800. qui humanis viribus non poterant diu resistere 22. millibus hostium. Adde militum rapinas, stupra, aliaq́ue scelera, quæ Deus punire voluit.

Secunda causa fuit humana infirmitas & inconstantia, per quam fit, vt etiam strenuissimi, &
C peritissimi artis suæ in ea aliquando aberrent, vti ergo impossibile est, vt sagittarius sagittandi peritissimus adeò semper ferè sagitta scopum configat, quin semel à scopo aberret, si sæpiùs v.g. centies in eum sagittet. sic impossibile est, vt Duces & milites bellicosissimi ita semper pugnent & vincant, vt numquam vincantur. Hinc sicut peritissimi natatores pereunt natando, sic optimi Duces & milites pereunt pugnando.

Tertia, quòd prælium sit res periculosissima, volant enim tela & sagittæ hostium per aerem instar grandinis, quare nunc hunc, nunc illum tangunt & occidunt. Nam vt ait Eccl. c. 3. *Qui amat periculum peribit in illo*, & vt aiebat Dauid de cæso Vria in prælio: *nunc hunc, nunc illum consumit gladius* 2. Reg. 11. 29. Noui in Belgio Ducem audacissimum, cui-
D us hoc erat axioma: generosum militem non posse diu viuere, quia cùm se audacter assiduis exponat vitæ periculis, vix posse euadere, quin citò ictu aliquo lethali perimatur. Vnde & Poëta:

Turpe senex miles: turpe senilis amor.

Deus enim permittit causas secundas suo cursui: & esto suos sæpè protegat, tamen tandem permittit eos cursui naturæ, præsertim quia omnibus semel moriendum est, permittit ergo quemque mori in suo opere & exercitio, vt militem in bello, agricolam in agricultura, fabrum in fabricando, doctorem in studio &c. Sic plerosque martyres Deus ab igne, leonibus, aquis &c. seruauit illæsos, sed tandem permisit eos gladio perimi, vt martyrij laureâ eos coronaret.

Q[illegible]rta fuit, quòd Iudas suorum fuga se videns dese[illegible]m consternatus noluerit fugere, vti prudenter facere poterat, sed ex animi magnanimitate maluerit pugnando occumbere. Hoc enim Duci de-

corum

corum est, adeoque hæc mors ei est gloriosa: vnde generosi milites non aliam optant mortem, quàm mori præliando. Fuit ergo hæc mors Iudæ gloriosa, vtpote quam obijt in pugna, qua cum paucis hostium plurimorum dextrum cornu confregit, totque eorum millia cecidit; & fugientes insecutus vulnus lethale à tergo accepit, victorq; occubuit. Quare mors hęc Iudæ fuit instar triumphi, & tot victoriarum trophæi, vti fuit Samsoni, Ionathæ, Iosiæ, ceterisque heroibus, ait Serarius. Addunt Thalmudici. *In hoc sacro bello, pleriq; dum [illegible] filij erant diaboli & peccati. At post mortem, Dei filij, martyrio eorum peccata expiante,* & adiungit in Psal. 78. Genebrardus: *Audis, quanta sit vis belli sacri contra Turcas & hæreticos, vt parum probos, sanctos & magnos efficiat: vbi vinci salutare, vincere gloriosum.* Commodè tamen hoc intelligendum docent, quæ Imperatori Phocæ volenti, vt militibus omnibus contra fidei hostes cadentibus, martyrum nomen, honosque impenderetur; ab Antistitibus responsa facere, vt quidem scribit in Can. 13. Balsamon, & Baronius tomo Annalium octauo anno Domini. 610. ita Serarius.

Quinta, quòd Iudas confractus animo cùm in tantis angustijs se constitutum videret, expressè non confugerit ad Deum, nec eius opem imploraverit, vti facere solebat, sed totum se, & suos ad conflictum instantem, & vrgentem comparârit. Esto enim implicitè, & virtualiter omnem suam fiduciam in Deo collocaret, tamen explicitè & formaliter Deum non obsecrauit: quare Deus eum sibi & naturæ permisit, iuxta quam solus tot hostibus succubuit. Hinc disce homines in arctis constitutos ita angustijs suis sæpè absorberi, vt de Deo inuocando non cogitent, quòd tamen tunc maximè facere deberent, cùm à nullo alio, nisi à Deo ijs eripi possint. Quare Iudæ exemplo sapiamus vt in magnis periculis, vel tentationibus constituti illicò Dei gratiam, opemque suppliciter magna cum fiducia imploremus, sic enim eam impetrabimus, & per eam saluabimur.

Sexta. Deus hoc casu voluit humiliare Iudam, ne in suis viribus, & victoriis superbiret. Sic Deus permittit viros sanctos in aliqua minora peccata labi, vt grauiora præsertim vanæ gloriæ, & superbiæ effugiant.

Septima. Deus Iudæ, & ceteris ostendere voluit omnia in hoc mundo esse vana, fragilia & caduca, eumque ab ijs per mortem transferre ad veram vitam, & beatam immortalitatem, ad hanc enim ducit mors, quasi via, illaque sæpè in speciem misera, abiecta, & vt hominibus videtur tantis viris indigna: Sic Principes Apostolorum S. Petrum & Paulum permisit Deus à Nerone indignè occidi, vt per hoc maiorem in cælis patientiæ coronam accipere mererentur. Sic Iordanem, qui S. Dominico in generalatu ordinis Prædicatorum successit, permisit in mari submergi, cumque nonnulli indolerent, & penè murmurarent, quòd vir tam sanctus tam vilem mortem subijisset, ipse nonnullis apparens eos reprehendit, asserens se per illam mortem ab omnibus culpis, næuisque expiatum transijsse ad beatam immortalitatem. Iustus enim quacumque morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit, quia in iustitia sua Deique gratia moritur. Sic S. Franc. Xauerius moliens Sinarum conuersionem in ipso eorum aditu in extremorum omnium inopia desertus ab omnibus mile-

A ram, vt hominibus videbatur, sed viro apostolico dignam mortem obijt.

Aliam causam dat Rupert. l. 10. de victor. verbi Dei c. vlt. Petrus Blesensis Epist. 146. Emmanuel Sa & nonnulli alij, nimirum displicuisse Deo fœdus à Iuda & Ionatha initum cum Romanis, quod non satis confisi sint soli Deo, ideoque post hoc fœdus omnia eis infeliciter cessisse, eosque citò occubuisse. Verùm superius ostendi hoc fœdus prudenter ab eis fuisse initum, sic enim fidendum est Deo, vt humana adminicula non negligantur: ita Serarius sub finem libri quæst. 23.

Porrò Iudas sex dumtaxat annis Dux præfuit Israeli, quibus tot, tantaque gessit, quanta vix vlli gesserunt, qui 50. annis Reip. præfuerunt. Ducatum enim inijt anno 146. Græcorum, quo mortuus est pater eius Mathathias 1. Machab. 2. v. 70. occubuit verò anno 152. Græcorum, vt patet hoc c. v. 3. qui fuit Demetrij regis Syriæ annus secundus, Ptolomæi Philometoris regis Ægypti vigesimus, ante Christi ortum annus 159. ita Salianus & alij.

B

ET CETERA VERBA (id est, gesta & facta verbis & historijs exprimenda) BELLORVM IVDÆ ET VIRTVTVM (Græcè ων δραγαθιῶν, id est, *virilium operum*, siue heroicorum facinorum, QVAS FECIT, ET MAGNITVDINIS EIVS NON SVNT DESCRIPTÆ: MVLTA ENIM ERANT VALDE] q. d. pauca è multis Iudæ heroicè gesta recensui, vt ex vngue agnoscas leonem: longè enim plura gessit, quæ nimis longum foret enarrare. Hinc patet incomparabilem belli Ducem fuisse Iudam, quo nullus fuerit superior, vix vllus æqualis & par, nullus enim cum tam pauris tantas hostium copias toties superauit, & prostrauit; nullus pro patria, pro fide, pro templo, pro Dei cultu vsque ad mortem per omnem vitam ita desudauit, ita pr[illegible], ac tandem pugnando occubuit, vt Iudas. Quare non dubium eum Sanctorum Ducum (si non martyrum, quòd tamen nonnulli volunt) catalogo à Deo inscriptum, meritis per tot facinora coronis in cælo decorari, etsi nomen eius martyrologijs Christianorum inscriptum non legamus. Historia tamen scholastica, & Petrus de Natalibus Episcopus Esquilinus Iudam vocant Sanctum, eumque catologo sanctorum ascribunt mense Octobri. vide eum l. 9. Catalogi Sanctorum c. 2. vbi fusè Iudæ, quasi sancti viri vitam enarrat, ac ca. seq. fratrum eius Ionathæ & Simonis æquè, ac patris Mathathiæ, quos omnes sanctos nuncupat, virtutesque heroicas eorum, quasi Sanctorum recenset. VERS. 22.

C

POST OBITVM IVDÆ EMERSERVNT INIQVI] q. d. apostatæ, qui eo viuo hiscere non audebant, eo mortuo erexerunt cornua, vt regis Demetrij Gentilismum & idololatriam in Israelem inducerent. Hi ergo vrserunt Iudæos, vt se dederent Bacchidi Duci Demetrij præsertim, quia vt sequitur. VERS. 23.

D

IN DIEBVS ILLIS FACTA EST FAMES MAGNA VALDE] tum ex Dei apostatas castigantis vindictâ, tum quod Bacchides frumenta, vel absumpserat, vel perdiderat: hisce de causis TRADIDIT SE BACCHIDI OMNIS REGIO EORVM] exceptis Ionatha & Simone, eorumque assectis quorum electione & rogatu. VERS. 24

SVSCEPIT IONATHAS IN TEMPORE ILLO PRINCIPATVM] tam ciuilem, quàm sacrum, puta tam Ducatum, quàm Pontificatum. VERS. 31.

ET FVGERVNT (quia pauci erant, nec tot hostibus, & apostatis resistere poterant) IN DESERTVM THECVE] VERS. 33.

THECVE] ex qua prodiit mulier illa Thecuitis, quę Absalonem Dauidi reconciliauit 2. Reg. 14. 2.

VERS. 35 ET IONATHAS MISIT FRATREM SVVM (Ioannem, de quo c. 2. 2. Ducem populi à Ionatha creatum, vt eius foret vicarius & belli Dux:) ET ROGAVIT NABVTHÆOS incolas vrbis Nabo nobilis, & præclaræ, sitæ in tribu Ruben, Numer. 32. 38. AMICOS SVOS, VT COMMODARENT ILLIS APPARATVM SVVM armorum, & machinarum bellicarum, quo carebat Ionathas & Iudæi, qui penè inermes profugerant in desertum Thecue, vt dictum est v. 33.

VERS. 36 ET EXIERVNT FILII IAMBRI ET MADANA] fauentes Bacchidi potius, quam Ionathæ. Madaba erat in tribu Ruben non longe à Nabo, & Nabuthæis. Audi Adrichom. *Madaba vel Madeba Hebr. idem est quod aquæ doloris, vel manãtes, primaria quondam Ammonitarum vrbs, sita in planicie, cui & nomen dedit postea Amorhæorum, quia eam iure belli abstulerant, & muris cinxerant. Habet in circuitu mõtes paludes & saltus. Huius ciues cum Ioannem Machabæum interfecissent, in eius vltionem multi eorum à Ionatha occisi sunt. Quam posteà Hyrcanus non sine labore sexto demum mense cepit. permansit vsque ad ætatem Hieronymi antiquum nomen retinens.*

COMPREHENDERVNT IOANNEM] spoliauerunt & occiderunt, sed eius necem egregiè vltus est Ionathas vt sequitur v. 47.

VERS. 41 ET CONVERSÆ SVNT NVPTIÆ IN LVCTVM] cæso sponso cum assęclis, ac ceteris spoliatis. Sic sæpè in hoc mundo plausus vertitur in planctum, cantus in lamentum, & extrema gaudii luctus occupat. Qui sapit ergo, mundum contemnat, & cælum ambiat.

VERS. 42 IN VIRTVTE MAGNA] id est, cum exercitu magno & valido. hunc enim significat δύναμις, id est, virtus, robur, potentia, fortitudo.

VERS. 45 SVRGAMVS ET PVGNEMVS CONTRA INIMICOS NOSTROS, NON EST ENIM HODIE SICVT HERI ET NVDIVS TERTIVS [vt possimus liberè abire, vel pugnam declinare, vel fuga elabi. Sumus enim hostibus numerosis vicini, & ab eis penè cingimur; nam alia ex parte Iordane, paludibus, & saltibus inuiis concludimur, vt effugere nequeamus, quare necesse est cum Bacchide confligere. Faciamus ergo ex ineuitabili necessitate virtutem, & acerrimè non tam pro vita, quàm pro patria, templo & Deo dimicemus, vt vincamus, vel pugnando moriamur, vti fecit Iudas frater meus v. 9. Hunc esse sensum liquet ex eo, quod subdit:

VERS. 47 ECCE ENIM BELLVM EX ADVERSO (à Bacchide instante nobis imminet) AQVA VERÒ IORDANIS HINC ET INDE NOS cingit, & transitũ prohibet. Acer hic est militi stimulus ad pugnandũ, quẽ Duces ei proponũt, vt generosè pugnet cùm aut vincere debet, aut mori. Simili modo Hannibal teste Liuio l. 21. *dextra, lęuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habemus &c. hic vobis vincendum aut moriendum, milites est.* Idem l. 22. de Romanis in angustum redactis. *Ab lateribus montes & lacus; a fronte & a tergo hostiũ acies claudebat, apparuit q; nullam nisi in dextra, ferroq; salutis spem esse.*

ET EXTENDIT IONATHAS MANVM SVAM PERCVTERE (vt occideret) BACCHIDEM, ET DIVERTIT AB EO RETRO] q.d. Bacchides vertendo se & retrorsum resiliendo ictum Ionathæ declinauit.

VERS. 48 ET DISSILIIT (Græca & Latina nonnulla Manuscripta, Vulgo habent *desiluit*) IONATHAS ET QVI CVM EO ERANT IN IORDANEM, ET TRANSNATAVERVNT AD EOS IORDANEM] q.d. Ionathas cũ vim hostiũ repressisset cæsis mille viris ipsoq; penè Duce Bacchide, videretq; se cum tam paucis malè armatis diu cum tot millibus hostium armatissimis confligere non posse, habuit tempus tutò se cum suis subducendi. Nan insiliit in Iordanem eumq; vestitus & armatus natando transmisit, nec hostes, vtpote ab eo cæsi, regressiq; eum insequi, aut transitum Iordanis impedire sunt ausi. Itaq; Ionathas & Iudæi securè *tranauerunt ad eos*, puta ad suos, qui paulò ante Iordanem transierant, *tranauerunt*, inquam *Iordanem*, vnde Græca clariùs & plenius habent: *Et insiliit Ionathas & qui cum eo erant Iudæorum & transnatauerunt in vltiorem ripam, & non transierunt* (hostes, scilicet, Bacchidis milites) *ad eos Iordanem.* Et Iosephus, *Cùm*, inquit, *Bacchides cautè ictum Ionathæ declinasset, Ionathas cum suis desiliẽtes commiserunt se flumini, & in oppositam ripam enatauerunt, hostibus non ausis traiicere.* Hinc Salianus suspicatur in vulgata esse mendum, & pro *tranauerunt ad eos*, legendum *non tranauerunt ad eos*, q.d. hostes non ausi sunt tranare Iordanem, sequi que Ionatham & Iudæos, qui eum tranarant, ne ab eis interimerentur, vel aquis suffocarentur. Sed omnia exemplaria latina legunt affirmatiuè *tranauerunt ad eos* iuxta sensum initio dictum. ita Sanchez.

VERS. 49 ET CECIDERVNT DE PARTE BACCHIDIS DIE ILLA MILLE VIRI] Iosephus auget more suo numeratque bis mille.

ET REVERSI SVNT IN IERVSALEM] non Ionathas, sed Bacchides cum suis copiis. Hic enim tenebat vrbem Ierusalem, imò arcem Sion, totamque ferè Iudæam. Ita Iosephus, Salianus, Sanchez & alii, idque patet ex sequent.

VERS. 50 ET ÆDIFICAVERVNT (Bacchides, eiusque assęclæ missi à rege Demetrio ad occupandam Iudæã) CIVITATES MVNITAS IN IVDÆA] vt per eas reliquam Iudæam sibi subiectam detinerent, ne Ionathas superueniens ex ea ipsos expelleret.

VERS. 51 ET POSVIT CVSTODIAM IN EIS] Custodiam vocat præsidium militum, quos Bacchides in vrbibus iam dictis collocauit, vt eas contra Ionathæ irruptiones custodirent, & propugnarent.

VERS. 52 ET POSVIT IN EIS AVXILIA (scilicet, præsidia militum iam dicta) ET APPARATVM ESCARVM] hoc est annonam copiosam, vt obsidionem Ionathæ se absente diu sustinere possent, ne pressi fame cogerentur deditionem facere.

VERS. 53 ET ACCEPIT (Bacchides) FILIOS PRINCIPVM REGIONIS OBSIDES] ne Principes, siue primores Iudææ sibi rebellarent, & cum Ionatha conspirarent, ideoque eorum filios, quasi obsides concluserit in arce Sion, vt ibi custodirentur, ne ad suos profugerent.

VERS. 54 ET ANNO 153. (Græcorum) MENSIS SECVNDO PRÆCEPIT ALCIMVS] Pseudo-Pont. ac sceleratus apostata & proditor, qui Demetrium regem excitarat, vt Bacchidem contra Iudam Machabæum, eiusque fratres mitteret, sibique Pontificatum exclusо Iuda conferret c. 7. v. 1. & seq. DESTRVI MVROS DOMVS SANCTÆ INTERIORIS, vt se Pontificem, & templi dominum esse ostenderet: Græcè iussit dirui *murum aulæ sanctorum interioris.* Nonnulla murum hunc accipiunt eum, quem Iudas Machabæus c. 4. 60. templo obtendit ad eius custodiam, in illud irruerent Demetriani occupantes arcem vicinam Sion. Verùm hic murus erat aulæ exte-

rioris non interioris, nec erat opus prophetarum, vt sequitur, sed Iudæ Machabæi. Quare murus hic intelligendus est templi puta Sancti, & Sancti Sanctorum; vel potiùs atrii sacerdotum templo, siue Sancto adiacentis. Hoc enim atrium dicitur aula, siue domus interior respectu atrii laicorum, quod dicebatur aula, siue domus exterior. Nam inter vtrumque hoc atrium interiectus erat murus altitudinis trium cubitorũ, quem Iosephus Gysum vocat, vt sacerdotes à laicis disterminaret, ne laici ad [illegible]dotum, & altare holocaustorum, quod in eo erat, accedere possent. Alcimus ergo murum hunc intermedium cœpit destruere, tum vt sacerdotes, & sacrificia profanaret, tum vt laici, & gentiles ad altare holocaustorum accedere possent, in eoque æquè ac sacerdotes sacrificare. ita Salianus, Sanchez & alii.

ET DESTRVI OPERA PROPHETARVM] nimirum murum atrii sacerdotum iam dictum: hunc enim æquè, ac reliquum templum iussu Dei extrui iusserunt prophetæ Aggæus & Zacharias, qui & suis oraculis vrgebant populum assidue ad inchoatam templi fabricam prosequendam & perficiendam, ita vt templum, operaque facta in templo ad eius ornatum dici possint, debeantque horum prophetarum pariter, ac Ezechielis. qui & c. 40. templi fabricandi idæam descripsit, vt iuxta eam ædificarent. Fortè etiam peculiaria quædam fuere in atrio hoc monumenta horum, & aliorum prophetarum, quibus significaretur, tum eorum sanctitas, & prophetia, tum eos fabricæ templi fuisse auctores & promotores.

VERS. 55. IN TEMPORE ILLO (cùm scilicet sacrilegas manus immitteret in muri sacri iam dicti demolitionem) PERCVSSVS EST (à Deo templi sui tutore, & sacrilegii vindice) ALCIMVS (sacrilegus) ET IMPEDITA SVNT OPERA ILLIVS (in demoliendo atrii templi muro) ET OCCLVSVM EST OSEIVS (blasphemum quo murum hunc, quasi Pontifex dirui præceperat) ET DISSOLVTVS EST PARALYSI, NEC VLTRA POTVIT LOQVI VERBVM ET MANDARE DE DOMO SVA] q. d. non potuit condere testamentum, nec de rebus domus suæ disponere, qui iniquè de domo Dei disposuerat, illamque diruere voluerat. Iusta ergo & congrua sceleri & sacrilegio Alcimi à Deo inflicta est hæc pœna. Scelestus hic Iudæus & apostata, vt Demetrio, & Græcis placeret, pro Hebræo Ioacim, quod ei erat proprium Græcum nomen vicinum assumpsit, seque vocauit Alcimum, Græcè ἄλκιμον, id est, fortem, validum, strenuum, ferocem, vt Demetrius eo quasi duce ad debellandum Iudam & Ionatham vteretur, quin & reuera ipso vsus est, sed Deus sacrilegum mox castigauit, eumque paralysi dissoluit; itaque debilitauit & prostrauit, vt ne verbum quidem eloqui posset, nimirum,

Sequitur superbos vltor à tergo Deus.

vt ἄλκιμον, id est robustum, faciat, ἄλγκον, id est, molestissimum, tristissimum doloribus & cruciatibus confectum,

VERS. 56. ET MORTVVS EST ALCIMVS IN TEMPORE ILLO CVM TORMENTO MAGNO] nimirum anno 153 Græcorum, vt dictum est v. 56. qui fuit annus secundus Ducatus Ionathæ. Quare errat Iosephus, dũ scribit Alcimo morienti in Pontificatu [illegible]cessisse Iudam Machabæum. Nam Iudas iam anno præcedenti, puta 152. Græcorum, vt dictum est c. 9. 3. & seq. occubuerat. Modico ergo tempore A sua impietate & Pseudo-Pontificatu gauisus est Alcimus, scilicet, per biennium dumtaxat. Nam eum iniit anno 151. Græcorum, vt dictum est c. 7. v. 1. & 5. finiit verò anno 153. Græcorum mense secundo, vt hic dicitur. Tam breue est gaudiũ impiorum, tam breuis impietas, cui mox succedit lõgissima gehennæ æternitas.

VERS 57. ET SILVIT TERRA (quieuit Iudæa à bellis & infestatione Bacchidis) ANNIS DVOBVS, quibus Ionathas se suosque erexit & armauit.

VERS. 58. ET COGITAVERVNT OMNES INIQVI] Iudæi apostatæ, & Ionathæ æmuli, ac inimici & proditores, qui vocarunt secretò Bacchidem, vt Ionatham nihil cogitantem mali, noctu caperet & opprimeret, sed frustra, Deo enim dirigente innotuit Ionathæ eorum proditio.

VERS. 61. ET APPREHENDIT (non Bacchides, vt vult Iosephus, sed Ionathas suos proditores) DE VIRIS REB GIONIS, QVI ERANT PRINCIPES MALITIÆ (proditionis) 50. VIROS ET OCCIDIT EOS.

VERS. 62. ET SECESSIT IONATHAS ET SIMON ET QVI CVM EO ERANT IN BETHBESSEN, QVÆ ERAT IN DESERTO: ET EXTRVXIT DIRVTA EIVS, ET FIRMAVERVNT EAM] Ionathas fraude apostatarum & proditorum, ac validis copiis Bacchidis tota Iudæa excluſus, cum fratre Simone, & paucis assecliis, secessit in vrbem Bethbessen sitam in deserto Iericho in tribu Beniamin, non longè à Iordane, eamque muniuit, vt in ea se, suosque contra Bacchidem defenderet. Audiuit id Bacchides, & collectis omnibus copiis Bethbessen obsedit, vt Ionatham cum omnibus suis ibidem collectis opprimeret, itaque bellum omne finiret. Quid ad hæc Ionathas & Simon?

C ET RELIQVIT IONATHAS SIMON[illegible] VERS. 65. SVVM IN CIVITATE, vt eam contra Bacchidem propugnaret, ET EXIIT IN REGIONEM vicinam colligere milites, ET VENIT CVM NVMERO] cum numeroso exercitu.

ET PERCVSSIT ODAREN] Erat hic vnus ex amicis, & Ducibus Bacchidis. Aliqui pro *Odaren* legentes *Oduren*, censent hoc nomen non esse proprium, sed appellatiuum, vt significet obsessorem viarum, siue prædonem & latronem, hunc enim significat Græcum ὁδόφης. VERS. 66.

ET COEPIT CÆDERE (socios & amicos Bacchidis sparsos per campestria, ibique in tabernaculis securè degentes, ex inopinato eos inuadens) ET CRESCERE IN VIRTVTIBVS] Græcè ἐν δηνάμεσι, id est, *in exercitibus* q. d. Ionathas collecta manu inuasit Odaren cum suis, alioſq; socios Bacchidis cæcidit inde pluribus ad se concurrentibus, auctisque copiis æquè ac animis, inuasit ipsa castra Bacchidis, quæ Bethbessen obsidebant, dato signo Simoni fratri, vt ex vrbe erumpens hostes obsidentes à fronte înuaderet, quos ipse à tergo inuadebat, ita factum vt hostes vtrimque inuasi tanta vi vtrobiq; ab vtroq; cæderentur, itaq; Simon machinas eorũ, quibus vrbem impetebant cõbureret, vt sequitur. ita Iosep. l. 13. c. 1. quem audi: *Relicto ad oppidi tutelam Simone fratre, clã egressus Ionathas, & collectis in vicina regione suæ factionis hominibus noctu in Bacchidis castra irruit, & multis trucidatis effecit, vt frater aduentũ suũ cognosceret: Quamprimũ enim tumultum sensit in castris hostium, eruptione facta incendit earum machinas, cade etiam non mediocri edita.* Ita quoque Hugo, Salianus, Sanchez & alii. Addit Gorionides Bacchidem fugisse in desertum, ibique captum

captum à Ionatha; ſupplicem ei factum iuraſſe ſe omnia, quæ è Iudæa ceperat redditurum; itaque pace firmata liberum dimiſſum in Syriam ad ſuos rediiſſe. Sed nil tale habet Script. imò contrarium indicat, ſcilicet, Ionatham priorem pacem petiiſſe à Bacchide, ideoque parum æquas Iudæis conditiones accepiſſe, vt patebit v. 70,

VERS. 69. ET MVLTOS EX EIS OCCIDIT] Bacchides cæſos à Ionatha, iram vertit in apoſtatas Iudæos, qui eum è Syria in Iudæā contra Ionatham euocarant promittentes ei ſecuram de ipſo, vtpotè, de bello non cogitante victoriam: quare videns ſe ab eis in fraudem inductum, & à Ionatha cæſum, eos, quaſi mali ſui auctores occidit. Vide hic vt malum conſilium conſultori ſit peſſimum & in eius iugulum redeat.

IPSE AVTEM COGITAVIT CVM RELIQVIS ABIRE IN REGIONEM SVAM.] Hoc vnum cogitans, ait Ioſephus, quomodo ex ſua & regis dignitate obſidioni fine impoſito, exercitum poſſet ſine ignominia reducere Antiochiam ad Regem Demetrium, ideoque conditiones pacis à Ionatha oblatas ſtatim acceptauit.

ET COGNOVIT IONATHAS, ET MISIT AD EVM LEGATOS COMPONERE PACEM: ET REDDERE EI CAPTIVITATEM] id eſt, captiuos. Hoc enim fuit conditio pacis; vt vtrimque captiui commutarentur & redderentur. Ionathas prior petit pacem, quia res eius & Iudæorum erant afflictæ, ideoque nec Ieroſolymam, quam tenebat Bacchides, nec alias Iudææ vrbes ab eo petere eſt auſus.

VERS. 73. ET CESSAVIT GLADIVS IN ISRAEL] id eſt, ceſſauit bellum & prælia, in quibus multi gladio perimuntur, ac de facto multi hic in Iſ[illegible] perem[illegible] pti erant.

ET HABITAVIT IONATHAS IN MACHMAS] Ionathæ Principis & Pontificis propria ſedes erat Ieruſalem & templum, ſed hanc occupantibus Bacchidianis, Ionathas ſedem ſibi elegit in oppido Machmas, quod ſitum erat in confinio tribuum Beniamin & Ephraim, ibique cœpit ius dicere populo, ac apoſtatas ex Iſrael exterminare, totamque Remp. Iſraelis componere æquè, ac ibidem fecerat Samuel, Iudex & Princeps 1. Reg. 7. 5.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEmetrius & Alexander reges conſobrini de regno Aſiæ inter ſe dimicantes, magnis promiſſis ambiunt amicitiam Ionathæ, ſed eam obtinet Alexander, qui Ionathæ Pontificatum confirmat, additque purpuram & coronam auream. Mox v. 48. Alexander adiutus à Ionatha cum Demetrio confligens, eum ſuperat & occidit indeque vxorem ducit Cleopa-[illegible] Ptol. Philometoris regis Ægypti ac in nuptiis Ionatham honorat, Ducemque ſui Principatus creat. Denique v. 67. Demetrius Demetrii occiſi filius mittit Apollonium cùm exercitu, quem Ionathas profligat, ideoque ab Alexandro dono accipit vrbem Accaron & fibulam auream.

1. ET anno centeſimo ſexageſimo aſcendit Alexander Antiochi filius, qui cognominatus eſt Nobilis, & occupauit Ptolemaidam: & receperunt eum, & regnauit illic. 2. Et audiuit Demetrius rex, & congregauit exercitum copioſum valdè, & exiuit obuiam illi in prælium. 3. Et miſit Demetrius epiſtolam ad Ionatham verbis pacificis, vt magnificaret eum, 4. Dixit enim: Anticipemus facere pacem cum eo, priuſquam faciat cum Alexandro aduerſum nos: 5. recordabitur enim omnium malorum, quæ fecimus in eum, & in fratrem eius, & in gentem eius. 6. Et dedit ei poteſtatem congregandi exercitum, & fabricare arma & eſſe ipſum ſocium eius: & obſides, qui erant in arce, iuſſit tradi ei. 7. Et venit Ionathas in Ieruſalem, & legit epiſtolas in auditu omnis populi, & eorum qui in arce erant. 8. Et timuerunt timore magno, quoniam audierunt quod dedit ei rex poteſtatem congregandi exercitum. 9. Et traditi ſunt Ionathæ obſides, & reddidit eos parentibus ſuis: 10. & habitauit Ionathas in Ieruſalem, & cœpit ædificare & innouare ciuitatem. 11 Et dixit facientibus opera, vt extruerent muros, & montem Sion in excuitu lapidibus quadratis ad munitionem: & ita fecerunt. 12. Et fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus, quas Bacchides ædificauerat: 13. Et reliquit vnuſquiſque locum ſuum, & abiit in terram ſuam: 14. tantum in Bethſura remanſerunt aliqui, ex his qui reliquerunt legem & præcepta Dei, erat enim hæc eis ad refugium. 15. Et audiuit Alexander rex promiſſa, quæ promiſit Demetrius Ionathæ: & narrauerunt ei prælia, & virtutes, quas ipſe fecit, & fratres eius, & labores, quos laborauerunt. 16. & ait: Numquid inueniemus aliquem virum talem? & nunc faciemus eum amicum, & ſocium noſtrum. 17. Et ſcripſit epiſtolam, & miſit ei ſecundùm hæc verba, dicens: 18. Rex Alexander fratri Ionathæ ſalutem. 19. Audiuimus de te, quòd vir potens ſis viribus, & aptus es vt ſis amicus noſter: 20. & nunc conſtituimus te ho-

die summum sacerdotem gentis tuæ, & vt amicus voceris regis, (& misit ei purpuram, & coronam auream) & quæ nostra sunt sentias nobiscum & conserues amicitias ad nos 21. Et induit se Ionathas stola sancta septimo mense, anno centesimo sexagesimo, in die sollemni scenopegiæ, & congregauit exercitum, & fecit arma copiosa. 22. Et audiuit Demetrius verba ista, & contristatus est nimis, & ait: 23. Quid hoc fecimus, quod præoccupauit nos Alexander apprehendere amicitiam Iudæorum ad munimen? 24. Scribam & ego illis verba deprecatoria, & dignitates, & dona: vt sint mecum in adiutorium. 25. Et scripsit eis in hæc verba: Rex Demetrius genti Iudæorum salutem: 26 Quoniam seruastis ad nos pactum, & manfistis in amicitia nostra, & non accessistis ad inimicos nostros, audiuimus, & gauisi sumus. 27. Et nunc perseuerate adhuc conseruare ad nos fidem, & retribuemus vobis bona pro his quæ fecistis nobiscum: 28. & remittemus vobis præstationes multas, & dabimus vobis donationes. 29. Et nunc absoluo vos & omnes Iudæos à tributis, & portia salis indulgeo, & coronas remitto, & tertias seminis: 30. & dimidiam partem fructus ligni, quod est portionis meæ, relinquo vobis ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur à terra Iuda, & à tribus ciuitatibus, quæ additæ sunt illi ex Samaria & Galilæa, & hodierna die & in totum tempus: 31. & Ierusalem sit sancta, & libera cum finibus suis: & decimæ & tributa ipsis sint. 32. Remitto etiam potestatem arcis, quæ est in Ierusalem: & do eam summo sacerdoti, vt constituat in ea viros quoscumque ipse elegerit, qui custodiant eam. 33. Et omnem animam Iudæorum, quæ captiua est à terra Iuda in omni regno meo, relinquo liberam gratis, vt omnes à tributis soluantur, etiam pecorum suorum. 34. Et omnes dies sollemnes, & sabbata, & neomeniæ. & dies decreti, & tres dies ante diem sollemnem, & tres dies post diem sollemnem, sint omnes immunitatis & remissionis omnibus Iudæis, qui sunt in regno meo. 35. & nemo habebit potestatem agere aliquid, & mouere negotia aduersus aliquem illorum, in omni causa. 36 Et adscribantur ex Iudæis in exercitu regis ad triginta millia virorum: & dabuntur illis copiæ vt conuenit omnibus exercitibus regis. & ex eis ordinabuntur qui sunt in munitionibus regis magni: 37. & ex his constituentur super negotia regni, quæ agantur ex fide, & principes sint ex eis, & ambulent in legibus suis, sicut præcepit rex in terra Iuda. 38. Et tres ciuitates, quæ additæ sunt Iudææ ex regione Samariæ, cum Iudæa reputentur: vt sint sub vno, & non obediant alii potestati, nisi summi sacerdotis. 39. Ptolemaida, & confines eius, quas dedi donum sanctis, qui sunt in Ierusalem, ad necessarios sumptus sanctorum. 40. Et ego do singulis annis quindecim millia siclorum argenti de rationibus regis, quæ me contingunt: 41. & omne quod reliquum fuerit, quod non reddiderant qui super negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus. 42. Et super hæc quinque millia siclorum argenti, quæ accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos: & hæc ad sacerdotes pertineant. qui ministerio funguntur. 43. Et quicumque confugerint in templum, quod est Ierosolymis, & in omnibus finibus eius obnoxii regi in omni negotio dimittantur, & vniuersa, quæ sunt eis in regno meo, libera habeant. 44. Et ad ædificanda vel restauranda opera sanctorum, sumptus dabuntur de ratione regis: 45. & ad extruendos muros Ierusalem, & communiendos in circuitu, sumptus dabuntur de ratione regis, & ad construendos muros in Iudæa. 46. Vt audiuit autem Ionathas & populus sermones istos, non crediderunt eis, nec receperunt eos: quia recordati sunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Israel. & tribulauerat eos valdè. 47. Et complacuit eis in Alexandrum, quia ipse fuerat eis princeps sermonum pacis, & ipsi auxilium ferebant omnibus diebus. 48. Et congregauit rex Alexander exercitum magnum, & admouit castra contra Demetrium. 49. Et commiserunt prælium duo reges, & fugit exercitus Demetrii, & insecutus est eum Alexander, & incubuit super eos. 50. Et inualuit prælium nimis, donec occidit sol: & cecidit Demetrius in die illa. 51. Et misit Alexander ad Ptolemæum regem Ægypti legatos secundum hæc verba, dicens: 52. Quoniam regressus sum in regnum meum, & sedi in sede patrum meorum, & obtinui principatum, & contriui Demetrium, & possedi regionem nostram. 53. & commisi pugnam cum eo, & contritus est ipse & castra eius à nobis, & sedimus in sede regni eius: 54. & nunc statuamus ad inuicem amicitiam: & da mihi filiam tuam vxorem: & ego ero gener tuus, & dabo tibi dona, & ipsi, digna te. 55. Et respondit rex Ptolemæus, dicens: Felix dies, in qua reuersus es ad terram patrum tuorum, & sedisti in sede regni eorum. 56. Et nunc faciam tibi quod scripsisti: sed occurre mihi Ptolemaidam, vt videamus inuicem

uicem nos, & ſpondeam tibi ſicut dixiſti. 57. Et exiuit Ptolemæus de Ægypto, ipſe, & Cleopatra filia eius, & venit Ptolemaidam, anno centeſimo ſexageſimo ſecundo. 58. Et occurrit ei Alexander rex, & dedit ei Cleopatram filiam ſuam: & fecit nuptias eius Ptolemaidæ, ſicut reges in magna gloria. 59. Et ſcripſit rex Alexander Ionathæ, vt veniret obuiam ſibi. 60. Et abiit cum gloria Ptolemaidam, & occurrit ibi duobus regibus, & dedit illis argentum multum, & aurum, & dona: & inuenit gratiam in conſpectu eorum. 61. Et conuenerunt aduerſus eum viri peſtilentes ex Iſrael, viri iniqui interpellantes aduerſus eum: & non intendit ad eos rex. 62. Et iuſſit ſpoliari Ionathan veſtibus ſuis, & indui eum purpura: & ita fecerunt. Et collocauit eum rex ſedere ſecum. 63. Dixitque principibus ſuis: Exite cum eo in medium ciuitatis, & prædicate, vt nemo aduerſus eum interpellet de vllo negotio; nec quiſquam ei moleſtus ſit de vlla ratione. 64. Et factum eſt, vt viderunt qui interpellabant gloriam eius, quæ prædicabatur, & opertum eum purpura, fugerunt omnes: 65. & magnificauit eum rex, & ſcripſit eum inter primos amicos, & poſuit eum ducem, & participem principatus. 66. Et reuerſus eſt Ionathas in Ieruſalem cum pace, & lætitia. 67. In anno centeſimo ſexageſimoquinto, venit Demetrius filius Demetrii à Creta in terram patrum ſuorum. 68. Et audiuit Alexander rex, & contriſtatus eſt valdè, & reuerſus eſt Antiochiam. 69. Et conſtituit Demetrius rex Apollonium ducem, qui præerat Cæleſyriæ: & congregauit exercitum magnum, & acceſſit ad Iamniam: & miſit ad Ionatham ſummum ſacerdotem. 70. dicens: Tu ſolus reſiſtis nobis: ego autem factus ſum in deriſum, & in opprobrium, propterea quia tu poteſtatem aduerſum nos exerces in montibus. 71. Nunc ergo ſi confidis in virtutibus tuis, deſcende ad nos in campum, & comparemus illic inuicem: quia mecum eſt virtus bellorum. 72. Interroga, & diſce quis ſum ego, & ceteri, qui auxilio ſunt mihi, qui & dicunt quia non poteſt ſtare pes veſter ante faciem noſtram, quia bis in fugam conuerſi ſunt patres tui in terra ſua: 73. & nunc quomodo poteris ſuſtinere equitatum, & exercitum tantum in campo, vbi non eſt lapis, neque ſaxum, neque locus fugiendi? 74. Vt audiuit autem Ionathas ſermones Apollonii, motus eſt animo: & elegit decem millia virorum, & exiit ab Ieruſalem. & occurrit ei Simon frater eius in adiutorium. 75. & applicuerunt caſtra in Ioppen, & excluſit eum à ciuitate (quia cuſtodia Apollonii Ioppe[n] oppugnauit eam. 76. Et exterriti qui erant in ciuitate, apperuerunt ei, & obtinuit Ionathas Ioppen. 77. Et audiuit Apollonius, & admouit tria millia equitum, & exercitum multum. 78. Et Abiit Azotum tamquam iter faciens, & ſtatim exiit in campum, eò quòd haberet multitudinem equitum, & confideret in eis. Et inſecutus eſt eum Ionathas in Azotum, & commiſerunt prælium. 79. Et reliquit Apollonius in caſtris mille equites poſt eos occultè. 80. Et cognouit Ionathas quoniam inſidiæ ſunt poſt ſe, & circuierunt caſtra eius, & iecerunt iacula in populum à manè vſque ad veſperam. 81. Populus autem ſtabat, ſicut præceperat Ionathas: & laborauerunt equi eorum. 82. Et eiecit Simon exercitum ſuum, & commiſit contra legionem: equites enim fatigati erant: & contriti ſunt ab eo, & fugerunt. 83. Et qui diſperſi ſunt per campum, fugerunt in Azotum, & intrauerunt in Bethdagon idolum ſuum, vt ibi ſe liberarent. 84. & ſuccendit Ionathas Azotum, & ciuitates, quæ erant in circuitu eius, & accepit ſpolia eorum, & templum Dagon: & omnes, qui fugerunt in illud, ſuccendit igni. 85. Et fuerunt qui ceciderunt gladio, cum his qui ſuccenſi ſunt, ferè octo millia virorum. 86. Et mouit inde Ionathas caſtra, & applicuit ea Aſcalonem; & exierunt de ciuitate obuiam illi in magna gloria. 87. Et reuerſus eſt Ionathas in Ieruſalem cùm ſuis habentibus ſpolia multa. 88. Et factum eſt: vt audiuit Alexander rex ſermones iſtos addidit adhuc glorificare Ionathan. 89. Et miſit ei fibulam auream, ſicut conſuetudo eſt dari cognatis regum, Et dedit ei Accaron, & omnes fines eius, in poſſeſſionem.

VERS. 1. ET ANNO 160. ASCENDIT ALEXANDER ANTIOCHI FILIVS, QVI COGNOMINATVS EST (Epiphanes, id eſt, illuſtris vel) NOBILIS, ET OCCVPAVIT PTOLEMAIDAM] Alexander hic cognomento Balles, ſiue Veles (vti nunc Velaſia familia in Gallia eſt regia) fuit filius Antiochi Epiphanis. ideoque frater Antiochi Eupatoris occiſi a Demetrio: quare fratris necem vlturus, eiuſque regnum recepturus occupauit Ptolemaidam Phœniciæ vrbem, quæ nunc *Aceon* vel *Acee* dicitur. Vnde errant Iuſtinus l. 35. Appianus, Florus, Sulpitius & Genebrardus, qui Alexandrum hunc ex plebeia fa[mi]lia oriundum. per mendacium & fraudem ſe Antiochi inſeruiſſe ſcribunt, vti hoc eodem tem-

Cornel. in Libros Machab.

tempore Pseudo-Philippus se inseruit stirpi regũ Macedoniæ, ideoque tertium contra Romanos Macedonicum bellum suscitauit, in quo & victus, cæsúsque est teste L. Floro & aliis. Nisi dicas eum Antiochi Epiphanis filium quidem fuisse, sed nothum ex Bala concubina genitum, indeq; cognominatum Balas, vti ex Eusebio & Appiano docet Salianus. Magis errant Lyr. Carth. & Adrichom. qui hunc Alexandrum faciunt filiũ Antiochi Eupatoris, cum eius fuerit frater, filius verò Antiochi Epiphanis præsertim, quia Eupator occisus est anno ætatis duodecimo quo vix generare poterat.

ET RECEPERVNT EVM] q. d. incolæ & accolæ Ptolemaidis, exosum habentes Demetrium propter superbiam, luxum & desidiam, Alexandrum eius consobrinum in regem susceperunt & coronarunt.

VERS. 6. ET DEDIT EI POTESTATEM CONGREGANDI EXERCITVM] vt eum suis copiis coniungeret iisque simul iunctis debellaret Alexandrum.

VERS. 8. ET TIMVERVNT TIMORE MAGNO] q.d. Demetriani milites occupantes arcem Sion, timuerunt Ionathan, ne iussu Demetrii exercitum conscriberet & arcem inuaderet, non tamen ex arce fugerunt, vt aliqui putant ex v. 12. sed eam retinuerunt, nam posteà eamdem obsedit Ionathas, vt audiemus c. 11. v. 20.

VERS. 10 ET HABITAVIT IONATHAS IN IERVSALEM] tũ quia ipse erat summus Pontifex, ac Pontificatu fungi debebat in templo, ideoque residere in Ierusalem; tum quia ipse erat Dux & Princeps Israelis, cuius metropolis erat Ierusalem.

VERS. 18 REX ALEXANDER FRATRI IONATHÆ SALVTEM] Ionatham Alexander rex vocat fratrem, quòd eius amicitiam, & auxilium ambiret, cuperetque eum habere socium. promittens, quòd eum habiturus esset eo honore & amore, quo frater habet fratrem.

VERS. CONSTITVIMVS TE HODIE SVMMVM SACERDOTEM] Ionathas, ait Serarius, iam à populo electus, & constitutus erat Dux & Pontifex, sed Pontificatum hic ei confirmat Alexander, quasi rex Asiæ & Syriæ, ad quem proinde iure regnorum politico, perrinere videbatur creatio Pontificis, sicut olim Romani Imperatores sibi arrogabant, & nominabant Romanum Pontificem, sed meritò posteriores Pontifices hoc ius Imperatoribus ademerunt, ac in clerum, puta in Episcopos & Cardinales transtulerunt. Iam enim hoc officium vsurparat Ant. Epiphanes Alexandri pater, qui Iasonem deinde Menelaum constituerat Pontificem, ac post eum Demetrius rex constituerat Alcimum Pontificem, à cuius morte anno octauo Alexander hic Pontificem creat Ionatham.

ET QVÆ NOSTRA SVNT, SENTIAS NOBISCVM] q. d. nostræ causæ & parti faueas, non aduersæ, vt scilicet, me armis, copiisque iuues non Demetriũ antagonistam meum. Idque fecit Ionathas præferens Alexandrum Demetrio ob bella, & damna Israeli ob eo illata.

VERS. 21 ET INDVIT SE IONATHAS STOLA SANCTA] scilicet, stola tunicaq; Pontificali, in qua erat Rationale cum Ephod. Exodi 28. Nam hucusque Ionathas, licet Pontifex, Pontificalia non induerat, nec exercuerat, eò quòd Ierusalem ab hostibus occuparetur. Iam autem recepta Ierusalem, Pontificalia vestimenta induit, & munia Pontificis exercuit.

VERS. 26 QVONIAM SERVASTIS AD NOS PACTVM] Demetrius hic fingit se nescire quòd Ionathas & Iudæi à se ad Alexandrum æmulum suum defecissent, vnde eos quasi fideles amicos compellat, hortaturque, vt in fide & amicitia sua persistant, magna, si id fecerint, promittens præmia.

ET REMITTEMVS VOBIS PRÆSTATIONES] id est, exactiones & tributa, quæ mihi præstare solebatis, vnde explicans subdit: ET NVNC ABSOLVO VOS, ET OMNES IVDÆOS A TRIBVTIS. VERS. 28

ET PRETIA SALIS INDVLGEO] id est tributa, quæ pro sale conficiendo, deuehendo, & diuendendo mihi pendebatis, vobis condono; quæ vtique magna sunt: nam omnes omnino homines indigent sale. Vnde Salisburgi Princeps opes suas ingentes ex sale colligit. Id patet ex cap. seq. vers. 35. VERS. 29

ET CORONAS] aureas, vt patet c. 13. 37. quas mihi quotannis persoluebatis, remitto.

ET TERTIAM SEMINIS] id est, tertiam partem frugum, vt habet Iosephus, quæ ex semine in terram iacto germinare solent, remitto. ita Lyran. Verũ cùm hoc tributum videatur esse immane, vnde c. 11. 25. decimæ tantũ sit mẽtio, hinc in melius Salianus præcisè tertiam seminis accepit, vt si quis duodecim tritici modios seminasset, debuisset is in messe quatuor modios tritici regi persoluere, non autem si collegisset in messe sexaginta modios, debuisse regi soluere viginti; quæ est tertia pars messis non seminis, vt hîc dicitur.

ET DIMIDIAM PARTEM FRVCTVS LIGNI] id est omnium fructuum, qui ex lignis, id est arboribus produci solent, quorum dimidiam partem mihi pendebatis, nunc vobis condono. VERS. 30

ET IERVSALEM SIT SANCTA ET LIBERA] primò, vt ipsa velut vrbs sancta populo fideli & sancto, puta Iudæis restituatur: quare milites qui sunt in arce Sion, caueant, ne eam prophanent, imò ex arce excedant, eamque Ionathæ, & Iudæis tradant, vt patet v. seq. Secundò, vt ipsa velut vrbs *sancta* sit libera, gaudeatque plena immunitate & libertate, quali gaudent templa, aliaque loca sancta. Tertiò, vt in ea solus Deus sanctè colatur, sanctæque victimæ ei immolentur, quare interdico, ne mei milites, aliiue idololatræ eam suis idololatricis hostiis, ritibusque contaminent. Quartò, VT DECIMÆ ET TRIBVTA IPSIVS SINT] vt scilicet, decimæ deinceps non mihi, aut meis, sed templo & sacerdotibus, vti antea ex Dei sanctione fiebat, persoluantur. VERS. 31

REMITTO ETIAM POTESTATEM ARCIS] q.d. dominium arcis in monte Sion, quod obtineo, remitto, illudque resigno, & trado Ionathæ, quasi summo Pontifici. Hoc promisit Demetrius Ionathæ, sed reipsa non præstitit, quia Ionathas fœdus iniit cum Alexandro hoste Demetrii. VERS. 32

ET OMNEM ANIMAM IVDÆORVM QVÆ CAPTIVA EST] q.d. omnes Iudæos, qui è Iudæa captiui abducti sunt, sparsique per totum regnum meũ liberos dimitti volo, idque gratis & sine lytro, eosdemque absoluo ab omni tributo etiam pecorum suorum. VERS. 33

ET OMNES DIES SOLEMNES. ET SABBATHA, ET NEOMENIÆ, ET DIES DECRETI] qui scilicet, non à lege, sed à Iudæis ipsis decreti, & deputati sunt ad aliquam festiuitatem, vti à Iuda decretum fuit festum Encæniorum ob templi purgationem, item festum victoriæ Iudith ob cæsum Holofernem, & festum Esther ob cæsum [illegible]. VERS. 34

Aman, ita Salianus q.d. Sancio, & edico, vt omnes Iudæi. qui sunt in regno meo, liberè celebrent sua sabbatha, neomenias, & alios dies festos à lege, vel synagoga statutos & decretos, imò vt tres dies ante, & tres dies post aliquam solemnitatem, Iudæis sint dies immunitatis & remissionis, quibus nec in ius vocari, nec ad opera seruilia capessenda à quopiam cogi possint, vti explicat v. seq.

VERS. 36. ET DABVNTVR ILLIS COPIÆ] id est, copiosa stipendia æquè, ac annona.

ET EX EIS ORDINABVNTVR, QVI SINT IN MVNITIONIBVS REGIS MAGNI] scilicet, Demetrii, q. d. tradam Iudæis arces meas, vt ipsi quasi mihi fidi eas custodiant. Pro *magni* Græcè est *magnis* q.d. magnas, & primarias arces meas credam Iudæis.

VERS. 37. ET EX EIS CONSTITVENTVR SVPER NEGOTIA REGNI, QVÆ CONSTITVVNTVR EX FIDE] id est, quæ summam fidem, summumque silentium; & secretum requirunt.

ET PRINCIPES SINT EX EIS (qui tam prouincias, quàm exercitus meos gubernent) ET AMBVLENT IN LEGIBVS SVIS] vt iuxta eas Iudaicè viuant in regno meo, sicut viuunt in Iudæa.

VERS. 39. PTOLEMAIDA (ciuitatẽ, quam inuasit Alexander meus consobrinus, & æmulus) ET CONFINES EIVS, QVAS DEDI DONVM SANCTIS, QVI SVNT IN IERVSALEM] puta sancto Pontifici, sanctisque, id est, fidelibus Iudæis; repete etiam nunc do, donumque à me datum confirmo. Pro *qui*, Græcè est *quæ* q.d. colonias has dedi *sanctis*, id est. Sanctuario, siue sancto templo, quod est in Ierusalem, puta Sancto, & Sancto Sanctorum, vt ex earum prouentibus emantur victimæ, aliaque necessaria ad cultũ Dei in sancto eius templo.

ET OMNE QVOD RELIQVVM FVERIT, QVOD [redacted]RVNT] q.d. sancio, vt mei quæstores reddant, & restituant templo illa, quæ ex censibus, aliisque rebus templo destinatis subtraxerunt, & in meum ærarium intulerunt, Aut, vt Salianus q.d. Iubeo, vt publicani Iudæi, qui sunt obnoxii reddẽdæ rationi, nec regiis quæstoribus adhuc satisfecerint, ea non Ærario regio sed templo persoluant Ierosolymitano. Nam de redditibus templi subdit nouum beneficium v. 42.

VERS. 42. QVÆ ACCIPIEBANT DE SANCTORVM RATIONE] id est, ex sancti templi censu & ærario, vt in meum ærarium inferrent, nunc iubeo illa templo restitui, nimirum, *quinq; millia siclorum*, id est, quinque millia Francorum, siue Florenorum Brabanticorum. Siclus enim pendit quatuor drachmas, valetque quatuor Iulios, siue quatuor Regales Hispanicos.

VERS. 43. ET QVICVMQVE (siue Iudæi siue Gentiles) CONFVGERINT IN TEMPLVM &c. DIMITTANTVR] q.d. Iubeo, sancioque, ius asyli, quod habuit templum, imò illud augeo. Volo enim, vt dum quis cõfugit ad templum, quamdiu is in eo manet, nemo possit inuadere bona illius in regno meo, licet alibi sita. Verùm nimis ampla promittit hîc Demetrius: quare Ionathas & Iudæi ei non crediderunt æstimantes ex necessitate fictè hæc promittere, sed posteà non seruaturum; præsertim, quia eius maleuolentiam sæpiùs erant experti: Quare Demetrio relicto adhæserunt Alexandro.

Nota hîc Demetrius duodecim ingentia beneficia promittit Ionathæ, si suas partes contra Alexandrum sequi & tueri velit, vnde colligas, quanta fuerit fortitudo, & fama Ionathæ. Primum est immunitas tributorum. 2. libertas Ierosolymæ, vt sit immunis à præsidio militum Demetrii. 3. restitutio captiuorũ. 4. permissio festiuæ quietis. 5. ius honoratæ militiæ. 6. vis gubernãdi. 7. ius seruandi fidem, legemque patriam. 8. amplificatio domini Pontificii. 9. donatio Ptolemaidis. 10. annuus pro templo census quindecim millium siclorum. 11. ius asyli in templo. 12. ædificatio murorum Ierusalem.

VERS. 47. QVIA IPSE FVERAT EIS PRINCEPS SERMONVM PACIS] id est, quia Alexander prior, ante Demetrium pacem, fœdusque à Iudæis postulârat.

VERS. 50. ET CECIDIT DEMETRIVS] victus [redacted]dro per auxilium Ionathæ & Iudæorum. Cecidit Demetrius, equo ipsius cadente & telis ipsum diruentibus, ait Iosephus lib. 13. c. 1. Porrò licet Demetrius potius ius haberet ad regnum Asiæ, vtpote filius Seleuci, qui senior erat Antiochi magni filius, ideoque in regno successor, quam Alexander, vtpote filius Antiochi Epiphanis, qui Seleuci erat frater iunior; tamen Ionathas licitè adiuuit Alexandrum contra Demetrium; tum quia Demetrius hucusque hostis fuerat Iudæorum, eosque hostiliter inuaserat, & vastarat; quare contra eum Alexandri ope vti, imò eam implorare iure suo poterat Ionathas; tum quia Alexander ius belli habebat contra Demetrium, eò quod ipse fratrem suum seniorem Antiochum Eupatorem occidisset, voluit ergo necem fratris sui vlcisci, præsertim quia populus scelera & tyrannidem Demetrii detestans, ei prætulerat Alexandrum, illumque sibi regem crearat.

VERS. 51. ET MISIT ALEXANDER AD PTOLOMÆVM (Philometorem) REGEM ÆGYPTI LEGATOS] poscens eius filiam Cleopatram in vxorem, vt hac ratione fœdus cum eo firmaret, seseq; contra Demetriũ Demetrii à se occisi filium roboraret. Porrò Cleopatra Græcè idem est, quod decus & gloria patris & patriæ. Vtinam hæc talis fuisset,

[redacted]rum series & origo.

Nota multæ fuerunt Cleopatræ, quarum hæc fuit origo & series. Prima Cleopatra fuit Antiochi Magni filia, & soror Antiochi Epiphanis, quæ nupsit Ptolomæo Epiphani, quinto post Alexandrum Magnum regi Ægypti. Hæc fuit speciosissima, ideoque à Daniele c. 11. 17. vocatur *filia feminarum*, hoc est formosissima, indeque dicta Cleopatra, id est, decus, & gloria patris. Vnde ab ea ceteræ omnes reginæ Ægypti, vtpote ab ea prognatæ, vocatæ sunt Cleopatræ. Ipsa ergo ex Ptol. Epiphane genuit Ptol. Philometorem, Ptol. Physconem, & Cleopatram filiam, quam licet sororem Philometor, ac deinde Physcon in vxorem acceperunt.

Hæc est ergo secunda Cleopatra. quæ Physconis fuit soror, vxor, & insuper quasi mater, aut potius socrus. Nam Physcon post eam repudiatam, duxit filiam eius in vxorem.

Tertia Cleopatra fuit huius secundæ ex Philometore filia, quam Philometor pater primò despondit Demetrio Nicanori, deinde eo capto ipsa nupsit Antiocho Sedeti, Demetrii fratri. Hæc venenum propinans filio suo Antiocho Grypho, ab eodem coacta illud bibere, seipsam occidit. De ea hîc agitur.

Quarta Cleopatra fuit Ptol. Lathuri, qui Ptol. Physconis fuit filius & successor, soror & vxor, quæ ab eo repudiata nupsit Antiocho Cyziceno regi Syriæ, & a Gryphina sorore in templo amplexa simulachra, iussa est confodi & occidi, teste Iustino lib. 39.

Quinta Cleopatra, fuit Ptol. Auletis filia, & Ptol. Dionysii vltimi regis Ægypti soror & vxor, quam adamauit Antonius, repudians sororem Augusti Cæsaris, ideóque ab eo victus ad spontaneam necem adactus fuit. Cleopatra quoque seipsam admoto corpori serpentibus interfecit. Ita Euseb. Ioseph. Strabo, Beda & alii,

VERS. 56 ET SPONDEAM TIBI] id est, sponsam tibi dem filiam meam. Spondere enim est parentis, despondere mariti, indeque sponsi & sponsæ, ac sponsaliorum & sponsandi voces emanarunt.

VERS. 59 ET SCRIPSIT REX ALEXANDER IONATHÆ VT VENIRET OBVIAM SIBI] q. d. Inuitauit Alexander Ionatham Ptolemaidam, ad nuptias suas cùm Cleopatra celebrandas.

INDVIT EVM PVRPVRA] id est, regio amictu: purpura enim regni & regum erat vestis. Alexander ergo hic Ionatham regiis insignibus ornat, ob opem, & auxilia sibi ab eo cõtra Demetrium præstita. idque per Principes suos iubet per totam ciuitatem prædicari & promulgari. Non tamen hoc ipso Ionatham creat regem, sed dynastam & principem; purpura enim erat amictus dynastarum, qui amici regis, & ex amictu purpureo purpurati vocabantur. Sic Mardochæus, ab Assuero ornatus fuit coronâ aureâ in capite & amictu purpureo: erat enim ex primariis regis dynastis & amicis, Esther 8. 15.

VERS. 67 IN ANNO 165. VENIT DEMETRIVS (iunior) FILIVS DEMETRII senioris, ab Alexandro, & Ionatha victi, & occisi, Venit, inquam è Creta, vbi latuerat, in Syriam, vt necem patris vlciscereturr, & auitum eius regnum, profligato Alexandro, reciperet. Factum hoc est quinto anno regni Alexandri, qui fuit tertius ab eius nuptiis cum Cleopatra: has enim iniit anno 162. Græcorum, vt dictum est v. 57. regnum verò occupauit anno 160. Græcorum vt dictum est v. 1.

Nota ex Iustino li. 35. Demetrius senior initio belli contra Alexandrum, duos filios suos, scilicet Demetrium Nicanorum & Antiochum Sedetem, qui ambo successiuè posteà regnarũt apud hospitem suum Gnidium (Gnidus est in Asia extrema propè Halicarnassum, & Rhodum, in extremo promontorio, quod respicit Cretam) cum magna auri vi deposuit, vt belli periculis eximerentur, & si ita sors tulisset, vltioni paternæ necis seruarẽtur. Ita factum; nam Demetrius Nicanor, Demetrio patre occiso, è Creta profugit in Syriam, regnumq; inuasit. Hoc eodem tempore mortuus est Cato senior, Marcellus consul Roman. bellum gessit in Hispania, Attilius Prætor in Lusitania, ac Carthago tertium bellum Punicum cõtra Romanos apparauit, quo victa & excisa est à Scipione Africano. ita Salianus.

VERS. 69 ET CONSTITVIT DEMETRIVS REX APOLLONIVM DVCEM, QVI PRÆERAT CÆLESYRIÆ.] Hic Apollonius prius seruierat Alexandro, sed ab eo defecit ad Demetrium, illectus spe maiorum honorum & opum, quas promittebat nouus rex Demetrius, Aulici enim respiciunt semper ad solem Orientem, vt vulgo dicitur. Hic Apollonius, quem Ioseph. Daum cognominat, alius fuit ab Apollonio Tharseo filio, qui tempore Seleuci regis præfuit Cælesyriæ, de quo 2. Mach. 3. Alius quoque fuit ab Apollonio Alnesthæi filio, quem Ant. Epiphanes misit cum 22. millibus, vt [illegible] salem & Ægyptum occuparet 2. Mach. 4. 21. A[illegible]

quoque ab Apollonio Gennæi filio, qui Iudæos sub Eupatore vexauit, de quo 2. Machab. 12. 2. Videtur hic Apollonius à Demetrio præfectus Cælesyriæ constitutus, deinde veniente Alexandro ad eum à Demetrio defeciisse: inde ab Alexandro ad Demetrium Demetrii filium cum aliis pluribus transiisse. Vnde Iustinus ait milites paternos ad filium Demetrium signa transtulisse.

VERS. 70. QVIA TV POTESTATEM ADVERSVM NOS EXERCES IN MONTIBVS] id est, in Iudæa, quæ montosa est. q.d. tu ô Ionatha inter montes Iudææ te cõtines, ibique dominaris, mihique resistis. Exi ergo è Iudæa in campum Syriæ, ibique aperto marte mecum confligе, si vires, & viribus ad bellandum polles, vti iactas, nam in angustiis montium facilè est homini imbelli, cum paucis resistere multis.

TV SOLVS RESISTIS NOBIS] Nam, vt ait Iustinus lib. 35. de hoc Demetrio: *Audita Alexandri luxuria, quem insperatæ opes, & alienæ felicitatis ornamẽta, velut captiuum inter scortorum greges, desidem in Regia tenebant, auxiliantibus Cretensibus, securum, ac nihil hostile metuentem aggreditur, Antiochenses quoque veterem patris offensam, nouis meritis correcturi se ei tradunt: sed & milites paterni fauore iuuenis accẽsi, prioris sacramenti religionem, noui regis superbiæ præferentes, signa ad Demetrium transferunt.*

VERS. 71. NVNC ERGO SI CONFIDIS IN VIRTVTIBVS (Græcè δυνάμεσι, id est, viribus & exercitibus) TVIS DESCENDE AD NOS IN CAMPVM, ET COMPAREMVS (Græcè συνηριθῶμεν, id est, comparemur, conferamur, componamur) ILLIC INVICEM, vt pedem pedi, manum manui conferentes, ostendamus, vter sit fortior, an tu, an ego: QVIA MECVM EST VIRTVS BELLORVM] Græcè *quia mecum est exercitus potẽs vrbium*, q.d. prouoco te in campum, vbi armis pugnandum est, non saxis; & in q[illegible] est refugium. Noster legit πολέμων, id est, *bellorum*; alii, legunt πολων, id est, *vrbium*, & sic quoque legit Iosephus.

VERS. 72. QVIA BIS IN FVGAM CONVERSI SVNT PATRES TVI] nimirum semel, quando Mathathias fugit cum filiis suis 1. Mach. 2. 28. iterum in pugna cũ Bacchide, in qua cæso Iuda, cæteri Iudæi fugerunt 1. Machab. 9. 18.

VERS. 74 VT AVDIVIT AVTEM IONATHAS SERMONES APOLLONII, MOTVS EST ANIMO] ad iram excandescens, & ad pugnam exardescens, vt ipso facto refutaret exprobrationem Apollonii, ac reipsa ostenderet se tam in campis, quam in montibus esse bellipotentem, imò leonem.

ET EXCLVSIT (Apollonius) EVM (Ionatham) A CIITATE: QVIA CVSTODIA (præsidium militum ad custodiendam vrbem) APOLONII IOPPE (Græcè in Ioppe) ERAT] Græcè est ἀπέκωσεσαν, id est, *exclusérunt*, scilicet, milites præsidiarii Ionatham.

VERS. 80. ET CIRCVIERVNT (hostes, scilicet, equites Apollonii) CASTRA EIVS (scilicet Ionathæ) ET IECERVNT: IACVLA IN POPVLVM] scilicet in socios Ionathæ.

VERS. 81. POPVLVS AVTEM STABAT (constanti animo, pede & manu clypeis suis excipiens, & repellens iacula hostium) ET LABORAVERVNT EQVI EORVM] q.d. equi & equites Apollonii fatigati fuere, quia tota die laborauerunt currendo, & iaciendo tela in castra Ionathæ. Vnde Simon eos sessos & lassos agressus fudit fugauitque.

VERS. 8[illegible] ET EIECIT (Græcè ἔλκυσε, id [illegible] extraxit, eduxit,

xit, emiſit, explicuit, expandit) SIMON EXERCITVM SVVM (alas militum) ET COMMISIT (prælium) CONTRA LEGIONEM (Græcè *contra phalangem*, puta contra aciem hoſtium) EQVITES ENIM FATIGATI ERANT (ob cauſam iam dictam) ET CONTRITI SVNT AB EO (à Simone fratre Ionathæ) ET FVGERVNT.

ET INTRAVERVNT IN BETHDAGON] id eſt, in domum Dagon, puta in templum Dagon, qui erat Deus, ſiue *idolum* eorum, Græcè εἰς εἰδωλεῖων, id eſt, in idolium, ſiue fanum idoli ſui, ſcilicet, Dagon. Verùm qui idolum ſuum è manibus Ionathæ liberare non poterat, quomodo ab eodem à ſtrage Ionathæ liberaretur? Quare omnes cum ſuo idolo, & idolis à Ionatha ſuccenſi, concrematique fuere.

ET EXIERVNT (Aſcalonitæ) DE CIVITATE OBVIAM ILLI (Ionathæ, IN MAGNA GLORIA] id eſt, magno honore & pompa eum excipientes, illique ſe & vrbem ſuam dedentes, ne ab eo cremarentur inſtar Bethdagon.

ET MISIT (Alexander rex hoſtis Demetrii & Apollonii) EI (Ionathæ ob contritum Apollonium) FIBVLAM AVREAM] Græcè πόρπην, quod aliqui vertunt monile è collo, vel è cingulo dependens, quale eſt in Belgio vellus aureum. Melius Noſter vertit *fibulam*, qua longiores tunicæ & veſtes ſubnecti ſolent, iuxta illud Æneid. 4.

Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.

Fuit hoc ornamentum militare teſte Liuio lib. 7. & 9. non olim niſi regum cognatis, & ſummis amicis dari ſolitum, vt hic dicitur. Fibula ergo hæc veſtes laxas, & fluiduas, vel in pectore, vel in cingulo ſtringebat, & confibulabat, Virgil. 11. Æneid.

Laterum iuncturas fibula mordet.

Et Ouidius 8. Metam.

Raſilis hinc ſummam mordebat fibula veſtem.

Et S. Hier. epiſt. 49. *fibulam, quæ chlamidis mordebat oras, in humum excuſit*: Tertullianus de pallio c. 1. *In viris*, inquit, *pallii extrinſecus habitus, & ipſe quadrangulus ab vtroque laterum regeſtus & ceruicibus circumſtrictus in fibulæ morſu humeris acquieſcebat.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PTolomæus Philometor Alexandro filiam ſuam Cleopatram quam ei vxorem dederat, vnà cum regno aufert. Alexander fugit in Arabiam, ibique à Zabuele rege occiditur, qui caput occiſi mittit ad Philometorem. Philometor eo accepto tertiò poſt die moritur. Mox. verſ. 19. Demetrius firmato regno fœdus init cum Ionatha, qui eum à nece liberat cæſis centum hoſtium millibus, ſed Demetrius iam de regno ſecurus v. 53. fœdus cum Ionatha initum perfi- Quare Ionathas ad Antiochum Alexandri occiſi filium ſe transfert, ab eoque magnis honoribus afficitur. Vnde pro eo dimicans plures Demetrii vrbes occupat, eiuſq; copias fundit, fugatq.

1. ET rex Ægypti congregauit exercitum, ſicut arena quæ eſt circa oram maris, & naues multas: & quærebat obtinere regnum Alexandri dolo, & addere illud regno ſuo. 2. Et exiit in Syriam verbis pacificis, & aperiebant ei ciuitates, & occurrebant ei: quia mandauerat Alexander rex exire ei obuiam, eò quod ſocer ſuus eſſet. 3. Cùm autem introiret ciuitatem Ptolemæus ponebat cuſtodias militum in ſingulis ciuitatibus. 4. Et vt appropiauit Azoro, oſtenderunt ei templum Dagon ſuccenſum igni, & Azotum & cetera eius demolita, & corpora proiecta, & eorum qui cæſi erant in bello tumulos quos fecerant ſecus viam. 5. Et narrauerunt regi quia hæc fecit Ionathas, vt inuidiam facerent ei: & tacuit rex. 6. Et occurrit Ionathas regi in Ioppen cum gloria, & inuicem ſe ſalutauerunt, & dormierunt illic. 7. Et abiit Ionathas cum rege vſque ad fluuium, qui vocatur Eleuterus: & reuerſus eſt in Ieruſalem. 8. Rex autem Ptolemæus obtinuit dominium ciuitatum vſque Seleuciam maritimam, & cogitabat in Alexandrum conſilia mala. 9. Et miſit legatos ad Demetrium, dicens: VENI, componamus inter nos pactum, & dabo tibi filiam meam, quam habet Alexander, & regnabis in regno patris tui. 10. pœnitet enim me quod dederim illi filiam meam: quæſiuit enim me occidere. 11. Et vituperauit eum propterea quòd concupierat regnum eius. 12. Et abſtulit filiam ſuam, & dedit eam Demetrio, & alienauit ſe ab Alexandro, & manifeſtatæ ſunt inimicitiæ eius. 13. Et intrauit Ptolemæus Antiochiam, & impoſuit duo diademata capiti ſuo. Ægypti & Aſiæ. 14. Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus: quia rebellabant qui erant in locis illis. 15. Et audiuit Alexander, & venit ad eum in bellum & produxit Ptolemæus rex exercitum, & occurrit ei in manu valida, & fugauit eum. 16. Et fugit Alexander in Arabiam, vt ibi protegeretur: Rex autem Ptolemæus exaltatus eſt. 17. Et abſtulit Zabdiel Arabs caput Alexandri, & miſit Ptolemæo. 18. Et rex Ptolemæus mortuus eſt in die tertia: & qui erant in munitionibus, perierunt ab his qui erant intra ca-

tra caſtra. 19. Et regnauit Demetrius anno centeſimo ſexageſimo ſeptimo. 20. In diebus illis congregauit Ionathas eos qui erant in Iudæa, vt expugnarent arcem, quæ eſt in Ieruſalem: & fecerunt contra eam machinas multas. 21. Et abierunt quidam qui oderant gentem ſuam viri iniqui ad regem Demetrium, & renuntiauerunt ei quod Ionathas obſideret arcem. 22. Et vt audiuit, iratus eſt: & ſtatim venit ad Ptolemaidam, & ſcripſit Ionathæ ne obſideret arcem, ſed occurreret ſibi ad colloquium feſtinatò. 23. Vt audiuit autem Ionathas, iuſſit obſidere: & elegit de ſenioribus Iſrael, & de ſacerdotibus, & dedit ſe periculo. 24. Et accepit aurum, & argentum, & veſtem, & alia xenia multa, & abiit ad regem Ptolemaidam, & inuenit gratiam in conſpectu eius. 25. Et interpellabant aduerſus eum quidam iniqui ex gente ſua. 26. Et fecit ei rex, ſicut fecerant ei qui ante eum fuerant: & exaltauit eum in conſpectu omnium amicorum ſuorum. 27. & ſtatuit ei principatum ſacerdotii, & quæcumque alia habuit prius pretioſa, & fecit eum principem amicorum. 28. Et poſtulauit Ionathas à rege, vt immunem faceret Iudæam, & tres toparchias & Samariam, & confines eius: & promiſit ei talenta trecenta. 29. Et conſenſit rex: & ſcripſit Ionathæ epiſtolas de his omnibus, hunc modum continentes. 30. Rex Demetrius fratri Ionathæ ſalutem, & genti Iudæorum. 31. Exemplum epiſtolæ quam ſcripſimus Laſtheni parenti noſtro de vobis miſimus ad vos vt ſciretis. 32. Rex Demetrius Laſtheni parenti ſalutem. 33. Genti Iudæorum, amicis noſtris, & conſeruantibus quæ iuſta ſunt apud nos, decreuimus benefacere, propter benignitatem ipſorum, quam erga nos habent. 34. Statuimus ergo illis omnes fines Iudææ, & tres ciuitates, Lydan, & Ramathan, quæ additæ ſunt Iudææ ex Samaria, & omnes confines earum, ſequeſtrari omnibus ſacrificantibus Ieroſolymis. pro his quæ ab eis priùs accipiebat rex per ſingulos annos, & pro fructibus terræ & pomorum. 35. Et alia quæ ad nos pertinebant decimarum & tributorum, ex hoc tempore remittimus eis: & areas ſalinarum, & coronas quæ nobis deferebantur, 36. omnia ipſis concedimus: & nihil horum irritum erit ex hoc, in omne tempus. 37. Nunc ergo curate facere horum exemplum, & detur Ionathæ, & ponatur in monte ſancto, in loco celebri. 38. Et videns Demetrius rex quòd ſiluit terra in conſpectu ſuo, & nihil ei reſiſtit, dimiſit totum exercitum ſuum, vnumquemque in locum ſuum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab inſulis Gentium: & inimici erant ei omnes exercitus patrum eius. 39. Tryphon autem [illegible] patrium Alexandri priùs; & vidit quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium, & iuit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri; 40. & aſſidebat ei, vt traderet eum ipſi, vt regnaret loco patris ſui: & enuntiauit ei quanta fecit Demetrius, & inimicitias exercituum eius aduerſus illum. Et manſit ibi diebus multis. 41. Et miſit Ionathas ad Demetrium regem, vt eiiceret eos, qui in arce erant in Ieruſalem, & qui in præſidiis erant: quia impugnabant Iſrael. 42. Et miſit Demetrius ad Ionathan, dicens, Non hæc tantum faciam tibi, & genti tuæ: ſed gloria illuſtrabo te, & gentem tuam cum fuerit opportunum. 43. Nunc ergo rectè feceris, ſi miſeris in auxilium mihi viros: quia diſceſſit omnis exercitus meus. 44. Et miſit ei Ionathas tria millia virorum fortium Antiochiam: & venerunt ad regem, & delectatus eſt rex in aduentu eorum, 45. Et conuenerunt qui erant de ciuitate, centum viginti millia virorum, & volebant interficere regem. 46. Et fugit rex in aulam: & occupauerunt qui erant de ciuitate, itinera ciuitatis, & cœperunt pugnare. 47. Et vocauit rex Iudæos in auxilium, & conuenerunt omnes ſimul ad eum, & diſperſi ſunt omnes per ciuitatem: 48. & occiderunt in illa die centum millia hominum, & ſuccenderunt ciuitatem, & ceperunt ſpolia multa in die illa, & liberauerunt regem. 49. Et viderunt qui erant de ciuitate, quod obtinuiſſent Iudæi ciuitatem ſicut volebant: & infirmati ſunt mente ſua, & clamauerunt ad regem cum precibus, dicentes: 50. Da nobis dextras, & ceſſent Iudæi oppugnare nos & ciuitatem. 51. Et proiecerunt arma ſua, & fecerunt pacem & glorificati ſunt Iudæi in conſpectu regis, & in conſpectu omnium qui erant in regno eius, & nominati ſunt in regno: & egreſſi ſunt in Ieruſalem habentes ſpolia multa. 52. Et ſedit Demetrius rex in ſede regni ſui: & ſiluit terra in conſpectu eius. 53. Et mentitus eſt omnia quæcumque dixit, & abalienauit ſe à Ionatha, & non retribuit ei ſecundum beneficia quæ ſibi tribuerat, & vexabat eum valdè. 54. Poſt hæc autem reuerſus eſt Tryphon, & Antiochus cum eo puer adoleſcens, & regnauit & impoſuit ſibi diadema. 55. Et congregati ſunt ad eum omnes exercitus, quos diſperſerat Demetrius, & pugnauerunt contra eum: & fugit, & terga vertit. 56. Et accepit Tryphon

VERS.

VERS.

VERS.

VERS.

phon bestias, & obtinuit Antiochiam : 57. & scripsit Antiochus adolescens Ionathæ dicens : Constituo tibi sacerdotium, & constituo te super quatuor ciuitates, vt sis de amicis regis. 58. Et misit illi vasa aurea in ministerium, & dedit ei potestatem bibendi in auro, & esse in purpura, & habere fibulam auream : 59. & Simonem fratrem eius constituit ducem à terminis Tyri vsque ad fines Ægypti. 60. Et exiit Ionathas, & perambulabat trans flumen ciuitatis : & congregatus est ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Ascalonem, & occurrerunt ei honorificè de ciuitate. 61. Et abiit inde Gazam : & concluserunt se qui erant Gazæ : & obsedit eam, & succendit quæ erant in circuitu ciuitatis, & prædatus est ea. 62. Et rogauerunt Gazenses Ionathan, & dedit illis dexteram : & accepit filios eorum obsides, & misit illos in Ierusalem : & perambulauit regionem vsque Damascum. 63. Et audiuit Ionathas quod præuaricati sunt principes Demetrii in Cades, quæ est in Galilæa, cum exercitu multo, volentes eum remouere à negotio regni : 64. & occurrit illis : fratrem autem suum Simonem reliquit intra prouinciam. 65. Et applicuit Simon ad Bethsuram, & expugnabat eam diebus multis, & concluſit eos. 66. Et postulauerunt ab eo dextras accipere, & dedit illis : & eiecit eos inde, & cepit ciuitatem, & posuit in ea præsidium. 67. Et Ionathas & castra eius applicuerunt ad aquam Genesar, & ante lucem vigilauerunt in campo Asor : 68. & ecce castra alienigenarum occurrebant in campo, & tendebant ei insidias in montibus : ipse autem occurrit ex aduerso. 69. Insidiæ verò exurrexerunt de locis suis, & commiserunt prælium. 70. Et fugerunt qui erant ex parte Ionathæ omnes, & nemo relictus est ex eis, nisi Mathathias filius Absalomi, & Iudas filius Calphi princeps militiæ exercitus. 71. Et scidit Ionathas vestimenta sua, & posuit terram in capite suo, & orauit. 72. Et reuersus est Ionathas ad eos in prælium, & conuertit eos in fugam & pugnauerunt. 73. Et viderunt qui fugiebant partis illius, & reuersi sunt ad eum, & insequebantur cum eo omnes vsque Cades ad castra sua, & peruenerunt usque illuc, 74. & ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorum : & reuersus est Ionathas in Ierusalem.

VERS. 1. ET REX ÆGYPTI (Ptolemæus Philometor) CONGREGAVIT EXERCITVM (maximum & plurimum) SICVT ARENA, QVÆ EST CIRCA ORAM MARIS] vt Syriam Alexandro genero suo eriperet, eamque regno suo, puta Ægypto adiiceret. Vide hic, quam ambitio regnandi sit in humana & crudelis, vtpote quæ nec genero parcat.

VERS. 2. VERBIS PACIFICIS] quasi generum suum Alexandrum inuisurus, eumque in regno confirmaturus ac contra Demetrium, aliosque hostes tanto suo exercitu defensurus.

VERS. 3. PONEBAT CVSTODIAS MILITVM] id est, præsidium militare per quod ciuitates singulas sibi subiugabat, easque Alexandro genero suo adimebat.

VERS. 10 QVÆSIVIT ENIM ME OCCIDERE] prætexit hoc Philometor suæ perfidiæ causans, fingensque, quod Alexander gener sibi socero necem per ſicarios. B vel venena machinaretur. Vera autem causa odii & belli erat, quòd regnum Syriæ Alexandro eripere, illudque suo Ægypti adiicere vellet : vnde & vtriusque regni sibi diadema imposuit v. 13. Quare licet ipse v. 9. promitteret regnũ Demetrio æmulo Alexandri, tamen illud reuera ei conferre non intendebat, sed eo tantum vti quasi administro & Præfecto, vel Vicerege. Iosephus tamẽ asserit Alexandrum reuera insidias struxisse Philometori. *Postquam*, inquit, *Ptolemaidam peruenit, minimũ abfuit, quin præter omnẽ exspectationem oppressus sit Ptolemæus, Alexandri insidiis, per Ammonium eius amicũ, appetitus. Quibus detectis scripsit Alexandro, deposcens Ammonium ad supplicium, quod meritum aiebat propter structas sibi insidias. Qui tum non dederetur, intellexit, ipsum Alexandrum earum fuisse authorem; & cœpit eũ magn[illegible]qui. Antiochenos autẽ iam ante infes-*

A *sos habebat Alexander, propter eumdem Ammonium, à quo plurimis affecti fuerant incommodis. Non tamen effugit pœnam Ammonius, turpiter, vt mulier casus, dum amictu femineo quærit latebras, vt in alio commentario diximus.*

Fides horum sit penes Iosephum, qui sæpè à S. Scrip. dissentit, vti & hic facit, dum Philometorem ab ambitione regni Syriæ, quam ei Scrip. tribuit, purgare conatur, eo quòd Philometor Iudæorum foret amicus & fautor.

ET VITVPERAVIT EVM] magno probo & vitu- VERS. 11
perio Philomethor affecit Alexandrum generum suum, filiam suam ei vxorem eripiens, tradensque hosti Demetrio, ac simul regno eum spolians.

ET ABSTVLIT ZABDIEL ARABS (rex vel dyna- VERS. 17
sta Arabiæ) CAPVT ALEXANDRI, ET MISIT PTOLEMÆO] Philometori, vt eius gratiam iniret, ne ipse Arabiam sibi eriperet, vti Syriam eripuerat Alexandro. Iam enim videbat eum nouo regno auctum & magnis copiis instructum sibi imminere, nec se posse ei resistere.

ET REX PTOLEMÆVS MORTVVS EST IN DIE VERS. 18
TERTIA] Vide hic celerem in perfidum Philometorem vindictam Numinis. Regnum ille generis ambiuit, inuasit, occupauit; sed ad tres dumtaxat dies à nece Alexandri illud possedit, illicò tam vita, quam regno, bonisque omnibus à iusto iudice & vindice Deo spoliatus. Iustum enim fuit, vt Philometor inuadens regnum alienum Syriæ, amitteret suum Ægypti, & qui de Alexandri hostis sui cæsi capite lætabatur, de suo ipsius quoque interitu lætos redderet hostes suos. Addit Iosephus Philome[illegible]rem ex vulneribus, quæ in nupero conflicto cum Alexandro acceperat obiisse anno regni sui circiter 35. qui fuit annus regni Græcorũ 167.

Au-

Audi eum l. 13. c. 20. *Fortè accidit, vt equus Ptolemæi* A *consternatus barritu elephãtis eum excuteret, prostratũq; aggressi hostes vulneribus in caput inflictis in periculum extremum adducerent, ni ereptus esset interuentu satellitũ. Attamẽ per integrum quatriduum sopitis sensibus nec loqui potuit, nec loquentes intelligere. Alexandri verò caput Zabelus Arabum dynasta recisum misit ad Ptolemæum, qui die quinta demum respirans à vulneribus, & ad se reuersus iucundissimo sibi rumore, simul & spectaculo capitis, ac mortis Alexandri pauit animum, & oculos. Nec ita multò post satiatus gaudio, perc[illegible] inimici interitu, & vitam ipse finiuit.*

Et Liuius, *Ptolemæus*, ait, *in caput grauiter vulneratus, [illegible] curationem, dum medici ossa terebrare contendunt, expirauit.*

Porrò mortuo Philometore, milites eius, QVI B ab eo collocati ERANT IN MVNITIONIBVS id est, arcibus & vrbibus Syriæ, PERIERVNT & occisi sunt AB HIS, QVI ERANT INTRA CASTRA, id est, à militibus, quos in castris suis habebat Demetrius, qui proinde occiso Alexandro consobrino & æmulo suo, mortuo quoq; Philometore inuasore, regnum Syriæ pacificè adiit totumque quietè possedit anno regni Græcorum 167.

Philometoria etymen. Denique Genebr. l. 2. Chronol. Philometor, id est amator matris, inquit, dictus est per Antiphrasin, eò quòd ipse occiderit matrem, sicut auus eius dictus est Philopator, id est amator patris per Antiphrasin, eò quòd occiderit patrem Ptol. Euergetem. Hoc de Philopatore scribunt Appian. Iust. & alii passim, sed de Philometore nullus veterum tale quid narrat, imò Pausanias in Atticis, asserit matrem Philometoris occisam esse ab eius fratre Alexandro, quem ipse excluso Philometore in regnum euexerat. C

VERS. 20. IN DIEBVS ILLIS CONGREGAVIT IONATHAS EOS QVI ERANT IN IVDÆA, VT EXPVGNARENT ARCEM QVÆ EST IN IERVSALEM] hæc enim adhuc tenebatur à militibus Syris in ea iam pridem ab Antiocho collocatis. Licet enim Demetrius promisisset Ionathæ arcem Sionis tradere, si fœdus secum contra Alexandrum iniret, vt audiuimus c. 10. v. 6. & 32. tamen suum hoc promissum non præstitit, eò quòd Ionathas Demetrio prætulerit Alexandrum, cum eoque fœdus inierit, Ionathas ergo videns Demetrium bello cõtra Alexandrum implicitum, occasione hac vsus arcẽ Sionis obsedit.

VERS. 23. ET DEDIT SE PERICVLO] Periculum enim erat, ne rex Demetrius malè exciperet Ionatham, eò quòd suo mandato de soluenda obsidione arcis Sion non paruisset, sed Ionathas Deo confisus hoc D periculum per magna dona, quæ regi detulit, discussit, iis enim eius gratiam iniit, adeò vt ab eo factus sit Aulicorum, & Principum Princeps, vt patet v. 26. & 27.

VERS. 28. ET POSTVLAVIT IONATHAS A REGE, VT IMMVNEM FACERET IVDÆAM (à milite Syro & externo, à tributo & à quouis alio onere) ET TRES TOPARCHIAS] id est, præfecturas, siue vt Iosephus vocat, satrapias, quæ nominantur v. 34. repete immunes faceret, eò quòd Iudææ additæ subiectæque forent promittens regi, si annueret, TALENTA TRECENTA.

VERS. 29. ET CONSENSIT REX] tanto pretio illectus.

VERS. 31. EXEMPLVM EPISTOLÆ, QVAM SCRIPSIMVS LASTHENI PARENTI NOSTRO] Lasthenes hic fuit hospes ille Gnidius, siue Cretensis, cui Demetrius senior conflicturus cum Alexandro Ve[illegible] Demetrium hunc iuniorem filium suum commẽdauit, vt ex Iustino dixi c. 10. Quare Demetrio seniore in prælio occiso, Lasthenes hic Demetrium eius filium à Creta cum exercitu in Syriam reduxit, eique patris regnum restituit teste Iosepho lib. 13. c. 8. & aliis. Quo circa Demetrius Lasthenẽ parentis loco coluit, eumque suum vicarium effecit, ac Syriæ, aliisque prouinciis præfecit. Ad eum ergo hîc scribit Demetrius rex, vt Iudæam à tributis, & oneribus faciat immunem, quod petebat Ionathas, ac exemplum literarum suarum ad Lasthenem datarum mittit ad Ionatham, vt â Lasthene beneficium regis executioni mandari postulet. Aptè vocatus fuit *Lasthenes*, Græcè *Laasthenes*, id est *lapidis robur* ait Pagnin. vel potius Laosthenes & per Crasin Lasthenes: Laosthenes enim Græcè idem est, quod Demosthenes, id est, populi robur & fortitudo. Talem enim decet esse Principem, qualis fuit hic Lasthenes, qui Demetrio regnum Syriæ Syrisque suum regem fortitudine sua restituit.

REX DEMETRIVS LASTHENI] Hoc est exemplum litterarum Demetrii ad Lasthenem. VERS. 32.

ET TRES CIVITATES] Græcè νόμους, quæ vox non tam ædificia, quàm cætus ciuium iisdem iuribus vtentes significat. ita Serar. Salianus & alii. Concedit Demetrius Ionathæ immunitatem non tantùm Iudææ, sed & trium ciuitatum, siue toparchiarum Samariæ, quas Demetrius pater eius Iudææ addixerat c. 10. 28. ideoque easdem à Demetrio filio popposcerat Ionathas v. 28. ac Demetrius filius decretum patris secutus easdem Iudæis concessit & attribuit. Sed quænam sunt hæ tres ciuitates? nam in Latino textu tantùm nominãtur duæ, scilicet Lyda, siue Diospolis, & Ramatha, quæ fuit Samuelis patria. Resp. Sanchez esse ipsam vrbem Samariam; quæ erat caput totius [illegible]mariæ, nam in prouincia Samariæ sitas fuisse hasce tres vrbes liquet ex textu hoc versu, & c. 10. v. 28. VERS. 34.

Verùm Sept. Ioseph, Pagnin. Vatab. & alii ex Græco tertiam ciuitatem assignant Aphæremam, quam Adrichom. in tribu Ephraim collocat iuxta Lydam. Sic enim habent Sept. *Statuimus ergo illu fines Iudææ, & tres ciuitates: Aphærema & Lydam & Ramatham, quæ additæ sunt Iudææ ex Samaritide, & omnia pertinentia ad ipsas omnibus sacrificantibus in Hierosolymis pro Regalibus, quæ ab eis priùs accipiebat Rex per singulos annos de fructibus terræ, & de fructibus arborum.*

Noster verò interpres Græcũ ἀναλήμμα, accepit vt nomen non proprium, sed appellatiuum, significans sequestrationem, siue separationẽ. Vnde vertit *sequestrari*. Sensus ergo vulgatæ editionis est. q. d. trium ciuitatum iam dictarum, puta Lydæ, Ramathæ & Samariæ, atque confinium, id est, locorum illorum, quæ sub earum iurisdictione sunt, annui prouentus & redditus sequestrentur, id est, segregentur à tributis regiis, & apud aliquem quæstorem Iudæum deponantur, vt ad templi & sacerdotum sumptus applicentur, vt hac ratione compensentur damna, quæ singulis annis rex, regiique quæstores iis inferebant, dum ad suos, id est. profanos vsus transferebant, tam illarum ciuitatum tributa, quam arborum fructus, quæ prius templi sumptibus destinata erant, iisque seruiebant.

Porrò mirum est Iosephum tribus hisce ciuitatibus, siue toparchiis tres alias addere, scilicet Gaddæam, Ioppen, & Samariam.

ET

VERS. 35 ET AREAS SALINARVM] Græcè ἁμυδς id est, *stagna* salinarum, quæ vox, ait Sanchez, docet, quomodo aqua saluginosa siue ex mari deriuata, siue ex puteis iugibus exhausta duretur, & concrescat. Neque enim in suo duratur naturali loco, sed in areis lacubusque collecta. Ibi enim euaporat, & calore solis in sal concrescit. Sanè Romæ à sale via Salaria nomen accepit, quod adhuc perdurat, quoniam illa sal in Sabinos portari consueuerat, ait Plinius lib. 31. c. 7. ac stipendium militare, mercesque quælibet dicta est salarium à sale, quòd militibus & operariis pro mercede distribuebatur, teste Plinio ibidem.

VERS. 36 ET VIDENS DEMETRIVS REX, QVÒD SILVIT TERRA IN CONSPECTV SVO] Occiso enim Alexandro & Philometore mortuo, nullus erat, qui Syriam inuadere auderet, sed illa tota se subdidit Demetrio, quasi legitimo hæredi, regique suo. Vnde tũc ipse se dedit otio & voluptatibus. Quod videns Tryphon. Antiochum Alexandri filium suscitauit, qui Demetrium inertem & voluptuarium inuasit & regno expulit, vti Hannibalem eneruarunt, & perdiderunt Capuanæ deliciæ, ac Romanos Græcanicæ. Vnde illud dictum vetus: Græcia victa suum victorem vicit. Audi Iustinum lib. 36. *Recuperato regno Demetrius, & ipse successu rerum corruptus vitiis adolescentiæ in segnitiem labitur: tantumq; contemptum apud omnes inertiæ, quantum odium ex superbia pater habuerat, contraxit.*

DIMISIT TOTVM EXERGITVM SVVM (patrium, quem scilicet pater eius Demetrius ex Syris, & Asiaticis sibi subditis collegerat) EXCEPTO PEREGRINO EXERCITV, QVEM CONTRAXIT ab insulis gentium, puta ex Creta, Cypro, aliisque vicinis insulis. Fecit hoc, eo quòd hi eum in regnum indu- [redacted]es enim ex Creta eum in regnum eum copiis Cretensibus reuexerat. Verùm hac ratione offendit milites patrios, suos scilicet Syros & Asiaticos, eò quòd ægrè ferrent, se à rege suo militiâ, & stipendiis militaribus spoliari: offendit quoque subditos suos, qui nolebant externum militem, ægreque ferebant, quòd ipse externis plus fideret, quàm suis subditis, quodque magnis sumptibus peregrinos aleret, cum paruo pretio domesticos & subiectos cõducere posset. Quocirca INIMICI ERANT EI OMNES EXERCITVS PATRVM EIVS, qui proinde ad Antiochum eius æmulum transierunt, ac pro eo pugnantes Demetrium regno expulerunt. Exosum enim habebant peregrinum millitem, ideoque non raro insolentem.

Discant hic Principes subditos suos honorare, eisque fidere potiùs, quàm externis. Sic enim subditorum animos, amorem, fidem & obedientiam sibi conciliabunt. Ita fecit Alexander magnus, qui vt Persas à se victos, subactosque sibi conciliaret, Persicum habitum assumpsit. Persas in militiam conscripsit, suisque Ducibus Persides dedit vxores ac Darii matrem, vxotem & filias miris honoribus & beneficiis affecit, teste Curtio.

VERS. 39 TRYPHON AVTEM ERAT QVIDAM PARTIVM ALEXANDRI PRIVS] Tryphon hic ab Appiano & aliis vocatur Diodorus, dicitúrque natione, vel educatione fuisse Apamæus, vir potens, astutus & ambitiosus. Hic videns exercitum Syriacum, & Asiaticum dimissum à Demetrio, eumdem sibi asciuit, vt per eũ Antiocho filio Alexandri Velis, qui fuerat æmulus, hostisque Demetrii occisi à Philometore in [redacted] regnũ restitueret, sed reuera, vt

A ipse illud occuparet. Itaque factum est. Porrò Antiochum hunc Alexandri filium Appianus & alii pariter vocant Alexandrum. Denique Tryphon hic Antiochi *pupilli* (sic enim legendum est apud Iustinum l. 36. pro *priuigni*) tutor paulò post eiusdem factus est tortor, vt eius regnum occuparet, sed modico tempore eo gauisus est; nã & ipse tertio post anno occisus est ab Antiocho Sedete fratre & successore Demetrii. ita Iosephus.

ET MISIT IONATHAS AD DEMETRIVM REGEM, VT EIICERET EOS (milites Demetrianos) QVI IN ARCE ERANT IN IERVSALEM] VERS. 41 quæ occupabant arcem Sion. Hinc patet, Ionatham nondum occupasse arcem Sion, imò obsidionem eius [redacted] Concessit tamen, vel potiùs promisit Demetrius se traditurum arcem Ionathæ, si ipse sibi milites suos ad suam tutelam mitteret. Subditi enim eius Antiocheni in ipsum insurrexerant ad 120. millia, ex quibus milites ter mille Iudæi à Ionatha submissi, occiderunt centum millia, ac Demetrium liberarunt, vt sequitur. Magna fuit hæc fortitudo, fama & gloria Iudæorum.

AVLAM] puta palatium, siue arcem, in quam Demetrius confugerat. VERS. 46

ET MENTITVS EST OMNIA, QVÆCVMQVE DIXIT] q. d. Demetrius videns, vel potiùs putans se, suaque esse in tuto, fidem datam Ionathæ fefellit, cœpitque eum vexare & persequi. Magna fuit hæc Demetrii ingratitudo & perfidia, ob quam paulò pòst à Triphone Pædagogo Antiochi prælio superatus & regno pulsus fuit, vtpote desertus à Ionatha & Iudæis, imò ab eis profligatus & cæsus. vt dicitur v. 56. Antiochus enim fœdus iniit cum Ionatha contra Demetrium; eumque magnis honoribus auxit. Quare milites Syri, qui à Demetrio dimissi erant, ad Ionatham se intulerunt, quibus Ionathas instructus Ascalonem, Gazam, aliasque vrbes expugnauit. VERS. 53.

ET ACCEPIT TRYPHON BESTIAS] puta elephantes, quos Demetrius in aciem eduxerat cum ceteris eius machinis bellicis, adeoque castris eum exuit, ET OBTINVIT ANTIOCHIAM, vrbem regiam, regnique metropolim. Id facit ope Ionathæ, quem proinde magnis honoribus auxit, ac ope exercitus Syriaci, qui à Demetrio dimissus ad Antiochum eius æmulũ transierat. Porrò Ionathas pergens pro Antiocho pugnare, adiutus exercitu eius Syriaco expugnauit Ascalonem, Gazam, aliasque vrbes. VERS. 56.

DEDIT EI POTESTATEM BIBENDI IN AVRO] puta ex aureo poculo, scypho, phiala, vel calice. Reges enim Persarum & Asiæ aurum voluerunt sibi esse propriũ. Vnde Xenophõ lib. 1. de exped. Cyri, magnum dicit à rege Persarum beneficium concedi, si per illum alicui liceat aureum collo gestare torquem, aureas armillas, aureum acinacem: idem iterum docet lib. 1. Cyrop. Procopius lib. 1. de bello Persico, negat cuiquam licere aureo vti annulo, aut fibulâ, aut zonâ, nisi regis concessu. Hinc & Esther c. 6. concessum est Mardochæo ab Assuero rege, vt torquem gestaret aureum. Idem promisit Balthasar. Dan. c. 5. illi, qui literas in pariete descriptas explicaret, & lib. 3. Esdræ c. 3. illi cuius sermo fuerit sapientior, concedendum dicitur à Dario rege, vt induatur purpurâ, & vt in auro bibat, & super aurum dormiat, & curram aureo fræno & torquem aureum gestet. VERS. 58.

PERAMBVLABAT TRANS FLVMEN (Iudææ VERS. 60.

puta trans Iordanem) CIVITATES.

VERS.62 ET PERAMBVLAVIT REGIONEM (Ionathas, quasi victor, & triumphator omnia sibi & Antiocho subiugans, ac Demetrio adimens) VSQVE AD DAMASCVM] Hîc enim significat τὸ *perambulauit*, vt dixit Zachar. 1. v. 11.

VERS.63 ET AVDIVIT IONATHAS, QVÒD PRÆVARICATI SVNT PRINCIPES DEMETRII IN CADES, QVÆ EST IN GALILÆA] quòd scilicet Demetriani sollicitarent incolas Cades & Galilæos ad rebellandum Ionathæ & subiiciendum se Demetrio. Fecerunt hoc eo consilio, vt Ionatham è Syria & Damasco, vbi omnia subiugabat sibi & Antiocho, reuocaret in Iudæam, ne aliena foris consectans, sua domi perderet: VOLENTES EVM AMOVERE A NEGOTIO REGNI] nempe scilicet negotia regni Syriæ pro Antiocho curaret & promoueret, sed sua in Galilæa custodiret. Vnde Iosephus. *Cum vellent*, inquit, *abstrahere Ionatham à Syria, laturum opem Galilæis suæ ditionis hominibus.*

Nota *præuaricari* in Scrip, est rebellare & rebellionem concitare: hoc enim est Hebr. מָרַד *morad.* sic 4. Reg. 1. 1. dicitur rex & populus Moab præuaricatus in regem Israel, id est, rebellasse illi, cui antea subditus fuerat, eique solitum negasse tributum. Porrò Salianus opinatur pro *præuaricati sunt*, legendum præparati sunt: hoc enim significat Græcum παρῆσαν, id est, astiterunt: sed videtur Noster legisse παρενόμησαν, vel παρέβησαν, id est, *præuaricati sunt.*

VERS.64 ET OCCVRRIT ILLIS (Ionathas, cum eisque cōflixit, vt dicetur v. 68.) FRATREM AVTEM SVVM RELIQVIT INTRA PROVINCIAM] scilicet, intra Iudæam, vt eam tutaretur; Simon autem expugnauit Bethsuram, quæ insignis erat munitio iuxta Ierusalem v. 66.

VERS.67 ET IONATHAS ET CASTRA EIVS APPLICVERVNT AD AQVAM GENEZAR] scilicet, ad stagnum Genezareth, quod & mare Galilææ, vel mare Tiberiadis dicitur.

VERS.68 ET ECCE CASTRA ALIENIGENARVM (hostium Demetrianorum suscitantium incolas Cades ad rebellandum Ionathæ v. 63.) OCCVRREBANT IN CAMPO. Græcè in campum.

VERS.70 ET FVGERVNT, QVI ERANT EX PARTE IONATHÆ] vtpote circumuenti ab hostibus ex insidiis, quas non præuiderant, prodeuntibus; hisce enim territi fugerunt veriti, ne intercepti in medio contrucidarentur, ait Iosephus.

ET NEMO EX EIS RELICTVS EST NISI MATHATHIAS FILIVS ABSALOMI, ET IVDAS FILIVS CALPHEI, PRINCEPS (Græcè *Principes*: ambo enim erant Duces) MILITIÆ EXERCITVS] intellige cum aliquot sibi familiaribus generosioribus, proximisque assecl is: Vnde Iosephus ait cum eis mansisse 50. milites, qui à desperatione, inquit, sumpta audacia tanto impetu aduersam hostium frontem impulerunt, vt territi, quasi furentibus cederent. Quomodo enim duo soli totam hostium vim sustinuissent? ita Serar.

A ET SCIDIT IONATHAS VESTIMENTA SVA, VERS.71 ET POSVIT TERRAM IN CAPITE SVO] puluerem insperſit capiti suo in signum doloris & pœnitentiæ, itaque toto corde compunctus supplex ORAVIT Deum, vt in re tam arcta, & quasi desperata solitam opem ferret. Quare cum paucis quasi leo irruens in hostes eos cecidit, & fudit. Quod videntes eius socii è fuga ad eum reuersi, hostes persecuti ex eis ceciderunt tria millia. Laudat S. Ambr. lib. 1. Officiorum c. 41. Ionathæ animum & fortitudinem, quòd solus aciem inclinatam restituerit & victoriam deperditam recuperauerit, *Ionathas*, ait, *parua manu aduersus exercitus regios pugnans, desertus à suis & cùm duobus tantùm relictus reparauit bellum, auertit hostem, fugitantes suos ad societatem reuocauit triumphi.*

Moral. Disce hic quantum in bellis, rebusque arduis valeat Ducis constantia & magnanimitas, ad-
B eò vt milites suos iam victos faciat victores. Vnde illud: Fortior est exercitus ceruorum Duce leone, quàm leonum Duce ceruo. Nam vt ait Vegetius l. 3. de re milit. c. 25. *si pars exercitus fugerit, minimè desperandum, cum in eiusmodi necessitate, ducis constantia totam sibi possit vendicare victoriam. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro superioribus sunt habiti, qui minimè desperarunt. Nam in simili conditione fortior creditur, quem aduersa non frangunt. Prior ergo de cæsis hostibus spolia capiat, & quod ipsi dicunt, colligat cãpum, prior clamore, ac buccinis exultare videatur. Hæc fiducia perterrebit inimicos, & suis fiduciam geminabit, quasi victor ex omni parte discesserit.*

Exempla dat Iulius Pontinus l. 2. de stratagematis c. 8. *Furius Agrippa*, inquit, *consul cedente coruu si-*
C *gnum militare ereptum signifero in hostes Hernicos, & in Æquos misit: quo facto eius prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad r[illegible] incubuerunt. T. Quintus Capitolinus Cos. signum in hostes Phalisços eiecit, militesq; id repetere iussit. M. Furius Camillus Fr. Mil. consulari potestate, cũctante exercitu, arreptum manu signiferum in hostes Volscos, & Latinos traxit, ceteros puduit non sequi. Saluius Pelignus, bello Persico idẽ fecit. Q. Furius, auerso exercitu cùm occurrisset, affirmauit non recepturum se in castra quemquã, visi victorem, reductisq; in aciẽ victoria potitus est. Scipio apud Numantiam, cùm auersum suum videret exercitũ, pronunciauit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra rediisset.* Ac mox his maiora subiungens addit: *M. Attilius Consul bello Samnitico, ex acie refugientibus in*
D *castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione vniuersos in aciem reduxit. L. Sylla cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Achalai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellansq; milites, dixit: Si quis quæsisset, vbi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bæotia, cuius rei pudore vniuersi eum secuti sunt. Iulius Cæsar ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt prælium.*

CAPIT

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IOnathas fœdus cum Romanis & Lacedæmoniis renouat. Mox v. 24. exercitum Demetrii profligat Arabesq; fugat. Inde v. 33. Simon Ioppen, aliasq; vrbes præsidiis communit. Denique v. 39. Tryphon perfidè Ionathum quasi amicum inuitans capit carcerique mancipat.

1. ET vidit Ionathas quia tempus eum iuuat, & elegit viros, & misit eos Rom[illegible] statuere & renouare cum eis amicitiam, 2. & ad Spartiatas & [illegible]alia loca misit epistolas secundùm eamdem formam. 3. Et abierunt Romam, & introierunt curiam: & dixerunt: Ionathas summus sacerdos, & gens Iudæorum miserunt nos, vt renouaremus amicitiam & societatem secundum pristinum. 4. Et dederunt illis epistolas ad ipsos per loca, vt deducerent eos in terram Iuda cum pace. 5. Et hoc est exemplum epistolarum, quas scripsit Ionathas Spartiatis: 6. IONATHAS summus sacerdos, & seniores gentis, & sacerdotes, & reliquus populus Iudæorum, Spartiatis fratribus salutem. 7. Iampridem missæ erant epistolæ ad Oniam summum sacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam estis fratres nostri sicut rescriptum continet, quod subiectum est. 8. Et suscepit Onias virum, qui missus fuerat, cum honore: & accepit epistolas, in quibus significabatur de societate & amicitia, 9. Nos, cùm nullo horum indigeremus, habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris, 10. maluimus mittere ad vos renouare fraternitatem, & amicitiam, ne forte alieni efficiamur à vobis: multa enim tempora transierunt, ex quo misistis ad nos. 11. Nos ergo in omni tempore sine intermissione in diebus solemnibus, & ceteris quibus oportet, memores sumus vestri in sacrificiis quæ offerimus & in obseruationibus, sicut fas est & decet meminisse fratrum. 12. Lætamur itaque de gloria vestra. 13. Nos autem circumdederunt tribulationes, & multa prælia, & impugnauerunt nos reges, qui sunt in circuitu nostro. 14. Noluimus ergo vobis [illegible] esse, neque ceteris sociis & amicis nostris, in his præliis. 15. habuimus enim de cælo auxilium, & liberati sumus nos & humiliati sunt inimici nostri. 16. Elegimus itaque Numenium Antiochi filium, & Antipatrem Iasonis filium, & misimus ad Romanos renouare cum eis amicitiam & societatem pristinam. 17. Mandauimus itaque eis vt veniant etiam ad vos, & salutent vos; & reddant vobis epistolas nostras de innouatione fraternitatis nostræ. 18. Et nunc benefacietis respondentes nobis ad hæc. 19. Et hoc est rescriptum epistolarum, quod miserat Oniæ, 20. Arius, rex Spartiatarum, Oniæ sacerdoti magno salutem. 21. Inuentum est in scriptura de Spartiatis & Iudæis, quoniam sunt fratres, & quod sunt de genere Abraham. 22. Et nunc ex quo hæc cognouimus, benefacitis scribentes nobis de pace vestra; 23. Sed & nos rescripsimus vobis: Pecora nostra & possessiones nostræ, vestræ sunt; & vestræ nostræ: mandauimus itaque hæc nuntiari vobis, 24. Et audiuit Ionathas, quoniam regressi sunt Principes Demetrii cum exercitu multo supra quàm priùs, pugnare aduersus eum, 25. & exiit ab Ierusalem, & occurrit eis in Amathite regione: non enim dederat eis spatium vt ingrederentur regionem eius. 26. Et misit speculatores in castra eorum, & reuersi renuntiauerunt quod constituunt superuenire illis nocte. 27. Cùm occidisset autem sol, præcepit Ionathas suis vigilare, & esse in armis paratos ad pugnam tota nocte, & posuit custodes per circuitum castrorum. 28. Et audierunt aduersarii quod paratus est Ionathas cum suis in bello: & timuerunt, & formidauerunt in corde suo: & accenderunt focos in castris suis. 29. Ionathas autem & qui cum eo erant, non cognouerunt vsque manè: videbant autem luminaria ardentia: 30. & secutus est eos Ionathas, & non comprehendit eos: transierunt enim flumen Eleutherum. 31. Et diuertit Ionathas ad Arabas, qui vocantur Zabadæi, & percussit eos, & accepit spolia eorum. 32. Et iunxit, & venit Damascum, & perambulabat omnem regionem illam. 33. Simon autem exiit, & venit vsque ad Ascalonem, & ad proxima præsidia: & declinauit in Ioppen, & occupauit eam. (34. audiuit enim quod vellent præsidium tradere partibus Demetrii) & posuit ibi custodes vt custodirent eam. 35. Et reuersus & Ionathas & conuocauit seniores populi & cogitauit cum eis ædificare præsidia in Iudæa, 36. & ædi-

ficare muros in Ierusalem, & exaltare altitudinem magnam inter medium arcis & ciuitatis, vt separaret eam à ciuitate, vt esset ipsa singulariter, & neque emant, neque vendant. 37. Et conuenerunt, vt ædificarent ciuitatem: & cecidit murus, qui erat super torrentem ab ortu solis, & reparauit eum, qui vocatur Capheretha: 38. & Simon ædificauit Adiada in Sephela, & muniuit eam, & imposuit portas & seras. 39. Et cùm cogitasset Tryphon regnare Asiæ, & assumere diadema, & extendere manum in Antiochum regem: 40. timens ne fortè non permitteret eum Ionathas, sed pugnaret aduersus eum, quærebat comprehendere eum, & occidere. Et exurgens abiit in Bethsan. 41. Et exiuit Ionathas obuiam illi cum quadraginta millibus virorum electorum in prælium, & venit Bethsan. 42. Et vidit Tryphon quòd venit Ionathas cum exercitu multo & extenderet in eum manus, timuit. 43. & accepit eum cum honore, & commendauit eum omnibus amicis suis, & dedit ei munera: & præcepit exercitibus suis vt obedirent ei, sicut sibi. 44. Et dixit Ionathæ: Vt quid vexasti vniuersum populum, cùm bellum nobis non sit? 45 Et nunc remitte eos in domos suas: elige autem tibi viros paucos, qui tecum sint, & veni mecum Ptolemaidam, & tradam eam tibi, & reliqua præsidia, & exercitum, & vniuersos præpositos negotii, & conuersus abibo: propterea enim veni. 46. Et credidit ei, & fecit sicut dixit; & dimisit exercitum, & abierunt in terram Iuda. 47. Retinuit autem secum tria millia virorum: ex quibus remisit in Galilæam duo millia, mille autem venerunt cum eo. 48. Vt autem intrauit Ptolemaidam Ionathas, clauserunt portas ciuitatis Ptolemenses: & comprehenderunt eum: & omnes, qui cum eo intrauerant, gladio interfecerunt. 49. Et misit Tryphon exercitum & equites in Galilæam, & in campum magnum, vt perderent omnes socios Ionathæ. 50. At illi cùm cognouissent quia comprehensus est Ionathas, & periit, & omnes qui cum eo erant, hortati sunt semetipsos, & exierunt parati in prælium. 51. Et videntes hi, qui insecuti fuerant; quia pro anima res est illis, reuersi sunt: 52. illi autem venerunt omnes cum pace in terram Iuda. Et planxerunt Ionathan, & eos qui cum ipso fuerant, valdè: & luxit Israel luctu magno. 53. Et quæsierunt omnes gentes, quæ erant in circuitu eorum, conterere eos, dixerunt enim: 54. Non habent principem, & adiuuantem: nunc ergo expugnemus illos, & tollamus de hominibus memoriam eorum.

VERS. ET VIDIT IONATHAS, QVIA TEMPVS EVM IVVAT] quo post heroica facta, totque victorias ingens nominis eius fama percrebuerat apud Romanos & Spartiatas, vt ambirent cum eo inire amicitiam, & fœdus.

VERS. 2. ET AD SPARTIATAS] incolas Spartæ, qui & Lacones siue Lacedæmonii sunt dicti, & fuere posteri Heraclidarum (sociorum Herculis) Agidæ nominati: quos Lycurgus suis legibus ad mirã politiam, temperantiam, & fortitudinem euexit, ideoque Lacones pro libertate Spartæ omni æuo acerrimè certarunt, & etiamnum cum Turca certant. Licet enim ei tributum pendant, tamen vrbem, arcemque suam ab omni Turcarum præsidio liberam seruant, & constantissimè tuentur.

VERS. 7. IAM PRIDEM MISSÆ ERANT EPISTOLÆ AD ONIAM SVMMVM SACERDOTEM (Pontificem) AB ARIO QVI REGNABAT APVD VOS] Arius hic fuit inter Agidarum reges quartus à fine, qui multa contra Pyrrhum Epiri, & Antigonum Macedoniæ reges prælia commisit, atq; ad Oniam Pontificem sociales & fœderales dedit literas, quæ recitantur v. 20.

VERS. 9. NOS CVM NVLLO HORVM INDIGEREMVS HABENTES SOLATIO SANCTOS LIBROS.] Posterior pars dat causam prioris q. d. ideò non indiguimus vestra ope, nec eam implorauimus, quia hanc præstiterunt nobis libri Mosis, & prophetarum qui nobis certò promittunt in rebus arctis, & desperatis Dei auxilium, si ei fideliter seruiamus, eumque inuocemus. Deum ergo inuocantes, & adiutorem habentes, homines auxiliatores non quæsiuimus.

IN OBSERVATIONIBVS] sacrorum rituum, festorum, & orationum. Vnde Græca clariùs habent *in obseruationibus*. VERS. 11.

INVENTVM EST IN SCRIPTVRA (non sacra, licet id quoque velit Iosephus lib. 13. c. 9. sed profana, puta in historiis, & Chronicis Spartiatarum) DE SPARTIATIS ET IVDÆIS QVONIAM (quod) SVNT FRATRES, ET QVOD SVNT DE GENERE ABRAHAM] Spartiatæ enim iactabant se prognatos ex Abraham per Ceturam, quæ fuit tertia Abrahæ vxor Gen. 25. 1. ita Iosephus, licet alii putent Spartiatas ab Abraham per Agar, & Ismaelem descendere. Plures huius cognitionis Spartiatarum cum Iudæis coniecturas affert Serarius hic pag. 753. in medio, quarum prima est magna similitudo vtrorumq; tum in legibus, vt notauit Clemens Alex. 1. Strom. tum in institutis, præsertimque ablutionibus quotidianis, & vnctionibus, de quibus Strabo lib. 3. tum in constantia, robore, & fortitudine bellica. Denique cùm Nabuchodonosor obsedit Tyrum multi incolarũ profugerunt in Cyprum, Macedoniam Græciamque, ait S. Hier. in c. 23. Isaiæ. Idem fecisse Iudæos obsessa ab eodem vicinâ Ierosolymâ planè credibile est. Vnde idem S. Hier. in epist. ad Ephesios Ephesum dictam asserit ab Heb. חפץ *chephet*, id est voluntas, beneuolentia. Atque hac de causa Spartæ multi degebant Iudæi qui cum Spartiatis coniugia inibant. VERS. 21.

POSSESSIONES NOSTRÆ VESTRÆ SVNT, ET VES- VERS. 23.

VESTRÆ NOSTRÆ] formula est loquendi, significandique se esse amicos q.d. Spartiatæ sunt amici Iudæorum, ideoq; possessiones suas eis offerunt, & possessiones ipsorum suas æstimant; Amicorum enim omnia sunt communia. Addit Iosephus litteras has Spartiatarum obsignatas fuisse proprio vrbis eorum sigillo, quod erat signum aquilæ, quæ vnguibus tenebat draconem. A

VERS. 24 REGRESSI SVNT PRINCIPES DEMETRII CVM EXERCITV MVLTO SVPRA QVAM PRIVS] id est multo maiore quàm prius fuerat, vt dedecus fugæ præcedentis abolerent Ionathamque validius oppugnarent.

VERS. 25 ET OCCVRRIT EIS IN AMATHITE REGIONE] Regio hæc est pars Syriæ, & confinis, imò terminus Iudææ, vt patet 3. Reg. 8. 65. & l. 4. c. 14. 15. sita est iuxta Libanum, & Damascum. Tota ergo hæc regio dicitur Amath, vel Emath, aut Hamath, vel Hemath, indeque Amathites, vel Hemathires, Prudenter hoc fecit Ionathas, vt extra Iudæam suam in Syria cũ hostibus confligeret. Militare enim præceptum est cum hoste confligendum esse in terra non propria, sed hostili, vt illam, non tuam vastes. Sic Scipio sub idem hoc tempus noluit confligere cum Hannibale in Italia, sed traiecit in Africam, eoque auocauit Hannibalem, ac tandem Cartaginem ipsam expugnauit. B

VERS. 28 ET ACCENDERVNT FOCOS IN CASTRIS SVIS] vt simularent Demetriani se in castris degere, & vigilare, non verò fugere; ne si Ionathas aduerteret eos fugere, fugientes insequeretur. Idem fecit Hannibal focorum excitatione fallens Romanos sua castra cingentes, & ex eorum manibus elabens.

VERS. 36 COGITAVIT IONATHAS EXALTARE ALTITVDINEM INTERMEDIVM ARCIS, ET CIVITATIS, VT SEPARARET EAM A CIVITATE, VT ESSET IPSA SINGVLARITER, ET NEQVE EMANT, NEQVE VENDANT] Ionathas videns arcem Sion à Demetrianis insessam ob munitionem ægrè à se posse expugnari, erexit murum altum inter arcem, & vrbem Ierusalem, eoque secluſit arcẽ ab vrbe vt ipsa esset singularis, id est solitaria, nec vllum haberet cum vrbe commercium, adeoque potestatem sua vẽdendi & emendi in vrbe eis ademit: qua ratione eos ad tantam famam adegit, vt cogerentur se dedere, vt patebit c. seq. v. 49. & 50.

VERS. 39 ET CVM COGITASSET TRYPHON REGNARE (dominari) ASIÆ] nimirũ facere se regem Asiæ occiso Antiocho rege pupillo, cuius ipse erat tutor.

VERS. 40 ET EXVRGENS ABIIT IN BETHSAN] quæ posteà Scytopolis est dicta, sitaque iuxta Tyberiadem.

VERS. 45 VENI MECVM PTOLEMAIDAM ET TRADAM EAM TIBI] Hæc enim ciuitas confinis erat Iudææ, ideoque à Demetrio promissa fuerat Ionathæ cap. 10. 39. Vide hic perfidiam, dolum, & insidias Tryphonis.

VERS. 46 ET CREDIDIT EI] Nimis facilè Ionathas vir simplicis, candidique animi credidit versipelli, & perfido Tryphoni: quare temerè dimisit exercitum ideoque captus ab eo, & occisus est.

VERS. 51 VIDENTES HI, QVI INSECVTI FVERANT (milites Tryphonis) QVIA PRO ANIMA RES EST ILLIS (id est quod Iudæi pro vita sua pugnaturi sint vsque ad mortem) REVERSI SVNT Nam cum desperatis, aut animo resolutis, qui scilicet aut vincere, aut mori decreuerunt, periculosissimè pugnatur, nec nisi cum certo magnæ cladis accipiendæ discrimine, vti docet Vegetius, & Iulius Frontinus lib. de stratagematibus c. 6. cuius titulus est: *De mittendo hoste, ne clausus prælium ex desperatione redintegret*, vbi idipsum multis exemplis confirmat. *L. Marius*, inquit, *cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cùm circumuenti ab eo Pœni, ne multi morerentur, acriùs pugnarent, laxatis manipulis, & cõcesso fugæ spatio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. C. Cæsar Germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes, emitti iussit. fugientesq; aggressus Hannibal cùm ad Trasimenum inclusi Germani acerrime pugnarent deductis ordinibus fecit eis abeundi copiam: eunteſq; sine suorum sanguine strauit. Antigonus Rex Macedonum Ætolis, qui in obsidionẽ ab eo compulsi, fame vrgebantur, statuerantq; eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, insecutos, auersos cecidit. Themistocles victo Xerxe, volentes suos pontem rumpere prohibuit, cùm docuisset potiùs esse, eũ expelli ex Europa, quàm cogi ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum qui indicaret, in quo periculo esset, nisi fugam maturaret.* Vide dicta 2. Reg. 2. v. 26. ad illa, *An ignoras quod periculosa sit desperatio?*

Nota hæc omnia fusius narrari à Iosepho, Appiano, & Iustino libro 35. & 36. in quibus tamen nonnulla sunt, quæ à narratione S. Scripturæ hoc loco dissentiunt, in quibus proinde planè fides vacillat. Atq; vt videas quam Gentiles Iudæis infensi eorum res vel ignorarint, vel deprauarint. Iustinus citato lib. 36. ita de Iudæis scribit: *Fuit Iudæis origo* C *Damascena, quæ Syriæ nobilissima ciuitas est: vnde & Syrius à regibus genus ex regina Semiramide fuit Nomẽ vrbi à Damasco rege inditum: in cuius honore, Syrii sepulchrum Arathis vxoris eius pro templo coluere, deãq; exinde sanctissimæ religionis habent. Post Damascum Abrahã, Moses, Israel reges fuere. Sed Israelem felix decem filiorum prouentus maioribus suis clariorem fecit. Itaq; populum in decem regna diuisum filiis tradit; omnesq; ex nomine Iudæ, qui post diuisionem decesserat, Iudæos appellauit: coliq; eius memoriam ab omnibus iussit*, vbi plures vides errores, & figmenta quàm sententias, sed falsiora hic subiicit dicens Ioseph filium Iacob fuisse magum, additq;: *Filius eius (Iosephi) fuit Moses, quem etiam præter paternæ scientiæ hæreditatem, formæ pulchritudo commendabat. Sed cum scabiem Ægyptii, & pruriginem paterentur, responso moniti, eum cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægypti pellunt. Dux igitur exulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt.* D

Et non multis interiectis: *Et quoniam metu contagionis pulsos se ab Ægypto meminerant, ne eadem causa inuisi apud incolas forent, cauerũt, ne cum peregrinis communicarent: quod ex causa factum, paulatim in disciplinam, religionemq; conuertit. Post Moſen etiam eius filius Aruas, sacerdos sacris Ægyptiis, mox rex creatur: semperq; exinde hic mos apud Iudæos fuit, vt eosdem & reges, & sacerdotes haberent: quorum iustitiæ religione permixta, incredibile quantum coaluere.*

Quid hisce mendaciis agglomeratis, & condensatis falsius dici potest?

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IOnathæ capto succedit frater Simon, qui Tryphoni pro Ionatha lytrum centum talentorum, & duos eius filios obsides poscenti, misit & persoluit: sed iis acceptis perfidus Tryphon Ionatham cum filiis occidit. Idem mox v. 31. interficit Antiochum pupillum sibi commissum, regnumq; eius occupat. Quare contra eum Simon Iudææ vrbes communit, fœdusq; cum Demetrio Tryphonis æmulo sancit. Denique v. 43. Gazam, & v. 49. arcem Sion fame expugnat, ac Ioannem filium suum exercitui præficit.

1. ET audiuit Simon quòd congregauit Tryphon exercitum copiosum, vt veniret in terram Iuda, & attereret eam. 2. Videns quia in tremore populus est, & in timore, ascendit Ierusalem, & congregauit populum: 3. & adhortans dixit: Vos scitis quanta ego, & fratres mei, & domus patris mei, fecimus pro legibus & pro sanctis prælia, & angustias quales vidimus: 4. horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Israel, & relictus sum ego solus. 5. Et nunc non mihi contingat parcere animæ meæ in omni tempore tribulationis: non enim melior sum fratribus meis. 6. Vindicabo itaque gentem meam & sancta, natos quoque nostros & vxores: quia congregatæ sunt vniuersæ gentes conterere nos inimicitiæ gratia. 7. & accensus est spiritus populi simul vt audiuit sermones istos. 8. & responderunt voce magna dicentes: Tu es dux noster loco Iudæ & Ionathæ fratris tui: 9. pugna prælium nostrum: & omnia quæcumque dixeris nobis, faciemus. 10. Et congregans omnes viros bellatores, accelerauit consummare vniuersos muros Ierusalem, & muniuit eam in gyro. 11. Et misit Ionathan filium Absalomi, & cum eo exercitum nouum, in Ioppen: & eiectis his, qui erant in ea, remansit illic ipse. 12. Et mouit Tryphon à Ptolemaida cum exercitu multo, vt veniret in terram Iuda, & Ionathas cum eo in custodia. 13. Simon autem applicuit in Addus contra faciem campi. 14. Et vt cognouit Tryphon quia surrexit Simon loco fratris sui Ionathæ; & quia commiturus esset cum eo prælium, misit ad eum legatos, dicens: 15. Pro argento, quod debebat frater tuus Ionathas in ratione regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus eum. 16. Et nunc mitte argenti talenta centum, & duos filios eius obsides, vt non dimissus fugiat à nobis, & remittemus eum. 17. Et cognouit Simon quia cum dolo loqueretur secum. iussit tamen dari argentum, & pueros: ne inimicitiam magnam sumeret ad populum Israel, dicentem: 18. Quia non misit ei argentum, & pueros, propterea periit. 19. Et misit pueros, & centum talenta: & mentitus est, & non dimisit Ionathan. 20. Et post hæc venit Tryphon intra regionem, vt contereret eam: & gyrauerunt per viam quæ ducit Ador: & Simon, & castra eius ambulabant in omnem locum quocumque ibant. 21. Qui autem in arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos, vt festinaret venire per desertum, & mitteret illis alimonias. 22. Et parauit Tryphon omnem equitatum, vt veniret illa nocte: erat autem nix multa valdè, & non venit in Galaaditim. 23. Et cùm appropinquasset Bascaman, occidit Ionathan & filios eius illic. 24. Et conuertit Tryphon, & abiit in terram suam. 25. Et misit Simon, & accepit ossa Ionathæ fratris sui, & sepeliuit ea in Modin ciuitate patrum eius. 26. Et planxerunt eum omnis Israel planctu magno, & luxerunt eum dies multos. 27. Et ædificauit Simon super sepulchrum patris sui & fratrum suorum ædificium altum visu, lapide polito retro & ante: 28. Et statuit septem pyramides, vnam contra vnam, patri & matri, & quatuor fratribus: 29. & his circumposuit columnas magnas; & super columnas arma, ad memoriam æternam; & iuxta arma naues sculptas, quæ viderentur ab omnibus nauigantibus mare. 30. hoc est sepulchrum, quod fecit in Modin vsque in hunc diem. 31. Tryphon autem cùm iter faceret cum Antiocho rege adolescente, dolo occidit eum. 32. Et regnauit loco eius & imposuit sibi diadema Asiæ, & fecit plagam magnam in terra. 33. Et ædificauit Simon præsidia Iudææ, muniens ea turribus excelsis, & muris magnis, & portis, & seris: & posuit alimenta in munitionibus. 34. Et elegit Simon viros, & misit ad Demetrium regem, vt faceret remissionem regioni: quia actus omnes Tryphonis per direptionem fuerant gesti,

gesti. 35. Et Demetrius rex ad verba ista respondit ei, & scripsit epistolam talem. 36. Rex Demetrius Simoni summo sacerdoti: & amico regum, & senioribus & genti Iudæorum, salutem. 37. Coronam auream, & bahem, quam misistis, suscepimus: & parati sumus facere vobiscum pacem magnam, & scribere præpositis regiis remittere vobis quæ indulsimus, 38. Quæcumque enim constituimus, vobis constant. Munitiones, quas ædificastis, vobis sint. 39. remittimus quoque ignorantias, & peccata vsque in hodiernum diem, & coronam quam debebatis: & si quid aliud erat tributarium in Ierusalem, iam non sit tributarium. 40. Et si qui ex vobis apti sunt conscribi inter nostros, conscribantur, & sit inter nos pax. 41. Anno centesimo septuagesimo ablatum est iugum Gentium ab Israel. 42. Et cœpit populus Israel scribere in tabulis & gestis publicis, anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce, & principe Iudæorum. 43. In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, & circumdedit eam castris, & fecit machinas, & applicuit ad ciuitatem, & percussit turrem vnam, & comprehendit eam. 44. Et eruperant qui erant intra machinam in ciuitatem: & factus est motus magnus in ciuitate. 45. Et ascenderunt qui erant in ciuitate, cum vxoribus & filiis supra murum, scissis tunicis suis, & clamauerunt voce magna, postulantes à Simone dextras sibi dari, 46. & dixerunt: Non nobis reddas secundùm malitias nostras, sed secundum misericordias tuas: 47. Et flexus Simon, non debellauit eos: eiecit tamen eos de ciuitate, & mundauit ædes in quibus fuerant simulacra, & tunc intrauit in eam cum hymnis benedicens Dominum: 48. & eiecta ab ea omni immunditia, collocauit in ea viros qui legem facerent: & muniuit eam, & fecit sibi habitationem. 49. Qui autem erant in arce Ierusalem, prohibebantur egredi & ingredi regionem, & emere, ac vendere: & esurierunt valdè, & multi ex eis fame perierunt. 50. Et clamauerunt ad Simonem vt dextras acciperent: & dedit illis: & eiecit eos inde, & mundauit arcem à contaminationibus: 51. & intrauerunt in eam tertia & vigesima die secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude, & ramis palmarum, & cinyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel. 52. Et constituit vt omnibus annis agerentur dies hi cum lætitia, 53. Et muniuit montem templi, qui erat secus arcem, & habitauit ibi ipse, & qui cum eo erant. 54. Et vidit Simon Ioannem filium suum, quod fortis prælii vir esset: & posuit eum ducem virtutum vniuersarum: & habitauit in Gazaris.

VERS. 8. TV ES DVX NOSTER LOCO IVDÆ ET IONATHÆ FRATRIS TVI] Hic populus Simonem creat Ducem & Pontificem anno 170. Græcorũ, vt dicitur v. 41. & 42. Simon ergo Ducatum, & Pontificatum gessit per septem annos, nimirũ vsque ad annum 177. Græcorum, quo perfide à genero suo occisus est, vt dicitur c. 16. v. 14.

VERS. 10. ACCELERAVIT CONSVMMARE VNIVERSOS MVROS IERVSALEM] ne Demetriani ex arce Sion eam se absente, & pergente contra Tryphonem, inuaderent, & spoliarent.

VERS. 13. SIMON AVTEM APPLICVIT IN ADDVS] quam ipse c. 12, 28. cõmunierat, vbi tamen *Addus* vocatur *Adiada*, Græcè *Adida*. Sita est in Palmyrena Phœniciæ regione. Hic castra locauit Simon CONTRA FACIEM CAMPI, id est ex aduerso campi magni, & spatiosi, inuitans, & irritans hac ratione Tryphonem ad conflictum secum ineundum.

VERS. 14. ET VT COGNOVIT TRYPHON] Tryphon metuens Simonis copias, pellem leoninam in vulpinã mutauit, dolosèque finxit se amicum. itaque fraudulenter à Simone centum talenta, ac duos filios Ionathæ pro eius lytro extorsit.

VERS. 15. IN RATIONE REGIS] q. d. in rationibus regis, siue in libris cõputuum inuenimus Ionatham debere regi centum talenta: mitte ergo illa cum duobus filiis eius obsidibus, & ego remittam tibi Ionatham. Centum talenta auri, si Attica fuerint, faciunt sexcenta millia aureorum; sin Hebræa, faciunt duplo amplius, nimirum millionem, & in- A super ducentá millia aureorum, tantam ergo vim auri Simon misit Tryphoni pro fratre Ionatha redimendo.

VERS. 17. ET COGNOVIT SIMON QVIA CVM DOLO LOQVERETVR SECVM] *Cognouit*, id est subodoratus & probabiliter suspicatus est Tryphonem secum non sincerè, sed dolosè agere, ex eo quod expertus erat eius ingenium vafrum & perfidum, præsertim cùm Ionatham per fraudem cepisset, & mille eius socios occidisset: quia tamen non erat certũ eum dolosè agere, & quia intimè amabat Ionatham, eumque sibi & Israeli omnibus modis restitui cupiebat, & ne populo occasionem daret murmurandi, sibique rebellandi quasi qui ex ambitione regnandi, & ex auaritia neglexisset liberare Ionatham, vt ipse eius loco imperaret, quæ rebellio B planè Remp. Israelis euertisset, vtpote cum illam inuaderet cum magnis copiis Tryphon: hisce de causis prudenter Simon IVSSIT DARI ARGENTVM ET PVEROS, præsertim quia, vt ait S. Thom. non putabat Tryphonem tam fore crudelem, vt eos occideret.

VERS. 20. ET GYRAVERVNT PER VIAM, QVÆ DVCIT ADOR] quæ est vrbs Phœniciæ mari adiacens vicina Ptolemaidi, ac à Ptolemæo Dor vel Dora (vnde Dores Græcos ortos, dictosque opinantur nonnulli) vocatur. Iosephus tamen l. 13. c. 13. eam vocat vrbem Idumææ, fortè quod ab Idumæis esset occupata, eisque subiecta.

ET SIMON, ET CASTRA EIVS AMBVLABANT

IN OMNEM LOCVM QVOCVMQVE IBANT] Tryphō & milites eius q. d. Simon vbique opponebat se Tryphoni, ne alicubi in fines Iudææ irrumperet: circa illos gyrabat & oberrabat Tryphon.

VERS. 21. QVI AVTEM IN CIVITATE SIŌ ERANT] præsidiarii Tryphoniani fame pressi miserunt ad Tryphonem vt alimenta eis per equites via deserti submitteret.

VERS. 22. ERAT AVTEM NIX MVLTA VALDE] quæ impediuit Tryphonē, ne posset progredi & inferre annonam in arcem Sion: ET NON VENIT IN GALAADITIM] Videntur hic aliqua verba desiderari, quæ habent Græca hoc modo. *Et fuit nix multa valdè, non venit propter niuem; Et mouit castra, & venit in Galaaditim*, quomodo habet etiam Iosephus. Et quomodo non venit in Galaaditim, cùm venerit ad eius oppidum, dictum Bascaman, ad quod occidit Ionathan, & filios eius; vt statim subditur, amanuensem à priore *venit* ad posterius imprudēter transiliisse existimant Emanuel Sa & Salianus. Potest tamen Latinus textus cum Græco cōciliari hoc modo: Tryphon non venit in Galaaditim, vt habet Latinus, nimirum eodem die prout destinarat, idque ob niuem quæ impediebat iter, vti præcessit: quare postero vel tertio die venit in Galaaditim, vt habet Græcus, vt in Syriam & Antiochiam, vnde venerat, rediret.

VERS. 23. ET CVM APPROPINQVASSET BASCAMAN OCCIDIT IONATHAM ET FILIOS EIVS ILLIC] Cùm Tryphon ob niuem progredi nō posset, sed regredi cogeretur, iratus occidit Ionatham cum filiis, vt suum in eum odium expromeret, vtque Iudæis noceret quantum posset. Addit Iosephus eum commisisse prælium cum Simone, eoque superatum ex indignatione & vindicta occidisse Ionatham. Sed huius prælii non meminit Script. illudque impediebat alia nix, Porrò occisus est Ionathas anno 19. sui Principatus & Pontificatus (non septimo, vt ait Iosephus, nec 14. Pontificatus & 18. Ducatus vt vult Scaliger) tot enim annis præfuit Israeli vt Dux, & Pontifex scilicet ab anno 252. Græcorum inchoante, quo cæso, Iudæ in prælio successit Ionathas vsque ad annum 170. Græcorum, quo à Tryphone necatus est Ionathas; qui fuit ante natalem Christi annus 141. ita Salianus & alii.

VERS. 27. ET ÆDIFICAVIT SIMON SVPER SEPVLCHRVM PATRIS SVI &c. LAPIDE POLITO] Iosephus *ex marmore candido & polito.*

VERS. 28 ET STATVIT SEPTEM PYRAMIDES VNAM CONTRA VNAM] id est vnam alteri oppositam, siue vnam ex aduerso alterius q. d. binas, & binas statuit columnas. Septem autem fuere, quia duas erexit patri, & matri, quatuor totidem fratribus scilicet Iudæ, Ionathæ, Ioanni & Eleazaro 1. Machab. 2. 2. septimam verò sibi reseruauit.

VERS. 29. ET IVXTA ARMA, NAVES SCVLPTAS] vt per naues ostenderet eos tam mari, quàm terra fuisse potentes, & vtrobique illustres obtinuisse victorias, etsi bellorum naualium ab eis gestorum nulla hoc libro facta sit mentio.

VERS. 30. HOC EST SEPVLCHRVM QVOD FECIT IN MODIN VSQVE IN HVNC DIEM] Durauit hoc sepulchrum vsque ad tempora Iosephi, vt ipse testatur; imò vsque ad tempora S. Hier. per 500. annos. Nā in locis Hebr. ita scribit S. Hier. *Modin vicus iuxta Diospolin vnde fuerunt Machabæi, quorum hoc ibidem sepulchra monstrantur.*

VERS. 31 TRYPHON AVTEM CVM ITER FACERET CVM A ANTIOCHO REGE ADOLESCENTE DOLO OCCIDIT EVM] vti dolo ceperat, & occiderat Ionathā cum filiis. Modum necis enarrat Liuii abbreuiator Ep. 95. *Alexandri filius*, inquit, *Rex Syriæ decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est, corruptis quidē medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant illum occiderunt.* Eademque videtur Iosephi sententia lib. 13. c. 12. vbi ait χειριζόμενον ὑποθαλὲ ἡ, id est, *dum à chirurgis curaretur mortuus est*, quod Iosephi interpres perperam vertit *inter exercendum se, est extinctus.* Hic fuit genius perfidi Tryphonis tyranni: ideoq; & ipse post biennium ab Antiocho Sedete pari modo occisus est. Porrò vide hic iustum Dei iudicium, quo planè impiam stirpem, & propaginem impiissimi Antiochi Epiphanis in Antiocho hoc eius nepote sustulit. Epiphani enim miserrimè morienti successit filius Antiochus Eupator puer, quem Demetrius senior interemit. Eupatori successit frater Alexander Veles quem Ptol. Philometor in prælio interfecit: Alexādro successit hic Antiochus filius paruulus, quem Tryphon necauit, eiusque regnum occupauit. Hic ergo impia Antiochi stirps funditus excisa est, & completum illud Psaltis: *Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros libani. Et transiui, & ecce non erat.*

ET FECIT PLAGAM MAGNAM] occidens omnes, qui sibi suaeque regni Asiæ inuasioni aduersabantur. Hic ergo Tryphon solus extitit, qui per dolum intrusit se in seriem Seleucidarum Asiæ regum, ideoque per biennium tātùm illud obtinuit, eo enim exacto Alexander Sedetes Demetrii senioris filius, & iunioris frater, occiso Tryphone regnum Asiæ sibi, & Seleucidis restituit. VERS. 32

ET ÆDIFICAVIT] Simon contra Tryphonem ne Iudæam inuaderet, vti inuaserat regnum Asiæ, PRÆSIDIA IVDÆÆ, id est arces, in quibus milites præsidiarios ad eas tutandas collocauit. VERS. 33

ET MISIT AD DEMETRIVM REGEM VT FACERET REMISSIONEM] à tributis, & à iugo Græcorū, siue Seleucidarum, vt scilicet Iudæa non esset iis subiecta, sed libera, vti ante fuerat. Concessit id Demetrius: vnde tunc noua Æra constituta est, à qua Iudæi numerare cœperunt annos, scilicet ab anno primò Simonis vt dicitur v. 42. Porrò Demetrius hic iunior filius fuit Demetrii senioris cognomento Nicanor, qui paulò antè à Tryphone fuerat regno eiectus 11. v. 55. ac ibidem v. vlt. à Ionatha bis fusus fugatusque: nunc verò Tryphonem metuens cum Simone fœdus init, ideoque Iudææ suam libertatem postliminio restituit. VERS. 34

QVIA ACTVS OMNES TRYPHONIS (quibus Iudæis grauia tributa, & onera imposuerat) PER DIREPTIONEM (id est per subreptionem & apertam iniustitiam prædationemque) FVERANT GESTI] vnde Græca habent: *Quia actus omnes Tryphonis erant rapina*, ideoque rescindendi; vnde ea rescidit Demetrius.

CORONAM AVREAM, ET BAHEM QVAM MISISTIS] quasi gratulantes mihi regnum recuperatum, optanteq; victoriam de Tryphone: cuius symbolum, & omnē est Bahes. Græcè βάϊνη, id est ramus palmæ, non ex arbore euulsus, sed ex auro fabrefactus. Sic enim vertit Noster v. 51. Baion enim siue βαΐς est ramus palmæ, ita dictus ἀπὸ τοῦ βία πίλλεσθαι, quod non facilè reuelli possit, eo quòd palma naturâ suâ sursum nitatur contra deprimentis VERS. 37

tis manum. Hinc Ioan. 12. rami palmarũ vocantur A *βάια φοινίκων*. Sic lib. 2. c. 14. v. 4. Alcimus obtulit alteri Demetrio coronam auream, & palmam & thallos qui rami sunt: ex quo coniectari licet hæc Syriæ regibus à Iudæis deferri solita. Hinc & *βαία* dicebantur dona, quæ Imperator Constant. suis Palatinis, & Patriarcha suis clericis dabat ante diem Palmarum, quo Ecclesia ramos palmarum fidelibus distribuit. Noster Sanchez, Bahen inquit Hebr. בָּהֶם idem valet quod *in illis* aut *inter illos*. Videtur autem Simon à Demetrio rege postulasse, vt se reliquosque Iudæos habeat cum illis, qui amici sunt, & fœderati, aut inter illos, qui subditi sunt & vectigales. vt illos contra Tryphonem communem aduersarium tueatur, qui vt præ se proximè tulerat, ad Iudæorum cædem toto animo, & imperii viribus ferebatur.

Porrò Isidorus in Glossario: *Baen*, inquit, *est lamina auri ab aure ad aurem qua familiares regum vtebantur: ornamentum colli ex auro & gemmis, quod alio nomine torques dici potest*; vnde Gallicum *bague*, & Belgicum *bagghe*, id est *bacca*, bulla, monile nimirum baccarum, vt vocat Virgil, Æneid. 1. hoc est baccis. id est gemmis ornatum. B

Denique nonnulli *bahem* suspicantur deductum ab Hebr. בּוֹהֶן *bohen*, id est pollex, qui roboris & victoriæ est symbolum. Pollex enim dictus est inquit D. Isidorus in Etymol. quod inter digitos ceteros virtute polleat & potestate, & à Græcis *ἀντίχειρ* dictus, quod cum reliqua manu de virtute, & robore certet; in cuius rei symbolum notat Pierius in Hieroglyphicis, Valerianus & Brixianus in symbolis significari robur, & fortitudinem, cum reliquis ad volam compressis digitis solus pollex C surrigeretur, vtpote qui solus ceterorum virtutem

Videntur ergo Iudæi talẽ manum cum pollice surrecto ex auro misisse Demetrio, vt hoc symbolo repræsentarent eius fortitudinem, æquè ac victoriam: pollice enim olim victoria significabatur. Hinc apud priscos Latinos, qui in palestra succumbebat, pollicem eleuabat (vnde illud *tolle digitum*) vt se victũ fateretur. Et in gladiatorum ludo solebat populus Romanus fauere, & vni victoriam annuere presso pollice; alteri verò victoriam abnuere, & ad mortem damnare verso pollice. Vide dicta Iudic. 1. v. 6.

Hic sensus post primum ceteris duobus videtur accommodatior. Iudæi enim coronam, & bahem obtulerunt Demetrio alludentes, & applaudentes ad eius prælia, & victorias ob quas ipse cognominatus est Nicanor, id est victor, q.d. offerimus tibi Nicanon symbola *νίκης*, id est victoriæ, scilicet ramum palmæ vel manum exerentem pollicem. Porrò Syrus bahem interpretatur *missionem*, hoc est *munera & dona missa*. D

VERS. 38. QVÆCVMQVE ENIM CONSTITVIMVS VOBIS (Græcè *erga vos*, q.d. priuilegia, quæ vobis concessi c. 11. v. 34) CONSTANT, id est constantia, rata, & firma esse decerno.

VERS. 39. REMITTIMVS QVOQVE IGNORANTIAS ET PECCATA] id est, condono vobis quidquid contra me ignoranter vel scienter peccatis; Postquam enim Demetrius fœdus initum cum Ionatha fœdo ruperat, Ionathas eum semel iterumque grauiter cæcidit; ac Iudæi eum male tractarunt, vt patet cap. 11. 63. & c. 12. 24. Quare Deme[illegible] ea omnia ei remittit, ac præteritarum iniuriarum inducit *ἀμνηστίαν*, & obliuionem.

Quocirca ex hac tam liberali gratia, & priuilegio Demetrii plena libertas data est Simoni, & Iudææ, ideoque.

ANNO 170. ABLATVM EST IVGVM GRÆCORVM (Seleucidarum) AB ISRAEL; VERS. 41.

ET COEPIT POPVLVS SCRIBERE (nouam Æram VERS. 42. ab hoc anno constituendo, & inchoan[illegible] IN TABVLIS ET GESTIS PVBLICIS: ANNO PRIMO SVB SIMONE SVMMO SACERDOTE] Annus enim primus Simonis fuit 170. Græcorum quo Demetrius suo indulto libertatem hanc Iudæis concessit.

APPLICVIT SIMON AD GAZAM] Gazam subegerat Ionathas c. 11. v. 61. Sed illo abeunte iugum excussit. Quare Simon hic eam rursus obsedit & ad prius iugum compulit. VERS. 43.

COLLOCAVIT IN EA VIROS QVI LEGEM FACERENT] id est Iudæos vel proselytos legis Mosaicæ sectatores, imò ipse Simon in ea domicilium fixit, vt sequitur. VERS. 48

QVI AVTEM ERANT IN ARCE] montis Sion, hi fame pressi arcem dediderunt Simoni, cùm eam tenuissent per annos 29. scilicet ab ann. 145. Græcorum, vt patet c. 1. v. 21. 30. & 35. vsque ad annum 171. Græcorum vt hic dicitur v. 51. Addit Iosephus Simonem arcem hanc planè diruisse, & solo æquasse. VERS. 49

QVIA CONTRITVS EST INIMICVS MAGNVS EX ISRAEL] Milites enim Seleucidarum Asiæ regum arcem Sionis insidentes infestissimi erant subiectæ Ierosolymæ, templo ciuibus, omnibusque Iudæis. VERS. 51

ET MVNIVIT MONTEM TEMPLI] q.d. arcem in mõte Sion iuxta templũ olim contra milites arcis iam dictæ à Iuda Machabæo c. 4. v. 60. extructam, & ab impio Alcimo c. 9. v. 54. destructam iterumq; à Ionatha c. 10. v. 11. reædificatam Simon nouis operibus, & fortalitiis communiuit, in eaque habitauit, vt patet v. 48. cùm priùs habitasset in Gazara, sed Gazaram misit Ioannem filium suum, qui posteà cognominatus est Hyrcanus, eumque vtpote virum fortem exercitui præfecit. Hic est Ioãnes qui Simoni occiso in Ducatu, & Pontificatu successit, vt audiemus c. vlt. VERS. 53

ET POSVIT EVM (Ioannem iam dictum) DVCEM VIRTVTVM (Græcè *δυνάμεων*, id est exercituum siue copiarum) VNIVERSARVM: ET HABITAVIT (Ioannes) IN GAZARIS] Gazara siue Gadera, vel Gazer, aut Gezer ait Adrichom. erat vrbs in tribu Ephraim, cuius regem occidit Iosue, vrbemq; Leuitis attribuit. Verùm hic per Gazaram intelligitur Gaza vrbs potens Philisthinorum iuxta Azotum, vt dicitur c. 14. v. 34. Gazam enim ceperat Simon, ibique domicilium fixerat, vt dictum est v. 48. Quare inde transiens, nunc in Ierusalem Gazam filio suo Ioanni incolendam, & custodiendam commisit. ita Salianus. VERS. 54

CAPVT

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Demetrius filius Demetrii ab Arsace capitur. Simon Iudæam prudenter, & feliciter gubernat, ac v. 18. cum Romanis, & Spartiatis fœdus renouat. Denique facta eius heroica recensentur, & ab Israelitis in æreis tabulis templo appensis ad æternam memoriam inciduntur.

1. ANno centesimo septuagesimo secundo congregauit rex Demetrius exercitum suum, & abiit in Mediam ad contrahenda sibi auxilia, vt expugnaret Tryphonem. 2. Et audiuit Arsaces rex Persidis & Mediæ, quia intrauit Demetrius confines suos, misit vnum de principibus suis vt comprehenderet eum viuum, & adduceret eum ad se. 3. Et abiit, & percussit castra Demetrii: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arsacem, & posuit eum in custodiam. 4. Et siluit omnis terra Iuda omnibus diebus Simonis, & quæsiuit bona genti suæ: & placuit illis potestas eius, & gloria eius, omnibus diebus. 5. Et cum omni gloria sua accepit Ioppen in portum, & fecit introitum in insulis maris. 6. Et dilatauit fines gentis suæ, & obtinuit regionem. 7. Et congregauit captiuitatem multam, & dominatus est Gazaræ, & Bethsuræ, & arci: & abstulit immunditias ex ea, & non erat qui resisteret ei. 8. Et vnusquisque colebat terram suam cum pace: & terra Iuda dabat fructus suos, & ligna camporum fructum suum. 9. Seniores in plateis sedebant omnes, & de bonis terræ tractabant, & iuuenes induebant se gloriam & stolas belli. 10. Et ciuitatibus tribuebat alimonias, & constituebat eas vt essent vasa munitionis, quoadusque nominatum est nomen gloriæ eius vsque ad extremum terræ. 11. Fecit panem super terram, & lætatus est Israel lætitia magna. 12. Et sedit vnusquisque sub vite sua, & ficulnea sua: & non erat qui eas terreret. 13. Defecit impugnans eos super terram: reges contriti sunt in diebus illis. 14. Et confirmauit omnes humiles populi sui, & legem exquisiuit & abstulit omnem iniquum & malum: 15. sancta [illegible] & multiplicauit vasa sanctorum. 16. Et auditum est Romæ quia defunctus esset Ionathas, & vsque in Spartiatas: & contristati sunt valdè. 17. Vt audierunt autem quod Simon frater eius factus esset summus sacerdos loco eius, & ipse obtineret omnem regionem, & ciuitates in ea; 18. scripserunt ad eum in tabulis æreis, vt renouarent amicitias & societatem, quam fecerant cum Iuda, & cum Ionatha fratribus eius, 19. Et lectæ sunt in conspectu ecclesiæ in Ierusalem. Et hoc exemplum epistolarum quas Spartiatæ miserunt. 20. SPARTIANORVM principes, & ciuitates. Simoni Sacerdoti magno, & senioribus, & sacerdotibus, & reliquo populo Iudæorum fratribus, salutem. 21. Legati qui missi sunt ad populum nostrum, nuntiauerunt nobis de vestra gloria, & honore, ac lætitia, & gauisi sumus in introitu eorum. 22. Et scripsimus quæ ab eis erant dicta in conciliis populi sic: Numenius Antiochi, & Antipater Iasonis filius, Legati Iudæorum, venerunt ad nos, renouantes nobiscum amicitiam pristinam. 23. Et placuit populo excipere viros gloriosè, & ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, vt sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni magno sacerdoti. 24. Post hæc autem misit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondo mnarum mille, ad statuendam cum eis societatem. Cùm autem audisset populus Romanus. 25. sermones istos, dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis eius? 26. Restituit enim ipse fratres suos, & expugnauit inimicos Israel ab eis: & statuerunt ei libertatem, & descripserunt in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion. 27. Et hoc est exemplum scripturæ: OCTAVA decima die mensis Elul, anno centesimo septuagesimo secundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel, 28. in conuentu magno sacerdotum, & populi, & principum gentis, & seniorum regionis, nota facta sunt hæc: Quoniam frequenter facta sunt prælia in regione nostra, 29. Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Iarib, & fratres eius dederunt se periculo, & restiterunt aduersariis gentis suæ, vt starent sancta ipsorum, & lex & gloria magna glorificauerunt gentem suam. 30. Et congregauit Ionathas gentem suam, & factus est illis sacerdos magnus, & appositus est ad populum suum. Et

31. Et voluerunt inimici eorum calcare & atterere regionem ipsorum, & extendere manus in sancta eorum. 32. Tunc restitit Simon, & pugnauit pro gente sua, & erogauit pecunias multas, & armauit viros virtutis gentis suæ, & dedit illis stipendia: 33. & muniuit ciuitates Iudææ, & Bethsuram, quæ est in finibus Iudææ, vbi erant arma hostium antea: & posuit illic præsidium viros Iudæos. 34. Et Ioppen muniuit, quæ erat ad mare: & Gazaram, quæ est in finibus Azoti, in qua hostes anteà habitabant, & collocauit illic Iudæos: & quæcumque apta erant ad correptionem eorum, posuit in eis. 35. Et vidit populus actum Simonis, & gloriam quam cogitabat facere genti suæ, & posuerunt eum ducem suum, & principem sacerdotum, eò quod ipse fecerat hæc omnia, & iustitiam, & fidem, quam conseruauit genti suæ, & exquisiuit omni modo exaltare populum suum. 36. Et in diebus eius prosperatum est in manibus eius, vt tollerentur gentes de regione ipsorum, & qui in ciuitate Dauid erant in Ierusalem, in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu sanctorum sunt, & inferebant plagam magnam castitati: 37. & collocauit in ea viros Iudæos ad tutamentum regionis & ciuitatis, & exaltauit muros Ierusalem. 38. Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotium. 39. Secundùm hæc fecit eum amicum suum, & glorificauit eum gloria magna. 40. Audiuit enim quòd appellati sunt Iudæi à Romanis amici, & socii, & fratres, & quia susceperunt legatos Simonis gloriosè 41. & quia Iudæi, & sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, & summum sacerdotem in æternum, donec surgat propheta fidelis: 42. & vt sit super eos dux, & vt cura esset illi pro sanctis, & vt constitueret præpositos super opera eorum, & super regionem, & super arma, & super præsidia: 43. & cura sit illi de sanctis: & vt audiatur ab omnibus, & scribantur in nomine eius omnes conscriptiones in regione, vt operiatur purpura, & auro. 44. & ne liceat vlli ex populo, & ex sacerdotibus, irritum facere aliquid horum, & contradicere his quæ ab eo dicuntur, aut conuocare conuentum in regione sine ipso: & vestiri purpura, & vti fibula aurea, 45. qui autem fecerit extra hæc, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit. 46. Et complacuit omni populo statuere Simonem, & facere secundùm verba ista. 47. Et suscepit Simon, & placuit ei vt summo sacerdotio fungeretur, & esset dux & princeps gentis Iudæorum, & sacerdotum, & præesset omnibus. 48. Et scripturam istam dixerunt ponere in tabulis æreis, & ponere eas in peribolo sanctorum, in loco celebri. 49. exemplum autem eorum ponere in ærario, vt habeat Simon, & filii eius.

VERS. 2. ET AVDIVIT ARSACES REX PERSIDIS ET MEDIÆ QVIA (quod) INTRAVIT DEMETRIVS IN CONFINES SVOS] Iustinus, Appianus & alii Arsacem hunc vocant regem Parthorum, sed Parthi tunc dominabantur Persidi & Mediæ. Orosius lib. 5. cap. 4. Arsacem hunc proprio nomine vocat Mithridatem, eumque sextum facit à primo Arsace regni Parthorum fundatore: nam Arsacis nomen commune erat regibus Parthorũ, teste Iustin. lib. 41. qui hunc Arsacẽ tertium vocat proprio nomine Pompatium, siue Priapatiũ, cuius filii duo Mithridates & Phrahates qui apud Parthos ambo posteà regnarunt. Portò Demetrius à Tryphone regno Syriæ exclusus, per vicinas regiones oberrans, & auxilia vndique conquirens, à Græcis, & Macedonibus illis in locis degẽtibus inuitatus fuit, vt Arsaci bellũ inferret, magna ei promittentes subsidia. Fecit id Demetrius, ac confligens cum Arsace eum semel, iterumque vicit, sed tandem victus, captusque in Arsacis manus viuus venit. Audi Iustin. lib. 36. initio: *Demetrii aduentum non inuiti Orientis populi videre, & propter Arsacidæ regis Parthorum crudelitatem, & quod veteri Macedonum imperio, noui populi assueti, superbiam indignè ferebant. Itaq; cùm & Persarum, & Elimæorum, Bactrianorumq; auxiliis iuuaretur, multis præliis Parthos fudit. Ad postremum tamen pacis simulatione deceptus, capitur, traductusq; per ora ciuitatum, populis qui discesserant, in ludibrium fauori[illegible] Missus deinde in Hyrcaniam, benignè & iuxta cultum pristinæ fortunæ habetur*

A

B

Addit Iustinus lib. 38, Arsacem filiam suam Demetrio vxorem dedisse. Appianus verò in Syriaco sub finem ait Demetrium commoratum in Phraate regia, & Rhodogunam regis sororem in matrimonium duxisse.

ET POSVIT EVM IN CVSTODIAM] Demetrio ab Arsace victo, vincto & incarcerato Cleopatra Ptol. Philometoris filia vxorque Demetrii iam capti fratrem eius Antiochum Sedetem Seleuciam accersiuit, eique fratris regnum vnà cum suo coniugio obtulit. Sed è carcere liberatus Demetrius cum copiis reuersus in Syriam, fratrem Sedetem tam regno, quam vita spoliauit teste Iosepho, Iustino, Appiano & aliis, sed de Sedete rursum agetur. c. 25. VERS. 3.

ET SILVIT OMNIS TERRA (Iudææ & vicinarum regionum Syriæ & Asiæ) OMNIBVS DIEBVS SIMONIS] Iob eius regimen prudens, suaue, & fortè, adeò vt nemo eum inuadere auderet. Quare deinceps mira Simonis elogia, & facinora recensentur. VERS. 4.

ET CVM OMNI GLORIA SVA ACCEPIT IOPPEN IN PORTVM] q. d. Simon magnam sibi, ac toti Israeli conciliauit gloriam, æquè ac vtilitatem, & opes, cùm expugnauit Ioppen, ibique portum constituit, è quo naues mitteret ad vicinas insulas, imò per totum mare, quæ omnis generis merces inuecterent, & eucherent. Portus enim Ioppe totius Iudææ est commodissimus, vnde etiamnum perdurat, adeoque omnes euntes Ierosolymam VERS. 5.

primò

primò appulsunt ad Ioppen, quæ nunc Iaſo dicitur. Porrò vrbes, per portum opportunum mercatoribus & mercibus, fiunt opulentiſſimæ, vt patet in Antuerpia, Venetiis, Lisbona &c.

ET CONGREGAVIT CAPTIVITATEM MVLTAM] q.d. Simon multos hoſtium captiuos abduxit: Iudæos verò multos ab hoſtibus captos è captiuitate liberauit.

VERS. 9. IVVENES INDVERANT SE GLORIAM] id eſt glorioſas, & pretioſas induebant veſtes quaſi victores, & de hoſtibus ſuis triumphantes, adeoque induebant STOLAS BELLI, id eſt veſtes elegantiores, quas bello acquiſierant.

VERS. 10. ET MVNIEBAT EAS, VT ESSENT VASA MVNITIONIS] q.d. Simon vrbes Iudææ ita muris, & arcibus communiuit, vt eſſent *vaſa*, id eſt receptacula, & valla contra hoſtes munitiſſima.

VERS. 14 ET CONFIRMAVIT OMNES HVMILES POPVLI SVI] q.d. Simon Iudæos ſiue ab hoſtibus, ſiue ab æmulis, ſiue alia quapiam cauſa & modo afflictos ſolatus eſt, erexit, & confirmauit, afflictionem eorum, vel tollendo, vel minuendo, vel per media & ſubſidia toleratu facilem reddendo.

VERS. 15 SANCTA GLORIFICAVIT] id eſt magnum ornatum, ſplendorem, & gloriam addidit ſanctuario ſiue templo, eiuſque ſacrificiis, ſacriſque ritibus: & VASA, quibus opus erat ad ſacrificandum, thurificandum, aliiſque modis Deum colendum, MVLTIPLICAVIT. Fuere ergo ſub Simone Duce & Pontifice aurea Iſraelis ſæcula, vt aurea Salomonis pax, & opulentia ſub eo, & per eum rediiſſe videatur.

VERS. 20 SPARTIANORVM PRINCIPES] Recenſentur hîc Epiſtolæ fœderis, quod Spartiatæ cum Simone inierunt, æquè ac inierant cum Iuda, & Ionatha.

VERS. 22. ET SCRIPSIMVS QVÆ AB EIS ERANT DICTA IN CONCILIIS POPVLI] ſcilicet in publicis Actis, & libris in quibus populi noſtri geſta, hiſtoriæ, fœdera, ceteræque res omnes deſcribuntur.

VERS. 24. CLYPEVM AVREVM MAGNVM PONDO MNARVM MILLE] Hoc eſt centum millium aureorum. Mna enim eſt quaſi libra auri, quæ valet centum aureos: mille ergo mnæ faciunt centies mille aureos, hoc eſt centum millia aureorum.

VERS. 25. CVM AVDISSET AVTEM POPVLVS ROMANVS SERMONES ISTOS, DIXERVNT:

QVAM GRATIARVM ACTIONEM REDDEMVS SIMONI ET FILIIS EIVS] Vox *Romanus*, inquit Salianus abeſt à Græcis omnibus, & Latinis, præterquam vulgata, & improbatur à Vatablo, & Serario, & omnino videtur ex margine, vbi ea vox explicandi cauſa, ab homine minimè malo poſita fuerat, in textum irrepſiſſe. Porrò ſequentem orationem non eſſe Romanorum, ſed Iudæorum, ex eo patet, quod reſponſio Romanorum, in qua de hoc dono agitur, habetur c. ſeq. v. 16. Deinde tota oratio Hebraici ritus eſt, & nihil ſapit Romanum morem. Nec enim Romani rerum domini ſolebant agere gratias populis minorũ gentium, multò minùs Iudæis. Sic ergo ſenſus erit q.d. Cùm populus Iudaicus de pace Iudææ à Simone redditâ exultans audiret litteras Spartiatarũ, excitus ſpiritu gratitudinis ait: *Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis eius? Reſtituit enim ipſe fratres ſuos.*

Verùm quia Biblia Latina Romæ correcta ac Complutenſia & Regia; item Pagnin. Lyran. & alii conſtanter legant τὸ *Romanus*, hocque aptè reſpondeat legationi Simonis ad Romanos quæ immediatè præceſſit: hinc aptè ſic exponas, vt auctor huius libri legationi Simonis ad Romanos voluerit breuiter ſubiungere reſponſionem, & gratulationem Romanorum, fuſiùs deinde eam enarraturus cap. ſeq. verſ. 16. Nam quod ſequitur, *Reſtituit enim ipſe fratres ſuos*, & cetera quæ deinceps ſequuntur, non populi Romani, vt patet intuenti, ſed Auctoris libri huius ſunt verba. Voluit enim auctor cauſas ſubiungere cur populus Romanus gratias egerit Simoni. nimirum propter heroica eius facta & ingentia in Ieruſalem, ceteroſque vicinos Romanis ſubditos merita, vtpote quibus Simon ſua prudentia, fortitudine pacem, & tranquillitatem communem crearat, itaq; tam ſe & vicinos quàm Romanos bellis liberarat. ita Lyran. Sanchez, Torniellus & alii.

RESTITVIT ENIM IPSE FRATRES SVOS] q. d. Simon Iſraelitas, & contribules ſuos animis viribuſque collapſos & in ſeruitutem quaſi redactos ob Tryphonem, Demetrium, alioſque hoſtes eos inuadentes, reſtituit priſtinæ magnanimitati, fortitudini, opulentiæ, & libertati. Vnde Græca habent: *Firmauit vel ſtabiliuit ipſe, & fratres eius, & domus patris eius* (Iſraelem) *& expugnauerunt inimicos Iſrael ab eis*: ſcilicet ab Iſraelitis inimicos eorum expellendo, & propulſando. VERS. 26.

ET STATVERVNT EI LIBERTATEM] q. d. Iſraelitæ ſtatuerunt, vt Simon ob ſua merita liber eſſet ab omni tributo, onere, ſubiectione, vtque ceteri omnes ei quaſi Principi ſuo eſſent ſubiecti. Græci nonnulli legunt in ſingulari, *Statuit in libertatem*, ac de Simone ſic explicant q. d. Simon ſua ſapientiâ, fortitudine, & victoriis libertatem peperit, eamque à iugo Græcorum exemit, vt dictum eſt c. 13. v. 41.

ET HOC EST EXEMPLVM SCRIPTVRÆ (quam populus, non Romanus, ſed Iudaicus, vt patet, pro elogio Simonis in tabulis æreis templo appenſis deſcripſit) OCTAVA DECIMA DIE MENSIS ELVL, qui eſt ſextus, & reſpondet noſtro Auguſto ANNO 172. (Græcorum) ANNO TERTIO SVB SIMONE SACERDOTE MAGNO (ſummo Pontifice) IN AZARAMEL. Nã primus annus Simonis fuit 170. Græcorũ; quare tertius annus Simonis fuit 172. Græcorũ. Illud autem *in Aſaramel*, vel vt habẽt Græca, *Saramel*, Vatabl, vocem corruptam putat, & legendum, *in* Ieruſalem. Serar. ait retentam vocem Hebræam, qua ſignificetur in principe Deo, vt Simon dicatur Sacerdos magnus in Domino Deo, ſiue Domini Dei. Syr. pro *Aſaramel* vertit *Iſrael*, & per eum non locum, ſed maiores natu, ſiue ſeniores & ſeruatores Iſraelis intelligit, qui hoc elogium Simoni dederunt & ſcripſerunt. Fortè *Aſaramel* vocatus eſt locus ſynedrii, ſiue aula magni concilii, in qua decretum editum fuit. VERS. 27.

VT STARENT SANCTA IPSORVM] puta ſanctum templum, ſancta religio, ſanctæ victimæ, ſanctuſque Dei cultus, quæ ab impio Antiocho Epiphane, eiuſque ſequacibus proſtrata fuerant, hæc Simon, & fratres eius erexerunt. VERS. 28.

CALCARE] Græcè ἐμβοῖλεῦσαι, id eſt inuadere, penetrare, peruadere, peſſumdare. VERS. 31.

ET QVÆCVMQVE APTA ERANT AD CORREPTIONEM] Videtur legendum ad *correctionem*, id eſt inſtauratione; hanc enim ſignificat Græcum ἐπανορθόσιν. ita Vatab. Sa, Salianus, & alii. VERS. 34.

ET INFEREBANT PLAGAM MAGNAM CASTI- VERS. 36.

LATI

TATI] id est munditiæ & puritati templi illud suis idolis, spurcitijs, & libidinibus prophanando, polluendo, violando. Loquitur de arce Sion, ex qua milites Seleucidarum excurrebant in Ierosolymã, & Iudęos, eos deprædantes, verberantes, vulnerantes, occidentes, ac feminas eorum violantes, nam gymmasium luxuriæ sub arce iam sublatum erat à Iuda templum expurgante, vt dictum est c.4. & l. 2.c.10.v.2. A

VERS. 41. DONEC SVRGAT PROPHETA FIDELIS] scilicet Christus summus Israelis Dux & Pontifex. Decernunt ergo Simonem eiusque posteros continua successione esse Israelis Duces, & Pontifices, vsque ad Christum, idque ita ferè factum est. Nam Simonis progenies præfuit Israeli vsque ad Herodem sub quo natus est Christus.

VERS. 42. ET VT SIT SVPER EOS DVX, ET VT CVRA ESSET ILLI PRO SANCTIS] Declaratur hic summa potestas data Simoni à populo, eaq; duplex, nimirùm vt in ciuilibus, & bellicis sit populi Dux, atque in sacris & Ecclesiasticis sit Pontifex: huic enim *cura* incumbit *pro sanctis*, scilicet pro sancto, & S. Sanctorum, proque sanctis sancti Dei victimis, ritibus cæremonijs &c. B

Quæres cur Auctor toto hoc capite tam impensè, & magnificè laudet Simonem, cùm non ita laudarit Iudam, & Ionatham, qui Simone fuerunt priores, & vt videtur fortiores? Resp. Prima causa est quod Simon sua prudentia, & valore pacem plenam Iudææ contulerit, quam Iudas, & Ionathas præstare non potuerunt, ideoque Simon aureum quasi sæculum, indeque nouam Æram apud Iudæos induxit.

Secunda, quòd Simon diutiùs laborarit: nam Iudam, & Ionatham assiduè adiuuit, ijsque mortuis [illegible] superstes pondus belli, & Reip. sustinuit, ac prælijs omnibus per optatam omnibus pacem finem imposuit.

Tertia, quòd sub Simone, & cum Simone laudet Iudam, & Ionatham, qui huius felicitatis, & pacis principium per assidua bella dederunt, quorum virtute Simon tam felicem eis per publicam [illegible]tem finem imposuit. Vnde Græca vers. 26. habent. *Firmauit enim ipse, & fratres eius, & domus* (Israelitas) *& debellauit inimicos Israelitarum.*

Quarta, quòd Auctor huius libri, vt dixi in proœmio, videatur fuisse Ioannes Hyrcanus Simonis filius, qui proinde filiali affectu patri suo meritò hanc elogiorum coronidem pertexit, itaque ei parentat, eò quòd ipse sibi suisque posteris vsque ad Christum Principatum, & Pontificatum Israelis consignarit.

ET VT SCRIBANTVR [illegible] NOMINE EIVS OMNES CONSCRIPTIONES IN REGIONE] Græcè *omnes syngraphæ*, puta omnia instrumenta edictorum, pactorum, contractuum, fœderum, coniugiorum, & actorum omnium vt scilicet singula hæc consignentur iuxta annos Principatus & Pontificatus Simonis, vti reipsa hîc inchoatum est vers. 27. & cap. 23. vers. 42. VERS. 43.

ET SCRIPTVRAM ISTAM (puta decreta populi de Ducatu, & Pontificatu Simonis propagando in posteros vsque ad Christum in tabulis æreis conscripta) DIXERVNT (id est iusserunt Israelitæ) PONERE (insculpere) IN TABVLIS ÆREIS (vt sit indelebilis, & æterna:) EX PONERE EAS (tabulas æreas cum hac Scriptura) IN PERIBVLO SANCTORVM, id est in porticu templi, quæ templum circumquaque ambiebat. VERS. 48.

EXEMPLVM AVTEM EORVM PONERE IN ÆRARIO] id est in Gazophylacio templi, in quo inter gazam, opesque templi seruabantur publica instrumenta quasi in Archiuio, VT HABEAT SIMON ET FILIVS EIVS] vt si quando eo indiguerint, illud inde accipere queant. VERS. 49

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ANtiochus Sedetes Demetrij ab Arsace capti frater magnis præmijs captat æmicitiam Simonis, mox vincit Tryphonem, eumq; obsidet in vrbe Dora. inde v. 15. Legati Simonis Roma redeunt cum amplis promissis. Denique v. 27. Antiochus fœdus cum Simone perfidè rumpit, & Cendibæum cum magno exercitu in Iudæam immittit.

1. ET misit rex Antiochus filius Demetrij epistolas ab insulis maris Simoni sacerdoti, & principi gentis Iudæorum, & vniuersæ genti. 2. Et erant continentes hunc modum: REX Antiochus Simoni sacerdoti magno, & genti Iudæorum, salutem. 3. Quoniam quidem pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vendicare regnum, & restituere illud sicut erat anteà: & electam feci multitudinem exercitus, & feci naues bellicas. 4. Volo autem procedere per regionem, vt vlciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, & qui desolauerunt ciuitates multas in regno meo. 5. Nunc ergo statuo tibi omnes oblationes quas remiserunt tibi ante me omnes reges, & quæcumque alia dona remiserunt tibi. 6. Et permitto tibi facere percussuram proprij numismatis in regione tua. 7. Ierusalem autem sanctam esse, & liberam: & omnia arma quæ fabricata sunt, & præsidia quæ construxisti, quæ tenes, maneant tibi. 8. Et omne debitum, & quæ futura sunt regi, ex hoc & in totum tempus remittuntur tibi. 9. Cùm autem obtinuerimus regnum nostrum, glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita vt manifestetur gloria vestra in vniuersa terra. 10. Anno centesimo septuagesimo quarto exiit Antio-

chus in terram patrum ſuorum, & conuenerunt ad eum omnes exercitus, ita vt pauci relicti eſſent cum Trypone. 11. Et inſecutus eſt eum Antiochus rex & venit Doram fugiens per maritimam. 12. Sciebat enim quod congregata ſunt mala in eum, & reliquit eum exercitus. 13. Et applicuit Antiochus ſuper Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum. 14. Et circuit ciuitatem, & naues à mari acceſſerunt: & vexabant ciuitatem à terra & mari, & neminem ſinebant ingredi vel egredi. 15. Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant ab vrbe Roma, habentes epiſtolas regibus & regionibus ſcriptas, in quibus continebantur hæc. 16. LVCIVS conſul Romanorum, Ptolemæo regi ſalutem. 17. Legati Iudæorum venerunt ad nos amici noſtri, renouantes priſtinam amicitiam & ſocietatem, miſſi à Simone principe Sacerdotum, & populo Iudæorum. 18. Attulerunt autem & clypeum aureum mnarum mille. 19. Placuit itaque nobis ſcribere regibus, & regionibus, vt non inferant illis mala, neque impugnent eos, & ciuitates eorum, & regiones eorum: & non ferant auxilium pugnantibus aduerſus eos. 20. Viſum autem eſt nobis accipere ab eis clypeum. 21. Si qui ergo peſtilentes refugerunt de regione ipſorum ad vos, tradite eos Simoni principi ſacerdotum, vt vindicet in eos ſecundùm legem ſuam. 22. Hæc eadem ſcripta ſunt Demetrio regi, & Attalo, & Ariathathi, & Arſaci. 23. Et in omnes regiones: & Lampaſco, & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lyciam, & in Alicarnaſſum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaſelidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenen. 24. Exemplum autem eorum ſcripſerunt Simoni principi ſacerdotum, & populo Iudæorum. 25. Antiochus autem rex applicuit caſtra in Doram ſecundò, admouens ei ſemper manus, & machinas faciens: & concludit Tryphonem, ne procederet. 26. Et miſit ad eum Simon duo milla virorum electorum in auxilium; & argentum, & aurum, & vaſa copioſa. 27. Et noluit ea capere, ſed rupit omnia, quæ pactus eſt cum eo anteà, & alienauit ſe ab eo. 28. Et miſit ad eum Athenobium vnum de amicis ſuis, vt tractaret cum ipſo, dicens: Vos tenetis Ioppen, & Gazaram, & arcem quæ eſt in Ieruſalem, ciuitates regni mei. 29. Fines eorum deſolaſtis, & feciſtis plagam magnam in terra, & dominati eſtis per loca multa in regno meo. 30. Nunc ergo tradite ciuitates, quas occupaſtis, & tributa locorum, in quibus dominati eſtis extra fines Iudææ, 31. ſin autē, date pro illis quingenta talenta argenti, & exterminij quod exterminaſtis, & tributorum ciuitatum alia talenta quingenta: ſin autem, veniemus, & expugnabimus vos. 32. Et venit Athenobius amicus regis in Ieruſalem, & vidit gloriam Simonis, & claritatem in auro & argento, & apparatum copioſum: & obſtupuit: & retulit ei verba Regis. 33. Et reſpondit ei Simon, & dixit, ei: Neque alienam terram ſumpſimus, neque aliena detinemus: ſed hæreditatem patrum noſtrorum, quæ iniuſtè ab inimicis noſtris aliquo tempore poſſeſſa eſt. 34. Nos verò tempus habentes vindicamus hæreditatem patrum noſtrorum. 35. Nam de Ioppe & Gazara quæ expoſtulas, ipſi faciebant in populo plagam magnam, & in regione noſtra: horum damus talenta centum. Et non reſpondit ei Athenobius verbum. 36. Reuerſus autem cum ira ad regem, renuntiauit ei verba iſta, & gloriam Simonis, & vniuerſa quæ vidit: & iratus eſt rex ira magna. 37. Tryphon autem fugit naui in Orthoſiada. 38. Et conſtituit rex Cendebæum ducem maritimum, & exercitum peditum & equitum dedit illi. 39. Et mandauit illi mouere caſtra contra faciem Iudææ: & mandauit ei ædificare Gedorem, & obſtruere portas ciuitatis, & debellare populum. Rex autem perſequebatur Tryphonem. 40. Et peruenit Cendebæus Iamniam, & cœpit irritare plebem, & conculcare Iudæam, & captiuare populum, & interficere, & ædificare Gedorem. 41. Et collocauit illic equites, & exercitum: vt egreſſi perambularent viam Iudææ, ſicut conſtituit ei rex.

VERS. 1. ET MISIT REX ANTIOCHVS FILIVS DEMETRII (ſenioris cui cognomen Soter, frater verò Demetrij iunioris cui cognomen Nicanor) EPISTOLAS AB INSVLIS MARIS (ex Rhodo ait Appianus) SIMONI SACERDOTI ſummo, id eſt Pontifici, & Principi Iudææ. Vt hiſtoriam hanc ab ouo intelligas, nota, cùm Demetrius à Tryphone fugatus exul, & captiuus detineretur ab Arſace: Tryphon tyrannus magnam Syriæ partem occupauit. Cleopatra Demetrij vxor cum paucis copijs Seleuciam A profugit, ad quam plures Tryphonis tyrannidem deteſtantes indies transfugiebant. Hæc vt ſe magis in regno corroboraret, Antiochum Demetrij mariti ſui capti fratrem iuniorem ad regnum, & coniugium ſuum inuitauit. Audi Ioſeph. lib. 13. c. 12. *Quamprimum Tryphon rex declaratus eſt abſq; perſona Tryphonem agere cœpit: id quod aduerſariorum partibus non mediocriter profuit. Milites enim perteſi eius moresˌ defecerunt ad Cleopatram vxorē Demetrij, quæ cum in Seleuciam cū liberis ſe incluſerat. Et cùm Demetrij frater*

ter Antiochus cognomine Soter oberraret, nec ab vlla vrbe reciperetur metu Tryphonis, misit ad eum Cleopatra, coniugium suum, & regnum ei offerens: fecit autem hoc partim amicorum suasu, partim quod timeret, ne quidam Seleucienses vrbem Tryphoni traderent.

Porrò Antiochum hunc Iosephus Soterem, id est saluatorem, cognominat; Eusebius: verò & alij Siditem, vel Sedetem à Sida vrbe, vel Ciliciæ, vt vult Eusebius, vel illi vicinæ Pamphyliæ, vt habet Ptolomæus, Strabo, Plinius, & alij, eò quòd in Sida Antiochus hic sit natus vel educatus. Eundem Appianus Pium cognominat. Cleopatra ergo Antiochum leuirum suum fecit maritum & regem adeoq; simul duos fratres viuentes habuit maritos, scilicet Demetrium captum apud Parthos, & Antiochum Sedetem regnantem in Asia, & Syria: cùm ante vtrumque à Philometore patre desponsa fuisset Alexandro Velis regi Syriæ, qui erat patruelis Demetrij: sed vide iustam Numinis in incestos vindictam. Antiochus enim in Perside 2. Machab. 1. 16. occisus fuit: Cleopatra verò Antiocho Grypho filio suo, quem ex Demetrio susceperat, & in regnum euexerat tandem offensa eidem propinauit venenum; sed filius id aduertens, illud ipsum matrē specie officiositatis ebibere coëgit. Illa itaque seipsam veneno suo, quod filio pararat occidit. ita Eusebius, & alij. Porrò Antiochum Gryphum eius ex Demetrio filium occidit Antiochus Cyzicenus eiusdem Cleopatræ ex Antiocho Sedete filius. Rursus Seleucus Antiochi Gryphi filius patris mortem vlciscens Antiochum Cyzicenum patruum suum necauit; Seleucum verò vice versa vltio diuina persecuta est; nam ipse superatus ab Antiocho Eusebe filio Cyziceni in domo regia à Mopseatis in Cilicia, vbi residebat, concrematus fuit. Ita Io[illegible]. Appianus, & alij. Vide hîc quot parricidiorum causa fuerit incestus Cleopatræ, & Antiochi Sedetis. Ipsa enim trium Syriæ regum fuit vxor, nimirum primò Alexandri Velis, qui erat filius Antiochi Epiphanis; deinde duorum fratrum Demetrij senioris, & nepotum Seleuci, qui Epiphanis fuerat frater senior, nimirum Demetrij iunioris, & Antiochi Sedetis, vt dixi.

VERS. 2. REX ANTIOCHVS SIMONI &c. SALVTEM] Antiochus hîc fuit hostis Iudæorum infestissimus, vt patet v. 27. & seq, sed hic necessitate, & tyrannide Tryphonis inimici sui fœdus cum Simone ambit, eiusque opem implorat, ampla ei & Iudæis concedens priuilegia.

VERS. 5. NVNC ERGO STATVO TIBI OMNES OBLATIONES] Græcè ἀφαιρεματα, id est *oblationes*, scilicet onerum, puta immunitates à prioribus regibus Iudæis indultas, vnde ait: QVAS REMISERVNT TIBI ANTE ME OMNES REGES.

VERS. 6. ET PERMITTO TIBI FACERE PERCVSSVRAM PROPRII NVMISMATIS] hoc signum erat supremi dominij, quod hic Iudæis restituit Antiochus, cùm priùs id eis abstulisset Nabuchodonosor capiens Ierusalem, subiuganque Iudæam, ac ceteri Persarum, & Græcorum reges, qui Nabuchodonosoris regna succesiuè ad se transtulerunt. Quare Iudæi tunc numismate nunc à Chaldæis, nunc à Persis, nunc à Græcis cuso, vtebantur. Cudere enim monetam summæ est potestatis, qualis est regalis, Imperialis, & Ducalis absoluta.

VERS. 7. IERVSALEM AVTEM SANCTAM ESSE, ET LIBERAM] Græcè & *sancta esse libera*, id est sanctum templum, sanctumque eius cultum, ac sanctas eius victimas, vasa, & ritus iubeo esse libera, vt liberè à Simone, & Iudæis exerceri valeant, nec ab aliquo Gentilium impediri aut idolorum victimis, & superstitionibus inquinari queant.

ET QVÆ FVTVRA SVNT REGI] Legendum videtur *regia*; Græcè enim est βασιλικα, quæ [illegible] galia, scilicet iura appellantur. Hęc Antiochus condonat Iudæis. Quid Antiocho responderit Simon tacet Scriptura, sed Ioseph asserit Simonem indulta, & postulata Antiochi libenter acceptasse. VERS. 11.

ET VENIT (Tryphon) IN DORAM FVGIENS PER MARITIMAM] scilicet regionem. Græcè *fugiens per mare*: Vatab. *fugiens in Doram maritimam*. Modū fugę narrat Frontinus l. 2. stratag. c. 13. *Tryphonem*, [illegible] quit, *Syriæ Rex victus cum totam iter fugiens pecuniam sparsit. eaq; sectantes Antiochi equites morantibus effugit.* VERS. 14.

VENIT AVTEM NVMENIVS] quem Simon miserat ad Romanos, vt cum eis fœdus renouaret. Hic attulit litteras Romanorum, tum fœderales ad Simonem, tum inhibitorias ad Ptolemeum, & vicinos reges ne Iudæos infestarent.

LVCIVS CONSVL ROMANVS] Serar. pro *Lucius* censet legendum *Lepidus* qui consul fuit anno sequenti. Verū omnes Codices habent *Lucius*. Quare multi hîc accipiunt L. Furium Philum qui cum Attilio Serrano consul fuit anno vrbis Romę conditæ 617. Sed hi ægrè annos vrbis cum annis Græcorum adæquant. Alij L. Cæcilium Metellum intelligunt, qui consul fuit anno Græcorum 170. sed hi non aduertunt Numenium à Simone missum fuisse Romam ann. 172. Græcorum, ideoque biennio post Metelli consulatum. Quocirca Salianus censet Lucium hunc esse Calphurnium Pisonem, qui anno præcedenti Romæ fuerat cōsul cum collega Popilio, quo finiente ipse Legatos Simonis Româ dimiserat, qui proinde anno sequenti ineunte Ierosolymam ad Simonem peruenerunt. Hunc enim Calphurnium Valer. Max. l. 1. c. 4. Lucium prænominat. VERS. 16

PTOLEMÆO REGI SALVTEM] Hic est Ptolemęus cognomento Physcon vel Euergetes, qui Ptol. Philometori fratri suo iam mortuo, vt dictum est c. 11. v. 18. in regno successit, fuitque crudelis, & incestus. Nam vt de eo ait Iustin. l. 38. *Post quod non mitior in populares qui eum in regnum vocauerant fuit. Siquidem peregrinis militibus licentia cædis data, omnia sanguine quotidie manabant, ipsamq; sororem, filia eius virgine per vim stuprata, & in matrimoniū adscita, repudiauit.* Mox verò eius formam, & figuram ita describit. *Erat enim & vultu deformis, & statura breuis, & sagina ventris non homini, sed belluæ similis, quā fœditatem nimia subtilitas, & pollucida vestis augebat: prorsus quasi astu inspicienda præberentur, quæ omni studio occultanda pudibundo viro erant.* Idem Ptol. Physcon ipso die nuptiarum cum Cleopatra, filiolum eius quem ex Ptol. Philometore fratre suo susceperat, ideoque regni hæredem, in ipso matris complexu occidit, teste Iustino lib. 38. Hic ergo Ptolem. Physcon frater iunior Philometoris dicebatur frater & maritus & gener Cleopatræ, nam ipse filiæ Cleopatræ vim intulit, deinde repudiatâ matre filiam in vxorem duxit, mox populus eum ob nimiam crudelitatem expulit, ac regnum detulit Cleopatræ priori eius vxori, matri, & sorori, ac statuas & imagines eius detraxit ac deiecit: quod ille factum studio sororis existimās, filium quem ex ea susceperat, in Cypro interfecit, corpusque in membra diuisum, & in cista impositum, matri die narali

cius, inter epulas afferri curat. ita Iustinus lib. 38. & 39. Meritò ergo ad hoc crudelitatis, & incestus exemplum scribunt Romani ne illam in Iudæos sibi vicinos exerat.

ERS. HÆC EADEM SCRIPTA SVNT DEMETRIO REGI] qui iam ab Arsace captus detinebatur, sed Romani vel necdum audierant eum esse captum, vt vult Serarius; vel putabant eum pace cum Arsace inita breui liberandum. ET ATTOLO, qui fuit Eumenis filius & Pergami rex, ac moriens populum Romanum scripsit hæredem. ET ARIARATHI. Hic fuit rex Cappadociæ frater Orofernis, pater Demetrii, teste Polybio, Iustino, & Appiano. ET ARSACI. Hic fuit rex Parthorum, qui Demetrium captiuum detinebat.

VERS. 23. ET IN OMNES REGIONES (vicinas nimirum) ET LAMPSACO, ET SPARTIATIS, ET IN DELVM. Nominantur hîc nouemdecim partim insulæ, partim vrbes & regiones, ad quas Romani easdem dedêre literas pro Iudæis, ne eis essent molesti, sed benevoli, eò quòd nonnullæ ex eis nuntijs litteras ad reges iam nominatos deferentibus, in ipso nauigationis cursu adeundæ erant: aliæ Romanis valdè erant addictę, aliæ Iudæis multum nocere, vel commodare poterant. Apud omnes autem Romanorum nomen erat venerabile & formidabile. Hæ Romanorum litteræ eorum potentiam arguunt, sed Iudæis non profuere, imò eis odium gentium conciliarunt, & Antiocho maiorem iram concitarunt, vt patet v. 27.

VERS. 25. ANTIOCHVS (SEDETES) AVTEM REX APPLICVIT CASTRA IN DORAM SECVNDÒ] quia ob hyemem similemúe causam obsidionem primam soluerat: in vere ergo redijt, & secundò Tryphonem in Dora obsedit, ait Lyran. Sed obstat quod sequitur, ADMOVENS EI SEMPER MANVS] id est continuò vrgens obsidionem, premensque Tryphonem. Alij ex Græco vertunt *in secunda*, scilicet die, q.d. secunda die à positis castris Antiochus cœpit oppugnare Doram. Salianus verò *secundò*, inquit, quia vna parte vrbis occupatâ Antiochus alteram partem nouâ & quasi secundâ obsidione cinxit. Planius dicas secundam hanc obsidionem vocari quia Antiochus nouo conatu, nouis viribus, & copijs, nouis machinis Doram è vicino, arctè pressęque obsedit, & concussit vt noua, & secunda videretur esse hæc eius obsidio.

ET CONCLVSIT TRYPHONEM NE PROCEDERET] ne scilicet è Dora egredi posset, patet ex Græco.

VERS. 27 ET NOLVIT (Antiochus rex) EA, scilicet milites, & dona à Simone Pont. missa ACCIPERE] Errat ergo Iosephus, qui ait Antiochum ea accepisse, ob eaq; Simonem inter intimos amicos habuisse. SED RVPIT OMNIA QVÆ PACTVS EST CVM EO: quia videbat se tot copijs terrâ mariq; instructum, Tryphonem ad extrema redegisse, nec Simonis opera indigere: & quia Iudæam quasi Syriæ partem regno suo Asię, & Syrię adiungere volebat: indignabatur enim vnum Iudææ angulum velle se subducere ab amplo suo Asiæ, & Syriæ imperio.

VERS. 28. VOS TENETIS IOPPEN ET GAZARAM] id est Gazam vrbem Philisthinorum: hanc enim expugnauit Simon, cùm Gaza ad Iudæam, & Simonem non pertineret, ideoque eam à Simone repetit hîc Antiochus.

VERS. 31. ET EXTERMINII QVOD EXTERMINASTIS, ET TRIBVTORVM CIVITATVM ALIA TALENTA QVINGENTA] q.d. pro damnis & cladibus, quas locis mihi subditis intulistis, & pro tributis, quæ mihi eripuistis, soluite alia talenta 500.

VERS. 32. ET VIDIT GLORIAM SIMONIS] videtur Interpres legisse κυδικεῖον à κῦδ&, id est gloria; iam legunt κυλικεῖον, id est abacum, in quo reponuntur pateræ, pocula, ceteraque vasa aurea & argentea.

VERS. 33 ET APPARATVM COPIOSVM] tum famulorum, tum armorum, tum militum, tum supellectilium.

ET RESPONDIT EI SIMON] cordatè, æquè ac animosè, scilicet se non aliena, sed sua occupare: Ioppen tamen & Gazam, licet aliena, occupasse iure belli, eò quòd ipsæ priùs suos infestassent.

VERS. 34. NOS VERÒ TEMPVS HABENTES] id est occasionem commodam nacti.

VERS. 35. NAM DE IOPPE ET GAZARA QVÆ EXPOSTVLAS IPSI FACIEBANT IN POPVLO PLAGAM MAGNAM] Ioppenses enim ducentos Iudæos in mari submerserant, vt patet l. 2. c. 12. Gazarenses, id est Gazenses, vtpote Philisthini, Olitani erant Iudæorum hostes infestissimi. Hinc patet per Gazaram non intelligi Gazer, quæ erat in tribu Ephraim, ideoq; ad Iudęos spectans, sed Gazam: hęc enim ad Philisthinos spectabat, non ad Iudæos, ideoque quasi Iudæis infesta à Simone fuit expugnata, & iure belli occupata.

HORVM DAMVS TALENTA 100.] q.d. etsi iure belli iustè occupem Gazaram, tamen ad redimendam vexationem, & vt regibus Syriæ nil demam, sed abundè satisfaciam pro eo, & Ioppe offero ijsdem centum talenta, id est 120. millia aureorum.

VERS. 36 REVERSVS EST AVTEM (Athenobius) CVM IRA AD REGEM] puta ad Antiochum Sedetem, eo quòd Simon negasset ei, quæ postulabat, ac pro millione aureorum, quem petierat rex, Simon tantùm obtulisset decimam circiter partem, scilicet 120. millia aureorum. Rex verò magis iratus fuit indignè ferens se à Simone negligi, sibique ab eo resisti. Hinc aptè vocatus fuit Cendebęus, quę vox Hebr. idem est quod zelus, vel possessio doloris ait Pagnin. in nom. Hebr.

VERS. 37. TRYPHON AVTEM FVGIT NAVI IN ORTHOSIADA.] Orthosias teste Ptolem. l. 5. c. 15. est vrbs Phœniciæ in promontorio quod proximè abest à Cypro, est ergo vrbs maritima. Quare non est Antaradus, vt aliqui putant, quia hęc est mediterranea. multò minùs est Apamia, vt vult Iosephus. Audi Adrich. in descrip. terræ sanctæ p. 187. n. 20. Orthosia & Orthosias, hodie Tortosia vocata, maritima Phœniciæ vrbs est, inter Tripolim & Archimsita: quæ post Christi tempora Episcopali sede inclyta fuit. In hanc vrbem Tryphon è Dora (in qua ab Antiocho Syriæ rege obsidebatur) elapsus, naui aufugit. 1. Machab. 15. Tyr. 13. bell. sacri 2. & 14. bel. sacr. 12. Ptolm.

Porrò Sedetes Orthosiadem cepit, & Tryphonem captum interfecit, teste Strabone lib. 14. Iustino, Appiano, Iosepho, & alijs. Iosephus ait Tryphonem per triennium regnasse; Salianus verò per septennium, occisum enim esse anno Principatus Simonis septimo. Vide hic iustum Dei in homicidam & tyrannum iudicium. Tryphon enim qui Ionatham, & Antiochum regem pupillum sibi creditum occiderat, tertio, vel septimo anno post hanc cædem simili modo à Sedete occisus fuit, iusta vtique talionis pœna.

VERS. 38. ET CONSTITVIT REX CENDEBÆVM PRINCIPEM MARI-

MARITIMVM] id est præfectum classis siue architalassum. Hunc misit Sedetes, vt inuaderet Iudæam.

ET MANDAVIT ÆDIFICARE GEDOREM] Græcè *Cedronem*. Erat vrbs hæc in ingressu Iudææ. Audi Adrichom. in tribu Dan. nu. 28. Gedor quæ & Gador ciuitas tribus Iuda in sorte Dan, sita ad Orientem vallis in terra pascuali, & vberrima. Hanc tempore Ezechiæ regis occupauerunt Simeonitę, pulsis inde quibusdam Chananęis, quod terra hæc aptissima esset gregibus, quibus Simeonitæ abundabant. Posteà hæc ciuitas vocata est Cedro, quam ædificijs muniuit Cendebæus dux Antiochi aduersus Iudæos, iuxta quam & deuictus est a Machabæis.

ET OBSTRVERE] Græcè ἐχυρώσαι, id est munire *portas*, vt Gedor sibi suisque loco arcis, & munitionis, ad quam à Iudæis pressi se reciperent, & in quam rapinas, & spolia Iudæorum conuecherent.

CAPVT DECIMVMSEXTVM

SYNOPSIS CAPITIS.

Simon per Iudam, & Ioannem filios suos profligat Cendebæum. Inde v. 1. Ptolemæus gener Simonis eum inuitans dolosè interficit cum duobus filijs, vt Iudææ se Principem constituat. Denique v. 19. Ioannes superstes Simonis filius à Ptolemæo quæsitus ad necem, præmonitus eius conatus elusit, ac Patri in Ducatu, & Pontificatu successit.

1. ET ascendit Ioannes de Gazaris, & nuntiauit Simoni patri suo quæ fecit Cendebæus in populo ipsorum. 2. Et vocauit Simon duos filios seniores, Iudam & Ioannem, & ait illis: Ego, & fratres mei, & domus patris mei, expugnauimus hostes Israel ab adolescentia vsque in hunc diem: & prosperatum est in manibus nostris liberare Israel aliquoties. 3. Nunc autem senui: sed estote loco meo, & fratres mei, & egressi pugnate pro gente nostra: auxilium verò de cælo vobiscum sit. 4. Et elegit, de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites; & profecti sunt ad Cendebæum: & dormierunt in Modin. 5. Et surrexerunt manè, & abierunt in campum; & ecce exercitus copiosus in obuiam illis peditum, & equitum, & fluuius torrens erat inter medium ipsorum. 6. Et admouit castra contra faciem eorum ipse, & populus eius, & vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, & transfretauit primus: & viderunt eum viri, & transierunt post eum. 7. Et diuisit populum, & equites in medio peditum: erat autem equitatus aduersariorum copiosus nimis. 8. Et exclamauerunt sacris tubis, & in fugam conuersus est Cendebæus, & castra eius: & ceciderunt ex eis multi vulnerati: residui autem in munitionem fugerunt. 9. Tunc vulneratus est Iudas frater Ioannis: Ioannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam ædificauit. 10. Et fugerunt vsque ad turres, quæ erant in agris Azoti, & succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum, & reuersus est in Iudæam in pace. 11. Et Ptolemæus filius Abobi constitutus erat dux in campo Iericho, & habebat argentum & aurum multum. 12. Erat enim gener summi sacerdotis. 13. Et exaltatum est cor eius, & volebat obtinere regionem, & cogitabat dolum aduersus Simonem, & filios eius, vt tolleret eos. 14. Simon autem, perambulans ciuitates quæ erant in regione Iudææ, & sollicitudinem gerens earum, descendit in Iericho ipse, & Mathathias filius eius, & Iudas, anno centesimo septuagesimo septimo, mense vndecimo: hic est mensis Sabath. 15. Et suscepit eos filius Abobi in munitiunculam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam ædificauit: & fecit eis conuiuium magnum, & abscondit illic viros. 16. Et cum inebriatus esset Simon, & filij eius, surrexit Ptolemæus, cum suis, & sumpserunt arma sua, & intrauerunt in conuiuium, & occiderunt eum, & duos filios eius, & quosdam pueros eius. 17. Et fecit deceptionem magnam in Israel, & reddidit mala pro bonis. 18. Et scripsit hæc Ptolemæus, & misit regi vt mitteret ei exercitum in auxilium, & traderet ei regionem, & ciuitates eorum, & tributa. 19. Et misit alios in Gazaram tollere Ioannem: & tribunis misit epistolas, vt venirent ad se, & daret eis argentum & aurum, & dona. 20. Et alios misit occupare Ierusalem, & montem templi. 21. Et præcurrens quidam, nuntiauit Ioanni in Gazara, quia perijt pater eius, & fratres eius, & quia misit te quoque interfici. 22. Vt audiuit autem, vehementer expauit: & comprehendit viros, qui venerant perdere eum, & occidit eos; cognouit enim quia quærebant eum perdere. 23. Et cetera sermonum Ioannis, & bellorum eius, & bonarum virtutum, quibus fortiter gessit, & ædificij murorum, quos extruxit, & rerum gestarum eius. 24. Ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacerdotij eius, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.

VERS. 1. ET ASCENDIT IOANNES DE GAZARIS] id est de Gaza vbi eum loco suo quasi exercitus Ducem reliquerat, & constituerat Simon pater.

VERS. 3. NVNC AVTEM SENVI SED ESTOTE LOCO MEO, ET FRATRES MEI] Græca & Latina Compl. habent: *& fratris mei*, scilicet Ionathæ & Iudę, vt nobis in Ducatu & bellis pro Israele succedatis. Greca addunt: *Vos autem in misericordia idonei estis ætate*, id est vos autem beneficio ætatis estis idonei ad bellandum.

VERS. 4. ET ELEGIT DE REGIONE VIGINTI MILLIA VIRORVM BELLIGERATORVM (bellatorum) ET EQVITES] Hic dumtaxat inuenio equites in castris Simonis, & Iudæorum, cùm in castris Iudæ, Ionathæ, & Simonis hucusque non nisi pedites legerimus, eò quòd Deus Deuter. 17. multiplicationem equorum Iudæis vetuisset.

ET TRANSFERET AVIT PRIMVS] scilicet ipse Ioannes Simonis filius, & exercitus Dux, cuius exemplum ceteri, qui priùs trepidauerant, illicò secuti sunt, quare animosè inuadentes Cendebæum eum cæciderunt, & in fugam compulerunt.

RESIDVI AVTEM IN MVNITIONEM FVGERVNT] puta in Gedorem, quam munierant cap. præced. v. 39.

VERS. 9. DONEC VENIT CEDRONEM (puta Gedorem, hæc enim Græcè vocatur Cedron: hanc ergo hostibus fugientibus insistens Ioannes extorsit) QVAM ÆDIFICAVIT] id est quam ædificauerat & munierat Cendebæus cap. præced. v. 39.

Hoc fuit principium victoriarum, & heroicorum facinorum Ioannis quibus ipse fortiter & feliciter auspicatus est Principatum loco Simonis patris sui, cui iam mors dolo Ptolemęi parabatur. Vide hîc Dei prouidentiam quæ Israeli consuluit per Ioannem, dum Simon pater eius, & Dux per fraudem generi interimitur.

Porrò Iosephus hoc prælium more suo phalerat, ideoque multa falsa admiscet, scilicet quod Simon ipse huic prælio interfuerit, quod per insidias Cendebæum aggressus sit; quod sæpiùs cum eo conflixerit, & semper victor extiterit.

VERS. 11. ET PTOLOMÆVS FILIVS ABOBI CONSTITVTVS ERAT DVX IN CAMPO IERICHO] scilicet à Simone Duce, & Pont. socero suo, vt sequitur. Hic Ptolemæus erat opulentus, ac per opes suas destinabat obtinere Ducatum Iudææ; ideoque Simonem cum filijs, totamque Assamonæorum stirpem delere cogitabat. Vide hîc immane Ptolemæi parricidium & sacrilegium, quo summum Pontificem cuius filiam ipse duxerat vxorem, per fraudem interfecit. Quid non audet ambitio, & regnandi libido?

VERS. 16. ET CVM INEBRIATVS (id est largiore potu exhilaratus) ESSET SIMON] citra ebrietatem tamen. A Vnde Vatabl. vertit *cùm potu satiati essent*. Nam vt ait Nonnius Marcell. *ebrij dicuntur non solùm vinolenti, sed & qualibet re expleti*. Sic fratres Ioseph dicuntur inebriati, id est incaluisse mero Gen. 43. & Psal. 63. *Visitasti terram*, inquit, *& inebriasti eam*. & Cant. 5. 1. *Bibite & inebriamini*, id est, exhilaramini, *charissimi*.

ET OCCIDERVNT EVM ET DVOS FILIOS EIVS] Addit Iosephus & ex eo Hegesippus vxorem Simonis fuisse captam cum filijs excepto Ioanne. Ioannem verò vlturum necem patris, & fratrum obsedisse Ptolemæum, sed obsidionem soluisse, eò quòd Ptolemęus matri eius captæ flagella, aliaque tormenta intentaret, similiaque plura, quæ parum videntur probabilia, imò S. Scrip. dissona, vti ostendit Salianus, & Sanchez.

Præfuit Simon Israeli septem integros annos, cœpit enim anno Græcorum 170. quo occisus est Ionathas eius antecessor 1. Machab. 13. 8. Desijt verò anno 177. Græcorum, vt dicitur v. 14. Quocirca errat Iosippus dum Simoni tribuit 18. annos, eumque occisum dicit à Ptolemęo rege Ægypti, idque iustâ Dei vindictâ, eò quòd cum Spartiatis, & Romanis gentilibus fœdus inijsset. Denique occisus est Simon anno 134. ante Christi natiuitatem.

ET PRÆCVRRENS QVIDEM NVNTIAVIT IOANNI IN GAZARA] id est Gaza vrbe vt dixi. Ioannes hic fuit filius Simonis primarius, vir animosus, & bellicosus, qui Simoni in Ducatu & Pontificatu succesSit: cognominatus fuit Hyrcanus eò quòd Hyrcanos bello superasset, ita Eusebius & S. Thom. Huius Hyrcani heroica facta describuntur l. 4. Machab. Ipse enim cum Antiocho Sedete rege Syriæ fœdus inijt, rege complures auratis cornibus tauros ad templi sacrificia [illegible]. Eumdem regem ad Bellum Parthicum comitatus est: Syriæ plurimas vrbes cepit, Samaritas vicit, Garizitanum templum euertit, Idumęos domuit, ad innouandam Societatem Legatos Romam misit. Tandem post 31. annos Principatus & sacerdotij sui fatis concessit, relicto successore filio suo Aristobulo, qui loco *ducis* nomen *regis* cum diademate primus Assamonæorum assumpsit, & Pontificatui adnexit, & adnexum reliquit fratri suo Alexandro, & Alexandri filio Aristobulo secundo: quo regnante capta à Pompeio Ierosolyma, & Iudęa in prouinciam redacta, & dignitas regia à Pontificali prorsus auulsa est.

Tumque desijt Ducatus, & stirps Assamęneorum, cùm stetisset 130. annos, vt dixi in proœmio; Romani enim Herodem alienigenam constituerunt regem Iudææ, tumque deficiente sceptro de Iuda, venit, natusque est Christus iuxta oraculum Iacobi Genes. 49. v. 9. & 10.

COM-

COMMENTARIA
IN LIBRVM SECVNDVM
MACHABÆORVM.

ARGVMENTVM.

HIc ſecundus liber eſt quaſi continua epiſtola circularis, quâ Iudæi in Iudæa degentes ad Iudæos in Ægypto habitantes perſcribunt clades & calamitates, quas ipſi perpeſſi fuêre ab Antiocho Epiphane, eiuſque filio Eupatore: Item victorias, quas Iudas cælitus ab Angelis, atque ab Onia, & Ieremia adiutus, de iiſdem retulit, ideoque omnes ad Dei laudem, & gratiarum actionem excitant. Totus ergo hic liber in geſtis Iudæi Machabæi, & Martyrum fuſiùs quàm lib. 1. enarrandis conſumitur. Similes circulares epiſtolas ſcripſere Chriſtiani Smyrnenſes, Viennenſes, & Lugdunenſes, quibus ſuorum fidelium martyria, & afflictiones à tyrannis perpeſſas recenſent, quæ extant apud Euſebium lib. 4. hiſt. 15. & libr. 5. cap. 1.

De auctore, & auctoritate huius libri, ceteriſque eum concernentibus dixi in Proœmio libr. 1. Cauſa ſcribendi hanc epiſtolam fuit vt tolleretur ſchiſma inter Iudæos in Iudæa, & in Ægypto degentes, vti dicam c. 1. v. 1.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A v. 1. vſque ad 10. recenſetur pars epiſtolæ ſcriptæ à Ieroſolymitis ad Iudæos in Ægypto degentes anno Græcorum 169. vt patet v. 7. qua eos hortantur vt ipſi quoq; celebrent feſtum Scenopegiæ. Mox à v. 10. vſque ad 20. c. 2. recenſetur alia epiſtola, vel potiùs alia eiuſdem epiſtolæ pars à Ieroſolymitis ſcriptæ anno Græcorum 188. vt patet v. 10. quâ enarrant hiſtoriam dati cælitùs ignis, ideoq; eoſdem hortantur, vt feſtum dati à Deo ignis celebrent. A v. autem 20. c. 2. vſque ad finem libri enarrant geſta Iudæ Machabæi contra Antiochum, Epiphanem, & Eupatorem, eorumque Duces Bacchidem, Timotheum, Nicanorem &c. ac mærtyrium ſeptem fratrum vnà cum matre, Eleazari, & aliorum martyrum.

1. FRatribus qui ſunt per Ægyptum, Iudæis, ſalutem dicunt fratres, qui ſunt in Ieroſolymis, Iudæi, & qui in regione Iudææ, & pacem bonam. 2. Benefaciat vobis Deus, & meminerit teſtamenti ſui, quod locutus eſt ad Abraham, & Iſaac, & Iacob, ſeruorum ſuorum fidelium. 3. Et det vobis cor omnibus, vt colatis eum, & faciatis eius voluntatem, corde magno, & animo volenti. 4. Adaperiat cor veſtrum in lege ſua, & in præceptis ſuis, & faciat pacem. 5. Exaudiat orationes veſtras, & reconcilietur vobis, nec vos deſerat in tempore malo. 6. Et nunc hîc ſumus orantes pro vobis. 7. Regnante Demetrio, anno centeſimo ſexageſimo nono, nos Iudæi ſcripſimus vobis in tribulatione, & impetu, qui ſuperuenit nobis in iſtis annis, ex quo receſſit Iaſon à ſancta terra, & à regno. 8. Portam ſuccenderunt, & effuderunt ſanguinem innocentem: & orauimus ad Dominum, & exauditi ſumus, & obtulimus ſacrificium, & ſimilaginem, & accendimus lucernas, & propoſuimus panes. 9. Et nunc frequentate dies ſcenopegiæ menſis Caſleu. 10. Anno centeſimo octogeſimo octauo, populus, qui eſt Ieroſolymis, & in Iudæa, Senatuſque & Iudas, Ariſtobulo magiſtro Ptolemæi regis, qui eſt de genere chriſtorum ſacerdotum, & his qui in Ægypto ſunt, Iudæis, ſalutem & ſanitatem. 11. De magnis periculis à Deo liberati magnificè gratias agimus ipſi, vtpote qui aduerſus talem regem dimicauimus. 12. Ipſe enim ebullire fecit de Perſide eos, qui pugnauerunt contra nos, & ſanctam ciuitatem. 13. Nam cùm in Perſide eſſet dux ipſe, & cum ipſo immenſus exercitus, cecidit in templo Naneæ, conſilio deceptus ſacerdotum Naneæ. 14. Etenim cum ea habitaturus venit ad locum Antiochus, & amici eius, & vt acciperet pecunias multas

tas dotis homines. 15. Cumque proposuissent eas sacerdotes Naneæ, & ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum. 16. Cùm intrasset Antiochus: apertoque occulto aditu templi mittentes lapides percusserunt ducem, & eos qui cum eo erant, & diuiserunt membratim, & capitibus amputatis foras proiecerunt. 17. Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios. 18. Facturi igitur quinquagesima die mensis Casleu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis: vt & vos quoque agatis diem scenopegiæ, & diem ignis qui datus est quando Nehemias ædificato templo & altari obtulit sacrificia. 19. Nam cùm in Persidem ducerentur patres nostri; sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, vbi erat puteus altus & siccus, & in eo contutati sunt eum ita vt omnibus ignotus esset locus. 20. Cùm autem præteriissent anni multi, & placuit Deo, vt mitteretur Nehemias à rege Persidis, nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem; & sicut narrauerunt nobis, non inuenerunt ignem sed aquam crassam. 21. Et iussit eos haurire, & afferre sibi: & sacrificia, quæ imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & igne, & quæ erant superposita. 22. Vtque hoc factum est, & tempus affuit, quo sol refulsit, qui priùs erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ità vt omnes mirarentur. 23. Orationem autem faciebant omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, ceteris autem respondentibus. 24. Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum: DOMINE Deus omnium creator, terribilis & fortis, iustus & misericors, qui solus es bonus rex, 25. solus præstans, solus iustus, & omnipotens, & æternus, qui liberas Israel de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos: 26. accipe sacrificium pro vniuerso populo tuo Israel, & custodi partem tuam, & sanctifica. 27. Congrega dispersionem nostram, libera eos qui seruiunt Gentibus, & contemptos, & abominatos respice; vt sciant Gentes quia tu es Deus noster. 28. Afflige opprimentes nos, & contumeliam facientes in superbia 29, Constitue populum tuum in loco sancto tuo, sicut dixit Moyses. 30. Sacerdotes autem psallebant hymnos, vsquequo consumptum esset sacrificium. 31. Cùm autem consumptum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfundi. 32. Quod vt factum est, ex eis flamma accensa est: sed ex lumine, quod refulsit ab altari, consumpta est. 33. Vt verò manifestata est res, renuntiatum est regi Persarum, quòd in loco, in quo ignem absconderant hi qui translati fuerant sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias & qui cum eo erant, purificauerunt sacrificia. 34. Considerans autem rex, & rem diligenter examinans, fecit ei templum vt probaret quod factum erat, 35. & cùm probasset, sacerdotibus donauit multa bona, & alia atque alia munera, & accipiens manu sua tribuebat eis. 36. Appellauit autem Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

HInc patet hanc epistolam, vtpote scriptam anno 188. Græcorum, datam fuisse post gesta Iudæ, Ionathæ, & Simonis lib. 1. descripta, ideoque aptè subnecti fini libri primi. Liber primus enim finitur in morte Simonis, quæ contigit anno Græcorum 177. Quare vndecim annis post Simonis mortem scripta fuit hæc epistola, siue liber hic secundus Machab. Prior verò epistolæ pars scripta anno 169. Græcorum, scripta fuit paulò antè captiuitatem, & cædem Ionathæ: hæc enim facta est à Tryphone anno 170. Græcorum, vt dictum. Ionathæ successit Simon, vt dictum est lib. 1. cap. 13. v. 41. Quare pars hæc epistolæ hoc ordine temporis collocanda foret l. 1. c. 12. ante v. 39.

VERS. 1. FRATRIBVS QVI SVNT PER ÆGYPTVM IVDÆIS SALVTEM DICVNT FRATRES, QVI SVNT IN IEROSOLYMIS IVDÆI] Ægyptus enim abundabat Iudæis, tum quia eis erat vicina, tum quia Ptolemæus Lagi primus post Alexandrum Magnum Ægypti rex 120. millia Iudæorum captiua in Ægyptum duxerat, tum quia iam recenter sub Ptolem. Philometore Onias filius Oniæ tertij Pont. templum magnificum Heliopoli in Ægypto construxerat simile Ierosolymitano, ibique Pontifica agebat, ad quod proinde multi Iudæorum confluebant, præsertim quia in Ægypto tuti erant à Seleucidis, puta ab Antiochis, & Demetrijs, qui continuè Iudæam infestabant. Scribunt ergo Iudæi è Ierosolymis ad Iudæos, qui erant in Ægypto, quasi ad fratres, id est cognatos, & contribules suos amicas, & fraternas litteras, tum vt eos in vera fide, religione, & vnione cum Synagoga siue Ecclesia contineant, ne scilicet à Ierosolymis, & templo faciant schisma ob templum suum Heliopolitanum, sicut eodem tempore Iudæi in Samaria degentes erigendo templum in monte Garizim schisma fecerunt à Iudæis, & templo Ierosolymitano, vt patet Ioan. 4. Vide de templo Heliopolitano Iosephum lib. 12. cap. 1. & lib. 13. cap. 6. Ad schisma ergo hoc tollendum, Iudæi è Ierosolymis, ac Iudas hanc epistolam scripserunt ad Iudæos in Ægypto commorantes.

ADAPERIAT COR VESTRVM IN LEGE SVA] q. d. Deus luce cælesti per gratiam suam vos illuminet, & inflammet vt legem eius plenè cognoscatis, & cognitam adimpleatis, præsertim verò vt à templo vestro Heliopolitano Pontifice proprio, & sacrificijs à Deo vetitis ibidem ad Ierusalem, nostrumque tem- VERS. 4.

templum & Pontificem Ionatham poſtliminio re- A deatis. Deus enim vetuerat alibi, quàm in templo Ieroſolymitano ſibi ſacrificari. Deuter. c. 12. v. 11. & Leuit. 7. 3.

ET FACIAT PACEM] tum à bellis, tum potiùs à templi diuiſione, & ſchiſmate, vt nobiſcum in vnã ſynagogam coaleſcatis, & ad vnum nobiſcum templum conueniatis, ibique feſtum ſcenopegiæ, vt ſequitur, celebretis.

VERS. 7. REGNANTE DEMETRIO (iuniore dicto Nicanore, Demetrij Soteris filio) ANNO 169.] Græcorum, hic enim fuit annus tertius regni Demetrij, qui poſt triennium, anno ſcilicet 172. Græcorum, captus fuit ab Arſace rege Partorum, vt dictum eſt 1. Machab. 14. v. 1. & 3.

EX QVO RECESSIT IASON] de quo c. 4. v. 7.

VERS. 8. PORTAM SVCCENDERVNT] q.d. inſtigante impio Iaſone Antiochus per ſuos ſatellites portas Ieruſalem, & templi ac reliquarum Iudææ ciuitatum B ſuccendit. Verùm ORAVIMVS AD DOMINVM, ET EXAVDITI SVMVS, vt per virtutem Iudæ Machabæi templi profanati fieret purgatio, nouaq; dedicatio, in quo proinde iam nouè dedicato OBTVLIMVS SACRIFICIVM, reliquaq; in priſtinum ſtatum reſtituimus, nimirum ACCENDIMVS LVCERNAS ſeptem in candelabro aureo ſepticipiti, ET PROPOSVIMVS PANES 12. tribus Iſrael in menſa panum propoſitionis.

VERS. 9. ET (id eſt idcirco) NVNC FREQVENTATE (& frequentando celebrate) DIES SCENOPEGIÆ] id eſt feſtum Encæniorum inſtitutum à Iuda Machabæo in memoriam purgationis, & nouæ dedicationis templi ab eo factæ, idque die 25. menſis Caſleu, qui noſtro Nouembri reſpondet. Nota feſtum ſcenopegiæ propriè erat feſtum Tabernaculorum, quod per octo dies celebrabatur in menſe Tiſri, id eſt in C Septembri, hîc verò per Catachreſim feſtum Encæniorum vocant feſtum ſcenopegiæ, quia hoc illi erat ſimile: vtrumque enim celebrabatur magnâ totius populi lætitiâ cum ramis, thyrſis, tubis, & tympanis per octo dies, vt patet 1. Machab. 4. 52. & 2. Machab. 10. 6. vbi dicitur feſtum Encæniorum inſtitutum, & celebratum fuiſſe *in modum* feſti *Tabernaculorum*, vnde vocatur *Scenopegia Caſleu*, non Tiſri. Hortantur ergo, vt Iudæi in Ægypto celebrent feſtum Encæniorum per viridium ramorum geſtationem, per clangorem tubarum, ſimiliaque ſigna lætitiæ, non autem vt in templo Heliopolitano victimas Deo offerant: hoc enim lege Dei erat vetitum. Sic Machabæi profugi in montibus celebrarunt Scenopegiam cum thyrſis ſine ſacrificiis, vt patet c. 10. 6.

VERS. 10. ANNO 188. (Græcorum) POPVLVS QVI EST IN IEROSOLYMIS, ET IN IVDÆA, SENATVSQVE ET IVDAS] Hic Iudas, ait Rupert. l. 10. de victor. verbi Dei ca. 15. Serarius, Salianus, Mariana, & alij, videtur eſſe auctor huius poſterioris epiſtolæ, adeoque totius huius libri ſecundi Machab. nimirum Iudas Eſſenus, qui, vt ait Ioſephus lib. 13. c. 19. hoc tempore ob donum prophetiæ magnæ apud omnes erat exiſtimationis, & poſt 20. annos Antigono Ioannis Hyrcani filio mortem prædixit, quæ & paulò pòſt ſecuta eſt. Additque Ioſephus eius prædictiones numquam fefelliſſe, ſed reipſa ſemper euenisſe.

Sanchez tamen putat hunc Iudam fuiſſe Ioannis Hyrcani Ducis & Pontificis filium, qui hoc tempore patri ſucceſſerat, eratque Dux & Pontifex Iſraelis teſte Ioſepho lib. 20. Antiq. c. 8. Vbi addit Iudam hunc alio nomine dictum fuiſſe Ariſtobulum, ac per vnum annum dumtaxat regnaſſe: quare mortuum ſine filio, regnum & Pontificatum reliquiſſe fratri ſuo Alexandro, qui alio nomine dictus eſt Iannæus. Verùm obſtat quod hic Iudas ſiue Ariſtobulus primus ſibi diadema impoſuerit, ſeque regem Iudææ nominarit, ac matrem ſuam fame necarit in vinculis: fratrem verò ſuum Antigonum iam nominatum occiderit; reliquos autem fratres in vinculis habuerit quoad vixit, teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. c. 19. & 20. quæ omnia Scriptore hagiographo videntur indigna. Adde Ariſtobulum hunc regnaſſe anno non 188. Græc. hîc dicitur, ſed 206. Græc. vti oſtendit Salianus, & alij. Quare hoc anno 188. adhuc Iſraëli præerat pater Ariſtobuli Ioannes Hyrcanus, cuius proinde potiùs quàm Ariſtobuli filij, erat ſcribere hanc epiſtolam. Denique Bellarm. l. 1. de Verbo Dei c. 15. putat hunc Iudam eſſe Iudam Machabæum. Verùm is iam ante 36. annos in prælio occubuerat.

Porrò hîc incipit poſterior epiſtola, hicque eius eſt titulus. Duas enim hîc iungi epiſtolas cenſent Rupert. lib. 10. c. 15. Gloſſa Lyran. Bellarm. Melchior Canus l. 2. de locis c. 11. Medina lib. 6. de fide c. 13. Sed veriùs videtur non duas, ſed vnam dumtaxat eſſe epiſtolam ſcriptam an. 188. Græc. in qua tamen refricent, & renouent epiſtolam à ſe ſcriptam anno 169. Græc. q.d. hæc quidem illo anno ſcripſimus, hoc autem anno ſcribimus vobis quæ ſequuntur: ſed pro ea locutione repetunt ſalutationem cum appoſitione propriorum nominum, eorum qui literas mittunt, & eorum ad quos mittuntur, quæ initio fuerant prætermiſſa. Ita Salianus & Sanchez.

ARISTOBVLO MAGISTRO PTOLEMÆI REGIS, QVI EST DE GENERE CHRISTORVM (id eſt victorum oleo ſancto) SACERDOTVM] Ariſtobulus hic, ait Rabanus, fuit natione Iudæus, ſed peripateticus philoſophus eſſe agnoſcitur, qui ad Philometorem Ptolemæum explanationum in Moyſen commentarios ſcripſit, vt chronographi produnt. ita Raban. Intelligit autem Euſebium, cuius illa ſunt verba in chron. ſub init. regni Philom. *Ariſtobulus*, inquit, *cuius ſecundus Machabæorũ liber initio meminit, quemq; Ariſtotelicæ peritum fuiſſe philoſophiæ conſtat, ſimiliter manus, & cetera membra, quando de Deo dicũtur, intelligenda eſſe in libro, quem ad Ptolemæum ſcripſit; declarat &c.* Idem aſſerit Clemens Alexandrinus lib. 5. Strom. Addit Euſeb. eum oriundũ fuiſſe ex Pareadi, vbi Iordanis eſt origo. *Videtur autem*, ait Salianus, D *nomen magiſtri regis adeptus, vel ex illo ſcripto libro, in quo regem Philometorem docebat, vel quod eum de rebus Moſaicæ legis doceret, quæ deinde libro illo ſit complexus.* Alij tamen cenſent eum fuiſſe magiſtrum Ptolemæi Lathuri, qui fuit filius Ptole Phyſcon: hoc enim verba ſonare videntur: Nam vt ait Rupert. loco citato, *conſueuerant Ægypti reges iam inde à temporibus Ptol. Philadelphi (qui legem per 72. ſibi fecit interpretari) magiſtros habere Iudæos.* Vbi nota Phyſcon erat frater iunior Philometoris: vnde ei illiberi defuncto in regno ſucceſſit, iſque hoc tempore regnabat: vnde filio ſuo Lathuri Ariſtobulum ſacerdotem Iudæum videtur dediſſe magiſtrum.

GRATIAS AGIMVS IPSI, VTPOTE QVI ADVERSVS TALEM REGEM DIMICAVIMVS] qui poſteà in Perſide occiſus fuit à ſacerdotibus Deæ Naneæ, vt ſequitur. VERS. 11

Quæres

Quæres, quisnam fuerit hic rex? Primò aliqui censent fuisse Antiochum magnum, qui pater fuit Antiochi Epiphanis ac cum Hannibale contra Romanos pugnans, victus est à Scipione, qui inde cognomen Asiatici accepit. Verùm hic Antiochus ante annos 58. erat defunctus, nimirum anno 124. Græc. Adde, hic Iudæorum non fuit hostis, sed amicus, teste Iosepho l. 12. c. 3.

Secundò, alij accipiunt Antiochum Epiphanem, qui Iudæorum, & templi fuit hostis acerrimus. Ita Torniellus, Bellarm. loco citato, & Pererius lib. 9. in Danielem. Verùm Epiphanes non fuit occisus in templo Naneæ, vt hîc dicitur, sed in Babylone percussus à Deo expirauit, vt audiemus ca. 9. Respondet Iman. Sa epistolam hanc non habere auctoritatem S. Scrip. sicut nec alias epistolas Spartiatarum, Romanorum, & aliorum hisce libris citatas, ac proinde falli posse, & errare, sed S. Script. solùm narrare ita illos scripsisse. Verùm hoc durum est dicere. Sic enim idem de toto hoc libro, qui est Epistola Iudæ, & Ierosolymitarum ad Iudæos Ægyptos dici posset: quod absit.

Tertiò, & verosimillimè Serarius, & Salianus hîc, ac Rupert. l. 10. de victor. verbi Dei c. 16. Michael Medina l. 6. de recta in Deum fide c. 13. Sigonius in l. 2. Sulpitij censent hunc esse Antiochum Sedetem filium Demetrij Soteris, & fratrem Demetrij Nicanoris, qui Nicanore ab Arsace capto regnum Asiæ, & Syriæ occupauit: hic enim vt audiuimus lib. 1. c. 15. sub Simone Pontifice, & sub Ioanne Hyrcano Simonis filio Iudæos afflixit, & Ierosolymam, in eaque Ioannem teste Iosepho obsedit, sed vrgente bello Parthico cum Ioanne & Iudæis pacem iniit, eosque secum contra Parthos duxit, vbi & perijt. Sedetes enim hoc tempore regnabat, cùm Epiphanes, eiusque pater iam pridem erat vita functus.

VERS. 12. IPSE (Deus) ENIM EBVLLIRE FECIT DE PERSIDE EOS, QVI PVGNAVERVNT CONTRA NOS ET SANCTAM CIVITATEM] puta Ierosolymam quam Sedetes obsedit teste Iosepho. Hic versus difficilis est, nam τὸ *de Persida* non est in Græco hoc loco, sed in fine versus hoc modo: *Ipse enim ebullire fecit eos, qui pugnauerunt contra nos, & sanctam ciuitatem in Persidem.* Vnde Salianus pro *de Persida* censet legendum *in Persidem*, vt sensus sit. q. d. Deus fecit, vt Sedetes hostis noster magnis copijs, & ardoribus quasi ebulliens, & æstuans irrueret in Persidem ibique periret. Verùm omnia exemplaria habent *de Persida*. Quare nonnulli hunc sensum dant. q. d. Deus fecit, vt Sedetes non solùm ex Syria, sed etiam ex Persida magnas colligeret copias ex reliquijs, quas ibi frater eius Demetrius Nicanor victus, & captus ab Arsace reliquerat. Vnde & factum est, vt instar fratris sui ibidem à Persis cæderetur. Verùm hic sensus non rectè cohæret cum eo, quod sequitur. *Nam cum in Persida &c.* vbi eius cædes narratur.

Dico ergo pro *ebullire fecit*, Græcè est ἐυξέβρασε, id est eiecit, expuit, euomuit; ἐυβράλεον enim significat eijcere, ebullire, exæstuare, exundare, expellere, ac tribuitur mari, quod in æstu efferuescens conchylia, & cadauera in littus eijcit: item ollæ bullienti quæ exundans spumas, aquasque euomit, vnde ἐυβρασίσοντα vocantur reliquiæ nauis è naufragio in littus reiectæ: item papulæ, quę post morbum in labijs erumpunt. Sensus ergo est q. d. Deus fecit Ant. Sedetem hostem nostrum cum suis copijs feruentibus ebullire de Persida, id est eum quasi morticinum siue cadauer eiecit, expulit, euomuit de Persida: nam fecit vt in Persida in templo Naneæ volens illud expilare, à sacerdotibus occideretur, vt sequitur. Ergo τὸ *ebullire* tria significat. Primò magnam copiam, & ardorem militum Sedetis, scilicet quod quasi muscę, vel ranę numerosissimę ex aqua, id est ex Syria, & Persida ebullierint, & inuaserint Persidem omnibus vndiq; ad eam prædandam confluentibus. Secundò quod in Persida magno numero sint occisi, & mortui, sicut muscæ, & ranæ paulò postquam natæ sunt ex aqua, in eadem suffocantur, & moriuntur. Tertiò quod Persia eos iam cadauera factos à se in sepulchra, & abyssum expulerit, & eiecerit, sicut mare cadauera exputt, & in littus euomit.

B NAM CVM IN PERSIDE ESSET DVX IPSE] q. d. cùm Ant. Sedetes rex, & dux exercitus Persidem inuaderet, ET CVM IPSO IMMENSVS (Græcè ἀνυπόξατος, id est *irresistibilis* (cui resisti vix poterat) EXERCITVS, CECIDIT (Græcè κατεκόπησαν, sd est *percussi sunt*) IN TEMPLO NANEÆ differentiunt à Script. & inter se historici prophani (ideoque non eis sed S. Scrip. hic credendum est) de modo necis, & mortis Ant. Sedetis. Nam Ioseph. & Iust. l. 38. asserunt eũ in prælio à Parthis siue Persis occisum. Appianus in Syriacis asserit eum à Parthis victum seipsum interemisse. Ælianus l. 10. de anim. cap. 34. eum se præcipitem deiecisse. Eusebius *Arsaches Parthus*, inquit, *Antiochum interfecit*. Alij putant eum à fratre suo Demetrio ab Arsace dimisso, ac regnum suum repetente fuisse occisum. Verùm hæc dissensio arguit eos nil certi hac de re habuisse, ac varijs falsisque vulgi rumoribus fidem habuisse. Quare credendum est S. Scrip. quæ hîc asserit eum in templo Naneæ cùm illud expilare vellet, a sacerdotibus lapidatum, & occisum. VERS. 13.

Porrò Nanea erat Dea Gentilium, quæ vel fuit Diana, vt opinatur S. Tho. Lyr. Perer. & Pagnin. in nom. Heb. *Nanea*, ait, *lingua Persica est Diana*, vel potiùs Venus, vti ex Agathia, Berosо, Clemente, Athenodo, Symmacho, Gyraldo, & alijs ostendit Serarius, & Salianus; Persæ enim eam Venerem, quàm Dianam colebant, sed quæ sequuntur magis congruunt Veneri.

ETENIM CVM EA HABITATVRVS VENIT AD LOCVM (templum Naneæ) ANTIOCHVS, ET AMICI EIVS, ET VT ACCIPERET PECVNIAS MVLTAS DOTIS NOMINE] Pro *habitaturus* Græcè est συνοίκειν, id est habitaturus cùm illa quasi cum coniuge sua. Finxit ergo Antiochus se cum Dea Nanea velle coniugium inire, vt hoc honesto prætextu templum eius expilaret, quasi omnia eius donaria loco dotis accepturus foret, sed sacerdotes fraudem, & spolium subodorati, dotem non gemmarum, sed lapidum dederunt, id est lapidauerunt, & occiderunt. VERS. 14.

Porrò prisci reges nonnulli olim volebant haberi, quasi Dij quidam terrestres, ac proinde cum Deabus coniugia se inire iactabant. Audi Senecam l. 1. suasoriarum. *Desponderunt Athenienses Antonio in matrimonium Mineruam: Antonius ait se ducturum, sed dotis nomine imponere se illis mille talenta.* Sic Antiochus Gryphus Lunę se maritum iactauit; Numa Egeriæ, Anchises Veneris (ex qua fingitur Æneam genuisse) Heliogabus Vranię, Peleus Thetidis; vnde nonnulli putant à Peleo ritum illum manasse, quo Veneri Thetidem, id est mare quotannis in

festo Ascensionis solenni ritu iacto in mare annulo sponsalitio sibi despondent. Porrò horum cum Deabus regalium connubiorum luculenti testes sunt Iosephus, Plutar. in vita Marci Crassi, Xiphilinus, Herodotus, Isocrates, & Suetonius, qui in vita C. Caliguleę c. 21. scribit eum se Veneris maritum vendicasse.

VERS. 15. CVMQVE PROPOSVISSENT (promisissent Ant. Sedeti se illi pro dote daturos) EAS (pecunias) SACERDOTES NANEÆ, ET IPSE CVM PAVCIS INGRESSVS ESSET INTRA AMBITVM FANI, quasi sacros nuptiarum ritus celebraturi, CLAVSERVNT TEMPLVM.

VERS. 16. CVM INTRASSET ANTIOCHVS, APERTOQVE OCCVLTO ADITV TEMPLI (in superiori laqueari, vel in parietibus templi, inde) MITTENTES LAPIDES (Græcè *lapidibus fulminantes*) PERCVSSERVNT DVCEM (regem Ant. Sedetem) ET DIVISERVNT MEMBRATIM, ET CAPITIBVS AMPVTATIS FORAS PROIECERVNT] in eius milites, & vulgus spargentes Sedetem cum suis ab aliquo Deo Antiochi tiuali, qui Deam Naneam sibi ambiebat sponsam cæsum, & fulminatum esse, ne ipsi quasi necis auctores à militibus Sedetis cæderentur. Atque hinc tam variæ in vulgus de morte Sedetis, vtpote occulta, emanarunt sententiæ, quas ex Iustino, Appiano, & alijs recensui v. 13.

Itaque Iudæi hic pro cæso Sedete tanto tyranno, & hoste suo Deo gratias agunt. Quare ridiculè Scaliger, & nonnulli alij scribunt Antiochum in templo Naneæ non cæsum, sed fuga elapsum saluum Antiochiam redijsse.

VERS. 18. FACTVRI IGITVR QVINTA ET VIGESIMA DIE MENSIS CASLEV PVRIFICATIONEM TEMPLI] hoc est celebraturi die 25. Casleu festum Encæniorum in memoriam purificationis, & nouæ dedicationis templi factæ à Iuda Machabæo 1. Machab. 4. vers. 52.

NECESSARIVM DVXIMVS SIGNIFICARE VOBIS VT ET VOS QVOQVE AGATIS DIEM SCENOPEGIÆ, id est festum Encæniorum simile Scenopegiæ, vt dixi v. 9. ET DIEM IGNIS] Eadem enim die 25. Casleu cū in Encænijs iam dictis offerrent sacrificia ignis, à Deo cælitus in illa missus fuit ad ea comburendum, ideoque institutum est festum dati ignis quod eodem die 25. Casleu, vel certè postero die (vt festum ignis proprium sibi haberet diem) celebrabatur: cuius rei historia fusè in sequentibus enarratur.

VERS. 19. NAM CVM IN PERSIDEM (id est in Chaldæam siue in Babylonem à Nabuchodonosor) DVCERENTVR PATRES NOSTRI] Chaldæa hîc vocatur Persia, tum quia multi Iudęi abducti in Chaldęam sparsi fuere per Persiam, Mediam, aliasque regiones Chaldæis subditas: tum quia tempore Nehemiæ, quo datus fuit ignis, monarchia Chaldæorum translata erat ad Persas: tum enim Artaxerxes rex Persarum dominabatur tam Chaldæis quàm Persis: quare omnes regiones tunc Persis subiectæ, inter quas erat Chaldæa, vocatur Persia, vti ex S. Chrys. Lucano, & alijs probat Serarius.

ACCEPTVM IGNEM DE ALTARI ABSCONDERVNT IN VALLE VBI ERAT PVTEVS ALTVS ET SICCVS] id est ignem in puteo, qui erat in valle, absconderunt. Ignis hic, vt pater Leuit. 9. 24. primitus à Deo datus fuit Aaroni, cùm is primò in altari à Mose fabricato sacrificium obtulit: hoc enim igne cælesti concrematum fuit, vt scilicet Deus illud approbaret, sibique gratum ostenderet; vnde & iussit illum ignem additis lignis & fomentis deinceps semper conseruari, vt non nisi illo igne diuino posterorum sacrificia Deo comburerentur Leuit. 6. 12. vnde c. 10. 61. Deus occidit Nadab, & Abiu eò quòd igne prophano thurificassent. Exciso verò à Chaldæis cum vrbe altari, & templo ignem hunc ne periret sacerdotes extulerunt, & absconderunt in valle, & puteo iam dicto, sperantes Deum ignem hunc post suum è Babylone reditum resuscitaturum. Ita Rupert. l. 10. de victor. verbi Dei c. 18. *Ignem*, ait, *morientem. qui nutriri non poterat, qui non conseruaretur non habebat, illi resuscitandum commiserunt, in quo est spes resurrectionis mortuorū, nec eos fefellit spes. Quomodo?* quia hanc eorum spem Deus hic per Nehemiam explicuit. Simili modo horū sacerdotum fidem, spem, & pietatem laudat S. Ambr. l. 1. Offic. c. 14. *Nō illis*, inquit, *studio fuit aurum defodere: argentū abscondere, quod seruarent posteris suis, sed inter extrema sua honestatis curam habentes sacrum ignem seruandum putarunt: ne eum vel impurum contaminarent, vel defunctorum sanguis extingueret, vel deformium ruinarū aceruus aboleret. Abierunt itaque in Perfidem solâ religione liberi, quoniam sola illis per captiuitatem extorqueri nequiuit. Post plurimū verò temporis quando placuit Deo, dedit hanc mentem regi Persarum, vt instaurari in Iudæa templum, & legitimos reparari Hierosolymis vsus iuberet. Cuius gratia muneris Nehemiam sacerdotem Rex Persarum direxit. At ille secum direxit illorum sacerdotum nepotes, qui profecturi de patrio solo, sacrum ne periret ignem absconderant.*

VT MITTERETVR NEHEMIAS A REGE PERSIDIS] Nehemias ter missus fuit à rege Persidis in Iudæam, primò à Cyro anno primo monarchiæ eius: tunc enim Nehemias cum Zorobabel, Esdra & Iesu Pont. è captiuitate Babylonica rediit in Ierusalem, adeoque vnus fuit è redeuntium primoribus, & Ducibus, vt patet 1. Esdræ 2. v. 2. & Nehemiæ 7. v. 7. & 65. secundò missus fuit ab Artaxerxe Longimano an. regni eius 20. Nehem. 2. 1. tertiò ab eodem missus fuit an. regni sui 32. vt patet Nehem. vlt v. 6. Quæritur ergo de qua missione hic sit sermo, & consequenter, quando contigerit hæc missio ignis de cælo facta Nehem. Franc. Ribera lib. 5. de templo c. 17. verisimiliter hæc de secunda missione accipit, hæc enim propria fuit missio filius Nehemiæ. Quare hæc contigisse an. 20. Artaxerxis in festo Tabernaculorum, quod primum solenniter celebrauit Nehemias post suum è Perside reditum, vt patet Nehem. 7. ideoque illo festo, cùm iuxta legem sacrificia statuta offerret ignem è cælo à Deo missum, sacrificia inflammasse & consumpsisse. Quocirca in memoriam huius beneficij Iudæos deinceps festum dati ignis celebrasse ipso festo Tabernaculorum, quo primitus erat datus, atque hac de causa hîc dici v. 9. *Et nunc frequentare dies scenopegiæ.* VERS. 20

Verùm probabilius est datum à Deo fuisse ignem paulò pòst primam Nehemiæ missionem factam à Cyro, nimirùm anno sexto Darij Hystaspis die tertio mensis Adar, id est Februarij. Tunc enim perfecta fuit fabrica noui templi, eiusque facta est solennis dedicatio cum oblatione plurimarum victimarum, vt patet Esdræ 6. v. 15. & 16. Ergo tunc datus fuit cælitus ignis sacer: quo victimę comburendæ erant iuxta Leuit. 6. 12. vbi vetatur ne igne communi, & prophano victimæ crementur, idque iubetur, vt sacerdotes ignem sacrum è cælo missum

missum Leuit. 8. semper foueant, & conseruent. Alioqui enim Hebræi per annos 70. (tot enim fluxerunt ab anno sexto Darij, quo dedicatum est per sacrificia templum vsque ad an. 20. Artaxerxis, qui Nehemiam secundò misit in Iudæam) caruissent in templo igne sacro, omnesque suas victimas per ignem laicum, & prophanum immolassent, quod Deus lege sua vetuerat.

Dices: anno sexto Darij Nehemias erat iuuenis, ac digniores eo erant Zorobabel, Esdras, & Iesus Pontifex: quare ijs potiùs tribuenda foret hæc ignis missio quàm Nehemiæ. Resp. omnes hi erant coæui Nehemiæ, ideoque cum eo ætate pares vel suppares. Nehemiæ autem hæc potiùs tribuuntur, quàm alijs. Primò ob zelum religionis, quæ præcellebat. Secundò, ob eius nobilitatem & dignitatem, fuit enim ipse vnus è primis Iudæorum à Babylone redeuntium Ducibus. Tertiò, quia ipse in magno honore fuit apud Artaxerxem, adeoque eius pincerna; vnde ab eo creatus fuit Gubernator, & Princeps Iudææ, ac Ierosolymæ muros, & domos reædificauit; vrbemque optimis legibus imbuit, & stabiliuit, quæ omnia patent ex libro Nehemiæ.

Dices secundò: ex dictis sequitur die tertia Adar, id est Februarij quo datus fuit ignis, celebrandum esse festum ignis, non autem die 25. Casleu, vt hîc dicitur. Resp. ante Antiochum Epiphanem & Iudam Machabæum festum ignis celebratum fuisse eo die, quo datus erat, scilicet die tertio Adar. Verùm quia Ant. Epiphanes templum prophanans, ignem sacrum quoq; cælitus datum extinxit, vel sustulit; hinc Iudas Machabæus templum purificans, ac altare & victimas restituës die 25. Casleu eodem die ignem hunc sacrum à Deo rursum accepit, ideoque eodem, vel certè postero die quasi proprio festum dari, vel potiùs redditi ignis celebrandum sanxit. Iudas enim extincto igne sacro non poterat sacrificare igne prophano: hoc enim lege erat vetitum, quare necesse fuit, vt Deus ignem hunc restituerit. Id fecit cùm è lapidibus templi, & altaris olim sub Nehemia ignitis, rursum sub Iuda Dei iussu ignis hic sacer emicuit, vt disertè asseritur c. 10. 3. vbi de Iuda dicitur: *Et purgato templo aliud altare fecerunt, & de ignitis* (olim sub Nehemia) *lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt.* Hoc autem contigit in purificatione, & noua dedicatione templi, quæ à Iuda facta est die 25. Casleu, vt ibidem dicitur v. 5. ita Sanchez: lapides, inquit, ignitos illos intelligo, quos Nehemias aquâ crassâ perfudit, quam imbiberunt primùm, deinde igne, qui ex aqua illa exarsit combusti sunt: quare in lapidibus hisce videntur sacri ignis semina in posterum esse seruata: nam ex illis tempore Iudæ eadem flamma emicuit. Ita quoque Serarius qu. 13. Vnde Gorionides: *Cùm*, inquit, *composuissent ligna, non inuenerunt ignem sanctum, sed clamarunt ad Dominum: & exijt ignis à lapide, qui erat altari suppositus, adijcientes ei ligna durauit ille ignis vsque ad captiuitatem tertiam*, quæ videlicet accidit Vespasiani tempore. Errant ergo Hebræi dicentes ignem sacrum, & cælestem defuisse in secundo templo, quod post reditum è Babylone ædificatum est.

VERS. 21 ET SACRIFICIA QVÆ IMPOSITA ERANT, IVSSIT SACERDOS NEHEMIAS ASPERGI IPSA AQVA] idque bis; semel ad victimas concremandas, secundò ad lapides igniendos, eisque vim igniendi inserendum, de quo v. 31. & 32. Ita Sanchez.

TEMPVS AFFVIT, QVO SOL REFVLSIT, QVI PRIVS ERAT IN NVBILO, ACCENSVS EST IGNIS MAGNVS] Videtur Deus hîc sole vsus, eiusque radijs ex aqua crassa eduxisse vapores crassos, illosque assiduè radijs ipsius siderando inflammasse, itaque ignem produxisse vti producuntur in aëre ex vaporibus vi solis cometæ, stellæ errantes, ignes fatui, halones, dracones igniti &c. VERS. 22.

Tropol. Ignis hic repræsentat Spiritum S. qui in specie ignis sedit super Apostolos in die Pentecostes, eisque igneas mentes & linguas indidit vt totum orbem igne amoris diuini accenderent, adeoque homines instar aquæ crassæ frigidos, & torpidos, efficerent igneos, & flammeos. Ita S. Ambr. lib. 1. Offic. 14. *Ille*, inquit, *ignis typus Spiritus S. fuit, qui descensurus erat post Domini ascensionem, & remissurus peccata omniũ: qui quasi ignis inflammat animum, ac mentem fidelem.* Vide Riberam l. 5. de templo c. 17. vide quoque ea, quæ de hoc igne fusè annotaui Leuit. 9. 23. vbi 17. analogias huius ignis. & charitatis recensui. Audi S. Chrys. hom. 11. ad Hebr. *Nonne*, ait, *admirantur ignem olim descendentem omnia cõsumpsisse? Potest fieri, vt ignis quoq; nunc descendat illo longè admirabilior: & omnia quæ sunt proposita, consumat, imò verò non consumat, sed in cælum tollat. Is enim ea, quæ offeruntur, non in cinerem redigit: sed dona à Deo offert. Tales erant Cornelij orationes Actor.* 10.

IONATHA INCHOANTE] Ionathas hic non fuit Summus sacerdos, vt aliqui putant, sed Leuita, & cantor, imò cantorum præfectus, cuius tunc erat vices. Ita Lyran. & Serar. VERS. 23.

CVM AVTEM CONSVMPTVM ESSET SACRIFICIVM (scilicet igne ex aqua lapidum emicante concrematum) EX RESIDVA AQVA NEHEMIAS IVSSIT LAPIDES MAIORES PERFVNDI. VERS. 31.

QVOD VT FACTVM EST, EX EIS FLAMMA ACCENSA EST: SED EX LVMINE QVOD REFVLSIT AB ALTARI, CONSVMPTA EST] q.d. ignis & flamma lucida, ardensque quæ combusserat victimas in altari, ex eo exiliens absumpsit flammam ex aqua in lapidibus maioribus accensam, idque primò, quia lumen maius altaris offuscabat, & absumebat lumen minus lapidum. Secundò quia ignis hic ex lege Leuit. 6. 12. in solo altari restare debebat, quasi ignis sacer, eique proprius ad victimas comburendas: quare in lapidibus restare non poterat ne quis eo ad superstitionem abuteretur. Tertiò, vt significaretur ignis hic non vi solis, sed Dei (cuius Symbolum erat altare) sole quasi instrumento addentis, illique maiorem vim ad ignem ex aqua producendum indentis in lucem prodijsse. Quartò, vt ignis hic lapides igniret, eisque vim, non physicam, sed moralem inderet ad ignem in necessitate producendum, vti eum produxerunt in purificatione & dedicatione templi factâ à Iuda Machabæo. Ita Sanchez. VERS. 32

RENVNTIATVM EST REGI PERSARVM] putà Dario Hystaspis, cuius anno sexto hæc contigerunt, vt dixi: vel vt alij volunt Artaxerxi Longimano Darij nepoti, cuius pincerna erat Nehemias. VERS. 33

CONSIDERANS AVTEM REX] Serarius pro *considerans* censet legendũ *conserans*, vel *obserans*. Græcè enim est περιφράξας, id est *circumsepiens fecit ei templum.* q. d. rex igni templum statuit, illudque septo circumdedit ad loci reuerentiam. VERS. 34.

FECIT EI TEMPLVM] Primò, S. Ambr. 1. Offic. 14. ait regem in loco vbi inuenta fuerat aqua crassa, posteà versa in ignem, ædificasse templum. Persæ enim

enim colebant ignem vt Deum teste Brissonio l. 2. de regno Persarum, Secundò Genebrardus in notat. chronicis, & Beda in c. 2. Esdræ quos citat, & laudat. Serarius q. 14. censent regem eodem loci sacrum aliquod ædificium, qualis erat probatica piscina, construxisse; Græcum enim ἱερὸν significat locum illum, qui anteà prophanus erat, factum esse sacrum, vt iam in eo quædam Dei esset veneratio, ac numinis religio: vnde eum rex circumsepsit, vt habet Græcus. Tertiò Lyran. explicat q. d. Darius rex iussit reædificari templum Ierosolymitanum. Verùm hoc iam erat reædificatum: in eo enim aqua crassa versa fuit in ignem. Quartò q. d. Artaxerxes rex templũ iam à Dario auo suo fabricatum, fecit, id est luculenter ornauit, & magnificè locupletauit. Sic Nabuchodonosor ait Daniel 4. *Nonne hæc est Babylon quam ego ædificaui in domum regni*, id est auxi, ornaui, & regiam Monarchiæ Babyloniorũ constitui? Nam ante eum ædificata fuit Babylon à Nemrod Gen. 10. Sic Romulus dicitur Romam ædificasse, id est ornasse, & amplificasse; nam vt ait Virgil. ante Romulum fuit *rex Euander Romanæ conditor arcis*, ita S. Tho. Lyran. Dion. Hugo, & Sanchez. Primus S. Ambr. sensus vti primò obuius, ita planissimus est. Persæ enim templa plura igni extruxerunt, quæ inde πυρεῖα dicta sunt (an tamen eodem loci, quo inuenta fuit aqua, hoc templum à rege erectum sit, vti vult S. Ambr. S. Scip. non exprimit.) Ignis enim elemẽtorum nobilissimum suo splendore, calore, actiuitate &c. expressum est symbolum Dei, & diuinitatis, iuxta illud: *Deus noster ignis consumens est*, Heb. 12. 29. vide dicta ibidem, & Exodi 3. 2.

VT PROBARET QVOD FACTVM ERAT] vt hoc miraculũ ignis ex aqua enati laudaret, celebraret, & ad perpetuam rei memoriam templo decoraret.

VERS. 36 APPELLAVIT AVTEM NEHEMIAS HVNC LOCVM NEPHTAR, QVOD INTERPRETATVR PVRIFICATIO] à rad. פָּתַר *Pathar* quæ Hebr. aut Chaldaicè, Syriacè, Persicè, & Arabicè significat liberare, emittere, dimittere, ac tribuitur capto, qui è squallore, & sordibus carceris liber, & purus dimittitur, sicut hic templũ à Chaldæis profanatũ, squallidum & in sordes cinereſque versum à Nehemia per dedicationem, & sacri ignis è cælo descensum purificabatur, sanctificabatur, & Deo consecrabatur. Hinc *Phatir* Arabicè vocatur *panis purus, & azimus.* & Chaldæus Exodi 23. v. 15. festum azymorum vocat *chagga depattiraia* חַגָּא דְפַטִּירַיָּא.

Ad *Nephtar* alludit *naphta*, quod est genus *bituminis*, ait Plin. l. 2. c. 205. *liquido huic magna cognatio ignium, transiliunt q; protinus in eam vndecumq; visam*, sicut hic ignes transilierunt in aquam crassam ad templi purificationem & sanctificationem. Porrò apud veteres lustratio, & [illegible]icatio fiebat per sulphur. & ignem. Vnde Plin. l. 35. c. 15. *Habet*, inquit, *sulphur in regionibus locum ad expiãdas sufficit domos.* Videlicet putabant igni isti sulphureo, & bituminoso cælestis, & diuini quid inesse, quod, quæ apud ipsos sacra erant fulmina, & fulgura, sulphuris odorem haberent, & eorum ipsa lux sulphurea esset, vt ibidem à Plinio scriptum est. Hinc enim & θεῖον Græcè sulphur appellantur, & quæ fulmine tacta essent loca, studiosè procurarunt Romani; arisque excitatis & bidentibus cæsis, *bidentalia* nominarunt, ita Gyral. syntagm. 17. & ex eo Serarius Denique Syriacus textus hoc loco sic habet. *Vocauerunt eum* (locum) *qui sunt domus Nehemiæ* (Nehemitæ) *Genephar, quod interpretatur mundities* (vel purificatio) *vocatur autem à multis Nephti*, Arabicus verò sic: *Qui sunt Nehemiæ, vocarunt hunc locum Techeptha, quod interpretatur puritas. Vocatur autem apud plures Nephi* (Syrus) *Nephti* à rad *nuph*, quæ multa significat, scilicet lauare, aspergere, agitare, cribrare. inde נוֹפֶת *nophet* est fauus, & נַפְתָּח *naphtat* est regio, prouincia. *Nephi* ergo est locus mundatus, eluatus, honoratus, sacratus, & dilatatus. *Aphti* enim Syriacè significat dilatare.

CAPVT SECVNDVM

SYNOPSIS CAPITIS.

NArrat Ieremiam in captiuitate Babylonica abscondisse arcam, tabernaculum, & altare thymiamatis in monte Nebo. Inde v. 20. præfatur auctor huius libri secundi se gesta Antiochi Epiphanis, & Eupatoris, ac Iudæ Machabæi, & fratrum eius fusè à Iasone, & aliis conscripta breuiter enarraturum.

1. INuenitur autem in descriptionibus Ieremiæ prophetæ, quòd iussit eos ignem accipere qui transmigrabant: vt significatum est, & vt mandauit transmigratis. 2. Et dedit illis legem ne obliuiscerentur præcepta Domini, & vt non exerrarent mentibus, videntes simulachra aurea & argentea, & ornamenta eorum. 3. Et alia huiusmodi dicens, hortabatur ne legem amouerent à corde suo. 4. Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum & arcam iussit propheta diuino responso ad se facto comitari secum; vsquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, & vidit Dei hereditatem. 5. Et veniens ibi Ieremias inuenit locum speluncæ; & tabernaculum, & arcam, & altare incensi intulit illuc, & ostium obstruxit, 6. Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, vt notarent sibi locum: & non potuerunt inuenire. 7. Vt autem cognouit Ieremias, culpans illos, dixit: Quòd ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat: 8. & tunc Dominus ostendet hæc, & apparebit maiestas Domini, & nubes erit, sicut & Moysi manifestabatur, & sicut cùm Salomon petiit vt locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat

hæc. 9. Magnificè etenim sapientiam tractabat: & vt sapientiam habens, obtulit sacrificium dedicationis & consummationis templi. 10. Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de cælo, & consumpsit holocaustum, sic & Salomon orauit, & descendit ignis de cælo & consumpsit holocaustum. 11. Et dixit Moyses; eò quòd non sit comestum quod erat pro peccato, consumptum est. 12. Similiter & Salomon octo diebus celebrauit dedicationem. 13. Inferebantur autem in descriptionibus & commentariis Nehemiæ hæc eadem: & vt constituens Bibliothecam congregauit de regionibus libros, & Prophetarum, & Dauid, & epistolas Regum, & de donariis. 14. Similiter autem & Iudas ea, quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregauit omnia, & sunt apud nos. 15. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis. 16. Acturi itaque purificationem scripsimus vobis: benè ergo facietis, si egeretis hos dies. 17. Deus autem qui liberauit populum suum, & reddidit hæreditatem omnibus, & regnum, & sacerdotium, & sanctificationem. 18. sicut promisit in lege, sperauimus quod citò nostri miserebitur, & congregabit de sub cælo in locum sanctum. 19. Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgauit. 20. De Iuda verò Machabæo, & fratribus eius, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione: 21. sed & de præliis, quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium eius Eupatorem: 22. & de illuminationibus quæ de cælo factæ sunt ad eos, qui pro Iudæis fortiter fecerunt, ita vt vniuersam regionem, cum pauci essent, vindicarent, & barbaram multitudinem fugarent. 23. & famosissimum in toto orbe templum recuperarent, & ciuitatem liberarent, & leges, quæ abolitæ erant, restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis: 24. itemque ab Iasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentauimus nos vno volumine breuiare. 25. Considerantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum. 26. curauimus volentibus quidem legere, vt esset animi oblectatio: studiosis vero, vt facilius possint memoriæ commendare: omnibus autem legentibus vtilitas conferatur. 27. Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breuiandi causa suscepimus, non facilem laborem, immò verò negotium plenum vigiliarum & sudoris assumpsimus. 28. Sicut hi qui præparant conuiuium, & quærunt aliorum voluntati parêre, propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus. 29. veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundùm datam formam breuitati studentes. 30. Sicut enim nouæ domus architecto de vniuersa structura curandum est: ei verò qui pingere curat, quæ apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita æstimandum est in nobis. 31. Etenim intellectum colligere, & ordinare sermonem, & curiosiùs partes singulas quasque disquirere, historiæ congruit auctori: 32. breuitatem verò dictionis sectari & executiones rerum vitare, breuianti concedendum est. 33. Hinc ergo narrationem incipiemus: de præfatione tantum dixisse sufficiat, stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi.

VERS. 1. INVENITVR AVTEM IN DESCRIPTIONIBVS IEREMIÆ PROPHETÆ, QVÒD IVSSIT EOS IGNEM ACCIPERE QVI TRANSMIGRABANT] è Iudæa capti à Chaldæis in Babylonem. Confirmat id, quod dixit de igne abscondito ex ipsis Ieremiæ scriptis. Descriptiones vocat Scripturam Ieremiæ, vt explicat v. 4. hoc est Codicem, vel pugillarem, aut commentarium, vt vocatur v. 13. in quo Ieremias describserat ea, quæ dixit, & gessit cùm Ierusalē capta fuit à Chaldæis, nimirum primò, quòd iusserit ignem templi abscondi in puteo. 2. quòd exhortatus sit Iudæos, qui captiui in Babylonem abducebantur, ne ibi videntes idola aurea ad ea colendum se pellici sinerent, sed constanter solum Deum suum adorarent. vnde dedit eis volumen legis diuinæ, puta Deuteronomium, vel Pentateuchum vt illud crebro legerent in Babylone, illoque se & suam captiuitatem solarentur, seseque in vero Dei cultu confirmarent. 3. quòd arcam, tabernaculum & altare incensi detulerit & absconderit in spelunca montis Nebo.

Porrò incertum est an liber hic fuerit canonicus, & à Synagoga probatus, habitusque vt S. Script. qualis est prophetia Ieremiæ. Certum tamen est librum hunc fuisse magnæ auctoritatis, vtpote qui scriptus sit a Ieremia propheta, atque hic citetur vt testis indubitatus ignis sacri abscondiți.

Denique iniuria temporum periit hic liber, vti & plures alii à Ieremia conscripti, nimirum eius carmen lugubre de morte Iosiæ regis, de quo 2. Paral. 35. Item liber eiusdē de euersione vrbis, & populi captiuitate. Adhæc liber de Babylonis excidio, quem alligatum saxo iussit in Euphratem proiici Ierem. 51. v. 60. & alii plures de quibus egi in Prologo in Ieremiam.

ET DEDIT ILLIS LEGEM] puta exemplar Deuteronomii, in quo tota lex à Mose repetita continetur: vel exemplar totius Pentateuchi, vt illud assiduè in Babylone captiui legerent. Rursum *dedit eis legem*, id est dedit eis mandatum, illudque iterumque graui obtestatione eis inculcauit, NE SCILICET OBLIVISCERENTVR PRÆCEPTA DOMINI, sed continuò ea ante oculos mentis & corporis pone- VERS. 2

ponerent. ET NON EXERRARENT MENTIBVS. ne scilicet ex fulgore auri in idolis resplendentis inducerentur in errorem, quod in idolis foret aliquid augustæ diuinitatis.

VERS. 4. ERAT AVTEM IN IPSA SCRIPTVRA, QVOMODO TABERNACVLVM ET ARCAM IVSSIT PROPHETA DIVINO RESPONSO (oraculo) AD SE FACTO COMITARI SECVM; VSQVEQVO EXIIT IN MONTEM (Nebo) IN QVO MOSES (moriturus) ASCENDIT, ET VIDIT DEI HEREDITATEM: id est vidit eminus terrã Chanaan, quam Deus Abrahæ, eiusque posteris quasi hereditatem possidendam promiserat Gen. 13. *Comitari*, id est secum deferri, & portari à suis sociis sacerdotibus, vel Leuitis. hisce enim iubere poterat Ieremias, non Angelis: ita Lyran. Serarius tamen putat Angelos detulisse arcam post Ieremiam (sicut iidem ædem B. Virginis, in quâ ipsa nuntiante Gabriele filium Dei concepit, ex Palæstina transtulerunt in Italiam, puta Lauretũ) ita tamẽ vt arca visa sit à nõnullis, qui proinde eam secuti notarunt locum, in quo à Ieremia fuit deposita.

IN QVO MOSES] Arca ergo, & tabernaculum condita fuere eodem loco, quo Moses mortuus, & sepultus fuit, qui arcæ & tabernaculi fuerat conditor. Porrò modum depositionis arcæ recensent S. Epiphan. & ex eo S. Thom. quos audi. *Dicit Epiphanius: hic est Ieremias, qui templum subuertendum prænoscens, arcam testamenti cum his, quæ in eâdem erãt, tulit; & precibus eã absorberi fecit in petram: petrã vero angito designans, nomen Dei impressit & factũ est sigillum in similitudinem Scripturæ, quæ ferro cauatur, & ipsum Domini nomen nubis operimento ita celatũ est, vt ex tũc nec locum quis cognoscere queat, nec nomẽ legere vsq; in hunc diem, & vsq; in finem, & pristinæ figuræ instar, ignis & nubes sæpè illic fit nocturno tempore, eo quoũ gloria Domini ab eius lege nõ desinat. Est autẽ petra illa in eremi terra, inter duos montes, inter quos iacent sepulti Moses & Aarõ. dixitq; Ieremias præsentibus. Dominus de Sion ascẽdit ad cælos, inde cum virtute reuersurus, & erit signũ præsentiæ eius, quando omnes gẽtes adorauerint lignũ, dixitq; quod arcam hãc nemo poterit producere, præter Moysen electũ Dei prophetam. Et tabulas, quæ in ea sunt, nullus aperiet sacerdotũ, nullusq; prophetarũ nisi electus Dei Aaron. Et in prima resurrectione resurget hæc arca, & exibit de petra & ponetur in monte Sina, & omnes sancti congregabuntur ad ipsam. regressum Domini expectantes, & vt vitent aduersariũ, qui eos fugientes est quæsiturus interimere.* Hæc ille

Eadem habet Dorotheus in vita Ieremiæ. Horum fides sit penes ipsos Auctores.

Porrò Ieremias hæc gerere potuit, & de facto gessit vel ante captam Ierusalem regnante non Sedecia, (tunc enim fuit in carcere) sed Ioachin; huic enim Ieremias erat in veneratione, vnde ipse suasu Ieremiæ dedidit se Chaldæis, aut captâ iam Ierusalem à Chaldæis, antequam templum ab eis incenderetur. Ieremias enim in magna sanctitatis opinione erat apud Nabuchodonosorem, eò quòd ab eo capiendam Ierusalem prædixisset, vnde ab eo obtinuit quæcumque voluit, vt patet Ieremiæ 39. 12. Nil ergo habent hic Nouantes vt fidem huic libro derogent.

VERS. 7. QVOD IGNOTVS ERIT LOCVS (arcæ, tabernaculi, & altaris incensi) DONEC CONGREGET DEVS CONGREGATIONEM POPVLI] Quæres an & quando hoc factum, vel adhuc faciendum sit? Nonnulli id factum putãt sub Nehemia, & Dario Hystaspis, quando populus Iudaicus in Babylone dispersus inde rediit, & congregatus fuit in Ierusalem, & templo, ibique ignem à Ieremia reconditum per aquam crassam in ignem conuersam recuperauit: tunc enim simili modo videntur circà tabernaculum, & altare ab eo abscondita Deo reuelante rursum apparuisse in nouo templo. Hæc enim erant vasa propria, per quæ Deus in eo coli volebat, ideoque per Mosen ea fabricari, & in templo reponi iusserat. ita Melchior Canus l. 2. de locis c. 11. Torniellus ad annum mundi 3601. Sanchez hic, & Ribera in c. 1. Aggæi n. 15. qui tamen in fine magis in contrariam sententiam inclinat.

Verùm contraria sententia vti cõmunior, ita & verior est, scilicet arcã, tabernaculum, & altare incensi non fuisse reperta sub ignis sacrõ sub Nehemia, & Dario, sed reuelanda fore sub finem mundi quando Deus per Eliã, & Enoch populũ suum, id est Iudæos ad Christum conuertet. eosque in vnam Ecclesiam cum gentibus congregabit: tunc enim Elias, vt eos in fide Christi confirmet, ostendet eis arcam hic à Ieremia in illud æuum promissam. Probatur primò, quia si hæc inuenta fuissent cum igne, vtique auctor hic idipsum hîc narraret, vti narrauit de igne: hoc etiam ad rem præsentem planè pertinebat. Iam autem nil tale hic narrat. Secũdò, quia sub Nehemia non est facta integra congregatio populi, vt patet v. 18. & c. 2. 37. multi enim Iudæorum manserunt in Babylone, alii in alias regiones fuêre dispersi. Tertiò, si reperta fuissent, tum in templi secundi expoliatione, quæ per Tirum facta est, arca in spoliis poneretur. At non ponitur apud Iosephum lib. 7. de bello c. 17. & 19. Imo idem l. 6. c. 6. expressè docet, tunc in Sancto Sanctorum nihil omnino fuisse. Cùm in idem Sanctum Sanctorum ingressus est Pompeius, quid in templo viderit, enumerat idem Iosephus diligenter l. 14 Antiq. c. 8. de arca tamẽ semper mutus. Quocirca Romæ in arcu triumphali Titi cernimus effigiem candelabri aurei & mensæ panum propositionis, non autem arcam depictam. Quartò, quia hæc est communis Hebræorum sententia, qui cõstanter asserunt hæc vasa defuisse in secundo templo. Idem asserunt Latini & Græci, vt S. Epiphan. & Dorotheus iam citati in vita Ieremiæ. S. Thom. Lyran. & Dion. hic Petrus Galatinus l. 4. c. 9. Genebr. l. 2. chronol. anno mundi 3730. Bellarm. l. 1. de verbo Dei c. 15. Abul. in c. 15. Exodi q. 4. vbi asserit hæc vasa in eodem loco abscondita in quo corpus Mosis conditum fuit, ac tunc apparitura quando Mosis corpus resurget, & apparebit, quod erit in fine mundi. Sic & Dorotheus in vita Ieremiæ ait, eum abscondisse arcam in sepulchro Mosis, & Aaronis. Idem censet Cosmas Magalianes præfat. in Iosue sect. 6.

Nonnulli addunt Hebræos, deficiente arcâ, tabernaculo, & altari incensi à Mose fabricatis similia fabricasse, illaque in secundo templo (hunc enim ornatum sibi proprium exigebat templum) reposuisse, idq; satis colligitur ex 1. Machab. 1. 23. vbi dicitur Ant. Epiphanes è templo accepisse altare aureum, & candelabrum luminis, & mensam panum propositionis. Et ex Hegesippo l. 1. c. 17. vbi ait Pompeium tabulas testamenti, & cherubinos (non Mosaicos, sed Mosaicis similes) in templo vidisse.

Porrò defuit in templo secundo arca fœderis, quia in ipso appariturus, & docturus erat Christus per arcam figuratus. Vnde mysticè S. Ambr. l. 1.

Offic. c. 14. & Rupert. c. 24. hoc vaticinium Ieremiæ impletum censent cùm in templo congregato toto populo videndum se exhibuit Christus, qui est vera arca noui testamenti continens tabulas legis Euangelicæ, & manna Eucharistiæ. vide dicta Exodi 25. 10.

VERS. 8. ET APPAREBIT MAIESTAS DOMINI, ET NVBES ERIT] q.d. cùm Deus reuelabit arcam, tunc pariter ostendet gloriam suam in nube splendida, sicut eandem manifestauit Mosi, & Salomoni in dedicatione altaris, & templi, vt dicitur v. 10.

MANIFESTABAT HÆC] scilicet maiestatem suam in nube splendida. Græca hæc referunt ad sequentia hoc modo: vt locus sanctificaretur magnificè. Deinde præfectum. *Manifestabatur enim hoc*, siue *manifestum fiebat*, quod velut *sapientiam habens obtulit sacrificium*,

VER. 9. MAGNIFICE ENIM SAPIENTIAM TRACTABAT (Salomon mortalium sapientissimus) ET VT SAPIENTIAM HABENS ORTVLIT SACRIFICIVM DEDICATIONIS, ET CONSVMMATIONIS TEMPLI] q.d. Salomon vti erat sapientissimus, sic sapientissimè imitatus est Mosen, ac orando impetrauit, vt Deus suam maiestatem in templo à se ædificato, & iam dedicato per nubem gloriosam ostenderet 3. Reg. 8. 10. vnde explicans subdit:

VERS. 10 SICVT ET MOYSES ORABAT AD DOMINVM, ET IGNIS DESCENDIT DE CÆLO, ET CONSVMPSIT HOLOCAVSTVM (Leuit. 9. 2.) SIC ET SALOMON ORAVIT, ET DESCENDIT IGNIS DE CÆLO, ET CONSVMPSIT HOLOCAVSTVM] q.d. simili ergo modo ignis cælestis in dedicatione templi factâ à Nehemiâ, & posteà à Iuda Machabæo descendit de cælo, eorumque victimas consumpsit, ideoque institutum est festum Encæniorum æquè ac dati ignis, ad quod vos ô Ægyptii Iudæi hortamur nos Ierosolymitæ, vt illud nobiscum ad Dei laudem, & gratiarum actionem celebretis.

VERS. 11. ET DIXIT MOYSES EÒ QVÒD NON SIT COMESTVM, QVOD ERAT PRO PECCATO, CONSVMPTVM EST] q.d. cum sacrificiũ Moysis esset pro peccato, ideoque immundum videretur, sicut & peccatum ipsum, ideoque nec consumptum à sacerdotibus esset, hinc idipsum à flamma consumptũ est. Sunt hæc verba ex Leuit. 10. 16. videnturque; continuata esse cum superioribus, vt sicut ignis ceteras victimas cremauit, sic & hostias pro peccato consumpserit, ita Serarius, Sanchez & alii.

VERS. 13. INFEREBANTVR AVTEM IN DESCRIPTIONIBVS, ET COMMENTARIIS NEHEMIÆ HÆC EADEM] q.d. hæc quæ dixi de igne facto ex aquis crassis emicante, scripta sunt à Nehemia, non libro 2. Esdræ, sed alio Nehemiæ commentario, qui iam iniuriâ temporum intercidit.

ET VT CONSTRVENS BIBLIOTHECAM] Prima est hæc Iudæorum solennis bibliotheca, quam cõstruxit Nehemias. Ipse enim antecessit centum & ampliùs annis Alexandrum Magnum, & Aristotelem. quem Strabo l. 13. scribit fuisse primum, qui bibliothecã exstruxerit. Pluribus annis Nehemias antecessit Ptolemæum Philadelphum, qui secundus post Alexandrum regnauit in Ægypto, ibique; celeberrimam bibliothecam erexit, ideoque; è Iudæa 72. Interpretes euocauit qui S. Scrip. ex Hebræo in Græcũ traducerent. Sic ante Ptolemæũ & Alexandrũ tempore Darii Hystaspis extabat bibliotheca in Babylone, vt patet 1. Esdræ 6. 1. Videntur Ierosolymitæ hic adeò celebrare bibliothecam Nehemiæ, vt eam apponant, vel cõponant vel opponant bibliothecæ Philadelphi, de qua gloriabantur Iudæi in Ægypto degentes. q.d. vos in Ægypto plures forsan habetis Gentilium libros prophanos, at nos soli habemus libros sacros, & historias gentis nostræ quibus caret bibliotheca Philadelphi.

VERS. 14. SIMILITER AVTEM ET IVDAS, EA QVÆ DECIDERANT PER BELLVM, CONGREGAVIT OMNIA] q.d. simili cura, & diligentia Iudas sacros Codices per bella Ant. Epiphanis dissipatos, CONGREGAVIT ET SVNT APVD NOS. Per Iudam nonnulli accipiũt Iudam Machabæum. Verùm quia Iudam hunc à Machabæo distinguit, dicens v. 20. *De Iuda verò Machabæo*: hunc enim solet vocare Machabæum: & quia Iudas Machabæus in assiduis fuit bellis, ideoq; illius potius cura fuit armamentarii quàm bibliothecæ, vt cuderet gladios, non libros: hinc verius alii accipiunt per Iudam, Iudam Essenum, qui vt dixi c. 1. 10. fuit auctor huius epistolæ & libri, sed quia ipse eam scripsit nomine totius Senatus, & populi Iudaici, vt ibidem dicitur, hinc de se hîc loquitur in tertia persona. Induit enim personam populi & Senatus, quorum nomine scripsit epistolam, eosque hîc de Iuda, id est de se, quasi de tertio aliquo loquentes inducit.

VERS. 17. DEVS AVTEM QVI LIBERAVIT POPVLVM SVVM] ab Ant. Epiphane, Eupatore, Sedete, Demetrio, ceterisque hostibus, & reddidit hæreditatem omnibus, & regum. q.d. Deus effecit vt omnes Iudæi regnũ Iudææ non titulo regni, vt priùs, sed prouinciæ sibi à Deo datæ, quasi hæreditate possiderent, ac singuli in ea partem suam hæreditariam sibi ab Antiochis ereptam, rursum quietè obtinerent: ET SACERDOTIVM, vt scilicet Ierosolymæ restitueret suum Pontificem & sacerdotes; ET SANCTIFICATIONEM, id est sanctum templum cum sancto Dei cultu. Templum enim ab Antiocho pollutum Iudas Machabæus expians pristinæ puritati, & sanctitati, sanctoq; vnius veri Dei cultui restituit l. 1. c. 4. v. 52.

VERS. 20. DE IVDA VERÒ MACHABÆO, ET FRATRIBVS EIVS] sententia huius versus, & quatuor sequentiũ pendet, & expletur illo v. 24. tentauimus nos vno volumine breuiare. q.d. quæ Iason & alii fusè dixerũt & scripserunt multis voluminibus de gestis, & præliis Iudæ Machabæi, & fratrum eius, hæc nos breuiter hoc libro 2. Machab. enarrabimus.

Finitâ ergo v. 19. epistol. Iudas Essenus hic orditur historiam libri 2. Machab. eique hunc titulũ, & præfationẽ de libri argumento, methodo, stylo &c. præmittit: quare idem est argumentum libri secundi, quod fuit primi, nimirum gesta Iudæ Machabæi, & fratrum eius: hæc enim breuiter conscripta l. 1. hic fusiùs enarrantur: multa etiam adduntur, quæ libro primo omissa fuerunt.

VERS. 21. ANTIOCHVM NOBILEM] id est Ant. Epiphanem; ἐπιφανὴς enim Græcè idem est quod illustris, nobilis, ita vocatus fuit à gentilibus ob illustria facta, licet veriùs à Polybio, & aliis cognominetur ἐπιμανὴς, id est stultus & insanus, vt dixi l. 1.

VERS. 22. ET DE ILLVMINATIONIBVS, QVÆ DE CÆLO FACTÆ SVNT AD EOS QVI PRO IVDÆIS FORTITER FECERVNT] Illuminationes de cælo vocat signa cælitus edita pro Iuda, & sociis, qui ope Angelorum adiuti pro Iudæis fortiter dimicantes magnos Antiochi exercitus prostrarunt. Vnde Angeli apparuerunt Iudæ eiusque castra, quasi duces belli præiuerunt, vt audiemus in sequent.

DOMI-

VERS. 23 DOMINO CVM OMNI TRANQVILLITATE PROPITIO FACTO ILLIS] q.d. Domino tranquillante, & sedante turbationes, tumultus, & prælia ab Antiocho intentata Iudæis, eisque pacem pristinam reddēte. *Tranquillus enim Deus tranquillat omnia, & trāquillè aspicere, quiescere est*, ait quidam Sanctorum.

VERS. 24 ITEMQVE AB IASONE CYRENÆO QVINQVE LIBRIS COMPREHENSA TENTAVIMVS NOS VNO VOLVMINE BREVIARE] id est in breue hoc volumen redigere. Obiicit Caluinus, & Nouantes Iasonem hunc fuisse Cyrenæum, ideoque gentilem, ac proinde librum hunc, qui est compendium Iasonis, non esse sacrum, & Canonicum. Resp. Iasonem hunc fuisse Iudæum non Gentilem: Iudæi enim erant sparsi per totum orbem; ideoque in Cyrene quoque degebant, vt patet Actor. 2. & 6. Gentiles enim hostes erant Iudæorum, eorumque legem, ritus, & gesta irridebant, extenuabant, deprauabant. Hic autem Iason hæc omnia extollit & celebrat, vt patet ex seq. Quare fuit ipse verus Dei cultor, ac vir probus & pius, Deique cultus zelotes.

Sed esto Iason fuisset gentilis: Iudas tamen, qui Iasonis scripta selegit, digessit, disposuit, concinnauit, suaque effecit, & in hunc librum redegit assistente sibi semper Spiritu S. necubi erraret, hunc librum Canonicum effecit. Quare idem effecit, vt si quid falsi, impii, vel obscæni esset in libris Iasonis illud Iudas omitteret vel castigaret. Vbi nota Canonem; Cùm auctor Canonicus citat, probatque dicta alicuius prophani auctoris, hoc ipso facit ea Canonica. Sic S. Paulus ad Titum 1. v. 12. citans illud Epimenidis: *Cretenses semper mēdaces, malæ bestiæ, ventres, pigri*, addensque: *Testimonium hoc verum est*, hoc ipso illi tribuit fidem Canonicam, & infallibilem. Sic illud Iob 5. 13, *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum*, prout dictum est ab Epiphar gentili non habet auctoritatem Canonicam, eam tamen adeptum est cùm citatum, & laudatum est à Paulo 1. Cor. 3. 13. Simili modo Iudas hic auctor Canonicus dicta à Iasone citans, laudansque, ea fecit Canonica. Sic rursum Paulus Act. 17. v. 28. citans, probansque illa Arati: *ipsius enim & genus sumus*, eis tribuit auctoritatem Canonicam. ita Sanchez, Serarius, Bellarm. & alii.

VERS. 27 NEGOTIVM PLENVM VIGILIARVM, ET SVDORIS ASSVMPTVM] Magni enim laboris, & industriæ est plurima legere, eaque omnia methodicè, concinnè, clarè, & plenè paucis verbis constringere, & complecti. Sic laborauit, qui Iliadem Homeri, ita minutis litteris descripsit, vt totam cortici nucis includeret, teste Plinio l. 7. cap. 21. & Archimedes, qui vt ait Cicero Tusc. 1. *lunæ, solis & quinque* stellarum, *errantium motus in sphæram illigauit*, idque *diuino ingenio*. Et quia pauci id facere norunt, hinc sæpè compendia, & dispendia. Paucis ergo multa complecti magni viri est, profundique ingenii, quod punctum veritatis multiplicis vno mentis cernit, & stringit in ictu. Hic Laconismus, id est breuiloquentia indicium est animi silētis, meditabundi, & sapientis; ideoque illa vti sunt septem Græciæ Sapientes quorum dicta sunt hæc. *Nosce teipsum, Ne quid nimis. Sponde, noxa præsto est*, &c. Audi Plut. tr. de Garrulitate. *Semper audiendæ sunt taciturnitatis, ac silentii laudes eorumq; maiestas, sanctimonia, ac cum sacris arcanis similitudo, & quo maiori sunt in admiratione, magis cari, sapientesq; habentur, quàm effrænes isti & concitati ii qui rotundi*

Cornel. in libros Machab.

A *sunt, ac breuiloquentes, & quorum in exigua dictione multus ineſt sensus. Nam & Plato hos laudat. similes esse docens peritorum iaculatorum, dum trispa, ac densa, interseq; conuoluta verba emittunt. Et Lycurgus ciues statim a puero suos silentio compescens ad huiusmodi contractè ac presè loquendi peritiam condocefecit. Etenim sicut Celtiberes ferro aciem, solidatemq; parant eo in terram defosso, crassas terresIresq; partes expurgando; ita Laconica oratio cortice carebat, & superuacaneorum remotione in efficacitatem coacta acuebatur: quippe illa scitè dicendi breuitas, & versatile in responsionibus acumen, multi erat silentii.*

VERITATEM QVIDEM DE SINGVLIS AVCTORIBVS (Græcè *auctori*, puta Iasoni Cyrenæo) CONCEDENTES, IPSI AVTEM SECVNDVM DATAM (dictam iam) FORMAM BREVITATI STVDENTES] q.d. Ego Iudas huius libri scriptor hoc tantùm egi, vt Iasonis scripta breuiarē: quare nolui curiosè scrutari veritatem singularum rerum etiam minutissimarum ab eo conscriptarum, sed veritatis huius laudem tribuo Iasoni, vtpote scriptori probo, veraci, & exacto, qui hæc omnia diligenter priùs inuestigauit. nec nisi certò comperta conscripsit. Ita modestè de se sentit, & loquitur Iudas, sed Spiritus S. qui eo quasi organo, & calamo vsus est, ita eum direxit, vt nil nisi verum, pium, sanctumque conscriberet, & si quid secus in Iasone inuenisset, illud vel omitteret, vel mutaret. VERS. 29.

SICVT ENIM NOVÆ DOMVS ARCHITECTO,] Ex eadem modestia Iudas hic Iasonem comparat Architecto magnæ fabricæ, cui incumbit totius fabricæ dispositio, & constructio: se verò pictori, qui fabricam iam perfectam picturâ suâ exornat. q.d. historici est fabricam historiæ construere, abbreuiatoris verò est eam suo breui & concinno stylo exornare. VERS. 30.

ETENIM INTELLECTVM COLLIGERE] Intellectum vocat argumentum, siue materiam quam historicus colligit, & lectori legendam, intelligendamque proponit. VERS. 31.

EXECVTIONES RERVM VITARE BREVIANTI CONCEDENDVM EST] Græcè *curiositatem negotii omittere abbreuiationem facienti concedēdum est*. q.d. Auctoris historici est curiosè singula minutim inuestigare, & enarrare, at abbreuiatoris est plura ex his circumcidere, & paucis multa complecti. Græcè enim ἐξεργάσιμον significat opus, quod in magna diligentia, & cura; hoc est, quod curiosè, exactè, plenè & perfectè pertractatur. Et hoc Noster vocat *executiones*. nec hanc vocem illatinam existimes. Exequi enim significat aliquid absoluere, & perficere, ideoque accuratè illud agere. vnde illud Tullii in Oratore: *Diuinè vt omnia exequitur*: Et illud eiusdem de vniuersitat. *Non igitur dubium quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidē neque mūdo quidquam pulchrius, neque eius ædificatore præstantius*: Et illud eiusdem l. de senectute. *exequi omnia regis officia, & munia*. Rursum, & magis ad rem propositam exequi significat rem minutim, & amplè exponere ac narrando prosequi. Ita Liuius l. 5. *exequebatur deinde*, inquit, *quæ solennis deriuatio esset*. Et Cicero Mario l. 27. *Habeo*, inquit, *multa occultiora, quæ vix verbis exequi possum*. Et Plin. l. 35. c. 8. *Nunc celebres in ea arte quam maxima breuitate percurram: neq; enim instituti operis est talis executio*, id est prolixior, & plenior enarratio. Sic hic executiones opponuntur abbreuiationi, quam sibi sectandam proposuit noster hic Auctor. VERS. 32.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recenſetur proſperè Ieroſolymæ ſtatus ſub Onia Pont. quem Simonis præpoſiti ambitio & proditio turbauit: prodidit enim ipſe theſauros templi Seleuco regi, qui ad eos expilandos miſit Heliodorum, ſed hic ab Angelis acriter flagellatus, & orationibus Oniæ ſibi reſtitutus cæpit Dei potentiam, templiq; ſanctitatem vbique celebrare.

1. IGitur cùm ſancta ciuitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè cuſtodirentur, propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala, 2. fiebat vt & ipſi reges & principes locum ſummo honore dignum ducerent, & templum maximis muneribus illuſtrarent: 3. ita vt Seleucus Aſiæ rex de reditibus ſuis præſtaret omnes ſumptus ad miniſterium ſacrificiorum pertinentes. 4. Simon autem de tribu Beniamin præpoſitus templi conſtitutus, contendebat, obſiſtente ſibi principe ſacerdotum, iniquum aliquid in ciuitate moliri. 5. Sed cùm vincere Oniam non poſſet, venit ad Apollonium Tharſeæ filium, qui eo tempore erat dux Cœleſyriæ, & Phœnicis: 6. & nunciauit ei, pecuniis innumerabilibus plenum eſſe ærarium Ieroſolymis, & communes copias immenſas eſſe, quæ non pertinent ad rationem ſacrificiorum: eſſe autem poſſibile ſub poteſtate regis cadere vniuerſa. 7. Cumque retuliſſet ad regem Apollonius de pecuniis quæ delatæ erant, ille accitum Heliodorum, qui erat ſuper negotia eius, miſit cum mandatis, vt prædictam pecuniam tranſportaret. 8. Statimque Heliodorus iter eſt aggreſſus, ſpecie quidem quaſi per Cœleſyriam & Phœnicem ciuitates eſſet peragraturus, re vera autem regis propoſitum perfecturus. 9. Sed, cùm veniſſet Ieroſolymam, & benignè à ſummo ſacerdote in ciuitate eſſet exceptus, narrauit, de dato indicio pecuniarum: & cuius rei gratiâ adeſſet, aperuit: interrogabat autem, ſi verè hæc ita eſſent. 10. Tunc ſummus ſacerdos oſtendit depoſita eſſe hæc, & victualia viduarum, & pupillorum: 11. quædam verò eſſe Hircani Tobiæ viri valdè eminentis, in his quæ detulerat impius Simon: vniuerſa autem argenti talenta eſſe quadringenta, & auri ducenta. 12. decipi verò eos, qui credidiſſent loco & templo, quod per vniuerſum mundum honoratur, pro ſui veneratione & ſanctitate omnino impoſſibile eſſe. 13. At ille pro his quæ habebat in mandatis à rege dicebat omni genere regi ea eſſe deferenda. 14. Conſtituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus. Non modica verò per vniuerſam ciuitatem erat trepidatio. 15. Sacerdotes autem ante altare cum ſtolis ſacerdotalibus iactauerunt ſe, & inuocabant de cælo eum, qui de depoſitis legem poſuit, vt his, qui depoſuerant ea ſalua cuſtodiret, 16. Iam verò qui videbat ſummi ſacerdotis vultum, mente vulnerabatur: facies enim & color immutatus, declarabat internum animi dolorem: 17. circumfuſa enim erat mœſtitia quædam viro, & horror corporis, per quem manifeſtus aſpicientibus dolor cordis eius efficiebatur. 18. Alii etiam gregatim de domibus confluebant, publica ſupplicatione obſecrantes, pro eo quòd in contemptum locus eſſet venturus. 19. Accinctæque mulieres ciliciis pectus per plateas confluebant, ſed & virgines, quæ concluſæ erant procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam verò per feneſtras aſpiciebant, 20. vniuerſæ autem protendentes manus in cælum deprecabantur, 21. erat enim miſera commiſtæ multitudinis, & magni ſacerdotis in agone conſtituti expectatio. 22. Et hi quidem inuocabant omnipotentem Deum, vt credita ſibi, his qui crediderant, cum omni integritate conſeruarentur. 23. Heliodorus autem, quod decreuerat, perficiebat eodem loco ipſe cum ſatellitibus circa ærarium præſens. 24. Sed ſpiritus omnipotentis Dei magnam fecit ſuæ oſtenſionis euidentiam, ita vt omnes, qui auſi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in diſſolutionem & formidinem conuerterentur. 25. Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens ſeſſorem, optimis operimentis adornatus: iſque cum impetu Heliodoro priores calces eliſit, qui autem ei ſedebat, videbatur arma habere aurea, 26. Alii etiam apparuerunt duo iuuenes virtute decori, optimi gloriâ, ſpecioſique amictu: qui circumſteterunt eum, & ex vtraque parte flagellabant, ſine intermiſſione multis plagis verberantes. 27. Subitò autem Heliodorus concidit in terram, eumque multa caligine circumfuſum rapuerunt, atque in ſella geſta-

toria

toria positum eiecerunt. 28. Et is qui cum multis cursoribus & satellitibus prædictum ingressus est ærarium, portabatur nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute: 29. & ille quidem per diuinam virtutem iacebat mutus, atque omni spe & salute priuatus. 30. Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificabat locum suum: & templum, quod paulò antè timore ac tumultu erat plenum, apparente omnipotente Domino, gaudio & lætitia impletum est. 31. Tunc verò ex amicis Helliodori quidam rogabat confestim Oniam, vt inuocaret Altissimum, vt vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus. 32. Considerans autem summus sacerdos ne fortè rex suspicaretur malitiam aliquam ex Iudæis circa Heliodorum consummatam, obtulit pro salute viri hostiam salutarem. 33. Cumque summus sacerdos exoraret, iidem iuuenes eisdem vestibus amicti, astantes Heliodoro dixerunt; Oniæ sacerdoti gratias age: nam propter eum Dominus tibi vitam donauit. 34. Tu autem à Deo flagellatus, nuntia omnibus magnalia Dei, & potestatem. Et his dictis, non comparuerunt. 35. Heliodorus autem, hostia Deo oblata, & votis magnis promissis ei, qui viuere illi concessit, & Oniæ gratias agens, recepto exercitu, repedabat ad regem, 36. Testabatur autem omnibus ea quæ sub oculis suis viderat opera magni Dei, 37. Cum autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Ierosolymam mitti, ait: 38. Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem; mitte illuc, & flagellatum eum recipies, si tamen euaserit: eò quòd in loco sit verè Dei quædam virtus. 39. Nam ipse, qui habet in cælis habitationem, visitator & adiutor est loci illius, & venientes ad malefaciendum percutit, ac perdit. 40. Igitur de Heliodoro, & ærarii custodia, ita res se habet.

ORdine temporis hoc caput, & principium sequentis vsque ad v. 7. collocandum esset l. 1. Machab. c. 1. ante v. 12. vt patebit ex v. 3.

VERS. 1. IGITVR CVM SANCTA CIVITAS (Ierusalem in qua vigebat sanctus Dei cultus in sancto templo per sanctos Pontifices, sacerdotes, & fideles quotidie exercitus) HABITARETVR IN OMNI PACE &c. PROPTER ONIÆ PONTIFICIS PIETATEM] Onias hic fuit hoc nomine tertius, cognomento sanctus qui immediatè ante Mathathiam patrem Iudæ Machabæi Pontificatum gessit: cuius filius Onias pariter dictus. Heliopoli in Ægypto templum erexit permittente Ptol. Philometore rege, eiusque Pontificem se constituit. Porrò Onias hic Sanctus à fratre suo Iesu, siue Iasone Apostata Pontificatu priuatus est: hunc enim pecuniâ Iason emit ab Ant. Epiphane, ideoque Pseudopontifex extitit, vt patebit c. 4. vers. 7. sed iusto Dei iudicio simili prorsus modo Iason Pontificatu extrusus fuit à Menelao; & Menelaus à Lysimacho; & hic ab Alcimo postquam Mathathias pater Iudæ Machabæi electus à populo legitimè Pontificatum, & Principatum adiit.

VERS. 3. ITA VT SELEVCVS REX ASIÆ DE REDITIBVS SVIS PRÆSTARET OMNES SVMPTVS AD MINISTERIVM SACRIFICIORVM PERTINENTES] Seleucus hic cognomento Philopator, fuit frater senior Antiochi Epiphanis; vterque enim fuit filius Antiochi magni, qui à Scipione Asiatico superatus, cum Romanis pacem iniit. Seleucus ergo hic initio regni sumptus præbuit templo, sed postea audiens ingêtes in eò esse thesauros, victus auaritia, misit Heliodorum, qui eos expilaret; vnde iusto Dei iudicio ab eodem Heliodoro occisus regnum reliquit fratri iuniori Ant. Epiphani. ita Appianus, Iustinus, Iosephus, & alii. Simili modo in templum Iudæorũ propensi, & munifici fuere Cyrus, Darius, Artaxerxes reges Persarum: vt patet Esdræ c. 1. & 6. & Nehemiæ c. 2. Idem fecit Antiochus magnus teste Iosepho l. 12. c. 3.

VERS. 4. SIMON AVTEM DE TRIBV BENIAMIN PRÆPOSITVS TEMPLI CONSTITVTVS, CONTENDEBAT OBSISTENTE SIBI PRINCIPE SACERDOTVM (Onia sancto Pont. vt sequitur) INIQVVM ALIQVID IN CIVITATE MOLIRI] Simon hic non erat de tribu Leui, ac proinde non erat sacerdos: soli autem sacerdotes præerant, templo in rebus sacris. Simon ergo hic è tribu Beniamin fuit constitutus præpositus templi in rebus politicis v. g. vt præesset templi prædiis, agris, reditibus, vel militibus ad templi custodiam deputatis. 1. Machab. 4. vlt.

INIQVVM ALIQVID] videtur hic Simon ambiuisse principatum, vel Pontificatum Ierosolymæ, vti ambiuit postea eius frater Menelaus, de quo dicam infrà.

VERS. 5. VENIT AD APOLLONIVM &c. QVI EO TEMPORE ERAT DVX CÆLESYRIÆ, ET PHOENICIS] Dux, id est præses & præfectus constitutus à Seleuco rege Asiæ, & Syriæ. Iason ergo per Apollonium nunciauit, & prodidit Seleuco regi thesauros templi, qui protinus ad eos auferendos misit Heliodorum. Hic est Apollonius, qui postea cum Ionatha confligens ab eo superatus est 1. Mach. 10. v. 69. & seq.

VERS. 10 TVNC SVMMVS SACERDOS (Onias sanctus) OSTENDIT DEPOSITA ESSE HÆC] Solebant enim non tantùm apud Iudæos & Christianos, sed etiam apud Ethnicos res prætiosæ, ac nominatim dotes viduarum, & pupillorum deponi, & asseruari in templo quasi in asylo inuiolabili, ideoque certo, & securo, teste Iosepho 14. Ant. 8. Suetonio in vita Iulii Cæsaris, vbi ait de eius testamento, Cicerone l. 2. de legibus sub medium, quem audi. *Sacrilego pœna esto, neq; ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum. Quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia deposuisse apud solem in delubro pecuniam dicitur: & Athenienses Clisthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius cùm rebus timeret suis filiarum dotes credidit.* Idem iure Canonico sancitum est c. *Grauis* extra. de depositio. Sic S. Ambr. lib. 2. Offic. c. 29. scribit se suasisse Ticinensi ecclesiæ, vt viduæ depositum contra Imperatoris rescriptum conseruaret, eique minatur Heliodori flagellationem, & vltionem diuinam.

Hinc Pompeius captâ Ierosolymâ inuenit in templo reposita bis mille talenta, nec tamen quicquam abstulit, teste Iosepho loco citato; secus fecit M. Crassus, qui vt Ioseph, ait c. 12. trabem auream è templo sustulit.

VERS. 11 QVÆDAM VERÒ ESSE HIRCANI TOBIÆ VIRI VALDE EMINENTIS] dignitate, & auctoritate, addit S. Ambr. & sanctitate. Hic enim Tobias sororē Simonis secundi (qui erat patet Oniæ Sancti) Pont. in vxorem duxerat, vt ait Ioseph. l. 12. cap. 4. qui & addit huius Tobiæ filios ad Ant. Epiphanē, qui Seleuc[illegible]cessit, se transtulisse.

VNIVERSA AVTEM ARGENTI TALENTA ESSE QVADRINGENTA] quæ si Attica fuerunt, faciunt ducenta millia aureorum sin, Hebræa 400. millia aureorum.

ET AVRI DVCENTA] quæ si Attica fuerunt, faciunt millionem & insuper ducenta millia aureorum: sin Hebræa, duos milliones, & 400. millia aureorum.

VERS. 12 DECIPI (Græcè ἀδικηθῆναι, id est iniuria affici, fraudari, spoliari); VERÒ EOS QVI CREDIDISSENT LOCO, ET TEMPLO QVOD PER VNIVERSVM MVNDVM HONORATVR PRO SVI VENERATIONE, ET SANCTITATE OMNINO IMPOSSIBILE ESSE] q.d. omnino illicitum, indignum, & sacrilegum, ideoq; ethicè impossibile est vt tradamus & prodamus regi ea, quæ viduæ, pupilli, aliique deposuerunt in templo, credentes illa ibidem ob loci sacri venerationem, & sanctitatem tuta & secura fore: sic enim ipsi decipientur, suisq; pecuniis fraudabuntur contra omne fas, & cōtra omnia iura diuina, & humana: hac enim rapinâ fieret grauis iniuria templo, & iniustitia depositariis, ac vilipendium mihi Pontifici, & sacerdotibus, quod fidem depositariis datam non seruauerimus, sed contra eam violauerimus sanctitatem templi, ius asyli, & fortunas viduarum, & pupillorum raptori prodiderimus. Quare moraliter impossibile est vt hoc fiat.

VERS. 19 SED ET VIRGINES QVÆ CONCLVSÆ ERANT PROCVRREBANT AD ONIAM] Virgines aliæ in templo erant conclusæ, inter quas B. Virgo præsentata in templo angelicè vixit donec nupsit Iosepho; aliæ domi à parentibus pudoris, & pudicitiæ causa recludebantur, vti etiamnum Romæ, & alibi à viris honoratis fit. Ego cum Serario vtraq; hîc accipio: vtræque enim ob tam sacrilegam, publicamque templi profanationem accurrebant ad Oniam Pont. vt ab eo consilium, & auxilium peterent, præsertim quia multæ ex his dotem suam, ex qua viuebant, habebant in templo depositam, quam si cum cæteris auferebat Heliodorus, victum & vitam eis auferebat.

VERS. 25 APPARVIT ENIM ILLIS QVIDAM EQVVS TERRIBILEM (vultu gestuque sæuo & minaci) HABENS SESSOREM.] Hic erat Angelus qui equi, & equitis speciem assumpsit, vt Heliodoro equiti se opponeret, ac quasi in duello eum prosterneret: ISQVE CVM IMPETV HELIODORO PRIORES CALCES ELISIT,] id est illisit, impegit: equi enim calcitrando pugnant. Græcè: *Inuectus autem cū impetu concussit in Heliodorum priores vngulas*: vngulæ enim priores equis sunt loco manuum armatarum: has ergo impegit equus hic Heliodoro, itaque eum prostrauit, afflixit, & penè exanimauit. Sic Angeli cæliantes apparuerunt Zachariæ c. 1. specie equorum, & equitum, & S. Ioanni Apoc. c. 6. v. 2. vide ibi dicta. Simili modo Castor & Pollux in candidis equis pro Romanis pugnasse scribit Liuius Decade 1. de quibus multa finxere Gentiles.

Porrò non fuit hæc imaginaria visio soli Heliodoro apparens, sed realis actio, prostratio, & flagellatio Heliodori coram toto populo. Ait enim *apparuit* (Græcè ὤφθη, id est visus est) *illis*, scilicet omnibus præsentibus. Vnde sequitur.

ALII ETIAM APPARVERVNT DVO IVVENES VIRTVTE DECORI, (qui decorem virtutum, & indolem cælestem præ se ferebant: erant enim Angeli QVI CIRCVMSTETERVNT EVM (Heliodorum) ET EX VTRAQVE PARTE FLAGELLABANT (habentes scuticas siue flagella in manibus ait Gorionides) SINE INTERMISSIONE MVLTIS PLAGIS VERBERANTES.] Prior Angelus eques erat quasi Prætor; hi verò duo Angeli erant quàsi eius Apparitores, & sententiæ executores, qui proinde Heliodorum sacrilegum acerrimè flagellabant. Hinc patet Deum peccata, & peccatores non semper per dæmones, sed subinde etiā per Angelos bonos castigare. Addit Iosephus filius Gorionis l. 3. c. 1. aitque: *Ingressus Heliodorus cū omnibus satellitibus suis deambulansq; in medio sanctuarii, & intrans in Sancta Sanctorū: Dominus fecit illum, & eos, quos secū habuit, audire voces strepitus, & vehementissimæ cōmotionis, quæ etiam montes frangebat, & diffecabat petras; vt cūcti satellites eius fugere inciperēt, abderenturq; in quibus possent locis, & relinqueretur Heliodorus solus; qui cùm leuasset oculos suos, vidit virum habentem aspectum valdè horribilem indutum veste aureâ, vnde micabāt gemmæ pretiosæ, incedentē, atque impedientem, saltantem, atque currentē contra Heliodorū, &c.* Si ita Deus castigauit Heliodorum deposita solùm è templo auferre conantem, quomodo castigabit eos qui templorum, monasteriorum & piorum locorum res proprias diripiunt, & in prophanos laicosque vsus conuertunt? Cogitent ipsi quomodo Deus castigauit Ant. Epiphanem templum expilantem, legant horrendam eius mortē c. 9. recensitam. Meminerint quoque vindictæ sacrilego Alcimo à Deo inflictæ l. 1, c. 9. v. 55. Denique similium exemplorum plenæ sunt omnes historiæ. Porrò flagellatio hæc Angelorum vtpote fortissimorum, & Dei sui templique iniurias acerrimè vindicantium, lōgè acrior, dirioreque fuit omni flagellatione hominum; præsertim quia ipsi in Heliodoro voluere exemplum acris vindictæ diuinæ in sacrilegos statuere, quo alii à simili templi expilatione deterrentur; vnde ipse rogatus a Seleuco rege dixit; *Si quem habes hostem mitte illuc, & flagellatum recipies.*

VERS. 26

OBTVLIT PRO SALVTE VIRI (Heliodori) HOSTIAM SALVTAREM] id est victimam pacificam, quæ ex lege pro pace, & salute cuiuspiam offerebatur, iuxta legem Leuit. 3. VERS. 32

ET ONIÆ GRATIAS AGENS] Id enim iusserant ipsi Angeli v. 33. Addit Gorionides Heliodorum Angelorum monitu accidisse ad pedes Oniæ, itaque suppliciter gratias egisse. Huc enim eum stimulabat salus per Oniam recepta & vita donata; vitam enim suam Heliodorus debebat Oniæ. VERS. 35

TESTABATVR AVTEM OMNIBVS.] Hinc videtur Heliodorus verum Israelis Deum agnouisse, ac relictis idolis eum solum coluisse. Idque non tantùm eum, sed & omnes eius milites, & asseclas fecisse ait Gorionides, qui asserit eos fuisse Macedones. Hinc & ipse victimas Deo obtulit, magnaque promisit & Deo vouit, vt dictum est v. 35. VERS. 36

Porrò hic Heliodorus postea ambiens regnum, Seleucum

Seleucum regem per insidias occidit ac regem se fecit. Sed Ant. Epiphanes Seleuci frater iunior adiutus ab Attalo, & Eumene regibus vicinis eum expulit, & regnum sibi vendicauit. ita Appian. Iustin. Ioseph. & alii: indeque dictus est Epiphanes, id est illustris, & nobilis, *eo quòd alienis regnum vsurpantibus ipse auitæ ditionis Assertor exortus suis illuxerit*, ait Appianus in Syriacis.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ONias apud Seleucum regem purgat se à calumniis sibi à Simone obiectis. Mox v. 7, Seleuco defuncto Iason Oniæ Pont. frater eo excluso Pontificatum ab Ant. Epiphane Seleuci fratre, & successore emit 360. talentis. Idemq; Iudæos à Iudaismo ad Gentilismum traducit. Inde v. 23. Iason qui Oniam fratrem per datam regi pecuniam extruserat è Pontificatu, simili modo eodem fraudulenter extrusus fuit à Menelao fratre Simonis: Menelaum verò simili ratione extrusit frater eius Lysimachus. Deinde v. 34. Onias Pontifex rogatu Menelai ab Andronico occiditur, sed Andronicum instante populo eodem loco occidi iussit Ant. Epiphanes. Denique v. 39. sacrilegus Lysimachus à populo seditionem mouente interficitur. Menelaus verò, corrupto pecuniis Ptolemæo iniustam absolutionis sententiam extorquet.

1. SImon autem prædictus pecuniarum & patriæ delator, malè loquebatur de Onia, tamquam ipse Heliodorum instigasset ad hæc, & ipse fuisset incentor malorum: 2. prouisoremque ciuitatis, ac defensorem gentis suæ, & æmulatorem legis Dei, audebat insidiatorem regni dicere. 3. Sed cùm inimicitiæ in tantum procederent, vt etiam per quosdam Simonis necessarios homicidia fierent: 4. considerans Onias periculum contentionis, & Apollonium insanire, vtpote ducem Cœlesyriæ & Phœnicis, ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit. 5. non vt ciuium accusator, sed communem vtilitatem apud semetipsum vniuersæ multitudinis considerans. 6. Videbat enim sine regali prouidentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare à stultitia sua. 7. Sed post Seleuci vitæ excessum, cùm suscepisset regnum Antiochus qui Nobilis appellabatur, ambiebat Iason frater Oniæ summum sacerdotium: 8. adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, & ex redditibus aliis talenta octoginta, 9. super hæc promittebat & alia centum quinquaginta, si potestati eius concederetur gymnasium & ephebiam sibi constituere, & eos, qui in Ierosolymis erant, Antiochenos scribere, 10. Quòd cum rex annuisset, & obtinuisset principatum, statim ad gentilem ritum contribules suos transferre cæpit. 11. & amotis his, quæ humanitatis causa Iudæis à regibus fuerant constituta, per Ioannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia & societate functus est legatione legitimâ, ciuium iura destituens, praua instituta sanciebat. 12. Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, & optimos quosque epheborum in lupanaribus ponere. 13. Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam, & profectus gentilis & alienigenæ conuersationis, propter impii & non sacerdotis Iasonis nefarium & inauditum scelus: 14. ita vt sacerdotes iam non circa altaris officia dediti essent, sed contempto templo, & sacrificiis neglectis, festinarent participes fieri palæstræ, & præbitionis eius iniustæ, & in exercitiis disci, 15. & patrios quidem honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur: 16. quarum gratiâ periculosa eos contentio habebat, & eorum instituta æmulabantur, ac per omnia his consimiles esse cupiebant quos hostes & peremptores habuerant. 17. In leges enim diuinas impiè agere impunè non cedit: sed hoc tempus sequens declarabit. 18. Cùm autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, & rex præsens esset. 19. misit Iason facinorosus, ab Ierosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis: quas postulauerunt hi qui asportauerant ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumptus eas deputari. 20. Sed hæ oblatæ sunt quidem ab eo, qui miserat, in sacrificium Herculis: propter præsentes autem datæ sunt in fabricam nauium triremium. 21. Misso autem in Ægyptum Apollonio Mnesthei filio, propter primates Ptolemæi Philometoris regis, cum cognouisset Antiochus alienum se negotiis regni effectum, propriis vtilitatibus consulens, profectus inde, venit Ioppen, & inde Ierosolymam. 22. Et magnificè ab Iasone & ciuitate susceptus, cum facultatem luminibus & laudibus ingressus est; & inde in Phœnicen exer-

exercitum conuertit. 23. Et post triennii tempus misit Iason Menelaum, supradicti Simonis fratrem, portantem pecunias regi, & de negotiis necessariis responsa perlaturum. 24. At ille commendatus regi, cum magnificasset faciem potestatis eius in semetipsum retorsit summum sacerdotium, superponens Iasoni talenta argenti trecenta. 25. Acceptisque à rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio, animos verò crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens. 26. Et Iason quidem, qui proprium fratrem captiuauerat, ipse deceptus profugus, in Ammanitem expulsus est regionem. 27. Menelaus autem principatum quidem obtinuit: de pecuniis verò regi promissis, nihil agebat, cum exactionem faceret Sostratus, qui arci erat præpositus. 28. (nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat) quam ob causam vtrique ad regem sunt euocati. 29. Et Menelaus amotus est à sacerdotio, succedente Lysimacho fratre suo: Sostratus autem prælatus est Cypriis. 30. Et cùm hæc agerentur, contigit. Tharsenses & Malotas seditionem mouere, eò quod Antiochidi regis concubinæ dono essent dati. 31. Festinanter itaque rex venit sedare illos, relicto suffecto vno ex comitibus suis Andronico. 32. Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum, aurea quædam vasa è templo furatus donauit Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas ciuitates. 33. Quod cum certissimè cognouisset Onias, arguebat eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiæ secus Daphnem. 34. Vnde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat vt Oniam interficeret. Qui cùm venisset ad Oniam, & datis dextris cum iureiurando (quamuis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere, statim eum peremit, non veritus iustitiam. 35. Ob quam causam non solum Iudæi, sed aliæ quoque nationes indignabantur, & molestè ferebant de nece tanti viri iniusta. 36. Sed regressum regem de Ciliciæ locis, adierunt Iudæi apud Antiochiam, simul & Græci, conquerentes de iniqua nece Oniæ. 37. Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, & flexus ad misericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti sobrietatem, & modestiam. 38. accensisque animis, Andronicum purpurâ exutum, per totam ciuitatem iubet circumduci: & in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiserat, sacrilegum vitâ priuari, Domino illi condignam retribuente pœnam. 39. Multis autem sacrilegiis in templo à Lysimacho commissis Menelai consilio, & diuulgata fama, congregata est multitudo aduersum Lysimachum, multo iam auro exportato. 40. Turbis autem insurgentibus, & animis irâ repletis, Lysimachus armatis ferè tribus millibus iniquis manibus vti cœpit, duce quodam tyranno, ætate pariter, & dementiâ prouecto. 41. Sed, vt intellexerunt conatum Lysimachi, alii lapides, alii fustes validos arripuere: quidam verò cinerem in Lysimachum iecêre. 42. Et multi quidem vulnerati, quidam autem & prostrati, omnes verò in fugam conuersi sunt: ipsum etiam sacrilegum secus ærarium interfecerunt. 43. De his cœpit iudicium aduersus Menelaum agitari. 44. Et cùm venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri à senioribus. 45. Et cùm superaretur Menelaus, promisit Ptolemæo multas pecunias dare ad suadendum regi. 46. Itaque Ptolemæus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gratiâ regem adiit, & deduxit à sententia: 47. & Menelaum quidem vniuersæ malitiæ reum criminibus absoluit: miseros autem, qui, etiamsi apud Scythas causam dixissent, innocentes iudicarentur, hos morte damnauit. 48. Citò ergo iniustam pœnam dederunt, qui pro ciuitate, & populo, & sacris vasis, causam profecuti sunt. 49. Quam ob rem Tyrii quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi extiterunt. 50. Menelaus autem, propter eorum, qui in potentia erant, auaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias ciuium.

PRior pars à v. 1. ad 7. ordine temporis collocanda est post v. 16. c. 1. l. 1. posterior verò pars a v. 21. vsque ad v. 11. c. 5. collocanda est post v. 20. c. 1. lib. 1.

VERS. 1. TANQVAM IPSE (Onias Sanctus Pont.) HELIODORVM INSTIGASSET (id est magicis artibus impulisset) AD HÆC] flagella iam dicta sufferenda. Sic enim impii miracula Dei ascribunt magiæ, & dæmonis inuocationi.

VERS. 4. ONIAS &c. AD REGEM (Seleucum) SE CONTVLIT] ac Simonis calumnias diluit, & Simoni silentium per regem imposuit.

SED POST SELEVCI VITÆ EXCESSVM (necem ei irrogatam per insidias ab Heliodoro) CVM SVSCEPISSET REGNVM ANTIOCHVS, QVI NOBILIS (puta Epiphanes) APPELLABATVR (eratque frater Seleuci occisi) AMBIEBAT IASON (Hebr. vocabatur *Iesus*, sed græcizans ethnicum nomen assumpsit, dictusque est *Iason*) FRATER ONIÆ SVMMVM SACERDOTIVM, scilicet Pontificatum. VERS. 7.

ADITO REGE PROMITTENS EI ARGENTI TALENTA 360.] Quanta fuerit hæc summa, calcula ex eis, quæ dixi c. præced. v. 11. VERS. 8.

SVPER HÆC PROMITTEBAT ET ALIA 140. SI PO- VERS. 9.

POTESTATI EIVS CONCEDERETVR GYMNASIVM, ET EPHEBIAM SIBI CONSTITVERE] in vrbe Ierosolymitana. Quid hæc fuerint dixi l. 1. c. 1. 15. & de his fusè agit Petrus Faber l. 3. Agonist. c. 27. & 28. vbi inter cætera ait: Ephebiam Lyran. optimè exposuit prostibulum pulcherrimorum iuuenum, & Athen. lib. 11. Dipnos. Ephebi, ait, sunt prostituti pueri, qui 4. Reg. 24. Hebr. vocantur *Kadesim* קדשים: id est spurci. & scelerati. Noster vertit effeminatos, Lyran. prostibula mascula. Iidem vocãtur τελεσμένοι, id est initiati, & consecrati: scilicet Astartæ, siue Veneri, aut Priapo. Syrorum enim Dea erat Astarte siue Venus. Iidem vtebantur galero lato, qui inde Petasus dicebatur à πετάννυμι, id est extendo. Aut petasus erat cortina, quæ lupanari obducebatur ad tegendas earum spurcitias. Rursum idem Faber per ephebiam accipit ganeas, & popinas ad comessandum, & compotandum. voluerunt enim imitari suum regem Ant. Epiphanem, qui cum popularibus, quos in tabernis reperisset, belluari, ac compotare, & cum iuuenibus cõpotari, saltareque solebat; vnde à nonnullis pro Epiphane dictus est Epimanes, id est insanus, teste Athen. l. 5. Dipnos. p. 557. Hinc lupanaria cauponis erant coniuncta: venter enim cibo, vinoque saturatus in Venerem profluit; & vt ait S. Hier. despumat. Causam subiicit Faber dicens: *In Syria cum ob regionis fertilitatem plerisque apud alias gentes necessariis laboribus exempti essent: agitata identidem ab incolis conuiuia lauationibus, ludicrorum certaminum exercitationibus, & sumptuosissimis ex oleo pretioso vnctionibus adhibitis; adeo vt in grammateiis quoq; (sic enim publica epularum loca honestiore scilicet, ac turpitudinẽ rei velante vocabulo nuncupabant) nõ secus ac priuatus quisque domibus maximam diei partem farciendo dapibus vinoq; ventri, non sine aurium voluptate (quas vel ipse demulcebat multisonæ testudinis fragor) impenderent, secumq; postea obsoniorum partes domum auferrent; Athenæus me docuit l. 5. Dipnos. p. 66.*

ET EOS, QVI IN IEROSOLYMIS ERANT, ANTIOCHENOS SCRIBERE.] Antiochia erat caput regni Syriæ; quare Antiocheni ampla à suis regibus obtinuerunt priuilegia, qualia pariter habuere Alexandrini, & Romani. Vnde S. Paulus dicens, *ciuis Romanus sum*, flagellationi iam paratæ se exemit Actor. c. 22. 25.

VERS. 11 ET AMOTIS HIS (patriis institutis, scilicet Iudæorum legibus, moribus, & ritibus) QVÆ HVMANITATIS (beneuolentiæ) CAVSA IVDÆIS A REGIBVS (Persarum, & Græcorum licet Ethnicorum, & idololatrarum) FVERANT CONSTITVTA] Hi enim reges indulserant Iudæis suis legibus viuere, vetuerantque eos ad Gentilium religionem, & mores cogi: His inquam amoris, impius & apostata Iasoh Gentilitios ritus induxit: idque fecit PER IOANNEM PATREM EVPOLEMI, QVI (Eupolemus postea tempore Iudæ Machabæi) APVD ROMANOS DE AMICITIA, ET SOCIETATE (cum Iuda, & Iudæis ineundâ) FVNCTVS EST LEGATIONE LEGITIMA (1. Machab. 8. 17.) CIVIVM IVRA DESTITVENS (abrogans, abolens, destruens) PRAVA INSTITVTA (Gentilium & Gentilismi) SANCIEBAT.

VERS. 12. ET ENIM AVSVS EST SVA IPSA ARCE (Sion) GYMNASIVM (in quo iuuenes gymnasticen exercerent, discerentque luctari, currere, saltare, equitare, digladiari &c.) CONSTITVERE, ET OPTIMOS QVOSQVE EPHEBORVM (id est adolescentum) IN LVPANARIBVS PONERE] ad infandam, & præposteram libidinem. Ephebi græcè vocantur pubres, adolescentes: ἐφηβεία enim est pubertas, adolescentia, quæ in maribus fit anno ætatis 14. ἔφηβος enim est iuuentus, vnde Hebe dicta est vxor Herculis, ac Dea pubertatis, & iuuentutis, prognata ex Ioue, & Iunone, ait Hesiodus in Theogn. Græcè est: *Optimos ephebeorum substituens sub petasum duxit*. Petasus erat galerus latus, qui erat insigne catamitorum: aut potius petasus erat velum & cortina tegens lupanar, vt eo tecti impudenter pudendas, & nefarias suas libidines exercerent.

ITA VT SACERDOTES &c. FESTINARENT PARTICIPES FIERI PALESTRÆ, vt scilicet athletas in palestra, lucta, cursu, gladiis, hastis certantes spectarent, quin & ipsimet iisdem certarent, & præmium victori cõstitutum adipiscerentur: vnde explicans subdit, ET PRÆBITIONIS EIVS INIVSTÆ, id est præmiorum, quæ vincentibus præberi solebant; qualia erant aurum, argentum, coronæ, vestes, arma &c. quæ vocat iniusta, id est iniqua, quia sacerdotibus indigna erant, vtpote laica, iuuenilia, impudentia, & lasciua.

ET IN EXERCITIIS DISCI] qualia hæc fuerint dixi l. 1. c. 1. v. 15. Græca habent: *Post disci prouocationem*, solebat enim discus per palestram circumferri, ac præmium vincenti propositum disco imponi, vt per hoc plures ad disci certamen inuitarent, & prouocarent, vti docet Petrus Faber libr. 2. Agonist. c. 22.

GRÆCAS GLORIAS ita vocat ludos Græcorum. VERS. 15
Olympicos, & Isthmios, qui Corinthi celebrabantur. aliosque similes Gentilitiũ ritus, de quibus gloriabantur Græci, id est Gentiles, præsertim qui in iis victores palmam, & præmium tulerant.

QVARVM GRATIA PERICVLOSA EOS CONTENTIO HABEBAT,] id est periculosè contendebant æmulari ludos, ritusque Græcorum, & gentilium, ac alter alterum in iis superare conabatur, de eoq; gloriabatur. Nota τὸ *periculosa*! periculum enim erat tum rixarum & pugnarum. ne iis se mutuò inuaderent, & conficerent; tum ne à Græcis puta Antiochis Asiæ regibus quasi Græci planè subiugarẽtur; tum maximè periculum erat à Deo, ne ipse apostasiam eorum à se & Iudaismo ad Gentilismum & dæmones, acriter puniret. VERS. 16.

QVOS HOSTES, ET PEREMPTORES HABVERANT] tum antè sub Ptol. Philopatore, qui acriter Iudæos prosecutus est, vt patet ex lib. 3. Mach. tùm paulò pòst sub hoc Antiocho Epiphane, idque in pœnam huius apostasiæ ipsorum, vnde sequitur.

IN LEGES ENIM DIVINAS IMPIE AGERE IMPVNE NON CEDIT] Deus enim suas iniurias lentè, sed acriter punit. Nam vt ait ille: *Dij laneos habent pedes, sed ferreas manus*, & vt ait Valer. Max. lib. 1. c. 2. *lento gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatemq; supplicii grauitate compensat*. VERS. 17

CVM AVTEM QVINQVENNALIS AGON TYRI CELEBRARETVR] Agon significat ludos agonisticos ita dictos similes ludis, & agonibus Olympicis, qui post quartum quemlibet annum celebrabantur, ideoque *quinquennalis agon* vocatur. Quare hic agon diuersus erat ab agone Olympico, qui quarto quolibet anno celebrabatur, nec in præsentem annum cadebat, vti ostendit Salianus. VERS. 18

MISIT IASON (Simoniacus Pseudopontifex) VIROS PECCATORES] vtpotè impietatis, & idololatriæ VERS. 19.

latriæ Iasonis legatos, administros, & executores, A Serarius pro *peccatores* censet legendum *precatores*: hos enim significat græcum θεωροὶ, quod tamen Compl. vertunt *procuratores sacrorum*, alii *oraculorũ suscitatores*. Vatab. *spectatores* & ita pro *peccatores* legendum censet Salianus. De quibus Suidas, & Sigonius de Rep. Athen. θεωροὶ erant, inquit, qui ad spectacula, festa, oracula, rerumque diuinarum curationem mittebantur. Ita Diodorus Siculus eos vocat, quos Dionysius tyrannus ad ludos Olympicos cum suis carminibus miserat. Hinc Sacerdos adulator Athenis rogationem promulgauit, vt qui ex plebiscito publicè ad Antigonum, & Demetriũ mitterentur, non legati, sed theori dicerentur, sicut qui Delphis, & Olympiæ solennibus Græcorum conuentibus victimas pro ciuitatibus agunt, vt inquit Plutarchus in Demetrio, Græca addunt: *vt qui Antiochenses* essent, id est iure Antiochensium donati ab Antiocho.

B

PORTANTES ARGENTI DIDRACHMAS (Græcè est drachmas) TRECENTAS IN SACRIFICIVM HERCVLIS] Drachma argenti est Iulius siue regalis Hispanicus didrachma ergo sunt duo Iulii, siue duo regales: quare trecentæ didrachmæ faciunt Iulios, siue regales sexcentos; hoc est sexaginta aureos Romanos, quibus multæ victimæ, puta oues, & capri coëmi poterant ad sacrificium Herculis, Nonnulli tamen putantes hanc summã nimis esse vilem, & exilem in Pontifice ad captandam Antiochi regis beneuolentiam, putant has didrachmas fuisse aureas, eas tamen vocari *argenti*, id est pecuniæ, q.d. misit Iason argenti, id est pecuniæ didrachmas aureas trecentas, quæ faciunt sexcentos aureos Romanos. ita Sanchez; drachma enim C auri est vnus aureus, didrachma ergo sunt duo aurei: quare trecentæ didrachmæ auri sunt sexcenti aurei.

IN SACRIFICIVM HERCVLIS] qui quasi Deus fortitudinis, & bellorum, ac certaminum celebratur in Syria, & Tyro, eratque proprius Tyriorum Deus, ideoque Hercules Tyrius dicebatur, vide Gyraldum de diis gentium in Hercule. vnde multi putant, Herculem non alium fuisse, quàm Samsonem, qui iuxta Tyrum in Palæstina raræ fortitudinis suæ edidit exempla, vt dixi in libro Iudicum. Hinc ibidem celebrabatur agon quinquennalis in honorem Herculis, quo athletæ profitebantur se imitari Herculẽ, ideoq; ibidem in gymnasiis proponebantur Herculis statuæ, & sacella, vti ex Galeno, Pausanio, Athenæo, & aliis docet Serarius.

D

QVAS POSTVLAVERVNT HI &c.] q. d. Iason misit trecentas didrachmas pro sacrificio Herculis, sed eius legati licet impii, minùs tamen scelerati quàm Iason, eas portantes cùm essent Iudæi, Deumque verum colerent, & idola detestarentur, rogarunt, ne in Herculis dei gentium sacrificia, sed in alios vsus expenderentur. Quare Ant. Epiphanes easdem expendit in fabricam triremium, quas ipse adornabat pro prima sua expeditione in Ægyptum, de qua sequitur.

VERS. 21. PROPTER PRIMATES PTOLEMÆI PHILOMETORIS REGIS] qui à Philometore rege suo defecerant, eiusque fratrem iuniorem Ptol. Euergeten, qui & Physcon dictus est, sibi regem creare volebant. Igitur Ant. Epiphanes videns dissidium duorum fratrum, scilicet Philometoris, & Physconis de regno Ægypti litigantium, ipse quasi auunculus vtriusque (Cleopatra enim soror *Epiphanis* erat mater vtriusque) finxit se velle esse litis arbitrum, & mediatorem, ac inter fratres rem componere, sed reuera, intendebat regnum vtrique nepoti eripere, & sibi arrogare. Id subodorati primates Ægypti, & tutores regis noluerunt, vt ipse rebus Ægypti se immisceret. Et hoc est quod hic dicitur: CVM COGNOVISSET ANTIOCHVS ALIENVM SE A NEGOTIIS REGNI EFFECTVM, PROPRIIS VTILITATIBVS (regni sui in Syria) CONSVLENS, PROFECTVS INDE (scilicet ex Tyro) VENIT IOPPEN, ET INDE IEROSOLYMAM, vbi eum, quasi regem, imò quasi Deum quendam terrestrem (talis enim volebat haberi & adorari Antiochus) excepit Iason: *cũ facularum luminibus, & laudibus*, vt sequitur. Pro *vtilitatibus*. Noster legit in Græco ὁ φελειας: iam legunt ἀσφάλειας id est *securitatibus*, sed eòdem redit sensus.

VERS. 23 ET POST TRIENNII TEMPVS MISIT IASON MENELAVM SVPRADICTI SIMONIS (proditoris, & delatoris pecuniarum, de quo v. 1.) FRATREM PORTANTEM PECVNEAS REGI Ant. Epiphani; quasi tributum in signum subiectionis.

VERS. 24 AT ILLE COMMENDATVS (à Iasone) REGI, CVM MAGNIFICASSET FACIEM POTESTATIS EIVS] id est cùm amplis verbis exaltasset regiam Antiochi potestatem, maiestatem, & splendorem, quod scilicet ipse per eam quidlibet in Syria efficere posset non solùm in prophanis, & politicis; sed etiam in Ecclesiasticis, & sacris, ideoque posset Ierosolymæ Pontificem constituere, quem vellet; adeoq; Pontificatum à Iasone in se transferre: qua arte, & fraude Menelaus à Iasone IN SEMETIPSVM RETORSIT SVMMVM SACERDOTIVM (Pontificatum) SVPERPONENS IASONI TALENTA ARGENTI TRECENTA] tantumdem scilicet amplius Antiocho offerens, quàm Iason obtulerat. Sicut ergo Iason oblatis Ant. Epiphani 360. talentis, emit Pontificatum, eoque extrusit fratrem suum Oniam sanctũ: sic pariter Menelaus missus à Iasone ipsum Iasonẽ dolosè supplantauit, & extrusit, promittens regi alia trecenta talẽta præter 360. à Iasone eidem promissa. Vnde Græcè est *superans Iasonem talentis trecentis*. q. d. Iason promiserat regi pro Pontificatu 360. talenta; at Menelaus summam hanc auxit, & penè duplicauit: sicut enim cùm res in auctione venditur, singuli augent pretium, & qui summum offert pretium, illi res cedit: sic hic Menelaus addens trecenta, promittensque regi vniuersim 660. talenta, Pontificatum obtinuit, herumque suum Iasonem callidè exclusit.

VERS. 25 ACCEPTISQVE A REGE MANDATIS (vt Iudæi cum quasi Pontificẽ loco Iasonis susciperent) VENIT, NIHIL QVIDEM HABENS DIGNVM SACERDOTIO] tùm quia Menelaus erat è tribu Beniamin, quæ inhabilis erat ad sacerdotium, cùm Iason esset ex tribu Leui, ideoq; ad eum habilis; tum quia impius erat, ac per simoniam Pontificatum sibi comparabat: ANIMOS VERÒ CRVDELIS TYRANNI] vndè v. 34. iussit Oniam verum, sanctumque Pont. per Andronicum crudeliter occidi.

VERS. 26 ET IASON QVIDEM QVI PROPRIVM FRATREM (Oniam Pont.) CAPTIVAVERAT, IPSE DECEPTVS (à famulo suo Menelao) PROFVGVS IN AMMANITEN EXPVLSVS EST REGIONEM.] Iustum hoc fuit Dei iudicium, & iusta talionis pœna, vt qui fratrem supplantauerat, à famulo supplantaretur; & qui Pontificatum emerat à maiori emptore explooderetur, & qui Oniam Sanctum Pont. in exi-

lium

lium egerat, exul apud Ammonitas miserè viueret. Hic vide quàm verum sit illud Eccles. c. 27. 28 *Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet, & plaga dolosa dolosi diuidet vulnera; Et qui foueam fodit incidet in eam: & qui statuit lapidem proximo, offendet in eo: & qui laqueum alij ponit, peribit in illo.*

VERS. 29 ET MENELAVS AMOTVS EST A SACERDOTIO] à Pontificatu ab Ant. Epiphane, eò quòd 360. talenta sibi promissa non præstaret. Quare Epiphanes loco Menelai pontificem creauit eius fratrem Lysimachum eadem sibi, vt videtur, promittêtem. Ita impius Menelaus impium Iasonem exturbauit, & ab impio fratre Lysimacho pariter exturbatus est. Cùm enim agitur de honore, & ambitu, frater fratrem non agnoscit, sed odit, & supplantat. Quisque enim dignitatem sibi optat potiùs, quàm fratri; imò non rarò fratri eamdem eripit. Tanta est vis ambitionis & cupiditatis in homine per peccatum corrupto.

VERS. 30. CONTINGIT THARSENSES, ET MALLOTAS SEDITIONEM MOVERE, EÒ QVÒD ANTIOCHIDI REGIS CONCVBINÆ DONO ESSENT DATI] ab Epiphane; vt ex eorum redditibus sibi vestes pretiosas, monilia, ancillas, famulos, & rhedas compararet. Audi Ciceronem Act. 5. in Verrem: *Solere, aiunt, barbaros Reges Persarum. & Syrorum plures vxores habere, his autem vxoribus ciuitates attribuere, hoc modo: hæc ciuitas mulieri redimiculum præbeat. Hæc in collũ, hæc in crines, ita populos habent vniuersos non solùm conscios libidinis suæ, verùm etiam administros.* Idem tradit Plato in Alcibiade, Plutarch. in Themistocle, & Athen. lib. 1. Strabo lib. 14. Porrò Tharsus, & Mallus erant nobiles Ciliciæ ciuitates, quæ proinde indignatæ sunt se datas meretrici, quæ ab Antiocho amasio suo se vocabat Antiochidem, ideoque tumultuatæ sunt. Quocirca illicò accurrit Antiochus, vt tumultum sedaret relicto Antiochiæ prorege Andronico, vt sequitur.

VERS. 33 ONIAS (sanctus Pontifex) ARGVEBAT EVM] Menelaum de sacrilegio, quod vasa aurea furatus è templo dedisset Andronico proregi, vt sibi Pontificatum restitueret. Licet enim Onias iniustè spoliatus esset Pontificatu, & exularet Antiochiæ; tamen quia verè ipse erat Pontifex, ex zelo Pontificio redarguit sacrilegum, esto probabiliter sciret se hac ratione necem sibi accersere: sciebat enim per eam se martyrij lauream quam optabat adepturum.

IN LOCO TVTO SE CONTINENS ANTIOCHIÆ SECVS DAPHNEM] locus hic erat quinque passuum millibus distans Antiochiâ, vnde à Dione libr. 51. nuncupatur *suburbium*, ita dictus à copia laurorum q. d. lauretum, δάφνη enim est laurus: quare in eo erat fanum celebre Apollinis, ideoque erat asylum omnibus tutum, & inuiolabile. Hic sepultus fuit S. Babylas martyr, qui Apollini silentium indixit, ideoque à Iuliano apostata exhumatus fuit. vide eius acta. Iuxta hunc locum sepultus quoque fuit S. Ignatius Antioch. Episcopus, & martyr; sed inde translatus fuit Romam. Huc ergo quasi ad asylum confugit Onias Pontifex, sed per dolum ex eo eductus ab Andronico perfidè, & scelestè contra fidem ei datam, & iuratam occisus fuit. Quare Iudæi, & Gentiles indignè sancti Pont. cædem ferentes Andronicum apud Ant. Epiphanem accusarunt, qui eum purpurâ exutum circumduci iussit per vrbem, & in eodem loco occidi, in quo ipse occiderat Oniam, vt sequitur. Ita occisus est Onias sanctus, & zelosus Pontifex postquam 36. annis Iudæorum Synagogam æquè ac Remp. magno animi robore contra impios sustentasset. Qualis autem, quantusq; fuerit liquet, tum ex eo quod omnes Iudæi, & Gentiles mortem eius luxerint, adeoque impius rex Epiphanes lachrymas fuderit; tum ex elogio, quod ei dat Scrip. c. 15. 12. vbi Iudas Machabæus pugnatorus contra Epiphanem vidit in somnis Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum, & benignum, verecundum visu, modestum moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus fuerat, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorum. Erat autem illi socius Orationis Ieremias, qui ipse quoque à suis, Dei desertoribus peremptus fuerat in Ægypto.

DVCE QVODAM TYRANNO] Græcè *Aurano quodam.* q. d. cùm populus ob Lysimachi scelera, & sacrilegia tumultuaretur; Lysimachus populo opposuit tria millia armatorum Duce Tyranno, sed populus vndique concurrens, furensque lapidibus, & fustibus eos fugauit, & Lysimachum iuxta ærarium siue gazophylacium templi occidit. Hæc est summa eorum, quæ fusè in seqq. narrantur. VERS. 40.

DE HIS ERGO COEPIT IVDICIVM ADVERSVS MENELAVM AGITARI] q. d. Iudæi Menelaum quasi omnis malitiæ auctorem, qui fratri suo Lysimacho Pseudo-pontifici tot scelera, & sacrilegia suasisset, accusarunt apud Ant. Epiphanem, qui rem item que iussit iudicialiter contra Menelaum agi. VERS. 43.

ET CVM SVPERARETVR (multitudine testium, & euidentia grauissimorum criminum reus conuinceretur) PROMISIT PTOLEMÆO (Dorymenis filio, vt addunt Græca, qui auctoritate, & gratiâ valebat apud Aut. Epiphanem) MVLTAS PECVNIAS DARE AD SVADENDVM REGI] vt Menelaum quasi innocentem absolueret: Iudæos verò accusatores quasi calumniatores pœnâ talionis ad mortem damnaret, cùm ipsi prorsus essent innocentes. Itaque factum est, vt sequitur. VERS. 45.

MENELAVS AVTEM PROPTER EORVM QVI IN POTENTIA ERANT AVARITIAM (qua se pecunijs à Menelao corrumpi sinebant) PERMANEBAT IN POTESTATE] Pontificiâ. q. d. Menelaus occiso à populo fratre suo Lysimacho Pseudo-pontifice per aulicos pecuniâ corruptos intrusit se rursum in Pontificatum, cùm non esset de tribu Leui; sed Beniamin, vt dictum est v. 23. Menelaus ergo Pontificatum gessit non legitimè, sed vt intrusus per quatuor annos, scilicet ab anno 140. Græcorum, quo ipse curauit occidi Oniam sanctum Pontificem vsque ad annum 145. Græcorum, quo Mathathias contra eum, & regem Epiphanem insurrexit, ac à populo Dux, & Pontifex fuit creatus. Licet enim Onias sanctus filium haberet Oniam, cui iure successionis hæreditariæ Pontificatus illo æuo debebatur; tamen is iam fugerat in Ægyptum, ac Heliopoli aliud templum erexerat, eiusque se Pontificem constituerat. Iason autem frater Oniæ planè indignus erat Pontificatu, vtpote simoniacus, & apostata, qui Iudæos ad gentilismum traducere satagebat, vt audiuimus initio capitis. Deficientibus ergo legitimis heredibus Pontificatus deuolutus est ad Mathathiam, eiusque filios Iudam, Ionatham, & & Simonem Machabæos. VERS. 50.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdæi videntes in cælo acies militum confligentes ex eis accipiunt omen instantium bellorum, & cædium Ant. Epiphanis. Iason ex Ammonitide reuersus Ierosolymam occupat, & per cædes in ciues grassatur. Mox v. 11. Ant. Epiphanes Ægypto excluſus iram ſuam in vicinos Iudæos euomit: quære Ierosolymam capit, in eoque 80. millia trucidat, 40. millia incarcerat, & totidem diuendit; templum violat, & spoliat ablatis ex eo 1800. talentis. inde reuiens Antiochiam in Judæa reliquit præfectos, qui grauius, quàm ipse, Judæos affligunt. Quare Iudas Machabæus cum ſuis fugit in desertum.

1. EOdem tempore Antiochus ſecundam profectionem parauit in Ægyptum 2. Contigit autem per vniuerſam Ieroſolymorum ciuitatem videri diebus quadraginta per aëra equites diſcurrentes, auratas ſtolas habentes, & haſtis, quaſi cohortes, armatos, 3. Et curſus equorum per ordines digeſtos, & congreſſiones fieri cominus, & ſcutorum motus, & galeatorum multitudinem gladijs diſtrictis, & telorum iactus, & aureorum armorum ſplendorem, omniſque generis loricarum. 4. Quapropter omnes rogabant in bonum monſtra conuerti. 5. Sed cùm falſus rumor exiſſet, tamquam vita exceſſiſſet Antiochus, aſſumptis Iaſon non minùs mille viris, repentè aggreſſus eſt ciuitatem: & ciuibus ad murum conuolantibus, ad vltimum apprehenſa ciuitate, Menelaus fugit in arcem: 6. Iaſon verò non parcebat in cæde ciuibus ſuis, nec cogitabat proſperitatem aduerſum cognatos malum eſſe maximum, arbitrans hoſtium & non ciuium ſe trophæa capturum. 7. Et principatum quidem non obtinuit, finem verò inſidiarum ſuarum confuſionem accepit, & profugus iterùm abijt in Ammaniten. 8. Ad vltimum, in exitium ſui concluſus ab Areta Arabum tyranno, fugiens de ciuitate in ciuitatem, omnibus odioſus, vt refuga legum & execrabilis, vt patriæ & ciuium hoſtis, in Ægyptum extruſus. 9. Et qui multos de patria ſua expulerat, peregrè perijt, Lacedæmonas profectus, quaſi pro cognatione ibi refugium habiturus: 10. & qui inſepultos multos abiecerat, ipſe & illamentatus, & inſepultus abijcitur, ſepulturâ neque peregrinâ vſus, neque patrio ſepulchro participans. 11. His itaque geſtis, ſuſpicatus eſt rex ſocietatem deſerturos Iudæos: & ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis, ciuitatem quidem armis cepit. 12. Iuſſit autem militibus interficere, nec parcere occurſantibus, & per domos aſcendentes trucidare. 13. Fiebant ergo cædes iuuenum ac ſeniorum, & mulierum & natorum exterminia, virginumque & paruulorum neces: 14. Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venumdati. 15. Sed nec iſta ſufficiunt: auſus eſt etiam intrare templum vniuerſâ terrâ ſanctius, Menelao ductore, qui legum & patriæ fuit proditor: 16. & ſceleſtis manibus ſumens ſancta vaſa, quæ ab alijs regibus & ciuitatibus erant poſita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat indignè, & contaminabat. 17. Ita alienatus mente Antiochus, non conſiderabat, quòd propter peccata habitantium ciuitatem, modicum Deus fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum deſpectio: 18. alioqui niſi contigiſſet eos multis peccatis eſſe inuolutos, ſicut Heliodorus, qui miſſus eſt à Seleuco rege ad expoliandum ærarium, etiam hic ſtatim aduenies flagellatus, & repulſus vtique fuiſſet ab audacia. 19. Verùm non propter locum, gentem; ſed propter gentem, locum Deus elegit. 20. Ideoque & ipſe locus particeps factus eſt populi malorum: poſteà autem fiet ſocius bonorum, & qui derelictus in ira Dei omnipotentis eſt, iterùm in magni Domini reconciliatione cum ſumma gloria exaltabitur. 21. Igitur Antiochus mille & octingentis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regreſſus eſt, exiſtimans ſe præ ſuperbia terram ad nauigandum, pelagus verò ad iter agendum deducturum propter mentis elationem. 22. Reliquit autem & præpoſitos ad affligendam gentem: Ieroſolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipſo, à quo conſtitutus eſt: 23. in Garizim autem Andronicum & Menelaum, qui grauiùs quàm ceteri imminebant ciuibus. 24. Cumque appoſitus eſſet contra Iudæos, miſit odioſum principem Apollonium cum exercitu viginti & ducbus millibus, præcipiens ei omnes perfectæ ætatis interficere, mulieres

lieres ac iuuenes venderè. 25. Qui cùm veniſſet Ieroſolymam, pacem ſimulans, quieuit vſque ad diem ſanctum ſabbati: tunc feriatis Iudæis, arma capere ſuis præcepit. 26. Omneſque qui ad ſpectaculum proceſſerant, trucidauit: & ciuitatem cum armatis diſcurrens, ingentem multitudinem peremit. 27. Iudas autem Machabæus, qui decimus fuerat, ſeceſſerat in deſertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum ſuis agebat: & fœni cibo veſcentes, demorabantur, ne participes eſſent coinquinationis.

HOc caput à v. 11. ad finem æquè ac caput 6. & 7. ordine temporis, quo geſta ſunt collocandum eſt in fine c. 1. lib. 1. ante initium c. 2.

VERS. 1. EODEM TEMPORE ANTIOCHVS (Epiphanes) SECVNDAM PROFECTIONEM PARAVIT IN ÆGYTVM] vt eam armis ſubiugaret: ſed à Romanis prohibitus, rediens in Iudæam vicinam, indignationem ſuam effudit. Idipſum ante trecentos, & plures annos Gabriel prænunciarat Danieli ca. 11. v. 23. & ſeq. vide ibi dicta.

VERS. 2. CONTIGIT AVTEM PER VNIVERSAM IEROSOLYMORVM CIVITATEM VIDERI DIEBVS 40. PER AERA EQVITES DISCVRRENTES] inter ſe gladijs diſtrictis, & telorum iactibus confligentes, vti verbis ſequentibus valdè efficacibus auctor exaggerat: quæ omnia fuerunt prognoſtica ingentis cladis Iudææ imminentis, vt ſequitur.

Porrò hæc portenta fuêre ab Angelis iuſſu Dei in aëre effecta per vaporum & exhalationum certam diſpoſitionem, motum, & concurſum, quæ ſpeciem acierum confligentium præ ſe ferret, vt per ea Deus Iudæis præſignificaret ſtragem eis mox ab Ant. Epiphane inferendam, ac prælia quæ cum eo geſturus erat Iudas Machabæus. Sic antequam Titus & Romani obſiderent, & caperent Ieroſolymam 21. die menſis Maij, ait Ioſeph. lib. 7. de bello c. 12. *Poſt dies feſtos ante ſolis occaſum viſi ſunt per inane ferri currus totis regionibus, & armatæ acies tranantes nubila, & ciuitati circumfuſæ.* Idem accidit tempore S. Gregorij cùm Longobardi inuaderent Italiam. Audi eum homil. 1. in Euang. *Priuſquam Italia Gentili gladio ferienda traderetur, igneas in cælo acies vidimus, ipſum qui poſtea humani generis fuſus eſt ſanguinem coruſcantes.* Iulius Obſequens li. de prodigijs ad Auguſtum Cæſarem cap. 9. & 7. refert L. Opimio & Q. Poſthumio Coſſ. Conſæ arma in cælo volare viſa, & C. Mario & Horo Coſſ. Arimini canem locutum, arma & cæleſtia ab ortu & occaſu viſa pugnare, & ab occaſu vinci. L. Scipione & C. Narbono Coſſ. per Syllana tempora, inter Capuam, & Vulturnum, ingens ſignorum ſonus, armorumque horrendo clamore auditus, ita vt viderentur duæ acies concurrere per plures dies. Panſa item & Hirtio Coſſ. cùm aduerſus Antonium dimicaretur, armorum telorumque ſpecies à terra viſa cum fragore ad cœlum ferri. Eutropius libr. 6. hiſtoriæ, cùm Cæſar aduerſus Pompeium dimicaret, refert, tantum in aëre armorum ſtrepitum fuiſſe, vt Antiochiæ, quaſi aduentu hoſtium in muris concurreretur.

Audi & Plinium li. 2. c. 57. *Armorum crepitus & tubæ ſonitus auditos è cælo Cimbricis bellis accepimus, crebroſq; & priùs & poſtea. Tertio verò conſulatu Marij ab Amerinis, & Tudertibus ſpectata arma cæleſtia, ab ortu occaſuq; inter ſe concurrentia, qui ab occaſu erant.* Similia Cęſaris cædem præceſsêre ſigna, de quibus Appianus lib. 4. ciuilium. *Hominum,* inquit *immanes voces, armorum ſtrepitum, equorum curſus inſpectante nemine audiebantur.* De eodem tempore Ouidius lib. decimoquinto Metamorphoſeos:

Signa tamen luctus dant non incerta futuri,
Arma ferunt inter nigras crepi[illegible]bes,
Terribileſq; tubas, auditaq; cornua cælo
Præmonuiſſe nefas.

Similia portenta recenſet Seneca in quæſt. natural. Auguſt. Niphus in Meteorologicis, Cornel. Gemma Friſius in Coſmocriticis, Conr. Lycoſthenes licèt in fide heterodoxus libr. de prodigijs pag. 189. 210. & 228. Memini mihi in Belgio cùm puer eſſem ſimilia in cælo oſtenta fuiſſe oſtenſa ſub initium bellorum Belgicorum, quæ proinde Belgio inſtare ex hiſce ſignis viri ſapientes, iam tum prænunciabant & euentus docuit, docetque adhuc prænunciationem fuiſſe veriſſimam. Denique Aſtrologi, ac nominatim Ptolomæus in Centiloquio c. 9. cenſet hæc fieri naturaliter vi aſtrorum, ac præſertim vi aſtri Perſei: ſic & Auguſt. Niphus lib. 1. Meteor. fol. 31. pag. 4. ſed veriùs eſt hæc fieri à prouidentia ſpeciali Dei per Angelos, qui tamen aſtris, ventis, & vaporibus ad hæc ſpectra producenda vtuntur, vt figuras cladis præſignificent. Vide Chriſt. à Caſtro lib. 1. prolegom. in minores Prophetas c. 17.

VERS. 4. QVAPROPTER OMNES ROGABANT IN BONVM MONSTRA, (Græcè ἐπιφάνειαν, id eſt apparitionem, viſa oſtenta acierum in aëre confligentium, quæ conflictus in Iudæa fore acres præmonſtrabant) CONVERTI] vt ſcilicet Iudæi in hiſce conflictibus forent ſuperiores, neque vincerentur, ſed vincerent, vti de facto Ant. Epiphanem vicerunt Iudas eiuſque fratres Machabæi.

VERS. 5. SED CVM FALSVS RVMOR EXISSET TANQVAM VITA EXCESSISSET ANTIOCHVS (Epiphanes) ASSVMPTIS IASON NON MINVS MILLE VIRIS REPENTE AGGRESSVS EST CIVITATEM] puta Ieroſolymam. Iaſon hic frater Oniæ ſancti Pontificis data pecunia emerat Pontificatum ab Epiphane, itaque Pontificatu extruſerat fratrem Oniam: ſed Menelao plus pecuniæ offerenti Epiphanes Pontificatum tradidit, excluſo Iaſone. Iaſon ergo audiens rumorem de morte Epiphanis, cùm iam eius offenſam, & potentiam non metueret, ex Ammonitide, vbi exulabat, armatis mille viris rediens, Ieroſolymam inuaſit, & occupauit vt Pontificatum recuperaret. Quocirca MENELAVS, qui Iaſonem extruſerat ex vrbe FVGIT IN ARCEM montis Sion.

VERS. 7. ET PRINCIPATVM (ſacrum, puta Pontificatum. eique annexum Principatum politicum quem maximè ambiebat Iaſon, tunc enim Pontifex ſimul erat Dux, & princeps populi) QVIDEM NON OBTINVIT, quia à confluente ciuium multitudine ipſe quaſi hoſtis, & tyrannus cum ſuis vrbe expulſus fuit. Quid enim poterant mille eius viri, & inſidiæ contra centena, & plura ciuium millia? Vnde PROFVGVS ITERVM ABIIT IN AMMANITEM, indeque errans, & vagans inſtar Caini profugit in Arabiam; ſed cùm ibi Arethæ regi de

proditione, vel regni ambitione esset suspectus, captusque fugiens abijt in Ægyptum; quia Ptolemæus rex Ægypti hostis erat Epiphanis, sed pace inter vtrumque conciliatâ, Iason, ne Epiphanes cum à Ptolemæo ad necem depoſceret, ex Ægypto profugit ad Spartanos, quasi veteres Iudæorum amicos, & cognatos: ibique miserè in exilio vitam finijt, mortuusque humanâ caruit sepulturâ, sepultusque est sepultura asini in sterquilinio.

VERS. 8. VT REFVGA LEGVM] Græcè *vt legum ἀποστάτης*, id est *transgressor, & apostata*, vtpote qui à Iudaismo ad Gentilismum apostatasset, & cæteros apostatare compelleret.

VERS. 11 • SVSPICATVS EST REX (Epiphanes) SOCIETATEM DESERTVRAM (secum initam) IVDÆOS.] Causæ suspicandi erant, Prima, quia sciebat eos sibi infensos eo quòd ipse eis ademisset Oniam Pont. sanctum, eique surrogasset impios & sacrilegos pseudo-pontifices Iasonem, Menelaum, & Lysimachum, qui eos à Iudaismo ad Gentilismum traducere satagebant. Secundò, quia Antiochus à Romanis ex Ægypto cum infamia expulsus putabat se iam Iudæis fore contemptui, illosque vicinorum Ægyptiorum, & sociorum Romanorum ope fretos iugum suum excussuros, vti excusserant Ægyptij. Tertia, quia ipse sciebat se ob auaritiam, & crudelitatem Iudæis exosum. Quarta, quia Iudæi Lysimachum à se Pontificem constitutum lapidarant. Quinta, quia ipsi sparserant falsum rumorem de eius morte v. 5. Addit Gorionides ipsos de ea exultasse. *Venerunt*, inquit, *è gente nostra impij ad regem, & dixerunt: Ecce visa sunt Ierosolymis ostenta quædam, & dixerunt ciues, mortuus est Antiochus, ijdemq; de Domini nostri regis exitio gauisi sunt.* Sexta, quia redeunti Antiocho ex Ægypto Ierosolymitæ parabant se ad illi resistendum, vnde mox aduentanti portas occluserunt. Hæc omnia rescibat Epiphanes per suos exploratores, & amicos, & præsertim per Menelaum, cui post lapidatum Lysimachum eius fratrem ipse Pontificatum restituerat. Hic omnia Iudæorum contra Epiphanem consilia, acta, dictaque ipsi prodebat v. 15. Atque his de causis Epiphanes portas vrbis sibi occlusas vi perfringens tanta crudelitate, & barbarie in Iudæos sæuijt vt spatio trium dierum occideret 80. millia, 40. venderet, & totidem capta vinciret, vt sequitur.

VERS. 17. ITA ALIENATVS MENTE (Græcè *elatus animo*) ANTIOCHVS, putabat se Iudæos supplantasse, vt eis quasi mancipijs vteretur, eorumque templum sacrilegè violaret, & spoliaret ablatis ex eo 180. talentis v. 21.

VERS. 19. VERVM NON PROPTER LOCVM GENTEM; SED PROPTER GENTEM LOCVM DEVS ELEGIT] q. d. Deus non propter locum Iudææ gentem Iudæorum elegit, sed propter gentem ipsorum olim sub Dauide, & Salomone fidelem & sanctam, locum Iudææ elegit, vt in eo sibi conderet domum, puta templū, in quo quasi sanctissimus inter sanctos ciues, seruos, & filios suos habitaret. At iam ob peccata grandia Iudæorum Deus templum deseruit, illudque prædæ dedit Antiocho, sed vt speramus eòdem rursus redibit, cùm Iudæi pœnitentes ad Deum suum conuersi fuerint, illique piè & sanctè seruierint, vti antè fecerunt.

VERS. 22. RELIQVIT AVTEM ET PRÆPOSITOS AD AFFLIGENDAM GENTEM] q. d. Antiochus rediens Antiochiam quasi ad regni sui sedem regiam, reliquit in Iudæa homines sæuos & feros, qui magis quàm ipse Iudæos afflixerunt, nimirum Philippum, Andronicum, & Menelaum pseudo-Pontificem omnis malitiæ suggestorem, & incentorem.

VERS. 24. CVMQVE APPOSITVS (nonnulli ligendum putant *oppositus*, vnde Græca habent *ἀπεχθῆ*, id est *inimicam contra Iudæos habens intentionem*) ESSET CONTRA IVDÆOS. q. d. cùm Antiochus cor suum apposuisset, id est statuisset, stabiliuisset, & obfirmasset contra Iudæos, vt eos perderet, & annihilaret si posset, MISIT ODIOSVM Iudæis exosum) PRINCIPEM APPOLLONIVM CVM EXERCITV, nimirum cum 22. MILLIBVS PRÆCIPIENS EI OMNES PERFECTÆ ÆTATIS INTERFICERE] Hic est ille Apollonius, qui Antiocho Magno contra Romanos pugnante dextrum eius cornu ducebat cùm sinistrum duceret Hannibal, teste Liuio lib. 37. Idem paucis post annis ab Epiphane missus contra Iudam Machabæum ab eodem victus est, & occisus 1. Machab. 3. v. 11.

VERS. 26 OMNESQVE QVI AD SPECTACVLVM (ad spectanda sacrificia, sacraque officia festo sabbathi à Iudæis celebrari solita) PROCESSERANT, TRVCIDAVIT.

VERS. 27. IVDAS AVTEM MACHABÆVS, QVI DECIMVS ESSE VERAT] id est futurus erat decimus Pontifex computando à Gaddo qui Pontifex fuerat tempore Alexandri Magni. ita Sà, & Mariana, Lyran. & Dion. Simpliciùs alij censent Iudam vocari decimum, quia tum in ordine sacerdotum erat decimus. Aut potius fuerat Iudas decimus, id est decemvir, siue vnus è decem primoribus, & principibus sacerdotum, qui populum regebant. Porrò ex Græco simpliciter vertas: *Iudas autem decimus factus*. hoc est Iudas aggregauit sibi nouem socios paris fidei, & virtutis, quorum ipse erat decimus, cum quibus ipse in montes secessit, viuens herbis inter feras. Sic S. Bruno cum sex socijs secessit in asperos Carthusiæ montes, ibique Carthusianorum ordinem instituit. Sic noster S. Ignatius aggregauit sibi nouem socios quorum ipse erat decimus cum quibus secedens Societ. Iesu instituit: ita Iudas cum nouem Assidæis illius æui religiosis, de quibus l. 1. c. 7. 13. in montes recessit, ibiq; herbis victitans austeram egit vitam. ita Salianus & alij. Iudas ergo cum suis parentibus, fratribus, & affeclis fugiens tantam persecutorum rabiem.

SECESSERAT IN DESERTVM LOCVM, IBIQVE INTER FERAS VITAM IN MONTIBVS CVM SVIS AGEBAT: ET FOENI) id est olerum, herbarum, radicumque) CIBO VESCENTES DEMORABANTVR NE PARTICIPES ESSENT COINQVINATIONIS) ne se contaminarent conuictu, alloquio, familiaritate Apollonij, eiusque militum Gentilium, qui acerrimè Iudæos persequebantur, cogebantque eos vesci suis cibis idolo immolatis, imò idolis suis sacrificare, vt patebit c. 6. & 7.

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ANt. Epiphanes mittit senatorem, qui cogat Iudæos ad gentilismum, ac templum Ierosolymitanum consecret Ioui Olympio, Garizitanum verò Ioui Hospitali. Quare resistentes illi mactantur, præcipitantur, concremantur. Inter quos v. 18. recensetur gloriosa mors, & martyrium Eleazari, qui maluit excarnificari, quàm carne porcinâ contra legem vesci.

1. SEd non post multum temporis, misit rex senem quemdam Antiochenum, qui compelleret Iudæos, vt se transferrent à patrijs & Dei legibus: 2. contaminare etiam quod in Ierosolymis erat templum, & cognominare Iouis Olympij: & in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant Iouis hospitalis. 3. Pessima autem & vniuersis grauis erat malorum incursio: 4. nam templum luxuriâ & comessationibus Gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus, sacratisque ædibus mulieres se vltrò ingerebant, intrò ferentes ea, quæ non licebat. 5. Altare etiam plenum erat illicitis, quæ legibus prohibebantur. 6. Neque autem Sabbata custodiebantur, neque dies sollemnes patrij seruabantur, nec simpliciter Iudæum se esse quisquam confitebatur. 7. Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia: &, cùm Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hederâ coronati Libero circuire. 8. Decretum autem exijt in proximas Gentilium ciuitates, suggerentibus Ptolemæis, vt pari modo & ipsi aduersus Iudæos agerent, vt sacrificarent, 9. eos autem, qui nollent transire ad instituta Gentium, interficerent: erat ergo videre miseriam. 10. Duæ enim mulieres delatæ sunt natos suos circumcidisse: quas, infantibus ad vbera suspensis, cum publicè per ciuitatem circumduxissent, per muros præcipitauerunt. 11. Alij verò ad proximas coëuntes speluncas, & latenter sabbati diem celebrantes, cùm indicati essent Philippo, flammis succensi sunt, eò quòd verebantur, propter religionem & obseruantiam, manu sibimet auxilium ferre. 12. Obsecro autem eos, qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos casus, sed reputent, ea quæ acciderunt, non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri. 13. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficij est indicium. 14. Non enim, sicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, vt eas, cùm iudicii dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: 15. ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. 16. Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet: corripiens verò in aduersis, populum suum non derelinquit. 17. Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta sint paucis. Iam autem veniendum est ad narrationem. 18. Igitur Eleazarus vnus de primoribus Scribarum, vir ætate prouectus, & vultu decorus, aperto ore hians, compellebatur carnem porcinam manducare. 19. At ille glorioſissimam mortem magis quàm odibilem vitam complectens, voluntariè præibat ad supplicium. 20. Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere; patienter sustinens, destinauit non admittere illicita propter vitæ amorem. 21. Hi autem qui astabant, iniqua miseratione commoti, propter antiquam viri amicitiam, tollentes eum secretò rogabant afferri carnes, quibus vesci ei licebat, vt simularetur manducasse, sicut rex imperauerat, de sacrificii carnibus: 22. vt, hoc facto, à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem. 23. At ille cogitare cœpit ætatis ac senectutis suæ eminentiam dignam, & ingenitæ nobilitatis canitiem, atque à puero optimæ conuersationis actus: & secundum sanctæ & à Deo conditæ legis constituta, respondit citò, dicens, præmitti se velle in infernum. 24. Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere: vt multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum: 25. & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur; & per hoc maculam, atque execrationem meæ senectuti conquiram. 26. Nam, etsi in præsenti tempore supplicijs hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec viuus, nec defunctus effugiam. 27. Quamobrem fortiter vitâ excedendo, senectute quidem dignus apparebo: 28. adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo,

ac fortiter pro grauissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis, confestim ad supplicium trahebatur 29. Hi autem, qui eum ducebant, & paulò antè fuerant mitiores, in iram conuersi sunt propter sermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur. 30. Sed, cùm plagis perimeretur, ingemuit, & dixit: Domine, qui habes sanctam scientiam, manifestè tu scis, quia cùm à morte possem liberari duros corporis sustineo dolores: secundùm animam verò propter timorem tuum libenter hæc patior. 31. Et iste quidem hoc modo vitâ discessit, non solùm iuuenibus, sed & vniuersæ genti memoriam mortis suæ ad exemplum virtutis & fortitudinis derelinquens.

VERS. 1. MISIT REX (Ant. Epiphanes) SENEM (senatorem: senatus enim erat concilium senum: senum enim est sapientia & prudentia) QVENDAM ANTIOCHENVM] Græcè ἀθηναῖον, id est *Atheniensem*, forte quia Athenis erat oriundus, sed Antiochiæ factus ciuis habitabat: aut quòd nomen proprium ei sonet *Athenæus*. Noster Mariana censet illum fuisse Bacchidem, quem cogentem Iudæos idolis sacrificare Mathathias ex zelo occidit, vt dictum est lib. 1. c. 2. v. 25.

CONTAMINARE &c. TEMPLVM ET COGNOMINARE IOVIS OLYMPII] Iussit Antiochus ergo Iouis idolum in templo collocari, & adorari, ac templum solemni ritu dedicari, indeque templum Iouis nuncupari. Ecce hæc est *abominatio desolationis*, hoc est abominandum idolum omnia desolans, prædicta ante trecentos annos à Daniele cap. v. 31.

VERS. 2. ET IN GARIZIM PROVT ERANT HI QVI LOCVM INHABITABANT IOVIS HOSPITALIS] q.d. tẽplum Garizitanum Samaritanorum, de quo Ioannis 4. v. 20. Antiochus iussit dedicari Ioui hospitali, eò quòd incolæ Garizitani, & Samaritani essent hospites, & aduenæ. Ex Assyria enim in Samariam quasi hospites, & peregrini traducti erant à Salmanasar 3. Reg. 17. Vndè & Samaritani in epist. ad Antiochum scriptâ quam recensèt Iosephus lib. 12. c. 9. vocant se *hospites*, id est aduenas, & peregrinos. Iupiter enim hospitalis dictus est, eò quòd ei, quasi Deo hospitum cura, & tutela incumberet, ne quis eos impunè fraudaret, vel læderet. Vnde eum inuocat Æneas peregrè in Italiam pergens. Sic enim ait Æneid. 1.

Iupiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyrijsq; diem, Troiaq; profectis
Esse velis.

VERS. 7. DVCEBANTVR AVTEM (Iudæi turmatim magno numero) CVM AMARA NECESSITATE (puta violenta coactione) IN DIE NATALIS REGIS (Ant. Epiphanis) AD SACRIFICIA, quæ offerebantur idolis, vt ijs assisterent & cooperarentur, ex ijsque manducarent quasi consentientes idolis, & idololatriæ.

ET CVM LIBERI (Bacchi) SACRA CELEBRARENTVR, COGEBANTVR HEDERA CORONATI LIBERO CIRCVIRE] q.d. cùm Bacchanalia, id est festa Bacchi celebrarentur potando, saltando, ludendo, scortando &c. in omni carnis licentia ac concupiscentiæ libertate (vnde Bacchus vocabatur Liber, quod omnem carnis libertatem cuilibet in festis, & sacris suis daret) cogebantur Iudæi in honorem Liberi, siue Bacchi coronari hederâ, itaque templum, vel vrbem circuire. Erat enim hedera dicata Baccho, eò quòd sua frigiditate resistat vino, & ebrietati, cuius deus erat Bacchus teste Plinio lib. 16. c. 34 Tertul. lib. de corona mil. c. 7. & Cœlio Rodigino lib. 14. ca. 49. Græci enim A suis pergræcationibus, id est compotationibus indulgentes (ac maximè Ant. Epiphanes) colebant Bacchum; vnde & fingebant Bacchum apud se ex femore Iouis natum, ait Dionysius. Bacchus ergo dictus est Liber, quasi Deus libertatis, vel eò quòd vinum curas soluat, & mentem ab illis liberet, & audaciorem in omnes conatus faciat. Varro à labendo deducit, quod lubrica mens quò lubet prolabatur. S. Aug. lib. 6. de ciuit. ca. 9. docet Liberum vocari, *quòd mares in coëundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur. Hoc idem in feminis agere Liberam, quam etiam Venerem putant.* Porrò quanta fuerit turpitudo sacrorum Liberi, idem August. describit lib. 7. de ciuit. c. 11.

DECRETVM (cogendi Iudæos ad colendum Bacchum) AVTEM EXIIT IN PROXIMAS GENTILIVM CIVITATES SVGGERENTIBVS PTOLEMÆIS] duobus fratribus, scilicet Ptol. Philometore, & Ptol. Physcone, qui regnabant in Ægypto. Verùm quia hi hoc tempore penè pueri erant, nec vicinas Ierosolymæ ciuitates in Syria occupabant, ijdemque in Iudæos erant beneuoli; hinc melius per Ptolemæos hîc accipias eos, qui erant ex familia Ptolemæorum iam dictorum, ac pro Ant. Epiphane præerant Ciliciæ, & Phœnici præsertim Tyro, & Sidoni, qualis fuit Ptolemæus, cuius mentio fit c. 4. v. 45. & cap. 8. v. 8. Quia enim Ant. Epiphanes erat auunculus Ptol. Philometoris, & Physconis, hinc ex eorum cognatis, & familiaribus nonnullos in suam aulam asciuit, eosque suis prouincijs in Syria præfecit. VERS. 8.

CVM INDICATI ESSENT PHILIPPO, FLAMMIS SVCCENSI SVNT] eò quòd Sabbathum colerent, & iudaizarent, ideoque Sabbatho inuasi nollent se defendere ob honorem Sabbathi, quo lex ab opere quiescere iubebat, sed permitterent illo die se occidi, vt sequitur. Hic est Philippus ille, quem Antiochus ad exagitandos Iudæos misit c. 5. v. 22. VERS. 11.

IGITVR ELEAZARVS (Eleazarus Hebr. idem est quod *Dei adiutorium*, quod huic glorioso athletæ, & martyri ad tentationes, & tormenta validum affuit) VNVS DE PRIMORIBVS SCRIBARVM (id est Doctorum, & Legisperitorum) Iosephus filius Gorionis lib. 3. c. 2. & 4. eum vocat *sacerdotem* imò *principem sacerdotum* scilicet suę vicis, & classis. Erant enim 24. classes sacerdotum, quarum quæque suum habebat principem. Additque eum fuisse è 72. interpretibus qui sub Ptol. Philadelpho S. Script. ex Hebræo in Græcum conuerterunt. Verùm sic debuisset esse 120. annorum, non 90. dumtaxat, vt ipse ait v. 14. S. Greg. Nazianz. orat. 22. de Machabæis, & S. Ambr. l. 2. de Iacob, & vita beata cap. 10. & 11. eum vocant *patrem*. id est doctorem, & magistrũ septem fratrum Machabæorum martyrum, de quibus c. seq. vnde ipsi Antiocho dixerunt, ait Nazian. *Eleazari discipuli fumus, pater priùs decertauit, filij poslea certabunt.* Et S. Ambr. *sequi-* VERS. 18.

mur

mur patrem filij, discipuli doctorem.

VULTV DECORVS (Græcè *aspectu faciei* κάλλιστος, id est *pulcherrimus*) VOLVNTARIE (Græcè sponte) PRÆIBAT AD SVPPLICIVM] Græcè *ad tympanum.* Porro *tympanum* erat genus tormenti, quo homines fortiter, & rigidè distendebantur, vel in mensa, aut scamno, vel ad palum alligati quasi in eculeo, ibiq́ue fustibus pulsabantur, vti pelles distentæ in tympano pulsantur, vti ex Polybio, Suida, & Aristophane docet Serarius. Nonnulli quoque ibidem flagris cædebantur vel viui excoriabantur, vel candentibus laminis vstulabantur, vti Eleazaro huic factum narrat Iosephus; vel saxis, malleisq́ue tundebantur, & quasi tympanum omnium verberibus cruciatibusq́ue obijciebantur.

Huc alludens Apostolus Heb. 11. v. 34. ait. *Alij autem distenti sunt*, Græcè ἐτυπάνισθησαν, id est *tympanizati sunt*, Suidas *fustibus contusi sunt*, S. Chrys. *decollati sunt.* Eleazarus ergo distentus, pulsatusq́ue in tympano typus fuit Christi in cruce distenti, malleisq́ue pulsati, & confixi.

VERS. 20. INTVENS (legit Noster προσπλόμενος & iam legunt προσπλύσας, id est *expuens*, scilicet carnem sibi violenter in os ingestam) AVTEM QVEMADMODVM OPORTERET ACCEDERE] q. d. prospiciens, præcogitans, præmeditãs, quomodo oporteret ad certamen hoc acre accedere, nimirum tanquam pugilem athletam, & martyrem Dei, qui primus agonem hunc fidei erat obiturus, cæterisq́ue exemplum inuictæ constantiæ, & fortitudinis daturus firmo mentis proposito, ac voluntate prorsus obfirmata, DESTINAVIT NON ADMITTERE ILLICITA PROPTER VITÆ AMOREM] puta non comedere carnem porcinam Iudæis Leuit. 11. vetitam, præsertim qui eam comedere iubebatur ab Antiocho tyranno in legis contemptum, vt hac manducatione significaret se à Iudaismo ad Gentilismum apostatare. Quocirca maluit Eleazarus excarnificari, quàm porcinam comedere, & Antiocho consentire.

Addit Ioseph. lib. de Machabæis cap. 5. Antiochum suasisse varijs rationibus Eleazaro, vt porcinam ederet, ac inprimis illâ, quod Deus daturus esset illi veniam, eò quòd non sponte, sed vi coactus comedisset porcinam. Eleazarum verò regi respondisse. *Nos Antioche, quibus ex diuina lege viuendum esse persuasum est, nullam necessitatem violentiorem eis esse existimamus, quàm legi nostræ parere: quo fit vt nullo pacto violandã esse censeamus.* Causam subdit: *Temperantiam enim docet nos, ita vt omnibus voluptatibus & cupiditatibus imperemus, & fortitudinem sic exerceamus, vt labores omnes vltrò feramus. Iustitiam quoq́ sic docet, vt eum qui solus Deus est magnificè veneremur.* Et paulò pòst: *Verùm non committam, vt tu me sic derideas: neq́ sacrum maiorum nostrorum de lege seruanda iusiurandum violabo, non si mihi & oculos effoderis, & viscera torrueris. Non ego sic sum senex & effeminatus, vt mihi non vigeat pietate ratio. Tu & rotas compone, & ignem affla vehementius: non sic me miseret senectutis meæ, vt eius causa patriam legem violem. Non tibi mentiar præceptrix lex, neque te abiurabo chara temperantia: neq; te dedecorabo sapientiæ studiosa ratio, neq; te abnegabo venerabile sacerdotium, legumq́ scientia: castum me maiores accipient; non veritum mortiferam istam tuam violẽtiam.* Subdit deinde c. 6. *Hoc pacto contra tyranni exhortationem locutum Eleazarum, qui aderant satellites crudeliter ad tormenta trahunt; ac primum nudatum, brachia vtrimq́ tenentes, flagris cædunt, præcone interea vociferante, vt regis mandatis obediret. At magnanimus ille Eleazarus perinde ac si in somnio cruciaretur, nihil prorsus mouebatur: sed intentis oculis cælum intuebatur ille senex, cùm interea ipsius caro verberibus laniaretur, & diffluente sanguine latera vulnerarẽtur. Cumq́ corpore dolores non ferente ad terram cecidisset, rectam tamen immotamq́ rationem habebat. Hic crudelis quidem satelles, in iacentis ilia insilit eumq́ pedibus pulsat, vt surgeret. At ille dolores ferebat, & vim illam contemnens cruciatus tolerabat, & verberantes vincebat senex carnifices, adeo vt ipsis quoque eius animi præstantia esset admirationi.* Plura hic addit Iosephus quæ nõ habet Scriptura, quorũ proinde penes ipsum sit fides. Ad Iosephi verba alludens S. Amb. lib. 2. de Iacob c. 11. asserit Eleazarum dixisse: *Nos non intenti huc ducimur, sed reuerentia legis tenemur, quæ suillæ carnes abstinendũ præcipit. Quod si hoc leue putas, vt carne vescamur suillâ, qui in minimis legem contempserit, quomodo in magnis tenebit? Abstinentia nostra disciplinæ est castimoniæ. Non sum ita senex, vt non iuuenescat animi fortitudo. Senectus portus esse debet, non naufragium vitæ superioris. Non te negabo lex patria: non abiurabo vos sancta instituta maiorum, non decolorabo vos infulæ sacerdotales: non te perfidiæ puluere turpabo, canities.* Itaque simulare ne quidem voluit, cùm aliæ carnes proponerentur, & sic, ait Ambrosius, *immoriendo tormentis, factus est cæteris magisterium perseuerantiæ qui electus erat ad infirmitatis exemplum.*

VERS. DICENS PRÆMITTI SE VELLE IN INFERNVM] id est velle se mori, mittiq́ue in limbum patrum potiùs quàm contra legem porcinam edere. Eleazarum imitantur Carthusiani, qui carnem, licèt à medico præscriptam, vt necessariam ad ægroti vitam, constanter respuunt, maluntq́ue potiùs mori vt votum suum de non vescendo carnibus illibatum, inuiolatumq́ue conseruent. Licet enim religioni, & voto postponere vitam: vti S. Casimirus ægrotans maluit mori, vt votum virginitatis seruaret, cùm medici asserrent, eum à morbo quo laborabat curari non posse nisi vxorem duceret, hisce omnibus enim hoc vnum respondit: *Eligo virgo mori*, nimirum:

Et viuam & moriar: viuam cum virgine Iesu,
Cuius amore lubens eligo virgo mori.

Hi sunt Heroum actus castitatis, temperantiæ, fortitudinis heroici.

VERS. 26 NAM ETSI IN PRÆSENTI TEMPORE SVPPLICIIS HOMINVM ERIPIAR, SED MANVM (vindictam acerrimam) OMNIPOTENTIS NEC VIVVS NEC DEFVNCTVS EFFVGIAM] Peccasset enim mortaliter Eleazarus in Deum si porcinam iussu Antiochi comedisset, quia is eam comedi iubebat in contemptum legis & Dei, vt eo quasi signo testaretur se à lege, & Deo ad Antiochum, eiusq́ue deos apostatare.

VERS. 28. AD SVPPLICIVM (Græcè ad tympanum, de quo v. 19.) TRAHEBATVR] Addit Ioseph. li. de Machab. c. 6. *Hanc eius magnanimitatem videntes illi, qui ne ipsorum quidem misericordia flecteretur igni eum admouent, & diris instrumentis subiectum cremant, tetroq́ odores eius naribus infundunt. Ille iã vsq́ ad ossa vstulatus, & animã acturus, contentis ad Deum oculis dixit: Tu scis Deus, me, cũ euadere liceret, igneis cruciatibus propter legẽ emori. Quare propitius esto genti tuæ, nostro pro ipsis supplicio cõtentus. Fac vt eorum expiatorius sit sanguis meus, & pro eorum vita accipe meam. Hæc locutus vir sanctus, generosè mortuus est.* Hæc Iosephus: quæ cum tympano non adeò conueniunt, nisi dicamus

reos in tympano non tantum fustibus, sed & igni-bus, & quouis supplicio excruciari solitos, quod verum esse liquet ex Auctoribus, & Martyrum actis. Vnde Lipsius lib. de cruciat. *Tympanum*, ait, *omnia hæc cruciamentorum genera complectitur.*

VERS. 30. DVROS CORPORIS SVSTINEO DOLORES: SECVNDVM ANIMAM VERÒ PROPTER TIMOREM TVVM LIBENTER HÆC PATIOR.] Illustre ergo, & gloriosum fuit hoc Eleazari martyrium, qui quasi dux septem fratribus, cæteriśque ad illud idem præiuit. Quocirca ipse à Nazian. vocatur *primitiæ martyrum veteris testamenti*; sicut Stephanus noui. Esto enim ante Eleazarum passi sunt martyrium Abel, Isaias, Zacharias, Ieremias, cæterique prophetæ; tamen Eleazarus primus fuit, qui expresè pro vera in Deum fide, & religione publicè contra Antiochum eam subuertere volentem, solennem martyrij agonem obijt.

Audi Nazian. *Hic Eleazarus primitiæ eorum, qui ante Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus eorum, qui post Christum, vir sacerdos & natu grandis, tũ A capillis, tum prudentiâ canus, priùs quidem pro populo sacrificia, & preces adhibens, nunc autem seipsum quoq; Deo offerens, perfectissimam hostiã, ac totius populi expiatricem, faustum certaminis præludium, loquens pariter, ac tacens exhortatio: septemq; insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, omni legali sacrificio clariorem, & puriorem. Filiorum enim virtutes parentibus ascribere æquissimum, ac iustissimum est.* Audi & elogia, quæ Eleazaro meritò dat Ioseph. l. de Machab. c. 6. *O digne sacerdotio sacerdos. Non polluisti sacros istos dentes neque religionis hospitem ventrem immundorum esu contaminasti. O legis concentor, diuiniq; sermonis studiose. Tales esse decet eos, qui legis sacrum ministerium proprio sanguine obeunt, & generoso sudore lethi doloribus resistunt. Tu pater legum nostrarum bonitatem tua patientia gloriosè sanxisti, & sanctimoniam grauitate verborum stabiliuisti, factisq; tuis fidem conciliasti dictis diuinæ disciplinæ. O cruciatu vehementior senex, & igne acrior vetule, & affectionibus maior Eleazare. O felix senecta, quam fidele mortis sigillum absoluit.*

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SEptem fratres Machabæi hortante matre dignissima, Antiochi tormenta constantissimè superant, ac martyrij lauream capessunt.

1. COntigit autem & septem fratres vnà cum matre sua apprehensos, compelli à rege edere contra fas carnes porcinas, flagris & taureis cruciatos. 2. Vnus autem ex illis, qui erat primus, sic ait: Quid quæris, & quid vis discere à nobis? parati sumus mori, magis quàm patrias Dei leges præuaricari, 3. Iratus itaque rex iussit sartagines & ollas æneas succendi: quibus statim succensis, 4. iussit ei qui prior fuerat locutus, amputari linguam: &, cute capitis abstractâ, summas quoque manus & pedes ei præscindi, ceteris eius fratribus & matre inspicientibus. 5. Et, cùm iam per omnia inutilis factus esset, iussit ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine: in qua cùm diu cruciaretur, ceteri vnà cum matre inuicem se hortabantur mori fortiter, 6. dicentes: Dominus Deus aspiciet veritatem, & consolabitur in nobis, quemadmodum in protestatione cantici declarauit Moyses: Et in seruis suis consolabitur. 7. Mortuo itaque illo primo, hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum: &, cute capitis eius cum capillis abstractâ, interrogabant, si manducaret priùs, quàm toto corpore per membta singula puniretur. 8. At ille, respondens patria voce, dixit: Non faciam. Propter quod & iste, sequenti loco, primi tormenta suscepit: 9. & in vltimo spiritu constitutus, sic ait: Tu quidem sceleratissime in præsenti vita nos perdis: sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. 10 Post hunc tertius illuditur, & linguam postulatus citò protulit, & manus constanter extendit: 11. & cum fiducia, ait: E cælo ista possideo, sed propter Dei leges nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero: 12. ita vt rex, & qui cum ipso erant, mirarentur adolescentis animum, quòd tamquam nihilum duceret cruciatus. 13. Et hoc ita defuncto, quartum vexabant similiter torquentes. 14. Et, cùm iam esset ad mortem, sic ait: Potius est ab hominibus morti datos spem exspectare à Deo, iterùm ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit. 15. Et cùm admouissent quintum, vexabant eum. At ille respiciens in eum, dixit. 16. Potestatem inter homines habens cùm sis corruptibilis, facis quod vis: noli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictum, 17. tu autem patienter sustine, & videbis magnam potestatem ipsius, qualiter te & semen tuum torquebit. 18. Post hunc ducebant sextum, & is, mori incipiens, sic ait: Noli frustrà errare: nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in Deum nostrum, & digna admiratione facta sunt in nobis: 19. tu autem ne existimes tibi impunè futurum, quòd contra Deum pugnare tentaueris. 20. Supra modum autem mater mirabilis,

rabilis, bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub vnius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat, propter spem quam in Deum habebat: 21. singulos illorum hortabatur voce patria fortiter, repleta sapientia: &, femineæ cogitationi masculinum animum inferens, 22. dixit ad eos: Nescio qualiter in vtero meo apparuistis: neque enim ego spiritum & animam donaui vobis & vitam, & singulorum membra non ego ipsa compegi: 23. Sed enim mundi Creator, qui formauit hominis natiuitatem, quique omnium inuenit originem, & spiritum vobis iterùm cum misericordia reddet & vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges eius. 24. Antiochus autem, contemni se arbitratus, simul & exprobrantis voce despecta, cum adhuc adolescentior supereſſet, non solùm verbis hortabatur, sed & cum iuramento affirmabat, se diuitem & beatum facturum, & transſlatum à patrijs legibus amicum habiturum, & res necessarias ei præbiturum. 25. Sed ad hæc cùm adolescens nequaquam inclinaretur, vocauit rex matrem, & suadebat ei vt adolescentem reuocaret in salutem. 26. Cùm autem multis eam verbis esset hortatus, promisit se suasuram filio suo. 27. Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce: Fili mi, miserere mei, quæ te in vtero nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi & alui, & in ætatem istam perduxi. 18. Peto nate, vt aspicias ad cælum & terram, & ad omnia quæ in eis sunt: & intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus: 29. ita fiet, vt non timeas carnificem istum; sed dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe mortem, vt in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam. 30. Cùm hæc illa adhuc diceret, ait adolescens: Quem sustinetis? non obedio præcepto regis, sed præcepto legis, quæ data est nobis per Moysen. 31. Tu verò, qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei. 32. Nos enim pro peccatis nostris hæc patimur. 33. Et si nobis propter increpationem & correptionem Dominus Deus noster modicum iratus est: sed iterum reconciliabitur seruis suis 34. Tu autem, ô sceleste, & omnium hominum flagitiosissime, noli frustrà extolli vanis spebus in seruos eius inflammatus. 35. nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inspicientis, iudicium effugisti. 36. Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt: tu verò iudicio Dei iustas superbiæ tuæ pœnas exolues. 37. Ego autem, sicut & fratres mei, animam & corpus meum trado pro patrijs legibus: inuocans Deum maturiùs genti nostræ propitium fieri, teque cum tormentis & verberibus confiteri quòd ipse est Deus solus. 38. In me verò & in fratribus meis desinet omnipotentis ira, quæ super omne genus nostrum iustè superducta est. 39. Tunc rex accensus irâ, in hunc super omnes crudeliùs desæuit, indignè ferens se derisum. 40. Et hic itaque mundus obijt, per omnia in Domino confidens. 41. Nouissimè autem post filios & mater consumpta est. 42. Igitur de sacrificiis, & de nimijs crudelitatibus satis dictum est.

COntigit hæc historia vno anno ante Mathathiæ, & Iudæ Machabæi Pontificatum, & bella cum Antiocho Epiphane, nimirùm anno 145. Græcorum, qui fuit Ant. Epiphanis nonus, Ptol. Philometoris 13. vrbis Romæ 586. ante Christi natalem 166. ita Salianus, & alij.

VERS. 1. CONTIGIT AVTEM ET SEPTEM FRATRES VNA CVM MATRE SVA APPREHENSOS COMPELLI A REGE (Ant. Epiphane) CONTRA FAS CARNES PORCINAS EDERE. In veteri (nam in moderna non extant) Iosephi editione Græca horum septem fratrum nomina assignantur hæc. Primus vocabatur *Machabæus*, secundus *Aber*, tertius *Machir*, quartus *Iudas*, quintus *Achas*, sextus *Areth*, septimus *Iacob*; mater verò *Machabæa*, à qua filij omnes dicti sunt Machabæi, ait S. Thomas, licet Serarius ita dictos putet à fratre primo, cui nomen erat Machabæus; Scaliger verò à robore, & fortitudine animi, sicut ex eodem dictus est Iudas Machabæus: verius est eam vocatam fuisse *Salomon*, vt dicam v. 20. Erant omnes, inquit Iosephus, genere illustres, corpore venustissimi; sed animo formosiores, statu cælibes plerique, vel omnes. Passi sunt Antiochiæ; eò enim redierat Ant. Epiphanes; vbi posteà sub S. Petro primò Christi discipuli vocati sunt Christiani. Vnde S. Augustin. ser. 109. de Temp. c. 6. *Sanctorum*, inquit, *Machabæorum basilica, etiam in Antiochia prædicatur, In illa scilicet ciuitate, quæ regis ipsius persecutoris nomine vocitatur. Antiochum quippe regem persecutorem impium pertulerunt, & memoria martyrij eorum in Antiochia celebratur, vt simul sonet & nomen persecutoris, & memoria coronatoris. Hæc basilica à Christianis tenetur, & à Chtistianis ædificata est.*

Porrò quâ ætate hi septem fratres fuerint, docet S. Chrys. hom. de Machabæis: *Agonem*, ait, *proponens Christus nõ iuuenes exercitatos ad certamina athletas, sed primæuos adolescentulos & cum ipsis senem Eleazarum, simulq; mulierem anum, matrem septem adolescentium vult considerari.* Et Prudent. hymno de S. Romano.

Narrauit illud nobile, ac memorabile
Certamen, vna matre quod septem editi
Gessere pueri, sed tamen factis viri. Et infrà:
Linguam tyrannus amputari iusserat
Vni ex ephebis.

Et D. Ambr. in lib. de Iacob, & vita beata c. 11. *Insultare*, ait, *licet tyranno, qui dũ callidè à sene incipiendum putat, magistrũ eligit, qui discipulos faceret fortio-*

res: quorum velut puerilem ætatem præmijs prouocabat ad impietatem, arguebat terroribus ad formidinem. At illi nō degeneres tanto duci respondent. quid contemnis vel circumscribis, vt pueros, sed fides cana est; sed valida disciplina. Experire, certa subijce quibus placet pœnis puerilia viscera, non inuenies corda puerilia. Et mox: *quam vicit senectus, superabat æmula senectutis pueritia.*

FLAGRIS ET TAVREIS (Græcè νευραῖς, id est neruis taurorum) CRVCIATOS, & flagellatos.

VERS. 2. VNVS AVTEM EX ILLIS, QVI ERAT PRIMVS (nomine *Machabæus*, vt dixi) SIC AIT: QVID QVÆRIS ET QVID VIS DISCERE A NOBIS? (vide hic animositatem Machabæi, qui regem alloquitur quasi puerum, & discipulum) PARATI SVMVS MORI MAGIS QVAM PATRIAS DEI LEGES PRÆVARICARI.] Hic erat natu maximus, & primogenitus, vnde ipse vnus pro omnibus respondet: ipsius enim os, sensusque erat os sensusque cæterorum, qui in fide obfirmati pro ea optabant mortem, & martyrium. Iosephus lib. de Machab. c. 8. addit Antiochum multis verbis, & rationibus exhortatum fuisse hosce septem fratres ad comedendam porcinam, ac ni sibi obedirent, omnes cruciatus minitatum esse; ideoque eis ostendisse omnium tormentorum instrumenta, quæ ad illos excruciandos parauerat, nimirum fidiculas, rotas, eculeos, catapultas, lebetes, sartagines, digitos, & manus ferreas, cuneos, ignes &c. ac subiecisse: *Adolescentes timete, & quod veneramini numen, id vobis per vim delinquentibus ignoscet.* Mox omnes vna mente & voce respondisse: *parati sumus mori potiùs quàm patria violare præcepta. Terres nos mortem nobis per tormenta minitando; quasi qui non paulò antè quale hoc sit didicerit ab Eleazaro. Quod si senes Hebræi etiam in tormentis pietatem retinuerunt, iustiùs moriemur nos iuuenes, contemptâ tormentorū tuorum violentiâ, quam & præceptor noster vicit. Quapropter, tenta tyranne, num animas quoque nostras pro pietate pugnantes necare possis. Ne puta te nobis nocere cruciando, nos enim malis patienter ferendis virtutis præmia consequemur. At tu nostri cædem nefariam ab vltione diuina æterno afficiêre cruciatu,*

VERS. 3. IRATVS ITAQVE REX IVSSIT SARTAGINES, ET OLLAS ÆNEAS SVCCENDI.] Plenæ erant, inquit Theophylus Alex. epistol. 3. paschali, feruentis olei sartagines, & ad frigenda sanctorum corpora, terrore incredibili personabant; & tamen inter hæc omnia paradisum animo deambulantes, non sentiebant quod patiebantur, sed quod videre cupiebant. Porrò *sartago*, inquit Anton. Gallonius lib. de Martyrum cruciat. p. 221. *erat patella oualis, vel rotunda, amplaq; oleo, pice, resina, ac sulphure referta, igni applicabatur; cumq; ebullire, atq; effervescere inciperet injiciebantur in eam vtriusq; sexus Christiani, qui constanter, fortiterq; in Christi fidei confessione perstitissent, vt instar piscium in oleum feruens conjectorū, torrerentur, ac suffrigerentur.* Additque martyres aliquando toto corpore in sartagine amplâ frixos fuisse, vti contigit S. Euphemiæ; aliquando verò non toto corpore, sed per membra singula; quamobrem hęc ibi literis consignata habentur: *Mandauit Priscus Proconsul eam, id est sanctam virginem, serris membratim diuidi, & in sartagine diuisa membra torreri*, &c. Sartago ergo erat ad frigendum; olla ad elixandum carnes martyrum. *Erat enim olla*, inquit Gallonius, *vas amplissimum ex ære factum, in quo martyres ignominiæ gratiâ elixabantur, fabricatum (vt quædam peruetustæ ostendunt, quæ ex huiusce vrbis ruinis eruunt nonnumquam solent) ad ollarum, quibus vtimur ad cibaria coquenda, similitudinē, absq; oris, cum duabus ansis, quæ vel partim quadratæ erant, partimq; rotundæ; quadratæ ab imo ad medium, rotundæ à medio ad extremum.* Adhæc, conijciebantur etiam in ollam sic prælo pressi, atque plicati, vt caput eorum ad genua pelleretur. Huius alterius modi testis est Iosephus loco citato his verbis: *Carnificum manibus ollæ æneæ imponitur (hoc pœnali supplicio nomen est) prælo gyrato hoc est versato, sanctum caput ad genua impellitur, sicq; corpore deorsum redacto, pugil in eam, quam diximus, ollam miserrimè delituit.* hæc ibi.

Aduertat hîc lector, Iosephum per prælum denotasse quoddam instrumenti pressorij genus: prælum quippe non tantùm trabem illam significat, per quam in torculari, vua vel oliua calcata premitur, sed etiam, Budæo teste, instrumentum pressorium, quo potissimum pannarij, chartarij & librorum impressores vtuntur.

ET CVTE CAPITIS ABSTRACTA SVMMAS QVOQVE MANVS ET PEDES (extremitates manuum & pedum) EI PRÆSCINDI] Addit Iosephus c. 9. *Itaq; eorum natu maximum iussi in medium adduxêre satellites, & dilaceratâ eius tunicâ, manus & brachia loris vtrimq; constrinxerūt. Deinde postquàm eum flagris ad lassitudinem vsq; verberarunt, cùm nihil proficerēt, rota circumposuerunt: circa quam distentus iuuenis exarcuatus, omnibusq; membris fractus, illi maledicebat in hunc modū: Sceleratissime tyranne, cælestisq; iustitiæ inimice, & crudelis. nullum tu me ob homicidiū, aut impium facinus hoc pacto torques, sed ob diuinæ legis defensionem. Cumq; monerent eum satellites, vt se comesurum promitteret, quo cruciatibus liberaretur, dixit: Non ita valida est rota vestra, ô impuri ministri, vt meam rationem iuguletis. Secate membra mea, carnemq; comburite, & artus torquete: nam per omnia tormenta vobis persuadebo, solos Hebræos pro virtute esse inuictos. Hæc dicenti ignem illi subijciunt, & rotam insuper magis magisq; distendunt, ita vt tota sanguine cruentaretur, & pyræ aceruus, cruoris guttis extingueretur, machinæq; axes carne circumfluerent. Sed magnanimus ille, & Abramiæus adolescēs, quamuis spoliatâ iam ossium compagine non ingemiscebat. sed perinde ac si in igne transformaretur in immortalitatē, cruciatus fortiter ferebat. Imitamini me fratres, inquit, neue meæ vitæ ordinē deseruerītis. neue meam vestri fratris alacritatem abiurarueritis. Sacram, nobilemq; militiam militate pro pietate: qua fiat, vt iusta illa, & patria nostri numinis prouidentia genti propitiata. scelesto tyranno pœnas irroget. Hæc fatus, sacer ille iuuenis animam egit.*

VERS. 4.

VERS. 5. CÆTERI VNA CVM MATRE INVICEM SE HORTABANTVR MORI FORTITER] sibi mutuo dicentes, ait Iosephus lib. de Machab. c. 13. *Fraternè fratres pro lege moriamur: imitemur tres illos in Assyria iuuenes, qui vastam illam fornacem contempserunt: Nolimus in pietate ostendēda remollescere. Bono es animo frater, dicebat aliquis. Et alius; Generosè perdurato. Alius item cæteros præteritorum commonefaciens, Recordamini, inquit, vnde fitis, & cuius patris manu immolari se ob pietatem passus fuerit Isaacus. Deniq; vniuersi inter se intuentes læti, & admodum alacres, sic dicebant: Consecremus nos ipsos toto corde Deo, qui nobis dedit animas, & impendamus in legis custodiam corpora.* Et Paulò pòst: *Sic enim mortuos nos excipient Abrahamus, Isaacus, & Iacobus, cunctiq; patres laudabunt. Deinde eorum, qui restabant singuli fratrum, à quo diuellebantur, sic cohortari: Ne nos, frater, dedecoraueris, neue à fratribus nostris, qui iam oppetierunt, degeneraueris.*

DEVS

VERS. 6. DEVS ASPICIET VERITATEM] id est iustitiam q.d. Deus expendet, & præstabit id, quod iustum est, nos scilicet innocentes, & iustos esse, ac à te ô tyranne iniustè excruciari, ideoque martyrij laureâ coronabit: quare CONSOLABITVR IN NOBIS, id est nobis auxilio erit, & solatio, nobis suas consolationes ingeret & immittet, vt te tuaque tormenta generosè superemus, quemadmodum Moses in Cantico Deuter. 32. 36. cecinit, & promisit Deum esse facturum.

VERS. 8. AT ILLE RESPONDENS PATRIA, (id est virili) VOCE] q. d. respondebat, non vt puer voce gracili; sed forti & crassa vt pater, & vir, de quo v. 21.

DIXIT (secundus nomine *Aber*) NON FACIAM] non comedam porcinam. Hoc firmum meum est propositum, hæc obfirmata mea voluntas. Audi Iosephum multa addentem, & martyrem sua facundia exornantem, fortè etiam nonnulla, vti solet, ex suo adiungentem, & phalerantem. *Adducunt satellites ætate secundũ, iniectisq; ferreis manibus, acutis vnguibus, eum catapultæ (quæ machina est) alligant. Deinde percontati priusquàm eum torquerent, num effugere vellet? postquàm generosam eius sententiam audiuerunt, ab imis pedibus exorsi, omnem eius carnẽ ferreis illis manibus, vsq; ad mentum dilaniant, & capitis pellem, admotis pardis dilacerant. Quem ille grauissimum dolorem tolerans, sic dicebat: Suaue est mortis quodlibet genus ob patriã religionem nostram. Non putas te, ô omnium crudelissime tyranne, magis quàm me nũc torqueri, cùm videas crudelem istam tyrannidis rationem nostrâ pro pietate patientiâ vinci? Etenim ego virtutis voluptatibus dolorem leuo: tu impietatis minis excruciaris. Neque verò effugies, impurissime tyranne, pœnas iræ diuinæ*, Iosephum secutus S. Ambr. lib. de Iacob & vita beata l. 2. c. 11. ait; *Secundus accessit, nec degener fratris munia piæ confessionis impleuit. Et cùm detraheretur membrana capitis respondit: Aufertis quidem membranam, sed habeo galeam spiritualem, quam non potestis auferre. Et verè hanc galeam nemo auferre potest, sicut postea Apostolus docuit in Ecclesia Domini, quia caput viri Christus est, & eius sumus membra. Rectè puer istam diuino spiritu doctrinam Apostolicam præuidebat: Exuebant immanes bestiæ corium capitis, & pardalicis feritatibus sæuiebant. At ille deficiens; Quam dulcè est, inquit, mori pro religione, quam suauis omnis acerbitas mortis pro pietate: quia manet horum remuneratio laborum. Tua sunt rex grauiora tormenta, tu tuis vehementer torqueris supplicijs, quia vides vinci in potestate.*

VERS. 10. POST HVNC TERTIVS ILLVDITVR, ET LINGVAM POSTVLATVS CITÒ PROTVLIT, ET MANVS CONSTANTER EXTENDIT] vt cum lingua, quæ regem despexerat, amputarentur & in sartagine frigerentur. S. Cypr. de exhort. martyr vrget τὸ *manus extendit*, aitque: *manus amputandas constanter extendit multum beatus genere isto supplicij, cui contigit extensis ad pœnam manibus passionis Dominicæ instar imitari.*

VERS. 11. ET CVM FIDVCIA AIT: E CÆLO ISTA POSSIDEO, SED PROPTER DEI LEGES NVNC HÆC IPSA DESPICIO, QVONIAM AB IPSO ME EA RECEPTVRVM SPERO] Addit Ioseph. ca. 10. *At ille exclamans: Ignoratis, inquit, eodem me quo mortuos hos & patre satum & matre editum esse, ipsdemq; nos in ædibus educatos? non abiurabo tã nobilem fraternitatis cognationem. Tum illi hominis libertatem grauiter ferentes, laceratorijs machinis manus eius, & pedes exartuãt, laxatisq; commissuris, membratim dilacerant & digitos & brachia, & crura, & cubitos confringunt. Cumq; eum extinguere nullo pacto possent, detractam tu summa angitorum capitibus pellem dilaniant. Deinde eum protinus ad rotam ducunt: cui circumiectus, cùm vertebratim exartuaretur, cernebat carnem suam descerpi, & ex visceribus distillantes guttas sanguinis, iamq; moriturus dixit: Nos quidem ô impurissime tyranne, ob Dei disciplinam, virtutemq; hæc patimur: at tu ob impietatẽ; cædesq; nefarias immensos feres cruciatus.* Iosephum secutus S. Ambr. de Iacob & vita beata c. 11. ait tertiũ hunc dum cruciaretur dixisse: *non faciam voluntatem tuã, non succumbam imperio tuo. Per beatam illam fratrum passionem, & nobilem vitam non negabo piam germanitatem. Quæ vis adhibeto supplicia, quibus magis vrgeas: hoc proficies asperitate pœnarum, vt maiora testimonia nostræ germanitatis accipias. Iussit itaq; ei linguam amputari. Et ille exclamans: Victus es, inquit, Antioche, qui organum vocis abscindi iubes. Confessus es te respondere non posse rationi, maioraq; probas linguæ nostræ flagella, quàm tua verbera. Nos enim tua verbera non timemus, tu nostræ vocis flagella nõ potes sustinere. Sed hæc pietatis flagella sunt, tua flagella perfidiæ. Sed etiam sublata grauius te suo cadens murmure flagellabit. Euadere tu putas Antioche, si vocem eripias? Et tacentes Deus audit, & magis audit. Ecce aperui os meũ, laxaui linguam meam, abscinde linguam; sed non abscindes constantiam, non virtutem auferes, non rationem obliterabis, non eripies testimonium veritatis, non eripies cordis clamorem. Si lingua amputatur, sanguis clamabit, & dicetur tibi: Vox sanguis fratris tui clamat ad me.* Et paulò paulò: *Loquaciora sunt vulnera, etsi vulnera teguntur, etsi abscondatur cicatrix, non absconditur fides: nec tamen plaudas, quod auferendo linguam, confessionem laudis eripias. Satis enim Deum sermone laudaui, nunc passione laudemus.*

VERS. 13. ET HOC ITA DEFVNCTO QVARTVM VEXABANT] hi posteriores plus passi sunt, quàm priores, Primò, quia acriùs in eos ira regis efferbuit ob tot acres priorum in regem exprobrationes. Secundò, quia hi ætate erant iuniores ideoque viribus, & animo infirmiores. Tertiò, quia hi compatiendo fratribus ita excruciatis per compassionem patiebantur eadem quæ ipsi. Quartò, quia eadem passuros se mox cernebant. Itaque acri fratrum torturâ, & longa suæ torturæ repræsentatione, æquè ac expectatione grauiùs torquebantur. Vnde S. Leo sermone in natiuit. septem Machab. *Regis impietas*, inquit, *id excogitauit, vt victoriam sibi, & de primis promitteret, quos sine tolerantiæ cruciaret exemplo: & de postremis quos in supplicio torqueret alieno, multiplicatæ sunt martyrum palmæ, & dum singuli in omnibus vincunt, præter coronas proprias, omnes acquisiuêre septenas.* Addit S. Ambr. lib. de Iacob. *Et hoc perempto*, ait, *iussit quartum vinciri ad rotam, vt eius vertigine, membris omnibus solueretur &c.* an fortè quia torquere, etiam versare est poëtis, atque oratoribus? an potiùs quia initium cruciatuum, erat in eculeo, siue rota distendi, ad fustium, & neruorum diuerberationem? ita Salianus.

VERS. 14. ET CVM IAM ESSET AD MORTEM SIC AIT: POTIVS (satiùs) EST AB HOMINIBVS MORTI DATOS SPEM (resurrectionis, vitæ, & gloriæ æternæ: hanc enim viuam habuere hi septem fratres; ideoque illâ animati regi, & tormentis resultarunt imò insultarunt: porrò spem vocant rem speratam, puta vitam, & gloriam æternam per metonymiam) EXSPECTARE A DEO; ITERVM AB IPSO RESVSCITANDOS: TIBI ENIM RESVRRECTIO AD VITAM

VITAM NON ERIT] sed ad gehennam,& mortem A immortalem. Addit Ioseph. c. 10. eum dixisse: *Non sic vrentem habetis ignem aduersum me. vt ego remollescam*, cumque Antiochus ei linguam præscindi iuberet, subiecisse: *Etiamsi vocis instrumentum auferas, etiam silentes exaudit Deus: nam diuinarũ laudum cantatricem linguam amputas*, Iosephum paraphrasten paraphrasticè explicans, illustransque S. Ambr. lib de Iacob c. 11. *Et hoc perempto*, inquit, *iussit quartum vinciri ad rotã, vt eius vertigine membris omnibus solueretur. At ille cùm torqueretur immaniter; Dissoluis, inquit, corporis membra, sed adiungis gratiam passioni, nec eripis solatium morti. Est enim vox tonitrui in rota, quia in bono & inoffenso vitæ istius cursu, cæleste resultat oraculum, sicut in Ioanne. & Iacobo filijs tonitrui resultabat. Itaque illud quod legi, nunc manifestius recognosco, quia rota intra rotam currit, nec impeditur. Teres enim vita sine vlla offensione in quauis passione versatur, & intra hanc quoque rota currit.*

VERS. 15 ET CVM ADMOVISSENT QVINTVM VEXABANT EVM] cruciando, vt cæteros priores. Addit Ioseph c. 11. *Satellites eum constringunt, & ad catapultã trahunt: eoq; catapultæ in genua alligato, genibus ferreis pedicis adstrictis, eius lumbos circum orbicularem cuneum instectũt ita vt totus circum rotam, scorpij instar inflexus exartuaretur. Hoc pacto cùm & spiritus eius opprimeretur, & corpus angeretur, dixit: Præclara tu quidem nolens, ô tyranne confers in nos beneficia, dum efficis, vt tanto generosioribus doloribus nostram pro lege tolerantiam exeramus.* S. Ambr. verò loco citato de hoc sic ait: *Quintus cùm sisteretur, cæso priùs, eidẽ iussit ignes admoueri, subijci, incẽdi. Manabat è vulneribus cruor, & effossis vlceribus sanguis effusus ipsos flammarũ extinguebat globos. At ille inter flammarũ crepitus andiebatur dicens: Gratias tibi Domine, quod dedisti nobis dicere: Transibimus per ignem. Et sicut alibi idem tuus dicit Propheta: Igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum. Astabo tibi sicut aurũ purgatus incendio: & si quid fuit culpæ, ignis exusit. Itaque & ille transfiguratus à corruptela ad incorruptionem, vitam exhalauit.* Porrò Gorionides ait quintum dixisse: *Noli in corde tuo cogitare, quasi me Deus reliquerit, quia ex suo in me amore ad istam me gloriam duxit. Tu verò impius, blasphemus, & rabidus es, ideoq; te odio prosequens, te excitat ad omnia ista in nos facienda, quasi ipse paratus ad vindictam de te, tuoq; semine sumendam, & suum contra te, totamq; domum tuam furorem accendet.*

VERS. 18. POST HVNC DVCEBANT SEXTVM, ET IS MORI INCIPIENS SIC AIT: NOLI FRVSTRA ERRARE: NOS ENIM PROPTER NOSMETIPSOS HÆC PATIMVR PECCANTES IN DEVM NOSTRVM] Maior in hoc sexto elucet humilitas, contritio, & compunctio de peccatis, non tam suis, quàm totius gentis; par tamen cum cæteris in eodem emicuit animi magnitudo. Vnde S. Ambr. loco citato paraphrasticè eius dicta sic illustrat. *Nostrorum hoc delictorum est pretium, vt peccantes puniamur. Et gratias Domino, quod hîc à nobis duplicia peccata exiguntur, vt ibi nobis consolatio deferatur. Gratias autem & tibi, quod tam durus, & immitis es, vt talibus nostris supplicijs, Dominus in quem peccauimus, genti nostræ propitius fiat. Nos quoq; ableuamus ærumnam, dum fidei passionibus delectamur. Et iste duris, & asperis laceratus supplicijs appositus est ad fratres suos.* Addit Iosephus c. 11. sextum adolescentiorem dixisse: *Ego ætate fratribus minor, animo sum æqualis: ad eadem enim & geniti, & educati, pro ijsdem similiter mori debemus. Itaq; si tibi videtur abstinentem ab immundorum esu torquere, torque. Has locutum ducunt ad rotam, & ab ea ille membratim distenditur, discerptisq; membris succẽditur: & acuta ferra igne candentia eius tergo admouentur, ac perforata eius latera, & viscera comburuntur. At ille inter tormenta: O sacrum certamen, inquit, ad quod ob pietatem exercendi doloribus tot fratres vocati non victi sumus. Est enim inuicta, ô tyranne, pia scientia virtute armata. Moriar ego quoque cum fratribus meis, & tibi ipse quoque magnas addam furias. O nouorum tormentorũ excogitator, & verè piorum hostis: sex adolescentes tyrannidem tuã aboleuimus. Nam quod rationem nostram de sententia dimouere non potuisti, neq; ad immundorum esum cogere, an non est tui abolitio? Frigidus est nobis ignis tuus, & nullius doloris efficientes catapultæ. Non enim tyranni, sed diuinæ legis satellites nos stipant: ideoq; inuictam habemus rationem.* B

Nota acre, ideoque illustre fuit martyrium horum septem Machabæorum; ideoque Ecclesia eorum celebrat festum præ alijs sanctis veteris testamenti prima die Augusti, præsertim Romæ, vbi sacra eorum lipsana requiescunt in templo S. Petri ad vincula, vt testatur S. August. serm. 109. cap. 6. ac magno populi concursu, & deuotione frequentantur. Causæ sunt multæ; Prima, quòd hi primi expresè & publicè certarint pro vera Dei fide, & cultu. Secunda, quod in veteri testamento id fecerint cùm obscura esset fides, & cognitio tam Dei, & Christi quàm futuræ vitæ & resurrectionis. Tertia, quòd passi sint in ætate tenera, & iuuenili, cùm vita summè est iucunda, & mors summè acerba. Quartò, quòd persecutorem, & tortorem habuerunt Ant. Epiphanem tyrannum sæuissimum & crudelissimum. Quinta, quòd fortissimè ei restiterint, imò singuli eum acriter increparint, & scelestissimum nuncuparint. Sexta, quòd omnis generis tormenta subierint, vt flagra, & neruos taurinos, v. 1. linguę amputationem ęquè ac manuum, & pedum, item excoriationem capitis, & fortè totius corporis v. 4. ollas, & sartagines in quibus igne, pice, sulphure cremabantur, & torrebantur v. 3. A Iudæis his disce Christiane quid tibi faciendum sit in qualibet tentatione, persecutione, afflictione quæ longè est minor, quamque generosè eam superare debeas: *Nondum enim vsque ad sanguinem restitisti.* Hebr. 12. Quis te in tympano distendit & pulsauit? Quis in olla bulliuit? Quis in sartagine frixit? vti septem his fratribus contigit, qui tamen omnia forti, alacrique animo sustinuerunt, vt tu in tuis modicis idem facias spe beatæ æternitatis. *Quod enim in præsenti momentaneum est & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* 2. Corint. 4. Porrò stimuli ad hæc omnia generosè sustinenda, & superanda Machabæis fuere primò fides, & spes in Christum mox futurum, ex cuius meritis præuisis Deus dedit eis copiosam gratiam, fortitudinem, & constantiam. Secundò spes melioris vitæ, & beatæ resurrectionis, quod scilicet membra, quæ tormentis exponebant à Deo illis reddenda forent in resurrectione, eaque splendida, & gloriosa. Tertiò quòd cruciatus futurus esset modicus, & breuis; præmium verò in cælo immensum, & æternum. Hoc enim omnes martyres animauit in tormentis etiam acerrimis. vnde S. Sebastianus S. Marcum & Marcellianum ob parentum complorationem vacillantes corroborauit hoc dilemmate; Cruciatus vobis inferendi, aut erunt graues, aut leues. Si graues, citò mortem inferent, & vos C D

ad

ad cælum transmittent. Si leues, erunt toleratu faciles. Vtroslibet ergo fortiter sustinete, quia dolor breuis æternum vobis paret gaudium. Momentum enim quod cruciat; æternum est quod delectat. Quartò quòd mater singulos animosè hortaretur & acriter stimularet ad perstistendum in patria religione, Quinto Eleazari senis, de quo c. præced. in diris tympani cruciatibus verum patientiæ exemplum.

VERS. 20 SVPRA MODVM ÆVTEM MATER MIRABILIS] quę in Græcorum Calendario nuncupatur *Salome*, à Iosepho *Salomona*; à Gorionide, & Genebr. *Anna*, id est gratia; à S. Thoma *Machabæa*, quia Machabæorum mater. Rursum à Iosepho c. 15. *Abraa*, quia inquit, *piæ Abrahami tolerantiæ filia recordata est* ac sicut Abraham suum Isaac, sic ipsa septem filios Deo immolauit. Miris elogiis eandem celebrat Ioseph. *Non ita luna*, inquit, *in cælo cum astris venusta ilat, sicut tu, quæ septẽ stellas, scilicet septẽ filios ad pietatẽ illuminasti gloriosa coram Deo stas, & in cælo vnà cum illis infixa es.* Vnde ca. 15. eius robur admirans exclamat: *O mater gentis, vindex legis, pietatis propugnatrix victrixq; certaminis, quod per viscera gestũ est. O maribus continentia generosior, & viris patiẽtia fortior. Sicut enim circa Noë in vniuerso illo totius mundi diluuio mundum ferens, fluctus constanter sustinuit: sic & tu custos illa legis, cũ affectionum diluuio obruereris vndiq; vehementibusq; quasi tormentorum ventis tunderis, susceptum pro pietate certamen egregiè pertulisti.* Quocirca S. Cypr. l. de exhort. ad martyrium: *tam grande*, inquit, *martyrium Deo præbuit virtute oculorũ suorum, quã præbuerunt filii eius tormentis, & passione membrorum.* Et D. Chrys. hom. 4. De verbis Isaiæ *Mater*, inquit, *martyrum septies ipsa martyriũ præstitit, dum enim illi torquebantur illa plagam accipiebat.* S. Amb. l. 1. Offic. c. 41. *Spectabat*, inquit. *læta filiorum, quot funera, tot trophæa, & morientium vocibus plusquam psallentium cantibus delectabatur: pulchertimam ventri sui cytharam* (septem quodammodo fidibus instructam) *in filiis suis cernens & pietatis harmoniã omni lyræ numero dulciorem.* Quã virtutem D. Greg. Nazianz, Orat. 22. incredibiliter admiratus: *O virilem*, inquit, *animam in muliebri corpore! O sacrificium, Abrahæ sacrificio maius, ac præstantius! Nam ille vnum alacri animo obtulit, hæc autem populum vniuersum filiorum Deo consecrauit.*

VERS. 21. SINGVLOS ILLORVM dum singuli ordine ætatis ab Antiocho euocati irent ad examen, & tormenta, mater singulos ad constantiam HORTABATVR VOCE PATRIA] id est Hebraica, ait Iosephus. Melius Salianus vocem patriam interpretatur generosam & virilem, qualis solet esse vox patris, q. d. hortabatur voce non maternâ, & femineâ; sed patriâ, & virili. Vnde *τὸ patrius* non à patria, sed à patre deducitur; idemque est quod *paternũ*: hoc enim significat Græcum πατρικὸν q. d. loquebatur viriliter, vt pater, non femineè vt mater. Quocirca explicans subdit: FORTITER (Græcè *generose*) REPLETA SAPIENTIA, ET FEMINEÆ COGITATIONI MASCVLINVM ANIMVM (vocemque) INSERENS] Audi Naz. Orat. 22. affectus & gestus huius heroinæ graphicè depingentem. *Strenua mater, & verè illorum tali virtute præditorum parens; illa, inquam, præclara, & magnanima legis alumna, prius quam gaudio, simul ac timore afficiebatur, atque in duorum affectuum confinio posita erat: nam vt ex eorum fortitudine, iisq; quæ videbat lætitiam capiebat, sic rursus cum insertum pugnæ euentum, incredibilemq; tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore angebatur: At proinde illos non secus, atq; auicula pullos suos arripiente angue, aut alia quapiam insidiosa ferâ circũuolabat, stridebat, obsecrabat, vnà cum ipsis certabat, nihil deniq; non dicebat ac faciebat, quo illos ad victoriam paratiores alacriores q; redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat: omnibus acclamabat, euge filii mei, euge strenui mei milites, euge in corporibus ferme incorporei, euge legis, canæq; senectutis meæ atque ciuitatis, quæ vos aluit, & ad eam virtutis magnitudinem euexit, præsidium, ac propugnaculũ Paulum adhuc & vicimus, defatigantur carnifices: hoc vnum extimesco. Paulum adhuc, & ego inter mulieres beata, & vos inter adolescentes beati. Ac fortasse matris vos desiderium angit, nequaquam vos deseram. Hoc vobis polliceor, non tam liberos meos odi.*

ANTIOCHVS AVTEM] cruciabatur rex constantiâ tantâ martyrum, quòd eos expugnare non posset, sed à singulis vinceretur; ideoque pudefactus, & indignans se à pueris despici, septimum fortissimè aggreditur, vt eum vincens cæteros vicisse videatur, sed ab eo magis quàm ab aliis victus cùm acriùs præ aliis ipse regi insultaret, rex desperans, actusque in furorem in eum præ cæteris desæuit: quare minimus hic natu frater cæteros frater suos ætate maiores tam cruciatibus, quàm animositate, & tolerantiâ heroicâ superauit. VERS. 24

ET RES NECESSARIAS EI PRÆBITVRVM] Ex Græco verti potest se ei *creditурum negotia sua*, hoc est eum amicum intimum, & secretum habiturum, cui regni sui negotia, & regimen credat, & committat, quemque prouinciis suis quasi præsidem præficiat.

VOCAVIT REX MATREM] vt mater filio suaderet obedire regi. VERS. 25

ITAQVE INCLINATA AD ILLVM (filium natu minimum) IRRIDENS CRVDELEM TYRANNVM (nota animos plusquam masculos in femina) AIT PATRIA VOCE (loquens sermone Hebraico, nõ Græco, quali loquebatur Antiochus, vt secretiùs & intimiùs intimum filii cor pungeret, & feriret ita Ioseph. aut potiùs *patria*, id est virili *voce*. sic v. 8. secundus patria, id est virili voce dixit: *non faciã*. Vide dicta v. 21. q. d. loquebatur forti voce & generosa, non quasi femina, & mater; sed quasi pater & vir) FILI MI MISERERE MEI] ne tu solus turpi apostasiâ me matrem tuam cõtristes, & excrucies, sed potius sollicitam de te solo tuâ constantiâ lætifices: valdè enim me affliget si tu à fratribus tuis degener, tyranno consentias, animamq; tuam perdas, ac me fratresq; tuos æterno dedecore afficias. Audi. S. Greg Naz. Orat. 22. de Machabæis: *Mater omnium matrum sacratissima effecta sum, nihil mundo reliquifeci; omnia Deo tradidi; thesaurum meum, spes meas, senectutis altrices. Quã magnificè honorata sum? Quam excellenter senectus mea curata, atque tractata est? Habeo educationis vestræ præmia, ô filii, quoniam omnes virtutis causâ decertantes vidi, omnes victores aspexi: mihi verò charissimi filii, nequaquam mortui atque extincti; sed Deo oblati estis, nec lacerati, sed compacti & coagmentati, non fera vos abripuit, non fluctus obruit, non latro iugulauit, non hostis oppressit, non vis belli sustulit, non deniq; vllus humanus casus.*

ET LAC TRIENNIO DEDI] Hoc multæ matres fecerant per triennium, idque medicis rationibus probat & laudat Franc. Vales. sacræ philos. c. 83. si quis infans vltra triennũ matris lac sugat vulgari

vulgari ſcommate manotreptus vocatur, ait S. Auguſt. in Pſal. 30.

VERS. 28 PETO NATE, VT ASPICIAS AD CÆLVM, ET TERRAM, ET AD OMNIA, QVÆ IN EIS SVNT, ET INTELLIGAS QVIA EX NIHILO FECIT ILLA DEVS] ac proinde cogites te quoque ex nihilo à Deo creatum, & eum ſolum quaſi creatorem timeas, ames, colas, eique obedias, nec timeas tyrannum, quem pariter Deus creauit, eique limites ſæuiendi præfixit, vt nō plura nec maiora tibi poſſit inferre tormenta, quàm Deus permiſerit, qui ſcit quantum commodè pati poſſis, quamq; copioſam gratia & robur ad ea ſuſtinendum ſit tibi daturus vt te in terra victorem, in cælo triumphantem præmiet, & corpus tyranno laceratum, ſanum, & glorioſum tibi in reſurrectione reſtituat. Audi S. Amr. l. 2. de Iacob c. 11. & 12. paraphraſticè hæc illuſtrantem. *Miſerere mei, quæ te in vtero tot menſium curriculo portaui, ne vno momento confundas ſenectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, ne ſacrum eorum comitatum relinquas, ne conſortium deſeras. Te adhuc iſti exſpectant triumphi. Aſpice in cælū: vnde hauſiſti ſpiritū, ad patrem omnium: aſpice in terram, quæ tibi ante alimoniam miniſtrauit: aſpice ad fratres, qui collegam requirunt, aſpice ad matrem, quæ tibi lac dedit: redde mercedem pii ſanguinis, noli à fratribus, noli à matre diuelli. Temporales opes ſunt, quas promittit Antiochus, temporales honores: perpetua corona quæ à Deo omnipotente defertur. Vos mihi ſeptem dierum lumina dedit Dominus, ſextum iam diem clauſi, & omnium opera bona valdè. Debes mihi fili, vt quæ in illis ſex laboraui, in te requieſcam ſeptimo, tanquam à ſæculi operibus iam feriata.*

Simili robore & ardore S. Symphoroſa è capillis ſuſpenſa filios ad ſui imitationem, & martyrii æmulationem incitabat teſte Viuardo, Beda, & aliis. *Eia*, inquit, *ô mea non tam pignora, quàm viſcera, Attendite ad petram vnde exciſi eſtis. Patrē habuiſtis Getulium Chriſti martyrem: matrem habetis Symphoroſam ad martyrium feſtinantem, & exultantem. Quid dubitatis veſtros ſequi, ô boni filii, parentes, & quæ vobis pro Chriſto infligentur, non tormenta, ſed blandimenta reputare? Hos patior femina imbecilla cruciatus: Patimini & vos cōſtantes viri. Meo natriti lacte, veſtro me ſāguine recreate. Porrexi vbera, reddite vulnera. Hoc beneficio maternum obſequium rependite. Nullum mihi charius veſtræ in me charitatis argumentum. Viuam ſi vos pro Chriſto mori ſenſero. Feliciſſima erit vita veſtra, ſi feliciſſima pro Chriſto morte coronetur.*

Pari fortitudine mater S. Melitonis qui iunior erat 40. martyrum (quorum feſtum Eccleſia celebrat die 9. Martii) cùm ei adhuc ſpiranti carnifex parcere vellet, tum impulit ad martyrium, *Nam vt vidit*, inquit Nyſſen. Orat. de 40. Martyr. *humanitatē carnificis erga virum fortem, contumeliam non tulit; ſed illum quidē increpabat, quod à comilitonibus & collegis Athletam ſegregāſſet.* Et mox ad filium conuerſa: *Non meus*, inquit, *filius es tu: nō mei partus germen: quoniā Deum recepiſti, ſecundùm Deum natus es: Accepiſti poteſtatem, vt filius fieres: curre ad patrē tuū, ne relinquaris à tuis coæuis: ne ſecundus ad coronā venias: ne irritum facias votum maternum: non offendes matrem, ſi victor, ſi triumphater euaſeris.* Et S. Baſil. hom. de iiſdem 40. Mart. *Non enim*, inquit, *lachrymā indecorem effundere, aut aliquid humile [illegible] vel indignum agere viſa eſt. Sed ô nate, inquit, perſice cum tuis conturbernalibus iter beatū, ne à chorea deſeraris, neue inferior aliis appareas.* Et ſtatim ad matris laudē re-

greſſus. *O matrem*, inquit *felicem! ô bonæ radicis bonum germen! oſtendit generoſa parens quemadmodum pietatis inſtitutis eum magis, quam lacte educauerat.* Quocirca ipſa Melitone in humeros ſublato, vehicula martyrum corporibus onuſta ſtrenuè proſequebatur, in cuius amplexu Meliton ſpiritum Deo reddidit, eiuſq; corpus in eundem illum cæterorū martyrum rogum pia mater iniecit, vt qui fide & virtute fuerant coniunctiſſimi, funeris etiam ſocietate copulati, vnà in cælum euolarent.

Suppar hiſce extitit mater S. Symphoriani martyris, qui dum ad ſupplicium duceretur, matrem clamantem audiens: *Nate, nate memento æternæ vitæ cælum ſuſpice & ibi regnantem intuere, tibi enim vita non eripitur, ſed mutatur in melius*, fortiter Ieſu Chriſti cauſa collū carnifici præbuit, cuius triumphum recolit Eccleſia die 22. Auguſti.

Æmula harum nuper in Iapone extitit heroina Thecla, quæ vt Phœnix inter odores, ſic inter filios flagrauit: *Itcô fili*, inquit *ad regum quaſi ad regnū. Ambulabimus inter prunas, vt inter gemmas, recūbemus inter flammas, vt inter plumas: quieſcemus inter accēſas pyras, vt inter maternas vlnas: ſpiritus oris noſtri Chriſtus Dominus. Cùm noſter à nobis ſpiritus receſſerit, Chriſtus ſubibit. Ille reget melius noſtras animas, quam ipſæ noſtros artus animabant. Macte animo ô filii pro Chriſto, qui eſt vita veſtra, veſtram libentes vitam profundite. Hic rogus vobis vterus erit non maternus ſed diuinus, ex quo non in hanc vitam morti ſimilem, ſed in veram & æternam exeatis. Pergite gaudium meum, & corona mea, Veſtra me tormenta exhilarant, veſtra incendia coronant. Quidquid lactis ex me ſuxiſtis, mihi abundè compenſabitis, ſi veſtrum pro Chriſto ſanguinē profundatis; Generoſam me appello vitem, quam tam generoſi pampini circumdant. Pergite filii ad tormentum quaſi ad trophæum.*

CVM HÆC ILLA ADHVC DICERET, AIT ADOLESCENS: QVEM SVSTINETIS?] id eſt qualem me fore expectatis? An vt Antiocho obediam? minimè gentium. Deo enim, & matri diuina conſilia ſuggerēti parebo, ac fratribus meis me ſimilem experiemini, vti hactenus experti eſtis. Sic *ſuſtine* v. 17. ſumitur pro *exſpecta*. Porrò Gorionides ait ſeptimū dixiſſe: *Quid me tardas, & pergere non finis vna cum ſanctis fratribus meis? mihi haud perſuaſeris vt vanitates tuas complectar. Non recedam à Domino, & ſancta eius ac immaculata lege, quam Moyſis ſerui ſui operâ dedit Iſraeli populo ſuo, & filiis ſeruorum ſuorum. Et tu, ô Belial peſſime, malorum inuentor, Antioche, homo iniurioſe, oſor veritatis, quam blaſphemas, & calumniaris, quò ibis, & quò fugies à facie Domini noſtri, cuius eſt terra, & plenitudo orbis, & qui habitant in ea? Adhuc viuificabit nos & exaltabit, & magnificabit præ omnibus gentibus, vel ſuper omnem gentem.* VERS. 30

NAM FRATRES MEI MODICO NVNC DOLORE SVSTENTATO (fortiter tolerato) SVB TESTAMENTO ÆTERNÆ VITÆ EFFECTI SVNT] id eſt vita æterna fruuntur in limbo exſpectantes beatam Dei viſionem in cælis poſt mortem Chriſti, quæ vita eis à Deo promiſſa eſt per teſtamentum, id eſt fœdus & pactum, quod cum Hebræis iniit, & per Moſen Exodi 24. & paſſim in Deuter. conſcripſit. Audi S. Ambroſ. *Itaque proripiens ſe iuuenis; ait: Quid ſuſtinetis? Et multa vociferans, quod nequaquam diuelli poſſet à fratrum conſortiis, quorū multò beatiora eſſent funera, quàm regis imperia; dum argueret conuitiis regem & ipſe acerbis excruciatus tormētorum generibus, vitæ huius munus abſoluit.* Porrò Ioſephus c. 12. hæc VERS. 36

aliter

aliter enarrat: sic enim ait: *Soluite me inquit* (erat enim septimus hic filius catenis vinctus quasi reus) *vt regem & eius amicos omnes alloquar. Hoc illi pueri promisso supra modum gauisi, protinus eũ soluunt. Et ille, cùm ad propinquam quandã cucurrisset sartaginem, O impie, inquit, & omnium improborum sceleratissime tyranne, non veritus es, cùm à Deo tum bona cætera, tũ regnum acceperis, & eius seruos interficere, & pietatis cultores excruciare, pro quibus te reseruat Fas, & dẽsiori & eidem æterno igni, atque tormentis nulla vnquã sæculorũ serie intermittendis. Non veritus es, homo belluine, eiusdem tecum generis hominum, & ex iisdem ortorum elementis linguas præcidere, eosq; in hunc modum vexatos torquere. Enimuerò illi fortiter occumbẽtes sua in Deum pietate perfuncti sunt: at tu miserè plorabis, qui virtutis propugnatores insontes interemeris. Itaque ipse moriturus à fratrum meorum virtute non aufugio. Hæc fatus seipsum in sartagines deiicit atque ita animam ponit.* At hoc non consentit cum eo quod subdit S. Script. dicens:

VERS. 38 IN ME VERÒ ET IN FRATRIBVS MEIS DESINET OMNIPOTENTIS IRA] quasi in victima pro peccatis totius Israelis. Id factum est anno sequenti, vt audiemus c. 8. 1. fuit ergo hæc cygnea vox pueri, & innocentis Iacob, quâ ipse quasi vetus propheta moriens promeruit, & prædixit salutem Israeli.

VERS. 39 TVNC REX ACCENSVS IRA IN HVNC SVPER OMNES CRVDELIVS DESÆVIT, INDIGNE FERENS SE DERISVM] tam à matre, quàm à filio.

VERS. 40 ET HIC ITAQVE MVNDVS (ab esu carnis porcinæ, ab apostasia, à violatione legis) OBIIT PER OMNIA IN DOMINO CONFIDENS] quod ab eo membra eius amore laniata reciperet gloriosa in beata resurrectione. Porrò horum septem Machabæorum martyria fuere totidem miracula, inter quæ vri atrocius, ita generosius, & illustrius fuit hoc septimi, & omnium minimi. Nec enim puer tot, tamque horrenda tormenta continuò viribus naturæ ferre, & superare potuisset, multò minùs tantam alacritatem, & animositatem quâ tyranno insultauit, ostendere. Hoc ergo fuit opus gratiæ Dei per merita præuisa Christi, cuius hi septem martyres fuere typi, ideoque plagis cæsi, ad palos distenti, & igne frixi fuere, vti Christus flagellatus, in cruce distentus, & igne tum doloris, tum amoris pro nobis affus frixusque fuit.

Sic post Christum pueri & puellæ, vt S. Agnes, S. Vitus, S. Celsus, S. Pancratius; tum tormentorum acerbitate, & varietate; tum animi robore, & alacritate superarunt martyres viros: nimirum

Maior in exiguo regnauit corpore virtus:

Et *virtus* diuina *in infirmitate* humana *perficitur*. In paruis enim magnus vincit & triumphat Christus. ideoque ipse *infirma mundi eligit, vt confundat fortia* vt *qui gloriatur* non in se, sed *in Domino glorietur* 1. Corinth. 1.

VERS. 41 NOVISSIME AVTEM POST FILIOS, ET MATER CONSVMPTA EST] Græcè ἐτελεύτησε id est *mortua est*. At quo genere mortis? Primò aliqui putant eam mortuam ex ingenti gaudio, quod videret omnes filios tam gloriosè de tyranno triumphasse. ita Marius Victorinus in carm. de Machabæis 1.

Dum puer, inquit, ista gerit. soluerunt gaudia matrẽ.
Iamq; vt erat laxata malis, iam voce negata
Suspirans, interq; manus collapsa suorum
Concidit exanimis resolutaq; membra quierunt,
Sic ipsa, & mater Sanctorum in parte recepta est.

Sic nonnullæ Romanæ matres gaudio exanimatæ sunt, cùm subitò viderunt filios, quos in pugna contra Hannibalem cecidisse audierant teste Liuio lib. 22. & Valer. l. 9. c. 12. Secundò Gorionides ait eam à Deo postulasse mortẽ, & impetrasse. *Hæc*, inquit, *mulier fortis stans super eorũ cadaueribus, palmas suas in cælum expandit, & dixit: O Deus excelse, Deus sæculi abeam quæso cũ filiis meis ego ancilla tua in locum quẽ paraſti eis. Et cùm hæc dixisset, reddidit animã suã & exiit spiritus eius, & cecidit ipsa super filios, & cum ipsis obiit, sicq; fidelissimis filiis felicissima tãdẽ mater adiũcta est.* Tertiò verisimilius est eam frixam fuisse in sartagine instar filiorũ, hoc enim significat τὸ *consumpta est*, & hoc exigebat, tum eius magnanimitas & magnanima tyranni irrisio; tũ ipsius tyranni in eam indignatio, & furor. Addit Iosephus eam seipsam in ignem sibi paratum iniecisse, vti fecit S. Apollonia ex Dei instinctu. Audi Iosephũ ex Græco eius textu. *Nouissimè filiis omnibus consumptis admirabilis tantorum athletarum parens in cruenta pœnarũ carnificina flexis repente genibus corporis à Deo dissolutionem efflagitabat. Non enim viuendi capiditate, sed filiorum causã tãtum tempus protraxisse. Septem igitur triumphos mater pientissima suscepit. Antiochus faucibus stridet, matrem generosam affligere iubet, tyrannicè rapitur, teneris nudatur artubus, in alitũ manus alligãtur, sæuius illuditur flagellis, læsis mœret vberibus, ac flamiuomæ adiectæ sartagini ambustos vltro filios cõcomitatur in pœnas.* Meritò S. Amb. l. 2. de Iacob c. 11 *Quis*, inquit, *hanc beatam neget, quæ quasi septẽ vallata mœnibus, inter corpora filiorum nullum sensit mortis incursum? Quis, inquã, dubitet de eius beatitudine, quæ septẽ turribus circumdata, in patadisi sedem caput extulit quæ septem filiis cincta, sacratissimum Deo chorũ, nõ solum canorum vocibus, sed etiã passionibus ad concinẽdas Domini laudes cælestibus inuexit altaribus? Quam bonus fidei partus, quam tutus portus iste pietatis, quã splẽdida lucerna Ecclesiæ septeno fulgẽs lumine, octauo vtero cunctis luminibus oleum subministrans.* Quocirca S. Aug. de ea ait ser. 109. de diuersis c. 6. *Discant feminæ, de matris illius tanta patientia, ineffabili virtute, quæ nouerat conseruare filios suos. Habere nouerat, quæ perdere nõ timebat. Isti in se singuli sentiẽdo, illa videndo in omnibus passa est. Facta mater septẽ martyrum, septies martyr: à filiis non separata spectando, & filiis addita moriendo.* Et c. 7. ait eam dixisse filio: *Ibi te mihi seruabit Christus, vnde non tollet Antiochus.* Rursum S. Amb. l. 7. de Iacob c. 12. *Non sic luna, inquit, inter stellas refulget, vt inter filios mater: & cum eos ad martyriũ illuminatura deduceret, refulgebat, & cùm amplexata victores in medio filiorũ iaceret. O verè mater adamante fortior, melle dulcior flore fragrantior, ô indissolubile pietatis vinculum! ô verè valida charitas sicut mors dura, sicut inferi zelus deuotionis, ac fidei! Nulla tantarum diluuia passionum tuam potuerunt charitatem excludere, nulla inundare eam flumina tantarum acerbitatum. Sicut arca in illo mundi diluuio totius orbis spatiis innocua ferebatur, ita & tu aduersus fluctus tam grauium passionum pietate immobilis rectitisti: & cum posses salutem filiorum eligere, noluisti.*

Similis prorsus huic septem Machabæorum matri fuit S. Felicitas septem filiorum, totidemque martyrum mater, quæ eosdem peperit cælo, quos genuerat terræ. Cùm enim sub Antonino Imper. Publius Præses ei diceret: *Miserere filiis tuis iuuenibus bonis, & flore primæ iuuentutis florentibus, Respõdit*

dit Felicitas: *Misericordia tua impietas est: & exhortatio tua crudelitas est. Et conuersa ad filios suos dixit: Videte filii cælum, & sursum aspicite: Ibi vos exspectat Christus cum sanctis suis. Pugnate pro animabus vestris & fideles vos in amore Christi exhibete.* Nec tantùm dixit, sed & fecit; nam & ipsa glorioſum obiit martyrii agonem. vnde S. Aug. serm. 110. de diuersis, de ea ait: *Fœcundior virtutibus, quàm fœtibus: videns certãtes, in quibus & ipsa certabat, & in omnibus vincentibus etiã ipsa vincebat.* Et S. Greg. hom. 3 in Euang. *Non ergo,* inquit, *hanc feminam martyrem dixerim, sed plus quã martyrem, quæ septem pignoribus ad regnum præmissis, toties ante se mortua ad pœnas prima venit, sed peruenit octaua. Aspexit mater, & cruciata, & imperterrita filiorum mortem, spei gaudium tribuit, adhibuit dolorem naturæ. Timuit viuentibus, gauisa est morientibus. Optauit nũllum post se relinquere, ne si quem haberet superstitem, non posset habere consortem.*

Similis eidem fuit S. Symphorosa, quæ septem filiis vti magistra fidei, ita & dux ad martyrium extitit, cuius triumphum septemplicem imò octuplicem quotannis recolit Ecclesia die 18. Iulii.

Hic ergo glorioſus fuit septem Machabæorum duce matre martyrii triumphus, quem passim Patres miris encomiis celebrãt, vt S. Greg. Nazianz. Orat. 22. quæ tota est de Machabæis. S. Ambr. locis citatis. S. Aug. in epistol. 1. S. Ioannis tr. 8. & ser. 109. de diuersis; S. Cypr. lib. 4. epist. 6. S. Chrys. ho. de natiuit. septem Machab. Prudent. hymno de Romano mart. Gaudentius Brixianus tract. de Machabæis, S. Leo ser. in natiuit. 7. Machab. S. Ephrem. serm. de morte, Victorinus Afer. in carm. de Machabæis, S. Prosper. p. 2. præd. c. 40. S. Bernar. epist. 98. Theophilus Alex. epist. 3. Paschali, quem audi: *Quid memorem insignes Machabæorum victorias, qui ne illicitis carnibus vescerentur, & communes tangerent cibos, corpora obtulêre cruciatibus, totiusq; orbis in Ecclesiis Christi laudibus prædicãtur, fortiores pœnis, ardentiores, quibus comburebantur, ignibus? Victa sunt in eis omnia crudelitatis ingenia, & quidquid ira persecutoris inuenerat, patientium fortitudo superauit; inter pœnas, magis paternæ legis, quàm dolorum memores. Lacerabantur viscera; tabo, & sanie artus diffluebant, & tamen sententia perseuerabat immobilis: liber erat animus, & mala præsentia futurorũ spe despiciebant. Lassabantur tortores, & non lassabatur fides: frangebantur ossa, & volubili totâ omnis compago neruorum atq; artuum soluebatur. & in immensum spirantia mortem incendia consurgebant: plenæ erant feruentis olei sartagines, & ad frigenda sanctorũ corpora terrore incredibili personabant, & tamen inter hæc omnia paradisum animo de ambulantes, non sentiebant quid patiebantur, sed quod videre cupiebant. Mens enim Dei timore vallata flãmas superat, varios tormentorũ spernit dolores; cumq; semel virtuti se tradiderit, quidquid aduersi euenerit, calcat, & despicit. Qualis fuit Paulus scribens: in iis omnibus superamus per eum, qui nos dilexit.* Audi rursum S. Amb. lib. 2. de Iacob & vita beata c. 12. *Talis hæc pugna est, vt ille glorioſius vicerit, qui crudelius occisus*

A *fuerit. Itaque nemo timuit, nemo trepidauit, nullus ad mortem ex tot fratribus pigrior fuit, sed omnes tanquã ad immortalitatis viam, ita ad mortem per acerba supplicia cucurrerent. Et mater consona cernens filiorum agmina tanquam pia anima sui membra corporis in filiis offerebat, & per artus proprios videbatur sibi subire tormenta.* Et l. 11. Epist. 7. *Haud deneger Abrahamidarum & Machabæorum concertatus puerorum, quorũ alii super flammas canebant, alii cùm exurerentur, non rogabant vt parceretur, sed inuehebantur, vt amplius persecutor inflammaretur.* Porrò S. Cyprian. de exhort. mart. ad Fortunatum, Machabæorum fortitudinẽ exaggerat ex eò, quod tam generosè Antiocho tyranno insultarint. *Quale,* inquit, *illud leuamentum fuit martyri, quàm grande solatium? in cruciatibus suis non tormenta propria cogitare, sed tortoris sui supplicia prædicare?* De matre verò ista subiungit:

B *Admirabilis quoque mater, quæ nec sexus infirmitate fracta, nec multiplici orbitate commota, morientes liberos spectauit libenter, nec pœnas illas pignorum, sed & glorias computauit, tam grande martyrium Deo præbens virtute oculorum suorum, quàm præbuerant filii eius tormentis, & passione membrorum.*

Tropol. S. Chrys. hom. de Machab. docet nos imitari debere Machabæos in robore, vt cùm aliqua tentatio nos inuadit, cum eis dicamus resolutè: *Non faciam,* non violabo legem, non offendam Deum meum: *Quantam illi,* inquit, *patientiam in periculis corporalibus ostenderunt, tantam nos in passionibus irrationalibus continentiam demonstremus: id est contra iram, & auaritiam, vel inanis gloriæ con[illegible]scentiam diuino timore moniti sensibus repugnantes, & consilia diaboli destruentes in nobis. Si enim cupiditatum ignes vicerimus, sicut illi tyrranniduignem vicerunt, poterimus iuxta ipsos, & matrem eorum, parẽ gloriã constituti similes haberi.*

C

Denique singuli hi Machabæi martyres minitantes, & prædicentes imminens Antiocho Dei iudicium, & supplicium, veri fuere vates. Nam Antiochus post triennium grauibus pudendisq; morbis afflictus interiit, vt audiemus c. 9. ac filius eius Eupator vix biennium regnauit interfectus à Demetrio consobrino suo, qui quasi Seleuci filius regnum iure sibi debitum occupauit; itaque omnis Antiochi familia extincta fuit.

Porrò Machabæi hi Sanctorum catalogo adscripti sunt in Romano martyrologio ad diem primum Augusti, vbi sic legimus: *Antiochiæ passio Sanctorum septem fratrum Machabæorum cum matre sua, qui passi sunt sub antiocho Epiphane rege; horum reliquiæ Romam translatæ in Ecclesia S. Petri ad vincula conditæ fuerunt.* Quare mirum est nonnullos apud Serarium contendere eas Coloniam Agrippinam esse translatas, vbi & horum Machabæorum Ecclesia extat, quàm cùm ibi degerem sæpius vidi, & visitaui. Nisi quis dicat partem earum esse Romæ, partem Coloniæ. Multorum enim Sanctorum facta est hæc reliquiarum distributio.

D

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdas Machabæus cum sex millibus inuocato Deo gentiles mirè exagitat. Mox v. 16. acri oratione suos paucos exhortatur, vt animosè cum Nicanore confligant, certamq; à Deo victoriam sperent. Animati ergo confligunt, & Nicanorem prosternunt, qui fugiens Antiochiam Dei Israelis fortitudinem vbique celebrat. Pari robore v. 30. sternit Timotheum, & Bacchidem impiumq; Callisthenem concremat.

1. IVdas verò Machabæus, & qui cum illo erant, introibant latenter in castella; & conuocantes cognatos & amicos, & eos, qui permanserunt in Iudaismo, assumentes, eduxerunt ad se sex millia virorum. 2. Et inuocabant Dominum, vt respiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur: & misereretur templo quod contaminabatur ab impiis: 3. misereretur etiam exterminio ciuitatis, quæ esset illicò complananda, & vocem sanguinis ad se clamantis audiret: 4. memoraretur quoque iniquissimas mortes paruulorum innocentium, & blasphemias nomini suo illatas, & indignaretur super his. 5. At Machabæus, congregatâ multitudine, intolerabilis gentibus efficiebatur: ira enim Domini in misericordiam conuersa est. 6. Et superueniens castellis & ciuitatis improuisus, succendebat eas: & opportuna loca occupans, non paucas hostium strages dabat: 7. maximè autem noctibus ad huiusmodi excursus ferebatur, & fama virtutibus eius vbique diffundebatur. 8. Videns autem Philippus paulatim virum ad profectum venire ac frequentiùs res eis cedere prosperè, ad Ptolemæum ducem Cœlesyriæ & Phœnicis scripsit, vt auxilium ferret regis negotiis. 9. At ille velociter misit Nicanorem Patrocli de primoribus amicum, datis ei de permistis gentibus, armatis non minùs viginti millibus, vt vniuersum Iudæorum genus deleret, adiuncto ei & Gorgia viro militari, & in bellicis rebus experientissimo, 10. Constituit autem Nicanor, vt regi tributum, quod Romanis erat dandum, duo millia talentorum, de captiuitate Iudæorum suppleret: 11. statimque ad maritimas ciuitates misit, conuocans ad coëmptionem Iudaicorum mancipiorum, promittens se nonaginta mancipia talento distracturum, non respiciens ad vindictam, quæ eum ab Omnipotente esset consecutura. 12. Iudas autem vbi comperit, indicauit his qui secum erant Iudæis, Nicanoris aduentum. 13. Ex quibus quidam formidantes, & non credentes Dei iustitiæ, in fugam vertebantur: 14. alii verò si quid ei supererat vendebant, simulque Dominum deprecabantur, vt eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos, priusquam cominus veniret, vendiderat, 15. & si non propter eos, propter testamentum tamen quod erat ad patres eorum, & propter inuocationem sancti & magnifici nominis eius super ipsos. 16. Conuocatis autem Machabæus septem millibus, qui cum ipso erant, rogabat ne hostibus reconciliarentur, neque metuerent iniquè venientium aduersum se hostium multitudinem, sed fortiter contenderent, 17. ante oculos habentes contumeliam, quæ loco sancto ab his iniustè esset illata, itemque & ludibrio habitæ ciuitatis iniuriam, adhuc etiam veterum instituta conuulsa, 18. Nam illi quidem armis confidunt, ait, simul & audaciâ: nos autem in omnipotente Domino qui potest & venientes aduersum nos, & vniuersum mundum vno nutu delere, confidimus. 19, Admonuit autem eos & de auxiliis Dei, quæ facta sunt erga parentes: & quod sub Sennacherib centum octogintaquinque millia perierunt: 20. & de prælio, quod eis aduersus Galatas fuit in Babylonia, vt omnes: vbi ad rem ventum est, Macedonibus sociis hæsitantibus, ipsi sex millia soli peremerunt centum viginti millia, propter auxilium illis datum de cælo, & beneficia pro his plurima consecuti sunt. 21. His verbis constantes effecti sunt, & pro legibus & patria mori parati. 22. Constituit itaque fratres suos duces vtrique ordini, Simonem, & Iosephum, & Ionathan, subiectis vnicuique millenis & quingentenis. 23. Ad hoc etiam ab Esdra lecto illis sancto libro, & dato signo adiutorii Dei, in prima acie ipse dux commisit cum Nicanore. 24. Et facto sibi adiutore Omnipotente, interfecerunt super nouem millia hominum: maiorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt. 25, Pecuniis verò eorum, qui ad emptionem ipsorum venerant, sublatis, ipsos vsquequaque persecuti sunt. 26. sed reuersi

sunt hora concluſi : nam erat ante ſabbatum : quam ob cauſam non perſeuerauerunt insequentes, 27. Arma autem ipſorum & ſpolia congregantes ſabbatum agebant: benedicentes Dominum, qui liberauit eos in iſto die, miſericordiæ initium ſtillans in eos. 28. Poſt ſabbatum verò debilibus, & orphanis & viduis diuiſerunt ſpolia : & reſidua ipſi cum ſuis habuêre. 29. His itaque geſtis, & communiter ab omnibus facta obſecratione, miſericordem Dominum poſtulabant, vt in finem ſeruis ſuis reconciliaretur. 30. Et ex his qui cum Timotheo & Bacchide erant contra ſe contendentes ſuper viginti millia interfecerunt, & munitiones excelſas obtinuerunt & plures prædas diuiſerunt, æquam portionem debilibus, pupillis, & viduis, ſed & ſenioribus, facientes. 31. Et cum arma eorum diligenter collegiſſent, omnia compoſuerunt in locis opportunis, reſidua verò ſpolia Ieroſolymam detulerunt: 32. & Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum ſceleſtum, qui in multis Iudæos afflixerat. 33. Et cùm epinicia agerent Ieroſolymis, eum, qui ſacras ianuas incenderat, id eſt, Calliſthenem, cùm in quoddam domicilium refugiſſet, incenderunt, digna ei mercede pro impietatibus ſuis reddita. 34. Facinoroſiſſimus autem Nicanor, qui mille negotiantes ad Iudæorum venditionem adduxerat. 35. humiliatus auxilio Domini ab his quos nullos exiſtimauerat, depoſita veſte gloriæ, per mediterranea fugiens, ſolus venit Antiochiam, ſummam infelicitatem de interitu ſui exercitus conſecutus. 36. Et qui promiſerat Romanis ſe tributum reſtituere de captiuitate Ieroſolymorum, prædicabat nunc protectorem Deum habere Iudæos, & ob ipſum inuulnerabiles eſſe, eò quòd ſequerentur leges ab ipſo conſtitutas.

PRiores ſeptem huius cap. verſus ordine temporis, & rei geſtæ ſubiungendi ſunt verſui 1. c. 3. lib. 1. cæteri deinde ad finem capitis inſerendi videntur inter v. 37. & 38. eiuſdem c. 3.

Hucuſque audiuimus fortitudinem paſſiuam Iudæorum martyrum, nunc vſque ad finem libri audiemus fortitudinem actiuam Iudæorum militum, puta Iudæ Machabæi, & fratrum eius. *Romanum eſt*, inquiebat ille, *fortia agere* : at Machabæum *æquè ac Chriſtianum eſt tam dura pati, quam fortia agere.*

VERS. 1. IVDAS VERÒ MACHABÆVS &c. EDVXERVNT AD SE SEX MILLIA VIRORVM] Hiſce paucis copiis maximos Antiochi Epiphanis proſtrauit exercitus, tum quia hi erant quaſi deſperati, qui pro aris, & focis pugnabant, tum quia magna in Deum ſpe, & inuocatione prælia ineibant : quare Deus eis animos, vireſque reddebat, hoſtibus verò adimebat.

VERS. 3. ET VOCEM SANGVINIS (Iudæorum innocentium ab Antiocho occiſorum, vti audiuimus c. 7. & præced.) AD SE (mutâ voce inſtar Abel contra particidam Cainum) CLAMANTIS AVDIRET.

VERS. 5. AT MACHABÆVS CONGREGATA MVLTITVDINE INTOLERABILIS (Græcè ἀνυπόστατος, impatibilis, intolerandus, quem nemo tolerare, cuius arma & vires nemo ſufferre poſſet, ſed omnes iis cederent & ſuccumberent) GENTIBVS EFFICIEBATVR, IRA ENIM DOMINI, (quâ Iudæorum peccatum hucuſque per Antiochum caſtigarat) IN MISERICORDIAM CONVERSA EST] vt per Iudam Iudæos antè victos calcatoſque ab Antiocho faceret eius victores & calcatores. Hoc eſt quod anno præcedenti vltimus Machabæus excruciatus quaſi vates prædixerat Antiocho c. 7. v. 38. *In me* inquit, *& in fratribus meis deſinet omnipotentis ira.* Hoc enim vt fieret, ipſe cum fratribus ſuâ tam heroicâ martyrii tolerantiâ meruêre, quâ & Iudæorum peccata apud Deum expiarunt eiuſque iram in miſericordiam & gratiam conuerterunt, quâ factum eſt vt Deus excitaret Iudam Machabæum, eique animos, & vires adderet, quibus Antiochi copias vbique profligaret.

A ET SVPERVENIENS CASTELLIS ET CIVITATIBVS IMPROVISVS, SVCCENDEBAT EAS] Hoc enim ſtratagema eſt inſignium belli Ducum, vt ex improuiſo, ideoque; noctu in hoſtes inermes, & imparatos, imò ſomno, vinoque ſepultos irruant, itaque eos quaſi pecora mactent, vti fecit hic Iudas. Idem Romanis faciebat Hannibal, ac viciſſim Romani Hannibali, teſte Liuio, Iuſtin. Plut. & aliis. VERS. 6.

VIDENS AVTEM PHILIPPVS] qui ab Antiocho Ieroſolymæ gubernator conſtitutus fuerat cap. 5. 22. paulatim virum ad profectum venire, ſcilicet Iudam indies victoriis æquè ac animis, viribus, & copiis ad eum quaſi victorem confluentibus augeri & proficere, metuens ſibi ſuiſque, auxilium petiit à Ptolemæo Præfecto Cæleſyriæ. VERS. 8.

AT ILLE (Ptolemæus) VELOCITER MISIT NICANOREM PATROCLI (filium) &c. DATIS EI DE PERMISTIS GENTIBVS, ARMATIS NON MINVS VIGINTI MILLIBVS] ſed poſteà ad hos longè plures acceſſere, vt patet l. 1. c. 3. v. 36. & 42. VERS. 9.

B CONSTITVIT AVTEM NICANOR (tantis copiis elatus, & certa ſpe victoriæ Iudæos omnes quaſi deuorans) VT REGI (Antiocho) TRIBVTVM QVOD ROMANIS ERAT DANDVM (eò quòd Romani eius patrem Antiochum Magnum bello viciſſent, & ad tributum damnaſſent) ſumma autem huius tributi Romanis dandi erant DVO MILLIA TALENTORVM, vt hoc ttibutum DE CAPTIVITATE IVDÆORVM SVPPLERET] vt nimirum totam hanc ſummam magna ex parte conflaret ex venditione Iudæorum à ſe captiuandorum. Vnde incolas Tyri. Sidonis, aliarumque vicinarum conuocauit ad Iudaica mancipia viliſſimo pretio coëmenda : nimirum. VERS. 10.

PROMITTENS SE NONAGINTA MANCIPIA TALENTO (argenti) DISTRACTVRVM] hoc eſt 500. aureis venditurum, ita vt quodque mancipium non ſtaret niſi quinque aureis cum dimidio; cùm alioqui paulò antè Hyrcanus vnum iuuenem talento, id eſt 500. aureis vendidiſſet, teſte Ioſepho lib. 12. c. 4. Hæc indignitas, & vilipendium pupugit Iudæos, vt ad caſtra Iudæ agminatim confluerent vſque ad necem pro lege, & libertate pugnaturi VERS. 11

naturi. Quare imprudenter id fecit Nicanor irritans Iudæos, vt quasi desperati pugnarent; ideoque ab eis victus, cæsusque est. A

VERS. 13 NON CREDENTES DEI IVSTITIÆ] quod scilicet Deus patronus, & vindex foret iustæ, & innocentis Iudæorum causæ, & iniustum Nicanorem per eos prosterneret.

VERS. 14 ALII VERO SI QVID EIS SVPERERAT VENDEBANT] indeque arma, & annonam comparabant, vt ad Iudæ castra accedentes pro patria, & fide vsque ad mortem animosè contra Nicanorem depugnarent.

VERS. 15. ET SI NON PROPTER EOS, PROPTER TESTAMENTVM TAMEN, QVOD ERAT AD PATRES EORVM] q. d. Dominum deprecabantur, vt eos eriperet à Nicanore non propter sua merita; sed Patrũ, puta Abrahæ, Isaac, Iacob &c. quibuscũ Deus testamentum id est pactum inierat, promittens se eis eorumque posteris fore Deum, id est tutorem, & protectorem, si ipsi eum vicissim, vt Deum suum colerent. B

VERS. 16 CONVOCATIS AVTEM MACHABÆVS SEPTEM MILLIBVS] Græcè *sex millibus*; tot enim nominantur v. 1. & 22, sed septimum millenarium ducebat ipse Iudas, reliqua sex mille eius fratres quasi Duces. ita Salianus.

ROGABAT NE HOSTIBVS RECONCILIARENTVR] sed cũ eis gererent ἀσπόνδρον πόλεμον, id est irreconciliabile bellum, ideoque hostibus mutuendum & formidabile, quale cum Romanis gessit Hannibal, qui cùm admodum esset puer, ab Hamilcare patre sacrificante ad aras iureiurando obstrictus fuit se, cùm primum per ætatẽ liceret, Romanorum fore inimicum, teste Plutar. in eius vita, C Sic Numantini in Hispania à Romanis per 14. annos obsessi noluerunt eis reconciliari, ideòque 40. millia Romanorum deleuerunt; sed tandem à Scipione fame pressi omnia sua, & seipsos igne in foro excitato concremarunt, ita Florus libr. 2. Asdrubal Carthaginis à Scipione obsessæ Præfectus Romanos captiuos in manibus, oculis, vel linguis, vel digitis, vel plantis mutilauit, itaque viuos præcipitauit per rupes, ne Carthaginensibus vllã spem veniæ à Romanis impetrandæ relinqueret, sed in solis armis salutem reponerent, ait Appianus. Cum obstinatis enim durum, & periculosum est bellum. Tale bellum fidelis quilibet per totam vitam gerere debet cum Lucifero, cum carne, & mundo, cum superbia, ira, gula, luxuria, vt nullas pacis conditiones admittat, sed internecino prælio eum eis assiduè confligat. D

VERS. 20. ET DE PRÆLIO QVOD EIS ADVERSVS GALATAS FVIT IN BABYLONIA, VBI AD REMVENTVM EST, MACEDONIBVS SOCIIS HÆSITANTIBVS, IPSI SEX MILLIA SOLI PERIMERVNT 120. MILLIA.] Videtur hoc contigisse sub Antiocho primo, qui Seleuci primi post Alexandrum Asiæ & Syriæ regis filius, & successor cognominatus est Soter. Hic enim, vt narrat Appianus in Syriacis, Galatas ex Europa Asiam inuadentes repulit, idque ope Iudæorum, quibus proinde tam ipse, quam eius filius Antiochus cognomento θεὸς summas dignitates, & priuilegia in gratiarum actionem contulerunt, vti narrant Iosephus lib. 12. c. 3. Iustinus li. 24. & 25. Plutar. in Demetrio, & alii. ita Serarius, Mariana & alii.

VERS. 22. CONSTITVIT ITAQVE FRATRES SVOS DVCES VTRIQVE ORDINI SIMONEM, ET IOSEPHVM] Iosephus hic alio nomine Ioannes vocatus est lib. 1. c. 2. v. 2. ita Serarius.

AD HOC ETIAM AB ESDRA FACTO ILLIS VERS. 23 SANCTO LIBRO] Esdras hic non fuit verus, celebrisque ille scriba, qui librum Esdræ conscripsit, sed longè eo posterior, nimirum sacerdos, vel legis doctor insignis, qui vt militibus ituris ad bellum animos spemque victoriæ adderet, legit eis ex Deuter. c. 28. 7. vbi Deus Iudæis se ritè colentibus certum de hostibus promittit triumphum. Atque id ipsum fieri iusserat Deus ante pugnam Deuter. 20. dicens: *Appropinquante prælio stabit sacerdos ante aciem, & sic loquetur: Audi Israel, noli timere, quia Dominus Deus vester in medio vestri est.* Porrò Græca habent: *Adhuc etiam Eleazarum*, scilicet quartum fratrem suum, *constituit Iudas belli Ducẽ attributus ei pariter 1500. militibus*; sic enim sex millia militum in quatuor fratres quasi Duces distribuit, attributa cuique quarta parte scilicet 1500. militibus. Deinde aliam sententiam subiungunt, quod scilicet Iudas quasi Pontifex, & supremus belli Dux, vti præcesset, legerit militibus librum Deuteron.

ET DATO SIGNO] id est tessera militari adiutorii Dei. q. d. Iudas suis dedit hanc belli tesseram, quâ socii ab hostibus dignoscerentur: *adiutor suis est Deus.* Hoc fuit omen, & causa victoriarum omnium, quod scilicet Iudas non in suis, sed in Dei viribus omnem victoriæ spem reponeret: sic Gentiles sæpè hanc belli tesseram dabant, *nobiscum Deus*, ait Vegetius lib. 3. c. 3. Sic Cyri in bello tessera erat, *Iupiter, belli socius & Dux*, ait Xenophon libr. 3. Pompeii verò in acie Pharsalica hæc. *Hercules inuictus*: Iulii Cæsaris autem hæc, *Victrix Venus*, teste Appiano lib. 2. de bellis ciuilibus. ita Sanchez, Serarius, Salianus, & alii.

IPSE DVX (Iudas) COMMISIT (prælium) CVM NICANORE.

ET FACTO SIBI ADIVTORE OMNIPOTENTE VERS. 24 INTERFECERVNT SVPER NOVEM MILLIA HOMINVM] reliquis in fugam actis, vel captis.

SED REVERSI SVNT HORA CONCLVSI] q. d. VERS. 26 hora vespertina, quæ præit Sabbathum, ingruente arctati, & prohibiti sunt insequi hostes fugientes. Sabbatho enim ex lege eis indicta erat quies; Sabbathum autem incipiebat à pridiana hora vespertina.

DEBILIBVS, ET ORPHANIS, ET VIDVIS DIVISERVNT SPOLIA Vide hic Iudæ, & militum charitatem, & liberalitatem, qua in gratiarum actionem de victoria à Deo obtenta spolia in egenos distribuunt, ideoque nouas à Deo qui in gratos est gratior; & in liberales liberalior, victorias obtinuerunt nam v. 30. è castris Timothei *super viginti millia interfecerunt, & munitiones excelsas obtinuerunt, & plures prædas diuiserunt.* Hoc Iudæorum exemplum narrent Ducibus & militibus Christianis eorum confessarii & concionatores, vt illud imitantes simili modo à Deo benedici, & victoriis cumulari mereantur. Sanè Turca cum insignem aliquam de hostibus victoriam obtinuit, solet in gratiarum actionem erigere hospitale quodpiam ad alendos pauperes, illudque dotare. VERS. 28

ET COMMVNITER AB OMNIBVS FACTA OBSECRATIONE (hanc quoque communem litaniam habentur nostri milites) MISERICORDEM DOMINVM POSTVLABANT, VT IN FINEM SERVIS SVIS RECONCILIARETVR] vt scilicet hucusque VERS. 29

vsque peccatis Iudæorum offensus, ideoque eos per Antiochum castigans tandem aliquando precibus communibus placatus, flagellum hoc amoueret, eosque ab omni eorum incursu plenè planeque liberaret.

VERS. 30 ÆQVAM PORTIONEM DEBILIBVS, PVPILLIS, ET VIDVIS, SED ET SENIORIBVS FACIENTES] Græcè ἰσομοιρας, id est *æquales portione se cum debilibus, pupillis & vidais, sed & sacerdotibus facientes.* q. d. spolia diuiserunt in duas æquales portiones, quarũ vnam milites sibi seruarũt, alteram in debiles præsertim, qui in prælio vulnerati, mutilati, debilitati fuerant, item in orphanos, & viduas quorum parentes, & mariti in acie ceciderant, distribuerunt. Hoc enim pietas, ac parentum, & maritorum merita exigebant. Adde ac sacerdotibus, vtpote qui erant Deo consecrati, ac pro militibus pugnantibus Deum deprecati fuerant, vt eis victoriam largiretur.

VERS. 32 ET PHILARCHEN QVI CVM TIMOTHEO ERAT INTERFECERVNT] Philarches non est nomen proprium; sed nomen officii, & dignitatis; φυλάρχος enim est tribunus tribuum præfectus, estque A nomen magistratus in exercitu φυλὴ enim est tribus, familia, cohors: ἄρχω est præfectus, princeps. ita Salianus.

ET CVM EPINICIA AGERENT IEROSOLYMIS] Epinicia vocat publica festa, plausus, & ouationes ob adeptam victoriam. Tunc pariter in signum triumphi Callisthenem, qui valuas templi igne combusserat, simili igne concremarunt. Iusta fuit hæc talionis pœna.

VERS. 33 PRÆDICABAT (Nicanor victus, & cæsus à Iuda) PROTECTOREM DEVM HABERE IVDÆOS ET OB IPSVM INVVLNERABILES (Vatabl. *inuictos*) ESSE, EO QVOD SEQVERENTVR LEGES AB IPSO CONSTITVTAS.] Magnum est hoc ab hoste testimonium.

VERS. 36 Disce hic Christiane te in quauis tentatione, persecutione, conflictu, ærumna inuulnerabilem, & inuictum fore si leges Dei custodias. Deus enim erit protector tuus, & te vel illâ liberabit, vel per patientiam & magnanimitatem te eandem fortiter sustinere, & vincere efficiet, vt maiorem tibi certanti, & vincenti in cælo coronam paret.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEscribitur fusè morbus, & mors Ant. Epiphanis, quæ breuiter descripta fuit lib. 1. cap. 6. Impius ergo à vermibus corrosus cum fœtore intolerabili in montibus exspirauit.

1, EOdem tempore Antiochus inhonestè reuertebatur de Perside. 2, Intrauerat enim in eam, quæ dicitur Persepolis, & tentauit expoliare templum, & ciuitatem opprimere: sed multitudine ad arma concurrente, in fugam versi sunt: & ita contigit vt Antiochus post fugam turpiter rediret. 3. Et cùm venisset circa Ecbatanam, recognouit quæ erga Nicanorem & Timotheum gesta sunt. 4. Elatus autem in ira arbitrabatur se, iniuriam illorum qui se fugauerant, posse in Iudæos retorquere: ideoque iussit agitari currum suum, sine intermissione agens iter, cælesti eum iudicio perurgente, eò quòd ita superbè locutus est, se venturum Ierosolymam, & congeriem sepulchri Iudæorum eam facturum. 5. Sed qui vniuersa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili & inuisibili plagâ. Vt enim finiuit hunc ipsum sermonem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta: 6. & quidem satis iustè, quippe qui multis & nouis cruciatibus aliorum torserat viscera, licet ille nullo modo à sua malitia cessaret. 7. Super hoc autem superbia repletus, ignem spirans animo in Iudæos, & præcipiens accelerari negotium, contigit illum impetu euntem de curru cadere, & graui corporis collisione membra vexari, 8. Isque qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbiâ repletus: & montium altitudines in statera appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans: 9. ita vt de corpore impii vermes scaturirent, ac viuentis in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius & fœtore exercitus grauaretur. 10. & qui paulò antè sidera cæli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare. 11. Hinc igitur cœpit ex graui superbia deductus ad agnitionem sui venire, diuina admonitus plaga, per momenta singula doloribus suis augmenta capientibus. 12. Et cùm nec ipse iam fœtorem suum ferrè posset, ita ait: Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire. 13. Orabat autem hic sceleratus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus. 14. Et ciuitatem, ad quam festinans veniebat vt eam ad solum deduceret, ac sepulchrum congestorum faceret, nunc optat liberam reddere: 15. & Iudæos, quos nec sepultura quidem se dignos habiturum sed auibus ac feris diripiendos traditurum, & cum paruulis exterminaturum dixerat, æquales nunc Athenienſibus facturum pollicetur:

Ministerio de Cultura 2024

pollicetur: 16. templum etiam ſanctum, quòd priùs expoliauerat, optimis donis ornaturum, & ſancta vaſa multiplicaturum, & pertinentes ad ſacrificia ſumptus de redditibus ſuis præſtaturum: 17. ſuper hæc & Iudæum ſe futurum, & omnem locum terræ perambulaturum, & prædicaturum Dei poteſtatem. 18. Sed non ceſſantibus doloribus (ſuperuenerat enim in eum iuſtum Dei iudicium) deſperans ſcripſit ad Iudæos in modum deprecationis epiſtolam hæc continentem, 19. OPTIMIS ciuibus Iudæis plurimam ſalutem, & benè valere, & eſſe felices, rex & princeps Antiochus. 20. Si benè valetis, & filii veſtri, & ex ſententia vobis cuncta ſunt, maximas agimus gratias. 21. Et ego in infirmitate conſtitutus, veſtri autem memor benignè, reuerſus de Perſidis locis, & infirmitate graui apprehenſus, neceſſarium duxi pro communi vtilitate curam habere: 22. non deſperans memetipſum, ſed ſpem multam habens effugiendi infirmitatem, 23. Reſpiciens autem quòd & pater meus, quibus temporibus in locis ſuperioribus ducebat exercitum, oſtendit qui poſt ſe ſuſciperet principatum: 24. vt ſi quid contrarium accideret, aut difficilè nuntiaretur, ſcientes hi qui in regionibus erant, cui eſſet rerum ſumma derelicta, non turbarentur, 25. Ad hæc conſiderans de proximo potentes quoſque & vicinos temporibus inſidiantes, & euentum expectantes, deſignaui filium meum Antiochum regem, quem ſæpè recurrens in ſuperiora regna multis veſtrûm commendabam: & ſcripſi ad eum quæ ſubiecta ſunt, 26. Oro itaque vos & peto, memores beneficiorum publicè & priuatim, vt vnuſquiſque conſeruet fidem ad me & ad filium meum. 27. Confido enim, eum modeſtè & humanè acturum, & ſequentem propoſitum meum, & communem vobis fore. 28. Igitur homicida & blaſphemus peſſimè percuſſus, & vt ipſe alios tractauerat, peregrè in montibus miſerabili obitu vitâ functus eſt. 29. Transferebat autem corpus Philippus collactaneus eius, qui metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometorem in Ægyptum abiit.

MOrs hæc Antiochi breuiter narrata fuit libr. 1. c. 6. ſed hic fuſius recenſetur ad Iudæorum ab eo afflictorum conſolationē, & ad perpetuum vindictæ diuinæ in impios, & ſacrilegos exemplum.

VERS. 2. INTRAVERAT ENIM IN EAM (prouinciam ſiue regionem, & ditionem Perſidis) QVÆ (à primaria eius vrbe ſiue metropoli) DICITVR PERSEPOLIS Græcè; nam Hebr. dicitur Ælam ſiue Elymais, vt patet c. 6 lib. 1. v. 1.) quam Peter. lib. 9. in Daniel, ad illa, *Et ſine manu conteretur*, arbitratur fuiſſe Suſan: q. d. Antiochus ingreſſus eſt ditionem Perſepolis cum exercitu, ipſamq; primariam eius vrbem quæ pariter Perſepolis ſiue Elymais dicebatur oppugnare aggreſſus eſt, ſed à ciuibus ad mœnia concurrentibus repulſus fuit, imò magnâ ſuorum clade affectus: *ciues enim recedentem perſecuti ſunt, ita vt plurimis deſideratis fugientis more Babylonem ſe reciperet*, ait Ioſephus lib. 12. c. 13.

ET TENTAVIT EXPOLIARE TEMPLVM] Dianæ, quod eſt illis regionibus auguſtiſſimum, ait Plinius B l. 6. c. 26. 27. ita Ioſephus. Polybius, & S. Hier. in c. 11. Daniel. v. 36. ex Diodoro: licet Appianus in Syriacis dicat fuiſſe templum Veneris.

VERS. 3. ET CVM VENISSET CIRCA ECBATANAM (celeberrimam Perſidis ciuitatem) RECOGNOVIT (ex nunciis, & litteris ad ſe miſſis) QVÆ ERGA NICANOREM, ET TIMOTHEVM (Duces ſuos) GESTA SVNT] à Iuda Machabæo, quod ſcilicet ipſe eos proſtrauerit, cæciderit, & fugarit.

VERS. 4. SEVENTVRVM IEROSOLYMAM ET CONGERIEM SEPVLCHRI IVDÆORVM EAM FACTVRVM] Græcè quod eam faceret πολυάνδριον, id eſt cæmeterium, in quod multorum virorum cadauera congeri ſolent. q. d. Antiochus iactauit ſe ſuorum cladem à Iudæis acceptam vlturum, ac Ieruſalem ita funditus euerſurum, vt tota vrbs futura ſit funerum & cadauerum Iudaicorum ſepulchrum.

A DEVS ISRAEL PERCVSSIT EVM INSANABILI, ET INVISIBILI PLAGA, ſcilicet acerbiſſimis viſcerum doloribus, eò quòd NOVIS CRVCIATIBVS ALIORVM (Machabæorum) TORSERAT VISCERA, vt ſequitur, ac grauiſſima melancholia & cholera. *Addit* S. Hieron. loco citato ex Diodoro, eum *quibuſdam phantaſiis, & terroribus verſum in amentiam.* Exteriùs autem percuſſit eum morbo pediculari, profluuio carnium, fœtore intolerabili, vt dicitur v. 9. VERS. 5. VERS. 6.

PRÆCIPIENS ACCELERARI NEGOTIVM (in agitando curru, vt citò perueniret Ieroſolymam) CONTIGIT ILLVM IMPETV EVNTEM DE CVRRV CADERE, ET GRAVI CORPORIS COLLISIONE MEMBRA VEXARI] Rem fuſiùs probabiliter narrat Gorionides lib. 3. c. 22. *Contigit autem*, inquit, *cùm iam veheretur, & comitaretur exercitum ſuũ, vt currus eius tranſiret contra elephantem quendam & elephas vociferari inciperet, atque ex barritu eius equi terrerentur, calcitrarent, & ſubuerterent currum, caderetq; Antiochus de curru, & confringerentur omnia oſſa eius, ſiquidem erat homo grauis & craſſus.* VERS. 7.

ITA VT DE CORPORE IMPII VERMES (pediculi) SCATVRIRENT.] Hic morbus à Medicis vocatur Phtiriaſis, id eſt morbus pedicularis, quo vermes hi è corpore ebulliunt illudque fædo horrore & intoleranda prurigine erodunt, & conſumunt. Oritur ſubinde naturaliter ex delicata, dulciſque corporis complexione, vel nutritione, aut ex ſordibus & putredine; vti fit in pauperibus, ſed ſæpè ſupernaturaliter Deus eum infligit ſuperbis, blaſphemis, ſacrilegis, ac perſecutoribus, & tortoribus fidelium & ſanctorum, vti eũ inflixit Herodi *Aſcalonitæ*, qui fuit Chriſti perſecutor, & infanticida, teſte Ioſepho li. 17. c. 8. & eius nepoti Herodi Agrippæ, eò quòd populo ſibi acclamanti *vox Dei & non hominis*, applauſiſſet, ac Iacobum Apoſtolum occidiſſet, occiſurus & Petrum ni Angelus VERS. 9.

eum

eum liberasset Act. 12. 23. Et Maximiano Imp. acri Christianorum tortori, teste Euseb. lib. 8. c. 18. E[illegible] apostatæ, teste Sozomeno lib. 5. c. 8. Et Hunerico VVandalorum regi Arriano, cuius truculentam in Orthodoxos sæuitiam, indeque Dei vindictam, & phtiriasim fusè enarrat Victor Vticensis libris tribus, quos de VVandelica persecutione conscripsit. Item Ioanni Caluino, vtpote Heresiarchæ in Deum Christum, & Sanctos blasphemo, vti scribit Bolsecus, nec diffitetur Beza in eius vita, qui & plura, maioraque addit. *Tam varijs*, inquit, *eum & multiplicibus morbis cruciatum fuisse vt plane sit incredibile; hemicrania scilicet, hæmorroidibus vlcerosis, sanguine excrementitio, quartana, podagra, calculo, & colica.* Ita.

Sequitur superbos vltor à tergo Deus, vt canit Tragœdus, & sæpè occinit S. Script.

VERS. 12 ET CVM NEC IPSE IAM FÆTOREM SVVM FERRE POSSET, ITA AIT: IVSTVM EST SVBDITVM ESSE DEO, ET MORTALEM NON PARIA DEO SENTIRE] Morbis hisce excruciatus superbus Antiochus in se rediit, & seipsum agnouit, quod scilicet stultè & Deum æstimasset ac Deo vero æquare voluisset, vtpote homo Deo, mortalis immortali, infirmus omnipotenti, temporarius æterno, ideoque Deus percussit eum phtiriasi, vt disceret diceretque cum Iob cap. 17. *Putredini dixi pater meus es, mater mea, & soror mea vermibus.* Et cum Dauide, *Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis.* Psal. 21. Et illud alterius sancti: *Vermis vermem quærit.* Sic ostendit Deus se exaudisse Orationem septimi Machabæi martyris, cuius hæc ante triennium in cruciatibus vltima fuit vox c. 7. v. 37. *inuocans Deum maturiùs genti nostræ propitium fieri teq; cum tormentis, & verberibus confiteri, quod ipse est Deus solus.* Martyrium enim Machabæorum contigit anno Græcorum 145. Antiochi nono; mors verò eiusdem contigit anno Græcorum 149 vt dictum est lib. 1. c. 6. v. 16. qui fuit Antiochi decimustertius, & vltimus.

VERS. 13 ORABAT AVTEM HIC SCELESTVS DOMINVM A QVO NON ESSET MISERICORDIAM CONSECVTVRVS] Quia hæc eius confessio, pœnitentia, & oratio fuit tormentis coacta, & extorta, nec ex amore, sed ex seruili timore procedebat. Tantùm enim orabat Deum ad hoc, vt cruciatibus ab eo immissis liberaretur, non autem eo fine, vt vitam mutaret, Deoque verè, & sincerè seruiret. Similis fuit pœnitentia Pharaonis sentientis plagas à Mose inflictas. Exodi 10. 16. & Saulis 1. Reg. 15. 24. & 30. & Achab regis Israel 3. Reg. 21 29. & Nabuchodonosor Daniel. 4. 31. licet de vltimo hoc dubitare liceat. Rursum esto Antiochus sincerè pœnituisset, & actum veræ contritionis ex amore Dei elicuisset, itaque animam suam saluasset; tamen misericordiã, quam petebat, puta liberationem à cruciatibus non fuisset consecutus. Iã enim fixum, decretumque erat Deo ipsum ob immania scelera hisce cruciatibus vsque ad mortem punire. Simili modo Esau licet pœnitens, patris benedictionem, & ius primogenituræ deperditum recuperare non potuit, nam vt dicitur Heb. 12. 17. *postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est, non enim inuenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lachrymis inquisisset eam.*

VERS. 15 ÆQVALES NVNC ATHENIENSIBVS FACTVRVM POLLICETVR] nimirum αὐτόνομος ait Iosephus, id est suis legibus, propriisque institutis libere viuentes, vt faciebant Athenienses, licet iam Antiocho, & Antiochenis subiecti. Hoc enim summè optare Iudæos sciebat Antiochus.

VERS. 17 SVPER HÆC ET IVDÆVM SE FVTVRVM, ET OMNEM LOCVM TERRÆ PERAMBVLATVRVM, ET PRÆDICATVRVM DEI POTESTATEM] Dixit hæc Antiochus fictè, & simulatè, quia coactus Dei flagellis: quare si ea subduxisset Deus, ipse ad ingenium rediisset iuxta illud vulgi:

Dæmon languebat, monachus tunc esse volebat.
Aſt vbi conualuit, manſit vt ante fuit.

Illudere ergo voluit impius Deo, sed ab eo illusus fuit. Non enim intendebat illa præstare quæ hic dicit & promittit.

VERS. 18 SED NON CESSANTIBVS DOLORIBVS (SVPER VENERAT ENIM IN EVM IVSTVM DEI IVDICIVM. q. d. Deus iusto suo iudicio planè decreuerat eum ob sacrilegia cruciare vsque ad mortem.) DESPERANS (de dolorum leuamine, & sanitate recuperanda æquè ac de Dei gratia, & salute æterna.) SCRIPSIT AD IVDÆOS, vt iis viuentibus filium suum vnicum Ant. Eupatorem sibi successorem relinqueret, eiq; regnum assecuraret. Sciebat enim se illud eripuisse Demetrio Seleuci senioris fratris sui filio ac proinde Demetrium, qui loco sui obses Romæ detinebatur auditâ sua morte illico in Asiam aduolaturum, vt regnum iure sibi debitum occuparet, ac Eupatorem puerum, ad quem non pertinebat, ab eo excluderet, vti & factum est, nam Demetrius Eupatorem cum Lysia occidit, & regnum sibi vendicauit. Quocirca Antiochus hisce litteris id impedire volens nihil effecit, sed tam ipse, quàm filius iusto Dei iudicio regnum cum vita perdiderunt.

Vide hîc magnificentiam, magnificamque potentiam Dei nostri, quâ tumidum & indomabilẽ Antiochum, qui videbatur sibi, terræ, mari, & cælo imperare, vno viscerum dolore ita sternit, vt non tantùm sibi, sed & Iudæis, quos planè desperarat, supplex fiat. Sic Pharaonem supplicem fecit Mosi, Saulem Samueli, Nabuchodonosorem Danieli.

VERS. 20 MAXIMAS AGIMVS GRATIAS] Græca habent: *Deo ago maximas gratias in cælo spem habens, & ego languidè iacens vestri honoris beneuolè recordatus sum.*

VERS. 23 RESPICIENS AVTEM QVOD ET PATER MEVS &c.] q. d. sicut pater meus Antiochus Magnus rex prudentissimus, & in vos summè beneuolus teste Iosepho l. 12. c. 3. peregrè proficiscens, declarauit hæredem suũ, vt si quid humanitus ei cõtigisset, ille ipsi succederet; sic ego patris exemplũ secutus vobis declaro hæredem regni mei meum filium Ant. Eupatorem, petoque vt in eo fouendo, tuendoque vestrum auxilium conferatis.

VERS. 25 CONSIDERANS POTENTES QVOSQVE, ET VICINOS TEMPORIBVS INSIDIANTES] vt si videant regem mortuum putent tempus esse opportunũ ad regnum occupandum. Notat suum ex fratre Seleuco nepotem Demetrium, cui iure regnum debebatur. vt dixi v. 18.

VERS. 26 MEMORES BENEFICIORVM] Hic patet fictio, & adulatio Antiochi. Splendidè enim mentitur iactans sua in Iudæos beneficia, cùm in eos omne maleficii genus exercuerit.

VERS. 27 SEQVENTEM PROPOSITVM MEVM] vt in vos sit beneuolus, sicut ego deinceps esse propono. Fingit, & simulat beneuolentiam cùm fuerit maleuolus in Iudæos, & hanc patris maleuolentiam

tiam

riam in Iudæos secutus fuit filius Eupator.

ET COMMVNEM (id est comem, familiarem, affabilem, benignum, beneuolum) VOBIS FORE.

VERS. 28 PEREGRE IN MONTIBVS] circa Ecbatanam, vt dictũ est v. 3. in oppido Tabes ait S. Hier. in c. 11. Daniel, ibi ergo in montibus Persidis & Mediæ mortuus est Antiochus. Licet enim ipse pergeret Babylonem, vt dictũ est lib. 1. c. 6. v. 4. tamen cruciatu crescente eò peruenire non potuit; sed in montibus obiit. Hic fuit funestissimus exitus Ant. Epiphanis impii, blasphemi, sacrilegi, athei, & Deorum omnium contemptoris, qui proinde expressus fuit Antichristi typus, & prodromus.

Porrò cauendus est hic error Iosephi. Ipse enim l. 14. c. 17. citans Polymbium dicentem Antiochũ ob hoc periisse, quòd conatus sit Dianæ templum, expilare, eũ redarguit, *voluisse enim, tantùm*, inquit, *ac non etiam perfecisse sacrilegiũ, non vltra res digna supplicio.* Erras ô Iosephe, nam ob his virtus æqui ac vitium, indeque meritum, & demeritum in voluntate consistit; actus enim externus in se non est liber, ideoque omnem suam libertatem, ac bonitatem, vel malitiam trahit, & sugit ab interno voluntatis actu bono, vel malo. Bonus autem actus quilibet dignus est laude & præmio, malus verò vituperio & supplicio. Verùm si Antiochus periit, quòd voluerit expilare templũ Dianæ, multò magis periit, cò quòd reipla expoliarit templum Dei veri Ierosolymæ, ibique tot, & tantas strages ediderit, quot & quantas hucusque audiuimus.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdas Machabæus templum ab Antiocho pollutum expurgat. Inde v. 9. Ant. Epiphani vitâ functo succedit filius Ant. Eupator, sub quo Ptolemæus Macer iusti tenax, & Iudæorum amicus veneno occiditur. Adhæc v. 14. Gorgias à Iudæis profligatur æquè ac Idumæi, & proditores. Denique v. 24. Machabæus Angelorum ductu prosternit, occiditq; Timotheum, Chæream, & Apollonium, Deoq; Epinicium concinit.

MAchabæus autem, & qui cum eo erant, Domino se protegente, templum quidem, & ciuitatem, recepit: 2. aras autem, quas alienigenæ per plateas extruxerant, itemque delubra demolitus est: 3. & purgato templo aliud altare fecerunt: & de ignitis lapidibus igne concepto sacrificia obtulerunt post biennium, & incensum, & lucernas, & panes propositionis posuerunt. 4. Quibus gestis rogabant Dominum prostrati in terram, ne amplius talibus malis inciderent: sed &, si quando peccassent vt ab ipso mitiùs corriperentur, & non barbaris ac blasphemis hominibus traderentur. 5. Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigesima quinta mensis, qui fuit Casleu. 6. Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum temporis diem solemnem tabernaculorum in montibus & in speluncis more bestiarum egerant. 7. Propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præferebant ei, qui prosperauit mundari locum suum. 8. Et decreuerunt communi præcepto & decreto, vniuersæ genti Iudæorum, omnibus annis agere dies istos. 9. Et Antiochi quidem, qui appellatus est Nobilis, vitæ excessus ita se habuit. 10. Nunc autem de Eupatore Antiochi impii filio, quæ gesta sunt narrabimus, breuiantes mala, quæ in bellis gesta sunt. 11. Hic enim suscepto regno, constituit super negotia regni Lysiam quemdam Phœnicis, & Syriæ militiæ principem. 12. Nam Ptolemæus, qui dicebatur Macer, iusti tenax erga Iudæos esse constituit, & præcipuè propter iniquitatem quæ facta erat in eos, & pacificè agere cum eis. 13. Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupatorem, cùm frequenter proditor audiret, eò quòd Cyprum creditam sibi à Philometore deseruisset, & ad Antiochum Nobilem transfugisset etiam ab eo recessisset, veneno vitam finiuit. 14. Gorgias autem, cùm esset dux locorum, assumptis aduenis frequenter Iudæos debellabat. 15. Iudæi verò, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Ierosolymis suscipiebant, & bellare tentabant. 16. Hi verò qui erant cum Machabæo, per orationes Dominum rogantes vt esset sibi adiutor, impetum fecerunt in munitiones Idumæorum: 17. multaque vi insistentes, loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, & omnes simul non minùs viginti millibus trucidauerunt. 18. Quidam autem, cum confugissent in duas turres valdè munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes. 19. Machabæus ad eorum expugnationem, relicto Simone, & Iosepho, itemque Zachæo, eisque qui cum ipsis erant satis multis, ipse ad eas, quæ amplius perurgebant, pugnas conuersus est, 20. Hi verò qui cum Simone erant, cupiditate ducti, à quibusdam qui in turribus erant, suasi sunt pecunia: & septuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiserunt quosdam effugere.

effugere. 21. Cùm autem Machabæo nuntiatum esset quod factum est principibus populi congregatis, accusauit, quod pecuniâ fratres vendidissent, aduersariis eorum dimissis. 22. Hos igitur proditores factos interfecit, & confestim duas turres occupauit. 23. Armis autem ac manibus omnia prosperè agendo, in duabus munitionibus plus quam viginti millia peremit. 24. Timotheus, qui priùs à Iudæis fuerat superatus, conuocato exercitu peregrinæ multitudinis: & congregato equitatu Asianò aduenit quasi armis Iudæam capturus. 25. Machabæus autem, & qui cum ipso erant, appropinquante illo, deprecabantur Dominum, caput terrâ aspergentes, lumbosque ciliciis præcincti, 26. ad altaris crepidinem prouoluti, vt sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, & aduersariis aduersaretur, sicut lex dicit. 27. Et ita post orationem, sumptis armis, longius de ciuitate procedentes, & proximi hostibus effecti, resederunt. 28. Primo autem Solis ortu vtrique commiserunt: isti quidem victoriæ & prosperitatis sponsorem cum virtute Dominum habentes: illi autem ducem belli animum habebant. 29. Sed, cùm vehemens pugna esset, apparuerunt aduersariis de cælo viri quinque in equis, frænis aureis decori, ducatum Iudæis præstantes: 30. ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis suis circumseptum incolumem conseruabant: in aduersarios autem tela & fulmina iaciebant, ex quo & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant. 31. Interfecti sunt autem viginti millia quingenti, & equites sexcenti. 32. Timotheus verò confugit in Gazaram præsidium munitum, cui præerat Chæreas. 33. Machabæus autem, & qui cum eo erant, lætantes obsederunt præsidium diebus quatuor. 34. At hi qui intus erant, loci firmitate confisi, supra modum maledicebant, & sermones nefandos iactabant. 35. Sed cùm dies quinta illuxisceret, viginti iuuenes ex his qui cum Machabæo erant, accensi animis propter blasphemiam, viriliter accesserunt ad murum, & feroci animo incedentes ascendebant: 36. sed & alii similiter ascendentes, turres portasque succendere aggressi sunt, atque ipsos maledicos viuos concremare. 37. Per continuum autem biduum præsidio vastato, Timotheum occultantem se, in quodam repertum loco peremerunt: & fratrem illius Chæream & Apollophanem occiderunt. 38. Quibus gestis, in hymnis & confessionibus benedicebant Dominum, qui magna fecit in Israel, & victoriam dedit illis.

PRior pars purgati templi à vers. 1. ad 9. ordine temporis collocanda est lib. 1. ca. 4. post v. 35. Cætera huius capitis imò & capitis 11. ac. 12. inferenda sunt l. 1. c. 16. ante v. 18. Purgatio enim templi facta à Iuda, licet hic post mortem Antiochi Epiphanis narretur; tamen ante eam contigit, nimirum anno Græcorum 148. vt patet lib. 1. c. 4. v. 52. Antiochus verò mortuus est anno 149. Græc. vt dictum est lib. 1. c. 16. v. 16.

VERS. 3. ET DE IGNITIS LAPIDIBVS IGNE CONCEPTO SACRIFICIA OBTVLERVNT] Per ignitos lapides Salianus & Mariana intelligunt silices, & similes, ex quibus inter se collisis facilè ignis excutitur in subiectum fomitem, exceptusque accenditur, vti naturaliter quotidie facimus. Verùm Græcè est πυρώδαντες λίθες, id est *ignientes lapides, & ex ijs ignem excipientes*, Silices autem collisi non igniuntur, sed scintillas ignis duntaxat emittunt. Quare veriùs videtur precibus Iudæ, & sacerdotum ignem è cælo euocatum igniuisse lapides, indeque sacerdotes ignem accepisse, quo sacrificia cremarentur. Sic enim ante Iudam fecerat Nehemias, & sic statuerat Deus Leuit. 6. 12. vt igne non communi, sed cælesti, & diuino hostiæ cremarentur, atque hac de causa Iudas festum dati, vel potius redditi à Deo ignis instituit, vt audiuimus c. 1. v. 19. & seq. ita Serarius, Sanchez, & alii. Sic & Gorionides l. 3. c. 13. *Cùm*, inquit, *composuissent ligna non inuenerunt ignem sanctum, sed clamauerunt ad Dominum, & exiliit ignis è lapide, qui erat altari suppositus adijcientes ei ligna. Durauit ille ignis ad captiuitatem Hadrianam*, quæ facta est à Tito, & Vespasiano cùm templum fuit combustum.

B

POST BIENNIVM] inchoandum non à profanatione templi, vt volunt nonnulli (ab hac enim fluxerat triennium) sed à principatu Iudæ, vt dixi lib. 1. c. 4. v. 54. ita Serarius, Salianus, & alii. Mirū est nonnullos viros doctos hoc biennium computare à morte Antiochi: nam Antiochus post templi purgationem, & sacrificationem mortuus est, vt dixi in synopsi capitis.

ET CVM LÆTITIA DIEBVS OCTO EGERVNT IN MODVM TABERNACVLORVM] q. d. celebrarunt festum Encæniorum per octo dies eodem ritu, & plausu quo iuxta legem celebrant quotannis festum tabernaculorum die 15. mensis Tisri, idque in gratiarum actionem, eò quòd Deus eos vrbi Ierosolymæ, suisque domibus restituisset, cùm ipsi paulò antè fugientes persecutionem Antiochi in syluis, & montibus delituissent, ibique sibi tuguria, & tabernacula è ramis arborum construxissent. VERS. 6

PROPTER QVOD THYRSOS, ET RAMOS] Thyrsi erant frondes, & virgulta, quibus milites partâ victoriâ, se, suasque hastas, & arma vestiebant. Hinc apud Gentiles thyrsus erat hasta aculeata hederis obtecta, quàm in Orgiis (sacris) Bacchi quatiebant, vnde Bacchus dictus est thyrsigerus. VERS. 7.

HIC (Ant Eupator filius Epiphanis) &c. CONSTITVIT SVPER NEGOTIA REGNI (id est constituit suum in regimine Vicarium. & proregem, siue vt Græca habent, Protarchum) LYSIAM. VERS. 11

NAM PTOLEMÆVS, QVI DICEBATVR MACER] *Nam* innuit Ptolemæū ante Lysiam negotia regni administrasse; sed per calumniā accusatum de proditione VERS. 12.

ditione apud Eupatorem gradu suo excidisse. Hic Ptolemæus videtur esse ille idem, qui c.8.8. vocatur Dux Cælesyriæ, & Phœnicis, misitque Nicanorem contra Iudam, & Iudæos; sed mox videns eorum innocentiam, Deumque pro eis pugnare, cœpit Iudæis fauere, & patrocinari; ideoque accusatus fuit apud Eupatorem quasi proditor, quòd ab eo ad Iudęos defeciſſe videretur, eò quòd eorum causam tueretur.

VERS. 13. VENENO VITAM FINIVIT.] In quibusdam Græcis additur Ptolemæum præ infirmitate animi vltrò ad venenum confugisse, sponteque illud hausisse, eò quòd calumniam, & infamiam proditionis sibi impactam audire, & sustinere non posset. Non enim firmi magnique, sed infirmi, pusillique est animi frangi hominum dicterijs, ideoque se occidere: fortis enim est hęc omnia viriliter sustinere, & magnanimitate virili superare, iuxta illud Martialis:

Fortiter ille facit qui miser esse potest.

Narrat hunc casum Ptolemæi S. Script. vt significet Iudæos tanto amico, & patrono orbatos fuisse; ideoque nouis cum Eupatore bellis implicitos fuisse.

VERS. 14. GORGIAS AVTEM &C. ASSVMPTIS ADVENIS.] Aduenas vocat milites ex Thracia, Ægypto, Africa, alijsque exteris regionibus conscriptos. Vnde v. 24. vocantur *exercitus peregrinæ multitudinis*. Indigenæ enim erant Asiatici & Syri.

VERS. 15. IVDÆI VERÒ QVI TENEBANT OPPORTVNAS MVNITIONES FVGATOS AB IEROSOLYMIS SVSCIPIEBANT, ET BELLARE TENTABANT] q.d. Iudæi aliquot munitiones Gorgiæ, & Antiochianis eripuerunt, in easque admittebant socios suos Iudæos, qui Ierosolyma è suis sedibus ab hoste pellebantur: ex quibus multi ad Iudam confluentes eius copias augebant, vt audacter Antiochianos inuaderet, & feliciter sterneret, sicut paulò pòst viginti millia eorumdem prostrauit, ita Sanchez.

Verùm pro *Iudæi* legendum videtur *Idumæi*, vti legunt Codices græci: Idumæorum enim munitiones hæ vocantur v. seq. vult enim significare duos Iudæorum hostes, Gorgiam scilicet, & Idumæos. Sensus ergo est q. d. Idumæi perpetui Iudæorum inimici occuparunt aliquot Iudæorum munitiones, in quas suscipiebant Iudæorum apostatas, & transfugas: nimirum eos, qui à Ierosolymis ob apostasiam, & scelera ad se profugiebant, atque cum ijs *bellare*, & bellum Ierosolymæ, & Iudæis inferre *tentabant*. Sed Iudas Deo inuocato in has Idumæorum munitiones armata manu irrupit, & viginti millia interemit, vt sequitur, ita Serarius. Salianus, & alij.

VERS. 17. VIGINTI MILLIBVS Græcus habet *nouem millia*.

VERS. 19. IOSEPHO] Hic est Iosephus Iudæ, Ionathæ, & Simonis frater, de quo c.8.22.

VERS. 20. HI VERÒ QVI CVM SIMONE ERANT CVPIDITATE (auaritia) DVCTI &C. 70. MILLIBVS DIDRACHMIS (argenti, quæ si Atticæ fuerunt, faciunt aureos 5833. sin hebraicæ, duplo plus) ACCEPTIS DIMISERVNT QVOSDAM (hostium in turribus conclusorum) EFFVGERE.

VERS. 21. CVM AVTEM MACHABÆO NVNTIATVM ESSET &C. ACCVSAVIT, QVÒD PECVNIA FRATRES VENDIDISSENT ADVERSARIIS EORVM DIMISSIS] Salutem enim ciuium prodit qui hostes eorum captos vel iam iam capiendos dimittit: dimissi enim rursum ciues inuadent, spoliabunt, & occident, præsertim vt lytrum, quod pro se soluerunt recuperent.

PRIMÒ AVTEM SOLIS ORTV VTRIQVE COMMISERVNT (prælium) ISTI (qui erant cum Iuda) QVIDEM VICTORIÆ, ET PROSPERITATIS SPONSOREM CVM VIRTVTE DOMINVM HABENTES] Deus enim Iudæ cum suis oranti indebat certam victoriæ spem: quam augebat virtus, id est probitas, fortitudo, & generositas Iudæ & sociorum, qui parati erant pro Dei lege, & cultu dimicare vsque ad mortem, statuerantque non nisi victores è prælio discedere; sed vel vincere vel occumbere. Græcè est: *sponsorem victoriæ, & prosperitatis cum virtute habentes refugium ad Dominum*: hæc enim duo, scilicet Dei inuocatio, & propria virtus, generosusque animi ad pugnam, aliamue rem perficiendam conatus sunt efficacissima remedia, quæ quasi spondent certam victoriam, & felicem Dei euentum. VERS. 28.

ILLI (Timotheani Iudæorum hostes) AVTEM DVCEM BELLI ANIMVM (Græcè θυμὸν, id est animositatem, iram, superbiam) HABEBANT] quia numero suorum militum præfisi despiciebant paucitatem Iudæorum, putabantque se eos vt bolum panis deuoraturos; sed Deus strauit eorum animositatem & superbiam, ostenditque victoriam non à numero, sed à fauore Dei pendere, ac dari.

APPARVERVNT ADVERSARIIS VIRI QVINQVE IN EQVIS, FRÆNIS AVREIS DECORI DVCATVM IVDÆIS PRÆSTANTES. VERS. 29

EX QVIBVS DVO MACHABÆVM MEDIVM HABENTES, ARMIS SVIS CIRCVMSEPTVM INCOLVMEN CONSERVABANT: IN ADVERSARIOS AVTEM TELA, ET FVLMINA IACIEBANT: EX QVO ET CÆCITATE CONFVSI, ET REPLETI PERTVRBATIONE CADEBANT.] Erant hi quinque Angeli pro Iuda, & populo fideli iussu Dei dimicantes. Sic Angeli pugnarunt pro Theodosio contra Eugenium, dum militum eius tela in ipsosmet iacientes retorserunt, teste Theodoreto li. 5. c. 24. Sic pro S. Wenceslao, vt habet eius Vita, duellante cum Radislao Duce Curimense pugnauit Angelus, Ducemque perculit, vt prostratus veniam, vitamque peteret. Sic pro Constantino Magno certarunt Angeli, qui vt ait Panegyr. 6. *flagrabant verendum nescio quid vmbone coruſci, & cælestium armorum lux terribilis ardebat. Tales enim venerant, vt tui crederentur. Hæc ipsorum fermocinatio, hoc inter audientes ferebant, Constantinum petimus, Constantino imus auxilio.* plura exempla recenset Serarius hîc pag. 676. VERS. 30.

TIMOTHEVS VERO CONFVGIT IN GAZARAM] Gorionides censet esse *Gazam*, sed alij cum Serario hæc duo distinguunt: vide hîc assiduas Iudæ victorias illi à Deo concessas præsertim quibus occidit 20. millia Timotheanorum, sicut paulò ante occiderat viginti millia Idumęorum, ac tandem ipsum Timotheum cum Chærea, & Apollophane interemit. VERS. 32.

VIGINTI IVVENES ACCENSI ANIMIS OB BLASPHEMIAM] Vide hîc quid efficiat iuuenum animus, & ardor. Vide rursum quàm stultum, & periculosum sit hostium animos, & iras subsannando, & blasphemando irritare, & accendere. VERS. 35

Sic Alexander Magnus, vti narrat Curtius sub finem lib. 7. obsidens petram absciſſam, & abruptam quam Arimazes Sogdianus cum trigintā millibus armatorum insidebat, petensque vt se dederet

ret ab eo irrisus fuit, rogatusque volaréne posset? A quo [illegible]ictus Alexander: ostendam inquit proxima nocte Macedones etiam volare: quare lectos iuuenes maximis premijs, & promissis accendit, vt à tergo per loca inaccessa noctu in petram scanderent, cùm ipse à fronte, qua via patebat petram inuaderet. Iuuenes accensi in petram maximis laboribus penetrarunt memores istius dicti Alexandri, *Nihil tam altè natura constituit, quo virtus non possit eniti.* Quare perculsus Arimazes se cum propinquis Alexandro dedidit, qui omnes verberibus affectos sub ipsis radicibus petræ crucibus iussit affigi.

IN QVODAM REPERTVM LOCO] Græcè *lacu.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdas, & Iudæi Duce Angelo sternunt ingentem Lysiæ exercitum. Quare Lysias cum eis pacem init. Hinc v. 16. & seq. recensentur tam Lysiæ, quàm Antiochi Eupatoris æquè ac Romanorum litteræ ad Iudæos hac de re datæ.

1. SEd paruo pòst tempore, Lysias procurator regis, & propinquus, ac negotiorum præpositus, grauiter ferens de his quæ acciderant, 2. congregatis octoginta millibus, & equitatu vniuerso, veniebat aduersus Iudæos, existimans se ciuitatem quidem captam Gentibus habitaculum facturum, 3. templum verò in pecuniæ quæstum, sicut cetera delubra Gentium, habiturum, & per singulos annos venale sacerdotium: 4. nusquam recogitans Dei potestatem, sed mente effrænatus, in multitudine peditum, in millibus equitum, & in octoginta elephantis confidebat. 5. Ingressus autem Iudæam, & appropians Bethsuræ, quæ erat in angusto loco, ab Ierosolyma interuallo quinque stadiorum, illud præsidium expugnabat. 6. Vt autem Machabæus, & qui cum eo erant, cognouerunt expugnari præsidia, cum fletu & lacrymis rogabant Dominum, & omnis turba simul, vt bonum angelum mitteret ad salutem Israel. 7. Et ipse primus Machabæus, sumptis armis, ceteros adhortatus est simul secum periculum subire, & ferre auxilium fratribus suis. 8. Cumque pariter prompto animo procederent, Ierosolymis apparuit præcedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans. 9. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, & conualuerunt animis: non solùm homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare. 10. Ibant igitur prompti, de cælo habentes adiutorem, & miserantem super eos Dominum. 11. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostrauerunt ex eis vndecim millia peditum, & equitum mille sexcentos: 12. vniuersos autem in fugam verterunt, plures autem ex eis vulnerati nudi euaserunt. Sed & ipse Lysias turpiter fugiens euasit. 13. Et quia non insensatus erat, secum ipse reputans, factam erga se diminutionem, & intelligens inuictos esse Hebræos, omnipotentis Dei auxilio innitentes, misit ad eos: 14. promisitque se consensurum omnibus quæ iusta sunt, & regem compulsurum amicum fieri. 15. Annuit autem Machabæus precibus Lysiæ, in omnibus vtilitati consulens: & quæcunque Machabæus scripsit Lysiæ de Iudæis, ea rex concessit. 16. Nam erant scriptæ Iudæis epistolæ à Lysia quidem hunc modum continentes:

LYSIAS populo Iudæorum salutem. 17. Ioannes & Abesalom, qui missi fuerant à vobis, tradentes scripta, postulabant vt ea, quæ per illos significabantur, implerem. 18. Quæcumque igitur regi potuerunt perferri, exposui: & quæ res permittebat, concessit. 19. Si igitur in negotijs fidem conseruaueritis, & deinceps bonorum vobis causa esse tentabo. 20. De ceteris autem per singula verbo mandaui, & istis, & his qui à me missi sunt, colloqui vobiscum. 21. Benè valete. Anno centesimo quadragesimo octauo mensis Dioscori, die vigesima & quarta.

22. Regis autem epistola ista continebat: REX Antiochus Lysiæ fratri salutem. 23. Patre nostro inter deos translato, nos volentes, qui sunt in regno nostro, sine tumultu agere, & rebus suis adhibere diligentiam, 24. audiuimus Iudæos non consensisse patri meo vt transferrentur ad ritum Græcorum, sed tenere velle suum institutum, ac propterea postulare à nobis concedi sibi legitima sua. 25. Volentes igitur hanc quoque gentem quietam esse, statuentes iudicauimus, templum restitui illis, vt agerent secundùm suorum maiorum consuetudinem. 26. Benè igitur feceris, si miseris ad eos, & dexteram dederis: vt cognita nostra voluntate, bono animo sint & vtilitatibus propriis deseruiant.

27. Ad

27. Ad Iudæos verò regis epistola talis erat.

REX Antiochus Senatui Iudæorum, & ceteris Iudæis salutem. 28. Si valetis, hic estis vt volumus, sed & ipsi bene valemus. 29. Adiit nos Menelaus dicens velle vos descendere ad vestros, qui sunt apud nos. 30. His igitur, qui commeant vsque ad diem trigesimum mensis Xanthici, damus dextras securitatis, 31. vt Iudæi vtantur cibis & legibus suis, sicut & priùs; & nemo eorum vllo modo molestiam patiatur de his quæ per ignorantiam gesta sunt. 32. Misimus autem & Menelaum, qui vos alloquatur. 33. Valete. Anno centesimo quadragesimo octauo, Xanthici mensis quintadecimâ die.

34. Miserunt autem etiam Romani epistolam, ita se habentem.

QVINTVS Memmius & Titus Manilius, legati Romanorum, populo Iudæorum salutem. 35. De his, quæ Lysias cognatus regis concessit vobis, & nos concessimus. 36. De quibus autem ad regem iudicauit referendum, confestim aliquem mittite, diligentiùs inter vos conferentes, vt decernamus, sicut congruit vobis: nos enim Antiochiam accedimus. 37. Ideoque festinate rescribere, vt nos quoque sciamus cuius estis voluntatis. 38. Bene valete. Anno centesimo quadragesimo octauo, quintadecima die mensis Xanthici.

VERS. 1. LYSIAS PROCVRATOR REGIS (Ant. Eupatoris, qui patri Ant. Epiphani iam mortuo puer successerat, & à Lysia educabatur, regebaturque) ET PROPINQVVS] id est consanguineus siue *cognatus*, vt dicitur v. 35. Lysias audiens à Iuda cæsa esse castra, tam Gorgiæ, quàm Timothei nouum conscripsit exercitum 80. millium peditum cum equitatu vniuerso & 80. elephantis, quibus se Iudæos, & Iudeam deuoraturum sperabat. Sed Iudas Deum inuocans Angelum impetrauit, quo duce tota Lysiæ castra cecidit.

VERS. 3. TEMPLVM VERÒ IN PECVNIÆ QVÆSTVM] Destinabat Lysias magnum vectigal templo imponere, ac dona templo oblata, vel tota vel magna ex parte fisco regio addicere, & in suos vsus conuertere, vti delubris Gentilium à tyrannis fieri solet. Hæc autem, & plurima, & pretiosissima erant. B Templum enim erat opulentissimum.

VENIALE SACERDOTIVM] se scilicet Pontificatum quotannis magno pretio Iudæis venditurum.

VERS. 6. CVM FLETV ET LACRYMIS ROGABANT DOMINVM &c. VT BONVM ANGELVM MITTERET AD SALVTEM ISRAEL] Vti miserat Mosi, Gedeoni, Manue. Hoc enim Mosi promiserat Exodi 23. 20. dicens: *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præcedat te, & custodiat.* Vide ibi dicta: ibi enim omnes Angelorum visiones, & opitulationes Hebræis præstitas recensui.

VERS. 8. APPARVIT PRÆCEDENS EOS EQVES IN VESTE CANDIDA, ARMIS AVREIS HASTAM VIBRANS] Fuit hic S. Michaël Israelis protector, aut certè Angelus inferioris ordinis à Michaele C missus ad Iudæorum auxilium, vt quasi dux castra præiret, ac Iudæ, & Iudæis animos adderet, hostes verò metu & formidine percelleret, vti reipsa fecit. Hinc præcessit specie equitis cataphracti aureis armis hastam vibrans vestitus candidis. Candor enim Angelorum puritatem, splendorem, lætitiam, immortalitatem, victoriam, & gloriam significat, vt dixi Ecclesiastæ 9. 8. ad illa: *Omni tempore sint vestimenta tua candida.*

VERS. 9. CONVALVERVNT ANIMIS, ingentes, validosque sumpsêre animos videntes Angelum armatum quasi Ducem suum præire. Sciebant enim Angelum esse inuincibilem, & ab Angelo solo tota castra hostiũ posse prosterni, vti ab eo prostrata fuerunt 185. millia militum Sẽnacherib sub Ezechia. Quare ductu Angeli certi de victoria animosè processerunt ad prælium NON SOLVM HOMINES, SED ET BESTIAS FEROCISSIMAS (elephantes) ET MVROS FERREOS PARATI PENETRARE] Angelo enim nil est impenetrabile, nil inuincibile, nil impossibile; imò nil arduum, & difficile. Angelus ergo hos animos, & ardores Iudæ, & Iudæis iniecit, quibus ipsi accensi castra Lysiæ numerosissima, & fortissima illicò vt paleas disiecerunt, & dissiparunt. Nil enim est tam arduum, quod militum ardor non perfringat. Quocirca Vegetius docet Duces debere vel maximè hos ardores in militibus excitare, & accendere; inde enim certa existit spes, omenque victoriæ. Additque Duci solerter inuestigandum esse quid de prælij successu sentiant milites pugnaturi, vt si felicem fore augurentur, pugnet; si infelicem, cesset à pugna. Audi Vegetium lib. 3. c. 12. *Ipsa die qua certaturi sunt milites, quid sentiant, diligenter conuenit explorare. Nam fiducia vel formido ex vultu, verbis, incessu, motibusque cernitur. Nec confidas, si tyro prælium cupit, inexperto enim dulcis est pugna & noueris te oportere differre si exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamen & oratione ducis exercitui virtus crescit & animus: præcipuè si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua sperent se facilè ad victoriam peruenturos. Tunc inimicorum ignauia, vel error ostendendus est: vel si ante à nobis superati sunt commemorandum. Dicendum etiam, quibus militum mentes in odium aduersariorum, & ira & indignatione moueantur.*

LEONVM AVTEM MORE IMPETV IRRVENTES VERS. 11. INHOSTES PROSTRAVERVNT EX EIS VNDECIM MILLIA, ET EQVITVM 1600. Prælium hoc aliud & diuersum est ab eo, quod narratum est lib. 1. c. 4. vnde ibidem alius Cæsorum numerus recensetur. Leones enim sunt impauidi & terribiles: vnde teste Plinio clausis oculis in venabula, enses, & hastas irruunt, omniaque disijciunt, & rumpunt. Tales fuere hic Iudas & Iudæi iuxta illud Iacobi vaticinium Genes. 49 9. *Catulus Leonis Iuda ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum?* Licet enim Iudas non esset de tribu Iuda, cui à patre Iacobo hoc oraculum datum est, sed ex tribu Leui, tamen ipse loco Iudæ erat Dux omnium Iudæorum, ad quos hoc oraculum pertinet.

Tyrpol. Cùm te inuadit Lysias, id est Diabolus suggerique motus iræ, superbiæ, libidinis &c. resiste & occurre illi vt leo, statimque eum fugabis. Diabolus enim coram animosis, & resolutis est pauidus vt formica; timidis verò & hęsitantibus terribilis est leo. Vnde S. Greg li. 4. mor. c. 17. illud Iob. 4. *Tigris perijt eò quod non haberet prædam*, explicans iuxta Sept. qui pro *Tigris* vertunt *Myrmicolion*, id est formica-leo, *quod*, inquit, *est animal aduersum formicis, easq; frumenta gestantes interficit interfectasq; consumit*, hoc ipsum mysticè applicans Diabolo: *Rectè*, inquit, *myrmicolion, id est leo & formica dicitur: formicis enim, vt diximus, leo est; volatilibus formicis quia nimirum antiquus hostis sicut contra consentientes fortis est, ita contra resistentes debilis. Si enim eius suggestionibus assensus præbetur, quasi leo tolerari nequaquam potest; si autem resistitur, quasi formica atteritur. Alijs ergo leo est, alijs formica: quia crudelitatem illius carnales mentes vix tolerant, spiritales verò infirmitatem illius pede virtutis calcant.*

A

VERS. 13. ET QVIA NON INSENSATVS ERAT] sed sensatus & prudens Lysias, hinc facilè ex tanta clade suorum cognouit Deum per Angelum pro Iudęis pugnare, ideoque eos esse insuperabiles. Quocirca ab eis pacem petijt, & obtinuit.

VERS. 19. SI FIDEM (id est fidelitatem tum huius fœderis, tum subiectionis quam regibus Antiochis quasi regibus Asiæ & Syriæ promisistis, & aliàs præstitistis) CONSERVA VERITIS, ET DEINCEPS BONORVM VOBIS CAVSA ESSE TENTABO] id est ego pariter vestris commodis studebo, vobisque multa bona, & beneficia meâ commendatione apud regem Eupatorem procurabo.

VERS. 20. DE CÆTERIS AVTEM (articulis à vobis propositis) PER SINGVLA VERBO MANDAVI ET ISTIS (scilicet Ioanni, & Abesolomo à vobis missis) ET HIS QVIA ME MISSI SVNT (id est meis legatis, quos cum vestris ad vos mitto) COLLOQVI VOBISCVM] vt vobiscum de singulis transigant, & per omnia satisfaciant.

C

VERS. 21. ANNO 148.] Dices hoc anno 148. Græcorum viuebat, & regnabat adhuc Ant. Epiphanes, quomodo ergo hæ litteræ ab Ant. Eupatore eius filio, quasi iam post mortem patris regnante datæ scribuntur? mortuus est enim Epiphanes anno 149. Græcorum, vt dictum est lib. 1. c. 6. 16.

Resp. annos Græc. dupliciter computari; primò ab anno duodecimo post mortem Alexandri magni, idque à mense Martio, quia illo anno, qui fuit conditæ Romę 442. & Olympiadis 117. teste Euseb. Ptolem. S. Hiero. Iosepho, Dione, Appiano, & alijs, illoq; mense Martio Seleucus victo Antigono minoris Asiæ rege, totius Asię sibi diadema imposuit.

D

Hoc cómputu annos Græcorum, siue Seleucidarum numerant Iudæi, ideoque liber primus Machabæorum eodem vsus est equè ac Ægyptij, eaq; de causa hi anni Græcorum vocantur, nunc *Iudaici* nunc *Macedonici*, nunc *Alexandrini*.

Secundò, anni Græcorum sesquianno tardiùs inchoantur, fortè quòd eo tempore Seleucus ex Asia minore triumphans redierit in Asiam maiorem siue Syriam, vnde hic annorum computus vocatur *Syriacus*, *Chaldaicus*, & *Antiochenus*. Hoc ergo secundo computu incipiunt hi anni anno 13. à morte Alexandri mense septimo Tisri, qui nostro Septembri respondet, id est sesquianno seriùs quàm priores Iudaici siue Alexandrini. Hoc computu vtitur liber secundus Machab. Vnde hoc loco annũ 194. Græc. quo l. 1. c. 6. 16. dicitur obijsse Antiochus, vocat 148. Græc. quia annus, qui computu Iudaico, & Alexandrino erat 149. idem ille computu Antiocheno, siue Chaldaico erat 148. ita Salianus, Serarius, & alij. Aliter respondet Scaliger scilicet fuisse annum 148. si annum inchoes à Nisan, id est Martio: rursum eundem annũ fuisse 149. Græc. si annum inchoes à Tisri, id est Septembri.

MENSIS DIOSCORI] Græcè Διὸς Κορινθίου, id est Iouis Corinthij. Hic mensis inter ordinarios Græcorum menses non reperitur. vnde Scaliger, & Salianus putant eum fuisse embolinæum, siue intercalarem. Verùm id rectè cõfutat Serarius, qui censet *Dioscorum* esse Tysrium, qui respondet nostro Martio, quo solent reges ad bella procedere.

REX ANTIOCHVS LYSIÆ FRATRI SALVTEM] VERS. 22. Lysias erat tutor regis. Mirum ergo quòd rex, qui vt ait Appian. puer nouennis erat, eum non vocat patrem potiùs, quàm fratrem: sed id studio fecit rex, vel potiùs regis scriba, vt apud Iudæos regis pueritiam dissimularet, ne ob eam ab ipsis despiceretur: quasi ergo iam grandior, & maturior Lysiam vocat fratrem, non patrem. Adde Lysiam non vocat patrem, quia mox Ant. Epiphanem vocat patrem suum. vnde subdit.

B

PATRE NOSTRO INTER DEOS (Gorionides *inter Angelos*) TRANSLATO] Fingebant Centiles regum adulatores, eos post mortem in Deorum numerum referri. Hinc in funere regum, & Imperatorum fiebat eorum Apotheosis, siue inter Deos relatio, quæ quibus cæremonijs apud Romanos fieret, eleganter describit Herodian. initio libr. 4. vbi inter alia, ait aquilam ex rogo euolare solitam, quæ animam Cæsaris in cælum ad Deos veheret. Verùm impius Ant. Epiphanes ob sua scelera, & sacrilegia inter Deos non cæli, sed inferni, puta inter dæmones, translatus est. VERS. 23.

IVDÆOS &c. POSTVLARE A NOBIS CONCEDI SIBI LEGITIMA SVA] vt scilicet eis liceat viuere suis legibus, & ritibus in sua fide, & cultu vnius Dei, ne cogantur more gentium viuere, & colore earumdem Deos, & idola. VERS. 42.

IVDICAVIMVS TEMPLVM RESTITVI ILLIS] Iam Iudas, & Iudæi armis recupararant templum, illudque expurgarant. Rex tamen illud sibi hîc arrogat, vt suam in Iudæos potestatem æquè ac liberalitatem ostendat, cùm reuera templum ijs non restituat, sed restitutionem iam factam probet, & confirmet. VERS. 25.

DEXTERAM DEDERIS] id est, si data Iudæis dextera (hic enim est ritus ineundi fœderis) cum eis fœdus sanxeris. Porrò aliud est hoc fœdus ab eo, quod cum ijsdem Iudęis inijt Lysias, & Antiochus c. 13. v. 23. & seq. & lib. 1. c. 6. vbi occasione Philippi rebellantis, & Antiochiam occupantis, vt eum debellet, Lysias nomine regis pacem à Iudęis petijt, & obtinuit. Vnde colligas hoc fœdus non diu durasse, sed mox renouato bello ruptum fuisse, vt patebit cap. seq. VERS. 26.

Sic Turca cum Christianis facilè init pacem, dum vrgetur bello Persico, alioúe simili; at eo sopito, facilè occasionem pacis rumpendæ inuenit, si bellum sibi pace vtilius arbitretur.

ADIIT NOS MENELAVS (non ille Pseudo-pontifex, & Iudæorum proditor, de quo c. 4. v. 35. & seq. vt volunt nonnulli, sed alius Iudæorum ad regem, & Lysiam legatus. ita Salianus, & alij) DICENS VELLE VOS DESCENDERE AD VESTROS QVI VERS. 29.

Ministerio de Cultura 2024

QVI SVNT APVD NOS] vt scilicet visitetis Iudæos vestros cognatos, & amicos, qui apud me in Syria degunt.

VERS. 30. HIS IGITVR QVI COMMEANT VSQVE AD DIEM 30. MENSIS XANTICI (qui Dysrium proximè sequitur, & respondet nostro Aprili) DAMVS DEXTRAS SECVRITATIS] Dat ergo rex Iudæis 15. dies securitatis (nam die 15. eiusdem Xantici scriptæ sunt hæ regis litteræ, vt patet v. 33.) quibus liberè in Syriam descendant; quia necdum pax inter eum, & Iudæos erat concluſa; sed de ea per legatos cum Iudæis tractabatur, eâ verò conclusâ, liberum erat Iudęis quouis tempore in Syriam commeare.

VERS. 31. NEMO EORVM VLLO MODO MOLESTIAM PATIATVR DE HIS QVÆ PER IGNORANTIAM GESTA SVNT] Ἀμνηστίαν sancit rex eorum, quæ hucusque inter suos, & Iudæos hostiliter gesta fuerant, vt ea quasi per ignorantiam admissa excusata, imò oblitterata habeantur.

VERS. 31. MISIMVS (id est remisimus) AVTEM ET MENELAVM (à vobis ad me missum) QVI VOS ALLOQVATVR, referatq́; ea, quæ mecum tractauit, meaque sensa, & dicta vobis renunciet.

A MISERVNT AVTEM ETIAM ROMANI EPISTOLAM] putà Legati, qui à Romanis ad Antiochum mittebantur, q[illegible]perent vt naues quas supra numerum à Senatu Romano præscriptum habebat, succenderet, & elephantes interficeret, vt Romanis noui belli metum, vel suspicionem adimeret, vti narrat Appianus, & ex eo Sigonius ad annum Vrbis 591. Hi ergo Romanorum legati miserunt pariter ad Iudæos Epistolam, quâ significabant vt si quas alias iustas pacis cum Antiocho conditiones cuperent, eas ad se perscriberent: se enim curaturos vt Antiochus eis subscribat. Romani enim, vt rectè obseruat Salianus, facilè supplicibus omnibus iniustè vexatis adsunt; quæ fuit prima origo potentiæ ipsorum, & incrementi in Sicilia, in Hispania, in Græcia, in Asia, in Africa, & vbique gentium, vt hactenus Romanę historiæ decursus ostendit. Cùm ergo Iudæi ad Romanorum legatos, qui per id tempus in Syria erant se contulissent, & fortasse iam tum amicitiam eorum, ac societatem ambire se ostendissent, petierunt, vt quæ à Lysia concedebantur, confirmarent, aliaque nonnulla in suæ gentis gratiam cum Rege transigerent.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DVces Antiochi Eupatoris non obstante pace Iudæos exagitant; Ioppenses ducentos in mare mergunt; Iamnienses similia destinant, sed Iudas vtrosq; trucidat, & succendit, Arabes superat, Timotheum profligat, vrbes Casphin, & Ephron expugnat, Gorgiam fugat, ac tandem v. 39. pro suis, qui in acie ceciderant, curat sacrificari offerendo duodecim millia drachmarum.

1. HIs factis pactionibus, Lysias pergebat ad regem, Iudæi autem agriculturæ operam dabant. 2. Sed hi qui resederant, Timotheus, & Apollonius Gennæi filius, sed & Hieronymus, & Demophon super hos, & Nicanor Cypriarches, non sinebant eos in silentio agere, & quiete. 3. Ioppitæ verò tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogauerunt Iudæos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas parauerant, cum vxoribus & filijs, quasi nullis inimicitiis inter eos subiacentibus. 4. Secundùm commune itaque decretum ciuitatis, & ipsis acquiescentibus, pacisque causa nihil suspectum habentibus, cùm in altum processissent, submerserunt non minùs ducentos. 5. Quam crudelitatem Iudas in suæ gentis homines factam vt cognouit, præcepit viris, qui erant cum ipso: & inuocato iusto iudice Deo. 6. Venit aduersus interfectores fratrum, & portum quidem noctu succendit, scaphas exussit, eos autem, qui ab igne refugerant, gladio peremit. 7. Et cùm hæc ita egisset, discessit, quasi iterùm reuersurus, & vniuersos Ioppitas eradicaturus. 8. Sed cùm cognouisset & eos, qui erant Iamniæ, velle pari modo facere habitantibus secum Iudæis, 9. Iamnitis quoque nocte superuenit, & portum cum nauibus succendit: ita vt lumen ignis appareret Ierosolymis à stadiis ducentis quadraginta. 10. Inde cùm iam abijssent nouem stadiis, & iter facerent ad Timotheum, commiserunt cum eo Arabes, quinque millia viri, & equites quingenti. 11. Cumque pugna valida fieret, & auxilio Dei prosperè cessisset, residui Arabes victi, petebant à Iuda dextram sibi dari, promittentes se pascua daturos, & in ceteris profuturos. 12. Iudas autem, arbitratus verè in multis eos vtiles, promisit pacem: dextrisq; acceptis, discessere ad tabernacula sua. 13. Aggressus est autem & ciuitatem quamdam [illegible]iam, pontibus murisque circumseptam, quæ à turbis habitabatur Gentium promiscuarum, cui nomen Casphin. 14. Hi verò qui intus erant, confidentes in stabilitate murorum, & apparatu alimoniarum, remissiùs agebant, maledictis lacessentes Iudam, & blasphemantes, ac loquentes quæ fas non est. 15. Machabæus autem, inuocato magno mundi Principe, qui sine arietibus & machinis temporibus Iesu præcipitauit Iericho, irruit ferociter muris;

murum. 16. & captâ ciuitate per Domini voluntatem, innumerabiles cædes fecit; ita vt adiacens stagnum stadiorum duorum latitudinis, sanguine interfectorum fluere videretur. Inde discesserunt stadia septingenta quinquaginta & venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Tubianæi. Iudæos: 18. & Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt, nulloque negotio perfecto regressus est, relicto in quodam loco firmissimo præsidio. 19. Dositheus autem & Sosipater, qui erant duces cum Machabæo, peremerunt à Timotheo relictos in præsidio decem millia viros. 20. At Machabæus ordinatis circum se sex millibus, & constitutis per cohortes, aduersus Timotheum processit, habentem secum centum viginti millia peditum, equitumque duo millia quingentos. 21. Cognito autem Iudæ aduentu, Timotheus præmisit mulieres, & filios, & reliquum apparatum, in præsidium, quod Carnion dicitur: erat enim inexpugnabile, & accessu difficile propter locorum angustias. 22. Cumque cohors Iudæ prima apparuisset, timor hostibus incussus est, ex præsentia Dei, qui vniuersa conspicit, & in fugam versi sunt alius ab alio, ita vt magis à suis deijcerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur. 23. Iudas autem vehementer instabat puniens profanos, & prostrauit ex eis triginta millia virorum. 24. Ipse verò Timotheus incidit in partes Dosithei & Sosipatris: & multis precibus postulabat vt viuus dimitteretur, eò quò multorum ex Iudæis parentes haberet, ac fratres, quos morte eius decipi eueniret. 25. Et cùm fidem dedisset restituturum se eos secundùm constitutum, illæsum eum dimiserunt propter fratrum salutem. 26. Iudas autem egressus est ad Carnion, interfectis vigintiquinque millibus. 27. Post horum fugam, & necem, mouit exercitum ad Ephron ciuitatem munitam in qua multitudo diuersarum gentium habitabat; & robusti iuuenes pro muris consistentes fortiter repugnabant: in hac autem machinæ multæ, & telorum erat apparatus. 28. Sed, cùm omnipotentem inuocassent, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt ciuitatem: & ex eis qui intus erant, vigintiquinque millia prostrauerunt. 29. Inde ad ciuitatem Scytharum abierunt, quæ ab Ierosolymis sexcentis stadiis aberat. 30. Contestantibus autem his, qui apud Schythopolitas erant, Iudæis, quòd benignè ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis quòd modestè secum egerint, 31. gratias agentes eis, & exhortati etiam de cetero erga genus suum benignos esse, venerunt Ierosolymam die solemni septimanarum instante. 32. Et post Pentecosten abierunt contra Gorgiam præpositum Idumææ. 33. Exiuit autem cum peditibus tribus millibus, & equitibus quadringentis. 34. Quibus congressis, contigit paucos ruere Iudæorum. 35. Dositheus verò quidam de Bacenoris eques, vir fortis. Gorgiam tenebat: &, cùm vellet illum capere viuum, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerumque eius amputauit: atque ita Gorgias effugit in Maresa. 36. At illis, qui cum Esdrin erant, diutiùs pugnantibus & fatigatis, inuocauit Iudas Dominum adiutorem & ducem belli fieri: 37. incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiæ militibus incussit. 38. Iudas autem collecto exercitu venit in ciuitatem Odollam: &, cùm septima dies superueniret, secundùm consuetudinem purificati, in eodem loco sabbatum egerunt. 39. Et sequenti die venit cum suis Iudas, vt corpora prostratorum tolleret, & cum parentibus poneret in sepulchris paternis. 40. Inuenerunt autem sub tunicis interfectorum de donarijs idolorum, quæ apud Iamniam fuerunt, à quibus lex prohibet Iudæos: omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc causam eos corruisse. 41. Omnes itaque benedixerunt iustum iudicium Domini, qui occulta fecerat manifesta. 42. Atque ita ad preces conuersi, rogauerunt, vt id quod factum erat delictum obliuioni traderetur. At verò fortissimus Iudas hortabatur populum conseruare se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum qui prostrati sunt. 43. Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans. (44. Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret; superfluum videretur & vanum orare pro mortuis) 45. & quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam. 46. Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur.

IVDÆI AVTEM AGRICVLTVRÆ OPERAM DABANT] Addit Gorionides lib. 3. c. 17. pacem, & quietem Iudæorum durasse per octo menses: interea Iudam Machabæum in quosdam perduelles A Iudæos animaduertisse: Iudæos, & Macedonas in pluribus Iudææ vrbibus, maximè ad littus maris, simul habitasse, & negotia exercuisse. Sed *Ioppitas & Iamnienses* ea occasione perfidè vsos, in exitium,

tium & excidium Iudæorum.

VERS. 2. SED HI QVI RESEDERANT (in Iudæa) TIMOTHEVS, ET APOLLONIVS, SED ET HIERONYMVS, ET DEMOPHON SVPER HOS (ita legendum cum Romanis Græcis, *non superbus*, vti legunt Dionysius, & Em. Sa) ET NICANOR CYPRIARCHES NON SINEBANT EOS IN SILENTIO AGERE, ET QVIETE] Quinq; hi duces Antiochi occupabant multas Iudææ vrbes & Ioppen, & Iamniam, de quibus v. 3. & seq. ac Iudæos non obstante pace cũ Lysia iam initâ infestare pergebant: tum quia huic rei assueuerant, & ad hoc ab Antiocho collocati iam pridem erant in Iudæa, vt eam vel attererent, vel totam sibi subijcerent, ideoque semper Iudæis fuêre infensi, & infesti; tum quia ex prædis Iudæorum viuebant. Denique miles pacem non amat, vtpote qui in bello spolijs, & rapinis se ditet: quare cùm post bellum initur pax, Duces summè laborare debent, vt militem contineant, alioûe bello, vel labore occupent, ne in seditionem versus, præsertim si stipendia ei plenè non sint persoluta, ipsas Ducis regiones expilet, & vastet, aut ad hostem transfugiat, aut nouũ sibi principem creet, vt in historijs sæpè factum legimus, & hoc æuo reipsa vidimus. Quocirca Veget. lib. 2. de re milit. c. 23. docet assiduo labore, vel dimicandi, vel sagittas iaciendi, vel fodiendi, vel currendi, vel castra muniendi &c. occupandum & exercitandum esse militem, ne murmuret & rebellet, aut prædas agat, aut iners & imbellis fiat, *atque ab hac exercitatione*, inquit, *exercitus nomen accepit. Adultq; iuniores quidem & noui milites manè & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neq; enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicã tradidit, sed continua exercitationis meditatio: post quanta volueris stipendia inexercitatus miles semper est tyro.* Causam subiicit: *Nã & velocitas vsu ipso acquiritur corporis, & scientia feriendi hostẽ, seq; protegendi, præsertim si gladijs cominus dimicatur. Illud vero maius est, vt seruare ordines discant*, subdit deinde alia militum exercitia. *Ad palum quoque, vel fudes iuniores exerceri percõmodum est, cùm latera, vel pedes, aut caput petere punctim, cæsimq; condiscunt. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuescant, insurgere tripudiantes in clypeum, rursusq; subsidere, nunc gestiendo prouolare cũ saltu, nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiam palos ipsos procul ferire meditentur, vt & ars dirigendi, & dextræ virtus possit accrescere*, Et sub finem hæc addit: *Cæteris autem diebus, si niues tantum pluuiæq; cessarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine animi militum debilitarentur, & corpora. Syluam cædere, portare onera, transilire fossas, natare in mari siue fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiam armatos cum sarcinis suis frequentissimè conuenit, vt quotidiani laboris vsus in pace, difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio, siue auxilia fuerint, exerceantur assiduè.*

VERS. 3. ASCENDERE SCAPHAS] quasi in mari piscaturi, vel lusuri, vel in insulam aliquam vicinam recreationis ergô traiecturi.

VERS. 4. SECVNDVM COMMVNE ITAQVE DECRETVM CIVITATIS] Tota ergo ciuitas decreuerat hac fraude mergere Iudæos, quare tota vt rea à Iuda Machab. v. 7. exitio fuit addicta.

VERS. 5. PRÆCEPIT VIRIS] vt arma caperent, & fratrum cædem vlciscerentur.

VERS. 7. DISCESSIT QVASI ITERVM REVERSVRVS ET VNIVERSOS IOPPITAS ERADICATVRVS] Græcà addunt Iudam hoc repentino impetu vrbem vtpote munitam occupare non potuisse; quare [illegible] inuasisse, scaphas exussisse, & quotquot aderant interfeciisse; itaque abiisse cum celeritate redeundi cum arietibus, & balistis ad vrbem expugnandam, & exterminandam.

VERS. 9. IAMNITIS QVOQVE NOCTE SVPERVENIT, ET PORTVM CVM NAVIBVS SVCCENDIT, ITA VT LVMEN IGNIS APPARERET IEROSOLYMIS A STADIIS 240.] Iamnia enim distabat à Ierosolymis stadijs 240. id est decem leucis Gallicis, siue triginta milliaribus Italicis: stadium enim est octaua pars milliaris Italici, siue mille passuum, nimirum continens 125. passus: hæc enim est octaua pars mille passuum.

Porrò multi Iudæ in vicinis Iamniæ locis delubra idolorum expilarunt, indeque donaria suffurati sunt, quod lege erat vetitum, vt audiemus v. 30.

VERS. 10 COMMISERVNT (prælium) CVM EO ARABES, qui Græcè vocantur *Nomades* id est pascendis gregibus occupati: eorum enim opes sunt pecudes, & pecora, quibus omnes prouincias successiuè depascuntur: νέμειν enim est pascere.

VERS. 13 CASPHIN] vrbs est quam Adrichom. collocat in tribu Dan iuxta Iamniam; sed hic locus indicat eam longè vlteriùs ad meridiem versus Arabiam sitam fuisse. Ita Salianus.

VERS. 14 REMISSIVS AGEBANT] Græcè ἀναγωγότερον ἐιχῶντο, quod Vatab. vertit *peruicaciores se exhibebant.* Ἀναγωγὸς enim est contumax, peruicax, indomitus, intractabilis, indoctus, qui disciplina caruit, ac remissè & laxè educatus est; ideoque petulantior, dissolutior, intemperantior, procacior euasit. Remissa enim & mollis educatio facit contumaces, iuxta illud Eccles. 30. 8. *Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadit præceps. Remissius* ergo *agebant*, id est voluptatibus suis dediti negligebant, & despiciebant Iudam, eique petulanter insultabant, eò quòd muris suis præfiderent, putarentque se esse inexpugnabiles.

VERS. 15 IRRVIT FEROCITER MVRIS] eos quatiens, & sternens per incussum arietem, vel balistam. Gorionides tamen asserit Iudam portas obliniuisse pice, ac spinas è deserto ad easdem aggessisse, itaque incensâ portâ in vrbem penetrasse, ac tandem in vrbe stragem edidisse tantam, vt stagnum latum quaquà versus per duo stadia fluxerit sanguine, quasi aqua.

VERS. 17 INDE DISCESSERVNT STADIA 750.] quæ faciunt 93. milliaria Italica cum sex stadijs, hoc est leucas Gallicas ferè triginta.

ET VENERVNT IN CHARACA AD EOS, QVI DICVNTVR TVBIANÆI, IVDÆOS] Salianus censet locum hunc Characa dictum, eò quòd naturali, aut arte facto insigni vallo munitus esset: χάραξ enim est vallum.

Tubianæi dicti sunt à loco *Tubin* quem incolebant, de quo lib. 1. c. 5. 13. Quare impertinens est quod scribit Rabanus, & ex eo D. Tho. (si tamen huius commentarij in Machab. est auctor) *Audiui*, inquit; *quemdã Hebræum differẽtem Tubianæos Iudæos illos nuncupari, qui ex alienigenis conuocati in adiutorium Iudæ venerãt, & dictos Tubianæos, quasi alienis tubis conductos.* Tubianæi enim erant Hebræi, non Latini, quare non à *tubis*, sed a *Tubin* dicti, fortè ab Hebr. טוב *tob* id est bonus, quasi Timotheus Iudæos, qui ab egregia bonitate nomen acceperunt sic persecutus; ideoque à Iuda repressus. Ita Sanchez.

VERS. 20. [illegible] 2500. Græca habent 1500. sed A vicinâ milla peditum facilè requirebant 2500. equites. Ita [illegible]tab. Salianus,& alij.

VERS. 21. PRÆSIDIV[illegible] locus munitus) QVOD CARNION DICITVR, ac proinde diuersum ab vrbe quæ *Carnaim*, id est duorum cornuum, siue bicornis dicitur, de qua lib. 1. c. 5. Aliud ergo est prælium, quod hîc aliud, quod ibi narratur. Si quis tamen idem esse velit, contentiosum funem cum eo non traham, imò omnibus ritè consideratis hæc sententia mihi, æquè ac Saliano, videtur probabilior.

VERS. 22. TIMOR HOSTIBVS INCVSSVS EST EX PRÆSENTIA DEI] Ex ijs quæ dicta sunt cap. 10. 29. & 30. & 11. 8. suspicari licet S. Michaelem Synagogæ, hoc est Iudææ & Iudæorum protectorem vel per se, vel per Angelos sibi subditos & Iudę, ac Iudæorum custodes Timotheanis hostibus Iudæorum visibiliter terribili, & minaci vultu apparuisse: imò in eos horrifico impetu irruisse, itaque eis terrorem, fugam, amentiam, & interitum attulisse. ita Salianus: vnde mox Iudas Angeli ope occidit 30. millia, vt dicitur v. 23. ipsum verò Timotheum viuum cepit v. 24.

VERS. 24. IPSE VERO TIMOTHEVS INCIDIT IN PARTES DOSITHEI, ET SOSIPATRIS (qui erant Duces Iudæ Machabæi cum eo, & pro eo pugnantes) ET MVLTIS PRECIBVS POSTVLABAT VT VIVVS DIMITTERETVR, EO QVOD MVLTORVM EX IVDÆIS PARENTES HABERET AC FRATRES (captiuos, & in potestate sua) QVOS MORTE EIVS DECIPI (fortè legendum *despici*, Græcè enim est ἀλογηθῆναι, id est negligi vertit Vatabl.) EVENIRET] q.d. si me despicitis, & occiditis, mei pariter Iudæos vestros, quos captiuos detinent, despicient, & in mei sanguinis vindictam eos occident. C

VERS. 25. ET CVM FIDEM DEDISSET RESTITVTVRVM SE EOS SECVNDVM CONSTITVTVM] id est iuxta promissum, & pactum.

VERS. 26. IVDAS AVTEM EGRESSVS EST AD CARNION] Græca addunt: *& Atergat* ἱερὸν, quod erat fanum Deæ Syrorum dictæ Atargate, ad quod proinde quasi ad asylum multi hostium profugerant; ideoque Iudas eò contendit, ac fanum profanauit, & profugos occidit ad 25. millia. Audi de hac Dea veteres. Plin. l. 5. c. 23. *Hierapolis*, inquit, *Syris vocatur Magog, ibi prodigiosa Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, celitur.* Strabo libr. 16. in fine, ait, Atargatam corrupto à barbaris vocabulo dici Atharam, quam Ctesias, inquit, Derceto vocauit. Athenagoras in Apologia ait, hanc Derceto matrem fuisse Semiramidis, lasciuam mulierem, & homicidam, quæ, vt scribit Diodorus in lib. 3. filiam ex lasciuo adolescente susceperit, Venere matre sua lenocinante, filiam columbis nutriendam dederit, ipsa se pudore flagitij in stagnum abiecerit, vbi in piscem versa fuerit, & filia in columbam. Quare, inquit, Syri piscibus abstinent, & templum in stagni littore constituerunt; Derceto facie quidem formosæ mulieris, reliqua parte piscis simulachrum coluerunt. D

VERS. 27. MOVIT EXERCITVM AD EP[illegible]ON] Græca addunt: *in qua habitabat* (habitare soleat, nam iam erat absens) *Lisias* tutor Ant. Eupatoris, ideque ad eam magnus fuit variarum Gentium confluxus: qua de causa in eam sæuijt Iudas. Hanc primò expugnauit Iudas anno Græc. 148. viuente adhuc Ant. Epiph. lib. 1. c. 5. deinde verò eandem reflorescentem cepit anno Græc. 149. vel 150. sub Ant. Eupatore; imò Salianus contendit eandem esse expugnationem hanc huius capitis cum illa, quæ recensita est lib. 1. c. 5. Nam ibi quoq; contra Timotheum pugnatur contra Carnaim, à Carnaim pergitur ad Ephron, inde ad Bethsan, quæ à Græcis dicta est Scytopolis. Quare ea quæ libr. 1. c. 5. dicuntur vsque ad v. 8. gesta esse sub Ant. Epiphane; quæ verò à v. 8. ad finem narrantur gesta esse sub Ant. Eupatore, licet Script. breuitatis studio hæc non distinguat, nec tempora duorum regum assignet, idque satis est verisimile.

INDE AD CIVITATEM SCYTHARVM (quæ inde dicta est *Scythopolis*) QVÆ AB IEROSOLYMIS SEXCENTIS STADIIS ABERAT] quæ faciunt 75. milliaria Italica, quorum quodque continet mille passus, huius enim milliaris octaua pars est stadium, vtpote cõtinens 125. passus, vt dixi superiùs. Porrò Scythæ hanc vrbem restaurarunt, & inhabitarunt. Sita est cis Iordanem in tribu Manasse, eratque Decapoleos maxima. vide Adrichom. VERS. 29.

VENERVNT IEROSOLYMAM DIE SOLEMNI SEPTIMANARVM INSTANTE] Intelligit festum Pentecostes, quod dicitur *septimanarum*, quia post septem septimanas, siue post 49. dies à Paschate celebratur proximo die quinquagesimo Leu. 23. 18. VERS. 31.

Vide hîc celeritatem Iudæ Machabęi, qui instar fulminis omnia peruasit. Nam vnius circiter mensis spatio (scilicet à mense Xantico, hoc est Aprili de quo c. 11. v. vlt. vsque ad finem Maij, quo Pentecosten illo anno celebrabant) varijs in locis cæcidit supra centum millia hostium, nimirum ex castris Timoth. v. 23. cæcidit triginta millia, ex incolis Carnion v. 26. millia 25. ex Ephron v. 28. totidem. Adde innumeros Ioppitas, & Iamnienses ab eo cæsos v. 6. & 9. & Arabes v. 10. & incolas Casphin v. 16. quos ita trucidauit, vt stagnum duorum stadiorum sanguine fluere videretur.

EXIVIT AVTEM CVM PEDITIBVS TRIBVS MILLIBVS, ET EQVITIBVS 400.) *Exiuit* nimirum Iudas contra Gorgiam: huius enim longè numerosior erat exercitus. Ita Vatab. Salianus, & alij. Vnde colligas subinde Iudam præter pedites, habuisse equites, sed paucos. VERS. 33.

DOSITHEVS VERÒ QVIDAM DE BACENORIS] scilicet castris, qui nimirum ad Bacenoris militiæ Ducis castra pertinebat, eumque vt miles sequebatur. Patet ex Græco, licet Gorionides, & ex eo Serarius censeant hunc Dositheum fuisse Ducem exercitus, de quo v. 19. qui Bacenoris fuerit filius, vel nepos. VERS. 35.

AT ILLIS QVI CVM ESDRIN ERANT DIVTIVS PVGNANTIBVS] *Esdrin* fuit vnus è Iudæ ducibus, qui cùm diuturnâ pugnâ fatigarentur, Iudas ardenti animo, & voce inuocans Deum, hostes fudit, & pugnæ finem imposuit. Malè ergo codex Basil. pro *Esdrin* ponit *Gorgiam* hostem Iudæ. VERS. 36.

INCIPIENS VOCE PATRIA] non quasi Iudas aliàs Græcè fit locutus; hîc verò Hebraicè, quæ lingua ipsi erat patria, sed patria id est animosa, confidenti, forti, excelsa, generosa, clamosa, vt verum decebat Iudam, & Iudæum, inuocans Deum, robur ab eo impetrauit, quo hostes illico prosterneret, vnde explicans subdit: ET CVM HYMNIS CLAMOREM EXTOLLENS FVGAM GORGIÆ MILITIBVS INCVSSIT. Vide quę de voce patria dixi c. 7. vers. 8. & 27. VERS. 37.

PVRI-

VERS. 38. PVRIFICATI] à sanguinis hostium effusione, & cadauerum contactu. A

VERS. 39. SEQVENTI DIE (scilicet prima post sabbathum, quæ nobis est Dominica) VENIT CVM SVIS IVDAS VT CORPORA PROSTRATORVM (inter quos erant nonnulli è fortissimis Hassamonæis, ait Gorionides) TOLLERET, ET CVM PARENTIBVS PONERET IN SEPVLCHRIS PATERNIS.] Hic enim est honor, qui militibus cæsis debetur; hoc vltimum est pietatis officium, nimirùm vt corpora eorum religiosè sepeliantur, adeo vt apud Romanos alioſque Gentiles sepulturam negligere, vel negare etiam hosti ingens fuerit ignominia, inhumanitas, & barbaries Vnde Q. Curtius lib. 5. *Vix vllum*, inquit, *tam solenne munus in bello, quàm humandi suos.*

VERS. 40. INVENERVNT AVTEM SVB TVNICIS (Græca addunt: ἑκάστων, id est *vniuscuiusq;*) INTERFECTORVM DE DONARIIS IDOLORVM, QVÆ APVD IAMNIAM FVERVNT (vt dixi v. 9.) AQVIBVS LEX PROHIBET, iubens ea comburi ad abominationem idolorum, & idololatriæ. Sic enim sancit Deuter. 7. 25. *Sculptilia eorum igne combures, non concupisces argentum, & aurum, de quibus facta sunt: neque assumes ex eis tibi quidquam, ne offendas, propterea quod abominatio est Domini Dei tui. Nec inferes quidpiam ex idolo in domum tuam, ne fiat Anathema, sicut & illud est; quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentũ, ac sordes abominationis habebis, quia Anathema est.* B

OMNIBVS ERGO MANIFESTVM FACTVM EST OB HANC CAVSAM EOS CORRVISSE] quia soli illi corruerant, qui hæc donaria abstulerant, vt patet ex Græco; cæteri verò illæsi, & viui erant. Hinc collige admirandas, & cælestes fuisse Iudæ victorias, vtpote incruentas, in quibus nemo suorum cæderetur nisi ipse per furtum, aliúdue scelus culpam suæ cædis dedisset, Deique offensi custodiam, & protectionem à se auertisset. Vnde hactenus non legimus Iudam post prælium cæsorum corpora sepeliuisse, quia scilicet nemo eorum occubuerat. Discant hîc milites à rapinis, & criminibus abstinere. Sic enim Deus eos conseruabit, imò victores efficiet; victoriã enim subinde aufert vnius, vel paucorum scelus; vti abstulit furtum Achan. Iosue c. 7. C

VERS. 42. ROGAVERVNT VT ID QVOD FACTVM ERAT DELICTVM OBLIVIONI TRADERETVR] Græcè *perfectè deleretur.* supponebat ergo cæsos ante mortem de furto pœnituisse, eiusque partem præcipuam scilicet culpam per contritionem deleuisse: quare alteram partem scilicet reatum pœnæ post hanc vitam in purgatorio luendæ tantum restare, qui per sacrificia expiandus erat, vt peccatum perfectè deleretur, itaq; ipsorum animæ à pœnis purgatorij exemptæ ad limbum patrum siue ad sinum Abrahæ transferrentur. D

Adde nonnullorum peccatum hîc non fuisse mortale, sed veniale, tum quia aliqui vtpote rudes, & milites ignorabant legem vetantem hæc idolorum furta, aut certè putabant eam tantùm obligare sub veniali; tum quia nonnulli erant in graui, vel extrema necessitate, in quibus sibi putabant licitum furari ad vitam seruandam, tum quia aliqui parum admodùm rapuerant, quos materiæ leuitas à mortali excusabat. Nam expressè v. 45. ait eos *cum pietate* obdormitionem (id est mortem) accepisse. Erant ergo in statu gratiæ. Denique iustum & pium erat, vt Iudas cum suis æstimaret, & speraret nonnullos ex ijs, vel venialiter tantùm peccasse, vel si mortaliter, pœnituisse, antequam expirarent; ideoque preces, & suffragia pro defunctis fieri solita eis adhibuisse, vti etiamnum peccatoribus ea adhibet Ecclesia. Omni enim ratione, & modo, quo potest, fidelium animas adiuuare, & pœnis eximere satagit. Hoc enim exigit pietas, & charitas, ipsaque communio Sanctorum.

AT VERÒ FORTISSIMVS Græcè γενναῖος, id est generosus) IVDAS HORTABATVR POPVLVM CONSERVARE SE SINE PECCATO] eò quòd fortitudo eorum cõsisteret in innocentia, & iustitia; Deus enim innocentes & iustos conseruabat in prælijs faciebatque victores, nocentes verò, & rapaces sinebat vinci, & occidi, vti hîc factum esse, ipsimet oculis suis videbant, vt sequitur.

DVODECIM MILLIA DRACHMAS ARGENTI (quæ faciunt *mille aureos* sic drachmæ fuerunt Atticæ, sin Hebraicæ, faciunt *bis mille aureos*, quibus multæ hostiæ pro peccato coëmi, & offerri poterant) MISIT (Iudas quasi Pontifex) IEROSOLYMAM OFFERRE PRO PECCATIS MORTVORVM] Hinc ergo liquet Iudam Pontificem credidisse Purgatorium, in quo animæ post hanc vitam à culpis expientur. Hæc enim fuit fides synagogæ, & priscorum Iudæorum æquè ac modernorum, vt patet ex eorum Ritualibus, Commentarijs, & scriptis, quæ citant Serarius hîc, Genebr. Bellar. & alij scribentes de Purgatorio. Idipsum clarè patet ex illo Tobiæ 4. 18. *Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue.* vide ibi dicta. VERS. 43.

BENE ET RELIGIOSE (Græcè καλῶς, id est vrbanè, eleganter, pulchrè, scitè, probè) DE RESVRRECTIONE COGITANS] Vrbanum enim, ciuile, honestum, & probum est suos ciues vitâ functos precibus iuuare, vt ad beatam resurrectionem, quæ omnis elegantiæ, pulchritudinis, & gloriæ plenissima est, resurgant.

NISI ENIM EOS, QVI CECIDERANT, RESVRRECTVROS SPERARET, SVPERFLVVM VIDERETVR ET VANVM ORARE PRO MORTVIS] Dices) non foret vanum hoc, quia anima, quæ est immortalis à pœnis liberaretur per preces; esto corpus non resurgeret. Resp. quia anima est immortalis hinc exigit corporis resurrectionem. Anima enim naturaliter ad corpus propendet, sicut forma ad materiam. Quare violentus foret status animæ, si in æternum duraret sine corpore. Quocirca hæc duo, scilicet animæ immortalitas, & corporis resurrectio ita connexa sunt, vt qui ponit creditque vnum, ponat credatque & alterum, ac qui tollit, negatque vnum, tollat negetque & alterum. VERS. 44.

QVI CVM PIETATE (id est in statu gratiæ certantes, & dimicantes pro vera fide, pietate, & cultu DEI) DORMITIONEM ACCEPERANT] id est occubuerant. Mors enim in Script. vocatur somnus per analogiam, & similitudinem; mors enim est quasi longus somnus, somnus verò est quasi breuis mors; sed maximè mors vocatur somnus ob spem resurrectionis, in qua quasi è somno euigilabimus ad vitam æternam. VERS. 45.

SANCTA ERGO ET SALVBRIS (Græcè εὐσεβὴς, id est pia) EST COGITATIO PRO DEFVNCTIS EXORARE VT A PECCATIS (id est à pœnis peccatorum) SOLVANTVR] Hoc est Epiphonema Scriptoris Canonici, quod fidem Synagogæ priscæ de purgatorio, & suffragijs pro animabus in ea detentis clarè astruit. Hæc ergo fuit fides Ecclesiæ VERS. 46.

ab

ab omni æuo certa, & indubitata.

Sanctum ergo est sacrificium pro defunctis, quia sanctè Deo sancto immolatur. Idem est pium, tum in animas, quas horrendis Purgatorij cruciatibus, ignibusque liberat; tum in cælites beatosque, quorum numerum, indeque lætitiam, & gloriam adauget, tum in Ecclesiam, cui nouos apud Deum patronos, & aduocatos conciliat; tum in ipsummet sacrificantem, cui animæ ab ipso liberatæ vicariam gratiam rependent, orantes Deum assiduè pro eius salute. Quare valde piũ, & vtile est crebrò orare pro defunctis, idq; oranti multa cõciliat bona: vti doctè ostendit noster Mart. de Roa libello hac de re edito.

Aud. S. Aug. lib. 1. *In Machabæorum*, inquit, *libris legimus, oblatum pro mortuis sacrificium; sed & si nusquam in Scripturis veteribus legeretur, non parua est vniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret auctoritas, vbi in precibus sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum.* Et Damascenus Orat. pro defunctis, *Animaduertite*, inquit, *quid Scriptura sacra de Iuda Machabæo memoriæ prodiderit, nimirùm eũ, in Sion regis magni ciuitate, cum populum, cui præerat, ab exteris hostibus cæsum, & truncatum vidisset, sinusq; eorum excutiens condita in ipsis idola comperisset, statim expiandi huiusce sceleris causa, Domino ad misericordiam prompto, atque propenso, pro vnoquoque eorum numera obtuliſſe, in eaq; re summæ pietatis, & charitatis munere perfunctum esse. Vnde etiam factum est, vt diuina Scriptura, quemadmodum omnibus alijs nominibus, ita hoc quoque nomine summis eum laudibus euexerit, ac mirificè commendarit.*

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ANt. Eupator Duce Lysia bellum contra Iudam instaurat cum 110. *millibus peditum, & quinque equitum, ac Menelaum Pseudo-pontificem ex alto præcipitat. Eupatori v.* 10. *Iudas sese opponit, ac inuocato Deo noctu castra eius ingressus multos cecidit. Inde v.* 18. *Eupator Bethsuram obsidet, & deditione occupat. Denique v.* 22. *confligens cum Iuda victus est: vnde audiens rebellare Philippum, pacem à Iuda poposcit, & obtinuit.*

1. ANno centesimo quadragesimo nono, cognouit Iudas Antiochum Eupatorem venire cum multitudine aduersus Iudæam. 2. & cum eo Lysiam procuratorem & præpositum negotiorum, secum habentem peditum centum decem millia. & equitum quinque millia, & elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos. 3. Commiscuit autem se illis & Menelaus: & cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriæ salute, sed sperans se constitui in principatum. 4. Sed Rex regum suscitauit animos Antiochi in peccatorem: & suggerente Lysia hunc esse causam omnium malorum, iussit (vt eis est consuetudo) apprehensum in eodem loco necari. 5. Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggestum vndique habens cineris: hæc prospectum habebat in præceps. 6. Inde in cinerem deijci iussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum. 7. Et tali lege præuaricatorem legis contigit mori, nec terræ dari Menelaum. 8. Et quidem satis iustè: nam quia multa erga aram Dei delicta commisit, cuius ignis & cinis erat sanctus, ipse in cineris morte damnatus est. 9. Sed rex mente effrænatus veniebat, nequiorem se patre suo Iudæis ostensurus. 10. Quibus Iudas cognitis, præcipit populo vt die ac nocte Dominum inuocarent, quò, sicut semper, & nunc adiuuaret eos: 11. quippe qui lege, & patria, sanctoque templo priuari vererentur: ac populum, qui nuper paululum respirasset, ne sineret blasphemis rursus nationibus subdi. 12. Omnibus itaque simul id facientibus, & petentibus à Domino misericordiam, cum fletu & ieiunijs, per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Iudas vt se præpararent 13. Ipse verò cum senioribus cogitauit, priùs quàm rex admoueret exercitum ad Iudæam, & obtineret ciuitatem exire, & Domini iudicio committere exitum rei. 14. Dans itaque potestatem omnium Deo mundi creatori, & exhortatus suos vt fortiter dimicarent, & vsque ad mortem pro legibus, templo, ciuitate, patria, & ciuibus starent, circa Modin exercitum constituit. 15. Et dato signo suis Dei victoriæ, iuuenibus fortissimis electis, nocte aggressus aulam regiam, in castris interfecit viros quatuor millia, & maximum elephantorum cum his qui superpositi fuerant: 16. summoque metu à perturbatione hostium castra replentes, rebus prosperè gestis, abierunt. 17. Hoc autem factum est die illucescente, adiuuante eum Domini protectione. 18. Sed rex, accepto gustu audaciæ Iudæorum, arte difficultatem locorum tentabat: 19. & Bethsuræ, quæ erat Iudæorum præsidium munitum, castra admouebat: sed fugabatur, impingebat, minorabatur. 20. His autem, qui intus erant, Iudas necessaria mittebat. 21. Enuntiauit autem mysteria hostibus Rhodocus quidam

dam de Iudaico exercitu, qui requisitus comprehensus est, & conclusus. 22. Iterùm rex sermonem habuit ad eos qui erant in Bethsuris: dextram dedit: accepit, abijt: 23. commisit cum Iuda: superatus est. Vt autem cognouit rebellasse Philippum Antiochiæ, qui relictus erat super negotia, mente consternatus, Iudæos deprecans, subdituſque eis, iurat de omnibus quibus iustum visum est; & reconciliatus obtulit sacrificium, honorauit templum, & munera posuit. 24. Machabæum amplexatus est, & fecit eum à Ptolemaide vsque ad Gerrenos ducem & principem. 25. Vt autem venit Ptolemaidam, grauiter ferebant Ptolemenses amicitiæ conuentionem, indignantes ne fortè fœdus irrumperent. 26. Tunc ascendit Lysias tribunal, & exposuit rationem, & populum sedauit, regressusque est Antiochiam: & hoc modo regis profectio & reditus processit.

HOc caput collocandum est lib. 1. c. 6. v. 28. Ibi enim vsque ad finem capitis fusè narrantur eadem quę hîc. Vnde colligas alium huius libri secundi, alium libri primi fuisse Auctorem, vt liquet ex diuersitate narrandi.

VERS. 2. PEDITVM 110. MILLIA, EQVITVM 5. MILLIA, ET ELEPHANTOS 22.] Dices lib. 1. cap. 6. v. 30. numerantur centum millia peditum, & 20. equitum, ac 32. elephanti. Resp. varijs diebus varius fuit copiarum numerus, nunc enim aliæ accedebant, nunc veteres missæ aliò abscedebant.

VERS. 3. COMMISCVIT AVTEM SE ILLIS ET MENELAVS] qui ab Ant. Epiphane constitutus erat Iudæorum Pseudo-pontifex, petens ab Eupatore Epiphanis filio, vt hunc Pontificatum, & consequenter Principatum (tunc enim Pontifex simul erat princeps) sibi confirmaret. vide dicta cap. 4. v. 23. & vlt.

VERS. 4. SED REX REGVM (Deus) SVSCITAVIT ANIMOS ANTIOCHI IN PECCATOREM (id est in apostatam, & patriæ proditorem Menelaum, vt indignans eum pro meritis castigaret) SVGGERENTE LYSIA HVNC ESSE CAVSAM OMNIVM MALORVM, id est omnium seditionum & bellorum, quæ Iudęi mouebant Antiocho, eò quòd Menelaum Pseudo-pontificem insolentem, & sacrilegum pati non possent. ita Iosephus.

IVSSIT (VT EIS EST CONSVETVDO) APPREHENSVM IN EODEM LOCO NECARI] puta ex alta turri præcipitari. Sic enim Syri solebant proditores, sacrilegos, & scelestos plectere. de quo plura v. seq.

VERS. 5. ERAT AVTEM IN EODEM LOCO TVRRIS 50. CVBITORVM AGGESTVM VNDIQVE HABENS CINERIS] Videtur Interpres Noster aliud habuisse Græcum exemplar: nam modernum sic habet: *Est autem eo in loco turris 50. cubitorum plena cinere, aggestam habens in fundo cineris copiam. Hæc autem instrumentum habebat rotundum vndique præceps in cinerem, hic sacrilegij reum, & quorumdam aliorum malorum principem, siue excessum habentem, omnes protrudunt in interitum.* Tigurina sic, *eo in loco plena puluere 50. cubitorum turris erat, quæ machinam habebat circumuersatilem, in puluerem vndique decliuem. Ibi eum, qui damnatus esset sacrilegij; aut qui aliud quodcumque malum insigne patrasset, omnes protrudebant ad interitum.*

Hoc supplicij genus adinuenit Darius Ochus rex Persarum, vt plecteret coniurationis auctores, quos se ferro non occisurum iurauerat. Nam vt ait Valer. Max. lib. 9. c. 2. *Septum altis parietibus locum cinere compleuit, suppositoq; ligno prominente benigno cibo, & potione exceptos in eo collocabat, ex qua somno sopiti in illam insidiosam congeriem decidebant.* Idem docet Ouidius in Ybin.

A *Vtq; necatorem Dareij fraude secundi,*
Sic sua succedens deuoret ossa cinis.

INDE IN CINEREM DEIICI IVSSIT SACRILEGVM] Vide hîc iustam, congruamque talionis pœnam à Deo vindice Menelao inflictam. Fecit enim eum cineribus profanis obrui, & sepeliri, eò quòd ipse cineres altaris Dei dispersisset, & suis sacrilegijs contaminasset, vti expresè dicitur v. 8. VERS. 6.

SED REX (Ant. Eupator) MENTE EFFRÆNATVS (indignans & furens in Iudæos sibi rebellantes) VENIEBAT NEQVIOREM (truculentiorem) SE PATRE SVO (Ant. Epiphane crudelissimo) IVDÆIS OSTENSVRVS. VERS. 9.

QVIBVS IVDAS COGNITIS PRÆCEPIT POPVLO, VT DIE AC NOCTE DOMINVM INVOCARENT] per triduum vt sequitur. Ecce hîc est præludium, & quasi origo litaniæ publicæ, siue orationis continuæ, tam noctu quàm diu per 40. imò 72. horas. Hæc fuêre arma spiritualia Iudæ, quibus semper de hostibus triumphauit. VERS. 10.

B

DANS ITAQVE POTESTATEM OMNIVM DEO] q. d. Iudas se suosque committens, & resignans Dei quasi omnium Domini beneplacito, noctu inuasit castra Antiochi, vt vel vinceret, vel pro Deo & patria occumberet, prout Deus voluisset. VERS. 14.

ET DATO SIGNO SVIS DEI VICTORIÆ] q. d. Iudas suis hoc dedit militare signum, siue tesseram, nimirùm *Deus victor*, vel *Dei victoria*, vel *Deus adiutor*. Hoc enim signum quasi omen victorię suis dare solebat, vt patet cap. 8. v. 23. Vnde Iudas Deo duce mox cecidit quatuor millia hostium, cæteroſque perculit, vt de obitu cogitarent. VERS. 15.

SED REX ACCEPTO GVSTV AVDACIÆ IVDÆORVM, cùm scilicet gustasset, id est sensisset, & reipsa expertus esset Iudę audaciam, quâ cum paucis in castra sua irrumpere, & quatuor millia trucidare ausus fuerat, veritus, ne plura & maiora auderet, à vi conuersus ad astum, ARTE DIFFICVLTATEM LOCORVM TENTABAT, id est per solertiam, dolum, & proditionem difficiliora ad expugnandum Iudææ loca occupare tentabat. Quocirca. VERS. 18.

C

BETHSVRÆ &c. CASTRA ADMOVEBAT, SED FVGABATVR, IMPINGEBAT, MINORABATVR] Vatab. *atterebatur*, tum fame, tum morbis, tum ab armis obsessorum æquè ac Iudę in eum ex improuiso irruentium. Bethsura erat arx munitissima in petra & rupe sita. *Bethsur* enim Hebr. idem est, quod *domus petræ*, vnde Ioseph. lib. 13. c. 9. Bethsuram ait fuisse locum totius Iudææ munitissimum. Erat ad meridiem Ierosolymæ ab ea distans quinque stadijs, hoc est 624. passibus, vt eam contra Idumęorum, aliorumque hostium incursiones defenderet. Quare Antiochus Bethsuram vi expugnare VERS. 19.

gnare non potuit, præsertim cum Iudas adesset, & obsessis assiduè alimenta, & subsidia submitteret, vt sequitur.

VERS. 21. ENVNCIAVIT AVTEM MYSTERIA (hoc est arcana, siue secreta) HOSTIBVS RHODOCVS] probabiliter Salianus opinatur mysteria hæc fuisse secretas quasdam vias, & modos quibus alimenta Bethsuræis suggerebantur, quæ perfidus Rhodocus hostibus patefecerit, transfugere ad eos destinans: sed re patefactâ, inquisitus, inuentusque, in carcerem coniectus est. Id ita esse, colligitur ex sequenti versu.

VERS. 22. ITERVM REX SERMONEM HABVIT AD EOS, QVI ERANT IN BETHSVRIS: DEXTRAM DEDIT. ACCEPIT, ABIIT] q.d. rex primò allocutus milites Bethsuræ, vt se dederent ab eis repulsus fuit, eò quòd Iudas per occultas vias obsessis alimenta B subministraret. At vbi has vias per Rhodocum proditorem Antiochus agnouit, & obstruxit, iterum milites allocutus eos iam fame laborantes ad deditionem inflexit.

VERS. 23. COMMISIT (prælium) CVM IVDA: SVPERATVS EST] q.d. Antiochus capta Bethsura perrexit ad vicinam Ierosolymam; sed ibi à Iuda repulsus, & superatus est, vide dicta lib. 1. c. 6. v. 51. ita Sanchez, licet Salianus hæc referat ad quatuor millia in castris Antiochi à Iuda v. 15. cæsa, antequam caperetur Bethsura.

VT AVTEM COGNOVIT REBELLARE PHILIPPVM] cui Ant. Epiphanes moriens annulum, & diadema tradiderat, filiumq; Eupatorem cum regno commiserat. Hic audiens Lysiam tutorem esse Eupatoris, & regnum administrare, vtrique rebellauit, & Antiochiam occupauit. Quare Lysias vt eum Antiochię obsideret, caperetque & occideret, pacem cum Iuda, & Iudęis petijt, & impetrauit. vide dicta lib. 1. c. 6. v. 14. & 55.

IVDÆOS DEPRECANS SVBDITVSQVE EIS] Vatab. liberaliùs rem exaggerans sic vertit: *Perturbatus suppliciter se summisit Iudæis, iurauit in quascumq; conditiones, pacem iniit, sacrificium fecit, honorem detulit templo, locum benignitate prosecutus est, & Machabæum amplexatus est &c.* A

ET FECIT EVM (Iudam) A PTOLEMAIDE VSQVE AD GERRENOS (id est Gerrasenos) DVCEM ET PRINCIPEM Græcè, *Reliquit Iudam belli ducem à Ptolemaide vsque ad Gerrhenorum principatum*, vt nomine Antiochi quasi prorex illas regiones administraret. VERS. 24.

VT AVTEM VENIT PTOLEMAIDAM, GRAVITER FEREBANT PTOLEMENSES AMICITIÆ CONIVNCTIONEM, INDIGNANTES NE FORTE FOEDVS IRRVMPERENT] Græcè *indignabantur pro eo quod irrita facere voluerant fœdera*, quod nonnulli sic exponunt. q. d. Ptolemenses indignè ferebant quædam ab Antiocho concessa Iudæis, ob quæ ipsi Ptolemenses voluerant fœdera pacis irrita facere. Sed hic sensus non consentit cum Latina vulgata, quæ planè metum rumpendi fœderis Iudæis attribuit. q.d. Ptolemenses indignabantur hoc fœdus ab Antiocho cum Iudæis initum, ac præsertim Iudæ Machabæo, quasi proregi se ab eo subiectos fuisse, eò quòd metuerent ne Iudas, & Iudæi iam potentiores facti insolescerent, ac fœdus cum rege initum abrumperent, atque sese quoque & vicinas regiones, vtpote iam Iudæ subditas, secum eidem rebellare compellerent. Erant enim Ptolemenses Iudæorum hostes, vt patet ex eo quod ipsi Ionathan Iudæ fratrem per proditionem captum cum suis occiderint, vt dictum est lib. 1. c. 12. 48. VERS. 25.

TVNC ASCENDIT LYSIAS TRIBVNAL (quasi suggestum altum, & eleuatum, ex quo ab omnibus videri, & audiri posset) ET EXPOSVIT RATIONEM cur hoc fœdus initum esset, scilicet quòd expediret, tam regi, quàm ipsis, cum Iuda, & Iudęis, vtpote viris fortissimis, felicissimis, iustissimis, & fidelissimis pacem colere, itaque POPVLVM tumultuantem SEDAVIT. VERS. 26.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEmetrius occiso Lysia, & Ant. Eupatore suadente Alcimo proditore mittit Nicanorem cum magno exercitu contra Iudam, & Iudæos; sed is fœdus cum Iuda init: ægrè id fert Demetrius, iubetq; vt Judam vinctum ad se mittat, Judas id præsentiens in locum tutum sese recipit; mox Nicanor iram in Iudam conceptam in Raziam magni nominis virum euomit. Sed Razias trina ratione mortem violentam sibi infert, ne in eius manus incidat.

1. SEd post triennii tempus, cognouit Iudas, & qui cum eo erant, Demetrium Seleuci, cum multitudine valida, & nauibus, per portum Tripolis ascendisse ad loca opportuna, 2. & tenuisse regiones aduersus Antiochum, & ducem eius Lysiam. 3. Alcimus autem quidam, qui summus sacerdos fuerat, sed voluntarie coinquinatus est temporibus commistionis, considerans nullo modo sibi esse salutem, neque accessum ad altare, 4. venit ad regem Demetrium, centesimo quinquagesimo anno, offerens ei coronam auream, & palmam, super hæc & thallos, qui templi esse videbantur. Et ipsa quidem die siluit. 5. Tempus autem opportunum dementiæ suæ nactus, conuocatus à Demetrio ad consilium, & interrogatus quibus rebus & consiliis Iudæi nitentur, 6. respondit: Ipsi qui dicuntur Assidæi Iudæorum, quibus præest Iudas Machabæus, bella nutriunt, & seditiones mouent, nec patiuntur regnum esse quietum: 7. nam & ego defraudatus parentum gloria (dico autem summo sacerdotio) huc veni: 8. primò quidem vtilitatibus regis fidem seruans, secundò autem etiam

etiam ciuibus consulens: nam illorum prauitate vniuersum genus nostrum non minimè vexatur. 9. Sed oro his singulis, ô rex, cognitis, & regioni, & generi, secundùm humanitatem tuam peruulgatam omnibus prospice: 10. nam, quamdiu superest Iudas, impossibile est pacem esse negotiis. 11. Talibus autem ab hoc dictis, & ceteri amici, hostiliter se habentes aduersus Iudam, inflammauerunt Demetrium. 12. Qui statim Nicanorem præpositum elephantorum ducem misit in Iudæam: 13. datis mandatis, vt ipsum quidem Iudam caperet, eos verò, qui cum illo erant, dispergeret, & constitueret Alcimum maximi templi summum sacerdotem. 14. Tunc gentes, quæ de Iudæa fugerant Iudam, gregatim se Nicanori miscebant; miserias & clades Iudæorum, prosperitates rerum suarum existimantes. 15. Audito itaque Iudæi Nicanoris aduentu, & conuentu nationum, conspersi terra rogabant eum, qui populum suum constituit, vt in æternum custodiret; quique suam portionem signis euidentibus protegit. 16. Imperante autem duce, statim inde mouerunt, conueneruntque ad Castellum Dessau. 17. Simon verò frater Iudæ commiserat cum Nicanore: sed conterritus est repentino aduentu aduersariorum. 18. Nicanor tamen audiens virtutem comitum Iudæ, & animi magnitudinem, quam pro patriæ certaminibus habebant, sanguine iudicium facere metuebat. 19. Quamobrem præmisit Posidonium, & Theodotium, & Matthiam, vt darent dextras atque acciperent. 20. Et cùm diu de his consilium ageretur, & ipse dux ad multitudinem retulisset, omnium vna fuit sententia amicitiis annuere. 21. Itaque diem constituerunt, qua secretò inter se agerent: & singulis sellæ prolatæ sunt, & positæ. 22. Præcepit autem Iudas armatos esse locis opportunis, ne fortè ab hostibus repentè mali aliquid oriretur: & congruum colloquium fecerunt. 23. Morabatur autem Nicanor Ierosolymis, nihilque iniquè agebat, gregesque turbarum, quæ congregatæ fuèrant, dimisit, 24. Habebat autem Iudam semper charum ex animo, & erat viro inclinatus. 25. Rogauitque eum ducere vxorem, filiosque procreare. Nuptias fecit: quiete egit, communiterque viuebant. 26. Alcimus autem, videns charitatem illorum ad inuicem, & conuentiones, venit ad Demetrium, & dicebat, Nicanorem rebus alienis assentire, Iudamque regni insidiatorem successorem sibi destinasse. 27. Itaque rex exasperatus, & pessimis huius criminationibus irritatus, scripsit Nicanori, dicens, grauiter quidem se ferre de amicitiæ conuentione, iubere tamen Machabæum citiùs vinctum mittere Antiochiam. 28. Quibus cognitis, Nicanor consternabatur, & grauiter ferebat, si ea, quæ conuenerant, irrita faceret, nihil læsus à viro: 29. sed, quia regi resistere non poterat, opportunitatem obseruabat, qua præceptum perficeret. 30. At Machabæus, videns secum austeriùs agere Nicanorem, & consuetum occursum ferociùs exhibentem, intelligens non ex bono esse austeritatem istam: paucis suorum congregatis, occultauit se à Nicanore. 31. Quòd cùm ille cognouit fortiter se à viro præuentum, venit ad maximum & sanctissimum templum: & sacerdotibus solitas hostias offerentibus, iussit sibi tradi virum, 32. quibus cum iuramento dicentibus nescire se vbi esset qui quærebatur, extendens manum ad templum 33. iurauit, dicens: Nisi Iudam mihi vinctum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam, & altare effodiam, templum hoc Libero patri consecrabo. 34. Et his dictis abiit; Sacerdotes autem protendentes manus in cælum, inuocabant eum, qui semper propugnator esset gentis ipsorum, hæc dicentes: 35. Tu Domine vniuersorum, qui nullius indiges, voluisti templum habitationis tuæ fieri in nobis. 36. Et nunc Sancte Sanctorum omnium Domine, conserua in æternum impollutam domum istam, quæ nuper mundata est. 37. Razias autem quidam de senioribus ab Ierosolymis delatus est Nicanori, vir amator ciuitatis, & benè audiens: qui pro affectu pater Iudæorum appellabatur. 38. Hic multis temporibus continentiæ propositum tenuit in Iudaismo, corpusque & animam tradere contentus pro perseuerantia. 39. Volens autem Nicanor manifestare odium, quod habebat in Iudæos, misit milites quingentos, vt eum comprehenderent, 40. - purabat enim, si illum decepisset, se cladem Iudæis maximam illaturum, 41. Turbis autem irruere in domum eius, & ianuam disrumpere, atque ignem admouere cupientibus, cum iam comprehenderetur, gladio se petiit; 42. eligens nobiliter mori potius, quàm subditus fieri peccatoribus, & contra natales suos indignis iniuriis agi. 43. Sed, cùm per festinationem non certò ictu plagam dedisset, & turbæ intra ostia irrumperent, recurrens audacter ad murum, præcipitauit se ipsum viriliter in turbas: 44. quibus velociter locum dantibus casui eius, venit per mediam ceruicem: 45. & cùm adhuc spiraret, accensus animo, surrexit: & cùm sanguis eius ma-

gno fluxu defluëret, & grauissimis vulneribus esset saucius; cursu turbam pertransiit: 46. & stans supra quamdam petram præruptam, & iam exsanguis effectus, complexus intestina sua vtrisque manibus proiecit super turbas, inuocans dominatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet: atque ita vitâ defunctus est,

HOc caput & sequens connexum est cum cap. 7. lib. 1.

VERS. 1. SED POST TRIENNII TEMPVS] id est tertio anno à morte Ant. Epiphanis, puta anno 150. Græcorum, vt dicitur v. 4. Supponit enim Auctor huius libri 2. Ant. Epiphanem defunctum esse anno 148. Græc. licet enim mortuus sit anno 149. iuxta computum Iudaicum, tamen annus hic 149. erat 148. iuxta computum Antiochenum, vt dixi superiùs, ac consequenter annus hic 150. Græc. iuxta computum Antiochenum erat 151. iuxta computum Iudaicum.

DEMETRIVM SELEVCI] Seleucus hic erat senior Antiochi magni filius: iunior verò filius eiusdem erat Ant. Epiphanes. Quare Demetrio vtpote senioris fratris filio debebatur regnum Asiæ, & Syriæ. Demetrius ergo Romæ obses, audiens patruum suum Ant. Epiphanem vitâ functum, petiit B à Romanis licentiam redeundi ad suos, regnumque iure sibi debitum occupandi. Verùm Romani illam ei negarunt, eò quòd eum magis metuerent, quàm Eupatorem Epiphanis filium, vtpote puerum. Quare Demetrius clam Româ aufugiens venit in Syriam, vbi à suis in regem coronatus, occisis Eupatore & Lysia, regnum occupauit, vti dixi l. 1. c. 7.

VERS. 3. ALCIMVS AVTEM. De hoc Alcimo Pseudopontifice, & proditore dixi l. 1. c. 7. v. 7. SED VOLVNTARIE COINQVINATVS EST TEMPORIBVS COMMISTIONIS, cùm scilicet Ant. Epiphanes iuberet Iudæos misceri Gentilibus, & à Iudaismo ad Gentilismum apostatare; tunc apostatauit & Alcimus: quare CONSIDERANS NVLLO MODO SIBI ESSE SALVTEM NEQVE ACCENSVM AD ALTARE] tum quia Iudæi eum vt apostatam à templo exclusissent, tum quia Iudas Machabæus iam fungens Pontificatu, & Principatu nullo modo Alcimum quasi æmulum passus fuisset. Quocirca Alcimus rogauit Demetrium, vt Nicanorem contra Iudam mitteret, itaque sibi Pontificatum conferret.

VERS. 4. OFFERENS EI CORONAM AVREAM (quâ nouo regi Demetrio nouum regnum gratulabatur) ET PALMAM, qua eidem victoriam contra Iudam, cæterosque hostes apprecabatur, ET THALLOS, id est ramos ex olea arbore quibus pacem flagitabat: olea enim symbolum est pacis, sed hæc sacrilegus abstulerat è templo: vnde sequitur: QVÆ TEMPLI ESSE VIDEBANTVR. porrò hi rami, & palmæ æquè ac corona erant ex auro fabrefactæ.

VERS. 6. IPSI QVI DICVNTVR ASSIDÆI (Quinam hi fuerint dixi lib. 1. c. 7. v. 13.) QVIBVS PRÆEST IVDAS MACHABÆVS] Hinc patet Iudam religione, & pietate fuisse Assidæum, imò Assidæorum primatem, & principem.

VERS. 18 NICANOR TAMEN AVDIENS VIRTVTEM COMITVM IVDÆ &c. SANGVINE IVDAICVM FACERE METVEBAT] id est prælio decertare, itemque armis definire metuebat: timebat enim à Iudæis inci, & cædi: quare legatos ad eum pacis causâ misit, pacemque cum eo iniit.

HABEBAT AVTEM SEMPER CHARVM IVDAM EX ANIMO] Græcè ἐν προσώπου, id est, *in facie*. q. d. Nicanor semper habebat Iudam præ oculis quasi sibi amicum, & familiarem. A VERS. 24

ET ERAT VIRO INCLINATVS] id est propensus, & beneuolus in Iudam. Aliqui contrariè explicât τὸ *in facie*. q. d. Nicanor exteriùs simulabat se amicum Iudæ; sed interiùs eum vt Ducem belli fortissimum, cui æquari non posset, oderat, ideoque; suadebat ei vxorem ducere, vt per eam effeminaretur, & spiritus bellicos deponeret; sicut Samson per suam Dalilam effeminatus est, & fortitudine spoliatus. Verùm hic sensus repugnat vulgatæ, quæ ait: *Habebat charum Iudam ex animo.*

ROGAVITQVE EVM (Iudam) VXOREM DVCERE, FILIOSQVE PROCREARE] vt prolem sibi similem procrearet, in eamque suam fortitudinem, & virtutem bellicam transfunderet: nam vt ait Lyricus:

Fortes creantur fortibus & bonis,
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquila columbam.

in Horat. l. 4. carm. ode 3. Gorionides addit Iudam ex vxore filium masculum genuisse; sed ille videtur mox interiisse æquè ac Iudas, qui sequenti anno in prælio occubuit; nam nulla filii eius in Scripturâ fit mentio.

COMMVNITERQVE VIVEBANT] scilicet Iudas, & Nicanor sibi mutuo erât familiares. Aliter Serarius Græcum ἐγάμησεν ἐυσέβησεν, ἐκοινώνησε βίᾳ vertit, communem egit vitam, siue *cõmuniter viuebat*, scilicet Iudas. q. d. Iudas nil habebat propriũ; C sed quasi Assidæus, siue Essenus cum sociis viuebat in communi, vti nunc viuunt religiosi,

ALCIMVS AVTEM &c. q. d. Alcimus Iudæ æ- VERS. 26
mulus apud Demetrium regem accusauit Nicanorem, quod cum hoste suo Iuda fœdus iniisset, eumque REGNI INSIDIATOREM SVCCESSOREM (Græcè διάδυχον, id est vicarium) SIBI (qui scilicet loco suo castris præesset) DESTINASSET] vnde iratus Demetrius iussit Nicanori, vt Iudam caperet, captumque ad se mitteret; Iudam enim regno suo insidiari.

FORTITER (Græcè *generosè*) SE A VIRO (Iuda) PRÆVENTVM] Generosi enim est prudenter præuidere insidias futuras, & pericula, eaque præca- D uere, ac se suaque in tuto collocare, vti fecit hic Iudas.

RASIAS AVTEM QVIDAM DE SENIORIBVS VERS. 37
(id est vnus è Senatoribus, & primoribus Ieroso-lymitanis) QVI PRO AFFECTV (pro amore in suos ciues & patriam) PATER IVDÆORVM APPELLABATVR:

HIC MVLTIS TEMPORIBVS CONTINENTIÆ VERS. 38
PROPOSITVM TENVIT IN IVDAISMO] *Continentiæ*, scilicet ab vxore, id est castitatis, aut cælibatus, ita aliqui. Aut potiùs cõtinentiæ, scilicet in vera Dei fide, & cultu. q. d. Razias semper etiam in persecutione continuit se in Iudaismo, & auita religione, nec se cum multis ab ea ad Gentilismum

sub

sub Epiphane apostatantibus commiscuit: Hoc enim significat Græcum ἀμιξίας, id est incommistionis: & hoc notat *το propositum continentiæ tenuit in Iudaismo*, nimirum perseuerantiam constantem vsque ad mortem in Iudaismo. vnde id ipsum mox explicans subdit: CORPVSQVE ET ANIMAM TRADERE CONTENTVS PRO PERSEVERANTIA in auita Iudæorum religione. Addit Gorionides Raziam professione fuisse Assidæum.

VERS.40 PVTABAT ENIM SI ILLVM DECEPISSET] Salianus censet legendum *cepisset*, Græcè enim est σιλαβών, id est *si illum comprehendisset*.

VERS.42 ELIGENS NOBILITER (Græcè γενναίως, id est generosè) MORI POTIVS QVAM SVBDITVS FIERI PECCATORIBVS, ET CONTRA NATALES SVOS (natus ergo fuit Razias nobilibus parentibus) INDIGNIS INIVRIIS AGI] Græcè, *Et propria nobilitate indignè contumeliis affici*. Hic fuit sensus Raziæ. vti fuit aliorum nobilium huius sæculi, qui generosum putant mori potiùs, quàm ludibria indigna pati. Verùm alius est sensus fidelium & Christianorum, præsertim Apostolorũ, & martyrum, de quibus proinde dicitur Actor. 5. *Ibant Apostoli gaudentes à conspectu Concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati*.

VERS.44 VENIT PER MEDIAM CERVICEM] Græcè per medium ventrem q, d. cecidit in terram non prono capite, sed in ventrem, ita vt mediam ceruicem ad humum allideret. Razias ergo trinâ morte se confecit: primò enim gladio se confodit, secundò ex muro se præcipitauit; tertiò ambabus manibus viscera in turbam proiecit.

Quæres. An Razias occidendo se peccarit? Suppono ex communi sententia S. August. Lactantii, S. Thomæ, cæterorumque Ecclesiæ Doctorum non licere homini se occidere ad vitandam infamiam, violationem pudicitiæ, peccandi periculum, aliamuè ob causam. Ratio à priori est quòd Deus solus sit vitæ nostræ dominus, qui vt eam dedit, sic & repetit, recipitque quando ei libuerit. Quare iniuriam Deo facit, qui se occidit, quia rem Deo propriam, puta vitam suam illi eripit. Vide S. Aug. l. 1. de ciuit. à c. 20. vsque ad 24.

Hoc quoad thesin; nunc ad hypothesin descendamus, & disquiramus an Razias hic & nunc se occidendo peccarit, an non?

Primò S. Aug. l. 2. contra epist. Gaudentii c. 23. magis propendet eò, vt censeat eum peccasse, præsertim ob Circumcelliones, qui Raziæ exemplum imitantes se ipsos necabant, quasi hoc esset honestum, imò quoddam martyrium. Quare laudari quidem hic Raziam à probitate, continentia, auctoritate, & amore patriæ, non tamen a sui occisione. *Humilitatem*, inquit, *inter manus inimicorum nõ valens ferre non planè sapientiæ, sed insipientiæ dedit exemplum, non Christi martyribus, sed Donati Circumcellionibus imitandum*. Et inferiùs: *Vnde illi tanquam homini subrepsit humilitatis impatientia, vt priùs mori vellet, quã hostibus subiici. Dictũ est, quod elegerit nobiliter mori: melius vellet humiliter; sic enim vtiliter. Illis autẽ verbis historiã gentium laudare consueuit, sed viros fortes huius sæculi, non martyres Christi. Dictũ est, quod se viriliter de muro præcipitauit in turbas, nec nos dicimus eum hoc fecisse maliebriter, quamquã vos, qui multũ exemplo isto profecistis, etiã feminas vestras hoc facere docuistis. Sed fatemur etiam ipsas hoc non facere muliebriter, sed viriliter, non tamen salubriter, quia nõ fideliter*. Secundò Franc. de Vict. Relect. de Homicidio, & S. Thomas respondet Raziam non peccasse, eò quòd ex Spiritus S. instinctu voluntariam sibi mortem conscierit. Sed huius instinctus nulla hic apparet scintilla, præsertim, quia non solet Spiritus S. inspirare, vt quis se occidat ad vitandam ludibrii infamiam, vti fecit hic Razias: [hoc enim in se inhonestum, & illicitum est.

Tertiò ergo dico Raziam hic à peccato excusari per ignorantiam inculpatam, quâ ignorabat sui occisionem tali casu esse illicitam, imò ipse eam licitam, honestam, nobilem, & generosam esse arbitrabatur, vt dicitur v. 42. Sicut enim olim multi veterum tam philosophorum, quàm Doctorum Ecclesiæ putarunt mendacium quandoq; esse licitum, sic idem censuerunt de sui occisione. Hæc enim fuit sententia Stoicorum, quã sanctius inculcat Sen. ep. 12. 17. 24. 58. 59. 71. 78. Eadẽ indicat Cicero l. 1. ep. 12. & 22. ac Plinius. Eadem fuit sententia aliquorum Hebræorum apud Ioseph. l. 12. c. 5. Et l. 15. c. 3. Eadẽ fuit S. Hier. in c. 1. Ionæ versus finem, vbi sic ait: *Vnde in persecutionibus non licet propria perire manu absq; eo vbi castitas periclitatur*. vbi planè indicat quod in periculo castitatis liceat seipsum occidere. Sic S. Ambr. l. 3. de Virg. ante medium, & Euseb. l. 8. hist. c. 11. & 17. & Palladius in Lausiaca c. 150. laudant feminas, quæ se occiderũt ne violarentur. Neq; id tribuunt diuinæ inspirationi, sed laudant factum tanquam honestum ob talẽ finem. Simili modo S. Soto excusat S. Apolloniam l. 5. de Iustitia quæst. 1. a. 5. in fine; Nam se occidere ob patriæ salutem, aut pudicitiæ custodiam nõ est ita euidens esse malum quin inculpatè possit ignorari, & putari esse licitum, vt putarunt viri doctissimi iam citati, quos secutus Cato Romanorum sapientissimus seipsum occidit, ne Cæsari victori se dedens foret ludibrio. Sic ergo & Razias per ignorantiam excusandus videtur à peccato præsertim, quia ipse erat quasi caput Senatus, & princeps Israelis: vnde ludibria illi ab Antiocho irroganda Senatui, & toti Israeli irrogata fuissent; maluit ergo mori, quàm se totumque Israelem iniuriis, & ludibrio regis idololatræ exponere. Adde potuisse regem fingere Raziam à Iudaismo apostatasse, & ad suam idololatriam apostatasse, quæ res multos Iudæorum commouisset, vt eius exemplum sequerentur, & apostatarent. Insuper poterat metuere Razias, ne acerbitate tormentorum victus cederet Antiocho, & verè à fide apostataret, quod ingens fuisset toti Israeli scandalum. Quare prudenter videbatur sibi facturus, si hæc omnia pericula, & damna voluntariâ morte abscinderet. Sic in Historiis Indicis apud Hier. Osorium lib. 8. de gestis Eman. post initium legimus Ioannem Machiadum Lusitanum virum fidelem duos filiolos suos ex pietate occidisse, vt eos periculo Mahometismi, indeq; damnationis æternæ eriperet. Iam enim capiendi erant à Mahometanis, & ab eis in perfidia sua educandi. ita Raziam per ignorantiam excusat Less. l. 2. de iustitia c. 9. dubio 6. num. 23. Idque confirmatur ex eò quòd Razias hic à virtute, & probitate eximia commendetur, qui vtique non se occidisset, nisi id putasset esse licitum, imò honestum, & generosum. Vnde & exspirans v. 46. actum fidei, & spei in Deum elicuit, *inuocans dominatorem vitæ ac spiritus, vt hæc illi iterum redderet* in beata resurrectione.

Suppositâ hac Raziæ ignorantia heroicus fuit hic eius actus fortitudinis quo se pro honore patriæ,

Cornel. in libros Machab.

triæ, & auita religione conſeruanda occidit, ideoqué v.42. de eo dicitur, *eligens nobiliter mori*. Longè enim difficilius eſt ſeipſum occidere, quàm necem ab alio illatam ſuſtinere, quare poſitâ ignorantiâ quod eo caſ[illegible]eat ſeipſum occidere, Razias ſummum fortitudinis actum ſe non ſemel, ſed tertiò feriendo & interimendo elicuit. Natura enim ſummè amat ſe ſuamque vitam: quare generoſiſſimæ fortitudinis eſt hunc naturæ affectum tranſcendere, ac ſponte pro Deo vitam ponere.

Hinc diſcant fideles quam fortiter tormenta, & mortem pro fide, & pietate inflicta ſuſtinere debeant. Si enim Razias Iudæus obſcuram habens reſurrectionis fidem & ſpem, ſeipſum pro ea occidit, cur non Chriſtianus poſt Chriſti aliorumque reſurgentium exempla necem pro illo irrogatam vltro amplectatur, cum certus ſit ſe per illam ad beatam, & æternam vitam tranſmitti? Fixum enim eſt illud Chriſti oraculum, pariter & promiſſum *Qui perdiderit animam* (vitam) *ſuam propter me, inueniet eam.* Matt. 10.39. Rurſum cur non concupiſcentiam, & carnem ſuam mortificet, quam per mortificationem credit viuificandam, & liberandã in cœlis? mortificatio enim eſt quaſi viua quædam mors, qua homo carnales appetitus in ſe viuos per ſerium voluntatis contrariæ propoſitum abdicat, & reſecat. Vnde hanc reſecationem ad viuum ſentit, doletque perinde ac ſi dens ſibi euelleretur. Audi S. Amb. lib. 3. de virgin. miris elogiis celebrantem S. Pelagiam virginem quindecim annorum, quæ ſe cum matre, & ſororibus in flumen iniecit, merſitque ne violaretur: *Conſertis manibus, tanquam choros ducerent, in medium progrediuntur alueum, vbi vnda torrentior, vbi profundum abruptius illò veſtigia dirigentes. Nulla pedē retulit, nulla ſuſpendit inceſſum, nulla tentauit vbi greſſum figeret: anxiæ cum terra occurreret, offenſæ vado, lætæ profundo. Videres piam matrem ſtringentem nodo manus, gaudere de pignore, timere de caſu, ne ſibi filias vel fluctus auferret. Has tibi, inquit, hoſtias Chriſte immolo, præſides virginitatis, duces caſtitatis, comites paſsionu.* Porrò Eccleſia has feminas, quæ ſe pro caſtitate tuenda occiderunt, colit vt martyres, quia ipſe ad hoc quaſi compulſæ fuerant. Vnde cùm ipſæ in eo facto non peccauerint, ſecundùm moralem æſtimationem cenſentur ab ipſis perſecutoribus occiſæ, & ſic ſunt martyres. Si quis idem dicere velit de Razia non repugnabo.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nicanor ſuperbè contemnens Deum, inuadit Iudam, & Iudæos: Iudas viſione Oniæ, & Ieremiæ dantis ſibi gladium animatus, animat milites; quare Nicanorem proſternit. eiuſque caput & manum muro ex aduerſo templi ſuſpendit, ac linguam blaſphemam diſſectam auibus vorandum proiicit. Denique Iudæi Deo canunt Epicinion, & feſtum quotannis pro gratiarum actione die 13. Adar celebrandum inſtituunt.

1. Nicanor autem, vt comperit Iudam eſſe in locis Samariæ, cogitauit cum omni impetu die ſabbati committere bellum. 2. Iudæis verò, qui illum per neceſſitatem ſequebantur, dicentibus: Ne ita ferociter & barbarè feceris, ſed honorem tribue diei ſanctificationis, & honora eum, qui vniuerſa conſpicit: 3. ille infelix interrogauit, ſi eſt potens in cælo, qui imperauit agi diem ſabbatorum? 4. Et reſpondentibus illis, Eſt Dominus viuus ipſe in cælo potens, qui iuſſit agi ſeptimam diem. 5. At ille ait: Et ego potens ſum ſuper terram, qui impero ſumi arma, & negotia regis impleri. Tamen non obtinuit vt conſilium perficeret. 6. Et Nicanor quidem cum ſumma ſuperbia erectus, cogitauerat commune trophæum ſtatuere de Iuda. 7. Machabæus autem ſemper confidebat cum omni ſpe auxilium ſibi à Deo affuturum. 8. & hortabatur ſuos ne formidarent ad aduentum nationum, ſed in mente haberent adiutoria ſibi facta de cælo, & nunc ſperarent ab Omnipotente ſibi affuturam victoriam. 9. Et allocutus eos de lege & prophetis, admonens etiam certamina quæ fecerant priùs, promptiores conſtituit eos: 10. & ita animis eorum erectis, ſimul oſtendebat Gentium fallaciam, & iuramentorum præuaricationem. 11. Singulos autem illorum armauit, non clypei & haſtæ munitione ſed ſermonibus optimis, & exhortationibus, expoſito digno fide ſomnio, per quod vniuerſos lætificauit. 12. Erat autem huiuſcemodi viſus: Oniam, qui fuerat ſummus ſacerdos, virum bonum & benignum, verecundum viſu, modeſtum moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus ſit, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorum: 13. Poſt hoc appariuiſſe & alium virum ætate & gloria mirabilem, & magni decoris habitudine circa illum: 14. Reſpondentem verò Oniam dixiſſe: Hic eſt fratrum amator, & populi Iſrael: hic eſt, qui multum orat pro populo, & vniuerſa ſancta ciuitate, Ieremias propheta Dei. 15. Extendiſſe autem Ieremiam dextram, & dediſſe Iudæ gladium aureum, dicentem: 16. Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi

puli mei Israel. 17. Exhortati itaque Iudæ sermonibus bonis valdè, de quibus extolli posset impetus, & animi iuuenum confortati, statuerunt dimicare & confligere fortiter, vt virtus de negotiis iudicaret; eò quòd ciuitas sancta & templum periclitarentur. 18. Erat enim pro vxoribus, & filiis, itemque pro fratribus, & cognatis, minor sollicitudo: maximus verò & primus pro sanctitate timor erat templi, 19. sed & eos qui in ciuitate erant, non minima sollicitudo habebat pro his qui congressuri erant. 20. Et, cum iam omnes sperarent iudicium futurum, hostesque adessent, atque exercitus esset ordinatus, bestiæ equitesque opportuno in loco compositi, 21. considerans Machabæus aduentum multitudinis & apparatum varium armorum, & ferocitatem bestiarum, extendens manus in cælum, prodigia facientem Dominum inuocauit, qui non secundùm armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam. 22. Dixit autem inuocans hoc modo: Tu Domine, qui misisti angelum tuum sub Ezechia rege Iuda, & interfeciſti de castris Sennacherib centum octogintaquinque millia: 23. & nunc dominator cælorum, mitte angelum tuum bonum ante nos, in timore & tremore magnitudinis brachii tui, 24. vt metuant qui cum blasphemia veniunt aduersus sanctum populum tuum. Et hic quidem ita perorauit. 25. Nicanor autem, & qui cum ipso erant, cum tubis & canticis admouebant. 26. Iudas verò, & qui cum eo erant, inuocato Deo, per orationes congressi sunt: 27. manu quidem pugnantes, sed Dominum cordibus orantes, prostrauerunt non minus triginta quinque millia, præsentiâ Dei magnificè delectati, 28. Cùmque cessassent, & cum gaudio redirent, cognouerunt Nicanorem ruisse cum armis suis. 29. Facto itaque clamore; & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant, 30. Præcepit autem Iudas, qui per omnia corpore & animo mori pro ciuibus paratus erat, caput Nicanoris, & manum cum humero abscissam, Ierosolymam perferri. 31. Quò cum peruenisset, conuocatis contribulibus, & sacerdotibus ad altare, accersiit & eos qui in arce erant. 32. Et ostenso capite Nicanoris, & manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnificè gloriatus est. 33. Linguam etiam impii Nicanoris præcisam iussit particulatim auibus dari: manum autem dementis contra templum suspendi. 34. Omnes igitur cæli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum suum incontaminatum seruauit. 35. Suspendit autem Nicanoris caput in summa arce, vt euidens esset & manifestum signum auxilii Dei. 36. Itaque omnes communi consilio decreuerunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire: 37. habere autem celebritatem tertiadecima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca, pridie Mardochæi diei. 38. Igitur his erga Nicanorem gestis, & ex illis temporibus ab Hebræis ciuitate possessa, ego quoque in his faciam finem sermonis. 39. Et si quidem benè, & vt historiæ competit, hoc & ipse velim: sin autem minùs dignè, concedendum est mihi. 40. Sicut enim vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est: alternis autem vti, delectabile: ita legentibus, si semper exactus sit sermo, non erit gratus. Hic ergo erit consummatus.

VERS. 1. NICANOR &c. COGITAVIT CVM OMNI IMPETV DIE SABBATI COMMITTERE BELLVM] quia præsumebat Iudæos ob quietem religiosam sabbathi à Deo præceptam eo die non pugnaturos; sed permissuros se occidi.

VERS. 5. AT ILLE AIT: ET EGO POTENS SVM SVPER TERRAM QVI IMPERO SVMI ARMA] in sabbatho. Vide hic Nicanoris blasphemum factum, quo se Deo æquat, q. d. Deus in suo cælo imperet, sed ego impero in terra, iubeoque vos ô Iudæi, quos ego coëgi mea castra sequi, die sabbathi pugnare contra Iudam, & Iudæos contribules vestros: qua blasphemia Iudæorum se sequentium iram accendit, vt illi obedire nollent, ac Dei indignationem in se concitauit, vt à Iuda cæderetur, truncaretur, & suspenderetur: videbatur enim Deum è cælo ad duellandum secum in terra prouocasse.

Athei Duces sua arma faciunt numina. Exempla.

Simili fastu Mezentius Atheus apud Virgil. 10. Æneid detonat:

Cornel. in Libros Machab.

A *Dextra mihi Deus, & telum, quod missile libro,*
Nunc adsint.

Quod de Capaneo Statius lib. 2. Thebaidos:

Virtus mihi numen & ensis.

& iterum de Capaneo lib. 10.

Ades mihi dextera tantùm:
Tu præses belli, & ineuitabile numen,
Te voco, te solum superum contemptor adoro.

Cæneus hastam suam inter Deos numerari iussit, & per illam iuramentum concipi; vnde prouerbium *Cænei hasta*: & apud Plutarchum in Pelopida Alexander tyrannus hastam, quâ Poliphronem occidit sacram esse voluit, coronis ornauit, & quasi Deum sacrificiis, id est diuinis honoribus prosecutus est. Sic de Nabuchodonosor ait Habacuc c. 1. 16. *Propterea immolauit sagenæ suæ, & sacrificauit reti suo*: ubi sagenam, & rete vocat eius vires, arma & exercitus. Hæc enim ipse colebat vt sua numina, quasi quæ ipsi tot gentes subegerant.

TAMEN NON OBTINVIT] eò quòd Iudæi ipsi resiste-

resisterent, nollentque sabbatho contra Iudam, & Iudæos pugnare. A

VERS. 9 ET ALLOQVTVS EOS DE LEGE ET PROPHETIS] q.d. proferens sententias ex S. Script. quibus Deus Iudæis ritè se colentibus, & inuocantibus victoriam promittit Deuter. 28. & alibi.

VERS. 11 SINGVLOS AVTEM ILLORVM ARMAVIT NON CLYPEI ET HASTÆ MVNITIONE (vtpote quibus iam erant armati & muniti) SED SERMONIBVS OPTIMIS, ET EXHORTATIONIBVS] Certum enim est eos non inermes, sed armatos prodiisse in prælium.

EXPOSITO DIGNO FIDE SOMNIO PER QVOD VNIVERSOS LÆTIFICAVIT] Pro ὑπέρ τι, id est *per quod*, Romana habet ὕπαρ τι, id est *vera visio*, quæ non tam somnium quàm ipsa veritas erat. Sic Homerus Illiad ρ. ait: κδε ὄναρ οὐκ ὕπαρ, id est non somnium inane, & falsum, sed solidum & verum. Ex quo quis opinari posset verè Iudam oculis suis vidisse Oniam, & Ieremiam, ac ab eo realiter accepisse gladium aureum. Verius tamen est contrarium, scilicet hæc omnia per visionem tàtùm imaginariam obiecta fuisse menti Iudæ: hoc enim significat vox ὄνειρον, id est somnium. Deinde quia si verè accepisset gladium, vtique eum commilitonibus suis ad eos animandos ostendisset, quod tamen fecisse non legitur. ita Sanchez. B

VERS. 12 ONIAM QVI FVERAT SVMMVS SACERDOS] Onias hic cognomento sanctus notus fuerat Iudæ: vnde eum ex facie & visu Iudas agnouit. Nam Onias ante vndecim annos Pontifex fuerat, sed à fratre suo Iasone emente Pontificatum ab Ant. Epiphane extrusus, ac deinde ab Andronico suasu Menelai occisus fuerat anno Græc. 40. vt dictum est c. 4. v. 34. Visus est ergò Iudas in somnio sibi videre Oniam sanctum, & zelosum Pontificem orantem pro se, totoque Israele. C

Quæres, An sicut animæ patrum in limbo, sic & animæ in purgatorio orent pro nobis? Affirmant Richar. in 4. dist. 45. ar. 7. q. 3. ad 3. Gabriel in Canonem lectione 58. circa finem, Ioannes de Medina Cod. de Pœnit. tr de Orat. in quæst. speciali. Negant S. Thomas in 4. dist. 15. qu. 4. art. 5. q. 2. & in 2. 2. q. 83. à 4. ad 3. & art. 9. ad 2. & ar. 11. ad 3. Alensis 4. p. q. 92. mem. 1. ar. 3. Abul. in Matthæũ c. 6. q. 87. S. Antoninus 4. p. tit. 5. c. 8. §. 2. Sylvest. verbo Oratio §. 3. Nauarr. super c. quando. Ratio est, quòd animæ illæ non cognoscant orationes nostras, quodque sint in carcere ad patiendum pro suis culpis, non ad orandum pro alijs. vnde otiosum & inordinatum videtur eas inuocare. Quare Franc. Victoria Relect. de Magia n. 17. improbat morem quorundam, qui in angustijs inuocant animas purgatorij. Sed Alphonsus Mendoza quæst. 6. scholast. pag. 846. censet sanctum ac vtile esse eas inuocare. Nam, inquit, siue quamdiu sunt in purgatorio orare pro nobis valeant, siue non valeant, certè cùm inde exeunt, & in cælum perueniunt, tunc preces fundunt, ac orant pro ijs, qui se eis commendauerunt, ac eas suffragijs & precibus iuuerunt. Adde Angelos, qui animas in purgatorio visitant, & solantur, posse eis preces viuentium nunciare, nec passio pœnæ eas oratione impedit, quia pœnas has magna patientia, humilitate & resignatione sufferunt, Deumque assiduè amant & laudant. Vtilius tamen, certiusq; est inuocare sanctos in cælo cum Deo regnantes; tum quia ipsi preces ad se fusas Deo reuelante certò cognoscunt; D hoc enim ad eorum statum pertinet: tum quia Deum vident, illique sunt in amore, & honore: vnde ab eo impetrant, quæ volunt: tũ quia sunt in statu beatitudinis, ac regno, & gloria cælesti triumphantes. vnde ad eorum decus pertinet, vt à nobis inuocentur, nostrisque ærumnis opitulentur. Vide Franc. Suarez l. 1. de Orat. in communi c. 10. in fine, vbi ait probabile esse Angelos custodes preces nostras perferre ad animas Purgatorij. Quare si quis eas inuocat, inquit, piè credens ab illis audiri, nihil peccabit, quia operatur ex pia credulitate, & affectione, & nulli periculo se exponit, quia licet fortasse non ita sit, neque animæ illæ huiusmodi orationes percipiant, nihilominus oratio eius in sinum conuertatur. Et fortasse etiam verum est, animas illas; saltem cùm beatæ fiunt, cognoscere orationes omnes, toto illo tempore ad eas fusas, & eis moueri ad intercedendum in patria pro oratoribus suis. Quapropter, qui in hoc mundo orandi fructum, & deuotionem senserit, non videtur ab illo reuocandus.

VERS. 13 POST HOC APPARVISSE ET ALIVM VIRVM ÆTATE, ET GLORIA MIRABILEM, ET MAGNI DECORIS HABITVDINE CIRCA ILLVM] legi etiam potest habitudinem, quia in Græco est μεγαλο πρεπεσάτην ὑποχήν; excellenti magnificentia vndique adornatum, quæ gloria index meritorum erat sanctissimi prophetæ, & gloriæ, quæ illi in cælo debebatur.

VERS. 14 RESPONDENTEM VERÒ ONIAM. Hinc videtur quod Iudas non agnouerit Ieremiam, vtpote ante quadringentos annos vitâ functum: ideoque rogarit Oniam sibi notum quisnam esset ille vir adeo augustus, & venerabilis, ac Oniam respondisse: HIC EST FRATRVM AMATOR (Græcè φιλάδελφος) ET POPVLI ISRAEL: HIC EST QVI MVLTVM ORAT PRO POPVLO, ET VNIVERSA SANCTA CIVITATE: IEREMIAS PROPHETA DEI. | Præ Isaia, Amos, Iona, cæterisque prophetis apparuit Iudæ Ieremias, quia ipse ingenti zelo per 45. annos prophetans laborauit pro salute Israelis ad impediendum gentis suæ excidium, quod tamen ob scelerum eius enormitatem, & eò quòd suis oraculis, saniq; consilijs auscultare nollet, impedire non potuit, quin Ierusalem cum templo à Chaldæis caperetur, & cremaretur. Quocirca dura, & acerba plurima à Iudæis passus fuit Ieremias, quæ in ipsa eius prophetia explicui.

VERS. 16 ACCIPE SANCTVM GLADIVM (à sancto Deo, & à me benedictum vt pro sancta eius Ecclesia, fide, religione, sancta fortitudine depugnes) MVNVS A DEO, IN QVO DEIICIES ADVERSARIOS POPVLI MEI ISRAEL] Non verè, & realiter Ieremias dedit Iudæ gladium, vt dixi. Fuit enim hoc somnium, & symbolica visio, in quâ videbatur Iudæ, quod à Ieremia acciperet gladium, vt per eam Iudas cum socijs ad pugnam animarentur, & conciperent certam victoriæ spem, eò quòd Deus cum illis, & per illos pugnaret contra impium, infidelem & blasphemum Nicanorem. Sic & gladius hic fuit non ferreus, quo in bello homines vtuntur; sed aureus, vtpote cælestis, & diuinus. Quæ enim Dei sunt, aurea sunt: aurum enim pretiosissimum, & splendidissimum repræsentat nobis Deum, Deique dona augustissima.

Nota τὸ *gladium sanctum*, id est benedictum. Hic enim mos inualuit, vt Duces & milites curent ab Episcopis, & sacerdotibus sua vexilla, & arma benedici;

nedici; tum vt per Ecclesiæ præces, & benedictionem efficaciora sint ad victoriam; tum ad abigendas magicas artes, quibus sæpè hostes ope dæmonis se faciunt inuulnerabiles, vti nunc in bello Germanico experti sumus. Sic S. Ludouicus castra ducturus in terram sanctam vexillum ab Episcopo Parisiensi benedictum accepit. Idem fecêre cæteri duces illius expeditionis assectæ. Sic Italicus equis curruque suo à S. Hilarione benedictis. in Circensi certamine vicit aduersarium suum magicis Marnæ Dei sui artibus vtentem. Audi S. Hier. in eius vita: *Rogatus* (S. Hilarion) *à fratribus scyphũ fictilem quo bibere consueuerat, aqua iussit impleri eiq; tradi, quem cùm accepisset Italicus, & stabulũ, & equos, & aurigas suos, rhedam, carcerumq; repagula aspersit. Mira vulgi exspectatio: nam & aduersarius hoc ipsum irridens diffamauerat, & fautores Italici, sibi certam victoriam pollicentes, exultabant. Igitur dato signo hi aduolant, isti præpidiuntur; sub horum curru rotæ feruent, illi præteruolantium terga vix cernunt; clamor fit vulgi nimius, ita vt ethnici quoque ipsi concreparent. Marnas victus à Christo est.*

In Romano cæremoniali extat benedictio ensis, & militis. Habebant etiam Angli olim ritum cõsecrandi militem: cuius formam Ingulphus in sua historia describens, ait; *Anglorũ erat consuetudo, quod qui militiæ legitimè consecrandus esset, vespera præcedente diem suæ consecrationis ad Episcopum, vel Abbatem, vel Monachum, vel sacerdotem aliquem contritus & compunctus de omnibus suis peccatis confessionem faceret, & absolu[illegible]rationibus, & deuotionibus, & affectionibus deditus, in Ecclesia pernoctaret. In crastino quoque missam auditurus, gladium super altare offerret, & post Euangelium Sacerdos benedictum gladium collo militis cùm benedictione imponeret, & communicatus ad eandem Missam sacris Christi mysteriis denuo miles legitimus permaneret.*

Idem recenset noster Gretserus lib. de benedictionibus c. 49. vbi & ex Baronio recenset Alexandrum II. Pont. misisse vexilla benedicta ad Hermibaldum & ad VVilhelmum comitem Aquitaniæ, quibus ipsi hereticos, & Haraldum Angliæ inuasorem profligarunt. Vide eundem Gretserum l. 2. de Cruce c. 58. vbi ostendit olim integros exercitus in terram sanctam proficiscentes solere à Pontificibus benedici, & cruce signari, indeque expeditiones illas nuncupatas fuisse Cruciatas siue cruce signatorum. Multæ, inquit, olim expeditiones susceptæ sunt in Palæstinam pro asserenda terra sancta ex Mahometanorum tyrannide, hortatu potissimum & impulsu Summorum Pontificum. Vrbani II. Paschalis II. Lucii II. Eugenii III. Clementis III. Cælestini III. Honorii III. Gregorii IX, Ducibus Godefrido Bullionio, Conrado Cæsare, S. Ludouico Galliarum Rege, Frederico Imperatore, Philippo Rege Franciæ, Richardo Rege Angliæ, Andrea Rege Hungariæ; aliisque fortissimis, lectissimisq; Principibus & Heroibus, qui iustructissimos exercitus ducebant.

Omnes isti cruce insigniebantur, vt eò fidentiùs aduersus crucis hostes dimicarent, & ad omnia pericula crucis, & crucifixi amore promptiores essent. Extat in Romano Rituali precatio de benedictione crucis dari solitæ proficiscentibus in Palestinam defendendæ fidei Christianæ, & terræ sanctæ recuperandæ gratiâ. Quin & Constantinus Magnus signo Crucis è cælis accepto cum hoc lemmate, *In hoc signo vinces*, in labaro crucẽ insculpi eamque totis castris præferri iussit, vt iis quasi cælitus à Deo per crucem benedictis certam daret spem, omenque victoriæ, vti narrat Euseb. & alii in vita Constantini.

Tropol. Nota hic Deũ dum aliquem ad quodpiam officium seligit, eidem dare symbola, & instrumenta ad officiũ illud necessaria, & opportuna. Sic S. Paulus per visum apparuit S. Ioãni Chrysostomo, eique tradidit librum Euangelii vt hoc symbolo ipsum eiusdem prædicatorem post se eximium constitueret. Sic S. Ioannes Apostolus volumen oraculorum accipiens ab Angelo, creatus est propheta, vt futura sub Antichristo prædiceret Apoc. 10. 9. Sic Moses Exodi 4 17. per virgam accepit à Deo potestatem faciendi miracula & decem plagas, quibus percussit Pharaonẽ, & Ægyptios. Simili ratione, & modo Deus hic Iudæ tradidit gladium, vt Nicanorem & impios mactaret. Hinc & regibus cùm inaugurantur, datur gladius vt Ecclesiam, religionem, & iustitiam propugnent & sceleratos plectant. Hac de causa Iosue inuadẽti Chananæam, Angelus vt eum animaret, apparuit euaginatum tenens gladium quasi illo Chananæos occisurus Iosue 5. 13. Sic Ieremias, & Ezechiel sæpè minantur Iudæis gladium à Deo dandum Nabuchodonosori, vt eorum scelera plectat. Sic Christus Rex Regum dicitur habere gladium vtraque parte acutum Apoc. 1. 16. Quin & Traianus Imp. præfecto vrbis à se creato tradens gladium: *Hoc*, inquit, *vtere pro me si mea potestate rite fungar: sin autem, eodem vtere contra me.*

Alleg. Rabanus per Ieremiam accipit Christum per gladium aureum S. Script qua Christus diabolum cùm ab eò tentaretur in deserto, prostrauit, ac etiamnum Hæreticos eius assectas per doctores Ecclesiæ sternit & profligat. Rursum gladius sanctus est mortificatio, quâ concupiscentias, & vitia carnis, ac spiritus à nobis resecamus iuxta illud Christi, *Non veni pacem mittere, sed gladium* Matt. 10. 34. Quocirca Ieremias c. 48. v. 10. *Maledictus*, inquit, *qui prohibet gladium suum à sanguine.* Ieremias ergo, id est Christus, cuique fideli porrigit hunc mortificationis gladium Dei amore aureum, vt eo trucidet omnes eius hostes. id est passiones & appetitus naturæ corruptæ, Deo eiusque legi repugnantes.

PROSTRAVERVNT NON MINVS 35. MILLIA] Errat ergo Iosephus qui numerat tantùm nouem millia ac Gorionides, qui 30. millia dumtaxat assignat. VERS. 27

COGNOVERVNT NICANOREM RVISSE] Gorionides rem paulò aliter narrat l. 3. c. 22. *Vidit Iudas*, inquit, *in ipsa pugna Nicanorem habentem in manu sua gladium euaginatum, clamansq; ait, cõtra te ô Nicanor. Et cùm curreret contra illum in feruoris sui virtute, auertit Nicanor humerum suum, & fugit à facie Iudæ, & Iudas apprehẽdit eum, percussit gladio suo, & dissecuit in duas partes, deiiciens ipsum in terram.* VERS. 28

Porrò Iudas iussit caput Nicanoris æquè ac manum, quam contra templum minabundus extenderat quasi trophæum non ex arce Sion (quia hanc tenebant hostes) sed ex aduerso templi suspendi; linguam verò eius blasphemam minutim concisam auibus glutiendam obiici.

FACTO ITAQVE CLAMORE ET PERTVRBATIONE (Græcè παραχωῖς, id est strepitu, tumultu, plausu) EXCITATA PATRIA VOCE, id est Hebræa lingua canentes Psalmos Dauidicos Epi- VERS. 29

nicio, & gratiarum actioni deputatos: aut *patria*, id est generosa viris fortibus & victoribus congruente voce, vt Salianus, DOMINVM BENEDICEBANT.

VERS. 34 OMNES IGITVR CÆLI (id est cælites, puta, Angeli & homines sancti cælestem vitam in terra agentes) BENEDIXERVNT DOMINVM] Potiùs *τὸ cæli* refer ad *Dominum*. q.d. omnes Iudæi benedixerunt Deum, qui cæli est Dominus: vnde Græca habent: *benedixerunt Dominum in cælum*, scilicet alta voce clamantes in cælum.

VERS. 37 HABERE AVTEM CELEBRITATEM 13. DIE MENSIS ADAR (id est Februarii, illa ergo die quotannis celebratum est festum in gratiarum actionẽ ob cæsum Nicanorem) QVOD DICITVR VOCE SYRIACA PRIDIE MARDOCHÆI] id est pridie festi Sortium quod Mardochæus cum Esther instituit celebrandum die 14. & 15. Adar ob memoriam liberati Israelis a nece ei ab Aman per sortes decreta Esther 9. 17. & 31. Quare Ieiunium, quod pridie festi Sortium Iudæis indictum erat per hoc triumphale ob cæsum Nicanorem festum vel abolitum fuit, vel in aliam diem translatum.

Porrò locus hic ait Ribera l. 5. de templo c. 18. deprauatus est in Latinis, ita enim legendum est, *Habere autẽ celebritatẽ tertia decima die mensis (Adar dicitur voce Syriaca) pridie Mardochæi diei*. Hoc verũ esse constat ex Græcis codicibus emendatissimis, atque inter eos ex Pontificio, & ex varietate Latinorum, deinde ex sensu ipso, nullam enim vocem Syriacam posuit Auctor huius libri, nisi Adar, & propterea parenthesi vsus dixit, *Adar dicitur voce Syriaca*, quod imitatus Iosephus similiter addidit, *Mensis Adar, vt nostri nominant*. Non ergo nomen festi indicauit, cùm dixit. *Pridie Mardochæi diei*, sed tempus. Sic & Salianus, Vatabl. & alii.

VERS. 38 EGO QVOQVE IN HIS FACIAM FINEM SERMONIS] quia Iudæ Esseno qui fuit Auctor huius libri propositum fuit scribere dumtaxat gesta heroica Iudæ Machabæi vsque ad gloriosam eius victoriam de Nicanore, & institutum hac de re festum vt Iudæi in Ægypto (ad quos hunc librum scripsit, vt patet ex eius initio) idem festum ibidem celebrent. Hac de causa in eo librum suum hic finit, ita S. Thom.

SIN AVTEM MINVS DIGNE, CONCEDENDVM EST MIHI] Tacitè petit Auctor libri veniam non alicuius lapsus, errroris, vel mendacii (quod absit à Scriptore Hagiographo, qui fuit organum, & instrumentum Spiritus S.) Sed styli, & phrasis, si ea cuipiam minùs videatur elegans, & concinna. Spiritus S. enim ita Scriptoribus Hagiographis assistebat, itaque eos dirigebat vt nusquam à veritate aberrarent, vtque veram omnino sententiam mente conciperent, sed tamẽ sinebat eos suis verbis, suaque phrasi, & stylo eam conscribere. Quare elegantior, & pulchrior est stylus Isaiæ, quàm sit cæterorum prophetarum, quia ipse vtpote vir nobilis, doctus, & elegans studendo elegantiorem stylum imbiberat. Spiritus S. enim in phrasi Scriptori suo quasi instrumento sese accommodat. Auctor ergo hic licet sit elegans, & facundus; ex modestia tamen petit sibi ignosci si *minùs dignè* (Græcè si *exiliter & tenuiter*) id est minùs digno, graui, & eleganti stylo, quàm historiæ diuinæ dignitas, aut eruditæ legentium aures desiderabunt, scripserit, (Sic S. Paulus vocat se *imperitum sermone, sed non scientia* 1. Cor. 2.) præsertim quia ipse se studio hoc stylo mediocri, & mixto vsum asserit ob causam, quam subdit dicens:

SICVT ENIM VINVM SEMPER BIBERE, AVT SEMPER AQVAM CONTRARIVM EST (appetitui, stomacho, & sanitati) ALTERNIS AVTEM VTI DELECTABILE, ITA LEGENTIBVS SI SEMPER EXACTVS SIT SERMO, NON ERIT GRATVS] VERS. 40 Gaudet enim natura hominum varietate iuxta illud:

Amant alterna Camœnæ:

Quare gaudent lectores Scriptoris varietate in stylo, vt subinde eum attollat, grauemque & cultum efficiat, subinde eum deprimat leuemque & minùs cultum politumq; exhibeat. Græcè est: *sicut enim vinum solum bibere, similiter autem & aquam rursum, contrarium est, vinum autem aquæ mixtum dulcem, & delectabilem gratiam perficit* (id est gratiã affert gustanti delectationem) *ita & præparatio sermonis* (vt grata quadam temperie, & moderatione commistus sit & concinnus) *delectat auditum legentium*, si ab alio legi audiatur, & oculos si ab ipsismet legatur. q.d. sicut vinum meracum semper bibere, aut semper aquam puram, molestum est, & malè sanum vinum enim nimis calefacit, & inflammat caput, & corpus; aqua verò nimis illud frigefacit. & phlegmata creat: miscere autem aquam vino, mistamque bibere, suaue est & delectabile æquè ac sanum, & vtile; quia aqua vini calorem, & acrimoniam, & vicissim vinum aquæ frigus, & cruditatem refrangit, & temperat, ac ad gratam quandam moderationem redigit: Sic pariter sermo aut nimis grauis, aut nimis exilis lectoribus ingratus est, affertque tædium; ex vtroque verò moderatus, & ad temperiem congruam redactus, gratus est & iucundus. Sic ego simili de causa in hoc libro mediocri stylo, qui grauitatem lenitate temperet, vsus sum: varietas enim æquè ac mediocritas in omnibus rebus cunctis est grata, sapida, & delectabilis: alioquin enim omnium in mundo rerum obrepit satietas, & fastidium, vti ait Cicero, & experientia quotidiana docet.

HIC ERGO ERIT CONSVMMATVS] Græcè, *erit finis, siue consummatio* tam huius libri, quàm totius veteris testamenti, vt lampada tradamus Christo breui succesuro, qui est finis, & scopus, ac perfectio, & consummatio legis, & prophetarum totiusque testamenti vtriusque tam noui quàm veteris.

DE

DE LIBRO TERTIO
MACHABÆORVM.

HIc liber non est Canonicus; suam tamen habet auctoritatem,& veritatem,parem,imò maiorem, quàm habeant Liuius, Curtius,Florus,Saluſtius, ſimileſque hiſtorici. Extat Græcè in Bibliis Complut. & Regiis. Per Catachreſin vocatur tertius Machabæorum, quia propriè non tractat geſta Machabæorum, puta Iudæ, Ionathæ,& Simonis fratrum; ſed ea, quæ triginta annis ante eos contigerunt: quare ordine chronologico temporis ante librum primum Machabæorum ponendus foret, adeoque ipſe non tertius; ſed primus vocandus eſſet.

Narrat enim geſta ab Antiocho Magno (qui fuit pater Ant.Epiphanis, cum quo Machabæi decertarunt)& Ptolemæo Philopatore, qui poſt Alexandrũ Magnum quartus fuit rex Ægypti, fuitque filius Ptolemæi Euergetis fratris Ptol. Philadelphi. Dictus eſt Philopator, id eſt amator patris per Antiphraſin, quia ipſe occidit patrem,matrem, fratrem, ſororem, & vxorem captus illecebris Agathocleæ meretricis, ideoque noctes in ſtupris, die[illegible]atuis abſumebat, ait Iuſtin.l.29.& 30. Hic Philopator fuit pater Ptol. Epiphanis, & auus Ptol.Philometoris.

Argumentum ergo huius libri tertii eſt narrare geſta Ptol. Philopatoris cum Antiocho Magno, & cum Iudæis.Initio enim recenſet famoſum illud prælium Antiochi cum Philopatore apud Raphiam peractum anno tertio Olympiadis 140. nimirum eodem anno quo Hannibal Romanos apud Thraſymenum locum memorabili victoriâ ſuperauit. Cùm enim Philopator intellexiſſet ademptam ſibi eſſe ab Antiocho Syriam, coactis ſuis copiis tam equeſtribus,quàm pedeſtribus, aſſumpta ſecũ Arſinoë ſorore contendit ad vicinas vſque Raphiæ regiones, vbi erant copiæ Antiochi. Commiſſo acri prælio, cùm fortiùs pugnaretur ab Antiocho, Arſinoë copias obambulans, capillis ſolutis, cum lachrymis obſecrabat milites, vt ſibi opem audacter ferrent, binas victoribus auri mnas daturam ſe ſingulis promittens. Itaque hoſtes prælio vinci, A multoſq; capi contigit. Poſt hæc narratur,quemadmodum rex venerit Hieroſolymam: cumque intrare Sancta-ſanctorum obſiſtentibus Iudæis conaretur, ingenti diuinæ potentiæ miraculo caſtigatus,ab eius loci ingreſſu deterritus ſit. Deus enim, inquit Auct.l.3.Mach. *eum audacia elatũ fefellauit hinc& inde vibrans eum vt aruſpicinem à vento adeoq; in ſolo inutilem, adhuc & membris ſolutum, nec loqui potentem iuſto implicatũ iudicio afflixit: vnde & amici timentes,ne & vitam deſereret,citò eum eduxerũt maximo perculſi timore: ille autem nequaquam reſipuit,* B *minis autem acerbis receſſit. Perueniens verò in Ægyptũ non ſolùm in infinitis libidinibus perſeuerans, ſed & blaſphemias in templũ euomens.* Iudæos miris modis exagitauit. Nam primùm ignominiâ notari Iudæos in Alexandria curauit. Deinde cunctos cenſeri, & in ſeruitutem redigi. Mox diro contra eos promulgato edicto, diligenter in tota Ægypto conquiri, miriſque modis vexatos in Alexandriam perduci, vnâ die ab elephantis,ipſomet rege populoque inſpectantibus, interficiendos. Verumtamen præſto eis affuit diuina protectio, & non ſolùm ab atrociſſimo illo interitu mirabiliter à Deo erepta gens Iudæorum eſt, ſed etiam verſo regis furore in beneuolentiam ab eodem deinceps iucundata,& nouo decreto ad fauorem ipſorum edito in ſtatum priſtinum reſtituta fuit.

Hæc eſt ſumma rerum quæ toto l. 3. Machab. fusè enarrantur, eaque conſentanea ſunt iis, quæ de iiſdem narrat Ioſephus, Pauſanias, Iuſtinus Appianus & alii; imo iis quæ de iiſdem ante trecentos annos prædixit Daniel c. 11. v. 10. Quocirca huius libri meminit S. Athanaſ. in Synopſi, & Euſeb.in Chron.imò S.Clem.in l.Apoſtolic. Canonum canone 84. eum inter libros Canonicos numerat;ſed largè ſumit nomen *Canonicus*,vt complectatur omnes libros, qui in Bibliis continentur,quales ſunt tertius, & quartus Eſdræ,ac Oratio Manaſſis.

Porrò liber hic tertius ſic orditur: *At Philopator cognoſcens ex his,qui redierant,loca,quæ ipſe tenuerat, Antiochum abſtuliſſe.*

DE LIBRO QVARTO
MACHABÆORVM.

VArtus Machabæorũ, inquit Sixtus A Senenſis lib. 1. Biblioth.non lõgè a fine,quem Synopſis S.Athan. inter apocrypha ſcripta recenſet,hiſtoriã continet vnius ac triginta annorũ, hoc eſt geſta Ioannis Machabæi, qui ê deuicto Hyrcano cognomen Hyrcani accepit. Hic poſt Simonem patrem fraude Ptolemæi obtruncatum gentis ſuæ Pontificatum vnà cum principatu obtinuit;ſtatimque aduerſus patris percuſſorem eduxit exercitum, deinde cum Antiocho rege Syriæ fœdus iunxit: quo defuncto multas Syriæ vrbes vi cepit. Primus [illegible]nium Iudæorum ducum ſtipendiis ſuis [illegible]tem externum conduxit: tria millia tale[illegible] ex Dauidis ſepulchro effodit: cum Romanis fœdus iam à patre initum, renouauit: Antiochum Cyzigenum, Syriæ regem bello victum fugauit: Samariam Hieroſolymitanæ viris' [illegible]mu-

æmulam, post integrum oppugnationis annum captam, solo æquauit, inauctisque in ea torrentibus, ipsas quoque deletæ vrbis ruinas, & vestigia cuncta aquarum alluuione sustulit, muros Hierosolymitanos vetustate collapsos instaurauit. Quibus rebus feliciter exactis moritur imperii sui anno trigesimo primo, vir triplici nomine, hoc est sacerdotio, principatu, & prophetiâ clarissimus, anno scilicet ante Christi ortum centesimo, in quo quartus, & vltimus Machabæorum desinit liber. Huic libro suffragatur, & consentit Iosephlib. 13. Antiq. vnde nonnulli suspicati Iosephum eius esse Auctorem. Sed repugnat stylus, qui in Iosepho est Græcanicus, in hoc autem lib 4. Mach. A est Hebraicus, & Hebraismis abundat. Verisimile est eum ab incerto Auctore ex libro dierum sacerdotii Ioannis, de quo in calce primi Machabæotum ita scriptum est: *Cætera sermonum Ioannis, & bellorum eius, & bonarum virtutum, quibus fortiter gessit, & ædificii murorum, quos extruxit, & rerum gestarum eius, ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacerdotii eius, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.* Extat Græcè. indeque in Latinum traductus est: eius initium est hoc: *Et postquam occisus est Simeon, factus est Ioannes filius eius summus sacerdos pro eo.* Hebræis hic liber quartus æquè ac tertius incognitus est.

INDEX

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ

QVÆ HOC IN LIBROS

ESDRÆ, TOBIÆ, IVDITH, ESTHER ET MACHABÆORVM COMMENTARIO

EXPLICANTVR, AVT BREVITER ELVCIDANTVR.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam innuit, litteræ additæ reſpondent litteris intercolumnalibus: ſicubi littera M. adiungatur, in libris Machabæorum quærendum eſſe, ſignum eſt.

EX EXODO.

Cap. 3. v. 14. Ego ſum qui ſum. 116. 1.a

Cap. 32. 6. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. 71.1.d

EX LIBRO NVMERORVM.

Cap. 24. 17. Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſrael, & percutiet duces Moab. 150. 1.b

EX DEVTERONOMIO.

Cap. 30. 4. Si ad cardines cæli fueris diſſipatus, inde te retrahet. 30.2.a

EX IOB.

Cap. 4. v. 11. Tigris periit eò quod non haberet prædam. 124.1.a.M

19.9. Spoliauit me gloria mea. 169.1.a

38.7. Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina, & iubilarent omnes filii Dei. 77.2.a

EX PSALMIS.

Cap. 13. 6. Quoniam Dominus in generatione iuſta eſt. 24.2.d

32. 6. Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. 132.1.c

113. 2. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius. 11.1.c

118. 109. Anima mea in manibus meis. 167.1.c

125. 1. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion facti ſumus ſicut conſolati. 12.2.b

EX ECCLESIASTE.

Cap. 1. 1. Ego Eccleſiaſtes fui rex. 70.1.c

EX ECCLESIASTICO.

Cap. 7. 8. Calumnia conturbat ſapientem. 69.1.a

30. 8. Equus indomitus euadit durus, & filius remiſſus euadet præceps. 127.2.c.M

EX ISAIA.

Cap. 48. 1. Audite hæc domus Iacob, qui vocamini nomine Iſrael, & de aquis Iuda exiſtis. 11. 1.c.

66. 8. Nunquid parturiet terra in vna die, quia parturiuit & peperit Sion. 24.2.c

EX DANIELE

Cap. 11. v. 33. & 35. Et de eruditis ruent vt conflentur & eligantur & dealbentur vſque ad tempus præfinitum. 12.2,a.M

EX HABACVC.

Cap. 1. 16. Propterea immolauit ſagenæ ſuæ & immolauit reti ſuo. 137.2.a.M

EX S. MATTHÆO.

Cap. 6. 34. Sufficit diei malitia ſua. 31.2.b

EX S. LVCA.

Cap. 2. 1. Exiit edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. 8.2.b

22. 25. Reges gentium dominantur eorum, & qui poteſtatem habent ſuper eos benefici vocantur. 119.1.c

EX S. IOANNE.

Cap. 4. 17. Bene dixiſti quia non habeo virum. 24.2.c

EX EPIST. AD ROMANOS.

Cap. 12. 19. Non vos defendentes. 101.2.c

AD HEBRÆOS.

Cap. 11. v. 34. Alii autem diſtenti ſunt. 103.1.a.M

INDEX RERVM
ET
VERBORVM
MEMORABILIVM,
QVÆ HIS
COMMENTARIIS
CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, secundus columnam innuit, litteræ additæ respondent litteris intercolumnalibus; sicubi vnicus tantùm est numerus, eum ad priorem referri signum est.

Abbreuiatoris historiæ officium. 261 2.b.c

Aber vocabatur secundus 7. fratrum Machabæorum. 277. 1.a. vide in verbo Fratrum Machabæorum.

Abimelech Sichimorum tyrannus à femina occisus. 124 1.d

Abra est nomen commune significans ancillam, non autem proprium ancillæ Iudith. 114.2.a. eius etymon. ibid.

Abraham eò quòd nollet adorare ignem multas afflictiones passus est à Chaldæis. 47.1.c vnde probatur fuisse maiorem Melchisedecho. 53.2.d

Abrahæ actus obedientiæ & oblationis Isaac æstimatus est à Deo esse actus magnæ iustitiæ. 189.1.a

Abstinentia à carnibus seruata. 275.1,c.d.2,a.& seqq.

Abstinentia est funis quo ligatur dæmon ne nobis noceat 86. 1.b. vide Ieiunium.

SS. Abundii & Abundantii martyrum sacra lipsana sub Greg. XIII. Pont. ad domum professam Soc. Iesu Romæ translata. 186.1.c

Accubitus veterum forma. 137.1.c

Accusatoribus, & accusationibus non facilè credendum 171.1.a

Achas. nomen quinti è fratribus Mach. 277.1.a vide in v. Fratrum Machab.

Achiacharus nepos Tobiæ senioris. 64.2.b ab Amano quodam in famæ & vitæ discrimen coniectus. 99.1.b.c

Achior quis. 64.2.b magnificans potentiam Dei Israel bilem mouet Holoferni, ab eoq; morti destinatur. 107.1.b.c.& seqq. cur eum Hebræi non adhibuerint suis co[illegible]iis. 109.2.a obfactum Iudith relicto gentilismo Iudæus, 127 2.a

Acies instructa dum ad congressum veniunt q[illegible] obseruandum 218.2.d acies in cælo visæ imminentis belli prognosticæ. 271.a.b.c

Acquiescentes Romanis ad magnos h[illegible]nores & opes euebantur. 214.2.b

Actus externus in se non est liber sed libertatem suam trahit ab interno actu h[illegible] 208.2.a

Adam cur rebus indiderit nomina naturæ earum opposita. 9.2.a

Adar mensis duodecimus & vltimus Hebræorum respondet nostro partim Februario, partim Martio. 19.2.c 158.1.a

Adar mensis Iudæorum respondet nostro Februario 312 1.a.

Addus ciuitas vbi sita. 239.1.a

Adolescentum coniunctio licet improba ad filiorum procreationem, non tamen est differenda vsque ad ætatem virilem. 63.1.a.b adolescentes sobrietati studeant. 113.2.a.b

Ador Phœniciæ vrbs à Ptolomæo Dor vel Dora dicta. 239.2.b

Adorari pro Diis multi reges voluêre. 146.1.a.b.c

Adorationis Persicæ ritus. 146.1.d

Aduersarii præcipui Iudæorum in reædificanda Ierusalem. 33,1.a

In Aduersis Deo gratias agere est actus heroicæ patientiæ & perfectionis. 66.2.a, aduersa non mouent virum fortem. 91.2.a

Aduersa ostenduntur in colluctatione virtutem. 189.1.a

Adulatorum atque hirundinum comparatio. 66.1.a

Ædificare aliquando idem quod ornare, augere, amplificare. 257.1.a.b

Ægritudo mentis ægritudinem parit carnis. 69.1.a ægrorum præses est S. Raphael Archangelus. 72.2.b

Ægyptus olim abundabat Iudæis, cur. 252.1.a.2.a

Æmilius Paulus quando Macedoniam Epirumq; Romanis subiecerit. 214.1.b

Æquanimitas Tobiæ senioris erga vxorem sibi multa improperantem. 74.1.a

Aër pellucidus & luce splendidus apparet candidus. 137 1.a

in Aëre equites visi & armorum sonitus aliaq; signa belli prognostica. 271.1.a b.& seqq.

Ætas virilis apta coniugio. 63.1.a. sed ob certas

Ministerio de Cultura 2024

tas rationes ea non est expectanda. ibid.b
Æternum quandoq; non absolutam perpetuitatem, sed respectiuam & limitatam significat. 189.1.d
Ætoli primi è Græcis cum Romanis bellarunt.214.2.a
Affectio animi per sympathiam in corpus sese diffundit 69.1.a
Affectus excæcat rationem. 76.1.a
Agapen instruendi ritus & ratio in sepultura defūctorum.75.2.d eius descriptio prout post Eucharistiam fieri solebat. 109.2.b.c
Agathocles Syracusas obsidens quomodo in vrbe cœnauerit,vti comminatus fuerat. 120.2.c
Agesilaus rex Sparthæ rogatus quæ dos ducem belli maximè exornaret,quid responderit.203.1.b item interrogatus qua ratione Duci pararetur gloria.219.1.d
per Agnos benedictos qua ratione fugetur dæmon. 85.1.b
Agon quinquennalis,quis.267.2.d celebrabatur in honorem Herculis. 268.1.c
Alberti Ducis Austriæ de duce exercitus dictū.203.1.d
Albugo oculorum Tobiæ senioris quid mysticè significet. 90.1.a quis eam in oculis suis habere dicatur. ibid.
Alcimus pseudopontifex fuit apostata & proditor Israelis.211.1.b.c hic inuidens Iudæ pontificatum, eumdem petijt & obtinuit à Demetrio. ibid. accusat Nicanorem apud regem. ibid.2.a.306.2.b.c Ierusalem frustra obsidet.218.1.a plurum interiacentium [illegible] sacerdotum & laicorum cur aestruxerit.221.2.d.222.1.a & alia Prophetarum opera.222.1.b sed Deus eum puniuit paralysi. ibid.c cur mutauerit nomen suum,cùm priùs vocaretur Ioacim. ibid.c.d quo anno mortuus. 222.1.d.2.a
Alexander II.Pontifex vexilla benedicta misit ad Hermibaldum, & VVilhelmum comitem Aquitaniæ. 311.1.c
Alexander Magnus anno sexto regni sui occiso Dario, Monarchiam Persarum transtulit ad Græcos. 180.2.a cur Darium regno priuauerit. 181.1.a voluit haberi Iouis filius.ibid.1.b an prouincias suis distribuerit. ibid.c fuit speculum vanitatis. 2.b cur Apelles eum pinxerit quasi fulmen manu tenentem. ibid. eius cadauer mansit insepultum ad triginta dies.2.c quadraginta millibus veteranorum prostrauit Darium multis centenis millibus militum instructum.192.2.d quantis beneficijs Persas à se victos affecerit. 233.1.d non inultè irrisus fuit ab Arimaze Petram abscissam insidente. 293.2.d.294.1.a variæ de eodem gnomæ Philosophorum ad funus ipsius accurrentium. 181.2.b.c
Alexander Magnus muros nouæ Alexandriæ ad Tanaim per longitudinem stadiorum sexaginta erexit spatio septemdecim dierum.41.1.b cur noluerit videre vxorem Darij à se cæsi. 139.1.d eius superbia. 146.1.b.c
Alexander Seuerus ne quid remuneratum relinqueret, munera quæcumq; contulisset scriptis diligenter mandabat. 151.2.b
Alexander Velis fratris sui Antiochi Eupatoris necem vlturus Ptolemaidam occupat. 225.1.a.2.a cuius filius fuerit. ibid. 2.c.226.1.a regijs insignibus ornat Ionatham ob auxilium ipsi præstitum. 228.1.b
Alexandria vrbs sic dicta ab Alexandro. 36.2.c
Alexandria ad Tanaim spatio septemdecim dierum muro sexaginta stadiorum cincta. 41.1.b
Alienigenis cum in vrbem vel aliam ascisterentur solebant Hebræi, Chaldæi & Persæ mutare nomina & patria suæ gentis indere. 9.2.c d.142.2.b
Alleluia vox laudis,exultationis & iubili,idem est quod laudate Dominum. 94.2.b
Altare incensi non fuit repertum cum igne sacro sub Nehemia. 208.1.a.b
Amantium duorum in continentia & castitate viuentium exemplum. 74.1.b
Amalthea quænam fingatur à Poetis. 121.2.d
Aman quidam in Achiacarum [illegible] Manassem impius,de quo græca in libro Tobiæ,quis. 96.1.b.c
Aman & Vasthi dæmonem,carnem & mundum repræsentant. 134.1.a Aman erat stirpe Amalecita,patriâ Macedo.145.1.a eum quasi minorem Deum in terra voluit Assuerus adorari: ibid.1.b.2.a eius superbia & crudelitas. 147.1.a.2.c sortem adhibuit ex superstitione gentilium quæ eum decepit: ibid.1.c.d cur crucem potius quam aliud tormentum parari iusserit. 151.1.a omnem eius vindictam in ipsummet retorsit Deus. 152.1.c.& seqq. dolores maximos habuit in exaltatione Mardochæi. ibid.2.b.c cur operuerint faciem eius.154.1.b.c vbi suspensus sit,& quomodo.154.2.a eius septuplex catastrophe. 126.2.c.d cur vocetur Bugæus. 164.1.b.c erat gente Macedo. 171.1.b
Amathites regio pars est Syriæ & confinis Iudææ.237.1.a.b
Ambitione internâ post in externam eruptâ respub. Romanorum pessumijt. 215.1.a ambitio regnandi quam inhumana. 231.1.a ea punita in Timotheo & suis.293.2.b.c.d ambitionis vis. 269.1.a.b
Ambitio regnandi nihil non molitur. 144.2.b
ambitio est ambientium crux. 150.2.c
Ambitiosorum cum pueris papilionem sequentibus comparatio. 150.2.c.d
S.Ambrosius citat & probat librum quartum Esdræ. 56.2.c.57.2.c scripsit librum de Tobia contrà fœneratores.60.1.c cur sustulerit ritum veterem parentandi defunctis. 76.1.a
S.Ambrosius iussit Ticinensi Ecclesiæ seruare depositum contra Imperatoris rescriptum. 263.2.b
Ambrosius Spinola Ostendā obsidens,per septem integros menses, dormiens vestes numquam exuit. 37.2.a
Amestris vxor Xerxis, adeoq; Persica non fuit Esther. 134.1.c eius crudelitas. ibid.2.a
ab Amico cruciari & affligi durius est quàm ab inimico. 38.a.b ab amicis etiam intimis maleficia & maledicta toleranda. 67.2.c amicis etiam secreta consilia celanda. 91.1.b.c
Amicitia gratuitam opem amico egenti præstandam postulat. 215.2.c
Amoris sedes est iecur. 186.2.c
Ammonitæ & Moabitæ quomodo non possent introire in ecclesiam Dei. 55.1.a & in cœtum populi Israel nisi cum dispensatione. 127.2.b
Amor amore pellitur, vt clauus clauo. 151.1.a
Amphoræ ne ad conuiuia importarentur apud veteres Persas lege cautum fuit. 137.2.d
Anacharsis quatuor haustus assignans quomodo eos distinguat. 138.1.b
Anael frater Tobiæ senioris quos filios habuerit.61.2.a
Analogiæ fontis & [illegible] 161.1.d.2.a.b

per Aniani, cuius filium se nominat Raphael angelus quid intelligatur: varia significat. 78.2.b.c
fuit verè vnus auo Tobiæ vir fidelis & pius Israelita Tobiæ cognitus. 79.2.b
Anchises Veneris se maritum iactauit. 254.2.d
Ancillarum conuitia Dominis obiecta quantum has excrucient. 70.2.d.71.1.a ancillas honoratas vocant Itali Comeriere. 114.2.a ancillæ quibus comitata Esther Darium iratum acceßit, mysticè quæ. 169.2.c
ἀνδρεῖος ἀγαθός idem est quod viriliter ago &c. vnde & ἀνδρεία virilitates. 21.1.d.2.a
Andronicus prorex Antiochiæ circumductus per vrbem eodem in hoc loco occiditur vbi occisus fuerat Onias. 269.1.d.2.a
Angari dicebantur Persici cursores; vnde angariare. 147.2.d
Ange montes, qui. 103.2.a
Angelorũ nomina an sint plura quàm illa tria Michael, Gabriel, Raphael. 57.1.d.2.a Angeli sunt celerrimi. 72.1.b eorum varia hierarchia & ordines ac munia. ibid.c.d.2.a.b angeli custodes sunt ex infimo ordine. 72.1.c.2.c mira eorum dignatio qua dignantur hominum curam gerere. ibid.2.d.73.1.a.2.a sunt creaturæ & quasi filij Dei. 77.2.a.78.2.a.c in se non habent nomina, sed ea sortiuntur ratione ministerij quod inter homines obeunt. 78.1.c.2.a angelos custodes esse singulis hominibus deputatos etiam creditum fuit ævo Tobiæ. 97.2.c angelorum proprium est extricare. 81.2.b.c quo sensu nobis conciues & contribules dici queant. 83.2.b
Angelus custos cuilibet homini ea beneficia præstat quæ Raphael Tobiæ. 91.1.a Angeli astant Deo septupliciter. 92.1.c.d distinguuntur in assistentes & ministrantes. ibid.1.d Angeli boni signum est si post se relinquat quietem; mali, si horrorem. 2.b.c Angelorum cibus est Deus. 2.d multis Sanctis apparuere & direxere præsertim virgines. 125.2.b quisnam angelus ille qui direxit Iudith ad tantum facinus perpetrandum. ibid. 2.b.c præsunt & adsunt Angeli sanctis & castis heroica destinantibus. 125.2.d accinuerunt B. Virgini Romæ Regina cæli lætare. 150.1.c
Angeli pro populo Dei dimicare consueuerunt. 193.1.a pro Theodosio Iun. contra Saracenos. ibid.6. eadem B.V. ex Palæstina transtulerunt Lauretum. 259.1.a apparuerunt Iudæ Machabæo. 260.2.d & sub specie equi & equitis, ac duorum iuuenum Heliodoro. 264.1.d.2.a pro Iuda & populo fideli dimicarunt. 293.1.c probabile est eos preces nostras perferre ad animas in purgatorio existentes. 310.1.d. 2.a
Angelus est inuincibilis. 295.1.c ei nil est impenetrabile, nil impossibile &c. ibid.2.a
Angeli olim ritum habebant consecrandi militem. 311. 1.b
Anguli porta vrbis Ierusalem, quæ. 34.2.c
Animas sanctorum detineri in inferno in promptuarijs donec impleatur numerus electorum Dei est error Vigilantij & Caluini, falsoq; impingitur lib. quarto Esdræ. 56.2.b.c animæ quanta sit dignitas. 72. 2.d animas defunctorum vocabant gentiles præsides. 75.2.d quid de anima in corpore senserit Plato. 95.1.c animæ exituræ de corpore aliquando futura cognoscunt. ibid.d
Anima naturaliter ad corpus prependet. 301.2.c est immortalis: hinc exigit corporis resurrectionem. ibid.
Animæ in purgatorio an orent pro nobis. 310.1.c.d an sint inuocandæ. ibid.
Anna vxor Tobiæ senioris maritum irridet, cur. 67. 2.a.b
Annales suos exactè conscripsere Iudæi. 53.1.b item Persæ. 152.1.a
Anni Græcorum iuxta quos singula Machabæorũ acta consignantur, vnde initium sumant. 174.2.d.182. 1.b dupliciter computantur: ac proinde vocantur nunc Iudaici, Macedonici &c. nunc Syriaci, Chaldaici &c. 296.1.c.d.2.a.306.1.a
Annona quæ. 38.2.c
Annulo donari à rege apud Persas signum amicitiæ erat. 156.1.a
Annus primus Cyri regis Persarum quis hic intelligendus. 6.1.b anni septuaginta captiuitatis Babyloniæ diuersimodè computantur. 56.1.c
Antichristi typus fuit Antiochus Epiphanes. 182.1.a. 191.1.a
Antigonus rex Macedoniæ filio roganti quando castra mouerent quid responderit. 91.1.c
Antiochi à factis & victorijs cognominati sunt Soteres, Epiphanes, Ceraunij &c. 186.1.c.d eorum successio & punitio. 240.2.a.b.247.1.a.b. & seqq.
Antiochia metropolis Syriæ, à Iustinian. dicta Theopolis, sic appellata ab Antiocho, à quo condita 208.2.c in ea primum sedit S. Petrus, ibiq; primum fideles appellati sunt Christiani ibid.
Antiochis meretrix Antiochi, cuius causa [illegible] 269.1.b.c
Antiochi Græca collocarunt idolum Iouis Olympij in altari holocaustorum. 198.2.d
Antiochus Epiphanes, id est illustris: veriùs Epimanes, id est insanus. cur ita dictus. 181.2.d.260.2.d fuit expressus typus & præcursor Antichristi. 182. 1.a.291.1.a hic obses datus Romanis, clam Româ elapsus quando regnare cœperit. 182.1.a bis intrauit Ægyptum, cur & quando. 182.2.a.b iussus est per Romanos ex Ægypto recedere. ibid.c quare in Iudæos vicinos castra mouit. ibid.d voluit coli vt Deus. 183.1.d.2.d quibus de causis Iudæos sibi suspectos habuerit, & ex illis occiderit octoginta millia. 272.1.a.b.c morbis corripitur. 189.2.a.b serò pœnitet, sed simulatè. 190.1.b.c licet verè pœnituisset, non tamen fuisset exauditus. ibid.d fit supplex Iudæis. 174 b.c. & seqq. vbi & quando mortuus. 206.1.a.b.290.1.c.291.1.a totam eius stirpem Deus sustulit. 240.2.b.c cur vocet Lysiam tutorem suum, fratrem. 296.2.b.c cur à Lysia vocetur pater. ibid.b
Antiochus Eupator pacem cum Iudæis init, eamq; citò raptam iterum renouat. 208.2.c vix biennium regnauit. 211.1.a occisus est à Demetrio. 210.1.a. & seqq. 211.1.a Bethsuram deditione capit. 304.1.a superatus bello à Iuda cum eo pacem init & honoribus auget. ibid.b.2.a
Antiochus Gryphus Lunæ se maritũ iactauit. 254.2.d
Antiochi magni filij & nepotes per ducentos annos de Asiæ imperio inter se certarunt. 174.1.c.d is victus à Scipione Asiatico, obsidem dedit filium suum Antiochum Epiphanem. 182.1.a.210.1.a contra Romanos in aciem eduxit centum viginti elephantes. 214.1.b.b factus est eis tributarius. ibid.

Ministerio de Cultura 2024

ibid. c.d.
Antiochus Sedetes vnde ita cognominatus. 247.1.a. propter inceſtum fuit punitus. ibid.b. pacem cum Simone & Iudæis inire poſtulat, eïſq; ampla priuilegia concedit. ibid.c.d. ſecundo obſidet Tryphonem in Doram.248.1.b. multa Simoni Mach. conceſſa repetit. ibid.d.2.a quomodo Deus fecerit eum ebullire de Perſide. 254.1.c.d. & ſeqq. de eius nece varia ſententia.ibid.2.b fuit occiſus in templo Naneæ. 2.c.d. 255.1.a.b. quo prætextu templum expilare cogitauerit. 254.2.d.
Antipatrida olim vrbs in tribu Manaſſe, nunc illa eſt Aſſur dicta. 211.2.b
Antiſtrophæ virtutes Tobiæ & Iob.68.1.a.2.a item Beatæ Virginis Mariæ & Iudith. 124.2.c.d & ſeqq.
S. Antonius Patauinus à Pontifice vocatus fuit Arca teſtamenti, eò quod totam S.Scripturam calluerit. 4.1.d
S.Antonius ſolus dæmonum conflictum non fugiebat, ſed omnes ad duellum prouocabat. 218.2.b.c
Antropomorphitæ cenſuerunt Deum habere corpus. 17.2.a
Apollo Delphicus quomodo illuſerit Pyrrho eum de victoria conſulenti. 119.1.b
Apollinis fanum in Daphne. 269.1.b
Apollonius dux Cæleſyriæ à Demetrio conſtitutus, cognominatus eſt Deus. 228.1.d eius nominis fuerunt varij. ibid.d.2.a.[illegible] cæſus eſt à Ionatha & Simone.228.2.a.229.1.a prodidit Seleuco theſauros templi. 263.2.b
Apollonius miſſus ab Ant.Epiph.ad affligendum Iudæos, quis. 272.2.a.b
Apoſtolorum Principes cur permiſerit Deus indignè à Nerone occidi. 220.1.d
Apotheoſis, ſiue inter Deos relatio, fiebat olim in funere regum & Imperatorum. 296.2.b
Aqua ſaluginoſa in areis lacubuſq; collecta dureſcit. 233.1.a aqua craſſa tempore Nehemiæ in ignem verſa.256.2.a. & ſeqq.257.1.a aquam vino miſtam bibere cur ſanum. 312.2.b.c
Aquarum porta vrbis Ieruſalem verſus Orientem à collectione aquarum ſic dicta.34.2.b. per aquam luſtralem quomodo fugetur dæmon. 85.1.b aquam & terram præbere, eſt ſeruire. 303.1.a per aquam ſignificatur tribulatio; vnde paradoxum illud ex aquis ſol. 161.2.c
S.Aquilinus pontifex Ebroicenſis petiuit ab æterna luce vt ſibi mortalia oculorum lumina clauderet.66.2.d
Arabes, licet feri & barbari etiam tuentur ſepulchra patrum & ducum ſuorum. 32.1.a.b apium hortenſe vocant Carfs, quod idem eſt cum hebr. carpas.137.1.a etiamnum reges ipſorum magnam turbam vxorum habent. 144.1.c
Arabes græcè vocantur Nomades, quare. 299.2.b
Arbaces Mediæ præfectus cur rebellarit Sardanapalo regi ſuo. 98.2.c ab Arbace primo Mediæ rege ceteri nomen ſuum acceperunt & cognominati Arbacidæ. 99.2.a
Aræ & templa idolorum à Chriſtianis vſque ad tempora S.Gregorij diruebantur; poſt expiabantur. 498.2.c.d
Arca teſtamenti an fuerit in ſecundo templo reædificato poſt reditum è Babylone. 198.1.b.259.2.d hanc ex templo abſtulit & abſcondit Ieremias. ibid. eius depoſitio in monte Nebo. 259.1.a.b.c an fuerit inuenta cum igne ſacro. ibid.d.2.a.b
apparebit in fine mundi. ibid.2.c
Architecti cum hiſtorico comparatio. 261.2.b
Arcturum per dæmonem incubum ferunt progenitum. 72.1.d
Ardor in militibus à ducibus excitandus. 295.2.a
Areth dictus ſextus fratrum Mach.277.1.a vide in v. Fratrum Machabæorum.
Argentum à bello victis per iter ſpargi ſolitum, cur. 197.2.b
Argentifodinæ fuere olim in Hiſpania feraciſſimæ, & etiamnum eſſe teſtantur aliqui 213.2.a
Argumentum libri primi & ſecundi Machabæorũ.173.1.b. & ſeqq. item tertij & quarti. 31[illegible].1.b. & ſeqq.
Argumenta omnium horum librorum quaſi in ſynopſi collecta.1. & 2. argumentum libri Tobiæ. 59.1.b libri Iudith. 97.1.c
Ariarathes rex Cappadociæ. 248.1.a
Arimazes Sogdianus irridens Alexandrum. M. quomodo ab eo tractatus. 293.2.d.& ſeq.
Ariſtobulus Ioannis Hyrcani filius eiuſq; poſteri an fuerint veri reges.2.2.a.b hic nomen regis primus aſſumpſit.250.1.c.253.2.a matrem & fratrem occidit. 253.2.a
Ariſtobulus magiſter Ptolemæi regis, quis. 253.2.c.d
Arma ab atheis ducibus inter Deos relata. 309.2.a arma & vexilla benedicendi mos. 310.2.d.139.1.a.& ſeqq.
Arma iuſtitiæ quibus quemlibet fidelem communit Apoſtolus.26.2.b.c arma Chriſtianorum quæ. 106.1.a arma ſpiritualia Iudith quibus obtruncauit Holofernem. 114.2.b.c
Arphaxad rex Medorum qua occaſione excuſſerit iugum Xerxis & Perſarum. 98.1.c.2.b eius etymon. 99.2.a an ipſe ædificauerit Ecbatanam, & quomodo. ibid.1.a.2.a expugnatur & iaculis confoditur à Nabuchodonoſore. 101.1.a.b
Arſaces rex Parthorum Demetrium cecidit & cepit. 243.1.a.b
Arſinoe ſororis Philopatoris in prælio inſigne factum. 313.1.b
Artabanus monet Xerxem in tot copijs ſuis exultantem. 101.1.c.116.2.a
Artaxerxes, de quo primi Eſdræ. cap.6.v.14.quis. 19.1.c. & ſeqq.
Artaxerxes erat nomen commune regum Perſarum. 163.1.a eius etyma. 19.2.b.136.1.a
Ab Artaxerxe Longimano incipiunt ſeptuaginta hebdomades Danielis. 5.1.d.21.1.a.31.1.a cur tam beneuolus fuerit Iudæis. ibid. cur voluerit Nehemiam eſſe ſuum pincernam, 31.1.b quas pœnas ducibus qui deliquiſſent ſtatuerit. 134.2.b ſub eo non contigit hiſtoria Eſther. 141.2.c
Arx Sion quando à Iuda Ma[illegible].b obſeſſa, quando capta. 198.1.b.c.206.2.b
per Aſaramel quid ſignificetur. 244.2.c.d
Aſar erat nomen commune regum Aſſyriorum. 101.1.a
Aſarhaddon, quis. 101.1.c.d
Aſcopera vox græca [illegible] ſignificat & vnde deriuetur. 117.2.a.b
Aſdrubalis præfecti Carthaginis à Scipione obſeſſa factum. 287.1.c
Aſmodæus quis.70.1.b eſt dæmon exagitans homines ad libidinem ac ſuperatos malè multans.ibid.c [illegible] deus.2.a.b.c eſt rex dæmo[illegible]

dæmonum & præses luxuriæ. 72.2.*d* 79.1.*b*
quibus modis & quamdiu religatus fuerit in deserto. 85.2.*b.c.& seq.*
Aspectus mulierum quàm sit periculosus & pernicios⁹. 118.1.*b.*2.*a* *aspectus virorum mulieribus interdictus.* 139.2.*a*
Aspicere tranquille est quiescere. 261.1.*a*
ab Assamonæo auo vel abauo Mathathiæ, Machabæi dicti sunt Assamonæi. 174.1.*d.*2.*a* *Assamonæi idem est quod Optimates. ibid.*2.*a* *quando & in quo desierit Assamon eorum stirps.* 250.2.*a*
Assessor iuris olim & etiamnum iudicibus & prætoribus adiungi solitus. 50.2.*c*
Assidæi qui. 187.2 *an ita dicti ab assiduitate, quasi assidui in Dei cultu. ibid.* *an sint ijdem qui Esseni.* 188.1.*a* *fuere addicti bello, non choro. ibid.* *fuerunt milites belli sacri.* 1.*b* *& præcipui sub Iuda Machabæo. ibid.c* *vnde vocentur Assidæi.* 188.1.*c* *est vox Hebræa. ibid.*1.*a* *fuerunt viri honorati & primarij in Is*[illegible]*el* 1.*c* *cæli sunt ab Alcimo pseudopontifice.* 211.1.*c* *at ijs vaticinatus est Dauid psal.*18.*v.*2. *ibid.d*
Assumptio B. Virginis in cælū mysticè repræsentata per assumptionem Estheris ad cubiculum Assueri. 143.2.*d.*144.1.*a*
Astare Deo septupliciter potest intelligi. 92.1.*c.d* *non solum significat esse in cælis, sed insuper in misterio quandam principalitatem.* *ibid.*2.*a*
Astarte siue Venus, Dea Syrorum. 267.1.*a*
Astra quando & vnde dicantur egredi. 36.2.*c*
Assuerus nomen commune regum Persarum & Babyloniorum. 15.1.*b.*163.1.*a* *eius etymon.* 15.1.*b.*96.2.*b* *Hebraicè & Chald. idem est quod magnum caput.* 138.2.*a*
Assuerus qui cum Nabuchodonosor Niniuen destruxit quis. 96.2.*b*
Assuerus maritus Esther mysticè designat Christū. 134.1.*a.*138.2.*a.b* *quis ille fuerit.* 134.1.*c.*2.*a.b* *probabiliter fuit Darius Hystaspis.* 2.*c.*135.1.*a.b* *& seqq.* *suspicatur Amanum velle Estherem opprimere, cur.* 154.1.*b* *erat in tributa propensus.* 160.1.*b* *ferox ac cholericus.* 169.1.*c.d* *sed mansuefactus ad aspectum collabentis reginæ. ib.*2.*a.b* *vide* Darius, Hystaspis.
Assyria quomodo sita respectu Iudææ. 131.1.*b*
Assyriorū corruptissimi & impurissimi mores. 122.1.*b* *eorum principes in quantum suam grauitatem seruarent.* 127.2.*c*
Atergate fuit Dea Syrorum, alio nomine Decreto vocata. 300.1.*c.d*
Athei Duces sua arma faciunt numina. 309.1.*a*2.*a*
Athenienses capite mulctarunt Themagoram, cur. 146.2.*a*
Athersata idem est quod vicerna regis; eius etymon. 12 1.*a* *ita vocatus est Nehemias vnde.* 44.2.*a.b* *non est nomen Hebræum, sed Chaldæum.* *ibid.b*
Athletæ in Olympicis certaturi castos se seruabant, cur. 129.1.*c*
Atossa vxor Darij Hystaspis eadem videtur cum Hadasa, quæ est Esther. 135.1.*a.*141.2.*b*
Atrium sacerdotum & atrium laicorum quomodo distinguebantur. 222.1.*a*
Attalus Pergami rex moriens populum Rom. scripsit heredem. 248.1.*a*
Attila rex Hunnorum S. Lupo quærenti quis esset? respondit se esse flagellum D[illegible] 188.2.*c*
Attila rex Hunnorum fuit flagellum Dei. 120.1.*d* *spe totius orbis obtinendi deuorabat imperium; sed tandem à Deo per feminam occisus est.* 124.1.*d*
Auaritia iudicum pecunijs se corrumpi sinentium. 269 1.*c*
Auctor libri 1. *&* 2. *Machabæorum.* 173.1.*c.*2.*a.b* *alius est primi, alius secundi.* 245.2.*a.*261.1.*b.c* 303.1.*a.*312.1.*c*
Auctor Canonicus citans dicta alicuius auctoris prophani facit ea canonica. 261.1.*b.c*
Auctor libri primi & secundi Esdræ quis. 3.1.*b* *auctor libri Tobiæ est ipse Tobias.* 61.2.*a* *libri Esther Mardochæus.* 159.1.*d.*2.*a*
Audacia aduersus hostes dos maximè exornans belli ducem. 203.1.*b.c*
S. Audomarus ægrè tulit sibi visum diu amissum per S. Vedastum esse restitutum. 66.2.*c*
Aues fuerunt primum viuens animal creatum à Deo 57.1. *quælibet aues subinde à Latinis nominantur passeres.* 65.2.*b*
Augusti Imp. frugalitas. 137.2.*b.c*
S. Augustini aureum dogma de senectute & pueritia. 62.2.*b*
ab Aula se tempestiuè ante casum abducendum. 154.2.*c*
Aulici respiciunt semper ad solem orientem vt vulgò dicitur, 128.1.*d*
Aurum per iter spargi solitum à bello victis cur. 197.2.*b* *aurum reges Persarum voluerunt sibi esse proprium.* 233.2.*d* *auri libr*[illegible]*valet centum aureos.* 244.1.*c* *auro iudices corrupti.* 269.2.*c* *aurum pretiosissimum repræsentat nobis Deum.* 310.2.*d*
Aurifodinæ olim in Hispania fuere feracissimæ: & etiamnum esse multi testantur. 213.2.*a*
Axioma Ducis cuiusdam de generoso milite. 219.2.*d*
Azarias quem se vocat S. Raphael angelus, quis. 78.1.*c.*2.*a.b* *variæ nominis versiones.* 2.*b* *Azarias fuit Iesus Christus & Apostoli.* *ibid.*2.*c* *apud Hebræos fuit nomen magnum, ideoq; magnorum regum, principum pontificum &c.* 79.1.*a.b* *est nomen non tam proprium quàm appellatiuum. ib.*2.*a* *verè auo Tobiæ fuit Azarias filius Ananiæ.* 2.*b*

B *Littera subinde commutatur cum g.* 164.1.*c.*2.*a*
Baaras radix à Salomone ostensa an habeat virtutem expellendi dæmonem, & quomodo. 85.1.*b.c* *olet magiam.* 2.*a* *varia de eâ commenta. ibid.*2.*a*
S. Babylas martyr sepultus in Daphne. 269.1.*d*
Bacchanalia festa quomodo celebrari solita. 274.1.*d*
Bacchides à Demetrio cum copijs missus contra Iudam. 211.1.*c* *Ierusalem frustra obsidet.* 218.1.*a* *ipsi contra Iudam Mach. victoria cessit sed cruenta & pudenda.* 219.1.*a.b* *cautè ictum Ionathæ declinauit.* 221.1.*d.*2.*a.b* *Bethbessen frustra obsedit cæso Odare duce suo.* 222.2.*b.c.d* *hinc iram vertit in apostatas Iudæos.* 223.1.*a* *pacem cum Ionatha facit.* *ibid.*2.*a*
Bacchus cur dictus Liber. 224.1.*d.*2.*a* *huius Græci fingebant è femore Iouis natum.* *ibid,*2.*a* *cur dictus thyrsigerus.* 292.2.*b*
Bagao nomen commune Persis significans eunuchum. 122.1.*a*
Bagaos eunuchus nequissimus Alexandri magni. 122.1.*b*

Babes symbolum & omen est victoriæ. 240.2.*d*
eius etymon. 241.1.*a.b*
Balista quod genus armorum. 208.2.*a*
Baptismus est professio christianismi & legis euangelicæ. 127.2.*a*
Barbarorum omnium vitium commune misceri cum matre, filia, sorore &c. 122.1.*c*
Ad Bascaman occiditur Ionathas cum filijs à Tryphone. 249.1.*b.c*
Basilica græcè est domus regis. 150.1.*a*
S. Basilius laudatus quod corruptos academiæ Atheniensis mores deuitarit. 62.2.*c*
Basilij Imp. ad Leonem filium insigne monitum, 87.1.*b*
Bean est ciuitas Amorrhæorum. 202.1.*a*
Beatitudo cælestis per ecclesiam triumphantẽ ex sapphiro & smaragdo fabricandam significata. 94.2.*a*
Beelteem an sit nomen officij significans præfectum v[illa]tionis. 15.2.*b*
In Belgio nuper portenta in cælo ostensa quid præsign[ificarint]. 271.2.
Bellatores aliquot eximij quia procero & valido corpore æquè ac animo. 192.1.*c*
Bello victi spargunt aurum vt effugiant, hostemq; in[sequentem morentur. 197.2.*b* *belli sacri co[ntra Turcas & hæreticos quanta vis.* 220.1.*a*
belli ducum magnanimorum aliquot exempla. 234.2.*b.c.d* *belli prognostica.* 271.1.*a.b.c.&* *seqq.* *bellum irreconciliabile gesserunt aliqui.* 287.1.*b.c* *tale vnusquisq; ge[rat cum Lucifero* ibid.*c*
Belli causa, superbia & dominandi libido multis extitit. 100.1.*b*
Belma vrbs ad radices montis in quo sita Bethulia. 110.2.*a.* 111.1.*a*
S. Benedicti virga formidabilis dæmoni. 85.2.*a.b*
in Regula sua quid de hospitibus statuat. 89.1.*b*
Benedictio portarum & murorum vrbium à priscis fieri solita. 34.1.*a.b.& seq.*
Benedictionis armorum & vexillorum mos & ritus. 310.2.*d.*311.1.*a.& seqq.* *item Crucis & exercituum.*311.1.*c.d* *& militum.* 1.*b*
Beneficia ingentia duodecim promittit Demetrius Ionathæ si suas partes sequi velit. 227.1.*d.*2.*a*
Beneficiorum in reges collatorum memoria exactè seruata. 152.1.*a*
Beneficia septem à Raphaele Archangelo Tobiæ filio præstita. 91.1.*a*
Beniamin vocabatur vna è portis vrbis Ierusalem Aquilonem versus. 34.2.*b*
S. Bernardus Claræuallensis mulierem dæmone incubo liberat. 82.2.*a*
Berzellai sacerdos cur à sacerdotio reiectus. 11.2.*d*
prohibetur comedere de victimis oblatis. 12.1.*b*
Beth littera hebraica sæpe commutatur cum mem, & contrà. 19.1.*a*
Sethbesse ciuitas tribus Beniamin frustra obsidetur à Bacchide. 222.2.*b.c*
*Bethdagon cum omnibus idololatris concrematum.*229.1.*a*
Bethsan postea dicta est Scythopolis. 237.1.*d*
Bethsura fuit munitio exstructa à Iuda Machab. contra Idumæos. 194.1.*a.*2.*a* *hebraicè idem est quod domus rupis.* *ibid.*2.*a.*303.2.*d* *capitur ab Antiocho.* 208.1.*c* *quantum distet à Ierusalem.* 303.2.*d*
Bethulia vrbs Galilææ vbi sita: hebraicè idem est quod virginitas Dei. 109.1.*a* *licet esset propria tribus Zabulon, tamen tribus Iuda eam sibi vendicauit* *ibid.b.* *Bethulia hebraicè significat virginitatem.* 133.1.*b*
Bias circumsessus ab Iphicrate, rogatus quid eo artificio agendum foret quid responderit. 219.1.*d*
*ad Bibendum aliquem cogere est contra naturam.*137.2.*d.*138.1.*a* *bibere ad sanitatem & ad id cogere est tyrannicum.* 138.1.*a.b.c*
Bibliothecæ variæ erectæ. 260.1.*d*
Bidentalia quæ nominarent Romani. 257.2.*b*
S. Blanca quid filio suo S. Ludouico crebrò inculcaret. 63.1.*b.c*
Blasphemia Nittekeri dicentis Angelum Raphaelem fuisse mentitum. 78.1.*c*
Blasphemia punita in Nicanor[e]. 211.2.*c.d.*212.2.*c*
Boleslaus II. triplici tumens victoriâ à Friderico rege Boemiæ victus. 197.2.*a*
*Bonum significat tam bonitatem & honestatem virtutis quam iucunditatem & felicitatem.*31.2.*b* *[bo]num esse inter malos immensi est præconij.* 62.1.*c*
bona matrimonij tria. 8[illegible].1.*a*
Bosor erat vrbs Moab[itarum] Iordanem sita in tribu Ruben. 202.1.*d*
Breuiloquentia à multis commendata. 261.1.*d*
2.*a*
S. Bruno secessit in montes Carthusiæ ibiq; Carthusianorum ordinem instituit. 272.2.*c*
Bugæus nomen potest sumi vel vt proprium & patronymicum. 164.1.*c* *vel vt appellatiuum.* 2.*a*

Canonicus auctor citans dicta alicuius prophani facit ea canonica. 261.1.*b.c*
Cadauer Alexandri magni mansit insepultum ad triginta dies ob Principum dissidia. 181.2.*c*
S. Cæciliam cum S. Valeriano sponso ad castitatem direxit angelus. 125.2.*b*
Cæcilius Poeta coæuus Iudæ, Ionathæ & Simoni Machabæis. 174.2.*c*
Cæcitas à viris sanctis expetita & amata. 66.2.*b.c.d*
*illa non turbauit Tobiam seniorem.*69.1.*a* *fuit curata naturaliter per fel in Tobia.* 89.2.*b*
Cæcorum Deum laudantium exempla. 66.2.*b.c*
Cælibatus commendatur exemplo Iudith. 132.2.*c*
*Cæneus hastam suam inter Deos numerari iussit.*309.2.*a*
Cæsar erat nomen commune regũ Romanorum. 15.1.*b*
Caius Caligula voluit coli vt Deus. 146.1.*d*
Calabria dicta est magna Græcia. 164.2.*c*
in Calamitate publica publicè orandum ac pœnitendum. 105.2.*b.c* *ob calamitates olim totus populus pernigilabat in templo.* 109.2.*d* *doloris signa varia in calamitate fieri solita.* 167.1.*a*
Calendæ vnde dictæ. 183.2.*b*
Callionymi piscis descriptio. 80.1.*c* *abundat felle quod valet ad albugines ex oculis extergendas alioq; nomine vocatur vranoscopos.* *ibid.*2.*a* *est vorax & stolidus.* 2.[illegible] *an cor ipsius fuget dæmones & qua vi.* 81.1.*a.b.& seqq.*
Calumnia vxoris turbauit Tobiam seniorem. 69.1.*a.* *& ancillæ Saram filiam Raguelis, ac S. Monicam.* 70.2.*d.*71.1.*a.b*
Cambyses Cyri filius fabricam templi à patre permissam impediuit. 5.[illegible].14.2.*b.*134.2.*a.b* *patre apud Scythas & Massagetas occupato, domi rebus imperij præerat.* 15.1.*a* *Chaldaicè vocabatur Assuerus: Persicè verò Artaxerxes.* *ibid.*1.*b.c* *fuit Iudæorum hostis & parricida: quomodo à Deo punitus.* *ibid.*2.*a* *monitus à Prexaspe vno è cha-*

è charißimis vt parciùs biberet,quàm ingratus fuerit monitori. 154.1.a
Campanæ ab Ecclesia benedictæ quâ vi fugent dæmonẽ, procellas & tempestates excitantem. 85.1.b
Candaules rex Sardorum quo pacto occisus à Gyge. 139 1.a
Candelabri aurei effigies cernitur Romæ in arcu triumphali Titi. 259.2.c
Candidas vestes olim induebant in diebus festis & lætis 156.1.d.2.a
Candor cum quo Angeli apparent quid significaret. 295 1.c.
Canis Tobiæ præcurrens Doctores exprimit Ecclesiæ. 89.1.b.2.a
Cannensis cladis Romanorum quæ causa. 214.2.c
Cantatrices adhibebantur templo ad laicas cantiones 12.2.a
Cantores templo adhibebantur ad canendos Psalmos. 12.2.a
Capaneus ensem suum numen fecit. 309.2.a
Capillos alicui euellere magnæ est ignominiæ. 55.2.b eos sibi ipsis lacerabant veteres in calamitate constituti. 167.1.a
Caporioni, qui sunt præfecti regionum vrbis Romæ, quod munus & auctoritas. 35.2.a
Capite duci exercitus amputato percelluntur milites, probatur exemplis. 127.1.c.d caput nonnullæ hodie ita ornant & attollunt vt turrigeræ videantur. 167.1.d
Captiuitas Hebræorum duplex. 3.1.a de posteriori agitur hîc in lib. Esdræ. ibid. captiuitas Babylonica fuit celeberrima & vniuersalis. 107.2.b
Capuanæ delicię perdiderunt Hannibalem. 233.1.b
Caput Nicanoris in prælio amputatum, vti & aliorum, contra Ierusalem suspensum. 212.2.a
Carbasinus color est candidus à carbaso. 137.1.a
Carbasum est linum miræ tenuitatis & candicans. 137 1.a
Carfs Arabicè, est idem quod hebraicum carpas siue apium hortense. 137.1.a
Carnion locus munitus ad quem egressus est Iudas, quis. 300.1.a,b. & seqq.
Carnem porcinam qui comedere recusant excarnificantur. 275.1.b.c. & seqq.
Carolus Magnus quater Romam adijt, cur. 29.1.a.2.a quando creatus & coronatus sit Imperator. ibid. 2.a
Carolus Magnus vasto validoq; fuit corpore æquè ac animo. 192.1.a
Carpasinus color est viridis. 137.1.a.b
Carthusiani ex voto abstinentes carnibus mori malunt quam ijs vesci. 187.2.c.275.2.b
S. Casimirus mori maluit quàm virginitatem perdere. 275.2.c
Casleu mensis Hebræorum respondebat nostro Nouembri. 183.2.b.199.1.c
Casleu mensis Hebræorum respondet nostro partim Nouembri partim Decembri. 29.1.b
Casphin vrbs vbi sita. 299.2.b
Castitas veræ religionis comes. 182.1.d ea exactè seruata. 275.2.c
Castitatis præses est Raphael Archangelus. 72.2.d castitatis coniugum reseruatæ templum. 74.1.b castitas etiam in coniugio seruanda. 84.1.b castitas est funis quo ligatur dæmon ne nobis noceat. 86. 1.b castitas morti prælata 113.1.b.c est causa fortitudinis. 129.1.b.c castitas Iudith quàm fuerit eximia. 129.2.a
Castor quo pacto è venatorum manibus elapsus. 197. 2.c
Castorum præses est sanctus Raphael Archangelus. 72. 2.d
Cassidula est parua pera, vel parua cassis. 85.1.a
Castra sine duce quasi populus sine rege. 127. 2.d
Catalogus populi redeuntis è Babylone descriptus ab Esdra quomodo diuersus ab eo quem descripsit Nehemias. 43.1.a & catalogus donariorum ad fabricam oblatorum. ibid.2.a
Catastrophe septuplex in tragœdia Amani. 156.2.c.d
Catholici in Anglia, Scotia & Saxonia in quo imitentur Tobiam seniorem. 62.1.c
Cato arenas Lybicas primus ingrediens milites ad sequendum animauit. 203.1.c.d
Cato Romanorum sapientissimus quo pacto seipsum occiderit. 307.2.c
Catuli leonum latrante stomacho rugiunt. 192.1.d
Cauda canis Tobiæ finem bonæ operationis insinuat. 89. 2.a
Celeritas dos vna Ducis. 162.2.a
Cendebæus dux maritimus. 248.2.d.250.1.a.2.a
Caditur à Ioanne Simonis Mach. filio. 250.1.b
Centesima vsura quæ. 38.1.c
Per Cæreos benedictos quomodo fugetur dæmon. 85.1.b
Cethim est Cyprus & Macedonia. 280.1.a
Chaldæi an omnes libros veteris testamenti cum templo exusserint. 4.1.a.d.2.a solebant alienigenis ac præsertim Hebræis cùm in vrbem vel aulam ascisce-rentur mutare nomina. 142.2.b
Chaldæa cur hic vocetur Persia. 255.1.d
Chaldæi milites vtebantur purpura ad tegendum vulnera. 197.2.d.198.1.a
Characa locus quidam in Iudæa munitus, sic dictus à χαρακ. 299.2.d
Charan siue Haran vrbs sita in Mesopotamia. 89.1.a
Charitas Iudæ Machabæi. 303.2.b.187.2.c.d 288.1.a
Charitas per catachresin subinde accipitur pro amore illici 115.2.b charitas Nehemiæ aliorumq; ducum & præsidum in ciues suos. 39.1.b item Tobiæ senioris in suos. 63.1.b.c.d & Estheris in populum suum. 149.1.a charitas Christi in nos repræsentata per carnem piscis Tobiæ. 90. 2.a
Chaspia pagus vel vicus in Babylone. 22.1.a
Chelidonia herba quâ hirundines pullorum suorum oculis medentur. 65.2.b.c
Bhelmon vrbs quæ, & vbi sita. 111.1.a
Cholerici quia celeris ingenij velociq; consilij bello viles. 186.1.d
Chorea quid sit. 71.2.a
Christiana lex vetat ieiunium in Dominica ob festi lætitiam. 44.2.c
Christiani ad Euangelium assurgunt reuerentiæ causâ. 44.1.b quid eis imitandum in afflictione positis. 67.1.c.2.c. 105.2.b.c primorum Christianorum frugalitas in conuiuijs. 109.2.b.c & puritas corporalis. 121.2.a accepto aliquo insigni beneficio in gratiarum actionem canunt Te Deum laudamus. 126.1.a in triduo passionis Christi strepitus edunt. 160.1.a
Christus. Vide Iesus Christus.
Christiani in angustijs & periculis constituti Dei opem implorent. 220.1.b.c spolia terrena relinquant. 197.2.c Christiano homini quid discendum à septem fratribus Mach. Iudæis. 280.2. c.d

Ministerio de Cultura 2024

c.d quid faciendum in tentatione constituto. 188.2.a mortem pro fide sustinere discant. Christiano exemplo Raziæ. 208.1.a

Chronotaxis Seleucidarum post Alexandrum Magnum in Syria regnantium. 174.2.d.175.1.a.& seqq. Ptolemæorum in Ægypto. 176.1.b.c.& seqq. item Machabæorum qui populo præfuere vt Pontifices & vt Principes. 177.1.a.b.c.& seqq. item Pontificum ab Alexandro magno vsque ad Christum. 177.1.d.2.d.178.1.a.2.a

Chronotaxis Tobiæ senioris & iunioris. 60.1.c.2.a.b

Cibus Angelorum est Deus.92.2.d cibus à sitienti humectari nequit & comedi. 119.2.a

Cidarim siue coronam quam gestabat Esther vocat signum superbiæ. 167.2.d

Cilicium siue saccus tertium symbolum pœnitentis.47.1.a domat stimulos voluptatis turpis. 113.1.a.b

Cinere caput aspergere,symbolũ est pœnitentis. 47.1.a. cinis cum melle oculis inspersus eorum caliginem dispellit.65.2.c cinis est signum mortis.116.1.a 2.a

In cineres ex alta turri præcipitatio quod genus supplicij. 293.1.c

Cinyra instrumentum musicum quomodo distinguatur à cithara. 199.2.b

Circumcisio erat professio Iudaismi & legis Mosaicæ. 127.2.a

Cithara sola magnitudine distinguitur à cinyra. 199.2.b

Ciuesnitã [illegible] iuuare bonum & probũ. 301.2.c ciuium salutem prodit qui hostes captos vel capiendos dimittit. 293.1.d

Ciuium commodis studeant duces & præsides exemplo Nehemiæ & aliorum. 38.2.c.d.39.1.b.2.a

Clamandi mos in magnis calamitatibus apud Persas. 148.1.a & apud Iudæos precum tempore. 160.1.a

Clemens V. instigante Philippo Pulchro Franciæ Rege Templarios extinguit. 200.1.a

Clementia Dei in Iudæos legis præuaricatores.24.2.b.d iustitia temperata. 25.2.a

Cleopatra,deuicto M. Antonio ab Augusto Cæsare,ne in manus victoris veniret, aspidum morsu se necauit. 176.2.c

Cleopatra græcè idem est quod decus & gloria patris & patriæ. 227.2.c

Cleopatrarum series & origo. ibid.2.c.d.228.1.a

Cleopatra Demetrij senioris vxor marito capto Antiochum ad regnum & coniugium suum inuitat.246.1.a.247.1.a habuit itaque simul duos fratres viuentes maritos.247.1.b veneno quod filio propinaret necata est.ibid. trium Syriæ regum fuit vxor. ibid.c

Cæli extrema quænam dicantur. 30.1.a

Coæui quinam fuerint Esdræ & Nehemiæ. 5.2.a.b item Estheri & Mardochæo. 135.2.a.b

Coæui tam è Philosophis quàm Poetis,aliq; qui fuerint Iudæ,Ionathæ & Simoni Machabæis. 174.2.c

Codrus rex sua morte Athenienses victoriam sanciuit. 219.1.c

Cogere ad bibendum est contra naturam. 137.2.d & tyrannicum.138.1.a.b.c.& seqq. est libertatem adimere; sanitatem lædere &c. 1.a

Colinghammense monasterium à Danis concrematum. 117.1.c

Coloniæ Agrippinæ extat Ecclesia septem fratrũ Mach. 284.2.d an etiam eorum reliquiæ. ibid.

Color ruber Elephantos summopere proritat ad prælium. 306.2.c

Color viridis mirè oculos recreat. 137.1.a

Commiseratio leuat misero miseriam. 74.1.d

Per Compunctionem & lachrymas à Deo exauditi.69.1.b.c

Communio hæreticorum fugienda exemplo Iudæorum. 14.1.b

Compendia facere magni laboris est & industriæ.261.1.c.d

Compendiatoris historiæ cum pictor fabricam constructam pingente comparatio. 261.2.b.c

Computus annorum Græcorum duplex citer fit. 296.1.d.& seqq.

Concionator ante concionẽ quid à Deo flagitare debeat. 167.2.b

Conclusæ virgines ad Oniam sanctũ concurrentes quæ. 264.1.c

Concubinarius in complexu concubinæ fulgure sideratus. 84.2.a

Concupiscentia extinguitur passione Christi. 82.2.d concupiscentiam carnis dum sentis, inuoca B. Virginem. 133.1.b

Conditiones fœderis Iudæorum cum Romanis initi.215 2.b.c.& seqq.

Confessores obtinent cælum consilio. 114.1.a

Coniugia cum Chananæis,Iudæis vetita, cur,quo pacto permissa.23.1.a.24.2.a coniugium requirit virilem ætatem.cur. 63.1.a

Coniuges in eodem sepulchro conditi.74.1.a duorum in continentia & castitate viuentium exemplum.74.1.b coniuges Christiani sequantur exemplum Tobiæ & Saræ.82.2.d quem finem intendere debeant in copula. 83.1,a.2.a castè viuant.84.1.b à mensa ebrietatem.detractionem &c.arceant.87.2.a sobrij sint maximè dum generationi vacant. ibid.2.b subinde se mutuo vocant fratres & sorores,cur. 169.2.b

Conopeum quid. 118.2.b

Conscientia vrgente pœnâ menti culpam in memoriam reuocat. 206.1.c conscientia militarium scelerum milites facit timidos. 218.1.b

Consiliarij plures audiendi. 171.1.a

Sine Consilio sapientis nil faciendum. 76.1.c.2.a

Consilium & constantia omnia edomant. 114.1.a consilium malum consultori pessimum. 223.1.a

Constantia Nehemiæ in amando,& populi in fabricando. 36.1.d.2.a constantia à Deo petenda est.116.1.a constantia Mardochæi in resistendo Amano scelestissimo. 150.2.b

Constantia superandi hostes tam corporis quàm animæ. 214.1.a constantia ducis quantum in bellis rebusq; arduis valeat. 234.2.a.b.& seqq. constantiæ mirum exemplum in Eleazaro. 175.1.b.c & seqq.

Constantinopolis vrbs sic dicta à fundatore Constantino. 208.2.c

Constantinus Imp. fuit vasto validoq; corpore æquè ac animo.192.1.a Dei auxilio sæpe vicit in bellis. 193.1.a [illegible]nuocauit omnes Episcopos ad dedicationem tem[illegible]erosolymitani.199.2.c ab ipso nomen mutauit Constantinopolis.108.2.c cur in labaro crucem insculpi iusserit. 311.1.d 2.a pro eo certarunt Angeli. 293.2.c

Constantinus Magnus totas sæpe noctes sine somno tra-

duxit. 151.2.b

Constantinopolis à triennali Saracenorum obsidione per D. Virginem liberata. 133.1.a

Constantinopolitani cuiusdam viri clarissimi filius pauper diuinitus vxorem diuitem nactus est. 69.2.c

Contentio de principatu causa fuit subactionis Iudææ. 215.2.a.b

Continentia & puritas Saræ Raguelis filiæ. 71.1.d eiusdem à duobus amantibus exactè seruatæ exemplum. 74.1.b continentia per quid melior matrimoniali concubitu. 83.1.a.2.a

Conti sunt lanceæ oblongæ & hastæ. 115.2.a

Conuersio omnium gentium ad Christum prædicta à Tobia seniore. 94.1.b

Conuitia etiam iusta obiecta eos excruciant. 70.2.d. 71.1.a

Conuiuia sint frugalia more primorum Christianorum. 109.2.b.c & more primorum Persarum aliarumq; gentium. 137.2.a.b.c.d conuiuium Assueri ad litteram vanæ voluptatis aucupium mystice fuit. S. Eucharistiæ simulachrum. 138.2.a conuiuiorum postridianus [illegible] doloris & [illegible] 140.2.a

Conuiuæ arceant à mensis ebrietatem, iurgia, detractiones &c. 87.2.a more veterum 137.2.a.b olim in mensa sapientes miscebant sermones. ibid.2.c non sunt cogendi ad bibendum. 137.2.d.138.1.a.& seqq.

Copulæ coniugalis finis quis. 83.1.a

Cor est sedes animositatis & audaciæ. 186.2.d

Cor regis in manu Domini esse, impletum in Cyro. 18.2.a.b item in Assuero. 169.2.a cor piscis an fuget dæmones, & quâ vi. 81.1.a.b. & seqq.

Per Cornua altaris quid significetur. 115.2.a

Cornua superbis æquè ac tauris cornupetis resecanda. 188.2.c

Corona est insigne proprium regis. 104.1.d.152.1.d qualis esset regum Persarum. 152.1.d

Corporis resurrectio cum immortalitate animæ necessariò connexa. 201.2.c.d

Corpus labore fatigatum melius reficitur iacendo quàm sedendo. 137.1.c

Cosroæ regis Persarum fastus & superbia. 169.2.d 170.1.a

Crapula quàm sit improuida. 124.1.a & insana. 138.1.d

M. Crassus è templo trabem auream sustulit. 264.1.a

Non credendum temere neque facilè. 171.1.a

Crines solebant veteres lacerare in magna calamitate constituti. 167.1.a

Crocodilus ex Nilo egrediens homines in terra insequitur & deuorat. estq; amphibius. 8.1.b

Cruce cur insignirentur proficiscentes Palæstinam pro recuperanda terra sancta. 311.c.d

Crucis Christi hamo adunctatus est diabolus. 86.1.a eius seria meditatio est funis quo dæmon ligetur. ibi.1.b crux apud Persas erat vsitata & ignominiosissima. 151.1.a crux parata Mardochæo data fuit paranti Amano. 154.2.b

Crudelitas & superbia Amanis Mardochæum & Iudæos. 147.1.a item Darij Hystaspis & Xerxis filij ipsius, 169.1.c.d

Crystallus quid sit. 161.2.a

Cudere monetam est summæ potestatis. 247.1.d

De culpa superata non superbiendum. 208.1.b

Cupidi pro puncto voluptatis se efficiunt mancipia diaboli. 111.2.a

Cupiditatis in homine per peccatum corruptio quanta vis. 269.1.a

Curatio tota Tobiæ cæci mysticè explicata. 90.1.a 2.a

Currum Eliæ transformarunt gentiles in quadrigam solis. 194.1.b

κυδίως, quid significet, ignoratur. 62.1.a

Cyprianus primum magus, sed postea fidelis & martyr suis incantationibus dæmonem exciuit, cur. 70.1.c

Cyrus rex Persarum à Tomyri cæsus, quo astu. 197.2.a eius tessera belli, quæ. 287.2.b

Cyrus primus rex Persarum Iudæos Babylone liberauit. 5.1.c quo anno factus sit Monarcha. ibid. 2.d.7.1.a quo anno cœperit regnare, & Babylonem expugnarit. 7.1.a.b an vt monarcha regnauerit septem annis. 7.1.b.c erat bellicosissimus & quietis impatiens. ibid.1.d varia eius etyma. 1.d.& seqq. vnde emanauerit eum à cane esse educatum. 7.2.a.b eum vt numen suum colebant Persæ. ibid.c exemplum fuit omnium regiarum virtutum. ibid. quid de sole sibi in somnis astante somniarit. ibid. ex se erat pauper, sed à Deo factus dives. 7.2.d quid significet hebraicè. ibid. quid græcè. 8.1.a etymon eius genuinum est Persicum. ibid. fuit typus Christi. ibid.1.c cur Deus excitauerit affectum eius & voluntatem. ibid.c.d de eo Isaiæ oraculum. 8.1.d Deum verum agnouit. 2.a.9.1.d [illegible] cibum sumebat nisi priùs corpus exercuisset. 2.c eius somnium quo inuitabatur vt ad Deos ascenderet 9.1.a eius edictum vt Iudæi se inuicem iuuent in reædificando templo. ibid.b.c.& seqq. cur vetuerit secundum templum tam altè extrui, vt prius. 19.1.a sua manu agros & hortos excoluit. 136.2.b.c eius frugalitas. 137.2.b

Dacha Syriacè est mundare, purificare, iustificare. 141.1.c

Dæmon. *Vide* Diabolus.

Dæmonis etyma. 96.2.d.70.1.a.b dæmones, eorum quos deceperint sunt carnifices. 70.1.c dæmon obsidens puellam ab adolescente mago incantatam interrogatus à sancto Hilarione, quid responderit. 70.1.d item se prouoluens ad genua S. Antonij. 1.d.2.a alij sunt Persici, Medici, Africi; alij australes, meridionales &c. 2.b dæmon an fugetur per fumum iecoris callionymi, & qua vi. 81.1.a agit per causas naturales & humores melancholicos. 1.d quomodo per magos & sagas noceat bestijs & pueris. 81.2.b fuit figuratus per piscem à Tobia occisum. ibid. dæmonis proprium est intricare corpus & animam varijs doloribus, scrupulis &c. 2.c quomodo dæmon incubus prolem generet. 82.1.d propriè non amat feminas, sed amorem simulat, cur. 2.a.b dæmones fugantur pulsu campanarum ab Ecclesia benedictarum. 85.1.b an etiam per radicem baraas à Salomone ostensam. ibid.1.b.2.a eis formidabilis est virga S. Benedicti. 2.b quibus modis potuerit dæmon religari in deserto. 2.b.c quo pacto ligentur in inferno vt egredi nequeant. 2.c per Christum qualiter ligatus sit. 86.1.a quibus virtutibus tanquam funibus ligetur. ibid.1.b.2.a dæmonis apparentis signũ est si post se relinquat horrorem.

rorem. 62.2.*c* *timent vocabulum, patrocinium & exemplum Mariæ.* 125.1.*b*
Daphne locus à copia laurorum ita dictus, quis. 269.1.*d* *hic sepultus fuit S. Babylas, S. Ignatius Antioch. & Onias sanctus occisus.* *ibid.*
Damascus caput est Syriæ strictè sumptæ. 104.1.*a*
Daniel cur librum suum conscripserit partim Hebraicè partim Chaldaicè. 5.1.*b* *fuit familiaris Cyro regi Persarum eiusq; conuiua.* 8.2.*a*
Darius rex Persarum priùs dictus Codamus exercuit cauponam Susis. 180.2.*a* *non fuit ex stirpe regia, ideoq; ab Alexandro regno priuatus.* 181.1.*a*
Darius Ochos inuentor certi supplicij quo rei in cineres præcipitabantur. 303.1.*d*
Darij etyma. *ibid.* 2.*b.* & *seq.* 136.1.*a* *Darij stirps durauit ab imperio Persico vsque ad Darium Ochum.* *ibid.d*
Darius Codomannus vltimus Persarum rex victus ab Alexandro. 53.1.*a* *quot equitum & peditum millia in aciem eduxerit contra Alexandrum.* 103.1.*b.* 2.*a*
Darius Hystaspis dedit Iudæis facultatem perficiendi templi. 5.1.*d.* 6.1.*c* *vouit fabricare templum.* 16.2.*a.* *ad eius annum secundum intermissa fuit fabrica templi.* 15.2.*d* 16.1.*c* *anno eius sexto pars interior templi perfecta fuit; nono verò tam interiores quàm exteriores.* 19.2.*c* *cur dicatur* rex Assur. *ibid.d* *solebat aquam & terram petere ab ijs quos sibi subiugare satagebat.* 193.1.*a.b* *ipse fuit Assuerus mari[illegible]ber.* 134.2.*c* *erat rex Persarum atque Medorum.* 136.1.*a* *fuit vini bibax.* 153.1.*a* *ferox & crudelis.* 169.1.*c.d* *vocat se fratrem vxoris suæ Esther.* *ibid.* 2.*b* *voluit festum Phurim etiam à Persis gentilibus celebrari.* 171.2.*d* *Vide* Assuerus.
Dauidis regia stirps defecit in Iechonia in Babylonem abducto. 174.2.*a*
Daus dux Cælesyriæ. *Vide* Apollonius.
Decemuiri Romæ habebant ius imperandi alternis diebus. 214.2.*d*
Decimæ laborum & operum soluendæ. 49.2.*a.b* *decimam decimarum dabant Leuitæ sacerdotibus.* *ibid.* *cur à laicis dentur sacerdotibus.* 53.2.*d*
Dedicatio solemnis muri Ierusalem quando & quo ritu peracta. 53.1.*b.c*
Dedicationis Ecclesiæ dignitas & solemnitas. 199.2.*b.* 1.
Defendere sumitur pro vindicare. 101.2.*d*
pro Defunctis orare pium & honestum est. 301.2.*c.d* 302.1.*a.* 2.*a*
Deioces Medorum rex potentißimus. 97.2.*b.c* *ipse ædificauit Ecbatanam.* *ibid.* 2.*c.* 98.1.*a*
Deliciarum postridianus dies doloris & pœnitentiæ. 140.2.*a*
Diliquium animi quod passa est Esther an fuerit verum vel fictum. 169.1.*d*
Demetrius Selcuci filius Romanis obses datus quomodo Roma fugiens regnum Syriæ adierit. 110.1.*a.b* & *seqq.* *cognominatus fuit Soter.* *ibid.* 2.*b* *cur noluerit videre Eupatorem & Lysiam.* 111.1.*a* *Iudæis quæ & qualia indulserit.* 226.2.*a.b.* & *seq.* *occiditur ab Alexandro Veles per auxilium Ionathæ.* 227.2.*a.b*
Demetrius iunior pacificè in Syria regnãs se otio dedit, & regno expulsus fuit. 233.1.*b.c* *exosum eum habebant milites patrij, cur.* *ibid.c.d* *fidem Ionathæ datam fefellit.* 233.2.*b* *vincitur à Tryphone captâ Antiochia.* *ibid.c* *quo anno captus ab Arsace Parthorum rege fuerit.* 253.1.*a.*
Depositio Arcæ & Tabernaculi in monte Nebo per Ieremiam. 259.1.*a.b*
Depositum non solùm Iudæis & Christianis, sed etiam Ethnicis familiare. 263.2.*b*
Decreto Dea Syrorum quæ & qualis, de eadem fabula. 309.1.*d*
Descriptiones Ieremiæ prophetæ quænam sint, & an fuerint canonicæ. 258.1.*a.* 2.*a*
cum Desperatis pugnare periculosissimum. 198.1.*c* 237.2.*a*
Deus tam facilè potest suam potentiam, opem & victoriam applicare paucis quàm multis militibus. 192.2.*c* *cur sæpe paucos selegerit, vt multos prosternerent.* *ibid.c.d* *non iuuat nisi conantes & collaborantes.* 194.2.*b* *cur vetuerit Iudæis copiam equorum.* 197.1.*b* *Dei vocatio est expectanda & sequenda.* 203.2.*d* *[illegible] suo cursui.* 219.2.*d* & *vnumquemque mori in suo opere & exercitio.* *ibid.* *est inuocandus in periculis.* 220.1.*b.c* *quomodo ei fidendum.* 174.*a* *cur permittat viros sanctos in aliqua minora peccata labi.* *ibid.* 1.*c* & *occidi.* 1.*d* *eius prouidentia.* 150.1.*c* *eius symbolum est ignis.* 157.1.*b* *subinde castigat peccatores per angelos bonos.* 164.2.*b* *suas iniurias lentè, sed acriter punit.* 167.2.*d* *propter Iudæos fideles & sanctos elegit locum Iudeæ.* 272.1.*d* *superbos humiliat & sternit.* 220.2.*c* *eius inuocatio remedium ad victoriam obtinendam.* 293.1.*a* *Iudæ Mach. in angustijs præsto adfuit.* 293.2.*a.b.c.* 203.1.*b.c* *iustos conseruabat in prælijs, nocentes sinebat occidi.* 201.2.*a* *Dei quæ sunt, aurea sunt.* 210.2.*d.* *Deus cum quempiam ad officium selegit, dat ei symbola ad illud necessaria.* 311.2.*a*
pro Deo coli voluit Alexander magnus. 181.1.*b* & *Antiochus Epiphanes.* 183.1.*d.* 2.*d* *Deo se æquat Nicanor.* 309.1.*a* *inter Deos relatio fieri solita quando.* 296.2.*b*
Deus non verè & propriè sed metaphoricè habet oculos, aures &c. 17.2.*a* *cur præceperit Iudæis ne ducerent vxores Chananæas.* 23.1.*a* *prohibet Iudæos quærere prosperitatem gentium vicinarum.* 24.2.*a* *eius clementia in Iudæos prævaricatores.* *ibid.* 1.*d* *est amandus super omne amabile.* 26.2.*a.b* *cùm parcit peccatoribus, dicitur tegere peccata; cùm punit, ea aperire & aspicere.* 36.1.*c* *gaudet & delectatur nostra fortitudine in aduersis.* 44.2.*c.* 45.1.*a* *gaudet diebus festis, quòd illis à fidelibus magis colatur, pariterq; cupit vt fideles die festo gaudeant.* *ibid.* *vult à nobis sibi seruiri in lætitia.* 2.*a* *aquas in ignem conuertit.* 53.2.*a* *cur permittat iustos affligi.* 66.1.*b.c.* 91.2.*c.d* *hominis audit linguam si mundam habeat conscientiam.* 69.1.*b* *Dei opera sunt misericordia, vera ac iusta.* *ibid.* 1.*c.d* *cujus est in omnibus actionibus nostris inesse misericordiam, veritatem & iudicium.* *ibid.d.* 2.*a* *Deus cur vocetur tophe.* 71.2.*d* *est decus & gloria omnium angelorum & hominum* 72.1.*b* *eius erga homines dignatio mira.* 2.*d.* 73.1.*a.* 2.*a* *Deus semper in memoria, intellectu & voluntate habendus.* 74.1.*c* *semper bene-*

benedicendus. 76.2.*a* *est inuisibilis & per gloriam incomprehensibilis.* 78.2.*c* *Dei gratiâ indignus est qui solùm in prosperis ei seruit.* 91.1.*b* *Deus est cibus angelorum.* 92.2.*d* *Deo seruiendum in veritate.* 96.1.*a* *eius prouidentia erga Tobiam patrem.* *ibid.* 1.*d* *Deus non adiuuat desides, sed laborantes & pugnantes.* 106.2.*a* *ei seruiant vrbes & regna.* 107.2.*a* *Deus dominatur tam cælo quàm terræ.* 108.1.*a.* 2.*a* *ipse iratus certò irrogat quod comminatur.* 113.2.*d* *in publica & graui causa est inuocandus.* 114.2.*b* *Simeoni ad vindicandum Dinæ stuprum dedit fortitudinem, & obstetricibus mentientibus domos, cur.* 115.1.*b.* 2.*a* *est per essentiam constans fons omnis essentiæ.* 116.1.*a* *mentiri nequit.* 120.2.*c* *superbos humiliat.* 124.1.*c.d* *est spiritus purissimus, ideoq; amator castitatis & castorum.* 129.1.*a* *quam liberalis fuerit erga D. Virginem.* 150.1.*c.d* *est iustus superbiæ ac iniustitiæ iudex & vindex.* 152 [illegible] *vult exaltare, priùs humiliat.* 162.1.*a* *gentes infideles excluſit a gl[illegible]* *vt communem prouidentiæ suæ cursum & gratiam non denegarit.* *ibid.* 2.*d* *in eo solo, qui verum est cordis gaudium, lætandum.* 168.2.*a*

Dexteram dare est ritus ineundi fœderis. 296.2.*c.d*

Diabolus coram animosis est pauidus vt formica; timidis verò terribilis est vt leo. 296.1.*a* *rectè myrmicolion dicitur.* *ibid.* *Diabolos omnes ad duellum prouocabat S. Antonius.* 218.2.*b.c* *cum diabolo irreconciliabile bellum gerendum.* 187.1.*c*

Diabolus. Vide Dæmon.

Diadema quid. 152.1.*d*

Diaria sua exactè conscripsere Iudæi. 53.1.*b* *item Persæ.* 152.1.*a*

Dictator Romæ quando crearetur. 214.2.*c*

Dictatura non erat annua. 214.2.*d*

Dicteriis hominum frangi pusilli est animi: fortis autem ea sustinere. 293.1.*a,b*

Didrachma argenti sunt duo regales 268.1.*b* *didrachma auri sunt duo aurei.* *ibid.c*

Didymus S. Hieronymi præceptor fuit cæcus. 66.2.*c*

Dies fortium siue plurim Persis fuere Iudæis dies phurim. 159.1.*b* *mystice dies phurim fuere dies passionis Christi, eritq; dies iudicij.* *ibid.c.d*

Digitum elcuandi mos vndc profluxerit. 241.1.*c*

Dignatio mira Dei & Angelorum erga genus humanũ. 72.2.*d.* 73.1.*a.* 2.*a* *& nominatim S. Raphaelis.* 78.1.*b*

Dignitatem quisq; sibi optat potiùs quam fratri. 269.1.*a*

Dilectio vxoris erga maritum quid præstet. 88.2.*a*

Diluuium Noë transformatum à gentilibus in diluuium Ogygis. 194.1.*b*

S. Dionysij ecclesiam Parisijs dedicauit Christus ipse. 199.2.*c*

Dioscorus mensis quis. 296.2.*a*

Disci exercitia quæ. 182.1.*c* *discus solebat per palæstram circumferri.* 267.2.*b*

Diuinitatis symbolum est ignis. 257.1.*b*

Diuinant subinde morituri. 95.1.*c.d*

Diuitiæ sunt postponendæ virtuti. 76.2.*b.c*

in Docendo quis ordo seruandus. 21.1.*c*

Dolor animi creat dolorem corporis. 69.1.*a* *doloris varia signa externa.* 167.1.*a*

Dolus ex natura sua est indifferens, & ex fine ad quem refertur malitiam accipit aut bonitatem. 118.1.*a*

Dominandi libido multis extitit causa belli. 100.1.*b*

in Dominicâ lex Christiana vetat ieiunium, cur. 44.2.*c*

Domus Hebræis significat quemuis locum qui aliquod corpus ambit. 31.2.*c* *domus fortium in vrbe Ierosolymitana, quæ.* 35.1.*a*

Dor vel Dora Phœniciæ vrbs. 239.2.*b*

Dotes viduarum & pupillorum etiam apud Ethnicos deponi solitæ. 163.2.*b*

Drachma argenti est iulius siue regalis hispanicus. 268.1.*b* *drachma auri est vnus aureus.* *ibid.c* *drachmæ mille argenti ad quantam summam excrescant.* 201.2.*b*

Drachmæ auri & argenti valor. 79.2.*c*

Draconarij olim vocabantur qui nunc vocantur vexilliferi. 162.2.*b*

Dracones, sunt insignia & stemmata militum & Ducum. 162.1.*d* *dicti sunt à videndo.* *ibid.* 2.*a* *eorum dotes & symbola. Dracones etiamnum vocantur milites fortissimi, qui.* 2.*b*

Ducem numquam decet cessare aut prodesse sibi aut nocere hostibus. 8.2.*c* *eius vigilantia quantum prosit.* 37.1.*a.* 2.*a* *duces multi subditos expilant vt se ditent.* 39.2.*b* *duce fugiente fugiet totus populus.* 40.1.*c* *ad duces dogma insigne.* 151.2.*b* *ducum dotes præcipuæ tres.* 16[illegible].*d.* 2.*a*

Duces belli præstantes, paucos, sed veteranos milites seligunt ad res magnas. 192.2.*d* *milites à præda cohibent, & in [illegible]natos continent.* 197.2.*b* *duces bello victi aurum & argentum spargunt vt hostem ipsos insequentem morentur.* *ibid.* *cum fortitudine bellica Dei timorem, cultum & pietatem coniungant.* 198.1.*d* *explorant hostium animos an sint meticulosi.* 203.1.*a* *ducis audacia hostes percellit.* *ibid.* 1.*c* *quis sit verus exercitus dux.* *ibid.* *ducum inobedientia punita.* 203.2.*c* *duci generoso turpe est fugere.* 218.1.*c* *pulchrum pro patria fortiter pugnando occumbere.* 219.1.*d.* 2.*d* *talium aliquot exempla.* *ibid.* 1.*b.c. & seqq.* *impossibile est vt ita semper pugnent & vincant vt numquam vincantur.* 219.2.*c* *milites suos ad ardorem accendant, & eorum mentem explorent.* 295.2.*a b* *pace initâ summè laborare debent vt militem contineant.* 299.1.*a.b* *duces Antiochi Iudæam infestant.* *ibid.* *duces Athei sua arma fecere numina.* 209.1.*a.* 2.*a* *ducum constantia quantum in bellis robusq; arduis valeat.* 234.2.*b.c* *declaratur exemplis.* 2.*b.c.d* *ducum insignium stratagema ex improuiso in hostes irruere.* 286.2.*a* *obtentâ victoriâ duces belli spolia in egenos distribuant exemplo Iudæ Machabæi.* 287.2.*c.d*

EBbæ *Abbatissæ vt suam suarumq; castitatem seruaret factum egregium.* 117.1.*c*

Ebrietas à mensis arcenda. 87.2.*a* *est mater malitiæ virtutisq; inimica, fortem virum reddit ignauum &c.* 122.2.*c*

Ebrij prauos procreant filios. 87.2.*a* *à generatione abstineant.* *ibid.* 2.*b* *sunt quasi, imò plus quam porci.* 138.1.*d*

Ebullire de Perside quid sit. 154.1.*c.d* *ebullire tria significat.* *ibid.* 2.*a*

Ecbatana nomen indeclinabile vrbis Medorum. 78.1.*a* *quan-*

quando vastata. 96.1.*d* *à quo & quando ædificata.* 99.2.*a*
Ecclesia cur præ sanctis veteris testamenti celebret festum septem fratrum Machabæorum. 280.2.*b* *quomodo peccatoribus defunctis adhibeat suffragia.* 201.2.*a* *omni ratione satagit adiuuare animas fidelium defunctorum.* *ibid.*
Ecclesiam veterem reædificauit Nehemias: nouam ædificauit Christus. 29.1.*a* *pro huius salute ac tutela nil reformidandum.* *ibid.* 1.*a*.2.*a* *per ecclesiam quid significetur dum dicitur Ammonitas non posse introire ecclesiam.* 55.1.*a* *Ecclesia Catholica an nulla agnoscat nomina Angelorum præter tria.* 57.2.*a* *vtitur quarto libro Esdræ in Introitu Missæ, & in officio de martyr.* 58.1.*a* *Ecclesia Christiana cœpit in Ierusalem in Sion, de qua vaticinatus est Tobias.* 93.2.*b*.94.1.*a*.*b* *repræsentatur per hortum in quo habitum fuit conuiuium ab Assuero.* 138.2.*d* *Ecclesiæ Catholicæ typus fuit Esther.* 149.2.*a*
Ecdiciam reprehendit S. Augustinus quod inscio marito habitum monachæ assumeret. 167.2.*c*
Edictum Cyri regis Persarum vt Iudæi se inuicem iuuent in reædificando templo. 9.1.*b*.*c*.& *seqq*.
Edissa siue Hadasa eadem est quæ Esther. 142.1.*b* *vide* Esther.
Educatio mollis facit contumaces. 299.2.*b*.*c*
Eleazar Abaron an fuerit frater Iudæ Machabæi. 207.2.*a*.*b*.& *seqq*. *cur sit vocatus filius Saura.* *ibid.b* *quo fine pugnarit cum elephante.* *ibid.c.a* *directè intendit mortem regis, indirectè suam.* 207.*c*.*d* *eius elogium.* 208.1.*a*.*b* *sub elephante quem prostrauerat occumbit.* *ibid.b*
Eleazarus & septem fratres Mach. quòd carnem porcinam edere noluerint, excruciati. 183.2.*d* *magister erat horum septem fratrum.* 274.2.*d* *eius etymon.* *ibid.* *hic distentus in tympano typus fuit Christi in cruce distenti.* 275.1.*a* *eius constantia pro obseruanda Dei lege.* *ibid.c*.*d* *& fortitudo in tolerandis tormentis.* *ibid.a*.*b* *peccasset mortaliter si porcinam comedisset.* *ib.*2.*c*.*d* *quomodo fuerit primitiæ martyrum veteris testamenti.* 276.1.*a* *eius elogia.* *ibid.*2.*a*
Eleemosynæ sex fructus. 74.1.*d*.2.*a*.*b*.& *seqq*. *liberat à morte æterna & sæpe à præsenti, quâ ratione.* *ibid.*2.*a*.*b* *est quasi baptismus.* 2.*b*.*c* *claudit & oppilat quasi os gehennæ.* 2.*d* *habitu reginæ in somnis apparuit S. Ioanni Eleemosynario.* 75.1.*a* *eleemosynæ quomodo olim fieri solerent in sepultura defunctorum & qua ratione.* 2.*d* & *nunc.* 76.1.*a* *prosunt animabus in Purgatorio detentis.* *ibid.*1.*c* *eleemosyna quanti sit meriti.* 78.1.*c* *est funis quo ligatur dæmon.* 86.1.*b*.2.*a* *soluit debitum proximo.* 91.1.*d* *liberat à morte, & purgat peccata.* 2.*b*
Eleemosynarius quæ in pauperes confert, in sinum Dei custodienda deponit. 74.1.*a* *eleemosynarij licet impij raro in hac vita castigantur,* 2.*b*
Elephantes Indici sunt maximi & robustissimi longeq; Lybicos superant. 206.2.*c*.207.1.*d* *cur ijs ostendatur sanguis, vel liquor rubeus instar sanguinis.* *ibid.*& 207.1.*a* *cur ijs prisci vsi in prælio.* *ibid.d* *sunt fœtidi.* 207.1.*a* *præ cæteris animalibus sunt dociles.* *ibid.* *cur detur eis vinum ad potandum.* 207.1.*b* *elephantes Africani vix sex vel septem armatos portant.* 207.1.*d*
Eliachim & Ioachim idē significant. scilicet Dei stator 105.2.*a*
Eliasib pontifex & filius Ioacim. 26.2.*b*.34.1.*a*.& *seqq*. *Tobiam Ammonitem contra legem gazophylacio præfecit.* 55.1.*a*.*b*
Elisæus Proph. quomodo responderit Benadad regem ægrotantem fore sanandum & moriturum. 120.1.*a*
Elogium Eleazari Abaron. 208.1.*a*.*b* *& Oniæ sancti.* 269.2.*a* *& S. Pelagiæ se in flumen inijcientis cum matre & sororibus.* 230.2.*a* *& Simonis Machabæi.* 189.2.*c*.174.2.*c*
Elul mensis Hebr. respondet nostr. Augusto. 174.2.*c*
Elul mensis sextus Hebræorum nostro partim Augusto, partim Septembri respondet. 40.2.*c*
Elymais alio nomine dicta est Persepolis. 206.1.*a*
Emmaus vbi Christus duobus discipulis apparuit, postmodùm dicta Nicopolis, quantum distet à Ierusalem. 193.2.*c* *alia est Emmaus iuxta Tiberiadem.* *ibid.*
Empedocles conuiuio præfectus postridie reus fuit in iudicium vocatus. 138.1.*a*
Enceniorum festum quando & quomodo celebrent Iudæi. 199.2.*c*.*d*.& *seqq*.253.1.*b*.*c*.292.2.*a* *quid myslicè per id significetur.* 199.2.*a* *vocabatur Scenopegiæ Casleu.* 253.1.*c*
Energumeni quomodo exorcisandi. 81.1.*b*.*c* *eis olim ab Anachoretis dabatur panis vel oleum à se benedictum.* 85.1.*b*
Ennius Poeta coæuus Iudæ, Ionathæ & Simoni, Machabæis. 174.2.*c*
Ensis. *Vide* Gladius.
Epaminondæ in prælio hastâ traiecti responsum. 219.1.*d*.2.*a*
Ephebi sunt prostituti pueri. 267.1.*a*
Ephebia est prostibulum pulcherrimorum iuuenum, item ganea & popina ad comessandum. 267.1.*a*.*b*
Ephraim, porta vna è duodecim vrbis Ierusalem cur sic nominata. 34.2.*c*
Ephraim, Ephrem & Ephron quomodo distinguantur. 203.2.*a*
Ephron fuit triplex. 203.1.*a*
Ephron cur expugnata à Iuda Mach. & quando. 290.1.*d*.2.*a*
Epimanes *idem est quod insanus.* 181.2.*d*
Epinicia vocantur publica festa ob adeptam victoriam. 288.2.*a*
Epiphanes cur vocetur radix peccatrix. 181.2.*d* 182.1.*a* *græcè idem est quod illustris.* 260.2.*d* *Vide* Antiochus Epiph.
Episcopus græcè idem est quod superintendens. 50.2.*a* *circumeat, visitet & instruat populum sibi commissum.* 106.2.*a*
Epistatæ Athanis habebant ius imperandi alternis diebus. 214.2.*d*
Epistola Mardochæi quando scripta. 163.1.*a*
Epistola siue liber secundus Machabæorum à Iudæis in Iudæa, ad alios in Ægypto degentes quando scripta. 252.1.*a* *& cur* *ibid.*2.*a* *quis eius auctor.* 253.1.*d*.2.*a* *an fuerint vna vel duæ.* *ibid.*2.*b* *habeat auctoritatem S. Scripturæ.* 254.1.*a*
Epulandi mos sepulchra & memorias martyrũ. 75.2.*c*.*d* *item in sepultura defunctorum quorum dubia erat salus vel gloria.* 2.*d* *sublatus per S. Ambrosium & Augustinum.* *ibid.*76.1.*a*
Equites dracones horæ, qui. 162.2.*b*

Equitis

Equitis & equi speciem assumpsit angelus. 264.1.d *equites discurrentes per aëra cladem Iudææ imminentem portenderunt.* 271.1.a.b *eques apparens Iudæ & Iudæis an fuerit S. Michael.* 295.1.b.c *cur apparuerit in veste candida.* ibid.

Equites Ierosolymitani, quando & quare instituti. 200.1.a

Equiti olim pro stipendio dabatur drachmâ. 193.1.d *equites habuisse non leguntur Iudæi nisi tempore Ioannis, Simonis filij.* 180.1.a

Equorum porta vrbis Ierosolymitanæ vnde ita dicta. 34.2.b

Equus animal luxuriosum. 82.2.b

Erro Pauli Fagij, docentis librum Tobiæ non esse veram historiam. 59.1.c *& Lutheri docentis, quod si vxor se difficiliorem præbeat ad opus coniugale, vocanda sit ancilla.* 139.2.d

Esdras totius Scripturæ sacræ in vastitate Babylonica restaurator vel corrector cum omni turba populi redeuntis in patriam quid mysticè significet. 1.*cuius filius fuerit.* 3.1.c *non fuit Malachias Propheta: & quæ fuerit occasio hoc aliquibus suspicandi.* 3.2. *an fuerit Propheta.* ibid.2.c.4.1.a *instinctu diuino scripsit librum primum Esdræ & alia.* 3.2.c.4.1.a *an sacram Scripturam restaurarit.* 4.1.a.b.& seqq. *eam digessit & correxit, & quæ in singulis libris deerant suppleuit.* ibid. 2.b.c.52.2.a *inuentor est litterarum hebraicarum quibus etiamnum vtimur.* ibid.2.d *quamdiu vixerit.* 5.1.b *Esdræ quinam Prophetæ coæui fuerint & quinam sub eodem floruerint tam ex Historicis, Poetis, quàm Philosophis.* ibid. 2.a.b *legis Mosaicæ erat peritissimus, & interscribas eminebat.* 20.1.a.2.a *constitutus est visitator Iudæorum.* 21.2.a *& potestatem habuit necis in prævaricatores.* ibid.2.c *admiratur immensam Dei clementiam in Iudæos.* 24.2.d *eius pro ijsdem ad Deum oratio.* 25.2.a *confitetur & deflet peccatum populi, eiusq; personam & peccatum in se suscipit: in quo fuit typus Christi.* 26,1.a *pro Israelis bono bis Babylonem adijt, bis in Ierusalem redijt.* 29.1.a *interpretatur legem populo.* 44.1.b.c.2.a *an Esdras auctor libri primi sit idem cum eo de quo lib. secundo cap. duodecimo.* 52.1.a

Esdrin vnus è Iudæ Ducibus. 200.2.d

Esseni, vide Assidæi.

Esther quid mysticè significet. 1.& 2.134.1.a *quo tempore eius historia contigerit.* 134.1.c.1.a.b & seq. 141.2.b *est oriunda ex tribu Beniamin & stirpe regia Saulis.* 141.2.a.143.1.b *dicta est Hadasa, id est myrtea, cur.* 142.1.b *fuit typus B. Virginis.* ibid.& 2.d *Estheris ethyma.* 2.c.d *an ritè nupserit regi infideli.* 143.2.c *rara eius iam reginæ obedientia.* 144.2.a *item fortitudo, pietas & caritas.* 149.2.a *est typus Ecclesiæ.* ibid.2.a *ex primo aspectu regis deliquium animæ passa corruit.* 150.1.b *prudenter regem secundò vocauit ad conuiuium.* 1.d.2.a *eius magnanimitas in accusando Amanum præsente.* 153.2.b *quâ methodo vsa vt inflecteret regem ad irritandas litteras de Iudæis occidendis scriptas.* 156.1.b.c *aptè comparatur fonti.* 161.1.d.163.2. & *soli.* 2.b *magna eius animæ puritas, sanctitas, sinceritas &c.* 168.1.a.2.a *an verè sit deliquium animi passa.* 169.1.d *ipsa audiens cum duabus ancillis iratum Assverum repræsentat D. Virginem.* ibid.2.c

Ethnici etiam sua in templo quasi in asylo reponebant. 263.2.b

In Euangelijs multa dicuntur de Christo quæ fuere falsissima. 213.1.b

ad Euangelium assurgunt Christiani reuerentiæ causâ. 44.1.b

ἐυσθενέω significat ejicere, ebullire &c. 254.1.d

Eucharistiâ tamquam fune ligatur diabolus ne nobis noceat. 86.2.a *minuit acerbos iracundiæ, inuidiæ, luxuriæ &c. motus.* ibid. *Eucharistiæ typus fuit conuiuium ab Assuero institutum.* 138.2.a b.c. & seq. *hæc susceptæ puritatem & castitatem valdè adauget.* 2.b *in ea Christus vt cibus apponitur.* 139.1.a

Eis Euphratem vsque ad Iudæam omnes ferè gentes erant æmulæ Iudæorum. 32.1.c *hunt olim Deus dederat Iudæis limitem.* ibid.d

Eunuchi olim erant primi in aula apud reges, imò eorum cubicularij & secretorum conscij. 122.1.a. 141.1.a *cur duo voluerint insurgere in regem Assuerum.* 144.2.a.b

Eupator dicitur bono & felici patre natus. 206.1.d *vel idem est quod bonus pater.* ibid.1.d.2.a *Vide* Antiochus Eupator.

ἐυπατρεία vocatur generosa filia. 206.1.d

ἐυπατρίδαι quinam dicti. 206.1.d

Eumeni regi Pergami optimæ regiones Antiochi per Romanos datæ. 214.1.d.2.a

S. Euphemia toto corpore fixa fuit in Cartagine. 198.1.d

Exaltatio humilis Mardochæi. 152.2.a.b. & seq.

Excedere clementiam quando dicatur iustitia. 25.2.a

Excidium vrbis Ierusalem prædictum à Tobia seniore. 93.2.b & *Niniues.* 95.2.a *quando hoc posterius acciderit.* 96.2.d

Exempla Maiorum animant in rebus arduis. 189.2.b *exempla aliquot feminarum martyrum, filios ad martyrium incitantium.* 282.1.c.d.& seqq. & *multorum gentilium pro gloria dimicantium.* 219.1.b.c.& seqq. & *militum ex desperatione pugnantium.* 237.2.a.b

Exequi, pro absoluere & perficere aliquid, adeoq; illud accuratè agere. 261.2.c.d

Exercitatio militibus necessaria. 299.1.b.c.d

Exercitus ab exercitatione nomen accepit. 299.1.b *exercitus ceruorum duce leone est fortior exercitu leonum duce ceruo.* 234.2.b *exercitus in terram S. missi olim à Pontifice benedici soliti.* 211.2.c

Exercitus Theodosij Imp. ab Angelo Raphaele Rauennam ductus Ioannem tyrannum profligauit. 77.1.a.2.a

Exhortationes aliquot matrum filios ad martyrium incitantium. 281.2.c.d.& seqq. 282.1.a.b.& seqq.

Exorcistæ cur energumenis colaphos impingant, ridiculaq; simulacra è collo suspendant. 81.1.b

Expeditiones pro terra sancta recuperanda à Christianis cur Cruciatæ dicerentur. 311.1.c

Expiatio templi facta per Iudam Machabæum. 198.1.d.& seqq.

Expilatores templi puniti. 264.2.b.c

Extrema cæli quæ dicantur. 30.1.a.2.a *extrema gaudij quomodo luctus occupet, ostenditur in Holoferne.* 122.2.b.c *item in conuiuio Assueri.* 140.a.2.a

Excitare proprium est Angelorum, vti intricare dæmonum

monum. 81.2.*b.c*
Ezechias rex cur aquas fontis Siloë deriuarit in puteos vrbis Ieruſalem. 32.2.*c*

Fabrica templi per nouem annos intermiſſa, quando reſumpta. 16.1.*c.& ſeqq. ea perfecta eſt ſub Dario; vrbis verò Ieruſalem ſub Artaxerxe.* 19.1.*c fabrica ſpiritualis mortuorum in anima ex quibus conſtruatur.* 36.2.*b.c*
Facies illius cui olim rex offenſus erat cur velaretur. 154.1.*b item reorum ad mortem damnatorum ac hodie capite mulctandorum. ibid.b.c*
Fama ſæpe maior eſt veritate. 213.1.*a*
Fames eſt ſæuior ferro. 105.2 *a*
Faſtus hominis quo aliquando aſſurgat. 104.2.*a.b Vide* Superbia.
Fabula Thalmudicorum de piſcibus mare & femina ac boue mactandis in aduentu Meſſiæ. 56.2.*c item Poëtarum de Titanibus.* 131.1.*c.d.& ſeqq. hæc facta & ficta eſt ex hiſtoria gigantum Geneſis ſexto. ibid.2.d fabularum vocabula Hebræa cur, ſubinde ab interpretibus in linguam Græcam & Latinam transferuntur in S. Scriptura.* 131.2.*c.d fabula de ſolio Salomonis.* 136.2.*a item Rabbinorum de regina Vaſthi.* 139.1.*d*
Fel valet ad diſpellendam caliginem oculorum. 65.2.*c & nominatim piſcis callionymi qui eo abundat.* 80.2.*a an illud illuminarit oculos Tobiæ.* 81.2.*c* 82.1.*a fel myſticè eſt amarities tribulationis quæ oculos mentis melle voluptatis excæcatos aperit.* 82.1. *curauit Tobiam à cæcitate naturaliter.* 89.2.*b*
Fel eſt ſedes iræ & furoris. 186.2.*c*
S. Felicitas ſeptem filiorum martyrum mater ſimilis matri ſeptem fratrum Machabæorum. 283.2.*d eiuſdem præconia.* 284.1.*a*
Feminarum martyrum filios ad ſui imitationem incitantium exempla. 282.1.*c.d.& ſeqq. minarũ aſpectus quàm ſit periculoſus & pernicioſus.* 118.1.*b.*2.*a per feminas multi ſuperbi occiſi.* 124.1.*c.d ipſis Parthoperſæ conuiuia & virorum aſpectum interdicebant.* 139.2.*a femina formoſa illiciq; nihil illecebroſius. ibid.2.b feminæ Iudææ & Perſicæ cur vngi ſolitæ.* 143.1.*d feminæ ſunt philocoſmæ. ibid.2.a Vide* Mulier.
Feſtis diebus gaudet Deus & fideles, cur. 45.1.*a feſtum dati ignis cur inſtituerint Iudæi.* 53.2.*a feſtum Phurim quod,& vnde ſic appellatum.* 159.1.*a feſtum illud myſticè agunt Sancti, quando. ibid.d feſta Perſarum.* 171.2.*d*
Feſtum Pridie Mardochæi *quod?* 212.2.*a.*312.1.*a.b feſtum Scenopegiæ & Enceniorum quomodo & quando celebrandum.* 199.1.*c.d.*81.1.*b.c feſtum dati ignis.* 255.2.*d*
Fibula aurea fuit ornamentum militare. 229.2.*a*
Fictilis porta vrbis Ieruſalem ab arte figulina quam circa eam exercebant ſic dicta. 34.2.*b*
Fideles zeloſi pro ſalute animarum nullum laborem detrectent exemplo Chriſti. 29.2.*a fideli nil mali obuenit niſi ex certa Dei præſcientia & voluntate.* 66.1.*b.c quid ei in angustijs poſito imitandum.* 67.2.*c olim ſepulchris martyrum panes imponebant, cur.* 75.2.*c.d*
Fidendum eſt Deo, ſic tamen vt humana auxilia non negligantur. 220.2.*a*
Filij prouinciæ quinam dicantur. 11.1.*a filij ſunt viua imago, ac alterum ſui parentum.* 26.2.*a quo pacto illos abiecerint Iudæi quos ex vxoribus alienigenis ſuſceperant. ibid.1.b.2.a filiorum decus ac dedecus redundat in parentes.* 87.1.*b filij ſunt baculus ſenectutis parentum.* 88.1.*a filij Titan qui.* 131.1.*c.*2.*b quid Scriptura S. per eos intelligat.* 132.1.*a.b*
Flagellatio per angelos Heliodoro depoſita è templo auferre conanti facta, acrior fuit omni flagellatione hominum. 264.2.*b.c*
Flagellum Dei fuit Attila Hunnorum rex,& alij. 188.2.*c.d*
Florentius pater S. Gregorij Turon. ſimili modo fuit curatus quo Tobias ſenior. 90.1.*a*
Flumina ab exercitu Xerxis fuerunt exicata. 176.1.*b*
Fœdus à Iuda Machabæo cum Romanis initum ac cauſa ſubactionis Iudææ. 215.2,*a.b fuit prudenter initum.* 220.2.*a fœdus inÿt Ionathas cum Bacchide.* 223.1.*a illud inire cum idololatris quando licitum, quando non.* 215.1.*d.*2.*a Vide* Pax.
Fœtor in elephantis quàm grauis. 107.1.*a*
[illegible] fortitudine bellica tutior Dei, cultus & pietas coniungenda. 198.1.*d fortitudo Iudæ Machab.* 218.1.*b.c.d.*2.*a.b.c.*219.1.*a eam imitati ſunt primi gentilium duces.* 219.1.*b & ſeqq. fortitudo paſſiua fratrum Machabæorum.* 278.1.*a.& ſeqq. & Eleazari.* 275.2.*a.b*
Fons draconis in vrbe Ieruſalem cur ita dictus. 32.2.*b fontis porta eiuſdem quæ.* 32.2.*b.*34.2.*c fons iuxta Bethuliam in quo ſe lauit Iudith, adhuc extat.* 121.2.*a fontis & ſolis analogiæ.* 161.1.*d* 2.*a.b fons eſt quaſi oculus terræ.* 2.*a fons ſolis myſticè repræſentat B. Virginem.* 162.1.*a.b*
Fornicatio cur nominatim vetita ab Apoſtolis, gentibus ad Chriſtum conuerſis. 75.1.*b*
Forum ſtatui ſolet in media ciuitate, cur. 148.1.*a*
Fortitudo eſt vna ex præcipuis dotibus Ducis. 162.1.*d*
Fortitudo militum conſiſtit in innocentia & iuſtitia. 201.2.*a*
S. Franciſcus Xauerius moliens Sinarum conuerſionem mortem obijt. 220.1.*d.*2.*a*
S. Franciſcus ſpe gloriæ futuræ omni pœnâ delectabatur. 67.2.*a*
Frater fratrem odit & ſupplantat dum agitur de honore & ambitu. 269.1.*a fratres pro imperio certantes.* 174.2.*a.b*
Fratrum ſeptem Machabæorum hiſtoria quando contigerit: ſingulorum nomina & genus. 277.1.*a vnde dicti ſint Machabæi. ibid. quâ ætate paſſi.* 2.*a excitant ſeſe mutuo ad conſtanter & fortiter patiendum.* 278.2.*d habuerunt ſpem viuam reſurrectionis & gloriæ æternæ.* 279.2.*d acre & illuſtre fuit horum martyrium ideoq; præ alijs ſanctis veteris teſtamenti eorum feſtum celebratur.* 270.2.*a.b ad ſimilia toleranda quæ eos ſtimularint. ibid.2.c.d fuere typus Chriſti.* 283.1.*c horum triumphum miris encomijs celebrant multi Patres.* 284.1.*b.c.& ſeqq. quomodo imitandi.* 1[illegible].1.*b ſinguli fuere veri vates aſcripti SS. Theologo. ibid.c.d extat eorum Eccleſia Coloniæ Agrippinæ. ibid.*
Primus *Fratrum Machabæorum nomine* Machabæus *conſtanter Antiocho reſpondet eiuſq; minas paruipendet.* 278.1.*a.b.& ſeqq. diriter cruciatus Antiocho maledicit. ibid 2.b.c*
Secundus *nomine ſuper martyr efficitur.* 279.1.*b.c*

Tertius *qui* Machir *dictus erat ad pœnam postulatus multa tyranno exprobrauit.* 279.1.d.2.a.b

Quartus Iudas *appellatus, &*
Quintus Achas *nomine, cur plus passi quàm priores.* 279.2.c.& seqq.

Sextus Areth *dictus magnitudine animi par, sed humilior ceteris.* 210.1.c.d

Septimus Iacob *regem alloquitur eiq; insultat.* 282.2.c.d.283.1.a *prædixit salutem Israeli.* 283.1.b *eius martyrium cur atrocius quam ceterorum.* ibid.c

Fridericus Boëmiæ ex à Boleslao II. triplici prælio victus quo pacto eundem vicerit. 197.2.a

Fructus sex eleemosynæ. 74.1.d.2.a.b.& seqq.

Frugalitas primorum Christianorum in conuiuijs. 109.2.b.c *item primorum Persarum, Cyri & Augusti.* 137.2.a.b.c

Frumentum & pabula antequam inchoetur bellum congreganda. 105.1.c.2.a *frumentariæ rei præfecti sunt Romæ & alibi.* 112.2.b

à Fratre affligi durius est quàm ab extero. [illegible] *frater subinde vsurpatur pro marito.* 169.2.b

Fugere sæpè idem est quod celeriter abire. 117.2.d

Fugere turpe est generoso Duci. 218.1.c *fugere dum non potest miles, acer ei stimulus est ad pugnandum.* 221.1.c.d

Fumus cordis piscis callionymi quomodo expulerit dæmonem. 81.1.b.c.d *aliquid physicè efficiebat quo fugebatur dæmon.* 85.1.a *mysticè est oratio nostra valori meritorum Christi subnixa.* 90.2.a

Funes quibus ligandus est diabolus. 86.1.b.2.a

Furtum idolorum olim Iudæis vetitum. 301.1.b *illud committentes milites Iudæ an fuerit peccatum mortale an veniale.* ibid.d

GAbaa Hebraicè significat terram cliuosam & montosam. 204.2.b

S. Gabriel Archangelus hominum prælijs præfectus est. 72.2.b *hebraicè idem est quod fortitudo Dei.* 78.2.a.125.2.c *fuit Incarnationis Verbi nuntius & custodiæ D. Virginis deputatus.* 125.2.c

Gaddis, id est aceruus vel cumulus frugum. 186.1.c

Galatia sub quod tempus à Romanis subacta. 213.2.a

Galilæa superior quæ, & cur dicatur etiam Galilæa gentium. 62.1.a.b

Galli olim sapientes suos vocabant Druydas. 19.1.a

Galli cum Attalo pugnantes per iter aurum & argentum sparserunt. 197.2.b

Garizitanum templum Ioui hospitali dedicatum. 274.173.b

Gasabar dicitur agazæ, idemq; est quod thesaurarius. 9.2.a

Gaudentibus de Deo, nouam gratiam, vires ac robur suggerit Deus. 45.1.b

Gaudium Domini accipitur & actiuè & passiuè. 44.2.c.45.1.a.b *gaudium spiritus vitales & animales multiplicat, excitat & auget.* ibid.1.b *gaudijs sæpè vicina sunt tristia.* 122.2.b.c.140.2.a *gaudium beatorum in cælo repræsentatum per festum Phurim.* 159.2.c

Gaudium impiorum breue est. 222.2.a

Gazara vrbs vbi sita. 241.2.d *per eam non intelligitur Gazer.* 248.2.b

Gedor, quæ & Gador, ciuitas vbi sita. 249.1.a *postea vocata est Cedro.* 174.1.a

Genealogia Tobiæ senioris. 61.1.a.2.a

Generosi est insidias & pericula præcauere. 306.2.c

Gentiles olim per Iudæos bello capti an rectè iussi sint circumcidi. 188.2.a.b *solebant libris sacris Iudæorum abuti ad superstitiones suas & ritus gentilitios.* 194.1.b *profanant sacras historias traducendo eas ad deorum suorum fabulas.* ibid. *variæ eorum transformationes.* ibid. *multorum pro gloria dimicantium exempla.* 219.1.b.c & seqq. *etiam pretiosa sua in templo deponebant.* 263.2.b *fingebant reges post mortem in Deorum numerum referri.* 296.2.b

Gentilium regum pietas. 21.2.b *in ædificatione vrbis sacrificabant gentiles Libero patri, cur.* 34.1.c *apud eosdem portæ & muri sacri erant.* ibid.2.a *gentiles quomodo Manibus suis parentarent.* 75.2.d *gentilium matronarum castitatis exempla.* 113.1.b.c *gentiles thyrsos dicabant Baccho.* 129.2.b.c *sorte quasi diuinatione vtebantur ad scrutanda occulta & periculosa.* 147.1.c

S. Germani miræ confidentiæ in Deum exemplum. 109.1.d

Germani cùm multa Turcarum millia cæcidissent, præpropere ad spolia dilapsi ab ijsdem cæsi. 197.1.d

Germania superior & inferior vnde ita nominata. 62.1.a

Gigas symbolum rari roboris & [illegible] 192.1.b *gigantes olim fuere vastissimi & robustissimi.* ibid. *gigantes à gentilibus transformati in Titanes.* 194.1.b

Gladius quem Ieremias Propheta Iudæ Machab. præsentauit, qualis. 310.2.d *datur regibus cum inaugurantur, cur.* 311.2.b *per gladium aureum intelligitur S. Scriptura.* ibid.2.c *gladium suum Capaneus numen fecit.* 309.2.a

Gladius mortificationis adhibendus dum orationi alijsq; pijs virtutum actibus insistimus, cur. 36.2.b

Gloria huius mundi exilis est & breuis, cælestis immensa & æterna. 188.2.d *gloriam Dei veram captauit Iudas Mach.* 218.2.a *vanam & stolidam primi gentilium duces.* 219.1.b.c.& seqq.

Gloriatio superba multis extitit causa belli. 100.1.b *ob quam punitur Arphaxad.* 101.1.b

Gnidus est Asiæ extrema propè Halicarnassum. 228.1.c

Gnomæ Philosophorum ad funus Alexandri magni accurrentium. 181.2.b.c *& Græciæ sapientium de breuiloquentia.* 261.1.d

Godefridus Bullonius fuit vasto vallidoq; corpore æquè ac animo. 192.1.a

Gorgias vnus ex tribus Ducibus Antiochi & Lysiæ noctu inuadit castra Iudæ. 196.1.a *sed ipsemet à Iuda oppressus est.* ibid.1.b

Græciæ sapientum de breuiloquentia dicta. 161.1.d

Græci suis pergræcationibus colebant Bacchum, quem è femore Iouis natum fingebant. 274.2.a

Græci olim vocabant suos sapientes Philosophos. 19.1.a

Græcorum anni dupliciter computantur. 296.1.c.d & seqq.

Grammatici olim nuncupabantur qui literas versabant & obscuras poëtarum sententias explicabant. 20.2.a

Grauiſsimum in Script. aliquando ponitur pro plurimo. 182.2.a
Gregis porta vrbis Ieruſalem cur ita dicta. 34.1.a
hæc erat verſus Orientem. ibid.2.b
S.Gregorius Turonenſis in ſomnis accepit quomodo patrem ſuum ægrum curaret. 90.1.a
Gregorij II. Pontificis Max. ad S. Germanum Patriarcham Conſtantinop. epiſtola. 133.1.a
S.Gregorius aras & templa idolorum à Chriſtianis dirui ſolita, expianda decernit. 198.2.c.d *ſuo tempore acies in cælo viſæ belli Longobardici prognoſticæ.* 271.1.b
Gula quàm ſit improuida. 124.1.a *& inſana.* 138.1.b.c *ordinariè eſt libidini vnita.* 139.2.b
Gyges per annulum magicum faciens ſe inuiſibilem occidit Caudaulem regem Sardorum. 139.1.c.d
Gymnaſium quid: quale olim Iudæi à verâ religione apoſtatantes Ieroſolymis ædificarint. 182.1.b.c.d 267.1.d
Cyſum vocat Ioſephus murum interiacentem inter atrium ſacerdotum & laicorum. 222.1.a

Hadaſa, ſiue Eſther, idem eſt quod myrtus. 135.1.a.142.1.b.c *videtur eſſe Atoſſa mater Xerxis.* 142.1.d
Hæreſis comes eſt impuritas & libido. 182.1.d
Cum Hæreticis communicatio fugienda. 14.1.b
hæretici ſunt hirundines, cur. 66.1.a
Hamda magn[illegible]ia Medorum. 160.2.b
Hanani cognatus Nehemiæ cuſtos vrbis Ieruſalem conſtitutus. 42.1.a
Hananias præfectus palatij regis in monte Sion. 42.1.a
Hannibal quo ſtratagemate ceciderit Romanos. 196.1.a *hic in Aſia copioſos elephantes eduxit.* 206.2.d *eum Capuanæ eneruarunt & perdiderunt deliciæ.* 233.1.b
Harbona eunuchus Aſſueri. 154.1.c
Hebræi in Babylone linguam hebraicam corruperunt. 5.1.a.14.2.b.44.2.a *eorum reditus in Ieruſalem fuit lætiſsimus.* 12.2.b *vtebantur menſibus lunaribus.* 13.1.a.27.1.b *nepotes quoſlibet vocant filios.* 17.1.a *tecta domuum eorum erant plana.* 45.2.b *cur inſtituerint feſtum dati ignis.* 53.2.a *quot annis habitarint in Ægypto.* 107.1.c.132.2.b *accepto aliquo inſigni beneficio ſolebant canere pſalmum* Confitemini *&c.* 125.2.d *ieiunium vocant humiliationem.* 167.1.a
Haſdrubal cæſus à Romanis quo ſtratagemate. 196.1.a
Hebe vxor Herculis vnde dicta. 267.2.a
Hebraicas litteras quibus etiamnum vtimur inuenit Eſdras. 4.2.d *an etiam puncta quæ Hebræis ſunt loco vocalium?* ibid.
Hebræi omnes regiones tranſmarinas vocant inſulas. 180.2.a *vtebantur menſibus lunaribus.* 199.1.c *erant polyonomi.* 207.2.c *eorum error dicentium ignem ſacrum defuiſſe in ſecundo templo.* 256.1.d

HEBRÆARVM VOCVM SYLLABVS.

Abbir *idem eſt quod potens, fortis.* 186.1.d
Ain *tam oculum quàm fontem ſignificat.* 161.2.a
Ananias *vox diuerſimodè ſcripta diuerſa ſignificat.* 78.2.b.c
Aphti *Syriacè ſignificat dilatare.* 257.2.b
Apphus *id eſt ira conſilij vel volans conſiliũ.* 186.1.b
Aſcam *idem eſt quod peccatum.* 70.2.b
Azarias *à varijs rad. varia ſignificat.* 78.2.b
Carpas *ſonat idem quod viridis.* 137.1.a
Chalas *multa ſignificat.* 128.1.b
Chaſida *eſt ciconia vel miluus.* 188.1.d
Chaſidim *vocis interpretatio & ſignificatio varia.* 188.1.c.d
Cherem *ſignificat anathema.* 202.1.a
Cherem *ſonat anathema, donum nempe ab vſibus prophanis auulſum ac Deo conſecratum.* 132.2.a
Cheſed *id eſt pietas, miſericordia.* 188.1.d
Deror *eſt auis libera, puta hirundo.* [illegible].2.a
Hora *idem eſt quod confiteri, laudare, celebrare.* 112.1.a
Iatar *ſignificat ſupereſſe, excellere, eſſe maiorem.* 8.1.b
Iehona *deductum à rad. haua idem eſt quod conterens.* 131.1.a
Kadeſim *vocantur pueri ſpurci & ſcelerati.* 264.1.a
Kinnor *ſignificat cinyram & citharam.* 199.2.b
Kephirim *nomen loci ita dicti à copia villarum & viculorum.* 40.1.a
Ki *particula apud Hebræos diuerſimodè ſumitur.* 24.2.b.c.d
Maccabi *idem eſt quod percuſſor, occiſor.* 174.1.a
Macha *ſignificat extinguere, occidere, delere.* 173.2.d
Manoth *vocantur fercula quæ vnicuiq; apponuntur ſigillatim.* 143.1.c
Naphat *eſt regio, prouincia.* 257.2.b
Nuph *quàm multa ſignificet.* 257.2.b
Pathar *Hebraicè, Chaldaicè &c. quid ſignificet.* 257.1.b.2.c
Ra, *id eſt malum tam prauitatem & malitiam, quàm triſtitiam & afflictionem ſignificat.* 31.2.b
Rophe, *id eſt medicus, curator & ſaluator tuus.* 71.2.d
Ros *hebraicè & chaldaicè eſt caput.* 8.1.b
Sachan *idem ſonat quod habitare.* 72.1.a
Satar *eſt recipere, celare, abſcondere & protegere.* 142.2.c.d
Seabbithon *ſonat idẽ quod, cui eſt fortitudo.* 207.2.c
Sepher *idem eſt quod Liber.* 183.1.d
Sopher *idem eſt quod Rabbi.* 20.2.a
Sopherim *vocabant Iudæi ſuos Doctores à* ſepher, *id eſt littera vel ſcriptura.* 20.1.a
Taam *idem eſt quod ſapor, guſtus, & metaphoricè ſapientia.* 15.2.b
Tannium *dracones vel inania & terrifica monſtra ſignificat.* 131.2.d
Thais *eſt hircus vel exciſor à rad. raz.az.* 186.1.c
Tſara *eſt tribulata ac miſera.* 70.2.d
Hedera cur dicata Baccho. 274.1.d
Helenus Priami filius Troiâ euerſâ nouam vrbem condens vocauit eam Troiam. 11.2.b
Aeliocallide perungebantur Magi & Perſarum reges; vnde confecta. 143.1.d
Heliodoro è Seleuco ad expilandum templum miſſo apparuerunt Angeli. 264.1.d.2.a *eumq; flagellarunt. ibid. fit ſupplex Oniæ. ibid.2.d regem ſe fecit.* 265.1.a
Heliopolitanum templum [illegible]do conſtructum. 252.1.a
Heliopolis Ægypti vrb[illegible]c dicta à cultu ſolis. 47.1.c
Heraclius Imperator victo Coſroa Perſarum rege Ignis ædem [illegible]ouſſit. 169.d.170.1.a
Heraclius quia procero validoq; corpore æquè ac animo eximius fuit bell[illegible]or. 192.2.a
Hercules Syror[illegible]c proprius Tyriorũ Deus: vnde dictus Tyrius.

Tyrius. 258.1.c *in eius honorem celebrabatur agon quinquennalis.* ibid.
Heredes quatuor primarij inter duodecim Alexandri magni. 181.1.a
Herodes Ascalonita & nepos eius Agrippa morbo pediculari afflicti. 289.2.b
Heroinæ aliquot quæ Iudithæ nomen, & cum nomine virtutis imitationem ambinere. 133.1.b.2.a.b
Per Hirundines denotantur garruli & susurrones. 65.2.a *cur dicantur aues liberæ.* ibid. *earum stercus quia siccum, calidum & vrens naturaliter excæcat.* 2.b *pulli earum excæcati oculantur chelidoniâ.* ibid.2.b.c *mira de ijsdem* 2.c *mysticè sunt adulatores, hæretici ac dæmones.* 66.1.a.b
S. Hilaria mater S. Afræ martyris martyr efficitur. 143.1.a
S. Hilaria Claudij tribuni & martyris vxor capta à Paganis hilaris emisit spiritum. 143.1.a
Hispani in Peru & Mexico vrbibus suis indunt nomina vrbium Hispaniæ. 11[illegible].a.b *olim cùm orarent, gladium ad manus habebant vt hostes propellerent; & nunc etiam rustici gladiati incedunt.* 36.2.a.b *apud Hispanos Mauri non admittuntur ad Magistratus.* 55.1.a
In Hispania olim fuere auri & argenti fodinæ feracissimæ. 213.2.a *& etiamnum ibi esse testantur multi.* ibid. *hanc quomodo subegerint Romani.* ibid.2.b *in eâ præclara gessere Scipio Africanus & alij.* ibid.
Historia Antiochi & Demetrij. 220.1.a.*& seqq. historia septem fratrum Machabæorum quando contigerit.* 177.1.a
Historici, cuius est historiæ fabricam construere, cum architecto comparatio. 261.2.b *quod sit eius officium.* ibid.c
Historia Esdræ & Nehemiæ quando contigerit. 4.2.d 5.1.a *item historia Iudith.* 97.2.b.*& seqq. & Estheris.* 134.1.c 141.2.b.c *historia Esther etiamnum legitur à Iudæis decima tertia die mensis Adar.* 158.1.a
Holofernes, quis, qualis ac quantus. 102.1.a.b *eius etymon.* 2.a *captus est amore Iudith* 118.2.a.b *amoribus ebrius ac vino immersus obtruncatur.* 122.2.b.c *fuit natione Persa.* 124.1.c *Holofernes noster est gula, superbia, auaritia &c.* ibid.2. *est typus diaboli cuius caput B. Virgo contriuit.* ibid.
Hollandi vrbes vastas obsidentes quo pacto eas ita vallo cingant vt illis succurri nequeat. 41.1.b
Holocaustum propriè sacrificium quo tota victima cremabatur; latiùs sumitur pro qualibet hostia. 22.2.a
Homeri Ilias ita minutis litteris scripta fuit vt tota cortici nucis includeretur. 261.1.c
Homicidium suiipsius quando licitum. 307.135.1.c
Homines Christiani in angustijs & periculis constituti Dei opem implorent. 220.1.b.c *vide* Christiani.
Hominis proprium est mente cælum contemplari, quæ infra se posita sunt despicere. 80.2.b *cum hominibus peruersis non conuersandum.* 76.1.b *homini inter peccata vndiq; constricto ita vt nullus omnino sine peccato euadendi aditus pateat, quid agendum.* 81.2.c *hominis fastus [illegible] aliquando assurgat.* 104.2.a.b *homo sibi ipsi apparens iustus & candidus per Tobiam cæcum adumbratus.* 90.1.a.2.a
Honestas in Scriptura sæpè significat diuitias. 128.2.b
Honor parentibus debitus commendatur. 74.1.a *honor huius mundi papilioni comparatur.* 150.2.c.d *numquam certam tenet viam.* 2.d
Honorius Imp. cur sustulerit ritum Iudæorum, crucem ligneam in contumeliam Amani circumferentium. 160.2.a
Hortus in quo Assuerus conuiuium suum instituit repræsentat Ecclesiam. 138.2.d
Hospitalis Iupiter vnde sic dictus. 274.1.b *eidem templum dedicatum in monte Garizim.* ibid.
Hostes meticulosi facilè vincuntur. 203.1.a *hosti danda est fugæ potestas ne clausus ex desperatione pugnet, probatur exemplis.* 237.2.a.b *hostium animos blasphemando irritare quam stultum.* 293.2.d. 294.1.a *hostes captos vel capiendos dimittens ciuium salutem prodit.* 193.1.d
Humatio cæsorum militum. *vide* Sepelire, Sepultura.
Humiliatio superborum ac exaltatio humilium est argumentum libri Esther. 134.1.a *exaltatur humilis Mardochæus, humiliatur superbus Aman.* 152.2.a.b.c
Humores melancholicos quæ minuunt, infringunt actionem & vexationem dæmonis. 81.1.d
Henricus VVandalorum rex morbo pediculari fuit punitus. 290.1.a
Hungari ab aratro prosiliunt ad arma. 36.2.b
Hymnum Regina cæli lætare, *accinuerunt Angeli D. Virgini Romæ.* 150.1.c
Hypericon infringit actionem & vexationem dæmonis. 81.1.d

IAcob, *nomen septimi Machab. fratrum.* 277.1.a *vide in v.* Fratrum Machabæorum.
Iaddo pontificalibus indutus occurrit Alexandro Magno. 52.1.b *fuit Pontifex sub Dario Codomanno & Alexandro.* ibid.2.a
Iaso eadem est quæ Ioppe. 244.1.a
Iamnia à Iuda Mach. exusta quantum distet à Ierusalem. 199.2.a *hîc milites Iudæ delubra idolorum expilarunt.* ibid.
S. Ianuarius qua ratione coronam martyrij adeptus sit. 63.2.d
Iason filius Eleazari, quem Iudas Romam misit, quis. 225.1.b.c
Iason Cyrenensis fusè scripsit historias libri secūdi Machabæorum. 173.2.a *fuit Iudæus.* 101.1.a *& verus Dei cultor.* ibid.b
Iason pseudopontifex frater Oniæ sancti. Vide Iesus siue Iason.
Idolum Iouis Olympij collocarant Antiochistæ in altari holocaustorum. 198.2.d *idolorum furtum olim Iudæis vetitum.* 201.1.b
Cum Idololatris fœdus inire quando licitū, quando non. 215.1.d.2.a
Idumæi perpetui Iudæorum hostes à Iuda Mach. cæduntur. 293.1.c
Idumæi inuadere volentes fratres suos Iudæos, vocabant se Ammonitas, cur. 107.1.b.111.1.a
Iecur piscis callionymi an verè fugarit dæmonem ex domo Raguelis. 81.1.a.b.c.2.a *in iecore est sedes amoris & concupiscentiæ.* 82.2.d
Iecur est sedes amoris. 186.2.c
Ieddoa. vide Iaddo.
Iehoua transformarunt gentiles in Iouem. 194.1.b
Ieiunio armata oratio quàm potens apud Deū. 22.1.a *ieiunium in Dominica vetat lex Christiana, cur.* 44.2.c *pu-*

2.c publicum & solemne est symbolum pœnitentis. 47.1.a est funis quo ligatur dæmon, ne nobis noceat. 86.1.b solvit debitum sibi, 91.1.d meliùs quàm murus tuetur. 106.1.a etiam à Iudæis & Turcis obseruatum. 113.1.c ieiunium vnius fœminæ innumeros strauit exercitus Assyriorum. 122.2.c ieiunio Esther sibi decorem, populo liberationem, Amano crucem comparauit. 149.1.a.2.a quantæ fuerit efficaciæ. 154.2.a ieiunium vocant Hebræi humiliationem. 167.1.a

Ieremiæ prophetæ descriptiones quænam dicantur. 158 1.a multi eius libri periere. 2.a an ipse tulerit Arcam in montem Nebo. 259.1.a.b eius vaticinium de arca non reuelanda quando impletum. 260.1.a cur ipse præ alijs Prophetis apparuerit Iudæ Machab. 310.2.c non verè & realiter tradidit Iudæ gladium. ibid.d

Ieremiel nomen Angeli interpretatur magnitudo Dei. 57.2.a

Ierusalem olim vocabatur & erat vrbs sancta, cur. 34. 1.b.c duodecim habebat portas, ad singulas mundi plagas quatuor, & quænam illæ. ibid. 2.a b.c. & seqq. erat in suos vicos distributa. 3[illegible] 2.a ad eam incolendam decima pars ple[illegible]is delecta. 50.1.a de Ierusalem terrestri & cælesti vaticinatus Tobias. 93.2.b.94.1.a

Ierusalem frustra obsidetur à Bacchide & Alcimo. 218. 1.a quomodo Demetrius velit eam esse sanctam. 226.2.c.d & Antiochus Sedetes. 247.1.d.2.a quomodo sancta [illegible] 263.1.a

Iesus Christus dedicauit Ecclesiam S. Dionysij Parisijs. 199.2.a Christus moriens vicit ipsam mortem, diabolum &c. 219.1.b est vera arca noui testamenti. 260.1.a est consummatio legis & prophetarum. 312.2.d

Iesus siue Iason, Onia sancto fratre eius eiecto, pontificatum inuasit. 182.1.b fuit dux Iudæorum ad gentilismum apostatantium. ibid. similiter pontificatu extrusus fuit à Menelao. 263.1.a misit trecentas didrachmas pro sacrificio Herculis. 268.1.d extrusus est pontificatu per Menelaum. ibid. 2.b.c sed mortuo Epiphane rediens ex Ammonitide, Ierosolymam inuadit, sed expellitur. 271.2.c apud Spartanos tandem miser in exilio vitam finijt sepultus sepultura asini. 272.1.a

Iesus Christus à Patre missus in carnem vt ecclesiam veterem labantem restauraret, & in nouam transformaret, &c. 28.2.c fuit sanctus sanctorum, & sapiens sapientium. ibid. nullum laborem aut periculum pro Ecclesiæ & animarum salute detrectauit. 29.1.a spe futuræ resurrectionis & ascensionis glorioſæ sustinuit crucem. 67.2.a post fel, fauos & mella gustauit. 71.2.a ipse est Azarias, id est adiutor Dei. 78.2.c ipsius figura fuit piscis qui ad Tobiam de flumine ascendit. 81. 2.b.2.a.82.1.c.90.2.c item Tobias ipse patrem illuminans. 82.1.c qualiter Christus ligauerit diabolum. 86.1.a ei omnes gentes & reges seruierunt, 96.1.a instituens Eucharistiam repræsentatus fuit per Assuerum instituentem magnum illud conuiuium. 138.2.a.b & seqq. nil negare potest D. Virgini quasi matri suæ. 150.1.d passionis eius dies fuere dies phurim. 159.1.c cur montes conscenderet. 164.1.c Iesus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde. 168.2.a

Iesus filius Iosedec populi è Babylone in Ierusalem reducis dux in ecclesiasticis. 13.1.b

S. Ignatius Episcopus Antioch. sepultus secus Daphnem. 269.1.d

S. Ignatius cum nouem socijs secedens Societatem Iesu instituit. 272.2.a

Ignes in castris excitantur ad fallendũ hostes. 237.1.b ignem Persæ colebant vt Deum. 253.1.a Ignis sacer à sacerdotibus in puteo absconditus primitus à Deo fuit datus Aaroni. 255.1.d quando missus Nehemiæ fuerit de cælo. ibid. 2.c.d. 256.1.a. & seqq. & cur Nehemiæ præ alijs suis coæuis. 256. a.b non defuit in secundo templo. 1.d mysticè repræsentat Spiritum Sanctum. 2.a templum igni fecit rex Persarum. 84.2.d. 257.1.a.b ignis est symbolum Dei & diuinitatis. 257.1.b

Ignis per flammam sese agitans videtur viuere. 85.1.a præferri solebat regibus & principibus Assyriorum. 194.1.b.2.a.118.2.a

Ilias Homeri cortici vnius nucis inclusa. 261.1.c

Illuminationes de cælo quænam hic dicantur. 160.2.d

Immortalitas animæ cum resurrectione corporis necessario connectitur. [illegible] 301.2.a.d

Immunitas à tributis alijsq; oneribus publicis, à rege Persarum Sacerdotibus, alijsq; templi ministris concessa. 21.2.b

Imperator sedulus & non cessator quid efficiat. 8.2.c

Imperatores Romani olim sibi arrogabant & nominabant Romanum pontificem. 126.1.c

Impiorum gaudium breue est. 172.2.a impij miracula Dei asscribunt magiæ. 166.1.a

Impiorum conuersatio fugienda. 76.1.c

Impleri ab ore ad os quid significet. 24.1.d

Impuritas comes hæresis & falsæ religionis. 182.1.d

Incarnatio Verbi fuit opus maximum diuinæ potentiæ & fortitudinis. 125.2.c

Incestus à Deo punitus. 147.1.b.c

Incubi dæmones, qui, & an tales dentur. 82.1.d.2.a

Indi Bracbmanes olim vocabant suos sapientes gymnosophistas. 19.1.c Indorum reges etiamnum multas vxores habent. 144.1.c

Indi etiamnũ in prælijs vtuntur elephãtis, cur. 106.2.d

India orientalis quando & quomodo aperta sit Vasco Gamæ. 77.1.a

Indignatio indignantem non sinit quiescere. 152.1.c

In inferno probabile est esse vermes corporeos. 132.1.d

Cum Infidelibus peruersisq; hominibus non conuersandum. 76[illegible].b

Infirmitas humana etiam strenuissimos & peritissimos artis suæ aberrare facit. 219.2.c

Iniustitiæ iustus iudex & vindex est Deus. 152.1.c

Insignia illius quĕrex honorare voluisset, quæ. 152.2.a.b

Insulæ ab Hebræis vocantur omnes transmarinæ regiones. 180.2.a

Interpretes qui scripserunt in Librum Esther. 135.2.b

Intricare proprium est dæmonum, vt extricare sanctorum Angelorum. 81.2.b.c

S. Ioannes Apostolus volumen oraculorum ab Angelo accipiens, creatus est Propheta. 311.2.a

S. Ioanni Chrysostomo apparuit S. Paulus tradens ei librum Euangelij. 311.2.a

Ioannes Caluinus quom[illegible]a Deo punitus. 290.1.a

Ioannes Hyrcanus [illegible]or libri primi Machabæorum. 173.1.c.245.2.a fuit Propheta. ibid. præfuit Israeli annis triginta & vno, pacemq; cum vicinis colu[illegible]2.a.250.2.c fuit filius Simonis Machabæi, quem proinde miris elogijs exornat. 245.2.a

Dux & pontifex Israelis constituitur: Cendebæum cædit. 240.1.[illegible] quàm feliciter auspicatus sit suum prin-

principatum. ibid.c cur cognominatus sit Hyrcanus. 2.b eius gesta præclara. ibid.b.c 313.1.c.2.c.314.1.a

Iannes Machiadus Lusitanus quo fine duos suos filiolos occiderit. 307.2.d

S.Ioannes Eleemosynarius quo plura erogabat, eo plura à Deo recipiebat. 75.1.a ei in somnis apparet Eleemosyna habitu virginis. ibid.

S.Ioannes Euangelista in Apocalypsi sæpe alludit ad librum quartum Esdræ. 57.2.d.58.1.a.2.a fuit custos B.Virginis. 125.2.c quomodo in vltima cœna Christi in eius pectore recubuerit. 137.1.d

Iob adhuc viuens cur vocetur beatus. 67.1.a amici eius Eliphaz, Baldad & Sophar fuere reges. 66.2.d in quibus fuerit similis Tobiæ. 68.1.a 2.a erat rex, & corona regia coronabatur. 169.1.a

Ioel primus præfectus vrbis Ierusalem reædificatæ. 50.1.a

Ionathan patet Ieddoæ. 52.2.a.b

Ionathas filius Mathathiæ cur dictus sit Apphus. stuae ira ni, consilij. 186.1.d mortuo Iuda Mach.principatum suscepit. 220.2.d cæso hoste Iordanem transnatat. 221.2.a.b totâ Iudæa cum suis exclusus Bethbessem munit, obsidetur, & hoste cæso ab obsidione liberat. 231.2.b.c.& seqq. pacem cum Bacchide init. 223.1.a cur sedem sibi elegerit in Machmas. 223.2.a receptâ Ierusalem pontificalia vestimenta induit & munia pontificis exercet, 226.1.d licitè adiuuit Alexandrum contra Demetrium. 227.2.b magnis donis gratiam Demetrij inijt. 232.1.c.d instructus copijs Syriacis varias vrbes expugnat. 233.2.c solus aciem inclinatam restituit & victoriam deperditam recuperauit. 224.2.a occiditur cum filijs ad Bascaman à Tryphone, cur. 240.1.c quo anno. ibid.c

Ioppe hodie vocatur Iapha; Turcis, Zapha. 103,2.b

Ioppen totius Iudææ portum commodissimum capit Simon Mach. 243.2.b nunc Iafo dicitur. 244.1.a pro ea soluit centum talenta. 248.2.b

Iordanus ord.S.Dominici II.generalis cur à Deo in naui submergi permissus. 220.1.d

Iosedec fuit frater senior Esdræ. 3.2.a.b huic pontifici in Babylone mortuo succesit filius Iesus. ibid.b

Iosephus à Constantino Magno comes creatus quod Scytopoli inter Arrianos solus ortbodoxus esset. 62.2.b

Iosephus multa falsa suis historijs interserit. 250.1.c eius error dicentis, voluisse tantùm sacrilegium, non videtur res digna supplicio. 291.2.a

Ira non sinit iratum quiescere, donec vindictam sumat. 152.1.c

Irrisio vxoris turbauit Tobiam seniorem. 69.2.a

Irrisor Alexandri magni punitus. 293.2.a.& seqq.

Isaias propheta quo anno viderit visionem illam augustam SS.Trinitatis. 6.2.b

Israel ponitur pro Iuda & Beniamin; aliàs pro decem tribubus quæ à Iuda & Beniamin schisma fecerunt. 11.1.c his dispersis Israelis nomen remansit in Iuda. ibid. Israel Hebr[illegible]m est quod dominabitur Deus, vel dominans L[illegible] 77.2.a

Itali multas voces accipiunt à Græcis. 164.2.c

Italicus quo pacto in Circensi certamine [illegible]ersarium suum vicerit. 311.1.a.b

Itaque qualis particula, & quid significet. 99.1.a

Itinerantium præses & patronus S.[illegible]phael Archangelus. 72.2.b

Iudas, quartus septem fratrum Machabæorum. Vide in v. Fratrum Machabæorum.

Iudas Essenus auctor liberi secundi Machabæorum. 173 2.a.b qualis vir fuerit. 253.1.d.2.a est auctor canonicus, adeoq; citans dicta à Iasone facit ea canonica. 261.1.b.c humiliter de se sentit. ibid.2.a.b.312.1.d quod fuerit eius propositum. 312.1.c petit sibi ignosci, cur. ibid.1.c.d 2.a

Iudas Machabæus vnde sic dictus. 174.1.b.191.2.a 197.1.c fuit è tribu Leui, non Iuda. ibid.d ipse & posteri eius à populo electi sunt Duces & Principes, non reges. 2.a quando ei inditum fuerit hoc cognomen Machabæus. 186.1.c & cur. 189.2.d 192.1.a fuit primogenitus patri suo. 189.2.c belli dux à patre morituro statuitur. 2.d an oleo vnctus in ducem, idq; Ierosolymæ. 191.1.a & seqq. fuit procero & vasto corpore, adeoq; illo æuo fortissimus. 192.1.a fuit leo, Iudaq; Iacob patriarchæ filio victorijs, viribus ac robore superior. ibi.1.c eius manus directa ad salutem Israelis. 192.1.d gladio, quem Apollonio Duci Antiochi extorserat, cur eo vsus sit. ibid.2.b cum paucis ieiunio maceratis percussit & occidit Seron secundum Antiochi Ducem. ibid.2.c aciem instruens, eam diuidit in quatuor ordines, ac cuilibet vnum è fratribus præficit. 194.2.b eius fortitudo, ac resignatio in Dei voluntatem. ibid.d inuasit castra Gorgiæ & oppressit. 196.1.b.2.a cur pugnans nullos haberet [illegible] 1.b quo pacto semper victoriam obtinuerit excepto vltimo prælio. ibid.1.c eius prudentia militaris in cohibendo milite à spolijs. ibid.1.d eius pietas æquè ac solertia. 198.1.d quando ceperit arcem Sion. ibid.2.b.c cur non consuluerit Deum per oraculum Ephod. 199.1.a purgat, ac dedicat templum ab idololatris pollutum. ibid.c.d.2.a.b festum Enceniorum celebrat. 199.1.c.d eius prouidentia & charitas. 203.2.b instar fulminis circumibat, debellando Iudæorum hostes. 204.1.a pugnat cum Nicanore & vincit. 211.2.b.c.d an occiderit eum duellando. ibid.2.d.210.1.a.& seqq. in memoriam illius victoriæ anniuersarium festum instituit. 212.2.a non omnia quæ de Romanis audiebat erant vera. 213.1.a prudenter cum Romanis fœdus iniit. 215.1.c.d & licitè. ibid.2.a fuit typus Christi. 218.1.b 219.1.b.2.b licet longè impar hoste, non tamen fugit. 218.1.c.d vel vincere vult, vel generosè mori, ibid.d sed pro Dei religione. 2.a instar leonis cum paucis plurimos inuasit. ibid.2.c causæ cædis Iudæ & sociorum fugæ. 218.2.c.219.1.b.c.& seqq. cecidit non tam ex vulnere quàm ex pugnandi cædendiq; labore. 219.1.a mors eius fuit ei gloriosa. 120.1.a sex dumtaxat annis præfuit dux Israeli. ibid.2.a quo anno occubuerit. ibid. vocatur ab aliquibus sanctus eumq; catalogo adscribunt mense Octobri. ibid.2.c quomodo decimus fuerit. 272.2.b.c cur secesserit in desertum. ibid.d Iudæ & militum suorum in egenos charitas. 287.2.c.d.288.1.a pro ipso pugnarunt Angeli. 273.2.c Iamniam incendit, cur. 299.1.d.2.a Purgatorium credidit: hinc sacrificari iubet pro peccatis mortuorum. 301.2.a.b.& seqq. Timotheum vincit & capit. 300.1.a.b & multas ciuitates. ibid.d.& seqq. eius celeritas in peruadendo ciuitates. 300.2.b.c

subinde

ſubinde habuit etiam equites.ibid.2.c armatus armis ſpiritualibus inuadit caſtra Ant.Eupat.& cædit.303.2.a.b.c contra Ant. Eup. pugnaturus ſe ſuoſq; Dei beneplacito committit. 303.2.a.b.c fuit religione & pietate Aßidæus.306.1.d an vxorem duxerit. 306.2.b nil habebat proprium. ibid. vtrùm ei verè apparuerint Onias & Ieremias. 310.1.b.c

Iudæa Aſiæ & Ægypti regibus fuit pomum diſcordiæ. 6.2.d Iudææ regiones tranſmarinas vocant Iudæi Cethim. 180.1.a Iudæa eſt montoſa & prærupta adeoq; equitibus imperuia. 197.1.b quomodo fuerit à Rom. ſubacta. 215.2.a.b

Iudæa eſt Syriæ pars vel appendix. 31.1.b eius clima eſt calidum & ſiccum ; ita vt incolæ noctu in tectis frigidum aerem captent. 45.2.b

Iudæi malunt ſe morti offerre quàm cultum & quietem ſabbathi violare. 187.2.c multi apoſtatæ cur impietati Antiochi Epiphan. ſe reformarint. 182.1.b à quo poteſtatem acceperint idololatriam ſequendi, & in Iudæam inducendi. ibid.1.c quot millia in excidio Ieruſalem per Titum occiſa, quot capta ſint. 193.2.d quid per expanſionem librorum legis vellent. 194.1.a contra præceptum Iudæ cum hoſte confligentes cæduntur.202.1.b.203.2.c eorum pacta cum Romanis inita.215.2.b.c. & ſeqq. Iudæi apoſtatæ mortuo Iuda erexerunt cornua.220.2.c.d quanta beneficia contulerit Iudæis Demetrius rex.226.2.a.& ſeqq.227.1.a. & ſeqq. Iudæorum origo falsò à Iuſtino deſcripta. 237.2.b.c.d equites non [illegible] nouiſſe niſi tempore Ioannis filij Simonis. 250.1.a pro cauendo ſchiſmate monent ſe mutuo. 252.2.a ſparſi ſunt per totum orbem. 261.1.a quomodo in eos ſæuierit Antiochus Epiph.272.1.c quàm vilipendantur à Nicanore. 286.2.b ijs prohibitum erat pugnare in ſabbatho. 287.2.c

Iudæos remanentes in Babylone conſtituit Cyrus vectigales Iudæis redeuntibus in Ieruſalem. 9.1.b.c quo anni tempore diſceſſerint è Babylone. 13.1.a cur iactis templi fundamentis fleuerint. ibid.2.b nolunt cum Samaritis fabricare , cur. 14.1.a.b cur non accuſarint Samaritas apud Cyrũ ſibi fauentem.quod fabricam templi impedirent. 15.1.a licet è Babylone liberi,manſere tamen Cyro & Perſis vectigales. ibid.2.c.21.2.b cur vocarent ſuos Doctores ſopherim. 20.1.a vetantur cum gentilibus amicitiam inire & coniugia. 24.1.d.2.a iurant ſe abiecturos vxores alienigenas, & ex ijs natas proles, vt Deo & legi obſequantur. 26.1.b.2.a eorum matrimonia cum alienigenis an ſint irrita. ibid.2.b vna manu operantur; altera gladium tenent. 36.2.a crebrò totum corpus abluebant,imò veſtes & lectos. 37.2.a apud eos frequens fuit vſura centeſima. 38.1.c prohibentur lugere & flere in feſto Neomeniæ. 44.2.c decimas ſoluerunt non ſolùm agrorum, ſed & laborum & operum ſuorum: 49.2.a ſcribebant olim exactè ſuos annales & diaria.53.1.b quomodo recenter è captiuitate reuerſi auſi fuerint reſiſtere Holoferni. 105.1.b.c numerus redeuntium è captiuitate Babylonica.ibid.1.c. in ſingulis vrbibus maioribus loco templi habebant ſynagogam. 109.2.c.d quomodo ſolerent ieiunare. 113.1.c in quantum abhorrerent à conſortio gentilium. 117.2.b quàm eſſent puritatis corporalis amantes. 121.1.a vtebantur menſibus lunaribus,non ſolaribus. 158.1.a etiamnum decimatertia die menſis Adar legunt hiſtoriam Eſther.158.1.a pridie feſtorum ſuorum ſolebant ieiunare.160.1.a & clamores precibus miſcere. ibid. & ſolaria conſcendere. 164.1.b.c

Iudices pecuniâ corrupti. 269.2.c

Iudiciaria porta vrbis Ieruſalem, quæ, & quare ita vocaretur. 34.2.c eadem vocabatur vetus, cur. ibid.

Iudicibus olim, vti etiamnum,adiungebatur Aſſeſſor iuris legumq; peritus. 50.2.a

Iudicium Deus cupit ineſſe omnibus actionibus noſtris. 69.2.a

Iudicij extremi dies erit dies ſortis. 159.1.d

Iudith quid ſignificet myſticè.1.ipſa vincens Holofernẽ repræſentat diuam Virginem vincentem diabolum. 97.1.c quando contigerit eius hiſtoria.ibid.2.b.c 98.1.a.& ſeqq. qualis fuerit femina. quantiſq; elogijs celebrata à SS.Patribus. 98.2.c.d.99.1.a.2.a.b vocis Iudith etymon. 112.1.a eius genealogia. 1.b.2.c ex qua tribu oriunda. 2.a ſilentium amat & ſolitudinem. 2.b.113.1.a carnem ieiunijs & cilicio domat. ibid.1.c.d fuit typus B.Virginis. 2.c.d prudenter ſuum ſecretum celat. 114.2.b armaeius ſpiritualia quibus obtruncauit Holofernem. ibid. fuit è tribu Simeon.115.1.b laudat zelum Simeonis in vindicando Dinæ ſtupro,non modum. 2.a an licitè potuerit Holofernem illicere ad ſuum amorem. 2.b non eſt in facto ſuo libidinis accuſanda. ibid.& 116.1.a nouo & inſolito more caſtitatem ſuam & vitam ciuium ſuorum defendit ſe ornando.117.1.c cur ſecum annonam detulerit. ibid.2.b an fuerit mentita imponendo Holoferni.2.c.d ambiguitate verborum illudit Holoferni. 119.1.b quomodo excuſetur à mendacio. 120.1.a.b.2.a quam potens fuerit eius peroratio coram Holoferne. 120.2.d quo fine petierit copiam egrediendi ad orationem quandocumq; vellet. 121.1.a Holofernem obtruncat. 124.1.c.d.2.a eius elogia. ibid.2.a.b.c fuit directa ab Angelo ad tantum facinus perpetrandum. 152.2.a.b decus fortitudinis ſuæ & victoriæ adſcribit Deo. 2.d fuit vmbra ac typus B. Virginis. 126.1.a.128.1.a eius prudentia & ſolertia bellica. 127.1.a.b.2.d eius caſtitas quàm eximia. 129.2.a fuit prophetica & ſcriptrix ſacræ Scripturæ.131.1.a quanto tempore in viduitate permanſerit.132.2.b à Patribus habetur ſancta,cuius feſtum Æthiopica eccleſia celebrat quarta die menſis Elul.2.d Iudithæ nomen & cum nomine virtutis imitationem ambiuere multæ heroinæ & reginæ. 133 1.b.2.a quomodo adorarit Holofernem. 146.2.c

Iudith Auguſta Ludouici Pij Imp.vxor monaſticum ipſa ſibi velum impoſuit. 133.2.a

Iudith filia Caroli Calui Francorum regis nupſit Anglorum regi. 133.2.a

Iudith regina Poloniæ [illegible]tux Boleſlai regis. 133.2.a

Iudith regina Hungariæ, Henrici Imp. filia iniquè regno pulſa. 133.2.a

Iudith v[illegible]Hermanni Comitis. 133.2.b

Iuditha Saxoniæ Ducis filia. 133.2.b

Iuditha famula S.Eliſabethæ miraculis clara. 133.2.b

Iuditha Parthena quando & quomodo diem extremum obierit. 133.2.b

Iulius Cæsar fuit vasto validoq; corpore æquè ac animo. 192.1.a multos validosq; hostes ambiebat. 218.1.c eius tessera belli. 287.2.b

Iupiter Hospitalis vnde ita dictus. 274.1.b Iouis Olympij idolum collocatum fuit in altari holocaustorum. 198.2.d eiq; dedicatum fuit templum. 174.1.a & Ioui hospitali in Garizim. ibid.b

Iuramentum Iudæorum valdè arduum de abdicandis vxoribus & prolibus alienigenis. 26.1.b.2.a.b

Ius alternis diebus imperandi habebant Strategi in Græcia, Epistatæ Athenis, Decemuiri Romæ. 214.2. ius nominandi Romanum Pontificem Imperatoribus adèmptum, in Episcopos & Cardinales translatum. 226.1.c

Iustus quacumq; morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. 210.1.d

Iusti in aduersis Deo gratias agunt: necessitate probantur. 66.1.d.2.a.b.c eorum oratio clauis est cæli. 69.1.b agunt dies plurimi siue sortium; quando. 159. iusto nil mali obuenit nisi ex certa Dei præscientia & voluntate ad eum vel à vitijs purgandum, vel in virtute perficiendum. 66.1.c

S. Iustina quomodo Asmodæum se ad amorem allicientem superarit. 70.1.d

S. Iustinus sepeliendo corpus S. Laurentij martyrium adeptus est. 65.1.c

Iustitia locum cedendo clementiæ, eum in se commutat. 25.2.a

Iutta. *Vide* Iuditha.

Kadesim vocantur pueri spurci & scelerati. 264.1.a

Kepherim nomen loci ita dicti à copia villarum. 40 1.a

Ki particula apud Hebræos diuersimodè sumitur. 24.2.b.c.d

Kinnor, & cinyram & citharam significat. 199.2.b

Ku Persicè idem est quod princeps. 8.1.b

Labor à Cyro rege Persarum commendatus. 8.2.c

Lacedæmones licet iussi noluerunt adorare Xerxem, cur. 146.1.a

Lacedæmonij quid iuuentutem docerent. 210.1.c etiamnum cum Turca certant, arcemq; suam à Turcis liberam seruant. 236.1.a pro libertate omni ævo certarunt. ibid.

Lacæna clypeū filio imponendo quid intenderit. 219.1.d

Lacones. *Vide* Lacedæmonij.

Laconismus, siue breuiloquentia signum est animi silentis & meditabundi. 261.1.d

Lætandum in solo Deo. 167.2.a

Lætitia facit hilares, magnanimos & celeres. 45.1.b

Lampades accensæ siue ignes præferebantur regi. 104.1.b.2.a

Lesthenes tutor Demetrij iunioris Syriæ præfectus. 232 1.a.2.a.b

Per lapides ignitos quid intelligatur. 292.1.a.b

Latina lingua à Gothis cum Gothica commista peperit Hispanicam, Italicam, Francicam. 14.2.b 15.1.a

Lectio sacræ Scripturæ est fun[illegible] ligandum dæmonem ne nobis noceat. 86.2.a lectio fieri solebat post conuiuium. 109.2.b

Lector styli varietate delectatur. 312.2.b

Leges Dei vocantur iustitiæ & iustificationes. 183.2.b lex de obseruando sabbatho quo casu non obligaret. 187.2.d legum patriarum euersio concitat populos ad seditionem. 193.2.a

Legio Thebæorum martyrum Duce S. Mauritio cur non restiterit Maximiano Imp. 187.2.c

Leones quia impauidi, clausis oculis in venabula & enses irruunt. 295.2.c leoni comparatur Iudas Machabæus, cur. 192.1.d leonum catuli latrante stomacho rugiunt. ibid.

Per Leones thronum Salomonis stipantes quinam mysticè intelligantur. 125.2.c ad leones potius quam ad lenones damnari optauerunt virgines. 133.1.b

Leonidas cum trecentis innumeras Xerxis copias cecidit, 192.2.d vincendo occumbere maluit quàm fugiendo vitam seruare. 219.1.b.c interrogatus à varijs quid responderit. ibid.1.b.c

Leuitæ celebrant magnificentiam & beneficentiam Dei recensendo omnia quæ Deus pro Hebræis gessit in Ægypto & Chanaan. 47.2.a.b.& seqq. terram possidere non poterant, sed tantùm ex ea fructuum decimas accipere. 49.1.b dabant decimam decimarum sacerdotibus. ibid.2.a.b

Lex Christiana vetat ieiunare die Dominica, cur. 44.2.c lex dicitur à ligando; & quomodo liget hominem. 85.2.b legis Persarum ne quis non vocatus interius atrium regis ingrediatur, causa. 148.2.a

Liber primus Esdræ & Nehemiæ sunt protocanonici, cur. 2. Tobiæ verò, Esther, Iudith, & Machabæorum deuterocanonici. ibid. tertius & quartus Esdræ sunt apocryphi. 3.1.b.56.1.a.& seqq. liber Nehemiæ cur dicatur Secundus Esdræ. ibid. primi Esdræ auctor est Esdras, secundi Nehemias. 3.1.b liber quartus Esdræ à multis SS. Patribus subinde citatur quasi canonicus. 4.1.a.b.56.1.b nihilominus est apocryphus. 2.a liber primus Esdræ cõtinet liberationem Iudæorum è Babylone per Cyrum: Nehemiæ reædificationem Ierusalem. 5.1.a liber tertius Esdræ maioris est authoritatis quàm historiæ Liuij, Salustij &c. 56.1.c cur aliqua eum asserant canonicum tertij ordinis. 1.c 2.b de quarto plus est difficultatis, variaq; contra eius authoritatem obijciuntur. 56.2.b.c 57.1.a.b.& seqq. non est Thalmudicus. 57.2.b cur ei etiam sua videatur concedenda auctoritas. 58.1.a fuit scriptus ante Apocalypsim S. Ioannis qui ad eum alludit. ibid. 1.a.2.a quis eius sit auctor, incertum. 2.a fuit scriptus in captiuitate Babylonica. 57.2.d

Liber Tobiæ licet olim habitus sit ab aliquibus Patribus pro non canonico, iam tamen est canonicus. 59.1.a eius argumentum. ibid.b est historia, con cõmœdia. chaldaicè scripta. ibid.c.2.a.b idq; in Assyria. 2.b quis sit eius auctor. ibid.2.c 60.1.a.b.61.2.a quinam in hunc scripserint. 60.1.a

Liber Iudith est canonicus, chaldaicè scriptus. 97.1.b eius argumentum & partes. ibid.c

Liberi Esther argumentum & auctor. 134.1.a.b vltima libri septem capita sunt Scriptura canonica. 161.1.a

Liber primus & secundus Machabæorum apud Hebræos non sunt Canonici: cur. 173.1.a.2.b neque tertius & quartus vt Canonicos admittit Ecclesia. ibid. libri primi quis sit auctor. ibid.1.c item secundi. 2.a.b.245.2.a.261.1.b.c.303.1.a.312.1.c vtriusque idem est argumentum. ibid.1.a.b.260.2.b liber primus complectitur gesta annorum circiter

ter sexaginta. 173.1.*c* *vterque extitit Hebraicè.* 173.2.*b* *Librorum Machabæorum ordo & connexio.* 178.1.*b.c.&* *seqq.* *per librorum legis expansionem quid intenderent Iudæi.* 194.1.*a* *Liber Deuteron. militibus ad bellum euntibus legi solitus.* 287.2.*a* *liber tertius non est canonicus, habet tamen suam auctoritatem.* 313.1.*a* *oedine chronologico ponendus foret ante primum.* *ibid.* *eius argumentum.* *ibid.b* *quo sensu S.Clemens eum Canonicum nominet.* 313.2.*b* *libri quarti argumentum.* *ibid.* 1.*c.*2.*a.* 314.1.*a* *est incerti auctoris.* 314.2.*a*

Liberalitas Nehemiæ in ciues suos. 39.1.*b.*2.*a* *& Tobiæ senioris.* 63.1.*b.c*

In Liberatione Iudæorum facta per Cyrum significata fuit liberatio humani generis per Christum. 5.2.*d* *& liberatio Christianorum ab Ethnicis oppressorum; item animæ fidelis.* *ibid.*

Libidinosi sponsi Saræ puniti. 70.2.*c* *idq; propter effrænem libidinem.* 82.2.*c* *libidinosum designabant veteres pingendo mulum vel mulam.* *ibid.* *libidinosus miles fulgure sideratus.* 84.2.*a*

Libido vbi ardet, abundant peccata. 70.2.*b* *quantum grassaretur apud Persas & Assyrios.* 122.1.*b.c* *monstrum haberetur sine gula.* 139.2.*b* *est insatiabilis æquè ac fastidiosa & curiosa.* 144.1.*c.*2.*a*

Libido comes falsæ religionis & hæresis. 182.1.*d*

Libra auri valet centum Cæreos. 244.1.*c*

Librarij apud Persas qui. 156.1.*c*

Lignum olei variè à varijs interpretatum. 45.2.*a*

Lilium puritatis & virginitatis symbolum. 138.2.*b*

Ex Linguæ Hebræa cum Chaldæa commistione orta est lingua Syro-hebræa, vel Chaldæo-Hebræa. 14.2.*b* *lingua Latina cum Gothica commista peperit Hispanicam, Italicam, Francicam.* *ibid.&* 15.1.*a*

Lipsana SS. Abundij & Abundantij ad domum professæ Societatis Iesu Romæ translata. 186.1.*c* *SS. septem fratrum Machabæorum requiescunt in templo S.Petri ad Vincula Romæ.* 280.2.*b.*284.2.*d* *& Coloniæ Agrippinæ.* 284.2.*d*

Litaniæ in libro Iudith adstruuntur. 114.2.*b*

Litteræ & decreta regum Persarum erant olim irreuocabilia. 156.1.*b*

Litteræ hebraicæ beth & mem sunt labiales adeoq; sæpè vna pro alia substituitur. 19.1.*a*

*Locus quarti Esdræ cap.*4.*v.*35. *de animabus sanctorum in promptuarijs detinendis donec impleatur numerus electorum, explicatur.* 56.2.*c* *item capitis* 6.*v.*49. *vbi dicitur Deus die quinto geneseos mundi conseruasse duas animas &c.* *ibid.*2.*c.&* *seq.* *item capitis septimi, &c.* 57.1.*b* *& seqq.*

Longanimitas Romanorum in domanda Hispania. 213.2.*b* *eâ superandi omnes hostes tam corporis quàm animæ.* 214.1.*a*

Loqui voce patriâ in his libb. quid sit. 300.2.*d*

Lucius consul Romanus quis hîc intelligatur. 247.2.*b.c*

Lucius piscis quis. 80.1.*b*

S.Ludouicus bis mouit in terram sanctam, ibiq; moriens filijs ac posteris quale dederit monitum. 29.2.*a*

Ludouicus Pius Imp. Caroli Magni filius & successor. 133.1.*b*

S.Ludouicus castra ducturus in terram S. vexillum ab Episcopo Parisiensi benedictum accepit. 311.1.*a*

Ludus diaboli est saltatio & chorea. 71.2.*a*

Lunatio vna, siue vnus per Zodiacum cursus, vnum constituebat mensem apud Hebræos. 27.1.*b*

S.Lupo Trecensi Episcopo roganti Attilam Hunnorum Regem Italiam & Galliam vastantem quis esset? responsum est esse flagellum Dei. 188.2.*c*

S.Lupus quid responderit Attilæ dicenti se esse flagellum Dei. 120.1.*d*

Lutheri dogma, quod si vxor difficilior sit ad opus coniugale, vocetur ancilla. 139.2.*d*

Lux lætitiæ symbolum est & causa. 24.1.*b*

Luxui dediti regno priuati. 233.1.*b*

Luxuria spiritus nobilissimos, ideoq; robur & vires effundit & exhaurit. 129.1.*c* *vide* Libido.

Luxuriosum veteres designabant pingendo mulum vel mulam. 82.2.*c*

Lycurgus suis legibus ad miram politiam euexit Spartas. 236.1.*a* *docuit eos peritiam contractè ac pressè loquendi.* 261.2.*d*

Lysias tutor Antiochi Epiph. vocatur frater à rege, cur. 296.2.*b* *quantum exercitum paret contra Iudam.* 295.1.*a* *Ptolemenses indignantes fœdus cum Iudæis mirum sedat.* 304.2.*b*

Lysias Eupatoris rector cur pacem cum Iudæis bellumq; contra Philippum suadeat. 208.2.*a.b*

Lysimachus amoto fratre Menelão Pontifex creatus. 269.1.*a* *à populo occiditur.* *ibid.*2.*b*

Lysimachus rex Macedoniæ ob sitim se hostibus tradidit, haustaq; aquâ quid exclamarit. 111.2.*a*

S. Macario Romano Raphael Angelus specie viatoris se ducem obtulit. 77.2.*a*

Macedonia quando & per quem à Romanis subacta. 214.1.*b*

Machabæi vnde sic dicti. 173.2.*d* *Machabæus idem est quod extinctor & occisor hostium.* *ibid.&* 191.2.*a* *varia vocis etyma.* 174.1.*a.b.c* *alio nomine vocati sunt Assamonæi & vnde.* *ibid.d* *prognati sunt ex tribu leui & Phinees Pontificis.* 189.1.*c* *pugnabant pedites, nec habebant equites, quare.* 197.1.*b* *tempore Machabæorum nullus fuit Propheta in Israel.* 199.1.*a*

Machabæorum martyrum acta. *vide in verbo* Fratrum.

Machabæus *vocabatur primus ex septem fratribus Machabæis.* *vide in verbo* Fratrum Machabæorum.

Machir, *sextus fratrum Machabæorum.* 277.1.*a* *vide in verbo* Fratrum Machabæorum.

Machmas oppidum in confinio tribuum Beniamin & Ephraim. 223.2.*a*

Madaba vrbs vbi sita, & quid significet. 221.1.*a.b* *huius ciues occiderunt Ioannem Machab. sed non inultè.* *ibid.*

Magi qua ratione per certas herbas & signa maleficij noceant pueris & bestijs. 81.2.*a.b*

Magnanimitas Nehemiæ. 40.1.*c.*2.*a* *& Estheris in accusando Amanum præsentem.* 153.2.*b*

Magnanimitas ducum in bellis rebusq; arduis quantum valeat. 234.2.*a.b.&* *seqq.* *magnanimitas Eleazari senis.* 275.2.*c.d.&* *seq.*

Maharbal præfectus equitum quid Hannibali Romam pergere tardanti, non properaret. 127.1.*b.c*

Maiestas regia mirè percellit accedentes ad eum. 169.2.*a*

Maiorum exempla animant in rebus arduis. 189.2.*b*

Μακεδνς, id est Macedonia sic dicta à Cethim. 180.1.*a.*2.*a*

Mala huius vitæ contemnenda fiduciâ futurorũ bonorũ. *S. Ma-*

S.Malachiæ Hiberniæ Episcopi memorabile exemplum. 62.2.a in quo fuerit æmulator Tobiæ senioris. 63.2.d.64.1.a

Maledicta & maleficia etiam ab intimis amicis patienter ferenda. 67.2.c multum cruciant dominas ab ancillis obiecta. 70.2.d.71.1.a.b

Mallus & Tharsus Ciliciæ ciuitates cur tumultuentur. 269.1.b.c

Malum diuersimodè sumitur. 31.2.a.b malum in auctorem recidit, probatur exemplis. 152.1.c.154.2.b.c

Manasses idem est quod obliuio. 132.2.a

Manasses quidam, de quo in libro Tobiæ græca narrant quod ab impio Aman fuerit in discrimen vitæ coniectus, quis. 96.1.b.c

Sub Manasse rege Iuda an contigerit historia Iudith. 97.2.b.c

Manasses maritus Iudith, quis. 112.2.b

Manducatio est actio vitalis qua cibus ex ore in stomachum traijcitur. 92.2.c

Mandata Nabuchodonosoris Holoferni data. 102.2.a.b

Manotreptus quis vocetur. 282.1.a

Manus aliquando significat fauorem & operationem. 21.1.a manu iuncta manui solet dari fides mutua. 23.2.a symbolum est opis & auxilij, item directionis & protectionis. 32.2.d manus multæ iunctæ illico opus ingens perficiunt. 41.1.b in manibus periculum esse, quid sit. 167.1.c

Mardochæi etymon. 141.1.c ex qua tribu & stirpe oriundus. 141.1.2.a eius ætas & æuum. 142.1.a quibus de causis noluerit adorare Aman. 146.2.a.b.& seqq. an potuisset hic dissimulare. 146.2.a.b magna eius constantia & fiducia in Deum. 150.2.b priùs vilis & abiectus, post factus est regi familiaris & palatinus. 152.2.b.155.2.a cur Deus eum voluerit euehi ad tantam dignitatem. 150.2.a est author libri Esther. 159.1.d.2.a fuit vicarius regis. 160.1.b somnium quod somniauit fuit ipsi à Deo immissum. 161.1.b eius explicationem ex rerum euentu ac Dei instinctu cognouit. 164.1.a

S. Maria mater Dei monuit Musam virginem vt à ludis & iocis abstineret. 71.2.a Maria vincens diabolum figurata per Iudith vincentem Holofernem. 97.1.c.113.2.c.d.124.2.c.d innumeras dæmonum phalanges prostrauit & indies prosternit : est virgo & Mater Dei, atque vna trino cognomine gaudet. ibid.2.d eius forma intuentes excitauit ad castitatem. 125.1.a Mariæ vocabulum, patrocinium & exemplum timent dæmones. ibid.b clausa in cubiculo ieiunijs obsecrans Deum pro mundi reconciliatione meruit Angelum pacis paranymphum excipere. ibid. figurata fuit per thronum Salomonis. 25.2.c quale sit nomen Mariæ. 126.1.b Maria est decus, gloria & exultatio non tantùm Hierusalem, sed totius orbis. 129.1.a.b Constantinopolim à triennali Saracenorum obsidione liberauit. 133.1.a sed maximè quasi vera Iudith defendit Bethuliam. ibid.1.b & omnes virgines, cum ipsa virgo virginum, quasi clientes suos protegit. ibid. est vera Esther quæ sub alis suis protegit peccatores & afflictos ad se confugientes. 142.2.d est hilaritas Sanctorum. ibid. & 143.1.a fuit Esther in Assumptione sua & coronatione. ibid. 2.d.144.1.a item in pulchritudine, modestiæ verecundia &c. 144.1.b est virga aurea per quam Deus toti humano generi offensus reconciliatus est. 150.1.b.c illi quasi matri suæ Christus nil negare potest. ibid.1.d est quasi stella Iacob radijs suis vniuersum mundum illuminans. 156.2.b est fons solis. 162.1.a.b est vera Esther quæ Assuerum, id est Deum iratum cum duabus ancillis adijt. 169.2.c

Marcianus quomodo ad imperium & thorum S. Pulcheriæ sororis Theodosij peruenerit. 65.1.c

S. Maria in templo præsentata inter virgines conclusas angelicè vixit. 164.1.c eius ædes ab Angelis ex Palestina Lauretum translata. 259.1.a

S. Maria Magdalena quomodo Christi ad mensam accũbentis pedes retro stans lauare potuerit. 137.1.d

S. Marius & Martha quo pacto martyrij coronam adepti sint. 63.2.d

C. Marius quomodo Syllæ remp. Rom. inuadenti se opponens copias collegerit. 187.1.d

Marnas Deus gentilium. 311.1.a.b

Martyres obtinent cælum patientia. 214.1.a

Martyres quid excitarit ad tormenta omnia sustinenda & contemnenda. 67.1.d

Martyrium sine sanguine est triplex. 64.1.b

Martyrium est actus nobilissimus, adeoq; nobilior pugna & vita. 187.2.c martyrium Eleazari senis. 275.2.d & septem fratrum Machabæorum. 277.1.a.& seqq. & martyrium varij excitati. 282.2.b

Masspha vna in confinio tribus Beniamin & Iuda, alia in tribu Gad, alia in tribu Ruben. 193.2.d 202.2.c

Mater septem fratrum Machabæorum à varijs diuersimodè nominatur. 277.1.a.281.1.a.b miris elogijs celebratur à SS. Patribus. 281.1.a.b.c.d 111.2.b.c.d exhortatur filium natu minimum. ibid.2.d.282.1.a.b quo genere mortis consumpta sit. 283.1.d.& seqq.

Mathathias fuit ex tribu Leui sacerdos primæ classis, ex stirpe Ioarib. 185.1.a.189.1.b factus est Pontifex & Dux à Deo eum eligente. ibid.2.a ad eum spectabat capessere Pontificatum & ducatũ populi. 186.1.a tam ex designatione Dei, electione populi, quàm iure successionis & propinquitatis. 186.1.a.b successorem sibi designauit filium suum Iudam Machabæum. ibid.1.b planctus eius de vastatione templi & Ierosolymæ processit ex zelo religionis. 1.d quo iure virum qui immolare cogebat occiderit. 187.1.b mira eius in hac cæde animositas & fortitudo. ibid.1.c ipse heros inclytus quinque filios suos heros effecit. ibid. interpretatus est legem Sabbathi certo casu non obligare. 2.d moriturus filios animat ad acria certamina, quæ eis cum Antiocho imminebant. 189.2.b.& seqq. quando mortuus sit. 189.2.d.190.2.a an ex vulnere in bello accepto. 190.1.a eum fuisse sacerdotem consentiunt omnes: sed pontificem fuisse negant aliqui, affirmant alij. ibid. ei in pontificatu æquè ac ducatu successit Iudas, deinde Ionathas, inde Simon. 190.1.a.2.a cur dictus sit Abaram, id est fortis eorum. 207.2.b deficientibus legitimis heredibus ad eum deuoluitur Pontificatus 269.2.d

Matrimonia Iudæorum cum alienigenis an sint irrita. 26.2.b ea dissoluit Esdras cur. ibid.b cur non sint differenda vsque ad ætatem virilem. 63.1.b matrimonij bona sunt tria, & quis finis. 83.1.a

83.1.a.2.a matrimonium Estheris cum Assuero an licitum. 143.2.c
Matrum filios ad martyrium excitantium exempla. 281.2.c.d.282.1.a.b.& seqq. nonnullæ præ ingenti gaudio exanimatæ. 283.2.a
Mauri apud Hispanos non admittuntur ad magistratus. 55.1.a
Media, siue regnum Medorum hebraicè est madal. 19. 1.a
Meditatio crucis & passionis Christi est funis quo ligetur dæmon ne nobis noceat. 86.1.b
S.Melito quomodo à matre ad martyrium incitatus. 282.1. c.d.2.a
Melothi hebraicè idem est quod plenitudo. 103. 2.a
Mem littera hebraica sæpè substituitur pro beth , & contra. 19.1.a
Memnon conditor vrbis Susan. 136.1.c
Menelaus callidè Iasonem herum suum exclusit sacerdotio.268.2.b.c emit pontificatum,licet ad eundem inhabilis.ibid.c amotus est à sacerdotio per fratrem suum Lysimachum. 269.1.a iuridicè contra eum proceditur : sed iudices pecunia corrupit. 269.2.b.c iussus est ex alta turri in cineres præcipitari.203.1.b.c idq; iustâ talionis pœna. ibid.2.a
In Mensa veteres serios & sapientes miscebant sermones,ac sobrietati studebant. 137.2.b.c
Mensæ panum propositionis effigies cernitur Romæ in arcu triumphali Titi. 259.2.c
Mensium hebræorum ordo & nomina. 27.1.b
Mentium bonarum est timere culpam vbi non est. 67. 2.b mens quæ inter peccata ita constringitur vt sine peccato euadere nequeat , quid facere debeat. 81.2.c
Merces operarijs statim danda. 75.2.a
Merlinum aiunt per dæmonem incubum esse progenitum. 82.1.d
Mesopotamia sic dicta quia in medio duorum fluminum sita. 211.1.c
Mesoromasdes Persis est sol. 151.1.b.2.b
Metamorphoses variæ à gentibus factæ. 194.1.b
Metellus Macedonicus quàm fuerit secreti sui tenax. 91.1.c
Metus iustus Tobiæ senioris de hœdo furtiuo: & S.Sanctuli de pane sibi diuinitus oblato. 67.2.b
Metus subitus parit in militibus inconstantiam, infidelitatem &c. 218.1.a.b
Mezentius athæus arma sua numina fecit. 309.1.a
S.Michael Archangelus dedicauit Ecclesiam suam in monte Gargano. 199.2.c fuit Israelis protector. 295,1.c.308.1.a.b
S.Michael precibus oblationibusq; fidelium præest.72. 2.b.c nomen Michael sonat idem quod quis vt Deus.78.2.a olim erat protector synagogæ,vti nunc Ecclesiæ. 125.2.c
Militare præceptum est cum hoste confligendum esse in terra hostili. 237.1.b
Milites pauci Dei robore instructi facilè prosternunt multos tanto robore destitutos. 192.2.c.d milites Chaldæi & Persæ vtebantur purpura ad tegendum vulnera.197.2.d.198.1.a resolutio & desperatio facit milites imperterritos.198.1.c.d eorum fiducia multum valet ad victoriam. 203.1.a.b in acie primum locum ambiunt,cur. 207.2.d multi de castris se subtrahunt & Iudam deserunt,cur.218. 1.a impossibile est vt semper vincant & nunquam vincantur.219.2.c miles generosus optat mori in prælio. 220.1.a militum Iudæ charitas. 287.2.c milites partâ victoriâ arma sua vestiebant thyrsis.292.2.b militum animi ante certamen explorandi & ad ardorem excitandi. 295.2.a.b à rapinis & triminibus abstineant.301.1.c pacem non amant, cur. 299. 1.a quomodo exercitandi sint. ibid.1.b.c.d de milite generoso axioma. 219.1.d milites præproperè ad spolia dilapsi cæduntur. 197. 1.b
Militum templi origo. 199.2.d videntur fuisse Leuitæ ibid. ad horum similitudinem instituti sunt Ierosolymitani equites, & quando. 200.1.a
Minæ Dei certæ & efficaces sunt,hominum superbæ & vanæ. 113.2.d
Misericordiæ tam spiritualis quam corporalis opera.63 2.d hanc cupit Deus inesse omnibus actionibus nostris.69.1.d quàm sit homini necessaria.91. 2.a.106.1.a
Missio ignis sacri de cælo facta Nehemiæ quando contigerit. 255.2.c.d
Mithra vox Persica solem significat.117.1.b Mithram vt Deum colebant Persæ. 171.2.d est fascia byssina gemmis & bracteolis aureis tremulisq; collucens. 117.1.b
Mithri dicitur à Mither id est maior. 8.1.b
Mithridatis etymon significatio. 9.2.a
Mithridates victus à Romanis aurum sparsit, obiectaq; gazâ regia insequentes effugit. 197.2.b
Mna est quasi libra auri. 244.1.c
Moabitæ sicuti non poterant introire in Ecclesiam Dei; 55.1.a ita neque in cœtum populi Israel , nisi cum dispensatione. 127.2.b
Modestia Iudith deuicto Holoferne. 125.2.b
Modin vicus iuxta Diospolim vnde fuerunt Machabæi. 240.1.d
Modus quo pauci multos vincere possint. 218.2.d
Monachus quem sæpè nigellus puer ab oratione abducebat virgâ S.Benedicti percussus,deinceps in oratione mansit immobilis. 85.2.b
Monetam cudere summæ est potestatis. 247.1.d
S. Monica ab ancilla vocata meribula valdè fuit afflicta.71.1.a monebat vxores vt se maritorum ancillas existimarent. 88.2.a
Monita duodecim Tobiæ patris ad filium. 73.1.b 2.b & aliorum Sanctorum moriturorum ad filios & posteros. ibid 2.b item Basilij Imp.ad Leonem filium. 87.1.b & Raguelis ad Saram filiam. 88.1.d.2.a monita D.Hieron. ad viduam. 113.1.a
Monitis Ducis exercitui virtus crescit & animus.295. 2.a.b
In Montibus præruptis vnus valet decem hostibus resistere.105.1.c montes cur Christus ascenderet. 217.1.c
Morbo pediculari punitorum exempla. 289.2.b. 280.1.a
Mori vel vincere militibus est acer stimulus ad pugnandum. 221.1.c.d
Mori in senectute bona & prospera ac pacifica extremum huius vitæ bonum. 96.2.a
Morituri subinde diuinant. 95.1.c
Mors omni loco expectanda. 84.1.b
Mors gloriosa est,pugnando pro fide,lege & Deo occumbere. 194.2.c.220.1.a mors ducit ad veram vitam.220.1.a mors est quasi longus somnus. 301.2.d

301.2.d ita vocatur maximè ob ſpem reſurrectionis. ibid.
Mortificatio eſt quaſi viua quædam mors. 308.1.a.2.a eſt gladius ſanctus. 311.2.c
Mortificationis gladius adhibendus dum orationi, prædicationi alijſq; pijs operibus inſiſtitur. 36.2.b.c
Moſen transformarunt gentiles in Minoen. 194.1.b per virgam accepit poteſtatem faciendi miracula. 311.2.a
Mulcaſſes rex Tunetanus coram Carolo V. humi ſedens prandebat. 122.2.b
Mulieris cuiuſdam à petulante dæmone, incredibili libidine vexatæ, per S. Bernardum liberatæ exemplum. 82.1.a mulierum aſpectus quàm ſit periculoſus & pernicioſus. 118.1.b.2.a mulieres Perſicæ ſunt ceteris pulchriores. 139.1.d Vide Femina.
Multa paucis complecti magni viri eſt, & ingenij. 281.1.d
Mulus, licet ſterilis, tamen ardet libidine. 82.2.c mulorum aliud genus in Cappadocia & Syria quod parit & procreat. ibid.
In Mundo viuant Sancti vt in exilio. 95.1.a mundana quàm ſint inſtabilia & vana. 154.2.b mundi fallacia. ibid.2.c in mundo nulla re lætandum. 168.2.a
In Mundo plauſus ſæpe vertitur in planctum. 221,1.b
Murus domus ſanctæ interioris qui. 221.2.d.222.1.a
Muri ciuitatis olim gentilibus erant ſacri. 34.2.a muri vrbis Ieruſalem quanto temporis ſpatio fuerint reædificati. 40.2.c.41.1.a.b quando & quo ritu dedicati. 53.1.b.c
Muſam virginem quid monuerit D. Virgo. 71.2.a
Myrmicolion quale animal. 296.1.a
Myrtus eſt myrtus. etiamſi ſit inter vrticas. 62.1.c 142.1.c eſt herbarum pulcherrima. ibid. 1.c eſt ſymbolum lætitiæ & hilaritatis. ibid. 2.d

NAbo erat nomen idoli Chaldæorum. 101.1.a
Nabo vrbs nobilis ſita in tribu Ruben, vnde Nabuthæi. 221.1.a
Nabuchodonoſor nomen eſt Babylonium ſiue Chaldæum. 98.1.c & commune fuit regibus Chaldæorum. 100.1.c quid ſignificat hebraicè. ibid. 2.d
Nabuchodonoſor qui miſit Holofernem, quis. 98.2.a.b 100.1.c.d.& ſeqq. videtur gente & origine fuiſſe Babylonius. ibid.2.d vocatur Aſſyrius vt diſtinguatur ab altero. 101.1.a vincit Arphaxad & victoria tumet. ibid.1.b.c.2.a non fuit Xerxes. 2.b eius mandata Holoferni data. 102.2.a.b quantus fuerit eius terror. 104.1.b Deo ac diuinitati bellum indicit, ipſeq; vult haberi & coli vt Deus. ibid.2.a.b ſed falsò. 108.1.a voluit ſolus vt Deus coli. 146.1.c
Nabuchodonoſor magnus ille Chaldæorum quando ſe fecerit Monarcham. 96.2.d non eſt hic qui miſit Holofernem cum exercitu. 98.1.c quo ſenſu dicatur Babylonem condidiſſe. 100.1.a voluit adorari in ſtatua vi[illegible]. 146.1.c
Næuius Poëta coæuus Iudæ, Iu[illegible]thæ & Simoni Machabæis. 174.2.c
Nanea Dea Gentilium quæ. 84.2.c.d
Naphta eſt genus bituminis liquidi. 257.1.a
Nathinæi, templi ſerui, qui & quales fuerint. 11.2.c
Natura hominum varietate gaudet. 312.2.b
Nazaræi ſui æui religioſi comam alebant, ac vino & ſicerâ abſtinebant. 194.1.d
Nebo mons ex quo Moyſes moriturus vidit terram ſanctam. 259.1.a in eodem fuit depoſita Arca teſtamenti. ibid.
Neceſſitas probat iuſtum. 66.2.a.b
Nehemias ter miſſus fuit in Iudæam à rege Perſidis. 255.2.b.c quando ei miſſus fuerit ignis de cælo. ibid.c.d.& ſeqq. cur ei præ alijs coæuis ſuis miſsio illa contigerit. 256.1.a.b bibliothecam extruxit. 260.1.d
Nehemiæ quinam ſynchroni & coæui fuerint tam ex Prophetis quàm Philoſophis &c. 5.2.a cur multi putarint Nehemiam Eſdræ ſocium eſſe alium ab eo qui eſt auctor libri ſecundi Eſdræ. 12.1.a 28.1.c veriùs eſt fuiſſe eundem. 28.2.a.b quis hic & qualis fuerit. ibid.1.b fuit pincerna Artaxerxis. 1.a.2.c typus Chriſti. 2.c.29.1.a ter Babylonem vel Perſidem adijt: ter in Ieruſalem rediit; licet grandæuus & ſenex, eamq; ingenti labore & zelo reædificauit. 29.1.a eſt auctor libri ſecundi Eſdræ. ibid.1.b fuit è tribu Leui. ibid. cur Artaxerxi fuerit tam charus. 31.1.a.b Deum orat vt regem ſibi beneuolum & poſtulationi ſuæ annuentem reddat. 32.1.b item ne pœnam impœnitentibus & in culpa perſiſtentibus condonet. 36.1.c eius in patiendo lenitas & in animando conſtantia. ibid.d cur noluerit accipere annonam à ciuibus Ieroſolymitanis quibus præerat. 38.2.c.d ab Artaxerxe fuit conſtitutus dux Ieruſalem per annos duodecim. ibid.d eius continentia, charitas ac liberalitas in ciues ſuos. 39.1.b.2.a non manſit duodecim annis in Ieruſalem. ibid.2.a magnus & magnificus fuit dux. 2.a.b criminantur eum quod ſe velit regem facere. 40.1.a b.c eius magnanimitas. ibid.c quo pacto Deum oret vt inimicos ſuos caſtiget. 40.2.b.c an potuerit videre Iaddo Pontificem. 52.1.b.c vidit eum puerum ſed non Pontificem. 2.a.b non vidit Darium Codomannum. 53.1.a
Neomagenſes ciues catholici deprehendentes heterodoxorum metum, hæreticos vrbe expulerunt. 203.1.b
Neomenia erat ſolemnitas primæ diei menſis apud Iudæos. 183.2.c
Nephtar interpretatur purificatio, vnde. 257.1.b
Ex Nephtali vrbe prognati fuere plures Chriſti diſcipuli & Apoſtoli. 62.1.a in Græco vocatur Thesbe, eſtq; patria Tobiæ & Eliæ. ibid.b
Nicanor contra Iudam cum copijs miſſus pacem cum ea init: ſed monitus à rege vt Iudam caperet, cæſus & capite truncatus eſt. 211.2.a.b.d blaſphemat templum, legem & Deum, ibid.c eius lingua blaſphema minutim conciſa. ibid.c.311.2.d ſui & ſuorum ſtrages per Iudam facta quanta. 212.1.a 2.a.139.2.c quam vilipendat Iudæos. 286.2.b quo animo erga Iudam Machabæum eſſet. 306.2.a cur ſuaſerit Iudæ vt vxorem duceret, ibid. ſe Deo æquat. 309.1.a
S. Nicomedes ſepeliendo corpus S. Feliculæ Mart. coronam martyrij adeptus eſt. 65.1.b.c
Nicopolis quænam ſit, & quantum diſtet à Ieruſalem. 193.1.c
Niniue metropolis Aſſyriorum. 95.1.a eius excidium prædicitur à Tobia. 2.a ſæpius fuit vaſtata. ibid quando contigerit excidium eius de quo Tobias. 96.2.d erat vicina Babyloni.

byloni. 101.1.a
Nininitæ licet pœnitentes, tamen excidium non euaserunt, cur. 95.2.c
Nisan mensis Hebr. respondet nostro Martio. 296.2.a
Nittekeri blasphemia dicentis Angelum Raphaelem fuisse mentitum. 78.1.c
Neadia pseudoprophetissa subornata à Sanaballat contra Nehemiam. 40.2.b
Nocere olim regebat accusatiuum. 131.1.c
Nomades, qui & Arabes, vnde sic dicti. 299.2.b
Nomina septem fratrum Machabæorum ex Iosephi editione Græca. 277.1.a
Nomina sunt quasi omina rei naturam, virtutem aut proprietatem aliquam præsentem aut futuram significantia. 9.2.c.d *nomina mensium Hebræorum.* 27.1.b
Νόμος quid propriè significet. 232.2.b
Nouantibus, libros Machab. è canone expungentibus quid respondendum. 213.1.a
Noxa caput sequitur, quàm verum sit, liquet in Amano. 152.1.c
Nubes in Script. vocatur latibulum & quasi vestimentum Dei. 78.2.c *per nubem Deus passim apparebat Moysi: & Raphael Angelus Tobiæ. ibid.*
Numa Egeriæ se maritum iactauit. 254.2.d
Numantini in Hispania per quatuordecim annos obsessi noluerunt Romanis reconciliari. 287.1.c
Numenius Legatus à Simone Machabæo ad Romanos. 247.2.b
Numerus omnium filiorum Israel qui cum Iesu & Zorobabel in Icrusalem redierunt. 12.1.c.2.a
Nuptiæ sic peragantur vt Deus non offendatur. 87.2.a *nuptiarum die ac nocte coniuges sobrietati studeant. ibid.b*

Obedientia rara Estheris reginæ & imperatricis. 144.2.a
Obedientia Abraham quanti à Deo æstimata. 189.1.a
Obiectio hæreticorum contra auctoritatem libri secundi Machabæorum. 251.1.a.b
Obiectiones variæ contrà auctoritatem libri quarti Esdræ. 56.2.b.c.& seqq.
Obseruãtia regularis potior est sanitate & vita. 87.2.d
Obsessis nil atrocius accidit quàm sitis. 111.2.a
Obstetrices mentientes acceperunt à Deo domos, sed non propter mendacium. 115.2.a
Occidere seipsum quam ob causam liceat, ob quam non. 307.1.c.& seqq. *longè hoc est difficilius quàm necem ab alio illatam sustinere.* 308.1.a
Occisores suiipsius aliquot laudantur, excusantur alij. 397.2.b.c.d
Oculus benignus, gratiæ & fauoris signum est & symbolum. 17.1.a *oculos quomodo Deo Scriptura sacra attribuat. ibid.2.a ad oculorum caliginem dispellendam valet cinis cum melle; item fel & stercus frigidum.* 65.2.c
Odares vnus è ducibus Bacchidis à Ionata Mach. cæsus. 222.2.c.d
Oeconomia in aula regia prima dignitas. 63.2.a
Ogygis diluuium pro diluuio Noë. 194.1.b
Olea symbolum est pacis. 306.1.c
Per Oleum benedictum sancti Anachoretæ olim expellebant dæmones. 85.1.b
Olla in qua elixabantur carnes martyrum, qualis. 278.1.d.2.a
Olympiades quo tempore inceperint. 6.2.b
Olympius Iupiter. vide in verbo Iupiter.

Onias tertius cognomento sanctus interfectus est anno quinto Antiochi. 186.1.a *immediatè ante Mathathiam pontificatum gessit.* 263.1.a *reprehendit Menelaum de sacrilegio.* 269.1.c *ad Daphnem quasi asylum confugiens occiditur. ibid.d.2.a eius elogium.* 2.a *apparet Iudæ Mach. in somnis.* 310.1.b.c
Onias Iunior profugiens Heliopolim ibi factus est Pontifex noui templi. 186.1.a.263.1.a.269.2.d
Onion templum vnde sic dictum. 186.1.a
Ono campus in tribu Beniamin vulgo Vallis-artificum dictus. 40.1.a
Opera Dei sunt misericordia, vera & iusta. 69.1.c.d *ea reuelare honorificum est, celare periculosum.* 91.1.c.d *operum bonorum tria genera. ibid.d*
Opera prophetarum destructa ab Alcimo pseudopont. quæ. 122.1.b
Operarijs merces statim tribuenda. 75.2.a
Orantes qua de causa solerent solaria conscendere. 167.1.b.c
Orare pro defunctis pium est & vtile. 302.1.a.b
Oratio armata ieiunio quàm potens apud Deum. 22.1.a *orationi alijsq; pijs operibus dum insistimus alterâ manu gladius mortificationis tenendus.* 36.2.b.c *oratio iusti clauis est cæli.* 69.1.b *orationis fructus.* 71.1.b.c *ab oratione dæmon abducit monachum.* 85.2.b *oratio est funis quo ligatur dæmon ne nobis noceat.* 86.1.b *oratio nostra aliquid potest apud Patrem, cur.* 90.2.a *soluit debitum Deo.* 91.1.d *debet armari duabus alis elecmosynæ & ieiunij. ibid.d.2.a orationis & pœnitentiæ publicæ vis ac vsus.* 105.2.b.c *longius vulnerat quàm sagitta.* 106.1.a *oratio Iudith Holofernem prostrauit.* 114.2.b.c *oratio vt constantiam obtineat, debet armari pœnitentia, labore & mortificatione carnis.* 116.1.a *oratio Estheris & Mardochæi quantæ efficaciæ.* 154.2.a
Ordo in docendo seruandus. 21.1.c
Ordinum ductori olim pro stipendio dabantur quatuor oboli. 193.1.d
Orontes fluuius interfluit Antiochiam. 208.2.c
Orthosias vrbs in quam fugit Tryphon quæ, & vbi sita. 248.2.c.d *hanc Antiochus Sedetes deditione cepit ac in ea Tryphonem interfecit. ibid.d*
Os mensuram denotat, cur. 24.1.d *ab ore vsque ad os impleri quid sit. ibid.*
Ornatus mulierum viris est periculosus & pernicioſus. 118.1.b.2.a *ornatûs mulieres sunt studiosæ.* 143.2.a *ornatus illius quem rex honorare voluisset, qualis.* 152.2.a.b
Oron mons quantum distet ab Ecbatana. 99.2.a
Otio dediti regno priuantur. 233.1.b
Ottomanni, nunc sunt flagellum Dei. 188.1.d
Onum significat spem & fiduciam. 90.1.a.2.a
Oxiares idem est quod acer Mars. 25.1.b
Ozias princeps Bethuliæ quomodo vocetur princeps Iudæ. 199.1.b.c

Pacta Iudæorum cum [illegible]anis inita. 215.2.b c. & seqq.
In Palæstinam pro recuperandâ Terra sancta quinam expeditionem susceperint. 211.2.d
Palathæ sunt massæ caricarum seu ficuum aridarum. 117.2.b
Palma naturâ sua sursum nititur contra deprimentis manum

manum. 240.2.d
Panatius Philosophus coæuus Iudæ aliisq; Machabæis. 174.2.c
Panes sepulchris olim imponi solebant.cur. 75.2.c.d ij in Hispania etiamnum efferuntur in sepultura.76 1.a olim per panem benedictum Sancti dæmone liberabant energumenos. 85.1.b
Pannus Menstruatæ quis & qualis. 167.2.d
Parelius est quasi alter sol. 161.2.c.163.2.b
Parentandi ritus more veteri ferendo epulas ad sepulchra martyrum sublatus cur. 75.2.d.76.1.a
Parentes qui filios Deum timere docuêre. 63.1.b parentes sunt honorandi. 74.1.a quales filios educare debeant. 83.2.a parentum laus & honor,est filiorum. 87.1.b optant filios post se relinquere, quare. 88.1.a
Pasius est marmor candidum ex insula Paro. 137. 2.a
Parricidiorum aliquot exempla ob incestum Cleopatræ. 247.1.b.c
Parthenim quale nomen. 136.2.b
Passiones animi consilio & patientia debellandæ.214.1.a
Pastophoria erant cubicula sacerdotum annexa templo. 198.2.a
Patriâ voce loqui quomodo intelligendum.281.1.d.2. c.311.2.d.312.1.a quænam dicatur patria vox. 290.2.d
Paucis multa complecti magni viri & profundi ingenij. 261.1.d
Pacem cum Nicanore fecit Iudas Mach. 211.2.a.b.d 206.2.a.b pax Hebræis omne beneficium omneq; bonum significat.198.1.b & cum Romanis.210. 1.c.d & Ionathas cum Bacchide.223.2.a Simon cum Spartiatis. 244.1.b pacem plenam Iudææ contulit Simon Mach.245.1.b pacem fecit Lysias cum Iudæis. 304.1.b. & seqq. & Nicanor cum Iuda. 306.2.b
S.Paulus Apostolus fuit Azarias. 78.2.c
Parthopersæ feminis conuiuia & virorum aspectum interdicunt. 139.2.a
Passer subinde pro qualibet aue ponitur. 65.2.b
Passionis Christi seria meditatio est funis quo ligetur dæmon ne nobis noceat. 86.1.b
Passio animi per sympathiam redundat in corpus. 69. 1.a
Pastores seduli curent salutem Ecclesiæ & animarum exemplo Christi & Nehemiæ. 29.1.a
Patientiæ exempla duo sunt Tobias & Iob. 66.1.b patientiæ actus heroicus est in aduersis Deo gratias agere. ibid.2.a eius præmium est & coronis vt nouam passionem prouocet. 67.2.c patientiam probat tentatio & tribulatio. 91.2.b
Pauli Fagij Lutherani error, dicentis librum Tobiæ non esse veram historiam. 59.1.c
In Pauimento prandebant & cænabant Persæ. 137. 1.d
Pauperes quomodo iuuandi. 74.1.d.& seqq. in pauperes quæ conferuntur non pereunt danti. 2.a in pauperes olim ad agapen conuocatos quid erogaretur. 75.2.c.d Pauperes in quo se solari queant. 76.2.b.c [illegible]
Per Paxillum intelligitur munitæ firmitas, symbolicè principes & magistratus è gente Iudaica.24.1.a.b
Peccata nostra Deus punit citra condignum. 69.1.c peccata abundant vbi ardet libido. 70.2.b nulla sunt,nec fuerũt,nec esse poterunt sine superbia. 75.1.c.d inter peccata ita constricto vt nullus omnino sine peccato euadendi aditus pateat, quid agendum. 81.2.c ob peccata vrbes & regna percunt. 107.2.a peccatum non est peccato superandum,sed virtute. 140.1.a
Peccatorum preces parum valent apud Deum. 76.1.b cum ijs non conuersandum. ibid. peccatoribus Dei vindicta timenda. 107.2.a
Peccatores subinde castigat Deus per Angelos bonos. 264.2.b
Pecuniâ aulici corrupti. 269.2.c
Pedicularis morbus. vide Phtiriasis.
Pediti pro stipendio olim dabantur duo oboli. 193.1.d
S.Pelagiæ se cum matre & sororibus in flumen inijcientis elogium.
Peleus iactauit se maritum Thetidis. 254.2.d
Pelopydas iturus ad conflictum quid vxori ut vitæ suæ caueret obsecranti responderit. 219.1.d
In Pentecoste præcipuè vacandum est operibus charitatis cur. 65.1.a
S.Pelagiæ virginis ne castitatis suæ pateretur dispendium factum memorabile. 117.1.d
Penuria sapius quam pugna consumit exercitum.105. 2.a
Peregrinis olim ab Hebræis aliisq; gentibus mutabatur nomen proprium in aliud gentis cui inserebantur.9. 2.c.d.142.2.b peregrinus ab hostibus inuasus per S.Raphaelem liberatus.72.2.b peregrini antequã peregrinentur, & post,adeant templum Deumq; inuocent exemplo Tobiæ & aliorum. 89.1.b
Perfectus est qui in aduersis Deo gratias agit. 66.2.a
Perillus in bouem æneum quem Phalaridi suggesserat, primus iniectus fuit. 154.2.b
Persæ solem vt numen suum colebant 7.2.c terram & aquam à sibi subiugandis petebant in signum seruitutis. 103.1.a fœdum apud eos habebatur feminam aliquam intactam relinqui. 122.1. b.c etiam matribus & filiabus permiscentur. ibid. prolixam comam alunt. 124.1.c
Persarum principes,quàm essent grauitatis & maiestatis amantes. 127.2.c prandebant & cænabant in pauimento. 137.1.b priscorum Persarum frugalitas. ibid.2.a.b apud eos lege cautum erat ne amphoræ ad conuiuia importarentur. 2.d ipsorum leges permittebant regem semel in anno inebriari. 139.1.b Persicæ mulieres sunt ceteris pulchriores.138.1.d persæ sorores suas ducebant in vxores. ibid.1.b sunt in vxores feri.2.d solebant alienigenis cùm in vrbem vel aulam asciscerentur mutare nomina. 142.2.b ipsis adscribitur vnguenti & vngendi vsus. 143.2.a persicæ mulieres plus æquo sunt ornatus studiosæ. ibid. nefas est apud Persas regem in conuiuio quicquam abnuere. 150.2.b egregium eorum institutum de excitando rege ad negotijs regni inuigilandum. 151.1.a exactè in annalibus & diarijs consignabant beneficia in reges suos collata. 152.1.a
Persarum regum series. 5.1.c.d.& seq. habebant septem summos principes & consiliarios. 21. 1.c eorum pietas.2.a bibebant vinum è Syria aduectum. 31.1.b.c mira eorum superstitio de non bibendâ alia aqua quàm ex Choaspe fluuio. ibid.c hyemen transigunt Babylone vel Susis, æstatem Ecbatanis. 136.1.c ante cibum de modestia, ante potum de temperantia disputabant. 137.2.b sub specie maiestatis regis persona occulitur. 139.2.c reges Persarum

farum voluerunt adorari vt Dij. 145.1.b.146. 1.a.152.1.a *quidam ex ipsorum ministris appellabantur regis aures & oculi.* 152.1.a.b *regis litteræ & decreta erant irreuocabilia.* 156.1.b *magnam, imò diuinam maiestatem præ se ferebant.* 169.1.c *annulo donari à rege signum erat amicitiæ.* 156.1.a

Persarum reges aurum voluerunt sibi esse proprium. 233.2.d *quomodo singulis suis vxoribus ciuitates attribuerent.* 269.1.b

Persæ milites vtebantur purpura partim ad ornatum, partim ad tegendum vulnera. 197.2.d.198.1.a *Persæ ignem colebant vt Deum.* 257.1.a *plura templa igni extruxerunt.* ibid.1.b.256.2.d

Persepolis eadem est ciuitas quæ Ælam siue Elymais. 289.1.a

Perseus Macedonum rex à Romanis in triumphum ductus. 214.1.b

Petasus diuersa significat. 267.1.a.2.a

Petroselinum vnde sic dictum. 137.1.b *melius nascitur inter petras.* ibid.

S. Petrus sibi ecclesiam dedicauit Londini in Angliæ. 199.2.c

Phathahias iurisperitus constitutus ab Artaxerxe vt cũ Nehemia causas litesq; populi decideret. 50.2.a

Pharao fuit nomen commune Ægyptiorum. 15.1.b

Philippi II. Hispaniarum regis regia grauitas percellebat accedentes ad eum. 169.2.a

Philippus Pulcher rex Franciæ vnde sic cognominatus. 142.1.c

Philippo Pulchro Ftanciæ rege instigante extincti sunt Templarij. 200.1.a

Philippi, patris Alexandri magni de duce belli sententia. 203.1.d

Philosophi coæui Iudæ & Simoni Machabæis. 174.2.c *plurium, qui audita Alexandri magni morte ad funus accurrerant, gnomæ.* 181.2.b.c

Phtiriasis, siue morbi pedicularis causa & effectus. 289 2.b *quinam eâ puniti.* ibid.& 290.1.a

Phur an sit vox Hebræa, an Persica. 147.1.b.c *idem est quod sors, à qua dictum est festum phurim.* ibid.1.b

Phurim dies Persis, fuere Iudæis dies phrurim. 159.1. a.b *mysticè sunt dies passionis Christi, & dies iudicij.* ibid. 1.c.d

Pietas Iudæ Machabæi. 198.1.d

Pietas regum gentilium. 21.2.b *& primorum Christianorum.* 109.2.b.c *item Iudithæ.* 125.2 d *& Estheris.* 149.1.a

Pij in aduersis constituti excitantur & roborantur si cogitent Deum delectari nostra fortitudine & gaudio in aduersis. 44.2.c.45.1.a

S. Pigmenius in cæcitate Deo gratias agit. 66.1.b

Piscium porta Ierusalem quare sic appellaretur. 34.2.b *piscis Tobiæ quis.* 80.1.a.b *pisces amant aquam dulcem, adeoq; in fluuijs sæpe reperiuntur marini.* ibid.2.b.c *piscis per Tobiam occisus diabolum significat.* 81.2.b *& Christum* ibid.& 82.1.c.90.2.a

Plato quid censuerit de anima in morte corporis. 95. 1.c

Plausus sæpe vertitur in planctum in hoc mundo. 221. 1.b

Plautus Poëta coæuus Iudæ, Ionathæ & Simoni Machabæis. 179.2.c

Pœnitentes, quia ficti, non exauditi. 290.1.c.d

Pœnitentiæ definitio. 26.1.a *includit spem remissionis peccati.* ibid.b *& glorificat.* 27.1.c *seria Deum laudat* *& vsus.* 105.2.b.c *pœnitentiæ publicæ vis* 113.1.a.b.& seqq. *pœnitentia Iudith qualis.*

Pœnitentium qualis debeat esse sensus & oratio, pudor & contritio. 25.2.a *non pœnitet qui non habet spem veniæ.* 26.1.a *pœnitentis tria symbola.* 47.1.a

Poëtarum de Titanibus fabulæ. 131.1.c.d. & seqq. *item de sole.* 161.2.c

Poëta coæui Iudæ & Ionathæ Machabæis. 174. 2.c

Polenta est farina hordeacea. 117.2.b

Pollex digitus sic dictus quod ceteris virtute polleat. 241.1.b *eo eleuato vel suppresso, solebant prisci victoriam alicui annuere vel abnuere.* ibid.1.c

Polygamia olim apud reges vsitata; etiamnum Turcis, Arabibus, Indis familiaris est. 144.1.c

Pompeius quomodo Iudæam Romanis subiecerit. 215. 2.a.b *capta Ierosolymâ nil de bis mille talentis in templo repertis sustulit.* 214.1.c *eius tessera belli, quæ.* 287.2.b

Pontifices in lege veteri erant milites. 192.1.b

Pontificatus Iudæorum deficientibus legitimis heredibus deuolutus est ad Mathathiam. 269.2.d

P. Popilius Legatus Romanus cur ad Antiochum Epiphanem missus. 182.2.c

Populos nil ita ad seditionem concitat ac legum patriarum & religionis auitæ cuersio. 193.2.a *populus fidelis & pius vilipenditur, vbi sacerdotes vilipenduntur.* 194.2.b

Porcinam carnem edere recusantes excarnificantur. 275.1.b.& seqq. *eam edere in lege veteri fuisset peccatum mortale.* 275.2.c.d

Portenta in aëre per Angelos effecta tempore Antiochi Epiph. 271.1.a.b *item cùm Titus obsideret Ierosolymam; & Longobardi inuaderent Italiam.* ibid. b.c *item in Belgio quid portenderint.* 2.a *an fiant naturaliter.* 271.2.a.b

Posidonius Philosophus coæuus Iudæ alijsq; Machabæis 174.2.c

Potestates angelicæ imperium suum in dæmones exercent. 72.1.d

Porta vallis duplex fuit in Ierusalem. 32.2.b *erant in ea portæ duodecim.* 34.2.a.b.& seqq. *portæ gentibus erant sacræ.* 34.2.a *portæ, quod per eam onera importentur & exportentur sic dicta.* 55.2.a *aliud etymon.* ibid.

Præceptum militare est confligere cum hoste in terra hostili. 237.1.b

Prædicationi dum insistitur, altera manu gladius mortificationis tenendus, cur. 36.2.b,c

Prælatis quid in Christo & Nehemia imitandum sit. 29.1.a

Prælium est res periculosissima. 219.2.c

Præputij reductio cuius rei symbolum. 182.1.d

Post Præsidia diuina, adhibenda quoque sunt humana. 194.2.b

Præsumptio sui ipsius nociua. 10[illegible].2.a

Præuaricari in Script. est rebellare, rebellionem concitare. 234.1.b

Presbyter vocatur senior, siue sacerdos, siue laicus. 109. 1.c

Principes patrum sunt principes familiarum. 9.1.d *principes sanctam Ecclesiæ sedulò curent.* 29.1.a *animum suum nemini, aut paucis aperiant.* 91.1.b *populos sibi cõmissos circumeant, & visitent exemplo* *Eliachim.*

Eliachim. 106.2.a principibus Assyriorum solebat præferri ignis. 104.1.b.2.a.118.2.a
Principes noctu vigilent exemplo Assueri. 151.1.b magnorum potentiam & insolentiam non metuant, exemplo Estheris. 153.2.b accusatoribus non facilè credant. 171.1.a
Priuilegia tria quæ Tobias senior accepit à Salmanasar rege. 63.1.d.2.a
Probi cur affligantur. 91.2.c.d
Proci riuales sæpe se mutuo occidunt. 82.2.b
Profiscentes in terram S. cur cruce insignirentur. 311.1.d
Pridie Mardochæi festum apud Iudæos. 212.2.a [illegible]12.1.a.b
Primitiæ martyrum noui testamenti fuit S. Stephanus: veteris Eleazarus. 276.1.a
Princeps bonus subditos amat quasi filios. 206.2.a eis fidat potiùs quàm externis, exemplo Alexandri magni. 233.1.c.d
Prophetarum vltimi fuerunt Zacharias & Malachias: nulli fuerunt tempore Machabæorum. 199.1.a
Prophetiæ [illegible] maius est, conscribere sacros libros ex Deo quàm futura prædicere. 4.1.a
προσευχή erat locus orationis & concionis apud Iudæos. 109.2.c.d. 111.2 c
Prouidentia Dei quomodo Israeli consuluerit. 250.1.b.c prouidentia Iudæ Machabæi. 209.2.b
Prouinciæ filij quinam dicerentur. 11.1.a
Per Prouinciam olim intelligebatur Babylonia, sicut nunc per Vrbem, Roma. 11.1.a
Prouidentia est prima dos regis ad ritè gubernandum. 16.2.b prouidentia diuina erga Iudæos in templi restauratione. 17.1.a item erga Tobiam & Saram. 69.2.b & erga Tobiam patrem fugientem excidium Niniues. 96.1.d prouidentia Dei erga Estherem. 162.1.a
Prostratio signum est humilitatis, cur. 116.2.a
Proximo non faciendum quod tibi fieri nolles. 75.2.a.b
Prudentiæ propriæ non innitendum. 76.1.c.2.a prudentia bellica Iudithæ. 127.1.a.b.2.d prudentia est prima dos regis ad ritè gubernandum. 16.2.b
Prudentia militaris in cohibendo milite à spolijs. 197.1.d
Ptolemæorum qui post Alexandrum magnum in Ægypto regnarunt series. 176.1.b.c.d.& seqq.
Ptolemæus Abobi dux in campo Iericho, occisor Simonis Mach. 250.1.c
Ptolemæus Macer, quis: cur dignitate sua & vita spoliatur. 292.1.d.293 1.a.b
Ptolemæus Philometor rex Ægypti, Syriam Alexandro genero suo eripere satagit. 231.1.a.b sed iusto Dei iudicio amisit Ægyptum. ibid.2.b eius etymon. 232.1.b
Ptolemæus Philadelphus è Iudæa septuaginta Interpretes euocauit. 260.1.d
Ptolemæus Philopator quis, & vnde ita cognominatus. 31[illegible].1.a.b
Ptolemæus Physcon vel Euergetes crudelis & incestus. 247.2.[illegible] [illegible]tur frater, & maritus, & gener Cleopatræ. ibid.d [illegible] corpus filij sui in membra diuisum matri inter epul[illegible]misit. ibid.d.248.1.a fratri illiberi defuncto in regno successit. 253.2.d
Ptolemenses indignè ferentes Antiochum Eupat. cum Iuda pacem inijsse sedat Lysias. 304.[illegible].a.b erant Iudæorum hostes. ibid.b
à Ptolemæo Lagi rege Ægypti cæteri vocati sunt Ptolemæi. 163.1.a
Pudicitia à gentilibus matronis morti prælata. 113.1.b.c & à virginibus christianis. 117.1.c.d pudicitia cum libidine duellans depicta. 129.1.d.2.a
Puellæ pro castitate seruanda quantum sobrietati studere debeant. 113.2.a.b
Pueris papiliones insequentibus comparantur appetentes honorem huius mundi. 150.2.c.d
Pueritia sit senilis, senectus puerilis. 62.2.b
Pueri & puellæ quâdam tormentorum acerbitate & varietate superarunt martyres viros. 283.1.c.d
Pugna cum resolutis & desperatis periculosissima. 198.1.c
Pulchritudo Iudithæ Holofernem excitauit ad luxuriã: B. Virginis, eam intuentes ad castitatem. 125.1.a
Pulli hirundinum versantes inter parentum stercora oculantur chelidoniâ. 65.2.c.d
Pulsus campanæ ab Ecclesia benedictæ quomodo fuget dæmonem procellas excitantem. 85.1.b
Purgatio templi per Iudam Machabæum facta. 198.1.d.& seqq. 253.1.b.c contigit ante mortem Ant. Epiphanis. 292.1.a
Purgatorium credidit Iudas Mach. & Iudæi tam prisci quàm moderni. 301.2.b idem astruitur. ibid.d ab eius cruciatibus liberat sacrificium. 302.1.a.2.a in Purgatorio existentes animæ an inuocandæ. 310.1.d.2.a
Purgatorium adstruitur. 76.1.c
Purificatio apud veteres fiebat per sulphur & ignem. 257.2.a
Puritas est comes veræ Religionis. 182.1.d
Puritas Saræ Raguelis filiæ. 71.1.d puritas corporis admonet puritatis animæ. 121.1.a.2.a
Purpura marina fit ex succo conchiliorum marinorum. 197.2.d ea quæ fit ex violis alijsq; herbis pallet. ibid. purpura Tyria est ardens & quasi ignea ibid. purpura apud Rom. alia erat consularis, alia regia. 214.2.b
πυρεῖα versis dicebantur templa Igni extructa. 257.1.b
Pyrrhus rex, primus contra Romanos in Lucania elephantes eduxit. 206.2.d

QVadrati geometrici omnia latera sunt æqualia. 100.1.b
Quia, aliquando sumitur vt sit particula redundans; aliquando pro tamen. 124.2.b.c

RAbbinorum de Vasthi obscena commenta. 139.1.d. item de Aman. 145.1.a.b. 151.1.a.2.a. 152.2.c
Rages ciuitas metropolis ac regia Medorum. 69.2.d vbi sita. 78.1.a an fuerint duæ ciuitates appellatæ eodem nomine. 87.1.a quid significet græcè & hebraicè. ibid.
Raguel pater Saræ laudatus quòd vitia filiæ suæ eam petenti non celarit. 84.2.b
Raphael Angelus quis & qualis: eius etymon. 71.2.d est Dei medentis vicarius & minister curationis. ib. & 72.1.a de eo est Missa pro ægrotantibus & peregrinantibus in Rom. missali. 72.1.a mysticè est Iesus Christus. 1.c ex qua hierarchia sit. ibid. 1.c.d est præses ægrorum & itinerantium. 2.a.b non fuit custos Tobiæ. 2.c est præses castitatis & castrorum tutelaris. 2.d.125.2.d item viarum & viatorum. 77.1.a multis se viæ ducem obtulit.

tulit. ibid. 2.a quo sensu sit Israelita. ibid. mira eius dignatio ac demissio. 78.1.b an dicendo se esse Azariam Ananiæ magni filium verum dicat. ibid. 1.c.& seq. fuit typus Christi & Apostolorum. 2.c est rex angelorum, & propheta. 79.1.b cur vocarit se Azariam, ac cum Tobia comederit & biberit. 81.2.a ipse fugauit dæmonem non solùm ex domo Raguelis, sed ex tota Media. ibid. an rectè potuisset se vocare Nephtalitam. 83.2.b quomodo religarit Asmodæum in deserto. 85.2.b eius septem beneficia quæ præstitit Tobiæ. 91. 1.a est vnus è primis angelis qui proximè assistunt Deo. 92.1.b.c quomodo dicat se adstare Deo. 2.a verè non comedit. 2.c ipsi ab aliquibus assignatur decus victoriæ Iudith. 125. 2.d

Raphaim sunt gigantes vastissimi & robustissimi. 132 1.a

Rapinis abstineant milites. 291.1.c

Razias qualis vir. 206.2.d.307.1.a.b trina morte se confecit. 1.b an occidendo se peccarit. ibid.c.& seqq. excusatur à peccato per ignorantiam. 2.a.b.c hac suppositâ heroicus fuit eius actus. 308.136.1.a

Reditus Hebræorum è Babylone in Ierusalem fuit lætissimus. 12.2.a.b

Reges qui multos habent æmulos omnia tuta timent. 31 2.b. secretum suum & animum nullis aut paucis pandant. 91.1.b.c eorum consilia præsertim de subiugandis alijs regibus sint secreta. 102. 1.a cis olim lampades accensæ siue ignes præferebantur. 104.1.b.2.a.118.2.a reges Persarum aliarumq; gentium per cortinas loquuntur & dant responsa. 127.2.c.d neque se conspici sinunt. 139.2.c.d reges multi vt Dij adorari voluere. 146.1.a.b.c reges noctu vigilent, maximisq; reipublicæ negotijs inuigilent. 151.1.b. acta sua recognoscant & relegant. 2.b non metuant magnorum potentiam, sed premant & calcent. 153.2.b.154.1.a regum maiestas percellit accedentes ad eam. 169.2.a regum cor est in manu Domini. 9.2.a.b.169. 2.a

Reges prisci nonnulli volebant haberi quasi Dij terrestres ac proinde cum Deabus coniugia inire. 254.2.d regibus cùm inaugurantur, datur gladius, cur. 311. 2.b à gentilibus referebantur in numerum Deorum. 296.2.b

Reginæ aliquot quæ Iudithæ nomen & cum nomine virtutis imitationem ambiuere. 133.1.b.2.a.b

Regiones Iudæorum hîc vocantur prouinciæ vltra Taurum montem sitæ, quas Antiochus coactus fuit cedere Romanis. 214.1.d

Regnandi libido nihil non molitur. 144.2.b

Reis qui olim ad mortem ducebantur, velabantur oculi, cur. 154.1.b ac hodie capite mulctandis. ibid.c

Relatio inter Deos fiebat olim in funere regum & Imperatorum. 296.2.b

Religionis veræ comes est puritas & castitas: falsæ impuritas & libido. 182.1.d Religio si vera & orthodoxa, expedit vt sit vna in regno aliquo: si falsa expedit esse plures. 183.1.d Religio potior est sanitate & vita. 87.2.d religionis auitæ euersio concitat populos ad seditionem. 193.2.a

Religio sepulchri quanta. 31.2.c

Religiosi pro salute animarũ sint solliciti exemplo Esdræ & Nehemiæ. 29.1.a antequam peregrinentur templum adeunt. 89.1.b

Reliquiæ. vide Lipsana.

Remedia efficacissima victoriam obtinendi. 293.1.a.b

Remissiùs agere hîc quid significet. 299.2.b.c

Renes sunt sedes concupiscentiæ. 186.2.c

Resolutio facit milites imperterritos, animosos &c. 198 1.c.d

Cum Resolutis hostibus pugnare periculosum. 198.1.c

Resurrectio corporis cum immortalitate animæ necessariò connexa. 291.2.c.d pleniissima est omnis elegantiæ, pulchritudinis & gloriæ. ibid.c

Rex ille contra quem dimicarunt Iudæi quis intelligendus. 81.1.d.25[illegible]1.a.b

Rhodocus quidam hostibus arcana prodit. 204.1.a.b

Ritus consecrandi & benedicendi vexilla & arma Ducum. 310.2.d.311.1.a.& seqq. & consecrandi militem. 311.1.b

Ritus parentalis ferendo epulas ad sepulchra defunctorũ sublatus, cur. 75.2.d.76.1.a ritus adorationis Persicæ. 146.1.d ritus Iudæorum crucem ligneam in contumeliam Amani circumferentium cur sublatus. 160.2.a

Roma ab olim & nũc est in suos vicos distributa. 35.2.a

Romani negarunt Iudæis potestatem necis in prævaricatores. 21.2.c eorum disciplina vetus de annona ad vsum totius anni in plerisq; oppidis condenda. 105.1.c.2.a Romanorum Iudicum in reum feralis sententia. 154.1.c

Romani quo stratagemate victi ab Hannibale. 196.1.a cur Galatas bello appetiuêre. 213.2.a quomodo subegerint Hispaniam. ibid.2.b & Carthaginem. 214.1.a.b & Macedoniam cum rege Perseo. ibid.b item Antiochum magnum. 1.b.c & Græcos. 2.a.b in periculis creabant vnum Dictatorem, aliàs duos consules, & quæ tunc essent illorum munia. 214.2.c.d eorum cladis Cannensis quæ causa. ibid.d apud primos Romanos nulla erat inuidia, sed in posteris. 215.1.a quibus medijs remp. magnam fecerint. ibid.b cur gentium iura & numina non mutarent. ibid.d leges suas & fœdera scribebant in tabulis æreis, cur. 215.2.b eos perdidêre græcanicæ deliciæ. 233.1.c scribunt Ptolemæo Physconi ne crudelitatem suam in Iudæos exerat. 247.2.c.248.1.a & alijs. 248. 1.a.b eorum nomen erat formidabile apud omnes. ibid.1.b supplicibus facilè aderant; quæ fuit causa eorum potentiæ. 297.2.a

à Romulo fundatore dicta est Roma. 208.2.c hic primò statuit centum Senatores. 114.2.c

Romulus quo sensu dicatur condidisse Romam. 100. 1.a

Rustici Hispani non arant nisi gladio accincti. 30.2.b

Sabbathi summa veneratio. 55.2.a

Sabbathi summa apud Iudæos religio. 187.2.b.c eo die pugnare Iudæis illicitum. 287.2.c

Sacerdotes in lege veteri erant milites. 192.1.b cur eis additus fuerit & Pontifices [illegible]ant quasi laniones in mactandis ovibus & bobus Deo immolandis. ibid.1.c

Sacerdotes, auidi gloriæ & Iudæ æmuli cæduntur. 204. 2.a cur exciso per Chaldæos altari ignem sacrum absconderint. 257.2.a.b sacerdotum erant vigintiquatuor classes. 274.2.c

Sacerdotes nouæ legis versantur circa corpus Christi in Eucharistia consecrandum. 192.1.c decet eos esse mansuetos & pios. ibid. vbi sacerdotes vilipenduntur,

duntur, ibi pariter vilipenduntur sacrificia, lex pietas &c.
Sacerdos Vrim & Tammim indutus mysticè repræsentabat Christum. 12.1.c Sacerdotes in cura Ecclesiæ & animarum imitentur Christum & Nehemiam. 29.1.a
Sacerdotium in lege veteri erat rude & carnale. 192.1.b sacerdotium nouæ legis est longè sublimius & sanctius. ibid.1.c
Sacrificium pro defunctis sanctum est ac pium quadrupliciter. 302.1.a
Sagæ quomodo per certas herbas & signa maleficij pueros & bestias occidant. 81.2.a.b
Sal notat conuiuium, cur. 15.2.c.d sal olim seminabant cùm locum aliquem desolare vellent. ibi. 2.d
Salarium dictum est à sale. 15.2.c
Salaria via Romæ à sale nomen accepit. 233.1.a
Salarium & stipendium militare dictũ à sale. 232.1.a
Salisburgi princeps opes suas ex sale colligit. 226.2.a
Salmanasar quando decem tribus duxerit in Assyriam. 60.2.b.62.1.b
Salomon quando potuerit instituere piam aliquam formulam ejiciendi dæmones, quando non. 85.1.c 2.a an ei verè adscribantur exorcismi dæmonum per rădicem baraas. ibid.2.a eius thronus duobus leonibus stipatus mysticè explicatur. 125.2.c de solio eius fabula. 136.2.a
Salomon sapientissimè imitatus est Moysen. 260.1.b
Salus metonymicè capitur pro victoria. 192.2.a Hebræis significat omne beneficium & bonum. 198.1.b salus Israelis prædicta. 283.1.b
Salutem ciuium prodit, qui hostes captos vel capiendos dimittit. 293.1.d
Saluum conductum petit Nehemias ab Artaxerxe & impetrat cur. 32.1.d
Samaritas perpetuos Iudæorum hostes cur Iudæi voluerint habere socios in reædificatione templi. 14.1.a.b corruperunt consiliarios Cambysis vt templi fabricam impedirent. 15.1.a
Samsonem transformaruut gentiles in Herculem. 194.1.b concussis columnis cur domum euerterit. 207.2.d. 36.1.a per suam Dalilam effeminatus fuit & spoliatus fortitudine. 306.2.a
Sanaballat Horonites alius à Sanaballat socero Manassis primi Pontificis Samaritanorum. 33.1.a.55.2.c & seq.
Sancti cur permittantur à Deo affligi. 66.1.b.91.2.b.c hi in aduersis Deo gratias agunt. 2.a spes gloriæ futuræ eis est stimulus ad virtutem. 67.1.d.2.a pro beneficijs maleficia accipiunt ab amicis. ibid.2.c olim per panem aut oleum à se benedictum ab energumenis expellebant dæmones. 85.1.b in mundo tanquam in exilio viuant & moriantur. 95.1.a Sanctis quibusdam eximijs Deus lucem & fulgorem asflauit. 117.1.c eorum gaudium in cælo est festum phurim. 159.2.c in die iudicij inimicos suos gladijs punient. 159.2.c Phyrae
Sancti pro[illegible] 193.1.b possident cælum consilio; terram patien[illegible] 214.1.a eos inuocare tutius est quàm animas in [illegible]rgatorio. 310.1.d.2.a
Sanctificare, pro rem sanctam offerre sumitur; vel etiam pro rem sanctam ostendere. 53.2.c.d
Sanctimonialis quædam oculos sibi erutos [illegible]it ad adolescentem specie oculorum suorum captum. 66.2.d
Sanctiones & leges Dei vocantur iustitiæ & iustificationes, cur. 183.2.b
In Sancto & Sancto Sanctorum quænam collocata fuerint. 199.1.b sanctum sanctorum vocatur ædes. ibid.c
Sanguis cur ostenderetur elephantis in prælio hominum. 206.2.c
Sanguinis esus & potus Iudæis sub pœna mortis vetitus. 119.2.b
Ad Sanitatem bibere & ad id cogere tyrannicum est. 138.1.a.b & insania. ibid.c
Sapiens qui cupit esse paret se vt rideatur. 62.2.c sapientes etiam in propriis cæcutiunt. 6.1.c sapientia dant consilia. ibid.
Sara Hebr, idem est quod dominans & domina. 70.1.b quàm ægrè tulerit conuitia ei ab ancillæ obiecta. ibid.2.d.71.1.a oratione triduana quid impetrarit à Deo. 71.1.b eius continentia & puritas. 1.d an habuerit asmodæum incubum. 82.1.d cur eam tot sponsi ambierint, nec posteriores sapuerint exemplo priorum 84.1.a.b
Saratas pater Esdræ, occisus in excidio Icrusalem. 3.1.c 6.1.a
Sardanapalus ab Arbace Mediæ præfecto obsessus, cur. 98.2.c filios suos misit in Paphlagoniam vt hostem effugerent. 100.2.a
Sartago in qua olim martyrum corpora frigebantur, qualis. 173.d.106.
Sassabar idem est qui Zorobabel. 9.2.b
S. Saturus procurator Hunnerici regis Arriani ab vxore sollicitatus ad Arrianismum quid responderit. 67.2..d.68.1.a
Scaligeri sententia fabricam templi intermissam fuisse vsque ad secundum annum Darij Nothi refutatur. 15.2.d.16.1.a.& seqq.
Scenopegiæ festum quomodo dictum festum Enceniorum. 81.1.c propriè erat festum Tabernaculorum. ibid. vide Festum.
Per Sceptrum Assueri mystičè repræsentata B. Virgo. 150.1.b
Scipio Rom. cur ita appellatus. 88.1.a
Scipio Africanus eiusq; pater & patruus præclara gesserc in Hispania. 213.2.b
Scipionis Asiatici contra Antiochum magnum victoria quanta. 214.1.b.c
Pro Schismate tollendo & cauendo scribunt Iudæi epistolam. 252.1.a.2.a
Scribæ quinam olim dicerentur, & quod eorum officium. 20.1.a.156.1.c
Scriptura sacra quomodo Deo det oculos, aures, &c. 17.1.a.2.a subinde se conformat sensui vulgi. 30.2.a.36.2.c quid ei sufficiat in recensendo alicuius genealogiam. 112.1.b sæpè lumen & flumen combinat. 161.2.b.c eius lectio est funis quo dæmon ligetur ne nobis noceat. 86.2.a
Scriptura S. per gladium aureum denotata. 311.2.b.c cur in his libb. narret casum Ptolemæi Macri. 293.1.b
Scythopolis, quæ & Bethsan, vbi sita. 290.2.a.b
S. Sebastianus quo dilemnate S. Marcum & Marcellianum vacillantes in fide corroborauerit. 280.2.d
A Secreto pendet felix rei executio. 91.1.b.114.2.b
Ad Seditionem nihil ita concitat populos ac legum patriarum & religionis auita euersio. 193.2.a
Seleucidarum post Alexandrum magnum in Syria regnantium series. 174.2.d.& seqq.

Seleucus anno duodecimo à morte Alexandri regẽ Asiæ se fecit. 174.2.d.9.2.d.182.1.b
Seleucus Nicanor condidit Antiochiam. 208.2.c
Seleucus Philopator dolo Heliodori occisus. 182.2.a.91 1.b *fuit filius Antiochi magni & frater senior Epiphanis.* 263.1.b *beneficus in templum Ierosol.* ibid.
Sella est quasi sedile sedentis in equo. 152.1.d
Semaia sacerdos de vico Dalaiæ. 40.1.b *pretio subornatus à Sanaballat vt Nehemiam populo exosum redderet.* 2.a
Senatores Romani purpura toga ornabantur. 214.2.b *senatorum numerus varius.* ibid.c
Senatus olim erat concilium senum. 274.1.a
Sepectus portus, non naufragium vitæ superioris esse debet. 275.2.b
Senectus debet esse puerilis, & pueritia senilis. 62.2.b *in senectute plena, pia ac honorata mori extremum huius vitæ bonum.* 96.2.a
Senum est sapientia & prudentia. 274.1.a
Sepeliri debent cæsorum corpora. 301.1.a
Sepeliendo corpora mortuorum protestamur fidem & spem resurrectionis, virtutiq; sanctorum & martyrum magnus defertur honos. 65.1.b
Septuaginta interpretes nequeunt esse auctores Græcæ editionis libb. Machabæorum. 173.2.c
Sepulchrum à Simone Mach. in Modin ædificatum quale. 240.1.c.d *duravit vsque ad tempora S. Hier.* ibid.d
Sepulchrorum religio & cura quanta. 31.2.c *eorum violatio apud omnes gentes grauis iniuria & infamia habita fuit.* ibid.d *ea etiam tuentur Arabes, licet feri & barbari.* 32.1.a.b *sepulchro in eodem sepulti coniuges.* 74.1.a.b *sepulchra duorum coniugum ab inuicem seperata diuinitus coniuncta.* ibid.b *sepulchris veteres panes imponebant, cur.* 75.2.c.d
Sepultura est vltimum misericordiæ officium naturæ debitum. 65.1.a.b *per eam protestamur fidem & spem resurrectionis ac virtuti sanctorum & martyrum magnus defertur honor.* ibid.2.b *ei insistendo aliqui martyres effecti.* ibid.c
Sepulturâ humanâ caruit Iason Oniæ sancti frater. 272.1.a *eam negligere vel negare etiam hosti apud gentiles erat ignominia.* 301.1.a
Seraphini proximè assistunt Deo. 72.2.a
Series priscorum regum Parsarum. 5.1.c.& seq. *& Pontificum Iudæorum à captiuitate Babylonica ad Alexandrum Magnum.* 6.1.a *& aliquot regum Medorum.* 99.1.a
Series Seleucidarum in Syria. 174.2.d.& seqq. *Ptolemæorum in Ægypto.* 176.1.b.c.& seqq. *item Machabæorum qui populo præfuere vt Pontifices, & vt Principes.* 177.1.a.b.& seqq. *item Pontificum ab Alexandro magno vsque ad Christum.* 177.1.d 2.d *& Cleopatrarum.* 227.2.c.d.& seqq.
Sermo ex graui & exili moderatus, lectoribus gratus est. 312.2.c
Serui siue mancipia cur dicantur corpora. 88.1.a
Seruientes Deo sunt inexpugnabiles. 107.2.a
In Seruitutis signum petebant Persæ aquam & terram. 103.1.a
Seueri Sulpitij error historiam Iudith ad tempora Artaxerxis Ochi referentis. 122.1.b
Sicli quadraginta faciunt quadraginta Florenos Brabanticos siue Francos Gallicos. 39.1.a
Siclus valet quatuor regales Hispanicos. 227.1.d
Signa in aëre belli imminẽtis prognostica. 261.1.a.b.c *vide* Portenta.
Signorum *tubæ cur ita dictæ.* 198.2.a.b
Silentij vis & exemplæ. 91.1.b.c *silentium à S. Hieron. viduis commendatum.* 113.1.a
Simeonem quomodo laudet Iudith quod vindicarit stuprum Dinæ sororis. 115.1.b.2.a
Similitudo inter adulatores & hirundines. 66.1.a *item inter papilionem & honorem huius mundi.* 2.c.d
Simitarræ vocantur gladij breues & recurui Turcarum. 124.1.b
Simonis Mathathiæ filij elogium. 189.2.c.199.2.c *fuit ei quarto genitus.* ibid. *eius nepotum Hyrcani & Aristobuli contentio de principatu causa fuit subactionis Iudææ.* 215.2.a.b *dux creatur & pontifex, fuitq; per septem annos.* 239.1.a *redimit Ionatham fratrem captum à Tryphone.* 239.2.a *in Modin ædificauit sepulchrum patri & fratribus.* 240.1.c.d *arcem montis Sion cepit & communiuit.* 241.2.b.c *Ioppen portum commodissimum constituit.* 243.2.b *sub eo fuere aurea Israelis sæcula.* 244.1.b.& seqq. *eius progenies præfuit Israeli vsque ad Herodem sub quo natus est Christus.* 245.1.a *summa eius potestas in Israelem.* ibid.1.a.b *cur tam magnificè laudetur in his libb. præ Iuda & Ionatha.* ibid.b.2.a *filios suos loco suo constituit.* 250.1.a *occisus est à Ptolemæo Abobi.* ibid.1.d.2.a *quo anno, & quot præfuerit Israeli.* ibid.2.c
Sinarum reges etiamnum per cortinas loquuntur & responsa dant. 127.2.c.d *neque se conspici sinunt.* 139.2.c
Sion arx quando à Iuda Machab. obsideri cœpta, quando capta. 198.2.b.c
Sitis acrius cruciat quàm fames. 111.2.a *siti vbi laboratur, laboratur & fame.* 119.2.a
Sobrietas conuiuis ac coniugibus maximè nuptiarum die ac aliàs dum generationi vacant, commendatur. 87.2.a.b *per hanc Iudith obtruncauit caput Holoferni.* 122.1.a.b.c.129.2.c.d
Sol, ita dictus eò quòd solus luceat. 62.2.b *solem vt numen colebant Persæ.* 7.2.c *sol radijs suis quasi mitra coronatur.* 117.1.b *cur vocetur cæli & terræ filius.* 131.2.a *solis & fontis analogiæ.* 161.1.d.2.a.b *est quasi oculus cæli.* 2.a *de eodem Poëtarum figmenta.* 2.a *est signum gaudij & prosperitatis.* ibid.
Ad Solem orientem respiciunt Aulici. 228.1.d
Solaria conscendere olim solebant orantes, cur. 167.1.b.c
Solitudo viduarum dos, eisq; commendatur. 112.2.b 113.1.a
De Solio Salomonis fabula. 136.2.a
Sollicitudo Dei & Angelorum pro homine. 72.2.d 73.1.a.2.a
Somnium Cyri regis Persarum de sole sibi in somnis astante. 7.2.c.d *alium somnium Cyri vt ad Deos ascenderet.* 9.1.c *de Dario.* 16.2.b.c *somnium Mardochæi fuit ei à Deo immissum, quale illud sit.* 161.1.b.c.d *somnium Olympiadis matris Alexandri magni de dracone.* 162.2.a.b *somnij Mardochæi explicatio.* 163.1.a.b
Somnium Iudæ Mach. de Onia & Ieremia sibi apparentibus. 310.1.b.c
Somnus est quasi breuis mors. 301.2.d

Sors quid sit. 147.1.c.d *Sortium festum siue phurim mysticè & ad litteram.* 159.1.b.c. & *seqq. per sortes duas Mardochæi & Aman accipitur populus fidelis & infidelis.* 162.2.c.d
Spaca Medis est canis. 7.2.a
Spartani quomodo legatos Darij Hystaspis terram & aquam petentes exceperint. 103.1.a
Spartiatæ, qui & quales. 247.1.a *an sint prognati ex Abraham per Ceturam. ibid.* 2.a.b *vide* Lacedæmonij.
Spei Abbatis per quatuor annos cæci morientis anima specie columbæ euolauit in cælum. 66.2.c
Sperare subinde pro timere accipitur. 125.1.d
Spes gloriæ futuræ est stimulus ad virtutem. 67.1.d *spes veniæ est necessaria in pœnitentibus.* 26.1.a
Spiritus S. est secena, cur. 72.1.a
Spiritus oris, hoc est, dictum & iussum. 132.1.c
Spiritus S. in die Pentecostes super Apostolos sedens, per ignem sacrum Nehemiæ missum repræsentatus. 256 2.a *quomodo assisteret scriptoribus Hagiographis.* 312.1.c.d.2.a
Spolijs deuicti hostis inhiare multis damnosum fuit. 197.1.d.2.a.c *spolia terrena relinquere debent Christiani. ibid.* 2.c
Stadium continet centum vigintiquinque passus. 200. 1.a *est octaua pars milliaris Italici.* 199.2.a 200.2.a *continet centum vigintiquinque passus.* 300.2.b
Stercus hirundinis an habeat vim excæcandi. 65.2.b *stercus frigidum valet ad caliginem oculorum dispellendum: secus calidum. ibid.* 2.c.66.1.a
Sterquilinij porta vrbis Ierusalem cur sic nominata. 32 2.b.34.2.c
Stipendium vnde dictum. 21.1.d *pro stipendio olim dabantur pediti duo oboli, equiti drachma, ordinum ductori quatuor oboli. ibid.*
Stirps Antiochi Epiph. funditus excisa. 240.2.a.b.c
Stratagema naturâ suâ indifferens & ex fine ad quem refertur, malitiam accipit aut bonitatem. 118. 1.a
Strategi in Gracia habebant ius imperandi alternis diebus. 214.2.d
Stratodes adulator Athenis quid promulgarit. 268. 1.a
Strepitus solebant Iudæi precibus miscere, & etiamnum Christiani in triduo passionis Christi. 160.1.a
Suffitus ab exorcista adhibendi energumeno. 81.1.b *suffitu iecoris callionymi fugauit Raphael dæmonem. ibid.* 1.d
Suillæ non comedendæ præceptum exactè seruatum. 63 1.c
Suilla. vide Porcina caro.
Superbia punita. 289.2.a.b.290.1.a
Superbiens de culpa quam superat, quasi sub hoste quem prosternit, moritur. 208.1.b
Supplicibus iniustè vexatis facilè aderant Romani. 297.2.a
Susa vrbs regia regum Persarum dicta à liliorum copia cur v[illegible] 29.2.b.136.1.b *vbi sita, & [illegible]erit & auxerit.* 136.1 b.c
Supplices olim tenebant genu eius cui supplicabant. 154.1.b
Superbi humiliantur à Deo. 124.1.c.d *sternuntur & fulminantur.* 152.1.c *declaratur exemplo Amani. ibid.* 2.b.c
Superbia est initium omnis peccati. 75.1.c.d *hominem indecorum reddit & ignobilem. ibid.* 2.a *multis fuit causa belli.* 100.1.b *punita fuit in Arphaxad.* 101.1.b *est mera insania quæ hominem facit quasi titanem.* 104.2.b *superbum quiescere non finit.* 152.1.c *superbia Cosroæ regis Persarum.* 169.2.d.170.1.a
Susan hebraicè est lilium. 29.2.b.136.1.b 138.2.b
S. Symphorianus audiens matrem clamantem martyr efficitur. 282.2.a
S. Symphorosa è capillis suspensa filios ad sui imitationem & martyrij æmulationem incitat. 282.1.c *fuit similis matri Machab. fratrum.* 283.1.b
Synagogam habebant Iudæi loco templi in vrbibus maioribus. 109.2.c.d *hæc habitantibus extra Ierusalem erat instar templi.* 132.2.b
Syriæ pars vel appendix est Iudæa. 31.1.b *Syriæ strictè sumptæ caput est Damascus; quas prouincias complectatur.* 104.1.a
Syrorum Dea Astarte siue Venus. 267.1.a *Deus eorum erat Hercules Tyrius.* 268.1.c *illorum reges singulis vxoribus suis quomodo ciuitates attribuerent.* 269.1.b *Syri piscibus abstinent, cur.* 300.1.d *quomodo solerent proditores sacrilegos & scelestos plectere.* 303.1.b.c

Tabernaculi depositio in monte Nebo per Ieremiam facta. 259.1.a.b.c *an fuerit repertum cum igne sacro sub Nehemia. ibid.* d.2.a.b
Talenta centum auri, si Attica, faciunt sexcenta millia aureorum; si Hebræa, duplo amplius. 259.1.b
Talentorum decem millium valor. 147.2.a
Talionis pœna punitus Iason Oniæ frater. 268.2.d & *Menelaus pseudopontifex.* 303.2.a *item Tryphon rex Syriæ.* 248.2.d
Tamerlanes fuit flagellum Dei. 288.2.d
Tarquinius rex Rom. quo astu Gabinos sibi subegerit. 128.1.a.2.a
Tecta apud Hebræos erant plana vt in ijs sub dio ambulare possent. 45.2.b
Temperantia conuiuis, atque coniugibus præsertim dum generationi vacant, commendatur. 87.2.a.b *est virtus feminarum.* 121.2.a *de ebrietate triumphauit in Iudith.* 129.1.d *temperantia priscorum Persarum, item Cyri, & Augusti.* 137.2.a.b *hodie apud nonnullos in plusquam porcinam ingluuiem abijt.* 2.d.138.1.a. & *seqq.*
Temperantiæ obseruatæ exempla. 275.1.c.d.2.a.b.c
Templa varia à Christo & Sanctis dedicata. 199.1.c *templa idolorum olim vsque ad tempora S. Gregor. diruebantur; post expiabantur.* 198.2.c.d *templi militum origo.* 199.2.d *templum Heliopolitanum in Ægypto constructum.* 262.1.a.2.a *templum ignis à Rege Persiæ ædificatũ.* 206.2.d *templorum expilatores puniti.* 264.2.b.c *templum Ierosol. Ioui Olympio, Garizitanum Ioui Hospitali dicatum.* 274.1.a.b
Templariorum institutio, munus & extinctio. 200. 1.a
à Templi reædificatione Iudæi arcent Samaritas, cur. 14.1.b *ab ea supersedetur. ibid.* 2.a *prius templum erat hoc secundo duplo altius.* 19. 1.a
Tenebræ tristitiæ sunt causa & symbolum. 24.1.b
Tentatio patientiam probat & virtutem. 91.2.b *tentationem carnis dum sentis, inuoca D. Virginem.* 133.1.b
Tentatione ingruente quid agendum Christiano. 284. 2.b.288.2.a

in

In Terram S. proficiscentes olim cruce signabantur. 311. 1.d
Terram & aquam præbere est seruire. 103.1.a
terra varia habet nomina. 131.2.a
Tesseræ belli variorum ducum. 287.2.b
Thales præceptor Anaximandri floruit sub Cyro rege Persarum. 8.1.a
Thallus est ramus ex olea arbore. 306.1.c
Thalmudicorum fabulæ de piscibus mare & femina, & boue mactandis in aduentu Messiæ. 56.2.c
Tharsis nepos Iaphet: vnde quoduis mare vocatum est Tharsis. 103.2.b
Tharsus & Mallus Ciliciæ ciuitates rebellant Antiocho. 269.1.b.c
Thebæi martyres Duce S. Mauritio cur Maximian. Imp. non restiterint. 187.2.c
Thebais regio superioris Ægypti, quæ. 86.1.a.b
Thecla nuper in Iapone heroina quomodo filios ad martyrium excitarit. 282.2.b
Themagoras ab Athenienſibus capite mulctatus, cur. 146.2.a
Theodosij Imp. exercitus ab Angelo Raphaele Rauennam ductus. 77.2.a *cur sustulerit ritum Iudæorum crucem ligneam in contumeliam Amani circumferentium.* 160.2.a
Cum Theodosio Imper. palam contra hostes pugnarunt SS. Ioannes & Philippus Apostoli. 193.1.b
Pro Theodosio Iun. pugnarunt Angeli contra Saracenos. 21.1.b *& contra Eugenium.* 293.2.c
Theopolis metropolis Syriæ eadem est quæ Antiochia. 208.2.c *vide* Antiochia.
θεωροι quinam dicti fuerint. 268.1.a
Thesbe siue Nephtali patria Tobiæ & Eliæ. 62.1.b
B. Thomas Morus cùm per plures annos Cancellarium Angliæ egisset, rem tamen suam & annuum censum non auxit ad aureos ducentos. 39.1.b
Trasones glorioſi multa mentiuntur. 164.2.c
Thrasus suggerens Busiridi vt hospites suos immolaret Ioni, primus immolatus fuit. 154.2.b.c
Thronus Salomenis duobus leonibus stipatus mysticè explicatus. 125.2.c
Thus vino immistum sensus hebetat. 207.1.b
Thyrsis vesliebant milites arma sua partâ victoriâ. 292.2.b
Thyrsus est ramus palmarum, vel hasta ex frondibus præsertim ex vite vestita, quam gentiles in sacris Bacchi quatiebant. 129.2.b.c
Tiberius Cæsar rogatus cur sua consilia cum amicis non communicaret, quid responderit. 91.1.b
Tigris fluuius è quo prodijt piscis Tobiam inuadens. 80. 1.a. & seqq.
Timothæi & suorum 20. millium cædes. 293.2.b.c.d *in potestatem Iudæ venit.* 300.1.b
Timotheus dux Ammonitarum & Iudæorum hostis. 212. 1.a
Tisri mensis Hebræorum respondet nostro Septembri. 296. 1.d
Tisri mensis Hebræorum respondet nostro partim Septembri, partim Octobri. 13.1.a
Titanis & filiorum eius fabulæ. 131.1.c.d *Titanes vnde dicti.* ibid. d *Titan est epithetum solis, cur.* 2.a *multi deriuant à Tit, id est lutum; vel à πτιτνω.* ibid. *titanes erant gigantes robustissimi.* 2.c
Titia est terra ex qua prodisse solem & lunam fabulantur poëtæ. 131.2.a
Tob id est bonus. 299.2.d
Tobias quid significet mysticè. 1. *hebraicè significat bonitatem Dei.* 41.2.b *vel, bonum meum Deus* 60.1.b
Tobias senior quo anno ætatis captiuus ductus sit in Assyriam, quando excæcatus, & quot annis vixerit. 60. 1.c.2.a.89.2.b 95.1.b *natus est anno quinquagesimo Oziæ, mortuus quadragesimo Manassis.* 2.b *eius genealogia.* 61.1.a.2.a *est auctor libri Tobiæ, eumq; bis scripsit.* ibid.2.a *eius patria.* 62.2.a.b *quando captus.* ibid. 1.b *eius constantia & virtus inter idololatras.* 1.c *virtutes eius septem ante coniugium, ac totidem post illud.* ibid. 1.d.2.d *fuit quasi sol Israelis.* 62.2.b *tria eius priuilegia à Salmanasar rege accepta.* 63.1.d.2.a *eius opulentia & liberalitas.* ibid.2.b.c.d *fuit confessor & voto martyr.* 64.1.b *quinque eius honores.* 64.2.b *an fuerit verè excæcatus.* 65.2.b *est patientiæ exemplum.* 66. 1.b *in aduersis non murmurat, sed Deo gratias agit.* ibid.2.a *metus eius de hædo furtiuo iustus.* 67.1.a.b *in quibus fuerit similis Iobo.* 68.1.a.2.a *turbatur irrisione, non cæcitate.* 69.1.a *monita duodecim ad filium.* 73.1.b.2.b *eius æquanimitas.* 74.1.a *illius æuo credidère fideles singulis hominibus esse angelos custodes deputatos.* 79.2.c *an fuerit excæcatus planeq; cæcus.* 82.1.b *Tobias cæcus quid mysticè significet.* 89.2.a *prophetat de excidio Ierusalem per Nabuchodonosor faciendo, & de Ecclesia Christiana per Christum erigenda.* 93.2.b *item de conuersione gentium ad Christum.* 94.1.b *an naturaliter futura prædixerit.* 95.1.d.2.a *de qua Niniues perditione loquatur, incertum.* 97.2.a
Tobias iunior quo anno natus, quo mortuus. 60.2.a.c *quomodo vxorem suam vocet sororem.* 86.2.b *quantum temporis insumpserit eundo in Rages & redeundo.* 89.1.a *fugit ex Niniue in Mediam.* 96.1.d *quando mortuus vbiq; sepultus.* 2.a *an viderit excidium Niniues.* 2.c.d.97.1.a
Tobias gener Secheniæ hostis Nehemiæ. 40.2.b 41.2.a.b
Tobias seruus Ammonites quis. 33.1.a *fuit gazophylacio præfectus, sed præfecturâ expulsus, cur.* 55.1.b
Tomyris regina Scytharum quo stratagemate Cyrum ceciderit. 197.2.a
Tormenta enumerantur summatim à septem fratribus Machab. tolerata. 270.2.c
Trabem auream è templo sustulit Marcus Crassus. 264. 1.a
Tramontanos Itali vocant qui trans alpes habitant. 180 1.a
Tranquillè aspicere est quiescere. 261.1.a
Transformationes variæ Gentilium. 194.1.b
Transfugarum suspecta est fides, adeoq; non sunt consilijs adhibendi. [illegible] 9.2.a
Transyluani cùm priùs Turc[illegible] sed oste, spolijs onusti ab ijsdem cæsi. [illegible] 197.1.d.2.a
Tribus Iudæ fuit omnium nobilissima, imò regia. 11. 1.b *quo iure sibi vendicaret multas vrbes aliarum tribuum.* 109.1.b
Tribulationis amarities per amaritiem fellis denotata quid præstet. 82.1.c *tribulatio patientiam & virtutem probat, conseruat, auget & perficit.* 91.2.b

Tritli-

Triclinium quid significet. 137.1.d
Tripudij & choreæ definitio. 71.2.a
Tristitia facit homines mœstos, pusillanimes & tardos. 45.1.b *attenuat spiritus vitales, arctat & grauat.* ibid. *sæpè vicina est gaudijs.* 122.2.b.c
Typhon rex Syriæ victus ab Antiocho fugiens, aurum & argentum dispersit. 197.2.b.248.2.a.b *hic existens tutor Antiochi filij Alexandri Velis, factus est eius tortor.* 233.1.d.2.a.b *eius perfidia, dolus & insidiæ.* 237.1.d.239.1.b *cur & quo anno occiderit Ionathan cum filijs.* 240.1.b.c *solus hic extitit qui intrusit se in sericm Seleucidarum Asiæ regum.* 240.2.b *occiditur ab Alexandro Sedete.* ibid. *in vrbe Orthosiade.* 248.2.d
Tubæ signorum *quare sic dictæ.* 198.2.a.b *tubæ & armorum sonitus è cœlo auditus.* 271.1.c
Tubianæi populi, qui & vnde dicti. 299.2.d
Tummim hebraicè significat perfectiones: quid mysticè. 12.1.c
Turca, Constantinopoli captâ, ibi sedem regni sui fixit. 100.1.c *Turcæ quomodo etiamnum ieiunent.* 113.1.c *magnam habent turbam vxorum.* 144.1.c
Turca obtentâ insigni de hostibus victoriâ, in pauperes liberalis. 287.2.d *cum Christianis facilè init pacem, & facilè rumpit.* 296.2.d
Turris centum cubitorum, siue Meah, quæ. 34.2.a
Tympanum quod genus tormenti. 275.1.a.276.1.a
Typus Christi fuit Iudas Machabæus. 218.1.b.219.1.b.2.b *& Eleazarus in tympano distentus.* 275.1.a *& septem fratres Machabæi.* 183.1.c *typus Antichristi fuit Antiochus Epiphan.* 182.1.a 291.1.a
Typus Christi in quo fuerit Esdras. 26.1.a *& Nehemias.* 28.2.c *& Tobias iunior illuminans patrem.* 82.1.c *typus B. Virginis fuit Iudith.* 97.1.c.113.2.c.d.124.2.c.d.& seqq.129.1.a *typus Christi fuit Assuerus instituens magnum illud conuiuium in Susan.* 138.2.a.b *typus D. Virginis fuit Esther.* 142.1.b.143.2.d.144.1.a.b.156.2.b *item typus D. Virginis est virga seu sceptrum Assueri.* 150.1.b.c
Tyrus Hebraicè dicitur Sor. 197.2.d *in Tyro fit purpura ex succo conchyliorum marinorum.* ibid. *in Tyro celebrabatur Hercules: vnde dictus Tyrius.* 268.1.c

VAgao vel bagao non tam est nomen proprium quam commune, Persis significans eunuchum. 122.1.a *eius etymon.* ibid.
Vanitatis speculum Alexander magnus. 281.2.b
Varietas in scribendo delectat. 312.2.b
Vasa quæ Nabuchodonosor abstulerat è templo, quæ & restituit Cyrus, fuere quinque millia quadraginta. 9.1.d
Vasco Gamæ qua ratione aperta sit India orientalis. 77.1.a
Vasthi regina, eius etymon. 139.1.a.b *an tenere[tur] [illegible] regis Assueri.* ibid.1.c 2.a *[illegible] detrectauit mariti temulenti inhonestam sui coram principibus ostentationem.* 2.a.b
Vaticinium Tobiæ de Ierusalem terrestri & cælesti. 93.2.a.b
Vaticinium Ieremiæ de arca fœderis & alijs non reuelandis quando impletum. 260.1.a
Veneno vitam finiuit Cleopatra Demetrij Soteris vxor. 75.1.b *& Ptolemæus Macer.* 293.1.a
Veritas insit omnibus nostris actionibus. 69.2.d.2.a *in veritate Domino seruire quid sit.* 96.1.a.b
Vermes corporeos qui carnes damnatorum rodant esse in inferno probabiliter astruitur. 132.1.d
Versiones variæ loci cuiusdam obscuri ex Nehemiæ cap. v. vers. xviij. 39.2.b
Veteres olim existimabant numina aduersus hostes arma tulisse. 193.1.a
Vexilla & arma Ducum benedici solita, cur. 310.2.d 311.1.a.& seqq.
Vexilliferi in bello olim vocabantur Draconarij. 162.2.b
Viæ Dei sunt Dei ordinationes, consilia, decreta &c. 69.1.c *viarum præses est S. Raphael Archangelus.* 77.1.a
Viatorum præses & dux est S. Raphael. 77.1.a.2.a
Victi spargunt aurum vt effugiant & hostem insequentem morentur. 197.2.b
Victoria non est nisi præcesserit pugna. 189.1.a *victoriam sæpè obtinent pauci de multis.* 192.2.c.d *est donum Dei.* 198.1.b *eâ partâ Christiani canunt* Te Deum laudamus. *ibid. ad victoriam multum valet militum fiducia & hostium diffidentia.* 31.1.a *non à numero militum sed à fauore Dei pendet.* 293.1.b
Victoriæ Iudæ Mach. admirandæ & celestes. 301.1.c *victoriam subinde aufert vnius vel paucorum scelus.* ibid.
Victoria Iudith de Holoferne allegoricè repræsentat victoriam B. Mariæ de diabolo. 97.1.c *victoria à Deo postulanda.* 106.2.a
Viduæ silentij & solitudinis sint amantes. 113.1.a *carnem cilicio obarment.* 1.b *pudicitiam suam quomodo seruare debeant.* 1.c.d
Violentia in belli duce requisita. 37.1.a.162.1.d *apud Persas & alios in pretio habita.* 151.1.b.2.b
Vigiliarum nocturnarum antiquitas. 109.2.c
Vincere semper in bello vt numquam vincaris est impossibile. 219.2.c
Vindicta Numinis celer in perfidos; exemplo Ptol. Philometoris. 231.2.b.232.1.a.b *& impijssimæ stirpis Antiochi Epiphanis.* 240.2.b.c *& in incestos.* 247.1.b.c *item in Tryphonem homicidam.* 248.2.d *& Iasonem pseudopontificem.* 268.2.d
Vindicta in auctorem suum retorta. 152.1.c
Vinum datur elephantis ad potandum, cur. 207.1.b *epotum à tauris aliisq; animalibus facit eos feroces & furiosos.* ibid.1.c *vinum meracum semper bibere molestum est & malè sanum.* 312.2.b.c *miscendum est aquâ.* ibid.
Violatio sepulchrorum apud omnes gentes fuit grauis iniuria & infamia. 31.2.d
Virga S. Benedicti formidabilis dæmoni. 85.2.b
Virga aurea Assueri repræsentat B. Virginem. 150.1.b.c
Vir & vxor sunt vna caro. 74.1.a *virum bonum & probum cur sinat Deus affligi.* 91.2.c.d
Virili ætati congruit coniugium, cur. 63.1.a
Virgines vtriusq; sexus votam Deo castitatem seruantes non nisi in orthodoxa fide reperibiles. 182.1.d *Virgines conclusæ ad Oniam sanctum concurrentes, quales.* 264.1.c
Virginitas exactè seruata ac præ morte electa. 275.2.c

Viri

Viri fortes cur glorioſam mortem ingloriæ vitæ anteponant. 219 1.c
Virgines ſunt quaſi ſoles quidam mithrati. 117.1.b *ſuam pudicitiam tueri ſolent ſeſe deturpando.* 117. 1.c.d *virgines quaſi clientes ſuos protegit B.Virgo.* 133.1.b
Viridis color mirè recreat oculos. 137.1.a
Virtutes ſeptem Tobiæ ſenioris ante coniugiũ,totidemq; poſt illud. 62.1.d.2.d *virtutes antiſtrophæ Iob & Tobiæ.* 68.1.a.2.a *virtus pluris æſtimanda quàm diuitiæ.* 76.2.b.c *virtutes ſeptem quibus tanquam funibus ligandus dæmon.*86 1.b.2.a *virtus ſine aduerſario marcet.*91. 2.d *virtus omnis eſt à Deo petenda.* 116. 1.a *virtus extulit priſcos Iudæos,aliàs gentibus inuiſos.* 141.1.b.c
Virtus in aduerſis reſplendet. 189.2.b *per virtutem in libb. Machab. intelligitur validus exercitus.* 208.2.c
Virtus propria efficaciſſimum remedium victoriam obtinendi. 293.1.a
*Vita longa in ærumnis potius mors eſt quàm vita.*186. 2.b
Vita in mœrore non eſt vita,ſed mors. 69.2.a.b
Viuere in mœrore mors potius eſt quàm vita. 24.1.c 69.2.a.b
De Vitijs ſuperatis ſuperbientes,ſub hoſte proſtrato ſuccumbunt. 268.1.b
Vngendi & vnguenti vſus Perſis adſcribitur. 143.1.d 2.a
Vngulæ priores equis ſunt loco manuum armatarum. 264.1.d
Vocatio Dei exſpectanda & ſequenda. 203.2.d
M. Volſo miſſus à Romanis Galatas vicit. 213.2.a
Voluptas omnis,etiam coniugij, quàm ſit anceps & inſtabilis. 84.1.b *cupidos efficit mancipia diaboli.* 111,2.a *voluptates huius mundi ſpernendæ,exemplo Eſtheris.* 168.1.a.2.a
*Vox patria quæ.*109.1.d.2.c.128.2.d.311.2.d.312. 1.a
Vr ſiue Vra poteſt capi vt nomen proprium vrbis, vel vt appellatiuum. 47.1.b.c
Vrbes, earumq; portæ & muri à priſcis benedici ſolitæ. 34.1.b.& ſeqq. *vnde mos profluxerit eos dedicandi.* 53.1.b.c *vrbibus propter peccata infertur excidium.* 107.2.a
Vriel nomen Angeli idem ſonat quod ignis,aut lux Dei. 67.2.a
Vrim Hebraicè ſignificat illuminationes,aliaq; myſticè. 12.1.c
Vſura centeſima, quæ. 38.1.c *fuit illa frequens apud Iudæos.* ibid. *vſuræ ſemiſſes, trientariæ & vnciales.* ibid.d *vſura eſt contra iuſtitiam commutatiuam,ideoq; reſtituenda eandem pro mutuo danti.* 2.a
Vulgus cenſet aſtra per diem ſuis latibulis abſcondi, è quibus per noctem prodeant. 36.2.c.d
Vultus. vide Facies.
*Vxores & proles abdicandæ vt Deo eiuſq; legi obſequaris.*26.2.a.b *vxor prudens datur à Deo.* 69. 2.c *cum viro ſuo eſt vna caro.* 74.1.a *vxor quomodo ſit mariti ſui ſoror.* 86.2.b *ad Vxorem monita.*88.1.b.2.a *quomodo in coniugio ſe gerere debeat.* ibid.
pro S. WEnceſlao cum Radiſlao duellante pugnauit Angelus. 293.2.c

XAnticus menſis Hebræorum reſpondet noſtro Aprili. 297.1.a
*Xerxes contra Græcos duxit in aciem vndecies centena millia militum,a quibus victus penè ſolus fugere coactus eſt.*19.1.c *optimè fuit affectus in Iudæos.*ibid.d *vt vitæ ſuæ conſulat aquam putridam bibit.* 31.1.c.d *ſub eo probabilius videtur contigiſſe hiſtoria Iudith.* 97.2.c 98.1.a.b *cur tantopere beneuolus fuerit Iudæis.* 98.1.d *etiam ſuis contemptui fuit.* ibid.1.c. 2.c *quantum intumuerit copijs ſuis.* 100.2. b.c *admonetur ſuperbiæ ab Artabano rege.*101.1.c *eius tempore Holofernes in Iudæam miſſus eſt.* 105.2.b.106.1.a *tantas copias in Græciam induxit vt vix ad potum flumina ſatis fuiſſe dicantur.* 131.1.b *eius etymon.* 136. 1.a *ipſe contemplans ſuas copias cur lachrymatus ſit.* 142.2.a. *eius crudelitas.* 169.1.d

ZAbdiel Arabs obtruncat Alexandrum Veles. 231. 2.a
Ex Zelotypia proci eandem ſponſam ambientes ſæpe ſe mutuo interimunt. 28.2.b *zelotypia eſt ſuſpicax mali & riualium.* 154.1.b
Zelus indiſcretus in Ecdicia reprehenſus. 167.2.c
*Zelus quàm ſit efficax, vt inſtar ignis omnia ſuperet & conſumat.*186.2.d.187.1.a *zelus purgat facinus,illudq; ſanctificat & ſacrificat.* 187.1.c
Zorobabel,cur ita vocatus,ac poſtea appellatus Saſſabar: horum etyma. 9.2.b.c *fuit dux populi in Ieruſalem reducis è Babylone in Politicis.* 13.1.b
*Extitit Dario cauſa reædificationis templi.*16.1.d *ad quæſtionem,* Quid eſſet omnium fortiſſimum? *reſpondit eſſe* veritatem. *ibid.*2.a.138.1.d

INDEX
MATERIARVM MORALIVM
AD
EVANGELIA DOMINICARVM
AC FESTORVM ALIQVOT,
ET FERIARVM
PER ANNVM ACCOMMODATARVM.

DOMINICA I. ADVENTVS.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA. Signa tempore Iudęi Machabęi & Antiochi Epiphanis. 2. Machab.cap.5, versu 1.& 4.

VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM. Christus in secundo aduentu sortes impiorum in hac vita exultantium commutabit. Esth.cap.9.v.26.

Iudicij extremi dies erit dies phurim, id est sortium. ibid.

CÆLVM ET TERRA TRANSIBVNT. Mundana quàm sint instabilia, vana & fallacia. Esth.c.7. v.10. 1.Mach.c.1.v.8.c.9.v.15. itaque in nulla re mundi lætandum. Esth.c.14.v.18.

DOMINICA II. ADVENTVS.

IOANNES IN VINCVLIS. In quæ coniectus erat, quòd Herodem incestus arguisset. Incestus Cleopatræ & Antiochi Sedetis multorum parricidiorum causa. 1.Mach.c.15.v.1.

Porrò potentia & insolentia magnorum non est metuenda, sed premenda & calcanda. Esth. c.7.v.6.

PAVPERES EVANGELIZANTVR. Pauperes quomodo iuuandi; & in quo se solari queant. Tob.c. 4.v.7.& 23. pauperras præstat diuitijs. ibid. v.23.

ECCE, QVI MOLLIBVS VESTIVNTVR IN DOMIBVS REGVM SVNT. Patet in aula Assueri Persarum regis in cuius conspectum antequàm mulieres admitterentur, integro anno ornari, excoli, oleo myrrhino vngi, varijsque pigmentis & aromatibus vti debebant. Esth. cap.2. v.9. & 12.

Porrò Aulici tempestiuè ante casum se ab aula abducant. ibid.c.7.v.10. Mollis educatio & remissa facit contumaces. 2.Mach.c.12,v.14.

IN NATIVITATE DOMINI.

ET ẽ[illegible] DOMINI STETIT IVXTA ILLOS. [illegible]ra dignatio erga genus humanum. [illegible].c.3.v.25. sunt creaturæ & quasi filij Dei. ibid.c.5.v.7.& 18. sunt nobis conciues & contribules. ibid.c.7.v.3. astant Deo septupliciter, & distinguuntur in assistentes & ministrantes. ibid.c.12.v.15.

NOLITE TIMERE: ECCE ENIM EVANGELIZO VOBIS GAVDIVM MAGNVM Angeli boni apparentis signum est si primò horror incutiatur, deinde consolatio & lætitia ingeratur; mali si contrarium eueniat. Tob.c.12.v.17. *vide v.* Angelus.

ERAT LVX VERA. Christus per quem lux & veritas facta est, adumbratus per Pontificem pontificalibus, in quibus erant Vrim & Tummim, indutum. Esdræ c.2.v.63.

VERBVM CARO FACTVM EST. Christus à Patre fuit missus in carnem, vt consolaretur lugentes in Sion. Nehem.pag.28.col.2.lit.c. Incarnatio Verbi fuit opus maximum diuinæ potentiæ & fortitudinis. Iudith.c.13.v.20.

IN CIRCVMCISIONE DOMINI.

VOCATVM EST NOMEN EIVS. Nomina sunt quasi omina rei naturam, virtutem aut proprietatem aliquam præsentem aut futuram significantia. Esdr.c.1.v.8. Deus dans alicui nomen, simul dat rem eodem nomine significatam: vt in nominibus Angelorum patet. Tob.cap.5. v.18.

IESVS. Iesus est mel in ore, melos in aure, iubilus in corde. Esth.c.14.v.18. *Vide notata in Indice v.* Iesus Christus.

IN FESTO S. STEPHANI.

ECCE RELINQVETVR VOBIS DOMVS VESTRA DESERTA. De excidio Ierusalem per Nabuchodonosor faciendo vaticinatus est Tobias senior. Tob.c.13.v.11.

IN FESTO S.IOANNIS APOSTOLI.

QVI ET RECVBVIT IN CÆNA SVPER PECTVS EIVS. Quomodo S. Ioannes in vltima cœna Christi in eius pectore quasi in sinu recubuerit, patet ex accubitûs forma qua olim conuiuæ mensæ accumbebant. Esth.c.1.v.6.

Porrò S. Ioannes fuit custos B. Virginis Deiparæ. Iudith.c.13.v.20.

DOMIN. INFRA OCTAVAM NATIVIT.

ET HÆC VIDVA ERAT. Viduarum monita præclara & dotes. Iudith.c.8.v.3.

Porrò viduarum typus & exemplum fuit Iudith. Prooem.& c.8.v.3.

REVERSI SVNT IN GALILÆAM. Galilæa alia inferior, alia superior; hæc quoque dicitur Galilæa gentium, & Samaria. Tob.c.1.v.1.

IN EPIPHANIA DOMINI.

ECCE MAGI AB ORIENTE VENERVNT. Christo seruierunt omnes Reges & gentes terræ. Tob. c.14.v.6. Magi quomodo per certas herbas & signa maleficij noceant bestijs & infantibus.

Ministerio de Cultura 2024

fantibus. Tob.c.6.v.8.

AVDIENS AVTEM HERODES REX TVRBATVS EST. Reges qui sibi suoque apici formidant multosque habent æmulos, omnia tuta timent. Nehem. c.2.v.2 ac præsertim peccatores vrgente malâ furtorum, libidinum aliorumque scelerum conscientiâ. 1.Mach.c.6.v.4.& c.9.v.6.

Porrò Herodes hic & nepos eius Ascalonita morbo pediculari afflicti fuere. 2.Mach.c.9. v.9.

SCISCITABATVR AB EIS. Sapiens consilia à sapiente perquirat, neque sine consilio aliquid temerè audendum. Tob.c.4.v.19.

CLAM VOCATIS. A secreto pendet felix rei executio. Tob.c.12.v.7. Iudith.c.8.v.33.

Porrò Principis animus nemini aut paucis cognitus esse debet. Tob.c.12.v.5. Iudith c.2. v.2.

DIDICIT AB EIS. Reges & principes non nimis vni consiliario confidant, sed plures audiant si veritatem scire velint, nec faciles sint in credendo, quod multis damnosum fuit. Esth.c.16. v.6.

VT ET EGO VENIENS. Fraudulentè mentitur Herodes. Amico ficto non credendum, exemplo Holofernis & Iudith, aliorumque. Iudith c.11.v.1. & seqq. Porrò dolosi sæpe cadunt in laqueos quos alijs pararunt, malumque recidit in auctorem, vti contigit Amano & alijs. Esth. c.7.v.10.

AVRVM, THVS. Aurum reges Persarum voluerunt sibi esse proprium. 1.Mach.c.11.v.58. aurum pretiosissimum & splendidissimum. repræsentat nobis Deum, eiusque dona augustissima. 2.Mach.c.15.v.16. *vide notata in indice Rerum Mach. v.* Aurum.

Thus vino immistum cur olim daretur elephan-

NE REDIRENT. Cor regum [illegible] 1.Mach.c.6.v.34. c.1.v.2.& Esth.c.15.v.11.

PER ALIAM VIAM. Viæ Dei sunt Dei ordinationes, consilia, decreta, actiones & opera. Tob. c.3.v.2. viarum præses est S.Raphael Archangelus. ibid.c.5.v.5.

DOMINICA INFRA OCT. EPIPH

CVM FACTVS ESSET IESVS ANNORVM DVODECIM. Pueritia sit senilis, & senectus puerilis. Tob.c.1.v.4. qualiter pueri à parentibus educandi, & ab infantia instituendi. ibid. & Tob.c.6.v.22. filiorum laus & honor, est honor & laus parentum. ibid.c.9. v.10. Adolescentes sobrietati studeant, Iudith c.8.v.6.

IN MEDIO DOCTORVM. Doctores Ecclesiæ exprimit canis, Tobiæ iuniori ex Media domum redeunti præcurrens. Tob.c.1.v.9. Doctoris perfecti munia impleuit Esdras. Esdræ c.7.v.9.

PATER TVVS ET EGO DOLENTES. Parentes solliciti pro salute filiorum. Tob.c.1.v.10.& c.9.v.10.& c.4.v.1.& seqq. filij sunt baculus senectutis parentum. Tob.c.10.v.4.

IN HIS QVÆ PATRIS MEI SVNT OPORTET ME ESSE. Dei vocatio expectanda ac deinde sequenda est. 1.Mach.c.5.v.62.

SVBDITVS. Obedientia quàm sit Deo grata. 1.Ma-

Cornel. Index in Esdram, Tob. Iudith, Esth.

chab.c.2.v.52.& Esther.c.2.v.20.

Inobedientia à Deo punita. 1.Mach.c.5.v.56.

CONSERVABAT OMNIA IN CORDE SVO. Secretum, vtpote à quo pendet felix rei executio, celandum. Tob.c.12.v.7. Iudith c.8.v.33.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM

NVPTIÆ FACTÆ SVNT. Nuptiæ Estheris, vtpote fidelis cum Assuero infideli, an fuerint licitæ. Esth.c.2.v.16. nuptiæ sic peragantur vt Deus non offendatur. Tob.c.9.v.12. nuptiæ conuersæ in luctum. 1.Mach.c.9.v.4. Vxor prudens datur Deo Tob.c.3.v.7. quomodo sit mariti sui sor. ibid.c.8.v.4.& Esther c.15.v.12.

Coniuges quem finem intendere debeant in copula. Tob.c.6.v.22. [illegible]rij sint, maximè dum generationi vacant. ibid.c. v.22. *vide notata in Indice Rerum v.* Coniuges, Vxor.

VINVM NON HABENT. Vt hi[illegible]cipara è benignitate est sponsorum miserta[illegible]& ipsa erga nos est mirè clemens & miserico[illegible]protegitque & recipit peccatores ac iustos a[illegible]os ad se confugientes. Esth.c.2.v.7. [illegible]ga aurea per quam Deus toti generi humanæ [illegible]nsus reconciliatus est, ibid.c.5.v.2. illi quasi matri suæ Christus nil negare po[illegible]ibid. *vide Indicem Rerum v.* S. Maria mater

AQVAM VINVM FACTAM. Ex aqua o[illegible] Nehemiæ factus est ignis. 2.mpore v.22,& 34. Porrò aqua est tribulatio[illegible]c.2. sitatis & mœroris signum. Esther 6. VINVM PONIT. Vinum meracum semper quia nimis calefacit & inflammat corpus sanum est, ideoque miscendum aquâ. 2.M c.15.v.40. olim illud ad potandum batur elephantis. 1.Mach.c.6.v.

ET CVM INEBRIATI. Ebrietas à mensis arcede Tob.c.9.v.12. est mater malitiæ, virtutisque inimica, fortem vinum reddit ignauum. Iudith [illegible]12.v.18. ebrij sunt quasi, imò plus quàm [illegible] Esth.c.1.v.8.

DOMINICA III

DOMINE PVER MEVS. Serui cur dicantur [illegible]ra. Tob.c.10.v.10. in seruitutis signum perebant Persæ aquam & terram. Iudith c.2. v.5.

IN TENEBRAS EXTERIORES. Tenebræ sunt tristitiæ causa & symbolum. Esdræ c.9. v.8. in Inferno probabile est esse vermes corporeos qui carnes damnatorum rodant. Iudith c.16. v.21.

DOMINICA IV POST EPIPHANIAM.

IPSE VERÒ DORMIEBAT. Quasi de tempestate nihil sciret. Sic iustus in tribulationibus & aduersis manet immobilis & constans; imò Deo gratias agit & laudat. [illegible]CVL[illegible]& seqq. nihil ei accidit mali, [illegible]iniens oculos [illegible]filij[illegible]Domino, ibid. Porrò aduersa [illegible]os[illegible]sit virum fortem. Tob.c.12.v.13. sed ostendunt in colluctatione virtutem. 1.Mach.c.2.v.53. Itaque in arctis & periculis constituti illico Dei gratiam & opem imploremus. 1.Mach.c.9. v.7.& 18.

DOMINE SALVA NOS PERIMVS. Deus cur immittat hominibus etiam iustis & sanctis tribulationes & afflictiones. Tob.c.2.v.12. & c.12. v.13.1.Mach.c.9.v.18.

Ministerio de Cultura 2024

INDEX MATERIARVM MORALIVM.

QVID TIMIDI ESTIS. Bonarum mentium est timere culpam, vbi non est culpa. Tob.c.2. v.20. at conscientia mala scelestos timidos facit, castigat & pulsat. 1.Mach.c.6.v.12. & c. 9.v.6.

FACTA EST TRANQVILLITAS. Nempe post tempestatem; post nubila phebus. Tob.c.3.v.22.

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

VENIT INIMICVS EIVS, Satan quomodo per magos & sagas mediantibus certis herbis & maleficij signis noceat bestijs & infantibus. Tob. c.6.v.8. eius proprium est intricare corpus & animam varijs scrupulis, concupiscentijs & peccatis, vt ab eius & gehennæ præda. ibid.

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA.

QVID HIC STATIS[illegible]IOSI, Otio dediti regno priuantur. 1.Mac[illegible].11.v.38. Deus non iuuat desides, sed manantes & collaborantes, Iudith. c.4.v.13. & 1.Mach.c.3.v.55.

VOCA OPERARIOS. Operarijs statim sua merces danda. Tob.c.4.v.15.

AN OCVLVS TVVS illecebrosus. [illegible]ith c.10.v.14. oculus benignus, gratiosus, fauoris est symbolum. Esd.c.5. v.5. culorum caliginem dispellendam valet cir[illegible]m felle. Tob.c.2.v.11.

MVLTI SVNT VOCATI, [illegible]da & pauci ELECTI. Vocatio Dei est expectanda. 1.Mach.c.5.v.62. Iudæos quasi fideles Deus elegit, ita tamen vt communem prouidentiæ exsum & gratiam eis non denegarit. Esth. ſ.12.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

VOLVPTATIBVS VITÆ. Voluptas omnis humundi quàm sit anceps & instabilis. Tob. c.7.v.11. eius damna. Iudith c.7.v.12. sunt spernendæ exemplo Estheris. Esth.c.14. v.18. Cupiditatis quanta vic[illegible] 2. Mach.c. 4.v.20 [illegible].1.v.19. & 1.Mach.c.9.v.41.

IN TEMPORE TENTATIONIS RECEDVNT. Tentatio patientiam & virtutem probat. Tob.c.12. v.13.

DOMINICA IN QVINQVAGESIMA.

CÆCVS QVIDAM SEDEBAT. Cæcorum cæcitatem amantium & expetentium, Deumque laudantium exempla, Tob.c.2.v.14. cæcitas curata. ibid.c.11.v.14. cæcitatem mentis sustinent Iudæi sub spe stultissima nascituri Christi, quorum typus est Tobias excæcatus. ibid.

CLAMABAT. Clamandi mos in calamitatibus apud Persas. Esth.c.4.v.1. item apud Iudæos tempo[illegible]ecum. ibid.c.9.v.31.

[illegible] missa facit CINERVM.

Cinere cat[illegible] IN NA[illegible] symbolum pœnitentis. Nehem.c.9.v.1. est signum mortis. Iudith. c.9.v.14. in cineres præcipitatio certum genus supplicij. 2.Mach.c.13.v.5.

CVM IEIVNATIS. Ieiunio armata oratio quàm potens apud Deum. Esd.c.8.v.21. illud vetat lex christiana in Dominica. Nehem.c.8. v.10. est funis quo ligatur dæmon. Tob. c.8.v.3. melius quàm murus tuetur. Iudith c.4.v.11. *vide Indicem Rerum v.* Ieiunium.

THESAVRIZATE VOBIS THESAVROS IN CÆLO. Quæ diuitiæ nobis sint consectandæ. Tob.c.4. v.19. & 20.

FERIA V. POST CINERES.

Vide notata Dominica III. post Epiphaniam.

FERIA VI. POST CINERES.

BENEFACITE HIS QVI ODERVNT VOS. Exemplo Tobiæ patris. Tob.c.2.v.22. & c.4.v.3.

ESTOTE ERGO PERFECTI. Perfectus est qui inaduersis Deo gratias agit. Tob.c.2.v.14.

CVM ERGO FACIS ELEEMOSYNAM. Eleemosyna liberat à morte æterna & sæpè à præsenti: oppilat quasi os gehennæ: est quasi baptismus. Tob.c.4.v.7. & seqq. habitu reginæ apparuit S. Ioanni Eleemosynario. ibid.v.12. est funis quo ligatur dæmon, ibid.c.8.v.3. soluit debitum proximo, c.12.v.8. Eleemosynarius quæ in pauperes confert, in sinum Dei custodienda deponit. Tob.c.4.v.10. eleemosynarij impij rarò à Deo in hac vita castigantur. ibid.v.11. *vide Indice Rerum v.* Eleemosyna.

DOMINICA I. IN QVADRAGESIMA.

DVCTVS EST IESVS IN DESERTVM. Solitudinis laus & commendatio, Iudith c.8.v.3. Silentij vis & exempla, Tob.c.12.v.7.

VT TENTARETVR. Tentatio virtutem probat & patientiam. Tob.c.12.v.13. tentationes carnis cùm sentis, inuoca B. Virginem. Iudith c.16.v.31. tentatione ingruente quid agendum Christiano, 2.Mach.c.7.v.41. & c.8. v.36.

POSTEA ESVRIIT. Sobrietatis commendatio. Tob. c.9.v.12. per hanc Iudith obtruncauit Holofernem. Iudith c.12.v.9. sobrietas priscorum tam Persarum quàm Romanorum, Esther c.1.v.7. hodie in plusquam porcinam ingluuiem abijt. ibid. [illegible]ecat. Tob.c.8.v.3. gatur dæmon[illegible] damnosa & insana, Tob.c.19, v.12. Iudith c.15.v.14. Est.c.1.v.8.

TENTATOR, Diabolus per piscem à Tobia occisum repræsentatur. Tob.c.6.v.8. eius proprium est intricare corpus & animam varijs scrupulis. ibid. per Christum quomodo ligatus sit, Tob.c.8.v.3. coram animosis est pauidus vt formica; timidis verò terribilis est leo. 2.Mach.c.11.v.11. *vide notata in Indice Rerum v.* Dæmon.

ANGELI MINISTRABANT EI. Angeli distinguuntur in ministrantes & assistentes. Tob.c.12. v.15. sunt celerrimi; & instar fulguris è cælo in terram dilabuntur. Tob.c.3.v.25. nil illis impenetrabile aut impossibile. 2.Mach.c.11.v. 9. Post tentationem consolatio, Tob.c.3.v.22.

FERIA II.

ESVRIVI ENIM &c. In operibus misericordiæ tam corporalis quàm spiritualis vires & opes suas exhausit Tobias senior, alijque. Tob.c.1. v.19. & 20. misericordiam Deus vult inesse omnibus actionibus nostris. ibid.c.3.v.2. quàm sit homini necessaria, ibid.c.12.v.8.

VNI EX FRATRIBVS MEIS MINIMIS. *Vide notata feria IV. post Cineres, & Indicem Rerum v.* Eleemosyna, Pauper. In pauperes quæ conferuntur non pereunt danti. Tob.c.4.v.10. Pauperum curator est Deus, ibid.v.7.

FERIA

PRO CONCIONI

FERIA VI.

SABBATVM EST. Sabbati apud Iudæos summa veneratio. Nehem. c.13.v.19.1.Mach.c.2.v. 37. & 2.Mach.c.8.v.26.

DOMINICA II. IN QVADRAGESIMA.

ET ECCE VOX DE NVBE. Nubes est quasi vestimentum Dei, quòd in nube se absconderet & loqueretur responsa dans ex propitiatorio. Tob. c.5.v.18.

FERIA III.

QVI SE EXALTAVERIT HVMILIABITVR, ET QVI SE HVMILIAVERIT EXALTABITVR. Exempla sunt Mardochæus vilis & abiectus exaltatus, & Aman superbus humiliatus. Esth.c.6. &7.

FERIA IV. POST DOMIN. II. QVADR.

DIC VT SEDEANT. Honores huius mundi appetentes comparantur pueris papiliones insequentibus. Esther.c.5.v.13.

IN REGNO TVO. Ambitio regnandi nihil non molitur. Esth. c.1.v.21. est ambientium crux. ibid.c.5.v.13. eius vis.2.Mach.c.4. v.29. *vide Indicem Rerum v.* Ambitio.

FERIA V.

INDVEBATVR PVRPVRA. Purpura apud Romanos alia erat consularis, alia regia. 1.Mach.c.8. v.14.

EPVLABATVR QVOTIDIE SPLENDIDE. Conuiuæ arceant à mensa ebrietatem. Tob.c.9.v.12. sint frugales more veterum. Esth.c.1.v.7. non sunt cogendi bibere ad sanitatem, quod est tyrannicum. ibid.v.8. *vide Indicem Rerum v.* Conuiuæ.

Epulandi mos ad sepulchra & memorias martyrum; item in sepultura defunctorum. quorum dubia erat salus per SS. Ambrosium & Augustinum sublatus. Tob.c.4.v.18.

ET NEMO [illegible] DABAT. A paupere qui faciem suam auertit, ab eo etiam [illegible] suam auertet Deus. Tob.c.4.v.7.

SABBATO.

VIVENDO LVXVRIOSE. Luxuriosus per mulum designatur. Tob.c.6.v.17. Libido vbi ardet, abundant peccata. Tob.c.3.v.8. est insatiabilis, fastidiosa ac curiosa. Esth.c.2.v.19. quantùm sit vnita cum gula ibid.c.1.v.11. comes est falsæ religionis. 1.Mach.c.1.v.15. *vide indicem Rerum v.* Libido, Luxuria.

DOMINICA III. IN QVADRAGESIMA.

ERAT IESVS EIICIENS DÆMONIVM. Dæmon quomodo fugandus ab energumenis. Tob.c. 6.v.8. dæmonis etyma. ibid.c.3.v.8. ligatur virtutibus septem. ibid.c.8.v.3.

IN BEELZEBVB EIICIT DÆMONIA. Impij miracula Dei adscribunt magiæ. 2.Mach.c.4.v.1.

REGNVM DIVISVM DESOLABITVR. Ad seditionem populus concitat legum patriarum & religionis auitæ euersio. 1.Machab.c.3.v.29. regna & vrbes ob peccata pereunt. Iudith c.5. v.17. In regno expedit esse vnam religionem. 1.Mach.c.1.v.34.

FERIA IV.

HONORA PATREM TVVM ET MATREM TVAM. Honor parentibus debitus commendatur. Tob. c.4.v.3. Parentum laus & honor, est laus filiorum.

FORNICATIONES. F[illegible]catio ab Apostolis no[illegible] natim fuit vetita gentibus ad Christum conuersis. Tob.c.4.v.13. fornicari in ipso amplexu concubinæ à Deo fulgure sideraï exemplum. ibid.c.7.v.11.

BLASPHEMIÆ. Blasphemia punita in Nicanore. 1.Mach.c.7.v.34.& 46. Porrò conuicia & contumeliæ etiam turbant iustos & sanctos. Tob.c.3.v.1.& 9.

FERIA V.

QVIA ET ALIIS CIVITATIBVS OPORTET ME EVANGELIZARE. Christus nullum laborem pro animarum salute declinauit; vti olim Nehemias & Esdras pro Israelis bono. Nehem. pag. 29.1.a item Iachim sacerdos circuiuit omnem Israel. Quod [illegible]itentur Episcopi, Prælati, Principes & alij fi[illegible]es zelosi. Iudith c.4.v. 11.& Nehem.pag.29.1

FERIA VI.

ERAT AVTEM IBI FONS. F[illegible]is & solis analogiæ. Esther c.10.v.6. fons e[illegible]uasi oculus terræ. ibid.

DA MIHI BIBERE. Ad biben[illegible] re est contra naturam & tyra[illegible] aliquem cogeum. Esth.c. 1.v.8.

ADORABVNT PATREM IN VERI[illegible]. uiendum est in veritate. [illegible]æ. Deo seruiendum est in veritate. hanc Deus cupit ineesse omnibus [illegible]14.v.10. nibus. [illegible]tris actionibus.

SPIRITVS EST DEVS. Deus est spiritus [illegible]3.v.2. Iudith c.15.v.11. [illegible]simus.

SABBATO.

MVLIEREM DEPREHENSAM IN ADV[illegible] mulierum aspectus quàm sit periculosus [illegible]10. nicious. Iudith c.10.v.14. muliere formi[illegible]r- ciique nihil illecebrosius. Esther c.1[illegible]i- feminæ sunt philocosmæ. ibid.c.2.[illegible] *vide Indicem Rerum v.* Mulier, Femina.

DOMINICA IV. QVADRAGESIMA.

QVINQVE PANES HORDEACEOS. De frugalitate [illegible] item primorum Christianorum. Iudith c.6.v.21. Esth.c.1.v.7. [illegible] & Augusti.

FVGIT ITERVM IN MONTEM IPSE SOLVS. De solitudine. Iudith c.8.v.3. Christus cur montes conscenderet. Esther c.14.v.3.

FERIA II.

ZELVS DOMVS TVÆ. Zelus quàm sit efficax, vt instar ignis omnia consumat. 1.Mach.c.2.v.24.

FERIA III.

IVSTVM IVDICIVM IVDICATE. Iudicium cupit Deus inesse omnibus actionibus nostris. Tob. c.3.v.2. Iudices pecuniâ corrupti. 2.Mach. c.4.v.50.

FERIA IV.

ET LINIVIT LVTVM SVPER OCVLOS EIVS. Christus saliuâ suâ & luto liniens oculos cæci nati figuratus per Tobiam filium [illegible] animantem Tobiam patrem per fel. [illegible]ob.c.6.v.9.

FERIA V.

LAZARVS AMICVS NOSTER DORMIT. Mors in Scriptura vocatur somnus ob spem resurrectionis. 2.Mach.c.12.v.44.

RESVRGET. De resurrectione corporis. ibid.

DOMINICA PASSIONIS.

QVIS ARGVET ME DE PECCATO. Inter peccata ita constricto vt nullus omnino absque pec-

QVID TIMIDI ESTIS. Br… mœsti-
mere culp… n, vbi nemo … adendi aditus … t quid agendum.
v.20. Tob.6.v.8.in fine. …o *e Indicem Rerum v.*
fa… Peccatum.

NONNE BENE DICIMVS NOS QVIA SAMARITA-
NVS ES TV? Contumeliæ patienter ferendæ ex-
emplo Iob & Tobiæ. Tob.c.2.v.15.
& seqq.

FERIA II.

FACTA SVNT ENCENIA. Festum Encæniorum,
quando & quomodo celebrarent Iudæi: illud
mysticè agunt Sancti in cœlo. 1.Mach.c.4.v.
52.& 2.Mach.c.1.v.9.& 10.v.6.

VT MANIFESTENTVR OPRA DEI. Opera Dei
reuelare honorificum est celare periculosum.
Tob.c.12.v.7.

PECCATORES DEVS NON AVDIT. Peccatorum
preces parum valent ap… Deum. Tob.c.4.v.18.

FERIA III.

FESTVS IVDÆORVM SCOPEGIA. Festum Sceno-
pegiæ apud Iudæos dic… 2.Mach.c.1.v.9.

DOMINICA PALMARVM.

Passionis Christi die… uerunt dies phurim, &
phrurim. Est.c.9.v.26.
Passionis Chris… ria meditatio est funis quo
ligetur dæmon … Tob.c.8.v.3.
Christus pati… per piscem Tobiæ adumbra-
tur. ibid.c.6.… & c.9.v.14. …spe futuræ
resurrectio… …2.v.18. Christus moriens
crucem. …ortem, cuius typus Iudas Macha-
vicit ipsa … 1.Mach.c.9.v.18.
bæus. …STIMENTA MEA MISERVNT SOR-
ET SVPE… quid sit. Esth.c.3.v.7. …per sortes
…TEM… dochæi & Aman accipitur populus fi-
dua… nfidelis. Esth.c.10. … *vide Indicem*
de… *v.* Sors.
…IXERVNT EVM. Christi in cruce distenti
CR… s fuit Eleazarus. 2.Mach.c.6.v.18.
…eptem fratres Machabæi. ibid.c.7.v.40.
…NSVMMATVM EST, Christus est consummatio
…legis & Prophetarum … .v.40
…RISTVM. Fel quid denote-
…tur, & ad quid valeat. Tob.c.6.v.9.
Christus post fel gustauit mella & fauos. ibid.
c.3.v.22.

ET VELAVERVNT EVM. De velanda facie cui rex
offensus erat, reisque ad mortem damnatis o-
lim, ac etiamnum capite mulctatis. Esth.c.7.v.8

DOMINICA RESVRRECTIONIS

RESVRREXIT. Resurrectionem corporis exigit a-
nima immortalis. 2.Mach.c.12.v.44.

FERIA II.

CASTELLVM NOMINE EMMAVS. Hoc postea à
victoria Titi ob captam Ierusalem dictum est
Nicopolis. 1.Mach.c.3.v.40.
TV SOLVS PEREGRINVS. Itinerantium præses &
patronus est S. Raphael Archangelus. Tob.c.
3.v.25. ar… …m peregrinentur Deum inuo-
cent vt iter ipsorum p… osperet. ibid.c.11.v.7.
NOS AVTEM SPERABAMVS. Spes gloriæ futuræ est
stimulus ad virtutem. Tob.c.2.v.18.
APERIRET NOBIS SCRIPTVRAS. Lectio S. Scri-
turæ est funis quo ligetur dæmon ne nobis no-
ceat. Tob.c.8.v.3. olim etiam fiebat post
conuiuium. Iudith c.6.v.21.

DOMINICA II. POST PASCHA

EGO SVM PASTOR BONVS. Vigilantia in belli
Duce requisita exemplo Nehemiæ & aliorum.
Nehem. c.4.v.22. huius symbolum sunt
dracones. Esth.c.10.v.7.
Porrò princeps bonus subditos amat vt filios.
1.Mach.c.6.v.17. & noctu vigilat, ac publi-
cis negotijs inuigilat. Esth.c.5.v.1.

PONIT ANIMAM PRO OVIBVS. Christus pro Ec-
clesiæ & animarum salute nullum laborem aut
periculum, nec ipsam mortem detrectauit, quod
notent Episcopi, Prælati, Principes &c. Argu-
mento in Nehem. pag.29.1.a *vide In-*
dicem Rerum v. Dux, Princeps.
Pro castitate tuenda morti se opposuerunt etiam
matronæ gentiles. Iudith c.8.v.6
& aliæ virgines Christianæ. ibid. c.10.v.4
item Religioni & voto licet postponere vitam.
2.Mach.c.6.v.23.

DOMINICA III. POST PASCHA.

MVNDVS AVTEM GAVDEBIT. Mundi gaudia quam
sint instabilia & vana. Esth.c.7.v.10.
gaudium impiorum breue. 1.Mach.c.9.v.56.
extrema gaudij luctus occupat. Iudith c.12.v.
18.& Esth.c.1.v.19.

TRISTITIA VESTRA VERTETVR IN GAVDIVM.
Vti contigit Mardochæo, Esther, totiq; populo
Iudæorum. Esth.c.8.
Porrò lætandum in solo Deo. Nehem. c.9.v.
10.Esther c.14.v.18. gaudium Domini du-
plex. Nehem.c.9.v.10. Tristitia facit
homines mœstos, pusillanimes & tardos. ibid.

DOMINICA PENTECOSTES.

In Pentecoste vacandum operibus charitatis Tob.
c.2.v.1. Spiritus S. in specie ignis super Apo-
stolos sedens repræsentatus per ignem sacrum
Nehemiæ missum. 2.Mach.c.1.v.22. quo-
modo astiterit scriptoribus hagiographis, ita vt
nusquam à veritate aberrarent. ibid.c.15.v.38.

DOMINICA SS. TRINITATIS.

DATA EST MIHI OMNIS POTESTAS. Deus do-
minatur tam cælo quàm terræ. Iudith c.5.v.25.
ECCE EGO VOBISCVM SVM. Dei mira erga homi-
nes dignatio. Tob.c.3.v.25. Deo
duce facile est concludi multos in manu pauco-
rum. 1.Mach.c.3.v.18. Iudæ Machabæo
præstò adfuit. 2.Mach.c.10.v.28.& c.13.v.10.
& seqq.

DOMINICA I. POST PENTECOSTEN.

ESTOTE MISERICORDES. Misericordiæ tam spi-
ritualis quam corporalis opera. Tob.c.1.v.19.
quàm sit homini necessaria. ibid.c.12.v.8. *vide*
Iudicem Rerum v. Misericordia, Eleemosyna.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Eucharistiæ typus fuit conuiuium ab Assuero in-
stitutum. Esth.c.1.v.8. in ea Christus
vt cibus apponitur. ibid. est funis quo li-
gatur diabolus, minuitque iracundiæ, luxuriæ
&c. motus. Tob.c.8.v.3. *Consule Indicem*
Rerum v. Eucharistia.

DOMINICA II. POST PENTECOSTEN.

VXOREM DVXI. Vxores & filij sunt abdicandi, vt
Deo obsequamur. Esdræ c.10.v.5.

DOMINICA III POST PENTECOSTEN.

GAVDIVM ERIT IN CÆLO SVPER VNO PECCATO-
RE POENITENTIAM AGENTE. Angeli & San-
cti in cælo festum agunt Encæniorum de pec-
catore pœnitente. 1.Mach.c.4.
v.52.

DO-

DOMINICA V. POST PENTEC.

NON OCCIDES. Occisi [illegible] quando non. 2.Mach.c.14.v.44. exempla aliquot eorum qui seipsos occiderunt; quorum aliqui laudantur, excusantur alij. ibid.

OMNIS QVI IRASCITVR FRATRI SVO. Ira non sinit iratum quiescere donec vindictam sumat. Esther c.6.v.4. frater fratrem odit & supplantat dum agitur de honore & ambitu. 2. Mach.c.4.v.29.

DOMINICA VII. POST. PENT.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS. Hæreticorum communicatio fugienda. Esdræ c.4.v.3. sunt hirundines. Tob.c.2.v.11.

QVID HOC AVDIO DE TE. Fama sæpe maior est veritate, ac rem plus iusto adauget vel detorquet. 1.Mach. c.8.v.1.

DOMINICA IX. POST PENT.

NON RELINQVENT LAPIDEM SVPER LAPIDEM. Similiter de excidio Ierusalem per Nabuchodonosor vaticinatus est Tobias. Tob.c.13.v.11.

DOMINICA X. POST PENT.

QVI IN SE CONFIDEBANT. Qui sibiipsi magnus, candidus, & iustus apparet, habet albuginem in oculis suis. Tob.c.11.v.24.

PROPITIVS ESTO MIHI PECCATORI. Confessio ac pœnitentia quę ex amore seruili procedit non exauditur à Deo. 2.Machab.c.9.v.13. oratio iusti clauis est cæli. Tob.c.3.v.1. orationis fructus. ibid.c.3.v.10.& c.12.v.8.

QVI SE EXALTAT HVMILIABITVR. Idque exemplo Amani. Esther c.6.v.7.& seqq. & Antiochi Epiphanis. 2.Mach. c.9. & Arphaxad. Iudith c.1.v.5.

QVI SE HVMILIAT, EXALTABITVR. Exaltatur humilis Mardocheus. Esth.c.6.v.7.& 8.& c.8. v.15.

DOMINICA XIV. POST PENT.

NONNE ANIMA PLVS EST QVAM ESCA. Animæ quanta sit dignitas. Tob.c.3.v.3. quid de ea censuerit Plato. ibid.c.14.v.5. est immortalis. 2.Machab.c.12.v.44. *vide Indicem Rerum v.* Animæ.

DOMINICA XVI. POST PENT.

PRIMOS ACCVBITVS. Accubitus veterum forma. Esth.c.1.v.6.

OMNIS QVI SE EXALTAT HVMILIABITVR. *Vide notata Dominica X. post. Pent.*

FERIA IV. QVATVOR TEMP. SEPT.

HOC GENVS NON EIICITVR NISI IN ORATIONE ET IEIVNIO. His medijs Tobias & Sara liberati sunt ab Asmodæo. Tob.c.8.v.3.

DOMINICA XVII. POST PENT.

DILIGES DOMINVM DEVM TVVM. Deus est amandus super omne amabile. Esdræ c.10.v. 5. semper in memoria, intellectu & voluntate habendus. Tob.c.4.v.6. & benedicendus. ibid.v.20.

DOMINICA XIX. POST PENT.

ECCE PRANDIVM MEVM PARAVI. Conuiuium Assueri mysticè fuit S. Eucharistiæ simulachrum.

DOMINICA XXI. POST PENT.

MISERTVS AVTEM DOMINVS. Clementia Dei in Iudæos legis præuaricatores. Esdræ c.9.v.13. & 15.

[illegible]RTVIT MISERERI CONSERVI TVI. Commi-

[illegible] V. POST [illegible]

VIDEBIT FILIVM HOMINIS. Iudicij extremi dies, erit dies Sortium. Esth.c.9.v.6.

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

TV ES PETRVS. Deus dans alicui nomen, simul dat rem eodem nomine significatam, vt patet in nominibus Angelorum. Tob.c.5.v.18.

ÆDIFICABO ECCLESIAM MEAM. Ecclesiam tam militantem quã triumphantem ædificauit Christus. Arg.in Nehem.pag.29.1.a Ecclesia Catholica an nulla agnoscat nomina angelorum præter tria. 3. Esdr.pag.57.2.a cœpit in Ierusalem in Sion, de qua vationium Tobiæ. Tob. c.13.v.11. eius typus fuit hortus in quo habitum fuit conuiuium Assueri. Esth.c.1.v.8. & ipsa Esther. Esth.c.4.v.16. cur præ Sanctis veteris testamenti celebret festum septem fratrum Machabæorum. 2.Mach.c.7.v.18. *vide Indicem Rerum v.* Ecclesia.

IN FESTO S. MATTHIÆ.

VENITE AD ME OMNES QVI LABORATIS. Christus est Azarias, id est adiutor Dei ad illuminandum & saluandum homines cæcos, cuius typus fuit Raphael Archangelus ad Tobiam cæcum illuminandum missus. Tob.c.5.v.18.

DISCITE A ME. Exempla animant in rebus arduis. 1.Mach.c.2.v.64.& 2.Mach.c.7.v.28.

SORS CECIDIT SVPER MATHIAM. De sorte, eius significatione & definitione. Esth.c.3.v.7.

IN FESTO ANNVN[illegible]

MISSVS EST ANGELVS GABRIEL. Fuit hic nuncius Incarnationis Verbi & custodiæ B. Virginis deputatus, habetque nomen à fortitudine. Iudith c.13.v.20. hominum prælijs præfectus est. Tob.c.3.v.5.

ET NOMEN VIRGINIS MARIA. Quale sit nomen Maria. Iudith c.13.v.25. illud timent dæmones. ibid.v.10.

AVE GRATIA PLENA. Quanta fuerit gratia & pulchri[illegible] huius typus fuit Esther [illegible] Iudith c.13.v.10. mata super omnes mulieres. Esth.c.2.v.[illegible] linem adaPorrò clausa in cubiculo, orationibus, ieiunijs ac gemitibus pro reconciliatione mundi obsecrans Deum meruit Angelum pacis paranymphum excipere. Iudith c.13.v.10.

ECCE CONCIPIES. B. Virgo est virga aurea per quam Deus offensus humano generi reconciliatus est. Esther.c.5.v.2. est stella Iacob. ibid.c.8.v.15. & fons solis. ibid.c.10.v.6. *vide Indicem Rerum v.* S. Maria.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

MVLIER IN CIVITATE PECCATRIX. Libido vbi ardet, abundant peccata. Tob.c.3.v.8. quantùm grassaretur apud Assyrios & Persas. Iudith c.12.v.10. est insatiabilis. Esth. c.2.v.19. muliere formosâ illicique nihil illecebrosius. ibid.c.1.v.11.

OLEO CAPVT MEVM NON VNXISTI. Vngendi & vnguenti vsus Persis adscribitur. Esth.c.2. v.12.

IN FESTO ASSVMPTIONIS B. VIRG.

Assumptio B. Virginis in cælum, eiusdemque coronatio figurata per ductionem Estheris ad cubiculum regis Assueri. Esth.c.2.v.16.

d Sancti possident cæ- ... patientiâ. 1. Mach. c. 8. v. 3.

... tympano distentus. 2. Mach. c. 6. v. 18. & septem fratres Machabæi. ibid. c. 7. v. 40. Crucis Christi hamo aduncatus est diabolus. Tob. c. 8. v. 3. mos Cruce signandi proficiscentes in terram sanctam. 2. Mach. c. 15. v. 16.

IN FESTO S. MICHAELIS.

S. Michael precibus fidelium præest. Tob. c. 3. v. 25. pugnans pro fidelibus cum dracone assumit nomen humilitatis, nempe, *quis vt Deus*. ibid c. 5. v. 18. dedicauit ecclesiam suam in monte Gargano. 1. Mach. c. 4. v. 59. fuit Israelis protector. 2. Mach. c. 11. v. 8. & c. 12. v. 22.

ANGELI EORVM SEMPER VIDENT FACIEM PATRIS. *vide notata in Natiuitate Domini, & Indicem Rerum v.* Angelus.

IN FESTO OMNIVM SANCTORVM.

Sancti in cælo agunt festum Encæniorum de peccatore pœnitentiam agente. 1. Mach. c. 4. v. 52. pro pijs pugnant. ibid. c. 3. v. 19. eos inuocare tutius est & vtilius quàm animas in Purgatorio existentes. 2. Mach. c. 15. v. 12. quando agant festum Phurim. Est. c. 9. v. 26. *vide Indicem Rerum v.* Sancti.

BEATI PAV...

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR. Sancti cur permittantur à Deo affligi. Tob. c. 2. v. 12. & c. 12. v. 13. & 1. Mach. c. 9. v. 18. in aduersis Deo gratias agunt. ibid. c. 2. v. 14.

BEATI MISERICORDES. *vide Indicem Rerum v.* Misericors, Eleemosyna.

BEATI CVM MALEDIXERINT VOBIS. Sancti pro beneficijs maleficia recipiunt, etiam ab amicis. Tob. c. 2. v. 22. Maledicta patienter ferenda. ibid. & c. 3. v. 9. Patientiæ exempla duo Iob & Tobias. Tob. c. 2. v. 12. patientiâ passiones animi debellandæ. 1. Mach. c. 8. v. 3. Iustus quacumque morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. ibid. c. 9. v. 18.

IN COMMVNI MARTYRVM.

Vide Indicem Rerum verbo. Martyrium, Martyres.

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

De solemnitate & dignitate Dedicationis Ecclesiæ. 1. Mach. c. 4. v. 59. Christus ipse, alijque Sancti varias Ecclesias dedicarunt. ibid. ritus dedicandi muros & portas vrbium. Nehem. c. 12. v. 27.

FINIS.

Ministerio de Cultura 2024